
בגדי כהנים
DE VESTITU
SACERDOTUM HEBRÆORUM.
AUCTORE
JOHANNE BRAUNIO
PALATINO.
צור TYRUS
תולעת שני Coccus.
תכלת וארגמן Hyacinthus & Purpura.
מעשה ארג
זהב AURUM.
שש Linum.
צמר Lana.
מעיל Pallium.
אפוד Ephodum.
חשן Pectorale.
מצנפת וציץ Tiara & corona.
קדש ליהוה
מכנסים Brachæ.
כתונה Tunica.
אבנט Balteus.
מגבעות Pileus.
B. Stoopendaal sculp.
AMSTELODAMI,
ANNO MDCLXXX XVIII

בגדי כהנים

ID EST

VESTITUS SACERDOTUM HEBRÆORUM.

SIVE

COMMENTARIUS AMPLISSIMUS

IN

EXODI CAP. XXVIII. ac XXXIX. & LEVIT. CAP. XVI.
Aliaque loca S. Scripturæ quam plurima.

LIBER PRIMUS.

AUCTORE

JOHANNE BRAUNIO, Palatino.
S.S. Theologiæ Doctore & Professore,

Cum INDICIBUS locupletissimis & TABULIS æneis elegantissimis.

Altera Editio, priori auctior & emendatior.

AMSTELODAMI,
Apud ABRAHAMUM a SOMEREN.

Anno cIɔ Iɔc xcviii.

Nobilissimis, Illustrissimis & Amplissimis Viris

JOHANNI van JULSINGA op Tackenborgh, Toparchæ in GarmerWolde, Ten Buur, Thesinge cum annexis. Reipub. Gron. Consuli & Senatori Seniori.

REMBERTO de IDDEKINGE, Reip. Groninganæ Senatori Societatis Indiæ Occidentalis Directori.

WIGBOLDO GRUYS in Uythuysen & Uythuystermeden, Nobili Toparchæ ac Civitatis Groninganæ Senatori.

EGBERTO CLANT. Dom: in Scheltkema Nyenstein, in Sandweer, Uythuysen & Cantes, cum annexis. Nobili & Hovelingio, Omland: inter Amisiam & Lauwers Senatori & Præsidi.

JOHANNI CLANT; Domino in Aduardt Omlandorum inter Amisiam & Lauwers Senatori.

HENRICO PICCARDT. Domino in Schlochteren Colham & Utriusque Harkfteede, Trium Catarractarum Delfzylensium Præfecto Hæreditario, Omlandiæ Consiliario & Syndico.

Academiæ

GRONINGÆ & OMLANDIÆ

Curatoribus Magnificis, Sapientissimis, Literatissimis, Dominis & Fautoribus suis omni observantia Colendis

S. P. D.

JOHANNES BRAUNIUS.

SI ullus fuit, Viri Nobiliſſimi atque Ampliſſimi, cui, omni neglecta ambitione, amicorum commendatione, omnibuſque remotis artibus, oblata fuit Profeſſio, is ego ſum; ut & in hoc, quemadmodum in toto meæ vitæ curriculo, ſingularis emicuerit Dei Providentia. Ante ſeptendecim annos, cum de Profeſſore Theologiæ Hebrææque Linguæ Nobiles atque Præpotentes hujus Reipublicæ Ordines, cum Nobiliſſimis atque Ampliſſimis Academiæ Curatoribus erant ſoliciti, nemini per totam hanc Regionem fui notus. Domi habitabam mecum, ab omni eruditorum turba longe remotus. Splendidiſſimam veſtram Groningam, jucundiſſimum beatiſſimumque Omlandorum agrum veſtramque Academiam Celeberrimam nunquam videram. Tamen, quo fato, quibuſque cauſis neſcio, vobis innotui. Nobiles enim atque Præpotentes, cum Urbani, tum & Omlandici, ut quilibet in ſuo Collegio, ita & in Ordinum Comitiis eodem die inter viros doctos alios, me Profeſſioni non fore ineptum unanimi conſenſu exiſtimarunt; eodemque die unoque voto eam mihi decreverunt. Notus autem factus ſum, non ſola amicorum commendatione, Sed viri Illuſtres, Patres Patriæ, ſolita ſua in rebus agendis, (quo-

ties

ties de Reipublicæ ſalute, de Academiæ emolumento agitur) Sapientia, Prudentia atque cura, de me meiſque ſtudiis, laboribus, diligentia aut deſidia, deque mea aptitudine aut ineptitudine, quid mei valeant humeri, quid ferre recuſent, magna diligentia atque ſolicitudine inquiſiverunt. Traditum eſt Nobiliſſimis Ampliſſimiſque Curatoribus hoc meum *De Veſtitu Sacerdotum Hebræorum Opus*, me etiam, cum nondum ad umbilicum deductum fuerit, invito. Placuit quibuſdam ex vobis, Viri Nobliſſimi atque Ampliſſimi, in ſe laborem ſuſcipere, ut illud evolverent atque percurrerent, Sapienti prudentique ſuo examini atque limato judicio ſubjicerent. Qualecunque hoc meum opus fuerit, non diſplicuit: immo placuit materia quam pertracto, atque modus agendi, ut vel inde conjecerint, me Profeſſioni Theologiæ Hebrææque Linguæ, in ſua Academia, non fore inutilem. Quamobrem hac ſola de me, ex hiſce meis laboribus, concepta opinione moti, me magna humanitate atque honorifice ad ſe invitarunt. Quomodo me jam, per ſeptendecim fere annos, inter vos geſſerim: utrum exſpectationi veſtræ, Academiæ voto & juventutis deſiderio ſatisfecerim, veſtro, viri Nobliſſimi atque Ampliſſimi, relinquo judicio. Me autem vobis non diſplicuiſſe, mihi certiſſime perſuadeo; Cum toto

hoc

hoc temporis ſpacio, ut me primum magna humanitate, amore, atque favore complexi eſtis, ita & benevolum animum paternamque curam variis modis abunde eſtis teſtati. Ardentiſſimis votis optaſſem, eſſe in me, quo vobis, viri Illuſtriſſimi, debitam gratiam, non ſolum agere, ſed & referre poſſem. Cum autem hoc opus qualecumque ſit, vobis ita placuerit, ut vel eo ſolo moti me ad vos invitaveritis, meque tanto amore, benevolentia, ac benignitate exceperitis, atque hactenus foveritis, quilibet mecum agnoſcet illud nemini quam vobis deberi. Vobis itaque, viri Nobiliſſimi, Illuſtriſſimi, atque Ampliſſimi, hoſce meos labores meque totum, omniaque mea gratiſſimo animo, debitaque veneratione, offero, conſecro, & dedico.

Deum Optimum Maximum ſubmiſſis precibus veneror ut vobis, omnibuſque qui vobis ſunt cariſſimi, omnia fauſta atque felicia, ad præſentem & futuram vitam abunde largiatur, Patriæ, Eccleſiæ atque Reipublicæ Literariæ multos in annos incolumes conſervet. Valete, viri Nobiliſſimi, Illuſtriſſimi atque Ampliſſimi, veſtraque benevolentia atque favore me proſequi pergite, Dabam Groningæ. Ipſis Cal. Aug. CIƆIƆCXCVII.

Eru-

Erudito atque humano
LECTORI
SALUTEM

Præterierunt sedecim sæcula, & quod excurrit, ex quo Templum Dei destructum & totum Sacerdotium abolitum est. Augustissimum illud & ad miraculum magnificum ædificium jacet. Splendidissima marmora, pulcherrimæ columnæ fractæ atque dirutæ, Pretiosæ atque æternæ cedri in cineres redactæ sunt. Aurum superbum, argentum & æra mirifica arte elaborata, gemmæ inæstimabilis pretii, opera Phrygionica acupicta artificiosissima, divinæ artis texturæ, altaria, mensæ, lampades, vasa, & tota sacra suppellex, uno verbo, quicquid ingenium humanum ab ipso Deo edoctum excogitare & conficere potuit, ultima sensit fata, simul cum ipsis victimis, oblationibus, & sacerdotibus. Stupendum istud Dei palatium, omniaque ejus ornamenta, vasa, sacrificia & ipsi Pontifices, cum fuerint imagines atque umbræ venturi Christi salvatoris nostri, non debuerunt nec potuerunt existere eo præsente. Quemadmodum enim umbræ necessaria naturæ lege dissipantur simul ac sol oritur, ut in radiante ejus luce neutiquam subsistere queant, ita & Christus verus atque æternus Sol justitiæ *dispellit plane-*

neque dissipat templum cum toto isto cærimoniarum choragio, tanquam tot umbras legis. Cærimoniæ veteres atque umbræ adeo dissipatæ sunt, ut in æternum non sint rediturae. Cum enim Christus novo suo mundo, Ecclesiæ semper sit præsens omnibus horis, singulis momentis quasi oriatur tanquam oriens ex altissimo, stellaque matutina, ita ut nunquam occidat, nunquam radios divinæ præsentiæ nobis subtrahat, nec Templum, nec altaria, nec mensæ nec sacrificia, nec sacerdotes exspectandi sunt amplius. Est vana certe Judæorum superstitio, solis eorum carnalibus desideriis digna, Templum, sacrificia, sacerdotes, & perituram gloriam postliminio revocatam exspectare. Nihilominus non est inanis labor, si quis cærimonias legis, totumque Sacerdotium Aharonis perscrutetur, serio examinet, & nobis explanare suscipiat. Quemadmodum enim necessarios putamus labores, eorum qui nobis leges civiles & forenses explicant, qui historias a prima creatione usque ad Christi adventum exponunt, qui ritus, qui mores & reliqua omnia mysteria Judæorum, cum politiæ tum Ecclesiæ, nobis ob oculos ponunt, quamvis hodie non obstricti simus ad ea servanda, cum jam per Christum vindicem nostrum a legis servitute in libertatem vindicati simus; ita sane magnam quoque adfert utilitatem orbi Christiano, is qui cærimonias Sacerdotii nobis exponit, quamvis sacerdotium ipsum hodie apud nos nullum habeat locum. Hac ratione clarius perspectam habemus naturam fœderum quæ Deus cum populo suo ab initio creationis pepi-

*pigit, variasque œconomias, secundum quas tanquam sapientissimus atque benignus pater familias spiritualem suam familiam regit, & in æternum recturus est. Quicunque recte intellexerit sacerdotium Aharonis, is intellexerit sacerdotium Christi. At intelligere sacerdotium Christi, Nonne illud est intelligere summa universæ Theologiæ mysteria? Omnes enim promissiones Dei, omnes prædictiones Mosis & Prophetarum, omniaque mysteria redemptionis nostræ per ejusmodi cærimonias tanquam per tot hieroglyphicas imagines clarissime depicta fuerunt. Totum enim sacerdotium veteris Testamenti eo unice collineat, ut nos certissimo gradu duceret ad Christum, nostrum ἀρχιερέα & Salvatorem, utque vivis coloribus (quod alias ne ipsius quidem Apellis nec Zeuxidis manu, nec Angelorum arte elegantius exprimi potuisset) depingeret ejus naturam divinam atque humanam, ejus munera, Regium scilicet, Sacerdotale & Propheticum, ejus passiones, plagas, vibices, dolores, ejus sanguinem & mortem, ejus peccata quibus nostra causa onustus fuit; ejus amorem erga electos suos, & curam erga Ecclesiam; ejus sanctitatem, justitiam, resurrectionem, vitam, gloriam, in nos collata beneficia. Ut nemo, mea opinione, utilius in interpretanda S. Scriptura versari queat, quam qui veram Sa-*cerdotii Dei *sub veteri Testamento ex tot cærimoniarum involucris & velamentis evolvit & explicat naturam. In hoc Vires intendunt omnes auctores sacri. Incredibile est quam laudabiliter, quanto cum fructu atque utilitate in*

hoc operatus sit magnus gentium Apostolus Paulus. Nec mirum, cum a Spiritu Sancto actus egerit. Ideo hanc materiam prę reliquis dignissimam censui, cui indagandę me traderem. Quum autem jam ante aliquot annos varia habuerim quę in publicum ederem, non tantum aliquot Codices Talmudicos, sed & alia quorum quędam controversias, alia interpretationem Sacræ Scripturę spectabant, nonnulla etiam humaniores litteras, & cum satis diu multumque hęsitaverim, quid evulgari, quid supprimi a nobis debuerit, ob gravissimas causas, in animum tandem induxi nihil novi tractare, sed vetustissima tantum, ea scilicet quę ob antiquitatem omnem hominum cognitionem longe fugisse videbantur, presertim autem sanctum illud & Augustissimum כהונת יהוה SACERDOTIUM DEI. *Opus illud in quatuor omnino partes divisi. Prima pars erit hoc ipsum volumen, quod agit de* Vestibus sacris. II. De Tabernaculo in Deserto, & Templo Salomonis, De vasis sacris, *id est*, De Tota sacra supellectili. III. De Sacrificiis & oblationibus. *tandem* IV De ipsis Sacerdotibus. De eorum origine, institutione, Familia, Nativitate, Successione, Honore, Muneribus, Juribus, Privilegiis, Prærogativis, & id genus alia. *In his omnibus mihi observandam proposui eandem methodum, quam observavi in hac prima parte; ut primum exponam* sensum literalem *ex optimis & vetustissimis scriptis, non tantum Hebraeorum, sed & Graecorum ac Romanorum aliorumque,*

rumque, præsertim ex sacra Scriptura. *Deinde examinabo* sensum Typicum & Mysticum, *inquirendo in mysteria quæ hisce cærimoniis, quasi tot involucris velisque involuta sunt; Christum scilicet & ipsius Ecclesiam; Ejus munera ac in nos collata beneficia. Priorem hanc partem in duos iterum distinxi Libros, ut prior agat* de Vestitu in genere, *de vestium sacrarum* Origine, numero, genere, *de earum* materia, colore, Textura & ornamentis. *Alter* de vestibus singulis seorsum. *De* Brachis, Tunica, Balteo, Pileo *totius sacerdotum turbæ; De* pallio, Ephodo, Pectorali, Tiara *&* Corona *Pontificis Maximi; De* modo vestiendi *vestes sacras, de earum* Pretio, Usu; *ultimo de* Typis *&* Significatione. *Continet igitur hoc volumen amplissimum Commentarium in capita XXVIII. & XXXIX. Exodi ut & XVI. Levitici, aliaque; Scripturæ loca quamplurima. Incipiendum mihi esse existimavi a rebus exterioribus, quæ sensibus maxime sunt obviæ, ideoque a* Vestitu sacro, *atque inde pergendum esse ad ea quæ intus latent, & quæ Christum manifestius exhibent; scilicet ad* Templum, sacra Vasa, *ad* Sacrificia *&* Sacerdotes. *Quod si Deus mihi concesserit vitam atque otium, ut hæc obsolvam, omnia mysteria, etiam altissima, totam Theologiam Judaicam, Christianam & Gentilem, præcipuamque* Theologiam Typicam *me absolvisse credidero. Hoc quoque argumentum præ reliquis eo magis tractandum selegi, quod viderem illud hactenus parce admodum examinatum explicatumque fuisse.*

Non quidem inficior, apud viros doctos quædam reperiri De Templo, de Sacrificiis, de Sacerdotibus. de vestibus sacris *aliisque rebus quæ* Sacerdotium Dei *spectant: sed obiter tantum & quasi per transennam ea attigerunt auctores. Nemo enim data opera omnia ista examinavit satis accurrate, ut ex sacra Scriptura, & ex vetustissimis scriptoribus, Hebræarum rerum peritis, erueret verum sensum literalem, multo minus Typicum & Mysticum. Maxime autem neglecta sunt ea quæ de vestitu sacro dicenda erant. Quasi vestes sacræ essent res nullius momenti; aut potius quasi in verbo Dei quicquam revelatum esset dignum ut a nobis sperneretur, intactum præteriretur, oblivioni inscitiæque in æternum traderetur: cum tamen integra sacra Scriptura sit* θεόπνευστος, *a nobis sedulo perscrutanda, ut omnia Dei consilia summa cum fidelitate annunciarentur Ecclesiæ. Ingens quidem volumen* De ornatu Aharonis *conscripsit* Didacus del Castellio. *Sed nihilo per istum librum doctior evadet lector.* Johannes Hieronymus Sopranis *multa etiam congessit* De Vestitu sacro. *Sed Tropologiis & Allegoriis unice delectatur. Sensum literalem & verum sensum Mysticum vix prioribus attigit digitulis. De iisdem multa habet* Arias Montanus, *ut &* Lichtfootius *in suo Libro Anglico* De Templo & ministerio Templi. Samuel Lee *etiam Anglus, integrum volumen Anglice edidit:* De Templo & Sacerdotio; *nec non* Leo Judæ *aliique multi, qui priores auctores satis*

male

male exſcripſerunt, & multo pejus ediderunt. At quantum nos juvare potuerint omnes iſti auctores, tu, erudite Lector, judicabis ubi omnia examinaveris. Quàm miſeſere, quaeso, hactenus (ut jam aliquid dicam tantum de veſtibus ſacris) *hallucinati ſunt interpretes, etiam doctiſſimi celeberrimique noſtri seculi, in vertenda & exponenda ſacra Scriptura, præſertim ubi de cærimoniis Sacerdotii agitur! Nihil morantur etiam doctiſſimi Viri, ſi ponant* Xylinum *aut* Sericum *pro* Byſſo & Lino; Sericum *pro* Lana. Viridem *aut* Flavum *colorem pro* Hyacinthino; Purpureum *pro* Coccino, & Coccinum *pro* Purpureo; *immo ſi Moſi obtrudant colores, talemque veſtimentorum materiam, aliaque de quibus Moſes forte nunquam cogitavit, quæ iſtis temporibus ignota fuerunt, ſaltem de quibus Spir. Sanct. nuſquam in verbo ſuo mentionem facit. Quam acriter quæſo hactenus diſceptatum eſt de* Textura veterum? *Quam miſere deſudatum in exponenda ſola Tunica* ἄῤῥαφῳ inconſutili *Salvatoris noſtri?* De Textura veſtium Sacerdotum *quidem non erant ſoliciti, quamvis Moſes docuerit eas fuiſſe textas, non minus quam tunica Chriſti texta dicitur ab Euangeliſtis. Si verba Moſis de ſacro veſtitu ſatis accurate perpendiſſent auctores, ſi intellexiſſent mentem ejus de* Opere Textoris, *proculdubio eorum quæſtiones de* Tunica Chiſti *ceſſaſſent, tam fœde diſputatiunculis ſuis non laceraſſent egregium iſtud veſtimentum, cui etiam milites Romani pepercerunt. Cum autem hactenus nemo verum ſenſum Spiritus Sancti ſuper hac*

hac materia assequutus fuerit, quot sane capita tot sententiæ. Magnus Hieronymus, ὁ πάνυ Salmasius *aliique bene multi, plenis buccis affirmare ausi sunt* ἀδύνατον *esse ut ejusmodi vestis in sola tela per texturam, absque sutura, absque acus opera absolveretur. Multi, ut sacram Scripturam suo ingenio exponerent, satis ingeniose effinxerunt novas etiam artes, quæ istis temporibus in rerum natura non fuerunt. Adeo verum est:* ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τ' ἄλλα ἕπεται: *Immo nonnunquam, ut sententiam suam tuerentur auctores, Sacræ etiam Scripturæ mens detorquenda erat, in sensus ab ea alienissimos, contra expressissima verba Spiritus Sancti: Nam tunica Christi, cum a Johanne dicatur* ἄῤῥαφος inconsutilis, *Salmasio dicitur* Tunica consuta, *acus opera scilicet per suturas concinnata, sed absque fibulis. Nihil jam dicam de sententia* Casauboni, Ferrarii, Rubenii *& totius omnium scriptorum agminis. Quod autem hactenus nemo intellexit, quod summi viri impossibile factu pronunciarunt, id nos possibile esse luculentissimis exemplis probavimus. Sed ulterius progressi sumus, & ipsam præterea veterum artem texendi, qua ejusmodi vestimenta rotunda, manicata & undique clausa detexi solebant, docuimus. Non quod nostri quidem ingenii id fuerit fœtus, (tantam enim gloriam nobis non arrogamus) sed quod optimos vetustissimosque auctores Hebræos, Græcos aliosque exposuerimus, istamque artem texendi, jam plane deperditam, ex antiquitatis spississimis tenebris in lucem protraxerimus. Libuit etiam artem*

tem iſtam non tantum ex veterum ſcriptis eruere, & noſtris commentariis explicare, ſed eandem ſimul tabulis æneis elegantiſſimis ad oculum demonſtrare, ut in poſterum a nemine amplius ignorari poſſet, niſi ab iis qui omnia ignorare, præclaraque inventa contemnere, ſibi gloriæ ducunt. Addam ipſos etiam artifices, modo certa ſpes lucri non deeſſet, novas jam artes exercere poſſe, antea in Europa ignotas; Et fortaſſis non erit inutile inventum, modo ſocordia atque ignavia non negligatur. De Gemmis ſacris *vix ullus commentatus eſt. Nonnulli de iis quidem mentionem fecerunt: ſed ita ut earum nomina nec noverint plerumque nec recenſuerint. Diceres eos nihil aliud feciſſe, quam quod ſolent rerum pretioſarum ignari & parum curioſi, qui eas manibus quidem cum aliqua voluptate contrectant, colorum elegantiam, ignem & inſignem ſplendorem totamque dotem mirantur, ſed ſtatim e manibus deponunt, nulli ſolliciti de earum nominibus, loco natali, natura, virtute & pretio. Tam arduum hactenus viſum eſt de* Gemmis ſacris *tractari, ut etiam materia iſta recenſita ſit inter iſtas S. Scripturæ res, quæ explicari non poſſe exiſtimantur.* Epiphanius *nonnulla De* Gemmis *commentatus eſt, illiusque commentaria ſummopere laudantur ab Auguſtino, tanquam eruditiſſima & docto Epiſcopo digniſſima. Sed quoties deceptus fuerit doctiſſimus Epiphanius, manifeſtum erit omnibus iis, qui vel parum in iſtis rebus ſunt verſati. Scilicet maluit vir magnus in medium proferre ea quæ habuit, quam plane ni-*

** *hil*

hil dixisse. Nihilominus tanta auctoritate valet apud doctos, ut vix ullus hactenus contra hiscere ausus fuerit? ideoque ejus expositiones avide tanquam indubitatas veritates arripiunt, & magna socordia in iis exponendis eum κατὰ πόδας sequuntur. Ludovicus de Dieu, *vir in linguis Orientalibus versatissimus, laboris indefessi, plura & quidem doctiora in lucem edidit de* Gemmis. *Sed librum istum nobis non contigit videre, nisi postquam nostra jam typis fuerunt mandata. Immo si vel maxime ejus commentaria a nobis lecta fuissent, eo tamen non minus dicenda fuissent, quæ de isto argumento diximus. Accuratiorem enim videbantur requirere indaginem & uberiorem expositionem.*

Quam male hactenus veram formam vestium sacrarum auctores intellexerint, patet ex picturis & tabulis, quas non solum Christiani, sed & ipsi Judæi ediderunt. Nihil jam dicam de vulgo pictorum, quibus non minus quam ipsis Poëtis:

Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas. *Sed inspiciantur tabulæ quæ auctores habent doctissimos viros,* Ariam Montanum, Arnoldum Andillensem *aliosque & quæ passim in Bibliis occurrunt; præsertim etiam illæ quæ attribuuntur doctissimo* Bertramo, *olim Genevæ* Linguæ *Hebrææ Professori celeberrimo. Examinentur tandem* & T*abulæ ipsius* Leonis Judæ, *& quas alii non ita pridem ex eo pejus effingi, multoque sordidius libris suis inferciri curarunt. Sane diceres viros istos vetustissimo-*

mo-

morum Judæorum, præſertim Talmudicorum ſcripta, ſine quibus iſtam Corinthum adire nemini datum eſt, vix ſummis deguſtaſſe labris, &, quod imprimis faciendum erat, Sacram Scripturam nunquam cum attentione, & qua oportuit ἀκριβείᾳ legiſſe. Sed & eo uſque audaces fuimus, ut non tantum Sacrarum veſtium novam deſcriptionem concinnare & in publicum edere ſuſceperimus, ſed & erudito orbi ob oculos ponere auſi fuerimus omnia veſtimentorum genera, in tabulis æneis, depicta; ut non tantum verbis, ſed & picturis doceremus, utque ſimul eadem via errores noſtri, ſi forte a nobis erratum eſt, manifeſtius deprehenderentur

Si hæc, quæ in hoc opere de veſtibus ſacris diximus, bene examinentur, conſtabit parum abeſſe quin pertractaverimus totam rem veſtiariam, de qua fit mentio in ſacra Scriptura. Nam præcipuas veſtes, de quibus verbum Dei loquitur, attigimus: materiam, colores, texturam, ornamenta, formam, & ejuſmodi alia, quæ huc ſpectant, ſub incudem revocavimus. Et quamvis fortaſſis omne punctum non tulerimus, nec rem, uti dici ſolet, acu ſemper tetigerimus, tamen plura, &, niſi vehementer fallor, veriora ex veterum monumentis, præſertim ex Judæorum ſapientia, ac, quod ante omnia fieri debuit, ex Sacra Scriptura, erruimus, quam reliqui auctores qui materiam iſtam hactenus attigerunt. Quid quid eſt, in magnis aliquid voluimus, & forte aliis viam monſtravimus, qua propius ad veritatem accederent.

Modo tu, erudititiſſime Lector, conatibus noſtris annuas,

nostrosque labores excipias tanta humanitate, quanto a nobis sunt editi in bonas literas amore atque studio, & modo dignos eos censeas, quod in dias exierint auras, facti non pœnitebit. Censuram tuam non reformido, immo humanissime a te peto, ut si quid tua animadversione dignum observasti, id me latere ne patiaris. Utilitatibus Reipublicæ Litterariæ inserviet, & ego id mihi gloriæ reputabo, si quis ex viris doctis me erroris monere dignatus fuerit, ubi errorem deprehenderit. Errare humanum est. Quis in opere satis grandi, & in quo tractandæ veniunt tot res, quæ non tantum acre judicium defœcatumque animum, sed & multiplicem eruditionem postulant, sibi ab errore cavere posset? Unicum tantum hoc peto, ut illud fiat eadem modestia atque humanitate, qua nos in notandis aliis usi sumus. Nam & hoc a nobis sæpius factum esse, negare non possumus. Non nunquam nostri sæculi lumina, viros incomparabiles, & immortalis gloriæ notare lapsusque monere coacti fuimus. Eorum manibus libentissime pepercissem, nisi existimassem scripta nostra erudiendo orbi evulganda esse, & nisi credidissem in boni viri officium peccari, ubi quis tacet, quando lector monendus est. Quo deinde graviorem auctorem habet error, eo magis monendus est lector, cum facilius se abripi patiatur a viris magnis, quam a semidoctis, qui nullius sunt famæ inter eruditos. Eandem igitur libertatem, qua nos usi sumus, aliis libentissime concedimus:

Scimus & hanc veniam petimusque damusque vicissim. *Cæterum fascino malevolorum hominum depellendo*

mul-

multum præfari, mihi semper visum est indicium humilis atque nimis meticulosi animi, gravioribus scriptoribus vix digni. Nihilominus justissimam habeo causam conquerendi, de sciolorum quorundam invidia atque malevolo animo. Nihil jam moror calumnias nugacissimasque nugas quorundam Philosophastrorum & Theologastrorum calumniantium, nos hoc opere non Theologum nos probasse, sed Literatorem & criticum tantum; quasi doctissimi etiam Theologi nullam bonarum Literarum & Criticæ sacræ possint & debeant habere notitiam. Sed maxime displicet quod isti homines sibi stolide persuadeant, omnem scaturiginem sapientiæ, jam esse exhaustam, nihilque in publicum a Theologis proferri debere præter dogmata fidei, sine quibus salus nostra consistere nequit. Sane diceres Doctissimi Philippi Melanchtonis, magni Erasmi Rotterodami, aliorumque tempora rediisse, de quibus viri eruditi toties conquesti sunt. Præsertim autem Erasmus in libello De ratione veræ Theologiæ, *ubi in hæc erumpit verba:* Jam si gentium, apud quas res gesta narratur, sive ad quas scribunt Apostoli, non situm modo, verum etiam originem, mores, instituta, cultum, ingenium ex historicorum litteris didicerimus, dictu mirum, quantum lucis, & ut ita dicam vitæ sit accessurum lectioni, quæ prorsus oscitabunda mortuaque sit oportet, quoties non hæc tantum, sed & omnium pœne rerum ignorantur vocabula. Adeo ut nonnunquam vel

impudenter addivinantes, vel ſordidiſſimos conſulentes dictionarios, ex arbore faciant quadrupedem, e gemma piſcem, e citharœdo fluvium ex oppido fruticem, e ſydere avem, ex braſſica bracam. Abunde dictum videtur iſtis, ſi tantum adjecerint; eſt nomen gemmæ, aut eſt ſpecies arboris; aut eſt genus animantis, aut ſi quid aliud mavis. Atqui non raro ex ipſa rei proprietate pendet intellectus myſterii. *Cum iiſdem plane Lemuribus & Lamiis hodie nobis conflictandum eſt. Jam ſæpius audivi ejuſmodi homines, qui labores noſtros ſolita ſua impudentia atque inſcitia, allatrare & traducere auſi ſunt, etiam antequam vel apicem operis noſtri viderint. Uſque adeo ſunt judices iniqui, ut non tantum altera, ſed utraque parte inaudita, judicent. Scilicet de totius operis utilitate atque vanitate judicant ex ſolo argumento, ſcriptioniſque genere. Vanus enim & inutilis viſus eſt labor, ſi quis* De Sacerdotio Dei, *ideoque* De veſtibus ſacris *ſcribat. Cui inquiunt uſui? Cui bono? Nonne hæc tuto ignorare poſſumus abſque ſalutis diſpendio? Quorſum igitur tot volumina? Tam magni libri? Hæc & ejuſmodi alia multa blaterones iſti in vulgus ſpargunt. Sane hujuſmodi hominum maledicentiſſima lingua ſæpe remoras injecit præclaris & piis conatibus virorum doctorum, magno Reipublicæ litterariæ & Eccleſiæ damno. Teſtis nobis eſt noſtri ſæculi* Samuel Bochartus, *qui Librum ſuum* De Paradiſo *non alia de cauſa ſuppreſſit,*

quam

quam ob cavillas sciolorum, & propter eorum sinistrum judicium. Dici non potest quantum inde Ecclesia Christi detrimenti capiat. Et quamvis homunciones isti a viris doctis tanti fieri non debeant, ut propter eorum livorem & inscitiam Ecclesia optimaque studia laborarent, nihilominus tamen durum est, pro tritico lolium, pro suavi fructu laudis, & pro gratiarum actione, nihil nisi vituperationis contemptusque spinas atque tribulos metere. An dices, Eruditissime Lector, in ejusmodi hominibus vel micam inesse sapientiæ? vel nomen solidæ eruditionis eis unquam innotuisse? Si quis forte scripserit scombros metuentia & thus. *Si bonas horas perdiderit in vertendis quibusdam auctoribus, Anglis aut Gallis, & ex iis quidem non optimis & doctioribus, si controversias triviales millies recoctas exscripserit, orbique erudito apposuerit;* Si rancidulum quiddam balbo de nare locutus *fuerit. Si de Patriæ calamitatum causis, de pileis altis, de brachis laxioribus aut strictis, de colli loris, de puellularum dentatis fimbriis, & ejusmodi quisquiliis aliis multa ridicule effutiverit; si casus conscientiæ, quibus vetularum puellularumque mentes intricatiores redderentur, angerentur, & ad desperationem redigerentur, magna subtilitate & solicitudine effinxerit, si lamentabili sermone proposuerit: ut suspiria & gemitus infirmiorum pectoribus excuteret; si classicum cecinerit, aut classicum canentes sequutus fuerit; Si Theologicis discordiis, & domesticis dissidiis excitandis fovendisque operam locaverit; si fratres otiosis & odio-*

sis

sis disputatiunculis & argutiunculis fatigare, lacessere proscindereque noverit; si longum Catalogum hæresium & hæreticorum: etiam eorum qui sunt fratres, qui eandem habent fidem atque stationem, contexuerit, si magno gaudeat suadere tumultu *Hanibalem jam ad portas esse; si pulmones excercuerit; si magna laterum contentione, & importunis clamoribus, ad raucedinem usque clamitaverit, ut proceribus persuaderet aliquid monstri ali, Ecclesiæ & Reipublicæ impendere ingens malum a* novatoribus & novaturientibus; *si impio inhumanoque ausu viros pios, doctos, pacis amantes, verboque Dei unice incumbentes, procerum iræ atque odio exponere omnibus viribus elaboraverit, ut tanquam hæretici proscriberentur, ex Ecclesia & Patria ejicerentur ac eliminarentur; Tandem si turpi inscitia, aut detestanda hyprocrisi politiora studia contemserit, nugivendorumque quisquilias laudaverit,* οἷος ἀνήρ! *Heu quantus vir fuerit! Quantus Theologus! Quantus scriptor! Dignus sane ut ad altiora promoveretur; non tantum ut templum gloriæ conscenderet, sed ut in ipso etiam adyto tanquam inscitiæ idolum ab imperita plebecula adoraretur. Sed scruta sua laudent scrutarii. Vescantur isti homines glandibus, & victitent lolio, etiam tam vili tritico.* κεῖνός τ' ἐκεῖνα στεργέτω κἀγὼ τάδε. *Sint ingrati hujus sæculi pusiones Deorumque minorum gentium inferiorisque eruditionis Ganymedes, per me licet. Nihilo tamen sunt doctiores, nec majorem gloriam consequuti erunt, nisi gloriam Acherunti. Et si*

vel

vel maxime sapientur a vulgo, a doctis tamen nunquam sapientum in censum referentur. Aliter sane sues aliter catuli olent. Eorum fortunam non equidem ego invideo, sed miror magis, viros, qui a parentibus, qui a Republica, qui ab Ecclesia, qui ab ipso Deo consecrati videntur bonis literis, solidæque eruditioni, ut indies tanquam fidi patres familiarum nova atque vetera ex ditissimo S. Scripturæ thesauro, ex Linguarum & Antiquitatis inexhausto fonte, ex fœcundissimo sanæ rationis horto, assidua lectione, seria longaque meditatione, ad ædificationem Ecclesiæ, & Reipublicæ tranquillitatem, depromerent, delectari tantum tricis, quisquiliis, vitilitigiis, eruditionem solidioremque Theologiam, ipsum etiam verbum Dei respuere, negligere, illiusque amatores atque interpretes cane & angue pejus odisse, crudeliterque prosequi importunis suis clamoribus, & eristicis nugis. Miseros homines! se cum frustrantur, frustrari alios stolide existimant. *Sane illi, quibus cor modeste situm est, quamvis forte ad interiora severioris eruditionis non penetraverint, veram tamen sapientiam in aliis venerantur, doctisque suam laudem non præripiunt. Sed quicquid isti homines, quorum mens tam læva est, de nostris lucubrationibus judicent, sive eas laudent, sive vituperent, ne ciccum interdum. Immo gratior nobis erit eorum contemptus, quam laudes. Turpe enim est a turpi laudarier. Istiusmodi hominum venenosis morsibus medela erit ipsa veritas, & eruditorum æquum judicium. Satius mihi erit vel tribus tantum placuisse doctis, quam ingenti turbæ imperitorum.*

Modo viri boni officio non defuero, modo conscientiæ satisfecero, næ ego voti compos factus fuero, & si bonam famam mihi servasso sat ero dives.

Non si quid turbida Roma
Elevet, accedas: examenve improbum in illa
Castiges trutina: nec te quæsiveris extra

Sed si hoc genus scriptionis adeo ineptum, adeo inutile est, quid dicemus de summis totius orbis ingeniis, viris immortalis gloriæ, qui sunt πρῶτοι καὶ δεύτεροι καὶ τρίτοι! *Quid judicabimus de* Salmasiis, *de* Lipsiis, *de* Casaubonis *aliisque bene multis, qui (ut jam nihil dicam de* Templis, *de* Sacrificiis *& de* Sacerdotibus) *multa commentati sunt,* de vestimentis Græcorum & Romanorum, *& qui de iisdem rebus plura edidissent, prout id promiserant, nisi leto abrepti fuissent, magno Reipublicæ litterariæ damno. Quid dicemus de* Bayfiis, *de* Manutiis, *de* Ferrariis, *de* Rubeniis, *de* Doniis, *aliis, quorum præclara commentaria* De Toga Romana, *aliisque* veterum vestimentis, *hodie omnium doctorum manu versantur nocturna, versatur diurna, magna cum voluptate? Nonne* ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ στωμύλματα! *inanes logi? vanæque cantilenæ, dignæ ut pueris in cunis vagientibus a vetulis præcinerentur? At, inquiunt, Viri isti non erant Theologi. Sed Theologos Theologica tractare decet. Quid dicent de Magno Bocharto, viro stupendæ eruditionis, qui scripsit de variis populis & nationibus, ut & de animalibus, de quibus fit mentio in*

Sa-

Sacra Scriptura? Quid juvat nosse gentium origines & transmigrationes? Quales populos intellexerit Moses? utrum Hispanos, Gallos, Germanos, Italos, Anglos Græcos, Afros, Pœnos, Ægyptios, Æthiopas, Assyrios, Armenos, Schytas, Messagetas, Arabas, Indos & Insulanos, an alios? Qualia animalia memorentur in verbo Dei? Nonne hæc omnia & sexcenta alia æque possumus ignorare absque salutis dispendio? Ideone indigna ut a Bocharto tractarentur? an Bochartus non fuit Theologus pariter atque vir pius? Tandem quid dicent de ipso Hieronymo, *viro doctissimo & sanctissimo? Nonne etiam* De vestibus Sacerdotum *scribere dignatus est, in docta sua Epistola ad Fabiolam? An non vir magnus ille erat Theologus? Nonne Théologica tractamus quoties* Sacram Scripturam *exponimus, cum hæc sit unica via, u posteritas tandem aliquando verbi Dei perfectam habeat versionem. Est autem, uti dixi, totum hoc volumen* De Vestitu Sacro *nihil aliud quam* Amplissimus Commentarius in Capita XXVIII. ac XXXIX. Exodi, & XVI. Levitici, *aliaque S. Scripturæ loca quam plurima. Nec est quod calumnientur optimorum studiorum istæ pestes, præter critica nihil in hoc opere contineri. Esto. Nonne cum summa laude critica tractantur, præsertim sacra? Is mihi semper visus est Reipublicæ Literariæ utilissimus, qui vel solis auctoribus profanis illustrandis incumbit. Hac enim ratione barbaries dispellitur, scientiæ disciplinæque eruuntur, optimaque*

 in-

ingenia excoluntur, quæ sint utilia Patriæ, utilia agris, belli pacisque rebus agendis. Sed laude mihi semper visus est dignissimus, qui, præter ista, auctoribus sacris, qui ipsi Scripturæ facem accendit, aut potius qui lucentem istam lucernam sub modio protrahit, mensæque imponit, ut toti Dei familiæ luceret. Sed an nihil præter Critica tractamus? An is qui verum sensum literalem verbi Dei exponit, Critica tantum tractat? Quis, inquam, intelliget mysteria quæ in S. Scriptura latent, nondum explanato vero sensu literali? Quomodo ad verum sensum, sive literalem, sive mysticum perveniemus, nisi hac via? Si iniqui isti Censores, aliam viam faciliorem & breviorem noverint, per omnia Musarum sacra eos rogo, ut eam nobis ostendant. Ipsum sane sensum mysticum exposuimus, quantum ex Analogia fidei, & ex verbo Dei id fieri posse credimus: & proculdubio plura diximus quam reliqui omnes qui hoc argumentum ante nos attigerunt. Oportuit certe homines istos præceps suum judicium suspendisse, atque de opere nostro non temere judicasse, antequam ipsis lectum fuit. Legant tantum ultimum caput, si non dignentur reliqua examinare, fatebuntur proculdubio nos etiam tractasse ea quæ sunt maxime Theologica, cum ibi explicaverimus Typos & significationes sacri vestitus. *Forte suis importunis nugacibusque interrogatiunculis satisfactum animadvertent, nec amplius interrogabunt,* cui usui? *Agnoscent non de nihilo fuisse, quod Deus ejusmodi præcepta dederit sub Vet. Testamento. Evanescent eorum profana præjudi-*

cia

cia & impiæ cogitationes, quasi in verbo Dei multa essent revelata inutilia, quæ cum majori laude ignorantur quam sciuntur, & in posterum de Deo, ejusque consiliis nihil cogitabunt, quod non sit magnificum, quod non sit altis mysteriis plenum ac Deo dignum. Uno verbo fatebuntur, nisi omnium mortalium sint pertinacissimi, hæc omnia in S. Theologia ad tractandas controversias, pietatisque πρᾶξιν, magnum habere usum. Numquam enim cum majori fructu tractantur controversiæ & pietatis officia, quam ubi S. Scripturæ verus sensus est explanatus. Ubi veritas se ipsam ultro prodit, ut clare cuilibet pateat, absque disputantis argutiis, hominum animis sese facile insinuat, ut etiam pertinacissimi veritatis hostes atque nequissimi homines ad fidem & pietatem adducantur. Nam si operosa tantum argumentatione adversariis os obturetur, id propriæ imbecillitati ac disputantis strophis magis adscribunt, quam ipsi veritatis vi atque luci. Ubi autem S. Scriptura clare est explanata, fit ut non tantum solidissima argumenta ad probandam veritatem sese ultro offerant, sed eadem via simul infinitæ controversiæ præscindantur, &, si quædam remaneant sophistarum strophæ, facili negotio deteguntur, contradicentiumque argutiunculæ enervantur, ut etiam adversarii, antequam campum disputationis ineant, languescant, veritatis Vim splendoremque sustinere nequeant, immo plane concidant.

Nihil respondebo ad ineptias quas effutire solent, scilicet illa non esse tractanda quæ absque salutis dispendio ignorari

rari possunt. Nam nec eorum odia, & in fratres dicteria, & calumniæ, immo nec eorum quidem controversiæ spinosique casus conscientiæ, aliæque nugæ tractari debent. An non omnia ista absque dispendio salutis ignorare possumus? Immo sane ad majorem tranquilitatem Ecclesiæ, & ad quietem conscientiæ pleraque ignorare deberemus. Uno verbo, omnes controversiæ, omniaque quæ mores, quæ praxim pietatis tractant, etiam doctissima, uno jactu ex Ecclesia ejicienda essent. Sola enim S. Scriptura, prout hodie vulgi manibus teritur, clare satis superque docet cum dogmata fidei, tum pietatis officia. Nec poterunt negare politiorum studiorum pestes, controversias aliaque quæ vitæ praxin spectant ad salutem necessaria, jam ante sæculum abunde esse exposita a viris doctis, ut secundum sinistra eorum judicia labores omnium Theologorum, qui hoc sæculo scripserunt, & qui in posterum scripturi erunt sint vanissimi, dignique ut a toto orbe exsibillarentur. Hoc unicum, ut tritum ita & verissimum, addam: Artem non habere inimicum nisi ignorantem, & homine imperito nihil unquam fuisse injustius, quia quod ipse non fecit, nihil rectum putat. Cogita quæso, eruditissime Lector, quinam sint illi studiorum hostes, quorum iras & superba fastidia patimur? Sane non sunt illi quibus ex meliori luto finxit præcordia Titan, qui pleno pectore sapiunt, aut qui unquam quidquam viro docto dignum præstiterunt, sed qui corticem exterius lambunt, medullam solidæ eruditionis nunquam attingunt;

qui

qui non nisi trivialia, & vix pueris, qui nondum manum ferulæ subduxerunt, digna tractare solent. Si forte quosdam secum rapiant viros qui sapiunt supra vulgus, &, quod imprimis dolendum est, etiam cordatos atque Reipublicæ proceres, quibus optimorum studiorum cura demandata est, id in proceribus excusari potest, cum magni viri aliis curis atque negotiis distracti, studia quæ ædificationi Ecclesiæ maxime inserviunt; a tritis & vulgi ineptiis distinguere nequent. Plerumque sane fit, ut magni viri de optimis literis, præsertim de studio Theologico, judicare non possint, nisi ex aliorum relatu. Beati sane, terque quaterque beati, si incidant in manus virorum qui solidam amant eruditionem! Beatæ sunt Scholæ, Ecclesiæ & Academiæ! Sed infelices sunt proceres, si suis consiliis comites habeant eos qui sunt optimorum studiorum hostes atque pernicies; sive oderint solidam eruditionem per ignorantiam, sive per invidiam, & propter nescio quas latentes causas, forte ut imperium facilius excercerent in fratres, forte etiam ne aliquid didicisse viderentur eo demum tempore, quo omnem eruditionis fontem jam diu exhausisse videri volebant. Infelices sane sunt Scholæ, Ecclesiæ & Academiæ. Nam quid ex ejusmodi Scholis, Ecclesiis & Academiis prodire poterit, præter ingenia inculta, præter barbariem, inscitiam, & nugas? aut si quid inde prodit, quod non plane est contemnendum, id nihil faciet ad profectum, studiorumque culturam. sed talia tantum erunt quæ a doctis jam diu tradita fuerunt, ut non opus

sit

ſit eadem ab illis iterum recoqui.

Hoc vellem omnes viros cordatos ſerio cogitare: aut ſtudia Theologica plane eſſe negligenda, ideoque Theologos certis quibuſdam tantum capitibus, libris formuliſque alligandos eſſe; aut ſi omnia myſteria quæ in verbo Dei latent eruenda ſint, etiam concedendam eſſe libertatem, ut, adhibitis omnibus adminiculis, quæ Deus ipſe nobis tam benigne ſuggerit, totum Dei conſilium in ſacra Scriptura revelatum, tandem aliquando Eccleſiæ aununcietur.

Miſſum te facerem, Eruditiſſime Lector, niſi crederem rationem paucis reddendam eſſe tam longæ moræ, cum noſtri commentarii ultra ſeptenium ſub prælo ſudaverint. Sane habent ſua fata Libelli. *Habuit hic liber, ſi unquam ullus, ſua fata. Vix initium factum erat impreſſionis, quin in ipſis etiam cunis videretur opprimendus, luctuoſiſſimo ſcilicet hoc ſeptennali bello, quo Europa miſerrime turbata fœdiſſimeque devaſtata eſt. Ut inter arma leges, ita ſane & muſæ ſilere ſolent. Nihil jam dicam quam gravia paſſi ſimus nos, in hoc noſtro Batavorum Oppido, non tantum ab hoſtium ſolita vexatione, & militum inſolentia; ſed & ab ipſorum quorundam noſtrorum civium furore atque inhumano odio. Quo factum eſt, ut omnino alia nobis meditanda agendaque eſſent, quam ut in excudendis libris multum occupati hæreremus. Non enarrabo quoties Bibliothecæ noſtræ uſu nobis interdictum fuerit: cum maximam partem libri noſtri in Hollandia*

(quo

(quo deportati fuerunt ob metum hostilis deprædationis) laterent, quamdiu res in hac civitate adhuc incertæ erant; ut fere per integrum biennium totum opus oblivioni traditum, & quasi ad orcum relegatum fuerit. Ab imitibus nostris hospitibus hac civitate jam liberata, ad opus redire sedulo cogitavi, gressusque aliquot jam feci; Sed quot iterum obstacula? quot remoræ! Dixisses omnia conspirasse ut hoc opus æternis traderetur tenebris. Hinc nenegotia domestica, variæ lites causæque forenses, musarum pestes, quæ mihi multum temporis surripuerunt, non tam meis quam affinium utilitatibus. Illinc ministerii munera quæ etiam isto tempore plus solito aucta fuerunt, nec non privata Excercitia Theologica & Hebraica, quæ petitioni quorundam denegare non poteram. Nova iterum impedimenta attulerunt illustrissima totoqne terrarum orbe celeberrima comitia, quæ in hac urbe habentur ad conciliandam pacem. Inde ob reficiendas ædes per annum & semestre Bibliotheca mea iterum carere debui. Nihil jam dicam, quod interea alia qnædam ediderim ad defendendam Patriam contra iniquissimas nequissimorum hominum calumnias. Nihilominus inter ipsos armorum fragores, inter tot bellorum strepitus, inter militum clamores vexationesque, inter tot negotia quibus tantum non obrutus fui, a suscepto labore non recessi, quin omnibus viribus annisus sum ut, quod semel inceptum fuerat, ad finem perduceretur opus. Ideo nos perpetuo Typographum rogare, monere, hortari, immo orare & obtestari, ut, omnibus moris ruptis, in

excudendo opere pergeret. Sed lapidi plerumque loquutus fueram. Non plane opus deſeruit, ſed tam lente feſtinavit, ut ſeſe vix movere videretur. Aliquando integro menſe, nonnunquam trimeſtri, immo ſæpe ſemeſtri unicum tantum folium excudebatur: ut etiam amicorum nonnulli vix ſibi perſuadere potuerint nos ſerio agere, in evulgando, hoc opere, quaſi magno hiatu multa tantum promiſiſſemus, ſed nihil fuiſſemus præſtituri. Quæ fata etiam habuerit ipſe Typrographus, & quomodo, neglecta omni librorum & Typographiæ cura, aliis negotiis ſeſe tradiderit, omnibus, qui eum noverunt, manifeſtum eſt: ut tandem de alio Typographo mihi diſpiciendum eſſet, qui opus perficeret, adeo ut jam per ſemeſtre plus ſit præſtitum quam antea per ſexennium.

Deinde dici non poteſt quam difficilis fuerit ſtructura telæ Textoris, in qua veſtimenta rotunda, undique clauſa & manicata a veteribus detexi ſolebant. Incredibile eſt quantum laboris moleſtiæque præterea nobis creaverint tabulæ æneæ, quibus non tantum iſtam artem texendi, ſed & veſtimentorum ſacrorum formam ad oculum demonſtraremus. Nobis enim non erat datum ea ex aliis depingere, cum eadem forma nuſquam exſtent apud auctores. Omnia de novo erant conficienda, & ad mentem ſpiritus ſancti, vetuſtiſſimorumque auctorum effingenda, ideoque via nobis ineunda erat minime trita, quamque ante nos nemo calcaverat. Nemo tam clare mentem ſuam unquam exprimet pictoribus, quin decies ſint repetenda corrigendaque, ea quæ nobis clariſſima

vi-

videntur, antequam quid intelligamus capiant & satis acurate exprimant, Præterea quod pictor utcumque expressit, id non satis accurate poterat assequi sculptor, præsertim cum tot minutiæ observandæ sint, & cum sculptoribus non potuerim esse præsens, sed eorum errata non nisi per Epistolas corrigere. Ut si cogitem quantum supersit difficultatis atque molestiæ in depingenda vera structura Tabernaculi, Templi, vasorum sacrorum, & quæ ulterius ad Sacerdotium Dei *requiruntur, sola ista difficultate ab opere fere absterear. Igitur si occurrant quædam in tabulis, quæ non ex asse cum nostra descriptione conveniunt, aut quæ ad nostram mentem non satis sunt expressa, id Eruditus & curiosus Lector mecum æqui bonique consulet; ex nostra descriptione ipse omnia emendabit: Pictorum enim Sculptorumque errata mihi imputari nolo. Erratorum etiam typographicorum plus satis reperies, eo magis cum opus excusum sit me absente. Sane Leopardus citius catulos pariet sine maculis, quam illiusmodi homines libros excuderent absque erratis, præsertim ubi auctor non est præsens qui omnia ad unguem castigaret, Sub calcem cujuslibet Libri hujus operis graviora errata correximus, leviora consulto præterimus. Cætera quæ nos fugerunt tu ipse corriges. Hisce fruere, eruditissime & humanissime lector, ubi animadvertero te nostris conatibus annuere, currenti calcar addideris, ut, modo Deus nobis vitam & otium concedat, quam primum id fieri poterit, primæ huic parti de* Sacerdotio Dei, *secundam quæ aget de* Tabernaculo & de Templo Salomonis *subjungam.* VALE.

Ad

LECTOREM

Eruditum & benevolum altera

PRÆFATIO

HAbes hic, Lector Erudite atque Benevole, alteram hujus operis, jam per aliquot annos tantopere deſideratam atque expetitam editonem, duobus integris Capitibus, (*De Veſtium Sacrarum Textoribus*, *deque iis qui in Veſtibus Conficiendis operabantur*, *veſtiumque Sacrarum numero*; Libro ſcilicet primo, Cap. XVIII. Deinde *De* בגדי לבן *Veſtibus albis Sacerdotis vaccam comburentis*, Libro ſecundo, Cap. XXIV.) aliiſque rebus multis, cum quibuſdam tabulis auctam atque emendatam. Solent enim ſecundæ curæ eſſe meliores. Placuiſſe hoc opus viris inter eruditos primi nominis, non eſt quod multis probem. Teſtantur eorum, præter ad me datas Epiſtolas humaniſſimas, omni laude refertiſſimas, opera publica, quibus omnia ſummopere laudant atque approbant. Vel hoc unicum mihi eſt Teſtimonium luculentiſſimum, quod tam brevi temporis ſpatio fuerit diſtractum, tantoque fervore atque deſiderio, ut denuo excuteretur, docti, jam diu petierint. Adde, viros, non populari tantum ſcientia, ſed qui ſolidam amant ſapientiam, cum publice, tum privatim, ſuis calculis me incitare conatos fuiſſe, ut in hoc Scriptionis genere pergerem, ea, quæ de Tabernaculo, de Templo, de Sacrificiis, de Sacerdotibus Totoque Sacerdotio, dum majori, quam ab hinc aliquot annis, fruebar otio, me præſtiturum, præcedente Præfatione promiſi, publici quoque facerem juris. Niſi enim hæc placuiſſent. nihil in quod bonas collocarent horas a me exſpectaſſent. Nihil dicam de pluribus in Germania, in Belgio & alibi, ab eo tempore editis libris, ubi Tabulas ex meis ubique deſumptas videbis, Veteribus quaſi deletis æternæque oblivioni traditis. Teſtantur id Biblia Weimarenſia in Germania, aliaque in Belgio edita. Teſtatur id auctor non contemnendus Belga Goeræus, in ſuo quod edi-

edidit *De Republica Hebræorum* opere, & altero majori, uti vocat, **De Joodsche Outheeden.** Testatur idem doctissimus Leusdenius in *Philologo Hebræo*, secundæ Editionis; ac clarissimus Witzius in *Miscellaneis Sacris*, qui Tabulas De Summo Pontifice aliisque Sacerdotibus ex meis depingi suaque iis ornari curarunt, quamvis meo, tamquam sibi prorsus ignoto, suppresso nomine, quæ causa fuit, ut ridiculi quidam scioli magna ignorantia atque impudentia effutire ausi fuerint, mea ex illorum virorum operibus Tabulisque fuisse desumpta, quamvis opus meum lucem, triennio minimum ante eorum Conscriptiones viderit; notumque sit omnibus, me primum fuisse, qui hanc materiam, data opera, ex spissis Antiquitatis tenebris erui, demonstravi, hisceque Tabulis exhibui. Inficias tamen ire non possum, quod valde miror, Clarissimum *Witzium*, quamquam in *Miscellaneis*, *Libro* II. *Dissert.* II. *De Sacerdotio Aharonis & Christi.* pag. 484. meas addiderit Tabulas, tamen alibi in eodem opere, exhibuisse Sacerdotes minores alio prorsus habitu, nulla scilicet *Tunica* חשבץ *tessellata*, nullo *balteo* floribus distincto, quales gestasse Sacerdotes a me ample atque clare demonstratum est: immo, quod magis miror, duabus eos induisse *tunicis*, altera interiori, altera exteriori, uti videre est pag. 412. & 416. Summum quoque Pontificem exhibuisse vestibus לבן *albis*, *balteo* prorsus alio, quam eum habuisse, a me probatum est. *Goereus* quoque in majori suo opere **De Joodsche Outheeden**. lib. III. pag. 270. Summi Pontificis Ephodo dedit *fibulas*, Hebræorum Antiquitati, in vestitu Sacro, ignotas. Quas autem habuerint viri docti rationes, ut ejusmodi Sacerdotum habitum fingere placuerit, vellem eos addidisse, ut solidæ Eruditionis curiosum Orbem melius quam hactenus a me factum est, edocuissent. Forte tanti non existimabant, ut Sacerdotes vero vestitu exhibuissent. Præstaret tamen, mea opinione, ut nihil diceretur, quam male; ut nullæ haberentur Tabulæ, quam adulteræ quibus veritatis avidus lector deciperetur. Humanissime itaque oro auctores, ut in posterum, aut rectas, cum veritate accurate convenientes adhibeant Tabulas, quibus lector edoceatur: aut ab iis prorsus abstineant, ne rerum indagatores, falsis conceptis opinionibus a vero se abduci patiantur. Non enim, uti existimo, imagunculæ tabulæque doctorum virorum operibus infarciri debent, ad operis ornatum, vel ad puerorum oblectamenta, vel ad Commendandum sculptoris ingenium

raramque artem, aut forte ad augendum lucrum, ſed ut veritas clarius eluceret, & ut hac via, mens per ſenſus externos a perverſis abſtrahatur opinionibus.

Plurima variaque porro mihi dicenda forent, ſi omnia, quæ hujus operis prior Editio paſſa eſt, ad incudem revocare liberet. Quanta imperitorum malevolorumque hominum ignorantia, livor & invidia inde mihi creaverint mala, cuilibet notum eſt. Montes quidem, ſi potuiſſent, mali in me ardentes conjeciſſent. Hinc Epiſtolæ clanculum, ſed & impudentes mendaceſque, in me conſcriptæ ſunt. Occulta arte atque aperto Marte potentiores in me concitantur. Nihil tamen mihi accidit non exſpectatum: πολλὰ διδάσκει γὰρ μ᾽ ὁ πολὺς βίος. Jam diu novi, & id mihi ſemper fuit ſolatio, natos eſſe, inter mortales, alios qui egregia præſtent Reipublicæ Literariæ; alios qui bonorum diligentiorumque vituperent virtutes, nec non utiliſſimos laudatiſſimoſque labores; hiſce maxime temporibus, ubi non unus Ligurinus μῶμος. Perſtringendus depexenduſque mihi eſſet ante omnes obtrectator quidam malevolus, Strigibus Lamiiſque noctu volitantibus, quam honeſto viro ſimilior, qui nativum fœtum parenti, qui eum magna cura atque labore edidit, crudeliter ſuffurari, aliiſque nequiſſime ſupponere impie conatus eſt. Intactas tamen ejus criminationes, furta atque mendacia præteribo; cum propriam habeat conſcientiam ſceleris carnificem: ut non dubitem, quin nequitiæ nunc ipſi diſpliceant auctori. Hoc unicum addam, ineptiſſimum Contemptorem laudes meas atque famam, magis quam vituperium promoviſſe: coactus enim fuit, ipſis nugoſis ſuis accuſationibus, fateri, hoc meum opus doctum habere parentem, dignum eſſe, ut a nobilioribus ingeniis ametur, legatur, ac in pretio habeatur.

Nihil eſt quod huic aliiſque obtrectatoribus magis diſplicuit quam præcedens Epiſtola ap Lectorem. Sed judicent ſolide eruditi, qui non pueriles nugas, non auram popularem, non famam minorum magiſtellorum, ſed ſeveriora ſtudia, opera præclara, ære perenniora amant, & ex animo deſiderant, eaque omnibus viribus commendare ſolent, quid in ea tanta ira atque indignatione dignum contineatur. Ferre non potuerunt, quod adfirmare auſus fuerim (audax facinus!) hoc argnmentum hactenus a nemine, data opera, ex imis Antiquitatis latibulis fuiſſe erutum, ſufficienterque pertractatum. Sed & magnum habetur

ſce-

ſcelus quod nugivendulis, qui, ut ſapientes haberentur a vulgo, non ab eruditis, vitam tranſigunt in vertendis libris, non optimis, ſæpe nullius utilitatis, qui crambem centies recoctam denuo recoquunt, ob oculis poſuerim, ſe magno conatu magnas agere nugas. Conſcribendi itaque fuerunt, & in lucem edendi, præter clanculas Epiſtolas ſurdaque verba, Libelli Virulentiſſimi, ad commovendos Deos majorum minorumque Gentium. Flectendi erant Superi & Acherunta movenda, contra tantum nugarum contemptorem, veræque Sapientiæ amatorem, laudatorem ac commendatorem.

Omnium primus qui in hoc meum opus bilem publice evomuit Lucifuga quidam fuit *Chriſtianus Liberius Germanus*, in ſua farragine, quam vocat *Biblophiliam*. Prodiit, poſt editum hoc meum opus, primo anno, octuageſimo nempe hujus ſeculi primo. Scatet libellus, præter injurias intolerandas, mendaciis & maledictis, ut ignorantiæ auctori luculentum reddat teſtimonium. Magna ira atque animi impotentia invehitur in viros primi nominis, auctores celeberrimos, Eccleſiæ & Academiarum Columina, quos in cenſum refert novatorum, quod partibus non ſtudeant, claſſicum canentes non ſequantur, quod malos negligant auctores, bonos ſolos legant atque commendent, quod ſecum nugas pro ſolida eruditione, umbram pro corpore, nubem pro Junone amplecti non ament; quod crambem toties recoctam, recoquere non velint, quod petant doctores, qui veram doceant Sapientiam, quæ hactenus latuit, non ſua auctoritate lectorem puerili credulitate ad quælibet credenda obſtringant, ac ſi vera Eruditio tota eſſet exhauſta, nihilque a nobis poſteriſque ut indies augeretur, in poſterum præſtari poſſet. Quicunque id exiſtimat, neſcit quid ſit ſcire; neſcit in profundiſſimo mari, pretioſiſſimos latere uniones: uno verbo, fundamenta ponit ſolida Scholæ inſcitiæ atque ignorantiæ. Hæc inter alia de me effutire ipſi placuit. *Vix* inquit, *quidquam agit aliud, quam ut ſplendidiſſima Theologorum lumina, Hieronymos, Epiphanios, Didacos Del Caſtellio, Ar. Montanos. Salmaſios, Caſaubonos, Leones Judæ, Lichtfootios &c. intollerando ſupercilio deſpiciat & exagitet*, & quæ ſermone maledicente addidit. At ſi accuſaſſe ſufficiat, quis innocens erit? Splendidiſſima iſta Theologorum lumina me umquam deſpexiſſe, tenebrio in æternum non probaſſet, ſi id probare ſuſcepiſſet. Splendidiſſima ego Lumina ex animo ſemper ſum vene-

nera'us,eaque venerabor dum Spiritus hos regit artus. Nunquam de iis in meis operibus ſum loquutus, quin debitum ipſis honorem exiſtimationemque teſtatus ſim. A magnis luminibus *Hieronymis*, *Epiphaniis*, *Ar. Montanis*, *Salmaſiis*, *Caſaubonis*, *Lichtfootiis* me multa didiciſſe, atque indies ab eis multa diſcere, lubentiſſime confiteor. Si tamen aliquoties coactus fui ab ipſis recedere, eorumque lapſus indicare, ne in errore ab eis deceptus lector remaneat; ſi dixi, eos de Veſtitu Sacro, data opera, non egiſſe, immo circa iſtam materiam viros magnos aliquoties dormitaſſe, nemo ſanæ mentis id mihi vertet vitio; rem enim ita ſeſe habere, nemo, niſi rerum ignorantiſſimus, negabit. Si tantus fuit vir *Liberius Germanus* lucifuga, cur errores meos non indicavit? cur mundum eruditum non melius edocuit? Facilius fuit carpere, contemnere, ſugillare, furorique imperitorum honeſtum exponere Virum, quam ſolidis rationibus eum erroris convincere. Solet genus imperitorum hominum affectare auctoritatem; eaque lubentius utitur, quam indubitata ratione. Nullus eſt labor ut ſua auctoritate lectorem ignorantem ac credulum aſtringeret; at ut firmiſſimis, ex ſana ratione, Antiquitate obſtruſa, Scripturaque Sacra, deſumptis argumentis edoceret atque convinceret veræ eruditionis avidum, hoc opus, hic labor eſt. Si eſſet in vivis criminator, omnes ejus in me cavillationes recenſerem, atque ad eas κτ̀ πόδα reſponderem; ſed cum abierit ad plures, parco ipſius manibus. Non poſſum tamen ſilentio præterire craſſam ipſius ignorantiam, quod inter ſplendidiſſima Theologorum lumina ponat *Didacum Del Caſtellio*. Auſim adfirmare eum nunquam ab eo fuiſſe viſum, multo minus lectum. Non enim mihi poſſum perſuadere, eouſque proceſſiſſe viri inſcitiam, ut ejuſmodi hominem laudaſſet, ſi vel per tranſennam ipſius fabulas vidiſſet. Eſt ſane auctor non niſi ab inſcitiæ amatoribus deſidibuſque ventribus legendus. Unum dabo exemplum. Ubi ipſi agendum eſt de *Pallio S. Pontificis*, tribus verbis, ſatis imperite, abſolvit quæcumque ad rem credit dicenda. Inde illico alio magnis paſſibus excurrit; *De immaculata ſcilicet virginis Conceptione*, ad nauſeam uſque garrit, ut nihil minus quam ſacras Veſtes pertractaſſe credendus ſit. Hunc tamen criminator inter *ſplendidiſſima Theologorum* ponit *lumina*. Oſtendit ſane ſibi placere quicunque ineptias tractat, ſive eum legerit, ſive non legerit.

Ineptiat *Liberius Germanus* quantum poteſt, anſam tamen dedit

dit & alii criminatori, ut & ſuam in me eſſutiverit maledicentiam: is eſt, uti dicitur, *Tenzelius*, auctor Libri cujuſdam Germano ſermone conſcripti, cui Titulus: Monatliche unteredungen / von allerhande Bucheren / und anderen annemlichen Geſchichten. Is, qualiſcunque ſit auctor, Menſe Januario anni CIƆIƆCXC. pag. 14. & 16. opus meum allegat, illud ſummopere laudat, quod & ab eo fit ad annum CIƆIƆCLXXXIX. Menſe Julio. pag. 741. & 742. & alibi. Eo uſque, ut rotundo ore dixerit, materiam iſtam *tam accurate a me eſſe pertractatam, ut ei nihil addi poſſit.* Tamen incredibili impudentia atque audacia in me invehitur; ſcilicet quod Lutheri aliquot oſtendere auſus ſim errores. Is enim voces quaſdam male vertit. Ex *lino* fecit *ſericum*, ex colore *cæruleo*, *flavum*. Ego vero demonſtravi ſatis ample, temporibus Moſis, ſericum apud Iſraelitas non fuiſſe notum, flavumque colorem, niſi in auro, in toto ſacro veſtitu nullum fuiſſe. Ipſe narrator fateri coactus fuit; me voces illas recte expoſuiſſe, male Lutherum. Non potuit tamen ſibi temperare pecus Arcadicum, quin, ad me reſpiciens rauca voce rudat, *Sus Minervam*. Si peccavi oſtendendo ſphalmata quædam Lutheri, non minus ſane peccavi, quod Calvino aliiſque viris magni nominis lapſus recenſuerim. At non ego ſolus recedo a Lutheri verſione, multi ex ipſis fratribus Lutheranis, fatente ipſo auctore maledico, id diu ante me fecerunt. Grande itaque nefas, ſi quis cum Luthero aut Calvino in omnibus non conſentiat. Quicunque hoc exiſtimat, viam ſternit levi puerilique credulitati, ignorantiæ, inſcitiæ, & tandem lectiſternium facit barbariei. Unde præteritorum ſeculorum ſpiſſæ tenebræ? niſi a ventribus pigris, ab imperitorum levi credulitate qui tamquam tot mancipia adſtricta fuerunt aliorum placitis atque auctoritati. Quis igitur iſti obtrectatori non dicet, ASINUS AD LYRAM.

Idem Narrator, eodem libro, Anno 1689. Menſe Julio. pag. 741. & 742. poſtquam meum opus non leviter laudaſſet; poſtquam dixiſſet, illud hodie ab omnibus approbari, veteres errores inde emendari; Tabulas meas additas eſſe Bibliis Weimarenſibus, & ejuſmodi alia, immo *materiam iſtam tam accurate a me eſſe pertractatam*; *ut ei nihil addi poſſit*, ut laudes augeat, addit: *Cl. Bynæum libro ſuo De Calcibus Hebræorum, in Titulo poſuiſſe Sum. Pontificem ex meis tabulis.* Ita fari ipſi placuit. Sed iterum vehementer errat. Verum eſt Clariſſ. *Bynæum* in Tituli Tabula ha-

bere Summum Sacerdotem ſtantem ante altare aureum, thymiamata facientem, cum thuribulo in manu dextra Veſtitus quidem ibi eſt, ex meis tabulis; Sed falſum eſt, me ejuſmodi illi unquam dediſſe thuribulum. Ejuſmodi Pontificem S. cum thuribulo videbis etiam apud *Goeraum*, in opere belgico *de Rep. Hebraeorum*, lib. 1. pag. 168. Ex *Goerao* & ſua habuerunt procul-dubio Clar. *Witzius Miſcellan. Sacr. pag.* 485. Et ex eodem Clar. *Leuſdenus in Philologicis Diſſert.* 38. *pag.* 268. De Summo Pontificis Thuribulo, ſive veſtitus fuerit *octo veſtimentis aureis*, ante altare aureum, in loco ſancto, ſive amictus *veſtibus albis*, in loco ſanctiſſimo, a clariſſimis viris *Bynao*, *Witzio*, *Goerao*, ac *Leuſdenio*, omnibuſque quos hactenus vidi, toto cœlo diſto Hoc thuribulum fuiſſe deſumptum ex vulgi tabulis, ut hactenus apud Vilalpandum, Ar. Montanum, apud alios auctores, & n Bibliis, cujuſmodi habere ſolent, adhunc uſque diem in Eccleſia Romana, notum eſt. At tale umquam uſum fuiſſe S. Pontificem, nunquam ſomniavi. Prorſus aliud eum habuiſſe in Templo, in meis ad Septimum ſigillum Excercitationibus, quæ, volente Deo, brevi ſubmittentur prœlo, jam manifeſto, ex Antiquitate Judaica, ac Talmudicis Traditionibus, damonſtravi. Peto itaque ne mihi affingantur quæ nunquam docui.

Quemadmodum *Germanus Liberius* Auctori Der Monatlichen Underredungen / ita hic cavilandi anſam dedit, cuidam *Caſparo Baumio Haſſo.* Is in Libello quem edidit anno CIↃIↃCXCI. Cujus ſolus Titulus horret barbarie, ſcilicet *Actus Reflexus Carteſianorum.* Is, inquam, præter alia quæ hinc inde in me habet, pagina 554. eoſdem *Sermones menſtruos*, ſive Monatliche Underedungen / in meam, (Si Diis placet) allegat perniciem: poſtquam enim inepta multa, pro more, immo plauſtra convitiorum in caput omnium Carteſianorum & Coccejanorum conjeciſſet, præcipue in viros Clariſſimos Theologos, qui noſtri temporis ſunt πρῶτοι, δεύτεροι καὶ τρίτοι, præ quibus cavilator non eſt dignus ut figat palum in parietem, *Wittichios*, *Burmannos*, *Mommam*, *Gulichium*, *Groenewegen*, *Grandium*, *Allingam*, *quidni Coccejum*, *Carteſium*, tandem in me, invehitur: *Conf.* inquit, *Collocutiones Menſtruas*, Monatliche unterredungen / *judicio in D. Brauninm, ex anno.* 1690. At quid movit lepidum caput, ut *Collocutiones Menſturas* in me alleget, in ſua ineptiarum farrigine? cum ibi ne γρῦ quidem de Carteſianiſmo & Coccejaniſmo adverſus me habeant?

Cum

Cum potius opus meum, uti jam supra ostendi, summopere laudibus extollant pluribus in locis, modo excipias ea quæ spectant quasdam Voces Lutheri? Multos, fateor, me legisse contra Cartesianos Coccejanosque jam per quadraginta annos, libellos ridiculos, rixis, nugis, vitilitigiis, crassis erroribus falsitatibusque repletissimos, tamen barbarum, maledicentem huic similem nunquam reperi. Si quis delectetur sordibus, fœtore, inscitia, barbarie, obscuritate, ineptiis, mendaciis, calumniis, hunc legat. Ex animo doleo juventutem Casselanam, traditam esse (est enim, ut audio, ibi, uti vocatur, Scholæ Conrector) ejusmodi homini. O! infelices Juvenes, qui incidunt in manus eorum, qui stipendia trahunt, non ut rudiores poliant, ad solidam Eruditionem, virtutem bonosque mores forment; sed ut optima ingenia corrumpant, eaque ab omni elegantia, nitore, politiori sapientia, a virtute cultioribusque moribus alienos reddant. Oportet sane, quod toto corde, in bonum Reip. & Ecclesiæ, opto, ut alios nanciscantur doctores & Præceptores, qui magno labore atque molestia eos tandem doceant, dediscere nugas, falsitates, obscuritates, barbariem & calumniandi artem. Nihilominus non satis possum mirari, ejusmodi hominem habuisse Approbatorem Theologum. Sed & hoc novi, tam malam nullam esse causam, quæ, non reperiat suum Advocatum atque Patronum. Sed missum faciamus ejusmodi chartarum fœdatorem.

Inter viros celeberrimos, quibus placuit nonnulla ex hoc opere carpere, est clarissimus *Vitringa*, Academiæ Franekeranæ S. Theologiæ Professor, amicus integerrimus, quem ideo non minus omni honore, amore atque existimatione persequar. Licet enim inter amicos aliquando dissentire; Quæ ad ipsius difficultates responderim paucis: leges paragrapho DCXL. Placuit & clarissimo *Bynæo* me aliquoties convellere, in suo *De Calceis Hebræorum libello.* Ad eum quid notaverim, reperies hujus editionis paragraphis. XXXVII. XLVI. XLVIII. CCCXXXIII. Nullus est qui majori inhumanitate, rusticitate majorique crista & confidentia, data opera, me cavilaverit quam Bernhardus Anglus, vir Momo mordacior, in suis ad Josephum criticis, quæ lucem viderunt ante paucos annos. Ad ejus autem errores, injurias atque convitia meas leges Responsiones paragraphis. CCCXXII. CCCXXIII. usque ad CCCXXVI. Ita & CCCCXXXVII. CCCCXXXVIII. CCCCXCII. DCCXXVI. & sequentibus.

Antequam finiam te monere debeo, Lector benevole, atque erudite, pagina 393 in Tabula depictum stare *Eumenium Rhetorem*, in manu habentem pateram repletam *pisciculis*. Ita ab aliquot annis credebam rem se habere. Sed memoria videor deceptus: non enim, ut ab aliis edocer, nisi *unicus* pateræ impositus est *piscis*, carpæ, uti dicitur, similis.

Brevi, uti spero, typis aliud tradam opus, ubi varia habebis Philologico-Theologica, plurimam partem, uti puto, hactenus intacta, lectori curioso, ut existimo, non ingrata. Si Deus, quas hactenus mihi sua benignitate concessit vires, ad aliquot annos conservet, quæ de Hebræorum Sacerdotio promisi, quædam me præstiturum non despero. Deus Optimus Maximus vitæ rerumque nostrarum supremus arbiter tibi mihique ad veram scientiam, quæ est κατ' εὐσέβειαν promovendam, ad hujus vitæ tranquillitatem, æternamque beatitatem cumulate atque clementer omnia largiatur. VALE.

Ad

Ad Reverendum Doctissimumque

VIRUM

D. JOANNEM BRAUNUM

Cum suos de vestibus sacris commentarios in lucem emitteret.

Gallia nunc docti non laudet scripta Bayffi,
Ferrarium sileat Gens Patavina suum.
Schaldis ovans latos Rubeni non jactet honores,
Nescio quid, Brauni pagina, majus habet.
Hac gemmis, auroque gravis. byssoque superbit,
Et nitet innumeris arcula synthesibus.
Materiam superavit opus, quo, pollice dextro
Hic rediviva micat Betsaleelis acus.
Non hic Santonicus glomeratur Bardocucullus,
Hic non virgari Gallica burra sagi.
Non trabea, prætexta, chlamis, non jussa Lacernæ
Assyriam toties evacuare Tyrum.
Non latus clavus, signis ingentibus aptus,
Pænula nec canos apta fovere senes.
Vana nec Ausoniæ Gentis toga, gloria, nec quæ
Fibula rugosos mordet adunca sinus.
Hic nec anaxurides, Scythicæ nec tegmina braccæ,
Quæque tegunt pelles, hispida terga, Getas.
Non quæ cistiferos, ornavit candida Mystas
Vestis, nec Phariæ mystica palla Deæ.
Tenuia nec Serum, queis culta, vellera, lanæ
Ostentant potius, quam sua membra tegunt.
Nec torques, manicæ, redimicula, nec Saraballa
Gentis Achemeniæ luxuriantis opus.
Hic mitræ sublimis apex, veneranda Tiara,
Inscripta & sancti nomine Lamna Dei.
Hic Ephod, & summi vera internuncia cœli
Urim, fatidicis fulgida Luminibus,
Hic stola candenti verrens vestigia Limbo;
Cujus & in vario mira colore latent.
Pallia, queis cedunt pictorum pallia Regum,
Balteus, & stringens zona superba latus,

Qua tibi cultus adest, cunctis, Deus Alme, calendis
Thura litans sacros Grex pius ante focos
Hæc promit Solymis Braunus quasi natus in ipsis,
Nec procul a Templo, per sua scripta sumus.
Sunt magni Conclave Dei, quo sancta supellex
Conditur, & sacri pompa ministerii.
Scilicet insanos abhorret Jova Lupercos,
Gutta quibus casti nulla pudoris inest.
Improbat & Salios, & turpia Numina Faunos,
Sacraque Belphegoris propudiosa Dei.
Casto casta placent, & puris vestibus ornat.
Pontifices summos, qui sua sacra colunt.
Has iterum mira Braunus contexuit arte,
Qua sibi perpetuum consuit ipse decus.
Artis Arachneæ laudatur nomine Dorcas
Idalias, Dorcas quæ superavit acus.
Dorcas, Niliacas quæ torto stamine matres,
Et fuso, Coas vincere docta nurus.
Texturæ sed Braune tuæ laudesque, decusque,
Pollicis & mollis fama volabit, ovans,
In mare purpureum violentus qua ruit Indus,
Quaque Tagus rutilas in mare volvit opes.
Et si non falsa fallunt præsagia mentis,
(Nec vero vates fallere Musa solet)
Te manet in docta, vestis, quæ Virginis arce
Ornat Palladios non temeranda Patres.
Donec nobilior candentes vestiat armos
Numinis æterna, purpura picta manu.
Angelicis cum tu tandem sociabere turbis,
Et duces lætos jam super astra choros.
Tunc tua cælesti radiabunt tempora vitta,
Pulsabisque levi sydera fulva pede,
Ornabuntque manus, sanctorum gloria, palmæ,
Palma prostratæ symbola certa necis.
Atque toga gemmis, auroque rigente, superba
Obvius in sponsi brachia sancta ruens,
Semper Nectareo Divum satiabere victu,
Et tua lætitia proluet ora liquor.

STEPHANUS LE MOYNE
In Academ. Lugduno Batav. S. S. Theol. Doct. & Professor.

In pereruditos

JOHANNIS BRAUNII,

DE VESTITU

Sacerdotum Hebræorum

Commentarios.

Qui veterum Grajorum habitus, veterumque Quiritum
Eruit, & tritum non prius ivit iter,
Rubenius, doctique fuit Ferrarius oris;
Et tenuit palmam victor uterque suam.
Defuit Hebræus: laceraque in veste Sacerdos
Stabat, & antiquus cesserat ille nitor.
Non linum, non byssus, & albi lana coloris.
Illum quæ tegeret, sordida lana fuit.
Vellera nulla suo Libye tingebat aheno
Nulla venenabat vellera prisca Tyros.
Si qua fuit vestis, nullo resplenduit auro:
Nulla Semiramia picta nitebat acu.
Pallia pileolique, & qui latus ambit utrumque
Balteus, & tunica, & bracca jacebat humi
Squalidus ex humeris Ephodi pendebat amictus;
Nec, qui munimen pectoris esset, erat.
Pectore de medio nullus pendebat iaspis.
Non hic chrysolithus, non radiabat onyx:
Non adamas, amethysthus, acre rubens hyacinthus
Quique in honore pari est, in pretioque lapis.
Aurea non capiti splendebat, ut ante, corona:
Cingebat sacras nulla tiara comas.
Viderat hoc alacer, quid enim non ille videret,
Braunius, Hæbrææ rore rigatus aquæ?
Ille antistitibus vestes, solitumque nitorem
Reddit, & horrentem tergit ab ore situm

Fulget

Fulget apex, radiant velamina, ſplendet achates
Puniceuſque nitet, purpureuſque color.
Docta redit Babylon coccumque interluit auro:
Pontificique ſuus continuatur honos.
Quin & de tenebris amiſſam protrahit artem,
Lanificum digitis & moderatur opus.
Quin & ſacratæ veſtis myſteria pandit
Omnia, venturi præſcia ſigna Dei.
Veſtibus hoc ſatis eſt. At tu doctiſſime Brauni,
Quæ tibi, quæ tanto palma parata viro?
Non tibi Rubenius, non ſe Ferrarius æquat
Quis tanto ſcriptis major es ipſe tuis,
Hebræus quanto Grajum Latiumque Sacerdos
Anteit, & ornatus vincit honore ſui.

PETRUS FRANCIUS.

EPI-

EPISTOLA

Summmi Literatoris, & toto orbe celeberrimi Viri,

JOHANNIS FREDERICI GRONOVII

AD AUCTOREM

Reverendo & Eximio Viro *Johanni Braunio*
Johannes Fredericus Gronovius S.P.D.

Evolvi, *& quantum hoc minime nobis vacuum tempus atque hæc inolita mihi ex morbi reliquiis studendi pigritia permisit, exegi doctas chartas tuas. Legisti utique materiam tum elegantia & φιλοκαλίᾳ tua, tum* humana qua parte locatus es in re, *ut canit Persius, dignissimam: & in ea sic elaborasti, ut ubique ingenii, eruditionis, industriæ micent velut stricturæ. Quare propitiam eis Lucinam opto, ut, quæ modo libavi, in ea me mox penitus ingurgitem & quasi Threicia amystide proluam. De Scarlato, quod linguæ vulgares appellant, non possum conjecturæ tuæ non diffidere. Non est enim purpura, multo minus Tyria. Quod si quis magistrorum ea voce usus sit, is non ex Hebraismo eam, sed ex hodierno tot gentium sermone vernaculo accepit. Denique mitto ad te, quæ ad Plinium in hanc rem notavi, quibus si acquiesces, (me certe nondum illorum pœnitet) bene est: sin, salva amicitia, quod cuique placet, tenebimus. Si quid mihi credis, tunicam illam ἄῤῥαφον Domini gloriæ. nunquam aliam sum imaginatus quam totam textilem, sine sutura aut acus opera. Memineram enim togas indumentum rotundum, & undique clausum, textas fuisse. Unde apud Titinnium:* quæ inter decem annos nequiisti togam unam detexere. *Horatius lib.* 1. *ep.* 19. Exiguæque togæ simulet textore Catonem. *Ideo vix ulla apud melioris ævi scriptores Romanos* sartoris *mentio, quod non ex sectis lanis, ut hodie, suebantur vestes, sed totas in tela parabant. Centones & pannuceæ suebantur: unde illud,* Sarcinatorem esse probum, suere centonem optime. *Refrigerabat tamen non nihil, quod videbam ambiguum fieri. an ἡ ὑφαντικὴ ᾗ τὸ ὑφαίνειν ᾗ τὸ ὅλον* Ἐργάνης

γανης

γάνης δαίμονος ad tantum miraculi sufficerent, legeramque apud primum in litteris virum, a nemine hactenus non desudatum quaerendo & investigando, quanam ratione tale detexi potuerit vestimentum, quod suturam non haberet; non posse enim per artem in tela hujusmodi vestimentum fieri. Huic terriculamento per te allatum remedium est, qui, qua sagacitate es atque fortuna, eruisti & insperantibus stupentibusque tam honesti, frequentis, docti sodalitii oculis subjecisti, tunicæ instar, indusium egregie manicatum, omne a barbarica tela, omne textorii operis, sine ullo vestigio τῆς ῥαφίδος, sine sarcinatricis manus suspicione. Cujus spectaculi & tunc omnes, qui aderamus, ingentem cepimus voluptatem, & ego nunc quoque libentissime recordor. Tam preclari inventi & δεύτερον & μῆνυτρον tibi semper debebimus, & hæc quæstio decisa erit una, haud quaquam dilutissima. Ex purpuris, quibus pretiosum polymitum, quod cum maxime artificis radio & pectine properas, cultius & conspectius habebitur. Vale vir Reverende ac disertissime, & incepta perage feliciter. Lugduni Batavorum a. d. V. Cal. Novembr. a CIƆ IƆ C LXXI.

INDEX

INDEX

locorum S. Scripturæ,

quæ in toto hoc opere citantur & explicantur.

Le-

36

Libri Apocryphi.

Index locorum S. Scripturæ.

Ex Novo Testamento.

Index omnium Auctorum,

qui in toto hoc opere allegantur, aut notantur, aut explicantur & illustrantur.

TALMUD

Illius Codices qui allegantur, cum ex Babylonico, tum ex Jerusalemitano..

INDEX

INDEX CAPITUM

LIBRI PRIMI.

JOHANNIS BRAUNII
PALATINI.
DE
VESTITU
SACERDOTUM HEBRÆORUM
LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

DE ORIGINE VESTIUM SACRARUM.

Cur homines nudi naſcantur? Cur veſtiantur? Sacra quæ nudo corpore fiebant. Luperci & Lupercalia. Antonii Conſulis ſcelus, libertatem nudi inter Lupercos proditurі. Arcadum Lycæa. Moabitarum & Amonitarum ſacra. Baal Peoris turpitudo. Herculis Lindii & Perſarum ſacra cum execratione. Belphegor Machiavelli fabula. Septuag. βελφεγώρ. *Priapus. Iupiter Stygius, Saturnus. Arabum ſacra nudo corpore. Baal Peoris cultores ſe detegunt. Fœdus ejus cultus crepitu ventris & ſtercoribus. Dii* גלולים *ſtercorei. Iupiter* βρονταῖος *&* πορδαῖος. *Crepi. Nudi ſacerdotes, popæ & ſacrificantes. Koreiſchitæ nudi ſacra faciebant. Ita & Britanni. Laniones Hebræorum nudo corpore mactare vetitum. Dii veterum nudi. Veſtes ſacerdotales in uſu apud Ethnicos. Cinctus Gabinus: veſtium, quibus utebantur Hebræorum ſacerdotes, origo. De veſtibus Adami è foliis, & pellibus, an ſacerdotales? Veſtes ſacerdotum, cum ipſo Tabernaculo & ſacerdotio Levitico, initium ſumpſerunt.*

I. MIRAMUR ſæpe, cum cætera animantia fere omnia ſquamis, coriis, pilis, lana & plumis veſtita, cornibus, dentibus, unguibuſque armata naſcantur, per quæ tempeſtatum injuriis reſiſtant, hoſteſque procul a ſe depellant, hominem (animal nobiliſſimum juxta & tenerrimum, tot caſi-

bus tot tantiſque inimicis perpetuo agitatum) ſolum inermem & nudum procreari. *Nudi* enim *ex utero matris*, id eſt ex terra, *exeunt, & nudi illuc redibunt*: ut cum Jobo, ſingularis patientiæ viro, loquar. At ſi conſilium ſummi Numinis, atque ſapientiſſimi creatoris propius introſpiciamus, omnis admiratio è cordibus noſtris facile evaneſcit. Θεȣ͂ γὰρ γένος ἐσμέν. Ad imaginem ejus & ſimilitudinem conditi, perfecta eramus ornati juſtitia & ſanctitate, quam omnes creaturæ venerabundæ ſuſpiciebant, atque ita imperio noſtro tranquille parebant. Nullus ſyderum ardor, nullum frigus, nullus morbus, nullus denique hoſtis nos unquam impugnaſſet, ſi in noſtra perſtitiſſemus integritate, ita ut nec armis ullis, nec veſtibus, ad corporis tutelam, nobis unquam opus fuiſſet. Nec ad ornatum quicquam præterea deſiderabatur, ſive corpus, ſive mentem reſpicias; Quid enim pulchrius corpore humano? Quæ partium concinnitas major? Quæ ſtructura admiratione dignior? Quæ forma elegantior? *Nil non laudabile videmus*, ut in re ſeria, ſerio cum ludibundo tamen Poeta loquar. Nullus ſerici ſplendor, nulla lini & Xylini ſubtilitas atque candor, nulla lanæ mollities, nullus auri atque argenti, gemmarumque fulgor, nulla tandem purpura, ſive arte, ſive natura pretioſa, corpus humanum vel tantillum ornatius reddere putuiſſet. Suum ſibi innatum habebat decus atque ornamentum. Sed quid mente præſtantius? *divinæ eſt particula auræ*, in qua ipſa divinitas clariſſime relucebat. Cum ergo nihil plane ad mentis corporiſque ornatum & felicitatem deſideraretur, utique mirum nemini videri debet, hominem nudum & inermem à creatore ſuo conditum fuiſſe; conſilio enim & mente ſola, omnia jucunde in profundiſſima pace & tranquillitate regebantur, omni vi atque crudelitate longiſſime remotâ. Peccati ergo luculentiſſimum teſtimonium eſt veſtis pariter & arma. Signum ſceleris & ſervitutis, ut, quotieſcunque veſtes noſtras aſpicimus, rebellionis noſtræ in Deum admoneamur. Inde factum eſt, ut, quoties nos nudos contemplamur, corporis & mentis fœditatem animadvertamus, atque ad omne nefas proni, corpore facile abutamur.

II. Poſtquam igitur peccatum hominum corda tetra labe infeciſſet, ipſa honeſtas, quæ homines non tantum à brutis animantibus, ſed & ab ipſis hominibus ſecernit, corpora hominum certis quibuſdam tegumentis, plantarum & animalium ſpoliis obtegi voluit. Non tantum ut miſerrima corpora, jam ob peccatum mille calamitatibus obnoxia, ab æſtu atque frigore, aliiſque temporum injuriis defende-

derentur, ſed ut ſimul cum corporis nuditate, mentis fœditas aliquo ſaltem modo occultaretur. Ideo politiores populi non minus amictum quam victum ſolicite quæſiverunt. Ab ipſo primo peccatore & in Deum credente Adamo, per continuatam ſeriem, inter omnes populos, nec ſolum apud illam gentem, quæ Dei peculium erat, veſtes ſemper in uſu fuiſſe, conſtat. Vix ad hunc uſque diem ulla reperta eſt gens, tam fera & tam barbara, etiam in calidioribus regionibus, quæ non ſpeciem aliquam veſtium habuerit. Et quamvis inter aliquot nationes, plurima pars hominum, nudi inſtar pecudum pervagentur, nihilominus eorum Reguli & principes veſtibus quibuſdam, ſive avium aut ferarum ſpoliis, tegi ſtudent: uſque adeo verum eſt, omnes mortales cum ipſo Adamo, ſtatim, poſt funeſtiſſimam in Deum rebellionem, didiciſſe, nuditatem mentis & dedecus corporis animadvertere. Quid mirum! cum primus noſter parens, etſi ſolus cum uxore in toto terrarum orbe vixerit, veſtibus ſibi opus eſſe perſpexerit. Hinc in ſacris & profanis rebus veſtibus uti conſuevere omnes populi.

III. Fateor equidem impurum illum Dæmonem ita mentis aciem perſtrinxiſſe quibuſdam gentibus, etiam nobiliſſimis, ut honeſtatem atque decus in rebus ſacris minus quam in ipſis profanis colerent; adeoque ipſam Religionem non tantum falſis opinionibus, ſed & deteſtanda impuritate conſpurcarunt, ſcortis & lupanaribus, magis quam Deo & templo, digno modo. Hinc factum eſt, ut ipſi terrarum principes populi aliquando, etſi alias nefas crediffent in publicum prodire nudos, tamen cum ſacra faciebant, ut Deos ſuos ſtercoreos honorarent, omnibus veſtimentis ſepoſitis, colere eos, illiſque ſacrificia & victimas offerre, auſi ſint nudo corpore. Et quemadmodum ſummum ſcelus viſum fuiſſet ordinario vitæ curſu nudo corpore incedere, *flagitii enim principium eſt, nudare inter cives corpora*, uti loquitur graviſſimus auctor Cicero *lib.* IV. *Queſt. Tuſcul.* ſic impium factum crediſſent, ſi veſtiti ſacra feciſſent coram Deo. Scilicet ut Deo Opt. Max. mentis & corporis ornatus placet, ita Dæmones omnem impuritatem atque dedecus ſummopere amant.

IV. Hinc plurima ſacra & ſacrificia olim fiebant nudo corpore, nec aliter fieri abſque piaculo potuere. Ejuſmodi fuere *lupercalia*. Nam lupercos nudos per plateas curſitaſſe, plus ſatis notum eſt. *Lupercalium mos*, inquit Val. Max. *lib.* II. *cap.* II. *à Romulo & Remo inchoatus eſt, tunc cum lætitia exultantes, quod his avus Numitor,*

rex Albanorum, eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiserat sub monte palatino, hortatu Făstuli educatoris sui, quem Evander Arcas consecraverat: facto sacrificio, cæsisque capris, epularum hilaritate, ac vino largiore provecti, diuisa pastorali turba, cincti pellibus immolatarum hostiarum, jocantes obvios petiverunt. Ubi notandum est, quum Valerius dicit lupercos *immolatarum hostiarum pellibus cinctos* fuisse, id non esse ita intelligendum, ac si toto corpore pellibus tecti fuissent, ut quidam Veterum pellibus vestiri consuevere; sed ab ilibus tantum, nam ad ilia semper fuere nudi. Hæc clarius docet Plutarchus in Romulo, ubi lupetcalia satis fuse describit, ad quem etiam lectorem remitto. Ἐκ δὲ τούτου τὰ δέρματα, inquit, τῶν αἰγῶν κατατεμόντες, διαθέουσιν ἐν περιζώμασι γυμνοὶ; τοῖς σκύτεσι τὸν ἐμποδὼν παίοντες. *Post hac dissectarum caprarum pellibus cincti, nudi currentes scuticis obvios cædunt.* Sic etiam in Vita C. Cæsaris, τῶν δ' εὐγενῶν νεανίσκων καὶ ἀρχόντων πολλοὶ διαθέουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν γυμνοὶ, σκύτεσιν λασίοις τοὺς ἐμποδὼν ἐπὶ παιδιᾷ καὶ γέλωτι παίοντες. *Multi juvenes nobiles & principes nudi currunt per urbem, hirsutis scuticis obvios per jocum & risum cædentes.* Livius quoque Romanæ historiæ princeps, ejusdem turpitudinis mentionem facit. *Lib.* I. *cap.* V. *Ferunt*, inquit, *ibi Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, ut nudi juvenes Lycæum Pana venerantes per lusum atque lasciviam currerent.* Virgil. *Æneid. lib.* VIII.

Hinc exultantes Salios, nudosque Lupercos.

Sic Festus in voce *Crepos. Crepos*, inquit, *Romani Lupercos dicebant à crepitu pellicularum, quem faciunt verberantes. Mos enim erat Romanis in lupercalibus nudos discurrere, & pellibus obvias quasque fœminas ferire.*

V. Non tantum sacrificuli & viles popæ nudi aliquando erant, nec solum lascivi juvenes per urbes vagabantur, sed ipsi etiam ἄρχοντες *principes*, uti modo ex Plutarcho, *in vita C. Cæsaris*, audivimus. Quid? ipse Ἀντώνιος, inquit eodem loco, τῶν θεόντων τὸν ἱερὸν δρόμον εἷς ἦν. (καὶ γὰρ ὑπάτευεν) *Antonius, etiam quum consul esset, inter lupercos discurrebat.* Pudet sane hic meminisse, quod gravissimi auctores, Cicero, Suetonius, & Plutarchus de hoc monstro hominis ad hanc rem tradunt. Nequissimum hunc consulem, infami adultione, Cæsari regium diadema inter lupercos obtrudere conatum fuisse, pro concione, nudo corpore. Scilicet instar salacissimi proci in stabulo

ad

ad genua impuri scorti provolutus erat, & quo facilius venereis artibus amicam in amorem alliceret, ut sese ei manciparet, suam populique Romani libertatem promptius pessundaret, (forsan ut postea coram sua Cleopatra) nudum se conspiciendum præbuit. Nudus etiam hæc scelera ausus erat, quasi Sacro Senatui populoque Romano omnem majestatem una cum uestibus suis detracturus, & consulatum secum ludibrio expositurus. Propudium hominis! Reipublicæ pestem, pacis atque otii omnisque felicitatis hostem! Audiamus Reipub. Romanæ libertatis acerrimum vindicem, fidelissimum Consulem & tranquilitatis custodem gravissimum Ciceronem, *Sedebat*, inquit, (*in divina* illa *philippica, volvitur à prima quæ proxima*) *in rostris collega tuus amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus, ascendis accedis, ad sellam. Ita eras Lupercus, ut te esse consulem meminisse deberes, diadema ostendis. gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus, &c.* & paulo post: *O præclaram illam eloqnentiam tuam, cum es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius?* Sed de hac infami adulatione & turpi lascivia, plura vide apud Plutarchum in vita C. Cæsaris, loco jam laudato.

VI. Nefariam istam Religionem apud Arcadas olim etiam obtinuisse, indeque ad Romanos allatam, cum Livio, loco citato, docet quoque Plutarchus *in vita C. Cæsaris.* ἦν μὲν γὰρ, inquit, ἡ τῶν λουπερκαλίων ἑορτὴ, περὶ ἧς πολλοὶ γράφουσιν, ὡς ποιμένων τὸ παλαιὸν εἴη καί τι καὶ προσήκει τοῖς Ἀρκαδικοῖς λυκαίοις. *Erant enim Lupercalia, de quibus multi tradunt fuisse olim festum pastorum, conveniunt etiam cum Arcadicis Lycæis.* Percutiebant autem Luperci pellibus, præcipue fæminas, ut iidem auctores docent, πεπεισμένας πρὸς εὐτοκίαν κυούσαις, ἀγόνοις δὲ πρὸς κύησιν ἀγαθὸν εἶναι, *credentes id multum facere ad facilem partum prægnantibus, & ad conceptum infœcundis.* Ideo etiam principes fœminæ, non tantum avide exspectabant donec percuterentur, sed ultro sese obtulerunt, manumque porrigebant, instar puerorum, ut à ludimagistro plagam acciperent. Et sane non tantum scuticis aut pellibus feriebant, sed etiam ferula, scilicet pellibus instar ferulæ plicatis: hinc Plutarchus πολλαὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει γυναικῶν ἐπίτηδες ὑπαντῶσαι παρέχουσιν ὥσπερ ἐν διδασκάλου, τὼ χεῖρε ταῖς πληγαῖς. *Multæ principes fœminæ ultro sese offerunt, ac manus ferientibus*

tibus ſicut in ludo literario cædunt. Prudentius lib. II. in Symmach. expreſſe mentionem facit *ferulæ.*

Inde Lupercales ferulæ , nudique petuntur
Diſcurſus juvenum.

Non eſt ergo cur miretur *Demſterus* ad Antiq. Rom. Roſini , lib. III. cap. II. Lupercis à Prudentio ferulas aſſignari, ex Plutarcho quo ſenſu dicatur, & rationem ſatis clare ediſcere potuiſſet, ſi attendiſſet.

VII, At nefanda iſta ſacra non tantum fiebant apud Arcadas & Romanos, ſed etiam apud Moabitas & Midianitas. De hiſce Moſes Num. cap. XXV. *Tum manebat Iſrael Schittimis , ubi cæpit populus ſcortari cum filiabus Moabitarum. Nam invitaverunt populum ad ſacrificia Deorum ſuorum ; comedebatque populus , ac incurvabat ſe diis illarnm. Sic copulato Iſraele cum Baal-Pehor , accenſa eſt ira Domini in Iſraelem.* Habes hic Baal-Peoris ſacrificia, habes etiam ſcortationem populi Iſraëlitici. Hunc Baal-Peorem fuiſſe omnis turpitudinis Idolum, minime dubito , eo magis , cum tam expreſſe illius occaſione ſcortationis mentionem faciat Moſes. Hinc Iſidorus *Orig. l.* VIII. *Beel-Phegor interpretatur ſimulacrum ignominiæ.* Et Origenes in *Numeros Homil.* XX. *Beel-Phegor idoli nomen eſt , &c. interpretationem nominis ipſius , cum requireremus attentius inter Hebræa nomina hoc tantum invenimus ſcriptum , quod Beel-Phegor ſit ſpecies Turpitudinis.* Sed quale genus turpitudinis fuerit fatetur ſe ignorare. Ego minime dubito fuiſſe ſcortationem ; Et forſan talem , quæ prope in publico fiebat, ſacerdotibus & ſacrificantibus nudis in publicum diſcurſitantibus: hiſce enim deliciis dæmones vehementer delectantur. Talia erant etiam ſacrificia Herculis Lindii, quæ maledictis & diris imprecationibus fiebant, teſte Lactantio *lib.* I. *cap.* XX. Et Perſarum ſacra, de quibus ſatis fuſe Strabo lib. XV. nullum enim fit ſine execratione. Ideo exſertis verbis Moſes ſcortationis in Baal-Peoris ſacris meminit. Sic & Hoſeas Propheta cap. IX. com. X. *Venerunt ad Baal-Pehor , & ſepararunt ſe* לבשת *ad turpitudinem , ut committerent abominanda pro amore ſuo.* Baal-Peor igitur patronum libidinis atque ſcortationis fuiſſe, conſtat. Hinc Machiavellus in lepidiſſima illa fabula (quam etiam politiſſimum ingenium , Faber Salmurienſis ſermone gallico elegantiſſime reddidit) in qua dæmon introducitur uxorem ducens in Italia ; qua etiam fabula ingenium & importunitatem libidinoſæ, &

luxui

luxui deditæ fœminæ vivis ſuis coloribus depingere voluit, quem dæmonem, inquam, *Belphegor* vocat, qua voce nihil aliud ſignificat quam *Baal-peor*, quemadmodum eum etiam ſeptuaginta Num. xxv. & alibi, βελφεγὼρ reddunt.

VIII. Sed Idololatras ſeſe coram hoc idolo detexiſſe, quum ſacra illi faciebant, Hebræorum magiſtri clare docent. Sic in *Sanhedrin. cap.* VII. *halacha.* VI. ubi de vario cultu idolorum, de Baal-peor hæc habent: הפוער עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו· *Si quis ſe detegat coram Baal-Pehor, nam is illius cultus eſt.* Magnus Moſes Maimonides, qui primus inter verpulos delirare deſiiſſe dicitur, in *More Nevochim parte* III. *cap.* XLV. idem docet: וכבר ידעת פרסום עבודת פעור בזמנים ההם אשר היתה בגלוי הערוה מפני זה צוה הכהנים לעשות מכנסים לכסות בשר ערוה בעת העבודה ושלא יעלה למזבח עם כל זה במעלות אשר לא הגלה ערותך עליו: *Iam noſti manifeſto cultum peoris illis temporibus poſtulaſſe, ut verenda detegerent; Ideo præcepit Deus ſacerdotibus, ut facerent ſibi brachas ad tegendam nuditatem tempore miniſterii; eadem de cauſa prohibitum fuit ad altare aſcendere per gradus, ne eorum nuditas detegeretur.* Quidam crediderunt hunc Baal-Peor fuiſſe *Priapum*, ut Iſidorus *Origin. libro* VIII. Et Hieronym. *ad cap.* IV. *Oſeæ.* Alii *Iovem Stygium*, eo quod Pſalm. CVI. dicatur *& uniti ſunt Baal-peor, & comederunt ſacrificia mortuorum.* ubi per mortuorum ſacrificia intelligunt victimas, quæ mortuorum gratia Jovi ſtygio offerentur. Alii denique, ut Theodoretus, *Saturnum* crediderunt. Videtur idem doceri ab Arabibus. Arabes enim Saturnum dicuntur adoraſſe, cum Amonitis & Moabitis. Sed Horum Deus fuit Baal-Peor. Vidde Hotting, *Hiſtor. Or. l.* I. c. VII. Jam vero Saturnum, ut videre eſt apud eundem pag. CLV. adorabant nudi. *Nudi ac tonſis capitibus thura dabant*: hic uero cultus Peoris. Vide etiam eundem Maimonidem, *de Idolatria* cap. III. ubi reperies eadem ex Miſna Sanhedrim deſumpta. At non ſolum coram Baal-Peor nudos ſe ſiſtebant, ſed, ſi magiſtris credendum, ut ei etiam turpe ſuffimentum, flatu Ventris, facerent, & ſtercoribus eum conſpergerent. Doctor Salomon Jarchi ad Num. xxv. Com. III. hoc Idolum פעור vocari dicit: על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו *Quia diſtendunt anum coram eo, & ſtercora emittunt, hic enim ejus cultus eſt.* Si hoc verum eſt (etſi enim à doctiſſimis viris negetur, cur tamen verum eſſe non poſſit, fateor me non videre, nam ut impurus ille ſpiritus imprecationibus, & execrationibus delectatur, ita

forſan

forsan stercoribus aliisque inquinamentis) non mirum, si ejusmodi dii vocantur, גלולים id est *stercorei*, ut quidam vocem istam exponunt. Levit. XXVI. com. XXX. Ezech. VI. vers. IV. & alibi. Sunt etiam, qui hoc idolum à crepitu (ventris scilicet) *Peor* dictum volunt, quasi esset Jupiter βροντῶν *tonans*, aut etiam πορδῶν *pedens*. Sane ut in multis aliis conveniunt *lupercalia* & *sacra Peoris*, sic etiam quoad nomen. *Crepos enim Romani Lupercos dicebant a crepitu pellicularum, quem faciunt verberantes.* Vide Festum in *Crepos*. De Baal Peore plura qui desiderat, adeat Eruditissimum Seldenum, *de Diis Syris*, *cap.* V. *Synt.* I. & notas elegantissimi Juvenis, sed immatura morte, proh dolor! erepti, Dionysii Vossii, *ad Majemon. de Idol.* c. III.

IX. Sed olim popas & sacrificantes, dum sacrificabant & victimas immolabant, fuisse nudos, manifesto constat, cum ex numismatibus, tum ex marmoribus. Videatur nummus æneus Neronis, apud Choulium *pag.* CLXIII. Et constantini Claudiique pag. CLXIV. Et Domitani CCLXXXIV. Et Hadriani CCCII. Et columna Trajani, quæ est Romæ pag. CCCXXIV. Et pag. CCLXXXIII. Et marmor Romæ repertum apud eundem pag. CCCI. ubique reperies, non tantum popas, sed & ipsos sacerdotes & sacrificantes nudos victimis & altaribus adstantes. Nisi mavelis, in quibusdam ex nummis illis, imagines esse ipsius dei Genii Augusti & pop. Romani, aut exercituum potius, quam poparum aut sacrificantium. Docet etiam doctissimus Hottingerus in *Hist. Orient. de Religione veterum Arabum lib.* I *cap.* VII. *Koreischitas ante Islamismum sacra sua celebrasse nudos, atque ita Ædem Meccanam circuivisse*; quod ex Alcorano & Beidavi probat. Prætereundem non est, quod narrat Plinius *libro* XXII. *cap.* I. *Britannorum conjuges nurusque toto corpore glasto oblitas quibusdam in sacris, & nudas incessisse, Æthiopum colorem imitantes.* Ergo mos ille nudo corpore sacrificandi satis frequens fuit apud veteres Ethnicos, ubique locorum. Hinc factum est, ut Deus non tantum de vestibus sacerdotalibus præceperit, ut istius moris contrarium fieret, sed etiam ut vetuerit, & sacerdotibus & populo, ullum cultum Deo præstare, vel nudo tantum capite. Prohibent quoque magistri precari ad mactationem, aut mactare lanionem nudum, ne videretur cultus idololatricus, quemadmodum nefas etiam pronunciant si quis in navi mactaret, ita ut sanguis in mare defluat, ne Neptuno sacrificasse crederentur, aut in fossam, ne diis inferiis mactasse quis putet.

putet. De hisce vide libellum *Schechitoth*, qui agit de ritu mactandi. *Massechet Cholim cap.* II. *misna* IX. De piaculo in mare, fluvios, vasa, & fossam mactandi, vide etiam *Majmon: Hilchot Schechitoth, cap.* II. *Halacha* V. Sed non mirum spurcissimos homines gentiles aliquando nudos sacra fecisse, cum & ipsos Deos sæpe nudos, & fœdo admodum more in templis & in publico collocaverint. Ipsum *Iovem conservatorem, custodem, Statorem, victorem, Saturnum, Neptunum. Apollinem, Martem, Mercurium, Herculem, Æsculapium*, & nescio quem non. Ante omnes meminisse oportuit obscœni illius *Priapi*, de quo Tibullus *c. I. El.* IV.

Nudus & hybernæ producis frigora brumæ
Nudus & æstivæ tempora sua canis.

& *Cupidinis*, de quo Moschus *Eidyll.* I.

Γυμνὸς μὲν τόγε σῶμα, νόος δὲ οἱ ἐμπεπόκασται.

Et *Veneris*. nam,

Nuda Venus, fœcunda Pales, Pharetrata Diana.

Sidon. Apol. carm. VII. quod clarissime etiam constat, cum ex optimis auctoribus, tum ex innumeris marmoribus atque nummis. Cum igitur ipsi Dii nudos se conspiciendos præbuerint in Templis & ubique locorum, utique mirum non est, sacerdotes eorum & sacrificantes eadem forma sacra fecisse. Et quod alias dicit Dei vates Oseas cap. IV. כעם ככהן *qualis populus talis sacerdos*: dicamus & nos, *quales Dii tales sacerdotes.*

X. Tamen non omnes Sacerdotes nudi sacra faciebant. Plerumque aliter fiebat. Immo complures non minus videntur fuisse soliciti, ut sacerdotes simul & sacrificantes vestibus quibusdam sacris amicirentur, quam ipsi Hebræi. Nonnulli multo magis vestiti erant. Nam a capite ad calcem, ad ipsas plantas pedum fere, semper tecti administrabant, cum Hebræorum Sacerdotes nudis pedibus sacra semper facerent, ut infra clarius demonstrabitur. Herodotus de Sacerdotibus Ægyptiorum *libro* II. *cap.* XXXVII. ἐσθῆτα, inquit, φορέουσι οἱ ἱρέες λινέην μούνην καὶ ὑποδήματα βύβλινα. *Lineam vestem tantum gestant Sacerdotes & calceos papyraceos.* Idem docet Plinius de Ægyptiorum sacerdotibus *libro* XIX. *c.* I. *Nec ulla*, inquit, *sunt eis* (loquitur de quibusdam generibus lini & gossypii) *candore mollitiave præferenda: vestes inde sacerdotibus Ægypti gratissimæ.* Sed de vestitu sacerdotum multa etiam habet Plutarchus quæst. Rom. Seneca *Oed.* III. I. *Vates amictu corpus & frontem quatit.* Notus est *cinctus*

ctus gabinus: nam a veſtitu Sacerdotum originem trahit. De veſtibus Sacerdotum Romanorum, vide apud Feſtum, in Voce *pura*. Virgilium *Æneid. libro* XII. *verſ. Clxix.* & ad eundem locum Servium. Sed vix ullus reperitur auctor, qui non aliquid de veſtitu Sacerdotum habeat, & vix ullus de ſacrificiis & ſacerdotibus agit, qui non ſimul de veſtibus eorum mentionem faciat. Pleraque igitur ſacrificia apud eos non poterant rite fieri abſque veſtibus, ita ut non levior veſtimentorum quam ſacrificiorum ipſorum cura fuerit. Inſpiciantur nummi & marmora veterum, quæ ſacerdotum & ſacrificantium imagines exhibent, multo plures reperies veſtitos quam nudos. Ne vero lectorem multis teſtimoniis hic ſine cauſa onerem, remittam eum ad illa quæ deinde dicentur. Quicquid eſt, Hebræorum ſacerdotes, expreſſo Dei mandato, adſtrictos fuiſſe veſtibus quibuſdam amiciri, antequam ad ſacra properarent, ex verbo Dei clariſſime conſtat. De hiſce jam agere ſuſcepimus.

XI. Cæterum de origine veſtium ſacerdotalium apud Hebræos, non eſt quod ſolicite quæramus, quandoquidem initium ſumpſere cum ipſo ſacerdotio, uti videre eſt, Exodi XXVIII. Quum enim Deus populum ſuum electum, ſtrictioribus legibus a reliquis populis totius terrarum orbis, ſecernere ſtatuiſſet, ſacerdotium, & tabernaculum, & peculiaria quædam ſacrificia, & vaſa, & inſtrumenta varia, & ſacerdotes & ſacerdotum veſtes, & mirificum cerimoniarum choragium, & ſacrificandi ritus ſimul imperavit, totumque miniſterium certis quibuſdam locis, temporibus, familiis & perſonis aſtringi voluit. Quandoquidem vero omnia iſta, & Tabernaculum, & ſacrificia, & ipſi ſacerdotes ſignificationem rerum ſpiritualium & cæleſtium habuere, veſtes ſimul confici juſſit, quæ eadem ſignificarent; ut ita nihil in toto ſacerdotio reperiretur, quod non eſſet ſpirituale quid, & a rebus mundanis ſegregratum. Nam etſi ante cultum Moſaicum ſacrificia facta fuerint, a certis quibuſdam hominibus, veluti a Patribus familiarum, aut a primis genitis, nuſqnam tamen legimus eos veſtes ſacras geſtaſſe a reliquis diſtinctas, quemadmodum certo alicui loco aut tempori non fuerunt alligati. Sabbatha enim & novilunia & ejuſmodi multa alia, ut initium, ita & finem habuere cum Moſe. Fateor equidem, ut ſacrificia ſine vaſis & inſtrumentis fieri non potuere, ita etiam credibile eſſe, peculiaria quædam, tractu temporis, quamvis ſimpliciſſima, ut lignea & teſtacea, adhibita fuiſſe in Eccleſia patriarcharum, ante tempora Moſis; atque

atque ita merito aliquem conjecturare poſſe, eoſdem etiam uſos fuiſſe veſtibus ſacris, a profanis, ſcilicet ab iis, quas vulgaris uſus ferebat, diſtinctis, quamvis tamen id hactenus probatum non ſit, nec facile probari poſſit. Sane tam neceſſario Hæbræorum magiſtri veſtes ſacerdotum, cum ipſo ſacerdotio jungunt, ut credant, ne Adamum quidem, Cainum, & Abelem ſine veſtibus ſacerdotum ſacrificaſſe. Docent igitur verpuli, primas illas veſtes, quas Deus Adamo fecit, fuiſſe veſtes ſacerdotales.

XII. Legimus cap. III. Geneſeos com. VII. primos parentes, lege Dei violata, nuditatem agnoviſſe, & ſtatim *conſutis foliis ficulneis ſubligacula ſibi confeciſſe.* Primæ ergo veſtes, quibus mortalès unquam uſi ſunt, ex arborum foliis factæ erant, primoſque homines earum inventores atque textores fuiſſe conſtat; ita ut earum originem gentiles fruſtra quærant apud Pelaſgum, aut Mercurium, aut Minervam, aut Arachnem, ut Diodorus *lib.* V. Plinius, & alii. Sed cum hæc nihil ad rem veſtiariam ſacram faciant, de illis hic quæſtionem inſtituere non opus eſt. Ergo Deum ipſum auctorem veſtium credunt Hebræi, eaſque ex pellibus factas fuiſſe tradunt. Legimus enim Geneſ. III. com. XXII. *Fecit dominus Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, quibus veſtivit eos.* Has veſtes ſacerdotales fuiſſe, auctor eſt Baal-Turim, ad hunc locum; quod duplici argumento (ſaltem ſuo more) conatur probare. Primo, quia Moſes eadem phraſi hic utitur ac Levitc. VIII. verſu. XIII. ubi de veſtibus Aaronis & ejus filiorum, nam in utroque loco reperitur verbum וילבישם כתנות *Et veſtivit eos tunicis.* Deinde, quia in hoc verſu XXII. ſcilicet Geneſ III. octo reperiuntur voces (quales ſunt ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם׃ ad indicandum octo veſtus ſacerdotum: octo enim ſunt numero, ut deinde patebit. Sed audiatur ipſe Baal-Turim: וילבישם inquit, שנים במס׳ הכ׳ ואידך גבי אהרן וילבישם כתנות מלמד שעשה הקב״ה לאדם הראשן בגדי כהונה ואיתא הב״ר שבהן היו עובדין הבכורות וח׳ תיבות בזה הפסוק כנגד שמונה בגדי כהונה׃. *Vox* ילבישם *bis reperitur in Scriptura: hic ſemel, & alibi, quando de Aarone dicitur:* & veſties eos tunicis. (*Levit. viii: xiii.*) *Inde diſcimus Deum* Optimum *Maximum Adamo, primo homini, feciſſe veſtes ſacerdotales. Docet quoque Bereſchit Rabba, quod primogeniti etiam in iis ſacra fecerint. Octo præterea voces reperiuntur in hoc verſu ad indicandum octo veſtes ſacerdotum.* Plura reperies apud *R. S. I.* & *aben Eſra*, & in *Bereſchit Rabba fol.* XXIV. *a.* unde

Baal - Turim & cæteri commentatores sua desumpserunt. Sed quam sint mirificæ omnes istæ interpretationes, & quam ridiculæ, & quid per pelles istas (quibus Deus primos parentes vestivit) intelligendum sit; utrum revera vestes sacerdotales fuerint, ex pellibus animalium & victimarum, quas Adam post peccatum mactavit, ad sanciendum fœdus gratiæ, quod Deus cum eo pepigit post lapsum, uti fere in omnibus fœderibus fieri solet; an vero ideo Adam primus sacerdos fuerit, cui pelles victimarum cedere solebant, prout id Deus postea expressa lege sanxit Lev. VI. XXXI. atque an hanc ob rationem Deus eum pellibus victimarum illarum vestire voluerit, ut sacerdotem, & an ipsa Eva, uxor Adami, sacerdos fuerit, & sacerdotali veste amicta, de hisce omnibus, inquam, fusius agemus infra, ubi de materia vestium nostrarum. Quicquid est, apparet Hebræorum saltem doctores in ea fuisse sententia, Deum ipsum esse vestium sacerdotalium auctorem, primumque hominum sacerdotem, & vestibus sacerdotum vestitum fuisse. Utrum autem hoc verum sit, an falsum, operose non disputabimus. Et utrum primi geniti ante legem Mosaicam ejusmodi vestibus, uti Adamus, usi fuerint in sacris, ut *Bereschit Rabba* & *Baal-Turim* citatis locis docent, an aliis quibusdam peculiaribus ad hunc usum destinatis ordinaria veste, jam non disquiro: cum hæc omnia a clara hominum cognitione sint longe remotissima, nec quicquam certi de iis pronunciare possimis, nec de earum numero, materia, forma, figura & colore quicquam constet.

XIII. Ergo de vestibus sacris, prout a Mose in deserto Capite XXVIII. Exodi, cum ipso Tabernaculo, aut potius φορετῷ ἱερῷ *portatili illo templo*, ut Philonis verbis utar, (nam tabernaculum illud cum Templo postea a Salomone constructo, si formam & usum spectes, unum idemque fuisse, certum est) & toto sacerdotio simul præscribuntur, quæstio institui debet. De hisce igitur vestibus acturi. Primum de iis quædam in genere commentabimur; deinde de singulis, ut & de earum usu, typis & significatione, quoque dicemus. Ante omnia vero de genere & numero vestium, postea de materia, colore, textura, aliisque rebus quamplurimis, quæ circa Rem vestiariam sacram examinandæ veniunt, agemus.

CA-

CAPUT, II.

DE GENERE ET NUMERO VESTIUM SACRARUM

Genera vestium sacrarum quot? Iosephus emendatus. Pontificis M. vestes aureæ. R. Levi Barselonii & Seldeni error circa numerum vestium aurearum. Vestes aureæ cur ita dictæ? Quid בד *&* שש*. Cunæi, Scheringhami, Leusdenii & aliorum error. Pretium vestium albarum. Linum pelusiacum & Indicum. Majmonides de* בד *&* שש*. Vestes albæ. Cur ita dictæ? Balteus vestium albarum. Duplices vestes albæ, matutinæ & vespertinæ. Utrum id de Tunica tantum intelligendum sit, an de omnibus? Tunicæ Ismaelis & Eleazaris. Vestes albæ unico die tantum inserviebant. Quædam de illarum usu. Vestes reliquorum sacerdotum quot? Cur non dicantur aureæ? Leusdenius notatus. Cur non dicantur albæ? Earum balteus coloratus. Pontificis, M. & reliquorum sacerdotum vestes distinctæ. Alter alterius induere non poterat. Numerus vestium sacerdotum. An novem? an duodecim? an sedecim? Mitznephet & migbaoth. Octo fuisse tantum. Error Grotii de numero septenario. Lex de octo vestibus ubi extet? Aharon & ejus filii, qui? Nullum sacerdotium sine vestibus sacris. Consecratio sacerdotum, per oleum unctionis, & per vestes sacras.* מחוסר בגדים *Vestibus Carens in Talmude quid?*

XIV. Vestes sacerdotum commode quidem distribui possunt, in tot genera, quot fuerunt ordines sacerdotum. At duos tantum fuisse eorum ordines constat, Pontificem M: scil. & reliquos Sacerdotes. Ille ab Hebræis vocabatur כהן גדול *Cohen Gadol*. aut Chaldaice כהנא רבא *Chahana Rabba*, *Sacerdos Magnus*. Hi vero כהן הדיוט *Cohen hediot*, quasi diceres ἱερεὺς ἰδιώτης. *Sacerdos Idiota*, passim apud auctores recensiores, sacerdos *vulgaris*, & sacerdos *gregarius*, quod tamen cultior latinitas respuit. Chaldaice כהנא ut & Hebraice כהנים *sacerdotes* tantum dicuntur. In tot genera etiam sacerdotes & eorum vestes destribuit Josephus, *Antiquitatum libro* III. *cap.* VIII. γίνονται δὲ inquit, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν στολαὶ, πᾶσι τε τοῖς ἄλλοις οὓς χαναίας καλοῦσι, καὶ δὴ καὶ τῷ ἀρχιερεῖ, ὃν ἀναραβάχην

 προ-

προσαγορεύουσι. *Faciebant etiam vestes, tam cæteris sacerdotibus omnibus, quos Chanæas vocant, quam Pontifici M. quem dicunt Anarabachen.* Silentio hic non est prætereundum, sacerdotes vocari a Josepho *χαναίας*, *&* Pontificem M. *ἀναραβάχην*, sed voces istas esse corruptissimas, quemadmodum sunt fere omnes voces Hebrææ per totum illud caput, quibus vestes sacras vult designare, ut postea ad singulas voces ostendemus, ubi eo deventum fuerit. Legendum igitur est pro *χαναίας*, *χανάς*, sive *χάανας* a Chaldæo כהנא *Chabana sacerdos.* Et pro Ἀναραβάχη lege *χαάνα* sive *χάνα ῥαββά*, Chaldaice כהנא רבא *Chabana Rabba.* i. e. כהן גדול *sacerdos magnus*, sive *Pontifex. M.*

XV. Duo igitur sunt genera sacerdotum, & duo genera vestium secundum Josephum. Sed notandum hic est, ipsum Pontificem. M. duo genera vestium habuisse. Primum scil. genus erant בגדי זהב *vestes aureæ.* Alterum בגדי לבן *vestes albæ*, ut si duo hæc genera Pontificis M. jungantur cum vestibus, quæ omnibus sacerdotibus sunt communes, tria omnino genera vestium habituri simus. Primum Pontificis M. *aureæ*. Secundum, vestes S. Pontificis *albæ*. Tertium vestes *omnibus sacerdotibus communes.* Hanc distinctionem etiam usurpavit doctissimus Maimonides in הלכות כלי המקדש *cap. VIII.* Sic enim ille: בגדי כהונה שלש מינים׃ בגדי כהן הדיוט׳ ובגדי זהב ובגדי לבן בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים כתנת ומכנסים ומגבעות ואבנט׳ וארבעתן של פשתן לבנים וחוטן כפול ששה והאבנט לבדו רקום בצמרי בגדי זהב הן בגדי כהן גדול והם שמנה כלים הארבעה של כל כהן ומעיל ואפוד וחושן וציץ ואבנטו של כהן גדול מעשה רוקם הוא והוא דומה במעשיו לאבנט כהן הדיוט ומצנפת האמורה באהרן היא המגבעות האמורה בבניו אלא שכהן גדול צונף בה כמו שלופף על השבר ובניו צונפין בה ככובע ולפיכך נקראת מגבעות בגדי לבן הם ארבעה כלים שמשמש בהן כהן גדול ביום הכפורים׃ כתנת׳ ומכנסים אבנט׳ ומצנפת׳ וארבעתן לבנים וחוטן כפל ששה ומן הפשתן לבדו הם׃ *Vestium sacerdotum tria sunt genera. Vestes omnibus sacerdotibus communes Vestes aureæ & vestes albæ. vestes omnibus sacerdotibus communes, sunt quatuor. Tunica, Bracchæ, Pileus & Balteus, quæ omnes sunt ex lino albo, & filo sextuplo contorto, balteus vero solus lana ornatus est opere phrygionico. Vestes aureæ, sunt vestes Pontificis M. quarum sunt octo: quatuor scilicet illæ sacerdotibus omnibus communes, præterea tunica exterior, Ephod, pectorale & lamina. Balteus Pontificis M. etiam factus est opere phrygionico, balteo sacerdotum reliquorum opere non absimilis. Cidaris vero Aharonis, est instar pilei filiorum ejus, nisi quod Pontifex M. caput obnubat, quasi quis membrum aliquod difractum*

diffractum obvolveret. Et filii ejus eo caput obvolvunt instar galeæ, ideoque vocatur Migbaot. Vestes albæ quatuor sunt, quibus Pontifex Max. ministerium peragit die expiationum: suntque tunica, brachæ, balteus, & cidaris. omnes vero albæ sunt, filo sextuplo contorto & ex lino tantum. Ecce tria genera vestium sacerdotalium. Duo genera vestium Pontificis, M. vestes aureæ, vestes albæ, & unum genus sacerdotum reliquorum. Sed de hisce singulis, de quolibet nempe genere seorsum, plura.

XVI. Primi ergo generis vestes, Pontificis Max, בגדי זהב *vestes aureæ.* Hæ octo sunt numero, uti modo ex Maimonide audivimus. *Feminalia, tunica, balteus, Cidaris, pallium, Ephod, pectorale & lamina.* Quatuor priores cum reliquis sacerdotibus habuit communes, cæteræ Pontificem Max. solum ornabant. Hæ *vestes aureæ* בגדי זהב vocantur, proculdubio propter quatuor istas vestes, quas sibi peculiares habebat Pontifex M. veluti מעיל׳ אפוד׳ חשן וציץ *Pallium, Ephod, pectorale & lamina.* quia vel solido auro constabant, ut *lamina*; vel aurum solidum appensum habebant, ut *pallium* tintinnabula aurea, vel fila aurea intexta, ut *Ephod & pectorale.* Sed & ipsa cidaris aliquomodo aurea vocari potest, cum ob ornamentum Vittarum hiacynthinarum, tum ob auream laminam, quam etiam adnexam habebat. Tandem *aureæ* merito dici possunt, ob ingens pretium gemmarum, & aurearum catenularum in pectorali & Ephodi humeralibus. Ob quatuor ergo istas vestes, quas S. pontifex solus gestabat, reliquæ omnes aureæ vocabantur, prout ad hunc usque diem inter nos nil familiarius, quam dicere: hic totus auro fulget, totus auro vestitutus est, quamvis unica tantum veste aurea ornatus sit, veluti pallio aut toga cæteris vestibus injecta, ut spectantium oculos perstringat. At reliquæ vestes quatuor *feminalia, tunica, balteus & Cidaris*, si ptoprie loqui velimus, neutiquam possunt dici aureæ. Hinc est, ut quidam auctores gravissimi per vestes aureas quatuor solummodo intellexerint: inter quos est eruditissimus Seldenus, libro II. de success. in Pontific. Hebræor. cap. VII. Distinguit enim vestes sacerdotales nobiscum, aut potius cum Hebræorum magistris, in tria genera, *vestes sacerdotis gregarii*, (uti ipse loquitur, id est, in vestes omnibus sacerdotibus communes) *in vestes aureas*; & *vestes albas.* Cuilibet generi quatuor vestes tantum assignat. *Primi generis, inquit, quatuor fuere,* כתנת ומכנסים ומגבעות ואבנט *Tunica, Fœmoralia, pileus & Cingulum. Secundi* (scilicet vestes aureæ) *item quatuor,* מעיל ואפוד וחשן וציץ *pallium*

lium cui appensa tintinnabula & mala punica, Ephod seu Epomis (quo nomine tamen tunicæ sacerdotum etiam & Levitarum interdum denotata, ut alibi monitum est,) Pectorale seu Rationale judicii, in quo sanctissimum illud oraculum. & demum Lamina qua nomen tetragrammaton inscriptum fronte eminebat, &c. Ecce quatuor tantum recenset vestes aureas. In eadem sententia fuerunt alii quoque inter verpulos, ut Doctor levi Barselonius; præcepto XCIX. מצוה לבישת בגדי כהנים distinguit enim vestes lineas pontificis Max. Nam antequam agat de בגדי לבן *vestibus albis* pontificis M. prius de ejus vestibus loquitur, quibus per totum annum induitur, quas distinguit quasi in duas species, nempe in *lineas*, quas cum reliquis sacerdotibus communes habet; deinde in *aureas*, sic enim ibi sermocinari pergit: ועוד היו לו ארבעה אחרים של זהב ושמם חשן ואפוד מעיל ציץ id est: *Erant præterea quatuor alia aurea, quorum nomina sunt: Pectorale, Ephod, pallium & Lamina.* Ergo quatuor tantum statuit aureas; expressis enim verbis dicit: ארבעה אחרים של זהב *quatuor alia aurea.* Sed errat doctissimus Seldenus, cum omnibus Hebræorum magistris, a quibus deceptus est. Optimo jure ergo a doctissimo Scheringhamo ad *Massechet Ioma cap.* III. *pag.* LIV. & LV. erroris redarguuntur. Nam etsi in quatuor istis pretiosis vestimentis tantum, aurum reperiatur, nihilo minus tamen octo omnes aureæ vocantur. Exsertis enim verbis Maimonides, loco citato, octo numerat: sic enim ille: בגדי זהב הן בגדי כהן גדול הם שמונה כלים: *vestes aureæ, sunt vestes Pontificis Max. & quidem octo.* Sed ne quis dubitet quæ nam sint illæ octo, statim addit: הארבעה של כל כהן ומעיל ואפוד וחשן וציץ *Quatuor scilicet omnibus sacerdotibus communes, & præter has, Pallium Ephod, pectorale & lamina.* Sed per totum opus Talmudicum, quotiescunque Pontifex Max. dicitur vestes aureas induere, id semper intelligendum est de octo vestibus, quas omnibus diebus totius anni induit, præter diem expiationum, quoties ingreditur S. Sanctorum. Videatur præsertim *codex* Ioma *cap.* III. & Torath Cohanim Paras. *Achare Moth cap.* VI. ubi sexcenties fere reperies Pontificem Max. mutare vestimenta aurea cum vestimentis albis, & vestimenta alba, cum vestimentis aureis, sed per aurea semper intelligunt omnes vestes, quas per totum annum, excepto die expiationis in S. sanctor. induere solebat, cum vero illæ octo fuerint, sequitur omnes *aureas* vocatas fuisse. In eadem fuit sententia doctissimus Cunæus, *de Republica Hebræorum libro* II. *cap.* I. ubi se mentem Rabinorum optime assecutum (uti solet) ostendit. *Fuere*

autem

autem, inquit *hujus generis* (de *vestibus aureis* loquitur) *indumenta octo, quibus e quatuor quidem erant communia pontifici cum cæteris sacerdotibus.* בתנת ומכנסים ואבנט ומגבעות *tunica talaris, brachæ, balteus, & infula: quatuor autem propria pontificis erant.* מעיל ואפד וחשן וציץ *Pallium hyacintinum cum tintinnabulis & malis punicis; item amiculum humerale sive Ephod; Tum pectorale sive choschen; & postremo lamina aurea, quæ infulæ apponebatur.*

XVII. Cæterum, ex iis quæ jam a nobis dicta sunt, satis manifesto apparet, qua de causa, vestes illæ *aureæ* vocentur, nempe ob quatuor illas, quas nemini, præter Pontificem Max. vestire licuit, *Pallium, Ephod, Pectorale, & Lamina.* Nam revera omnia ista vestimenta aurea erant. Nullum erat quod non ex solido auro constiterit, ut Lamina; aut qnod solidum aurum non habuerit appensum, ut Pallium hyacinthinum tintinnabula aurea; aut intextum, ut Ephod & pectorale, quod suo loco clarius demonstrabimus. Atque hanc ob causam, quia pontifex Max. ob quatuor istas vestes totus *aureus* apparebat, omnes illius vestes aureæ vocabantur. Sunt tamen qui credebant (& viri quidem doctissimi) vestes Pontificis Max. *aureas* vocari, non tantum ob quatuor istas auro & gemmis splendentes, sed etiam ob reliquas, quæ illi cum sacerdotibus cæteris communes erant quales sunt *bracchæ, tunica, balteus, & cidaris*, ob illarum pretium scilicet; putabant enim vestes pontificis Max. quibus per totum annum vestitus ministrabat, pretiosiores fuisse vestib: albis, quas induebat die Expiationum: quamvis ex lino tantum fuerint, nec quicquam auri admixtum habuerint, tamen aureas vocari ob pretium, quia fuerunt ex שש quod *byssum* interpretantur, cum vestes albæ diei expiationum, & cæterorum sacerdotum dicantur fuisse ex בד quod *linum* vulgare, & minus pretiosum fuisse existimant.

XVIII. In hac sententia doctissimus fuit Cunæus *de Repub. Hebræor. libro* II. *cap.* I. *Ea*, inquit, *Talmudici* בגדי זהב *vestimenta aurea vocant, non hercule quod intextum omnibus aurum esset, sed quod ornatiora essent.* Et paulo post: *Neque vero dicat aliquis, ex octo illis indumentis, priora quatuor videri eadem esse cum illis, quorum usum ante diximus fuisse peculiarem in sancto sanctorum. Nam & ex preciosiore lino erant, quæ pontifex extra adytum gerebat, & balteus fuit opere phrygiano. Quæ manifeste cernet, qui contulerit, quæ leguntur in Exodi capite vicesimo octavo, & quæ extant in Levitici capite decimo sexto. Nam etsi linea sint, quæ describuntur utrobique, tamen* בד *vulgare*

linum est, cum שש byssus exquisitissimi generis sit. Doctissimus Cunæus videtur etiam alios auctores, minime vulgares, decepisse, ut Scheringhamum, Leusdenium *Philol. Heb. pag.* 179. 180. aliosque. Sic enim Scheringham *ad cap.* III. *Jomæ pag.* LV. *Octo autem vestes istæ dicuntur aureæ, non quod singulis aurum intextum erat sed quod cæteris ornatiores & splendidiores fuerint.* Sed, pace doctissimorum virorum dictum sit, hi omnes errarunt errorem satis crassum. Nam illas vestes, quæ aureæ vocantur, & tamen nihil auri admixtum habebant, *cæteris ornatiores & splendidiores* fuisse nondum probatum est. Nec scio cur doctissimus Cunæus dicat loco citato, vestes quas pontifex Max. extra adytum gerebat ex pretiosiore lino fuisse, quam vestes albæ, cum contrarium sit verissimum. Nam si magistris Hebræorum standum est, (nec rationem video cur ab eorum sententia recedamus) adeo verum est, vestes albas diei Expiationum, ex pretiosiore lino fuisse, quam linum cæterarum vestium extra adytum, quam quod est verissimum. Docent enim doctores Misnici *Massechet Joma cap.* III. *halacha* VII. vestes albas constitisse ex lino *Pelusiaco & Indico*, quo pretiosius nullum reperitur. Addunt etiam doctores, vestes albas, quas Pontifex Max. mane induebat, valuisse octodecim, vespere vero duodecim minas, quod pretium etiam in immensum augent doctores Gemarici, ita quidem, ut pretiosius fuisse linum, minime credendum sit. Sed nil omnino probant, eo quod linum vestium albarum dicatur בד alterum vero שש, Non enim בד semper *linum vulgare* significat, nec שש *byssum exquisitissimi generis*, uti sermocinatur doctissimus Cunæus, utrumque enim byssum subtilissimam significat, ut vel ex solo Maimonide constat, *Hilch. Kele Hammikdasch. cap.* VIII. *sectione* XIII. כל מקום שנאמר בתורה שש או בד הוא הפשתים והוא הבוץ. *Ubicunque in lege dicitur* שש *aut* בד *linum significatur & quidem byssus.* Ergo nulla differentia est inter utrumque. Sed de omnibus clarius & fusius differemus infra, ubi de materia vestium.

XIX. Hæc jam sufficiant ad probandum, vestes illas *aureas* vocari, non ob ornatum aut pretium lini, sed propter aurum solummodo & pretium gemmarum, & alia ornamenta, si quid, præter aurum & gemmas, illarum pretium augere potest. Et sane R. S. I. ad Levitic. cap. XVI. videtur innuere, vestes aureas, non aliam ob causam ita dici, nisi שיש בהן זהב *quia illis aurum inerat*, nempe in quibusdam ex octo illis, quod supra jam ostendimus: Ideo.

Ideoque veſtes albas diei expiationis Joſephus *libro* VI. *de bello Iudaico cap.*XV. ἐσθῆτα λιτοτέραν (ubi male in Genevenſi editione λιθοτέραν) *veſtem ſimpliciorem* vocat. Manifeſtum igitur jam eſt, cur *aureæ veſtes* illæ vocatæ fuerint, & quot numero. Octo ſcilicet: *Feminalia, tunica interior, balteus, & cidaris*, quas cum reliquis ſacerdotibus communes habuit, præterea *Tunica exterior* ſive *pallium*, *Ephod*, *Pectorale & Lamina aurea.* Hebræis מכנסים׳ כתונת׳ אבנט׳ ומצנפת׳ מעיל׳ אפוד׳ חשן׳ וציץ. Has autem veſtes omnes induere debebat Pontifex Max. per totum annum, nec poterat officio ſuo fungi, ſi vel unica defeciſſet, excepto x. Tiſri, magno die piaculari, quum adytum intrabat.

XX. Veſtes ſecundi generis, ſunt בגדי לבן *veſtes albæ.* Hæ ſunt quatuor tantum numero, tot veſtes gerere ſolebat tota ſacerdotum turba: מכנסים׳ כתונת׳ אבנט׳ ומצנפת *Feminalia tunica, Balteus & Cidaris.* Hæ veſtes לבן *albæ* vocantur, quia revera albæ erant, ſcilicet ex lino albiſſimo ſimul & tenuiſſimo. Et quamvis veſtes omnium ſacerdotum etiam albæ fuerint, & ex lino albo, ac ſatis tenui, nihilominus *albæ* non vocantur. Sed quotieſcunque magiſtri in Talmude & alibi loquuntur de בגדי לבן *veſtibus albis*, ſemper intelligendæ ſunt veſtes pontificis Max. diei piacularis, non vero veſtes univerſi ordinis. *Albæ* igitur vocantur, quia revera albæ ſunt, ex lino albo. *Albæ* reſpectu cæterarum veſtium Pontificis Max. quæ זהב *aureæ* vocabantur, & propter aurum & colores, albæ minime vocari poterant. Denique *albæ* vocabantur etiam, ſi quis eas contulerit cum ipſis veſtibus lineis Summi pontificis, quas per totum annum gerebat, & quas aureis etiam adnumerant, quamvis nihil auri eis infuerit, & cum veſtibus ſacerdotum turbæ. Multo enim erant illis puriores, vel propter ſolum balteum; nam in omnibus veſtibus ſacerdotalibus, cum S. pontificis, tum toti ordini communibus, balteus ſemper acupictus erat, & duplicis materiæ, ex lino & lana. Sed in veſtibus לבן *albis* Summi pontificis nulla erat omnino lana; nam ex lino tantum conſtabant, & ipſe quidem balteus, ut clarius oſtendemus infra, quando de materia harum veſtium diſſeremus.

XXI. Notantum etiam eſt, Pontificem Max. die expiationum, quum adytum intrabat, duplici veſtimento uſum fuiſſe. Aliis enim veſtibus mane induebatur, aliis vero veſperi, aliæ etiam aliis pretioſiores fuere; matutinæ dicuntur valuiſſe octo minas, veſpertinæ

 vero

vero duodecim, ut docet codex *Ioma cap.* III. *halacha* VII. ubi etiam animadvertendum eſt, miſnicos doctores loqui tantum de veſtibus in genere, ita ut merito inde quis concludere poſſit, omnes veſtes albas eum duplices habuiſſe, id eſt, duas *tunicas*, duo *Feminalia*, duos *balteos*, & duas *Cidares*: בשחר, inquit, היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה ובין הערביים הנדויין של שמנה מאות זוז דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בשחר היה לובש של שמנה עשר מנה ובין הערביים של שנים עשר מנה הכל שלשים מנה אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו׃ *Mane induebatur Peluſiacis* (veſtibus, nam in præcedenti halacha de בגדי לבן veſtibus albis locutus erat) *quæ duodecim minas. & veſperi Indicis, quæ octingentas dragmas valebant, auctore doctore Meir: ſed ſapientes dicunt, mane induebatur Veſtibus quæ octodecim, & veſperi quæ duodecim minas valebant. tota ſumma triginta minarum erat, quæ populo irogabatur. Si vero quid addere volebat Pontifex Max. de ſuo addebat.* Apparet ergo alias veſtes Summum pontificem habuiſſe mane, alias veſperi, quum adytum ingrediebatur. Sed utrum omnes & ſingulas quatuor iſtas veſtes veſperi mutaverit, an vero tunicam tantum, miſna non exprimit. Maimonides videtur id intelligere de *Tunica* כתונה ac ſi duos tantum habuiſſet tunicas, aliam mane, aliam veſperi, non vero duas *brachas*, duos *balteos*, & duos *pileos*. Sic enim in *Hilch: Kele Hammikdaſch cap.* VIII. שתי כתונות אחרות היו לו לכהן גדול ביום הכפורים· אחת לובשה בשחר ואחת בין הערביים· ושתיהם בשלשים מנה משל הקדש ואם רצה להוסיף משלו ומקדיש התוכפת וגו *Duas alias tunicas habuit Summus Pontifex die Expiationnm. Alteram induebat mane, alteram vero veſperi; ambæ autem triginta minas valebant, quod de ſanctuario ſumebatur; ſi vero quid addere volebat, de ſuo addebat* &c. Hæc ex Miſna modo allegata deſumpta eſſe vides. Vides etiam eam duarum *tunicarum* mentionem facere. De duabus *brachis*, duobus *balteis*, duabus *cidaribus* ne verbulum quidem. Fortaſſis Maimonides auctoritate Gemaræ motus hoc de tunica tantum intellexit. Nam illi de *tunica* pretioſa etiam loquuntur, nulla mentione facta de cæteris veſtibus. Solas enim tunicas Iſmaëlis & Eleazaris, quas matres illorum eis faciebant, multo majoris exiſtimabantur, quam octo aut duodecim minarum, ut poſtea fuſius de hiſce agemus, ubi de pretio veſtium ſacrarum. Haſce veſtes albas non niſi ſemel veſtiebat Summus Pontifex, uno ſcilicet die expia-

expiationum. Expiatione autem facta, deponebatur, nec unquam postea eas induebat denuo, quemadmodum vestes aureas easdem quotidie resumebat, uti suas etiam ipsi sacerdotes reliqui. Nec ulli alii usui inserviebant, ut cætera vestimenta trita, quemadmodum id de singulis suo loco ostendemus.

XXII. De usu harum vestium jam non multa commentabor, donec deventum fuerit ad caput de Usu Sacerdotum habitus. Lectorem nunc tantum monitum velim, Pontificem Max. hasce vestes induisse die Piaculari, nempe decimo Tisri, quem vocant יומא id est *diem*. Ita dictus est hic dies excellentiore significatu, quia erat dies sane singularis inter Hebræos; vel etiam הכפורים *dies expiationum*, scilicet quando Pontifex Maximus sacra adyta intrabat, (Hebræis *Sancta Sanctorum*) ut sua populique peccata, per totum annum commissa, expiaret: nefas enim erat in adyto coram Deo sese sistere aliis vestimentis, quam hisce albis, uti videre est Levit. cap. XVI. Hæc petractant Talmudici doctores, per totum codicem quem vocant *Ioma*, præcipue cap. III. quæ omnia paucis egregie comprehendit doctissimus Maimonides, *Hilchot Kele Hàmmikdasch*, *cap.* VIII. בגדי לבן הם ארבעה כלים ששמש בהם כהן גדול ביום הכפורים כתנת׳ ומכנסים׳ ואבנט׳ ומצנפת וארבעתן לבנים וחוטן כפול ששה ומן הפשתן לבדו הם *vestes albæ sunt quatuor, quibus ministerium peragit Pontifex Max. die expiationum, Tunica, feminalia, balteus & cidaris. Et omnes quatuor albæ sunt, filo sextuplo contorto, & ex lino tantum.*

XXIII. Tertii generis vestes sunt, vestes totius sacri ordinis, בגדי כהן הדיוט ut verpuli nostri loquuntur. Hæ fuerunt etiam quatuor, totidem quot fuerunt vestes albæ Pontificis Max. fere ejusdem nominis ac formæ, scilicet מכנסים · כתונה · אבנט · ומגבעות *Feminalia, tunica, balteus, & pileus.* Sic enim Majmonides *Kele Hammikdasch.cap.*VIII. בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים׳ כתנת׳ ומכנסים ומגבעות ואבנט׳ *vestes sacerdotibus communes sunt quatuor: Tunica, Feminalia, Pileus & balteus.* Hæc desumpta sunt ex codice *Ioma cap.* VII. *Halach.* V. כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה בכתנות ומכנסים ומצנפת ואבנט *Pontifex Max. operabatur in octo vestibus, sed reliqui sacerdotes in quatuor, scilicet in Tunica, feminalibus, Pileo & balteo.* Hæ vestes non dicuntur *aureæ*, ut Pontificis M. quia nihil omnino auri intextum habebant; multo minus ex auro solido constabant,

bant, vel ſolidi auri quicquam appenſum habebant; fuerunt enim ארבעתן של פשתן לבנים *omnes quatuor ex lino, & albæ.* ut ait Majmon. citato loco; adeo ut capere non poſſim, quid velit doctiſſimus Leuſdenus, apud Ultrajectinos Hebrææ Linguæ Profeſſor, in ſuo *Philologo Hebræo-mixto pag.* CLXXX. ubi veſtes illas *aureas* vocat. *gregarii ſacerdotes*, inquit, *quatuor veſtibus aureis (uti ſupra eas deſcripſimus) munus ſuum obierunt.* Sed nec בגדי לבן *veſtes albæ* dici poterant, ut veſtes Pontificis Max. die expiationum; nam etſi ex *albo lino* factæ fuerint, ut ſacra Scriptura & Hebræorum magiſtri docent, quemadmodum modo ex Majmonide audivimus, & clarius infra demonſtrabimus, quando de materia & colore dicendum erit, nihilo minus tamen balteus ex ſolo lino non conſtabat, ſed ex lana & lino ſimul; erat enim שעטנז ſive כלאים non unius materiæ, nec albus erat, ſed variis coloribus atque figuris opere polymito, inſtar ſerpentis exuviarum variegatus, teſte Joſepho *Antiq. libro* III. *cap.* VIII. Ἄνθη, inquit de balteo loquens, δ' εἰς αὐτὸν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ μετὰ ὑακίνθου καὶ βύσσου πεποικιλμένα. *Floribus etiam ornatur, punicis, purpureis, hyacinthinis & byſſinis.* Hoc ipſum eſt quod vult Majm. loco toties jam laudato: והאבנט לבדו רקום בצמר *Et balteus ſolus lana acupictus eſt*, ſive *opere phrygionico ornatus.* Ex Joſepho fere eadem deſcripſit Magnus *Hieronymus*, de veſtitu ſacerdotum, ſive in *Epiſtola ad Fabiolam. Textum eſt autem*, inquit, *cingulum hoc ſubtemine* (male in editione Froben. ſubtegmine) *cocci, purpuræ, hyacinthi, & ſtamine byſſino, ob decorem & fortitudinem: atque ita polymita arte diſtinctum, ut diverſos flores ac gemmas artificis manu non textas, ſed additas arbitreris.* Balteus igitur non erat albus ut cæteræ ſacerdotum veſtes, aut etiam S. Pontificis diei Expiationum, ſed coloratus variis coloribus. Ideo vel ob ſolum balteum, ſacerdotum veſtes לבן *albæ*, ut pontificis Max. quibus intus adminiſtrabat, vocari non poterant; nec *aureæ*, quia nihil auri habebant intextum nec appenſum.

XXIV. Habuit ergo veſtes ſuas diſtinctas Pontifex Max. a veſtibus reliquorum ſacerdotum, ita ut alter alterius veſtes induere non potuerit, ſine piaculo. Et ſi forte accidiſſet, ut Pontifex Max. operatus fuiſſet veſtibus cæterorum ſacerdotum, aut ſacerdos veſtibus Pontificis, Max. ſacrificium illegitimum fuiſſet. Sed de hiſce quoque poſtea. Pontifex Max. ergo ſuas habuit veſtes, & Sacerdos totius ordinis ſibi ſuas. כהן גדול שלבש בגדי כהן הדיוט ועבד עבודתו פסולה:

פסולה. כהן הדיוט שלבש בגדי כהן גדול ועבד עבודתו פסולה *Si Pontifex M. indueret vestes ſacerdotibus reliquis communes, ut in iis miniſterium perageret, miniſterium ejus illegitimum eſſet. Sacerdos, ſi indueret veſtes Pontificis Maximi ut in iis miniſterium præſtaret, miniſterium ejus illegitimum eſſet.* Vide *Gemaram Babylon. ad Maſſechet Sevachim capit.* II. *fol.* XVIII. Sic etiam *Majmonides Hilch. Kele Hammikd. cap.* x. *ſect.* v. כהן הדיוט שלבש בגדי כהן גדול ועבד הרי זה מחלל העבודה וחיב מיתי בידי השמים *Si Sacerdos ſeſe veſtiret veſtibus Pontificis Max. & in iis operaretur, ecce ille miniſterium profanaret, & dignus eſſet, quem Deus morte puniret.*

XXV. Ex hiſce quilibet facili negotio colligere poterit, quot fuerint veſtes ſacerdotum? *octo* ſcilicet. Verum eſt, ſi nomina ſpectemus, poſſe alicui dubium remanere, an non fuerint novem, immo annon etiam plures. Nam quod nomina attinet, Novem reperiemus Exodi cap. XXVIII. ubi ſacra hæc lex veſtaria extat. Scilicet præter חשן ׳אפוד ׳מעיל׳ ציץ ׳אבנט ׳כתונה ׳ומכנסים *Pectorale, Ephod, Pallium, Laminam, balteum, tunicam & feminalia*, quæ ſunt numero ſeptem. Præterea duarum veſtium fit mentio מצנפת *Cidaris* S. pontificis & מגבעות *pilei* ſacerdotum reliquorum tegumentum erat quamvis nomine & forma diverſum, Itaque hæc duo capitis tegumenta cæteris ſeptem juncta conficiunt *novem.* ſed quia utrumque capitis ut unica tantum veſtis conſiderantur. Quid? Si reſpiciamus ad octo veſtes S. Pontificis, jam ſæpius enumeratas, quas extra adytum induebat, & ad quatuor albas, quibus intus miniſterium præſtabat, *duodecim* Pontificis M. habebimus. Et ſi hiſce jungas quatuor veſtes Sacerdotum univerſi ordinis, *ſedecim* minimum reperies. Eo magis diverſæ veſtes videntur, quoniam illæ pontificis M. hæ vero reliquorum Sacerdotum fuere. Immo ipſius S. Pontificis diverſæ dici poſſunt, pro vario uſu, quia *aureæ* per totum quidem annum inſerviebant, *albæ* vero die piaculiari tantum. Et ſane quandoquidem veſtes illæ omnes genere differunt, non mirum eſſet, ſi quis diceret eas, etiam differre numero. Sed triobolari Logico has diſtinctiones & ſubtilitates excutiendas relinquimus; nihil enim ad noſtrum inſtitutum faciunt: nam quotcunque ſint genera veſtium, quæcunque nomina ſortiantur, & cuicunque uſui deſtinentur, certiſſimum eſt, Pontificem M. nunquam plures quam octo ſimul induiſſe, & ſacerdotes reliquos non plures quam quatuor, & quia omnes

omnes istæ vestes conveniebant, nomine & forma, exceptis solis מצנפת ומגבעות *Cidare & pileo*, & quia easdem corporis partes tegebant, tam in sacerdotibus reliquis, quam in Pontifice Max. tam intus, quam extra adytum, optime omnes octo hisce nominibus comprehenduntur, ideoque optimo jure octo fuisse vestes dicitur. Hinc tritissimum illud Talmudicum בגדי כהן גדול הם שמנה בגדי כהן הדיוט ארבעה *vestes S. Pontificis sunt octo, & vestes sacerdotum reliquorum quatuor.* Sed audiamus Misnam *Massechet Ioma cap.* VII. כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבע בכתונת ומכנסים ומצנפת ואבנט מוסיף עליו כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ *Pontifex Maxime operabatur in octo vestibus, at sacerdotes reliqui in quatuor; scilicet in Tunica, feminalibus, Cidari & balteo, Pontifex Max. hisce addebat pectorale, Ephod, pallium & Laminam.* Eadem jam audivimus ex *Maimonide Kele Hammikd cap.* VIII. Sed martius lucus apud Romanos non notior est, quam hæc traditio apud Hebræos. Sane *Iosephus Antiq. libro* III. *cap.* VIII. ubi quædam tractat de uestitu Sacerdotum, omnes has octo nominatim recenset & describit. Idem etiam facit ejus imitator in hac materia *Hieronymus, in Epistola ad Fabiolam.* Nescio igitur quid moverit doctissimum Grotium, ad Exodi cap. XXVIII. IV. ut a receptissima omnium Hebræorum & Christianorum opinione recedere atque statuere voluerit Pontificis M. vestes septem tantummodo fuisse etiamsi laminam annumeres. Sic enim ille: *Septem vestimenta, si laminam annumeres, pro septem lychnis. Duodecim gemmæ pro duodecim panibus. Cum his autem ornamentis Pontifex ille non procedebat extra urbem, nisi in gravissimo periculo, ut Alexandri Macedonis temporibus.* Enimuero *septem suis lychnis* nihil probabit, nec multum lucis opinioni suæ affundet: de vestium vero sacrarum significatione, postea suo loco.

XXVI. Octo illæ vestes omnes præscribuntur expressa lege Dei per Mosen lata, Exodi cap. XXVIII. hoc quidem ordine: post legem hanc generalem versu II. *Et facies vestes sacras Aaroni fratri tuo, ad gloriam & ornamentum. Quapropter tu edicito omnibus peritis artificibus, quorum animum spiritu sapientiæ replevero, ut faciant vestes Aharonis, ad consecrandum eum, quo sacerdotio fungatur mihi.* Et paucis præfloratis de præcipuis vestibus, & de majore parte, commate IV. hoc inquam ordine singulæ præscribuntur. Primo אפוד *Ephod* versu VI. *Primum facturi sunt amiculum illud*

illud ex auro, hyacinthino, & purpura, & coccino, & lino internexo opere artificiosissimo, & quæ sequuntur usque ad Comma XV. Secundo חשן sive *Pectorale* Commate XV. *Item facies pectorale judicii opere artificiosissimo, sicut opus Ephodi facies illud. Ex auro hyacintho, & purpura, & coccino, & lino internexo facies illud &c.* usque ad Comma XXXI. Tertio מעיל *Pallium*, versu XXXI. *Facies pallium ipsius amiculi totum hyacinthinum &c. usque ad* Comma XXXVI. Quarto ציץ *Aurea lamina* Commate XXXVI. *Facies laminam ex auro puro: & insculpes ei sculpturam sigilli* SANCTITAS DOMINI. &c. usque ad Comma XXXIX. Quinto כתונת *Tunica*. Sexto מצנפת *Cidadaris*. Septimo אבנט *baltteus*. Comma. XXXIX. *Iaculatam facies tunicam ex lino, faciesque cidarim ex lino: & balteum facies opere phrygionico.* Octavo: מכנסים *feminalia* Comma XLII. *Fac quoque eis feminalia linea ad tegendum carnem nudam, a lumbis usque ad femina sunto.* Ergo octo illæ vestes omnes, nec plures nec pauciores, lege Dei jubentur Sed ipsa distinctio etiam inter vestes S. Pontificis & sacerdotum alterius ordinis, eodem capite fundata est. De Pontificis M. vestibus intelligendum est, quidquid de septem prioribus dictum est, a Commate quarto usque ad trigesimum nonum. Aharon enim solus dicitur eos vestire. Jam vero Aharonem Pontificem M. fuisse, & quoties fit mentio de ejus filiis, intelligendum esse sacerdotes reliquos, in confesso est. Erg o habes septem vestes pro S. Pontifice tantum. *Ephod*, *Pectorale*, *Pallium*, *Laminam*, *Tunicam*, *Cidarim & balteum*. Sed ut hæ vestes factæ dicuntur pro Aharone sive Pontifice Max. sic etiam jubetur Aharon cum filiis suis, id est, cum sacerdotum turba ut indueret *feminalia* Comma XLII. *Fac quoque eis feminalia linea ad tegendam carnem nuditatis, a lumbis usque ad femina.* Jam vero si feminalia addas cæteris vestimentis septem, habebis octo. Atque hæ sunt illæ vestes summi Pontificis toties decantatæ apud Hebræorum doctores. בגדי כהן גדול שמנה *vestes S. Pontificis sunt octo*, sexcenties in Talmude occurrit. Sacerdotes quatuor tantum habuisse vestes, nec plures nec pauciores, eodem quoque capite nititur. Primo כתונת *Tunica*. Secundo אבנט *balteus*. Tertio מגבעות *Pileus* præscribitur Commate XL. *Filiis autem Aharonis* (filius Aharonis sacerdotum turbam significasse, jam indicavimus) *facies tunicas, & balteos & pileos, ad gloriam & ad ornatum.* Ergo tres jam habemus vestes pro sacerdotibus, *Tunicam*, *Balteum*, & *Pileum*. Jam vero hisce jungunda sunt *feminalia*:

cum tam ſacerdotes reliqui, quam Pontifex M. jubeantur feminalia induere, quod jam diximus, quod clare conſtat ex verſibus XLII. & XLIII. Igitur quatatuor veſtes habemus deſtinatas ſacerdotibus: id etiam toties ab Hebræorum magiſtris repetitur. בגדי כהן הדיוט ארבעה *veſtes Sacerdotum ſunt quatuor.*

XXVII. Omnia hæc veſtimenta adeo neceſſaria fuere Hebræorum ſacerdotibus, ut abſque illis ſacerdotio fungi nemini licuerit. Immo ne ſacerdotes quidem reputabantur, ſed ut Laici habebantur, quamdiu veſtibus ſacris carebant. Hinc tritiſſimum illud Talmudicum בזמן שבגדיהן עליהן כהונתם עליהן אין בגדיהן עליהן אין כהונתם עליהם. *Quamdiu veſtibus ſuis veſtiti ſunt, ſacerdotes reputantur, quamdiu vero veſtibus carent, pro ſacerdotibus non habentur.* Vide Maſſechet *Sevachim cap.* II. in Gamara. fol. XVII. Hæc eadem ex hac Gemara deſcripſit Maimonides *Kele Hammikd. c.* X. *halacha* IV. בזמן שבגדיהן עליהן כהונתם עליהן׃ אין בגדיהן עליהן אין כהונתם עליהן אלא הרי הם כזרים ונאמר והזר הקרב יומת׃ *Quo tempore Veſtibus ſuis induti ſunt ſacerdotium eorum ſuper illos eſt, ſed quo tempore Veſtibus non ſunt induti, Sacerdotium eorum non eſt ſuper illos. Sed ecce ſunt inſtar laicorum, dictum etiam eſt: laicus qui appropinquaverit, morietur.* Ergo Sacerdotibus non magis permittebatur ſacerdotio fungi, abſque veſtimentis ſacris, quam laicis, immo mortis, tam illi quam hi, rei fuerunt coram Deo. Eadem iiſdemque verbis docet *Mikotzius, præcept. affirmat.* CCLXXIII. *fol.* CCXII. Verba ejus, cum ſint eadem quæ Maimonidæ, recenſere ſuperſedeo. Hinc etiam factum eſt, ut Pontifex M. ſub templo ſecundo, alio ritu non fuerit initiatus, quam octo illis Veſtibus indutus. Notum enim eſt, eum ſub primo Templo ungi ſolitum fuiſſe, quum primum ad munus Summi Pontificis reciperetur, ſecundum expreſſam legem Dei, Exodi c. XXIX. com. VIII. *Et accipies oleum unctionis & fundes ſuper caput ejus, ſic unxeris eum.* Ideo etiam כהן המשיח *Sacerdos unctus* vocabatur. Jam vero nemo neſcit, *oleum unctionis* quoq; defeciſſe ſub Templo ſecundo: Sic enim Gemara Hieroſolymitana *Maſſethet Maccoth. fol.* XXXII. *col.* I. אלו ה׳ דברים שחסר מקרש אחרון ממקדש ראשון ואילו הן אש · ארון׃ אורים ותומים׃ שמן המשחה׃ ורוח הקודש׃ *Quinque res defuerunt in Templo ſecundo, quæ fuere in templo primo: ſcilicet Ignis, Arca, Vrim & Thumim, Oleum unctionis, & ſpiritus ſanctus.* Idem etiam traditur, Gemara Hieroſ. *Horajioth Cap.* III. *fol.* XLV. *col.* III. ubi oleum illud

vocatu

vocatur שמן הקודש *oleum ſanctum*, niſi legendum ſit שמן המשחה *Oleum unctionis*, cum doctiſſimo Seldeno, de *Succeſſione in Pont Hebr Cap* IX. Cum ergo ſub ſecundo Templo oleum unctionis de fuerit, ſacerdoteſque eo ungi & initiari amplius non potuerint, ſolis octo Illis veſtimentis ſummi Pontifices initiari ſolebant. Ita ut Veſtes Pontificis M. induere, fuerit Pontificem Max. creari. Sic docet Maimonides *Hilch: Kele Hammikd. Cap.* I. *Halach.* VIII.

בבית שני שלא היה שם שמן המשחה היה כהן גדול מתרבה בלבישת בגדים· בלבד שהיה לובש בגדי כהונה גדולה: *Sub Templo ſecundo, quia nullum erat oleum unctionis, Pontifex M. initiabatur amictu veſtium; modo veſtiretur veſtibus ſummi ſacerdotii.* Sed hæc clarius exponit *cap.* IV. *Halacha* XII. מושחין אותו בשמן המשחה· ומלבישין אותו בגדי כתונה גדולה שנא׳

והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק וגו׳ ואם אין שם שמן המשחה: מרבין אותו בבגדי כהונה· גדולה בלבד שנא׳ אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הבגדים · כשם שמתרבה בשמן המשחה כך מתרבה בבגדים· כיצד מרבין אותו בבגדים· לובש שמנה בגדים ופושטן וחוזר ולובשן למחר שבעת ימים יום אחר יום שנא׳ ושבעה ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו ·וכשם שרבוי בגדים שבעה כך משיחה בשמן שבעה ויום אחר ואם עבד קודם שיתרבה בבגדים כל שבעה· או קודם שימשח כל שבעה עבודתו כשירה· הואיל ונתרבי או נמשח פעם אחת נעשה כהן גדול לכל דבר: *Ungunt eum*, (Pontificem M. de quo ſermo) *oleo unctionis, & veſtiunt eum veſtibus ſummi ſacerdotii, quia dicitur* (Levit. XXI. X.) Sacerdos Magnus ex fratribus ſuis unctus, &c. *Sed ſi non adſit oleum unctionis, initiantur Veſtibus ſacerdotii ſummi tantum: quia dicitur* (Levit. XXI. X.) Cujus capiti infuſum eſt oleum unctionis, & conſecravit miniſterium ejus Veſtibus. *Quemadmodum initiantur oleo unctionis, ſic etiam initiantur Veſtibus. Sed quomodo initiant eos Veſtibus? Induit octo veſtes, deinde Veſtibus eum denudant, ille iterum induit manc. ſeptem continuis diebus quia dicitur* (Exodi XXIX. XXX.) Septem dies induet eos ſacerdos ex filiis ejus pro eo. *Et quemadmodum Veſtibus ſepties initiatur, ſic unctio olei fit ſeptem diebus conſecuturis. Si tamen miniſterium præſtitiſſet antequam ſepties Veſtibus initiatus fuiſſet, aut antequam ſepties unctus fuiſſet, miniſterium nihilominus legitimum fuiſſet. Nam etſi ſemel tantum Veſtibus conſecratus fuiſſet, aut ſemel tantum unctus, eſſet, tamen ſacerdos M. creatus.* Patet ex locis illis quæ allegavit Maimonides in hac *halacha*, veluti ex Levit. XXI. & XXIX. & Exodi XXIX. aliiſque, Pontificem S. in ſacerdotium ſummum

conſe-

consecratum fuisse, oleo unctionis & Vestibus, ex lege Mosaica. Sed cum hoc oleum sub Templo secundo defecerit, id factum fuisse solo vestitu.

XXVIII. Ad hæc optime jam observavit Eruditissimus Seldenus, *de Success. in Pontif.* inde factum esse, quod Jonathan Hasmonæus Pontifex M. designatus, Pontificalem stolam induerit festo Tabernaculorum, consecrationis, scilicet suo ritu usus; ut videre est apud Josephum libro XIII. cap. V. & I Maccab. X. XXI. Et cum Agrippa Rex Summum Pontificatum denuo Jonathæ Anani filio reddere vellet, Ἅπαξ, inquit ille renuens, ἐνδῦναι στολισμὸν ἱερὸν ἀρκοῦμαι, *Mihi sacrum illum amictum semel sumsisse satis est.* Sacrum amictum enim induere, pro Pontificem Max. creari usurpabatur sub Templo secundo. Sed ipsi etiam sacerdotes reliqui, ex lege Dei, alio ritu non solebant sacris initiari, quam amictu quatuor vestium. Lex estat Exodi cap. XXIX. vers. 8, 9. Nam postquam de consecratione Aharonis, id est Pontificis M. mox de ejus filiorum, id est cæterorum sacerdotum consecratione hæc jubet: *Postea filios ejus jubens accedere, indues eos tunicis: Et cingens eos balteo, Aharonem & filios ejus, alligabis eis tiaras, ut sit eis sacerdotium decreto perpetuo: sic consecraverit ministerium Aharonis, & ministerium filiorum ejus.* En consecrationem utriusque ministerii. Sed solis Vestibus uterque tam Pontifex Max. quam totus sacerdotum grex initiatus fuit. Sed ex hisce omnibus manifesto patet, quam necessariæ vestes fuerint ad sacerdotium, & absque hisce neminem ausum fuisse sacerdotio fungi.

XXIX. Sed ne unica quidem Vestis deficere potuit. Si Pontifex M. septem, aut alius sacerdos tribus tantum operatus fuisset, deficiente scilicet balteo, aut pileo, aut quavis alia, sacrificium illegitimum fuisset; atque talis sacerdos vocatus fuisset מחוסר בגדים *deficiens Vestibus.* Hinc Magistri, in sacris suis Pandectis, vetant ejusmodi sacerdotem sacra facere. Vide *Massechet Sevachim cap.* II. *halach.* I. כל הזבחים: קבל דמן זר אונן טבול יום מחוסר בגדים פסל: *Omnia sacrificia quorum sanguinem excipit laicus, aut sacerdos lugens, eodem die lavandus, aut qui vestibus caret, illegitima sunt.* Vides igitur מחוסר בגדים *Vestibus carentem* eodem loco habendum, quo lugens, polutus, & ipse laicus. Hæc autem verba מחוסר בגדים Bartenora sic explicat: כהן הדיוט ששמש בפחות מארבעה בגדים וכהן גדול ששמש בפחות שמנה בגדים: *Sacerdos, qui sacra facit in pau-*

in paucioribus quam quatuor vestibus , & Pontifex Max. qui pauciores habet quam octo vestes. Eodem modo locum istum etiam exponit Maimonides. Idem repetit *Hilch. Kele Hammikd. cap.* x. *hal.* IV. Hæc jam de genere & numero vestium sacrarum sufficiant.

CAPUT III.

DE DEFECTU VESTIUM SACRARUM, ET DE VESTIBUS REDUNDANTIBUS.

Vestibus superfluis Vestitus , sive יתר בגדים. *Parvulum ligamentum , Emplastrum. Vestis id quod tres digitos longum , & totidem latum est. Hebræorum sacerdotes nullas habuere Chirothecas. Fidei sacra albo panno velatis manibus fiebant. Calceos nullos habuere sacerdotes Hebr. Nudis pedibus in sanctuario standum erat. Supra nulla alia re. Morbi sacerdotum. Varicosus Haruspex , & Varicosus Centurio. Pontificis Maximi convivium decimo Tisri. Præfectus ægrotorum. Medicus sacerdotum. Plutarchi error de* κοθόρνῳ *Pontificis M. Hebræorum. Empedoclis calcei. Frisii , aut alterius sculptoris error. Calcei in Templo laicis vetiti. Moses jubetur calceos extrahere. Calcei Mosis quales ? Suave inventum Spinæ ex quibus corona Christi. Vera ratio cur Mosi mandatum , calceos extrahere. Templi sanctitas an congenita ? Destructo templo locus sanctus reputatur à Talmudicis. Adamus ibi altare struxisse creditur. Eodemque loco Patriarchas sacrificasse docent verpuli. Augustini sententia de nudis pedibus. Morticinia. Calcei ex papyro. Usus Calceorum. Templum domus Dei , & Patris I. C. Christus quomodo in Templo sedisse dicatur ? Locus Matth.* x. 9, 10. *explicatus. Totus orbis templum Dei. Templum intrari cum baculo , calceo , crumena , pecunia , &c. Vetitum. Locus Marci* x. 17. *explicatus. Templum conspui , & pedibus Templo pulverem inferri vetitum.* ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν *Matth.* x. 14. *quid ? Pulvis Idololatricus. Locus Genes.* XVIII. 4. *explicatus. Calcei pretiosi veterum & Papæ. Calcei plerumque vestes*

 viles

viles & sordida. Calceos afferre, costodire, solvere signum servitutis. Locus Lucæ III. 16. *explicatus. Nudis pedibus incedere, signum submissionis & abjecti animi coram Deo. Tempore Iejunii, Decimo Tisri, Tischa beaf. In funeribus & luctu magno. Sabbathum quo sensu jejunium apud Hebræos? Iuvenalis defensus. Augusti, Strabonis, Iustini & aliorum error. Superstitio veterum nudis pedibus contra erucas. Gentilium sacerdotes calceati. Ægyptiorum sacerdotum calcei papyracei. Phœnicum linei. Dialis sacerdos & Flaviales crepidati. Habitus Domitiani. Atheniensium & Alexandrinorum sacerdotum calcei albi.* Phæcasia. *Gentilium sacerdotes etiam discalceati. Herculis & Dianæ sacerdotes nudis pedibus. Cretensium, & apud Castabala quoque. Sic & vates Cimbrorum.* Pythagoræ *symbolum. Nummi & marmora veterum. Mos calceos exuendi ante templum apud Turcas. Apud Indorum Bramines, sive Brachmanes. Apud Pontificios. Error Plutarchi de pelle Hinnuli Pontificis Maximi Hebræorum. Sacra Bacchi. Historia Iudithæ de sacco & cinere sacerdotum. Ejusmodi quid apud Iosephum.* תפלין *Phylacteria sacerdotibus licita. Manus phylacteria vetita.* ציצית *fimbriæ. Longæ. Benzizith Haccissath quis? Locus Matthæi* XXIII. 5. *explicatus.* μεγαλύνειν τὰ κράσπεδα *quid? Fimbriæ in Vestibus sacerdotum.*

XXX. MAnifestum igitur jam satis est, tria fuisse genera Vestium sacrarum, & Pontificis M. quidem numero octo, cæterorum autem sacerdotum quatuor. Ostendimus etiam adeo necesse fuisse, sacerdotes omnibus hisce Vestibus indui, quum sacerdotio fungebantur, ut sine illis ne sacerdotes quidem dici potuerint, multo minus ut ministerium peragerent, etiamsi vel unica tantum defuisset Sed quemadmodum tam Pontifici Max. quam reliquis sacerdotibus, veste aliqua carere, vetitum erat, ita nec pluribus licuit[ea] uti inter ministrandum. Non enim defectus tantum, sed & redundantia fuit prohibita. Diximus eum, qui pauciora vestimenta habebat, dictum fuisse מחוסר בגדים *vestibus deficientem.* Sic is qui plures induebat vocabatur יותר בגדים *redundans vestibus.* Sed uterque a sacris arcendus erat. Quemadmodum enim non licebat sacerdoti ministerium obire absque feminalibus, aut balteo,

aut

aut quacunque alia veste, ita prohibitum ei fuit, ad altare accedere cum duobus balteis, aut duabus tunicis, aut quovis alio vestimento duplici. Hoc sensu interpretes & glossarum auctores explicant Misnam, quam modo capite præcedenti allegavimus ex codice *Sevachim*, *cap.* II. ubi dicitur vetitum esse, מחוסר בגדים *deficientem vestibus*, sanguinem suscipere; nam idem etiam dictum volunt, si quis sit יתר בגדים *plures habens vestes*, Sic enim Bartenora ad Misnam illam. מחוסר בגדים inquit, כהן הדיוט ששמש בפחות מארבעה בגדים וכהן גדול ששמש בפחות משמנה וכשם שמחוסר בגדים פסול כך מיותר בגדים פסול: *Deficiens vestibus est sacerdos, qui operatur paucioribus quam quatuor vestibus; aut Pontifex Max. quum operatur paucioribus octo. Et quemadmodum is qui vestibus deficit illegitimus est, sic & ille qui plures habet.* Idem etiam docet Maimonides, & adhuc clarius: *Kele Hammikd. cap.* x. *Halach* v. כשם שמחוסר בגדים חייב מיתה ופוסל העבודה: כך היתר בגדים כגון שלבש שתי כתנות או שתי אבנטים: *Quemadmodum is, qui vestibus caret, reus mortis est, & ministerium illegitimum reddit, ita & ille qui plures habet; veluti si haberet duas tunicas, aut duos balteos.* Sed hæc omnia cum Bartenora, tum Maimonides desumpserunt ex *Massechet Sevachim cap.* II. *in Gemara fol.* XVIII. *b.* לבש שני מכנסים שני אבנטים חסר אחת יתר אחת ועבד עבודתו פסולה: *Si quis induat duo feminalia, aut duos balteos, aut si deficiat vestis, aut si plures habeat & ministret, ministerium ejus illegitimum est.*

XXXI. Adeo soliciti fuerunt verpuli, ne quis sacerdotio fungeretur pluribus vestibus amictus, quam lex divina postulabat, ut etiam inter vestes superfluas, minutissima quæque reputare viderentur: qualia sunt *emplastra*, *ligamenta* in digitis, aut manu læsa, aut alibi. Ante omnia autem inter vestes redundantes reputatur, quicquid est tres digitos longum & latum. quod dicunt אם היה בו שלש אצבעות על שלש אצבעות: Sic tradunt in *Massechet Sevachim. cap.* II. *in Gemara fol.* XVIII. *b.* loco modo citato: חסר אחת יתר אחת או שהיתה לו רטיה על מכת בשרו תחת בגדו *Si unica* (ex vestibus) *defuerit, redundaverit, aut si detur emplastrum super vulnus sub vestibus.* id scilicet פסולה *illegitimum* erit. Et *folio sequenti a.* תנן התם כהן שלקה באצבעו כורך עליו גמי במקדש אבל לא במדינה ואם להוציא ממנה דם כאן וכאן אסור אמר רבי יהודה בריה דרבי חייא לא שנו אלא גמי אבל צילצול קטן הוי יתור בגדים ורבי יותנן אמר לא אמרו ייתור בגדים אלא במקום

ונו

בגדים אבל שלא במקום בגדים לא הוי ייתור וגו׳ *Alibi legimus ; Sacerdos , qui digitum percussit , junco eum involvit , in ſanctuario , ſed non in Provincia. Si vero id fecerit ut ſanguinem educeret ubique illicitium fuerit. Dixit doctor Iehuda , filius doctoris Chajæ : hoc non traditur niſi de junco , ſed parvulum ligamentum eſt veſtis ſuperflua. Doctor Iohannes dicit ; veſtis ſuperflua non dici poteſt niſi in loco veſtium ; ſed quod non eſt in loco veſtium , non habetur pro veſte ſuperflua.* Hæc eadem etiam docet Maimonides *Kele Hammikd. cap.* x. quæ forſan alibi allegabimus , ubi de rebus illis, quæ veſtes a carne ſeparare creduntur , quod vetitum putant. Notandum hic eſt. Gemaram & Maimonidem in locis hiſce docere ; id quod non eſt in loco veſtis , non eſſe veſtem , quod vero eſt in loco veſtis , eſſe veſtem. Hinc quidam magiſtri concludunt , juncum , emplaſtrum , parvulum ligamentum , & filum inter veſtes & carnem pendens , non eſſe reputanda inter veſtes ſuperfluas , ſed inter res quæ veſtes a carne ſeparant. Quicquid eſt , apparet , nec ſecundum legem Dei , nec ſecundum ſententiam doctorum , licitum fuiſſe ſacerdotibus , præter octo veſtes ſupra recenſitas , quicquam gerere , quod ullo modo pro veſte haberi poterat.

XXXII. Chirothecas igitur nullas habuere , nam præterquam quod veſtes ſuperfluæ fuiſſent , ſeperationem feciſſent inter carnem & ſancta , quod æque vetitum fuit. Sed multo minus licebat illis calceos habere , ob eaſdem rationes , nec tibialia. Igitur veſtimenta manuum & pedum nulla habuere. Legimus tamen Flamines Fidei ſacra feciſſe tectis , & ad digitos involutis manibus. Livius libro I. Cap. XXI. Ubi de Religione Numæ : *Et ſoli Fidei ſollenne inſtituit ad id ſacrarium flamines bigis , curru arcuato vehi juſſit , manuque ad digitos involuta rem divinam facere.* Et Servius *Æn. lib.* I. ad hæc Virgilii : *Cana fides : quod ei albo panno involuta manu ſacrificatur , per quod oſtenditur fidem debere eſſe ſecretam. unde &* Horatius ,

Et albo rara fides colitur velata panno.

vide etiam ad *librum* VII. Sed de manibus non eſt quod multa dicamus , cum in eo nihil fuerit peculiare ſacerdotibus ; vix enim ullum opus tectis manibus homines ſolent præſtare.

XXXIII. Ita non eſt comparatum cum pedibus : plerique enim mortalium pedes tectos atque munitos , fere ubique locorum & in omnibus operibus , habere ſolent. Sed cum ſacerdotibus noſtris res

ſeſe

ſeſe ita non habet; nam nudis pedibus omnia peragebant, a genibus enim, ubi feminalia finiebant, uſque ad calces nudis pedibus in cedebant; niſi quod tunica pedes utcunque tecti fuerint, quamvis tamen inter miniſtrandum ad calces uſque non fuerint tecti, tunica enim ſurſum retracta balteo cingebatur, ut expeditiores in miniſterio eſſent, uti ad balteum demonſtrabimus. Igitur ubique locorum in templo, in atrio, & in ſanctuario, quum ſacra faciebant, ſuper pavimento ſemper nudis pedibus ſtandum erat; ita quidem, ut, ſi forte quis inter miniſtrandum ſtetiſſet, etiam ſuper veſtem aliquam aut aliud inſtrumentum, quod forte ibi jacebat, aut ſuper beſtiam, ut agnum, aut tale quid, immo vel ſuper pedes ſocii ſui, totum ſacrificium prohibitum fuiſſet. Sic enim docetur *Codice Sevachim cap.* VII. *miſna* I. עומד על גבי כלים על גבי בהמה על גבי רגלי חבירו פסל: *Si quis ſteterit ſuper inſtrumenta, aut ſuper beſtiam, aut ſuper pedes alterius, illegitimum reddiderit ſacrificium.* *Caph Nachat* hujus traditionis rationem reddit: שצריך inquit, שלא יהיה דבר חוצץ בין רגליו לרצפה: *Quia neceſſe eſt ut nihil reperiatur quod pedes ſacerdotis a pavimento ſeperet.* Debebant igitur ſacerdotes עומדים על הרצפה *ſtare ſuper pavimnto.* vide etiam Maimonidem *Hilch.* ביאת המקדש *cap.* V. *Halach.* XVII. כל העוסק בעבודה מעבודת המקדש צריך שיהיה עומד על הרצפה ואם היה דבר חוצץ בינו ובין הקרקע כגון שעמד על גבי כלים או בהמה או על רגלי חבירו פסל: *Quicunque miniſterium Sanctuarii præſtat, debet in pavimento ſtare, ſi vero aliquid reperiatur quod eum a pavimento ſeparet; veluti ſi ſtet ſuper aliquo inſtrumento, aut beſtia, aut ſuper pedes alterius, ſacrificium illegitimum erit.* Idem quoque videtur docere Gregorius Nyſſenus *Orat. in Cantic. volens hoc ipſum*, inquit, *pedi Sacerdotali cultus pulcherrimi loco eſſe, quod ab omni tegumento nudus ac immunis eſſet, quia ſcilicet iſtis in ſacro conſiſtendum pavimento.*

XXXIV. Atque hinc præcipue cum etiam ob tenues tunicas, quibus leviter tantum veſtiebantur, ſæpiſſime in graves admodum dolores atque morbos incidebant ſacerdotes, quod ipſam etiam Ethnicorum ſacerdotibus accidiſſe docet Juvenales *Satyra* VI. Ubi *Haruſpicem*, i. e. ſacerdotem (erant enim plerumque Sacerdotes Haruſpices, quod etiam de Hebræorum Pontifice Max. aliquo modo dici poteſt) *varicoſum* vocat: cujus rei hanc rationem reddit vetus Scholiaſtes. *Multum ſtando*, inquit, *Dum Deos, aut exta conſulit.* Huc fortaſſis etiam referri poteſt, quod habet Perſius *Satyra*

 v. de

v. de *varicosis centurionibus*. Ob eandem causam Pontifex. M. decimo Tisri die piaculari, quando in pace exierat e Sanctuario, convivium dedit amicis, ut docet *Misna Massechet Ioma cap.* VII. ויום טוב היה עשה לאהוביו בשעת שיצא בשלום מן המקדש: *Et convivium fecerat amicis suis quo die exiverat in pace ex sanctuario.* Ideoque inter plurimos Templi præfectos, quos recenset codex *Schekalim cap.* V. *M.* I. & Maimonides *Kele Hammikdasch cap.* VII. habuerunt quoque: ממונה על החולים *Præfectum ægrotorum*: id est Medicum quendam, aut talem, qui sanitatis aliquam curam haberet. Sic enim habet Codex *Schekalim cap.* V. *misna* I. ubi omnes præfectos templi recenset, & inter cæteros de hoc præfecto hæc tradit: בן אחיה אל חולי מעיים *Filius Achiæ constitutus erat, ut curam haberet eorum, qui viscerum dolore laborant.* Hunc locum optime explicat Bartenora his verbis: לפי שהכהנים הולכים יחפים על הרצפה ואוכלין בשר הרבה ושותים מים היו מעיהן מתקלקלין וצריכין תמיד לרופא לומר להם זה הסם טוב למעים: *Quia Sacerdotes semper discalceati incedunt super pavimentum, multas carnes comedunt, & aquam bibunt, sæpe viscerum dolore laborant; Ideo necesse est, ut semper habeant medicum; qui illis dicat: hoc medicamentum bonum est visceribus.* Eodem plane modo explicant *Caph Nachat*, & cæteræ glossæ. Eadem fere tradit Maimonides: *Hileh, Kele Hammikd. cap.* VII. *sect.* XIV. הכהנים מפני שהן עומדים על הרצפה תמיד ואוכלים בשר הרבה ואין עליהן בגדים בשעת העבודה אלא חלוק אחד הם חלין במעיהן לפיכך מעמידין ממונה אחד שהייה מבק׳ אותן ומרפא כל תחלואיהן ועוסק בהן תמיד הוא ואנשיו שתחת ידו: *Sacerdotes, quia perpetuo stabant super pavimentum, & multas carnes comedebant, nec aliis vestibus induti erant quam unica tantum tunica, sæpius viscerum dolore laborabant: Hanc ob causam præfectum aliquem constituebant, qui eos perscrutaretur, eorumque morbis mederetur. Atque in hoc jugiter operabatur ipse, cum illis, qui ei suberant.* Turpissime igitur deceptus est Plutarchus, libro IV. *Symposiacon*, sub finem libri, quemadmodum sæpe ei accidit, ubi de rebus Hebræorum disserit. Docet enim ibi, Pontificem Max. Hebræorum festis diebus κοθόρνοις sacra fecisse. Sed de hoc loco plura dicemus sub finem hujus capitis. Decepit proculdubio magnum virum mos patrius: gentiles enim crediderunt Judæos Bacchum adorasse, in quo errore ipse fuit Plutarchus, uti ex libro citato constat: Jam

vero,

vero, ſolenne erat Ethnicis, Bacchi ſacra celebrare, æneis crepidis, & tympanis, de quibus plura inferius Theſ. LI. Ejuſmodi calceamenta quoque habuit Empedocles ille Philoſophus, de quo Tertullianus, *de pallio cap.* IV. Pro libertate pictoris etiam factum eſt, quod Friſius, ſive alius, in Opuſculo Magii *de Tintinabulis*, S. Pontifici Hebræorum thymiamata facienti, appinxerit calceos. vide pag. XLV. Eadem alios pictores auſos fuiſſe, alibi etiam reperies.

XXXV. Sed non ſolis ſacerdotibus erat vetitum Templum ingredi cum calceis, at ipſis etiam laicis. Sic enim docet Miſna in *Maſſechet Berachot. cap.* IX. ubi non tantum Sacerdotibus, ſed omnibus Iſraelitis præſcribitur officium circa loca ſacra, atque inter alia hæc habet Miſna ultima iſtius capitis: לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשה קפנדריא ורקיקה *Nullus intrabit in montem Templi cum baculo, aut calceo, aut marſupio, aut pulvere ſuper pedes ſuos, nec brevioris viæ gratia, nec ſputo inquinabit illum.* Eadem fere verbotenus repetuntur in *Gemara Bab. Ievamoth c.* I. *fol.* VI. *b.* Et in *Gemara Berachoth cap. citato fol.* LXII. Hæc recitantur quoque a Maimonide *Hilch. Beth Habbechira cap.* VII. additis tantum, quæ etiam leguntur in Gemara *Berachot fol.* LXII. unde Maimonides ea hauſit, his verbis: ובמעות הצרורין לו בסדינו *Et pecunia ligata in linteo.*

XXXVI. Fateor equidem expreſſis verbis calceos Sacerdotibus a Deo non prohiberi; ſed quoniam cum cæteris veſtibus non jubentur, & quia Deus claris verbis dixit: *hiſce veſtibus ſacerdotio fungentur mihi.* Exodi cap. XXVIII. verſ. IV. dubitandum non eſt, quin nullos omnino habuerint calceos; ita ut etiam ſilentio illo, de calceamentis conficiendis, revera vetitum fuerit ſacerdotibus ea facere, ac geſtare inter miniſtrandum. Rationem nihilominus quidam dare conantur hujus rei: Nempe quod Deus Moſi, ad rubum ardentem, ex quo eum compellavit, accedenti juſſerit calceamenta ſolvere: *Solve*, inquit, *calceamentum de pedibus tuis, quia locus in quo ſtas ſanctus eſt*, Exodi III. commate V. Idem juſſum quoque eſt Jehoſchuæ cap. V. verſu ultimo lib. Joſuæ, quum coram principe militiæ Domini ſtaret. Uterque igitur tam Moſes, quam Joſua juſſus eſt calceos extrahere, non tantum ſolvere: verbum enim שלל *ſpoliandi & extrahendi* ſignificationem habet, quum Deus eos alloquebatur. Qualeſnam fuerint illi calcei

 Moſis,

Mosis, & qua de causa Deus jusserit eos exui, varia comminiscuntur passim auctores, sed pleraque vana & falsa. Dicere enim calceamenta Mosis fuisse straminea, aut ex junco, aut sparto, quales etiam fuerunt calcei pastorum Ægyptiorum, inter quos Moses numerari poterat, & rusticorum apud Hispanos, & alibi, de quibus Plinius *Hist. Nat. lib.* XIX. *cap.* II. ideoque deponendos fuisse ne forte igne, ad quem Moses accedebat, consumerentur, plane ridiculum est. Nec magis probare possum ingeniosum illud inventum, quod lepidissimus quidam, etsi doctissimus, ut eum vocat Balduinus *de Calceo Antiquo cap.* III. pro concione effutiit; calceos scilicet Mosis ex eodem junco compactos fuisse, ex quo postea Christi corona spinea facta est: ideoque jussisse Deum, ut Moses calceos exueret, *quod indignum videretur servum pedibus calcare, quo ipsius dominus aliquando esset coronandus.* Spinosum sane plus satis est hoc commentum. Sic solent hi homines ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν. Cur ejusmodi spinosas rationes tam longe peteremus, cum sacra Scriptura nos melius edoceat? Ob insignem namque loci istius sanctitatem Deus voluit id fieri. Exsertis enim verbis utrique, tam Mosi quam Josuæ dicitur: כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא *Quia terra istius loci, in quo stas, sancta est.* Non quod terra illa sanctior fuerit, cæteris partibus terræ, est enim totius terræ una eademque materia, ejusdem dignitatis & sanctitatis, cum eundem Deum habeat Creatorem & dominum; *Tota enim terra Domini est, & tota plenitudo ejus. Psalmo* XXIV. Sed sancta dicitur terra illa in qua stabant Moses & Josua, ob singularem præsentiam Dei, qui sanctissimus est, & qui in illis locis se manifestans, sanctitatem suam certis quibusdam operibus voluit declarare, ut non nisi cum timore & sanctitate homines illum accederent: eodem plane modo, quo Tabernaculum, & Templum, & sacra vasa, & Sacerdotes, & Sabbatha, & Novilunia, & omnia quæ ad Dei cultum destinabantur, sancta dicta erant.

XXXVIII. Nec fingenda nobis est ejusmodi, qualem sibi fingunt Judæi sanctitatem Templi, quasi Mons Moriah innatam aliquam haberet, præ cæteris locis totius universi, sanctitatem: adeo etiam ut locus ille Templi, ad hunc usque diem, sanctus sit, idem etiam honor ac reverentia ei debeatur, ac olim quum Templum illæsum steterat: ut ne hodie quidem ulli permissum sit, per locum istum,

in quo olim ſanctiſſimum illud ædificium ſteterat, ambulare cum calceis, aut baculo, aut pecunia, aut caput ibi detegere, aut ſcreare, ſpuere & facere ejuſmodi ſexenta alia, quæ ſtante æde a magiſtris vetita erant. Hæc *credat Iudæus Apella, non ego.* Dicunt nihilominus, ut ſunt audaculi, *Codice Iebamoth. cap.* I. *fol. 6. b.* לא יכנס אדם בהר הבית במקלו במנעל בפנדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיק׳ מק״ו ואין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מניין תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראי מה שמיר׳ בשבת לעולם אף מיריא האמורה במקדש לעולם׃ *Nemo intrabit montem ædis cum calceo, cum baculo, cum crumena, & cum cinere ſuper pedibus nec viæ brevioris cauſa, nec ſcreabit. Sed hoc mihi non videtur habere locum, niſi ſtante Templo, Templo deſtructo, quomodo id probabitur? Scriptura dicit: Sabbata mea cuſtodies, & Templum meum honorabis.* (Lev. XIX.) *Sed quemadmodum id intelligendum eſt, de cuſtodia Sabbati in æternum, ſic etiam de reverentia Templi in æternum.* Hæc eadem docet Maim. in *Beth Habbechira cap.* VII. *Halach.* VII. & clarius quam Gemara. Nec mirum loco illi talem ſanctitatem quaſi congenitam aſcribi, cum in eo creatus fuerit (ſi diis placet,) Adamus, altare ibi ſtruxerit, in quo ſacrificaverit, quod etiam poſteris eodem fine inſerviebat, ut Caino, Habeli, Noacho, Abrahamo, Davidi, Salomoni &c. donec tandem ibi Templum ædificatum fuerit a Salomone, de quibus vide R. Eliezer in *Pirke cap.* XXXI. Maimon. *Beth Habbechira cap.* I. *Hal.* I. II. Et in *More Nevochim par.* III. *cap.* XLVI. Sed liræ, liræ, gerræ germanæ. Non tamen rejiciendam puto rationem, quam quidam dant viri docti, nempe Moſen juſſum fuiſſe calceamenta ſolvere, ut diſceret peccata & mentis inquinamenta eſſe rejicienda, & mortuis operibus renunciandum, ut eleganter D. Auguſtinus *Serm.* XLII. *de ſanct. cap.* VI. *Quid tam terra ſancta,* inquit, *quam Eccleſia? In illa ergo ſtemus & calceamenta ſolvamus, id eſt, mortuis operibus renunciemus.* Igitur ob loci ſanctitatem Deus calceos ſolvi voluit a Moſe & Joſua.

Hæc & ſequentia, perto tam hanc Theſin, diſplicent doctiſſimo Binæo, in opuſculo De Calceis Hebræorum. lib. II. cap. III. § V. *ubi criſin ſuam excercet, quod hanc ſententiam Auguſtini aliorumque non omnino improbaverim: quare verba mea allegat, eaque improbat atque carpit, ut opuſculum creſceret. Sed Lector B. judicet, an ideo, quod non fuerim audaculus, ut e veſtigio omnia operoſe refutarem, quæ a mea ſententia recedunt, cenſura vexandus ſim?*

sim? Si ita est, ignoscat peccanti. Certissimum tamen est, me in præcedentibus, & in sequentibus ostendisse veram causam, cur sacerdotes in Templo discalceati fuerint, fuisse loci sanctitatem, *quod hic exsertis verbis dixi, & toties repetii. Lege sequentem paragr.* XLVII. Ut, quid virum doctum, ut me tam libere carpat, moverit, capere neutiquam possim.

XXXVIII. Sed an ob eandem caussam Sacerdotibus quoque calcei prohibiti fuerint, merito quis dubitare potest, cum Scriptura id non doceat claris verbis. Sane de calceis, eorum significatione, nudisque pedibus varii varia fingunt, quæ jam non libet recensere. Non opus est ad *Tropologias*, *Allegorias*, & *Anagogias* recurrere, cum sacræ Scripturæ ejusmodi sensus non sit atribuendus, nisi Spiritus Sanctus ipse id indicet, quod sæpius factum constat. Sacerdotibus calceos fuisse prohibitos, ideo quia ex cadaverum pellibus constabant, *quæ secundum legem immundæ haberi poterant*, quod videtur innuere Stukius *de Conviviis cap.* XXVII. *lib.* II. non probo, nam de pellibus cadaverum Hebræis non interdictum fuit, quod sciam. Docet quidem Servius: *non licuisse Flamincas, nec calceos neque soleas morticinas habere*, ut observat Salmasius in notis suis *ad Tertullianum de Pallio.* Sed hæc nihil plane ad pelles cadaverum, multo minus ad calceos Sacerdotum Hebræorum. Eadem lex de morticiniis, quæ Hebræorum Sacerdotibus, ipsis quoque laicis data fuit. Deinde ex alia materia quam ex corio calceos gestare potuissent, veluti ex ligno, subere, lino aut papyro, ut Sacerdotes Ægyptiorum, quemadmodum docet Herodotus & gentiles alii.

XXXIX. Improbare tamen omnino non possum, rationem quam quidam reddunt: sc. nullos fuisse calceos Sacerdotibus, ut in Templo moram, & abstinentiam ab extraneis negotiis sic imperatam scirent: quoniam domestica opera nudis pedibus, forensia calceati curabant. Enimvero milites aliosque, qui rebus forensibus operam dabant, calceatos, domi vero plerumque discalceatos fuisse antiquos, ex Balduino, Nigronio, Salmasio, aliisque Auctoribus, qui *de calceo* tractarunt, constat. Quid? nonne & nos hodie, quam diu domi latitamus, sive viri, sive feminæ, discalceati solemus incedere, aut, si quid pedes munit, soleis, sive mulleis, aut *Pantoufflis*, uti vocamus, quæ inter calceos hodie numerare non solemus, utimur; cum calceos induamus, quamprimum foras exspa-

exſpaciamur. Cum vero Sacerdotes, quamdiu in Templo occupati erant, reputarentur domi eſſe, rem patris cœleſtis, & ſanctæ iſtius familiæ, cujus πατρία ἐν ἐρανοῖς κ̀ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεῖ). *Tota patria nominatur in cœlis & in terra.* Epheſ. cap. III. XV. curare, unde etiam Chriſtus, (quod obiter notare velim) quum in Templo ſedebat inter doctores (id eſt in porticu ſubdialis Iſraelitarum, ut quidam id explicant, aut potius in Synagoga, quæ erat in ipſo circuitu Templi, ut poſtea clarius demonſtrabimus; nam in ipſo Templo ſedere non licebat) dixit, ἐν τοῖς τȣ͂ πατρός μȣ δεῖ εἶναί με. *Oportet me eſſe in iis quæ ſunt Patris mei,* id eſt, in ܒܒܝܬ ܐܒܝ *domo Patris mei*, ut optime id vertit Syrus, Lucæ II. XLIX calceos geſtare non debebant, ut nulli alii negotio intricati. Hinc non tantum calceos deponere jubentur, ſed & baculum, quo inter perigrinandum per vias uterentur; nec pecuniam involverent, ſecum ferre licebat; his enim uti ſolebant iter facientes, & ii qui negotiis urbanis inhærebant. Unde etiam Chriſtus Matth. x. verſ. IX. X. Diſcipulis ſuis, poſtquam eos per totum terrarum urbem, ad prædicandum Euangelium, miſiſſet, vetuit ne more ſolito facerent. Μὴ κλήσεσθε χρυσὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μεδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μεδὲ ῥάβδον. *Ne poſſideatis aurum, neque argentum, neque æs in zonis veſtris. neque peram ad iter. neque duas tunic[illegible] neque calceos, neque baculum.* Eodem igitur habitu eos voluit, quaſi ituros ad Templum rem divinam facturos, quia revera totus orbis, ſi officium ſpectes, iis quaſi domus Dei, atque ſanctiſſimum aliquod Templum fuit, prout ipſe Diogenes id olim agnovit, ad ſuperbientem & delicatulum iſtum juvenem Lacedæmonicum, de quo alibi apud Plutarchum. Ubique enim locorum ſupremi δεσπότȣ Chriſti, æternitatis Patris, rem faciebant. Hæc fortaſſis etiam cauſa fuit, ob quam verpulorum magiſtri tam expreſſe vetuerint populo, Templum ingredi: במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשה קפנדריא ולא במעות הצרורין לו בסדינו: *cum baculo, aut calceo, aut marſupio, aut pulvere ſuper pedes, nec compendii cauſa, nec pecunia ligata linteo.* Ut ſupra demonſtravimus, paragrapho XXXV. Ad quam traditionem etiam videtur reſpexiſſe ipſe Salvatur apud Marcum cap. XI. Commate XVI. Καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τȣ͂ ἱερȣ͂ *Et non permiſit inſtrumentum, aut vaſa per Templum deportari.*

Sane

XL. Sane non possum hic non animadverte, quam apposite, & quam scite Christus, summus ille doctor, prohibuerit vasa deportari per Templum, quemadmodum id a Marco notatur. Marcus postquam narrasset versu præcedenti, Jesum ingressum in Templum, cæpisse ejicere eos, qui vendebant & emebant sancto illo in loco mensasque numulariorum, & cathedras vendentium subvertisse: mox addit; *& non permisit instrumentum ullum per Templum deportari.* Vix dubito, quin Christus exsertis verbis allegarit traditionem istam patrum, qua prohibentur intrare Templum cum *baculo*, aut *calceo*, aut *erumena*, aut *pecunia ligata in linteo.* Argumentum enim fecit Salvator ad hominem, ut cum Logicis loquar; nam quia ipsi tam severe prohibuerunt populo *montem Templi ingredi cum baculo, cum marsupio, aut cum pecunia in linteo*: nonne summæ impietatis fuit, eos ipsos videre in Templo *vendentes & ementes?* Nonne eadem lex multo magis prohibere debuisset *mensas numulariorum, & cathedras vendentium*; usque adeo verum est, quod Christus cœcis istis ducibus exprobarat, Matthæi cap. XXIII. vers. XXIV. fuisse eos διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὸν δὲ κάμελον καταπίνοντες. Hic verus sensus est, mea opinione, istorum verborum: καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ, quod eruditus lector mecum judicabit. Sed hæc in transitu dicta sunto, e diverticulo in viam redeamus, ad Sacerdotes nostros discalceatos.

XLI. Quamvis igitur solum silentium de conficiendis calceis, sufficiat ad discalceandos sacerdotes, nec ulla alia lex data fuerit, quæ claris verbis calceamenta Sacerdotibus prohibuerit, non tamen vana erit conjectura, mea quidem sentententia, si quis dicat easdem rationes nudis pedibus operandum fuisse Sacerdotibus, ob quas & Moses & Josua jussi sunt calceos detrahere, quum coram Deo stabant: nempe ob singularem præsentiam Dei qui sanctissimus est, & qui omnia sanctitate sua replet. Sane, si ista loca, in quibus stabant Moses & Josua, sancta fuerunt reputata ob præsentiam Dei, quis non videt multo sanctius fuisse Templum, cum Deus ibi præsentiam suam atque sanctitatem augustiori modo manifestaverit? Hinc ædes Dei בית המקדש *sanctuarium*, sive *Ædes sanctæ* vocantur. Quid? nonne in eodem Templo קדש הקדשים *sanctum sanctorum* fuit? Sane Hebræorum doctores hanc præcipuam dant rationem; quia scilicet Deus Mosi dixit: *Hic locus in quo stas sanctus est.* Argumentantur igitur מקל וחומר uti loquuntur, *a minori ad majus.* Nempe quia locus

locus in quo ſtabat Moſes ſanctus fuit, atque ideo calcei extrahendi erant: multo magis in Templo, quod multo ſanctius. Sic Gemara Babyl. ad hæc verba, *capitis* IX. *Berachot fol* LXII. *b.* לא יכנס אדם להר הבית וכו׳ *nemo ingreditur montem ædis* &c. probant calceis in Templo non fuiſſe utendum, eo quod dixerit Moſi Exodi III. *ſolve calceamenta tua de pedibus tuis.* Addunt præterea vetitum ipſis fuiſſe, calceos gerere in Templo, non vero in Synagoga, uti etiam vetitum fuit ſpuere aut ſcreare in Templo. Spuere vetitum fuiſſe ob contemptum, calceos vero ob mandatum; tandem ſic de calceo concludunt: ומה מנעל שאין בו דרך בזיון אמרה תורה של נעליך מעל רגלך: *Sed quid cenſes de calceamentis cum in iis nullus ſit contemptus? Dixit lex, ſolve calceamenta de pedibus tuis.*

XLII. Sed propter eandem ſanctitatem loci, vetitum fuit populo non tantum Templum ingredi cum calceis, ſed etiam Templum conſpuere, aut pulverem ſuper pedibus inferre; aut quicquam facere, quod contemptum ſignificare, aut munditiem minuere, aut ſancta polluere inter homines, & ſanctitati repugnare per legem cenſeretur. Hæc omnia ex locis ſæpius jam laudatis, ſatis conſtant; ibi enim non tantum prohibentur, montem ædis ingredi cum calceis, ſed etiam in Templo ſpuere, aut inferre pulverem ſuper pedibus. Jam vero ſpuere ſummum contemptum fuiſſe, apparet, vel ex ſolo ritu circa jus leviratus, cum in faciem recuſantis ſpueretur; unde etiam Chriſtus a petulantibus militibus conſpuitur. Hinc Gemarici ad *Maſſechet Berachot fol.* LXII. *b.* notant in Templo ſpuere vetitum fuiſſe שהיא דרך בזיון *quia eſt aliquis contemptus.* Et mox addit: שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים *quia eſt contemptus coram Rege Regum.*

XLIII. Pulverem vero ſuper pedibus immunditiem & contemptum quoque denotaſſe, præſertim apud Hebræos, vel inde conſtat, quod Chriſtus juſſerit, Apoſtolos, contra civitates & domos, quæ illorum ſermonem non eſſent recepturæ ſatis digne, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν. *pulverem excutere de pedibus ſuis.* Matthæi cap. x. commate XIV. Ideo toties manus & pedes lavare debebant Sacerdotes. Non tamen ignoro apud Hebræos, moris fuiſſe ſollicite cavere, ne pulverem inferrent Templo ſuper pedibus: quia timebant ſcilicet, ne pulvis ſepulcri, aut ex Terra Ethnica & Idololatrica eſſet; ideo non tantum in Templum, ſed in totam quidem terram Iſraeliticam non inferendus erat. Prohibuerunt itaque Talmudici etiam olera e terra ethnica inferi terræ Iſraeliticæ, *Maſſechet*

Sanhedrin fol. XII. *a.* אין מביאין ירק מחוצה לארץ ורבותינו התירו מאי בינייהו אמר ר׳ ירמיה חוששין לגושיהן איכא בינייהו : *Non afferunt olera* (quæ ſunt) *extra terram in terram* (Iſraelitarum) *Sed doctores noſtri id permiſerunt. Sed in quanam re differunt? dixit doctor Ieremiah, timent ne ſit gleba terræ,* (pulvis) *inter* olera *iſta.* Hæc gloſſa ita exponit:

חוששין לגושייהו שמא יביא עמה מגוש ארץ העמים שמטמא באהל ויטמא טהרות של ארץ ישר׳ *Timent ne afferetur cum eo* (id eſt olere) *gleba terræ Ethnicorum, quæ polluat tentorium, atque ita ne pollueretur mundities terræ Iſraelis.* Ejuſmodi quid reperitur in codice אהלות Et שבת, de quibus vide *Thoſephoth* ad hunc locum. Sed hæc omnia, meo judicio, deſumpta ſunt ex capite XVIII. Geneſeos, commate IV. ubi Abraham tribus iſtis viris, qui ei epparuerunt in planitie Mamræ, dixit: *Sumetur jam parum aquæ, inde lavate pedes veſtros.* Ad hæc verba obſervant Doctor Salomon Jarchi, & Baal Hatturim: Abrahamum timuiſſe viros iſtos Arabas, ideoque idololatras, fuiſſe, atque ſic eos rogaſſe, ut pedes lavarent, antequam tentorium ſuum intrarent, ne forte inferrent pulverem ſuper pedibus, cui ſeſe incurvaſſent, atque ſic ne Idololatriam aſportarent. Secus autem feciſſe Lot, quum illi apparuerunt duo angeli ad portam Sodomi, Geneſeos cap. XIX. verſ. II.; rogavit enim ut pernoctarent ſecum, antequam pedes lavarent, quia eadem cura ſcilicet eum non ſollicitavit. Sic enim ſermocinatur Baal-Hatturim

ורחצו רגליכם ב׳ במסורה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט · מהכא ילפינן שחשש לע״ז מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו עבודה זרה להוך ביתו : *Hæc verba: Et lavate pedes veſtros, bis reperiuntur in Scriptura: hic atque alibi in hac ſectione, ubi de Lot ſermo fit,* (Gen. XIX.) *Ex hoc loco diſcimus timendam fuiſſe idololatriam, cum Lot ante ſollicitus fuerit de pernoctatione, quam de lotione, Sed Abraham curam habuit lotionis ante pernoctationem: unde diſcimus eum timuiſſe, ne eſſent Arabes, atque idololatriam domui ſuæ inferrent.* Eadem fere reperies apud R. S. I. quem conſule. De hiſce etiam quædam reperies erudite obſervata a doctiſſimo Lichtfootio, ad cap. X. Matthæi v. XVV.

XLIV. Notandum etiam eſt calceamentum viliſſimum veſtimenti genus fuiſſe: Nam etſi alias veteres etiam luxum non mediocrem in calceis ponerent, plerumque tamen viles erant. Reperies ſane calceos aureos, argenteos, margaritis aliiſque gemmis diſtinctos,

ctos, apud Curtium, Senecam, Plinium, Lampridium & alios Scriptores, immo & soleas aureas jumentorum, de quibus satis fuse egit Balduinus de Calceo Antiquo cap. IV. Qualia etiam sunt calceamenta Imperatoris Diocletiani & Pontificis Romani. Pretiosissimi etiam fuerunt colores, purpurei scilicet & coccinei, punicei & albi &c. Quid? insignes fuerunt calcei mullei triumphantium, & insignis cultus priscorum Regum Romanorum. Noti sunt calcei lunati, signum Senatoriæ dignitatis. Diebus festis, in honorem Deorum, Julius Cæsar, & alii pretiosis calceis, etiam aliquando luxuriabantur. Nihilominus tamen vix ullum vestimenti genus fuit, quod vilius haberetur calceo, adeo etiam ut *immundissimam pedum tutelam* dixerit Tertulianus de pallio, scilicet cum ob pedum sudorem odoremque, (quia in calceis pedes sordidi olidique aura non exspirante, ut quidam id explicant, quod tamen Salmasius ineptissimum censet) tum ob pulveris & luti sorditatem; unde Martialis:

Quam vetus a crassa calceus udus aqua.

& Querolus non Plautinus:

Sume laneos cothurnos, semper refluos calceos,
Quos pluvia solvat, pulvis compleat,
Cænum & sudor glutinet.
Sume calceos humili fluxos tegmine.
Quos terra revocet, fraudet limus concolor.

Vide Salmasii notas ad Pallium Tertull. Ad hæc etiam respexit Tertullianus de *cultu fœminarum* Cap. VII. Ubi mulierum luxum perstringit his verbis: *Et peronibus uniones emergere de luto cupiunt.* Nota quod dicat: *cupiunt de luto emergere*, quia perones sive calcei plerumque in luto hærere solent. Ideo maximam partem ex crasso corio, ligno & alia materia vili fiebant, vili sane pretio, ut quatuor etiam denariis empta fuerint Philosophorum phæcasia, ut auctor est Seneca libro VII. de beneficiis, Cap. XXI. ubi de quodam Pythagorico. Sane viliori pretio ullum vestimentum apud Judæos constitisse, quam calceos, vix credebile est: ideo quæritur Deus apud prophetam Amosum. quod *egentem pari calceorum vendiderint, aut emerint*; quasi homines vilissimos, de lapide emptos, & nullius pretii, Amos. II. VI. & VIII. VI. Inde factum esse, ut alicui calceos afferre, aut solvere, aut extrahere, inter vilissima ministeria recenseretur; ideo moris fuit inter Judæos, cum aliquem servum emerant, non alia oppigneratione uti, ut constaret eum

 jam

jam in alterius domini poteſtatem migraſſe, quam ut ei (novo domino, aut emptori) calceos ſolveret ſervus, aut indueret; adeo ut alicui calceamenta ſolvere, aut ligare, ſignificaret in ejus poteſtatem redactum, aut ejus ſervum eſſe. Hæc docet Gemara Babylonica. *Maſſechet Kidduſchim*, *cap.* I. *fol.* XXII. *b.*
עבד קטן כבהמה דמי תנו רבנן כיצד בחזקה התיר לו מנעלו או הוליך כליו אחריו לבית המרחץ הפשיטו הרחיצו סכו גרדו הלבישו הנעילו הגביהו: *Parvus ſervus eſt veluti jumentum, tradunt Magiſtri noſtri. Quomodo poſſidetur ſervus apprehenſione? Si ſolvat* (emptori) *calceos, aut ſi portet aliquod inſtrumentum ad balneum, ſi veſtem illi extrahat, ſi eum lavet, ungat, fricet, ſi veſtiat eum, calceum induat, aut tollat.* Eadem docet etiam Maimonides in מכירה *cap.* II. Nullus dubito, quin Johannes ad hæc reſpexerit apud Lucam cap. III. verſ. XVI. ὃ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. *Cujus*, nempe Chriſti, *non ſum dignus, ut ſolvam corrigiam calceorum.* Idem habes apud Marcum & Johannem: ſed apud Matth. cap. III. verſ. XI. reperies ὑποδήματα βαστάσαι, *calceos portare*, pro λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων. *Solvere corrigiam calceorum*; ſed ſenſus idem eſt. utrumque igitur idem ſignificat; ac ſi Johannes dixiſſet: *Non ſum dignus, ut ſim ſervus ejus.* Hic ſane genuinus ſenſus eſt hujus loci; nam quod quidam veterum, ut Gregorius, Auguſtinus & alii, id de incarnationis myſterio, aut prædicatione Euangelii explicare conati fuerint, animadverſione vix dignum eſt. Viliſſimum igitur omnium veſtimentorum eſt calceus; Hoc vel inde patet, quod calceos in aliquem projicere ſit ſignum extremi contemptus. Hinc Pſalmo LX. verſ. X. *Super Edomæum projiciam calceum meum*: id eſt; nihili eum facio, calceum meum ei projiciam, ut vili ſervo, quem mihi, ut domino ſuo curet, & cuſtodiet, atque ſic ſub poteſtate mea erit ſervus, & ego ipſius dominus & herus ero.

XLV. Hiſce addi poteſt, diſcalceatum incedere apud Hebræos, ſignum fuiſſe ſubmiſſionis & abjectiſſimi animi coram Deo, cui miniſtrabant. Hinc non tantum ſacerdotes, ſed totus populus diſcalceatus incedebat diebus jejunii, quod maxime obſervabant magno illo die expiationum, quem vocant יומא, id eſt *diem*, κατ᾽ ἐξοχὴν, vel etiam יום הכפורים *diem expiationum*, ut conſtat ex *Maſſechet Ioma cap.* VIII. Idem etiam fiebat in *Tiſcha beAf.* de

de quo vide eorum *Minhagin*, id est ritus. In Germanica editione hæc reperies : מן דארף קיין שוך אן טון Man darf kein schuh an thun. *Non licet calceis uti.* Vide *Minhagin* in תשעי' באב *fol.* xxxv. *b.* de quo vide etiam Buxtorfii *Synag. Iud. cap.* xxx. Ad hæc videtur allusisse Juvenalis *Satyra* vi. ubi de hoc Judæorum ritu, & fortassis de ipsa Berenice Regis Agrippæ sorore, uti quidam existimant, de qua Joseph. *de Bello Iud. l. cap.* ii. xv.

Observant ubi festa mero pede Sabbata Reges.

Ergo nudo pede observant *Sabbata*, id est *jejunia*, præsertim diem expiationum, qui vocatur שבת שבתון, quasi diceres, *Sabbathum quietis.* Levit. cap. xvi. quod velim criticos observasse, ne Juvenalem imposterum inscitæ accusarent, quasi per Sabbata intellexisset, diem illum, qui singulis hebdomadibus recurrit, id est, diem Saturni, quo die sane non jejunabant, nec etiam nudo pede incedebant: mallent enim, si ipsis facultas daretur, potius aurum eo die calcare quam corium, immo pretiosioribus calceis uterentur, credo, quam ipse Julius Cæsar, Popæa, Diocletianus, aut Papa R. cum sit magnum מצוה *meritum*, hunc diem gula & vestium luxu honorare. Augustum tamen, ut ex Suetonio constat, Strabonem lib. xvi. & Justinum libro xxxvi. in illo errore fuisse, Judæos Sabbatum, id est, septimum diem observasse, ut diem jejunii, certum est. Alii inter Ethnicos de ritibus Judæorum melius edocti fuerunt.

Hisce adnumero Iuvenalem, virum excellentem, qui Religinis Iudaicæ ignarus esse non poterat; eo minus, cum in Ægypto, ubi non pauciores Iudæi quam Gentiles, militiæ præfectus fuerit. Iuvenalem adeo rerum Iudaicarum fuisse ignorantem, ut scire non potuerit esse aliquod Jejunium, *quod Iudæis* Sabbathum *dicitur, Clariss. Bynæus, qui hæc mea perstringit,* De calceis Hebræorum, *lib.* 2. *cap.* 4. *nondum probavit. Eruditus judicet lector, utrum contradicendum sit, nisi evidentissime contrarium probetur.*

XLVI. Hoc fecisse in luctu & diebus jejunii creduntur, ad exemplum Davidis, ii *Sam. cap.* xv. ubi eum, in magno mœrore legimus *ascendisse per montem olivarum, flentem, capite operto, & discalceatum.* Idem etiam observarunt in funeribus, ubi discalceari oportere lugentes ob mortuum discimus, prout id satis fuse docet Buxtorfius in *Synag. Iudaica cap.* xlix. quæ doctissimus vir hausit, cum ex aliis ritualibus, tum ex *Massechet Semachot.* Sic

 enim

enim *cap.* I. אין קורעין ואין חולצין וכו׳ עד שעת שימות *Non lacerabunt vestes, nec calceos extrahent antequam obierit.* Et in *Minhagin* Germanicis *Hilchot Avaloth*, hæc quoque leges: וועו דער מת נוך ניט צו קבורה איז קומן טאר דער אבל ניט. דיא שויך אויש ׃טון׃ wen der Meth noch nit zu Keburah is kommen tar der abel nit die schuch auß tun. *Non opus est ut lugens calceos exuat, antequam mortuus ad sepulcrum delatus fuerit.* Et hoc observatum fuisse jam a temporibus Prophetarum, patet ex Ezechiele cap. XXIV. vers. XVII. *clamare desiste, mortuorum luctum ne facito; tiaram tuam alliga tibi: & calceos tuos apponito pedibus tuis.* Ergo in mortuorum luctu *calceos exuebant*, in lætitia secus fiebat. Id ipsum etiam sæpissime si non semper, observatum fuisse a Romanis, ut in funeribus nudis pedibus incederent, testatur Suetonius, *in vita Augusti cap.* C. *Reliquias legerunt primores equestris ordinis, tunicati & discincti pedibusque nudis, ac in Mausoleo condiderunt.* Elegans apud Casalium *De urbe & imperio Romano, part.* II. *cap.* XXI. exstat marmor in quo nudis incedunt pedibus funus deducentes. Sed in publicis calamitatibus gentiles nudis pedibus solitos fuisse incedere, docet Tertullianus: *cum stupet cœlum & aret annus, nudipedalia denunciantur.* Et Juvenalis *Satyra* VI.

> ——— *inde superbi*
> *Totum regis agrum, nuda ac tremebunda cruentis*
> *Erepet genibus.*

Memoranda est etiam superstitio, de qua Plinius libro XVIII. *Privatim autem contra erucas ambiri arbores singulas, a muliere incitati mensis nudis pedibus recincta.* Hunc ritum gentiles didicisse a Mose scribit Justinus in *Apologia secunda.* Vide Casaubonum *ad Suetonium in vita Aug. cap.* C. Nudis pedibus & hodie videre est Judæos currere ad Synagogam die piaculari, decimo *Tisri*, & die *Tischa beaf*, aut laneis vel lineis soccis.

XLVII. Apud gentiles Sacerdotes & sacrificantes, aliquando calceati, aliquando discalceati sacrificabant. Sæpissime calceatos sacra fecisse, manifestum est. Sacerdotes apud Ægyptios gestasse ὑποδήματα βύβλινα *calceos papyraceos*, testatur Herodotus. *libro* II. *cap.* VII. Phœnicum Sacerdotes *lineos* habuere, auctore Herodiano, *libro* V. ubi de quodam sacrificio *cap.* XIII. τὰ δὲ σπλάγχνα τῶν ἱερουργηθέντων, τάτε ἀρώματα ἐν χρυσοῖς σκεύεσιν ὑπὲρ κεφαλῆς. οὐκ

οἰκέται

οἰκέται δέ τινες, ἢ εὐτελεῖς ἄθρωποι ἔφερον ἀλλ' οἵτε ἔπαρχοι τῶ στρατοπέδων, καὶ οἱ ἐν ταῖς μεγίσταις πράξεσιν: ἀνεζωσμένοι οἱ μὲν χιτῶνας ποδήρεις καὶ χειριδωτοὺς, νόμῳ φοινίκων, ἐν μέσῳ φέροντες μίαν πορφύραν: ὑποδήμασί τε λίνου πεποιημένοις ἐχρῶντο, ὥσπερ οἱ καὶ ἐκεῖνα τὰ χωρία προφητεύοντες. *Exta vero victimarum, & aromata, vasis aureis capiti imposita, gestabant; Non quidem famuli aliqui, & viles sed primi inter milites, & ii qui rebus maximis incumbebant: Induti tunica talari & manuleata, Phœnicum more,* (quæ verba νόμῳ φοινικῶν, doctissimus Politianus non expressit) *unamque in medio purpuràm ferentes; lineis autem calceamentis utebantur, ut vates in illis regionibus solent.* Dialis Sacerdos & Flaviales crepidati erant, saltem tempore Domitiani, & forte ejus jussu, eodem enim habitu quo Domitianus amicti fuerunt, teste Suetonio *in vita Domitiani, cap.* IV. *Certamini*, ait, *præsedit crepidatus, purpureaque amictus toga Germanica, capite gestans coronam auream cum effigie Iovis, ac Iunonis, Minervæque: assidentibus Diali sacerdote & collegio Flavialium pari habitu: nisi quod illorum coronis inerat & ipsius imago.* Larensium Pontificem calceatum tradit Athenæus *libro* VII. ἐσθῆτάς τε, inquit, ἔχομεν καὶ ὑποδέσεις εὐτελεῖς. Appianus *de bello civili, libro* V. docet: Atheniensium & Alexandrinorum Sacerdotes calceamenta alba gestasse, quæ phæcasia vocabant. Καὶ στολὴν εἶχε, loquitur de Antonio, τετράγωνον Ἑλληνικὴν ἀντὶ τῆς πατρίου, καὶ ὑπόδημα ἦν αὐτῷ λευκὸν Ἀττικόν, ᾧ καὶ Ἀθηναίων ἔχουσιν ἱερεῖς καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ καλοῦσι φαικάσιον. *Habuit autem stolam quadratam græcanicam, pro patria, & calceum induit album Atticum, quibus Atheniensium & Alexandrinorum sacerdotes utuntur, & quos phæcasia vocant.* Sed phæcasia calceamenta fuisse Philosophorum & Sacerdotum, jam diu demonstratum est a doctissimo Balduino *de calceo, cap.* XIX. Plurimos Sacerdotes & sacrificantes reperies in nummis antiquis calceatos: ut in nummis Heliogabali, aut potius Algabali, Antonini Pii, Aurelii & aliorum. vide Choulium *de Religione antiquorum Romanorum pag.* LXXVII. & CCXVII. & CCLXXIX. Et in marmore Romæ reperto, apud eundem *pag.* CCXCVIII. Ejusmodi sacrificulum calceatum vide apud Ferarium, *de Re vest. lib.* I. *cap.* X.

XLVIII. Sed quamvis plurimum calceati, sæpissime tamen discalceati, operabantur gentilium Sacerdotes. Silius Italicus *de bello Punico libro* III, Herculis sacerdotem nudis pedibus introducit. Sic enim de toto illius vestitu: *nec*

—— nec discolor ulli
Ante aras cultus; velantur corpora lino,
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.
Distinctis mos thura dare, atque e lege parentum.
Sacrificam lato vestem distinguere clavo.
Pes nudus, tonsæque comæ, castumque cubile,
In restincta focis servant altaria flammæ.

Sane virgines vestales nudis sacrificasse pedibus, patet ex Floro, *libro* I. I. *cap.* XIII. ubi narrans ob Gallos imminens periculum, inter alia autem hæc habet: *virgines simul ex sacerdotio Vestæ, nudo pede fugientia sacra comitantur.* Ovidius *libro* VI. *Fastor*: tradit, matronas Romanas ædes vestæ Deæ nudis pedibus adiisse.

Hac pede matronam nudo descendere vidi.

Virgines vestales sacra fecisse, nudis pedibus, non approbat doctissimus Bynaus. De calceis Hebr. lib. 2. cap. 5. *Putat scilicet, id quod Florus habet, de vestalibus, nudo incedentibus pede, intelligendum esse de fuga, ob imminens a Gallis periculum, & quod apud Ovidium legatur, factum esse certo Religionis & superstitionis ritu. Eadem ab alio viro docto mihi jam fuere proposita. Cum tamen talia apud auctores legantur, quemadmodum ostendi, & cum omnes imagines, non solum vestæ Deæ, sed & ipsarum vestalium virginum, hactenus a me aliter conspectæ non sint, quam nudis pedibus, in mea perstabo sententia, donec contrarium demonstratum fuerit. Notandum est, Florum exsertis verbis dixisse*: Virgines simul ex sacerdotio vestæ, nudo pede fugientia sacra comitantur. *Sunt verba Flori. Inde colligo, Virgines nudo pede sacra fecisse Vestæ jam ante fugam, ut non opus habuerint, nudare pedes ad fugam. Sed & calceatæ multo commodius fugissent, quam nudis pedibus. Si forte dicas: calceos eas exuisse, ut honore afficerent sacra: respondeo eadem sacra eundem exegisse honorem, in faciendis sacrificiis. Adde non admodum esse verisimile, instans periculum multum concessisse temporis ad denudandos pedes. Tandem, si vel maxime ego peccassem, inde conjiciendo, virgines vestales nudis pedibus sacra fecisse, quid peccaverunt Casaubonus & Balduinus? qui nihil habent, nisi gentiles* plerisque religionis superstitionisve ritibus obeundis calceos posuisse. *Sunt verba Casauboni ad* Aug. cap. c. *Vellem doctissimus Bynaus tantis saltem viris pepercisset, cum iis contradicendum non sit, nisi rationes habeamus clarissimas atque indubitatas, quæ lectorem penitus convincant.*

Tales

XLIX. Tales quoque fuisse postea Augustales, patet ex nummo Caligulæ æneo Choulii pag. CCLXVIII. Dianæ sacra nudis pedibus facta fuisse, colligere quis potest ex Solino *Polyhistore cap.* XVII. *Cretes*, inquit, *Dianam religiosissime venerantur*, Βριτόμαρτιν *gentiliter nominantes*, *quod sermone nostro sonat virginem dulcem. Ædem numinis præterquam nudus vestigia nullus licito ingreditur.* De iisdem Dianæ sacerdotibus discalceatis mentionem quoque facit Strabo *libro* XII. Ἐν τοῖς Κασταβάλοις, inquit, ἐστὶ τὸ τῆς Περασίας Ἀρτέμιδος ἱερὸν, ὅπου φασὶ τὰς ἱερείας γυμνοῖς τοῖς ποσὶ διὰ ἀνθρακίας βαδίζειν ἀπαθεῖς. *Apud Castabala Parasiæ Dianæ fanum est, ubi narrant sacrificulas nudis pedibus, per prunas ambulare, illæsas*; ubi notandum est, interpretem Latinum, non satis mentem auctoris assequutum fuisse, quum dicit, *illæsis pedibus* tantum, non vero *nudis pedibus*, quod tamen textus Græcus, & religio Dianæ postulat. Idem Strabo *lib* VII. loquitur etiam de mulierculis quibusdam vatibus canis, apud Cimbros, quæ castra sequebantur, ζῶσμα χαλκοῦν ἐχούσας. *Cinctu æreo & discalceatæ.* Notatur etiam Triumphales coronatos & nudis pedibus sacra fecisse. Nihil jam addam de nudipedalibus. Notissimum etiam est Symbolum illud Pythagoræ: ἀνυπόδητος θύε καὶ προσκύνει. *Discalceatus sacrifica & adora.* vide Jamblichium de vita Pythagoræ, *Symb.* III. Hoc sibi etiam vult Prudentius, *Peristeph. hym.* XIV.

Nudare plantas ante carpentum scio
Proceres togatos matris Ideæ sacris, &c.

In antiquis marmoribus atque nummis reperies multos popas, & sacerdotes quosdam, imo genios & Deos, toto corpore nudos, de quibus capite primo egimus: alios etiam nudis pedibus tantum; veluti Claudii, Marci Antonii, Domitiani, in Græco Hadriani, Vespasiani, Juliæ piæ, Clodii, Faustinæ & aliorum. vide Choulium de *Relig. Antiquorum Rom. pag.* CLXIV. & CLII. CCXXXV. & CCXXXVII. & CCLXXXIV. vide etiam marmora apud eundem *Pag.* CCLXXXIII. CCCI. CCCXII. CCCXV. CCCXXXIV. CCXXXVI. CCCXXXIX. & alibi. Sed multi alii discalceati fuerunt, veluti veneficæ in sacris magicis, quæ altero pede nudæ erant. Virgilius *Æneid lib.* IV.

Unum exuta pedem vinclis in veste recincta.

Et Ovidius; *metam. lib.* VII. Ubi de Medea.

Tectis egreditur vestes induta recinctas,
Nuda pedem. nudos humeros infusa capillos.

Et Seneca de eadem Medea, *in Medea. Act.* IV. *Sc.* II.

Tibi more gentis vinclo solvens comam,
Secreto nudo nemora lustravi pede.

De hisce plura vide apud Balduinum, *de Calceo Antiquo.*

L. Igitur non solum Hebræorum sacerdotes nudis pedibus sacra faciebant in Templo, ob insignem loci sanctitatem, sed ne laicis quidem calceatis templum ingredi licuit. Atque id ipsum etiam observatum fuit apud gentiles, eadem de causa. Quid? apud Turcas crimen esset morte piandum, propter eandem sanctitatem, si diis placet, loci. Vide Georg. Dousæ Iter Constantinop. pag. XXXVI Ubi semetipsum calceos extrahere coactum fuisse, ante Templum Sophiæ, ut intrare ipsi liceret, fatetur. Ipsi etiam Brachmanes apud Indos eadem superstitione hodie laborare, docet Rogerius, olim pastor Societatis Indiæ apud istos populos, in libro sane non contemnendo, quem de Braminum, aut Brachmanum ritibus & Relig. conscripsit. Narrat enim eos *pagoda*, id est Templa aut Deorum suorum delubra non ingredi, nisi detractis calceis ob sanctitatem. *Libro* II. *cap.* X. Sed quis nescit id ipsum, ad hunc usque diem, aliquando observari a Pontificiis? Hinc non tantum maxima pars monachorum nudis pedibus, aut unica tantum solea pedibus aligata, incedunt, nec vulgus solum in sacris publicis, quas processiones vocant, calceos negligunt, sed ipsi etiam Episcopi & antistites calceos exuere jubentur, si cum Pontifice R. sacellum ad adorandam crucem intrare velint. Sane non possum hic silentio præterire, quod hoc ipso die IV. Cal. Mai. anni CIↃ IↃ CLXXI. legi, in *novellis*, quas vocant, aut etiam *currantibus* Harlemensibus. Narratur ibi, die Veneris ante festum Paschatis, Episcopos, qui Romæ erant, cum Pontifice sacellum intrasse, ut crucem, patrio ritu, venerarentur, relictis Episcoporum calceis ante fores sacelli: proculdubio, quia locus sanctus reputabatur. Sed de calceo satis.

LI. Inter vestes superfluas, possumus etiam numerare: quæ summo Pontifici Hebræorum falso attribuit Plutarchus, loco supra jam a nobis laudato, *lib.* IV. *Symposiacon*; ubi, præter calceos, sive cothurnos, docet eum tectum fuisse pelle hinnuli auro contecta. Nam ut probaret Judæos Baccho sacrificasse, sic sermocinatur;

cinatur: *πρῶτον μὲν ὁ ἀρχιερεὺς ἐλέγχει, μιτροφόρος τε προϊὼν ἐν ταῖς ἑορταῖς, καὶ νεβρίδα χρυσόπαστον ἐνημμένος χιτῶνα δὲ ποδήρη φορῶν καὶ κοθόρνους. κώδωνες δὲ πολλοὶ κατακρέμανται τῆς ἐσθῆτος, ὑποκομποῦντες ἐν τῷ βαδίζειν (ὡς καὶ παρ' ἡμῖν ψόφοις χρῶνται περὶ τὰ νῦν τέλεια) καὶ χαλκοδρυτὰς τοῦ θεοῦ τιθήνας προσαγορεύουσι. καὶ ὁ δεικνύμενος ἐν τοῖς ἐναντίοις τοῦ μετεώρου θύρσος ἐντετυπωμένος καὶ τύμπανα. ταῦτα γὰρ οὐδενὶ δήπουθεν ἄλλα θεῷ ἢ Διονύσῳ προσήκειν. Primum enim hoc arguit Pontifex Max. qui diebus festis mitratus ingreditur, hinnuli pellem auro contectam indutus, tunicamque talarem & cothurnos gestans: multa autem tintinnabula dependent de veste, quæ inter ambulandum strepitum edunt (ut & apud nos sonitibus nunc utuntur in sacris) & æratas Dei nutrices appellant, monstraturque in adversis sublimi thyrsus expressus, & tympana, quæ sane non alii Deo, quam Baccho conveniunt.* En totum fere vestitum Summi Hebræor. Pontificis, secundum Plutarchum. Baccho quidem omnia conveniunt ista, ut optime ipse testatur. Non quod adfirmen Sacerdotes Bacchi aut Bacchantes tintinnabula vestibus habuisse appensa; quamvis in Regum Persarum vestibus, non minus quam in Iudæorum S. Pontificis pallio, appenderentur, ut ex *Targum Scheni* Esteris cap. VI. X. infra lib. II. cap. V. docemus; sed quod uterentur cymbalis & tympanis, quocuneque id factum fuerit modo, in pedibus, variisque aliis modis. Bacchantes, Galantes & Corybantes multis in suis ritibus, usos fuisse sonitibus tympanis & tintinnabulis, luculenter testatur Strabo *lib.* XV. *Geogr.* Διονυσιακὸν δὲ, καὶ τὸ σινδονοφορεῖν, καὶ τὸ μιτροῦσθαι καὶ μυροῦσθαι καὶ βάπτεσθαι ἄνθινα, καὶ τοὺς βασιλέας κωδωνοφορεῖσθαι καὶ τυμπανίζεσθαι κατὰ τὰς διεξόδους. *Bacchicum est, sindonem & mitras gestare, & ungui, & floribus tingi,* & *Reges, quando exeundum, ferre tintinnabula & tympana* aut, ut vertit Xylander, *tympana ac tintinnabula exeuntem Regem præcedere.* Nusquam clarius, quam apud eundem Strabonem *Geogr. libro* X. ὡς δὲ τύπῳ εἰπεῖν, καὶ κατὰ τὸ πλέον ἅπαντας ἐνθουσιαστικούς τινας καὶ βακχικοὺς, καὶ ἐνοπλίῳ κινήσει, μετὰ θορύβου, καὶ ψόφου, καὶ κυμβάλων, καὶ τυμπάνων, καὶ ὅπλων, ἔτι δ' αὐλοῦ καὶ βοῆς ἐκπληττόντας κατὰ τὰς ἱερουργίας. *Ut paucis dicam, omnes enthusiastici & Bacchantes armata saltatione, cum tumultu & strepitu, tintinnabulis, tympanis, armis tibia, & clamore in sacrificiis perterreat homines.* Paulo post citat carmina Pindari de Bacchicis, ubi iterum fit mentio de *Cymbalis* atque *crepitaculis.* Et Æschyli versus: ubi de iisdem. Baccho itaque tintinnabula,

 tym-

tympana, & ejusmodi instrumentorum sonitus fuit familiaris, ut apud Plutarchum. Vehementer tamen deceptus est magnus vir, religionis Hebræorum minime intelligens, Deus enim ipsi statuta sua non revelavit, ut populo suo electo soli, Psalmo CXLVII. Sed & alium errat errorem, nempe quod Judæorum religioni adscribat *Thyrsum*, qui in Bacchi ritibus vix abesse poterat, ut ubique testantur Poetæ; & ipse etiam Strabo, loco modo citato. Decepti sunt Plutarchus aliique ex Gentilibus, ut est admodum verisimile, quod in festo Tabernaculorum observaverint, Judæos magna frequentia sumere, non procul a civitate Hierosolomitana, in loco dicto מוצא *Moze*, salicum ramices prælongas, easque magno ritu atque gaudio deferre per civitatem in Templum, quas altari apposuerunt, ita ut cuspides in altare inclinarentur. De quo legatur Codex *Succah*, *cap.* 1. *&* 4. Forte quod viderint Judæos in templo, & in Synagogis, eodem festo, circumferre & agitare ad quatuor plagas mundi לולב *Lulaf*, fasciculum. De quo in eodem codice. Duo igitur vestimenta Pontifici M. attribuit, quæ ille tamen nunquam gerebat, *cothurnos*, & *pellem hinnuli*. De cothurnis supra. Figmentum fuisse satis apparet, cum sacerdotes Hebr. nullum calceamenti genus habuerint. De pelle hinnuli idem plane judicandum est. Nam ex falsissimo præjudicio S. Pontifici utrumque adscribit: Putavit enim Hebræos Baccho sacrificasse, iisdemque ritibus, quibus ipsi Ethnici solebant, adeoque ipse addit: ὡς ϗ παῤ ἡμῖν: *ut & apud nos*. Moris etiam fuisse, Bacchum & Bacchantes pelle hinnuli vestiri, certum est. Hinc ipse Bacchus Νεβρώδης, id est, *pelle hinnuli vestitus*, vocatur in veter. Epigram. εἰς Βάκχον, ubi fere omnia epitheta ejus recensentur. Et in Orphei hymnis vocatur, νεβριδόστολος. vide τελεθησικοῦ θυμίαμα ἀρώματα. Nec prætereundum, veteres Hebræorum pellibus vestitos fuisse, ut testatur Apostolus Epistola ad Hebræos cap. XI. forsan antiquissimus ille mos Plutarchum in errorem induxit. Miseri enim Ethnici religionis Hebræorum non valde periti, fortassis colligebant, eorum etiam Sacerdotes ejusmodi pellibus indutos sacra fecisse. Interim Plutarchus hic verba facit, non de quavis pelle hinnuli, aut Leopardi, ut in sacris Bacchi fieri solebat, sed pelle χρυσοπάστῳ *auro tecta*.

LII. Tandem circa hunc numerum vestium non tantum gentiles errarunt, sed ipsi quoque Judæi, si tamen Judæi fuerunt, qui historiam

ſtoriam Judithæ concinnarunt. Legimus *capite* IV. *verſ.* IX. & XVI. XVII. *Et Iojakim Sacerdos magnus, omneſque qui aſtabant coram Domino Sacerdotes, & qui miniſtrabant Domino, ciliciis accincti lumbos ſuos offerrent holocauſtum juge, & vota, & voluntaria dona populi. Et verſante cinere ſuper ipſorum cidares, inclamarent Dominum omnibus viribus, ut benigne reſpiceret in totam domum Iſraelis.* Sed quam ſuſpecta ſit hiſtoria iſta, doctis notum eſt. Miror ſane, ſi non omnia a Græculo quodam, rerum Hebræarum neſcio, prolata fuerint. Hebræi ejuſmodi exempla omnia ignorant. Et præterquam quod inquinamenta cinerum cum ſanctitate & munditie ſacerdotii, templique non conveniant, ſaccus apud eos eſſet יתר בגדים *redundantia veſtium.* Si tamen hæc vera eſt hiſtoria, non fabularis Philoſophia, quod multo veriſimilius, id tum factum fuit proculdubio præter morem, in ſumma calamitate, & fortaſſis expreſſo mandato Dei: quemadmodmm ejuſmodi quid factum eſt, a Pontifice M. Jaddo, ſive Symeone Juſto, tempore Alexandri Magni, de quo infra plura dicemus, nbi de veſtibus ſacris extra templum diſſeremus. Reperio tamen apud Joſephum hiſtoriam, quæ non multum a Judithæ diſcrepat. *Libro* II. *De bello Iudaico cap.* XV. Pontificem M. & reliquos Sacerdotes, poſtquam omnia tentaſſent, ut Judæos moverent, militibus Cæſarea venientibus, obviam ut irent, prout Florus id poſtulavit, quo tandem a furore ac ſævitia deſiſteret: tandem, ubi viderunt ſe nihil profeciſſe, ſparſis cineribus capitibus, & pectora, diſruptis veſtibus, nuda monſtraſſe. Τοὺς δὲ, inquit, ἀρχιερεῖς αὐτοὺς ἦν ἰδεῖν καταμωμένους μὲν τῆς κεφαλῆς κόνιν, γυμνοὺς δὲ τὰ στέρνα τῶν ἐσθήτων περιερρηγμένων. *Erat autem videre ipſos principes ſacerdotum, ſparſis cinere capitibus, & laceratis veſtibus pectora nuda oſtendere.* Hæc in ipſo Templo facta eſſe, ex antecedentibus ſatis liquido conſtat. Sacerdotes enim εἰς τὸ ἱερὸν τὴν πληθὺν συναγάγοντες, *multitudine in Templo convocata* hæc fecerunt. *Omnes etiam Sacerdotes, omneſque Levitæ ſacra vaſa proferentes ornatumque Templi* (Græce καὶ τὸν κόσμον ἐν ᾧ λειτουργεῖν ἔθος, id eſt, *veſtes* in quibus fiebat עבודה λειτουργία miniſterium) *citharistæ etiam & cantores cum Muſicis organis procidebant ante multitudinem, ut illum Templi honorem cuſtoditum eſſe vellent, neque ad direptionem vaſorum ſacrorum Romanos contumeliis incitarent.*

LIII. Cæterum etſi Hebr. Sapientes ſolicite admodum caverint,

ne ſacerdos יתר בגדים eſſet, id eſt, plures haberet veſtes quam lex permiſit, docent nihilominus eos etiam inter miniſtrandum תפלין ſive phylacteria geſtaſſe, quemadmodum & ipſi faciunt laici. Nota ſunt verba Moſis Exodi C. XIII. verſ. XVI. והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך : *Et erit pro ſigno ſuper manu tua, & pro totaphoth inter oculos tuos.* Et Deuter. cap. VI. VIII. וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפת בין עיניך : *Et ligabis ea pro ſigno ad manum tuam, & erunt pro totaphot inter oculos tuos.* Nolo jam operoſe diſputare de ſignificatione vocis *Totaphot*, utrum ſignificet ἀσάλευτα ut volunt ſeniores; an *mobilia*, ut potius velle videtur vulgatus. An *conſpicilla*, an *frontallia*, ut alii. Dicam tantum Talmudicos, ut ſunt ingenioſi, phylacteria inde expiſcatos eſſe. Quatuor ſcilicet ſchedulas, quibus inſcriptæ ſunt ſectiones quædam, ſive verſiculi ex libris Moſis, quas quatuor ex corio cellulis includunt inſtar amuleti, (unde etiam in *Gemara Schabath*, c. I. *fol.* LIV. *b.* dicuntur *totaphoth.* חומרתא דקטפיתא *alligamenta ad abſcindendum*, ſc. pepericulum ab hoſte, vel invido, quomodo etiam tradunt recutiti, neceſſe eſſe ut phylacteria in precibus adhibeantur, בשביל להבריח את המזיקין : *ad fugandos nocentes. Tal. Hieroſ. fol.* II.) ex hac voce probari putant. Dicunt enim טט in Kalpe ſignificare *duo*, & פת in Aphrica totidem, ut טטפת ſit quaſi *duo duo*, aut *bis duo*, i.e. *quatuor*, ob quatuor ſchedulas. Duo etiam habent phylacteria, quorum quædam manui ſiniſtræ, quædam vero fronti alligant, ideo quia dicitur: erunt pro ſignis *ſuper manus*, & *inter oculos.* Chaldæus תפלין habet: unde & hodie non aliter vocantur à Judæis. Diſtinguunt igitur inter תפלין של יד *phylacteria manus.* & תפלין של ראש *phylacteria capitis.* illa manui ſiniſtræ, ut diximus, hæc fronti applicant. vide *Menachot. fol.* XXXIV. *b.* R. S. J. ad Exodi cap. XIII. & Deut. VI. Et Buxtorfii Lexicon, ad vocem טטפות. Ex hiſce locis igitur ſibi fabricarunt (quo jure qua injuria, jam non diſquiro) ejuſmodi amuleta, quæ manui & capiti alliganda ſint Sacerdotibus, Levitis & Iſraelitis, de quo vide etiam *Toſephoth. ad Gemaram cap.* VI. *Schabath.* Hiſce hodie non utuntur, niſi quando ſtatas ſuas preces deblaterant; ſed olim ſanctiores ſemper fronti annexa habuere, ideo magno faſtu atque ſuperbia iis ornati in publicum exſpatiabantur, quo exactiores legis & traditionum obſervatores a vulgo haberentur. Quod jam inde a Chriſti temporibus obſervatum fuiſſe a Scribis & pharizæis, ex Euangelio Matth. cap. XXIII.

V.

v. constat, quam superstitionem & hypocrisin etiam ipse Salvator iis exprobavit his verbis: πλατύνουσι τὰ φυλακτήρια αὐτῶν. Tradunt igitur Hebr. Doctores, Sacerdotes potuisse etiam inter ministrandum fronti applicare ejusmodi phylacteria תפלין של ראש *phylacteria capitis*, Sed non תפלין של יד *phylacteria manus*, quia manibus operandum erat: Sed tunc phylacteria res sanctas a manibus separassent, cum tamen nulla חציצה *separatio* esse debuerit inter sacerdotis carnem & sancta. De his vide Gemaram Babyl. *Massechet Sevachim*, *cap.* II. *fol.* XIX. Ubi docent sacerdotem liberum esse a phylacteriis, id est, posse eum illa gerere tempore ministerii, si velit, exceptis tamen phylacteriis manus, quæ tunc necessario debent deponere, propter separationem, tandem sic concludunt: מאי שנא יד דכתב ילבש על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו דראש נמי כתיב ושמת המצנפת על ראשו תנא שערו היה נר׳ בין ציץ למצנפת ששם מניחין תפלין׃ *Sed quid manus differt?* (a capite) *quia scriptum est*: Et vestiet super carnem suam. Lev. VI. & Exodi XXIX. *Ne quid separaret vestes a carne. Sed de capite etiam dictum est:* Et pones cidarim super caput ejus. *Docent capillos Pontificis M. conspici inter laminam & cidarim, ubi ponunt phylacteria.* Hinc etiam Maimonides *Hilch. Kele. Hammikdas. cap.* X. VI. אין הכהן יכול לעבוד בתפלין של יד שהרי חוצצת · אבל של ראש אינה חוצצת · ואם רצה להניחם בשעת העבודה להניחם: *Pontifici non licet ministerium peragere cum phylacteriis manus, quia daretur separatio. Sed capitis phylacteria non separant, ideo, si ea applicare fronti voluerit, tempore ministerii, licitum erit. Et Hilch. Thephillin cap.* IV. *Hal.* XIII: כהנים בשעת העבודה והלוים כשעה שאומרים השיר על הדוכן וישראל בשעה שעומדים במקדש פטורין מן התפלה ומן התפלין: *Sacerdotes tempore ministerii, & Levitæ quum recitant canticum e suggestu, & Israelitæ quando stant in sanctuario, liberi sunt a precatione & a phylacteriis.* Quomodo Pontifex M. phlacteria fronti alligaverit, infra docebimus, ubi de lamina aurea & cidari verba faciemus.

LIV. Hebræorum doctores fere semper eodem loco habent ציצית *peniculamenta*, quo phylacteria. Ideo Sacerdotes ea gerere debuisse, etiam tempore ministerii, non minus ac cæteros Judæorum, videtur. Quid sint ציצית videre est Numer. c. XV. v. XXXVIII. ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדרותם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת:

Et

Facient sibi peniculamentum in oris vestimentorum suorum per generationes suas; & adhibebunt peniculamenta ipsius oræ filum hiacinthinum. Non dicam quanto studio & quam ingeniose fieri soleant, quanta subtilitate iis significent sexcenta tredecim præcepta, quæ תרינ solent vocari; quorum CCXLVIII. sunt תעשה *jubentia*, quot numerant membra in corpore humano, quia homo omnibus membris mandata Dei præstare debet. Et CCCLXV. לא תעשה præcepta *prohibentia*, pro numero dierum anni; quia Deus jubet ne ullo die homo a suis mandatis recedat. Sic igitur habent præcepta jubentia & prohibentia DCXIII. Tot autem debent esse præcepta, quia תורה LEX, totidem significat בגימטריא, geometrice uti ajunt, in *Massechet Maccoth*, *Gemara fol.* XXIII. *b.* & alibi. Magnum igitur mysterium sub his fimbriis, sive peniculamentis, latet, nec minor religio & sanctitas, si diis placet, quam in phylacteriis; Ideo pallio semper adnexa esse debebant. Hinc non minori fastu ac hypocrisi hisce utebantur, quam illis. Fimbrias etiam producebant, quemadmodum philacteria dilatabant, id est, longas fimbrias gestabant, sive ipsæ fimbriæ revera longæ fuerint, & longiores quam hodie (nam hodiernæ quindecim digitorum longitudinem non excedunt) sive in longa veste, qualem divites & viri honorati gestare solebant, longiores propenderint, quo sanctiores & devotiores viderentur apud vulgus. Ut videre est vel in solo illo בן ציצית הכסת *Ben zizit Haccissah.* qui ita vocabatur : שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתו *quia peniculamenta ejus trahebantur super pulvinaribus.* Nempe ditissimus civis erat Jerusalemitanus, qui non nisi tapetibus substratis inambulabat; forte instar divitis illius epulonis, de quo Christus Lucæ cap. XVI. Sed de longis illis & superbis fimbriis vide Gemaram *Codicis Gittim*, *fol.* LVI. *a.* Ad ejusmodi etiam fimbrias respexisse Salvatorem, apud Matthæum cap. XXII. vers. V. Nullus dubito. μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν *producunt fimbrias palliorum suorum.* Hunc morem fuisse Scribarum ac Pharisæorum, atque hoc illis exprobrasse Christum, audacter adfirmo. μεγαλύνουσι enim κράσπεδα αὐτῶν, id est, secundum Gemaram, admodum longas fecerunt fimbrias illas, שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתו ut *traherentur fimbriæ ejus usque ad solium aut ad pulvinaria ejus.*

LV. Cum vero tanta religione verpuli hisce uterentur, mirum non esset, si quis conjecturaret, ipsos sacerdotes, qui sancti-

ſanctitate nemini cedere volebant, idem quoque feciſſe. Sane id factum fuiſſe colligi poſſe videtur ex Moſe Maimonide, *Hilch. Kele Hammikd. cap.* x. *Hal. ultima.* כהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה אפילו במקדש לוקין מפני האבנט שהוא כלאים ולא הותרו בו אלא בשעת עבודה שה״א מצוה עשה כציצית : *Sacerdotes, qui induti erant veſtibus ſacerdotii extra tempus miniſterii, etiamſi factum fuerit in Sanctuario, vapulabant, propter balteum, quia ex materia duplici conſtabat, nec permittebatur niſi tempore miniſterii, quia eſt præceptum jubens, ut & fimbriæ.* Videtur igitur Maimonides ſacerdotibus ſimbrias attribuere, non minus quam balteum, & ſtatuere, licitas fuiſſe tempore miniſterii, etſi in iis etiam mixti quid fuerit. Sed forte alia fuit mens Maimonidæ. Docent etiam recutiti מצוה לא דוחה מצוה *mandatum mandato non deſtrui.* Cum igitur ſimbriæ mandentur, non minus quam ipſæ veſtes ſacræ, veriſimile eſt, ſacerdotes perinde ad illas quam ad has obligatos fuiſſe. Nec ulla ratio dari poſſe videtur, ob quam magis prohibitæ fuerint ſimbriæ quam phylacteria. Verum: מצוה פוטר מן המצוה *mandatum a mandato liberat.* ut Gemara *Maſſechet Sevachim cap.* 11. ad phylacteria tradit. Sed illud tantum ita intelligendum eſt: alterum alteri contrarium eſt, aut alterum ab altero liberat, cum ſimul conſiſtere non poſſint; veluti phylacteria manus ſacerdos, gerere non poteſt, quia ſepararent res ſacras a carne, id eſt a manu ſacerdotis, ut modo docuimus; ideo magiſtri removent phylacteria manus a ſacerdote, non vero capitis, quia nihil impediunt. Sed utrum revera habuerint fimbrias ſacerdotes, & utrum ſimbriæ appenſæ fuerint in ipſis בבגדי כהונה *veſtibus ſacerdotalibus*, & cui parti veſtium, an alio modo id factum fuerit?, fateor me neſcire, cum hactenus ejuſmodi quid in Judæorum pandectis, me legiſſe, non meminerim, nec ſat otii jam detur, illa ulterius inquirendi.

Caput IV.

DE MATERIA PRIMORUM VESTIMENTORUM.

Primæ vestes e foliis ficulneis. Ulysses foliis vestitus apud Homerum. Vestes Americanæ. Septentrionales. Vestes ex avium spoliis e freto Davis. folia ficulnea maxima & umbrosa. Vestes pelliceæ primorum parentum. Vestes e foliis חגרת *cujus formæ? utrum* περιζώματα, *succinctoria?* כתנות *Tunicæ pelliceæ cujus formæ? Instar turris, flammæ candelæ ardentis, aut pastinacæ Locus Mathnoth Cohanim tentatus. Ex quanam materia vestes pelliceæ? Quid* עור *apud Mosen. An legendum* אור*? Sensus Bereschith Rabba. Quo sensu vestes pellis. Rabinorum sententiæ. Origenis, Gregorii Naziansensi, Genadii, Theodoreti & aliorum. Ex pedibus animalium. Corium ab Hebræo* עור *Gomorrha à* עמרה *& Corvus a* ערב. *Pellis, vellus, vel* fel/ **vlies**/ belz/ **pelz**/ *pellisson & peletier, apud Germanos, Belgas & Gallos. Scorteum. Hinc scortum, Belgice,* **een Vel**/ *pro meretrice. Pelles vestium Adami unde. Utrum creatæ? an ab Adamo animalibus detractæ? Fuerunt pelles victimarum ad fœdus gratiæ. Signa notabilia in fœderibus.* כרת ברית *fœdus ferire & secare. Fœda porca. Fœdus & fides a* πείθω. *Mos porcum saxo silice percutiendi. Sancire fœdus. Utrum a sanctitate an a sanguine? Sanctum a sanguine victimarum. Sanguis fœderis Christi. Pelles primarum victimarum Adamo relictæ, ut Sacerdoti. Lex Levitici cap.* VIII. VIII. *vestes pelliceæ signum gratiæ Dei. Prima victimæ utrum hirci? an boves? Bos quem Adamus primum mactavit, unicum cornu habuit. Vestes Adami ex pellibus hircorum. Eisdem in sacris usi sunt Abel, Noachus, Abrahamus, Isaacus, Iacobus, Iosephus & omnes primigeniti ad Aharonem usque. Earum vestium vis. Venerunt in manus Nimrodi. Esavus, Nimrodo occiso, eas abstulit,* בגדי החמדות *Geneseos* XXVII. *quo sensu dicantur. Eisdem Rebecca Iacobum vestivit. Earum odor Genes.* XXVII. *Odor Paradisi. Alium odorem super Iacobum quam super Esavum habuere. Iosephus*

eas dono recepit a patre Iacobo. Tunica Evæ nuper e Cœlo missa ad uxorem novi illius impostoris Sabbathi Zebi. Vera sententia de earum odore. Typus suavi odoris Christi. Vestes pelliceas sacerdotales fuisse ridiculum. Eva utrum sacerdos? Fœminæ sacerdotes nullæ apud Hebræos. Vestis pellicea naturæ congruens. Veterum Hebræorum vestes ex pellibus. Locus ad Hebræos XI. XXXVII. *Prophetarum habitus. Eliæ* II. *Reg.* I. VIII. *Vestes Iohannis Baptistæ Matthæi* III. IV. *Hebræi in ædificiis & victu lautiores quam in vestitu. Vestes ex pilis Camelorum in usu apud Hebræos. Priscorum Heroum vestes pelliceæ. Bacchi, Palladis, Herculis, Nisi, Camillæ, Primorum Senatorum Romanorum, Rusticorum Græciæ, Comicorum, Schytharum, Germanorum, Getarum, Hunnorum, Hungarorum. Lorica* θώρηκα. *Tabernacula militum pelliceæ, & lecti sub pellibus hyemare. Scuta scortea. Scutum* σκύτος. *hinc cutis. Ægis* αἰγὸς *galea &c. Fabula de pelle hianæ. Suppellex. Gentiles pellibus in sacris etiam utebantur. Falsorum Prophetarum habitus toga villosa. Pellibus victimarum incubare ad capienda somnia. Iovi incubare. Dermire pro dormire a* δέρμα *pelle. Hieronymi expositio loci Esaiæ cap.* LXV. *Ritus pellibus incubandi falso Strabo Mosi attribuit. Fons erroris pelles Tabernaculo in deserto adhibitæ. Nefas Carmentæ sacello pellem inferre. Larensii Pontificis pileus ex ovilla pelle. Homines pellibus tecti in marmoribus. Pelles in Lupercalibus. Error Plutarchi Pontificem M. Hebræorum Hinnuli pelle auro tecta vestitum fuisse. Post exitum ex Ægypto nulla vestes pelliceæ in usu, apud Sacerdotes Hebræorum.*

LVI. HActenus egimus de vestium sacerdotalium origine, de earum defectu, & redundantia. Ordo, quem nobis in hoc opere proposuimus, postulat, ut jam de earum materia agamus. Et primo quidem de materia vestimentorum sacrorum in genere quædam dicemus; Deinde de materia vestimentorum Pontificis M. sub examen revocabitur. Jam primo capite monuimus, primas vestes, quarum memoria exstat inter mortales, factas fuisse ex arborum foliis. Enimvero nulla materia paratior est ad conficiendas vestes, siquidem nulla Arachne, nulla Minerva, nulloque textore indigent folia, natura ipsa omnia pulcherrime concinnante. Folia illa fuisse ficulnea do-

cet Moſes ; Ex eadem quoque arbore folia ſumpſiſſe Adamum, tradunt Hebræorum Magiſtri, ex qua fructum vetitum decerpſit Eva. Quod utrum verum an falſum, nolo propius examinare. Interim non mirum, Adamum in medio Paradiſi, inter arbores latitantem, folia ſibi aptaſſe ad tegendum corpus, cum obvia fuerint. Eodem plane modo, quo legimus apud Homerum *Odyſſeæ libro* VI. Ulyſſem nudum errantem inter arbores in denſa ſylva, ne nudus deprehenderetur a Nymphis, aut quæcunque illæ fuerint mulieres, quarum clamores audiverat, ramum & folia decerpſiſſe, quibus corporis pudenda tegeret.

—— θάμνων ὑπεδύσετο δῖος Ὀδυσσεύς,
Ἐκ πυκινῆς δ' ὕλης πτόρθον κλάσε χειρὶ παχείῃ
Φύλλων, ὡς ῥύσαιτο περὶ χροῒ μήδεα φωτός.

—— *Arbuſtis clam egreditur divus Ulyſſes,*
Ex denſa autem ſylva ramum fregit manu craſſa
Foliis ut tegeret circa corpus pudenda viri.

Quo quælibet res paratu facilior eſt, & magis obvia; eo illius uſus communior frequentiorque. Cum in America infinita, omnis generis avium multitudo ſit, ejuſdem terræ incolæ ex avium plumis & ſpoliis, veſtes quam maxime ſibi conficiunt. Indiæ populi Ichtiophagi, ædificia, naves & id genus alia, conſtruunt ex cetorum, quorum ibi eſt magna copia, oſſibus, auctote Strabone libro XV. Quod idem de extremæ Septentrionalis plagæ incolis teſtatur Olaus Magnus *libro* XXI. *cap.* XXII. Ejuſmodi veſtes elegantes, & cymbas ex freto Davis, magna copia, Fliſſingam allatas, aliquando vidimus, & quaſdam etiam poſſidemus. Ficulnea autem folia ſumpſit Adamus præ ceteris, aut quia magis obvia erant, illiſque propius adſtabant, aut quia aptiora videbantur. Solent enim calidioribus regionibus magis apud nos luxuriare, ut etiam aliquando inſtar panni, non exigui, fruſti, ſe conſpicienda præbeant. Plinius *libro* XVI. *cap.* XXVI. *Fico folium maximum umbroſiſſimumque*. Quicquid eſt, ſolia arborum, materiam præbuiſſe primis omnium, quæ inter homines memorantur, veſtibus, certum eſt. Sed hæc non cenſentur ſacerdotalia. Deinde cum in iis parum præſidii contra tempeſtatum inclementiam fuerit, ea non diu geſtabant primi noſtri parentes: mox enim, illis detractis, aliis amiciebantur, ab ipſo Deo O. M. ſapientiſſimoque, qui multo melius quam

illi, quæ inter mortales ad victum & vestitum necessaria futura essent, novit.

LVII. Primæ igitur vestes, quæ revera nomen vestium merentur, & quas Deus O. M. ipse Adamo & Evæ concinavit, ex pellibus factæ erant; ut prima omnium vestium materia pelles fuerint animalium. Sic enim Moses Genes. III. XXI. *Et fecit Dominus Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, & vestivit eos.* Sed hæc ab Interpretibus varie explicantur. Tunicas fuisse constat. Isidorus Orig. libro XIX. cap. XXII. *Primum autem fuere pelliceæ tunicæ quibus offensam & ejectionem de Paradiso Adam & Eva induti sunt.* Textus habet כתנות *chetuna, tunicas.* Septuaginta χιτῶνας, quod est ipsum כתנות & Latinum *tunica*: Nam *Tunicam* & χιτὼν originem habere ab Hebræo כתונה dubitare nemo sanus potest, quod suo loco clarius demonstrabimus. Quidam tamen *feminalia*, alii *succinctoria* exposuere. Vestes fuisse ad tegendum corpus constat, eo magis, quod Moses statim addiderit, וילבשם *Et vestivit eos.* Sed utrum femina tantum velaverint, ut feminalia & succinctoria solent, qualem habitum etiam aliquando reperimus apud veteres popas & sacerdotes, non facile crediderim. Id fortassis inde quis colliget, quod Moses antea commate VII. dixerit Adamum & Evam sumpsisse folia ficuum, & tegumentum inde sibi confecisse; ubi habetur vox חגרת quam *succinctoria* reddiderunt Interpretes. Seniores habent περιζώματα. Quid autem fuerint perizomata docet Origenes, *libro* XIX. *cap.* XXII. *Perizomatum*, inquit, *id est succinctorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc primum primi mortales e foliis arborum sibi fecerunt, quando post prævaricationem erubescentes pudenda velabant. Cujus usum quædam barbaræ gentes, dum sunt nudæ, usque hodie tenent*: ideo Belgæ **Schorten** exponunt. Quidam igitur credebant כתונות *Chetunoth* tunicas pelliceas succinctoria fuisse, quasi Deus postea pellicea succinctoria illis substituisset, loco priorum, quæ ex foliis facta erant. Sed pelliceas tunicas vestes fuisse, quæ totum corpus tegerent, non est quod dubitemus, hac enim plerumque significatione venit vox כתונה *Chetunah*, ut & χιτὼν *tunica*. *Bereschit Rabbah fol.* XXIV. formam ejus etiam explicare conatur שהם דומין לפינס רחבים מלמטה וצרין מל מעלה: *Similes sunt turri inferne amplæ, & superne angustæ.* Et in Mathnoth Cohanim comparantur cum ardente candela, & cum forma herbæ, quæ in Aruch vocatur רוטא *Ruta*. Quid sit רוטא

fateor me ignorare, nam de *ruta* herba, id dici non poteſt. Suſpicor igitur ſcribendum eſſe כרוטא *Carotte*, & Belgice **Crooten** aut Germanice רובא Rübe quod paſtinacam ſignificat, aut רפא *Rapa*, quæ omnia figuram turris revera habent. Jarchius, ut Mathnoth Cohanim quoque docet, habet פנס׳ *pinſah*, *tuniculam*. Sed præcipua quæſtio eſt de materia, ex quanam conſtiterit illa tunica? Moſes quidem habet עור *ghor*, *pellem*. Bereſchit Rabbah ex mente Doctoris Meir, docet legendum eſſe כתנות אור *Tunica lucis*. Atque hinc etiam colligit qua fuerit forma: nempe (ut explicat ibi *Mathnoth Cohanim*) inſtar candelæ quæ flammam habet, inferne ampliorem, ſuperne vero acuminatam, inſtar turris, ut modo audivimus. Putant igitur, ut ſunt faceti, veſtes Adami primo ex luce fuiſſe, deinde lucem אור à Deo mutatam in עור *pellem*. Vide ibi *Mathnoth Cohanim*. Alii aliter. יצחק רביא אומר חלוקים היו כצפורן ונאים כמרגלים: *Iſaac Rabia dicit glabras fuiſſe, ut ungulas, & elegantes, ut margaritas*. Dixit etiam Doctor Iſaac, fuiſſe: ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן *Inſtar veſtimentorum, ex lino ſubtiliſſimo, quæ afferuntur ex Bethſchan*. Docetur etiam ibi, iſtas כתונות עור *tunicas pelliceas* ita vocari שהן דבוקין לעור *quia pelli adhærent*; talis eſt quælibet tunica interior. Doctor Samuel filius Nachman putat quod: צמר גמלים וצמר ארנבים היו כתנות עור׳ *Lanæ Camelorum & lana Leporum fuerint veſtes pellium*. Quare? שהן באין מעור *quia cum pellibus creſcunt, aut e pellibus proveniunt*. Hæc ſunt præcipuæ ſententiæ Judæorum de tunicis pelliceis Adami, prout a Rabboth recenſentur. Sed nolo nugas illas diutius proſequi, adeat ipſam Rabboth cui datum eſt. Utrum igitur illæ veſtes revera ex animalium pellibus factæ fuerint, non facile quis inde colliget. Sed nec inter Chriſtianos ſemper fuit eadem opinio. Origenes *tunicas pelliceas*, mortalia & caduca corpora interpretatur. Indignum enim putat ex Deo facere alutarium. Hæc ſententia quoque fuit ridiculi Præadamitarum auctoris. Gregorius Nazianzenus corporis nuditate exprimi vult, immortale prius, & nullis obnoxium morbis, Adami corpus; veſtibus vero, mortalitatem, gravitatem, ac infirmitatem, quæ corpus illud invaſerunt. De hiſce vide *Origeniana* doctiſſimi Huetii, *libro* II. *Quæſt*. XII. Heidegerum *de vita Patriarcharum*, *parte* I. *pag*. CLVIII. Genadius arborum *cortices* fuiſſe putat, quaſi Deus pro prioribus foliis, cortices arborum dediſſet. Sed a Theodoreto docte refutatur. Sane

ne עור *ghor* nunquam corticem arborum significasse, cum aliis non ausim adfirmare. Saltem apud Rabinos pro cortice aliquando sumi, notissimum est.

LVIII. Sed quicquid alii nugentur, עור plerumque pelles significare in sacra Scriptura, certum est. Derivatur enim a radice : ערה *gharah*, quod *nudandi* habet significationem. Hinc quia pelles ab animalibus, & cortices ab arboribus detractæ, ea nudant, עורות *ghoroth*, vocantur. Forte ipsa vox *cortex* nihil aliud est quam *corium*. Isidorus *libro* XVII. *cap.* VI. *Corticem Veteres corucem vocabant. Dictus autem cortex, quod corio lignum tegat.* Igitur *cortex* quasi *corio tegens*. Sed utrumque Hebræum est. *Corium* enim fluxisse ab Hebræo עור ; *ghor*, nullus dubito, mutato solummodo ע in G. ut in עמרה *Gomorha*, aut potius in C. ut ערב *Corvus*. Atque sic *corium* est ipsissimum עור nam a *caro* derivatum esse *corium*, ut vult Isidorus, minime credo. Non tamen æstimandum est, Hebræum עור significare id, quod proprie *corium* dicere solemus, pellem scil. arte alutaria subactam, pilis detractis; unde nobis calcei & ejusmodi alia, quod Galli *cuire* vocant, Germanice letter / & Belgice **leer**. Habet autem vox עור significationem generalem, quamlibet pellem denotans, quemadmodum Latinorum *pellis*, quæ nihil aliud significat, quam exuvias alicujus animalis, sive pelles crudas, quales ab animalibus detrahuntur, sive arte alutaria præparatas, sive glabras, detractis pilis, sive villosas. Talem significationem etiam obtinet Germanorum & Belgarum fel/ **vel** & **vliès** / quæ omnia a *pelle* originem habere dubitandum non est, levi mutatione *p.* in *f.* & *u*, quod insolens non esse norunt ii, qui in auctoribus vel parum versati sunt. Ipsum etiam Latinorum *vellus* nihil aliud est, quam *pellis*, nam *vellus* a *vellendo* dici, ut vult Isidorus, nequeo credere. Sæpius pellis ut & עור significant pellem crudam recenter ab animali detractam. Sæpissime tamen pellem arte alutaria subactam, ab omni corruptione præservatam, quo esset gratior, & usu diuturnior. Et inter subactas, quædam pilis nudatæ præparantur, undique glabræ, quod proprie *corium*, *cuire* & **leeder** dicimus. Inter quas duriores & crassiores calceis conficiendis destinantur, aliæ vestibus, chirothecis. Quædam auro etiam, argento, aliisque pigmentis & coloribus, ornantur, quas Græci χρυσοπάστους vocarunt, unde hodie nobis magna supellex, & parietibus contegendis ornandisque, magna copia adhi-

adhibentur. Has pelles plerumque dicere solemus *corium*, aut etiam *scorteum*, unde *scortum* sive meretrix, ut & Belgice **een vel**. Sed non rarius עור & pellis sumitur pro pelle villosa, arte alutaria ita concinnata, ut pili aut lana firmius & ornatius adhæreant, qualem Germani cum superiores, tum inferiores belz & **pels** vocant, Galli *pelisson*. Hinc & *pelletier*, alutarius, qui ejusmodi pelles præparat, quæ omnia etiam a *pelle* ita dicuntur. Ejusmodi pelles villosas fuisse, ex quibus factæ erant tunicæ primorum parentum, vix ego dubito. Nec ab hac opinione alieni sunt Judæi: statuunt enim fuisse ipsas illas vestes Esavi, quibus mater Rebecca filium Jacobum amicivit, ad fallendum patrem Isacum, de quo postea plura dicemus; Sed Jacobus villosis pellibus vestitum fuisse, ut parentem tutius, sub persona Esavi, adiret, sacer textus docet.

LIX. Quales autem pelles, & unde desumptæ fuerint, sacra Scriptura non clare exprimit. Ex nihilo creatas fuisse testatur Procopius. Quidam id factum credebant Angelis administrantibus. Sed cum Spiritus Sanctus de hisce sileat, nihil temere affirmandum est. Quid absurdi si quis diceret, ipsum Adamum, animalibus prius mactatis, detraxisse pelles, Deo Optimo Maximo, pro paterna sua cura, ipsi hoc monstrante & jubente; adeo ut Adamus vestes pelliceas fecisse diceretur, quia ei mandatum erat animalia mactare, illisque pelles detrahere, quibus pro vestibus uteretur, eo modo quo honestas, necessitas & tempestatum inclementia id maxime requirebat? Quicquid enim de creatione istarum pellium, aut de ministerio Angelorum circa eas, in medium proferant, eadem facilitate, qua dicitur, a nobis negari potest. Pedibus igitur eo in sententiam illorum, qui statuunt fuisse pelles victimarum, quas Adamus mactaverat, quum Deus cum eo fœdus gratiæ pepigerat. Constat siquidem in plerisque fœderibus intercedere signa quædam notabilia, quæ habent aptitudinem aliquam commonefaciendi, vel generalem de fœdere & sanctione ejus, vel specialem per similitudinem rei promissæ. Sic, ut Deus imperium & jus suum testaretur in peccatores, quibuscum fœdus facit, ut ostenderet, inquam, se jus & potestatem habere, igne, fulminibus cæterisque suppliciis puniendi fœdifragos & peccatores, ignes etiam & fulmina & tonitrua, cum horribili fragore & coruscatione, emisit e monte Sinai. Exodi XIX. Quo fortassis respexit Virgilius Æn. libro XII.

Audiat

Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit.
Sic plerumque in fœderibus ſacrificatum, & animalia immolata ſunt, quo ſignificaretur, Deo idem jus eſſe in peccatores ac in victimas, peccatorem eadem morte dignum eſſe, mortiſque reum, ſi legem tranſgreſſus fuerit. Hinc Hebræorum כרת ברית *carath berith*, *ferire* vel *ſecare fœdus*, qua locutione ipſi etiam Ethnici utuntur, in pangendis fœderibus & victimis immolandis: de qua vide Briſſonium *de formulis*. Ideo quidam etiam *fœdus* a *feriendo*, ſcilicet a ferienda victima, dictum volebant, aut etiam a *fœda porca*, quia, ſecundum ſententiam Servii & Pomponii, *fœde & crudeliter in fœderibus occidi ſolebat*. Hinc Virgilius *Æn. libro* III. *Cæſa pangebant fœdera porca.* Sed quo ritu Tullus Rex Romanorum fœdus cum Albanis pepigerit, porcum ſaxo ſilice percutiendo, notum eſt ex Livio *libro* I *cap.* CXXIV. Non tamen dubito, quin *fœdus*, & *fides*, & *fido*, a Græco πείθω derivata fuerint. Idem etiam ſignificare videtur *ſancire fœdera*: *Sanctionem* enim a ſanguine victimarum dictam putant, niſi cum quibuſdam mavelis a ſancto, quia fœdera ſancta ſunt. Sed ipſum ſanctum a ſanguine dici vix dubito. De comminatione, in ſanciendis fœderibus, per occiſa animalia, vide etiam Jeremiam XXXIV. & 1 Sam. II. In fœderibus Dei, immolatæ victimæ præterea ſignificant ſanguinem fœderis, J. Chriſti ſponſoris & ſalvatoris noſtri, quo ab ira Dei, & morte liberantur.

LX. Quando igitur Deus cum Adamo ſtatim poſt peccatum fœdus gratiæ pepigit, non eſſet abſurdum, ſi quis diceret, eodem etiam momento victimas mactaſſe Adamum, quibus admoneretur mortis, quam meruerat, ſimulque ſanguinis promiſſi ſeminis, Jeſu Chriſti, qui, ut illius vindex & גואל *goel* ſerpenti quidem caput eſſet contriturus, ſed ita tamen, ut calcaneum ipſi quoque contereret ſerpens, nempe ut Romanos & Judæos ad ſanguinem fundendum incitaret. Interim has victimas Adamus non poterat rite offerre, niſi expreſſo mandato Dei edoctus; fide namque offerre debuit, non minus quam Abel, omneſque credentes, at fides nititur mandato Dei. Deus igitur primum Adamo de mactandis victimis, ad ſacrificia, præcepit. Victimis autem mactatis, pelles ceſſit Adamo ut ſacerdoti, quod etiam originem dediſſe legi quæ extat Levit. VII. VIII. *Sacerdos, qui offert holocauſti victimam, habebit ejus pellem*, veriſimile eſt: nam Adamum primum

 fuiſſe,

fuisse Sacerdotem, vestesque illas pelliceas sacerdotales fuisse, Hebræorum magistros docuisse supra capite primo, ex Baal Hatturim & Rabboth, demonstravimus. Addi potest, Deum pelles, ut paratissima vestimenta post peccatum statim dedisse Adamo, ut externis illis vestimentis ipsi statim testaretur gratiam suam, qua ipsius peccata tecturus esset, ne ob sensum peccati & mœrorem animus labasceret; vestes enim gratiæ Dei quoque Symbolum esse apparet ex Apocalypseos capite III. commate XVIII. prout & præteritio peccatorum in veteri Testamento exprimitur per verbum כפר *Kiper*, peccata *obducere*, aut *tegere*.

LXI. Hactenus tamen nondum constat cujusnam generis fuerint animalia illa, ex quibus Adamus primas victimas obtulit Deo? ut merito quis quærere posset, ex quo genere animalium pelles illæ desumptæ fuerint, quæ materiam primi parentis vestibus præbuerunt? Fuerunt ex verpulis, qui crediderunt Adamum bovem Deo primum sacrificasse, & bovem quidem, qui unicum tantum cornu habuerit. Sic enim Gemara ad *Codicem Schabath folio* XXVIII. *b*.

ר׳ יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שני ותיטב לה׳

פר × משור רפֿ מקרין ומפריס : *Doctor Iehuda dixit: Bos, quem obtulit Adam primus, cornu unicum habuit in fronte, sicut dicitur*, Gratius erit Domino, quam bos aut vitulus, cornu habens & ungulas scissas, Psalmo LXIX. XXXII. Hircum tamen fuisse multo verisimilius est. Eo magis id colligi posse videtur, quod frequentiora sacrificia non fuerint, quam ex capris & hircis, adeoque Deum Opt. Max. statim Adamo adumbrare voluisse semen promissum, Christum veram victimam, qui toties sub lege per hircos repræsentatur, præsertim magno die piaculari X. Tisri; unde etiam agnus Dei sub Novo Testamento vocatur, qui tollit peccata mundi, & agnus mactatus ante jacta fundamenta mundi. Quicquid est, si vestes primorum parentum factæ fuerunt ex pellibus victimarum, quas Adamus primum obtulit, hœdos, vel hircos fuisse dicendum est, secundum sententiam migistrorum. Nam vestes illius pelliceæ ex pellibus hircorum fuerunt; si quidem vestes Esavi, Jacobi &c. (ut mox ostendemus) ex ejusmodi pellibus erant. Adde quod Geneseos cap. XXVII. versu XVIII. legamus Rebeccam quum filium Jacobum vestiret (vestibus scilicet Adami) ut patrem falleret *pellibus hœdorum lactentium induisse manus ejus, & glabritiem colli ejus*.

LXII.

LXII. Parum igitur eſſet recutitis, docere veſtes Adami pelliceas fuiſſe ſacerdotales, ſed & ad alias fabulas lepidiſſimas inde delabuntur. Docent enim in iiſdem veſtibus ſacrificaſſe Abelem, Noachum, Abrahamum, Iſaacum, Eſavum, Jacobum, immo omnes primos genitos ad Aharonem, uſque. Bereſchit Rabba loco jam ſæpius laudato, *folio* XXIV. Inter multas & vanas opiniones doctorum, quas recenſet, addit ſententiam Doctoris Simeonis Ben Lakiſch: ſcilicet : ובהן היו בכרות משתמשים *Et in iis miniſtrabant primi geniti.* Docent præterea veſtibus illis tantam fuiſſe vim, ut omnes feræ & beſtiæ, quamvis truculentiſſimæ, ad earum conſpectum exhorruerint, & ſeſe ſubjecerint. Tandem veniſſe in Manus Nimrodi, celeberrimi iſtius venatoris, quarum virtute etiam feliciſſime venatus eſſet? Eſavum vero eas deſideraſſe, Nimrodo occiſo, ſuas feciſſe. Hinc vocatas credunt בגדי החמדות *veſtes deſideratiſſimas.* Geneſ. XXVII. com. XV. שחמד אותן מן נמרוד *quoniam eas deſideravit a Nimrodo*, ut explicat Jarchius, & Raſche in *Paraſcha Tholdoth fol.* LXXIII. שחמד מנמרוד והרגו ונטלן *Quia deſideravit eas a Nimrodo, & occidit eum, & arripuit eas.* Hac via igitur ad manus Eſavi pervenerunt. Eadem fuiſſe veſtimenta, quibus Rebecca Jacobum filium amicuit, ut fraude, Deo tamen divina ſuo providentia, ex æterno decreto omnia ſic dirigente, vota, quibus Iſaacus Eſavum beare voluit, interciperet. Odorem autem gratiſſimum illum, qui patrem exhilerabat, ſumpſiſſe in ipſo Paradiſo, atque inde conſervatum ad tempora uſque Eſavi & Jacobi. Nam ad verba illa Gen. XXVII. verſu XXVII. וירח את ריח בגדיו *Et odoratus eſt odorem veſtimentorum ejus*, interrogat Rabboth in *Paraſcha Tholdoth fol.* LXXIV. Quomodo id fieri potuerit, ut tam gratum haberent odorem, quandoquidem odor hircorum eſt naribus moleſtiſſimus. (veluti Latine *hircum olet.* Et *hircum ab aliis*) Reſpondent ſapientes, id inde factum eſſe, quod eſſet odor Paradiſi.

אמר רבי יוחנן אין לן דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו׳ אלא בשעת שנכנס יעקב אבינו אצל אביו נכנס עמו גן ערן הדרה דא״ל ראה ריח בני כירח שדה ובשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנס

: עמו גהינם היך מה דאת אמר בא זדון ויבא קלון *Doctor Iohannes docet, nihil reperies quod graviorem odorem emittat, odore hircorum. Quando igitur dicitur* (Gen. XXVII.) Et odoratus eſt odorem veſtimentorum ejus, & fauſta illi præcatus eſt, *id intelligendum eſt: Quod, quando pater noſter Iacobus ingreſſus eſt, ad patrem ſuum ſimul*

ſimul cum eo ingreſſus fuerit hortus Eden. Et hoc quidem illud eſt quod dicitur. Et odoratus eſt odorem filii ſui, ut odorem agri: *Sed quum Eſavus ad patrem ingreſſus eſt, ingreſſa ſimul cum eo fuerit Gehenna, quia dicitur* (Prov. XI. II.) *Si advenerit ſuperbus, advenerit ignominia.* Idem ſenſit Jarchius ad Geneſeos locum citatum. והלא אין אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: *Nonne verum eſt, pejorem non eſſe odorem, odore hircorum? Sed docemur quod cum eo ingreſſus fuerit odor horti Edenis.* Et ad hæc verba quæ mox addit Iſaacus: ריח בני כריח שדה אשר ברכו יהוה: *Odor filii mei eſt inſtar odoris agri, quem Deus beavit.* ſic commentatur: שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז״ל *Quia Deus illis indidit gratum odorem, & hic quidem eſt ager pomorum, ſic enim exponunt doctores noſtri beatæ memoriæ.* Hæc valeant quantum poterunt. Mea quidem ſententia, per odorem illum, nihil aliud intelligi voluit Spiritus ſanctus, quam in regionibus illis moris fuiſſe, ſuaviſſimis odoribus veſtes condiri, non tantum, ut adverſus corruptiones tutiores eſſent, ſed ut & cerebrum corroboraretur: ſtultos ideoque eſſe eos, qui odores gratos, aut quævis alia dona Dei, quæ pro paterna ſua bonitate mortalibus largitus eſt, faſtidioſe ſimul & ſuperſtitioſe ſpernere ſolent. Sed & typus erat ſuaviſſimi illius odoris Chriſti, fratris noſtri primi geniti, cujus juſtitia, tanquam pretioſis veſtimentis, ſuaviſſimum odorem ſpirantibus, amicti, grati eſſemus Deo patri, quem accedere nobis liceret cum omni fiducia, ad impetranda omnia bona ſpirtitualia in Cœlis: Epheſ. I. Sed has veſtes pelliceas primi parentis, tandem perveniſſe ad manus Joſephi in Ægypto, docet Targum Jeruſalemitanum, in paraſcha ויחי ſive capite XLVIII. Geneſeos, ubi de precibus Jacobi, quibus vota concepit pro Joſepho, inter alia Jacobus promittere dicitur Joſepho veſtem, quam geſtavit Adamus, ut rem quæ pretio ſuperat, etiam ea quæ cariſſima & deſideratiſſima ſunt mortalibus. ואנא יהתיב לך חולק חד יְתִיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלאהין בזכותי ובעובדי טביא: *Ego autem dabo tibi partem aliquam ſupra fratres tuos, veſtem Adami primi noſtri parentis, quam accepit avus meus, e manibus Nimrodi impii. & dedit Iſaaco patri meo, & Iſaac dedit Eſavo. Ego vero accepi eam ex manibus*

nibus Esavi fratris mei non quidem gladio aut arcu meo, sed meritis meis & bonis operibus.

LXIII. Toti terrarum orbi notam esse credo, putidam fabulam, quæ & hodie inter Judæos, qui quascunque fabulas credunt, pro vera historia narratur; ante paucos annos, uxorem, novi istius impostoris *Sabbathi zebi*, tunicam pelliceam, quam Eva ante fere sex M. annos gerebat, e cœlo dimissam nactam fuisse, plurimis sanctorum & Patriarcharum nominibus depictam, & aureis literis ornatam, in quodam campo, in quem a parentis genio, qui Judæus fuerat, ea tamen non aliter sciente quin Christiana nata fuerit, nuda deducta erat, stupendo plane miraculo. Utrum vero cœleste illud vestimentum illæsum, a nova illa nupta, novi Messiæ, in arca servatum fuerit, an detritum & jam lacerum alicubi in angulo, inter sordidos verpulos jaceat, & cui usui hodie inserviat, fateor me nescire. Sane nænias illas, dignas ut a vetula pueris in cunis vagientibus præcinantur, a recutitis, sibi pulchre de novo suo Messia blandientibus, narratas accepi. Sed vestes illas Adami pelliceas, sacerdotalem habitum fuisse Adamo & posteris ejus, ut verpuli garriunt, ridiculum esse non vereor dicere. Saltem primo sacrificio inservire non poterant, si verum est, eas ipsis primis victimis fuisse detractas, nam a Deo creatas fuisse ex nihilo, supra jam refutatum est. Igitur quidquid dicant, oportet, ut Adamus sacrificium istud nudus, aut si quod vestimentum habuit, arborum tantum foliis tectus, fecerit; atque sic non nisi cæteris sacrificiis, quæ sequebantur, adhiberi poterant. Deinde nunquam sacerdotales fuisse, satis manifesto probari posse existimo: cum Deus non tantum Adamum vestiverit, sed ipsam etiam Evam. Ejusdem igitur naturæ fuerunt vestimenta Evæ ac Adami. Dicendum itaque est, vestes Adami non fuisse sacerdotales, aut Evæ tunicam quoque fuisse sacerdotalem, Evamque sacerdotem, & sacerdotio functam fuisse; quod tam est absurdum, quam quod est absurdissimum. Fœminas enim sacerdotes, populus Dei, nec ante legem in Ecclesia Patriarcharum, nec sub lege unquam, agnovit, etsi apud reliquas gentes illud fuerit frequentissimum. Ex claris igitur verbis Mosis aliud nihil colligi potest, quam Deum primos nostros parentes pellibus vestivisse, detractis ex foliis succinctoriis, ad tutamen corporis, contra tempestatum inclementiam, ad velandam nuditatem. Cætera vero, quæ diximus de typo & significatione rerum spiritua-

 lium

lium, non nisi ex analogia fidei, prout bona temporalia plerumque beneficia spiritualia credentibus ob oculos ponere solent, colligi possunt.

LXIV. Interim mos ille pelliceas vestes gestandi, simplicissimus, & naturæ maxime congruens fuit. Hinc plerique veterum, sive exemplum Adami primi parentis (nam *premimus vestigia patrum*) secuti, sive natura ipsa hoc postea monstrante, pelliceis vestimentis amictos fuisse, constat. Patriarchis nulla materia, in re vestiaria magis nota, nec frequentior fuit, quam pelles: plerique enim pellibus tecti incedebant, quod paucis verbis etiam nos docet Apostolus ad Hebræos Capite XI com. XXXVII. Ubi tradit veteres (de sanctis loquitur) ambulasse ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγαίοις, *in ovillis & caprinis pellibus*. Hunc prophetarum habitum fere ordinarium fuisse, quibusdam creditur. Plerumque villosa etiam eorum vestimenta fuerunt. Sane Elias II. Regum cap. I. VIII. dicitur: איש בעל שֵׂעָר ואזור׃עור אזור במתניו *vir pilosus, & cingulo pelliceo accinctus lumbos suos*. Zacharias etiam ita sermonem instituit de prophetis, præcipue ubi de falsis prophetis loquitur, ac si extra villosam vestem non prophetassent, sed vestes illas expresse induissent, ut in iis prophetarent. *Ita*, ait, *erit die illo, ut erubescant isti prophetæ, quisque a visione sua, quam prophetaverit, neque induant* אדרת שער למען כחש *togam villosam ad mentiendum*. Zachariæ cap. XIII. com. IV. Hunc habitum non fuisse rarum apud gentilium vates, infra patebit.

LXV. Eodem fere habitu creditur quoque amictus Johannes Baptista, quo & Elias: atque id non absque singulari Dei providentia factum fuisse, quidam autumant. Nam quandoquidem cum spiritu & virtute Eliæ venerat Lucæ I. XVII. etiam habitu aliquo exteriori Eliam referre debuisse credunt. Hinc Mathæus capite III. commate IV. εἶχε τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφῦν αὐτοῦ. *Habuit vestimentum ex pilis cameli, & Zonam pelliceam circa lumbos suos*. Sed utrum hæc vestimenta fuerint ex camelorum pellibus, an ex pannis crassioribus, qui ex eorum pilis, sive lana, fieri solebant, (vestes enim ex lana camelorum, non adeo raras fuisse apud Judæos, tempore Christi, postea patebit) jam non disputo. Sanè molles fuisse vestes, prout auctores etiam mentionem faciunt de lana camelorum, quæ vel milesias lanas mollitie æquet, non puto: Nam parum id covenisset

ſet cum ejus victu, qui erat parcus & agreſtis, quamvis alias Hebræi in ædificiis & in victu multo lautiores eſſe debuerint, quemadmodum id docet Bereſchit Rabba, *fol.* xxiv. ſect. xx. Pelliceam tamen zonam circa lumbos habuiſſe, atque ſic habitum Prophetarum aliquomodo imitatum fuiſſe, certum eſt. Tamen non conſtat, utrum zona villoſa, an vero, pilis arte alutaria detractis, corium fuerit. Ex Syri verbis nihil quoque colligi poteſt; nam ſequitur fere κατὰ πόδα textum Græcum. ܗܘܐ ܠܒܘܫܗ ܕܣܥܪܐ ܕܓܡܠܐ ܘܐܣܪܗ ܚܨܐ ܕܡܫܟܐ ܥܠ ܚܨܘܗܝ *Erat veſtimentum pilorum Camelorum, & cingulum pelliceum, ſuper lumbos ejus.* Vox ܡܫܟܐ proculdubio eſt ipſiſſimum Græcum μέσκος. Eadem voce etiam Paulus utitur in Epiſtola ad Hebræos cap. xi. commate xxxvii. ubi tamen Apoſtolum loqui de villis, multi credunt. Nec aliter locum Matthæi vertit Arabs quam Syrus: *Erant autem veſtimenta Iohannis ex pilis Cameli, & zona corii ſuper lumbos.* Quidquid eſt, veſtimenta pellicea uſitatiſſima fuiſſe apud Hebræos, neutiquam dubitandum eſt. Huc quidam referunt verba Jobi xxxi. verſu 11. *De vellere agnorum meorum incaluit.* Ezechielis xxxiv. xx. *Adipem comeditis & lanam induitis.* Et Prov. xxvii. verſu xxvi. *Agni erunt ad veſtimentum tuum*; quamvis loca illa intelligi poſſint etiam de pannis ex lana confectis, non minus quam de integris pellibus.

LXVI. Ejuſmodi veſtimenta uſitatiſſima fuiſſe apud cæteras gentes manifeſto conſtat. Priſci Heroes (quorum maximam partem ipſos Hebræorum Patriarchas fuiſſe, ab aliis jam eſt demonſtratum) apri, tigridis, leonis aut hinnuli exuviis, aut Lybiſtidis urſæ, aut nebride, id eſt hinnuli, aut baſſari, id eſt vulpis pelle tecti per orbem vagabantur. Hinc Apolonii Rhodii *Scholiaſtes libro.* i. σύνηθες τοῖς ἥρωσι τὸ δερματοφορεῖν. *Solenne eſt Heroibus pelles geſtare.* De Baccho, pelle hinnuli veſtito (unde etiam Νεβρώδης & νεβριδόστολος) ex Plutarcho, *veteribus Epigrammatis*, & *Orphei hymnis*, ſupra capite iii. quædam diximus. Herculem pelle Leonis veſtitum, neminem ignorare credo. Euripides in *Hercule inſano.*

Στολήν τε θηρὸς ἀμφέβαλες σῷ κάρᾳ
Λέοντος, ᾗπερ αὐτὸς ἐξωπλίζετο.

Hinc

Hinc eſt, quod Lucianus in *Necyomantia*, Menippum ad inferos mittat, pelle Leonis veſtitum, ipſique mandet, ut ſe Herculem diceret. Καὶ ἐνεσκεύασε τῷ πίλῳ καὶ τῇ λεοντῇ καὶ προσέτι τῇ λύρᾳ καὶ παρεκαλεύσατο ἢν καὶ λέγειν Ἡρακλέα δὲ ἢ ὀδυσσέα ἢ Ὀρφέα. *Et ornavit pileo, & leonis Exuviis & inſuper lyra, juſſit etiam, ut ſi quis nomen roget, me non Menippum quidem, ſed Herculem, aut Ulyſſem, aut Orpheum dicerem.* Hanc veſtem etiam Lucianus μηδικὴν *Medorum* vocat. Feſtus: *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur. Lugentes quoque diebus luctus in pellibus ſunt.* Ubique fere in nummis reperies Herculem, Leonis pelle veſtitum. Sed ipſæ quoque Heroinæ pellibus tectæ erant. Ut Juno Sospita, quæ pelle caprina ſemper veſtita fuit, Cicero *De Natura Deorum libro* I. Neomagi anno CIƆIƆCLXXIII. a Gallis elegantiſſimus efoſsus eſt nummus argenteus L. ROSCI FABATI, ubi Juno Soſpita hædina pelle egregie veſtita eſt. Ejuſmodi & apud Urſinum conſpicitur huic valde ſimilis. Videtur & Pallas ita veſtita, tecta enim erat ægide, id eſt pelle caprina; quamvis non negem & arma ſæpe notaſse, quo ſenſu & ipſi Jovi *ægis* adſcribitur, quare & *munimentum pectoris æreum* dicitur, idemque eſt ac *lorica* ut habet Servius, ad Virgil. Æn. VIII. At ſive ex pelle, ſive ex ære fuerit *ægis*, certum tamen eſt, antiquiſſimis temporibus ex pelle caprina fuiſse indeque ortum habuiſse; veterum enim arma æque ac veſtes, plerumque ante bellum Gallicum, fuiſſe ex pellibus, nullus doctorum dubitabit. De hiſce mox plura. Virgilius Æn. VIII.

> *Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,*
> *Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant,*
> *Connexoſque angues.*

Idem etiam de Camilla, libro XI.

> ——— *pro magnæ tegmine pallæ*
> *Tigridis exuviæ per dorſum a vertice pendent*

Primos homines pelles geſtaſse ex Feſto, loco jam modo allegato patet, quum dicit: *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur.* Clarius Lucretius lib. V

> *Nec dum res igni ſcibant tractare, neque uti*
> *Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum.*

Et mox:

Tunc igitur pelles nunc aurum & purpura curis
Exercent hominum vitam belloque fatigant.
Quo magis in nobis (ut opinor) culpa residit.
Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
Terrigenas.

Pausanias in Phocicis, ubi de agro Locrorum. Λέγεται δὲ καὶ οἱ πρῶτοι τῶν ἐνλαῦθα ἀνθρώπων ἦσαν αὐτόχθονες. ἐσθῆτα δὲ οὐκ ἐπιστάμενοί πως ὑφαίνεσθαι, σκέπην πρὸς τὸ ῥῖγος θηρίων δέρματα ἐποιοῦντο ἀδέψητα, τὸ δασὺ τῶν δερμάτων ἐς τὸ ἐκλὸς ὑπὲρ εὐπρεπείας τρέπονλες. *Dicitur autem homines illos indigenas fuisse: Eosque quum nondum noverant vestem texere, solitos fuisse corpora amicuisse ferarum pellibus crudis, pilis extrorsum conversis, ob decorem.* Idem fuit habitus priscorum Senatorum Romanorum, ut videre est apud Propertium *Eleg. lib.* I. IV.

Curia prætexto quæ nunc nitet alta senatu
Pellitos habuit, rustica corda patres.

Hinc Lucanus:

pretiosaque vestis
Hirtam membra super Romani morte Quiritis.
Induxisse togam.

LXVII. Media in græcia rusticos senes ab Aristophane in Νεφέλαις *act.* I. *scena* I. & Polluce *libro* IV. *cap.* XIX. comicis dici διφθερίας, pelle vestitos, Seneca *Epistola* XC. *Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum & aliorum animalium a frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? Non avium plumæ in usum vestium conferuntur? Non hodieque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac murium? quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt?* Videatur etiam Justinus *libro* II. *cap.* II. Salustius auctor est, *Germanos intectum rhenonibus*, id est, agninis pellibus, *corpus habere*; Et Tacitus de Moribus German. *Gerunt*, inquit, *ferarum pelles, proximi ripæ negligentius, ulteriores exquisitius.* Et Julius Cæsar *de Bello Gallico libro* VI. *Pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. Getas* etiam *pellitos* vocat Ovidius, de Ponto & alibi. Et Claudianus Getarum *Curiam pellitam* dicit, libro de bello Getico.

Crinigeri sedere patres, pellita Getarum
Curia.

De Hunnis & Hungaris idem teſtantur Ammianus Marcellinus, Jornandes, & alii. Hodieque illis gentibus, ut & Schytis Moſcovitis, nihil familiarius. Lectis, Tegumentis, Tabernaculis, armis & ſexcentis aliis rebus pelles adhibebantur. Juvenalis *ſat.* VI.

Sylveſtrem montana thorum cum ſterneret uxor.
Frondibus, & culmis, vicinarumque ferarum
Pellibus.

Propertius:

Atque hinnuli pellis totos operibat amantes
Altaque natiuo creuerat herba thoro.

Et Ælianus *libro* XIII. *Hiſt. cap.* I. *de Atalanta*: ἦν δὲ ἄρα τῇ Ἀταλάντῃ στρωμναὶ μὲν αἱ δοραὶ τῶν τεθηραμένων. *Stratis autem lectoque utebantur ferinis pellibus.* Venatoribus quoque ſolenne erat cervorum aliarumque ferarum exuviis ſeſe tegere, qua fraude facilius feras deciperent. Vide Plutarchum *de Fortuna Alexandri.* Et Ovidium *Metam. libro* I. ubi de Nympha Peneide. Cicero *Orat. pro L. Murena*: *Tubero ille homo eruditiſſimus & ſtoicus, in funere Scipionis Africani, cum epulum populo Romano nomine Q. Maximi daret, ſtravit pelliculis hædinis lectulos punicanos, & expoſuit vaſa ſamia.* Tabernacula militum pellibus tecti erant. Ideo & milites ſub pellibus hyemare dicebantur antiquitus. Vide Cæſarem *de bello civili libro* III. & Taciti *Annales lib.* XIII. Et Curtium *lib.* VII. Nihil etiam uſitatius militibus, quam habere arma, ſcuta ſcortea & pellicea. Hinc Maro *libro* XI. de Ornyto.

Cui pellis latos humeros exempla juvenco
Pugnatori operit.

Hinc *lorica* a *loro*, niſi ita dicatur *lorica* quaſi θώρηκα, littera θ in λ abeunte, ut monet Magnus Voſſius de *Idol. libro* III. *cap.* LXX. Hinc *Scutum* σκῦτος *cutis* germanice & belgice, *haut*, *huit.* *Ægis* quia e pelle αἰγὸς *capræ.* Et galea γαλῆ, quia e corio *muſtelæ*, & κυνέην dicunt ex pelle *canis* & λυκέην, quia ex *lupinis.* & ſic de cæteris. Notum etiam eſt Ægyptiorum commentum, vulnerari non poſſe eum qui indutus ſit pelle hyænæ. Sed de hiſce vide Voſſium de *Idol. libro* III. *cap.* LXX. Tandem omnibus fere rebus inſerviebant pelles apud veteres; hinc etiam factum eſt, ut fere omnia vaſa & inſtrumenta, quibus domi forique uti ſolebant, *ſupellex* vocarentur: quod etiam animadvertit Celſus juriſconſul-

tus

tus, *Digestis de supellectili legata.* Vide Cælium Rhodiginum libro XXVII. cap. XIV. & alios bene multos.

LXVIII. Non tantum rebus prophanis, sed & sacris inserviebant pelles. Diximus jam supra, Hebræorum prophetis in more positum fuisse vestes pelliceas, & quidem villosas gerere, quod exemplo Eliæ demonstratur; & exemplo falsorum prophetarum, de quibus Zacharias cap. XIII. Commate IV. ubi Deus minatur: *Eos non amplius indui toga villosa ad mentiendum*, scilicet ad prophetanda falsa pro more suo. Unde non sine causa colligi quidam putant, togam villosam falsis prophetis propriam fuisse. Fortassis respexit propheta ad morem adeo receptum inter prophetas idololatras, qui pellibus victimarum tegebantur iisque in fanis, in Templis, aut sepulcris substratis incubabant, ut futura prædicerent. Pausanias in Atticis, ubi de Amphiarao, cui arietem immolant. Καὶ inquit, τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι, καθεύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος *Substrata pelli incubantes, per somnia exspectant interpretamenta.* Virgilius *Æn. libro* VII.

Hinc Italæ gentes omnisque Oenotria tellus
In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
Quum tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur avernis,
Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, stratisque jacebat
Velleribus.

Hinc *Deo* alicui, ut *Iovi*, *Æsculapio* &c. *incubare* dixerunt veteres, pro incubare victimarum pellibus, in Deorum illorum Templis aut Fanis. De quo vide Servium ad hunc locum Virgilii, Plautum in *Curculione*, & Ciceronem *de divinatione libro* I. Strabo *libro* XI. mentionem quoque facit quorundam μαντεῖα ἐγκοιμωμένων *oraculi incubantium* in urbe Ναβάρκῃ prope mare Caspium.

LXIX. A vetustissimo illo ritu verbum *dormire* initium sumpsisse, docti non dubitant, nisi tamen ab Hebræo דרם. Nam a δέρμα *pelle* fit *dermire*, i. e. pelli incubare. *Dermire* etiam antiqui dixere, pro *dormire*, ut *benus*, *bonus*: *hemo*, *homo*, Hunc ritum

 non

non ignoravit B. Hieronymus Esaiæ cap. LXV. ad hæc verba prophetæ: *Qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum. Nihil*, ait, *fuit sacrilegii, quod Israel populus prætermitteret; non solum in hortis immolans, & super lateres thura succendens: sed sedens quoque, vel habitans in sepulchris, & in delubris idolorum dormiens; ubi stratis pellibus hostiarum incubare soliti erant, ut somniis futura cognoscerent. Quod in fano Æsculapii usque hodie error celebrat Ethnicorum, multorumque aliorum, quæ non sunt alia, nisi tumuli mortuorum* Stultum istum ritum pellibus victimarum incubandi, & ad interpretanda oracula, Mosi & Hebræis insulse adscribere ausus est Strabo, *libro* XVI. ubi tradit, Mosen inter alia multa præcepta docuisse: Eos qui caste vivunt, pro se & pro aliis dormituros in templo, ut bona somnia haberent. Ἐγκοιμᾶσθαι, ait, δὲ καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν τε, καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ἄλλους τοὺς εὐονείρους. καὶ προσδοκᾶν δεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ δῶρον ἀεί τι, καὶ σημεῖον τοὺς σωφρόνως ζῶντας καὶ μετὰ δικαιοσύνης. τοὺς δ' ἄλλους μὴ προσδοκᾶν. *Dormiendum illis esse, pro se & aliis, quin bonis somniis capiendis apti essent; Et exspectandum a Deo aliquod donum, aut signum, si juste vivant: cæteris autem nihil exspectandum esse.* Sed miser in hunc errorem abductus est proculdubio, quia audiverat Sacerdotibus & Levitis in templo dormiendum fuisse, secundum suas custodias. Aut forsan quia ipsi narratum fuerat, aut in Hebræorum monumentis legerat: Tabernaculum, & mensam, & vasa sacra pellibus tecta fuisse.

LXX. Nec eorum prophetæ & vates soli, sed & ipsi sacerdotes pellibus aliquando tecti erant. Scio equidem, nefas fuisse sacello Carmentæ pellem inferi, quemadmodum canit Ovidius *Fastorum libro* I.

> *Scortea non illi fas est inferre sacello,*
> *Ne violent puros exanimata focos.*

Sed hoc aut intelligendum est, de morticiniis, non de pellibus quæ ab animalibus mactatis trahebantur, aut dicendum est, id sacra Carmentæ tantum postulasse, non vero cæterorum Deorum: contrarium enim, ex iis quæ modo diximus, satis apparet. Sane Larensius Pontifex cum suis apud Athenæum *libro* VII. pileum habuit ex ovilla pelle. Ἐσθῆτάς τε ἔχομεν καὶ ὑποδέσεις, εὐτελεῖς, πίλους τε ταῖς κεφαλαῖς περικείμεθα προβατίων δερμάτων δασεῖς. *Exigui pretii amictus calceatusque nobis est: pileo caput opertum ex ovium pelle villosa.* Reperies etiam in marmoribus homines ab

ilibus

ilibus pelle tectos, qui, victimam ducunt immolandam. De usu pellium in sacris lupercalibus, supra capite primo ex Plutarcho, valerio Maximo & aliis satis diximus.

LXXI. Quidquid est, Hebræorum sacerdotes pelliceas vestes nullas agnoverunt. Putidissimam igitur fabulam orbi obtrudere conatus fuit Plutarchus, *sympoſiacon libro* v. (de quo vide supra capite III.) ubi, ut suis persuaderet, Judæos Bachum adorasse, multis argumentis, quæ quidem speciem aliquam habebant, quamvis ipse, eorum quæ in medium profert, veritatem ac fontem, ob ignorantiam linguæ hebrææ, & imperitiam in Religione Judaica, assequi non potuerit, pueriliter adfirmat, Pontificem Max. apud Judæos vestitum fuisse νεβρῖδα χρυσόπαστον. *hinnuli pellem auro contectam.* Sed nænias illas supra jam plus satis refutavimus. Ideoque si vestibus quibusdam pelliceis usi sunt Hebræi, dum sacerdotio fungebantur, id factum fuisse solummodo in Ecclesia Patriarcharum, ante legem Mosaicam, sed non post exitum ex Ægypto, dicendum est. Sed satis fuse jam docuimus ex magistrorum placitis, Adami vestes pelliceas fuisse sacerdotales, inque illis primos genitos sacra fecisse. Sed hæc valeant quantum poterunt. Quæstio nobis est, de vestimentis sacris tantum, prout a Deo per Mosen præscribuntur Aharoni & filiis ejus, & quatenus in Republica Judaica, inde a tabernaculo ad usque tempora Christi, observatum fuit.

Caput V.

DE MATERIA VESTIUM SACERDOTUM, ET PRIMO DE LANA.

Tabernaculi in deserto & sacrarum vestium eadem materia Eodem tempore initium sumpserunt. Lana & linum apud Hebræos & alios vulgatissima materia. Levit. 19. כלאים & שעטנז *quid? Levigare*, Carminare, Kammen, hekelen, nere, texere. *Sententia Talmudicorum.* Tirentay. *Filo lineo non sunt consuenda vestimenta lanea. Cannabum, Bocharti sententia de Etymo* Schaatnez *Quid proprie sit Schaatnez? Ex lana & lino mix-*

 tum,

tum, non ex serico, gossipio &c. Schaatnez quale vetitum ex sententia patrum ad evitandas offensas. כלך, *pinna &* πιννικόν. בגד *sive* vestis *quid? David quo sensu vestibus tectus. Locus* I. *Reg.* I. *explicatus. Delirium Iudæorum de pœna Davidis ob laceratum pallium Saulis. Vestis* ἐσθής, *vox generalis. Locus Mathæi cap.* XXI. *explicatus. Et* II. *Reg.* IX. *vers.* XIII. *Quousque licuerit Iudæis commercium habere cum Schaatnez? Cui à Deo vetitum? In Zizith fuisse schaatnez. Cuilibet permissum fuit vestem schaatnez publice lacerare. Vestimenta sacerdotum an fuerint schaatnez? Regula Talmudica Vestes sacerdotum nullæ ex serico, gossipio, lana camelorum, leporum, aut caprarum. Balteus erat schaatnez, ut & Ephod & pectorale. Iosephi sententia de vestibus duplicis materiæ. Seldeni explicatio hujus loci. Ejus error.* רקם *&* חשב *differunt. Quo sensu balteus dicatur* רקם. *Bocharti error. Iosephus explicatus & vindicatus. Cur sacerdotibus V. T. jussum Vestem aliquam duplicis materiæ sacerdotum, signum rerum mundanarum sub V. T. Iudæorum & Ethnicorum uniendorum per Christum. Signum peccati veterum. Flaminicæ tunicam laneam lino consutum habere vetitum.*

LXXII. VEstes igitur sacerdotales, de quibus hic quæstio instituitur, initium cum ipso Tabernaculo in deserto, post exitum ex Ægypto, sumpsisse, supra capite primo diximus. Sed ejusdem quoque materiæ fuisse, ex capite XXVIII. Exodi, cum capite XXV. collato, constat. Excipio tantum, præter lignum, quod in re vestiaria usum commodum nullum habere potest, argentum, æs & pelles. Materia Tabernaculi describitur Exodi capite XXV. versſ. III. IV. V. זאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת ׃ ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים ׃ וערות אלים מאדמים ועורת תחשים ועצי שטים ׃ *Hæc autem est oblatio illa, quam accipietis ab iis, aurum & argentum, & æs, & hyacinthina, purpuram, & coccinum, & byssum, & caprarum lanas; Et pelles arietum rubras, & pelles Tachschim, & ligna Schittim.* En totam materiam Tabernaculi. Eadem est materia vestium sacerdotalium Hæc enim leges eodem libro capite XXVIII. commate V. והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש ׃ *Et illi acceperunt, aurum & hyacinthinum, & purpuram & coccinum & byssum.* En materiam

materiam veſtium ſacerdotalium: additis tantum lapidibus pretioſis in pectorali & humeralibus Ephodi Pontificis Maximi, qui tamen plus ad ornatum, quam ad veſtes ipſas, contulerunt, de quibus ſuo loco plura. Apparet igitur ut initium, ſic & eandem fere habuiſſe materiam veſtes ſacras & Tabernaculum. Sed de materia Tabernaculi alibi fuſius, ſi Deus longiorem vitam & otium nobis concedat, in noſtro Opere de Tabernaculo, & templo, cum ſacra ſupellectili. Notandum etiam eſt, in his verbis capitis XXVIII. materiam omnium veſtium, tam Pontificis Max. quam cæterorum ſacerdotum ſimul comprehendi; Alias varie examinari poſſe materiam veſtium, pro vario ordine ſacerdotum. Aliter enim veſtitus erat כהן גרול. Pontifex Max. qui & ipſe duo genera veſtium habuit, albas ſcilicet, quibus die Expiationum ſacra faciebat, & aureas, quibus cæteris diebus totius anni operabatur, ut a nobis jam demonſtratum eſt; Aliter כהנים הריוטים *ſacerdotum turba.* Sane quantum Regum ornatus ſubditorum centones & panuceas ſuperare ſolet, tantum habitus Pontificis Max. pretioſior, ſplendidior & cultior erat, quam veſtes totius ſacerdotum cœtus.

LXXIII. Nihil majorem uſum unquam habuit in re veſtiaria, quam *lana* & *linum.* Utrumque autem valde abundaſſe in terra Iſraelis, ad conficiendas veſtes, manifeſto conſtat ex ſacra ſcriptura. Hanc ob cauſam lana & linum fere ſemper junguntur, ut videre eſt Levit. XIII. LIX. Prover. XXXI. XIII. Oſeæ II. IX. & alibi pluribus in locis. Adeo quidem ut lana & linum ſæpiſſime ſumantur pro ipſis veſtimentis, quæ ex iis confici ſolent. Sed hic ſilentio non eſt prætereundem, omnes veſtes Hebræorum laneas & lineas ex ſola lana aut ex ſolo lino conſtitiſſe, non autem ex utroque ſimul. Nota eſt lex veſtiaria, quæ extat Levit. c. XIX. de non conficiendis veſtibus ex materia duplici, id eſt ex lana & lino, quam barbari, philoſophico ſtilo, *heterogeneam* vocare ſolent. בגרי כלאים שעטנו לא יעלה עליך *veſtimentum mixtum, duplicis materiæ non erit ſuper te.* Quid hic intelligendum ſit per vocem כלאים *Kilaim*, non eſt quod operoſe inquiramus, eſt enim in confeſſo, nihil aliud quam mixtum ſignificare. Sic explicat Aben Ezra ad iſtum locum. כלאים inquit, שני מנים *Kilaim eſt id, quod conſtat ex duabus ſpeciebus.* Ideo Chaldæus pro כלאים habet עירובין *Eruvim, mixta.* Seniores ἐκ δύο ὑφασμένον quaſi diceret *ex duabus ſpeciebus textum.* Hac

Hac voce etiam utitur Moſes, non tantum in re veſtiaria, ſed etiam in omnibus rebus, quas Deus miſceri vetuit, ut præſertim ex lege agraria patet, eodem loco. Majorem difficultatem peperit vox quæ additur שעטנז *Schatnez*. Chaldæus eandem vocem retinet, Septuaginta id exprimere videntur per *κίβδηλον*. Lutherus, Von wollen vnde leinen geweben. Belgæ, **tweederley stoffe door een vermengt.** Sic fere & Angli. Quod autem Etymologiam שעטנז *Schaatnez* attinet. Jarchius animadvertit, quoſdam credidiſſe, dici שעטנז ſcilicet: שהוא שוע טווי ונוז *quia eſt levigata, neta & texta.* שוע enim *lævigare carminare*, belgice **kammen** & **heeckelen**/ ſignificat. טוה autem *Nere*, & נוז *Texere*, ut *Schaatnez* ſit id, quod ex diverſis ſpeciebus eſt carminatum, netum & textum, id eſt mixti quid. Hoc Jarchius hauſit ex *Codice Kilaim cap. ultimo*: שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז *Schatnez eſt res, quæ eſt carminata, neta & texta.* Vide etiam *maſſechet Nidda fol.* LXI. Ex tribus iſtis vocibus concludunt, rem etiam tribus modis, in re veſtiaria fieri poſſe *Schaatnez*, ſive mixtam. Primo per שׁיעות *carminationes*: ut ſi linum & lana in unum lævigentur, aut carminentur. Deinde טויה *Nendo*: ut ſi quis linum & lanam in unum neret, aut ejuſmodi duo fila in unum torqueret: quod Germani gezwirnt dicunt. Tandem per נוז *Texturam* ut ſi lana & linum in unam telam texerentur, quod hodie vocamus *Tyrentay*, quando ſcilicet ſtamen eſt ex lino, & ſubtemen ex lana. Sed pro *Schaatnez* etiam habetur omne id, in quo netum ſive filum cum texto jungitur. videatur Codex *Kilaim cap. ultimo*: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג *Nihil eſt prohibitum propter mixturam, niſi netum & textum.* Hinc etiam vetitum eſt filum lineum ducere per laneam telam, & lanea conſuere filis lineis, id Judæi inter פשתים *piſtim*, *lina* non reputant, unde etiam hodie magna mercatura fili cannabei, Judæis Metenſibus cum Amſtelodamenſibus & Francofurtenſibus. Aliam tamen hujus vocis originem dat celeberrimus Bochartus de *Animalibus. libro* I. *cap.* XLV. Putat enim vocem illam hybridam eſſe ex arabico ſive שאט *ſata*, *miſcere*, pro שטט litera ט in א permutata, ut in Syro ܫܐܢ pro ܫܛܢ & ex hæbræo נז *nez*, *textum.*

LXXIV. Sed non omne mixtum eſt *Schaatnez*. Apparet enim ex Magiſtrorum interpretatione, aut potius ex ipſis verbis Moſis Deut. XXII. XI. id proprie in re veſtiaria mixtum, ſive *Schaatnez* eſſe,

esse, quod constat ex lana & lino. Ideo lex non tantum prohibet τὸ *Schaatnez*, sed statim addit, *Ex lino & lana*, quasi clarius exponeret, quid pro *Schatnez* habendum sit: scilicet omne id quod ex lino, & lana mixtum est, non quæ ex aliis materiis miscentur. Igitur *Schaatnez* plus significat quam *kilaim*, non quidem quodlibet כלאים *Kilaim mixtum*, sed illud speciatim quod constat ex lana & lino, ut species simul exprimerentur, quæ in re vestiaria misceri non possunt. Sic enim Moses Deuteron. cap. XXII. commate XI. לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו: *Non indues Schaatnez, lanam & linum juncta.* Itaque quamvis plures aliæ species possent misceri præter lanam & linum, ut gossypium, sericum, & id genus alia, sive cum aliis miscerentur, sive cum lana, aut cum lino, nihilominus pro *Schaatnez* non haberentur; sola enim mixtura lini & lanæ *Schaatnez* dicitur. Hoc etiam exsertis verbis docet *Massechet Kilaim cap.* IX: אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתן *Nihil vetitum est propter mixturam, nisi lana & linum.* Et per lanam istam speciatim intelligenda est lana ovilla, non autem camelorum, caprarum &c. quemadmodum ex *codice Berachot*, Maimonide & aliis postea, ubi de lana in sacris vestibus, docebimus. Sane ex lege nihil aliud mixtum vocari in re vestiaria potest, ideoque vetitum dici non debet. Nihilominus propter externam speciem, & quia offendunt infirmos, multa alia pro mixtis & vetitis habentur, non ex lege quidem, sed ex doctrina magistrorum. Si linum & gossypium texerentur in unam telam, quod hodie quidam *bombacium & bombasijn* vocant, etsi id ex diversis speciebus constaret, tamen *Schaatnez* non esset, secundum legem, sed sanctiores eo vestiri non deberent, propter externam speciem, quia infirmiores forsan crederent, id esse ex lana & lino contextum. Idem manifesto docet de sercio & pinna *codex Kilaim, Capite* IX. *halacha* II. השריים והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין: *Sericum & pinna non prohibentur ob mixturam, sed tantum propter externam speciem.* Hæc eadem etiam observavit, & clarius exposuit Maimonides, *Hilch. Kilaim capite X. halach.* I. ויש בכרכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח תבניתו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו ואסור עם הפשתן מפני מראית העין שהוא דומה לצמר רחלים וכן השירים והכלך אסור מפני מראית העין: *Est in urbibus maritimis quædam lana, quæ nascitur in lapidibus, in mari salso, aurei coloris & tenerrima, nomine calach: Illam cum lino*

lino misceri vetitum est, propter externam speciem, quia similis est lanæ agnorum. Sic etiam sericum & calach non licet misceri propter externam speciem. De calach כלך *pinna* πιννικὸν, sive *lana marina*, (quod in transitu lectorem monitum velim) plura qui desiderat, adeat Magnum Salmasium, *ad Tertullianum de pallio, pagina* CCXVVIII. *Ejusmodi lana mihi missa est, a Clarissimo meo Collega* Gousfetio, *Dordraco, cum inter exules ibi esset pastor, anno* CIƆIƆCXC.

LXXV. Hic etiam notandum est, Hebræos per בגד solere intelligere non tantum vestimenta sic proprie dicta, sed quæcumque quibus ad tegendum corpus utimur, aut etiam quæ delitiis & luxui inserviunt, quibus substratis lautiores solent insedere, incubare & inambulare, qualia sunt pulvinaria, lecti, stragula, tapetes, & id genus alia. Sic David, I. Regum cap. I. com. I. dicitur in senectute tectus, etiam בבגדים *vestibus.* Non quidem vestimentis sic proprie dictis, quemadmodum pauperiores, tempore intensioris frigoris, pannuceis & centonibus suis, tunicis, brachis, palliis & aliis vestibus, sese tegere non raro coguntur, sed stragulis, pulvinaribus & ejusmodi rebus, quæ senem fovere possent. Nam potentissimum Regem vestibus opus habuisse, ad tegendum corpus, quemadmodum homines tenuioris fortunæ, ridiculum foret, si quis cogitaret. Quod etiam quidam dicant, Davidem vestimentis proprie dictis tectum fuisse, nec tamen iis calefieri potuisse, eo quod pallium Saulis laceraverit, quemadmodum magistri verpulorum docent, id est suaviter delirare. Sed vestis est vox generalis, quodlibet tegumentum, & quæ ad ornatum faciunt, significans. Hoc sensu & a Græcis, præsertim in novo Testamento, sumitur, vox ἐσθὴς *vestis.* Mathæi XXI. VII. VIII. *Plurima turba straverunt vestimenta sua in via* &c. *& turba quæ sequebatur clamabat, Hosanna filio Davidis.* Utrum autem vestes revera in ipsa terra, aut semita stratæ fuerint, prout mos est & hodie apud Europæos, pedibus Regum & Imperatorum, quo die coronantur, tapetes substernere, an vero juxta viam tentoria & tabernacula ex vestibus arborum ramis impositis, confecerint, ad morem festi scenopegiæ, ut quidam id explicant, non ausim adfirmare. Utrumque enim, mea sententia fieri poterat, absque equitantis periculo, & sæpe ita factum fuisse constat. Fere ejusmodi quid factum fuisse legimus II. Reg. IX. v. XIII. Docemur ibi populum, *Iehu*

Regi

Regi suppoſuiſſe veſtes in faſtigio graduum, & clangentes buccina dixiſſe: regnat Iehu. Ubi per veſtes iterum nihil aliud intelliges, quam ſtragula, tapetes & ejuſmodi alia. Sed & apud ipſos ſcriptores Romanos veſtis lato admodum ſenſu ſumitur, pro qualibet re, quæ tegendi & ſubſternendi uſum habet; *veſtis* enim *generaliter dicitur, ut ſtragula, forenſis, muliebris* &c. ut auctor eſt Terentius Varro. Sed quando in lege Dei *Schaatnez*, ſive duplex materia ex lino & lana prohibetur, id intelligendum eſt de veſtibus ita proprie dictis, ſive de corporis tegumentis, quæ confici ſolent ad tempeſtatum inclementiam, frigus, ardorem & pluviam arcendam, non de quacunque ſupellectili, quæ ex lana & lino confici poteſt: quod ſatis fuſe docetur, *codice Kilaim capite ultimo*, & Maim. *Hilch. Kele Hammikdaſch capite* x. *hal.* XI. & XII. Multa tamen præterea ex traditione patrum vetita ſunt, quæ lege permittuntur, ut magiſtri ibidem docent. Nec prohibitum volunt ſibi, quo minus ejuſmodi veſtimenta conficerent, emerent & divenderent, & ex uno loco in alium portarent; modo id fieret abſque intentione, ut in iis calefierent, aut ut iis uterentur tanquam veſtimentis, ut ibidem ſatis fuſe docetur.

LXXVI. Patet igitur quid Judæi intelligant per כלאים *Kilaim* & שעטנז *Schatnez*, nempe mixtum in veſtimentis ex lino & lana. Rationem autem, ob quam ſapientiſſimus legiſlator hanc legem populo ſuo tulerit, operoſe inveſtigare ſuperſedeo. Non tamen vanos puto, eos qui credunt, id factum fuiſſe eadem de cauſa, qua eodem capite XIX. Lev. Deus omnem mixturam in agris, in ſatis, in animalibus, prohibuit. Scil. ut, quemadmodum Deus omnes opiniones monſtroſas, & hæreſes, omnem hypocriſin, omnemque mixturam veri & falſi, boni & mali, impiorum & piorum, in agro ſuo ſpirituali, id eſt in Eccleſia, prout Eccleſia ibi per agrum repræſentatur, quod etiam ab ipſo Salvatore factum fuiſſe conſtat, Mathæi capite XIII. ferre non poteſt; ita etiam eum magnopere cupere, ut unuſquiſque omnes vires intendat, ne mens vitia contrahat, & impietatem cum virtutibus copulet. Ne animus ſit duplex, aut deteſtanda hypocriſi tanquam veſte duplicis materiæ tectus, ſed ut omnia ſint ſimplicia ſincera & nuda ante oculos Dei. Veram charitatem ſiquidem Deus, cum ſimplicitate & integritate, erga Deum & proximum, amat. Hanc etiam fuiſſe ſententiam veterum, ex Theodoreto *in Levit. quæſtione* XXVII. Cyrillo & aliis, apparet.

 LXXVII.

LXXVII. Tradunt tamen Judæi, etiam lege ſibi permiſſum fuiſſe, ut aliquo ſaltem modo geſtarent *Schaatnez* duplicem materiam, nempe ציצית *Zizith*, ſive *ſacras fimbrias*, quas Deus populo ſuo mandavit eodem capite decimo nono Levitici: ***Zizith*** enim ſive fimbriæ laneæ adnecti poſſunt veſtimento lineo, quod illis eſt *Schaatnez*, & in cæteris rebus fieri non poteſt. Animadvertunt etiam, Deum Levit. XIX. poſtquam prohibuiſſet *Schaatnez*, ſtatim adjeciſſe præceptum illud de *zizith*, *fimbriis*, quaſi dixiſſet; Etſi vetitum vobis ſit, ne veſtem duplicis materiæ gereretis, licet tamen habere ſacras fimbrias, ita veſtimentis adnexas, ut ſit *Schaatnez*. De hiſce vide Talmudicos. Sed præcipue Maimonidem *Hilchoth Zizith cap.* III. *Sectione* VI. & albi. Sed præter has zizith, *Schaatnez* ſive veſte duplicis materiæ populo plane interdictum fuit, nec ſine piaculo quiſquam, cujuſcunque fuerit conditionis aut dignitatis, eam gerere potuit. Adeo quidem, ut, ſi quis judæum vidiſſet tali veſte amictum in publico ambulantem, præſertim ſi fuiſſet *Schaatnez* ſecundum legem, & non tantum ſecundum traditiones patrum, integrum illi fuiſſit, talem virum aggredi, veſtem ei detrahere, illamque lacerare, uti docet Gemara *Berachot capite tertio*, *folio* XIX. Sed clarius Maimonides *Hilch. Kilaim capite ultimo*, *ſect.* XXIX. הרואה כלאים של תורה טל חברו אפילו היה מהלך בשוק קופץ לו וקורעו טליו מידי אפילו היה רבו שלמדו חכמה: *Si quis videret veſtem duplicis materiæ ſuper aliquem, etiamſi ambularet in foro, eum aggrederetur, & veſtem ſuper eum laceraret, etiamſi eſſet ipſius magiſter, qui ſapientiam eum docet.* Videatur etiam ſectio ultima ejuſdem capitis, ubi idem docetur de ſacerdote, ſi ejuſmodi veſtimento indutus eſſet extra tempus miniſterii. Nam extra miniſterium eidem legi adſtricti fuerunt ſacerdotes, nec eorum veſtes a veſtimentis vulgi diſcernebantur, ut ſuo loco clarius demonſtrabimus, tunc enim ut זרים *privati* tantum conſiderabantur.

LXXVIII. Jam vero operæ pretium erit hic inquirere, utrum Sacerdotibus noſtris, qua ſacerdotibus, & tempore miniſterii, id non permiſſum fuerit? Id eſt utrum veſtimenta ſacerdotalia non fuerint *Schaatnez*, *duplicis materiæ*? Infra manifeſtius oſtendemus, ſacro veſtitui lanam & linum tantum præbuiſſe materiam, (de auro & gemmis jam nihil dico, cum magis ornamento quam materiæ inſervierint) ſericum & goſſypium nullum uſum habuiſſe: ſecundum

dum generalem iſtam regulam Talmudicam , quæ extat Maſſechet *Kilaim cap.* IX. : אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקרש אלא צמר ופשתים *Sacerdotes non veſtiuntur , ad miniſtrandum in ſanctuario , niſi lino & lana.* Quod non ita intelligendum eſt : quaſi omnes veſtes ſacerdotales conſtiterint ex lino & lana mixtis & contextis, atque ita quod omnes fuerint *Schaatnez duplicis materiæ* , aut ex lino tantum, aut ex ſola lana. Sed hoc ſenſu accipiendum eſt : omnes veſtes ſacerdotales conſtitiſse ex ſola lana & lino , ut non conſtiterint ex ulla alia quoque materia , nec ex ſerico , nec goſſypio , nec lana camelorum, caprarum & ejuſmodi rebus aliis. Sed quaſdam ex ſola lana factas fuiſſe, ut pallium Pontificis Maximi , aut ex ſolo lino, ut omnes veſtes Pontificis Maximi die piaculari , & cæterorum ſacerdotum feminalia, tunicam & cidarim : aut etiam ex lana & lino, ut fuit Balteus , Ephod & pectorale , quæ erant veſtimenta duplicis materiæ. Ita etiam Miſnam illam explicat gloſſa R. M. ואמר בבגדי כהונה כלם שלא יהו אלא מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר או מכלם או מאחת מהם : *Dicitur etiam de veſtibus ſacerdotalibus , quod nullæ fuerint , niſi ex hyacintho , ex purpura , coccino , & lino retorto ; ſcilicet conſtabant ex hiſce omnibus , aut ex uno eorum.* Quæ ex uno illorum tantum conſtabant non erant quidem *Schaatnez* , ſed quæ ex illis omnibus fiebant, *Schaatnez* fuere proculdubio. Ex hiſce omnibus autem , id eſt ex lana & lino, conſtabant primum *balteus* , tam Pontificis Maximi (excepto tantum x. Tiſri) quam cæterorum ſacerdotum. Deinde *Ephod & pectorale* Pontificis Maximi Balteum *Schaatnez* ſive ex lana et lino fuiſſe, Hebræi in Talmude , et alibi ſexcentis in locis, clamant. Nec mirum cum id ſacra ſcriptura clare doceat. Exodi XXVIII. XL. : ואבנט תעשה מעשה רקם *Et facies balteum opus Rokem.* Ubi talmudici docent *Rokem* ſignificare opus phrygionicum ex lino & lana. Clarius cap. vigeſimo nono: com. XXIX. ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה את משה : *Fecit etiam balteum ex lino retorto , ex hyacinthino & coccino , opere phrygionico , quemadmodum Deus mandavit Moſi.* Idem dicitur de Ephod & Pectorali. De Ephod vide cap. XXVIII. commate VI. : ועשו את האפוד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב *Facies autem Ephod ex auro hyacinthino , purpura , coccino , & lino retorto, opere artificioſiſſimo.* De pectorali com. XV. ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפוד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו : *Facies etiam pectorale judicii opere artificioſiſſimo , ſicut opus Ephod facies*

facies illud, ex auro, hyacinthino, purpura, coccino & lino retorto. Tria igitur illa vestimenta, *Baltheus, Ephod & pectorale* ex lino & lana (hyacinthinum enim, purpuram & coccinum lanam esse postea docebimus) constabant, erant itaque *Schaatnez*. Hoc etiam manifestius fiet Libro secundo, ubi de qualibet veste seorsum agemus.

LXXIX. Omnes igitur sacerdotes vestem aliquam gestasse duplicis materiæ, tam manifestum est, quam quod manifestissimum. Huc respexisse credo Josephum *Antiquitatum Libro* IV. *cap.* VIII. ubi de lege vestiaria, de non gestandis vestibus duplicis materiæ, quæ extat Levit. XIX. μηδεὶς, inquit, ἐξ ὑμῶν καλῶς τὴν ἐξ ἐρίω ἢ λίνȣ στολὴν φορείτω. Τοῖς γὰρ ἱερεῦσι μόνοις ταύτην ἀποδείχεσθαι. *Nullus ex vobis veste ex lana & lino utatur: Hæc enim solis sacerdotibus est concessa.* Sane solus Pontifex Max. balteum, Ephod & pectorale ex lino & lana gestabat, et soli sacerdotes cæteri balteum ejusdem materiæ habuere. Id præter eos nemini concessum erat. *Hunc locum Iosephi*, ait doctissimus Seldenus *De Synedriis libro* III. *capite* II. *Genebrardus sic dictum innuere videtur Tunicas, stolas & indumenta sacerdotum reliqua fuisse ex lino & lana confecta.* quibus mox addit: *Nec forte ex ipso sermone sacro aliud rite eliciendum*, ad quod probandum citat Exodi cap. XXVIII. v. et XI. Et cap. XXXIX. II. etc. Sed non capio quomodo id ex verbis Genebrardi aut etiam Gelenii, quos citat auctores, elici possit. Deinde nec ex sacro sermone, quem laudat. Ex sacro siquidem sermone Exodi cap. XXVIII. et XXXIX. nihil aliud concludi potest, quam id ipsum quod jam docuimus: nempe balteum omnium sacerdotum, ut et Ephod cum Pectorali Pontificis Max: duplicis fuisse materiæ, non autem, ut ait vir doctissimus, *Tunicas, stolas, & indumenta sacerdotum reliqua.* Non possum etiam silentio præterire, quod ibidem doceat, Talmudicos credidisse balteum solum fuisse Schaatnez, reliqua autem indumenta omnia fuisse linea. *Sed Talmudici*, inquit, *reliqua ajunt fuisse ex lino puro* ואבנט לבדו רקם בצמר צבוע: *Cingulum autem solum acupictum esse lana colorata.* Nam hisce verbis Talmudici non intelligunt solum balteum *Schaatnez* fuisse, quasi illud negarent de Ephod & Pectorali, sed tantum solum balteum fuisse רקם בצמר *lana acupictum.* Distinguunt enim recutiti inter מעשה רקם *opus acupictum*, & מעשה חשב *opus artificiosissimum*, quod nos fusius exponemus, ubi de textura

sacro-

ſacrorum veſtimentorum : utrumque tamen fuit *Schaatnez* , quia in utroque fuit lana & linum , ut ex locis ſupra laudatis conſtat. Deinde quum etiam Talmudici alicubi dicunt, balteum ſolum eſſe acupictum , aut duplicis fuiſse materiæ , id intelligunt proculdubio tantum de veſtibus totius Sacerdotum turbæ , qui revera nullam aliam veſtem Schaatnez habent , quam balteum ſolum , nam Tunica, feminalia & Infulæ ex lino tantum conſtabant. Sed de veſtimentis Pontificis Maximi idem dici non poteſt , cum præter *Balteum* habuerit *Ephod* & *Pectorale* duplicis materiæ.

LXXX. Non ſatis poſſum mirari, quod reperio apud Magnum Bochartum , *De Animalibus Libro* II. cap. XLV. ubi hæc verba Joſephi ita explicat, ac ſi docuiſſet, legem Levit. XIX. et Deut. XXII. *ubi veſtis heterogenea uſus interdicitur* , (ſunt ipſiſſima illius verba) *non tam Sacerdotes & Levitas reſpexiſſe , quam reliquas Iudæorum tribus.* Ideo eum dicit, *legum interpretem quandoque peſſimum.* Sane Joſephus ex regia ſtirpe , ipſe ſacerdos , & iſtarum rerum oculatus teſtis , illiſque veſtibus ſæpius indutus , uſque adeo fungus non erat, ut tam apperte falſa orbi obtrudere conatus fuerit. Non enim illius mens fuit, Sacerdotibus licuiſſe extra tempus miniſterii veſtes duplicis materiæ geſtare , quum per urbem, aut per Provinciam ambulabant ut privati. Nec etiam reliquos Sacerdotes , præter Pontificem Max. in ipſo miniſtetio veſte duplicis materiæ amictos fuiſſe , alia præter balteum. Ipſe enim *libro* III. *cap.* VIII. ubi de veſtitu ſacro ex profeſſo agit, & ubi ſingulas veſtes ſeorſum deſcribit , ſatis manifeſto docet ; nullas veſtes ſacerdotales, totius ſcilicet ſacerdotum turbæ, conſtitiſſe ex lino et lana præter balteum. Quum igitur dicit. *Solis ſacerdotibus fuiſſe conceſſum , veſtem ex lino & lana gerere ,* id tantum intelligendum cenſeo , de balteo omnibus Sacerdotibus commune , & de Ephod & Pectorali Pont. Max. tempore miniſterii, atque ſic Sacerdotes revera diſtinguebantur a reliquis Iſraelitis, cum his nunquam conceſſum fuerit , id quod ſacerdotibus tempore miniſterii permittebatur. Quando etiam loquitur περὶ στολῆς de *Stola* ; hinc concludendum non eſt , ipſius mentem fuiſſe, omnibus Sacerdotibus conceſſam fuiſſe *tunicam* , quæ ſæpe per *ſtolam* deſignatur, aut togam ex duplici materia. Utitur tantum hac voce στολῇ , ut ſignificaret Ephod & Pectorale Pontificis Max. aut etiam metonymice, ut cum Rhetoribus & Philoſophis loquar, ſpecie pro genere, ad ſigni-

significandam quamlibet vestem; ut perinde fuerit, ac si dixisset: *Sacerdotibus concessum fuisse, aliquam vestem ex lino & lana gestare.* Sed admirationem fere in stuporem vertit, quod mox addit Eruditissimus vir. *Et vero*, inquit, *licet Sacerdoti variæ vestes assignentur, byssinæ, purpureæ, coccineæ, hyacinthinæ; tamen illarum nulla pars ex tali mistura constitit; Quum certi ministerii tempore lanearum vestium usus Sacerdotibus prorsus fuit interdictus. Ezech.* XLIV. XVII. *Cum ingredientur portas interiores atrii, vestes lineas induent, nec laneum indumentum gerent.* Ad verbum, *Non ascendet super eos lana, cum ministrabunt in portis interioris atrii.* Hæc eruditissimus Bochartus. Sed vellem hæc non dixisset, cum sacra scriptura expressis verbis contrarium doceat, uti jam supra a nobis demonstratum est. Fallitur doctissimus vir, quum dicit: *illarum vestium nulla pars ex tali mistura constitit.* Nonne *balteus* ex tali mistura constitit? Nonne Ephod & Pectorale ejusdem fuerunt materiæ? Nunquam ministrarunt sacerdotes quin aliquam vestem habuerint duplicis materiæ. Nec intelligo quodnam fuerit illud ministerii tempus, quo *lanearum vestium usus sacerdotibus prorsus fuerit interdictus*, ut loquitur vir doctissimus, nisi intelligat solum diem piacularem, x. Tisri. Illo enim die Pontifex Max. lineis vestibus tantum indutus fuit, adeo quidem ut ipse balteus etiam ex lino tantum fuerit. His lineis vestibus tamen non toto die, nec in omnibus ministeriis illo die, utebatur; sed tantum quum sacra faciebat, quæ dies ille pro expiatione requirebat, quum sancta sanctorum ingrediebatur, nam quum sacrificia jugia faciebat eodem die, vestibus ordinariis indutus fuit, ut suo loco clarius patebit. Ita etiam locum illum Ezechielis exponunt Jarchius & Kimchius. Sed locus ille mystice intelligi debet proculdubio. Et per lineas illas vestes nihil aliud designare voluit propheta, quam sanctitatem & munditiem credentium sub novo Testamento, qui, ut sacerdotes βασιλείυ ἱερατεύματος *Regii* illius *Sacerdotii*, de quo Petrus prioris Epistolæ Capite II. com. IX. puri & sancti esse debent, tanquam Christi sponsoris & summi sacerdotis toga justitiæ, quæ est candidissima et ab omni labe pura, vestiti: quo etiam respexisse videtur locus Apocalypseos capite III. vers. XVIII. *consulo tibi ut emas a me vestimenta, alba, ut induatis, nec appareat dedecus nuditatis tuæ.* Ita quidem ut nulla lana, nullus color et mistura in vestimentis nostris spiritualibus appareat, quemadmodum in vestimento sacerdotum veteris

Testa-

Testamenti, quæ signa erant rerum mundanarum, et peccati quo adhuc poluti erant veteres, vera expiatione nondum facta; de quibus plura dicemus libro II. ubi de usu & significatione vestium. Stat igitur sententia Josephi nostraque: *concessum fuisse sacerdotibus solis, vestes duplicis materiæ gerere, non vero privatis.*

LXXXI. Rationes autem investigare, ob quas Deus Sacerdotibus veteris Testamenti, non tantum permiserit, sed etiam jusserit vestes duplicis materiæ, non magni laboris erit, modo cogitemus, tempore cultus Levitici, Judæos omnes, tam Sacerdotes, quam privatos, adhuc sub pœdagogia fuisse, & elementis mundi implicitos, variam igitur istam materiam in sacerdotum vestibus argumentum fuisse, duorum populorum, Judæorum & Ethnicorum, per solum Christum, summum Pontificem & Internuncium, Deo conciliandorum, vero illo sacrificio, quod Christus oblaturus esset præstituto tempore. Deinde misturam aliquam legalem etiam significasse, dici potest: scilicet Judæos, pro quorum peccatis sacerdotes illis vestibus quotidie sacrificabant, nunquam perfecte fuisse purificatos a peccatis, sed semper illis aliquam adhæsisse labem, quemadmodum vestes non ex puro lino, albo & nitido, sed coloribus & diversa materia variegatæ fuerunt, ut hac ratione peccatorum suorum semper essent memores, & ad verum sacerdotem sacrificiumque mentem dirigerent. Sed nec prætereundum censeo, quod docet Servius, *ad ultimum Æneidos*, citante Grotio, ad caput XIX. Levit. *Romanos credidisse, si Flaminica inventa esset, tunicam laneam lino habuisse consutam, ob eam causam piaculum esse commissum.* Sane si hoc verum est, apud gentiles sacerdotibus quibusdam prohibitum fuisse vestem duplicis materiæ habere, mirum utique non est, si Deus hoc Sacerdotibus suis permiserit, immo mandaverit; cum D. O. M. in Religionis negotio plerumque soleat, jubere, ea quæ Idololatrarum ritibus plane contraria essent, quo mentem magis ab omni idololatria abstraherent, & ad verum Deum converterent. Sed hæc de materia in genere sufficiant.

CAPUT VI.

DE שש SCHESCH, LINO VESTIUM SACRARUM.

Lex de Materia vestium sacerdotum Exodi XXVIII. Thechelet, Argaman & Tholaath Schani, *utrum materiam an colorem significent?* בוץ byssus *aliquando color. Quid sit color? Lana tincta per* Thechelet *&c. intelligitur. In vestibus sacris nulla materia præter lanam & linum. Lex Talmudica. Cannabum, gossipium, Xylinum, Sericum, pili camelorum, caprarum & leporum &c: non adhibentur. Lutherus, Iunius & alii notati. Vestes totius cœtus sacerdotum lineæ.* מדו בד *Levit.* VI. III. *quid?* מדו *Græcorum* μανδύας, *Sententia Iosephi, Hieronymi. Quale linum* שש *&* בד. *Male legitur* בר *pro* בד. *Error Lutheri qui* שש *sericum putat. Versio Belgica. Iunii, Scheringhami & aliorum error de* Xylino. *Vestes Sacerdotum Ægypti ex Xylino. Plinius Reprehensus ab Ulitio. Ægyptus Xylini ferax. Et Iudæa. Locus Talmudis male intellectus a Bocharto.* ἔριον. *verus sensus,* צמר גפן lana vitis Baum-wol. ἐριόφοροι & lanigeræ *arborem significat. Pro* שש *&* בד *Arabs* Caton. *Gallice, Belgice, Italice.* Coton, Catone, Catoen. Merketon *pro* melicoton, *& malum cotoneum.* מוך moile קוטון Bombaggio, bombace, βαμβαξ *&* βαμπάτζι. **bombasyn**. *Error Lypsii distinguentis* bombycina *a* sericis. *bombycum vermium netum. Erucæ. Cea & Coa differunt. Isidorus defensus contra Lypsium. Conjectura de* קוטון caton. *an idem quod* כתן *&* כתנא. linum. βύσσος, בוץ *&* בוצא. πιννικόν, βύσσος *&* βυσσὸς *differunt. Byssus an sericum aut gossipium? Pollux de Byssinis. Byssus est linum. Byssus Eliaca.* κεκρύφαλος. *Plaga, retia &c. ex lino. Et funes Simsonis. Lino multum firmitatis. Plagæ cumanæ. Auctores Rei venaticæ de lino ad conficienda retia. Locus Esaiæ* XIX. IX. *explicatus.* שריקות *&* חורי *quid? Iarchius, Opianus, Kimchius, Diodatus.* Verba byssina. שש *&* בד *Hebræis* פשתן. *Locus Ezechielis* XLIV. XVII. *laudatus. Quid pischtim Talmudicis?* קנבוס Κάναβις. cannabum. פשתים קנבוס λίνυ κανάβεως *Polluci. Literæ* ק *K. C. H. permutantur ut* halm, culmus, *aut* calamus.

Cutis

Cutis Haut, Hes, Katz, Catti & Hessen. κάναβις קנבוס Hanf. Henep. chanvre, Canefas. Flachs, Filace. Isidorus notatus. ὀθόνη. Vestes Sacerdotum ex lino optimo. Chald. כתנא *Iosephi* χεθόν. כתנא רומיא Linum Romanum. *Afris & Pœnis linum* פשתן· *Dioscoridis* ζεραφοῖς. *Locus ille emendatus* ζεραφιστά. זרע פשתה semen lini. *Gentilium Sacerdotes lino vestiuntur. Gossipio Brachmannes in India. Et* amianto *sive* Asbestino. *Her*[illegible]*is Sacerdotes. An Pythagoras lini inventor.* L*inum in usu tempore Mosis.*

LXXXII. OMnis sacrorum vestimentorum materia comprehenditur Exodi capite XXVIII. com. V. his verbis; והם יקחו את הזהב ואת תכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש׃ quæ verba sic reddunt seniores: *Καὶ αὐτοὶ λήψονται τὸ χρυσίον, καὶ τὴν ὑάκινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον, καὶ τὴν βύσσον. Ipsi autem accipient aurum, hyacinthinum, purpuram, coccinum, & byssum.* Quæritur autem, utrum hæc omnia colorem tantum, an vero materiam significent? Materiam, non autem colorem, esse intelligendum, videtur innuere vox זהב *aurum*, cum aurum sit materia, non color. Idem judicium esto de שש, quod *linum*, sive βύσσον & בוץ, ut habet Chaldæus, significat, non colorem. Non tamen ignoro, secundum quosdam, illud שש βύσσον, & בוץ, non semper apud auctores, præsertim in sacra scriptura, denotare linum, sed etiam colorem aliquem, puta purpuram, ut ex Hesychio & Suida probare conatur ὁ πάνυ Bochartus *in suo Phaleg libro* III. *cap.* IV. quamvis de eo dubitare videatur doctissimus Ferrarius de *Re vest. parte* II. *lib.* IV. *cap.* XII. Sane aliquando colorem significasse, aut saltem byssum colore purpureo infectam, negare non ausim. Nequeo tamen probare quod quidam in sacra scriptura שש וארגמן toties repetitum exponant, per *byssum purpuream*, quæ etiam est opinio, post Bochartum, Summi Theologi, & in Hebraicis versatissimi viri, Heidegeri. *Hist. Patr. parte* II. *Exercit* XX. duæ enim res, mea quidem sententia, semper significant *byssum* & *purpuram*. Sed hoc *lanam*, illud *linum*. Utramque tamen pretiosissimum, quale viros honoratos & divites decet. Certissimum quidem est, & infra clarius patebit, omnes istas voces, quæ in dubium revocari possunt, coloremne significent, an materiam, ut ארגמן תכלת תולעת השני colorem significare. Cum tamen omnis color

merum ſit accidens, ut Philoſophi vulgares loquuntur, aut, ſi mavis, cum colores nihil aliud ſint, quam certæ quædam figuræ, iſtarum particularum, ex quibus corpora conſtant, unde fit ut aer, aut potius globuli cœleſtes, pro variis figuris, quæ in particulis ejuſmodi corporis reperiuntur, nervos opticos moveant vario modo, quos varios motus varios colores vocamus, dicendum neceſsario eſt, illud accidens, ſive illas figuras eſse in aliquo corpore aut materia, cum revera ab ipſa materia ſeparari non poſſint. Materiam igitur & colorem ſimul ſignificant, aut, ſi mavis, materiam quandam coloratam, quæ etiam mens eſt Hebræorum, dicunt enim iſta omnia ארגמן תכלת תולעת שני eſse צמר צבוע *lanam tinctam*. Videantur Jarchius & Aben Eſra, *in commentariis ad Exodi caput* XXV. *com.* IV. & Abarbanel *ſuper legem fol.* CXC. Igitur circa voces illas, examinanda primum eſt materia, deinde colores.

LXXXIII. Nullam aliam materiam veſtimentorum ſacerdotum doctores noſtri agnoverunt, quam *linum & lanam*: cætera enim ut aurum & gemmæ plus faciunt ad ornatum Pontificis Max., quam ad ipſam veſtium materiam. Optime itaque Hebræorum magiſtri, *codice Kilaim capite* IX. *miſna prima*: אין כהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים: *Sacerdotes non veſtiuntur ad miniſtrandum in Templo, niſi lana & lino*, quæ verba apud Maimonidam & alios ſæpius repetuntur. Ergo nec canabum, nec goſſipium ſive Xylinum, nec ſericum, nec pili camelorum, leporum, aliorumque ullum prorſus uſum habuerunt in veſtimentis ſacris, etſi alias non raro in re veſtiaria, iis uterentur Hebræi. Ideoque turpiſſime aliquando decepti ſunt auctores alias non contemnendi, ut Lutherus, Junius, cæterique In interpretanda S. Scriptura, ubi ponunt *Xylinum*, *ſericum*, & ejuſmodi alia quæ ſacer textus non agnovit; Sed de hiſce ſuis locis plura dicemus. Linum igitur & lanam tantum adhibuere Hebræor. ſacerdotes in veſtibus ſacris, nec quicquam præterea ex verbis illis Exodi XXVIII. modo allegatis, erui poteſt. *Linum* quidem denotatur voce שש. *Lana* cæteris תכלת ארגמן תולעת שני: quæ nihil aliud ſignificant quam צמר צבוע, *lanam tinctam*, ut optime magiſtri. Ex his quidem contexuntur omnes veſtes ſacræ, cum totius turbæ, tum Pontificis Maximi. De lineis primum diſſeremus, deinde de laneis.

LXXXIV. Supra jam docuimus plura dari genera veſtimentorum, ut plura genera Sacerdotum. Alius enim totus cœtus Sacerdo-

dotum, alius Pontifex maximus. Ita aliæ ſunt veſtes illorum, quam hujus. Veſtes totius cœtus lineæ erant ptæter balteum, qui ex lana & lino mixtus. Capite xxviii. Exodi, materia illarum veſtium quidem non exprimitur, niſi feminalium tantum, quæ מכנסי בד *feminalia linea* dicitur. At capite xxxix. com. xxvii. & ſequentibus, exſertis verbis omnes veſtes filiorum Aharonis, id eſt totius turbæ pontificum, dicuntur lineæ. ויעשו את הכתנות שש מעשה ארג לאהרן ולבניו: ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש ואת המכנסי הבד שש משזר: ואת האבנט שש משזר וגו׳ *Fecerunt tunicas illas ex lino, opere textili: Aharoni & filiis ejus. Et cidarim illam ex lino, & tiaras illas ex lino internexo. Et balteum illum ex lino internexo* &c. habes igitur omnes quatuor veſtes ſacerdotum ex lino. Idem docetur Levitici capite vi. iii. ubi mentio fit non ſolum מכנסי בד *feminalium linearum*, ſed מדו בד quoque, i. e. *tunica*, aut *veſtimenti linei*: vocem enim explicat, & rationem ſimul reddit cur ita vocentur שהוא כמדתו *quia* tunica *eſt quaſi menſura ejus*, id eſt ad menſuram corporis compoſita. Hinc proculdubio Græcorum μανδύας quod eſt εἶδος ἱματίυ περσῶν πολεμικὸν ἢ μαντείας, *genus veſtimenti quo Perſæ utuntur in bello, aut in vaticiniis*, ut ait Heſychius; niſi legendum ſit ἢ μάντυας pro ἢ μαντείας; tunc quod hic de vaticiniis poſitum eſt, delendum eſſet: aut λωρίκιον, ut explicat Suidas. Barſelonius *præcepto* xcix., poſtquam de quatuor veſtibus ſacerdotum egiſſet, ita tandem concludit: וארבעות כלים אלא של פשתן היו לבנים *Et quatuor iſtæ veſtes ex lino erant albo.* In eadem ſententia fuerunt cæteri Hæbræorum doctores omnes. Joſephus, qui ob antiquitatem, & tanquam teſtis oculatus, primus allegandus fuit, *libro* iii. *Antiq. cap.* viii. *feminalia* vocat διάζωμα ἐκ βύσσυ κλωστῆς. *Tunicam* λινᾶιον ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης. *Cidarim*, λινᾶιον quoque & σίνδωνα dicit. *Balteum* etiam floribus byſſinis conſtitiſſe docet, immo στήμων ait ἐστὶ μόνη βύσσος. Hieronymus Joſephum ſecutus, ut ſolet, omnes iſtas veſtes lineas vocat: loquitur enim de *linteis feminalibus*, de *tunica ex lino*. De *Balteo* cujus *ſtamen linum dicit*, & de *pileo byſſino*. Vide ejus *Epiſtolam ad Fabiolam*.

LXXXV. Sed quæritur cujuſnam generis fuerit linum illud, ex quo factæ erant veſtes ſacerdotales? Et ſane non immerito; cum multa paſſim reperiantur apud auctores, quæ linum vocantur, nec eodem ſenſu exponantur voces illæ ab interpretibus. Textus Hebræus

bræus quidem habet שש & בר, *Bad*, pro quo nonnulli peſſime legerunt בר *bar*, ut animadvertit Hieronymus ad Fabiolam. Lutherus vocem illam שש Exodi XXVIII. Verſu V. Et capite XXXIX. verſ. XXVII. & ſequentibus, exponit per weiſſe ſeyde / *ſericum album*; ſic etiam habet vetus verſio Belgica. Sed accuratius verſio anni CIↃ IↃC XVIII, ubi **fijn linnen** leges, quemadmodum in Anglica. Sed de ſerico nos fuſius infra, ubi oſtendemus ſericum apud Hebræos, tempore Moſis, non fuiſſe notum, multo minus uſum habuiſſe in veſtibus ſacris. Junius & Tremellius fere ſemper habent *Xylinum*, & ab his decepti Scheringham in ſuo Opere Joma aliique multi. *Xylinum* goſſipion eſſe optime docet Plinius *Libro* XIX. *capite* I. Inde etiam factas fuiſſe veſtes ſacerdotum Ægyptiorum ibidem tradit. *Superior pars Ægypti*, inquit, *in Arabiam vergens, gignit fruticem, quem aliqui goſſipion vocant, plures. Xylon, & ideo lina inde facta Xylina. Parvus eſt, ſimilemque barbatæ nucis defert fructum, cujus ex interiore bombyce lanugo netur. Nec ulla ſunt eis candore mollitiave præferenda. Veſtes inde Sacerdotibus Ægypti gratiſſimæ.* Putat tamen doctiſſimus Ulitius in ſuis notis ad auctores Rei venaticæ, Plinium falli in hoc loco; eum hæc deſumpſiſſe ex Herodoto, qui de lino intelligit ea quæ Plinius de goſſipio habet. Sed Plinii verba ſatis ſunt clara, & fortaſſis ſacerdotes Ægypti tam ſcrupuloſe non diſtinguebant goſſipium a lino, ut utroque uterentur in veſtibus. Deinde Ægyptum ſatis feracem fuiſſe ejuſmodi lini, ſive Xylini, non tantum ex Plinio, ſed & ex Polluce aliiſque auctoribus conſtat. Hinc vicina loca, ut ipſa Judæa, ejuſmodi arboribus lanigeris conſita erant, quod patet vel ex ſolo codice *Kilaim capite* VII. ubi Magiſtri diſputant an liceat ſerere ejuſmodi arbores lanigeras inter vites, unde uvæ colliguntur. Quem locum (ut & hoc in tranſitu notarem) male intellexit doctiſſimus Bochartus, in ſua *Phœnicia libro* I. *cap.* XLV. Putat enim ibi diſputari an goſſipium poſſit adhiberi ad uſum veſtimentorum, quaſi ibi ageretur de miſtura in veſtibus, cum quæſtio ſit tantum de ſeminibus mixtis in agris; de miſtura autem in veſtibus poſtea capite nono agitur. Talmudicis dicto loco & alibi Xylinum vocatur צמר גפן *lana vitis*, quia revera lanæ ſpeciem refert, hinc & Germanis Baum-wol / *lana arboris*. Ideo & Græcis ἔϱιον, & arbores in quibus naſcitur ἐϱιόφοϱοι, Latinis *lanigeræ*. Fortaſſis *Xylinum* & *Xylum* dicitur, quia ξύλον etiam arborem

borem significat, ut hæbræum עץ, *Ez* quod utrumque, cum lignum tum arborem denotat.

LXXXVI. Nec mirum ab Hebræis vocari צמר גפן *lanam vitis*, cum arbores illæ, in quibus nascitur, viti non admodum sint absimiles. Hinc Theophrastus *libro* IV. *capite* IX. ταῦτα δὲ φύλλον μὲν ἔχειν (loquitur enim de arboribus illis laniferis) ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ πλὴν μικρόν. quæ verba sic vertit Plinius *libro* XII. *capite* X. *His folia infœcunda, quæ ni minora essent, vitium poterant videri.* Et Idem Theophrastus ejusdem libri *capite* IV. πόῤῥωθεν ἀφορῶσιν ἄμπελοι φαίνονται. quæ Plinius iterum *libro* XII. capite VI. *nec est gratior villarum aspectus.* Audiamus Plinium: *Sed unde vestes lineas faciunt, foliis, moro similis, calyce pomi cynorrhodo. Serunt eam in campis: nec est gratior ullarum aspectus.* Doctissimus Vossius ad Pomponium Melam *libro* III. *cap.* VII. hunc locum optime emendavit, scribendo *villarum* pro *ullarum*; *villa enim*, inquit, *diminutivum vineæ.* Ideo etiam Plinius ejusmodi arbores inter Aminæarum vitium genera recénset, *libro* XIV. *capite* II. *Quintum genus lanatæ, ne Seres miremur aut Indos, adeo lanugo eam vestit.* Ad quem locum optime Dalechampius: *Frutex est humilis, foliis latis, altius incisis, viti aut alceæ quadantenus similibus sed minoribus.* Non mirum igitur gossypion ab Hebræis vocari צמר גפן *lanam vitium.* Non tamen omnes istæ arbores lanigeræ plane eædem fuere, sed quasi diversæ species, ut ex Plinio & aliis constat, quod etiam ab oculatis testibus confirmatur. Quædam lanuginem circa fruticem habebant: Quas Plinius vocat Gossampinos, *libro* XII. *cap.* XI. *Arbores vocant gossampinos, fertiliore etiam Tylo minore, quæ distat X. M. pas. Iuba circa fruticem lanugines esse tradit, linteaque ea Indicis præstantiora.* Aliæ vero *fructum ferunt similem barbatæ nucis, ex cujus interiore bombyce lanugo netur.* Plinius *Libro* XIX. *capite* I. Pollux. *Libro* VII. *cap.* XVII. quod caput quidam male inscripserunt. περὶ βυσσίνων, cum etiam de aliis rebus agat. τῷ δένδρῳ καρπὸς ἐπιφύεται, καρύῳ μάλιστα προσεοικὼς, τριπλῷ τὴν διάφυσιν, ἧς διαστήσης, ἐπειδὰν ἐυανθῇ τὸ ὥσπερ κάρυον, ἔνδοθεν ἐξαιρεῖται, τὸ ὥσπερ ἔριον *Arbori fructus enascitur, nuci similis, triplici cortice munitus, qua dirempta postquam instar nucis floruerit, interius quid instar lanæ reperitur, quod eximitur.* Quædam *ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quæ maturitate ruptæ ostendunt lanuginis pilas.* Libro XII. *cap.* X. Nec mirum, cum

cum vix ullum genus fructuum reperiatur, quod non plures habeat quasi species. Quot obsecro sunt species pomorum, pyrorum, nucum, avalenarum, ficuum, immo vitium &c?

LXXXVII. Fortassis Junius, Tremellius & alii, qui has voces שש & בד reddiderunt per *Xylinum*, decepti sunt ab Arabe: Is enim fere ubique locorum, præsertim Exodi cap. XXVIII & XXXIX. habet *Coton*, sive *cotnon*. Sane etsi omnibus fere linguis notum sit *coton*, dicimus enim gallice *du coton*, Italice *cotone*, belgice **Catoen** (inde fortassis etiam *malum cotoneum*, ita dictum scilicet a lanugine, quæ pelliculæ adhærere solet, & nostrum *Merketon*, pro *melicoton*, aut *malum cotoneum*) certum tamen est vocem esse arabicam, & ex Arabia forsan primum ad Hispanos, deinde ad cæteras gentes in Europa delatam. Hæc sententia est Maimonidæ, in lingua Arabica viri peritissimi, ad *Massechet Kilaim capite* VII. ad hunc locum modo a nobis laudatum: רבי מאיר אומר אף צמר גפן אסור *Rabbi meier dicit, etiam lana vitium prohibita est.* Sic enim ad hæc verba Maimonides: וצמר גפן יקרא בלשון ערב קוטון *Lana vitis arabice dicitur coton.* Cæteri tamen omnes fere Glossatores habent בלעז *barbare.* Bartenora *ad caput* VII. *Kilaim* צמר גפן *lanam vitis*, exponit per מוך *Much.* צמר גפן מוך שקורין קוטון *Lana vitis est much, quod vocant Coton.* Sed notum est מוך Hebræis esse, omne id quod est molle, ut docet glossa in Massechet Schabath, capite IV. כל דבר רך קרוי מוכין *Omnis res mollis vocatur Much.* Cum vero *gossipion*, sive *Xylinum* sit mollissimum (nihil enim ei *candore molitiave præferendum*, uti supra ex Plinio audivimus) mirum non est, מוך sive *molle* vocari.

LXXXVIII. Quicquid est, *Koton* nihil aliud significat quam *gossypium*, sive *Xylinum.* Hinc Golius in suo Lexico *Italice Cotone.* Id ipsum Italis etiam *bombaggio* & *bombace* dicitur. Hinc Baal Aruch vocem קוטון dicit significare: מוך ובלעז בנבצי *Much & barbare Bombace.* Ideo Græcis & Græco-barbare *βάμβαξ* & *βαμβάτζι.* Germanis & Belgis **bombasijn**/ quamvis per suum **bombasijn** plerumque intelligant id cujus stamen est linum, & subtemen gossipium, quale est id de quo Pollux *libro* VII. *capite* XVII. *unde* (nempe ex arborum lana) *subtemen conficitur, stamen autem illi subtendunt lineum.* Et fortassis ita vocatur *bombace*, & **bombasijn** quia e nuce, tanquam ex *bombyce erumpit*, ut habet Plinius, loco supra laudato. Alias non sine magno errore gossipium ita vocari

cari poterit, cum bombycina revera ſint *ſerica*, ita dicta a bombyce verme, a quo ſericum netur. Ideoque male admodum diſtinguit Lipſius inter *bombycina* & *Serica*. Ad Taciti *Anal.* II. *Nolim*, inquit *erres*, *diſtincta genera veſtium olim Byſſina*, *ſerica. Byſſina e lino*, *Bombycina e verme*, *Serica ex arborum lana confecta. Bombycina eadem eſt cum Cea ſive Coa (nihil enim intereſt) manetque hodie: reliquorum nihil ſupereſt) niſi nomen*, *Byſſum cum ſerico imperite confundit Philoſtratus lib.* II. *& vult ex arbore Indica naſci*, *quæ altitudine quidem populos æquet*, *foliis ſalici non abſimiles. Sericum debuiſſet dicere. Nam byſſus e terra gignitur ut linum*, *circa Elidem præcipue Achaiæ urbem. Eadem imperitia Bombycinam*, *Sericum facit Iſidorus lib.* XIX. *Si tamen imperitia eſt*, *& non opinio inferioris ævi.* Sed craſſum errorem & multiplicem (pace magni viri dictum ſit) erravit Lipſius. Dum alios erroris ſatis libere inſimulat, ipſe turpiter lapſus eſt. Fallitur quando diſtincta genera facit veſtium olim, *bombycina & Serica*: nam ſericum non minus eſt opus vermium, ſive βομβύκων quam id quod *Bombycinum* vocat. Et quamvis de ſerico loquantur auctores, tanquam de fœtu, aut etiam lana arborum, prout Virgilius ea vocat *vellera Serum*, id non obſtat, quo minus ſint texturæ quædam vermium: a vermibus enim in illis Regionibus netur. Si quidem arbores aſcendunt & penſa ſua abſolvunt abſque cultura, ſola enim natura miniſtra earundem arborum folio nutriuntur, donec ſeſe contra frigus munire & veſtes conficere conentur, atque ſic molliſſima juxta & gratiſſima lana involvant. Plane eodem modo, quo apud nos erucæ, nequam illæ & damnificæ beſtiæ, (ut cum Plauto noſtro loquar) quæ arbores quoque ultro invadunt, tamquam tot coloni vi omnia occupantes, ubi eas conficere nidos, non quidem tanto lucro ut apud Seres, ſed mala quadam peſte, folia, flores et fructus depaſcere, triſtes plus ſatis videmus, ut non ſine magno labore eas inde detrudere cogamur, niſi arborum proventu nos plane privari patiamur, pro vana & ſordida inſecti quadam ſaliva. Nec eſt quod quis miretur veteres, Plinium, Marcellinum & alios dixiſſe, frondium canitiem aqua debuiſſe perfundi, ut vellera depecti poſſent. Nam id ſane cum fœtu bombycum etiam convenit. Norunt enim artifices, qui hodie ſerico texendo dant operam, non niſi aqua ſuffuſos nidos & glomeres poſſe redordiri. Errat Lipſius quum confundit *Cea &*

Coa. Toto enim cœlo diſtant illæ Inſulæ. *Cea* eſt Inſula Europæ circa Euboeam, *Co* ſive Κῶ Aſiatica, prope cariam, ut norunt ii, qui norunt patriam Hypocratis. Non eſt igitur imperitia Iſidori, nec *opinio inferioris ævi*, quod Bombycinum Sericum fecerit. Quicquid dicatur, noſtrum שש & בד non eſt *Xylinum*, ſive *goſſipium*, non magis quam *Sericum*, atque ideo male Arabs, Junius & alii *Koton* & *Xylinum* reddiderunt. Quid tamen? ſi dicamus, falli eos qui קוטן *Koton* vocem arabicam, atque ideo *Xylinum* ſignificare volunt. An adeo abſurda eſset conjectura, ſi quis diceret קוטן nihil aliud eſse quam Chaldæorum כתן & כתנא *Kitan* & *Kitna*, quod denotat linum; Atque ſic ferri poſset verſio Arabica pro שש & בד *lino*.

LXXXIX. Optime Septuaginta, qui βύσσον *Byſſum*, ut & verſio vulgata. Sed hi proculdubio ſecuti ſunt Chaldæum, qui etiam habet בוץ *buz* & בוצא *buza*, quod nihil aliud eſt quam ipſiſſima *byſſus*, ut vel ex ſolis literis & ſono vocis patet, ita ut Græcum βύσσος derivatum ſit a Chaldæo בוץ *buz*. Quid autem ſit *byſſus* iterum quæritur. Sunt qui lanam etiam Byſsum vocatam crediderunt, alii πιννικὸν, quia lanæ valde eſt ſimilis. Atque id conantur probare ex Ariſtotele, quod dicat αἱ πίνναι φύονται ἐκ τοῦ βυσσοῦ. Sed locum illum male intellexerunt, non animadvertentes differentiam inter βύσσον & βυσσὸν. Illud enim ὀξυτόνως genus lini aut colorem, hoc vero βαρυτόνως *profunditatem*, ſignificat, ut Suidas animadvertit. Ariſtoteles de hoc, non de illo loquitur; revera enim ex profundo mari extrahitur pinna, ut ſuo loco oſtendemus. Ideo Athenæus habuit ἐκ τοῦ βυθοῦ, pro βυσσοῦ. Nam βυθὸς & βυσσὸς idem ſignificant. Alii putabant communiter nomine byſſi venire etiam bombycinum ſive goſſipium & ſericum, & auctorem allegant Pollucem; ideo quod *libro* VII. *cap.* XVII. goſsypium & ſericum comprehendat ſub byſso. Caput enim inſcripſit *de byſſinis*, & ſimul agit de goſſipio & ſerico. Sed inſcriptio illa eſt à neſcio quo ſciolo, non autem ab ipſo Polluce. Sed eodem capite hæc opinio refellitur, cum Pollux non tantum clare diſtinguat inter βύσσον, ἔριον ξύλον & Bombycinum ſive ſericum, ſed inſuper expreſſe addat βύσσον *eſſe ſpeciem lini Indici*. καὶ ἡ βύσσος λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς.

XC. Linum igitur eſt byſſus, & non omne quidem linum, ſed certa quædam ſpecies βύσσος λίνου τι εἶδος, ait Pollux. Nulla byſſus

ſus magis ab auctoribus celebratur, quam illa quæ circa Elim naſcitur. Ideo inter pretioſa lina eam numerat Plinius, & poſt linum asbeſton, primum ei dat locum, *Libro* XIX. *cap.* I. *Huic lino* (asbeſtino) *principatus in tote orbe. Proximus byſſino, mulierum maxime deliciis circa Elim in Achaia genito.* Fuſius Pauſanias *Eliacor. Prior. ſive libro* I. Θαυμάσαι δ᾽ἄντις ἐν τῇ Ἠλείᾳ τὴν τε βύσσον, ὅτι ἐν ταῦθα μόνον, ἑτέρωθι δὲ ἐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος φύεται. Et paulo poſt. Ἡ δὰ βύσσος ἡ ἐν τῇ Ἤλει, λεπτότητος μὲν εἵνεκα οὐκ ἀποδεῖ τῆς Ἑβραίων, ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως ξανθή. *Inter Elei Miracula etiam byſſus eſt. Hic tantum, nuſpiam alibi in Græcia naſcitur. Byſſus Elei eſt tenuiſſima. non cedit Hebræorum, non tamen eſt æque flava.* Vide eundem libro ſexto & ſeptimo. Byſſus Indica tamen etiam eſt celebris, teſtante Polluce, loco modo à nobis laudato. Ἡ βύσσος, inquit λίνου τὶ εἶδος παρ᾽Ἰνδοῖς. *Byſſus eſt ſpecies lini ex india.* Sed apud Hebræos optima byſſus erat, ut ex eodem Pauſania apparet; comparat enim Eliacam cum Hebraica: tamen huic illam præfert. *Byſſus enim Eliaca eſt teniſſima, Hebræorum byſſo non cedit, ſed minus flava eſt.* Sed omnis byſſus, & Eliaca, & Hebræa & Indica linum eſt ſubtiliſſimum & pretioſiſſimum, etſi alii id etiam de ſerico & goſſipio explicent. Sane Pauſanias *Eliacor. poſter. ſive lib.* VI. byſſum Eliacam dicit ſeri ut canabum, & ex ſtirpe provenire. Ἡ δὲ Ἠλεία χώρα τὰ δὲ ἄλλα ἐστιν ἐς καρποὺς καὶ τὴν βύσσον οὐχ ἥκιστα ἐκτρέφειν ἀγαθή. τὴν μὴν δὴ κανναβίδα καὶ λίνον καὶ τὴν βύσσον σπείρουσιν. *Eſt autem ager Eliacus ut & cæterarum rerum, ita & byſſi ferax. Cannabem quidem, linum & byſſum ſerunt.* Linum & Cannabem ſeri manifeſtiſſimum eſt. Sed & opera, quæ inde conficiuntur, id docent: Non enim veſtibus tantum præbet materiam, quod etiam facit ſericum, lana & goſſipium, ſed & retibus: ut idem Pauſanias docet *in Achaicis.* Βίος δὲ, inquit, αὐτῶν ταῖς πολλαῖς ἐστιν ἀπὸ τῆς ἐν Ἤλιδι φυομένης κεκρυφάλους τὲ γὰρ ἀπ᾽ αὐτῆς καὶ ἐσθῆτα ὑφαίνουσι τὴν ἄλλην. *Earum plures Eliacæ byſſo dant operam, texentes reticula & alias veſtes.* Ubi notandum, quamvis vox κεκρύφαλος ſignificet reticulum, quo mulieres compeſcunt crines, tamen etiam ſæpiſſime ſumi pro plaga, ſive reti venatorio, in quod feræ incidunt, ut Stephanus ex Xenophonte optime notavit.

XCI. Retia autem, ſive ejuſmodi plagas ex lino fieri, non ex goſſipio (quod parum habeat firmitatis, ut quotidiana experientia plus ſatis docet) certum eſt. Debent enim plagæ eſſe tenaces

 & fir-

& firmæ, ad retinendas feras. Nihil autem plus habet firmitatis quam linum. Ideo funes, quibus ligabatur Simſon Judic. XV. XIV. fuerunt ex פשתים *lino*: ſcilicet credebant Philiſtæi iſtam materiam firmiſſimam tenaciſſimamque eſſe, ideoque funibus conficiendis aptiſſimam. Audiatur Plinius oculatus teſtis, qui *plagas ſe vidiſſe* adfirmat, *tantæ tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis tranſirent, uno portante multitudinem qua ſaltus cingeretur. Nec id maxime mirum, ſed ſingula earum ſtamina centeno quinquageno filo conſtare.* Sic de plaga Cumana. *Sed Cumanæ plagæ concidunt apros, & hæ caſſeſve ferri aciem vincunt. Libro* XIX. *capite* I. Has plagas auctores rei venaticæ ex lino fieri jubent. M. A. Ol. Nemeſianus, in Cynogetico ſuo: & Gratius, qui *linum tenax* vocant. Vide etiam Opianum & alios, ac Ulitii doctiſſima commentaria. Xenophon *lib. de venatione.* τὰς δὲ, inquit, ἄρκυας φασιανοῦ ἢ καρχηδονίου λεπτοῦ λίνου *Retia ex phaſiano aut Carthaginienſi lino tenui fieri debent.* Id ipſum & Hebræis notum erat. Eſaias capite XIX. commate IX. Egyptios retia ſua ex *lino* feciſſe docet. ובשו עובדי פשתים שריקות ואורגים חורי: *Et pudefient opifices linorum ſubtilium & textores retium.* Ita locum iſtum interpretor; Non enim placet verſio Junii & aliorum, qui habent *lineorum generoſorumque, & textores alborum operum.* שריקות enim non ſignificat *generoſa*, ut ille interpretatur. Quid ſibi vult τὸ *generoſa*? Nec חורי *alba opera*: ſed *retia*, ut ex ipſo contextu facile colligi poteſt. Nam verſu precedenti, mentione facta de piſcatoribus, mox addit: *Textores retium* perituros. Id eſt merces iſtæ cum toto linificio, unde Egyptiis magnus quæſtus, peribunt. Sic exponunt optimi auctores. Jarchius שריקות inquit, פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין: Scherikoth *eſt linum quod pectunt, & ex quo conficiunt retia piſcium, quæ ita facta ſunt ut habeant multa foramina.* חורי exponunt per *foramen* a חרר *perforare*, non vero a חור *albeſcere*: quia retia revera multa habent foramina; Ideo Opianus *lib.* I. ea vocat πολύστεμα δέσμα (aut ſi aliam lectionem retinere velis πολυστομαδεσμά) *multiforatile textum.* Ita etiam locum iſtum exponit Kimchius, ubi docet, *Ægyptios pectere linum pectine, optimum autem pulcherrimumque adhibere ad conficienda retia*, dictumque eſſe a propheta ואורגים חורי quia: הרשתות הן עשויות נקבים נקבים *retia facta ſunt cum multis foraminibus.* Qui אורגים חורי *texentes alba opera* expoſuerunt, proculdubio decepti ſunt a ſeptuaginta,

ginta, qui ἐργαζομένες τὴν βύσσον *operantes byſſum* reddidere: byſſus ſcilicet natura eſt alba & candidiſſima. A quibus etiam deceptus eſt Diodatus, qui *fine toile blanche* poſuit. Sed hunc locum fuſius exponemus infra, capite VIII. ubi de ſerico aliquid dicendum nobis erit. Igitur Chaldæi בוץ & Græcorum vulgatique βύσσος *byſſus*, nihil aliud eſt quam *linum*, ſed linum ſubtiliſſimum pretioſiſſimumque: hinc mollia byſſina vocari ſolent, unde & *verba byſſina*, id eſt *molliſſima*, qualia poſtulat Regina Pariſatis, in Regum alloquio. Cum vero noſtrum שש & בד interpretentur בוץ βύσσος *byſſus*, patet eos per voces iſtas intellexiſſe *linum*.

XCII. Sed Hebræorum magiſtrorum doctiſſimi illud שש & בד nunquam aliter exponunt quam פשתים aut פשתן Idcirco Exodi XXV. V. שש הוא הפשתן Scheſch *eſt linum* ſive *piſtan*. Aben Ezra שש׳ הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע׃ Scheſch *idem eſt quod* bad, *ſpecies quædam lini, quod naſcitur in Ægypto tantum, tenue eſt, & album, & non tingitur.* Sed in opere Talmudico nunquam aliter vertitur בד & שש quam per פשתן. Vide Maimonidem cum in Jad Chaſakah, tum in notis ad *Kilaim*, & alibi. Imprimis videatur *Hilchoth Kele Hammikd. capite* VIII. בכל מקום שנאמר בתורה שש או בד הוא הפשתן והוא הבוץ *ubicunque in lege dicitur* Scheſch *aut* bad, *intelligitur* piſchtan, *id eſt byſſus.* Nec mirum, cnm auctorem & doctorem habeant ipſum Prophetam Ezechielem capite XLIV. verſ. XVII. & ſeq. ubi loquitur de ſacris veſtimentis, quæ omnia dicit fuiſſe פשתים loco בד & שש uti habet Moſes. והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם וגו׳ פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם *Et erit quum intrabunt atrium interius ut veſtiantur veſtibus piſchtim, nec lana tegentur inter miniſtrandum. Pileos Piſchtim habebunt ſuper caput, & feminalia piſchtim circa lumbos.* Quid *piſchtim* ſit explicant Talmudici, in Gemara babylonica, *Maſſechet Sevachim, capite ſecundo*: Nempe cujus ſemen unicum tantum fert culmum. אמר רב יוסף בר׳ חנינה דבר השולה מן הקרקע בד בבד׃ *Dixit Doctor Ioſeph, verbis doctoris Chanina, bad eſt quod ſeorſum ſurgit ex terra.* Quod Jarchius ita exponit: אחד מגזע עולים קנים ב׳ ואין גיזוי מכל יחידי קנה *Culmus unicus ex quolibet trunco, nec duo culmi ſurgunt ex trunco uno.* Vide etiam Gloſſam ad *caput* IX. *Maßechet Kilaim.* בד שעולה יחידי קנה יחידי מכל גרגר ואין שני קנים עולים מגרעין אחד׃ Bad *eſt id quod habet ex quolibet*

libet

libet grano seminis unicum culmum, nec surgunt duo culmi ex grano uno. Jam vero פשתים linum significare Hebræis, certissimum est: Nam in culmum crescit, & stipulas habet. Exodi IX. versu XXXI. & Josuæ capite II. versu VI. Verum quidem est, idem dici posse de *canabo*, ideo & inter species *pischtim* קנבוס *Kanbos* censetur: sed magnam ponunt differentiam inter utrumque. Nec *pischtim* absolute vocatur *Canabum*, sed פשתים קנבוס *Pischtim canabum*, ut Herodotus apud Pollucem *Lib.* VII. *c.* XVII. λίνε κανάβεως. Hinc proculdubio (quod in transitu etiam dictum volo) nostrum κάναβις *canabum*, sive *canabis*, Germanice, Belgice & Gallice, hanf/ **hennep**/ *Chanvre*, & *Cannefas*, mutata tantum littera ק K. aut C. in H. ut Germanis halm/ pro *culmus* aut *calamus*, haut pro *cutis*. *Hes* pro kaß/ *felis*, unde & *Catti* & *Heßen* dicti sunt: ut male Isidorus *cannabum* dictum voluerit *a similitudine cannæ*: sive a Græca Etymologia, Græcorum enim κάναβις est ipsum Hebræum קנבוס. At ejusmodi linum non fuit nostrum בד & שש sed optimum & subtilissimum, quod flachs & *filace* dicimus, Græce proprie ὀθόνην & βύσσον aut בוצא *buza* Chaldaice; debebat enim esse מן המובחר *ex selecto*, ut cætera omnia quæ templo & sacerdotio consecrabantur. Talmudicis *Gemara Bab. Massechet Sevachim capite* II. non tantum exponitur בוץ sive βύσσος, sed etiam כיתנא. Hoc vero *linum* significare vel Josephus docet *Antiq. libro tertio cap. octavo.* χεθὸν γὰρ τὸ λίνον ἡμεῖς καλοῦμεν. *Nos autem linum chethon vocamus.* Sexcentis in locis apud paraphrastas habebis כתנא pro פשתים.

XCIII. Inter pretiosissimas vestes etiam recensentur כלי פשתן כתנא רומיתא *Vestes lini*, sive ex *lino Romano*. vide Gemaram bab. Massechet Bava Metzia capite II. אמר רבי יוחנן מי שהניח לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן ילבש בגדי פשתן: *Doctor Iohannes dicit si alicui pater magnam pecuniam reliquerit, & si eam cito dilapidare voluerit, vestiat se vestibus pischtan.* Et mox additur: ילבש בכלי פשתן בכתנא רומיתא *vestiatur vestibus pischtan, id est lino Romano.* Eadem reperies codice *cholin capite* VI. atque sic פשתן *pistan* illis semper est *linum.* Supra jam demonstravimus funes fortissimos & retia, quæ ex lino fieri solent, ex פשתן fuisse facta: cujus rei exemplum habemus in funibus Simsonis, & in operibus mercibusque Ægyptiorum. Sed ipsis quoque Afris *linum* פשתן vocatum fuisse, videtur posse probari ex Dioscoride. Nam in iis quæ notha censentur, mentione facta

לאבדן ×

cta de quodam lino quod *λινοκαλαμὶν* vocant, dicit Afros illud vocare *ζεραφοῖς*, quam vocem optime eruditissimus Bochartus restituit per *ζεραφοιστὰ* quasi זרע פשתה *Zera phischtah*, id est, *semen lini*. Vide Bocharti *Phœniciam libro* II. *capite* XV. Sane cum plurima in nothis illis Dioscoridis corruptissima reperiantur, non mirum esset si quis diceret, librarios imperitos, præsertim in rebus exoticis, quales sunt voces Afræ aut Pœnæ, scripsisse *ζεραφοῖς* pro *ζεραφοιστὰ*, aut potius *ζεραφιστά*. Notandum etiam est, *capite* CXXV. *libri* II. unde notha illa desumpta sunt, quæstionem esse, non tam de *lino* ipso quam de *semine lini*: cum ibi agatur de medicamentis, quibus semen lini adhibetur. vides ergo quid sibi velit *ζεραφιστὰ* זרע פשתה *semen lini*? *S*tat igitur sententia nostra שש *schesch* & בד *bad* nihil aliud esse quam *linum* tenuissimum & pretiosum, atque ita vestes *S*acerdotum nostrorum lineas fuisse.

XCIV. Ejusdem quoque materiæ plerumque fuerunt Ethnicorum vestimenta sacra. Supra jam audivimus ex Herodoto, Sacerdotes Ægyptios lino fuisse vestitos. Hinc *linigeri* dicti sunt, & *grex liniger*. Vide *Iuvenalem* & *Lucanum*. Apulejus testatur quoque *libro Metam. Antistites sacrorum proceres, candido linteamine injectos fuisse*. Et *libro* XI. in Pompa Isidis *viros feminasque*, ait, *fuisse lintea vestis candore luminosas*. Hanc ob causam *Otho sacra Isidis in lintea religiosaque veste propalam celebrasse fertur*. Vide Suetonium in *vita Othonis*. Plinium tamen *libro* XIX. *cap.* I. docere eos Xylino sive Gossypio usos fuisse, supra memoravimus. Sed aut fallitur Plinius, aut utroque usi sunt. Lineæ tamen vestes magis fuerunt in usu apud Sacrificulos. Seneca de *brevitate vitæ*, sacerdotem quendam *linteatum senem* vocat. Sic Apollonius Thianæus, quum illi objectum fuerat, se præter morem linea veste uti, exemplo Pythagoræ & sacrificantium, sese defendit, quod scilicet sibi *communis vestis fuerit, cum Pythagora & cum sacrificantibus*. Vide Philostratum *libro* VIII. *cap.* III. Tales etiam fuisse vestes Brachmanum in india, quarum scilicet *materia fuerit linum*, testatur idem Philostratus *libro* II. *cap.* IX. Eosdem tamen Brachmanes vestes gestasse ex lapide amianto, (quod Plinius asbestinum vocat, inter lini genera ponit) reperies apud Hieroclem, *χρῶνται δὲ*, inquit, *ἐσθῆτι λινῇ τῇ ἐκ πετρῶν. λίθων τὰ μηρύματα μαλακὰ καὶ δέρματα, ὃ δὴ συνυφαίνουσιν, ἐξ ὧν ὑφάσματα γίγνεται, μήτε πυρὶ καιόμενα, μήτε ὕδατι καθαιρόμενα ἀλλ' ἐπειδὰν ῥύπου καὶ κηλίδος ἐμπληθῇ, ἐμβλήθεντα εἰς φλόγα,*

γα, λευκὰ καὶ διαφανῆ γίνεται. *Utuntur veste linea ex lapidibus. Quod quidem texunt. Mollia sunt lapidum stamina, & membrana ex quibus panni fiunt, qui neque igne exuruntur, neque aqua expurgantur, sed cum sordes & maculas contraxerunt, in flammam injecti albescunt.* Herculis Sacerdotes apud Silium Italicum, *libro* III. *de Bello Punico*, lino vestiti erant.

> ——— *velantur corpora lino,*
> *Et Pelusiaco præfulget stamine vertex,*

Coronidis loco hic addam, turpiter deceptos fuisse Gentiles, Plinium, & Apolonium apud Philostratum; qui crediderunt, Pythagoram lini inventorem fuisse, vide Plinium *libro* VII. *capite* LVI. & Philostratum, loco modo a nobis citato, cum jam ante tempora Mosis fuerit in usu apud Ægyptios: nam ipsum Josephum, Jacobi filium, bysso tectum fuisse legimus, Geneseos capite XLI. versu XLII. Sed fortassis Pythagoras primus lino usus est inter Græcos.

CAPUT VII.

DE בגדי לבן VESTIBUS ALBIS PONTIFICIS MAXIMI.

Pontificis Max. vestium aurearum quædam lineæ. בגדי לבן vestes albæ *P. M. Balteus diei expiationis totus lineus, non* Schaatnez *Quale linum illo die adhibitum? variæ sententiæ. Error Cunæi, Scheringhami, Leusdenii & aliorum de* שש *&* בר. *Nulla differentia inter* שש *&* בר *ratione materiæ. Utrumque* בוץ, פשתן *&* βύσσος *vocatur.* linum *cur dicatur* בר*? cur* שש. Bad *textum unius fili.* Schesch *sextuplicis fili.* Schesch. *linum Ægyptiacum linum die piaculari pretiosissimum.* בר *Chaldæo* בוצא *Sententia Talmudicorum. Pelusium a* πήλος, *Hebr.* סין *a* luto *Linum pelusiacum. Plinius, Silius Italicus de lino Pelusiaco. Error Scheringhami.* Li*num Pelusiacum non est Xylinum. Plinius explicatus & contra Scheringham vindicatus. Terra pinguis, rigua & humida lino ferendo apta. Palladius, Gratus & Xenophon. Ægyptus optimi lini ferax. Ægyptii* Linyphones linitextores. *Sententia Hebr. de lino Pelusiaco* רמסס Ramses Pelusii *:* שש *&* בר *Ægypto tantum.* Sindon Ægyptiaca *Pollucis.* Sindon *sæpe pro*

pro veste. Locus *Marci* XLV. LI. *explicatus, & Mathæi* XXVIII LIX. סדינים *Iudic.* XIV. XII. Sindon *aliquando materiam significat sæpe crassam & vilem. Olitor Sindone vestitus* Ein Kittel. *Martialis de* Endromide. *Sindon lanea, Milesia, Tyria. Sericum*, Satin. *gossipium. Sindon linum Pelusiacum. Crates Sindone amictus. Bacchantes Sindone vestiuntur. Ita & Brachmanes. Sindon mulieribus propria. Sindon male ab urbe Zidone. Error Baifii & magni Etymologiæ. Conjectura de Sindone, an* סין *urbe Pelusio? Pelusium monumentum Ægypti. Ezech.* XXX. VIII. XV. *Linum* הנדויין *Indicum. Errat Scheringham id de Xylino explicans. Ctesias explicatus & vindicatus. Indicum linum in Talmude quid?* ὀθόνη *linum proprie dictum. In Bengala multum Gossipii. India olim lini ferax. India. AEthiopa, Arabia. Iope urbs Indica dicta.* Linum *die expiationis pretiosissimum. Ejus pretium ingens. Xylinum satis vile.* Linum *in vestibus albis diei Expiationum pretiosius quam cæteris diebus. Rationes Hebræor. doctorum. Hodie pretiosissima lina Cameracensia & Harlemensia. Eorum pretium. Humilitas diei expiationis vilius linum non postulabat. Illo die omnia sumptuosius fiebant. Velum byssinum diei expiationis inter populum & Pontificem Maximum.*

XCV. NOn tantum Sacerdotes minores, sed & ipse Pontifex Maximus, linea habuit vestimenta. Alias quidem habuit *vestes aureas*, alias *albas*. Inter *aureas* numerantur lineæ quædam, ut *feminalia, tunica interior,* & *Cidaris*. Sed supra jam demonstravimus, has vestes Pontifici Maximo cum cæteris communes fuisse. Idem enim præceptum datum est Aharoni, quod filiis ejus, id est Pontifici M. quod toti pontificum turbæ, ut scilicet omnes haberent vestes lineas. מכנסי כתונה ומצנפת *feminalia, tunicam & cidarim* בד & שש ex *lino*, sive *bysso* tenuissima. Cur hæ vestes Pontificis Maximi aureæ vocentur, supra monuimus. Et de earum materia postea plura dicemus. Quicquid est, easdem vestes lineas habuit Pontifex Maximus singulis diebus totius anni, quas habuere cæteri Sacerdotes. Sed præter has vestes quibus singulis diebus vestitus erat, & quæ aureæ etiam dicebantur, habuit & alias, quas semel tantum in anno induebat, decimo scilicet Tisri, magno die expiationis.

XCVI. Atque hæ vocantur בגדי לבן *vestes albæ.* Hoc die Pon-

tifex Maximus lino tantum veſtitus erat, immo multo magis quam ipſi Pontifices minores: nam cum totus ſacerdotum cœtus habuerit balteum, cui lana ineſt, ſummus Sacerdos balteum habuit ex lino tantum, ut non fuerit שעטנז *Schaatnez mixtæ materiæ*, nec quicquam intermixtum habuerit. Expreſſis verbis hoc docetur, Gemara Jeruſalemitana *Maſſechet Ioma, capite ſeptimo, Halacha* IV. תנו לא נחלקו ר׳ ורבי אליעזר בי ר״ש על אבנטו של כהן ביום הכפורים שהוא של בוץ ועל שאר ימות השנה שיש בו כלאים וגו׳ : *Traditur: quæſtionem non eſſe inter doctores noſtros, & doctorem Eliezarem nomine doctoris Simeonis, ſuper balteo Pontificis Maximi, die expiationis, quia eſt ex byſſo, & balteo cæterarum dierum anni, qui mixtæ eſt materiæ? &c.* Balteus igitur Summi Pontificis diei expiationum eſt ex byſſo tantum, non vero mixtæ materiæ. Atque ſic die illo, totus lineus eſt Pontifex Maximus. Ita Maimonides Hilch. Kele Hammikd. capite VIII. בגדי לבן הם ארבע כלים ששמש בהם כ״ג ביום הכפורים וארבעתן לבנים ומן הפשתן לבדיהם : *veſtes albæ ſunt quatuor veſtimenta, quibus Pontifex Maximus operatur die expiationum, & omnes quatuor albæ ſunt, & ex lino tantum.* Barſelonius præcepto XCIX. ubi de veſtibus albis: וארבעתן inquit, של פשתן לבנים לבדו *Quatuor iſtæ ſunt ex lino albo tantum.* Sed hæc ſexcenties in Talmude & alibi apud magiſtros reperies. Nec mirum, cum Deus ipſe ita fieri mandaverit. Levit. XV. IV. כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ואבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנוף׃ *Tunica ſancta linea veſtitus erit, & feminalia linea erunt ſuper carnem ejus, & balteo lineo cingetur, & Cidari linea caput obvolvet.* Ad hunc locum optime obſervat Jarchius, Pontificem M. in ſanctuario, non niſi quatuor veſtimentis tantum operari, ut Sacerdotes minores, & addit: וכלן של בוץ *Et illæ omnes ſunt ex byſſo.* Seniores in hoc loco ubique habent λίνον. vulgatus *lineum.* Et Lutherus ipſe, leinen. Chaldæus iterum בוצא *byſſus.* Atque ſic omnes fere interpretes *linum* interpretantur. Solus Arabs retinet vocem *Coton*; ut fere dubitem, utrum Arabs per ſuum *coton* non intelligat linum, ſive byſſum; nam cum adeo recepta fuerit ſententia, ut apparet, veſtes iſtas lineas fuiſſe, vix credibile eſt ſolum Arabem id ignoraſſe, & eum ſolum crediidiſſe *Xylinum* ſive *Goſſypium* fuiſſe.

XCVII. Sed merito quæri poteſt, quale linum fuerit veſtium diei expiationis, ſunt enim qui credunt magnam differentiam fuiſſe inter linum illud, & linum totius anni, alterum altero fuiſſe ſubti-

ſubtilius & pretioſius. Plurimi ex auctoribus recentioribus ſibi aliiſque perſuadere conabantur, linum illud, quo induebatur Pontifex Maximus die piaculari, vilius fuiſſe eo, quod gerebat cum veſtibus aureis, per totum annum. Atque hanc ob cauſam, linum veſtium albarum dictum fuiſſe בד ut, Levitici capite xvi. videre eſt, ſed linum aurearum veſtium שש, ut Exodi xxviii. & alibi. בד autem vulgare linum putant, & שש linum ſubtile & prætioſisſimum, qualis eſt *byſſus*. In hoc errore fuerunt Cunæus de Republica Hebræorum libro i. cap. i. Leuſdenius Philol. Hebr. pag. clxxix. & ſeq. Scheringham ad Jomæ caput iii. & alii quam plurimi, ut jam oſtendimus ſupra capite ii. Sunt etiam qui putant debuiſſe Pontificem Maximum viliori lino veſtiri die expiationum, quam cæteris diebus, ob animi ſubmiſſionem: quoniam ſcilicet illo die extraordinarie ſeſe coram Deo debebant ſubmittere, cum pro ſe & pro populo precari debuerit, ut peccata expiarentur. Nihilominus omnes falluntur. Certiſſimum enim eſt, nullam dari differentiam inter בד & שש ratione materiæ; nec vilioris fuiſſe materiæ veſtes quas Pontifex Max. intra adytum gerebat, quam eas quibus extra veſtiebatur. Utrumque; tam בד quam שש non tantum a Judæis פשתן *linum* vocatur, ſed & a Chaldæo בוץ, a Græcis βύσσος, & vulgato *byſſus* dicitur. Sine diſcrimine & eodem ſenſu ſumuntur voces בד & שש, nam quod in uno loco בד vocatur, alibi dicitur שש. Hinc מכנסי בד dicuntur quoque שש משזר Exodi xxxix. verſu xxviii. quod optime reddidit vulgatus: *feminalia linea, byſſina.* Utrumque Hebræorum Magiſtri *byſſum* vocant, ut patet ex eorum commentariis, a nobis ſupra allegatis. Sed imprimis repetere lubet expoſitionem Maimonidæ, *Hilch: Kele Hamikd.* capite viii. בכל מקום שנאמר בתורה שש או בד הוא הפשתים והוא הבוץ. *ubicunque in lege occurrit* Scheſch *aut* bad, *intelligitur linum, & quidem byſſus.* Non auſim tamen adfirmare nullam omnino differentiam fuiſſe inter בד & שש. Sane voces illas aliqua in re differre, docent magiſtri. Non ratione quidem materiæ, aut pretii, ſed tantum ratione texturæ. בד enim tradunt eſſe linum unius fili, aut cujus textura ſit ex ſimplici filo. Dictum enim ſic volunt a בדד id eſt *ſolum*, tum quod ſolum ex terra creſcat, ex quolibet grano ſeminis ſcilicet unicus tantum culmus, ut ſupra docuimus, tum quod non retorto, nec bilici, nec trilici filo, ſed ſimplici, texatur. שש autem ita dictum volunt, quod texa-

tur ex filo retorto, & quidem *ſextuplo*, nempe ex ſex filis, prout שש *ſex* ſignificat. Ideo aliquando additur משזר *retortum.* Audiamus Maimonidam *Hilch. Kele Hammikd. capite* VIII. בל מקום שנאמר בתורה שש או שש משזר צריך שיהיה החוט כפול ששה ומקום שנאמר בד אם היה חוט אחד לבדו כשר: *Ubicunque in lege dicitur* Scheſch, *aut* Scheſch Moſchſar, *neceſſe eſt ut ſit ex filo ſex duplici. Sed ubicunque dicitur* bad, *ſi unius tantum ſit fili, legitima erit* veſtis. Et Abarbanel ſuper *legem* c. XXV. Gen. שש הוא פשתן מצרי שהוא משובח מאד במינו וכשהוא כפול ששה חוטים ביחיד נקרא שש או שש ומשזר וכשהוא חוט אחד לבדו נקרא בד כי בד מורה על היחידים כמו שש שמורה על ששה ושם הדבר בעצמו הוא הפשתים או בוץ Scheſch *eſt linum Ægyptiacum, quod eſt pretioſiſſimum inter ſpecies lini. Quum vero retortum eſt ſex filis in unum, vocatur* Scheſch aut Scheſch Moſchſar, *Sin ex unico filo tantum, dicitur* bad: *cum* bad *referatur ad ſingulare, quemadmodum* Scheſch Moſchſar, *ad ſex. Nomen autem ipſius materiæ vocatur* Piſchtim *aut* butz, *linum aut byſſus.* Aliam differentiam inter שש & בד magiſtri non agnoſcunt. Error igitur eſt בד *bad*, vulgare linum ſignificare, שש *Scheſch*, autem pretioſiſſimam byſſum.

XCVIII. Sed veſtes albæ die piaculari etiam ex ſubtiliſſimo lino, aut pretioſiſſima byſſo factas fuiſſe, non minus verum eſt. Omnes enim Magiſtri uno fere ore fatentur, eas fuiſſ בוץ *byſſinas.* Jarchius ad locum Levitici capite XVI. וכלן של בוץ *Et illæ omnes ex byſſo erant.* Sane hæc mens fuit quoque Chaldæi, nam pro בד in iſto loco ſemper habet בוצא Ubi Hebræus habet: כתנת בד מכנסי בד אבנט בד ומצנפת בד Chaldæus ponit כתנא דבוצא מכנסין דבוץ המינא דבוץ ומצנפתא דבוץ: *Tunicam byſſinam, feminalia byſſina, balteum byſſinum, & Cidarim byſſinam*, ſed ſupra jam oſtendimus ipſum בד *bad*, non minus byſſum & pretioſum linum ſignificare quam שש *Scheſch*, Quid? veſtes albas non ſolum ex pretioſo lino, ſed ex optimo, fuiſſe, & quidem ex pretioſiori, quam cæteris diebus anni, ſatis manifeſto docent Talmudici, *Maſſechet joma capite* III. *halach.* VII. Ubi tradunt ex lino Peluſiaco & Indico, ac non niſi ingenti pretio emi ſolitas fuiſſe. בשחר ait Miſna, היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה ובין הערבים הנדויין של שמנה מאות זוז דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בשחר היה לובש של שמנה עשר מנה ובין הערביים של שנים עשר מנת הכל שלשים מנה אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו:

Mane

Mane induebat vestes Pelusiacas, quæ duodecim minas; vesperi Indicas, quæ octingentas drachmas valebant, teste Doctore Meir. Sed sapientes tradunt, mane induebat vestes quæ octodecim, & vesperi, quæ duodecim minas valebant; tota igitur summa triginta minarum erat, quæ populo quidem irrogabatur; si vero ipse quid addere volebat de suo, addebat. Pelusium urbem fuisse Ægyptiam ad Nili ostium Pelusiacum versus Orientem, constat. Ita dictum, non quidem a Rege *Peleo*, sed ἀπὸ τȣ πηλȣ *a luto*, & Hebræis פין quod etiam *lutum* significat. Sed hanc urbem, cum ob antiquitatem, munitionem, & alia multa, tum ob elegantissimum linum, celeberrimam fuisse, non minus certum est. Plinius *Libro* XIX. *capite* I. *Ægyptio lino minimum firmitatis*, inquit, *plurimum lucri. Quatuor ibi genera: Taniticum, ac Pelusiacum; Buticum, Tentyriticum, cum regionum nominibus in quibus nascuntur.* De hoc lino mentionem facit Silius Italicus, loco supra a nobis laudato:

——— Velantur corpora lino.
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.

XCIX. Hoc linum Pelusiacum doctissimus Scheringham ad *Ioma cap.* III, *Misnam* VII. *gossipium*, sive *Xylinum* contendit; & ad hoc probandum adducit locum istum Plinii. *Ex lino illo*, inquit, *vestes quædam sacerdotis Magni, quibus ad sacra processit; concinnatæ erant, & propterea Pelusiacæ vestes vocabantur. Linum hoc ex Gossipii sive Xili arboris lana factum fuisse, tradidit Plinius istis quæ in loco citato sequuntur.* Sed fallitur doctissimus vir. Nec id ex Plinio probari potest. Mentionem quidem facit in illis quæ sequuntur de *Xylino*, cui nulla lanugo *candore mollitiave præferenda sit*, & ex quo *Ægypti sacerdotibus vestes gratissimæ fuerint.* At supra jam ostendimus Plinium forsan errasse, quum dixerat, Ægypti sacerdotibus vestes fuisse *Xylinas:* Id de lino potius intelligendum esse, ut ex Herodoto videtur posse probari. Quicquid est, Plinius magnam ponit differentiam inter linum Pelusiacum, & Xylinum, sive gossipium, ex quo Ægypti sacerdotibus vestes tradit. Toto sane cœlo differunt *Pelusiacum*, & *Xylinum*, cum ob naturam, tum ob agrum in quo nascitur. Gossipion enim *in superiori parte Ægypti in Arabiam vergente, gigni* ait: cum Pelusiacum linum gignatur circa urbem Pelusium, versus mare ad ostium Nili, Pelusiacum quoque dictum. Ex quonam auctore probaverit Scheringham, circa Pelusium nasci

Xylinum, neſcio. Sed agrum illum feraciſſimum eſſe lini, novi: Aptiſſimus enim fuit lino, non autem ligno, aut arboribus, quia paludoſus erat: inde Peluſium ἀπὸ τοῦ πηλοῦ *a luto* aut *paludibus* dictum eſſe, docet Strabo *Libro* XVII. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Πηλούσιον κύκλῳ περικείμενα ἔχει ἕλη, ἅτινες Βάραθρα καλοῦσι, καὶ τέλματα. *Ipſum Peluſium autem cinctum eſt lacubus, quæ nonnulli Barathra vocant, & paludibus.* Ὠνομάσται, addit, ἀπὸ τοῦ πηλοῦ. *Nomen habet a luto.* Jam vero in locis paludoſis & riguis naſcitur linum. Ideo Palladius de cannabo, quod eſt ſpecies lini; *Menſe februario ultimo cannabum ſeres, terra pingui, ſtercorata, rigua atque humida.* in *Cyneget*:

——— Ne quid cunctere paludes
Lina dabunt.

Nec hoc ignoravit Xenophon de Athenienſi Rep. οὐδεμία, ait, πόλις δύο τούτων ἔχει οὐδ' ἔστι τῇ αὐτῇ ξύλα καὶ λίνον. ἀλλ' ὅπου λίνόν ἐστι πλεῖστον λεῖα χώρα, καὶ ἄξυλος. *Nulla utrumque habet, nec ſuppetunt eadem ligna & linum. Sed ubi maxima lini eſt copia, ibi regio plana eſt, & lignis caret* Nota *linum* & *lignum* non creſcere in eodem loco; ergo nec *Xylinum* ubi *linum*, quia *Xylinum* in arboribus creſcit. Nullum igitur Xylinum Peluſium ferebat, ſed linum, Græcis proprie ὀθόνη dictum, Hebræis פשתים & Gallis *Filace*, Germanice Flachs. Nulla ſane merx frequentior celebriorque fuit in Ægypto, quam linum & Stupæ. vide Flavium Vopiſcum in D. Aureliano. Hinc optimum linum Ægyptiacum dicitur apud Trebellium Pollionem in Gallieno. *Quid? ſine lino AEgytiaco eſſe non poſſumus?* Et AEgyptii *Linyphones linitextores*, ut exponit Salmaſius in *Flav. Vopiſc.* Herodotus quoque tradit libro ſecundo: in AEgypto linum fieri, ut in Colchide. Sed nec a Prophetis id ſilentio præteritur: Eſaias. XIX. IX. quem locum jam citavimus; *Et erubeſcunt opifices linorum, & textores retium.* Hic non agi de *generoſis*, nec de *albis operibus*, ſed de *lino*, & retibus, ſupra jam demonſtravimus, ut demonſtraturi ſumus, de *ſerico* quoque non agi. Et Ezechiel cap. XXVII. VII. mentionem facit שש ברקמה ממצרים *Lini & opere phrygiano ex AEgypto.* Et Proverb. cap. VI. verſ. XVI. mentio fit אטון מצרים *funiculi ſive lintei ex AEgypto.* AEgyptum etiam mercatura lini celebrem fuiſſe, patet ex I Reg. X. XXVIII. II. Chron. I. XVI. de quo plura infra cap. VIII. Et inter ea quibus maxime damna illata ſunt, fa-

moſis

mosis illis plagis in AEgypto, tempore Mosis, etiam פשתה *linum* recensetur. Exodi IX. XXXI. Lini igitur imprimis ferax fuit AEgyptus, præsertim circa Pelusium.

C. Ejusmodi itaque linum fuit illud pelusiacum, non *Xylinum*. Et sane Hebræorum magistri ad Misnam illam Jomæ, nunquam aliter explicant, quam פשתן id est *linum*, & בוץ *byssum* Jarchius: זו היה פשתן של מדינות פילוסים שהוא חשיב ומשולח : *Linum ex provincia Pelusiaca, quod est optimum & laudatissimum*. Et Bartenora in suis glossis: פלוסין inquit, בוץ דק ויפה הבא מארץ רעמסס תרגום ירוש׳ רעמסס פולוסא : *Pelusiacum, est byssus tenuis & elegans, qua adfertur ex terra Ramses. Targum Ierusalemitanum id vocat Ramses pelusii.* Ramses autem urbem fuisse Ægypti, ex qua profecti sunt Israelitæ, cum tyrannidem Pharaonis effugerent, Exodi XI. XXXVII. plus satis notum est. Sane si Ramses non fuit ipsa urbs Pelusium, saltem non multum ab ea distabat. Sed omne linum quod Sanctuario adhibebatur, שש a Mose dictum, AEgyptiacum fuisse tradit Abarbanel. Ad Legem, capite XXV. Geneseos. שש הוא פשתן מצרי שהוא משובח מאד במינו : Schesch *est linum AEgyptiacum, præstantissimum omnis generis lini.* Quod videtur didicisse a Jarchio, qui fere eodem modo ad locum istum, Exod. XXV. שש׳ הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לברו Schesch, *est* bad, *sive linum, species quædam lini: Reperitur autem in AEgypto tantum.* Nota quod dicat: *Reperitur in Ægypto tantum*, quasi alibi tam pretiosum non fuerit. Unde etiam colligi potest, in toto sanctuario Judæos nunquam in rebus sacris alio lino usos fuisse, quam AEgyptiaco, non Judaico, non Eliaco, aut alio. Sed falluntur cum etiam Indico usi fuerint, ut Talmudici, in Misna supra allegata, docent. Fortassis ejusdem generis linum intelligit Pollux, libro VII. capite XVI. ubi de *Sindone Ægyptiaca* sermonem facit, Sed operæ pretium erit, de *Sindone* etiam aliquid hic memorasse.

CI. Verum quidem est, *Sindonem* sæpius sumi, pro veste potius, quam pro certa quadam materia. Hoc sensu videtur usurpari a Polluce: σινδὼν, ἔστιν Αἰγυπτία μὲν, περιβόλαιον δ᾽ ἂν εἴη τὸ νῦν δίκροσσον καλούμενον. *Sindon est Ægyptiaca, estque amiculum, quod jam utrinque fimbriatum vocatur.* Igitur Polluci *Sindon* vestis est. Eodem modo, quo apud Marcum, Capite XIV. vers. LI. legimus; *Sindonem*, quam habuit Juvenis ille, qui noctu aufugiebat. περιβόλαιον *vestem* fuisse: Dicit enim eum περιβεβλημένον σινδόνα fuisse

amictum Sindone. Ideo σινδὼν Matthæi capite XXVIII. verſ. LIX. & alibi Syro eſt כתנא quod proprie ſignificat *tunicam*, aut περιβόλαιον quo aliquid circum-volvitur. Sed Sindones veſtes fuiſſe quidem pretioſas, patet ex triginta illis סדינים *Sindonibus*, quas Simſon deponebat. Judicum XIV. XII. Sed apud Talmudicos סדין ſæpius ſumi pro veſte, certum eſt. Videatur *Maſſechet Ioma*, *capite.* III. *Sect.* VI. ubi reperies סדין של בוץ *Sindon ex byſſo*, id eſt, *veſtis*, aut *velum byſſinum*: prout & ipſe Herodotus habet σινδόνα βυσσίνην. Et Auſonius *linteam Sindonem*

Puer eja ſurge, calceos & linteam da Sindonem.

Et quemadmodum סדין & σινδὼν veſtem ſignificat, ita etiam ſæpiſſime materiam aliquam, ex qua veſtes fiunt. Vilem aliquando non magni pretii. De hac ſermonem facit Plutarchus de *Fortuna Alexandri*, ubi narrat: pauperrimum quendam olitorem *Sindone veſtitum* adductum fuiſſe ad Alexandrum. Iſta Sindon, cum olitor ille pauper fuerit, ut etiam aliorum auxilio indigeret ad vitam ſuſtentandam, proculdubio vilis fuit admodum. Forſan tunica erat ex craſſiori lino, ut noſtrorum ruſticorum & aurigarum, quas Germanice Ein Kidel dicimus. Ad ejuſmodi Sindonem fortaſſis reſpexit Martialis, *libro* IV. *de Endromide.*

Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres,
Non ſic in Tyria Sindone tectus eris.

niſi cum quibuſdam legas *cultus eris*, & tunc quidem ſubtilem & pretioſam veſtem ſignificabit.

CII. Ex varia etiam materia fiebant *Sindones*. Aliquando ex *lana*. Hinc Chaldæus Lamentat. II. XX. סדינין דמילטא *Sindones Mileſiæ*: ubi proculdubio lana, aut molliſſimus pannus, ex lana Mileſia, ſignificatur, de qua nos plura infra, ubi de lana in veſtibus ſacris ſermo fiet. Ejuſmodi forſan etiam fuit *Sindon Tyria* apud Martialem & alibi, ſi verum eſt eam pretioſam, & cultui deſtinatam fuiſſe. Nam panni purpura Tyria infecti apud Tyrios ſunt celeberrimi; ſed an idem de byſſo aut lino dici poſſit neſcio. Immo *ſericum* aliquando ſignificare ſindon, non auſim negare. Et inde forſan noſtrum *ſatin*, certum quoddam genus panni ſerici: niſi *ſatin* ita dictum ſit a *ſeta*, unde & Germanice & Belgice ſeyde, Gallice *ſoye*. Et *goſſipium* Sindon dicitur, ut ex Strabone & aliis doceri puto. Plerumque tamen per סדין σινδὼν & *Sindon*, pretioſum linum aut byſſum intelligunt auctores, aut veſtem ex lino,

aut

aut byſſo. Ideo eadem veſtis, quam Matthæus capite XXVII XLIX. *Sindonem* vocat, Johanni capite XIX. XL. dicitur ὀθόνη *linum.* Heſychius ὀθόνη, Σινδών. Ὀθόνια λινᾶ ἱμάτια. Et Pollux *libro ſeptimo capite* XVI. *Sindonem Aegyptiacam* inter *lina* numerat. Quando Sindon pro lino ſumitur, fere ſemper intelligitur ſubtiliſſimum & pretioſiſſimum Mulierum luxui deſtinatum. Legimus apud Diogenem Laertium, Ædiles Athenienſium Crateti ſuccenſuiſſe, ὅτι σινδόνα ἠμφίεστο: *quod Sindone eſſet amictus*, proculdubio quia cultus tanti pretii Philoſopho non conveniebat. Bacchantes muliebriter egiſſe, & inſtar mulierum ſumptuoſe excultos fuiſſe, notum eſt. Ideo eis Strabo & alii mitras & Sindones attribuunt, & ubi de Brachmanum luxu, poſt ætatem triginta & ſeptem annorum, diſſerit: eos quoque Sindonibus veſtitos fuiſſe, docet. ἔτη δ' ἑπτὰ καὶ τριάκοντα &c. Civiliores apud Indos, ait, ἐσθῆτι λευκῇ χρῆσθαι καὶ σινδόσι, *veſte alba & Sindonibus uti.* Vide Strabonem libro quinto decimo. Heſychius, in voce ὀθόνη, σινδόνα ponit inter γυναικεῖα ὀθόνια λεπτά. *muliebria veſtimenta ex lino tenui.* Atque ſic *Sindone amiciri*, eſt nota luxus, & fere muliebris ſuperbiæ. Unde neceſſario colligi debet, Sindonem plerumque ſignificare linum tenue & pretioſum, qualis eſt byſſus. Ideo *byſſus* vocatur a ſeptuaginta interpretibus Eſaiæ cap. III. verſ. XXIV. Nam pro Hebræo סדינים Seniores habent βύσσον. Hinc Herodotus σινδόνα βυσσίνην. Et Miſna Codicis *Ioma* סדין של בוץ *Sindon byſſina.*

CIII. Sindonem autem linum Peluſiacum fuiſſe, aut ſaltem inde ſic dictum, vix dubitare poſſum. Scio equidem Baifium *de Re veſtiaria*, credidiſſe Sindonem ita dictam eſſe ab urbe *Sidone*, ita forſan edoctus ab Etymologo. Σινδών, ἀπὸ Σιδῶνος τῆς πόλεως. Οἱ γὰρ Σιδόνες ἐφεῦρον πρῶτοι κάμνειν σινδόνας. *Sindon ob urbe Sidone Primi enim Sidones artem invenerunt elaborandi Sindones.* Eo videtur reſpexiſſe Martialis loco citato, ubi de *Tyria Sindone*. mentionem facit. Sed & hi fortaſſis falluntur. Multo enim veriſimilius eſt *Sindonem* dici ab urbe סין *Sin*, quam ab urbe *Sidon.* Scribendum enim eſſet cum צ *Zade*, non cum ס *Samech. Sidon* urbs non ſcribitur סידון ſed צידון *Zidon.* Sed noſtra *Sindon* per ס, ut סדין, Syris סדונא. Jam vero סין eſt urbs Ægypti: ut videre eſt Ezechielis cap. XXX. XV. Sed illam urbem eſſe *Peluſium*, ſupra jam diximus, & ab aliis clarius demonſtratum eſt. *Peluſium* dictum ἀπὸ τοῦ Πηλοῦ a *luto*, ut docet Strabo. Sic & סין Hebraice & Chaldaice *lutum* denotat, uti patet ex Paraphraſi Pſ. XVIII. XXXIV. Eſt

etiam revera Pelusium מעוז מצרים *Munimentum AEgypti*, ut ait Propheta; cum Pelusio Ægyptus sit δυσείσβολ@ *accessu difficilis.* testibus Strabone *libro* XVII. Diodoro Siculo *libro* XV. & aliis. סדין. *Sadin* sive *Sindon* ergo esset ab urbe *Sin* Pelusio, per augmentum literarum Heemanticarum, quemadmodum fit in verbis: ut זכרון *memoria* צקלון *gluma.* ראשון *primus* &c. ששון *gaudium.* Et eliso *nun* in medio סדין pro סנרון nisi quod litera ד deberet esse dageschata, ut in הודו *Hoddo* pro הונדו *Hondo*, vel הינדו *Hindo*, *India.* מדו *Middo* pro *Mindo*, Græce μανδύας. Sic celeberrima illa *Sindon*, σινδὼν & סדין, si originem spectes, nihil aliud esset, quam optimum *linum Pelusiacum*, De quo *Plinius*, *Silius Italicus*, *Talmudici*, & alii bene multi. Sed nihil temere ausim adfirmare, eo minus cum ne hæc quidem etymologia satis sit legitima: æquus & eruditus lector judicet. Quidquid est, ex his omnibus mihi videtur constare, פלוסין *vestes Pelusiacas*, Pontificis Maximi, fuisse ex optimo & pretiosissimo lino Pelusiaco, non ex *Xilino*, sive *Gossipio* ut Scheringham male exposuit.

CIV. Sed non felicius assecutus est mentem Misnæ, circa *linum* הנדויין *Indicum.* Ἑνὸς ἀτόπȣ δοθέντ@ τ' ἄλλα ἕπεται. *erant*, inquit, *vestimenta hæc ex lino Indico contexta*, (hactenus bene) *quod & ipsum ex Gossipii sive Xyli arboris lanugine factum erat.* Hæc male. Male etiam citat Ctesiæ ἱμάτια ξύλινα, *Pomponium Melam* & *Lucianum.* Memorat quidem Ctesias ξύλινα ἱμάτια, *vestimenta Xylina*, quæ a Cynocephalis emuntur. Sed quid hoc ad *linum Indicum*? Mela & Lucianus quoque de *lino* aut veste Indica loquuntur, & ex iisdem locis, quæ allegat Scheringham, patet, *linum* in ipsa *India* a Gossipio distingui. Quomodo igitur probabit linum Indicum *Xylinum* fuisse? Sane linum, sive ὀθόνλω fuisse, docent Hebræorum magistri in suis Glossis ad istam Misnam. Jarchius הנדויין inquit, שהיה מפשתן של ארץ הנדויין *quod est* Pischtan, *ex terra Indiæ.* Sed supra disputavimus *pischtan* esse ὀθόνλω *linum.* Verum quidem est, hodie non multum lini in India nasci, & pretiosum. Saltem ejusmodi merces nobis non asportantur magna copia. Inde tamen non potest colligi, olim non magis fuisse feracem. Nam & *Elis* & *Pelusium* hodie lini nihil nobis mittit. Sane Indiam olim multum lini habuisse constat, & byssum quidem, tenuem & pretiosam. Hinc Pollux βυσσον vocat λίνȣ τὶ εἶδ@ παρ' Ἰνδοῖς. *Lini speciem apud Indos.* Et Ctesias indicis ait inter Cynocephalos ditissimos, quorum sunt pauci, linum gestare. Οἱ ᾗ πλȣσιώτατοι

ἀτῶν

αυτῶν λινᾶ φορȣ͂σιν. ȣ͂τοι δ᾽ εἰσὶν ὀλίγοι. Ditiſſimi eorum linum ferunt. Hi autem ſunt pauci. SIC Plinius, Pomponius Mela, Lucianus & multi alii de Indico lino loquuntur, & inter præſtantiſſima genera linorum ponunt. Quod *Xylinum* attinet, totam fere Indiam hodie ejus eſſe feraciſſimam conſtat. Integræ enim ſylvæ reperiuntur arborum ἐριοφόρων *lanigerarum.* Certe quam abundans Goſſipii ſit Bengala, aliæque Regiones Indiæ, mercatores noſtri, Indiæ Societatis, teſtabuntur. Naves onerarias plenas, hodie totius Orbis Theſaurus, & incomparabile emporium Amſtelodamum exhibebit Goſſipii.

CV. Interim notandum eſt quid per הנדויין *Indiam* intelligant Magiſtri? Negari quidem non poteſt הנדויין ſignificare *Indiam.* Sic Bartenora ad iſtam Miſnam הנדויין exponit per ארץ הודו. Sed הודו *hodu, Indiam* eſſe, eliſo tantum ן ut in מדו, *Mado* ſupra jam oſtendimus. Videatur de hiſce fuſius Bocharti *Phœn: libr.* I. *cap.* XVIII. Sed Jarchius *Indiam* explicat per ארץ כוש *terram Æthiopiæ.* הנדויין ait שהיו פשתן של ארץ הנדוין והיא ארץ כוש כדמתרגם יונתן בן עוזיאל היהפוך כושי עורו הינדווא Indicum, *eſt linum ex terra Indiæ, quæ Æthiopia eſt, ut expoſuit Ionathan filius Uzielis: An Æthiops mutabit pellem?* (Jerem. cap. XIII. XXIII.) *id eſt India.* Sic enim הנדוא habet Chaldæus pro כושי quaſi *Indum* pro *Æthiope.* Hæc eadem obſervata reperies in Toſephot Jom Tof, ubi addit ſe legiſſe in Targum Eſter: מהודו ועד כוש מן הינדיא רבא ועד כוש *Ex India uſque ad Æthiopam, id eſt ex India Magna uſque ad Æthiopiam,* quaſi India magna tantum diſtingueretur ab Æthiopia. Mirum non eſt verpulos in ea fuiſſe opinione, Æthiopiam quoque dictam fuiſſe Indiam, & tempore prophetæ Jeremiæ Indiam & AEthiopiam eandem fuiſſe Regionem, cum conſtet apud veteres Indiam etiam vocari, quidquid erat extra mare mediterraneum, ut Arabiam, AEthiopiam, immo ipſā Judæam. Ideo *Ioppe* quæ eſt urbs Phœniciæ *Indica* dicitur ab Ovidio, *de arte Amandi libro primo:*

Andromedam Perſeus nigris portarat ab Indis.

Sed Andromeda advecta fuit ex civitate Joppe, teſtantibus Plinio *lib.* IX. *cap.* V. & Strabone *lib.* I. *&* XVI. Obſtat tamen quod Poeta de *nigris Indis* loquatur, nam etſi Judæi non valde albi fuerint, an tamen *Nigri Indi* a Poeta dicantur, dubitari poteſt. Ideo ad Arabas aut Æthiopes eum reſpexiſſe, forſan aliquis dicet. Quocumque modo ſumatur, certum eſt, veteres per Indiam in-

te'lexisse, Arabiam & AEthiopiam præsertim temporibus Jeremiæ, cum tunc temporis India proprie dicta, vix nota fuerit inter Judæos. Nec opus erat hominem nigrum, qui pellem mutare non poterat, ex India accersere; cum nigri propiores fuerint, ut Æthiopes & Arabes. Linum igitur Indicum, de quo Misna *Codicis loma*, secundum doctores, est *Æthiopicum*, aut *Arabicum*. Atque iterum male Scheringham, qui id *gossipium* putat, quemadmodum de *Pelusiaco* judicaverat: quod ex sacra scriptura probari non potest, & patrum traditioni aperte repugnat: Nam אין לובשים הכהנים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתן: *Non vestiuntur Sacerdotes, ad ministrandum in Templo, nisi lino & lana.*

CVI. Linum illud vestium albarum, die expiationum pretiosissimum fuisse, & non vilius lino vestimentorum aureorum, ideoque בד & שש tenuitate & pretio non differre, mihi manifesto constat. Linum enim Pelusiacum pretiosissimum erat teste Plinio. חשיב ומעולה *laudatissimum & pretiosum*, ut supra ex Jarchio audivimus. Enimvero si cogitemus pretium earum vestium, prout tradunt Talmudici, ubinam quæso pretiosius reperiemus? Mane enim vestiebatur lino duodecim minarum, vespere autem octo minarum; Aut, secundum Sapientes, mane octodecim minarum, Vesperi duodecim, quæ faciunt summam triginta minarum. Si hæc referantur ad nostram monetam, summa octodecim minarum Sanctuarii, ubi duplum intelligitur, ut in sacris sumi solet, faciet quadringentos quinquaginta imperiales, (quorum quilibet octo Schellingios Brabanticos facit) secundum computationem quorundam. Et hoc quidem populo irrogabatur. Si quid addere volebat, ad augendum pretium, de suo addebat, ut pergit Misna; ut doceret, Pontificem M. aliquando etiam pretiosiora vestimenta habuisse. Hoc factum fuisse, expressis verbis docent Gemarici ad eandem Misnam. Ibi enim, ut de magnis majora loquuntur, tradunt Ismaeli filio Papæ matrem tunicam fecisse centum minarum. Quid? Eliezeri matrem fecisse tunicam duarum myriadum, id est vigesies mille minarum. Cogita an pretiosior tunica, ex lino tantum, excogitari possit? Sed nugentur licet verpuli, inde tamen patet, vestes albas omnium pretiosissimas fuisse. De pretio ipso nos fusius infra differemus. Sane Xylinum Indicum aut Aegyptiacum tam carum fuisse non puto; saltem nostra ætate. Multo enim vilius apud nos, etiam tenuissimum & pretiosissimum Xylinum quam mediocre nostrum linum est; ut vel ex solo pretio colligi possit, vestes sacerdotales ex Xylino non

non fuisse. Gemarici ad dictam Misnam codicis Joma, probare conantur, vestes albas ex pretiosiore lino fuisse, quod quater repetatur (scilicet Levitici cap. XVI.) vox בד. Sic enim solita sua subtilitate argutantur.: אמר רבי הונא בריה דרב עילאי אמר קרא בד בד בד בד מובחר בבד: *Docet doctor Huna filius doctoris Ilai, Scriptura dicit linum, linum, linum, linum, quia est optimum linum.* Hinc Jarchius: בד בד ארבע זימני כתב בלבישת בגדי שחרית למימר דהוי בד בד המובחר בבד: *Linum, Linum, quater scribitur in vestitu vestium matutinarum, ut doceremur linum, linum, optimum esse ex omni genere lini.* Hæc Tosephoth adhuc fusius explicat. בד בד בד בד נראה לי חד לגופיה וחד בד לשון לבד שאין לובש עמהם בגדי זהב כדרך שהוא עושה כל ימות השנה ובד שלישי לומר יותר טוב: מבד של שאר ימות השנה הרביעי לומר שטוב משל ערבית אינמי בד שלישי ורביעי מידריש הכי בד המובחר שבבד: *Bad, Bad, Bad, Bad,* sive *linum, linum, linum, linum. Mibi videtur semel positum esse linum propter se ipsum, ut prima voce lini significaretur, quod debeat esse vestis ex lino: Alteram vocem lini esse ad ostendendum, eum non debere vestiri vestibus aureis, ut cæteris diebus anni. Tertiam vocem lini docere, tunc præstantius esse linum quam cæteris diebus. Quartam vocem lini indicare hora matutina linum pretiosius fuisse quam hora vespertina. Dici etiam potest: Tertium & quartum linum ita exponi debere, ut significaretur fuisse omnium generum linorum pretiosissimum.* En ex ipso præcepto Levitici cap. XVI. subtiles nostri logici exterebare noverunt; linum vestimentorum alborum, die expiationum, non solum pretiosum, sed pretiosius fuisse lino vestium aurearum, & matutinum quidem pretio & bonitate præponi vespertino. At quamvis linum vestium aurearum, immo ipsorum sacerdotum minorum, etiam doceretur, בד שש & בוץ, *linum* & *byssus*, tamen aliud alio præstantius fuit. Scilicet ut pretiosum fuerit cæterorum sacerdotum, pretiosius Pontificis Maximi, in vestimentis aureis. Pretiosissimum vestium albarum: omnibus tamen præferendum matutinum istius diei. Sic & hodie inter pretiosissima & tenuissima lina Cameracensia & Harlemensia datur quidam gradus pretii & bonitatis. Habebis enim Harlemense linum duorum florenorum nostræ monetæ, & vilius, habebimus & V. VII. X. immo olim ulnam cujusdam lini Harlemensis viginti florenis constitisse, quod Princeps Arausiacus serenissimæ suæ sponsæ in Angliam misit, mihi de pretiosissimo lino inquirenti, ab ejusmodi mercatoribus narratum est. Eodem plane modo concluden-

dum esse puto: Quamvis omnis byssus sacerdotii pretiosa fuerit, tamen præstantissimam fuisse eam ex qua fiebant vestes albæ.

CVII. Nec obstat huic sententiæ, quod quidam dicant: Magno illo die piaculari Pontificem Maximum omnem debuisse fugere fastum atque superbiam, cum ministerium istius diei postularet, ut sese profunde coram Deo submitteret, ad deprecanda sua populique peccata. Sane negari non potest istum diem submissionem imprimis postulasse. Hinc tot præcepta, quæ submissionem mandant, non tantum in lege, sed & in ipsa traditione patrum, ut videre est in codice *Ioma*. Ideo & hodie verpuli die Hackipurim non nisi linteis suis sepulchralibus, & lineis, aut laneis soccis, aut etiam calceis ex coactili materia, quod *feltrum* vocamus, induti visuntur per vias & in Synagogis. Quid? Sola abjectionis causa Pontificem M. vestibus aureis sacra adyta intrare non ausum fuisse, sed lineis, quia scil. supplex accedebat, cum supplicem non deceat superbire, aut ex reo fieri accusatorem, tradunt magistri. Videatur Jarchius ad versum quartum capitis decimi sexti Levitici. ubi prohibitum docet Summo Pontifici Sancta Sanctorum vestibus aureis ingredi: לפי שאין קטיגור נעשה סניגור *ne accusator fieret procurator.* Profunda tamen illa submissio Pontificis Max. qua opportebat animum abjectum & vere contritum Deo sistere, cum toto populo, non impediebat, quo minus cætera omnia splendide & sumptuose fierent; quod vel inde patet, quod eo die etiam carius lavaret manus & pedes, quam cæteris diebus anni, ex aureo scilicet, quum reliquis diebus ex æreo labro tantum fieret. Et quæ cæteris diebus aureis vasis fieri solebant, ex auro viridi, hoc die fiebant ex auro rufo, quod pretiosius erat. Videatur *Massecchet Ioma, capite quarto, Halacha quarta & quinta.* Libet verba integra proponere. בכל יום היה חותה בשל
כסף ומערה בתוך של זהב ובה היה מכניס בכל יום חותה בשל ארבע קבין
ומערה בתוך של שלשה קבין והיום חותה כשל שלשה קבין ובה היה מכניס
ר׳ יוסי אומר בכל יום חותה בשל סאה ומערה בתוך של שלשה קבין ובה היה מכניס
בכל יום היתה כבדה והיום קלה בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה בכל
יום היה זהבה ירוק והיום אדום דברי רבי מנחם בכל יום מקריב פרס
בשחרית ופרס בין הערביים והיום מוסיף מלא חפניו בכל יום היתה דקה והיום
דקה מן הדקה בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש ויורדים במערבו והיום
כהן גדול עולה באמצע ויורד באמצע רבי יהודה אומר לעולם כהן גדול עולה
באמצע ויורד באמצע בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן הכיור והיום מן הקיתון של
זהב

זהב רבי יהודה אומר לעולם כהן גדול מקדש ידיו מן הקיתון של זהב בכל יום היו שם ארבע מערכות והיום חמש דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר בכל יום שלש והיום ארבע רבי יהודה אומר בכל יום שתים והיום שלש׃ *Omnibus diebus deprompſit thuribulo argenteo, & in aureum infundebat: hodie deprompſit aureo, & intrabat cum eo. In omni die deprompſit thuribulo quod quatuor cabos continebat, & in alterum infundebat quod tres cabos capiebat. Hodie deprompſit thuribulo trium caborum, & intrabat cum eo. Doctor Ioſe dixit: Omnibus diebus thuribulo deprompſit quod Seam continebat, & infundebat in alterum quod tres cabos capiebat, & intrabat cum eo. In omni die erat grave, hodie leve. Omnibus diebus manus ejus (thuribuli) brevis erat, hodie longa. Omnibus diebus ex auro viridi erat, hodie rufo, docente Doctore Menachem. Omnibus diebus offerebat dimidiam libram mane, & dimidiam libram veſperi, hodie addebat plenum pugillum. Omnibus diebus tenue erat, hodie tenue ex tenui. Omnibus diebus aſcendebant Sacerdotes, ab Oriente, & deſcendebant verſus plagam Occidentalem, hodie autem aſcendebat & deſcendebat in medio. Omnibus diebus Pontifex Maximus lavabat pedes & manus ſuas ex labro æneo, hodie ex pollubro aureo. Doctor Iehuda tamen dixit: Summum Pontificem ſemper manus & pedes lavaſſe ex pollubro aureo Omnibus diebus quatuor erant lignorum ordines, hodie quinque, ſecundum ſententiam Doctoris Meir. Sed Doctor Ioſe dicit omnibus diebus tres, hodie quatuor.* Jehuda vero; *omnibus diebus duo, hodie tres.* Et capite tertio, Miſna decima legimus: מונבז המלך עשה כל ידות הכלים של יום הכיפורים של זהב׃ *Mombas Rex fecit omnia manubria vaſorum diei expiationis ex auro.* Deſinant igitur Viri docti in poſterum adfirmare, בד, præſertim die expiationis, eſſe *vulgare linum*, שש autem veſtium aurearum fuiſſe *byſſum pretioſiſſimam.* Deſinant ſtatuere, id poſtulaſſe contritum animum, qui illum diem decebat. Deſinant tandem שש & בד per *Xylinum* interpretari.

CVIII. Coronidis loco, antequam materiam veſtium albarum miſſam faciam, ut omnibus adhuc clarius conſtaret, linum illud, in quo Pont. Max. miniſterium obibat die piaculari, byſſum, & ex optima fuiſſe, addam quod obſervant Miſnici Doctores Codice *Ioma capite tertio, ſectione ſexta*, jam toties a nobis allegata. הביאוהו בבית הפרווה ובקדש היתה פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם׃ *Adducebant eum* (ſcil. Pont. M.) *ad domum Happarvah, quæ in ſancto erat. Extendebant ſindonem byſſinam inter ipſum & populum.*

pulum. Sindon iſta extendebatur inter Pontificem Maximum & populum, ut honeſtius pedes & manus lavaret. Nota hic, Sindonem ſumi pro velo, ut jam ſupra docuimus, eam ſæpius veſtem ſignificare: Et obſerva ſimul eam ex byſſo fuiſse, ut oſtendimus plurimum ſindonem ſignificare linum tenuiſſimum. Gemara ad hunc locum docet die piaculari aliquid immutatum fuiſse: Cæteris enim diebus ejuſmodi ſindonem non tendebant, ſed hoc die tantum, ut conſtaret & diem expiationum fuiſse, & omnia miniſteria iſtius diei fieri debere veſtibus byſſinis מאי שנא של בוץ אמר רב כהנא· כדי שיכיר עבודת היום בבגדי בוץ : *Quid ſibi vult byſſinum? Doctor Chabana dixit, hoc fieri ad oſtendendum miniſterium hujus diei fieri in veſtibus byſſinis.* En igitur veſtes albas Pontificis Maximi, tam die piaculari quam cæteris diebus totius anni, ex byſſo fuiſse, perinde ac totius Sacerdotum turbæ; omneſque illas voces בוץ בדי שש סדין & βύσσος, *linum*, aut *byſſum* ſignificare tenuiſſimam & pretioſiſſimam: Ita tamen ut veſtes aureæ Summi Pontificis ex pretioſiori fuerint, quam veſtes Sacerdotum minorum, & veſtes albæ diei piacularis iterum ex pretioſiori quam veſtes aureæ, quas veſtitus erat cæteris diebus anni. Sed hæc de materia veſtium linearum, cum cæterorum omnium Sacerdotum, tum Pontificis Maximi, ſufficiant. Sequitur jam materia veſtium aurearum.

CAPUT VIII.

DE SERICO VETERUM, UTRUM NOTUM TEMPORE MOSIS.

תכלת ארגמן תולעת שני : *qualem materiam ſignificent? Error Lutheri Aben-Ezræ, Abarbanelis & aliorum, qui ſericum exponunt. Regula Talmudica huic opinioni contraria. Sericum pretioſiſſimum apud veteres. Magnatum Fœminarum, Bacchi & Bacchantum ornatus. Ex eo veſtes tenuiſſimæ. Barbarica mollities. Lex Senatus ſub Tiberio contra veſtes ſericas. Subſerica & holoſerica. Sericum rarum apud Romanos uſque ad auguſtum. Sericum* ἰσόχρυσον, *Auro contra carum. Lex Rodia. Sericum ad Romanos advectum ex India, Aſſyriaca, &* Κῳ. *Ratio conficiendi ſericum apud Romanos innotuit demum ſub Iuſtiniano. Bombyces an in Inſula* Co *naſcantur? Pamphila Latoi filia quo ſenſu*

sensu dici possit sericum invenisse in Insula Co? Camelot de Hollande, *quo sensu sic dicatur? Bombyx Coa quo sensu distinguatur ab Assyria? Sericum apud Hebræos & Ægyptios tempore Mosis ignotum. In toto Veteri Testamento nulla serici fit mentio.* משי *apud Ezechielem cap.* X. XIII. *Iarchii, Iunii,* Lutheri, *Grotii, Gallorum & Belgarum lapsus, id de serico exponentium. Lutheri* Seydene schleyer. *Fulleri error. Et Grotii de* παραπετάσμασι *sericis. Sericum in Tabernaculo nullum usum habuit.* משי *posterioribus Iudæis* Sericum. *Aquilæ* ἀνθινὸν, floridum palpabile. βαπλὸν *pro* ἁπλὸν. *Simachus, Hieronymus, Theodotion. Græcorum* τελχαπλον. *Hieronymi sententia de* τελχάπλῳ. *Fulleri & Hesychii sententia.* Crinale *Ovidii. Capillare* πολύμιτον. *Crinale aurum. Hesychii &* Suidæ *opiniones de* τελχάπλῳ. *Portæ &* Lutheri. *Lapsus Suidæ. Vera sententia Hesychii.* משי *Chaldæo vestes tinctæ. Nostræ conjectura.* משי *Chaldæus de Vestibus Pont. Max. intelligit.* שריקות *Esaiæ* XIX. IX. *Iunio & Buxtorfio* generosa. *Sed male. Aliquando colorem significat. Et quidem Rubrum, Coccineum, Minium.* συρικόν. סרק Syrico tingere. *Fucus mulierum. Bocharto color flavus. Linum flavum. variorum colorum. Byssus Eliaca minus flava quam Hebræa. Candidum linum retibus minus aptum. Grotii sententia.* שׂרוק *Zachariæ* I. *quid? Equi fulvi aut Gilvi, non rari in Dania. Locus Apocal.* VI. VIII. *explicatus.* שריקות *apud Esaiam materiam significat. Male Buxtorfius & Fullerus* sericum *volunt.* Σηρικὸν *Rabinis* סיריקין. η *pro* ι. *Hebræis per Chireck longum aut per Zere scribitur.* Afferac *a* Kimchio *male Arabicum dicitur. Græcum est: ut &* מלקוניא μελαγχολία. *Arabes & Medi qui?* שריקות *Esaiæ linum.* סרק, סורק & מסרק. *Pectinator. Pecten. Septuag.* λίνον σχιστόν. *Versio vulgata, Lutheri & Chaldæi. Buxtorfii mens emendata.* Locus I *Reg.* II. XXVIII. *explicatus. &* II *Chron.* I. XVI. מקוה *pro* Κῶ *male a Vulgato & Hieronymo.* Co *Insula Asiatica. Isidorus emendatus. Male Coa confunditur cum Cea. Ars sericum conficiendi in Co inventa a Pamphila creditur. Vestes Coæ. Utrum ex lana, an ex serico?* Κῶ, *sive Co Hebræis.* קו *Bochartus laudatus* מקוה *non est* מן קוה *Latous Pamphylæ pater an ante Salomonem vixerit? Græcorum* Ἐκ θεκϋὲ, *quasi* תקוה, Ἐκ κϋὲ, & ἐξ ὀκϋέ. *Syro Aphelia.* ἀφηλιῶτις *ventus.* מקוה *pro* מקו à Linea. Luthero Wahre. *Multitudo*

equo-

equorum. Germ. Ein stute *Collectio aquarum.* מקוה *Bochartovectigal. Chaldæis* מנביתא & גבא. *Ægyptus Equorum abundans. Testimonium ex* II *Reg.* XVII. XXIV *Homero, Diodoro & aliis Ægyptus lini ferax. Ius a Pharaone Salomoni concessum, de educendis ex Ægypto equis & neto lineo. Hebræorum sententia. Versio Chaldæa. Belgica.* Verus *sensus istius loci. Ubicunque in* Veteri *Test. fit mentio de vestibus, id de lino & lana tantum intelligendum est. Sententia Maimonidæ. In summo luxu Scriptura lanæ & lini tantum meminit.* Loci *Esthera cap.* I. VIII. & *cap.* VIII. XVI *explicati. Traditio Talmudica de summo luxu fœminarum in lino. Belgarum Proverbium* **op sijn best Paesch-pronck.** Veterum *Iudæorum quidam carne lætabantur. Plusculum sese vino invitabant. Tempore Christi sericum adhuc rarum apud Iudæos.* Locus Lucæ XVI. XIX. *explicatus. Omnes voces quibus Rabini sericum exprimunt Græce : quales sunt* שיראה׳ מטכסא & שיראה ·סיריקון *est ipsissimum* σὴρ. σῆρες σκώληκες & Ἰνδικὸς. *Gemara Ierusalemitana de* שיריים & כלך·מטכסא *est sericum. Pro* σηρικὸν *Apocal.* XVIII. XII. *Syrus habet* [Syriac] שירא· מטכסא & מטכסין *Græcis* μέταξα. Μέταξα *antiquitus Græcis omne filum subtemen.* μέταξα *quasi* μετάταξις & μετατακτὸν *a* τάσσω. *Hinc Rabinorum* טַכַּס ordinare, ordire, *Isidoro* Texere. *Pannus dictus a* πήνη Trama. Μέταξα *tandem sericum significavit apud Græcos, sic & apud Hebræos.* סיריקון *sæpius in Talmude. Sericum voces & res Iudæis innotuisse videtur demum sub Imperio Græcorum.* כלך *quibusdam stupa serici, Nostrum* **Filesel.** *Iarchii* פולוייל· *Locus ille tentatus.* כלך *Misnæ non est sericum: Est pinna.* πιννικὸν ἔριον, Lana *marina.* Verpulorum *delirium Sericum Hebræis omni ævo notum fuisse. Menachem cum* LXXX. *paribus discipulorum* Serico *vestitus. Menachem vixit sub Augusto.* Vestes *Assueri Esteræ* I. VIII. VI. VIII. IX. & VIII. XV. *Ex serico fuisse docet utrumque Targum. Targum Scheni. In usu fuisse sub Templo primo docet Gemara.* Sericum Parnadinum. *Targum emendatum. Difficultas Thosephot. Sericum in Ægypto notum fuisse tempore Abrahami fabulatur Bereschit Rabba. Lepidissima fabula de Sara in Arca abscondita. Ejus mirabilis splendor. Nullum sericum in usu in sanctuario nisi Religione depravata.* Vane *dicitur in usu tempore Salomonis.*

I. Summi

CIX. **S**Ummi Pontificis בגדי זהב *vestes aureas* constitisse, præter aurum & gemmas, ex תכלת ארגמן תולעת שני supra, ex capite vigesimo octavo Exodi, jam demonstravimus. Ostendimus simul voces istas significare cum materiam tum colorem. Utrumque jam sub incudem revocandum est. Et primum quidem de materia dicendum erit, deinde de colore. Quod ad materiam attinet, sunt qui *sericum* fuisse credebant. Lutherus & vetus versio Belgica, Exodi xxviii. commate iv. מעיל sive *pallium* Summi Pontificis vocat: seyden rock / *tunicam ex serico*. Et תכלת semper reddit per gele seyde *sericum flavum* versibus seqq. quemadmodum & vocem שש seyde / *sericum* interpretatur, ut supra audivimus. תולעת שני Aben-Ezræ etiam est *sericum*, Exodi capite xxv. Aut saltem refert, multos credidisse, id sericum significare. והגאון inquit, אמר בו קרימ״ז כי הוא אדום רק איננו בצבע הארגמן ובעבור תולעת אמרו רבים כי היא משי : *Excellentissimus vir* Saadias (sic enim virum istum κατ' ἐξοχὴν vocare solet Aben-Ezra, quod etiam est commune epitheton, summorum doctorum.) dicit: *inest illi Kermes, quia est rubrum, sed non colore Argaman, ideoque multi dicunt* תולעת *esse sericum.* Abarbanel super legem capite xxv. Exodi, omnia vult significare sericum, & תכלת & ארגמן & תולעת שני. Sic enim ibi disputat: והרל״בג כתב שהיה כל זה צמר צבוע במראות והצבעים ההם׳ ואינו נכון כי הצמר קרא אותו הכתוב עזים׳ אבל תכלת וארגמן ותולעת שני הם כלם משי והתכלת היא המשי הצבוע בצבע דומה לים והארגמן הוא המשי הצבוע אדום והתולעת שני הוא המשי שהוא נאה כפי תולדתו ואין לו צבע אחר : *Doctor* Levi *Gersomius scripsit, hæc omnia significare lanam tinctam: Sed non recte: scriptura enim vocat lanam* עזים (id est caprarum.) *Nam* תכלת ארגמן ותולעת שני *omnia sericum denotant. Et* Techelet, *quidem est sericum tinctum colore, qui mari similis est.* Argaman *est sericum tinctum rubrum, sed* Tholaat Schani *est sericum, quod natura sua elegans est, nec habet colorem aliunde.* In hac opione quoque sunt multi Judæi hodierni. Germani nostri fere aliter non explicant quam seyde & gezwirnte seyde / *Sericum, & sericum retortum*, quod etiam aliquando de שש intelligi volunt.

CX. Sane Christianos aliquos reperiri, qui Sacerdotes Sericatos voluerint, tantopere mirari non debemus, cum plurima pars nec voces hebraicas intellexerint, nec Judæorum ritus & traditiones perspectas habuerint: Sed id aliquibus etiam Judæis, & quidem inter eos Viris doctis, accidisse, excusari vix potest, cum

debuerint didicisse illud effatum, ex Talmude, quasi ex tripode, depromptum : אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים : *Sacerdotes non vestiuntur ad ministerium peragendum in sanctuario nisi lana & lino.* Sericum igitur nullum prorsus usum habere potuit. Inter recentiores sunt qui putant sericatos fuisse, eo quod sericum pretiosissima fuerit materia, ex qua sacerdotum vestes fieri debuerint, cum facta fuerint, *ad gloriam & ad honorem.* Sed cum hæc nullis argumentis probent, non est quod a receptiori sentententia magistrorum recedamus. Nec ulla ratio est, cur sericum potius quam lanam statueremus. Quid quæso plus tribuisset, sive ad ornatum Pontificum, sive ad mysteria repraesentanda quam lana, quæ sane nec pretio nec splendore a serico superabatur ? Nec minus lanæ quam serici in Regum, qui omnibus deliciis fluunt, ita & luxu superbiunt, ornatu adhiberi solet. Fateor ecquidem sericum apud antiquos pretiosissimam fuisse materiam ad conficiendas vestes, nec unquam adhibitum nisi mollissimis & delicatissimis mulierculis, & inter viros, his, qui pæne muliebriter ornari volunt. Plinius *libro* II. *capite* XXIII. *Nec puduit has vestes usurpare etiam viros levitate propterea æstiva, in tantum a lorica gerenda discessere mores ut oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc fœminis cedimus.* Et capite XXII. *Telas aranearum modo texunt ad vestem luxumque fœminarum, quæ bombycina appellatur.* Meminit quoque Capitolinus, M. Antonium Philosophum in foro Trajani, cum multis aliis ornamentis Imperatoriis, vendidisse quoque vestem *uxoriam sericam & auratam.* Uxor D. Aureliani, ut auctor est Flav. Vopisc. ab Imperatore petiit *ut unico pallio blatteo uti sibi liceret.* Et Dion Cassius *libro* XLIII. mulierculis luxui deditis sericum attribuit. Πρὸς ἡμᾶς ἐς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν περιττὴν ἐσπεφοίτηκεν. *Ad nos pervenit muliebriter plane diliciis fluens.* Ideo & χλιδὴν βάρβαρον *barbaricam mollitiem* vocat. Seneca *De Beneficiis libro* VII. *cap.* IX. *video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est in quo defendi, aut corpus, aut pudor possit. Quibus sumptis, mulier parum liquido, se nudam non esse jurabit. Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronæ quidem nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico, ostendunt.* Ob eandem caussam vestis serica indicium fuit viri effœminati & inglorii. Ideo non tantum fœminis, sed & Baccho & Bacchantibus, qui plane,

mu-

muliebriter agere ſolent, adſcribitur, ut docet Salmaſius ad Tertullianum de pallio. Et Empedocles philoſophus ille. Hoc innuit lex a ſenatu ſub Tiberio lata, apud Tacitum; Annalium libro primo, qua ſerico viris interdictum eſt: *Ne veſtis ſerica viros fœdaret*: quaſi ſummum fuiſſet dedecus ſerico veſtiri. Vide Dionem *lib.* LVII. Vix Imperatoribus eo uti honeſtum fuit, & id eorum etiam uxoribus aliquando negatum. Flavius Vopiſcus in vita *Divi Aureliani*: *veſtem holoſericam*, inquit, *neque ipſe in veſtiario ſuo habuit, neque alteri utendum dedit. Et quum ab eo uxor ſua peteret, ut unico pallio blatteo uteretur, ille reſpondit, abſit ut auro fila penſetur: libra enim auri tunc libra ſerici erat.*

CXI. Omnium apud Romanos Virorum, veſte ſerica primum uſum fuiſſe Heliogabalum, docet Ælius Lampridius. *Primus Romanorum holoſerica veſte uſus fertur, quum jam ſubſerica in uſu eſſent.* Negari quidem non poteſt, jam diu ante tempora Heliogabali ſericum in uſu fuiſſe apud Romanos: nam Galigula (monſtrum ſane hominis) omnis luxus atque ſpurcitiei magiſter & patronus, ſericatus quidem dicitur Suetonio. Et apud Dionem *libro* LIX. ἢ ἐπ' αὐτῷ χλάμυδα σηρικὴν ἁλεργῆ ἐπένεδυ *Chlamidem ſericam purpurei coloris induit.* Sed forſan ſubſerica tantum fuit. Magna enim differentia erat inter *holoſericam* & *ſubſericam* veſtem. Illa ex ſerico tantum conſtabat, hæc mixtæ erat materiæ, cujus ſtamen erat linum, ſubtemen ſericum, qualia & hodie reperiuntur ex ſerico & lino, aut ſerico & lina contexta, ut panni quidam ſerici, quos *ferandin* vocamus. Fuiſſe tamen etiam holoſerica, rarum admodum erat exemplum, cum & ipſe Suetonius obſervet fuiſſe *veſtem extraneam.* Sic Dio Caſſius, loco modo a nobis laudato, poſtquam dixiſſet Auguſtum ſpectaculis vela ſerica tendi curaſſe, ſtatim addit id fuiſſe χλιδῆς βαρβάρε ἔργον *barbaricæ mollitiei opus.* Alexander Severus, ut ex Lampridio in vita ejus diſcimus, *veſtes ſericas raras habuit; holoſericas nunquam induit, ſubſericam nunquam donavit.*

CXII. Conſtat igitur apud Romanos ſericum innoteſcere cepiſſe, demum circa tempora Auguſti, Holoſericam veſtem raram admodum fuiſse ad Tempora uſque Heliogabali, ſubſericam ipſam, etſi uſitatior fuerit, viris tamen illo tempore raro conceſſam: Cum ob mollitiem, quæ viros non decebat, (forti enim viro lorica magis quam ſericum conveniebat) tunc ob ingens pretium, ἰσόχρυσον utique erat tunc tem-

 poris

poris. Nam libra ſerici libra auri fuit, temporibus D. Aureliani. *Abſit*, inquit generoſus Imperator, *ut auro fila penſentur. libra enim auri tunc libra ſerici erat*: quod de *holoſerica*, non *ſubſerica*, eſt intelligendum, ut patet ex Lege Rhodia: *ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ Holoſerica auro contra cara ſunt.* Non mirum eſt, ad tempora illa tam rarum atque carum fuiſse ſericum, apud Romanos & Græcos: cum non niſi ex locis ſatis remotis, ad eos delatum fuerit. *Tam multiplici*, ait Plinius, *opere tam longinquo orbe petitur.* Et Seneca: *Hæc ingenti ſumma ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur.* Ideo a Dione χλιδῆς βαρβάρου ἔργον dicitur. Ex *India* ſcilicet, a *Seribus*, ex *Aſſyria* & *Coo* mittebatur. Nec ſerici cultura & conficiendi ratio apud Romanos, Græcoſque nota fuit ante tempora Juſtiniani. Narrat Procopius cum ſummo ſtudio Imperator moliretur, ut commercium cum Æthiopibus ſtabiliret, ut ſcilicet ſericum inde Romam adferri poſset, ſtante bello Perſico, duos Monachos ex India revetſos fuiſse, qui ſe omnem ſerici conficiendi artem noviſſe dixerunt, atque id in Europa fieri poſse: ideoque eos ab Imperatore miſsos in Indiam, ut inde bombycum ova adferrent, quo facto, bombyces, & ſerici conficiendi rationem Byzantii, & poſtea per totam Europam innotuiſse.

CXIII. Nec eſt quod quem moretur, quod Plinius dixerit *libro* XI. *capite* XXIII in Inſula Co etiam bombycas naſci: itaque non opus fuiſſe tempore Juſtiniani eas ex India accerſi. Nam non adfirmat Plinius exſertis verbis, bombycas in iſta inſula naſci, ſed tantum id tradi dicit. Et ſane cum toties legamus apud auctores Coas mulieres veſtes, & ſericas quidem texere, mirum eſſet tam raro mentionem fieri Coarum bombycum, ſi verum eſſet bombicas in inſula Coo naſci. Plurima pars auctorum mentionem faciunt tantum de arte redordiendi & texendi veſtes ex ſerico, non de ſericum ipſum conficiendi ratione, aut bombycum cultura. Plinius *Capite* XXII. *libri* XI. loco a nobis modo allegato, poſtquam de Aſsyria bombyce loquutus eſset, mox addidit nidos earum redordiri, & veſtes inde texi in Co inſula, quam inventionem Pamphilæ Latoi filiæ attribuit. *Primas eas redordiri*, inquit *rurſuſque texere invenit Inſula Coo mulier Pamphila Latoi filia, non fraudanda gloria excogitatæ rationis, ut denudet fœminas veſtes.* Hoc Plinius habet ex Ariſtotele *libro* V. *Animal. capite* XIX. ἐκ δὲ τούτου τοῦ ζώου καὶ τὰ βομβύκια ἀναλύουσι τῶν γυναι-

κῶν

κῶν τινὲς ἀναπηνιζόμεναι, κἄπειτα ὑφαίνουσι. πρώτη δὲ λέγεται ὑφᾶναι ἐν Κῷ Παμφίλη Λατώου θυγάτηρ. Nota quod Ariſtoteles non dicat Pamphilam in Ko quicquam aliud invenisſe quam ex ſerico aliquid *texere.* Πρώτη λέγεται ὑφᾶναι. Itaque ſuſpicor, an non a Seribus & Aſsyriis ad Inſulam Coon delata tantum fuerint nemata, & lanugines bombycum, & an ibi a fœminis Cois non ſolita fuerint redordiri & texi, adeoque an hanc ob cauſam non dicta fuerit veſtis Coa, quemadmodum & hodie optimi panni, qui in Hollandia conficiuntur, ſæpius dicuntur Hollandici, quamvis lana ex Hiſpania afferatur.

CXIV. Eſt etiam aliud genus panni, quod dicunt Galli *Camelot de Hollande*, quaſi *Zembalotti Hollandicum*, quia in Hollandia texitur, quamvis fila aſportentur ex Ægypto aliiſque locis. Et quamuis ſericum Aſsyriacum a Coo diſtingueretur, ut Aſsyria bombyx pretioſior diceretur Coa, fortaſſis tamen una eademque materia atque bombyx fuit, ſiquidem ab Aſsyriis ſubtilius ſiebat quam a Cois: ut & hodie Angli & Galli ſerica ſubtiliora conficiunt, quam Belgæ aut Germani, quamvis illis a Belgis ex India & Perſia advehatur. Sed ne de hiſce multum diſputemus, certum eſt, apud Græcos & Romanos ſericum diu multumque ignotum fuiſse, cariſſimum & rariſſimum ad uſque tempora primorum Imperatorum, culturam bombycum, totamque rationem ſerici conficiendi, in Europa circa tempora Juſtiniani tantum innotuiſse. Hinc colligo, apud Hebræos & AEgyptios ſericum tempore Moſis plane ignotum fuiſse. Qui enim credibile eſset tam diu latuiſse Græcos & Romanos, ſi jam inde Judæis familiare fuiſset? Nec ullus reperietur auctor probatus inter Hebræos, quantum ſciam, qui ſerici mentionem faciat, quo natio ſua veſtita fuerit ante tempora Chriſti, & priorum Imperatorum. In toto Veteri Teſtamento de ſerico ne γρῦ quidem, quod dignum obſervatu cenſeo.

CXV. Sunt tamen qui ſericum in ſacra Sriptura reperiri putent. Et primo quidem occurrit vox משי *meſchi*, apud Ezechielem Prophetam capite ſexto decimo, verſibus x. & XIII. Hæc ibi habet Propheta: ואלבשך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי *Et veſtivi te opere prygiano, & calceavi te melinis, Et accinxi te byſſo, & operui te* Meſchi. ומלבושך ששי ומשי *Et veſtimentum tuum fuit byſſus &* Meſchi. Hanc vocem משי Jarchius interpretatur *ſericum.*

vulgo

שוייאה בלעז *vulgo dicitur Soye*, id enim Gallis est sericum. Hanc interpretationem secuti sunt *Iunius*, *Lutherus*, *Galli*, *Belgæ*, *Grotius* & alii multi. Lutherus non contentus materiam exprimere, simul etiam genus vestimenti indicare tentavit; habet enim seidene schleyer / ab ornatu nostrarum mulierum. Vestimentum muliebre fuisse certum est, sed an præcise ejusdem generis, docti viderint. Fullerus etiam *Sericum* esse vult, in *Misc. lib.* II. *c.* XI. Grotii interpretatio minime ferri potest: *Id est*, inquit *e serico feci tibi lecti παραπετάσματα. Hic significantur ornamenta sacri tentorii.* Hæc ibunt quo poterunt, saltem ego nullis conditionibus adducar, ut ei assentiar: cum sericum in sacro tentorio nullum prorsus usum habuerit. Sane vocem משי Hebræis posterioribus *sericum* esse, patet, non tantum ex iis quæ jam dicta sunt, sed ex Kimchio, Aben Ezra, Abarbanele, & ex omnibus grammaticis & Interpretibus. Atque sic jam temporibus Sedeciæ, apud Hebræos sericum in usu fuisset.

CXVI. Sed ab omnibus interpretibus pro serico non sumitur, nec puto ita sumi debere. Aquila ἀνθινῷ *florido*, sive *palpabili*, quasi משי esset a משש *maschasch*, *palpare*. Sed forsan Aquila βαπτὸν pro ἁπλὸν scripsit, ut censet doctissimus Fullerus, loco citato. Symachus *indumentum* habet. Hieronymus *subtilia*. Sic & vulgatus vers. X. sed *polymitum*. vers. XIII. Theodotion ipsum verbum hebraicum משי *Meschi* retinet. Adeo ut viri docti dubio animo hærerent, quid per משי intellexerit propheta? Seniores in utroque versu habent τρίχαπτον. Sed quid est τρίχαπτον? Obscurum per obscurius interpretari videntur. Porro non minus Græcorum τρίχαπτον quam Hebræorum משי torsit magnum Virum Hieronymum. *Cum diligenter*, inquit, *inquirerem*, *quid sibi vellet vocabulum Trichapti*; *quod septuaginta transtulerunt*; *& a nullo Græcorum nec Etymologiam possem invenire sermonis: tandem didici a septuaginta esse compositum.* (*Rebus enim novis nova fingenda sunt nomina*) *Quod tantæ subtilitatis fuerit vestimentum, ut pilorum & capillorum tenuitatem habere credatur. Unde & ego volens tenuitatem exprimere vestimenti, pro Trichapto subtilibus transtuli: quod tenui stamine atque subtegmine* (lege subtemine) *textum erat.* Quid igitur per Græcorum τρίχαπτον intelligeremus, cum id ne ipse quidem Hieronymus intellexerit? Ex Hieronymo saltem patet, eum non credidisse משי significare materiam, alias eam expressisset, sed certum aliquod vestimenti genus, & ex materia quidem aliqua subtilissima,

&

ut etiam *pilorum & capillorum tenuitatem habere* crederetur. Sed quod ſubtile, ideone ſericum? Ita ſermocinatur Fullerus & alii. At nonne & byſſus ſubtiliſſima, & pellucida, adeo ut corpus magis detegere quam tegere videretur? Sane & experientia & Hebræorum doctores id docent. Pro genere veſtimenti ſumit etiam Heſychius: Et pro capitis quidem ornamento, quod latini *crinale* dicerent: ut Ovidius *de Ponto* III.

——— *Nec habens crinale capillo.*

Optime quidem: nam τρίχες *Crines* & *capilli* ſunt. Ideo & Martiali *capillare.* Heſychius etiam & Suidas πολύτιμον *pretioſum* dicunt. Ideone ex ſerico? non ſequitur, cum poſſet aureum eſſe, nam ex auro quoque crinale fiebat, unde Maro *crinale aurum.* Ex ſerico tamen τρίχαπλον fuiſſe exiſtimarunt Heſychius & Suidas. τὸ βαμβύκινον ὕφασμα ὑπὲρ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ἁπτόμενον, ἢ πολύτιμον. Ita Heſychius. Suidas fere eodem modo: τρίχαπλον, inquit, τὸ βαμβύκινον ὕφασμα ἱμάτιον πολύτιμον. Igitur βαμβύκινον ὕφασμα eſt τρίχαπλον, id eſt *bombycum textum*, quod nihil aliud eſſe quam ſericum, liquido conſtat. Silentio hic præterire non poſſum, illud ἱμάτιον πολύτιμον apud Suidam, a Porta exponi per *Pallium valde pretioſum.* Atque ſic τρίχαπλον non erit ornamentum capitis, ſed totius corporis tegumentum. Ideo Lutherus ein ſchleyer reddidit, quod non tantum capitis ornamentum, ſed certum aliquod velum, quod toti corpori injicitur, ſignificat apud Germanos. Deinde id ipſum τρίχαπτον ſic exponit: *Ex crinibus contextis factum veſtimentum.* Sic materia τοῦ τριχάπτου *crines* eſſent. Sed lapſus eſt doctiſſimus vir: nomen enim habet τρίχαπτον quidem ἀπὸ τῶν τριχῶν *a crinibus*, non quod huic veſtimento materiam darent crines, ſed quod crines tegerentur; ſcilicet quia erat ὑπὲρ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ἁπτόμενον. *Super crines capitis alligatum*, ut optime Heſychius. Chaldæus pretium & ornamentum τοῦ משי conſiſtere facit, in colore magis quam in materia, aut veſtimenti forma: Reddidit enim per לבושי צבעונין *Veſtes tinctas*, ſive *coloratas*; eodem plane modo, quo Aquila qui ἀνθινὸν *floridum* habet, & Hieronymus cum vulgato, quum *Polymitum* interpretantur: quia polymitum variis coloribus diſtinctum eſt. Tamen nondum conſtat quid ſignificet vox משי. Sericum ſignificare, vix adduci poſſum ut credam, cum mihi nondum ſit probatum, id tempore Ezechielis inter Hebræos notum fuiſſe. Nihil aliud igitur deno-

R tare

tare exiſtimo, quam, aut tegumentum aliquod muliebre, variis coloribus diſtinctum, atque ea de cauſa pretioſum, qualia ſunt polymita, mulierum deliciæ, (veſtimenta enim colorata mulieribus propria eſſe, conſtat iis, qui in litteris vel parum verſati ſunt) aut capitis aliquod ornamentum, qualia ſunt crinalia, auro & gemmis pretioſa. De *Serico* nihil certi ex hoc loco probari poteſt.

CXVII Cæterum ſilentio præterire non poſſum, mirum non eſſe, Abarbanalem & alios veſtes ſacerdotales Sericas contendiſſe, ſi verum eſſet משי ſericum in hoc loco ſignificare. Nam quod Ezechiel dicit de veſtimentis illis pretioſis, id Chaldæus de veſtibus Sacerdotalibus, & ſummi quidem Pontificis, vult intelligi. Nam pro ואכסך משי Chaldæus habet : וית כהנא רבא בלבושי צבעונים *Et Pontificem maximum* (veſtiam) *veſtibus tinctis*, aut *polymitis*. Igitur ſi משי apud Ezechielem *ſericum* ſignificaret, Chaldæum ſummi Pontificis veſtes ſericas credidiſſe ſequeretur. Dicendum etiam eſſet, Abarbanelem & alios ab eo ſeductos fuiſſe, cum dicerent *Argaman* in S. Veſtitu, *thechelet* & *Tholaat Schani* ſignificare non lanam, ſed ſericum. Sed quamvis forte veſtimenta illa per figuras, non tantum de toto populo Iſraelitico, ſed de ſummo Pontifice intelligi debeant, ex Chaldæo tamen probari non poteſt, ea fuiſſe ex ſerico, cum ea tantum dicat לבושי צבעונין *veſtimenta tincta*, ſive *florida* αἰθινὰ, & *polymitum*, ut habent Aquila, Hieronymus, & verſio vulgata, uti ſupra oſtendimus.

CXVIII. Quidam conantur ſericum eruere ex Eſaiæ capite XIX. verſu II. : ובשו עבדי פשתים שריקות ואורגים חורי *Et pudefiunt opifices linorum ſubtilium & textores retium.* Hæc verba ſupra jam allegavimus, & ex parte ventillavimus, capite VI. ubi oſtendimus חורי non eſſe *alba opera*, ut interpretes putant, *ſed retia.* De voce שריקות jam plura dicenda ſunt. Junius *generoſa* vertit, ſcilicet a שרק viti generoſa derivatum putat, ex quo fonte fluxiſse etiam Buxtorfius credidit in ſuo Lexico Hebraico. Sed quid per ſuum *generoſa* intellexerint auctores, fateor me ignorare, nec forſan ipſis interpretibus conſtabat. Alii pro colore ſumunt, alii pro materia. In Talmude סרק colorem ſignificare certum eſt. In *Maſſechet Schabbath folio* XCV. *a.* & *Moed Katon fol.* IX. *b.* לא תעביר אשה סרק על פניה מפני צבועה : *Mulier non ilinet faciem ſtibio ad tingendum.* Jarchius סרק ait eſſe צבע אדום *colorem rubrum.* Pomarius

rius *coccineum* : שרוק צבוע מצבע תולעת שני *Saruk tinctum est colore coccineo.* Hinc etiam vox שרוק Zachar. I. VIII. Chaldæo (ut quidam legunt) est קוחין, quod viri docti κόκκον putant. Minium igitur significat, eundem nempe colorem quem Græci συρικὸν vocant, ex sinopide & sandice factum, de quo Plinius *lib.* XXXV. *c.* VI. hinc verbum סרק *Syrico tingere*: ut συρικὸν sit ab Hebræo סרק, aut Hebræorum סרק a Græco συρικοῦ. Ejusmodi minio & rubris coloribus veteres, præsertim mulieres, sese pinxisse, Plinius & alii tradunt. Hanc vocem autem colorem significare apud Esaiam, docet Bochartus *de Animalibus libro* I. *capite* VII. Sed flavum contendit: Ideoque פשתים שריקות exponit per *linum flavum*; eo magis quod Plinius *libro* XIX. *cap.* I. dicat linum apud Italos, natura sua flavum esse. *Apud nos*, Inquit *maturitas lini duobus argumentis intelligitur, intumescente semine, aut colore flavescente.* Enimvero omne linum maturum non flavescit. Est quod nigricat, est quod subrufum est, Est & aliud subalbum & splendens, ut ipse Plinius ibi testatur. Flavum optimum linum esse videtur statuere Pausanias *in Eliacis, libro primo.* Ἡ δὲ βύσσος ἐν τῇ Ἠλείᾳ λεπτότητος μὲν εἵνεκα οὐκ ἀποδεῖ τῆς Ἑβραίων ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως ξανθή. *Byssus autem in Elide nascitur tenuissima, quæ Hæbræorum non cedit, sed non est æque flava.* Linum autem ex quo fiunt retia non debet esse candidum & splendescens, ideo a Gratio in *Cynegetico* rejicitur, & *damnosus candor* vocatur.

> *Ipse in materia damnosus candor inerti*
> *Ostendit longe fraudem atque exterruit hostes.*

Quamvis Gratius de Retibus venatorum, non de piscatorum, loquatur. Sane colorem significare vocem שרוק Zachariæ capite primo, negari non potest, cum cæteræ voces quæ huic junguntur versu octavo, veluti אדמים & לבנים. Et fulvum quidem aut gilvum fuisse colorem, cum Magno Bocharto facile crediderim. De equis ejusmodi coloris mentionem faciunt Varro, Palladius, Virgilius, Servius, Isidorus, alii. Nec adeo rari sunt hodie in Dania. Sed an ex nostro שריקות apud Esaiam id probari possit, dubito; cum ibi non agatur de colore, sed de materia, ut mox ostendemus. Johannis Theologi testimonio, in Apocalypsi capite VI. commate octavo, magis moveor: cum ἵππον χλωρὸν *equum fulvum*, aut *gilvum*, vocet, ubi fortassis respicit ad equum שרוק Zachariæ.

CXIX. Assentior Nihilominus iis qui שריקות apud Esaiam materiam significare volunt, non vero colorem. *Sericum* existimat Buxtorfius in suo lexico Hebræo, forte sequutus Stephanum, qui in priori editione quoque habet *sericum.* In eadem sententia fuit Fullerus, *Miscell. Sacr. libro* II. *capite* XI. *Sericum*, inquit, *apud Esaiam prophetam reperimus cap.* XIX. IX. *ubi vestes* Serikoth *memorat.* Sed male hi omnes. Fortassis solo sono decepti sunt, quia שריקות quasi σηρικὸν sonat. Sericum sive σηρικὸν Hebræis etiam vocari סיריקין certum est. Videatur *Massechet Schabbath fol.* XX. *b.* Idem docet Kimchius in radice שרק. Sed hanc significationem obtinuit a Talmudicis. Non autem sic dictum puto ante tempora Christi hebraice; ut facile crediderim סיריקין vocem esse peregrinam nempe Græcam, a σηρικὸν, quod vel ipsa scriptio docet: prima enim syllaba סיר nihil aliud est quam Græcorum σὴρ, siquidem η Magistris per chirek longum exprimitur, quod & hodie multi alii populi observant, & ipsi Græci barbari ita pronunciant, non enim dicerent, *psyche* sed *psyschi* pro ψυχή. Sed ita exprimunt η etiam per *Zere.* Terminatio quoque est Græca. Et quamvis Kimchius loco modo citato dicat וכן יקרא בלשון ערבי אלשרק *Et sic vocatur lingua Arabica Alserak*, eo non minus est Græca vox: cum non insolens sit Arabibus, voces Græcas sua civitate donare, suasque facere, ut manifesto constat vel ex voce Μελαγχολία, quam vocem Maimonides ad Codicem *Schabbath capite secundo, misna quinta*, docet Arabicam esse. רוח רעה קוראין לכל מיני החולין הנקרא כערבי מלקוניא כי יש מין מן החולין *Spiritus Malus dicitur omnis species morbi, dicitur autem Arabibus Melancholia, quia est species morbi.* Nota vocem istam מלקוניא corruptam esse, quod Hebræis non est insolens, aut depravatam scriptionem, & scribendum esse מלנקוליא. Ejusmodi voces plures reperiuntur, quæ ex Græcis Arabes factæ sunt, ut apud Hebræos. Tales esse creduntur *Almanac Alambix, Alchymista &c.* Videtur, ut & hoc moneam, vocum istarum quasdam a Judæis ad Arabas esse delatas, hosque eas didicisse ab illis. Nam revera per Arabas & Medos, Magistri sæpius intelligunt Judæos inter Arabas & Medos habitantes. Sic ad eundem Codicem *Schabbath cap.* VI. *Misna* VI. ubi fit mentio ערביות & מדיות *Arabum & Medorum*, Bartenora & Maimonides notant id intelligendum esse de Mulieribus, aut filiis Israelis, quæ in Arabia aut Media habitarunt. Hæc eo tantum fine dicta sunto, ut constaret,

quam-

quamvis σηρικὸν Arabibus & Hebræis סירקון & אלסרק dicatur, nihil tamen obſtare, quo minus credatur vox Græca, aut ſaltem non Hebræa, aut Arabica. Si quis de vocibus iſtis Græcis, ſive Arabibus *Almanac*, *Alambix*, *Alchimiſta* & ejuſmodi aliis ſcire deſideret, adeat Scaligerum, Salmaſium *de Annis Climactericis*, Bochartum *Phaleg. l* IV. *cap.* I. Voſſium *de vitiis Sermonis l* II. *c.* II.

CXX. Pedibus igitur eo in ſententiam eorum, qui שריקות apud Eſaiam nec *colorem*, nec *ſericum*, ſed *linum* ſignificare credunt, non quodvis quidem *linum*, ſed *linum bene pexum & carminatum*, id eſt *optimum & tenuiſſimum*. שריקות itaque non debet deduci a שרק *pectere*, quæ radix, quamvis in ſacra ſcriptura non reperiatur, non minus tamen eſt Hebræa, ut multæ aliæ voces, quarum radicem S. Scriptura ignorat. סרק pro *pectere* eſt vox Hebræis familiariſſima. Hinc סורק *Pectinator*, & מסרק *Pecten* מסרק של פשתן. *Pecten lini*, & מסרק של צמר *Pecten lanæ*. & סרוק *Pe-Pectinatum.* Quis igitur non videt פשתים שריקות eſſe *linum pectinatum?* Nec aliter exponit Jarchius: שריקות inquit פשתים שסורקין אותן Scherikoth *eſt linum quod pectunt.* Sic & ipſe Kimchius hunc locum exponit: (ut male adductus fuerit a Fullero, ad probandum Eſaiam loqui de *Serico*) שריקות כלומר שמסרקין הפשתן במסרק והטוב והיפה שבו עושין ממנו רשתות: Scherikoth, *quaſi diceret qui pectunt linum, nam optimum & pulcherrimum adhibetur ad conficienda retia.* En igitur שריקות Linum pectinatum, tenue & retibus conficiendis aptiſſimum. Supra, capite ſcilicet ſexto, oſtendimus id de retibus piſcatorum eſſe intelligendum. Debet autem eſſe linum optimum, λίνον λεπτὸν *linum tenue* & tenax, nam quo tenuius & ſubtilius eſt, eo ſubtilius netur, & multiplici filo facilius contorquetur, ut retia fierent firmiora, quod ſupra ex Plinio & aliis oſtendimus. Et quamvis retia etiam fiant ex cannabe, ut tradit Grotius, linum tamen tenue magis aptum eſt. Septuaginta ſane tam emunctæ naris non fuerunt, ut apud Eſaiam ſericum olfacerent. Ideo non habent σηρικὸν, quam vocem abſque ſtudio ponere potuiſſent, ſi tale quid crediſſent, cum nulla vox illis familiarior fuerit, ſed λίνον σχιστὸν, *Linum diviſum*, ſcilicet quia bene depexum eſt; quo enim magis & ſubtiliori pectine pectitur, eo filamenta ejus magis ſeperantur, dividuntur, & eo ſubtilius fit. Quicquid eſt, illi nihil agnoverunt præter *linum*. Bene itaque & accurate vulgatus: *Qui operantur linum, plectentes* (forſan

× cum Buxtorfio, sed potius a סרק pectere ×

ſcribendum eſt *pectentes*) *& texentes ſubtilia*. Bene & Belgæ: **De werkers in fijn flas:** *qui operantur in lino tenui.* Sed omnium optime Lutherus, quamvis alias ſæpiſſime ſibi imponi patiatur a Græcis: Die da gute garn wircken / Und netze ſtricken. Hæc a Chaldæo didiciſse potuit; Sic enim ille: ויבהתון פלחי כתנא דסריקין ומחן מניה מצדן *Et pudefient facientes linum pexum, & texentes ex eo retia.* Optime etiam Doctiſſimus Buxtorfius mentem emendavit, in ſuis Concordantiis, & Lexico Chaldaico-Rabinico, ut alibi, ſed *ſelecta vel pectinata lina* expoſuit. Tandem igitur colligo, illud שריקות apud Eſaiam non eſse Sericum, ſed linum optime pexum & carminatum, retibus conficiendis aptiſſimum, ut nec ex hoc loco probari poſſit, ſericum fuiſse notum & in uſu apud Hebræos, tempore prophetarum.

CXXI. Tertius occurrit locus in Veteri Teſtamento, ex quo, ſericum in uſu fuiſse apud antiquos Hebræos, jam inde a temporibus Salomonis, conantur probare. Locus extat primo libro Regum capite decimo, commate Vigeſimo octavo. ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סחרי המלך יקחו מקוה במחיר: Hæc verba ſic tranſtulit Vulgatus, & Hieronymus: *Et educebantur equi Salomonis de Ægypto & de Coa. Negotiatores enim Regis emebant de Coa.* Eadem verba repetuntur II Chron. capite I. verſu XVI. Niſi quod ibi מקוא ſcribatur cum א. Sed literæ אהוי מתחלפים *Permutantur*, ut ad locum iſtum notat Kimchius. Quid negotiatores Regis emebant de Coa? *Sericum*; nam in iſta Inſula fiebat. Videtur igitur vulgatus credidiſſe, jam tempore Salomonis, ſericum Hebræis notum & in uſu fuiſſe, atque de Coa eis advectum fuiſse. Κω Inſula eſt Aſiatica Cariam contra, patria Medicorum Dei Hippocratis. *Coos*, ait Iſidorus *libro* XIV. *Orig. capite* VI. *Inſula adjacens Provinciæ Atticæ, in qua Hippocrates Medicus natus eſt.* Errat tamen Iſidorus ſi putat Coon Atticam Inſulam eſſe, cum revera ſit Aſiatica. Sed fortaſſis vitium eſt librariorum, & ſcribendum *Aſiaticæ*, pro *Atticæ*, levi mutatione. Hic error tamen & alios doctiſſimos viros in errorem induxit, ut putarent *Coon* Græcam & Europeam Inſulam eſse. Ideo confundunt Inſulam *Coam* cum *Cea*; quod fecit Lipſius ad *librum* II. *Annalium Taciti*, ut ſupra demonſtravimus. Sed & Salmaſius ipſe hic manes ſuos paſſus eſt, in Inſcriptione Herodis, ubi *Simonidem* Coum facit, & *Coam* Inſulam confundit cum *Cea* quaſi una eademque eſſet, cum tamen toto

cœlo

cœlo distent; Hæc scilicet Europea est circa Eubœam; illa Asiatica, prope Cariam, uti jam observatum est a docto Literatore Isaaco Vossio, ad Pomponium Melam. Error forsan inde ortus, quod in Plinio quoque male scribatur *Cea* pro *Coa*. *libro* XI. *cap.* XXII. In hac insula ars & ratio sericum conficiendi & texendi notissima fuit, & inventa a Phamphila Latoi filia, ut docet Aristoteles, *libro* V. *Animal. cap.* XIX. Et Plinius *libro* XI. *cap.* XXI. videatur etiam *caput* XXIII. quæ loca supra jam allegavimus. Idem docet Isidorus *Originum libro* XIV. *cap.* VI. *Coos Insula &c. est, quæ, ut Varro testis est, arte lanificii prima in ornamenta fœminarum inclaruit.* Et *libro* XIX. *cap.* XXII. *Bombycina est a bombyce vermiculo, qui longissima ex se fila generat, quorum textura bombycinum dicitur, conficiturque in Insula Coa.* Huc plerumque referunt auctores ista omnia quæ de veste Coa decantantur a Poetis. Tibullus *lib.* II. *Eleg.* VI.

Illa gerat vestes tenues, quæ fœmina Coa
Texuit.

Propertius *lib.* II. *ad Mecænatem*

Sive togis illam fulgentem incedere Cois,
Hoc totum a Coa veste volumen erit

Ovid. *lib.* II. *de Arte Amandi*

Sive erit in Cois, Coa placere puta.

Horatius *Sat.* II.

Ut nudam. --- Coas tibi pæne videre est.

CXXII. Posset quidem aliquis dubitare, utrum auctores isti de serico loquantur omnes, an non etiam de pannis, aut vestibus ex lana? Plurima pars auctorum id quidem de serico intelligunt. Nihilominus videtur etiam de lana posse intelligi. Sane Isidorus ex Varrone de *Lanificio* videtur intelligere. *Libro* XV. *cap.* VI. *Coos Insula* &c. *est quæ ut Varro testis est arte lanificii prima in ornamentum fœminarum inclaruit.* Varro aut de pannis ex lana tantum loquitur, aut per lanificium intelligit etiam artem conficiendi sericum. Fortassis utrumque ibi viguit, solet enim ars artem trahere in urbibus mercatura celebribus: Ita tamen ut forte lanificium vetustius fuerit, quam ars sericum conficiendi, in Insula Coa, quod demonstratu non impossibile credo. Hanc Insulam *Coam* ab Hebræo קו dici, multis argumentis eruditissime probavit Bochartus in *Phœnicia libro* I. *capite* VII. קו Hebræis est *filum*, ut Esaiæ LV.

VI.

VI. Chaldæus habet קוין דעכוביתא *fila araneorum.* Et apud talmumudicos קיואין sunt *textores.* Atque sic Insula Κῶ, *Co*, sive קו dicta est quasi a *filo*, & arte textorum, aut lanificio, quod ibi maxime claruit. Videtur igitur vulgatus suum *de Coa* fecisse ex verbo מקוה, quasi duæ essent voces, ita ut מ esset una ex litteris בכלם, id est præpositio מן *Ex*, non vero littera *haemantica*, aut radicalis, & קוה vel Κῶ Insula *Coa*: ut מקוה sit quasi מן קוה *ex Coa.* Cum igitur sericum maxime *in insula Coa* confici crederetur, mirum non esset, si quis colligeret sericum Salomoni inde allatum fuisse, si interpretatio vulgati vera est. Sed vehementer erravit vulgatus, & quicunque eum sequuntur. מקוה enim non esse duas voces מן קוה dignoscere potuisset si puncta inspexisset, modo punctata tunc Biblia habuerint, de quo jam non disputo. Nam nullum Dagesch reperitur in littera ק ad compensandum ן elisum. quod leges punctorum requirunt. Deinde Salomonis temporibus Insulam istam notam fuisse sub nomine Κῶ, & קו, verisimile non est, cum antiquitus Κώων πόλις Ἀστυπάλαια *urbs Coorum Astypalæa* diceretur, teste Srabone *libro* XIV. & Stephano *de Urbibus.* Si tamen verum est ita dictam fuisse a קו *filo* aut arte texendi & sericum præparandi, id factum fuit tantum a temporibus Pamphilæ Latoi filiæ, quæ istam artem ibi invenit. Sed Latoum vixisse ante Salomonem vix credo. Ante tempora Aristotelis vixisse, certum est; sed ante Salamonem, nusquam reperio. Græci hanc vocem מקוה etiam sumpserunt pro urbe aut Regione aliqua, sed plane aliter videntur legisse, ac vulgatus, & aliter quam in Hebræo, nempe תקוא pro מקוה, habent enim Ἐκ Θεκουέ: quod miror magnum Criticum Capellum non animadvertisse. Quamvis tamen non nesciam, quosdam codices habere Ἐκ κουέ, vel ἐξ Ἐκουέ, etsi nec hoc *Coon* significet, cum *Co* Græcis non sit Κοὺς nec Ἐκουὲ sed Κῶ. מקוה pro loco etiam sumptum videtur a Syro, qui habet ܘܡܢ ܡܕܝܢܬܐ ܐܦܠܝܐ *Et Ex Provinca Aphelia.* quæ videtur Ægypti pars ἀφηλιῶτις vel ἀπηλιῶτις. unde ventus ἀπηλιώτης, qui flat ab ortu æquinoctiali, quasi מקוה esset מקו *a linea* æquinoctiali. De quo vide Bochartum *de Animal. lib.* II. *cap.* IX. Sed male vulgatus Syrus & Græci, cum nomen loci non fuerit, ut non sit legendum: nec *De Coa*, nec Ἐκ Θηκουὲ aut ἐκ Κουὲ, sed mercem aliquam significare non dubito.

CXXIII. Melius Lutherus Wahre / *merces*. Nondum tamen exprimit quales merces fuerint. Jarchius מקוה pro multitudine equorum sumit. מקוה, inquit, אסיפת סוסים במצרים וקורין לו בלשון אשכנז שטוטא Mikveh, *Congregatio est equorum in Ægypto, quam Germanice* Ein stut *vocant*. Ein stut Germanis est multitudo equorum, ubi alter alterius caudæ fune alligatur, quemadmodum hodie videre est in nundinis equorum, quum magna copia ad forum, & inde alio deducuntur. Kimchius idem videtur intelligere ad secundum librum Chron. cap, I. versu XVI. מקוה לשון קבוץ Mikveh *significat congregationem*. Et revera collectionem notat, ut & Exodi VII. XIX. מקוה מים *Collectio aquarum*. ad I Reg. cap. X. tamen aliter accipit. Sensus igitur horum verborum erit: *Et eduxit equos Salomoni ex Ægypto, & quidem multitudinem per mercatores Regis*. Celeberrimus Bochartus *de Animalibus lib.* II. *cap.* IX, מקוה pro *collectione* & pro *vectigali* putat posse accipi hoc loco, simul pro societate mercatorum: ita ut Hebræum מקוה credat idem esse, quod Chaldæum מגביתא, Chaldæis enim גבא idem significat, quod Hebræis קוה *colligere*; atque sic מגביתא & מקוה *collectionem* scilicet *tributi* significare. Itaque sensus talis esset, *Et eduxit equos Salomoni ex Ægypto, & vectigal* quod atttinet, *mercatores Regis vectigal* illud *accipiebant pretio* redemptum a Rege Ægypti. Hæc etiam videtur esse sententia Jarchii ad I Reg. cap. X. Saltem ille accipit מקוה quod prius occurrit, pro societate mercatorum, ideo notatum animadvertit accentu *Sakeph Gadol*, quia vox stat per se, nec alteri jungitur.

CXXIV. Merces hic intelligi per מקוה non dubito, sed non Coas, multo minus sericum, aut æquorum multitudinem, sed aliam, nempe Ægyptiacam, quæ inde adducebatur cum equis, *linum*, *fila*, sive *netum* ex lino. Sane id significat vox מקוה & תקוה ut videre est Jos, II. XXI. Job. VII. VI. Optime quod Equi & netum jungantur, & Salomoni ex Ægypto adduci dicantur, nam utrumque ferebat Ægyptus. De optimis equis constat ex secundo libro Regum cap. XVIII. versu XXIV. *Equi Ægyptiorum sunt caro, & non spiritus*. Ideo Deus: *Væ illis, qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, & innituntur equis, & equitibus, cum sunt numerosi valde*. Sic Sedekias Rex equos per legatos petiit ab Ægyptiis. Thebas, quæ Ægyptia urbs fuit, equis abundasse testatur Homerus *Iliad.* I.

Αἵθ' ἑκατόμπυλοί εἰσι, διηκόσιον δ' ἀν' ἑκάστην
Ἀνέρες ἐξοιχνεῦσι σὺν ἵπποισιν, καὶ ὄχεσφιν.

S His

His solido porta sunt centum ex are, virosque
Curribus insignes, & equis, dat quaque ducenos,

Diodorus *libro* I. narrat ex relatu aliorum, ex solis illis Thebis, ad bella exiisse *διςμύρια ἅρματα viginti millia curruum.* Apud Apollonii Scholiasten *Xenagoras* Chronologus tradit: ἵππους τοὺς Αἰγυπτίους ἀρχαιοτάτους γεγονέναι, *Ægyptios equos antiquissimos esse.* (modo legendum sit ἵππους, non, ut alii habent, ἵππυς. Sensus enim prosus alius esset, nempe *Hippum* historicum cum Xenagora aliisque tradidisse: Ægyptios homines esse antiquissimos) Apud eundem Scholiasten legimus: Σεσογχωσίδα πρῶτον εὑρεκέναι ἵππων ἄνθρωπον ἐπιβαίνειν, οἱ δὲ ταῦτα εἰς Ὧρον ἀναφέρουσι. Sesonchosidem *primum invenisse equum conscendere, quamvis alii ad Oron referant.* Sed Ægyptum, vel inde a temporibus Mosis equis abundasse, & hoc nomine apud omnes populos semper celebrem fuisse, atque in hoc, ut & in aliis rebus multis, Hollandiæ similem fuisse, quamvis tandem apud eos equitatus in desuetudinem abierit, tota Ægypto jam facta inaccessa equitatui, quemadmodum apud Batavos, fusius explicavimus in nostra *Historia Gelrica*, quam sermone Gallico conscripsimus, & quæ lucem vedebit, quam primum Deo pacis ita visum fuerit.

CXXV. Sed ut Ægyptus equis abundabat, ita & lini feracissima erat, & optimi quidem & pretiosissimi, unde vestes sacerdotales, & omnis byssus quæ in sanctuario adhibebatur. Hæc jam plus satis probavimus duobus capitibus præcedentibus. Et quemadmodum optimi equi educebantur ex Ægypto, sic etiam pretiosissimum linum, aut lini netum. Sunt ex Hebræorum Interpretibus, qui מקוה non quidem *netum* exponunt, sed שש aut *byssum* ex filo, aut neto Ægyptiaco. Hujusmodi ergo netum aut byssus Salomoni asportabatur ex Ægypto: quemadmodum & equi inde educebantur, unde magnus quæstus Salomoni per mercatores ejus accessit. Salomon enim ita cum Pharaone Ægypti Rege convenerat, ut sibi soli jus esset equos & netum inde deducendi, quod jus certo pretio aquisiverat, equos autem illos & netum is deinde solus per suos mercatores divendebat cæteris populis, quo factum ut magnas corraserit divitias. Sane de neto intelligit Kimchius חוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים *Est filum* sive netum *lini, quod in Ægypto esset pretiosissimum.* Et Doctor Levi Gersomius, de vestibus byssinis exponit: בגדי שש, inquit, כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא הנארג מהחוטים מקוה והנה היו במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם *Sunt vestes byssinæ, nam quemadmodum filum dicitur* Thikveh,

veh, *ſic & id quod ejuſmodi filis textum eſt*, Mikveh *vocatur. Erant autem in Ægypto veſtes lineæ pretioſiſſimæ quemadmodum conſtat.* Plura addit de equorum & byſſi mercatura in Ægypto, & de jure habendi equos, & veſtes byſſinas geſtandi inter Judæos, quæ brevitati ſtudens non addo. Legat qui volet. Chaldæus plane in eadem fuit ſententia, ideo vocem מקוה retinuit, cum idem ſignificet, quod apud Hebræos, nempe *netum.* תגרי מלכא זבנון מקוה בדמין *Et Mercatores Regis emerunt netum pro pecunia.* Belgæ, **De koop-lieden des Koninx namen het Linne gaeren voor den Prijs.** Significantius dici poſſit: **voor een geſtelden prijs.** Ad clariorem intelligentiam horum verborum, hic notatum velim, videri certum aliquod pretium conſtitutum fuiſſe pro neto, non pro equis; quod facile fieri poterat, cum optimum linum ejuſdem pretii fuerit: pro equis autem tale pretium ſtatui non poterat, cum proculdubio alter alteri multum anteferendus fuerit. Ideo in ſacro textu tam expreſſe hæc verba adduntur: סחרי מלך יקחו מקוה במחיר *Et Mercatores Regis acceperunt*, ſive *emerunt netum pro pretio*; id eſt, certo aliquo pretio noto, prout ante cum Rege conventum fuerat. Hic ergo erit ſenſus integer iſtorum verborum, mea quidem ſententia, *Et educebant Salomoni equos ex Ægypto, & netum*: Et quidem quod ad *netum attinet, mercatores Regis, illud emebant pro* conſtituto *pretio*, de quo jam conventum fuerat cum Rege. Nihil itaque de *Co*, aut ſerico temporibus Salomonis ex hoc loco erui poteſt.

CXXVI. Sic manifeſto patet, in toto V Teſtamento ſericum non reperiri, ideoque non eſse veriſimile, in uſu fuiſse tempore Prophetarum, multo minus tempore Aharonis, ut in cultu Pontificum adhiberetur. Sane ſi Maimonidæ credendum, facile autem ipſi aſsentiar, Scriptura nunquam mentionem facit, cum de Re Veſtiaria eſt quæſtio, quam de lino & lana tantum, *Hilch. Zizith cap.* III. בכל בגדים האמורים בתורה סתם אינם אלא צמר ופשתים בלבד: *Ubicunque Scriptura loquitur de veſtibus abſolute, intelligi debet lana & linum tantum.* Nec ſilentio prætereundem cenſeo, quoties de ſummo luxu in veſtitu, in aulæis & aliis rebus fit mentio, auctores ſacros tantummodo memorare lanam & linum, *purpuram* ſcilicet & *byſſum*, quod patet vel ex ſolo loco Eſteræ, capite primo, commate octavo, ubi de ornatu vere Regio, & pæne inaudito, tamen nullius ſerici fit mentio, ſed tantum:

תכלת ארגמן ובוץ *hyacinthi, purpuræ* & *byssi.* Et capite octavo commate XVI. Mordecai vestitus dicitur vestibus Regis, nihilominus textus non meminit nisi הכלת חור ובוץ *hyacinthi, albi & byssi.* Nihil enim pretiosius fuit lana purpurea, & bysso: hæc enim per תכלת ארגמן ובוץ significantur, ut supra satis fuse ostendimus. Digna observatu est traditio Talmudicorum, *Massechet Pesachim fol.* CIX. a, ubi ad mulierum luxum, quando scilicet sumptuosissime vestiuntur diebus festis, præsertim die Paschatis, nullo ornatu neglecto, quasi Belgice diceres, **op sijn best Paeschpronck** / nihil fere requiritur quam byssus. De serico altum est silentium. ת״ר חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל שנ׳ ושמחת בחגך במה משמחים ביין ר׳ יהודה אומר אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן אנשים בראוי להן ביין ונשים במאי תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בא״י בבגדי פשתן מגוהצין: *Docent Doctores nostri: Debet homo exhilarare filios suos, & filios familiæ suæ diebus festis, ut scriptum est:* (Deuteron. XVI. XIV.) Et lætaberis in festo tuo. *Sed quibus rebus lætabitur? Vino. Doctor Iehudah dicit, viri, eo quod viros decet & mulieres, eo quod decet mulieres. Viros decet vino exhilarari; Mulieres autem quanam re? Doctor Ioseph dicit: Babyloniæ vestibus coloratis, & in Terra Israelis vestibus lineis dealbatis.* Tosephot hoc tantum vult intelligi post Templum destructum, non vero stante adhuc sanctuario, cum tunc temporis viri carne magis lætarentur, quam vino. Quamvis etiam temporibus antiquissimis, verpuli sese aliquando vino plusculum invitaverint. אבל בזמן, inquit, בזמן הזה בית המקדש אין שמחה אלא בבשר: *Hoc quidem tempore, sed temporibus Sanctuarii non lætabantur nisi carne.* Sed quocunque tempore sumas, mirum esset in summo hoc ornatu, serici, quod alias in ornamentum fœminarum excogitatum fuit, ut ait Plinius, nullam fieri mentionem, si apud Hebræos in usu fuisset tempore Prophetarum. Sed temporibus Christi, etsi non ausim adfirmare, sericum prorsus nullum usum habuisse apud Judæos, tamen adhuc valde rarum fuisse credo, quod probari posse puto ex Parabola Christi de divite isto Epulone, qui ut lautus fuit in victu, ita & splendidus in vestitu, tamen aliter vestitus a Salvatore non dicitur, quam πορφύραν ϰ̀ βύσσον *purpuram & byssum*, id est Hebraice שש וארגמן quæ *lanam & linum* tantum significare, toties jam a nobis repetitum est. Ideo Syrus בוצא וארגונא. Lucæ XVI. com. XIX. Si serico vestitus fuisset proculdubio σηρικὸν scripsisset Lucas, non πορφύραν, sed eo non indutus fuit, quod non valde usitatum tunc temporis apud Hebræos fuerit.

CXXVII.

CXXVII. Imprimis etiam notandum eſt, omnes voces illas, quibus Rabbini ſericum exprimere ſolent, Græcas eſſe, quales ſunt שיראה׳ מטכסא & סיריקון. Quis non videt שיראה eſſe ipſiſſimum σὴρ vel σῆρες, hac enim voce uti ſolent Græci, ut vermes ſericum nentes exprimerent. Hinc apud Pauſaniam σῆρες γὰρ οἱ σκώληκες. Et alii σῆρες Ἰνδικὰς habent. In Talmude Hieroſolymitano, Gemara *Maſſechet Kilaim cap.* IX. *Miſna* II. השיריים explicatur per מטכסה, *Metaxa* idem eſt quod שיראה. Sed metaxam ſericum eſſe mox patebit. Gemarici Bab. *Maſſechet fol.* XX. b. כלך explicant per שירא. Sed & כלך ſericum eſſe contendunt. Jarchius ad hunc locum & Sotah. cap. IX. fol. XLVIII. שירא dicit eſſe מין משי *ſpeciem ſerici.* Sed ante omnia obſervari debet locus Apocalypſeos capite decimo octavo verſu duodecimo. Ubi Syrus Græcum σειρικὸν vertit ܫܐܪܝܐ שיריא. Idem judicium eſto de מטכסא. Hanc vocem Græcam eſſe nemo neſcit, niſi qui in Græcis plane perigrinus eſt. Eſt enim id ipſum μέταξα. Ideo & alibi integrum ſcribuntur מטכסא & מטכסין. Sed μέταξαν ſericum eſſe doctiſſime demonſtravit Magnus Salmaſius, in ſuis notis *ad Tertulliani Pallium* & ad *Scriptores Hiſt. Aug.* Verum quidem eſt, ut docet Salmaſius *ad Capitolinum, in vita Pertinacis*, & ad *Flavium Vopiſcum, in vita Aureliani*, apud vetuſtiores Græcos nihil aliud ſignificaſſe quam omne filum ſubtemen, ſed poſterioribus pro ſerico uſurpatum fuiſſe. Optime quidem Salmaſius; nam ſi originem ſpectes, apparet μέταξαν dici quaſi μετάταξιν, aut μεταταχθὸν, rem ordine diſpoſitam, a verbo τάσσω & τάξις, cum in ſtamine aut ſubtemine fila pulcherrimo ordine diſponantur. Inde etiam vox Rabinica טכס *ordine diſponere.* Hinc forſan Latinis *ordire* quod Iſidoro *texere* ſignificat, fortaſſis eſt *ſtamen ordinare.* Credibile eſt *ordire* veniſſe ab *ordine*, non minus ac *ordinare.* Tandem vero uſus voluit, ut omne filum ſericum, & pannus ſericus μέταξα diceretur quemadmodum nunc πήνη ſive pannus ſumitur pro texto integro, ex ſtamine & ſubtemine, & hodie per πήνην Græci *ſericum* intelligunt, quamvis antiquitus *tramam* tantum ſignificarit. Sed ut μέταξα Græcis *ſericum* ſignificat, ita & Hebræis. Ideo Hebræorum Gloſſæ in Talmude מטכסא exponunt per משי *ſericum*, & quidem משובח & מן המובחר *optimum.*

CXXVIII. Sericum Judæorum ſapientes etiam vocant סיריקון, quod plurimis in locis Gemaræ occurrit. Videatur imprimis *Maſſeche*

Schabath cap. II. *fol.* XX. & *Chagiga fol.* XVI. Sed & istam vocem Græcam, & quidem αὐτότατον σηρικὸν esse, supra jam demonstravimus. Omnes itaque illæ voces, & שיראה & מטכסא & סריקון Græcæ sunt σῆρες, μέταξα & σηρικόν. Proculdubio quod sericum sub Imperio Romanorum aut Græcorum, ipsis demum innotuerit, ut voces simul cum re didicerint. Occurrit prætera vox כלך *Massechet Schabbath capite secundo*, & *Kilaim cap.* IX. Hac voce Gemara quidem & aliæ glossæ etiam sericum volunt. Sed non omnes consentiunt. *Sunt* enim, ut ait *Baal Aruch*: מפרשים כלך פסולת של משי אותן קליפות שנאמדו מן המשי שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות: *qui interpretantur* כלך *stupam serici aut cortices, ex quibus erumpunt bombyces, sunt autem ad nendum inepti.* Idem docet Jarchius ad *Massechet Schabbath. cap.* II. ubi vocem גושקרא qua Gemarici כלך exponunt, dicit esse stupam serici פוסלת של משי inquit, העשוי כבובעים והוא בית התולעת וקורין לו פולוי״ול ונופצים אותו וטוין ועושין אותו ממנו בגד: *Est immundities sive stupa serici, instar galearum, suntque nidi bombycum, quos vocant pulviel. Eos excutiunt, nent, & vestes inde conficiunt.* Idem videtur esse ac hodie nostrum *filesel.* Hoc puto intelligere Jarchium (ut & hoc obiter notem) per suum פולוי״ול, in quo mendum suspicor, & scribendum esse פילזי״יל levi mutatione *filsel* a filamentis. Quid enim *pulvel* aut *pulviel* significet, fateor me nescire. Sed nec hoc quidem puto Misnam intellexisse per suum כלך, mirum utique esset, sericum ipsum non fuisse prohibitum. Nisi quis dicat, mentionem de ipso serico Misnam quidem non fecisse, quod optime noverit, id esse pretiosissimum & auro contra venire, ideo homines eo non facile abusuros in conficiendis elychniis ad lucernam Sabbathicam; quod de stupa serici præsumi non potuit: cum tanti pretii non fuerit. כלך tamen Misnæ non esse sericum sed *pinnam*, τὸ πιννικὸν ἔριον, sive πιννικὸν, *lanam marinam*, docet Maimonides *Hilch: Kilaim cap.* XI. quem locum supra jam allegavimus capite quinto.

CXXIX. Si tamen verpulis credamus, sericum ab omni ævo inter Judæos fuit notum, usumque habuit in Re vestiaria. Gemarici in *Chagiga cap.* II. *fol.* XVI. *b.* Menachem tradunt, cum octoginta paribus discipulorum serico vestitum fuisse. יצא מנחם לעבוד המלך ויצאו עמו שמונים זוגות תלמידים לבושין סיריקין: *Exivit Menachem ut ministraret Regi, & exiverunt cum eo octoginta pares discipulorum, vestiti sericum.* Nota hunc Menachem vixisse circa tempora

pora Hillelis, id eſt circa tempora Chriſti, aut initium imperii Auguſti. Has veſtes Jarchius ad iſtum locum בגדי מלכות *veſtes Regias* dicit, quippe quod ſericum rarum & cariſſimum fuerit tunc tempris. Ipſas veſtes Aſsueri, de quibus libro Eſter Cap. I. VIII. Et VI. VIII. IX. X. Et VIII. XV. ex ſerico fuiſse docet utrumque Targum; nam quas Textus Hebræus vocat ארגמן Cap. I. VI. Targum מטכסין id eſt *ſericas*; aut potius: מטכסין צביען בארגוונא *metaxam ſive ſericum purpura infectum.* Sed audiamus Targum Scheni Capite ſexto verſ. x. ואמר מלכא להמן סרהיב ושיל לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסויא דארגיונא טבין וסב מתמן לבושא שיראה טבא פרגינן דמטכס באבנין טבין ומרגליין ותלין בארבע קרנתיה דידיה וזגא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא׃ *Et dixit Rex Hamani, Abi cito ad Theſaurum Regium, & accipe inde unum ex tegumentis purpureis optimis, & accipe inde veſtes ſericas optimas peraginas* (lege parnadinas) *Et Metaxam cum lapidibus pretioſis, margaritis appenſis in quatuor angulis ejus, & tintinabulis aureis & malogranatis undique appenſis.* Sericum pretioſiſſimum, immo pretioſius quam hodiernum jam in uſu fuiſse delicatulis Judæis, ſtante Templo primo tradunt Gemarici, *Maſſechet Sotah. Capite* XI. *fol.* XLIX. : משחרב מקדש ראשון בטל שירא פרנדא *Ex quo vaſtatum fuit Templum primum, deſiit ſericum Parnadinum. Parnadinum* eſt ſericum optimum, ut patet ex Gemara Schabbath. CII. Ubi de כלך doctores dicunt: אנן שירא פרנדא קרינא ליה *Nos id vocamus ſericum Parnadinum.* Ita quoque legendum eſt in Targum Scheni, loco modo citato, פרנדא non vero פרגינן. Sed Toſephot jure difficultatem movet Gemaricis ad Maſſechet Schabbath; Quomodo optimum ſericum Parnadinum dici potuerit tunc temporis, cum Parnadium jam ſub Templo ſecundo non amplius exſtiterit, ut ex *capite* IX. *Codice Sotah* patet? Quem nodum ſuo modo tamen conatur ſolvere, dicendo nondum plane deperditum fuiſse.

CXXX. Quid? Jam temporibus Abrahami ſericum fuiſſe in uſu apud Ægyptios, docet Berſchit Rabbah, Paraſcha XL. א״ל מטכסין את טעין *Dixerunt illi, tu portas metaxam.* Sed quia fabula ſatis lepipa eſt, & fortaſſis digna ut pueris in cunis vagientibus aliquando præcinatur, lubet integram tranſcribere. ויהי בבוא אברהם מצרימה ויראו מצרים ושרה היכן היה התנה בתיבה ונעל בפניה כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר אנא יהיב מכסא׃ אמרין ליה מאנין את טעין אמר אנא יהיב דמאנין א״ל דהב את טעין אמר אנא יהיב דמי דדהב א״ל מטכסין את טעין אמר דמטכסין אנא

אנא יהיבי מרגלין את טעין אמר אנא יהיב דמרגלין אמרין ליה לא אפשרי אלא דפתחת וחמית לן מה בגוה׳ כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה : *Accidit cum Abraham in Ægyptum proficisceretur, ut eum viderent Ægyptii. At ubi erat Sarah? Reposita erat in arca reclusa. Quum accederet ad Telonem dixerunt ei da vestigal. Respondit* (Abraham) *ego dabo vectigal. Dixerunt ei vestimenta portas; Respondit dabo de vestimentis. Dixerunt ei aurum portas; Respondit solvam de auro. Dixerunt ei metaxam portas; Respondit solvam de metaxa. Dixerunt ei margaritas portas; Respondit solvam de margaritis. Dixerunt illi hoc fieri non potest, sed aperi & ostende nobis quid sit in arca. Quum autem aperiretur* (arca) *splendebat tota terra Ægypti ex splendore ejus*, scilicet Saræ. En Saram stupenda pulcritudine egregie fulgentem, ut instar fulguris uno ictu totam Ægyptum suo fulgore repleret. En Saram in arca, instar horrendi alicujus monstri, qnod hodie nobis ab Afris aut Indis visendum advehitur, inclusam. Sed ecce etiam inter pretiosissimas merces *sericum* sive *metaxam*; adeo ut vestimentis & auro pretiosius æstimaretur; nam quasi per gradus procedit: primum ad vestimenta, deinde ad aurum, tandem ad metaxam, solis margatitis cedet. Interim vides sericum in Aegypto inde a temporibus Abrahami notum fuisse. Sed nugæ nugacissimæ. *Sericum notum fuisse jam tempore Salomonis atque ad ejus ornatum fuisse adhibitum, fabulantur Mahumedani, in fabula*, De formicia cum Salomone sermonem habente in ultimis foliis psalterii M. S. S. *quod habetur in legato Scaligeri Bibliotheca Leydensis; quam leget lector apud Iobum Ludolphum, in* Grammatica Aethiopica pag. IV. & V. *Aethiopicis simul & Arabicis literis.*

Quicquid magistri nugentur, ex illis quæ dicta sunt, manifesto patet, probari non posse sericum in usu fuisse apud Judæos, stante primo Templo, mnlto minus temporibus Aharonis, ut vestibus sacris adhiberetur. Ideoque sericum nullam materiam præbuisse vestitui Hebræorum Pontificum, aut si factum fuerit, id accidisse tantum sub Templo secundo, Religione jam depravata, omnibus sacris & profanis jam in deterius vergentibus.

CAPUT IX.

DE צמר LANA, EJUSQUE VARIIS GENERIBUS.

Thechelet, Argaman, & Tholaat Schani *non esse sericum, sed* צמר צבוע *lanam tinctam. Regula Talmudica. Balteus* Schaatnez. *Ex eadem lana, ex qua balteus, fiunt & cæteræ vestes. Quid* Schaatnez? *Iosephi sententia. Locus Ezechielis* XLIV. XVII. *laudatus.* Lana *& linum antiquis notissimum. Toga Servii Tullii. Qualis lana hic intelligenda? Occasio quæstionis Abarbanel. Varia genera lanæ. Lana Camelorum. Vestes Iohannis Baptistæ Matthæi* III. IV. *Versio Syri. Utrum intelligendæ Camelorum villæ, an lana? Debere Lanam intelligi. Iudæa & vicina loca abundant Camelis. Panni ex lana Camelorum in usu apud Iudæos. Error Casauboni id negantis. Iohannes quo sensu pilis Camelorum vestitus? Locustas, mel agreste comedisse & in deserto prædicasse dicitur.* Ὀρεινὸν ἱμάτιον vestimentum montanum *Polluci. Camelorum mollissima lana in caspio. In Arabia vestes ex Camelorum lana. Arabes, more Iudæorum miscent lanam Camelorum,, cum pilis caprarum, aut lana ovilla.* ثلة *Arabibus quid? Zambilotti ex pilis Camelorum. Vestes Iohannis ex Camelorum lana, non molliori sed crassiori. Westphalorum* peye. *Hæc lana vestibus Sacris inepta. Camelorum lana cum lino mista non facit* Schaatnez. *Ethnicorum Sacerdotes vestes habuere ex lana Camelorum. Lana Caprina. Ex illa vestes apud Hebræos. Regula Talmudica de lana Caprarum. Lanæ Capræ quæ ab hirco & ove, aut ariete & capra progenitur. Caprarum lana alia crassior, alia mollior.* שער *crassior* נוצה flos, *mollior. Virgilius, Varro, Aristoteles laudati. Cilicia, sive sacci unde dicti. Plinius emendatus.* Syrtes *male pro* Syrias *aut* Scyrum. כביר I *Sam.* XIX. XIII. *quid? non* Hepar, *non* Uter, *non* Pulvinar, *non* Corium, *nec* Lagena, *sed* Galericulus. Perruque. πλωίκη. *Cincinni & comarum Cirri ex Caprarum pilis apud antiquos. Ita & apud Lusitanas, Belgas & alias fœminas. Caprarum lana mollissima & splendidissima. Bellunensis* Merhasi, *pro* Amerhazi: עמר עזא *Mescha, Caprarum lana in*

Ægypto & alibi in Oriente pretiosissima. Locus Exodi XXV. *ubi de caprarum lana ad usum Tabernaculi explicatur. Germanice* ein geiß / *& Belgice* **een geit** *a voce* עז. *Chaldai* מעזי. *Ejusmodi lana ex Oriente nobis adfertur, sed crassior. Netum & filum ex ista lana, magna copia.* Camelot de Hollande. **Kemels haar.** Zambelotti. *Ejusmodi capras olim vidimus prope Ultrajectum, in villa æquissimi mercatoris l' Epol.* Geitenstein *quasi* Capreæ. *Non nisi Castratæ ad nos mittuntur. Istarum caprarum brevis descriptio, a disertissimo viro N. Colvio apud Amstelodamenses pastore ad nos missa. Lana Caprarum ad vestes sacras inepta. Non tingitur* Thechelet. *nec ex ea fiunt* Zizith, *nec* Schaatnez. *Utrum lana arietum requiratur? Talmud Ierusalem. Expositio loci* II. *Regum* III. IV. *Lana fœminarum, secundum quosdam, mollior, Oviculæ conteguntur ad conservandam lanæ munditiem. Sic & arietes. Lana ovilla sola hiacynthino tingendo apta. Sola inficitur lepra. Sola ad* Zizith *adhibetur, per eam solam fit* Schaatnez. *Lana pretiosissima ad usum sacrum. Hodie mollissima lana.* Vigonia *ex India Occidentali, &* Persia. *Pilei mollioris Vigonii ex pilis castoris & ejusmodi lana.* Demicastors, *subcastorei.* Castors entiers *Holocastorei. In lanificio optima* Hispana. Leydenses optimi panni *ex lana Hispanica. Apud veteres lana* Apula, Milesia, Gallica, Tarentina, Altinates, *&* Selgica. *In S. Scriptura celebratur* Damascena. *Locus Ezechielis* XXVII. XVIII. *explicatus. Chaldæus* Vinum coctum. Gefeuwerter wein. *Ad libamina ineptum.* Vinum Chelbon *totius Syriæ præstantissimum. Lana* Milesia *omnium celeberrima.* Miletum *urbs Ioniæ. Optimæ Capræ ex* Scyro. *Oves ex* Mileto. *Milesia Hebræis notissima.* מלט *&* מילת. *Omne genus lanæ pretiosæ Hebræis* Milesia *dicitur, ut* Cuprum, Chalybs, Sericum, Caricæ, Phasiani, Asturcones, *ex Cypro, &c. dicuntur.* Pallium Sinhar *ex Milesia. Chaldæus Esteræ* I. VI. *Milesiam memorat. Et Lament.* II. XX. Sindones Milesiæ. *Veteres utebantur pannis ex lana mollissima pro linteis.* Trimalcio *apud Petronium. In terra Sancta oves tegebantur veste ob pretium lanæ ut alibi. Megarensium stultitia. Eam ridet Diogenes. Oves die sabbathi exire possunt cum veste qua teguntur. Cur oves tegantur?* Lana *natura colorata tincturæ inepta, præsertim hiacynthina.*

thina. In vestitu sacro adhiberi nequit. Alba requirebatur. Lanæ *alba in S. Scriptura sæpe mentio. Apud Gentiles quidam sacerdotes laneas vestes gerere non poterant. Vallæ versio Herodoti. Quidam sæpius lana vestiti erant.* Lanæ *succidæ Cereris aræ porriciebantur.* Lapis *lana succida velatus in Templo Apollinis. Deorum imagines lana vestitæ. Caspiorum Sacerdotes lana Camelorum vestiti. Apud Romanos & alibi læna. Ænea apud Virgilium. Servii explicatio. Varroni læna quid? Festus* χλαῖνον *putat. Iuvenalis Scholiastes. Cæsaris ut Pontificis Vestis* πόρφυρα ἱερή. *Et* διβάφῳ *Sacerdotes vestiebantur. Vestales* purpura. Rica *Flaminicæ.* Laticlavia *Herculis Sacerdos. Severus* prætexta. Lex *Pontificis secundum* Livium. *Omnes illæ vestes laneæ, Flaminibus lana peculiaris. Virga lanata in eorum pileis. Filum laneum. Hinc Servio* Flamines *quasi* Filamines. *Arabum Sapientes* صوفي. *Cur ita dicantur?* صوف lana. *Hinc* Σοφὸς *&* אשף: Astrologus, Sapiens, Philosophus, *&* Sacerdos. L*anificium in usu tempore Mosis. Id Ægyptii Isidi attribuunt. Tempore Ammonis a Mercurio fortuito reperta ratio lanam nendi.* Osiris, Mizraim. Ammon, Cham. *Error Iustini qui lanificium Athenis attribuit.*

CXXXI. EX his quæ jam dicta sunt manifesto constat תכלת ארגמן ותולעת שני non esse *sericum*, ut *lanam* significare necessario dicendum sit. Ideoque ista omnia, a doctissimis interpretibus, si paucos tantum excipias, dicuntur צמר צבוע *lana tincta*. Solus locus, jam toties a nobis laudatus, huic opinioni firmandæ sufficiet: *Kilaim c.* IX. אין הכהנים לובשים לשמש כבית המקדש אלא צמר ופשתים: *Sacerdotes non vestiuntur ad ministrandum in sanctuario nisi lana & lino*, quæ pœne verbotenus repetuntur a Maimonide *Hilch. Kele Hammikd. Capite* VIII. Dubitandum non est, quin *Thechelet*, *Argaman*, & *Tholaath Schani*, in cæteris vestibus Pontificis idem fuerit, quod in baltheo. Sed in balteo lanam fuisse tam manifestum est, quam quod manifestissimum, שעטנז enim erat, id est, duplicis materiæ. Sed apud magistros nihil reputatur pro *Schaatnez*, nisi quod constiterit ex lino & lana: scilicet אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים: *Nihil pro veste duplicis materiæ habendum est, quod eo nomine sit probibitum, nisi lana & linum.* Optime igitur Josephus *libro* IV. *cap.* VIII. τὴν ἐξ ἐρέων καὶ λίνου στολὴν τοῖς ἱερεῦσι μόνοις ἀπεδείχθη.

Veſtem ex lana & lino ſolis Sacerdotibus conceſſam eſſe. Sed hæc ſatis fuſe petractavimus ſupra capite v. Nec prætermittendum eſt, quod dicat Ezechiel xliv. xvii. *Et lana non aſcendet ſuper eos*, poſtquam dixerat, omnia veſtimenta debere eſſe *linea*. Ex quo facile colligi poteſt, veſtes Pontificis Maximi, ut die expiationum ex ſolo conſtabant lino, nulla lana admixta, ita cæteris diebus conſtitiſſe ex lana & lino; de Xylino, ſerico & ejuſmodi rebus, quæ alias in Re veſtiaria uſum ſuum habenr, ne γρῦ quidem, eo quod omnibus notum fuerit, præter linum & lanam nihil uſum habuiſſe in veſtibus ſacris. Quid? Nonne Maimonides docet: ubicunque in ſacra Scriptura fit mentio de veſtibus, intelligendum eſſe linum & lanam? Et optimo quidem jure id dici poteſt, de temporibus Moſis; cum tunc temporis vix ulla alia materia fuerit. Quemadmodum linum vulgatiſſimum fuit, apud auctores profanos, ita & lana. Videantur vetuſtiſſimi ſcriptores. Homerus, Xenophon, Herodotus, Plautus, Virgilius, Ovidius, Plinius, tot alii. Ideo prætioſiſſimæ veſtes antiquorum Regum & principum ex lana factas fuiſſe docemur. Serv. Tull. Regis veſtis lanea erat, teſte Plinio, *lib.* viii. *Cap.* xlviii. *Lana cum colo & fuſo Tanaquillus, quæ eadem Caja Cæcilia vocata eſt, in Templo Sangi duraſſe prodente ſe auctor eſt M. Varro, factamque ab ea togam Regiam, undulatam in æde Fortunæ, qua Servius Tullius fuerat uſus.*

CXXXII. At quæritur hic cujuſnam generis fuerit lana iſta, ex qua conſtabant Summi Pontificis veſtimenta? Quæſtio quidem non eſt de voce lanæ, ut aliquando ſumitur apud Græcos & Romanos, cum non raro intelligant per lanam omne id quod ſpeciem aliquam lanæ præ ſe fert, nempe quod habet aliquam lanuginoſam naturam, ut ſericum & goſſypium, quæ ideo ſæpiſſime nomine lanæ veniunt: Sed de lana ita proprie dicta, quæ a beſtiis detondetur, & ad texturam lanificiumque apta eſt. Huic quæſtioni diſcutiendæ præſertim anſam dedit Abarbanel, ut ſupra innuimus in ſuis commentariis ſuper legem, ubi Scripturam per צמר intelligere עזים contendit, ut ſecundum ejus opinionem nulla lana adhibita fuerit ad ornatum Sacerdotii, præter lanam caprarum.

CXXXIII. Apud Hebræos varia memorantur lanarum genera. Et primo quidem lanam camelorum apud eos in uſu fuiſſe conſtat, ex Codice *Kilaim c.* ix ubi diſputatur, an & quouſque lana agnorum, ſi cum lana camelorum mixta eſſet, miſceri poſſet cum lino, ne

pec-

peccaretur in legem de veſtibus duplicis materiæ non geſtandis. צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור מחצה עם מחצה אסור וכן׃ הפשתן והקנבס שטרפן זה בזה׃ *Lana Camelornm & lana agnorum, ſi mixtæ fuerint, ita ut plurima pars eſſet Camelorum, licitum erit,* (ſcilicet ut cum lino texeretur) *ſin plurima pars fuerit lana agnorum, vetitum. Si fuerit æqualis utriuſque quantitas, vetitum quoque erit. Idem ſtatuitur de lino & cannabe ſi miſceretur.* Idem docent *Maſſechet Negaim Capite* II. *Miſna* II. Et Maimonides *Hileh. Kilaim cap.* X. & טומאת צרעת *cap.* XIII. ubi fere totidem verbis eadem repetuntur. Ad tempora uſque Chriſti lanam Camelorum in uſu fuiſſe, videre eſt in veſtimentis Johannis Baptiſtæ, Matthæi Capite III. IV. Fuerunt enim ἀπὸ τριχῶν καμήλȣ *ex pilis Camelorum.* Hebræi dicerent צמר גמלים *ex lana Camelorum.* Syrus quidem habet ܕܣܥܪܐ ܕܓܡܠܐ *pilis Camelorum.* Hunc locum nonnulli ex interpretibus intelligunt de villis Camelorum, id eſt de pellibus, quibus pili adhærent, prout veteres, cum Hebræi, tum cæteræ gentes villoſas & hirſutas pelles geſtare ſolebant, de quibus Capite quinto fuſius diſputavimus. Cum nihil temere adfirmandum ſit, nolim pro certo ſtatuere, has veſtes Johannis fuiſſe ex ipſa lana Camelorum, non vero ex eorum pellibus. Tamen multo magis propendeo ad ſententiam illorum, qui putant veſtes illas revera fuiſſe, non ex pellibus, ſed ex pannis, qui e Camelorum pilis netis & textis conſtabant. Eo magis, cum tam expreſſe dicat textus, ἀπὸ τῶν τριχῶν *ex pilis,* non vero ἀπὸ τῶν δερμάτων *ex pellibus,* & cum manifeſto conſtet per auctores Talmudicos, lanam, ſive pilos Camelorum. apud Hebræos magnum uſum habuiſſe, in conficiendis pannis ad veſtitum. Quam magna fuerit copia Camelorum in Iudæa, & vicinis Regionibus, plus ſatis conſtat, cum ex ſacra Scriptura, ut Jobi cap. I. III. XLII. XII. Judic. VII. XII. tum ex profanis auctoribus, præſertim ex Ariſtotele, *Hiſtor. Animal. libro* IX. *cap.* L. Sed non attinet hæc jam dicere. Meridiana luce clarius eſt, pannos & veſtimenta ex pilis Camelorum apud Hebræos non fuiſſe inſolita. Ut non ſatis poſſim mirari hæc tam manifeſta, potuiſſe latere Magnum Caſaubonum in Exercitationibus ab Baronium, *Exercitat.* XIII. *anni* XXXI. ubi exſertis verbis dicit: *veſtem e pilis Camelorum in aliquo uſu fuiſſe apud Iudæos,*

 nullo

nullo testimonio probari posse e Bibliis, aut alio scriptore veteri. Atque hinc colligi putat, vestes Johannis Baptistæ non fuisse ex pilis Camelorum contextas, *nec ea, quæ de Iohanne narrantur, ad communem vitæ rationem posse revocari.* De vestimentis ex pilis Camelorum constat, non tantum ex Evangelistis, sed & ex Talmude, ea communem vitæ rationem tulisse.

CXXXIV. Idem dicendum est de ejus victu. Locustis enim vescebatur, qui cibus satis communis in Judæa, non minus quam in Africa aliisque Regionibus; sed pauperibus tantum expetitus, ut etiam dubitari merito possit, utrum victus vocandus sit. Hinc Talmudici, cum Reliquos cibos omnes precationibus consecrari vellent, antequam iis vescerentur, disputant quibus precationibus utendum sit circa locustas. *Massechet Berachot, Cap.* VI. Mel agreste, aut sylvestre, alii etiam pauperiores comedebant, non minus quam ille. Tandem quod dicitur prædicasse in deserto, id non debet intelligi, nec de loco *ἀοικήτῳ inhabitali.* nec de Regione Montana, sed de quolibet pago Judææ extra urbem Jerusalem, id enim ἔρημος, aut מדבר apud Hebræos significat, quod ex plurimis locis, cum Scripturæ tum Talmudicis, satis manifesto demonstrari potest; ut præter officium, nihil de Johanne dictum fuerit, quod ipsi non fuerit commune cum reliquis Judæis tenuioris fortunæ, qui in agro extra urbem habitarunt. Fateor tamen vestes illas optime convenisse patriæ Johannis, quæ erat Regio Montana; ut docet Matthæus Cap. primo. Montana siquidem loca rudes vestes requirebant. Pollux *libro* VII. *Cap.* XIV. Τὸ γὰρ ἄκναμπτον ἱμάτιον, ὄρεινὸν ἱμάτιον οἱ μέσοι κωμικοὶ, ὥσπερ ἐν ὄρει ἐργασμένον, ἤτοι ἐκναμμένον. *Vestem autem non politam, vestimentum Montanum vocant medii Comici, veluti in monte confectum, aut expolitum.*

CXXXV. Lana Camelorum textilia dedit ad amictum, non solum Judæis, sed & aliis. Ælianus *Histor. libro* XVII. *cap.* XXXIV. meminit in Caspiis olim fuisse Camelos, ex quorum pilis mollissimæ vestes, non nisi delicatoribus, fiebant. Κάμηλοι, inquit, δ' ἀριθμοῦνται πλείους, αἱ μέγισται κατὰ τοὺς ἵππους τοὺς μεγίστους, εὔτριχες ἄγαν. ἁπαλαὶ γὰρ εἰσι σφόδρα αἱ τούτων τρίχες ὡς καὶ τοῖς μιλησίοις ἐρίοις ἀντικρίνεσθαι τὴν μαλακότητα. οὐκ οὖν ἐκ τούτων οἱ ἱερεῖς. καὶ οἱ τῶν Κασπίων πλουσιώτατοί τε καὶ δυνατώτατοι. *Cameli* (in Caspio) *magno numero reperiuntur, quorum maximi ad maximorum equorum magnitu-*

nitudinem accedunt. Optimos habent pilos; eorum enim villi ſunt valde molles, ut etiam Mileſiis lanis mollitie certent. Ex iis non ſolum Sacerdotes, ſed ditiſſimi & potentiſſimi Caſpiorum veſtes habent. Id ipſum narrat Cteſias, ut auctor eſt Apollonius *Mirabil. cap.* XX. Κτησίας δὲ ἐν τῇ δεκάτῃ Περσικῶν καμήλους τινὰς ἐν τῇ χώρᾳ γίγνεσθαι, ἃς ἔχειν τρίχας πρὸς Μιλήσια ἔρια τῇ μαλακότητι· ἐκ δὲ τούτων τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄλλους δυνάστας τὰς ἐσθῆτας φέρειν. *Cteſias Perſicorum libro decimo narrat, in ea Regione eſſe Camelos, quorum pili mollitie lanas mileſias æquent, ſacerdoteſque & alios proceres, veſtes ex eis geſtare.* Apud Arabas id quoque fiebat: Nec tantum veſtes habuere ex pilis Camelorum, ſed & more Hebræorum, pilos cum lana ovium aut caprarum miſceri, apud eos non inſolens fuit. Hinc Aræbicum ثلة quod ſignificat *lanam*, vel *ſolam*, vel *cum pilis Camelorum* aut *caprarum mixtam.* de quo vide *Lexicon Golii.* Sed nuſquam cameli lanam ferebant tanta mollitie, quam in Caſpiis: nam Milleſias, quas molliſſimas fuiſſe omnium poſtea patebit, fere ſuperabant. Ejuſmodi quid auctores moderni narrant de panno Zambilotte, ex pilis Camelorum, quo vix pulchrior in mundo invenitur, ut Paulus Venetus libro I. Cap. LXIII. At non ejuſdem mollitei aut pretii fuit Camelorum lana apud Judæos, & tam delicatæ non fuerunt veſtes Johanis Baptiſtæ. Sed craſſa & durior lana, non niſi ruſticis montanis, & pauperibus veſtimenta præbuit, qualia forſan fuerunt veterum Chriſtianorum Cilicia e pilis Camelorum, aut caprarum, ut poſtea patebit, contexta, quibus utebantur in pietatis exercitio. Tales craſſiores noſtri panni hodie, quorum nobis magnam copiam mittit Weſtphalia, pauperibus & ruſticis, qui nivi & pluviis perpetuo exponuntur, contegendis deſtinati: quos Belgice **pepe** dicimus, quaſi *pili*, eliſo e medio *l.* Unde Hebræi, ut pannos illos paulo molliores redderent, pilos Camelorum cum lana ovium aut etiam caprarum ſolebant miſcere, ut ex Talmude, locis ſupra citatis, & eorum gloſſis, liquido conſtat.

CXXXVI. Veſtes autem ſacras, Hebræorum ſacerdotibus ex ejuſmodi lana Camelorum, etiamſi fuiſſet molliſſima, & Mileſias ſuperaſſet, fieri, fas non erat. Debuit enim ejuſmodi lana adhiberi in veſtibus ſacerdotalibus, quæ cum lino mixta faciebat *Schaatnes*, contra legem Levit. Cap. XIX. qua prohibetur lana cum lino miſceri. Sed lana Camelorum, ſalva lege, cum lino

miſceri

misceri & texi potuit, ita quidem, ut etiam pars aliqua lanæ ovillæ cum ea mixta, modo mediam partem non attigisset, lino intexi potuerit, uti docet Codex *Kilaim Cap.* IX. ut proprie loquendo pro צמר *lana*(etsi aliquando a Talmudicis ita dicatur) pili Camelorum habendi non sint, ideoque usum in vestibus sacris habere non potuerint. Secus fiebat apud gentiles. Nam vestes Sacerdotum apud Caspios ex lana Camelorum mollissima factæ fuerunt, ut & cæterorum procerum, testibus Æliano, Ctesia, locis modo a nobis citatis.

CXXXVII. Hebræi quoque mentionem faciunt de Caprarum lana, quam Horatius *Lanam caprinam* dicit. צמר עזים. Alias etiam שער עזים *pili caprarum.* עזים *Capras* esse, non dubitatur, hinc Germanis Ein Geiß/ mutato *v* in *G.* ut in *Gomorrah*, pro עמורה. Quæstio quidem nobis hic erit de Lana caprina, sed non plane inutilis disputatio, cum non parum luminis allaturam credam locis quibusdam sacræ Scripturæ. Ex Caprarum lana vestes fuisse factas apud Hebræos, quemadmodum ex lana Camelorum, non minus constat. Disputant Talmudici, utrum pili caprarum lino intexti, pro שעטנז *Schaatnez* haberi debeant, & utrum is qui tales vestes gestat, quadraginta plagis cædi mereatur? Deinde an vestes ex pilis caprarum lepra infici possint, quemadmodum vestes ex lana ovium, Audiamus *Massechet Bech. c.* II. *Gemara f.* XVII. רב אחא בר יעקב הכל מודים דאין לוקין על צמרו משום כלאים שנאמר לא תלבש שעטנז *Doctor Acha filius Iacobi dicit: Omnes fatentur neminem vapulare ob lanam ejus, quasi gestasset Kilaim, uti dicitur non sumes vestem duplicis materiæ.* Et mox: אמר רב פפא הכל מודים שצמרו פסול לתכלת וגו׳ אמר רב נחמן בר יצחק הכל מודים שאין צמרו מטמא בנגעים שנאמר בבגד צמר או בבגד פשתן: *Dixit Doctor Papa, omnes fatentur lanam ejus illegitimam esse ad tingendum Thechelet &c. Dixit Doctor Nachman filius Isaaci, Omnes fatentur, lanam ejus lepra non infici, quia dicitur: In veste lanæ, aut veste lini.* Sed hic quæstio est de Capra, quæ ab Hirco & ove genita est: nam etsi videretur ovis, tamen quia hircum habet patrem, magis pro capra quam pro ove habetur. Idem intelligitur de ove, quæ capræ speciem præ se fert. Idem multo magis intelligendum est de Capra, quæ plane nihil de ove participat. De vestibus ex lana caprarum loquitur etiam Maimonides in *Hilch. Zizith. cap.* III. *Sect.* II. *Kilaim cap.* X. Et *Hilch. Thomath Zarath. cap.* XIII. In omnibus istis locis mentio

fit de

ſit de veſtibus ex caprarum lana. Aulæa tabernaculi Exodi cap. xxv. ex ejuſmodi lana fuiſſe mox docebimus.

CXXXVIII. Ut vero Camelorum alia craſſior alia mollior fuit, ſic & caprarum lana. Ipſi Hebræi diſtinguere videntur; craſſiorem enim שער *pilos*, molliorem autem נוצה quaſi *florem*, vocant. Hac voce, cum Talmude, utuntur cæteri doctores, ut Maimonides, locis modo citatis, & Jarchius ad Cap. xxv. Exodi, ubi עזים exponit per נוצה של עזים *florem*, ſive *plumas caprarum*, quod ſit quaſi flos pilorum caprarum, aut mollis inſtar plumæ; quamvis Aben-Ezra tantum שער של עזים *pilos caprarum* habeat. De caprarum pilis craſſioribus, & ex iis veſtibus loquitur Virgilius *Georg. libro* III.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondet hirci, ſetaſque Comantes,
Uſum in Caſtrorum, & miſeris velamina nautis.

De hiſce Varro *de Re Ruſtica lib.* II. ſub finem libri. *Sic capra pilos miniſtrat, ad uſum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia vaſa.* Nec *non quædam nationes harum pellibus ſunt veſtitæ, ut in Getulia, & in Sardinia. Cujus uſum apud antiquos quoque Græcos fuiſſe apparet, quod tragœdiis ſenes ab hac pelle vocantur* διφθερίαι &c. Et mox: *Tondentur, quod magnis villis ſunt in magna parte Phrygiæ, unde Cilicia, cæteræ ejus generis fieri ſolent. Sed quod primum ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adjeciſſe dicunt.* De eadem tonſura Ariſt. *Hiſt. An lib.* VIII. *Cap.* XXII. ἐν Κιλικίᾳ αἱ αἶγες κείρονται ὥσπερ τὰ πρόβατα παρὰ τοῖς ἄλλοις. *In Cilicia Capræ etiam tondentur ut oves apud alios.* Ex quibus locis diſcimus, non tantum capras tonderi apud alias gentes, ſed etiam morem iſtum initium ſumpſiſſe a Cilicia, atque inde dicta eſſe Cilicia, ſaccos iſtos, quibus utebantur ſancti, quum ad pietatem convertebantur.

CXXXIX. Ejuſmodi lana craſſior caprarum apud Hebræos & alios vicinos in uſu fuiſſe, præter Talmudicos ſupra citatos, mentionem facit Plinius libro VIII. capite L. *In Cilicia*, inquit, *circaque Syrias* (ita libentur cum aliis lego non Syrtes, niſi tamen legendum ſit *Scyrum*, nam in Inſula Scyro optimæ erant capræ, ut patet ex Cliro in libro de Mileto) *villo tonſili veſtiuntur.* Ex ejuſmodi pilis factum fuiſſe כביר I Samuelis capite XIX. XIII. non dubito. Nam id explicare de *hepate caprarum*, cum Septua-

 ginta

ginta & Theodoreto esset errare: non enim legitur כבר quod *hepar* significat, sed כביר. Nec probo Chaldæi נורא *utrem*, nec Kimchii כר *pulvinar*, nec aliorum *corum* aut *lagenam*. Sed omnino puto significare galericulos istos, quos *Une perruque* Gallice dicimus, quibus capillitium mentiuntur ii, quibus capilli defluxerunt. Et fortassis inde ipsum Gallicum *perruque*, per literarum metathesin & mutationem. בריך *Berich*, *&* *Perich*, *Peruch*, *Perruque*, nisi a Græco πηνίκη, ut existimat Vossius *de vitiis Sermonis*. *Libro* II. *cap*. XV. Ex ejusmodi enim pilis caprarum fieri solebant apud Judæos, ut ex Cant. IV. I. constat, *capillitium tuum est ut gregis caprarum*. Martialis *Epigrammate* XLV. *libri*. XII.

Hœdina tibi pelle contegenti
Nudæ tempora verticesque calvæ.

Ideo Ælianus *Hist. lib.* XVI. *Cap.* XXX. pilos caprarum dicit esse quasi βοστρύχους & ἕλικας κόμης *cincinnos & comorum cirros*. Quid? adhunc usque diem apud Judæos ejusmodi cirris ex caprarum pilis mulierculæ superbiores ornantur, præsertim inter Lusitanos. Sed mos ille hodie totam Galliam & nostrum Belgium invasit, ubique enim videbis mulieres & virgunculas caprarum spoliis ornatas. sive ut viros hac deformitate, quasi horribili terriculamento & μορμολυκείῳ absterrerent, & sui fastidium darent, sive ut per lascivi animalis spolia, innatam quoque lasciviam procis suis in publico indicarent. Unde apparet nil novi esse in ridiculis istis ornamentis quibus mulierculæ nostræ faciem deformare amant, cum id tot retro seculis jam in usu fuerit, apud plures gentes, ut optime Poeta.

Nil erit ulterius, quod nostris moribus addat
Posteritas: eadem cupient facientque minores.

CXL. Non tamen omnis lana caprarum rudis & crassa fuit. Reperiebatur alia, quæ mollior & delicatior erat, immo quæ mollitie & splendore cum serico certare videretur. De tali loquitur Ælianus *Histor. libro* XVI. *Cap.* XXX. Ἐν λυκίᾳ λέγει Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος κείρεσθαι καὶ τὰς αἶγας, ὥσπερ οὖν πανταχῇ τὰ πρόβατα, γίνεσθαι καὶ δασυτάτας καὶ εὔτριχας δεινῶς τὰς αἶγας, ὡς εἰπεῖν βοστρύχους, ὅς τινας ἕλικας κόμης ἐξηρτῆσθαι αὐτῶν. *In Lycia dicit Callisthenes Olinthius etiam capras tonderi, ut oves ubique locornm, ibi enim esse hirsutissimas & egregiis villis, ita ut ab iis cincinni & tanquam retorti capilli dependere videantur.* Molliorem hanc caprarum lanam Hebræi

bræi vocant נוצה עזים *florem* aut *plumas caprarum*. Andreas Bellunensis eam *merhazi* vocat. *Lana*, inquit, *Merhazi, est lana caprarum subtilissima, ex qua fiunt Zambelotti, & alia vellera subtilia.* Scribendum esset *Amerhazi* pro *Merhazi*, Chaldaice עמר עזא lana capræ. Idem auctor docet *Mescha* rudis esse panni genus, contextum ex pilis asinorum & caprarum, & interdum ex solis caprinis, ex quo, qui diserta habitant Arabes, tentoria & saccos sibi conficiunt. Hujusmodi lanam pretiosam ex capris tonderi in Ægypto & aliis locis Orientis, docet Abarbanel, ad Legem Parascha ויקחו לי תרומה, quando contendit Scripturam nullam lanam ad usum sanctuarii agnoscere quam caprarum, adeo etiam ut in locis istis lanam caprarum ovilli multum anteferandam putet. והנה inquit, לא זכר צמר הרחלים והכבשים לפי שבארץ מצרים וגם בשאר ארצות המזרח צמר העזים הוא משובח מאד וצמר הרחלים הוא פחות ונבזה: *Ecce non memorat* (Moses) *lanam Agnorum & Ovium, quod in Ægypto & cæteris Regionibus Orientis lana caprarum valde æstimetur, cum lana ovila sit vilis & contempta.* Exodi cap. XXVI. & XXXV. legimus, Mosen mandasse populo, ut inter alia dona etiam afferrent caprarum lanam, & mulieres nevisse lanam caprarum ad conficienda aulæa Tabernaculi. Verum quidem est Mosen dixisse, populum attulisse עזים, quæ vox nihil aliud significat quam *Capras*, quod supra ostendimus. Ideoque dubitari potest, utrum id non sit intelligendum de capris ad sacrificium an de pellibus caprarum integris, an vero de earum lana? Sed cum dicatur, mulieres sedisse & *nevisse capras*, manifestum est id intelligi de lana earum, lana enim netur. Ideo Interpretes optime supplent per vocem שער *pilos*, aut נוצה *florem*, aut etiam *plumas*, quia earum lana est mollis instar floris aut plumarum. Sicque legendum erat, שער עזים vel נוצה עזים id est *pili*, aut *flos caprarum*. Hinc Chaldæus מעזי quasi מן עזים quod *provenit de capris*, ut optime observatum Jarchio, ad caput XXV. Exodi. ועזים inquit, נוצה של עזים לכן תרגם אונקלוס ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן: Et Capras, *id est flos, sive mollior lana caprarum: Ideo Onkelos vertit* ומעזי. Et de Capris, *id quod venit de capris, non autem capras ipsas.*

CXLI. Hanc autem lanam caprarum, a Mose ad ornatum tabernaculi jussam, aliam fuisse non puto, quam illam, quæ nobis hodie magna copia asportatur Smirna & aliis locis Orientis, per nostros mercatores Hollandos. Non multum quidem lanæ nobis adfertur,

 nisi

nisi crassior & pileis conficiendis apta, etsi tam firmiter non coeat in coactione, quemadmodum lana ovilla. Pretiosiorem autem apud se retinent, ibique neri curant, nec nisi raro ditione sua exire sinunt lanam. Sed ex ejusmodi lana, netum & filum quod in ipsis istis Regionibus netur, plenis fere navibus onerariis ad nos mittitur quotannis. Atque inde fiunt optimi panni, molles & egregie splendentes, ut vix serico cedant mollitie & splendore, quo maxima pars in hisce Regionibus utuntur ii qui serico parcunt, quia diuturnior, aut etiam quia superbiam & muliebrem luxum minus præ se ferre creditur. Hos pannos Galli dicunt *Camelot de Hollande*, quia in Hollandia ex neto isto texuntur, præcipue Lugduni Batavorum. Belgæ **Kemels hayr** / *pilos Camelorum*, ideo scilicet, secundum quosdam, quod e pilis Camelorum fiant; aut, ut alii volunt, quod revera sit caprarum lana, sed Camelis ex Ægypto & aliis locis Orientis Alexandriam & Smirnam delata. Sed falluntur quicunque hoc credunt. **Kemels hayr**/ belgice dici puto pro *Camelot*, ex quo vulgus, rerum ignarum, ut solet, facile suum **Kemels hayr** / fabricavit. At id ipsum *Camelot* corruptum est ex *Zambelotti*, ut Bellunensis & alii id vocant.

CXLII. Nostris Capris Europæis non sunt plane similes, sunt enim grandiores & ferociores. Tales ipse vidi ante septennium prope Ultrajectum, in villa eximii viri L' Espaul, Amstelodamensis mercatoris nobilissimi. qui ex ejusmodi neto, & alia mercatura, quam prudentissime & felicissime exercuit, splendidas sane & lautissimas sibi divitias contexuit, & in memoriam hujus mercaturæ, & egregiæ fortunæ capras quas ex illis Amstelodamum adduci, & in pratis suæ villæ pasci curavit. Villamque istam eandem ob causam *Geitenstein*, id est, *Caprarum lapidem*, (quasi diceres *Capreas*) vocavit. Cæterum uterque tam hircus quam capra genitalia exsecta habebat, cum Barbari nullas suis terris exire sinant, nisi castratas. Initio quum primum in has Regiones appulerunt lanam gerebant quidem satis mollem & splendentem; sed, seu aere, seu pastu, seu denique ætate, natura paulatim immutata, degenerem etiam lanam gerebant. Non possum quin addam descriptiunculam harum caprarum, prout ex relatu cujusdam mercatoris Armeni, Reverendus & disertissimus vir Nicolaus Colvius, apud Amstelodamenses Ecclesiæ Gallo-Belgicæ Pastor dignissimus, & mihi veteri amicitia arctissime junctus, quem honoris causa nomino,

eam

eam conceptam ad me miſit, poſtquam humaniſſime eum rogaveram, ut de ejuſmodi rebus inquirere vellet meo nomine. Præcipui loci in Armenia, ubi aluntur, ſunt *Angori*, *Bigbazar*, *Silvyzar* & *Grabazar*, urbes ſub Imperio Turcarum, ubi tondentur & earum lana netur. *Bigbazaris*, aut lana jam detonſa, aut etiam netum, ſapone lavatur, quod in aliis locis adeo vulgare non eſt. Fœminarum lana mollior eſt marium. In dorſo & circa latera molliſſima reperitur. ubi bidentes (aut ſi mavis *biennes*) factæ fuerint tonderi incipiunt, deinde ſingulis annis ſemel tondentur, uſque ad quintum ſextumque annum mollior eſt. A ſexto ad decimum annum fit craſſa, nec amplius expetitur. Eadem ætate pariunt, ſemel tantum ſingulis annis, at hœdos tres aut quatuor uno partu, circa menſem Martium, aut Aprilem. Sunt feroculæ & cornupetæ.

CXLIII. Quamvis autem capræ molliſſimam & pretioſiſſimam lanam gerant in iſtis locis, ut etiam ad ornatum Tabernaculi adhiberetur, veſtes ſacerdotales tamen inde fieri non poterant. Iſta enim lana quæ cum lino mixto nullum faciebat שעטנז contra legem de veſte duplicis materiæ, veſtibus Sacerdotalibus inepta eſt, Balteus enim, & cæteræ fere omnes veſtes Pontificis Maximi, debent eſſe *Schaatnez* ut ſupra demonſtratum eſt. At lana caprarum *Schaatnez* non facit. Deinde lana iſta quæ ad veſtes Sacerdotales adhibebatur apta debebat eſſe, ut fieret תכלת *thechelet*, *hiacynthina*. Nam in Balteo & cæteris veſtibus Pontificis M. præcipuus color erat *Thechelet*. Lana vero caprarum inepta erat ad *Thechelet*. Ideo & ad veſtes ſacerdotales. Ineptam autem fuiſſe ut ex ea fieret *Schaatnez* & *Thechelet*, docetur *Meſſechet Bechoroth*. Maimonides in *Hilch. Zizith.* in *Kilaim*, *Tomath Zarath*. Locis ſupra citatis paragrapho quinto. Nulla itaque lana veſtibus ſacris adhiberi potuit, quam lana ovilla.

CXLIV. Talmud Jeruſalemitanum, *Maſſechet Kilaim capite nono*, videtur ſtatuere, lanam in ſacra Scriptura ſic proprie dictam, eſſe lanam arietum, eo quod II Reg. cap. III. vers. IV. dicatur: *Meſcha Rex Moabitarum erat pecuarius, pendebat Regi Iſraelis centena millia agnorum & centena millia* אילים צמר *Arietum lanatorum.* ideo Arietum vellera lanam proprie dictam exiſtimat. Sic ſermocinantur Magiſtri: אמר רבי יהשוע בן לוי כתיב ומישע מלך מואב היה נוקד מחו נוקד רותהי והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר אין לך קרוי צמר אלא צמר אלים בלבר : *Dixit Doctor Iehoſua*

hosua filius Levi, scriptum est: & Mescha Rex Moabitarum erat Noked. *quid est Noked? Pastor. Et adducebat Regi Israelis Centena millia ovium & centena millia arietum lanatorum. Nulla vocatur lana, nisi sola lana arietum.* Sed hæc est expositio Rabinica, & non magni momenti. Sacra scriptura, nec ullus, quod sciam, hactenus definivit, cujus generis lana ista esse debuerit, utrum ovium arietum, fœminarum an marium? hæc, inquam, nemo hactenus definivit. fœminarum tamen molliorem esse marium contendit Maimonides in suis *Glossis ad caput* v. *Schabbath, ad Misnam* 11. Ideo solæ fœminæ, uti tradit, teguntur ad conservandam lanam puram, non autem mares. Quod tamen vix credo. Saltem id ubique non observatum fuit, & arietes ligabantur, aut tegebantur non minus quam fœminæ, si Diogeni Cynico credimus, referente Laertio *lib.* vi. ubi innuit non tantum πρόβατα *oves*, tectas fuisse, sed & κριὸν *arietem.* de quo mox dicemus. Ovillam requiri certissimum est, quia ubique in sacra Scriptura quando de lana sermo est, ovilla semper intelligitur, quia sola prohibetur cum lino misceri; sola Techelet tingendo apta est, & sola lepra infici potest, & peniculamentis indiget. Duo tamen circa hanc lanam observari animadverto a Talmudicis. Primum quod debeat esse ex optimo lanarum genere. Oportet enim ut omnia, quæ Deo consecrantur in sanctuaria sint מן המובחר *ex optimo.* Ideo linum, quod בד & שש dicitur, ex præstantissimo & tenuissimo constabat, idcirco בוץ *byssus* vocatur, ut a nobis satis fuse demonstratum est.

CXLV. Hodie omnium lanarum, mollissima & pretiosissima est, quam nobis Hispani ex India Occidentali advehunt, & quam nostri mercatores **Vigogne wol**) *lanam Vigoniam* vocant. Huic proxime accedit lana Persica, quam Societas Indiæ Orientalis ante non multos annos adferi curavit. Sed utraque tam Persica quam Indica pannis conficiendis adhiberi nequit, ut inepta coactioni. Vigonia illa pileis conficiendis aptior quidem est, imprimis si cum pilis Castoris, aut cuniculi miscetur, quos pileos *demy-castors*; (*subcastoreos* dicerem) cum cæteros qui ex solis castoris pilis fiunt, *Castors entiers* (*holocastoreos* ego) vocare soleant Galli. Omnium tamen mollissima & pretiosissima, quæ lanificio in Europa adhibetur, est Hispana. Ex illa hodie panni conficiuntur in Hollandia, præsertim Lugduni Batavorum, quos non

tan-

tantum tota Europa, ſed totus terrarum Orbis, apud cultiores populos, novit & expetit. Hinc purpura, Regum & Principum ornatus, luxus in Oriente & Occidente. ut vix credibile ſit, veterum Minervam molliores & pretioſiores contexuiſſe unquam. Antiqui nihilominus ſuas habebant lanas, molliſſimas & valde pretioſas. Videatur imprimis Plinius *libro* VIII. *cap.* XLVIII. *Apula* & *Mileſia* plurimum commendantur. *Apulam* citato loco Plinius omni lanarum generi anteponit. Columella tamen *Gallicam* præfert. *Tarentinæ* & *Altinates* multum quoque æſtimantur. *Selgicam* celebrem fuiſſe docet Salmaſius contra depravatores ad Tertullianum de Pallio. In ſacra Scriptura maxime laudatur lana Damaſcena. Ezech. XXVII. XVIII. *Damaſcus eſt negotiàtrix tua vino Chelbon & lana candida.* Chaldæus reddit חמר מבשל *vinum coctum*, quod Germani geſeüwerter wein vocant: quale vinum ſatis erat in uſu apud Hebræos, ut patet ex *capite octavo Codicis Menachot.* Sed cum vinum *Chelbon* optimum fuerit totius Syriæ, ut patet ex Strabone, Plutarcho, Athæneo & aliis, coctum dici non poteſt, quia tale non legitimum erat ad libamina, ut videre eſt dicto loco *Menachoth.* Lanam melius expoſuit, nempe per Mileſiam, quæ ſane omnium eſt pretioſiſſima. Nullum enim genus lanæ apud Scriptores veteres magis laudatum commendatumque fuit, quam lana *Mileſia*, ita vocata a Mileto urbe Joniæ. Clitus in libro *de Mileto* teſtatur, Policratem Sami Tyrannum, exquirentem quid in qualibet Regione eximium eſſet, Reſponſum habuiſſe inter alia: Αἶγας ἐκ Σκύρου, ἐκ δὲ Μιλήτου πρόβατα. *Capras ex Scyro, & oves ex Mileto.* Athenæus *libro* XII. Ἐφόρουν δ' οἱ Συβαρῖται καὶ ἱμάτια ἐκ Μιλησίων ἐρίων πεποιημένα. *Ferebant Sybaritæ veſtes ex Mileſiis lanis factas.* Ælianus *libro* XVII. *capite* XXXIV. Mileſiam lanam pretioſiſſimam ſtatuit: de quo nos ſupra, ubi de lana Camelorum. Virgilius *Georg.* III.

——— *Quamvis Mileſia Magno*
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

Quem locum ſic exponit Servius: *Lanæ pretioſiſſimæ. Nam Miletus civitas aſiæ eſt, ubi tinguntur lanæ optimæ*, Ita Servius. An omnia recte alii viderint. Nec ignota Ciceroni in verrem: *Quid a Mileſiis lanæ ſuſtuluerit.* Nec Tertulliano neglecta *de pallio*, & de *habitu fœminarum.* Quid? tonſoribus fere & lippis nota fuit. Hujus pretium & mollities adeo cognita Hebræis, ut quodlibet genus

genus lanæ molle ac pretiosum מלט *lanam Milesiam* vocaverint. Ideo Chaldæus Ezechiel. *cap.* XXVII. lanam *Damascenam*, מילת *Milesiam* interpretatur, sc. ob bonitatem & pretium; Idem factum esse ex Thalmude, ubique constat. Non dubito quin apud auctores profanos omne genus lanæ pretiosæ ita sæpissime dicatur. Nam quemadmodum omne *Cuprum*, *Chalybs*, *Sericum*, *Caricæ*, *Phasiani*, *Asturcones*, non veniunt ex *Cypro*, *Chalybum* Regione a *Seribus*, ex *Caria*, ex *Phasi* & *Austuribus*. *Nec* omne opus *Phrygionicum*, & *Babylonicum* fit a *Phrygibus*, & *Babyloniis*, & ejusmodi sexcenta alia, quæ ex vulgari modo loquendi allegare possumus, ita non omnis lana Milesia, est, revera lana ex Mileto. Optime igitur cum doctissimo Bocharto *Phaleg libro* I. *capite* IV. colligimus, apud Hebræos & alios auctores, מילת sive Milesiam, non quidem esse lanam ex Mileto, sed quamlibet aliam, quæ cum Milesia possit bonitate certare. Ideo pretiosissimæ quælibet vestes Milesiæ dicuntur. Pallium illud Sinhar, celebre & pretiosum interdictum Jerichuntis, quod Achan ad furtum impulit Josuæ VII. ex lana Milesia fuisse magistri docent. Jarchius illud vocat, non tantum אצטילא בבלי στολὴν Βαβυλονικὴν *Stolam Babylonicam*, cum Josepho, sed & דמילתא *Milesiam*. In Regio illo luxu Esteræ cap. I. VI. secundum Paraphrasten, fuit pannus ex Milesia lana. אותיב יתהון עלוי שרסן דמלתין דמתחן על דרגשין דנקלי תיהון דדהב טב *Et accumbere eos fecit super strata Milesia extensa super lectos, quorum postes erant ex auro optimo.* Et Lamentat. II. XX ubi lugetur miseria infantulorum delicatiorum. שולמיא רגיגיא דהוו מלפפין בסדינין דמילתא *Pueri in cunis involuti Sindonibus Milesiis.* Nota quod dicatur pueros involutos esse Sindonibus Milesiis; unde apparet, quod in transitu quoque notatum velim, veteres usurpasse etiam pannos ex lana mollissima pro linteis. Idem patet ex lautissimo isto & molli Trimalcione apud Petronium, qui in balneo unguento perfusus, *Non linteis, sed palliis ex mollissima lana factis, tergebatur.* Et hoc forsan ut sanitati consulerent, ut pori essent apertiores, utque vapores facilius evaporarent. Sed hæc Medicis relinquo.

CXLVI. At quemadmodum Mileti fuit lana mollissima & pretiosissima, ita & in Terra Israelis. Et sane eadem cura lana apud Judæos excolebatur, qua apud alias Gentes. Varro quidem *de Re Rustica*, *libro* II. docet: *Oves pellitas propter lanæ bonitatem, ut sunt Tarentinæ & Altinates, pellibus*

pellibus, integi, ne lana inquinaretur. Vide etiam Columellam *de Re Rustica libro* VIII. *capite* IV. Idem obtinuit apud Megarenses, ut patet ex Diogene Laertio *lib.* VI. Qua de causa lepidissime eorum stultitiam & inhumanitatem erga liberos risit Diogenes Cynicus. Ἐν Μεγαρεῦσιν, inquit, ἰδὼν τὰ μὲν πρόβατα τοῖς δέρμασιν ἐσκεπασμένα, τοὺς δὲ παῖδας αὐτῶν γυμνοὺς, ἔφη: λυσιτελέστερόν ἐστι Μεγαρέως εἶναι κριὸν ἢ υἱόν. *Videns apud Megarenses oves pellibus tectas, eorum vero liberos nudos; dixit, Præstat Megarensium arietem esse quam filium.* Eodem modo Judæi oves tegere solebant, quod constat ex Gem. *Massechet Schabbath c.* V. *fol.* LIV. מכבנין אותו למילת *Circumligant ovem propter Milat*, id est, ut fieret pretiosa, instar Milesiæ. Eo proculdubio respexit Chaldæus, loco supra laudato ex Ezechiele cap. XXVII. ubi lanam Damascenam dicit מילת כבינא *Lanam Milesiam ligatam.* Jarchius omnium celeberrimus Glossarum conditor, ad hæc loca sic commentatur: שמכבנין קושרין בגד סביבו ביום שנולד שצמרו נקי ומשמרו צמרו שלא יטנף : *Ligant vestem circa eam* (scilicet ovem) *quo die nascitur, ut lana ejus pura esset, & custodiunt lanam ejus ne inquinaretur.* Hæc edocti sunt magistri ex *capite* V. *Codicis Schabbath, Misna* II. ubi permittitur ovem die Sabbathi exire כבונה *ligatam.* De quibus vide Maimonidem & Bartenoram ad locum illum. Ut autem lana illa mollissima & tenerrima erat, sic & candidissima. Atque hanc ob causam præcipue pellibus aliisque tegumentis oves in campo ligantur; non quidem ut immunes essent a lupis, quemadmodum quidam in Gemara Schabbath disputant, sed ut earum lana a sordibus præservaretur. Ideo Jarchius שצמרו נקי ut *earum lana pura esset.* Et שלא יטנף *Ne inquinaretur*; quæ etiam sunt ipsissima verba Varronis. In eodem codice Schabbat, quidam ex Gemaricis id explicant de צמר לבן *lana alba.* Verum enimvero multi passim traduntur lanarum nativi colores. Est lana nigra, sunt oves variæ, & punctatæ, Hebræis: טלואי נקודי עקודי ברוד Est & fusca, & rubra. Sed de his nihil jam dicam, cum certum sit ejusmodi lanam natura coloratam, colores, qui in vestibus sacerdotalibus requiruntur, imbibere non posse. *Lanarum nigra nullum colorem bibit*, ait Plinius *libro octavo cap.* XLVIII. Idem sane dicendum est de aliis. Et si forsan colorem aliquem imbibant, proculdubio Infectorem fallunt, & non nisi languidum & Adulterum recipiunt. At lana illa quæ vestitui sacro adhiberi potuit, apta debuit esse hyacinthino, ut supra demonstratum est. Ergo

alba requirebatur. In ſacra Scriptura plurimum fit mentio lanæ albæ, & talis maxime laudatur vide. Eſaiæ capite I. XVIII. *Si fuerint peccata veſtra, ut coccinum, ſimilia lanæ erunt*, id eſt *albæ*. Et Danielis VII. IX. *Et pili capitis ut lana munda*. Et Apocal. I. XIV. *Caput ejus & capilli erant candidi ut lana alba tanquam nix*. Ideo lana, de qua Ezechiel cap. XXVII. צמר לבן id eſt, *alba*, uti exponit Jarchius, dicitur. Concludo igitur lanam illam ex qua factæ erant veſtes Sacerdotum, fuiſſe ejuſmodi pretioſam & molliſſimam albam, ſolo infectu coloratam.

CXLVII. Apud veteres gentiles, quorundam Sacerdotes laneas veſtes abſque piaculo in ſacris geſtare non poterant. Tales fuere Sacerdotes Iſidis apud Ægyptios, ut docet Plutarchus *in Iſide*. τῶν μὲν ἐρίων, ὥσπερ τῶν κρεῶν, σεβομένους τὸ πρόβατον ἀπέχεσθαι λέγουσι. &c. Herodotus *libro* II. *cap*. LXXXI. Ἐνδεδύκασι δὲ κιθῶνας λινέους, περὶ τὰ σκέλεα θυσανωτοὺς οὓς καλέουσι καλασίρις. ἐπὶ τούτοισι δὲ εἰρίνεα εἵματα λευκὰ ἐπαναβληδὸν φορέουσι· οὐ μέντοι ἔς γε τὰ ἱρὰ ἐσφέρεται εἰρίνεα, οὐδὲ συγκατα θάπτεταί σφι. οὐ γὰρ ὅσιον *Amiciuntur veſtibus lineis, circa femina fimbriatis quas vocant Calaſiris, illiſque veſtimentum laneum album injectum habent*: (Nota Vallam omittere hoc εἰρίνεα *laneum*; Ideoque nullas laneas omnino geſtarunt, aut id factum fuit tantum extra Templum, quod & Hebræorum Sacerdotum turba minor obſervavit) *Lanea enim veſtes nec in ſacris geſtantur, nec cum mortuo ſepeliuntur. Id enim profanum cenſeretur*. Lineis igitur veſtibus plerumque utebantur, ut ſupra oſtendimus. Id tamen ubique, & apud omnes non obtinuit. Lanæ, non illæ quidem ad lanificii opus purgatæ, ſed plane ſuccidæ, & ſuis ſordibus referta vellera, ad Cereris aram porrici ſolebant. *Pauſanias in Arcadicis*. *In Phocicis* narrat, in Templo Apollinis Delphis, lapidem quendam, quem Saturnus pro puero devoraverat, & poſtea vomitu ejecerat: κατὰ ἑορτὴν ἑκάστην ἔρια ἐπιτιθέασι τὰ ἀργά. *ſingulis feſtis lana ſuccida velant*. Deorum quoque Imagines lana veſtiebant. Pollux *libro* VII. *cap*. XIV. ἔστι δὲ ἐξ ἐρίων πίλημα φοινικοῦν, ᾧ φαιδρύνουσι τὰ ἕδη τῶν θεῶν. *Eſt autem è lana contextus pileus Phœniceus, quo Deorum ſtatuas exornant*. Sed Sacerdotes Gentilium ſæpiſſime lana veſtitos fuiſſe, adeo certum eſt, ut nihil certius. Audivimus ſupra ex Æliano, Sacerdotes Caſpiorum, lana Camelorum amictos fuiſſe. Notum etiam eſt Sacerdotes in *læna* ſacra feciſſe. Cicero de claris Oratoribus: *M. Pompilius, cum Conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium*

cium publicum cum læna faceret, quod erat Flamen Carmentalis, plebis, contra patres concitatione & seditione nunciata, ut erat Læna amictus, ita venit in concionem. Apud Virgilium *libro* IV. *Ænead.* *Læna* quoque amictus erat Æneas.

—— Tyrioque ardebat murice Læna
Demissa ex humeris.

Hoc Servius de veste Sacerdotali explicat. *Est autem*, inquit, *proprie toga duplex: amictus inauguralis. Alii amictum rotundum, alii togam duplicem in qua Flamines sacrificant infibulati.* Jam vero læna plerumque lanea vestis erat, unde & *læna* dicta videtur, quasi *lanea*. Varro *libro* IV. *de Lingua Latina. Læna quod ex lana multa:* quamvis Festus & alii a Græco χλαῖνα dictam credant. Hinc vetus Scholiastes Juvenalis ad hæc verba:

—— —— quem Coccina læna.

notat, *Antiquos Amphimallum lænam appellasse, id est utrinque villosam.* Ipse etiam color lænæ indicat eam ex lana fuisse factam; erat enim, ut ait Virgilius *Tyrio murice tincta*, & *coccina læna*, secundum Juvenalem. Aut *hyacinthina læna*, ut habet Persius. Cæsaris quoque vestis, non tantum ut Imperatoris, sed ut Pontificis Max. πόρφυρα ἱερὴ *sacra purpura* dicitur, Cassio & Appiano, *lib.* IV. *Civil.* Sed isti colores non reperiebantur, nisi in vestibus laneis & sericis. Et secundum Jarchium illis coloribus nihil infici potest, nisi lana & sericum. Sed lænam, de qua hi auctores, non credo fuisse ex serico. Διβάφῳ Sacerdotes etiam vestiebantur, quod indicat Cicero *libro* XI. *Epistola* IX. *ad Atticum*, his verbis: *Denique etiam Vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ vestiant.* Et *purpuream* habebat sacerdos, de quo Ovidius *libro* IV. *Fastorum.*

Illic purpurea canus cum veste Sacerdos.

Bacchantes, Gallantes & μητραγυρτοῦντες *purpureis æque ac sericis aureisque Vestibus tectos fuisse, & Bacchanalia celebrasse, vide apud* Salmasium de Pallio.

CXLVIII. Talis erat & Rica; videatur *Festus libro* XVI. *Rica est vestimentum quadratum, fimbriatum, purpureum, quo Flaminicæ pro pallio utuntur, alii dicunt quod ex lana fiat succida alba, quod conficiunt Virgines ingenuæ patrimæ matrimæ cives.* Laticlaviam quoque gerebant, quod videre est in Sacerdote Herculis, de quo Silius Italicus *de Bello Punico libro* III.

Discinctis thura dare, atque e lege parentum
Sacrificam lato vestem distinguere clavo.

Sic & prætextam, ut Alexander Severus, auctore Lampridio, in vita ejus. *Accepit*, inquit, *prætextam etiam cum sacra faceret, sed hoc Pontificis Maximi, non Imperatoris.* Lex enim Pontificis postulabat togam prætextam, ut docet Livius *libro* XXXIII. *cap.* XLII. His triumviris, ut Pontificibus lege datum togæ prætextæ habendæ jus. Sed omnes istas vestes, & tunicam laticlaviam, & togam prætextam, & Ricam & trabeas, laneas fuisse, præsertim illo tempore de quo Livius, non puto quemquam sanæ mentis dubitare. Denique Flaminibus lanam peculiarem fuisse videtur inde posse colligi, quod in eorum pileo fuerit apex sive virga lanata. Et si forte pileos deponere vellent, propter æstum, debebant minimum capita filo religare, unde etiam *Flamines*, quasi *Filamines* dicti a nonnullis creduntur. Servius *Æn. libro* II. *Flamines in capite habebant pileum, in quo erat virga brevis, desuper habens lanæ aliquid, quod cum æstus ferre non possent, filo tantum capita religare cœperint; nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat, unde a filo, quo utebantur, Flamines dicti sunt, quasi filamines.* Apud Arabas Sapientes & Sacerdotes lana vestitos fuisse, apparet vel ex solo nomine; dicuntur enim eorum sapientes صوفي a voce صوف *lana*, unde forsan & Græcorum σοφὸς & Hebræum אשף quod significat *Astrologum*; Antiquorum enim sapientes plerumque Sacerdotes, Philosophi & Astrologi erant.

CXLIX. Ex his omnibus manifestum est, Lanificium in usu fuisse jam inde a temporibus Mosis. Quidni? cum Ægyptii id attribuant Isidi, & Osiridi. Tertullianus de Pallio: *Cedo jam de vestro, quod Ægyptii narrant, & Aelexander digerit, & Afer legit, ea tempestate Osiridis, qua ad illum ex Lybya Ammon vasit ovium dives: denique cum ipsis Mercurium autumant forte palpati arietis mollitie delectatum deglubasse oviculam: namque pertentat quod facilitas materiæ suadebat tractu prosequente filum eliquasse, & in vestis pristinæ modum, quam phylyra tenui vinxerat, texuisse.* Scilicet ante tempora ista alias vestes non agnoverunt mortales, præter pelles animalium, aut ex papyro, aut foliis arborum, aut etiam ex philyra, id est tenui membrana tiliæ arboris, quas in modum restis solebant torquere, & ex iis inter se nexis & plexis in retis modum vestes conficere. Sed tempore Amonis & Osiridis

ridis fortuito factum est, ut Mercurius oves Ammonis palpans, & mollitie lanæ delectatus floccum traheret & torqueret, unde didicit lanam posse torqueri in modum philyræ, & neri, ut inde vestes conficerentur, quod Osiridem docuit aut Isidem. Atque inde initium lanificii. Sed *Osiris* ille est ipse *Mitzraim* Chami filius, de quo Moses Geneseos cap. x. Ideoque patrem dicitur habuisse *Ammonem*, qui & ipsissimus *Cham* merito creditur. Lanificium igitur initium sumpsit tempore Chami, multis seculis ante Mosen, ut male Justinus Athenis attribuit illud inventum, cum Athenæ multa secula post conditæ fuerint.

Caput X.

DE זהב AURO IN VESTIBUS SACRIS.

Vestes Pontificis Maximi auro & gemmis ornatæ. Ideo בגדי זהב vestes aureæ. Ephod *&* Pectorale *ex auro*, Catenulæ *&* annuli aurei. Pallium *hyacinthinum*. Tintinnabula *aurea habuit.* ציץ corona *ex solido auro.* Varia genera auri *Talmudicis*. *Aurum* viride & Rufum. *Aurum* Tob, Tahor, Sagur, Mupaz, Mesukak, Schachut, Parvaim *&* Ophir. *Ex quibus locis Scripturæ probentur. Unde quodlibet genus auri sic dicatur?* Tabrobane *idem quod* פרוים *quasi* טף פרון littus Parvan. *Aurum catenarum, coronæ, tintinabulorum* טהור Tohor *dictum in S. Scriptura. Utrum* textilia *in sacro vestitu ex eodem genere auri? Textilia constitisse videntur ex auro* שחוט Schachut. *Aurum in S. vestitu purissimum, nulli alii metallo mistum.* Draps d' or & Brocars. *Bracteolæ argenteæ & æneæ inauratæ. Tenuissimas bracteolas ab altera tantum parte inaurare noverunt.* Laneæ *vestes solum aurum intextum habebant, non lineæ. Hujus rei ratio.* Lineæ *aliquando aureæ apud Romanos. Id ut rem stultam damnavit Alexander Severus.* Casauboni *&* Ferarii *dissidium super loco Lampridii. Ab utroque* Anastasii *locus male allegatur. Usus auri in vestibus communis apud Veteres. Leges Aureliani, Taciti, & Severi contra abusum auri. Apud* Persas *præter vestes etiam peristromata & vela aurea. Pelles aura-*

tæ. Triumphantes auro vestiti. Vestimentis aurea tintinabula *appendebant Persæ. Agrippinæ* Paludamentum *ex auro textili, sine alia materia. aureæ armillæ, inaures, torques &c. Cyclade non licuit uti quæ plus auri, quam sex uncias haberet. Lex Severi. Sacerdotes gentilium & sacrificantes aureis vestibus induti. flaminum* lænæ auratæ. *Asellus Prætor sacrificans auro vestitus.* In sancto *multum auri adhibebatur.* Argenti *in re vestiaria apud veteres nullus usus. Hinc majus damnum auri quam argenti tempore D. Aureliani. Ars argentum in fila deducendi & vestibus intexendi, sub ultimis Imperatoribus apud Græcos in usu.* Syrmatina. συρματῖνον *argenteis textum filis. Ars aurum vestibus intexendi antiquissima. Æneas auro vestitus. Helenæ & Ledæ vestes aureæ. Error Plinii qui istius artis inventorem facit in Asia Attalum Regem. Locus Psalm* XLV. *laudatus.* Pallium Sinhar *tempore Iosuæ aureum, secundum Iosephum. Tempore Aharonis ars ista cognita. Quomodo ex auro facta fuerint filamenta docet Moses. Quem explicant Chaldæus, & Iarchius, Exodi* XXVIII. V. *& cap.* XXXIX. III. *Veteres eadem arte, qua hodie, metalla in rotunda filamenta instar neti deducere, non noverunt.* Klinkant. *Tempore primorum Imperatorum illa ars in usu. Tempore Mosis aliter fiebat.* Gemmæ *in vestitu Pont. M. Exod. c.* XXVIII. *versibus* XVII. XVIII. XIX. XX. *Veterum luxus in gemmis. In* Armillis &c. *In* vestimentis. *Margarita* Clopatræ. *Persarum Regum vestes margaritis & aliis gemmis ornatæ. Totum corpus gemmis tectum ex plinio probatur.* Calcei, Perones, Cinguli & vaginæ *gemmatæ.* Heliogabali *stulta superbia. Parthorum & Medorum luxus. Iulius Cæsar, Severus & alii Imperatores gemmas prohibuerunt. Pontifices gentilium vestimenta gemmis ornarunt.* Ægytiorum *Sacerdotes.* Cælia *virgo vestalis.*

CL. Hæc de lino & lana, sacerdotalium vestimentorum, sic proprie dicta materia, sufficiant. Alia occurrit materia, sed quæ magis ad ornatum; quam ad vestitum facit, *aurum* scilicet & *lapides pretiosi*: quamobrem etiam vestes Pontificis Max. בגדי זהב *vestes aureæ* dicuntur. Has vestes non tantum ex lino & lana, sed & ex auro constitisse, manifestum est, Exodi capite XXVIII. ubi aurum simul cum lino & lana præscribitur, & in vestimentis sacris

ſacris adhiberi jubetur ; vide verſum v. Sed præter legem iſtam generalem, habemus etiam leges ſpeciales, quæ mox ſequuntur, ubi de certis quibuſdam veſtimentis tantum fit mentio. verſu VI. ועשו את אפוד זהב *Et facient Ephod illud ex auro.* De Pectorali: ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפוד תעשנו זהב וגו׳ *Et facies Pectorale judicii opere artificioſiſſimo; ut opus Ephodi facies illud ex auro &c.* Ergo *Ephod* & *Pectorale* ex auro erant: id eſt filamenta aurea, cum hyacinthinis, purpureis & coccineis adhibebantur, & veſtimentis illis intexebantur, de quibus nos plura infra, ubi ad genus texturæ deventum fuerit. Non tantum intexebatur aurum, verum etiam ſolidum aurum exterius in ornamenta appendebatur. In Ephodi humeralibus, & in Pectorali judicii erant *catenulæ aureæ* & *annuli aurei*, quibus humeralia & pectorale, quaſi fibulis adnectebantur. מעיל ſive *Pallium* Pontificis Max. nihil quidem auri textum habuit, erat enim כליל תכלת *totum hyacinthinum* commate XXXI. *Aurum* tamen appenſum habuit, ut *tintinnabula aurea.* com. XXXIV. Præter hæc omnia, quæ aurum vel intextum vel adnexum habebant, aliud genus veſtimenti memoratur, quod ex ſolido auro, abſque ulla alia materia, conſtabat: nempe ציץ ſive *corona* ſacra in fronte Pont. Max. verſu XXXVI. Sed de hiſce omnibus plura, libro ſecundo, ubi quodlibet veſtimentum ſeorſum examinabimus.

CLI. Varia auri genera memorant magiſtri, plurimis in locis, quæ uſum habuerint in ſacris. *Maſſechet Ioma cap.* IV. *Halacha* IV. loquitur Miſna de auro viridi & rufo: בכל יום זהב ירוק והיום אדום *Semper erat aurum viride, ſed hoc die* (nempe die expiationum) *erat rufum.* Gemarici in utraque Gemara, cum Jeruſalemitana, tum Babylonica, ſuper hac Miſna, non tantum duo, ſed ſeptem genera auri recenſent. שבעה זהבים הן זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב מופז זהב מזוקק׳ זהב שחוט זהב פרוים: *Septem ſunt genera auri. Aurum Tob, aurum Tahor, aurum Sagur, aurum Mupaz, aurum Meſukak, aurum Schachut, aurum Parvaiim.* Ita enumerantur a Jeruſalemitanis, quæ fere iiſdem verbis repetuntur in Schemoth Rabboth, *paraſcha* XXXV. *fol.* CLII. Babylonici ad eandem Miſnam addunt זהב אופיר *aurum Ophir*, neglectis tamen זהב טהור *auro Tabor*, & זהב מזוקק *auro Meſukak.* Hæc omnia didiciſſe videntur ex Sacra Scriptura; iſta namque epitheta auro, in ſacro textu attribuuntur. Aurum *Tob* eruunt ex capite II. Geneſeos, verſu

verſu XII. וזהב הארץ ההיא טוב *Et aurum iſtius terræ eſt Tob* זהב טהור *aurum Tabor* pluribus in locis reperitur, etiam hoc capite XXVIII. Exodi. זהב סגור *aurum Sagur.* 1 Reg. VI. XX. ויצפהו זהב סגור *Et obduxit illud auro Sagur.* זהב מופז *aurum Mupaz* 1 Reg. X. XVIII. ויצפהו זהב מופז : *Et obduxit illud auro Mupaz* : זהב מזוקק *aurum Meſukak* 1 Chron. XXVIII. XVIII. זהב שחוט *aurum Schachut.* 1 Reg. X. XVII. מגנים זהב שחוט *Scuta ex auro Schachut* זהב פרוים *aurum Parvaim.* 2 Chron. III. VI. והזהב זהב פרוים *Et aurum illud erat aurum Parvaim.* זהב אופיר *aurum Ophir*, quod memorat Gemara Babylonica, reperitur I. Chronicor. XXIX. IV. De hiſce omnibus generibus auri, vide alibi pluribus in locis.

CLII. Cunctæ illæ ſpecies auri ita vocantur, aut a natura & bonitate auri, aut a loco unde eruitur. Talmudici tradunt aurum *Tob* ſic dici a *bonitate*, prout טוב *Tob* bonum ſignificat, quia revera bonum & utiliſſimum. זהב טוב כמשמעו *aurum Tob, ita dicitur ſecundum ſignificationem vocis.* טהור *Tabor*, quod puriſſimum, & plane nihil admixtum habet. שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום *Injiciunt illud in ignem, ſed plane nihil amittit*; טהור *Tabor* enim *mundum* ſignificat. סגור *Sagur* dicitur à *claudendo*: סגור enim *claudere* eſt: ſcilicet quod occludatur ob pretium; aut etiam quod omnes tabernæ (præſertim nummulariorum) claudantur quando hoc venale exponitur, quæ opinio eſt Babyloniorum כשהוא נפתח כל החנויות נסגרות *quando venale exponitur, omnes tabernæ clauduntur*: nullum enim aliud aurum tunc divendi poterat, ut etiam exponit gloſſa. מופז *Mupaz*, שדומה לפז *quia eſt inſtar paz*, ut loquuntur Babylonii, aut שדומה לפז מצהיב כמרגליות *quia ſplendet inſtar Margaritarum*, ut habet gloſſa. Jeruſalemitani דומה לאש מצחת גפרית *Eſt inſtar ignis ardentis ſulphere.* Sed multo verius quod addit ipſa Gemara, ſcilicet ita dici a loco. לשם מקומו הוא נקרא וזהב מאופז *Secundum nomen loci ita vocatur, quaſi aurum ex Uphas.* Jerem. cap. X. IX. מזוקק *Meſukak* : שהיו טוחין בו את הכתלים *quia hoc auro obducunt parietes*, ut habet Rabboth & Talmud Jeruſalemitanum. שחוט *Schachut*, שהיה נטוה כחוט *quia netur inſtar fili*, ut habet Gem. Babylonica, aut, uti ait Jeruſalemitana, שהיה נמשך כשעוה *quia ducitur inſtar ceræ*, quæ Rabboth, dicto loco, ſic contraxiſſe videtur: זהב שחוט שהיה נמשך כחוט והיה סכין בו כשעוה הנתינה על גבי פינקס *Aurum Schachut, quia deducitur inſtar filamenti, & quo aliquid tegi poteſt inſtar ceræ, qua tabula obducitur.* פרוים *Parvaim*, שהיה

אדום

אדום דומה לדמו של פר *quia est rubrum, ut sanguis juvenci.* Vide utramque Gemaram & Rabboth: sed rectius dixissent ita vocari a loco, unde afferebatur, veluti ex *Tabrobane*, aut aliis locis: Ipsum si quidem פרוים nil aliud esse creditur, etiam doctissimis viris, quam *Tabrobane*, quasi טף פרון *littus Parvan.* אופיר *Ophir*, דאתי מאופיר *quod venit ex Ophir.* Fortassis una eademque species auri est, illud פרוים/מופז, & אופיר, sed de hisce omnibus fusius disputabimus, ubi de Templo & sacris vasis.

CLIII. Cæterum ubi mentio fit de auro, quod in sacro vestitu adhibetur, veluti Exodi XXVIII. XXII. XXXVII. & cap. XXXIX. XV. XV. XXV. XXX. præsertim quando sermo est de rebus illis quæ ex solido auro constabant, quales sunt *catenulæ aureæ* in pectorali, *Corona & tintinnabula*, vocatur semper זהב טהור *aurum Tahor.* Utrum autem diversæ istæ voces, quas jamjam recensuimus & explicavimus, revera diversa genera auri significent, & an omnia vestimenta sacra, etiam textilia opera, ex auro *Tahor* constiterint, nemo facile probaverit. Fortassis aurum *Tahor* adhibitum fuit tantum istis rebus, de quibus expresse dicitur. Textilia autem opera facta fuisse potius ex auro *Schachut*, credibile est, ut ejusmodi operibus aptissimum: erat enim valde ductile, & facilius quam ullum aliud in filamenta deduci poterat, unde & שחוט *Schachut* dictum שהיה נטוה כחוט *quia nebatur ut filamentum.* Ex tali itaque auro facta fuisse filamenta, quæ cum lana hyacinthina, purpurea & coccinea torquebantur, quis conjecturare merito poterit. Purissimum itaque & præstantissimnm aurum adhibebatur, quod alterius metalli nihil admistum habuit, nec erant filamenta & bracteolæ, quibus nostri artifices hodie utuntur, in suis texturis aureis, quas pannos aureos, *drap d'or & brocars*, fortasse a *bracteolis* vocant, in qua arte exercitatissimi sunt Veneti, qui non tantum tenuissimas bracteolas ducere norunt ex argento & alio metallo, & inaurare ut alii; sed & ab una parte solum sciunt inaurare, altera parte auro nudata, arte sane ingeniosissima, quæ ars cæteros populos, fere per totum orbem latet, facilius enim est ab utraque parte, quam ab una tantum, laminas tam minutas auro tegi.

CLIV. Laneæ vestes solæ, ut ex dictis satis apparet, aurum intextum habebant, non autem lineæ, nam feminalia, tunica & infulæ nullum agnoverunt: nec mirum, cum moris non fuerit aurum intexi, nisi laneis aut sericis, non autem lineis. Et ratio ma-

nifesta est: aurum enim rigidas reddit vestes, & cum corpori nudo maxime adhærere soleant lineæ, multum illi molestiæ adferrent. Optimo igitur jure vestes illas ut stultas damnavit Alexander Severus, referente Lampridio, in vita ejus. *Boni*, inquit, *linteaminis appetitor fuit, & quidem puri, dicens si lintei, idcirco sunt ut nihil asperum habeant, quid opus est purpura? in linea autem aurum mitti etiam dementiam judicabat, quum asperitati adderetur rigor.* Eo enim dementiæ venerant homines tunc temporis, luxui dediti, ut, non contenti sericis vestibus auro & purpura ornatis, etiam lineas purpura & auro clavatas gestarent, quæ carni nudæ adhærentes, asperitate purpuræ, & rigore auri corpus facile lædebant. Ejusmodi vestium meminisse Anastasium in vita Benedicti Tertii, docet Casaubonus ad dictum locum Lampridii. Has autem vestes Casaubonus non ad usum comparatas credidit, verum ad ornatum ædium sacrarum. Refutatur tamen a doctissimo Ferrario *de Re vestiaria libro* III. *cap.* V. *Nihil aliud*, inquit, *illæ Camisiæ fuerunt, quam lineæ tunicæ sacrificantium, & ad usum sacrorum, non ad ornatum templorum.* Sed quid vestes illæ lineæ, de quibus Alexander Severus apud Lampridium, ad vestes sacras Anastasii? cum fuerint *Camisiæ albæ sigillatæ holosericæ, cum Chrysoclavo.* Audin *holosericas* fuisse, non *lineas?* Ideo non mirum si aurum intextum habuerint. Utut sit, nullas vestes lineas nostrorum sacerdotum aurum intextum habuisse certum est. Rarum id etiam fuit in vestimentis gentilium.

CLV. Secus res sese habebat in vestibus laneis & sericis. Tempore Aureliani, ut auctor est Vopiscus in vita ejus, tantus fuit abusus auri in Cameris, in tunicis & in pellibus exornandis, ut Imperator in animo habuerit legem dare, *ut aurum neque in Cameras, neque in tunicas, neque in pellibus, neque in argentum mitteretur, dicens plus auri esse in rerum natura, quam argenti: sed aurum per varios bractearum, filorum liquationum usus perire.* Hujus autem rei illi auctor fuit Tacitus Imperator, ut tradit Vopiscus in *vita Taciti*: *Auro clavatis vestibus*, inquit, *idem interdixit, nam & ipse auctor Aureliano fuisse perhibetur, ut aurum a vestibus & pellibus submoveret.* Alexander Severus ut immoderatum istum luxum, & auri damnum tandem reprimeret, ut refert Lampridius, voluit *Regias matronas contentas esse uno reticulo, atque inauribus, & baccato monili, & corona cum qua sacrificium face-*

facerent, & unico pallio auro sparso, & cyclade quæ sex unciis auri plus non haberet. Apud Persas non tantum vestes aureas, sed & peristromata, & vela aurea in usu fuisse certum est. Videatur imprimis Brissonius *de Regno Persarum libro* III. *&* alibi. Pelles auratas Græci χρυσοπάστους vocabant. Vestes præterea pro vario ornatu clavorum, virgarum, litterarum & signorum χρυσοπήνους, χρυσοσήμους, & *Chrysoclavatas* dicebant. Vestes aureas Regum & Magnatum, præsertim feminarum, ornatum fuisse, evidens est magis quam ut probatione egeat. Virgilius *Æn. lib.* I.

——— *Paliam signis auroque rigentem.*

Et *Æn. lib.* III.

Fert picturatas auri subtemine vesteis.

Apud ipsos Gallos, proceres gestasse vestes tinctas & auro variegatas tradit Strabo *libro* IV.

Aurea cæsaries illis, atque aurea vestis,
Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
Auro innectuntur.

Triumphantes auro vestitos docet Appianus *libro* I. *Punicor.* Ἔσταλται δὲ ἐς τὸν πάτριον τόπον πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένον. *Induitur togam purpuream aureis stellis intextam.* Hinc & ii qui funus viri Triumphalis comitabantur gestarunt ἐσθῆτας διαχρύσους *vestes aureas.* Nec aurum vestibus tantum intextum & adpictum habuerunt, sed & adpensum, ut *tintinnabula* aliaque ornamenta, quemadmodum in Pallio Pontificis M. præsertim Persarum Reges. Sed de his plura suis locis. De *coronis* aureis, quas sacrificantes & alii gestarunt, etiam aliquid dicemus, ubi eo deventum fuerit. *Nebatur etiam aurum & texebatur lana modo, & sine lana. Tunica aurea triumphasse Tarquinium Priscum, ex Verrio* docet Plin. *lib.* XXXIII. C. III. *Nos vidimus Agrippinam Claudii Principis, edente eo navalis prælii spectaculum, assidentem ei, indutam paludamento, auro textili sine alia materia.* Vide ibidem. Taceo aureas armillas, inaures, torques, annulos, crinalia, & id genus infinita. Ut uno verbo absolvam, fuit abusus auri in vestibus, ut etiam Imperator Alexander Severus, teste Lampridio, prohibuerit uti *Cyclade, quæ plus auri haberet, quam sex uncias,* quem locum modo allegavimus.

CLVI. Porro vestes aureas habuerunt non tantum Hebræorum Pontifices Maximi, sed & Ethnicorum Sacerdotes & sacrificantes.

 Fla-

Flaminum lænas purpureas & auratas fuisse, colligi potest ex Virgilio *Æneid libro* IV. ubi Æneam ut Flaminem introducit auro vestitum:

——— Et tenui telas discreverat auro.

Et Appianus libro primo de Bello Civili, ubi de Asellio, Prætorem, ait, sacrificantem καὶ ἱερὰν, καὶ ἐπίχρυσον ἐσθῆτα ὡς θυσίᾳ περικείμενον. *Sacram atque auro intextam vestem, ut in sacris, indutum.* Nota quod dicat ὡς θυσίᾳ, ut constaret moris esse inter sacrificandum ejusmodi vestibus uti. Et libro II. καὶ θύειν μὲν αὐτὸν αἰεὶ θριαμβικῶς ἠμφιεσμένον. *Et sacrificando triumphali veste utebatur.* Sed modo ostendimus ex eodem auctore, triumphantes πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένην, *purpuram aureis stellis intextam* habuisse. At in rebus sacris aurum satis fuisse familiare, sive in vestibus, sive aliis in rebus, colligi quoque potest, ex Persio, Satyra Secunda.

Dicite Pontifices in sancto quid facit aurum?

Sane quam commune fuerit aurum in Templo Jerusalemitano, præter vestes Pontificis Maximi, sive ad ipsius Templi ornatum, sive ad vasa & instrumenta, omnes sciunt, modo non sint plane peregrini in Sacra Scriptura. Sed plane stupendam fuisse copiam auri, & cæteris populis fere inauditam, in sacro hoc ædificio, fusius docebimus alibi, in nostro Opere de Templo & vasis sacris, nec non in nostris observationibus ad auctores de Re Numaria. De auri colore vide infra, ubi de coloribus.

CLVII. Argentum vestibus sacris non intexebatur, nec id notum fuit apud veteres. Temporibus Aureliani *argentum in usu suo manebat*, non autem aurum, quod *peribat per varios bractearum, filorum & liquationum usus. Habuit in animo*, ait Vopiscus de Divo Aureliano in vita ejus, *ut aurum neque in Cameras, neque in tunicas, neque in pelles, neque in argentum mitteretur, dicens plus auri esse in rerum natura, quam argenti: sed aurum per varios bractearum, filorum & liquationum usus perire, argentum autem in suo usu manere.* Ad quæ verba optime Magnus Salmasius adnotavit: nondum ætate Aureliani inventum fuisse ut argentum in fila deduceretur, id vero sub ultimis Imperatoribus apud Græcos multum in usu fuisse; eaque *Syrmatina* dicta fuisse a *Syrmate*, hoc est filo argenteo. & apud Codinum συρματῖνον argenteis textum filis, & argentatum significare, quod ibi multorum Græcorum testimoniis probat.

CLVIII. In-

CLVIII. Interim ars aurum vestibus intexendi antiquissima est: Æneas enim & alii illis temporibus auro vestiti dicuntur a Virgilio, ut supra audivimus. Et apud Trojanos talia ornamenta non fuisse ignota, constat ex eodem Virgilio *Æn. libro primo.*

> *Munera præterea Iliacis erepta ruinis*
> *Ferre jubet: pallam signis auroque rigentem,*
> *Et circumtextum croceo velamen acantho,*
> *Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,*
> *Pergamo cum peteret, inconcessosque Hymenæos,*
> *Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.*

En jam temporibus Helenæ & Ledæ palla auro rigens nota fuit. Hujus artis inventorem facit in Asia Regem Attalum, Plinius *libro octavo, capite* XLVIII. *Aurum*, inquit, *intexere in eadem Asia invenit Attalus Rex: unde nomen Attalicis.* Sed vehementer fallitur Plinius: nam multum ante viguit ars aurum intexendi. Tempore Salomonis jam in usu fuisse docet Psaltes Psalmo XLV. si quidem sponsa ejus במשבצות זהב לבושה *vestibus laculatis aureis vestita erat.* Si Josepho credimus, ipsum pallium Sinhar, interdictum Jerichunticum aureum erat. *Antiq. lib.* v. *cap.* I. ubi illud vocat χλαμύδα βασίλειον ἐκ χρυσοῦ μὲν πᾶσαν ὑφασμένην. *Paludamentum regium ex auro totum intextum.* Sed quid opus ista omnia referre; cum ex vestibus Aharonis constet, id tempore Mosis jam repertum fuisse? Attalus igitur istius artis primus inventor non fuit, saltem non in Asia. Et si quid præstitit præter cæteros, id forsan in Græcia factum fuit, nisi forte probari potest, etiam ante tempora illius, jam in Græcia notam fuisse artem aurum intexendi vestibus.

CLIX. Tradit præterea Mosis quomodo aurum in filamenta deductum fuerit, Exodi capite XXXIX. III. וירקעו את פחי זהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת וגו׳ *Extendebant laminas auri & scindebant filamenta, ut essent inter hyacinthina* &c. Chaldæus habet: ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין : *Extendebant*, vel ducebant *laminas*, aut bracteas *auri*, *& scindebant filamenta.* Hisce verbis idem exponit Jarchius ad Exodi caput XXVIII. v. היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילין מהם וטוין אותו חוט של זהב עם שש וגו׳ : *Extendebant aurum instar bractearum tenuium, & ex iis scindebant filamenta, & nebant filamentum aureum cum byssino, &c.* Hic constare videtur veteres, tempore Mosis, eandem ar-

tem metalla deducendi & nendi, quæ hodie viget apud nos, non habuiſſe; ſcilicet ut ex metalli maſſa, ſatis craſſa inſtar longioris bacilli, filamenta ſubtiliſſima & rotunda quidem ducerent, ſive id fieret mola, ſive alia arte, uti fit Aquiſgranis, Venetiis, in Weſtphalia & alibi, cum prius laminas tantum tenues, ſed latiores duxerint, ex quibus minores & anguſtiores bracteolas ſcindebant, ita quidem ut fuerint filamenta non rotunda, ſed in modum laminarum minutiſſimarum, quales ſunt bracteolæ illæ noſtræ aureæ & argenteæ, quæ cum ſerico nentur, unde textilia opera fiunt, & quas etiam *Klinkant* vocamus. Apud nos ducuntur ex metallo filamenta tenuiſſima & rotunda, infinitæ longitudinis, quæ deinde eadem fere arte planæ fiunt ad formam laminarum. Tempore priorum Imperatorum artem æs & alia metalla in rotunda filamenta deducendi, cognitam fuiſſe ſatis conſtat ex veteri ſuppellectili quæ ſubinde eruitur, quales ſunt *ſtili*, *fibulæ*, & alia opera ſatis nota, ac omnium fere manibus trita. *Si aurum textile* fuit, ut inde veſtimenta, *ſine ulla alia materia*, fierent, ut ſupra ex plinio *libro* XXXIII. audivimus, proculdubio ars aurum in filamenta rotunda deducendi, tunc temporis nota fuit. *S*altem in noſtro veſtitu ſacro, aurum eadem arte qua hodie, prius in filamenta rotunda deductum fuiſſe, quæ deinde in bracteolas planas formarentur, non liquet, immo contrarium conſtat. Prius laminas ſatis latas faciebant; ſed tenues, ex qua poſtea aliis inſtrumentis ſcinderentur anguſtiores bracteolæ quæ cum hyacinthino &c. torquebantur & texebantur.

CLX. Tandem ut veſtes ſacræ ornatiores & pretioſiores fierent, ad majorem pontificis gloriam atque decorem, non ſolum molliſſima lana, tenuiſſimum linum & puriſſimum aurum adhibebatur, ſed præterea etiam *gemmæ* ingentis pretii in Ephodi humeralibus, & in pectorali; ut præter duos lapides pretioſos שוהם *Schoham*, quibus Ephodi humeralia, quaſi fibulis, in humeris nectebantur, adhuc duodecim alios geſtaverit in pectorali judicii. In quatuor autem ordines diſpoſiti erant, prout recenſentur Exodi cap. XXVIII. verſibus XVII. XVIII. XIX. XX. אדם׳ פטרה׳ וברקת׳ נפך׳ ספיר׳ ויהלם׳ לשם׳ שבו׳ ואחלמה׳ תרשיש׳ ושהם׳ וישפה : *Odem*, *Pitdah*, *& Bareketh*, *Nophech*, *Saphir & Iahalom*, *Leſchem*, *Schebo*, *Achlama*, *Tarſchiſch & Schoham & Iaſchpe*. Quales autem hæ gemmæ fuerint, accuratius examinabimus libro ſecundo, ubi ad pectorale deventum fuerit.

CLXI.

CLXI. Nec gentilium veſtimenta ſacra monilibus & gemmis carebant. Veteres ſiquidem non minori luxu ſuperbire ſolebant, in gemmis, quam in auro & aliis ornamentis, præſertim nequior ſexus. Nihil jam dicam de gemmis, quas Veteres gerebant a veſtimentis ſejunctas, quales ſunt torques, armillæ, annuli, inaures, crinalia, id genus plus ſatis; de quibus Ovidius *libro* I. *de Remedio Amoris.*

> *Auferimur cultu: gemmis auroque teguntur*
> *Omnia, pars minima eſt ipſa puella ſibi.*

Et Martialis *lib.* v. *Epigr.* XI.

> *Sardonichas, Smaragdos, adamantas, Iaſpidas uno*
> *Verſat in articulo ſtella, Severe meus.*

Unde Tertullianus, *de Habitu muliebri: uno lino decies ſeſtertium inſeritur, & Saltus & Inſulas, tenera cervix fert. Breviſſimis loculis patrimonium grande profertur.* Ut taceam Margaritam Cleopatræ, quæ plus *centies ſeſtertium* valuit. Ipſa etiam veſtimenta, non tantum auro ſed gemmis ornabant. Perſarum Reges habuiſſe *veſtes ſericas, cum lapidibus pretioſis & margaritis undique adpenſis,* capite VIII. ex *Targum Scheni,* jam demonſtravimus. Audiatur Plinius *Sed quota hæc portio eſt reputantibus purpuras, conchylia, margaritas? Parum ſcilicet fuerat in gulas condi Maria, niſi manibus, auribus, capite, totoque corpore a fœminis juxta viriſque geſtarentur. Quid mari cum veſtibus? Quid undis fluctibuſq; cum vellere? Non recte recepit hæc nos rerum natura, niſi nudos, Eſto ſi tanta ventri cum eo ſocietas, quid tergori? parum eſt, niſi qui veſcimur periculis, etiam veſtiamur.* Tam immoderato luxu quidam effuſi erant, ut gemmas, tanquam naturæ vilia munera, ad ſordidos calceos, perones & crepidas deprimerent, quaſi parum eſſet caput, collum brachia, pectus, tergum, latera, cingulos & gladiorum vaginas ornare, niſi & calceamenta iis oneraſſent. Lampridius, de monſtro hominis Heliogabalo, *habuit in calceamentis gemmas,* & quidem (quod ſtultitiam auxit) *ſculptas, quod riſum omomnibus movit; quaſi poſſent ſculpturæ nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærerent.* Luculentus teſtis erit & Tertullianus, *de Habitu Muliebri cap.* VII. *Gemmarum quoque nobilitatem vidimus Romæ, de faſtidio Parthorum & Medorum, cæterorumque gentilium ſuorum, coram matronis erubeſcentem, niſi quod ad oſtenſionem fere habentur. Latent in cingulis Smaragdi & cylindrinos vagi-*

vaginæ suæ, solus gladius sub sinu novit? & in peronibus uniones emergere de luto cupiunt, jam gemmatum habent, quod gemmatum esse non debet, si non comparet: aut ideo comparet ut neglectum quoque ostendatur. Claudianus *libro* II. *de Raptu Proserpinæ.*

Parthica quæ tantis variantur cingula gemmis,
Regales junctura sinus.

Julius Cæsar, Severus & alii Imperatores, intollerabilem hanc superbiam non semel reprimere conati sunt. De quo videantur Suetonius, Lampridius, alii. Pontifices autem gentilium gemmis pretiosissimis vestitum suum ornasse, infra, ubi de Ephodo & pectorali dicendum erit, clarius patebit, ubi Sacerdotes Ægyptiorum, Cæliam virginem vestalem, & alios ejusmodi gemmis & monili ornatas fuisse, demonstraturi sumus. Sed hæc de materia sacrarum vestium satis; tempus postulat, ut & de coloribus aliquid dicamus.

CAPUT XI.

DE COLORIBUS SACRARUM VESTIUM.

De coloribus non nisi hariolando, ut cœci de coloribus, judicare possumus. Septuaginta interpretibus, Iosepho, Philoni, Hieronymo & aliis non semper credendum. Eorum testimonia tamen ponderanda. Quinque colores in vestitu sacro recenset Iosephus. Vestes totius sacerdotum turbæ albæ. *Sic & Pontificis Max. die Expiationum.* בגדי לבן vestes albæ. *Hæ magis albæ quam cæterorum sacerdotum, cum balteus tunc quoque albus, cæterorum vero Sacerdotum coloratus semper.* velum album *inter Pont. Max. & populum die Expiationis.* Vacca Rufa *vestibus albis comburebatur. Gentilium Sacerdotes etiam albas vestes gestarunt. Sic & Ægyptiorum & Athenienſium.* λαμπρὸν *apud* Theophrastum *idem quod* λευκόν. *Sic in Apocalypsi* XV. VI. Ὀλολυγμὸς *scurris Atheniensibus* sacrificans. *Demosthenes albis vestibus bovem mactat. Gallorum Druidæ albis vestibus. Virgines Vestales. Cereris sacra alba veste. Flamen Dialis album habuit Galerum. Fratres Arvales albas infulas. Fœminæ sacerdotes Germanorum*

λευ-

λδυχείμθυες. *Fidei ſacra fiebant manu involuta albo panno.* Cana Fides *Athenienſium & Alexandrinorum ſacerdotes calceos albos habebant. Albus color Diis gratiſſimus. Dii Gallorum veſtibus albis tecti.* Alba *Gallice* une aube *in Excleſia Romana. Privatorum albæ veſtes. Candidati veterum Romanorum & Chriſtianorum.* Dominica in albis. Cretati. *Veſtes creta dealbare opera fullonum. Principum miniſtri albis veſtibus. Dictum Domitiani. Codex de veſtibus holoveris. Aliquando gentilium ſacerdotes* nigras *veſtes geſtabant. Vellus nigrum. Palla lugubris. Bellonæ veſtes nigræ.*

CLXII. DE coloribus, quorum apud Veteres, cum ſacros, tum profanos auctores fit mentio, non niſi admodum parce, & hariolando ſermocinari licet: ut de rebus illis vix aliter quam cœci de coloribus, judicare poſſimus. Et ſane ſi quid ex Veterum artibus interiit (multa autem interierunt) inter res deperditas, maxime colores ponendi ſunt, præſertim cum ars inficiendi, cum antiquis infectoribus, ſæculo noſtro, quaſi invida fortuna, aut potius irato numine, quod immoderatum luxum inter mortales diutius ferre non potuerit, erepta ſit. Certiſſimum eſſe, quod ait Seneca, homines facilius credere viſui quam auditui, experientia tot retro ſæculis plus ſatis docuit: multo enim clarius percipere ſolemus veritatem rerum, quæ oculis noſtris ſeſe produnt, quam earum, quas auribus percipimus. Cum igitur nullus ſenſus de coloribus nos edocere poſſit, præter viſum, veteres autem colores ad nos non pervenerint, mirum utique non eſt, ſi in hac re cæcutiamus. Et quod difficultatem auxit, in hac noſtra materia, ubi de veſtitu ſacro quæſtio inſtituitur, illud eſt, quod tot & tam luculentos auctores non habeamus, quam in rebus profanis. Quis, quæſo, noſtram purpuram, quis coccinum, tandem hiacynthinum ſacri veſtitus oculis uſurpavit? Seniores, Joſephus, Philo Judæus, Hieronymus, aliique, de coloribus in ſuis ſcriptis paſſim ſermocinantur; ſed quis eorum vidit eos, aut ſi nonnulli viderint, ut de Joſepho ſane dubitandum non eſt, eorumne libri caſti, & ſinceri ad nos pervenerunt? Quot enim nothi, pro legitimo fœtu nobis non obtruduntur? Nihilne adulteravit ſciolorum inſcitia, librariorum incuria, & interpretum ſive præceps judicium, ſive linguarum & rerum, præſertim in Religione & ſacris ritibus, igno-

rantia? utinam nullum mendum in Josepho, Philone & Senioribus unquam animadversum fuisset! sane ut testes omni exceptione majores libentissime eos adduceremus, fidemque eis haberemus, ut occulatis testibus, cæteris omnibus anteferendis. At cum toties nos fallant, non nisi admodum caute audiendi sunt. Ideo non plane rejiciendi, sed cum verpulorum cæteris magistellis examinandi, eorumque omnium consensus & testimonium ponderandum. Et si conjecturis aliquid dandum, hisce multum concedendum esse, certum est.

CLXIII. Quinque omnino colores in sacro vestitu recenset Josephus, de Bello Judaico Libro VI. χρυσοῦ τε καὶ πορφύρας, καὶ κόκκου, βύσσου καὶ ὑακίνθου. *Auri, purpuræ, cocci, Byssi & Hyacinthi.* De singulis jam agendum est, & primo quidem de *albo*. Plus satis jam ostendimus duo genera fuisse vestimentorum, alias lineas, laneas alias: lineas vestitam fuisse totam sacerdotum turbam juxta & Pontificem Max. die piaculari, x. Tisri. Has fuisse albas, nemo dubitabit, siquidem omne linum natura sua album est. Fateor expressis verbis non constare, cujus fuerint coloris vestimenta sacerdotum minorum, sed cum dicatur lino eos vestitos fuisse, nulla mentione facta de colore, meridiana luce clarius est, eorum vestes fuisse albas. Ubi Scriptura loquitur de lino, nulla mentione facta de colore, color albus intelligendus est. Audiamus Maimonidem *Hilch. Kele Hammikdasch cap.* VIII. בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים׳ כתנת׳ ומכנסים׳ ומגבעות ואבנט׳ וארבעתן של פשתן לבנים׳ *Vestes Sacerdotum minorum sunt quatuor, tunica, feminalia, pileus & balteus, quæ omnes fiunt ex lino, suntquæ albæ.* Doctor Levi Barselonius, *præcepto* XCIX. ubi de vestibus Sacerdotum turbæ, *albas* eas quoque affirmat. וארבעות כלים אלה של פשתן היו לבנים, *Et quatuor illæ vestes lineæ sunt & quidem albæ*: Ejusdem plane coloris fuerunt vestimenta Pontificis Maximi, quibus amiciebatur, quum sacra adyta intrabat magno die expiationum, ejusdem namque erant materiæ; cum ex bysso fuerint, nisi fortassis ex subtiliori & pretiosiori. Hinc excellentiori significatu vocantur בגדי לבן *vestes albæ.* Nec immerito, nam multo magis *albæ* dici possunt, quam sacerdotum reliquorum vestes, cum hæ non omnes albæ fuerint: habuerunt enim colores alios admistos, quod in balteo videre licuit, qui constabat non tantum ex lino albo, sed & ex lana hiacynthini, purperei, & coccinei coloris: at vestes Pontificis Maximi

ximi die Expiationum omnino nullum alium colorem agnoverunt. etiam in ipſo balteo, qui illo die ex albiſſimo & puriſſimo lino conſtabat, non minus quam feminalia, tunica & cidaris. Immo ut conſtaret, miniſterium illius diei fieri debere in veſtimentis albis, velum quoque byſſinum id eſt *album* pandebatur iter Pontificem Max. & populum, quum veſtes mutabat, quod cæteris anni diebus fieri non ſolebat, quod jam ex codice *Ioma, capite* III. probavimus. Vaccam rufam albis veſtimentis comburi ſolere, docet Miſna *Maſſechet Parah capite* IV. de quibus nos fuſius, ubi Codicem illum, quem cum pluribus aliis, qui de ſacrificiis & oblationibus, latinitate donavimus, & commentariis illuſtravimus, publico dederimus.

CLXIV. Cum gentilium ſacerdotes etiam lineas veſtes geſtaverint, uti ſupra demonſtravimus, eorum veſtes quoque albas fuiſſe propter eandem cauſam, certum eſt. Ægyptiacum linum hoc nomine præcipue laudatur a Plinio, *libro* XIX. *capite* I. ubi de Goſſypio: *Nec ullæ* (id eſt lina) *ſunt eis candore mollitiave præferenda. Veſtes inde Sacerdotibus Ægypti gratiſſimæ.* Plinio adſtipulatur Apulejus *libro* XI. *de Aſino aureo*, ubi de ſacris Iſidis: *viros feminaſque*, ait *habuiſſe lineas veſtes, atque ita candore luminoſos fuiſſe omnes. Antiſtites ſacrorum proceres*, addit *candido linteamine cinctum pectorale aduſque veſtigia ſtrictum injecti, potentiſſimorum domini proferebant inſignis exuvias.* Apud Athenienſes, qui rem divinam faciebant, alba veſte amicti erant, ut patet ex Theophraſti *Caracteribus, capite* XXII. ubi μικροφιλότιμον quendam introducit, qui inter alia etat παρασκευασάμενος ἱμάτιον λαμπρὸν, *veſtimentum album*, non tantum *ſplendidum* ſed *album*, quod etiam τὸ λαμπρὸν ſignificat. Idem patet ex Apocalypſi cap. XV. VI, & alibi. Ideo veſtis λαμπρὸς, καθαρὸς & λευκὸς eſt una atque eadem. Uſque adeo veſtis alba propria videbatur ſacrificantium apud Athenienſes, ut etiam ſcurræ eos, qui candidati in publicum prodire ſolebant, ὀλολυγμοὺς vocarent, quaſi dicas *ſacrificantes.* Anaxandrides in Ulyſſe apud Athenæum *libro* VI *cap.* IX.

— — λαμπρὸς τις ἐξ —
Ἐλήλυθεν, Ὀλολυγμὸς οὗτός ἐστιν.
— *Si quis ſplendidus*
progreditur, ſacrificans is eſt.

id eſt, ſi quis *albus* progreditur &c. Sed ad hunc locum vide do-

ctissimum Casaubonum. Demosthenes ab Æschino dicitur, στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν *coronam & albam vestem sumens*, atque sic ἐβουθύτει *bovem mactavit*. Nec aliter Gallorum Druidæ ac Sacerdotes amicti. Plinius *libro* XVI *cap.* XLIII. *Sacerdos candida veste cultus arborem scandit. Falce aurea demetit. Candido id excipitur sago. Tum deinde victimas immolant.* Non nisi alba veste virgines vestales amiciri poterant, ut testis est Suidas, in Νουμᾶς Πομπίλιος. Καὶ, inquit, διὰ τοῦτο οὐ μύρῳ, οὐκ ἄνθεσιν, οὐχ ἱματίῳ χρῆσθαι συνεχωροῦντο, πλὴν λευκοῦ. *Atque ideo nec unguento, nec floribus, nec veste nisi alba uti, ipsis concessum fuit.* Cereris sacra albis fiebant vestibus. Ovidius *libro* X. *Metamorph.*

Festa piæ Cereri celebrabant annua matres
Illa quibus nivea velatæ corpora veste.

Et *Libro* IV. *Fastorum.*

Alba decent Cererem, vestes cerealibus albas
Sumite, nunc pulli velleris usus abest.

libro VI. *cap.* VII. & *libro* X. *cap.* XV. de Flamine Diali, ex Varrone hæc habet. *Is solus album habet Galerum, vel quod Maximus est, vel quod Iovi immolata hostia alba fieri oportet.* Et Fratrum Arvalium Sacerdotii insigne est spicea corona & *albæ infulæ.* Fœminæ Sacerdotes apud Germanos castra sequebantur, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπεπορπημέναι, *albis vestibus carbasinis supparis desuper fibulis affixis.* Supra capite III. ostendimus Flamines Fidei sacra fecisse tectis manibus. Sed *albo panno* manus ad digitos involutas habebant. Hinc *cana fides*: *quod ei albo panno involuta manu sacrificatur*, explicante Servio. Unde Horatius:

Et albo rara fides colitur velata panno.

Et calceos albos & phæcasia habebant Sacerdotes Atheniensium & Alexandrinorum. Vide Appianum de *Bello Civili*, *libro* V. ubi de Antonio. Καὶ, inquit, στολὴν εἶχε τετράγωνον Ἑλληνικὴν ἀντὶ τῆς πατρίου, καὶ ὑπόδημα ἦν αὐτῷ λευκὸν Ἀττικὸν, ᾧ καὶ Ἀθηναίων ἔχουσιν ἱερεῖς καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ καλοῦσι φαικάσιον. *Habuit autem stolam quadratam Græcanicam, pro patria, & calceum induit album atticum, quibus Atheniensium & Alexandrinorum Sacerdotes utuntur, & quos phæcasia vocant.* Nec prætermittendus locus apud Artemidorum *libro* II. *cap.* II. ubi *albas vestes solis sacrificantibus conferre*, docet. Quid mirum cum albus color Diis gratissimus reputaretur, ut docet Plato Νόμων ιβ. χρώματα δὲ λευκὰ, inquit, πρέποντ' ἂν θεοῖς

εἴη

εἴη ἢ ἄλλοθι ἢ ἐν ὑφῇ. *Colores albi Diis decori sunt, cum in cæteris, tum in textili.* βάμματα δὲ addit μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. *Tincta non nisi bellicis ornamentis adhibebantur:* quæ repetuntur a Cicerone fere totidem verbis, *libro* II. *de Legibus. Color autem albus præcipue decorus Deo est, tum in cæteris, tum maxime in textili. Tincta vero absint, nisi a bellicis insignibus.* Hinc & ipsi Dii Deæque albis vestibus & velamine tegi aliquando solebant. Sulpitius Rhetor *libro* I. *de Vita Martini, Quia esset hæc Gallorum rusticis consuetudo simulacra Dæmonum, candido tecta velamine, misera per agros suos circumferre dementia.* Nihil jam addam de victimis albis, quæ Jovi, Junoni, Herculi aliisque diis immolabantur. Hæc fusius pertractamus in nostro opere *de sacrificiis*, & de *vacca Rufa.* Nonne hic ritus pervenit ad Ecclesiam Romanam, ut sacrificuli sacra non aliter facerent, nisi veste aliqua alba vestiti? Inde *Alba* & Gallice *une aube.*

CLXV. Non soli tamen sacerdotes albis vestibus amiciebantur, sed & privati. Noti imprimis sunt *Candidati* apud Romanos, qui forsan originem dederunt veterum Christianorum candidatis, & *dominicæ in albis.* Nec minus *cretati*, unde & proverbium. Veterum mos vestes lavare, & creta quidem dealbare opera fullonum, lippis & tonsoribus notus est. Hinc toties mentio de fullonibus qui vestes lavarunt, unde etiam apparet, eos vestes habuisse albas laneas non minus quam lineas. Principum & magnatum quoque ministri albis vestibus & aliquando auro distinctis ornabantur, cum ministeria sua obierunt. Suetonius de Domitiano refert in vita ejus: quod generum fratris indigne ferens & ipsum albos ministros habere, exclamaverit, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Notat Valerius Maximus *lib.* VI. *cap.* I. *Imperatoribus in prœlium exeuntibus paludamentum album aut purpureum dari solere.* Christus ideo vestimento albo induitur. Luc. XXIII. II.

LXVI. Nigras tamen vestes veterum Sacerdotes etiam sæpissime habuere, imprimis quando Diis inferiis immolabant, quorum victimæ quoque nigræ erant, cum Jupiter, Venus, Ceres & alii magis albis gauderent. Apollonius *libro* III. *Argon.*

> Ἑπτάκι δὲ Βριμὼ κουροτρόφον ἐκκαλέσασα,
> Βριμὼ νυκτιπόλον χθονίην, ἐνέροισιν ἄνασσαν
> Λυγαίῃ ἐνὶ νυκτὶ σὺν ὀρφναίοις φαρέεσσιν.

Tunc alba Brimo stans terque quaterque vocavit,
Brimo nocturnam, terrestrem, quæ imperat umbris,
Induta obscuram per noctem vestibus atris.

Ex Ovidio modo audivimus.

Alba decent Cererem, vestes Cerealibus albas
Sumite, nunc pulli velleris usus abest.

Ergo *pulli* vestes erant aliquando. Et Seneca *Oed.* III. I. vatis pallam *lugubrem* dicit.

Vates *amicti corpus & frontem quatit.*
Lugubris imos palla perfundit pedes.

Tandem nigrum vestitum Bellonæ attribuit Tertullianus, ut Cereri candidum. Vide ejus Opus *de Pallio. Cur*, inquit, *istos non spectas, vel illos item habitus qui novitati suæ stare religionem mentiuntur? Cum ob cultum omnia candidatum, & ob notam vittæ, & privilegium Galeri Cereri initiantur, cum ob diversam affectionem tenebricæ vestis & tetrici supra caput velleris, in Bellonæ mentis fugantur.* De cæteris coloribus in vestitu sacro plura in sequentibus.

CAPUT XII.

DE COLORE זהב AURI IN VESTIBUS SACRIS.

Vestes Pontificis Maximi plures habuere colores. Iosephus quinque recenset, quales & Moses. Philo quatuor. Auri color Fulvus. *Quid fulvum docet Fronto consularis apud Gellium. Fulvum ex rufo & viridi. Misna & Martialis explicati de auro viridi. Scheringhamius notatus. Aurum viride dicitur Martiali a repercussu Smaragdorum.* ירוק *Hebræorum non semper* viride, *sed &* flavum *significat. Locus* Nedarim *&* Jarchius *allegati* ירקון Icterus, aurigo *&c. Color auri in sacro vestitu subrutulis ex flavo & rufo mistus, instar ardentis ignis.* Πυῤῥὸς Birrus *vestimenti genus, ab igne & colore rubro. Iosephus laudatus.*

CLXVII. VEstes Pontificis Maximi per totum annum, quas aureas diximus, & Hebræi בגדי זהב plures habuerunt colores, ut & balteus omnium Sacerdotum, tum Summi, tum Minorum. Jose-

Josephum quinque colores recensere in sacro vestitu, capite præcedenti demonstravimus: *auri* scilicet, *purpuræ*, *Cocci*, *Byssi* & *Hyacinthi*. Hieronymus tamen in Epistola ad Fabiolam post Philonem, de Congressu quærendæ Eruditionis gratia, aliique multi, immo ipse Josephus Antiquit. libro III. cap. VIII. quatuor tantum colores statuunt, propter quatuor elementa, nempe *album* in lino, *hyacinthinum*, *purpureum* & *coccinum* in lana: atque sic *auri color* non numeratur, quasi ei nullus esset. Suum tamen peculiarem sibi habuisse colorem aurum, dubitari non potest, cum non *album* fuerit, nec idem cum *hyacinthino*, *purpureo*, & *coccino*. Quinque itaque colores recensendi sunt necessario, prout Josephus alibi eos enumerat: χρυσȣ̃, πορφύρας, κόκκȣ, βύσσȣ, ϗ ὑακίνθȣ. Et Moses Exodi capite XXV. & XXVIII. & XXXIX. ubi habet: זהב׳ תכלת׳ ארגמן תולעת שני ושש *Aurum*, *Hyacinthinum*, *purpuram coccinum & byssum* quæ omnia colores significare, non minus quam materiam, jam docuimus. De albo actum est, nunc de cæteris, & primo quidem de aureo, deinde de aliis, eodem ordine quo recensentur a Mose, Exodi XXVIII. versu VI.

CLXVIII. De auri colore non opus est ut operose disputemus, cum vix ullus sit inter mortales, a quo ignoretur superbum hoc metallum, & a quo non summopere appetatur: cujus enim pectora non torsit,

---- *auri sacra fames?*

Fulvi coloris esse aurum plus satis constat, sed ita ut non nihil participet de rubore, & quo magis rutilum eo præstantius est. Qualis sit color fulvus, & cur aurum fulvum dicatur, docet Fronto Consularis apud A Gellium *libro* II. *capite* XXVI. *Fulvus*, inquit, *videtur de rufo atque viridi mistus, in aliis plus rufi habere: sicuti Poëta verborum diligentissimus, fulvam aquilam dicit, & Iaspidem, fulvos Galeros*, FULVUM AURUM, *& arenam fulvam & fulvum leonem.* Color itaque fulvus ex rufo & viridi mistus est, atque ille verus est & nativus color auri, quamvis reperiatur, in quo plus rufi sit quam in alio.

CLXIX. Talmudici in Misna *Ioma capite* IV. Halacha IV. mentionem faciunt de auro quod sit *viride*, & de alio quod sit *rufum*, quem locum allegavimus capite præcedenti, ubi de generibus auri disputavimus; בכל יום ajunt, היה זהב ירוק והיום אדום *semper erat aurum viride, sed hoc die* (die expiationum) *erat rufum.*

ſum. En aurum *rufum* & *viride.* Supra jam docuimus ex Gemaricis, cum Babiloniis tum Jeruſalemitanis, & ex Raboth, cur dicatur rufum? nempe quia eſt דומה לדם הפרים *ſimile ſanguini juvencorum*, ideoque dici זהב פרוים *aurum Parvaim*, 2 Chron. III vi. & alibi, quamvis ibidem alii verius ſtatuant, ita dici a loco, ubi reperitur, qualis forſan eſt *Tabrobane.* De colore *viride*, quem Miſna auro etiam adſcribit, cæteri magiſtri fere omnes ſilent. Doctiſſimus Scheringhamius ad hunc locum, allegat Martialem *lib.* xii. *Epigram.* xv.

Miratur Scythicas virentis auri
Flammas Iupiter, & ſtupet ſuperbus
Regis delicias.

quaſi Martialis per illud *virens* intellexiſſet, revera in rerum natura dari aurum viride. Sed fallitur doctiſſimus Scheringamius, nam Commentatores optime notant, aurum dici virens a Martiali, non quod reperiatur aurum coloris viridis, ſed tantum a repercuſſu Smaragdorum, aureis imaginibus & poculis inſertorum, quæ explicatio eo facilius accipi poteſt, quod mox addat:

Hæc ſunt pocula, quæ decent tonantem
Hæc ſunt, quæ Phrygium decent miniſtrum.

Sive itaque pocula iſta aurea, viridia dicantur a Poeta, ob Smaragdos virides, quibus ornabantur, ſive ab alia materia viride, certum eſt, talem colorem proprie loquendo auro non attribui; ſaltem fateor me in ſcriptis veterum nunquam tale quid legiſſe, nec ab ullo mortali, quamvis plures auri fabros noſtri temporis conſuluerim, quicquam audiviſſe, quod vel minimam ſuſpicionem de *auro viridi* mihi injicere potuiſſet. Quicunque in Rabbinorum ſcriptis vel parum verſatus eſt, facile capiet quid Magiſtri intelligant per ſuum aurum *viride*, nempe *flavum*, id enim ſignificat τὸ ירוק; nam etſi ſæpius viride intelligatur per iſtam vocem, tamen aliquando etiam flavum ſignificare, non dubito. Hoc ſenſu uſurpatur Maſſechet *Nedarim capite* vii. בצלים שירדו טליהם גשמים וצמחו אם היו טלין שלהן שחורין אסורין הוריקו מותרין: *Cepæ ſuper quas deſcendit pluvia, ſi germinent, quamdiu earum extremitates nigreſcunt. non legitimæ ſunt, quando flaveſcunt, legitimæ.* Sic enim exponit Jarchius: הוריקו inquit, שהן כמו כמישים ירוקין והכסיפו פניהן *Quando flacceſcunt, tunc Iaruk dicuntur: & facies earum fit pallida.* Quod autem Jarchius de cepis dicit הכסיפו, idem quoque dicitur de auro

auro, quod pallescit, uti alibi animadvertimus. Quis nescit ירקון significare *Rubiginem*, *pallorem*, *Auriginem*, *Icterum* aut *morbum regium*, quæ omnia flavum colorem denotant. *Eodem sensu apud Græcos sumitur vox* χλωρὸς, *quæ* viride *quidem significat*; *sed non minus notat* flavum. *Apud Homerum* Il. λ. μέλι χλωρὸν mel flavum. *Et Apoc. cap.* VI. *com.* VIII. ἵππος χλωρὸς equus flavus. *non enim nec mel, nec equus est* viridis. Igitur non mirum, si aurum a Talmudicis ירוק dicatur, cum nihil aliud intelligant Magistri quam auri nativum colorem, qualis est flavus, eo magis cum color flavus sit species viridis, & quasi viride dilutum & moriens, unde & folia arborum, & herbæ, & alia viridis coloris, ubi incipiunt flaccessere & arboribus decidere, ex viridibus flava fiunt, quod *feuille morte*, quasi folium emortuum, dicimus. Nec ignorant infectores se vix quidquam colore viridi inficere posse, nisi prius flavum reddiderint. ut optime Fronto consularis, uti modo audivimus, *Fulvus videtur de rufo & viridi mixtus.* Nihil igitur moror *virens aurum* Martialis, ad explicandum זהב ירוק Misnæ, cum aliud nihil dicat, nisi singulis diebus totius anni, sacra vasa, de quibus fit mentio, fuisse ex auro minus pretioso, etsi pretiosum fuerit, quale est aurum flavum: die autem piaculari, ut tunc omnia pretiosius fieri solebant, esse ex auro rufo, id est pretiosissimo, quod *plus rufi habet*, ut ait Fronto, unde magistris *simile* dicitur *sanguini juvencorum.*

CLXX. Proculdubio aurum illud in sacro vestitu, non fuit viride, aut potius flavum, sed optimum & pretiosissimum, nam non nisi pretiosissimum & purissimum in filamenta deduci solet, ideo facile crediderim fuisse illud זהב שחוט *aurum Schachut*, ita dictum quia netur instar fili, de quo capite præcedenti. Videtur igitur color auri in sacro vestitu subrutilus, ex flavo & rufo mistus, lucidissime micare, ut suo splendore atque flamma oculos spectantibus perstringeret, instar ardentissimi ignis, prout color ruber græcis πυῤῥὸς, ἀπὸ τοῦ πυρὸς ab igne dicitur, unde & *birrus* vestimenti genus a colore rubro. Hoc videtur innuere Josephus *Antiq. libro* III. *cap.* VIII. ubi aurum vestibus sacris intextum putat διὰ τὴν προσοῦσαν ἅπασιν αὐγὴν, *propterea quod omnibus insit splendor.*

Kaput XIII.

De תכלת Colore Cærvleo.

Colores artefacti in lana חכלתי ארגמן תולעת שני. *Circa hos major difficultas quam circa nativos.* Thechelet *variæ interpretationes. Plurima per* ὑάκινθον, cæruleum *volunt*, *alii* flavum, *sunt qui* nigrum, *alii* viridem. *Thechelet non est flavus color. Lutherus notatus. Gallica versio* pourpre, *quo sensu? Non fuit* nigrum. *Iaphet notatus. Non Viride. Iarchius & Aben-Ezra notati. Quo sensu excusari possint?* ירוק *quid? viride, flavum, fortassis & cæruleum. Cæruleum viride esse docet Baifius. Sine cæruleo viride tingi non potest. Rusticus ab infectoribus Delphensibus lepide deceptus. Ejus tibialia ex viridibus subito cærulea facta. Iarchius* ירוק *a viridi videtur distinguere. Inter viride & cæruleum difficilis distinctio. Vetustissimi interpretes* תכלת ὑάκινθον hyacinthum *interpretantur. Græci semel* ὁλοπόρφυρον *&* πορφυρῦν. Thechelet *sive* hyacinthus *lapidem & florem significat. Quid lapis hyacinthus auctoribus modernis?* Iacinte la belle. *hyacinthus varii coloris. Boetius & de Laet laudati. Epiphanio quinque genera hyacinthorum. Error nostrorum lapidariorum. Confundunt hyacinthum, chrysolithum, carbunculum, amethystum, sapphirum &c. Hyacinthus Veterum colore violaceo & cæruleo, qualem sapphiro hodie attribuunt.* cœli *colorem refert* & maris. תרשיש *Hieronymo* mare. *Epiphanio* ταλασσίτης. *Martiano* flucticolor. *Cœli & maris color cæruleus.* Cumatilis κῦμα *fluctus.* ἀλουργίς *&* ἁλιπόρφυρα *conchyliata vestis.* Viride marinum, ultramarinum. Cæsium, *quasi* cœlium. *Flos hyacinthus lapidi concolor. Hujus floris varii colores. Fabula de hyacintho ex Ajacis sanguine. Flos argenteus, Albus, &* cæruleus. Thechelet *esse* cæruleum *confirmatur auctoritate veterum. Quatuor colores in S. vestitu ad quatuor elementa relata. Thechelet sive hyacinthina ad* aera, *ad* cælum, *ad* firmamentum, *ad* mare *& ad* sapphirum. *Veterum testimonia. Arabi* اسمانجونا cœlestis color. *Iudæi Germanis* himmel blauw *Sic & Belgis. Thechelet non est cæruleum valde dilutum, quale* Bleu-mourant.

rant. *sed pressum & nigricans.* **Donker blauw.** *Testimonia veterum.* חלזון *vermis niger. Spuma Indica.* Indicum *Hispanis* indigo. *Philoni* thechelet *in pallio P. M. aera nigricantem refert. Hodie unica ratio tantum est tingendi cæruleum & purpuram. Herbis. Antiquitus herbis & pisce fiebat. vestis* conchyliata *a conchylio.* κόχλος *&* conchylium *a* תכלא. *Antiquorum ars geminam purpuram & conchylium tingendi interiit.* conchylium *&* purpura *veteribus diversa.* Bleu *&* **blaeuw** *a barbaro* bluto, *quod ab* abluto *aut* diluto. *Quia cæruleum* diluta purpura. *Colla pavonis cærulea. Conchylii & purpuræ infecturæ eadem materia, sed temperamento diversa.* Thechelet *nostrum ex conchylio sive murice. Hebræis conchylium* חלזון chilzon. *Paraphrasis Ionathanis Deuteron.* XXXIII. *vers.* XIX. *chilzon in mari mediterraneo capitur. Maimonides a Bocharto notatus. Utrum explicari possit?* ים המלח mare mortuum. מלחים *nauta a salsugine maris. Capi dicuntur in mari Zabulonis. Septem maria terræ Israelis secundum Talmud. Ibi mare mortuum* ים של סדום Mare Sedom. *Nulla ibi fit mentio* ים המלח *Maimonides in Talmude doctissimus. Chilzon vivæ capi, & uno ictu vivæ contudi debent. Ratio tingendi* thechelet *apud Maimonidem. Sola* chilzon *adhiberi potest. Non autem* indicum. *Iudæi hodierni nulla filamenta cærulea adhibent in sacris fimbriis contra legem Num.* XV. Thechelet *color pretiosus. Chilzon thesaurus. Res laudatissima in terra Israelis.* Hyacinthina, conchyliata *magnatum ornatus. Hyacinthina lana.*

CLXXI. COlores, de quibus jam egimus, lini & auri scilicet, nativi erant, sola natura ministra, nulla artificis opera intercedente, ideoque omnibus mortalibus notissimi, res enim naturales, nulla adhibita arte, cuilibet ex æquo patescunt, ut operosa disquisitione non opus sit, qua homines edoceantur. Major difficultas occurrit circa colores cæteros, qui in lana reperiuntur, non nativos sed arte factos quales sunt: תכלת׳ וארגמן׳ ותולעת שני *Thechelet, Argaman, & Tholaat Schani.* De his nunc agendum est, & primo quidem de תכלת: de cæteris duobus capitibus sequentibus.

CLXXII. Primus igitur color in lana, dicitur a Mose תכלת, Chaldæus eandem vocem sua dialecto retinet, תכלא. Septuaginta,

Josephus, Philo Judæus, Aquila, Symmachus, Theodotion, vulgatus, Hieronymus, cæterique veterum ὑάκινθον *hyacinthum.* Sic & Diodati. Belgæ hemels blaeuw. Lutherus gele seyde / *sericum flavum.* Vetus versio gallica *pourpre*, *purpuram.* Sunt ex Hebræorum magistris qui *nigrum*, alii qui *viridem* statuere videntur. *Nigrum* fuisse credidit Japhet quidam, referente Aben Ezra ad Exodi cap. xxv. אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבועים והכל ישובו אליו והוא לא ישיב במעשה אדם לעולם: *Dixit Iaphet, esse colorem similem nigro, quia perficit omnes colores, & quia omnes in nigrum convertuntur, hic vero nunquam in alium converti poterit, arte humana.* *Viridem* fuisse credidit ipse Aben Ezra, eodem loco, ubi se Japheto opponit: ואני inquit, נסמוך על ר׳ ז״ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: *Sed ego assentior doctoribus nostris b. m. qui statuunt fuisse viridem, & quidem in lana.* In eadem sententia est Jarchius, ad eundem locum. תכלת׳ צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק *Thechelet est lana sanguine Chilzon infecta, coloris viridis.*

CLXXIII. Sed horum plures decepti sunt. Sane duplicem errorem erravit Lutherus. Primum quod *sericum* crediderit, cum tamen lanam fuisse certum sit. Deinde quod *flavum* dixerit, quod falsum esse mox satis patebit. Nec *purpura* veteris versionis Gallicæ ferenda est, nisi nostrum *thechelet* ad genus purpurarum referre velimus, quod commode fieri potest, præsertim si respiciamus piscem, cujus cruore tingitur. Ideo forte a Græcis Num. iv. vii. ὁλοπόρφυρον & πορφυροῦν, ut habet Complutensis editio, vocatur. *Nigrum* fuisse minime ferrendum est, nec facile crediderim ullum inter Judæos reperiri, qui id credat, nisi Aben Ezra affirmasset. Putassem ipsum etiam Japhetum per suum שחרות non intellexisse *nigrum*, sed potius cæruleum exsaturatum, ut sæpe, quod demonstraturi sumus. Hanc tamen non fuisse ejus sententiam, inde colligendum est, quod dicat: *hic color perficit omnes colores, & omnes in eum convertuntur, ille autem in nullum alium*, quod de nigro sane intelligendum est, sed non de cæruleo, aut aliis. Nec erat *viride*, ut explicare videntur Jarchius & Aben Ezra, per suum ירוק. Fateor ecquidem hanc vocem plerumque significare viride, tum in S. Scriptura, tum in scriptis Magistrorum. Hinc color herbæ ירוק, immo herba ipsa, ut olus, hoc nomine venit, quoniam natura viride. vide Job xxxix. xi. Exodi x. xv. & alibi. Sæpe tamen alium significat colorem, *flavum* scilicet, ut capite

præ-

præcedenti demonſtravimus. Aliquando etiam *cæruleum*. Atque id ſignificaſſe Aben Ezræ & Jarchio, vix dubito, eo magis quod Jarchius Ex. cap. xxv. dicat תכלת tingi בדם החלזון *ſanguine chilzon*. At non potuit ignorare, ſanguinem Chilzon cæruleum colorem habuiſſe, non viridem. Quis crederet doctiſſimos hos Rabinos, Talmudis tam diligentes indagatores, & ad miraculum in hoc genere ſtudiorum verſatos, ignoraſſe, qualis fuerit color *Techelet*, ſoloſque credidiſſe viridem eſſe, cum experientia & omnes Talmudici contrarium clament? ut facile crediderim, eos per ſuum ירוק cæruleum, non viride intellexiſſe, eodem plane ſenſu, quo & Galli hunc colorem, *viride marinum* vocant. Cæruleum colorem, viridem vocari ſuſtinet etiam Baifius, *de Re veſtiaria capite* II. *viridis vero color*, inquit, *appellatur quoque cæruleus, qui a Græcis glaucus dicitur, unde Pallas γλαυκῶπις dicta a veteribus autem latinis cæſia quaſi cœlia, a colore cœli, ut inquit P. Nigidius. Auſonius quoque de Biſſula latine dixit:*

Oculos cœrula, flava comas.

Nec mirum ſi viridis vocaretur, cum ſine eo viridis color vix tingi poſſit, ut viridis ex flavo & cæruleo miſtus ſit. Quæ viridia tinguntur, prius flavo colore inficiuntur, deinde cæruleo. Quid? nonne notum eſt pannos, quos cæruleo colore tingunt infectores, quum primum e cortina extrahuntur, virides eſſe, quam diu caleſcunt, cæruleo colore ſuccedente tantum ubi refrixerint, & ſicci facti fuerint? Sane non poſſum ſilentio præterire, lepidiſſimam non minus quam veriſſimam hiſtoriolam, quam mihi narravit optimus vir, Henricus Gromæus, Delphis Batavorum infector celeberrimus, & meus olim hoſpes dilectiſſimus, atque ad hunc diem mihi veteri amicitia junctus, de quodam ruſtico, a ſervis infectoribus jucundiſſima fraude decepto. Quum ruſticus quidam, homo rudis & ineptus, ſervos ejus accederet, eoſque vehementer urgeret, ut quam citiſſime ſibi tibialia colore viridi tingerent, etſi ipſi ſæpius dixerint, id uno inſtanti fieri non poſſe, ſed tempore opus eſſe ad hanc infecturam (oportet enim ut prius flavum colorem imbibant, deinde cæruleum) tandem ut importuni nebulonis ſtultiam punirent, eique ſimul ſatis feciſſe viderentur, cortinæ cærulei coloris tibialia immittebant, eodemque momento, poſtquam ſatis temporis ibi remanſerant, ad imbibendum colorem, extrahebant, & ſtulto homini obtrudebant, quæ miſer egregio virore

ſplendentia videns, ſacculo magna feſtinatione indidit, & pretio infecturæ ſoluto, domum aufugit. iratus infectorum mendaciis, quaſi eum deludere voluiſſent, nec dignati fuiſſent ei tam cito ſatis facere, & ſimul lætus ob tam promptum ſucceſſum, Domum autem reverſus, tibialibus ſacco extractis & jam frigefactis, mirabile ſpectaculum ſeſe oculis exhibuit, quæ enim viridia crediderat, & modo ejuſdem coloris viderat, ecce repente cærulea facta fuerant, quod non ſine ſtupendo miraculo, immo non ſine ſuſpicione magiæ, & dæmonis arte factum credidit, de quo etiam conqueſtus eſt apud amicos. Cum igitur tanta ſit convenientia inter viride & cæruleum, non mirum Aben-Ezram, Jarchium & alios *thechelet* de quo agimus vocaſſe ירוק, atque hac voce intellexiſſe cæruleum, non autem viride. Et ſane Jarchius diſtinguit alibi inter viride & ירוק. dicit quidem techelet eſſe ירוק ſed quod accedat ad viride. תכלת inquit, ירוק הוא וקרוב לצבע כרתי שקורין פור׳ ייש Thechelet eſt *Iaroc, & accedit ad colorem Kerati, quem vocant porrinum. Berachoth. cap.* I. Videtur igitur ſtatuere techelet non eſſe viride, ſed aliquomodo ad illud accedere: prout revera cæruelum prope accedit ad viride, immo ſine eo viride infici non poteſt, & niſi clara luce alterum ab altero diſcerni. Quod ſi revera crediderunt viridem colorem non cæruleum fuiſſe תכלת, vehementer errarunt: cum *thechelet* & viride in Talmude manifeſto diſtinguantur, & ſibi opponantur, quaſi diverſi colores. Hoc nemo negabit quicunque vel primum caput Thalmudis, nempe Berachot cap. I. hal. II. legerit: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר״א אומר בין תכלת לכרתי: *Quando legendum eſt* Schema *mane? quando diſcerni poteſt inter Thechelet & album. Doctor Eliezer dicit, quando diſcerni poteſt inter thechelet & viride.* כרתי ſignificare viride certum eſt. Differunt igitur viride & *thechelet.*

CLXXIV. Nec erat *virde* Hebræorum *thechelet*. Inquirendum itaque qualis fuerit color? Vetuſtiſſimi Scriptores inter Græcos & Latinos eum vocant ὑάκινθον *hyacinthum*, ut Joſephus, Philo, Septuaginta & vulgatus: niſi quod ſeptuaginta habeant ὁλοπόρφυρον aut πορφυροῦν. Num. IV. VII. *Hyacinthinum* igitur fuiſſe nullus dubito, cum uno ore id omnes fateantur quotquot ſunt veterum. At nondum conſtat qualis fuerit color hyacinthinus. Manifeſtum eſt, duo reperiri in rerum natura quibus illud nomen conveniat, & florem & lapidem, ut verum colorem *thechelet* ignoremus, quam-

quamdiu ignoramus colorem istorum florum & lapidum. Hyacinthinorum lapidum genera varia recensentur. Apud modernos auctores plerumque significat lapidem qui rutilat instar ignis, & cocci colorem refert, minii nativi, aut sanguinis admodum biliosi instar, quem Galli *jacinte la belle* vocant, ideo ad carbunculi genera refertur. Est qui rubore croci flavescit. Alius qui succini flavi colorem exacte ostendit. Alius qui fulvum & cæruleum mixtum habere dicitur. Aut etiam qui nihil prorsus ruboris in se habet, quicque albus pellucidus succini colorem refert, de quibus vide Boetium *libro* II. *de Lap. & Gem. cap.* XXIX, & XXX. Et de Laet *de Gem. & Lap. lib.* II. *cap.* VI. Epiphanius in Libello *de Gemmis in veste Aharonis*, plura numerat: Καὶ ὁ μὲν πρώτερος λίθος, inquit, *καλεῖται ταλασσίτης: ὁ δὲ δεύτερος, ῥοδινός. ὁ τρίτος, νάτιβος. ὁ τέταρτος λέγεται χανκαῖος. ὁ δὲ πέμπτος περίλευκος. Primus autem lapis vocatur talassites, secundus Rhodinus, tertius Natibus, quartus Chancæus, & quintus perileucus.*

CLXXV. Nostri lapidarii hodie vehementer errarunt, circa nomina veterum gemmarum, ut huic nomen illius indiderint. Ita factum est, ut eorum *hyacinthus*, hodie nihil aliud sit, quam veterum *chrysolithus*, aut *carbunculus*; veterum autem hyacinthus, ipsis Amethystus aut sapphirus. Hyacinthus autem veterum fuit colore violaceo & cæruleo, qualem hodie sapphiro ascribunt. Plinius *libro* XXXVII. *cap.* IX. *Multum ab ea distat hyacinthus, tamen e vicino descendens. Differentia hæc, quod ille emicans in amethysto fulgor violaceus, dilutus est in hyacintho. Primo quoque aspectu gratus, evanescit antequam satiet, adeoque non implet oculos, ut pene non attingat, marcescens celerius nominis sui flore.* Accinit Isidorus *in Originibus lib.* XVI. *cap.* IX. *Hyacinthus ex nominis sui flore vocatur. Hic in Æthiopia reperitur cæruleum colorem habens.* Solinus *cap.* XXXIII. *De Æthiopia. Inter hæc quæ diximus nitore cærulo hyacinthus invenitur, lapis pretiosus, siquidem inculpabilis reperitur.* Cœli color ei adscribitur. Hieronymus *Ezech.* I. XVI. *Aquila*, inquit, *hyacinthum posuit, qui lapis, cœli habet similitudinem.* Ambrosius in *Apocal.* XXI. XX. *Hyacinthus, cujus species hyacinthino colori nomen imposuit pretiosissimus est, cœli sereni colorem habens, sicut sapphirus.* Sed ut huic lapidi color cœli aut aeris attribuitur, sic & maris. Ideo תרשיש Ezech. I. XVI. Hieronymus *mare* vertit. Proculdubio hanc ob causam ab Epiphanio,

nio, loco modo citato ταλασσίτης *marinus* dicitur. Martianus: *nec flucticolor hyacinthus credebatur abesse profunditas.* Et Hieronymus *ad Demetriadem*, *Epistola* VII. *Ut taceam de inaurium pretio, candore margaritarum, smaragdorum virore, cerauniorum flammis, hyacinthinorum pelago.* Ideo Græcis ἁλουργὶς, & ἁλιπόρφυρον, a *mari.* Et pro *conchyliata veste*, apud Suetonium, Dio habet ἐσθῆτα ἁλουργῆ. At cœli sereni, & maris colorem cæruleum esse nemo negabit, nisi τυφλὸς ἐκ γενετῆς. Egregie utrumque expressit Sulmonensis Poeta de *Arte Amandi lib.* III.

Aeris ecce color tum cum sine nubibus aer
Nec tepidus pluvias concitat auster aquas.
Ecce tibi similis qui quondam Phryxon, & Helle
Diceris Inois eripuisse dolis.
Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis
Crediderim Nymphas hac ego veste tegi.

Maris colorem cœruleum esse docet Nonnius in voce *purpurassit*, ex Cicerone *Academ. lib.* II. *Quid mare nonne cœruleum?* Nonne eadem de causa *cumatilis* dicitur a κῦμα *fluctibus?* unde Ovidius:

Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis.

Idem est *viride marinum*, & *ultramarinum*, pictoribus notissimum. Et *cæruleum* a quibusdam dictum *cæsium* quasi *cælium*. Quidquid est, veterum hyacinthus lapis cærulei coloris est, ut, si *thechelet* a lapide isto ita dictum sit, *thechelet* quoque cæruleum sit.

CLXXVI. Idem statuendum, si nomen sortitum credatur a flore, cum ejusdem sit coloris. Fateor equidem omnes flores illius nominis, cum apud veteres, tum apud nos, non unius esse coloris. Tot enim & fere iidem colores in flore reperiuntur, qui hodie vulgo lapidi adscribuntur. Est Hyacinthus *rubens.* virg. Ecclog. III.

Munera sunt lauri, & suave rubens hyacinthus.

Et Ovidius *Metamorph. libro* X.

——*Tyrioque nitentior ostro*
Flos oritur, formamque capit quam lilia, si non
Purpureus color his, argenteus esset in illis.

Hunc fortassis Dioscorid. & Athenæus *purpureum* vocant. πλήρη πορφυροειδοῦς, & ὑάκινθον πορφυρέαν. Athen. *libro* XIV. An iidem flores, quibus in Gallia hysginum pro cocco tingi solebat? Plinius *libro* XXVI. *cap.* XVIII. *Hyacinthus in Gallia optime provenit,* *hoc*

hoc ibi pro cocco hysginum tingitur. Hinc forsan origo fabulæ: hyacinthos ex Ajacis cruore editos, de quo vide, inter alios, Pomponium Fortunatum, ad Carmina Columellæ. Sunt *argentei* coloris, ut ex Ovidio jam jam audivimus. Et *albi*, de quibus vide Columellæ Carmina de cultu Hortorum. Sed & *Cærulei* ut ipse docet Columella.

Nec non & niveos & cæruleos hyacinthos.

Ideo & Isidorus, ut dictum est: *Hyacinthus ex nominis sui flore vocatur, cæruleum colorem habet.* Sive igitur color thechelet ὑάκινθος *hyacinthus* dicatur a lapide, sive a flore, necessario dicendum est; cæruleum esse colorem.

CLXXVII. Id ipsum confirmatur auctoritate omnium fere veterum. Josephus, Philo Judæus, & alii non contenti תכלת per ὑάκινθον vertisse, præterea referunt, quatuor colores hyacinthinum, purpureum, coccinum & byssinum, in sacro vestitu, & in Tabernaculo, ad quatuor elementa, & hyacinthum quidem dicunt *aera significare.* Josephus *Antiquit. lib.* III. *cap.* VIII. τὸν ἀέρα βούλεται δηλοῦν ὁ ὑάκινθος. *Aera significare vult hyacinthus.* Et mox ὁ ὑάκινθος τὸν πόλον. *Hyacinthus polum refert.* Philo in *libro de Congressu quærendæ Er. gr.* ἀέρος ὁ ὑάκινθος· μέλας γὰρ οὗτος φύσει. *Hyacinthus aeris nigricantis naturam refert.* Et *de vita Mosis libro* III. ubi de tunica exteriori Pontificis Max. quæ a Mose כליל תכלת *tota hyacinthina* dicitur, οὗτος ὁ χιτὼν σύμπας ἐστὶν ὑακίνθινος, ἀέρος ἐκμαγεῖον. *Hæc tunica tota hyacinthina est, aeris simulacrum.* Hos sequuntur Origenes, Hieronymus, Gregorius Nyssenus, Ambrosius, Theodoretus, alii. Nec ab his discrepant reliqui Hebræorum Magistri, cum omnibus, paucis tantum exceptis, de quibus supra, תכלת sit cæruleum. Abarbanel ad cap. XXV. Exodi. תכלת הוא המשי הצבוע בצבע דומה לים Thechelet *est sericum, infectum colore qui mari similis est.* Kimchius exprimit per *Ultramarinum* & *Azur*, quæ eximie sunt cærulea. הוא העין שקורין לו בלעז אזורו אולטריי מרין *Hic est color, quem vernaculo vocant Azur, ultramarinum.* Et Maimonides *Kele Hammikdasch, cap.* VIII. *halach.* XIII. ubi de sacris vestimentis. והכלת inquit, האמורה בכל מקום הוא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל: Thechelet *de quo fit mentio* (in sacra Scriptura) *ubique significat lanam tinctam colore cœli, mixtura e stibio.* Et Hilch. zizith, cap. II. ubi de thechelet in sacris fimbriis, clarius. תכלת האמורה בתורה בכל

בכל מקום היא הצמר הצבוע בפתוך שבכוחל וזו היא דמות הרקיע הנראין לעין השמש בטהרו של רקיע Thechelet *de quo mentio fit, ubique significat lanam tinctam mistura quæ est in stibio, & quidem similis est firmamento, quemadmodum sol apparet, in firmamento sereno.* Hæc didicisse videtur ex Gemara *Menachot cap.* IV. ר"מ אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד שנאמר ותחת רגליו במעשה לבנה הספיר ובעצם השמים לטהר׃ *Doctor Mejer dixit: quid differt color* thechelet *a reliquis colorum speciebus?* (quod scilicet Deus jusserit præcise hunc colorem, præ cæteris omnibus in sacris fimbriis adhiberi, uti exponit Jarchius) *Quod* thechelet *sit similis mari, & mare firmamento & firmamentum throno gloriæ, ut dicitur* (Exodi XXIV. X.) *Sub pedibus ejus tanquam sapphirini lateres, qualis est cœli sereni aspectus.* Optime igitur Arabs Exodi XXV. תכלת reddidit اسمانجونا quasi cælestis color. Et hodierni Judæi Germani Himmel blauw/ ut & Belgæ **Hemels blauw.**

CLXXVIII. Observandum etiam est hunc colorem dici similem cœlo sereno, ad indicandum non fuisse colorem remissum sive dilutum, qualis est ille cæruleus quem gallice *bleu-mourant*, *cæruleum moriens* vocamus, Sed intensissimum, exsaturatum & nigricantem, Belgice **doncker blaeu**/ nam quo cœlum magis est serenum, eo intensior est ipsius color, ut quasi in nigricantem abyssum introspiciamus. Sane tale fuisse *thechelet* satis colligi potest ex Maimonide *Hilch. zizith. cap.* II. *hal.* VIII. ubi quæstio est, si quis habeat pallium totum hyacinthinum, ex quo colore fimbriæ fieri debeant? Et respondetur nigrum colorem adhibendum non esse, quia nigrum videtur esse illud ipsum thechelet. השחור נראה תכלת· In eodem capite ait sanguinem הלזון *Chilzon*, quo thechelet infici debet, ut mox docebimus, esse שחור כדיו *Nigrum instar atramenti*, ideo colorem istum inter המשחירין *nigros* enumerat. Inde forsan quod Pomarius dicat, הלזון תולעת שחור *chilson vermis niger est.* Idem animadvertisse videtur Vitruvius *libro* VII. *cap.* III. ubi de variis purpuræ generibus, & inter alias mentionem facit purpuræ coloris atri. *Quod legitur*, inquit, *Ponto & Gallia, quod hæ regiones sunt proximæ ad septentrionem, est atrum.* Gesnerus in *Historia Aquatilium*, ad hunc locum optime notat, illud *atrum* esse *cæruleum. Hic animadvertendum, purpuram nigram sumi pro violacea exsaturata.*

rata. Sic enim ſæpe a veteribus nigrum ſumi, alibi demonſtravimus. Sane talis nativus color cæruleus eſt, ſi ſit exſaturatus, non tantum ſanguinis *Chilzon*, ſed & *indici*, Hiſpanis *indigo*; quo enim nigrius apparet, quo præſtantius. Immo & maceratum & in liquorem redactum, in cortina, atramentum videtur, quod noverunt infectores. De hujuſmodi vide quoque Plinium *libro* XXXV. *cap.* VI. *Ex India*, inquit, *venit harundinum ſpuma adhæreſcente lino, cum teritur nigrum: at in diluendo miſturam purpuræ cæruleique mirabilem reddit.* Hunc colorem vulgo auctores vocant *auſterum & exſaturatum.* Plinius *libro* IX. *c.* XXXVI. *Unde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color auſterus in glauco, & iraſcenti ſimilis mari*; Et *libro* XXI. *cap.* VIII. *Tertius eſt qui proprie conchyliis intelligitur, multis modis; unius in heliotropio, & in aliquo ex his plerumque ſaturatior: alius in malva, ad purpuram inclinans, alius in viola ſerotina, conchyliorum vegetiſſima.* Talis igitur fuit color *thechelet*, cæruleum exſaturatum in ſuo genere, quaſi nigrum inſtar atramenti, ut optime Philo, de *hyacinthino* dixerit: ἀέρος μέλας γὰρ ὄντος φύσει *aeris nigricantis uaturam refert.*

CLXXIX. Notandum eſt, non omne cæruleum a Judæis reputari pro *thechelet*, nec omnem infecturam legitimam fuiſſe ad tingendum *thechelet*, Sed infici debet ſolo ſanguine conchylii, quod eſt genus quodam purpuræ. Hodie quidem unica ratio tantum ſuſupereſt tingendi hyacinthinum, aut cæruleum, *Indico* ſcilicet; aut ſi quid præterea adhibeatur, eolor nec adeo tenax, nec tam preſſus, nec æque pretioſus erit. Antiquitus autem tingebatur *indico* aliiſque herbarum ſuccis, aut *murice*, ſive *conchylio.* Idem de purpura dicemus capite ſequenti; nam cum olim murice & herbis tingeretur, hodie non niſi herbis, id eſt cocco, & certis quibuſdam radicibus, Ita ut tota ars genuinam purpuram tingendi, plane interierit. Herbis cæruleum tinctum fuiſſe aliquando a veteribus, ex Plinio *libro* XXXV. *cap.* VI. modo audivimus. *Ex India venit harundinum ſpuma adhæreſcente limo, cum teritur nigrum: at in diluendo miſturam purpuræ cæruleique mirabilem reddit.* vide in eodem capite de *indico* plura. Et *libro* XXII. *cap* II. *Tranſalpina Gallia herbis Tyrium atque conchylium* (cæruleum) *tingit.* Et *lib.* XVI. *cap.* XVII. *Eſt & in Apennino frutex qui vocatur cotinus, ad lineamenta modo, conchylii colore inſignis.*

CLXXX. Non omnis tamen color cæruleus herbis tingebatur

 anti-

antiquitus, ſed certo quodam genere purpuræ, ſive piſcis. Ideo color ille *conchylium*, & *conchyliatæ veſtes* dicuntur cæruleæ. Notandum itaque eſt, *conchylium* & *purpuram* apud auctores fere ſemper diſtingui veluti apud Plinium *lib*. IX. XXXV. *Conchylia & purpuras, omnis ora atterit.* Eadem reperies ſexcentis aliis in locis, & apud auctores. Purpura rubra erat, at conchylium cæruleum. Et inter purpurarum genera conchylium minimam habuit auſteritatem, ut ut aliquando color preſſus & floridus, maximeque dilutus, unde gallice *bleu* ab infima latinitate *blutum* pro *ablutum* ſive *dilutum*. De hoc colore Tertullianus *de Pallio cap*. III. ubi eum comparat cum collo pavonis. *Omni conchylio preſſior qua colla florent.* colla autem pavonis cærulea eſſe nemo negabit. Ideo *conchylium* cæruleum. *Libro* IX. *cap*. XXXVI. *Unde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color auſterus in glauco, & iraſcenti ſimilis mari?* Et *libro* XXI. *cap*. VIII. ubi tria genera ponit conchyliorum, quorum colorum *conſpicietur alius heliotropio, alius in malva, & tertius in viola ſerotina, conchyliorum vegetiſſima.* De hoc genere purpuræ intelligi vult Geſnerus, intelligi ea quæ habet vitruvius *libro* VII. *cap*. III. *Quod legitur*, inquit, *Ponto & Gallia, quod hæ regiones ſunt proximæ ad ſeptentrionem, eſt atrum.* Et ſane ne quis erret & putet hunc colorem vocari quidem conchylium, revera autem non eſſe ex concha ſive conchylio, aut purpura, factum, ſed ex herbis aut alia materia, *libro* XXI. *cap*. II. poſtquam dixerat: *tranſalpinam Galliam conchylium tingere herbis*, ſtatim addit: *Nec quærit in profundis murices.* Audin alios murices quærendos eſſe, quibus conchylium tingeretur? Sed clarius *libro* IX. *Cap*. XXXIX. ubi docet eadem materia tingi conchylium, ac purpuram, differri tantum temperamento. *In conchyliata veſte cætera eadem ſine buccino. præterque jus temperatur aqua, & pro diviſo humani potus excremento: dimidia & medicamina adduntur. Sic gignitur laudatus illi pallor ſaturitate fraudata, tantoque dilutior quanto magis vellera eſuriunt.* In hoc itaque differunt conchylium & purpura: quod *purpura* tingeretur buccino conchylio admiſto, ſine humani potus excremento (id eſt ſine lotio) addito etiam medicaminum duplo. Sed conchylium ſolo conchylio, abſque buccino, addito lotio & dimidio tantum medicaminum. Utut ſit, antiquitus cæruleus color, non tantum herbis tingebatur, ſed etiam murice. Non poſſum ſilentio præterire (quod jam ab aliis ob-

obſervatum eſt) colorem *Thechelet* adeo convenire cum veterum *conchylio*, aut *conchyliata veſte*, ut etiam hoc ex illo factum videretur. Græcorum enim κογχύλιον ex κάχλη, ſive κόχλον aut κάλχη (animal quo tingitur purpura ſecundum quoſdam) factum puto. At Græcorum κάχλη eſt illud ipſum תכלא, aut potius Chaldaice תכלא *Tichla*, mutato ſolummodo ת in K, quod non inſolens, ut in Κίϐωτος pro תיבות.

CLXXXI. Non alius itaque color fuit Hebræorum תכלת, quam *conchylium*, ut uno ore omnes fatentur doctores Hæbræorum, illiſque vocatur hic murex חלזון *chilzon*, *Maſſechet Menachot*, *c*. 4. *f*. 44. ת״ר חלזון זה גופו דומה לים ובריתו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה ובדמה צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים. *Doctores noſtri docent, chilzon habet corpus ſimile mari, naſcitur ſimilis piſci, & aſcendit unus ſingulis ſeptuaginta annis, & ſanguine ejus tingunt thechelet, ideo ſanguis ejus pretioſus eſt.* Jarchius ad Exodi Cap. xxv. תכלת צמר צבוע בדם חלזון *Thechelet eſt lana tincta ſanguine chilzon.* Kimchius in Lexico. תכלת והוא צבוע בדם חלזון עם הסמים ידועים *Thechelet, eſt color factus ſanguine chilzon, additis medicaminibus notis.* Idem docent Maimonides, Pomarius, & cæteri fere omnes. Hæc omnia didiciſſe videntur ex Deuteron. cap. xxxiii. verſ. xix. Secundum paraphraſin Jonathanis (ſi tamen paraphraſis illa eſt Jonathanis) ארום על ספר ימא רבא שרן יתפרנקון מן טריתא וחלזונא יאחרון יצבעון מאדמיה תיכלא לחוטי גוליתהון׃ *Quia circa littus maris magni habitant, & in deliciis habent Taritha, & Chilzona capient, cujus ſanguine tingent Tichla ad fila veſtium ſuarum*, id eſt ad ſacras fimbrias. Hinc Jarchius ſua deſumpſit, in gloſſa ad hunc locum. Sic enim explicat verba Moſis. כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול *quia affluentiam marium ſugent, & ocultos theſauros arenæ.* כסויי inquit, טמוני חול טרית וחלזין וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החל. *Tecti & oculti theſauri arenæ, ſunt tarith & chilzon, & vitrum album, quæ ex mari & ex arena proveniunt.*

CLXXXII. Docent etiam Hæbræorum ſapientes murices ſive *chilzon* capi in mari magno, id eſt in mediterraneo, ut ex Jonathanis paraphraſi, modo allegata, conſtat. Idem docet Maimonides *Hilch. Zizit cap.* ii. *ſectione* ii. החלזון הוא דג שדומה עינו לעין התכלת ודמו שחור כדיו ובים המלח מצוי *Chilzon eſt piſcis, cujus color eſt inſtar coloris thechelet & ſanguis ejus ater eſt inſtar atramenti, reperitur autem in mari ſalſo.* Hic tamen turpiter erravit Maimonides,

 ſi per

ſi per Mare ſalſum intelligat mare mortuum, nam in eo nullum animal vivere poteſt. Si vero mare Mediterraneum vocat ים המלח id fieri quidem poteſt, cum revera ſalſum ſit, unde & nautæ מלחים a ſalſugine maris, in quo vivunt; ut ſalſum dici poſſit opponendo illud mari Galilææ & cæteris lacubus aquæ dulcis: tamen S. ſcriptura ubique conſtanter intelligit mare mortuum per ים המלח *mare ſalſum*. Sed Maimonidam jam refutavit olim doctiſſimus Bochartus. *Hiſt. Animal. parte* II. *lib.* V. *cap.* IX. vix tamen induci poſſum, ut credam Maimonidam ignoraſſe capi piſces iſtos in mari Zabulonis, nimius enim diligens Talmudis indagator fuit. Deinde non poſſum ſilentio præterire, quod Codice *Bava Bathra, capite quinto*, ubi ſeptem numerantur maria terræ Iſraelis, mare mortuum dicatur ים של סדום *Mare Sedom*, nulla mentione facta ים המלח *maris ſalſi*. Ideo, etſi in Græcorum & Latinorum ſcriptis parum ſint verſati verpuli, tamen ad miraculum edoctus fuit Maimonides in Talmude, ex quo ſatis edoceri poterat. Sed nolo virum doctum nec accuſare nec juſtificare. Opportet autem haſce purpuras vivas capi, & ſtatim contundi, alias ſi exſpectes donec moriantur, cum vita ſuccum evomunt. Vide *Maſſechet Schabath cap.* VII. ubi diſputatur, quomodo quis ſæpius peccare poſſit die Sabbathi. Inter alia vero diſputat Gemara, utrum is, qui *chilzon* capit iſto die & e veſtigio conterit, unum tantum committat peccatum, an plura? תנו רבנן הצד החלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחד *Doctores noſtri docent, ſi quis capiat chilzon*, (die Sabbathi) *& conterit, non peccat niſi ſemel.* Hujus rei optime rationem dat *Thoſephot*. Mentionem ſcilicet fieri de captura & contuſione conchylii ſimul, quia mos eſt eam contundere ſtatim poſt capturam, dum vivit. דרך inquit, לפוצעו מיד אחר צדה כל זמן שהוא חי *Mos eſt eam contundi ſtatim poſt capturam, quamdiu vivit.* Hæc didiciſſe potuit ex Ariſtotele, qui eadem plane docet de purpura *Hiſt. lib.* V. *cap.* V. Σπουδάζουσι δὲ ζώσας κόπτειν. ἐὰν γὰρ πρὶν κόπτειν πρότερον ἀποθάνῃ, συνεξεμεῖ τὸ ἄνθος. *Dant operam ut vivas contundant. Nam ſi, prius quam tutuderis, moriantur, florem ſimul evomunt.* Quæ repetuntur a Plinio *libro* IX. *cap.* XXXVI. *Vivas capere contendunt, quia cum vita ſuccum eum evomunt.* Legendum videtur: *vivas captas contundunt*, q. c. v. ſ. e. Egregie Ælianus *de Animalibus libro* XVI. *cap.* I. Non lubet integrum caput exſcribere. Adnotabo tantum eum toto iſto capite hanc materiam tractare, docereque, ſi quis con-

constantem & genuinum colorem vellet fieri, opus esse ut uno saxi ictu purpuram cum testa interimat, quod si ictus repetatur inutilem fieri ad tincturam: ideo Homerum subitam mortem, si quis quasi uno ictu moriatur, πορφύρεον θάνατον *purpuream mortem* vocare. Eadem ad Homerum annotavit Eustathius *ad Iliad. lib.* v.

De purpura vide Achillem Tatium, libro II. De Amoribus Clitoph. & Leucippes, *ubi purpuræ originem, colorem & elegantiam docet. Legatur quoque Alberius Gentilis* cap. I. Lectionum Virgil. *Alciatus* lib. II. cap. I. Parergon. *Wolfzangus Lazius.* lib. VIII. Reip. Rom. *Fabius Columma*, De Purpura.

CLXXXIII. Totam autem rationem tingendi thechelet hoc pisce docet Maimonides *Hilch. Zizith. capite* II. *sectione* II. ביצד צובעין תכלת של ציצית׃ לוקחין הצמר ושורין אותו בסיד ואחר כך מכבסין אותו עד שיהיה נקי ומרתיחין אותו באהלא וכיוצא בו כדרך שהצבעין עושין כדי שיקלוט את הטין׃ ואחר כך מביאין דם חלזון והוא דג שדומה עינו לטין התכלת ודמו שחור כדיו וביםם המלח הוא מצוי׃ ונותנין את הדם ליורה נותנין עמו סממין כמו הקמוניה וכיוצא בהן כדרך שהצבעין עושין ומרתיחין אותו ונותנין בו הצמר עד שיעשה כטין רקיע וזו היא תכלת של ציצית׃ *Quomodo fit thechelet fimbriarum?* (in vestitu sacro & in fimbriis idem color, ut sæpius diximus) *Sumunt lanam quam macerant in calce, postea lavant eam, donec sit pura, ubi elixant eam in sapone, aliisque hujusmodi rebus, pro more infectorum, ut colorem imbibat. His peractis adferunt sanguinem chilzon qui est piscis colore similis thechelet, est autem sanguis ejus ater instar atramenti, & in mari salso reperitur. Sanguine in cortinam effuso, cum variis pigmentis, cimolia, aliisque rebus, pro more infectorum, satisque elixato, lanam in eum immergunt, donec fiat color firmamenti. Et hic est thechelet, color fimbriarum.* Nullus alius color, quantumvis cæruleus pro thechelet habetur a verpulis, etiamsi flore atque dote præstantissimum thechelet superaret. התכלת inquit Maimonides eodem capite halach prima. האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אף על פי שהוא כטין הרקיע כגון שצבעו באסטים או בשחור או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצית : Thechelet *de quo quæstio est in fimbriis, debet esse tinctum colore noto, qui consistat in suo nitore, nec aliter fieri potest: quicquid enim hac infectura non est tinctum illegitimum est ad fimbrias, etiamsi color ejus sit ut firmamentum, quale est indicum, aut color ater, aut cætera quæ nigrum reddunt; Sane illa*

omnia

omnia non ſunt legitima ad fimbrias. Hinc eſt quod Judæi hodierni, nullum colorem cæruleum amplius habeant, in ſuis peniculamentis, quamvis expreſſa lege id mandatum fuerit a Moſe. Numer. XV.

CLXXXIV. *Thechelet*, ſive conchylium de quo agimus, etiam aliquando purpuram dici a veteribus, ex dictis ſatis conſtat. Ideo color pretioſus & ubique inter res pretioſas ponitur. Plinius *librô* IX. *cap.* XXXVI. *Unde conchyliis pretia?* Et *capite* XXXIX. *libram violaceæ purpuræ denariis centum veniſſe*, tempore Divi Auguſti. Sed hanc ſpeciem conchylii fuiſſe puto. Codice *Menachoth cap.* IV. de quo ſupra, ſanguis *Chilzon* dicitur יקר *pretioſus.* Quanto in pretio fuerit apud Hebræos patet, ex Megillath Eſter cap. I. ubi Deus introducitur Zabuloni ad quærimonias reſpondens, his verbis. כולן צריכין לך על ידי חלזון שנאמר ושפוני טמני חול תני רב יוסף שפוני זה חלזון. *Omnes illi* (fratres tui) *te opus habebunt, propter chilzon, quia dicitur* (Deuter. XXXIII. verſ. XIX. de cujus paraphraſi Jonathanis, ad quam reſpicit, ſupra) *Theſauri abſconditi arenæ. Docet doctor Ioſeph* שפוני *Theſauri ſignificant ibi chilzon.* Ecce inter maximos theſauros ponitur conchylium. *Bereſchit Rabba, ſectione* XCI. inter res pretioſiſſimas, quæ poſſidet terra ſancta conchylium quoque numerat. דברים שהן מזמרין בעולם חלזון׳ חמר׳ קטף׳ ומר אגורי, *Res* (terræ Iſraelis) *quæ maxime laudantur per totum orbem, ſunt chilzon, vinum, balſamum, myrrha & oliva.* Ideo Regum & magnatum ornatus. Perſius *ſatyra prima.*

Hic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna eſt.

Suſianæ regi Abradatæ offert uxor Panthea inter alia munera magni pretii, *χιτῶνα πορφυροῦν ποδήρη σολιδωτὸν κάτω, καὶ λόφον ὑακινθινοβαφῆ, tunicam purpuream talarem, in extrema ora rugatam, & conum hyacinthini coloris.* Xenophon *Cyrop. libro* VI. Judas Maccabæus *accepit aurum multum, & argentum & hyacinthum.* Macchab. IV. XXIII. De Thechelet ſatis.

CAP.

CAPUT XIV.

DE ארגמן PURPURA TYRIA.

ארגמן Argaman. *Ejus variæ interpretationes. Error Lutheri & Gallicæ versionis. Esse purpuram. Varia genera purpuræ. Violacea, cærulea, rubra, amethystina.* Thechelet, Argaman & Tholaath schani *purpura dici possunt. Purpura colore rubro plurimum intelligitur. Purpura rubere dicitur. Sanguis purpureus.* πορφύρεος θάνατος. Labella, ora, genæ, rosa, narcissus, vinum, uva, avis Porphyrio *purpurea dicuntur.* Et coccinum. *In ipsa* purpura *varius rubor. Tria genera præcipue. Purpura rubra, sed obtusa & quasi fusca, Rubor floridus & acuto lumine splendens. Nigricans & splendens. Primum genus* plebeja. *Secundum Coccus. Tertium Purpura. Tyria. locus Augusti in purpuram nigricantem. Optima purpura in altum elata suspicienda, non aspicienda erat. Tria ista genera cum nostris purpuris collata.* Crappe. *Hujus ferax Zeelandia.* Cramoisy. Scarlatum *coccinum.* Ponceau. *Vetus purpura Tyria cum floribus collata.* Anemonis, ranunculis, & rosis nigricantibus. Blatta. θρόμβος αἵματος. *Non erat violacea. Theophrasti* lapis hæmatites. *Purpura aliquando herbis tingebatur. &* Sandice Indica. *Purpura incomparabilis a persarum Rege Imp. Aureliano data. Genuina purpura solo* murice *tingebatur. Hinc* murice rubere. *Dicitur* Tyria purpura, Rubor Tyrius, Tyria dibapha. Tyrius murex. Sarrana, & Sarranum ostrum. Sarra *Tyros.* Sar, Sara, Sarra, Zur, Tyr, Syr & Tyrus *idem. Festo* Tyrus Insula. Infectura *purpuræ.* Tyrus *purpura inventrix. Origo hujus artis. Canis Herculis. Amica ejus* Tyrus, *Fons fabulæ.* כלב & כליב *canem & infectorem significat. Hæc purpura* δίβαφα bis tincta. *Cur ita dicta videtur Plinius docere.* Hysginus *cocco & murice tinctus. Color colori induci solet. Rubenius lapsus. Auguralis Trabea quid? Hysginus a cocco,* ארגמן *Cujus coloris. Error Rabbi Abraham F. D. qui a textura dictum vult.* ארג texere. Amorgus *Insula.* אם אורגים mater textorum. Argaman *color ruber* ἀμόργη *color* ἀργεμώνη *flos ruber.* Argema *rubor oculorum,*

lorum , a nostro Argaman. *Dioscorides emendatus.* مرجان margian *Arab. corallium.* Magran *rubrica* ῥῆγος amictus purpureus ارجوان Argiawan, *arbor flore rubro in Persia.* Argaman *nostrum an* purpura Tyria? *Error Kimchii & Pomarii qui* קרמז Carmesinum *volunt.* לקא laccam *aliqui Hebræorum. Lacca Serapionis quid? utrum* Κάγκαμον *Dioscoridis? Lacca rubra est. Codex Pesachim emendatus qui* לבא *pro* לכא. *Sanguis avium ad laccam. Lacca corium tingitur. Elegans hodie corium rubrum Smirna advehitur.* maroquin du levant. Argaman *purpura Tyria præstantissima Septuaginta* Argaman πορφύρα. Sic in *N. T.* βύσσος καὶ πορφύρα *junguntur, ut* שש וארגמן. *Et* πορφύρα καὶ κόκκινα *pro* ארגמן ותולעת שני *Apoc.* XVIII. XII. *Iosepho & Philoni* argaman *est* πορφύρα. *Ad mare referunt: quia ex ejus cochleis tingitur.* ארגמן *per metathesin* ארם גון Aram gavan, color Syrius. *Tyrus Syriæ civitas dici potest.* Argamam *sive* purpura *res pretiosissima. Loci Ezechielis* XXVII. *& Danielis* V. *allegati.* Argaman *præstantius quam* Thechelet. *Purpura solis Regibus & magnatibus concessa.* Πορφύρα ἱερή & Sacer Murex. *Sacro ærario tradenda. Gentilium Pontifices purpura amicti. Auguralis trabea de purpura & cocco mixta. Dialis Sacerdos & Flaviales ut Domitianus purpura vestiti.* Dibaphum *pro* Auguratu. *Rubenius notatus. Plebejam purpuram non omnes sacerdotes gestarunt.*

CLXXXV. SEcundus ex coloribus arte factis in sacro vestitu est ארגמן *Argaman.* Chaldæus habet ארגונא *Argavana* Arabs ارجوانا *Argiavana.* Septuaginta πορφύραν. Sic & Josephus, Philo Judæus, vulgatus, Hieronymus, & reliqui Veterum. Junius quoque *purpuram.* Diodati & Belgæ *pourpre.* Lutherus Scharlaken. Vetus versio Gallica *de l'Escarlatte.* Sed fallitur Lutherus, cum Gallis. Rubrum quidem colorem esse, certum est: sed a Scharlacken nostro non parum differt, quod in sequentibus clarius demonstrabitur, præsertim capite sequenti, ubi de cocco. Purpuram esse, nullus dubito, non tantum quod ita vocetur e Josepho & Philone, qui tanquam oculati testes, cæteris omnibus præferri possent, sed ob multas alias rationes, satis evidentes, mea quidem sententia.

CLXXXVI.

CLXXXVI. Varia fuerunt olim genera purpurarum, nam & illud ipsum *thechelet*, de quo capite præcedenti, sive *conchylium*, purpura aliquando dicebatur, uti docuimus. Erat purpura *violacea*, & *cærulea*, & *rubra*. De utraque Plinius *libro* IX. *cap.* XXXIX. *Nepos Cornelius, qui D. Augusti principatu obiit: Me, inquit, juvene violacea purpura vigebat, cujus libra denariis centum veniebat: nec multo post rubra Tarentina. Huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denariis mille non poterat emi.* Ad purpuram violaceam etiam referri posset eximius ille color *amethistinus*, omnibus votis expetitus, de quo Plinius *eod. lib. c.* XXXVIII. *Buccinum per se damnatur, quoniam fucum remittit. Pelagio admodum alligatur, nimiaque ejus nigritiæ dat austeritatem nitoremque, qui quæritur, cocci. Ita permistis viribus, alterum altero excitatur, aut astringitur, summa medicaminum in libras vellerum, buccini ducenta pelagii* CXI. *Ita fit amethysti color eximius ille. Et libro* XXXVII. *cap.* IX. *Indicæ absolutum felicis purpuræ colorem habent: ad hancque tingentium officinæ dirigunt vota. Fundit autem eum aspectu leniter blandum, neque in oculos, ut carbunculi, vibrat.* Eadem pæne videre est *libro* IX. *cap.* XLI. ubi de hysgino. Sed hæc purpura violacea erat. testante eodem Plinio *lib.* XXI. *cap.* VIII. *Amethystus, qui in viola: & ipse in purpureum, quemque janthinum appellamus.* Ecce purpura *violacea*, *Rubra Tarentina* & *dibapha*. Quicquid aliquem ruborem habebat, aut cærulei quid, sive separatim, sive mistum ex utroque, illud purpuræ nomen aliquando sortitum esse apparet, si quis auctores attentius legerit, præcipue poetas, qui licentius de rebus loqui solent. Quales hodie Belgice & Gallice dicimus **Blaeuw / Doncker blaeuw / Hemel blaeuw /** *Violet*, **Koninx Couleur /** *Gris de lin.* **Root / Karmesijn / Scharlaecken /** *Couleur de rose, Incarnaet, Couleur de feu*, **Naker / Ossen-bloet /** *Ponceau*, & ejusdem generis alia, quæ sunt hyacinthina, cærulea, violacea, rosacea, rubra, fusca, & obtusa rubra, ignita, & florida, aut rubra nigricantia & exsaturata, ut omnes tres colores arte inducti in sacro vestitu, *Thechelet*, *Argaman* & *Tholaath schani*, purpurei, sive purpura dici possint.

CLXXXVII. Plurimum tamen color ruber intelligitur per purpuram, non violaceus nec cæruleus. Ideo *conchylium* a purpura distinguitur, ut cap. præcedenti dictum est. Hinc lana quæ purpura tincta est, rubere dicitur. Ovidius de *Arte Amandi lib.* III.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Virgilius *Georg. lib.* III.

——— quamvis Milesia magno

Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

Ita omnibus rebus rubris comparatur, veluti ſanguini, genis, labellis rubentibus. Homerus *Iliade P.*

.... αἵματι δὲ χθὼν

Δεύετο πορφυρέῳ

Sanguine autem terra madebat purpureo.

Et apud eundem mors dicitur πορφύρεος θάνατος *purpurea mors*, niſi ita dicta quæ fit ſubito & uno ictu, uti purpura uno ictu contundi ſolet, prout ſupra id demonſtravimus. Ovidius *Amor. libro* I.

Purpureas tenero pollice tange genas.

Et *lib.* III.

Illic purpureis condetur lingua labellis.

Seneca *Hypol. act.* II.

Non ora tingens nitida purpureus rubor.

Et roſa & narciſſus purpurei dicuntur. Veterum catalecta

Pande puella genas roſeas.

Perfuſas rubro purpura Tyria.

Virg. *Ecclog.* V.

Pro molli viola, pro purpureo narciſſo.

Et vinum & uva. Ovid. *de Arte Am. lib.* II.

Plenaque purpureo ſubrubet uva mero.

Et avis *porphyrio* dicta eſt, ob roſtrum punicei, ſive rubri coloris. Euſtathius *ad Odyſſ.* καλεῖται δὲ, inquit πορφυρέων διὰ τὸ τοῦ ῥύγχους φοινικοῦν. *vocatur autem Porphyrion ob roſtrum puniceum.* Eandem ob cauſam *coccinum* aliquando *purpureum* dicitur, Non quod coccineus revera ſit purpureus color, ſed quod ſit ruber, & ad purpuram prope accedat. Horatius *lib.* II. *Sat.* XVI.

.... rubro ubi cocco

Tincta ſuper lectos candebat veſtis eburnos

Et paulo poſt de eadem veſte.

Ergo ubi purpurea porrectum in veſte locavit.

En coccus purpura dicitur, ſcilicet quia rubet uterque color, etſi ſæpius coccus & purpura diſtinguantur, de quo infra. Vera igitur purpura, quæ hoc nomine maxime venit apud auctores, colore rubra eſt,

CLXXXVIII. At ipſe rubor in purpura, quæ ita dicta eſt, varia animadvertitur. Plutarchus *in Catone* loquitur de purpura ſaturi coloris & acuto rubore ſplendente, & de obtuſa & quaſi fuſca. Ἐπεὶ, inquit, πορφύραν ἑώρα τὴν κατακόρον ἐρυθρὰν, καὶ ὀξεῖαν ἀγαπωμένην αὐτὸς ἐφόρει τὴν μέλαιναν. *Cum purpuram ſaturi coloris, & acuto rubore ſplendentem in pretio videret eſſe, ipſe fuſcam & obtuſam gerebat.* Hanc Cicero *pro Sextio* proculdubio intelligit, quam *purpuram plebeiam & pæne fuſcam vocat.* Tria genera (quæ in multas ſpecies ſe ſpargebant, ut Plinii verbis utar) purpuræ rubræ apud antiquos, in uſu fuiſſe animadverto. Primum genus erat purpura infimi pretii, & plebeia, rubra quidem ſed *obtuſa* & quaſi *fuſca.* Secundum genus erat *rubor floridus, & acuto lumine ſplendens*, qualis micat in roſa; Tertium genus erat rubor eximius quidam, qui de utroque priorum participat. Erat enim *nigricans, ſed ſaturus, aſtrictus & preſſus color, cum cocci lumine & acumine, inſtar nigricantis roſæ micans.* Prior purpura obtuſa, fuſca & blebeia dicitur a Plutarcho & Cicerone. Secundum genus, coccus eſt magis quam purpura. De hoc Plinius *libro* XXI. *cap.* VIII. Hos (nempe colores) *animadverto tres eſſe principales: unum in cocco, qui in roſis micat, gratius nihil ſuſpectu, trahitur* (ita libenter lego cum Salmaſio) *& in purpuras Tyrias, dibaphaſque ac laconicas.* Ergo coccineus color inſtar roſæ micat, & in purpuras Tyrias trahitur. Et *libro* IX. *cap.* XXXVIII. *Pelagio admodum alligantur, nimiæque ejus nigritiæ dat auſteritatem illam, nitoremque, qui quæritur, cocci.* In cocco igitur quæritur *nitor*, id eſt accutum illud lumen, & micans ignis. Tertium genus vera & genuina purpura Tyria erat. Plinius *libro* IX. *cap.* XXXVIII. *Laus ei ſumma, color ſanguinis concreti, nigricanti aſpectu, idemque ſuſpectu refulgens, unde & Homero purpureus dicitur ſanguis.* Et cap. XXXVI. ejuſdem libri. *Liquoris hic minimi eſt in candida vena. Unde pretioſus ille bibitur nigricantis roſæ colore ſublucens.* Macrobius *lib.* II. *Saturnal. de Auguſto purpuram empturo. Cum de Tyriæ purpuræ, quam emi juſſerat, obſcuritate quæreretur, dicente venditore: Erige altius & ſuſpice, his ſalibus uſus eſt. Quid? ergo ut me populus Romanus dicat bene cultum, in ſolario ambulaturus ſum.* Et, ut habet Plutarch. κατακόρον ἐρυθρὰν καὶ ὀξεῖαν quærebant veteres. Unde facile dignoſci poteſt genuinus color purpuræ. Nempe quod fuerit rubor ſaturus, auſterus & nigricans, ita ut

ejus dos & præstantia vix animadverteretur primo intuitu, at ubi in altum elata suspiciebatur, de medio istius nigritiæ acutissimum lumen & egregius nitor splendebat, qui cocci fulgori non cedebat: Suspectu enim tantum fulgebat, ut habet Plinius, & altius elata suspicienda erat.

CLXXXIX. Ut vero colores illos, quantum id fieri poterit, cum nostris conferam, quo facilius verus color genuinæ purpuræ, tantopere apud veteres laudatæ & decantatæ, dignosci posset. Puto primum illud genus purpuræ, quam plebeiam vocavit Cicero, non multum fuisse præstantius nostro colore rubro, quem hodie *Crappe* dicimus, ex herbis, & certis quibusdam radicibus, quarum satis dives est Zelandia; aut plurimum instar coccinei istius coloris, quem *Cramoisi*, belgice **karmesijn**/ & quem a *Scarlatto* distinguimus, cum sit obtusior & magis fuscus. Secundum genus, quod antiqui coccum vocabant, colorem illum rubore florido & grato lumine micantem, austeritate tamen & nigritia fraudatum, nostrum esse coccineum, quem hodie **scharlaken**/& Galli de *l'ecarlatte* dicunt, de quo capite sequenti. Sed tertium genus purpuræ, nigricantis rosæ instar, rubore austero, saturo, & simul grato lumine micantem colorem non plane absimilem fuisse nostro *Ponceau*, eximio illi & pretiosissimo colori, in cujus infectura Angli cæteras nationes hodie longe superant. Quamvis nollem adfirmare nostrum *Ponceau* ad antiquæ purpuræ præstantiam & dotem accedere, utut nigricet, & miro igne micet, & quamvis hodie pretiosissimus sit color, Veterem tamen purpuram multo plus habuisse nigritiæ & luminis, nullus dubito. Eadem etiam materia non tingitur. Liceat Veterem purpuram Tyriam conferi cum floribus nostris, quorum quosdam & nos in hortulo nostro habemus, quales sunt certæ quædam anemonæ & ranunculi rubri nigricantes saturi coloris, quos & ob colorem **ossenbloet**/ *sanguinem boum* vocamus, instar nigricantis rosæ. Et sane ipsis Veteribus genuina purpura dicitur sanguineo colore, & quidem instar *sanguinis concreti*, & nigricantis, & sanguis πορφύρεος *purpureus*. Servius ex hoc versu *Æneid.* VI.

Purpureasque super vestes, velamina nota,

purpuram sanguinei coloris docet. *Quoniam sumptuosum erat, & crudele victimas vel homines interficere, sanguinei coloris cepta est vestis mortuis injici.* Hanc Scriptores Histor. Augustæ, & alii auctores

ctores posterioris ævi *blattam*, de quo sæpe apud Jurisconsultos, & θρόμβον αἵματος, *grumam sanguinis*, (ui habent glossæ) vocarunt. Omnium optime Plinius *libro* IX. *cap.* XXXIX. *Laus ei summa, color sanguinis concreti, nigricans aspectu, idemque suspectu refulgens, unde & Homero purpureus dicitur sanguis.* Vides igitur *concreto & nigricanti sanguini* similem esse genuinam purpuram. Omnem autem purpuram violaceam fuisse, præcipue plebejam illam, quam gerere malebat Cato, ut doctissimi etiam Viri statuunt, non possum a me impetrare ut credam; cum toties dicatur rubra, & a violacea & amethistina distinguatur, nec noverim nigricantem rosam, aut sanguinem concretum, qui sit violaceus aspectu: *nigricans* quidem *est aspectu*, ut ait Plinius, sed *violaceam* nusquam legi. Eodem modo Theophrastus nobis describit lapidem hæmatitem, quo Plinius purpuram. Dicit enim eum esse similem αἵματι ξηρῷ πεπηγότι *sanguini arido & concreto.* Sed *hæmatitem* non violaceum, sed egregii & saturi ruboris esse, sciunt qui vident.

CXC. Omnis vera & genuina purpura solo murice tingebatur, aut pisce illo, quem veteres *purpuram* vocabant, unde & color *purpura* dicitur. Fateor ecquidem id aliquando herbis fieri. Plinius *lib.* XXI. *cap.* VIII. *Transalpina Gallia herbis Tyrium atque conchylium tingit.* Ecce non solum *conchylium* (de quo plura supra) sed & *Tyrium*, id est *rubram purpuram*, herbis tingi. Sandice Indica etiam tingitur color quidam egregius, qui purpura dicitur, immo divino aliquo fulgore pretiosissimam Imperatorum purpuram, cineris specie decolorare, quale genus purpuræ postea nec ulla gens detulit, nec Romanus orbis vidit. Vopiscus in *Aureliano. Meministis fuisse in templo Iovis Opt. Max. Capitolini pallium breve, purpureum, lanestre, ad quod cum matronæ atque ipse Adrianus jungerent purpuras suas, cineris specie decolorari videbantur cæteræ, divini comparatione fulgoris. Hoc munus Rex Persarum ab Indis interioribus sumptum Aureliano dedisse perhibetur, scribens sume purpuram, qualis apud nos est.* Mox addit: *Dicitur enim sandix Indica talem purpuram facere, si curetur.* Vera tamen & genuina purpura rubra nullis herbis, qualis Sandyx & aliæ: sed solo murice tingebatur. Ideo purpura dicitur *murice rubere.* Ovid. *Amor. lib:* III.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Martialis *Epigram. lib.* IV. *ad Bassum.*

Non

Non nisi vel cocco madida, vel murice tincta
Veste nites, & te sic dare verba putas.

Clarius Plinius *libro* XXII. *cap.* II. *Nec quærit in profundis murices*, postquam dixerat, *transalpinam Galliam herbis Tyrium atque conchylium tingere.* At hæc adeo sunt cognita, ut risum lectori movere crederem, si id multis argumentis probare vellem. Addo tantum, hunc colorem plerumque *Tyrium* dici & *Tyriam purpuram*, & *Tyrium dibaphum*, & *ruborem Tyrium*, & *Tyrium muricem.* Virgil. *Georg. lib.* III.

---- *quamvis Milesia magno*
Vellera mutentur Tyrios incocta rubore.

Tibullus *Eleg.* VI. *lib.* II.

Illi selectos certent præbere colores
Africa puniceum, purpureumque Tyros.

Statius *lib.* III. *Propemptico Metii Celeris.*

Qua pretiosa Tyros, qua purpura succo
Sidoniis iterata vadis.

Ovid. loco sæpius laudato.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Ideo Plinius *transalpina Gallia Tyrium* (id est purpuram Tyriam) *tingit.* vocatur *Sidonius* quoque ob vicinitatem loci. Seneca *in Hercule Oetæo Actu secundo.*

Nec Sidonio mollis Aheno
Repetita bibit lana ruborem.

Eadem reperies sæpius alibi. Sed & *Sarrana* dicitur. Hinc *Sarrano ostro dormire*, apud Virgilium *Georg. lib.* II. Et Juvenali tunica Jovis *Sarrana* dicta *Sat.* X. Vetus ejus Scholiastes ad hæc notat. *Tunicam Iovis palmatam dixit, Tyria purpura infectam.* Omnino eadem docet Servius ad istum locum Virgilii. *Sarrano ostro*, ait, *id est Tyria purpura: quæ enim nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur.* Optime quidem. Est enim *Sar* vel *Sarra* nihil aliud quam Hebræorum צור id est *Tyrus*, levi sane permutatione literarum צ in Z. S. & T. ut צור *Zur*, *Tyr. Syr. Sar, Sara*, & *Sarra*, unum idemque sit. Nec omittendum testimonium Festi, qui *Sar*, & *Sarra* dicit esse *Tyrum Insulam.* Quomodo autem purpuram Tyriam veteres tingere soliti fuerint, vide apud Plinium *lib.* IX. *cap.* XXXVIII. Audiamus tantum verba quæ habet sub finem istius capitis. *At* Tyrius *pelagio primum satiatur immatura viridique*

cor-

cortina: mox permutatur in buccino. Laus ei summa, color sanguinis concreti, nigricans aspectu, idemque suspectu refulgens. Unde & Homero purpureus dicitur sanguis. De ratione purpuram tingendi plura vide apud Salmasium, in notis *ad Pallium* Tertulliani. Nota est fabula de inventione purpuræ, a cane scilicet Herculis, qui purpuram in petra prominentum videns, ejus carnem mordicus arripuit, qua devorata, canis fauces piscis cruore phœniceo colore tinctas cum videret Herculis amica, vestem ejusdem coloris ab Hercule petiit, si ipsius amoribus frui diutius vellet, quo facto Hercules artem purpura inficiendi vestes invenit. De his vide Athenæum, Palephatum, Pollucem & alios. Nota quod dicant auctores, *Tyrios* illam historiam narrare, Herculisque amicam *Tyrum* vocatam fuisse, unde constare videtur, istos auctores Tyro purpuram attribuisse. Sed originem hujus fabulæ detexit eruditissimus Bochartus. *De Animal. parte* II. *lib.* V. *cap.* XI. Syris scilicet כלב & כילב significare *canem* & *tinctorem*, unde fabulati sunt Græculi, canem hanc artem invenisse.

CXCI. Hæc quoque purpura Tyria Græcis dicebatur *δίβαφα dibapha.* Latinis *bis tincta.* Plinius libro IX. cap. XXXIX. *Dibapha tunc* (Cicerone consule) *dicebatur, quæ bis tincta esset, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes pene commodiores purpuræ tinguntur.* Hoc Martialis vocat *vellus bis murice inquinatum.* Ovid. *Amor. lib.* III.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Seneca:

Nec Sidonio mollis aheno
Repetita bibit lana rubores.

Non tantum *bis*, immo aliquando *pluries* tincta videtur, ut fere colligi potest, ex Martial, *lib.* II. *Epigr.* XXIX.

Quæque Tyron toties epotavere lacernæ.

Audin? non tantum *bis*, sed *toties* epotavere, id est *pluries*, nisi illi *toties* significet *bis*. Plinius *libro* IX. *capite* XXXVIII. ubi de infectura purpuræ, innuere videtur, cur dibapha dicatur, & quomodo bis tingatur. *Quinis*, inquit, *lana potat horis, rursusque mergitur carminata, donec omnem ebibat saniem.* Cum enim lana coquendo coeat, & instar coactilis alicujus operis compingatur, inter coquendum, ita ut pars ejus intima saniem non satis abunde bibere queat, postquam quinis horis cocta fuit, extrahitur,

& extracta frigefactaque carminatur, carminata aheno iterum immittitur, ut omnes partes, & singuli flocci lanæ saniem largius possint ebibere.

CXCII. Deinde reperitur certum aliquod genus purpuræ, quæ dibapha dici potest, quia ex duobus diversis coloribus constat, ex *cocco* scilicet & *Tyrio*, quod *Hysginum* vocant. Nam quemadmodum flavo colori, nostri infectores cæruleum ex indico inducunt, ut fieret violaceus, aut color, quem *regium* dicimus; aut rubro etiam ex croco sylvestri, coccus inducitur, ut fieret talis quem belgice **naster** vocamus, & id genus alia, ita veteres aliquando colori colorem alium inducebant, unde exsurgebat tertius aliquis mistus & ab illis distinctus. Talis fuit *Hysginus*, de quo Plinius, *libro* IX. *cap.* XLI. *Non est satis abstulisse gemmæ nomen amethystum, rursum absolutus* (lege *ablutus*) *inebriatur Tyrio, ut sit ex utroque nomen improbum, simulque luxuria duplex: & cum confecere conchylia, transire melius in Tyrium putant.* Et paulo post: *Et genuina demonstrata via luxuriæ, ut color alius operiretur alio, suavior ita fieri leniorque dictus. Quin & terrena miscere, coccoque tinctum Tyrio tingere, ut fieret hysginum.* Vides itaque hysginum ex cocco & tyrio factum, quod prius scilicet cocco tinctum sit, deinde Tyrio. Ejusmodi colorem fuisse illum, de quo Servius *lib.* VII. *Æn.* ad hunc versum.

Ipse quirinali trabea, cinctuque Gabino.

Suetonius in libro de genere vestium, dicit tria esse genera trabearum, unum diis consecratum, quod est tantum de purpura: alíud regium, quod est purpureum, & habet tamen aliquid album: tertium augurale, de purpura & cocco mixtum; docet doctissimus Rubenius, *de Re Vest. lib.* II. *cap.* XIV. cui tamen assentiri non possum. Non enim dicit Servius illud *augurale* vestimentum *primo cocco deinde purpura tinctum fuisse*, sed tantum *de purpura & cocco mixtum*, scilicet quod habuerit trabeas ex cocco & purpura, sive quod purpura fuerit prætexta & coccineis trabibus distincta vestis, ut ipse id erudite explicat *lib.* I. *cap.* V. ut mirer doctissimum virum eruditioni suæ quasi vim fecisse, ut id jam de *Hysgino* explicaret. Forsan hoc voluit Suetonius apud Servium, augurale vestimentum trabeas habuisse ex filis coccineis & purpureis tortis, aut alternis textis, cum cæteræ trabeæ fuerint ex purpura tantum; aut ex purpura & albo. Hunc colorem autem *hysginum* dici a *cocco*, quo tingitur, priusquam

priusquam Tyrius inducatur, nullus dubito: Sed de his plura capite sequenti.

CXCIII. Ex his sufficienter constare puto, quid fuerit purpura veterum. Ejusmodi colorem fuisse nostrum ארגמן vix dubito. Verum est, Abrahamum filium Davidis, in suis השגות ad Hilchot Maimonidæ *Kele Hammikd. cap.* VIII. *sectione* XIII. velle hunc colorem magis ita dictum esse a *textura*, quam ab *infectura* aut colore, nempe quod ex diversis coloribus contextum sit. Sic enim contra Maimonidem disputat. א״א לי נראה ארגמן ארוג משני מינים או משלשה צבעין על כן נקרא ארגמן : *Ego vero dico: Argaman mihi videtur textum ex duabus aut tribus speciebus colorum, ideoque vocatur Argaman.* Huic censori itaque dicitur *Argaman* a verbo ארג *arag, texere*, quod scilicet textum sit ex filis diversorum colorum: ut *Argaman* sit מלה מורכבת *vox composita*, uti exponitur in *Ceseph Misna*; quemadmodum quibusdam etiam Insula *Amorgus* sic dicitur, quasi אם אורגים *mater textorum*; aut עם אורגים *populus textorum.* De quo vide Bochartum *Phœnic. lib.* I. *cap.* XIV. Sed errat, & male carpit doctissimum Maimonidem. Non enim hic est quæstio de textura, aut filis diversorum colorum. Nam hoc sensu tota vestis potius *Argaman* dici deberet, cum ex diversis coloribus, albo scilicet cæruleo & rubro, contexatur. Colorem igitur significare necesse est. Rubrum etiam fuisse tot testes clamant, ut ne obstinatissimus quidem dubitare possit. Maimonides *Kele Hammikdasch cap.* VIII. הארגמן הוא הצמר צבוע אדום *Argaman est lana rubro colore tincta.* Aben-Ezra ad cap. XXV. Exodi. ארגמן כדמות אדום *Argaman colore rubro est.* Et Abarbanel ad eundem locum: צבוע אדום *color ruber.* Eundem colorem crediderunt Kimchius, Pomarius & alii, ideo ארגמן illis est קרמז *Carmesinus*, & לכא *lacca*, qui rubri colores, quamvis fallantur, ut mox ostendemus. Jarchius non dicit quidem exsertis verbis, fuisse rubrum, sed tamen nihil aliud eum intellexisse puto. ארגמן inquit, צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן : *Argaman lana tincta est, certo aliquo colore qui dicitur Argaman.* At cum cæteri verpulorum fere omnes adfirment *rubrum* esse colorem, Jarchium idem intellexisse existimandum est. Talem fuisse colorem qui *Argaman* vocaretur, non tantum Hebræi fatentur, sed & apud cæteras gentes notum fuit: quis enim non videt Hebræorum Argaman fuisse Græcorum ἀμόργην? Suidas in ἀμόργινα ait esse χρῶματος εἶδος ἀπὸ νήσου Ἀμοργοῦ.

γένος. *speciem coloris ex insula Amorgon.* Eadem reperies apud Etymologum, Eustathium, Stephanum & alios. Rubrum autem fuisse hunc colorem, & purpureum quidem iidem docent. Eustathius *Odyss.* θ. ἀμόργη πορφύραν σημαίνουσα. *amorge purpuram significat.* Etymologus in voce ἀπομόρξατο vult ἀμόργινα ἱμάτια esse τὰ πορφυρᾶ, & ἀμόργη, εἶδος βοτάνης πορφυρᾶς Nota est apud Græcos herba quædam ἀργεμώνη, & *argema* apud Plinium, quam nomen habere, ob colorem, ex Hebræorum *Argaman*, nullus dubito. Sunt enim rubri earum flores, punicei coloris. Dioscorides *lib.* II. *cap.* CCVIII. Ἀργεμώνη ὅλον μὲν ἐστι ὅμοιον ἀγρίᾳ μήκωνι. τὸ δὲ φύλλον ἀνεμώνῃ ἔχει ὅμοιον. ἄνθος ἐσχισμένον, καυλὸν φοινικοῦν. *Argemone in totum Sylvestri papaveri similis est: folia habet anemones florem divisum & caulum puniceum.* Hic tamen legendum credo, ut hoc obiter notem: ἄνθος ἐσχισμένον καὶ φοινικοῦν *Flos divisus & puniceus.* Sane ita emendari potest ex Plinio *lib.* XXI. *cap.* XXIII. ubi de anemonis, quæ a quibusdam cum argemonis, ob similitudinem confunduntur. *Sylvestri amplitudo major, latioribus foliis, flore phœniceo. Hanc, errore ducti, argemonem putant, alii rursus papaver.* Vide etiam *lib.* XXV. *cap.* XIII. ubi *argema rubens* dicitur ulcus oculi, propter ruborem. Sane non possum silentio præterire doctissimas observationes incomparabilis viri Bocharti, in suo opere *de Animalibus*, *parte* II. *lib.* V. *cap.* IX. Arabibus corallium dici مرجان *margiam*, & *magram* rubricam Synopidem esse, unde etiam factum putat ῥῆγος, quod Etymologus *amictum purpureum* explicat. Præterea arborem esse in Persia quæ dicitur ارجوان *Argiavvan*, ob florem qui insigniter rubet, atque ideo purpuram sic ab ea denominari.

CXCIV. Est itaque *argaman*, ut patet, ruber color, non minus quam *purpura Tyria.* Sed an plane eadem est purpura, & eadem materia tingitur? Hoc tam facile demonstratu non est. Etymologus ἀμόργη, εἶδος βοτάνης πορφυρᾶς. *Amorge est species herbæ purpureæ.* Et Suidas, *speciem coloris ex Insula Amorgon*, dicit. Kimchius & Pomarius *carmesinum* volunt: reddunt enim קרמז *Carmes.* Sed falluntur, cum *carmes* sive *Carmesinus* fiat ex cocco. At Hebræorum ארגמן non est coccinum, nam hoc potius תולעת שני est, ut capite sequenti docebimus. Sunt qui docent *argaman* lacca tinctum fuisse, de quo vide Glossam ad *caput* IX. *Kilaim.* ארגמן inquit, נקרא בערבי ארגואן והוא הצמר הצבוע בצבע לא'כא : *Argaman Arabice*

vo-

vocatur Argavan, *& est lana tincta, colore quem* laccam *vocant.* Eadem habet Rabbi Jona הצבע שקורין לקא׃ *Color quem vocant lacca.* De quo vide Bochartum, *de Anim. p.* II. *lib.* V. *c.* XIV. Quid ſit *lacca* docent alii, ſcilicet eſt *gummi arboris quæ naſcitur in Arabia, quæ eſt ſimilis myrrhæ, habens odorem bonum, & adminiſtratur in ſuffimigiis, & tinguntur ex ea panni rubei coloris, & dicitur tinctura illa Kartas, & defertur ſimiliter ex Armenia.* Hæc lacca plane eadem videtur eſſe cum Cancamo Dioſcoridis, *lib.* I. *cap.* XXIII. quamvis Dodonæus in ſuo *herbario* & multi alii contrarium aſſerant. Κάγκαμον δάκρυόν ἐςιν Ἀραβικοῦ ξύλου σμύρνῃ προσεοικὸς, βρομῶδες ἐν τῇ γεύσει, ὥσπερ ὡς θυμιάμασι χρῶνται. *Cancamum arabici ligni lachryma eſt, myrrhæ quodammodo ſimilis, viroſi guſtus, quam ad ſuffimenta uſurpant.* Alia datur lacca, ſed ficta & arte facta ex variis rebus. De quibus plura vide apud Mathiolum alioſque, imprimis apud Bodæum in Theophraſtum *de plantis.* Sed omnis lacca ſemper rubra traditur ab auctoribus. Judæi variis in locis memorant *laccam,* ut *Cholin fol.* XLII. ubi etiam ſcribitur per ב׳ לבא, ſed male, nam לכא ſive לקא ſcribendum eſt. Sic ubique ſcribitur. In Miſna *Peſachim capite* III. quæſtio eſt de furfure & farina aqua macerata, quibus infectores utuntur, (quam aquam Miſna, זומן & Gemara מיא דחיורי *aquam farinæ*) an inter fermentata, quæ illo tempore prohibita ſunt, numerari debeat? Gemara iſta explicans, dicit tantum דצבעי בהו לכא *quia ea tingunt laccam.* Jarchius hic laccam exponit per פר״כא de qua voce cap. ſequenti. Sed cujus coloris fuerit inde non conſtat. Colore autem rubro fuiſſe laccam, clarius conſtat ex *Cholim cap.* II. *Fol.* XXVIII. Quæſtio eſt de ſanguine avis, utrum tegi debeat, ſi quis avem jugulet, non ut eam commederet, ſed ut ejus ſanguine uteretur, ad tingendam laccam בעי ליה לדמיה ללכא׃ *Opus habet ejus ſanguine ad laccam.* Lacca igitur, ſecundum hanc gemaram, fiebat ex ſanguine, aut ſaltem ſanguine ad iſtam infecturam utebantur. Quidquid eſt, ſanguinei & rubri coloris fuiſſe *laccam,* ex his conſtat. Hoc ſenſu Jarchius hanc Gemaram explicat; de rubro enim colore id intelligi vult, quamvis in corio magis, quam in pannis. צבע, inquit, עור אדום שקורין פר״קא *color eſt corii rubri, quem vocant* פר״קא (de voce פר״קא capite ſequenti) At iſtud corium eſt egregii ruboris, nec coccino in pannis cedit fulgore & lumine. Procul dubio idem color & idem corium erat, quale nobis & hodie adfer-

tur Smirna & ex aliis locis Orientis, quod gallice *Maroquin du levant* dicimus. Nihil dicam de Imperatorum & triumphantium *calceis coccineis* & *puniceis*. Quamvis autem per לקא *laccam* non intelligenda ſit purpura Tyria, ſed aut *lacca* proprie ſic dicta, aut, quod multo verſimilius eſt, color coccineus (Nam ex cocco etiam fit genus laccæ, quam vocant Itali *lacca de grana*, ut videre eſt apud Caneparium, in ſuo Opere *de Atramentis*) de quo vide cap. ſequenti, rubrum tamen colorem ſignificaſſe, certum eſt. En quocunque modo explicent noſtrum *Argaman*, ex his omnibus neceſſario colligendum eſt, fuiſſe coloris rubri, & quidem purpurei.

CXCV. At non ſolum rubri coloris erat vetus *argaman*, ſed, ut opinor, vera & genuina *purpura Tyria*, ſive *dibapha*; nigricantis roſæ, aut concreti ſanguinis inſtar. Nigra quidem aſpectu ob ſaturitatem, ſed ſuſpectu vegetiſſimo & acutiſſimo lumine refulgens, ideoque Tyrio murice, non herbis, nec lacca aliave materia, tincta. Primum quidem animadvertendum eſt, *argaman* non tantum apud Septuaginta & alios ſcriptores, ſed & in ipſo Novo Teſtamento, ſemper exponi per πορφύραν *purpuram*, qua voce plerumque intelligitur *purpura Tyria*, immo ut per βύσσον intelligunt שש, ita per πορφύραν ארגמן: ideoque βύσσον καὶ πορφύραν jungunt, ut Hebræi שש וארגמן Apocal. XVIII. XII. ut & πορφύραν καὶ κόκκινον quod Hebræis ארגמן ותולעת שני Ap. XVII. IV. & alibi. Nec omittendum, quod Syrus in N. T. πορφύραν vertat per ארגונא *argavana*, id eſt *argaman*. vide Marci cap. XV. XVII. & Johannis cap. XIX. II. Quamvis autem verpuli in ſcriptis ſuis nullam purpuram videantur agnoſcere, præter *chilzon*, ſive *conchylium*, de quo capite præcedenti, tamen rubram Tyriam nec negant, nec plane ſilent. Saltem Philo & Joſephus, qui inter eos poſtremi non ſunt, etſi eorum ſcripta hebræo ſermone ad nos non pervenerint, id expreſſis verbis docent. Cum enim quatuor colores in ſacro veſtitu, ad quatuor elementa referant, purpuram aut potius *Argaman*, mare ſignificare volunt, quia inde deſumitur, quod nempe ſanguine cochleæ, id eſt purpuræ, tingerentur. Philo *de congreſſu quærendæ Eruditionis gratia*, ὕδατος δὲ ἡ πορφύρα· τὸ γὰρ τῆς βαφῆς αἴτιον ἐκ θαλάττης, ἡ ὁμωνυμοῦσα κογχύλη. *Aquam vero repræſentat purpura, quia cauſa hujus tincturæ ex mare petitur, quæ alias conchylia dicitur.* Eadem & Joſepus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. ἥτε πόρφυρα τὴν θάλασσαν, τῷ πεφοινίχθαι τῷ κόχλου τῷ

αἵματι

ἅμαλι. *Purpura mare significat, cum ex cochlea sanguine tingatur.* Horum Simia Hieronymus, ut solet, in Epistola ad Fabiolam, *Purpura mari deputatur, quia ex ejus cochleolis tingitur.* Ergo ex sanguine cochleæ, sive muricis Hebræorum *argaman* tinctum fuit, ideoque vera purpura Tyria. Sed ipsum nomen ארגמן idem videtur significare. Est enim secundum quosdam vox ex duabus composita. Non quidem, ut vult Abraham filius Davidis, a verbo ארג *texere*, de quo supra, sed ab ארם & גון *Syria & color*, quasi diceres *color Syrius*, prout Syri & Arabes solent addere vocem גון *color*, ut ܣܣܓܘܢ *sasgon color hysginus*, اسمانجون *Ismanagiun*, *hyacinthus color cœli.* Sic autem diceretur ארגמן *Argaman*, quasi per metathesin litterarum ארמגון *Aramgavan*, *color Syrius*, quia Tyro, quæ Syriæ civitas dici potest, tingitur. Quocunque modo exponas, ex hisce omnibus, quæ hoc capite dicta sunt, satis manifesto colligi, mea sententia, potest, vetus ארגמן *argaman* nihil aliud fuisse, quam pulcherrimam & pretiosissimam purpuram Tyriam.

CXCVI. Inter res pretiosissimas hæc purpura poni solet, ideo cum auro, bysso, hyacinthino & coccino fere semper jungitur, non tantum in re vestiaria, sed & alibi, ubi sit mentio de rebus caris & pretiosis. videatur Ezech. cap. XXVII. versu VII. Et quamvis *thechelet* hyacinthinum, sive conchylium sit pretiosum, tamen *argaman* ei præfertur. Legimus Danielis cap. V. regem Assyriorum eum, quem volebat honorare, vestivisse *argaman*, nulla facta mentione de *Thechelet*, ut pretiosius crederem illud quam hoc, alias *thechelet* potius quam *argaman* eum vestivisset. Quanto autem in pretio fuerit purpura Tyria, vel inde patet, quod non nisi regibus, pontificibus aliisque magnatibus, concessum fuerit eam gestare, quæ Plinius egregie expressit his verbis. *Huic fasces securesque Romanæ viam faciunt: idemque pro majestate pueritiæ est. Distinguunt ab equite curiam: Diis advocatur placandis: omnemque vestem: illuminat in triumphali miscetur auro, libro* IX. *cap.* XXXVI. Hanc ob causam a Cassio *in Oratione ad milites* πορφύρα ἱερὴ, *sacra purpura*, & ab Imperatoribus Theodosio, Arcadio & Honorio *Sacer murex* dicitur, quod tamen de conchylio quoque volunt intelligi. *Cod. lib.* XI. *Tit.* VIII. *De vestibus Holoveris, & auratis, & de tinctione sacri muricis.* Privatis etiam purpurâ interdicitur

dicitur & simul jubetur, si quis purpuram possideat, eam *sacro ærario tradat. L.* III. *Cod. Theod. & l.* IV. *Cod. Iustin. de vestibus holoveris.* Sed de immani pretio purpuræ, deinceps plura, ubi de sacrarum vestium pretio differemus.

CXCVII. Hanc autem purpuram adhibitam fuisse ad vestitum Pontificum apud gentiles, omnes fere auctores clamant. *Diis* enim *advocatur placandis*, ut ait Plinius loco jamjam laudato. Unde apud Pollucem πορφυροβαφεῖς ἐσθῆτας Eupolis dicit περίσημνα τῇ θεῷ *ornamenta Deæ*, aut si mavis cum Rodolpho Gualthero, *vestes consecratæ Deæ*, ut ad marginem annotat. Servius *lib.* VII. *Æn.* ad hunc versum.

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino.

hæc animadvertit: Suetonius *in libro de genere vestium dicit tria esse genera trabearum: unum diis consecratum, quod est tantum de purpura: aliud regium. quod est purpureum, & habet tamen album aliquid: tertium augurale, de purpura & cocco mixtum.* Dionysius *libro* VI. ubi *de Saliis.* Τηβέννας, ait, ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἅς, καλοῦσι τραβέας. *Tebennas habent fibulis annexas, prætextas purpura & puniceis trabibus distinctas*, (aut, si cum Sylburgio, *palmis intextas*) *quas vocant trabeas.* Et Servius ad hæc *Æn. lib.* IV.

-.--- *Tyrioque ardebat murice læna.*

Est genus vestis. Est autem toga duplex, amictus auguralis. Idem intellexit virgilius.

Purpureo velare comas adopertus amictu.

Ubi purpureus amictus nihil aliud significat, quam partem illam prætextæ quam sacrificaturi, aut vota suscepturi capiti injiciebant. *Dialis Sacerdos & Flaviales* vestiti erant *purpura toga Germanica*, aut si mavis, *Græcanica*, nam ita amictus erat Domitianus, & eodem habitu Dialis sacerdos & Flaviales, teste Suetonio, in vita Domitiani. Nonne Cic. *Ep.* IX. *lib.* II. satis innuit Sacerdotes διβάφῳ vestitos esse? *Proinde*, ait, *isti licet faciant quod volent consules tribunos plebis, denique etiam vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ vestiant.* Et *Epistola* XVI. *libri* II. *ad Cælium dibaphum* pro *auguratu* sumit. *Curtius noster dibaphum cogitat, sed eum infector moratur.* Ovidius *libro* IV. *Fastorum. Ille purpurea canus cum veste Sacerdos.* Et Ricam, vestimentum purpureum, gestabant. Festus *lib.* XVI. *Rica est vestimentum quadratum, fimbria-*

tum

tum purpureum, quo Flaminicæ pro pallio utuntur. Habebant & *laticlaviam* veſtem & *prætextam*, quod cap. IX. probavimus. Sed eas fuiſſe purpureas, aut minimum purpurei quid habuiſſe, non dubito. Ex his meridiana luce clarius apparet, ſacerdotes veterum geſtaſſe optimam & pretioſiſſimam purpuram, cum eadem regibus, Conſulibus & imperatoribus ornamento fuerit. Non capio itaque cur exactiſſimus Rubenius, de *Re Veſt. lib.* II. *cap.* XIV. crediderit; Sacerdotes plebeia tantum & vili purpura veſtitos fuiſſe. non pretioſa & imperatoria. Nec illud colligi poteſt, ut putat, ex verbis Ciceronis, pro Sextio, *veſtitus* (Piſo) *aſpere noſtra hac purpura plebeja ac pene fuſca.* Nam locus ille intelligi poteſt, non de omnibus Sacerdotibus, ſed de auguribus tantum & fortaſſis de quibuſdam ex pontificibus. Eodem ſenſu intelligi poteſt locus, quem allegat, ex D. Gregorio Nyſſeno *Orat. de S. Theodoro. Me etiam imperatorum illorum miſeret, quod, cum per ſe ſatis magna inter homines dignitate ob regium imperium præditi ſint, pontificis appellationem ſibi ſumpſerunt, & lugubri obſcuraque purpura hujus dignitatis nomine induuntur, ad imitationem infelicium pontificum, in dignitate ſplendida atque illuſtri triſte atque inamœnum geſtantes indumentum.* Fortaſſe tempore D. Gregorii res mutatæ erant, ut viliorem tunc habuerint purpuram pontifices, quam ſub primis imperatoribus. Sane, uti audivimus, Plinius ſacerdotibus eandem adſcribit, quam imperatoribus. Eadem diis conſecrata eſt, quæ ſacerdotibus, ſecundum Servium. Dialis ſacerdos & Flaviales eodem habitu, quo Domitianus, ornati erant. Tyrio murice & διβάφῳ amicti erant, eorum igitur veſtitus aliquando ex purpura pretioſiſſima fuit. Sed de *purpura* ſive ארגמן, in ſacro Hebræorum veſtitu ſatis.

Caput XV.

De תולעת שני colore coccineo.

תולעת שני *Variæ interpretationes. Veſtis Chriſti* coccinea *& purpurea dicitur. Non erat hyſgina contra Rubenium. Coccineus color ruber. Ignei coloris eſſe* purpuram *maxime* coccinum. θώρηκες

πύῤῥινοι *Apocal.* IX. XVII. *Chlamys Christi* λαμπρά. ܙܗܪ ... זהר splendere. *Scrupulus Casaubono ablatus. Arabs* بريقا *Aquilæ* διάφανον. ὀξεῖα μέταξα. *Coccinea. Græcis ignis hodie* λαμπρός. coccinum *differt a purpura pretiosa, a plebeja, & ab hysgino.* Coccinum *cocco tingitur, unde & nomen.* Coccus *qualis fructus? Ejus succus facile corrumpitur, & in vermem mutatur. Hinc* vermiculus *dictus. Græce* σκώληξ. vermeil, & vermeillon. Scolecion. قرمز Kermes, *vermis quasi* قرمز fermes. *Apud Arabes* F. & K. *uno apice differunt, ut* E. & Γ. gamma & digamma *apud Græcos. Kermes esse animal. Hinc coccinum* **Carmesin** *Belg. & Gallis* Cramoisy. Carmesinum *quomodo a Scarlato differat.* Confectio Alkermes, *sic dicta a a cocco. Pellicula* cocci. *Animal sive succus in cocco.* Κόκκος *quia granum.* κόκκος βαφική granum tinctorium. Nux Indica *coccus.* **Kokus noot** *Belgis Coccus fructus illicis. Plinius, Dioscorides, Serapio & alii de* cocco. *Nascitur in Galatia, in Armenia, Cilicia, Hispania, Gallia & Polonia. Omnium optimus* Galaticus. *vocatur a Galatis* ὗς. *Inde* hysginum. *Pausanias explicatus. Turnebus, Hesych. & Suidas male* ὕσγην *pro* ὗς. Hysginum *quasi Sasginum.* Syr. ܣܣܓܘܢ *Sasgon Hebræis* סס Sas, *Vermis. Hinc Græce* σής. Sasgon, *color vermis. Vermitinctum. H. sive* aspiratio *assumit aut rejicit S.* Sus *pro* ὗς, *Germ.* Sauw. Hysginum *dicitur quia prius* cocco *tingitur antequam purpura inducatur.* Cusculium, *Quisquiliæ quid?* κοσκύλμάτιον, κοσκυλμάτια. Coccus *cur quisquilium dictus? Hodie* cochenille, coccenille *quasi* coccinulum. Coccinum *hyacintho tingitur. Puniceus color eximius in India animalibus instar canthari tingitur.* Coccinum *hodie* Scarlatum. *Sententia Ruellii, Gelenii & Groenhovii de scarlato. Nostræ conjecturæ.* Scarlatum *non dici a* cusculio, *non a* Galatico, *sed a* Sarlaca. Londres *pro* London. Nimaigre *pro* Nimaigue Sar *in* Sarlaca *Tyrus.* Lacca *color ruber.* סרלקא *Iudæis quid? Iarchii* פרי״קא & כרי״קא. *Circa has voces Bocharti difficultas. A nobis explicantur.* סרי״כא *forte pro* קרטא, *aut pro* סקרא. *Talmudicorum* חוט של סקרא filum coccineum. סרי״קא *pro* סרלקא Sarlaca. Apices (״) *pro* ל *extruso. Aqua farina & furfure fermentata ad tincturam coccini: Corium cocco tingi.* Sar-

laca *quasi* Tyrius rubor, *aut* Tyria lacca. *Sic dicta non quod esset purpura Tyria, sed ob similitudinem. Cotobicus* laudatus. תולעת שני *Hæ voces sæpe sic junguntur. Aliquando* שני תולעת *Nonnunquam* תולעת *absque* שני. *Et* שני *sine* תולעת. Tholaat *sæpe* Vermem *significat. Sæpe* colorem. *Locus Nahum cap.* II. IV. *explicatus contra septuaginta. Belg. & Germ.* **lachen** *ab Hebr.* לעג ridere. *Vestes rubræ bellatores decent.* Tholaat Schani *qualis color? Abarbanelis error qui* serici nativum *putat. Est color* ruber. *Est* coccineus. *Græcis, vulgato, Iosepho & Philoni* κόκκινον *&* φοινικοῦν, *&* coccinum. *Arabi* قرمز Kermes *&* Alkermes. Igneus rubor. Chaldæo צבע זהורי Color splendidus. *In Novo* T. tholaath schani *est* κόκκινον. *Loci Apocal.* XVII. IV. *&* XVIII. XVI. *Matthæi* XXVII. XXVIII. *& Lucæ* XXIII. XI. ܠܫܢܐ ܕ *Syro & Chaldæo* coccinum. לשון של זהורית Lingua coccinea *hircis appensa* X. *Tisri. Paulo* tholaath schani coccinum *Hebr:* IX. XIX. *Ipsa vox* תולעת coccinum *denotat. Est enim* vermis. שנים *in plurali. Sunt qui volunt* שני *&* שנים *esse* duplicia, *quasi esset* שְׁנִי *&* שְׁנַיִם *a radice* שנה *iterare.* τῶν LXX. *& Germanorum Iudæorum varia interpretationes.* κλώθω, κλωστὸν, *Belgice* een Klosse, **klosse garen**. Dentelles. **kanten**. *Falsæ omnes.* שני *non esse* κλωστὸν, διανενησμένον *&c. cum id exprimatur per* משזר. *Locus Prov. cap.* XXXI. XXI. *explicatus* δίσσαι χλαίναι. *Græcorum versio vitiosa.* χρονίζειν. מעלן *pro* לון: משלג pernoctare. *Hinc Belgis* **een loen/** percunctator, homo deses *Pœnula Pauli* II. *Tim.* IV. XIII. χλαῖνα *quid Suidæ? Vestimentum hybernum.* J. Baptista Donius *laudatus.* Hieronymus, vulgatus, Lutherus, Junius, Belgæ, Galli, Diodati, Buxtorfius, *aliique multi a septuaginta decepti.* χλαίναι πορφυρέες *Homeri.* Tyria læna. Coccinea, Hyacinthina. *Chaldæus laudatus., Lapsus* vulgati, Hieronymi, Buxtorfii, Cocceii, *omniumque fere interpretum, qui* coccinum *dicunt* dibaphum *&* bis tinctum. *Ante Hieronymi tempora nemo sic locutus est.* δίβαφον *proprium epithetum est purpuræ Tyriæ. Plinius explicatus. Error Lexicographorum & interpretum.* שני *esse colorem Rubrum.* שני *quibusdam a* שנה iterare. *Conjectura an non a* שנן acutus est? Schani *quasi* acutum, *ut Græcis* ὀξεῖον. *Hebræis* coccinum *dici* שן Sen, *docet Hieronymus.* Tholaath Schani *quasi*

vermiculus acutus. *Coccineus color pretiosus. Imperatorum & Magnatum vestimentis dicatus. Purpura & coccinum junguntur, & aurum χρυσοκόκκινον. Gentilium Sacerdotes cocco vestiti.* Purpura, coccus & conchylium, *ut pretiosissimi colores junguntur a Quintiliano. In sacris vestibus tingitur lana, non panni integri, uti apud nos.*

CXCVIII. TErtius colorum qui arte inducti sunt, in sacro vestitu, est תולעת שני *Tholaath Schani.* Chaldæus habet צבע זהורי. Septuaginta κόκκινον *Coccinum*, & κόκκινον διπλοῦν *coccinum duplum.* vulgatus *coccum bis tinctum.* Josephus κόκκον. Aliquando Josephus etiam & septuaginta φοινικοῦν. Arabs صباغ القرمز *Colorem alkermes.* Aquila διάφανον Symachus διάβαυνον, Hieronymus *coccum.* Junius *coccinea dibapha.* Lutherus Rosin roth. Belgæ scharlacken / sic & Diodati cum aliis. In multiplici ac dubia hac interpretatione, quemadmodum in reliquis coloribus, vix aliquid certi adfirmari licet. nihilominus *Coccineum* fuisse Hebræorum *Tholaat schani*, vix dubito, quod ideo probare suscepimus.

CXCIX. Capite præcedenti jam ostendimus, omnes colores, qui aliquem ruborem habebant, ab antiquis sæpe purpureos dici, ideoque ipsum coccinum, eodem nomine venire. Atque hanc ob causam Horatium *lib.* II. *Sat.* XVI. vestem *rubro cocco* tinctam confundere cum *purpura.* Nec immerito idem colligunt quidam inde, quod eadem vestis, qua Christus a perfidis Judæis amictus fuit, & quam Matthæus cap. XXVII. vers. XXVIII. vocat χλαμύδα κοκκίνην *chlamidam coccineam*, a Marco & Johanne dicatur πορφύρα & ἱμάτιον πορφυροῦν *purpura* & *vestimentum purpureum.* Marc. XV. XVII. Joh. XIX. II. Nec ulla necessitas me cogit hæc de hysgino explicare, cum celeberrimo Rubenio, *de Re vest. lib.* II. *cap.* XIV. quasi tunica illa Christi ab uno Evangelistarum *coccinea* diceretur, ab aliis vero *purpurea,* quod cocco & purpura tincta, ideoque hysgini coloris, fuerit, quod minime probabile puto. Itaque Vel inde patet, coccineum colorem rubrum fuisse, apud veteres. Sed hæc sunt cuilibet obvia. Ostendimus etiam cujusmodi ruboris fuerit coccinum, & quomodo a purpura Tyria differat? Scilicet purpuram rubram fuisse, instar nigricantis rosæ, aut sanguinis concreti, ita ut fere mixta fuerit ex austera ali-

qua

qua nigritia & nitente rubore: Coccinum vero rubrum fuiſſe, rubore florido & acuto lumine ſplendens, inſtar micantis roſæ, ſed nigritia iſta & ſaturitate purpuræ fraudatum. Roſæ enim ſplendorem, & gratum admodum nitorem cocco adſcribit Plinius *lib.* IX. *cap.* XXXVIII. & *lib.* XXI. *cap.* VIII. ut capite præcedenti diximus. Igneus color præterea dicitur ab aliis, & quidem non ſine cauſa, cum inſtar candentis ferri, aut ardentiſſimi ignis rubeat & ſplendeat. Sane omnem purpuram ignei coloris fuiſſe docet Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IX. *Fulgorque quidam in illa* (gemma ſcil.) *purpuræ non ex toto igneus.* Iſidoris *purpuram* ſic dictam vult, *a puritate lucis.* Et Virgilius *Æn. lib.* IV. *Tyrium muricem* (id eſt *purpuram*) *ardere* dicit. *Ardere* ignis eſt. Igneus tamen fulgor multo vehementius ſplendet in coccino quam in purpura Tyria, ideo coccino maxime attribuitur: excitatior enim & acutior color in cocco, preſſior autem & aſtrictior in purpura roſæ nigricantis. Ideoque coccinum præcipue fulgere & ſplendere dicitur inſtar ignis. Hinc Epiphanius θώρακας πυρίνους, Apoc. IX. XVII. exponit per κόκκινα, in *Alogis ſect.* XXXIV. quod coccineus color ſit maxime igneus. Sic chlamys coccinea, ut habet Matthæus cap. XXVII. XXVIII. a Luca cap. XXIII. XI. vocatur λαμπρὰ *ſplendida*, quod de coccino omnino intelligi debet. Nec aliter intellexit Syrus, cum pro λαμπρὰ habeat ܙܗܘܪܝܬܐ quod eſt ipſiſſimum Chaldæorum זהורי & זהוריתא coccinum, ſic dictum a זהר *ſplendere*, quia inſtar ignis ſplendet. Miror itaque eruditiſſimum Caſaubonum in *Exercit. Anni* XXXIV. *num.* LXXIX. tam ſolicitum fuiſſe, de hujus vocis radice & origine, cum Chaldæo & Syro coccinum ita dicatur ob ignis ſplendorem. His adſtipulatur Arabs, nam cum potuerit reddere per قرمز *Kermes*, maluit tamen uti voce, quæ ſplendorem aut fulgorem ſonaret. برقا ab Hebræo ברק *fulſit, corruſcavit.* Idem intellexiſſe videtur Aquila per ſunm διάφανον, nam διάφανα maxime ſplendere ſolent. Non poſſum hic intacta relinquere doctiſſima obſervata Magni Salmaſii *ad Tertullianum de Pallio. Et*, inquit, ὀξεῖα μετάξη *in recentioribus Græcorum Imperat. conſtitutionibus* τὸ χρυσόβδελλον διὰ μετάξης ὀξείας ἀπηώρητο. *Ubi* ὀξεῖα *metaxa, eſt coccinea. Idem eſt* λαμπρὸν, λαμπρὸν χρῶμα, *de coccino dixit Plutarchus in nuptialibus præceptis. Inde* λαμπρὰ ἐσθὴς *coccinea apud Euangeliſtam. Latinis* clara veſtis, *&* cla-

ra purpura. *Nam purpura maxime clara* τὸ λαμπρὸν *habent*, *quod in cocco inest. Graci hodieque ignem*, *absulute vocant* λαμπρόν. Meridiana luce igitur clarius est, coccineum colorem ignei splendoris fuisse. Differt itaque coccineus color a purpura Tyria pretiosa illa, a plebeja, & ab hysgino. A plebeja quidem, quod, cum sit ruber color, acutissimo tamen lumine splendeat, cum plebeja rubra quidem sit purpura, sed obtusa & pœne fusca. A Tyria, quod eodem quidem ardore fulgeat, sed eadem nigritia & saturitate fraudatus. Ab hysgino, quod eundem quidem habeat nitorem atque lumen, at non perinde sit saturatus.

CC. Coccineus autem ille color *cocco* tingitur, unde & nomen, eodem plane modo ac purpura & conchylium. Nam quemadmodum *conchylium* dicitur pro *conchyliata veste*, quia conchylio tingitur, *purpura* pro *purpurea*, quia purpura pisce; sic *coccus*, pro *coccinea*, quia cocco inficitur. Hinc *Horatius* II. *Sat.* XVI. *cocco tinctam vestem*, & Martialis *lib.* VI. *Ep. ad Bassum*, *cocco madidam*, habent. De hoc colore cocco tincto Plinius quoque *lib.* XXII. *cap.* II. *Iam vero infici vestes scimus admirabili fuco* (aut, si mavis cum aliis, *succo*, quamvis etiam dicatur *fuco* tingere) *Atque ut sileamus*, *Galatia*, *Africa*, *Lusitania granis*, *coccum*, (lege *Lusitania cocci granum*) *Imperatoriis dicatum paludamentis*. Est autem coccus fructus rotundus instar lentis, aut exigui pisi, qui crescit circa fruticem illicis; aut potius excrescentia quædam est, quam verus fructus: nullum enim habet florem, ut reliqui arborum fructus, nullum pediculum, nec ejusmodi alias partes, sed ipsis ramis arctissime adhæret, qua parte exiguum habet foramen. Succus autem ejus facillime corrumpitur, & in vermem mutatur, qui pedibus & exiguis alis mobilis factus, aufugit & avolat, nisi morte præveniatur. Ideo rustici qui ejusmodi grana colligunt, quamprimum animalcula hæc animadverterint, linteo, aut sacco, cui indiderunt, leviter concutiunt, donec emoriantur. Hinc non tantum *coccus* κόκκος dicitur, sed & *vermiculus*, Græce σκώληξ. Glossæ nostræ, inquit Salmasius, κόκκος *vermiculus*, & Lexicon Græc. Lat. Cyrilli κόκκος βάμμα *vermicula*, *hoc coccum* Glossæ veteres *Fucus vermiculus*. Uude & *vermitinctum*. σκώληξ Γαλατίας pro *cocco Galatico*, & σκώληξ ὁ πόρφυρος. Inde & minium nostrum hodie *vermeil* & *vermillon*, quasi *vermiculum*. Audiamus Plinium *libro* XXIV. *cap.* II. ubi de

cocco

cocco. Eſt autem, inquit, *genus* (cocci) *ex eo in Attica fere & Aſia naſcens, celerrime in vermiculum ſe mutans, quod ideo Scolecion vocant.* Scolecion ſcil. dicitur, a Græco σκώληξ, quod *vermem* ſignificat. Sed de hoc cocco atque vermiculis fuſius agit Pauſanias in Phocicis. τὴν δὲ θάμνον ταύτην, Ἴωνες μὲν καὶ τὸ ἄλλο ἑλληνικὸν κόκκον, Γαλάται δὲ οἱ ὑπὲρ Φρυγίας φωνῇ τῇ ἐπιχωρίῳ σφισὶν ὀνομάζουσιν ὗς. ἔστι δὲ αὕτη μέγεθος μὲν ἡ κόκκος κατὰ τὸν ῥάμνον καλούμενον, φύλλα δὲ μελάντερα μὲν καὶ μαλακώτερα ἢ ἡ σχοῖνος. τὰ μέν τοι ἄλλα ἐοικότα ἔχει τῇ σχοίνῳ. ὁ δὲ αὐτῆς καρπὸς ὅμοιος τῷ καρπῷ τοῦ στρύχνου. μέγεθος ὀρόβου. γίνεται δέ τοι ἐν τῷ καρπῷ τοῦ κόκκου βραχὺ ζῶον. τοῦτο εἰ ἀφίκοιτο, ἐς τὸν ἀέρα πεπανθέντος τοῦ καρποῦ, πέπεται αὐτίκα, καὶ ἐοικὸς κώνωπι φαίνοιτο ἄν. νῦν δὲ πρότερον πρινὴ τὸ ζῶον κυηθῆναι. συλλέγουσι τοῦ κόκκου τὸν καρπόν. καὶ ἔστι ἐρίοις ἡ βαφὴ, τὸ αἷμα τοῦ ζώου. *Fruticem hunc Iones, & reliqui Græci coccum, Galli qui ſuper Phrygiam ſunt, patria voce* hys *nominant. Creſcit ad magnitudinem Rhamni, folio nigriore & molliore quam lentiſcus, in reliquis lentiſco ſimilis ejus fructus ſolani fructui ſimilis ervi magnitudine. Gignitur in cocci fructu poſillum animal; id ſi maturo fructu in aerem exilierit, ſtatim volucre fit, culici ſimile: Sed antequam concipiatur animal, cocci fructum legunt. Adhibetur autem ſanguis animalculi ad tingendam lanam.*

CCI. Hoc naimal Arabs قرمز *Kermes* vocant. De quo vide Lexicon Golii. Videtur autem dici *Kermes*, quaſi *vermis*. Arabibus enim non eſt inſolens, voces Græcas & Latinas adoptare, ut alibi demonſtravimus. Poſſet etiam aliquis dubitare utrum ne primum Arabes فرمز *Fermes* ſcripſerint, uno enim apice tantum differunt apud eos F & K, ut & apud Græcos F & Γ, *digamma* & *gamma*, quæ eandem fere vim habent ac C. & K. Nec inſolens eſt litterarum mutatio V in G. aut K. *Kermes* autem animal eſſe docet Sariph, *Alkermes, nomen animalis incidentis ſuper ilicem, quæ eſt ſpecies quercus mediocris.* Alcmanus, *Alkermes color Armenius, qui exprimitur e vermibus, in quorum viſceribus latet.* Alii in Abenbitare., *Alkermes eſt animal, quod in ſpinoſa planta generatur, & in arbuſto, ex quo ſulphurata fiunt ad ignem accendendum, mediæ magnitudinis inter herbam & fruticem, ramis multis ſed tenuibus. Hoc autem animal inſtar lentis eſt initio, valde parvum, ſed augere non deſinet, donec ciceris magnitudinem aſſequatur*

tur

tur. Hæc Arabice reperies apud Bochartum *de Animalibus*, *parte* II. *lib*. IV. *cap*. XXVII. Eſt itaque *Kermes*, ſive *Alkermes* Arabum *vermis*, unde factum eſt, ut coccineus color etiam *Carmaſinus*, Gallice *cramoiſy*, & Belgice **karmeſijn** diceretur: ut decipiantur ii qui Karmeſinum a coccino diſtinguunt. Hodie quidem noſtri infectores diſcernunt *carmeſinum* a *Scarlatto*, ſive coccino, & intelligunt per Carmeſinum coccineum quidem colorem, qui etiam cocco tingatur, ſed obſcuriorem, & non perinde nitentem & floridum, quemadmodum eſt verum coccineum, ſive ſcarlattum, cum fiat alio temperamento & medicaminibus. Arabicum itaque Kermes, vel *Alkermes*, nihil aliud eſt quam coccus, aut cocci vermis. Inde etiam *confectio Alkermes*, adeo a Medicis decantata; ita dicta quod coccus illius ſit præcipuum ingrediens: non autem ſericum cocco tinctum, ut alii ſuſtinent, ſed ipſe coccus adhibetur, cum pomorum ſucco, aqua roſarum, ſaccharo, ambra, ſandalo, cinnamomo, lapide Lazuli, margaritis, muſco, auro &c.

CCII. Duo in cocco reperiuntur. Primum pellicula, cui ſuccus ineſt, ex quo animalculum naſcitur. Secundum ipſum animal, ſive ſuccus a cocco ſeparatum. Ex animalculi ſubſtantia, tanquam ex nucleo, aut medulla præſtantiſſimum & vegetiſſimum colorem fieri quidam tradunt. Pelliculæ autem vacuæ & vermiculis relictæ, etſi non ſint ejuſdem valoris, tamen non ſunt plane inutiles: nam ex iis quoque color non contemnendus elicitur, Dicitur autem Græcis Κόκκος, quia eſt *granum*, hoc enim Græcis κόκκος, ſignificat. Ideo Plinius *granum cocci*, & Dioſcorides κόκκον βαφικὴν *granum tinctorium*, habent. Sed & nux Indica *coccus* dicitur & apud nos nux juglans, **kokus noot**/ ob ſimilitudinem aliquam. Naſcitur hoc granum circa fruticem ilicis, quæ eſt genus arbuſculi roburi non abſimile, ſed non ejuſdem magnitudinis. Coccum autem fert ſolummodo quamdiu non fert glandem, cum adolevit, & in arborem excrevit fert glandem, etiam gallam, ſed ceſſat coccus. Ideoque ſolent incolæ iſtorum locorum quadriennes aut adultiores ſtolones urere, ut proximo anno novelli reſurgant, qui deinde ſingulis annis aliquot ſubſequentibus, coccum ramulis inhærentem inſtar exiguorum piſorum gignunt colore primo albido, per maturitatem vero cineritio. De eodem genere ilicis Plinius *libro* XVII. VIII. *Omnes tamen has ejus dotes ilex*,

Colo provocat cocco Granum hoc, primoque ceu scabies fruticis (sic libenter lego cum Turnebo & Salmasio) *parvi*, *aquifoliæ ilicis coscylium vocant*: *pensionem alteram tributi pauperibus Hispania donat*: *gignitur & in Galatia*, *Africa*, *Pisidia*, *Cilicia*. Dioscorides *lib.* IV. *cap.* XLVIII. Κόκκος βαφική, θάμνος ἐστὶ μικρὸς, φρυγανώδης, ᾧ προσκεινται οἱ κόκκοι ὡς φακοὶ, οἵ τινες ἐκλεγόμενοι συντίθενται· ἀρίστη δὲ ἐστιν ἡ Γαλατικὴ καὶ ἡ Ἀρμενιακὴ, ἔπειτα ἡ ἐν Ἀσίᾳ δὲ ἡ Κιλίκιος. ἐσχάτη δὲ πασῶν ἡ ἐν Ἱσπανίᾳ. & mox: γίνεται δὲ ἡ ἐν Κιλικίᾳ ἐν τοῖς δρύσιν ὁμοίως κοχλίᾳ μικρῷ ἣν αἱ τῇδε γυναῖκες τῷ στόματι ἀναλέγουσαι κόκκον καλοῦσιν. *Coccus quo tingitur*, *frutex est*, *parvus ex cremiorum genere*, *cui grana ceu lentes adhærent*, *quæ quidem exempta*, *decerptaque reponuntur*. *Optimum gignitur in Galatia*, *& Armenia*, *denique in Asia & Cilicia*: *omnium postremum quod in Hispania provenit*. *Nascitur porro in Cilicia in quercubus*, *exilis cochleæ similitudine*, *quod illius regiones fœminæ coccum vocant*, *& ore legunt*. Eadem habet Serapio, c. CCCI. ubi de Kermes. *Chermes*, inquit, *est arbustum quod administratur ad accendendum ignem*, *& est medium inter arborem & herbam*, *cujus rami sunt multum subtiles*, *super quos sunt grana rotunda*, *similia lenticulæ*, *quæ colliguntur*, *& reponuntur*, *& conservantur*, *& conficiuntur ad tingendum*. Ita illius interpretes. In ilice itaque, aut genere quercus crescit coccus. Sunt tamen qui docent etiam crescere in Myrrho, in saxifraga & pimpinella, quam alii etiam *laccam* putant. Loci in quibus provenit, sunt *Galatia*, *Armenia*, *Cilicia* & *Hispania*, ut ex Dioscoride, Plinio & Serapione audivimus. Reperitur tamen in *Gallia* quoque, & *Polonia* & alibi. Sed omnium optimus est Galaticus coccus, ut iidem docent, quibus accedit Plinius Secundus *libro* XXII. *Coccum Galatiæ rubens granum circa Emeritam Lusitaniæ in maxima laude est*, ut ait iterum Plinius Hist. *lib.* IX. *cap.* XLI. Videatur etiam *lib.* XXII. *cap.* II. Tertullianus *de Pallio cap.* IV. *latioris purpuræ ambitio & Galatici ruboris*.

CCIII. Hoc granum, sive hic vermis βαφικὸς a Galatis vocatur ὗς, ut ex Pausania, Phocic. lib. X. loco supra allegato, constat. Inde color *hysginus*, ex purpura Tyria & cocco, de quo capite præcedenti mentionem fecimus. Sunt qui apud Pausaniam legant ὕσγην *hysgen* pro ὗς *hys*, in qua sententia etiam est Turnebus *Adversar. lib.* XIX. *cap.* XXV. ideo proculdubio quod Hesychius

& Suidas ὕσγης meminerint. Sed an Grammatici illi non decepti ſint, jam non diſputo. Saltem ego credere non poſſum ὕσγην ſcripſiſſe Pauſaniam, ſed ὗς. Eſt itaque ὕσγινον ſive ὕσγη vox compoſita ex ὗς, aut potius גון הום pro סס & גון, ut ſit quaſi *ſaſgon*, ut Syri [illegible] *color cocci.* Nam סס *Sas*, de quo antea jam egimus Hebræis ſignificat *Vermem* (unde fortaſſis Græcorum σὴς) & צבע *colorem*; ut *Saſgon* nihil aliud ſit quam *color vermis*, *vermitinctum*, uti etiam coccinum vocatur. Nihil autem refert Græcis dici ὕσγινον, ſive ὕσγην, pro σάσγινον, aut σάσγην, cum aſpirationi non ſit inſolens σ ab initio aut aſſumere, aut abjicere, quod vel ex ſola voce *Sas* apparet. Factus enim eſt ſus, porcus a Græco ὗς, aut potius Græcum ὗς ex Germanorum Sauw, quod idem ſignificat. Prius itaque *byſginum* nihil aliud ſignificaſſe auſim adfirmare, quam coccinum, poſtea vero colorem mixtum, ex cocco & Tyria purpura, ita tamen, ut quamvis purpura ad hanc infecturam adhiberetur, non minus quam coccus, *Coccinum* tamen diceretur potius quam *purpura*, quia cocco prius tingi ſolebat.

CCIV. Nonnunquam *cuſculium* dicebatur, ſive *coſcylium.* Vide Plinium *lib.* XVI. *cap.* VIII. In quibuſdam etiam codicibus habetur *quiſquilium.* Quid autem ſit quiſquilium ſatis notum eſt. Scilicet res levis, minuta & nullius pretii, qualia ſunt *terrarum purgamenta, & quidquid ex arboribus ſurculorum, & foliorum minutim decidit*, ut habent Varro, Feſtus & Iſidorus. Ideo Græcis κοσκυλλᾷν eſt minutias excreſcentes præſecare, ut alibi obſervat Salmaſius. Sunt etiam κοσκυλμάτια coriorum & pellium minuta præſegmina, ut habent Heſychius, Suidas & Ariſtophani Scholiaſtes. Inde res quævis leves & nihili quiſquiliæ dicuntur. Hinc Cæcilius, notante etiam Feſto,

Quiſquilias volantes, venti ſpolia memoraſti modo.

& Nævius *in Togularia*:

Ac deturba te ſaxo, quiſquiliæ, non homo.

Coccus autem quiſquiliæ dicitur, non quidem quod res vilis fuerit, erat enim ſatis cara & pretioſa, ita etiam ut ruſtici & pauperes, in Hiſpania, quibus pecunia deficiebat, cocco tributum ſolverent, ut ait Plinius *libro* XVI. *cap.* VIII. Sed quod ſtolonibus deraſum caderet, inſtar minutiarum & quiſqui-

liarum

liarum. Sunt tamen qui conjectant cusculium, sive quisquilias, non omnem substantiam cocci significare, sed tantum pelliculas granorum, ab animalculis desertas, quæ, si conferamus cum animalculis ipsis, revera (etsi non plane sint inutiles) sunt tantum quisquiliæ & res leves. Ex hoc nomine *cusculium* videtur nostrum *cochenille* (ita enim hodie coccum vocant Galli, & Belgæ *coccenille*) factum videtur? si modo non ex ipso cocco, ut diceretur, per diminutionem *coccinille*, quasi *coccinilum*, quia parvum granum est. Hoc cocco verus coccineus color tingitur. Narrat quidem Plinius *lib.* XXI. *cap.* XXVI. in Gallia etiam hyacintho pro cocco hysginum tingi. Sed locus ille aut corruptus est, & potius legendus ut habent alii, *hoc ibi loco hysginum tingitur*, non vero, *hoc ibi cocco h. t.* Aut si *pro cocco*, id tantum intelligi debet, quod colorem aliquomodo similem reddiderit coccineo, quemadmodum & *purpuram Tyriam herbis tingi* dixit.

CCV. Narrat præterea Ælianus *libro* IV. *cap.* XLVI. *animal.* Indos puniceos vestes tingi animalibus quibusdam prælongis pedibus, qui canthari magnitudinem habent. Ejusmodi fuisse purpuram illam quam Persarum Rex Aureliano misit, ut ait Vopiscus, quod capite præcedenti notavimus, fere credidissem, nisi dixisset Vopiscus, sermonem esse: *sandicem Indicam talem purpuram facere si curetur.* Sane Ælianus hunc colorem pretiosissimum dicit, & a Persis expeti. Mittitur enim Persarum Regi, inquit, καὶ τόγε οὐδὲς τῆς ἐσθῆτος δοκεῖ θαυμαστοὶ, καὶ ἀντικεινομένη γε τοῖς Περσῶν ἐπιχωρίοις κρατεῖ κατὰ πολὺ καὶ ἐκπλήττει, ὥς φησὶ Κτησίας. ἐπεὶ καὶ τῶν ἀδομένων τῶν Ζαρδιανικῶν ὀξυτέρα τέ ἐστι καὶ τηλαυγεστέρα. *Et eam mirantur Persæ, & patriis suis vestibus anteponunt pulcritudine & pretio, ut ait Ctesias, nam vel celebribus illis Sardianis floridior & splendidior est.* Sed de cocco plura vide, si placet, apud Mathiolum *in Dioscoridem*, Dodoneum, Bodæum a Stapel in suis *commentariis ad Theophrastum de plantis*, & Salmasium *in Exercitationibus Plinianis.* Ut ut sit, hoc grano sive *cocco* verus color coccineus tingebatur apud antiquos, ut & hodie apud nos. Hic etiam est color ille eximius & pretiosissimus quem hodie *scarlattum*, Galice *Escarlatte*, Belgice **scharlacken**/ Germanice scharlach, dicimus.

CCVI. Quoniam autem hic mentio incidit de *Scarlatto*, non possum non addere nostras conjecturas, de vocis illius origine. Plurimi

rimi ſane auctores loquuntur de *Scarlatto* : ſed vix ullus tentavit fontem vocis aperire. Sunt qui putent dictum eſſe *Scarlattum* quaſi *quiſquiliatum* aut *cuſculiatum* a *Cuſculio*, quo nomine coccum deſignari jam modo oſtendimus. Videantur Ruellius & Gelenius, &c. Sed hæc etymologia paucis arridet. Magnus Groenovius, vir dum viveret in literis primus, οἷος ὢν! mihi amiciſſimus, & cujus manes omnes boni & docti mecum in æternum venerabuntur, in doctiſſimis ſuis notis ad Plinium Secundum, non ita pridem editis, quem librum mihi dono miſit, vix tribus diebus ante lethalem illum, & funeſtiſſimum morbum, quo jam heu! κεῖται Πάτροκλος, ad libr. XXII. cap. II. derivatum omnino voluit a Galatico; ut diceretur *Carlate*, *Scarlate* & *Ecarlate* & *Carlatum*, quaſi *Galaticum*, ſcilicet *Galaticus color*, cum coccinum Galaticum præſtantiſſimum traderetur ab auctoribus. Eſſet autem *Carlatum* pro *Galaticum*, inſerto ſolummodo R. quemadmodum dicitur *ſtirps* pro στίπος, *perdix* pro perdrix, *Londres* pro *London*, addo, & noſtrum hodie Novomagum, a Gallis dici *Nimaigre* pro *Nimegue*. Hæc & multa alia doctiſſima ibi habet, magnum litterarum decus. Non poſſumus tamen quin & noſtram conferamus ſymbolam, & quid hac de re ſentiamus, in medium proferamus, prout olim his de rebus cum eo communicavimus, cum viva voce, tum literis, ut videre eſt ex epiſtola eximii viri, huic Operi præfixa, quæ, puto, ultima fuit, quam politiſſimus ſtilus exaravit. Si ad Gallicum *ecarlatte* reſpiciamus, dubitari poſſet annon derivetur a voce quæ in *ate*, *atus*, aut *aticus* terminatur. Sed cæteræ nationes, ut Germani & Belgæ Scharlach & **Scharlaken** habent. Sic etiam ſcribendum puto, *Scarlaka*, aut *Sarlacum* potius quam *ſcarlatte* aut *ſcarlatum*, ut non dubitem quin Gallicum *Eſcarlatte* ex *Scarlake* aut *Sarlaco*, deductum ſit. Solenne etenim eſt Gallis litteram E. præſigere τῷ S. ut *Eſphere* pro *ſphæra*, *Eſchelle* pro *ſcala*. Nec nos morari debet quod dicant *eſcarlate* & non *eſcarlake*; nam hoc factum exiſtimandum eſt more gentis, quæ non amat pronunciare literam K. & C. ſed mutant ſæpe in T. ut *clauſporte* pro *clauſiporca*, ut obſervat doctiſſimus Menagius in ſuo Etymologo, quemadmodum & Latini C. in T. ut beſtia pro βόσκημα, & *Lutetia* pro Λουκετία. Non mirum igitur ſi *eſcarlate* pro *Sarlake* dicant. Jam vero *Sarlake*, ſic dicitur quaſi *Sarlacca*, color ruber Tyrius? ita compoſita eſt vox ex *Sar* & *lacca*.

CCVII.

CCVII. Capite præcedenti demonſtravimus *Sar* & *Sarra* Tyrum inſulam eſſe, & purpuram *Sarranam* & *Sarranum oſtrum* dici quaſi *purpuram Tyriam*. Atque ita *Sar* in noſtro Sarlake eſt *Tyrus*. Hæc ſuboluiſſe videntur *Cotovico* in ſuo itinerario Hieroſolymitano, lib. I. cap. XIX. ubi **ſcharlaken** vel **ſarlaken** ab urbe hac *Sarra* (id eſt *Tyro*) dici exiſtimat. Non multo difficilius erit conjecturare quid ſit *lake*, nempe Hebræorum לקא *lacca*, quam vocem colorem rubrum inſtar coccini, immo & coccinum ipſum ſignificare, capite præcedenti quoque oſtendimus. *Scharlake* ſic erit Hebræis סרלקא *Sarlaca*, *Lacca Tyria*, ſive *color ruber Tyrius*. Sane ſic videtur vocari a Jarchio & aliis, vocem enim illam לקא quæ reperitur *Maſſechet Cholin* & *Peſachin*, de qua capite præcedenti, Jarchius in *Cholin* exponit per פר״קא. In *Peſachin* autem per סר״קא. Neutrum fatetur magnus Bochartus ſe intelligere. *De Animal. part.* II. *lib.* V. *cap.* XIV. Puto tamen nec Sphinge, nec Ariſtarcho opus eſſe. Optime ſcribitur in poſteriori loco סר״קא per ס & non per פ, & ad hunc prior locus emendandus eſt. Quid autem Jarchio ſit τὸ סר״כא *ſarca* clara quidem demonſtratione non conſtat. Conjecturare aliquis poſſet an non ſcripſerit קרטא aut קרתא: dicitur enim tinctura laccæ *Kartas*, ut ſupra ex Serapione audivimus. Sed hoc eo ſenſu apud Judæos non reperio. Veriſimilior eſſet conjectura ſi quis diceret, legendum eſſe סקרא pro סרקא. Nam סיקרא ſignificat *minium*, colorem rubrum: unde illud toties in Talmude decantatum חוט של סיקרא *filum rubrum*, aut *coccineum*, uti quidam exponunt, quo circumdatum erat altare exterius, ad diſcernendas aſperſiones ſanguinum ſacrificiorum. Quorundam enim ſanguis ſupra, aliorum infra filum iſtud ſpargendus fuit, quemadmodum id fuſius docebimus, in noſtris commentariis de Sacrificiis & Oblationibus. Sed omnium conjecturarum veriſſimam hanc eſſe puto. Per סר״כא nihil aliud eſſe intelligendum quam שרלקא, *Sarlaca*, atque ſic eſſe ſcribendum, & emendandum locum Jarchii סר״קא, inſerta tantum littera ל. Forſan male noſtræ editiones סר״קא cum duobus apicibus (״). Fallor ſi non inſcitia alicujus librarii adpicti ſint, quaſi eſſet vox barbara, quam ejuſmodi apicibus notare ſolent, ut, extruſo ל, apices adderent. Jarchius itaque, mea quidem ſententia, ſcripſit סרלכא *Sarlaka*, non autem סר״כא aut פר״כא, ut *coccinum* intellexerit. Et ſane eo magis de noſtro **Scharlaken** / aut coccino intelligenda eſſe videntur loca illa Talmudis,

quod in Pesachim quæstio sit de aqua surfure & farina fermentata, qua utuntur infectores ad tingendam laccam, cujusmodi aqua & hodie utuntur, ad tincturam coccini, ut nostri infectores norunt. Quando igitur Jarchius *in Cholin* לכא explicat, per צבע עור אדום שקורין פריקא *Colorem rubrum corii quem vocant* פריקא (pro quo lege סרלקא) perinde est ac si dixisset: *color est ruber corii, quem vocant Sarlaka.* Nec est quod mireris *Sarlaka*, sive coccineum colorem corio adscribi; nam revera coria cocco tingebantur, unde calcei delicatiorum, de quo Martialis lib. XI. *Ep.* XXIX.

Coccina non læsum cingit aluta pedem.

Dicitur autem coccinum *Sarlaka*, sive color ruber Tyrius, non quod revera fuerit purpura Tyria, sed ob similitudinem, quemadmodum supra ex Plinio audivimus. *Galliam transalpinam Tyrium herbis tingere*; deinde coccinum & fere omnes colores rubros purpuram dici: & fortassis inde etiam, quod Tyrus non minus eximium coccinum, quam purpuram tingeret. Sed de hisce judicium sit penes doctos.

CCVIII. Hæc de coccino veterum sufficiant. Propius inquirendum erit, quid fuerit nostrum תולעת שני *Tholaath Schani*. Ante omnia notandum est, has voces sæpissime sic conjunctim legi, ut Exod. XXV. & XXVI. & XXVIII. & XXXV. & XXXVI. & XXXVII. & XXXIX. Levit. XIV. Numer. IV. & XIX. Aliquando τὸ שני præcedit τὸ תולעת, & legitur שני תולעת, ut Levit. XIV. Sæpe reperies unicam vocem tantum, ut תולעת absque שני, quemadmodum Esaiæ I. XVIII. & Nahum II. IV. Aliquando שני absque תולעת. Genes. XXXVIII. Josuæ II. II. Sam. I. Es. I. XVIII. Jerem. IV. XXX. Cant. IV. III. Prov. XXXI. XXI. Sed quocunque sumas modo, sive תולעת שני, sive שני תולעת, sive תולעת, sive שני, semper eundem significat colorem. Vox תולעת in sacra Scriptura sæpissime *vermem* significare, nemo ignorat qui vel prima rudimenta linguæ sanctæ didicit. Videantur loca Exodi XV. XX. Deut. XXV. XXXIX. Es. XIV. II. & LXVI. XXIV. Jonæ IV. VII. Job. XXVIII. VI. Psalm. XXII. VI. Ita dictus a verbo לוע vorare, absorbere, quia vermes res consumere & rodere solent, prout Deus minatur, Deutr. XXVIII. XXIX. *Vineas plantabis, & coles; sed vinum non bibes, neque colliges, quia comedet illas* התלעת *vermis.* At non tantum vermem significat, sed præterea colorem, quod ex pluribus locis manifesto constat. Non tantum ubi de Re vestiaria sa-

cra,

cra, de Tabernaculo, aliisque rebus quibus in sacrificiis utebantur Sacerdotes, quæstio est, ut Exod. XXV. & XXVI. XXXVIII. XXXIX. Lev. XIV. Num. IV. XIX. & alibi, sed etiam ex locis multis aliis, Es. I. XVIII. Nahum. II. IV. *Tholaath* Colorem significare patet vel ex solo loco Esaiæ cap. I. com. XVIII. : אם יאדימו כתולעת *Si rubra fuerint* (peccata vestra) *ut tholaath*. Nahum cap. II. vers. IV. אנשי חיל מתלעים *viri fortes coccinati*, id est, *coccino vestiti*. Verum est seniores hunc locum non intelligere de *coccino*, sed de *irrisione*. Sic enim illi ἐμπαίζοντες ἐν πυρί, sed decepti sunt proculdubio vitioso codice, ut legerint מתלעגים, ut observat Capellus in sua critica sacra, aut potius מתעללים, ut vult doctissimus Bochartus. Nam utrumque *irridere*, *subsannare* significat, tam עלל quam לעג, unde etiam (quod obiter notari velim) nostrum Germ. & Belgice **laggen**. Sed melius vulgatus *Coccinatos*, & Chald. לבישין זהוריתא *vestiti coccino*. Eodem sensu Jarchius & Kimchius istum locum exponunt. לבושים בבגדים צבועים כתולעת שני *vestiti vestibus, tinctis cocco*. Et sane ibi de colore agi apparet ex voce præcedenti מאדם *ruber*. Maxime autem quod de bellatoribus Babyloniis sermo sit: bellatores enim decet color ruber, sanguineus, ut purpureus aut coccineus, quemadmodum docet Philostratus *in Epistolis de Lacedæmoniis*. Οἱ Λακεδαιμόνιοι φοινικοβαφεῖς ἐνδύοντο θώρακας, ἢ ἵνα ἐκπλήττωσι τοὺς πολέμους τῷ φοβερῷ τῆς χροίας, ἢ ἵνα ἀγνῶσι τὸ αἷμα τῇ κοινωνίᾳ τῆς βαφῆς. *Lacedæmonii puniceis induuntur thoracibus, ut aut hosti timorem incuterent terribilitate coloris, aut ut sanguinem non agnoscerent ob similitudinem coloris*. Sed idem apud alias gentes non fuit insolens, ut apparet vel inde, quod milites, quum Christum irridere vellent, tam paratam habuerint chlamydam coccineam. Sed de his vide plura apud Cragium, Meursium *in Miscell. Lacon. lib.* II. *cap.* XIX. Baysium *de Re vestiaria cap.* III. apud Turnebum, & Gratium in hunc locum Nahum, & alios.

CCIX. Colorem itaque significare *Tholaath schani* constat, sed qualem, nondum diximus. Abarbanel ad legem, *Parascha Thruma*, nativum hunc colorem existimat, nulla arte, nulla infectura adhibita. ותולעת שני, inquit, postquam de cæteris coloribus disseruisset, הוא משי שהוא נאה כפי תולדתו ואין לו צבע אחר *Et tholaat Schani, est sericum, sua natura elegantissimum, nec habet alium colorem*. De serico nos supra. Existimat igitur *Tholaat schanni* colorem qui-

quidem elegantem & pulchrum, ſed natura, abſque infectura. At craſſiſſimum errorem errat; Nam elegantia illa in ſerico, ſi ſit naturalis, non poteſt eſſe in alio colore, niſi in albo, cum omne ſericum natura album ſit. Et ſi forſan flavum a bombycibus producatur, flavedinem illam amittat neceſſe eſt, ut ſplendor inducatur, & ne hoc quidem fit ſine multo labore, quod norunt ii qui in ſerico operantur. Color igitur *tholaat ſcani*, ſive ſerici tunc eſſet color albus. At albus color in byſſo tantum reperitur, ut capite XI. oſtendimus. Nec ulla ratio excogitari poteſt, cur non fuerit arte factus color, infectura ſcilicet ut *Thechelet* & *Argaman*. Omnes fere uno ore clamant, fuiſſe colorem, & colorem quidem rubrum. Aben Ezra ad Exod. cap. XXV. IV. הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמ׳ רבים כי הוא משי *Rubrum eſt, ſed non ut color Argaman. Ideoque multi dicunt tholaath Schani eſſe ſericum.* Sed quis ſanæ mentis negare poſſet *tholaat Schani* eſſe colorem rubrum, niſi & ipſam ſacram Scripturam, quæ nobis hæc tradit, rejiciat? Exſertis verbis enim hoc docetur Eſ. cap. I. XVIII. אם יאדימו כתולעת כצמר יהיו *Si rubra fuerint* (peccata veſtra) *ut tholaath, erunt* (alba) *inſtar lanæ*. Jam modo oſtendimus ex Nahum II. אנשי חיל מתלעים eſſe viros milites Babylonios veſtibus rubris, coccinatos. Rubrum igitur eſt tholaath.

CCX. Non tantum colorem rubrum ſignificat, ſed *coccineum*. Aben Ezra rubrum quidem dicit, ſed qua materia tinctum non exprimit, contentus tantum dicere non eſſe *argaman* purpuram. הוא אדום inquit רק איננו כצבע הארגמן *Rubrum eſt, ſed non idem color ac argaman.* Coccinum autem ſignificare minime dubito. Primum quod conſtanter a Septuaginta dicatur κόκκινον & φοινικȣ̃ν, & a vulgato *Coccinum*. Joſephus aliquando φόινικα *puniceum* vocat, ut *Antiq. lib.* III. *c.* VIII. aliquando κόκκον, ut *de Bello Iud. lib.* VI. *cap.* VI. At ſive coccinum ſive phœniceum, manet idem color, cum utrumque eundem ſignificet. Sic & Philo *de Vita Moſis lib.* III. Et *de Congreſſu Eruditionis gratia* κόκκινον. Idem proculdubio intellexit Arabs; interpretatur enim hunc colorem per قرمز *Kermes*, & adito articulo القرمز *Alkermes*. Conſtat *Alkermes* Arabibus nihil aliud eſſe quam coccinum, ideo & hodie apud omnes fere gentes in Europa *Carmeſin* & *Cramoiſi* dici. Deinde Joſephus & Philo Judæus Hebræorum *tholaath ſchani*, quod κόκκινον uocant, plane eundem colorem dicunt, qualem coccineum

ſupra

supra descripsimus. Diximus coccinum non tantum fuisse rubrum, sed igneum, ideo dici πυῤῥὸν, λαμπρὸν, ὀξεῖον, &c. Sane ad ignem referunt *tbolaat schani*, quemadmodum *thechelet* ad aera, *Argaman* ad mare, & *Schesch* ad terram, ut constarent quatuor elementa in quatuor his coloribus. Josephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. Καὶ, inquit, ὁ φοῖνιξ δ' ἂν εἴη τεκμήριον τοῦ πυρός. *Puniceus autem color signum est ignis.* Philo, locis modo allegatis, eodem modo κόκκινον πυρὶ *coccinum igni simile dicit.* Et Hieronymus, *coccus igni & ætheri similis est.* Hanc ob causam Chaldæus צבע זהורי *colorem splendidum* vocat. Est enin זהר *splendere.* Quo nomine non semel denotatur coccinum in Talmude, & in Novo Testamento Syriaco, ut & in Arabica versione.

CCXI. Sed sola auctoritas Novi Testamenti huic opinioni fulciendæ sufficit. Ubique enim per κόκκινον exprimitur, quemadmodum *thechelet* per ὑάκινθον, & *argaman* per πορφύραν. Nam ubi in Veteri Testamento junguntur ארגמן ותולעת שני, Spiritus Sanctus in N. Test. habet πορφύραν καὶ κόκκινον. Apocal. XVII. IV. & XVIII. XVI. Ideo & Syrus Matth. XXVII. vers. XXVIII. vestimentum κόκκινον, & λαμπρὸν Luc. XXIII. XI. explicat per ܙܚܘܪܝܬܐ quod coccinum significare non solum ex Chaldæo, sed & ex Judæorum scriptis & Talmude, clarum est. Hinc *Massechet Ioma cap.* IV. & alibi לשון של זהורית *lingua coccinea*: id est frustulum panni, forma linguæ, cocco tinctum, quale decimo die Tisri hirco emisso capiti, mactando collo, alligabant, & si alba facta lingua fuerit, postquam hircus ad desertum pervenerat, id signum erat peccata remissa fuisse populo, uti dicitur אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו *si peccata vestra fuerint sicut coccinum, sicut nix albescent.* Es. I. De quibus vide *Massechet Ioma cap.* IV. & VI. cum in Misna & Gemara, tum in Traditione Exotica. Sed de his & nos alibi, si Deo placuerit. Testis autem omni exceptione major nobis erit, Paulus gentium Apostolus, ad Hebræos cap. IX. XIX. ubi exsertis verbis docet Mosen sumpsisse κόκκινον καὶ ὕσσωπον in aspersione. Respicit autem, non tantum ad locum Exodi XXIV. vers. VI. sed & ad Levit, XIV. XLIX. & seqq. ubi in Hebræo: שני תולעת ואזוב. Quis post hæc dubitaverit שני תולעת esse *coccinum*, cum ipse Paulus oculatus testis, non minus quam Josephus & Philo, id affirmet? De hoc loco ad Hebræos, nos fusius alibi. Sed ipsa vox תולעת sufficere videtur ad probandum, hunc colorem coccineum

 esse:

esse: significat enim vermem. Sed supra probavimus coccum nihil aliud esse quam vermiculum, ideo & *vermiculum* dicitur. *Tholaath* itaque nihil aliud est quam *vermiculum* Latinorum: ut σκώληξ & *Scolecion* Græcorum. Ideo & Syri hunc colorem ܣܓܣܘܢ *sasgon* sive *hysginum* vocarunt. ἀπὸ τοῦ סס *sas*, *verme*, quamvis hac voce Græci postea mixtum quid intellexerint inter coccinum & purpuram, nempe certum aliquem colorem cocco & Tyria purpura tinctum, de quo supra. Certissimum igitur est תולעת nihil aliud esse quam coccinum.

CCXII. Altera vox qua coccinum exprimitur, est שני *Schani*, quam intactam præteriri non oportet. Ut *tholaath*. τῷ *Schani* aliquando jungitur, sic *Schani* τῷ *tholaath*. Et, ut illud, aliquando præcedit & aliquando sequitur. Sæpius etiam separatim legitur, de quo supra. Reperitur autem non tantum שני in singulari, sed & שנים in *plurali*, ut Esaiæ cap. I. XVIII. Prov. XXXI. XXI. Sunt qui שְׁנֵי & שְׁנַיִם de *duobus* & *duplicibus* explicaverint, ac si legissent שְׁנֵי *Scheni* & שְׁנַיִם *Schenaim*, *duo* & *duplicia*, quasi deductum esset a radice שנה *iterare* &c. Ideo LXX. fere semper explicant non tantum per διανενησμένον, κεκλωσμένον, κλωστὸν, sed per διπλοῦν & διστάς. Sic תולעת שני Ex. XXV. V. illis est κόκκινον διπλοῦν Et Exod. XXXV. VI. κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον. Et Ex. XXVI. XXXI. & XXVII. XVII. Et Lev. XIV. κεκλωσμένον κόκκινον. Lev. XIV. XIX. κόκκινον κλωστόν. Est enim κλώθω *nere*, *torquere filum*, & κλωστὸν *netum*, *retortum*. Hinc & Belgarum **klosse/** & **een klosse garen/** *fusus* quo recipitur netum, non tantum iis, qui lanificio dant operam, sed & nostris puellis, quæ operantur hodie in artificiosissimis illis ornamentis lineis, quæ omnem artem veteris Arachnæ superant, quas Gallice *dentelles* & Belgice **kanten/** (quasi *limbum* aut *fimbrias dentatas*) dicimus, satis notus. Est autem cap. XXVIII. VIII. XIX. XXXIII. & cap. XXXVI. VIII. & & XXXIX. I. II. & alibi διανενησμένον. Sic שני תולעת Levit. XIV. VI. κελλωσμένον. In Proverbiis autem cap. XXXI. XXI. שנים exponitur διστὰς χλαίνας. Unde manifesto apparet Seniores credidisse illud שני *iterationem*, & *duplicia* significare. Id est certum aliquod genus vestimenti, ex pluribus, minimum duobus, filis retortis contextum. Ideo non contenti per κλωστὸν, κεκλωσμένον aut διανενησμένον reddere, addiderunt insuper τὸ διπλοῦν, ut Exodi XXXV. VI. ubi reperies κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον *Coccinum duplum* retor-

retortum. In eodem luto Judæi Germani hodie hærere videntur, plerumque enim תולעת שני reddunt per gezwirnte seyde / *sericum retortum.* Nam תולעת illis sæpe est sericum, quia a vermibus scilicet netur, & שני gezwirnt *retortum.* Sed vehementer falluntur Græci, & quotquot eorum sententiam sequuntur, cum *Schani* nunquam duplicia, multo minus *retortum* aut *netum*, quale est κλωςὸν, διανενησμένον & ejusmodi alia, significet. Nam hoc sacer codex exprimit, non quidem per שני, sed per vocem משזר *Moschzar*, a שזר *schazar*, *torquere* &c. Sic Ex. XXXIX. XXIV. תולעת שני משזר *tholaath Schani Moschzar*, quod revera est *coccinum retortum*, ad verbum: *vermiculum cocci retortum.* De *Moschzar* in sequentibus plura, ubi de textura, & ornamentis per texturam.

CCXIII. Majori difficultate laborare videtur locus Proverbiorum cap. XXXI. vers XXI. ubi שנים non colorem; sed aliquod genus vestimenti contra frigus significare creditur, ideo διοσαὶ χλαῖναι a Græcis dicitur. In Hebræo hæc leges. לא תירא ביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים Quæ verba Græci sic reddidere: ὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὅταν που χρονίζῃ, πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ ἐνδιδύσκονται. διοσὰς χλαίνας ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. Sed quis non videt Græcos habuisse codicem, qui omnino alia verba continebat, quam illi quos habemus hodie, aut eos textum admodum corrupte legisse? Quorsum quæso illud ὅταν που χρονίζῃ, cum ne χρὺ quidem ejusmodi in Hebræo legatur? Deinde vocem illam משלג *a nive* Græci omniserunt. Conjicio itaque in codice, quo usi sunt Græci, scriptum fuisse, (saltem eos legisse) משלן littera ג mutata in ן finale, ut legerint, *eo quod*, aut *ex eo quod pernoctaverit*; לון enim *pernoctare*], & in tertia persona לן *pernoctavit*, *divertit* significat; unde forte (ut & hoc obiter notem) Belgis homo lentus & percunctator **een loen.** Hinc igitur Græcorum ὅταν που χρονίζῃ. Hæc eo fine tantum animadversa velim, ut constaret Græcos locum istum male legisse, ideoque integrum versum male transtulisse, ut cuilibet, Græce & Hebraice mediocriter docto, facile constabit, si attenderit. Sed mirum Græcos pro משלג *a nive* legisse משלן eo quod pernoctaverit, & tamen שנים fecisse δίοσας χλαίνας, *duplices chlænas*, aptiores enim fuissent duplices chlænæ nivi, quam illi qui pernoctat, nisi intelligatur de perigrinante, atque de eo qui sic alicubi in itinere moratur, cui usui etiam destinatam volunt pœnulam Pauli

 2 Tim.

2 Tim. IV. XIII. chlænam enim hanc (quod obiter notatum velim) Junius vertit per pœnulas, ut pœnulas cum chlænis confundat. Sane tam Græcorum χλαῖναι, quam Latinorum pœnulæ, (nisi id ipsum cum doctoribus Græcum φοινόλαν, dorica terminatione dicas) cum nivi & hyemi destinarentur, tum maxime peregrinantibus inserviebant. Suidas χλαῖνα: τὸ παχὺ, ἢ χειμερινὸν ἱμάτιον. παρὰ τὸ χλιαίνω. *Chlæna est crassum & hybernum vestimentum, a tepefacio.* Tertullianus *in Apologetico*: *Nam ne vel hyeme voluptas impudica cessaret, primi Lacedæmonii pœnulam ludis excogitarunt.* Et Spartianus *in Alexandro Severo. Pœnulis intra urbem frigoris causa ut senes uterentur permisit, cum id vestimenti genus semper itinerarium fuisset aut pluviæ.* Sic manifestum est χλαῖνας hoc loco esse vestes nivi frigori & viatoribus aptas. Sed de hisce vide doctissimam dissertationem Johannis Baptistæ Donii, *de utraque pœnula.* Quas itaque vestes Suidas τὸ παχὺ ἱμάτιον, Pollux *lib.* VII. *cap.* XIII. διπλᾶς (distinguit enim inter χλαίνας ἁπλοΐδας & διπλάς.) Homerus χλαίνας οὔλας *chlænis villosas*, easdem οἱ LXX. hoc loco χλαίνας δίσσας dicunt, quasi שנים *duplum* significaret. Septuaginta reliquos fere omnes interpretes deceperunt. Habet enim vulgatus *vestiti sunt duplicibus.* Hieron. Lutherus, Calv. Junius, Belgæ, Galli, Diodati, Buxtorfius alii eodem sensu. Sed falluntur quicunque illud שנים de *duplicibus* intelligunt. Nam etsi de nive ibi fiat mentio, שנים tamen non est intelligendum de *pœnulis* aut de *Chlænis*, (quod idem est ut vult Plutarchus in Numa) sed de *coccino.* Eo magis cum mox sequerentur cæteræ vestes ex materia pretiosissima, ut שש וארגמן *byssus & purpura*, & מרבדים *Cadurca.* Sensus igitur istorum verborum est: *Non est quod uxor prudens timeat nivem & inclementiam hyemis, cum sua diligentia prudentiaque tota domus abundare faciat coccino, bysso, purpura & Cadurcis, multo magis vestibus quibus contra nivem & frigus muniventur domestici.* Quid? dicamus Septuaginta respexisse ad chlænas purpureas? cum fuerint etiam χλαῖναι πορφυρέες. Homer. *Odyss.* K. utrumne etiam talis fuerit læna purpurea, de qua Virgil. *Æn. lib.* IV.

——Tyrioque ardebat murice læna.

docti viderint. *Erat enim*, interprete Servio, *toga duplex. amictus auguralis.* Et Juvenalis habet *coccinam lænam. Hyacinthinam lænam.* Ecce quocunque modo hæc verba volvas & revolvas, nihil

nihil tamen illis exterebrare poteris præter *coccinum*, cum de pretiosis vestibus loquatur Sapiens, non de certo aliquo genere vestimenti, non obstante etiam explicatione allegorica Hieronymi. Optime Chaldæus, qui זהוריתא *coccinum* retinet. Ut ut sit, Græci aliique Hebræorum שני & שנים male reddiderunt per suum κλωστὸν, κεκλωσμένον, διανενησμένον, διπλοῦν & διστάς.

CCXIV. Sed ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τἄλλα ἕπεται, *uno absurdo dato alia sequuntur*. Ex hoc enim græcorum κοκκίνου διπλοῦς, aut ex Hebræo *Schani*, sive *tholaat schani*, & *schani tholaat*, vulgatus, Hieronymus, & ingens interpretum acies, quibus ne quidem ipse Buxtorfius, in Hebraicis omnium doctissimus, & Coccejus, nostri sæculi Theologorum facile Coriphæus, sese subtrahere potuerint (adeo verum est, *bonum aliquando dormitare Homerum*) Magna quidem socordia & securitate, fecerunt *dibaphum bis tinctum*, & *coccinum bis tinctum*. Audax fortassis alicui videbitur faciunt, tot tamque gravibus viris in os contradicere. Et cum tanta vi nos in suam sententiam, tot retro sæculis, quorundam silentio, aliorum etiam professione receptam, rapere conentur, temeritatis erit, illis jam nunc modo resistere. Audax sane facinus! Ista tamen libertate utimur, (quam a benigno lectore veniam petimus, & vicissim damus) ut nulla auctoritate hominum nos vinciri facile patiamur, nec ullius nisi spiritus sancti, & veritatis, quæ illius est filia, mancipium esse velimus. Cum bona igitur venia doctissimorum virorum dictum a nobis sit, eos falli quoties coccinum *dibaphum* dicunt. Nisi quis mihi prius ostendat, ex probato & classico aliquo auctore, aurei aut argentei ævi, ante tempora *Hieronymi*, coccinum *dibaphum* unquam dictum fuisse, sive a Græco, sive a Latino, ne Attalicis quidem conditionibus adducar ut illud credam. Fateor equidem purpuram *dibapham* dici. Sed illud δίβαφον, quantum hactenus observare potui, proprium est ἐπίθετον Tyriæ purpuræ. Nec ignorare possum, cum id supra a nobis jam sit animadversum, ex Plinio, *libro* IX. *cap.* XXXIX. jam sub consulatu Ciceronis purpuram *dibapham pretiosam dictam fuisse, quæ bis tincta esset, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes pene commodiores purpuræ tinguntur.* Sed inde probari nequit *coccinum* quoque *dibaphum* dictum fuisse, cum de purpura Tyria tantum loquatur Plinius, non de coccino. Et per commodiores illas purpuras non intelligit coccinum, quamvis

aliquando etiam purpura dicatur, ſed genuinam purpuram Tyriam. Non adfirmat Plinius ſuo tempore coccinum, aut aliam purpuram, quam Tyriam, bis tingi, aut dibapham dici: ſed tantum *omnem commodiorem purpuram*, id eſt pretioſiorem Tyriam tunc temporis bis tingi, non minus quam ſub conſulatu Ciceronis, dibaphamque dici. Capite præcedenti oſtendimus purpuram Tyriam δίβαφον dici, & ex Plinio docuimus cur ita dicatur, & quomodo bis tingatur; nempe quod *lana quinis potet horis. rurſuſque mergatur carminata, donec omnem ebiberit ſaniem.* Hoc autem in ſola purpura Tyria obſervatum eſſe, non vero in coccino aliiſque coloribus, non auſim adfirmare. Sed ut ut factum fuerit in coccino, ideo non dicitur dibaphum. Alii enim colores idem nomen aſſumere deberent, cum id fortaſſis in aliis factum ſit, non minus quam in coccino, modo coccinum bis tinctum eſſet. Nec omnia quæ bis tinguntur *dibapha* dicebantur a veteribus, alias & color viridis, & hyſginus, aliique multi ſic dici deberent. *Plinius* Hiſt. natur. lib. IX. cap. XLI. cocco *tinctum docet.* Tyrio *tingi*, ut fieret hyſginum. *Colliget aliquis inde, fuiſſe* coccum dibaphum. *Sed male. Quamvis bis fuerit tinctum, primo* Cocco, *deinde* Tyrio, *id eſt* Tyria purpura, *tamen non dicebatur* dibaphum, *ſed* hyſginum. *Quid quid dicatur, certum eſt, ſolam purpuram Tyriam pretioſiſſimum* dibaphum *dictum fuiſſe; non vero coccinum ante tempora Hieronymi.* Male igitur hactenus auctores confuderunt *dibaphum* cum *coccino*, ſive *purpuram Tyriam* cum *colore coccineo.* Ceſſent igitur Lexicographi in poſterum in ſuis Lexicis, cæterique interpretes omnes, ſcribere *coccinum dibaphum*, & ſic abſque purpuræ Tyriæ proprio epitheto, ſolo *coccino* contenti ſint.

CCXV. Igitur שני *Schani*, de quo hic, non eſt, nec κλωςὸν, nec κεκλωσμένον, nec διανενησμένον, nec διπλῦν, nec διςὸν, nec *dibaphum.* Sed omnino colorem ſignificat, & quidem rubrum, non minus quam תולעת, ſive junctum cum τῷ תולעת ſive ſolum; ſive in ſingulari, ſive plurali. Eſaiæ capite primo, commate XVIII. אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו *Si peccata veſtra fuerint ſicut Schanim,* (id eſt rubra inſtar coccini, nam de colore ארום *rubro* ibi agitur) *alba fient ſicut nix.* Idem patet ex cant. cap. IV. III. כחוט השני שפתותיך *ut filum Schani ſunt labia tua.* Id eſt rubra ſicut coccinum. Rubentia labia inſtar purpuræ aut coccini maxime aman-

amantur in virgine, ideo purpurea dicuntur. Ovidius Amor. lib. III.

Illic purpureis condetur lingua labellis.

Ipsi etiam Græci τὸ *Schani* Gen. XXXVIII. XXVIII. XXX. Jos. c. II. XVIII. XXI. Secundo Samuelis I. XXIV. Jerem. IV. XXX. Cant. IV. III. ubi solum reperitur absque *tholaath*, & vulgatus semper redduut per κόκκινον *coccinum*. Solo loco Esaiæ cap. I. XVIII φοινικοῦν habent, ubi tamen vulgatus *coccinum* retinet. Sed nihil refert sive dicant φοινικοῦν, sive κόκκινον, cum sit idem color. Ideo Josephus & Philo promiscue ponunt φοινικοῦν & κόκκινον. Ex omnibus quæ jam a nobis dicta sunt, colligi posse puto, vocem שני non derivari a שנה *iterare*, sed a שנן *acutus est*. ut שני proprium sit nomen coccini, ita dictum ab acuto & igneo splendore, quemadmodum & Græcis ὀξεῖα *metaxa*, quasi *acuta purpura*, ab ὀξὺ *acutum* dicitur, ut supra docuimus, paragr. CCVIII. Et sane observatu dignum est, Hieronymum *in Epistola ad* Fabiolam, docere coccinum Hebraice שן *sen* vocari. Si tamen hæc conjectura non arridet, quia non satis fit legibus Grammaticæ, nec anomalum esse velis, dicam ejus radicem, ut multarum vocum, a nobis ignorari. Saltem Hieronymus affirmat Hebræis coccum שן *Sen* dici. Sic *tholaat* solum esset *vermis*, aut *vermiculus*; *Schani*, *acutus color*; & juncta *tholaath Schani* idem ac si diceres *vermiculum acutum*, quale est *coccinum*. Sed de his satis.

CCXVI. Porro colorem hunc coccineum fuisse pretiosissimum, omnes auctores sacri & profani clamant. *Imperatoriis enim dicatum erat paludamentis*, testante Plinio, *lib.* XXII. *cap.* II. Isidorus: *Paludamentum pallium fuit Imperatorum, cocco, purpura & auro distinctum.* Alexander Severus *chlamyde coccina usus est.* Et quum thermis cum populo usus erat, *hoc solum imperatorium habuit, quod lacernam coccineam accipiebat.* Et *cocco clavata mantilia* habuit. Vide Ælium Lampridium *in vita* ejus. Patriciorum ornamentum fuit calceus coccineus, ut patet ex Martiali.

Coccina non læsum cingit aluta pedem.

Coccinum ideo sæpius purpuræ in textura jungi solebat. Docet enim Isidorus *in Orig. lib.* XIX. *Trabeam esse speciem togæ ex purpura & cocco, qua operti Romanorum Reges initio procedebant.* Et ut habet Servius ex Suetonio. *Augurale vestimentum de purpura & cocco erat.* Immo cum ipso auro jungebatur, & vestibus intexebatur, inde

inde & χρυσοκόκκινον dictum. Apparet etiam ex Martiali *ad Bassum*, perinde esse, sive quis cocco, sive purpura vestitus sit, ut pro equite haberetur.

Non nisi vel cocco madida, vel murice tincta
Veste nites, & te sic dare verba putas.

Ideo Juvenalis viro magna caterva stipato, Coccinam lænam adscribit.

——— cave hunc quem coccina læna
Vitari jubet, & comitum longissimus ordo.

Tales Martialis *lib.* v. *coccinatos vocat.*

cum sibi redire de patruelibus fundis
Ducent aclamet coccinatos Euclides.

Idem

Qui coccinatos non putat viros esse
Amethistiasque mulierum vocat vestes.

Et inter pretiosa munera ab eodem ponitur.

Coccina famosæ donas & Ianthina mœchæ.

Ut autem coccinum pretiosissimum fuit Regum & Magnatum vestimentum non minus quam conchylium & purpura; & Sacerdotum ornamentum erat. *Augurum enim* vestimentum quoddam *erat de cocco & purpura.* Dionysius *libro* VI. quem locum capite præcedenti allegavimus, Salios habuisse tradit, Τηβέννας non tantum περιπορφύρους, sed etiam φοινικοπαρύφους. *Phœniceis*, id est. *coccineis trabibus distinctas.* Sacerdos Saturni coccum quoque gestabat. Tertull. *de pallio cap.* IV. *cum latioris purpuræ ambitio & Galatici ruboris superjectio Saturnum commendat.* Galaticus rubor est coccus. Tandem ut nemini mirum videretur, in sacro Hebræorum vestitu tres colores hosce junctos fuisse: id est conchylium, purpuram & coccinum, tanquam pretiosissimos, & non nisi magnatibus destinatos, non possum hic non addere locum egregium ex Quintilliano, *In. Instit. Orat. lib.* I. *cap.* III. *Quid non adultus concupiscet, qui in PURPURIS repis? Nondum prima verba exprimit, & jam COCCUM intelligit, jam CONCHYLIUM poscit.* Ecce *purpuram* id est ארגמן de quo agimus, *coccum* id est תולעת שני. Et *conchylium*, id est תכלת.

CCXVII. Coronidis loco hic animadverti velim, colorem sacris vestibus induci, tantum lanæ nondum netæ aut textæ. Saltem non pannis integris. Hoc clare inde patet, quod plures habeant

beant colores. Nam si pannus integer tingeretur, unum tantum colorem habere posset, sed cum sint ex pluribus coloribus, albo scilicet, præter aureum, & cæruleo, purpureo & coccineo, necesse est ut ante texturam tingerentur, aut in lana aut in neto. Sed ne in neto quidem tingi solebat pretiosa illa purpura dibapha Tyria, sed in lana. Cum enim quinis horis potaverat lana, aheno extrahebatur, & carminata rursus immergebatur, donec omnem ebibisset saniem, ut singuli flocci saturi essent, ut supra ex Plinio audivimus, *lib.* IX. *cap.* XXXVIII. Idem de colore cæruleo, sive conchylio credendum est Nam exsertis verbis hoc docet Maimonides in codice *Zitzith cap.* II. Lanam scilicet tingi non autem vestes ipsas, aut, ut hodie apud nos, integros pannos. Docet etiam ibi satis fuse, quomodo lana non tantum tingatur, sed qua ratione etiam tinctura ejus probetur, utrum legitima sit? Ideo fere semper, & omnes quidem Hebræorum interpretes, *thechelet* & *argaman*, & *tholaath schani* dicunt צמר צבוע *lanam tinctam*; videantur Maimon. *Kele Hammicdasch. cap.* VIII. & *Zizith cap.* II. Jarchius, Aben Ezra, Abarbanel, alii, præsertim in caput XXV. Exodi.

CAPUT XVI.

DE מעשה ארג TEXTURA VETERUM.

מעשה ארג Opus Textoris, *Exodi* XVIII. *dicitur* מעיל *Pallium P. M. sic & tunicæ cæterorum Sacerdotum.* Septuaginta, Chaldæus & Arabs *allegati.* ארג texere *in multis S. Scr. locis. Omnis ars plectendi & nectendi dicitur.* Corbes, Alvearia, Nassa, Rete, Canopeum, Crates, Storeæ *&c. texi dicuntur.* Textura, *quid? Hebræorum* נמלל implexum. Acupicta & acu textilis vestis. Tela araneæ *textura dicitur. Ejus opus magis* plexile *aut* nexile *quam* textile. *Antiquissima & simplicissima texendi ratio originem habet ab aranea. Quædam loca Scripturæ laudata, sic & Aristoteles, Ælian. Plin. Plut. &c. Variæ artes casu, aut ab animalibus brutis inventæ.* Aranea *a Græco* ἀράχνη, *utrumque ab Hebr.* ארג texere. *Hinc Belgis* Rach *tela araneæ. A-*

 raneæ

ranea Germanis ein Spinne/ *a* nendo *ut Hebr. a texendo, quia utrumque præstat.* Arachne *texturæ inventrix. Certamen* Arachnæ *&* Minervæ *apud Ovid. Quid sub fabula lateat? Materia vetustissimæ texturæ* stramen junci, vimina, teni & materia fluminea. Retia *ab antiquis texebantur. Non eadem arte fiebant uti hodie, quod Galli* Lacer, *Germani* breyden *dicunt. varii Auctores allegati. Antiquissimorum vestimenta ex pellibus, arborum foliis, ex membranulis tiliæ, ex juncis, ex Papyro, Viminibus & alia materia fluminea* Natte, *&* Matten. *Ejusmodi opera egregia apud Indos, immo & apud Europæos.* τέν۞ Tenus, Belg. **teenen.** *Mercurius primus docuit lanam in modum restis trahere instar Philyræ. Lucretius de* nexili *&* textili. *Textile post usum ferri. Ars metallica a* Tubalcaino. *Lanæ usus a* Chanaano *sive* Mercurio, *Quo sensu Ægyptii textilia invenerint secundum Plinium, ab* Iside *a* Minerva. *Mercurius Chanaan, Patronus Mercatorum.* כנען Mercator. *Ammon* Cham. *Mercurius cur* alatus? Osiris *Amonis filius est* Mitzraim *filius Cham. Ægyptus* Mitzraim. *Ars texendi subtilior in S. S. traditur.* מנור אורגים I. *Sam.* XV. *&* II. *Sam.* XXI. *Varii Interpretes.* אינשובלא Insubula Jarchii. Ἀντίον *quid?* מסכת *Iud.* XVI. יתד הארגים *ibidem quid?* πάσσαλον, **een Pinne**/ une Atache *&* cheville. *conjecturæ de* יתד, *concus* σπάθη. ארג *Iobi* VII. *quid? Textura* מעשה אומן. *Ex stamine & subtemine fit tota textura. Iudæis crux* שתי וערב Stamen *&* subtemen. *Stamen* στήμων, שתא; Subtegmen, *male pro* subtemen. *Subtemen* Trama, κρόκη, ῥοδάνη, *&* μίτον, *Hebr.* ערב. στημόνιοι, πολύστημοι, ἀραιόστημοι *&* μανόστημοι. Πολύμιτον. *Belgarum* **Polemijten.** *Pannus a* πλώη, πλῶ۞, πάν۞, πανέκλιον, χρυσόπλωοι. שת וערב Stamen *&* subtemen *Levit.* XIII. *Antiquitus duo genera texturæ in usu fuere. In Europa unicum genus texturæ notum.* Sartoris *vix mentio apud Veteres sensu hodierno,* Ἀκεστικὴ *&* ὑφαντική. Ars Sartoris *quid?* Suere *a* sue. Sartores *&* Sarcinatrices *veterum.* Tailleurs, Couturiers, **Snijders/ Kleermakers.** Acus *apud Veteres quid?* Fibula *nulla sine acu.* Sutum fibulatum, Resutum Refibulatum. συῤῥάπτειν *differt a* περόναις συνέχειν. **Packnaelde.** *Usus Acus.* **Stoppen/ Lappen.** *Locus Matth.* IX. *Lucæ* V. *& Marci* II. *explicatus. Vestimentum* pannosum. Panutia, Cento. Fulones

&

& Sarcinatores *circa vestimenta trita occupantur.* Ἀκέομαι *Græcis quid?* Mederi, sarcire. Sartor & Medicus *comparantur.* Ἀκεστικὴ *apud* Ælianum *quid?* Sarcinatores & Sartores *aliquando etiam nova vestimenta fecisse. Tunicæ quædam ex duabus plagulis consutæ.* χιτῶνας τέμνειν & συντιθέναι; ὑποδήματα νευρορράπτειν & σχίζειν *apud Xenophontem.* ἑτερομάσχαλος Carcalla & μανδύη, *Tempore Hieronymi quidam vestimenta ex diversis partibus consuta fuisse, ut Braccas, feminalia. Et Tempore Christi. Maxima tamen pars vestimentorum apud Veteres in tela, sola textura, absque sutoris opera facta fuisse. Id quo sensu docuerint* Salmasius & Casaubonus. *Et hodie vestes quasdam quadratas absolvi & in tela sine acus opera. Balthei, colli lora,* Cravates, **Dassen.** Voile, **Faly/** φάλα. *Omnia genera vestium antiquos texuisse.* ἐσθῆτα ὑφαίνεσθαι, χλαῖναν ὑφαίνειν, vestimentum detextum *apud* Ulpianum. Tunicam *texere*, Lænam *texere*, Chlamydem *texere*, Togam *texere*, Saccos *texere.* χλαμυδουργία, χλαμυδοποιΐα, χλανιδοποιΐα, χλανιδουργία & ἐξωμιδοποιΐα, σπαθητὸς χλαῖνα, σπαθητὸν ἱμάτιον. σπαθᾷν *idem ac* ὑφαίνειν, σακχυφάντης. *Christi tunica* ἄρραφος. *Iohan. cap.* XIX. *Qua ratione* ἄρραφος *dici potuerit?* Lacer, Brocher, **Breyden.** *Ars binis prælongis acubus ex uno filo vestimenta nectendi. Utrum eadem arte tunica Christi facta fuerit? Illa ars Antiquis ignota. Sententiæ* Euthymii, Ferrarii, Salmasiii *&c. falsæ. Versio Syra & Arabica. Iohan.* XIX. *Syrus* ܠܐ ܚܝܛܐ *Arabi* مخيط *instrumentum quo suitur.* Acus. *Tunica Christi manicata, rotunda & clausa texta fuit. Veterum opiniones.* Casauboni, Salmasii, Ferrarii, Hieronymi *& aliorum errores.* Hieronymus & Josephus *collati. & explicati. Non esse impossibile tunicam rotundam undique clausam & manicatam texi. Hoc* μορμολυκεῖον, *quod tot viros doctos in errorem induxit, a nobis discussum. Tabula exhibens Tunicam* ἄρραφον *totam textilem, egregie manicatam ex Xylino subtilissimo, in India textam, egregio artificio, absque ullo acus vestigio. Ejusmodi fere tunica in hac urbe texta, a Rev. Smetio servata. Testimonia virorum qui has tunicas viderunt hodieque possident. Epistola* Groenhovii. *Explicatio figurarum. Duplex texendi ratio in usu apud Veteres. Quidam sedendo texebant tramam ad inferiora trudendo. Hic mos communior.*

nior, vulgaris hodieque per totum terrarum Orbem in usu. Quidam stando texebant tramam sursum versus pellendo spatha. Herodotus, Theophylactus, Festus, Isidorus, Euangelistæ *explicati.* Arabs, Syrus, Chrysostomus. ἄνωθεν ὑφαίνειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν, ἀνακρούειν, ἀνακρουσὸν ὑφαίνειν. *In ejusmodi textura stamen non eodem modo ad jugum textoris tendebatur ut hodie, sed rectum stabat. Hinc* Stamen *a* stando. *Textores hasce telas stando texebant.* Regillæ, *vestis* Recta. Telas percurrere *apud Virg.* ἱστὸν ἐποιχομένη *Hom.* ὀρθὸν ὕφον, ἱστὸν ὄρθιον. Vestimenta *recta* ὀρθοστάδια. *Stamina illa quæ rectum stabant, & sursum versus texebantur, jugo textoris non involuebantur, sed ponderibus suspendebantur.* Ἀγνύθες, λεῖα, & ἴτλαι. *In ejusmodi telis quæ rectum stabant trama* Spatha *feriebatur, non pectine. Spatha* σπάθη *instrumentum instar gladii. Hac ratione detexi vestimenta rotunda & clausa. At tum non unicum tantum stamen, aut unica tela, sed duo stamina, aut duæ telæ simul uno radio, unoque filo detexuntur.* δύο ῥάκη συμβάλλειν *apud Chrysostomum.* δύο πανία ὑφαίνειν, & συνυφασμῷ *uti* ἀντὶ ῥαφῆς, *apud Theophylactum. Hæc loca* Casaubono *difficillima. Difficultas ablata.* Theophanes Ceromeus *de Tunica Christi* ἀῤῥάφῳ. ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος *apud Iosephum quid? Idem de Pallio Pontificis. M. Hujusmodi vestimenta texuntur non solum stando, sed & ambulando, & quidem in orbem percurrendo. Egregius locus Artemidori. Tabula exhibens veterem texendi rationem, Telam sc. sive jugum textorum, in quo vestimenta rotunda, manicata & undique clausa detexi solebant. Explicatio figurarum. Hæc texendi ratio difficilior, majoreque sumptu fiebat. Ideo in desuetudinem apud plerasque nationes abiisse videtur. Multum temporis in hisce vestimentis texendis insumitur. Decem annos togam unam detexere.* Triennium *in veste muliebri. Vestis quæ ab una muliere uno mense fieri posset. Opus* αὐτῆμαρ *apud Homerum. Hæc textura ars pretiosa. In texendo industria.* מעשה אומן πολυδαίδαλον ἱστὸν, ὕφασμα τέχνης σοφία. *Ejusmodi Artificio textæ fuere vestes Sacerdotum. Ethnicorum Sacerdotes quoque vestes textiles gerebant. Plato & Cicero allegati.* Duas tunicas manicatas absque suturas, ex subtilissimo Xylino apud Indos Orientales textas possidet auctor. Ejusmodi jam sex vidit. talem ex India secum attulit R. Terwold nuper ibi Pastor. Aliam vidit auctor nuper

prope

is ante
as om-
ph. Ci-
, vetu-

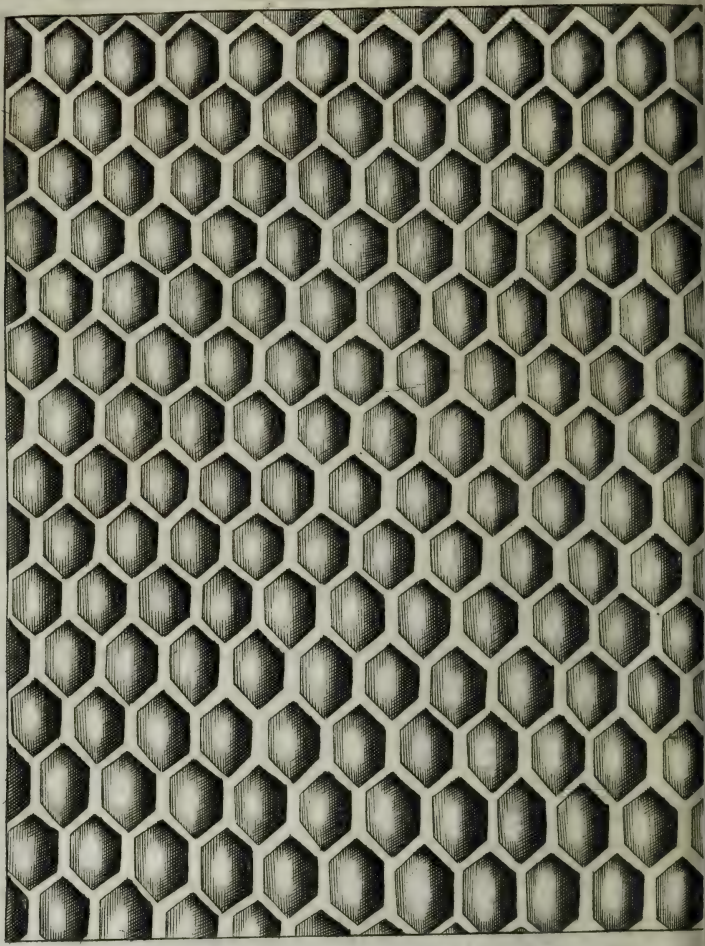
mo no-
ocet ea
dicitur
, cap.
putet
cerdo-
bus tu-
ὕφαν-
n. Quæ
are cla-
. Prim.
1. Se-

e textu-
duntur,
te, ca-
: ex vi-
a aliis-
bet vir-
. *Naſ-*
e in ſi-
dendos.

do ne-
antur,
minis,
ibro ad
σήμοςι
lamini
Hinc
ta tela
ructura

Pag. 295.

ב״ה קכוסות
Sive
RETICULUM id est STOMACHUS
Animalis ruminantis

prope Amſtelodamum egregie detextam. Aliam Cliviis ante viginti annos detextam in ducatu Juliacenſi, quæ reliquas omnes arte multum ſuperat. De ejuſmodi Romæ textis Joh. Ciampinus. Ejus Tabulæ. Jugum cum femina texente ex vetuſtiſſimo Codice virgilii.

CCXVIII. MOſes Exodi vigeſimo octavo cap. & trigeſimo nono, ubi de ſacris veſtimentis agitur, docet ea facta fuiſſe מעשה ארג *Opere Textoris.* Id quidem primum dicitur de מעיל *Pallio,* ſive *Tunica ſuperiori* Pontificis Maximi, cap. XXVIII. vers. XXXII. & cap. XXXIX. XXII. Sed ne quis putet *Tunicas lineas*, cum Pontificis Maximi, tum cæterorum Sacerdotum, alia arte factas fuiſſe, idem quoque traditur de omnibus tunicis; cap. XXXIX. commate XXVII. Septuaginta habent Ἔργον ὑφαντόν. Chaldæus עובדי מחי· Arabs صناعة نساج *Textoris opificium.* Quæ omnia texendi vim habent. Et ſane verbum ארג, *texere* ſignificare clariſſime conſtat. I Samuelis XVII. VII. & II. Sam. XXI. XIX. Prim. Chron. XII. XXXIII. & XX. V. Eſaiæ LIX. V. Jobi VII. VI. Secundo Reg. XXIII. VII. Vide & alibi.

CCXIX. Omnis tamen ars *plectendi* & *nectendi* ſæpiſſime *textura* dicitur a veteribus. Ideo opera *nexilia* & *textilia* confunduntur, & hoc pro illo ſumitur: ſic *corbes*, *alvearia*, *Naſſa*, *Rete*, *canopeum*, *crates*, *Storea*, & id genus alia infinita quæ fiunt ex viminibus, juncis, ſtramine, tenis, & materia fluminea aliisque rebus, dicuntur *texi*. Seneca *Epiſt.* XCI. *Non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu.* Iſidorus *Orig. libro* XIX. *cap.* V. *Naſſa ex viminibus tanquam rete contextum.* & *Canopeum eſt rete in ſimilitudinem tentorii contextum propter muſcas & culices excludendos.* De *Alvearibus* Virgilius *Georg. lib.* IV.

Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint alvearea vimine texta.

Nemo, ut puto, dicet hæc proprie texi, ſed tantummodo necti & plecti. At eo ipſo quod nectantur etiam texi dicuntur, cum tota textura nihil aliud ſit niſi nexus ſtaminis & ſubteminis, ſive connexio ſtaminis cum ſubtemine. Ideo Galenus *in Libro ad Traſybulum.* τὸ γοῦν ὑφαίνειν ἱμάτιον, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ κρόκας στήμοσι διαπλέκειν. *Veſtimentum texere nihil aliud eſt, quam ſubtemen ſtamini adnectere.* Iterum κρόκαι στήμοσι διαπλακεῖσαι ποιοῦσιν ἱμάτιον. Hinc Vitruvius *Lib.* X. *cap.* I. *Connexu ſtaminis ad ſubtemen tota tela*

 ſtructura

ſtructura conſtat. Ideo Nicophon apud Pollucem Lib. VII. cap. X. συνδῆσαι τὸν στήμονα, quaſi dixiſſet Texturam eſſe σύνδησιν τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην. Eſt itaque Textura *implexum* quid ex ſtamine & ſubtemine, unde & Hebræorum Magiſtris נמלל *implexum* optime dicitur. Sed & ob eandem cauſam iſta opera quæ acu fiunt, aut acu ornantur & *acupicta* vocantur, qualia ſunt opera Phrygionica *texta dicuntur.* Iſidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. *Acupicta veſtis acu textilis aut acu ornata.* quia ſcilicet plura fila, inſtar ſtaminis & ſubteminis, per acum connectuntur. Omnia igitur opera quæ conſtabant ex pluribus filis, quæ inſtar Staminis & ſubteminis nectebantur & plectebantur, texta dicebantur. Ideo *Tela aranea* textura dicitur, quamvis revera magis ſit *nexum* quam *textum* quid, cum animalculum illud opera ſua eodem fere modo nectat, quo corbes, vanni & id genus alia nectuntur. Fila enim quædam primum hinc inde tendit & percurrendo alia fila iis adnectit. *Plexile* igitur ſive *nexile* ejus opus eſt, non *textile.* Nihilominus quia fila quædam hinc inde emittit & extendit inſtar ſtaminis, iiſque deinde alia fila inſtar ſubteminis adnectit per orbem, *textile* aliquomodo dici poteſt ejus tela: & eandem ob cauſam cætera opera hominum quæ ex viminibus, & ſtramine fiunt, uti alvearea, corbes &c. *texta* dicuntur

CCXX. Hæc fuit antiquiſſima & ſimpliciſſima texendi ratio, quæ originem proculdubio habuit a tela araneæ, & initium dedit Texturæ proprie ita dictæ, ſcil. ſubtiliſſimæ iſti arti, quam veteres tantopere laudarunt & quam nos hodie admiramur. Sane *araneam* retia ad capiendas muſcas mira aliqua arte texere, quotidie videmus. Unde auctores ſacri texendi artem atque induſtriam ei adſcribunt Eſaiæ cap. LIX. v. *Telás aranea texunt.* De araneæ autem in texendo induſtria & labore, multa egregia reperies apud cæteros auctores, imprimis apud Ariſtotelem *Hiſt. Animal. lib.* IX. *cap.* XXXIX. Ælianum *Hiſt. Animal. l.* I. *cap.* XI. *& lib.* VI. *cap.* LVIII. Plinium *lib.* XI. *cap.* XXIV. videatur Plutarchus, & alii. Igitur quemadmodum multæ artes repertæ ſunt, non quidem caſu, ut *Metallica*, *piſtrina* & aliæ; aut a Sapientibus, de quibus Senecam doctiſſime diſſerentem vide *Epiſtola* XCI. ſed etiam a brutis animantibus, ut *Agricultura* aut *Aratio* a Porcis, *Phlebotomia* ab Equis, *Clyſteres* a Ciconiis, *Lutea ædificia* ab Arundinibus, Plutarcho *Sympoſ. lib.* III. *Quæſt.* V. Plinio *lib.* VII. *cap.* LVI.

aliiſque

aliisque testantibus, sic & *Texendi artem* homines primum edoctos fuisse videntur ab aranea. Observatu dignum est, quod *aranea*, si origiem & fontem istius vocis spectemus, sit hebræa. Nemo, puto, negabit araneam deduci a Græco ἀράχνη: dicimus enim (secundum quosdam) Latine *aranea* pro ἀράχνη, ut *lana* pro λάχνη, ejecta litera χ e medio, prout & aliquando ab initio negligitur, ut *ira* pro χαρὰ, *Læna* pro χλαῖνα &c. At vocem ἀράχνην fieri ab Hebræo ארג *Arag*, texere, sive ארג *ereg* & ארוגה *aruga*, *tela*, mihi certissimum est: ut *aranea* Græcis dicta sit a textura, quia texit, quemadmodum Germanis ein Spinne a *nendo* quia net. Nec est prætereundum Belgis telam araneæ *Rach* dici, quæ proculdubio est vox corrupta ab Hebræo ארג *ereg*, textura. Hinc, ut puto, nata est opinio *Arachnen* texturam invenisse, eamque homines docuisse *linum & retia*, ut ait Plinius lib. VII. cap. LVI. Clarius Tertullianus de *Pallio cap.* III. *Vos omnem lanicii dispensionem, structuramque telarum Minervæ maluistis, cum penes Arachnen diligentior officina sit.* Hinc egregia fabula apud Ovidium, de certamine minervæ & Arachnes de Textura certantium; quo certamine victa est Minerva, unde irata Arachnæ telam disrupit eamque in pusillum animal (araneam) *mutavit*, *Metamorph. libro* VI.

——— *Doluit successu flava virago,*
Et rupit pictas cælestia crimina vestes. &c.

Poetice hæc omnia ab Ovidio dici minime dubito. Sub fabulis tamen aliquid veri latere solet. Quemadmodum per Arachnen araneam intelligit Poeta, ita per Minervam, mea quidem sententia, exprimit hominum industriam & consilium, e Jovis scilicet cerebro natum; omnis enim ars & industria mortalibus a D. O. M. data est. Ideo fortassis Minerva ab arachne victa fingitur in texendo, quod hominis industria, quantacunque etiam solertia & ingenio opus suum conficiat, ad subtilitatem tamen & celeritatem araneæ in nendo & texendo simul, accedere non possit, prout multis in rebus natura brutorum artem hominum superat.

CCXXI. Ab araneis igitur homines texendi artem didicerunt. Sed illius opera imitari primum incepere texere tantum corbes, alvearea, storeas, nassas, canopeum, crates, & id genus alia ex stramine, juncis, viminibus, tenis, & materia fluminea. Tandem postquam lina reperta fuerant, retia quoque texere agressi sunt. Notandum autem est, *Retia* ab antiquis texi solere, nec eodem modo

do

modo facta fuisse quemadmodum hodie; istam enim artem retia ex uno filo nectendi, ut hodie fieri videmus, in usu fuisse apud veteres, verisimile non est, cum nullam illius nectendi modi (quem belgice **breyden**/ Galice *lacer* dicimus) mentionem fecerint. Et sane de textura retium omnes auctores mentionem faciunt, cum sacri tum profani. Esaias capite XIX. versu IX. loquitur de ארגים חורי *Textoribus retium*, prout hunc locum exposuimus supra capite sexto, paragrapho XCI. Notandum quoque est, a Talmudicis Retia dici אולא & שותא quasi diceres *texturas*, *ab* אול & שתה quorum utrumque *texere* significat. Plinius *libro* VII. *cap.* LV. idem videtur innuere, ubi dicit *Linum & Retia Arachne*, scilicet texere invenit. Sed clarius Nemesianus in *Cynogetico*.

> *Nec non & casses idem venatibus aptos,*
> *Atque plagas, longoque meantia retia tractu*
> *Addiscant raris semper contexere nodis.*

Isidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* V. *Nassa ex viminibus tanquam rete contextum.* Pollux *libro* VII. *cap.* X. τὸ δὲ βυήτελον, ἐν Δικτουργικοῖς Αἰσχύλος, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ ἐσθῆτος, ἀλλ᾽ οὖν εἴρηκε, Δικτύου δ᾽ βυήτελα. *Tenuem texturam Æschylus in opere retiario, non in vestibus ponit. Retis Textura.* Sic & Pausanias *in Achaicis*, sive *Libro* VII. mentionem facit mulierum quæ κεκρυφάλους ὑφαίνουσι *reticula texunt* quod intelligit de capitis vestimenti genere, quo utebantur mulieres; ita autem dicto quod formam retis haberet, hodie in Germania & alibi satis noto. Texebantur igitur *retia* apud veteres, non vero ut nostra hodie, multis nodis & foraminibus ex unico tantum filo: sed verisimile est stamina multa in jugo juncta fuisse, ad talem latitudinem & foraminum amplitudinem, quam ad capturam piscium, avium aut ferarum aptam judicabant, quibus staminibus singulis aliud filum, instar tramæ aut subteminis, multis nodis adnectebant, manu quidem, non autem radio, ut in textura proprie dicta fieri solet, ut si non texeretur proprie ita loquendo ratione tramæ, tamen ratione staminum ad texturam prope accedebat. Hinc est quod Plinius *libro* XIX. *capite* I. de retium staminibus loquatur. Nam postquam de retibus subtilissimis & firmissimis mentionem fecisset, (de quibus & nos supra plura) mox addit: *Singula eorum* (retium) *stamina centeno quinquageno filo constant.*

CCXXII. Ut ut sit, a rudi hac textura, ars texendi vestes initium

um sumpsit. Non ex molli quidem & subtili materia, lana scilicet, lino, bysso & serico, sed ex eadem fere materia ex qua fiebant alvearea, Nassæ, Storeæ, & id genus alia. Antiquitus enim vestimenta fieri solebant non tantum ex pellibus, arborumque foliis, sed etiam ex membranulis tenuioribus tiliæ, ex juncis, ex papyro, ex viminibus, & alia materia fluminea. Hæc enim in modum restis solebant torquere veteres, ex quibus, nescio quæ, opera texebant, aut potius nectebant instar storeæ & tegetum, quas *natte*, Belgice **matten** vocamus. Hisce, inquam, rudi isto seculo pro tegumentis & vestibus uti solebant. Exsertis verbis hoc docet Herodotus libro III. ubi de Indis. Οὗτοι μὲν δὴ τῶν Ἰνδῶν φορέουσιν ἐσθῆτά τε φλοΐνην· μὲν ἐπεὰν ἐκ τοῦ ποταμοῦ φλοῦν ἀμήσωσι καὶ κόψωσι, τὸ ἐνθεῦτεν φορμοῦ τρόπον καταπλέξαντες ὡς θώρηκα ἐνδυνέουσι. *Illi autem Indi vestem gerunt junceam, quam materiam ex flumine metunt, & findunt, unde plectunt tegetes instar thoracis, quam induunt.* Meletius de natura hominis. Διασχίζονται δὲ τὰ νεῦρα εἰς τοὺς θαλάμους, ὥσπερ ἂν τὶς λαβὼν πάπυρον, ταύτην εἰς λεπτὰ διατεμὼν καὶ διασχίζων ἀναπλέκεται πάλιν, καὶ ποιῇ χιτῶνα λεγόμενον ἀμφιβληστροειδῆ, ὅμοιον ἀμφιβλήστρῳ. ὄργανον δὲ τοῦτο θηρευταῖς ἰχθύων χρήσιμον. *Diffindunt autem nervos in thalamos, quasi quis sumeret papyrum, quam in tenues partes divideret & scinderet, & plecteret iterum, unde tunicam faceret reticulatam dictam, similem reti, instrumento illi, quo utuntur piscatores.* Ejusmodi vestes non adeo sunt insolentes ad hunc usque diem apud Indos. Egregia enim opera vidimus ex materia fluminea, juncis, corticibus, foliisque arborum, egregia arte texta aut plexa, etiam fulgenti & gratissimo omnis generis colore, ut cum purpura & conchylio certarent, figuris pulcherrimis ornata, instar operis phrygionici. Sed & ejusmodi opera apud nos fieri quis ignorat, præcipue autem pileos, ex stramine, & tenis subtilissimis. Hoc autem genus vestimenti ex tali materia, post pelles, est antiquissimum, ut videre est ex Tertulliano *de Pallio capite* III. *Denique* (edente Salmasio) *cum ipsis Mercurium palpati arietis mollitie delectatum, deglubasse oviculam, dumque pertentat, & quod facilitas materiæ suadebat tractu prosequente filum eliquat, & in restis pristini modum quem philyræ tenus junxerat exisse.* Ad quem locum optime notat Salmasius *philyræ tenus* esse ipsam *philyram* aut *membranam tiliæ*, instar laquei sive vinculi, ex quo restes torqueri solebant. Quicquid enim in longum tendebatur,

ut fasciæ, laquei, & longiores virgæ, Græcis τένος est; unde & minutæ & tenues de virga præcisa tessera *Tenus* dicitur. Hinc in lege Frisonum: *tali de virga præcisa quos tenos vocant.* Hæc Salmasius, & optime quidem: nam non tantum de virga præcisa *Tenus* vocatur apud Frisones, sed omnes virgæ longiores salicum tenuium, ex quibus fiunt corbes aliaque opera Belgis **teenen** dicuntur. Hinc nihil familiarius quam **een teene benne** corbis ex salicum virgis tenuioribus. Docet igitur Tertullianus dicto loco, veteres ex philyræ tenis, id est, ex membranulis tiliæ in restis modum contortis, vestes fecisse. Sed Mercurium tandem invenisse artem lanam ita torquendi & nendi, instar pristini restis, ex qua molliores vestes fiebant, quam ex philyris aut ex tiliæ membranulis, aut ex juncis, papyro, aliaque materia fluminea, de quibus etiam Herodotum & Miletum audivimus.

CCXXIII. Credendum tamen est artem lanam nendi a Mercurio inventam, non statim ad eandem perfectionem perductam fuisse, ad quam pervenerat tempore Mosis, & postea. Sed Tertullianus videtur docere Mercurium invenisse artem lanam trahendi, in modum restis satis crassi, instar philyræ, aut junci, ex quibus vestes fieri solebant, ut inde fierent tegumenta tantum rudia & crassa instar storeæ, quales fortassis sunt sacci illi in quibus lana Hispanica nobis hodie asportatur, quibus pauperes apud nos utuntur pro tegete & veste. Verisimile etiam est, ex ipsa lana ita crasse in restis modum contorta, tegumenta & vestes potius nexa fuisse quam texta, quemadmodum ex tenis, viminibus, juncis & alia materia fluminea magis nectebantur quam texebantur; nondum enim ars textorum, proprie ita dicta, inventa fuit. Hæc autem vestis *nexilis* dicitur potius quam *textilis*, a Lucretio *libro* v.

> *Nexilis ante fuit vestis, quam texile tegmen:*
> *Textile post ferum est, quia ferro tela paratur:*
> Nec *ratione alia possunt tam levia gigni*
> *Insilia, ac fusi, radii, scopique sonantes.*

Igitur *nexilis vestis* antiquissima. Quid autem intelligat Poeta per *nexile* nescio, nisi vestes pelliceas, quibus antiqui utebantur, ut eodem libro docet, & quas nodis aut spinis instar fibularum circa corpus adnectebant; deinde tegumenta quædam crassa & rudia ex juncis, viminibus, philyris, papyro, & tandem ex lana in restis modum torta instar storeæ plexis & nexis. Nec omittenda est ratio,

tio, quam addit Poeta, cur *nexile* fuerit ante *textile*; ſcilicet quod antiqui uſu ferri carerent:

Textile poſt ferrum eſt: quia ferro tela paratur.
Nec ratione alia poſſunt tam levia gigni
Inſilia, ac fuſi, radii, ſcopique ſonantes.

Tela enim, id eſt *jugum textoris*, cæteraque inſtrumenta quæ ars texendi requirebat, qualia ſunt *inſilia, fuſi, radii, ſcopi*, & alia fieri non poterant abſque inſtrumentis ferreis, puta *ſerra, malleo, ſecuri, terebro, dolabro*, & id genus alia. Poſt uſum ferri igitur ars texendi, ut multæ aliæ, inventa eſt.

CCXXIV. Credendum tamen non eſt, ſtatim poſt uſum ferri artem illam inventam fuiſſe. Minime gentium. Metallica enim, ſive uſus ferri, inventus eſt a *Tubalcaino*, uti docet Moſes Geneſeos capite IV. verſu XXII. id eſt a *Vulcano*: at uſus lanæ aliquot ſecula poſt a Chami filio *Chanaano*, ſive a *Mercurio*, ut ait Tertullianus, qui vixit poſt diluvium. Plinius *libro* VII. *cap.* LVI. docet, *Ægyptios textilia inveniſſe.* Utrum autem intelligat rudem iſtam & barbaram texturam, de qua modo egimus, an vero ſubtiliorem ex lana & lino, neſcio. Saltem de lino non videtur intelligere, cum mox addat: *linum & retia Arachne.* Inventam autem hanc artem eſſe ab Iſide tradiderunt Ægyptii, a Minerva vero crediderunt Romani & Carthaginenſes. Tertullianus *de Pallio capite* III. *Cedo jam de veſtro quod Ægyptii narrant, & Alexander digerit, & mater legit ea tempeſtate Oſiridis, qua ad illum ex Libya Ammon facit ovium dives* &c. mox: *Sed vos omnem lanicii diſpenſationem ſtructuramque telarum Minervæ maluiſtis, cum penes Arachnem diligentior officina ſit.* Quidam, ut hæc conciliarent, Iſidem aut Oſiridem docent lanificium inveniſſe, Arachnen autem texturam lini. *Arcas Calliſtus* filius veſtium texturam totumque lanificium populares docuit, teſte Pauſania in Arcadicis. Ex his omnibus mihi probari videtur: Lanificii repertorem fuiſſe *Chanaanum* filium Chami. Id demonſtrari puto ex loco Tertulliani, modo allegato, ubi id *Mercurio* adſcribit: at *Mercurium* ipſum fuiſſe *Chanaanum* vix dubito, cum Mercurius ſit ſervus Deorum & fratrum ſuorum ut Chanaanus. Quis ignorat eum fuiſſe *mercatorem*, & mercatorum patronum? Sed quis neſcit כנען *Chanaan* Hebræis *mercatorem* ſignificare? Tandem *Alatus* fingitur Mercurius, ſcilicet quia poſteri Chanaani navigationem & vela

navium repererunt. Deinde *Ammon* ille de quo Tertullianus, proculdubio est ipse *Cham*, Ammonis autem filius *Osiris*, est ipsissimus *Mitzraim*, filius *Chami*, de quo Moses Gen. cap. x. Lanificium itaque inventum est a *Chanaano*, sive *Mercurio*, & ab eo postea *Mitzraimo* sive *Osiridi* traditum. Non mirum igitur texturam & lanificium Ægyptiis adscribi, cum Osiris sive *Mitzraim* Ægyptum occupaverit, unde & Ægyptus Hebræis *Mitzraim* dicitur.

CCXXV. Ut autem inventis facile est aliquid addere, tractu temporis ex rudi ista & crassa textura, quæ magis *nexus* quam *textura* dici debuit, nata est Ars ista subtilius texendi, quemadmodum usus ad hunc usque diem obtinet. Hæc autem subtilior textura intelligenda est quum S. Scriptura illius mentionem facit: ut opus ejus proprie *Textile* sit, non autem *Nexile*, quemadmodum vetustissima illa, tempore Chanaani sive Mercurii, & ante illius tempora. Hoc inde satis clare mihi demonstrari videtur, quod sacra Scriptura, ubi quæstio est de Textoribus & textura, ita describat instrumenta Textoris, ut dubitari non possit, quin semper intelligatur textura ita proprie dicta. Sic I Sam. XVII. vers. VII. II Sam. XXI. XIX. & alibi. Hasta Goliathi & aliorum dicitur מנור אורגים quod Junius vertit *Iugum Textorum*. Septuaginta μεσάντιον ὑφαντῶν. Lutherus & Belgæ ein Webers baum. Chaldæus אכסן quod proprie significat jugum textorum, sive liciatorium, lignum illud teres, circa quod licium sive stamen intendunt textores. Latinis *Iugum*. Ovidius *Metam. Tela jugo juncta est* &c. Jarchius exponit per אינשובלא id est *Insubula*, quod idem est ac ἀντίον, ut videre est in veteri Glossario. Sed ἀντίον instrumentum Textoris esse patet ex Polluce *libro* VII. *cap.* X. Judicum capite XVI. vers. XIV. dicit Schimson Dalilæ si texas במסכת. quam vocem Jarchius iterum exponit per אנשובלא *Insubulam*. Hæc tamen videtur differentia inter מנור & מסכת, ut prius sit lignum cui stamen sive licium involvitur, מסכת *Massechet* vero illud, cui involvitur tela, sive ipsa textura. Unde optimo jure מסכת dicitur, quod proprie volumen significat, & quod hac & illac volvi potest. Hinc liber singulus Talmudicus, sive singulus *Codex* מסכת *Massechet* dicitur, ad indicandum, esse volumen aliquod ab aliis distinctum. Id eo magis intelligi debet, quod mox addatur, Schimschonem expergefactum ad adventum Philistæorum secum abstulisse *Massechet*, id est *volumen*

men texturæ, cui involui ſolebat, ſcil. id quod fuit detextum, & cui capilli ejus inſtar tramæ intexti erant.

CCXXVI. Eodem loco Judicum mentio fit § יתד הארג *Paxill texturæ*, ut habet Junius. Quid autem per *paxillum texturæ* intelligendum ſit, vix ullus adfirmare poterit ex interpretibus, cum inter ſe minime conſentiant, & conjecturas pro vero ſenſu obtrudere videantur. πάσσαλον habent Seniores. Belgæ **een pinne**. Lutherus ein Nagel. Galli *une Atache*. Diodati *Cheville*. Quid autem per ſuum *clavum*, per Nagel/ **pinne** aut *cheville* intelliganr, fateor me non poſſe capere. Quid quæſo clavo infigerent? Totumne jugum textoris? An *in parietem*, ut habent Græci? Sed quid opus erat jugum clavo parieti infigere, cum proculdubio ſatis fixum ſteterit? Non enim ita ſolent ſtare, ut facile moveantur loco. Deinde cur tam expreſſe additur הארג, ut ſit יתד הארג *paxillus* aut *clavus texturæ*, cum quilibet clavus ad hoc ſuffeciſſet. Sed ſi & mihi conjecturare licet, ego per יתד הארג *Paxillum texturæ* intelligi puto inſtrumentum illud textoris, quo compingitur ſubtemen, quod adnexum habet pecten, cum ad diſcernenda ſtamina, tum ad imprimendam tramam. De quo Ovidius *Metamorph. lib.* VI.

------ atque inter ſtamina ductum
Percuſſo feriunt inſecti pectine dentes,

niſi intellexerit aliud inſtrumentum ad hunc uſum aptum, quo utebantur veteres, & quod σπάθην *Spatham* Græci vocarunt, a ſimilitudine gladii, cujus ictibus ſcilicet ſubtemen condenſari ſolebat apud Veteres, ut optime Pollucem exponit Gualtherus. Eſt itaque יתד הארג *concus*, ſive pecten quo trama concutitur & imprimitur, aut *Spatha* ad eundem uſum deſtinata. Quando igitur dicitur ותתקע ביתד perinde eſt ac ſi dixiſſet, *& feriebat* (ſcilicet capillos Schimſchonis) *cum pectine* aut *ſpatha*, ut firmius cum reliquo ſubtemine ſtaminibus imprimerentur & adhærerent capilli. Ideo poſtea Schimſchon ad adventum Philiſtæorum, ſeſe expedire non poterat, quin abſtulit ſecum jugum, *pecten* ſive יתד & quidquid ei adhærebat & connexum erat. Jobi capite ſeptimo, commate ſexto, mentio fit de ארג quam vocem plerique Iuterpretes per *radium textoris* expoſuere. Et ita quidem ipſi Hebræorum Sapientes. Et ſane cum ibi mentio fiat de re quæ velociſſime tranſit, ea autem ſumatur a Textore, cum nihil in textura ſit quod velociter tranſeat præter radium, mirum non eſt ita exponi ab Interpretibus. Alias vox

 iſta

ista ארג generalis est, & potius ipsam texturam aut telam, quam aliquod instrumentum significat. Sed ab omnibus interpretibus vox ארג non eodem sensu est exposita. Plane alium, & toto quidem cœlo differentem, sensum reperies apud Seniores. ὁ δὲ βίος μου ἐστιν ἐλαφρότερος λαλίας vita mea est levior loquela. Vulgata: *Dies mei volocius transierunt, quam a texente tela succiditur*, ubi loquitur quidem de *tela*, sed *radii* non meminit. Ut ut sit, videmus ita de Textura, & de instrumentis textoris loqui sacram scripturam, ut dubitare non possimus, quin sit intelligenda subtilior ista ars texendi, quæ ad hunc usque diem obtinet, post tempora *Chanaani* sive *Mercurii*. Ideo verpulis *Textura* est מעשה אומן *Opus artificiosum.*

CCXXVII. Idem concludendum est, si examinemus materiam texturæ, aut potius partes ex quibus tela fieri solet. Supra jam ostendimus, totam Texturæ structuram nihil aliud esse quam *connexum staminis ad subtemen*, ut auctor est Vitruvius *lib.* x. *cap.* 1. aut σύνδεσιν τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην, secundum Galenum, ut texere sit κρόκας στήμοσι διαπλέκειν. Ex duobus itaque filis constat Textura; ex *stamine* scilicet & *subtemine*, quæ decussatim nectuntur instar crucis: unde etiam *Crux* verpulis per contemptum dicitur שתי וערב *Stamen & subtemen. Stamina* sunt filamenta illa, quæ telam in longum transcurrunt. Græcis στήμων ἀπὸ τοῦ στῆσαι. Isidoro *lib.* xix. *cap.* xxviii. *Stamen* dicitur, *quia rectum stat. Stare* autem dicebantur a Veteribus *stamina*, & quidem *rectum stare*, non tantum quia in jugo extendebantur, sed præcipue quia sursum tensa erant, & quasi rectum instar hominis stabant, eodem fere modo, quo stare solent teni & vimina instar staminis, quum eis alia vimina tanquam trama implectuntur, in conficiendis corbibus, de quibus plura postea. Hebræis quoque שתי dicitur, a verbo quod *stare* significat. *Subtemen* (quod a temporibus Hieronymi male scribi solet *subtegmen*, scribendum enim est *Subtemen* pro *subteximen* a *texendo*, quemadmodum *semen* pro *serimen* a *serendo.*) ita dicitur, quod stamini subtexatur. Alias etiam *Trama* vocatur, quia *transmittitur*, ut habet *Isidorus*, loco modo laudato. Græcis κρόκη, ῥοδάνη, & μίτον. Hebræis עֵרֶב *mistura*, quod stamini immisceatur. Ab utroque aliquando tota Tela denominatur. Sæpissime a *Stamine* dicuntur στημόνιοι κατάστημοι & πολύστημοι, id est, *multum habentes staminis*. Hinc & ἀραιόστημοι

στημοι & μανόστημοι *Staminis parum habentes.* Æschylus
----- ἐν μανοστήμοις πέπλοις.

Non raro a *subtemine* ut κροκωτοὶ *multum habentes subteminis*; & πολύμιτον *multum habens tramæ.* Hinc Belgis, & fere omnibus in Europa nationibus, notum est *Polimite*, quamvis vix ullus mercatorum, qui ea hodie conficiunt & magno lucro divendunt, vocis illius originem intelligat. Tales sunt panni illi, ex lana caprarum, de qua nos supra plura cap. nono, & quos **grof grepn** aut *Camelot de Hollande* Belgæ & Galli vocare solent, quorum stamina ex duobus filis tantum, aut plurimum tribus, *subtemina* autem ex quatuor aut sex constant. Tales sunt *panni* etiam lanei, qui multo plus *subteminis*, quam *staminis* habere solent, præsertim panni coactiles, unde & *panni* dicuntur a πήνη πῆνος, & Dorice πᾶνος, quod nihil aliud significat quam *tramam* sive *subtemen.* Hinc πανήκλιον Latinis *panucla* diminutivum *pani* (sive panni) tramæ *involucri*, ut habet Nonnius. Hinc panni quorum trama constabat ex aureis filamentis, Græcis χρυσόπλωοι, Gallice *drap d'or*, & Belgice **goude laecken** dicuntur. De *stamine* & *subtemine* quoque leges Levit. cap. XIII. ubi satis fuse de lepra in vestibus. שתי וערב Græcis שתי est στήμων *stamen*, & ערב κρόκη *trama.* Apparet itaque quando in sacra Scriptura fit mentio de vestibus laneis aut lineis, id intelligendum semper esse de vestibus ex lana aut lino textis, subtiliori ista arte qua & hodie texi solent, miscendo scilicet in jugo textoris tramam cum stamine.

CCXXVIII. Duo autem reperio genera texturæ in usu fuisse apud Veteres, quæ ad hunc usque diem multis in locis obtinent. In Europa vix alia nota est texendi ars, quam illa qua integri panni & telæ in jugo absolvuntur, certæ alicujus longitudinis & latitudinis. Hos pannos aut has telas ita detextas, simplices telas aut pannos vocare poterimus. Hi pluribus vestibus variæ formæ & sexus conficiendis apti sunt, cum a sartore in plagas & frusta discindi soleant, ut ex illis, acus opera consutis & fibulis hinc inde connexis, vestes fierent pro modulo corporis, & pro tali forma quæ requiritur. Ex ejusmodi telis fiunt fere omnia vestimenta nostra, ut tunica, toga, pallium, feminalia, thoraces, tibialia, & id genus alia. Sed utrum ejusmodi telas detexerint antiqui, & an ejusmodi vestimenta ex pluribus plagulis & frustis confecerint, non sine causa quis dubitabit? cum vix *Sartoris* eodem sensu, quo apud

nos

nos sumitur, fiat mentio apud probatos auctores. Sane silentio præterire non possum, quod jam ab aliis observatum est, Galenum in libro ad Thrasybulum, ubi de variis vestimentis, & de arte vestimenta conficiendi satis fuse disserit, sartorum tamen non meminisse, sed solum textores agnoscere, scilicet quia vestes plerumque sola textura absolvebantur in tela. Fateor equidem Senecam *Epistola* XCI. mentionem facere *sutrini inventi. Non multum*, inquit, *absuit quin sutrinum quoque inventum a sapientibus diceret.* Hinc quidam probare conabantur aliam fuisse artem apud Veteres *texendi*, aliam vero *sarciendi*. Ideoque distinguunt inter artes ἀκεστικὴν & ὑφαντικήν. Sed ex loco Senecæ ἀκεστικὴν, eo scilicet sensu quo apud nos sumitur *artem sartoriis*, qua vestimenta ex pluribus partibus acus opera consuuntur, nemo probabit. Per *sutrinum* enim *inventum*, Senecam intellexisse puto artem istam, qua consuuntur coria, ut fit in calceis & ejusmodi aliis vestimentis. Et hoc sensu quidem sæpissime verbum *suere* sumi debet apud veteres. *Suere* enim originem habet a *sue*, aut potius a *setis*, quæ a *sue* desumuntur. Ideo *Sutores* quasi *setores*, quia *setis* utuntur, *quod insertis filo porcorum setis suant*, ut habet Isidorus *Orig. libro* XIX. *cap.* XXXVIII. De *Textura* & *Sutrina* arte etiam leges apud Ciceronem *lib.* II. *de Natura Deor. Cultus dico agrorum, extructionesque tectorum, tegumenta corporum vel texta vel suta.* Erant igitur tegumenta non solum *texta*, sed etiam *suta*. At non constat per *tegumenta suta* Ciceronem intellexisse vestes ex lino, lana aut serico. Fortassis respexit ad calceamenta, & alia tegumenta ex pellibus & corio. Sane *Caprarum* pelles consui solebant, ut docet Philo Judæus *de victimis*. Sutorum igitur in calceis conficiendis, & eorum qui vestimenta & tegumenta ex pellibus & corio parant, proprium est suere. Hinc proverbium: *Ne sutor ultra crepidas.*

CCXXIX. Deinde sæpissime quidem mentio fit apud auctores de *Sartore* atque *Sarcinatrice*, & de sartoris instrumentis atque materia, ut de *acu* & *filo*, quibus consuunt. Sed illa plerumque plane alio sensu sumi debent, quam hodie apud nos: *Sartor* enim & *sarcinatrix* raro significant eos, qui vestes concipiunt, qui telas in partes discindunt, & acus opera iterum jungunt, quos Gallice *Taillеurs* aut *couturiers*, Belgice **kleer-makers** dicimus. *Acus* apud Veteres est *fibula*, *sutura* quoque *fibularum junctura*, & *suere*, *fibulis annectere*, ut *sutum* sit *fibulatum*, & *resutum*, *refibulatum.*

quo

quo ſenſu dicitur tunica Auguſti *reſuta* (id eſt *refibulata*, fibula ſcilicet ſoluta) quum *ad pedes decideret*, de quo vide Suetonium *in vita Auguſti cap.* XLIV. Ita hunc locum explicat Salmaſius, cui ſeſe tamen opponunt Ferarius & Rubenius. Nec mirum fibulam acum dici, cum nulla ſit fibula ſine acu. Vide Caſaubonum *ad Trebellium Pollionem de Divo Claudio.* Deinde per acus aliquando intelligunt craſſiores illas, quibus uti & hodie ſolemus in conſuendis ſarcinis, quas Belgice **pak-naelden** dicimus. Ejuſmodi plures reperies inter ſupellectila amiciſſimi noſtri Smetii, ſed ſubtiliores raro. Certiſſimum tamen eſt fibulam non ſemper ſumi pro acu, ſed rariſſime; nec *ſutum* ſemper eſſe *fibulatum*, & *reſutum*, *refibulatum.* Non raro enim *fibula* a *ſutura* diſtinguitur. Heſychius: συμπορπητὸν, μὴ ῥαφαῖς συνειλημμένον κατὰ τοὺς ὤμους χιτῶνα. Non enim puto cum Salmaſio neceſſe eſſe negativum μὴ hinc tolli, ſed omnino retinendum eſſe. Eodem fere ſenſu diſtinguit Ælianus *Var. Hiſt. lib.* I. *cap.* XVIII. inter συῤῥάπτειν *conſuere* & περόναις συγκλείειν, *fibulis jungere.* Deinde acus raro fibulam ſignificat, nec ſemper craſſior acus ad conſuendas ſarcinas, id eſt, **packnaelde**/ intelligitur, ſed ſubtilior iſta, qua & mulieres & ſartores noſtri hodie utuntur. Has proculdubio intelligit Plautus in *Menech.* quum ait: *acum inveniſſes. Et* in *Rudent. Rem acu tetigiſti.*

CCXXX. Acus opera veteres non raro utebantur in aſſuendis *clavis*, *loris*, *fimbriis*, *paragaudis*, *patagiis*, & in veſtibus ornandis opere phrygionico, unde *Babylonis acus.* Hinc & *acu picta veſtis*, *acu textilis* aut *acu ornata*, apud Iſidorum *Orig. l.* XIX. c. XXII. Tandem Sarcinatores & ſarcinatrices acubus etiam uſi ſunt in reſarciendis & reficiendis veſtimentis tritis, quum ſcilicet partes diſruptas filo per acum jungerent, quod hodie **ſtoppen** vocant noſtræ mulierculæ: aut etiam cum fruſtum ſive aſſumentum aliquod aſſuerent, quod **lappen** dicimus. Ad quod reſpexit Chriſtus Matthæi cap. IX. verſ. XVI. Lucæ V. XXXVI. & Marci II. XXI. Καὶ οὐδεὶς (ut habet Marcus) ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. εἰ δὲ μὴ, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. Tale fuit tribonium illud lacerum ac detritum, de quo Lucianus *in Menippo.* πολύθυρον ἅπαντι ἀνέμῳ ἀναπεπταμένον, καὶ ταῖς ἐπιπτυχαῖς τῶν ῥακίων ποικίλον. *Lacerum & vento pervium, ac diverſorum pannorum aſſumentis variegatum.* Ejuſmodi veſtimentum *pannoſum* dicebatur, & *pannutia nuncupata*, ait

Isidorus, *quod sit diversis pannis obsita.* Hinc apud Terentium, *Annus pannis obsita.* Idem forte est *cento*, quia multos pannos, & quasi centum assutos habet. Hinc Sarcinator centonem suere dicitur a Lucill. apud Nonnium: *Sarcinatorem esse summum, suere centonem optume*, quasi Belgice diceres: **Een goeden Lapper zijn.** Ideo apud Plautum in Aulularia *fullones* & *sarcinatores* junguntur, quia uterque circa vestimenta trita versari solebat. *Petunt fullones, sarcinatrices petunt.* Sic *Paulus in L. Fullo ff. de fur. Fullo vel sarcinator qui polienda & sarcienda vestimenta accepit.* Notandum imprimis etiam est, Græcis Ἀκέομαι (quod Latini *sarcire* dicunt) esse *mederi.* Sartor igitur non conficit novas vestes, sed vetustis & tritis medetur instar Medici. Optime in hanc rem Hippocrates *de Vict. Rat. lib.* I. Σκύτεες τὰ ὅλα κατὰ μέρεα διαιρέοντες. τεμνόντες δὲ καὶ κεντέοντες, τὰ σαθρὰ ὑγιέα ποιέουσιν. καὶ ἄνθρωπος δὲ τὸ αὐτὸ πάσχει. *Sutores totis in partes divisis, secando & pungendo, corrupta integra reddunt. Idem etiam in homine contigit.* Et Xenophon *Cyropæd. lib.* I. ὥσπερ ἱματίων εἰσί τινες ἀκεσταὶ οὕτω καὶ ἰατροί. *Quemadmodum se habent vestium Resarcinatores, sic & Medici.* De hisce vide doctissimum Rhodium *de Acia capite* x. Quid sit ἀκεστική sive *ars sartoris* egregie docet Ælianus *de Animalibus libro* VI. *cap.* LVII. ubi illam attribuit Araneæ quemadmodum & ὑφαντικήν. Sed ἀκεστικὴν ponit non in rebus quidem de novo factis, sed in restitutione telæ disruptæ. Καὶ ἀκεστικὴν δὲ ἀπάλαμοι καὶ ὅτι ἂν διαῤῥήξῃ ἐκείνων τοῦ δὲ πήνου τε καὶ δὲ μίτου σοφίας, ἄνδε ἀνακοῦνται καὶ ἀπαθὲς καὶ ὁλόκληρον αὖθις ἀποδεικνύνται. *Et sarciendi artificii perita sunt; nam si quid disruptum fuerit ex staminibus, vel tramis, id resarciunt, & in integrum restituunt.*

CCXXXI. Ex his omnibus satis clare constat, *Sartores sarcinatores, sarcinatrices* & ἀκέστρια in tritis & laceratis vestimentis reficiendis plurimum operatos fuisse, non vero in novis conficiendis, nec fuisse eosdem quales sunt hodie nostri Schneiders / **Kleermaeckers** / *Tailleurs* & *Couturiers*: Saltem nomen illud illis datum fuisse præcipue hac de causa, quod lacera reficerent & resarcirent. Non tamen nego vestes aliquando etiam a sarcinatoribus factas fuisse novas, ex pluribus pannis dissectis & acus opera consutis, quemadmodum nostra vestimenta fiunt hodie. Egregium locum huic opinioni fulciendæ adfert Magnus Casaubonus ex Servio *ad Æn. lib.* XII. *Sarcinatores concipere dicuntur vestimenta, cum e diverso*

diverso conjungunt & adsuunt. vide Casaubonum *Exercit* XVI. *Num.* CXVII. Quicquid est, suta fuisse vestimenta quædam, in dubium revocari non debet. Tunicæ enim quæ ex duabus plagulis constabant, sutæ erant. Varro *libro* VIII. *Si quis tunicam in usu ita consuit, ut altera plagula sit angustis clavis, altera latis: utraque pars in suo genere caret analogia.* Josephus *Antiquitatum lib.* III. *cap.* VIII. mentionem quoque facit tunicæ quæ ex duabus plagulis constat, & quæ in humeris ac lateribus suturas habet. ὁ χιτὼν ἔστι οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων, ὥς τε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι καὶ τῶν παρὰ πλευρὰν. *Hæc tunica non constat e duabus plagulis, ut suturas habeat in humeris & lateribus.* Clarius Theophanes Cerameus *Homil. in Passionem Domini Homil.* XXVII. ubi de tunica Christi: τοῖς Γαλιλαίοις, inquit, σύνηθες ἦν τοὺς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν ὦμον συνεζευγμένας ῥαφῇ. *Mos erat Galilæis tunicas ex laciniis duabus conficere in humeris sutura commissis.* De hac Hesychius loco a nobis supra laudato. συμπορπητὸν, μὴ ῥαφαῖς συνειλημμένον κατὰ τοὺς ὤμους χιτῶνα. Ælianus *Var. Hist. lib.* I. *cap.* XVIII. ejusmodi tunicarum quoque meminit. De tunicis consutis vide apud *Plautum in Amphitruone.* ubi Sosias: *Tunicis consutis huc advenio, non dolis.* Sic & ἑτερομάσχαλος tunica erat servorum, ἀπὸ τοῦ τὴν ἑτέραν μασχάλην ἔχειν ἐῤῥαμμένην, *ab altera parte habens alam assutam.* Ideo Xenophon *de Inst. Cyri, lib.* VIII. distinguit inter χιτῶνας τέμνειν, *tunicas scindere,* & συντιθέναι *tunicam consuere,* sive *componere,* quemadmodum distinguit inter ὑποδήματα νευῤῥαπτεῖν *calceos nervis consuere,* & σχίζειν *secare.* Caracallas etiam & μανδύας ex pluribus partibus consutas fuisse, docemur ab Ælio Spartiano, *in vita Antonini Caracallæ.* & a Xiphilino ex Dione *lib.* LXXVIII. Καί τινα ἰδίαν ἔνδυσιν βαρβαρικῶς πως κατακόπτων καὶ συῤῥάπτων ἐς μανδύης τρόπον, προσεξεῦρε. *Proprium etiam aliquod vestimentum excogitavit, barbarico more scissum, & consutum instar penulæ.* Temporibus Hieronymi vestimenta ex diversis panni partibus consui morem fuisse, clarissime constat ex ejus *Epistola ad Fabiolam,* sive de vestibus Sacerdotum: ubi negat *braccas* sive feminalia in tela absolvi posse sola textura; at ex pluribus partibus consui debere adfirmat. Sed jam inde a temporibus Christi quasdam vestes, Sartoris arte & acus opera consui solitas fuisse, patet ex Euangelii Historio-graphis sacris; distinguunt enim inter ἄῤῥαφον & ῥαπτὸν, *consutum* vestimentum & *inconsutile:* ideo tunica Christi *inconsutilis* sive ἄῤῥαφος dicitur

citur tanquam vestis quædam peculiaris. Sed de hac tunica nos deinceps plura.

CCXXXII. Plurimam tamen partem vestimentorum a veteribus sola textura absque acus opera, & sine sarcinatoris arte, facta fuisse, minime dubito. Optime itaque Salmasius, ad *Ælium Lampridium in Caracallo*, ait, *plerasque omnes veterum vestes textura solum confici solitas sine opera sutoris ulla, & ut loquuntur Euangelistæ: ὑφαντὸς δι' ὅλου.* In eadem fuit sententia Casaubonus *in Exercit.* XVI. *num.* CXVII. *Hodie*, inquit, *rarissime vestis aliqua conficitur sine sarcinatoris opera; olim vero parandarum vestium alia ratio fuit: textores enim vestes absolvebant; neque eorum opera, ut plurimum, utebantur, quos sermo Gallicus vocat* Couturiers, *Latini* Sartores, *aut* sarcinatores: *quæ vocabula refectorem veteris vestis potius denotant, quam novæ confectorem.* Doctissimorum Virorum tamen mens non fuit, omnium generum vestimenta in tela absolvi, sola textura, absque sartoris & acus opera. Negat enim ibi, immo pernegat Magnus Casaubonus tunicas manuleatas sine sutura fieri posse, ideoque manus dat Hieronymo, cum dicat feminalia Sacerdotum *non posse in tela fieri.* In eandem sententiam pedibus ivit Salmasius πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, ad *Vopiscum in vita Aureliani*, ubi integrum etiam locum Hieronymi suæ sententiæ firmandæ allegat. *Lineæ*, inquit, (vestes) *quas vulgo Camisias vocabant, quæ corporibus adstrictæ & membris aptæ fiebant, nullo modo tales in tela fieri poterant. Manicatæ quoque tunicæ, &* ἄρραφοι, *qualis erat Domini tunica, ex incisis partibus integrabantur, & acu suebantur. Exempli gratia in tunicis manicatis manicæ ex incisis pannis adsuebantur, nec tota tunica ullo modo cum suis manicis in tela fieri poterat.* Apparet igitur viros doctos, qui dicunt aliam rationem fuisse parandarum vestium apud veteres, atque hodie, vestesque tunc textura solum confici solitas, sine opera sutoris, hoc intelligere de quibusdam vestibus tantum, de apertis scilicet, quadratis & id genus alia, non autem de rotundis, manicatis & undique clausis, quales sunt tunicæ, pænulæ, feminalia, & ejusmodi aliæ. Sane hoc sensu & hodie quædam vestes in tela absolvuntur apud nos, qualia sunt balthei, colli lora quæ *cravates* & *Dassens* vocant Galli & Belgæ, tegumenta illa mulierum, quæ vocantur Gallice *un voile*, Germanice ein schleyer / & **een falp** / a Græco, ni fallor, φάλα, & ejusmodi alia.

At

CCXXXIII. At olim non tantum vestes apertæ & quadratæ sola textura, absque acus opera absolvebantur, sed quælibet aliæ, cujuscunque fuerint formæ aut figuræ. Notandum primum est, apud veteres de qualibet veste dici, *vestem texi* in genere, nullo adhibito discrimine. Tibullus *lib.* II. *Eleg.* III.

Illa gerat vestes tenues, quas fœmina Coa texuit.

ἐσθῆτα ὑφαίνεσαι, & χλαῖναν ὑφαίνειν apud Pausaniam, Athenæum, Suidam, Plutarchum, Homerum, & alios. Ulpianus, *vestimentum, id est, quod detextum est, etsi desectum non sit, id est, si sit consummatum. cap.* XXII. *de auro arg. leg.* Idem etiam de singula veste dicitur, eam scilicet *texi*. Hinc *Tunicam texere, lanam texere, chlamydem texere, togam texere*, immo & *saccos texere*. Pollux *libro* VII. *cap.* X. ubi de arte textorum, docet inter alia dici: χλαμυδεργίαν, & χλαμυδοποιΐαν, χλανιδοποιΐαν, χλανιδεργίαν & ἐξωμιδοποιΐαν: quasi diceres *Textura Chlamydis, Chlænæ & Exomidis*, quod scilicet integræ Chlamydes, Chlænæ, & Exomides in tela, sola textura, absolvi solerent. Sic σπαθητὸς χλαῖνα, & σπαθητὸν ἱμάτιον. id est, *chlæna texta*, & *vestimentum textum*: nam σπαθᾶν ibi est ὑφαίνειν, *texere*. Sed & ipsi sacci texebantur. Unde Pollux *eodem libro cap.* XXXIII. Σακκιφάντην habet: quod proculdubio scribendum est σακχυφάντης *textor sacci*. Citat hanc vocem Pollux ex Demosthene in Olympiodorum. Et revera in editione Basileensi Demosthenes habet σακχυφάνται, quod Wolfius optime reddidit per: *qui saccos texunt*. Integri enim sacci in tela sola textura absolvebantur. Togas texi patet ex *Horatio lib.* I. *Ep.* XIX.

Exiguæque togæ simulet textore Catonem.

Hinc apud Titinnium: *quæ inter decem annos nequisti togam unam detexere*. Et tunica texebatur. Plinius *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Ea prima texuit rectam tunicam*. De hac forsan Isidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. *Recta dicitur vestis, quam sursum versum stantesque texunt*. Hinc Augustinus in Psalm. XLV. de *tunica quæ texebatur* mentionem facit. Ejusdem generis fuit quoque Tunica Christi. Ἦν δὲ ὁ χιτὼν, ut refert Johannes cap. XIX. vers. XXIII. & XXIV. ἄῤῥαφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου. *Erat tunica illa inconsutilis, a summo contexta tota.*

CCXXXIV. Super explicatione horum verborum, quomodo scilicet tunica Christi fuerit ἄῤῥαφος ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου, maxima ingenia miserrime sese hactenus torserunt. Tam acriter depugnatum

eſt de ſenſu hujus loci, ut Ombon & Tentyram adhuc ardere dicas. *Itaque*, ut optime Salmaſius ad Flavium Vopiſcum de Divo Aureliano, *nemo non hactenus deſudavit quærendo & inveſtigando quanam ratione tale detexi potuerit veſtimentum quod ſuturam non habuiſſet: non poſſe enim per artem in tela hujuſmodi veſtem fieri.* Doctiſſimus Caſaubonus in Exercitationibus Baronianis, multa præclara & docta ſuper hac re obſervavit: Tunicam ſcil. exteriorem fuiſſe manicatam ex lana, Sacerdotum tunicarum linearum inſtar. Addam & ego veriſimile eſſe ejuſdem fere materiæ & formæ fuiſſe ac מעיל *pallium* Pontificis Maximi. Erat enim veſtimentum rotundum & clauſum at non manicatum, ideoque rectius tunica exterior dicitur. Maxima autem difficultas in eo conſiſtit, quod dicatur ἄῤῥαφος & ὑφαντὸς ἐκ τῶν ἄνωθεν δι᾽ ὅλου. *Inconſutilis & tota textilis a ſummo.* In eo enim deſudarunt viri docti, ut inveſtigarent quanam ratione tale detexi potuerit veſtimentum, quod ſuturam non habuiſſet. Hodie ſi roges viros etiam non ex vulgaribus, quomodo Tunica illa *inconſutilis* facta fuerit; promptiſſime tibi reſpondebunt: id factum fuiſſe arte illa quam Galli *lacer*, *brocher*, & Belgæ **breyden** dicunt, qua hodie tibialia, tunicæ nocturnæ, chirothecæ & id genus infinita alia, ex uno filo binis prælongis ferris, aut acubus, ad formam veſtimenti nectuntur. In eadem ſententia fuiſſe videtur *Euthymius* quando dicit; *veluti ſunt apud nos capitis aut pedum hiemalia operimenta*, niſi *feltrum* intelligat Euthymius, quemadmodum eum exponit Caſaubonus *Exercit.* XVI. cui tamen adſtipulari non poſſum. Et quamvis de coactilibus loqueretur Euthymius, id etiam de operibus reticulatim uno filo textis, aut potius nexis, intelligi poſſet, cum non minus coactilia ſint, quam cætera ἐμπίλια. Fere ejuſdem operis fuiſſe tradidit doctiſſimus Ferrarius de re veſtiaria lib. III. cap. XVI. niſi quod differat a cæteris auctoribus in eo, quod alii dicant id prælongis iſtis acubus factum fuiſſe, ut fieri ſolet hodie, cum putet id forſan factum fuiſſe ſine acu ſolis manibus, qualia nunc reticula, & muliebres calanticæ fiunt, ſurſum verſum contextum. Sed quale illud artificium fuerit, quo veteres ſurſum verſum reticulatim texuerunt ſolis manibus, fateor me neſcire. Quid ſurſum verſum texere ſit, ex veterum monumentis eruemus infra. Sed quomodo id factum fuerit ſolis manibus, non docebo, cum nemo me hoc unquam docuerit. Multo minus facta erat prælongis iſtis acubus, uti hodie:

cum ars ista reticulatim acubus nectendi (potius quam texendi dicam) apud veteres in usu non fuerit: quandoquidem ejus nemo meminit, ne ipse quidem Galenus *ad Thrasybulum* ubi de variis artibus vestes conficiendi disserit, quod optime observavit Casaubonus loco modo laudato.

CCXXXV. Ὁ πανὺ Salmasius *ad Flavium Vopiscum* hæc satis animadvertens, plane aliam viam insistit, & ab omnium fere auctorum, qui rem istam hactenus explicare agressi sunt, opinione recessit, sententiamque plane novam & incredibilem tulit. Hoc enim factum acubus minime censet. Ita etiam textam fuisse tunicam illam, ut fuerit rotunda, manicata, & undique clausa sola textura, sine acus opera, audacter negat: immo rotundis verbis pronunciat id fieri minime potuisse. Ideo id quod omnes auctores, quod nos *inconsutile* dicimus, illud is *consutum acu* adfirmat. Distinguit igitur inter tnnicas σχιστὰς & ἀῤῥάφους. Priores ait circa latera & humeros apertas fuisse, sed fibulis tantum adstrictas. Cæteras autem sutura acus opera clausas circa latera absque fibulis; ῥαφὰς & ῥαφίδας significare non suturas, sed fibulas; Hinc dici ἄῤῥαφον quasi *sine fibulis*, sed cum sutura. Quod igitur hactenus *inconsutile* dixerunt auctores, apud eum est *consutum*. Sed acu sutum non fibulis. At si Syrus ulla auctoritate apud eum valet, huic suæ expositioni non inhærebit mordicus. Sic enim ille apud Johannem ܟܘܬܝܢܗ ܕܝܢ ܐܝܬܝܗ ܗܘܬ ܕܠܐ ܚܝܛܐ ܡܢ ܠܥܠ ܐܓܝܪܬܐ ܟܠܗ *Tunica autem erat sine sutura a summo tota texta.* Jam vero ܕܠܐ ܚܝܛܐ *est sine sutura*, quæ fieri solet acu & filo: חיט enim Syris *suere cum filo*, a חוט *filo*, non vero a fibula. hinc חיט *Sartor*. Expressius Arabs: القميص غير مخيط من فوق بل منسوجا كله. *Camisia erat sine acu a summo, sed tota texta.* Non solum dicit *sine sutura*, sed *sine acu*, scilicet factam; ut constaret nullam omnino habuisse suturam quæ acu fieri solet: est enim مخيط instrumentum quo suitur, & proprie quidem *acus*, secundum *Gigæum*, ab eodem verbo, a quo Syrum & Chaldæum חוט & חיט deductum. Patet igitur sine sutura, sive ἄῤῥαφον dici tunicam Christi, non quod fuerit *sine fibulis*, sed quod *non suta fuerit acu.* Deinde ipsa textura notat hanc tunicam textam fuisse

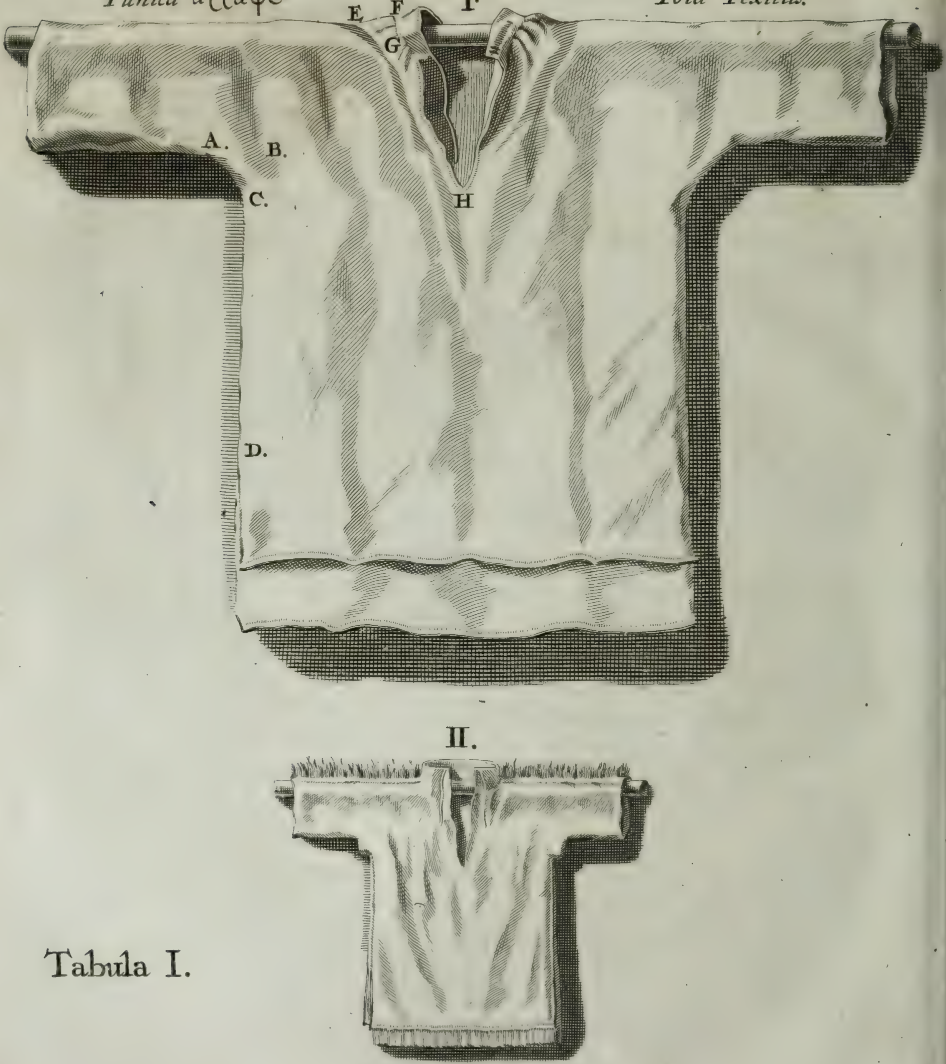
non

non ſutam: quorſum enim mentionem faceret Euangeliſta texturæ, ſi conſuta fuit, ut cætera veſtimenta vulgaria, & non peculiari aliquo artificio texta?

CCXXXVI. Tandem ipſe modus texendi videtur expreſsus, cum dicatur: ἐκ τῆ ἄνωθεν ὑφαντὸς, de quo loquendi modo nos plura infra habebimus. Optime igitur mentem Euangeliſtæ expoſuit Theophanes Cerameus *Homil. in Paſſionem Domini* XXVII. Ἄῤῥαφος ἦν ἐκ τῆ ἄνωθεν ἐπειδὴ τοῖς μὲν Γαλιλαίοις σύνηθες ἦν τὲς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν κατὰ τὴν ὦμον συνεζευγμένας ῥαφῇ. τὴν ἦν χιτῶνα τῦτον ἐν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄῤῥαφον. *Inconſutilis porro ſuperne erat, quoniam mos Galilæis erat tunicas ex laciniis duabus in humeris ſutura commiſſis. Hanc vero tunicam oportet intelligere uno contextu, fuiſſe ideoque inconſutilem.* Sed talem tunicam fieri rotundam, manicatam & undique clauſam, ut nullam omnino ſuturam haberet, ſive fibulis facta ſive acu, ſed ſola textura clauſam & manicatam, impoſſibile crediderunt magni viri Caſaubonus, Salmaſius, Ferrarius, alii. Immo ipſe Hieronymus in *Epiſtola ad Fabiolam* videtur crediſſe; *feminalia* & ejuſmodi alia in tela fieri non poſſe, quod tradidiſse docet Joſephum. מכנסי *Michneſe*, inquit, *Græce* περισκελὴ, *a noſtris feminalia, vel braccæ uſque ad genua pertingentes. Refert Ioſephus hæc feminalia de byſſo retorta ob fortitudinem ſolere contexi, & poſtquam inciſa fuerint, acu conſui. Non enim poſſe in tela hujuſmodi fieri.* Quonam in loco hæc dixerit Joſephus, neſcio. Sed Hieronymus reſpexiſse mihi videtur ad ea quæ Joſephus habet *Antiquit. lib.* III. *c.* VIII. μαναχασὴ λεγόμενον. βέλεται ἦν συνακλῆρα μὲν δηλῦν. διάζωμα δ᾽ ἐςὶ περὶ τὰ αἰδοῖα ῥαπτὸν ἐκ βύσσυ κλωςῆς εἰργνύμενον. *Manachaſe* (legendum eſt *Michnaſe*) *uti vocatur, ſignificat conſtrictorium; eſt autem ſubligar circa verenda conſutum e byſſo retorta.* Sed quid ſibi velit per τὸ περὶ αἰδοῖα ῥαπτὸν *circa verenda conſtrictum*, non aſſequor. Id fortaſſis idem eſt ac *circa verenda conſtrictum*, aut *junctum* & *clauſum*, ut occulta tegerentur, qui verus uſus feminalium: Niſi velit ex duabus partibus fuiſse conſuta, circa verenda & ad femina, ut noſtra. Si *acu conſutum* intelligat Joſephus, fallitur proculdubio. At quidquid alii tradant, nuſquam dicit Joſephus, quantum ſciam, *feminalia* & *ejuſmodi alia in tela fieri non poſſe*, ut loquitur Hieronymus. Interim hoc μορμολυκεῖον, quod putarint optimi Auctores, id ſola ὑφαντικῇ fieri non poſse, eos a veritate in errorem pepulit,

Ulna Hollandica.

Tunica ἄῤῥαφος *Tota Textilis.*

Tabula I.

lit, ut aut traderent celebrem istam tunicam Christi ἄῤῥαφον alia arte factam fuisse quam Textoris, aut omnino silentio præterirent.

CCXXXVII. Sed ut orbem tandem aliquando a μορμολυκείῳ isto liberaremus, tunicas rotundas, manicatas, & undique clausas, ideoque feminalia, Tibialia, pallia, immo chyrothecas, tandem omnia vestimenta, cujuscunque sint formæ, sola textoris arte absque sutura, absque fibulis, aut ullo alio nexu fieri posse, ob oculos ponam tunicam ex bysso, aut si mavis ex *Xylino* subtilissimo, ab Indis ad Hollandos delatam, egregie manicatam, rotundam & clausam undique, sine sutura, sine ullo acus vestigio, ideoque vere ἄῤῥαφον, & ὑφαντὸν δι' ὅλȣ, quam hactenus possidet optimus vir *Lambertus Gromæus*, apud Leydenses pannorum infector celeberrimus.

Prima hæc figura exhibet tunicam inconsutilem ex molli & tenui Xylino, apud Indos textam. Altera figura tunicam totam textilem quoque ostendit, in hac civitate, in Batavorum scilicet Oppido textam, quam hactenus possidet amicissimus noster Smetius, parentis venerandi cum virtutis tum cymeliorum hæres. Utramque quamplurimi, omnium ordinum viri, ante triennium mecum viderunt, & artificium admirati sunt, tam in Gelria quam in Hollandia. Testes mihi erunt adhuc Illustres ac Nobiles Viri, Theodorus a Weldren, Imperii Neomagensis Toparcha, van Heukelom, hujus Civitatis Consul, & ad Ordd. Generales Deputatus. Pl. Venerandi Heydanus, Wittichius S. S. Theologiæ apud Leydenses Professores. Literatissimus Grævius apud Ultrajectinos Eloquentiæ Professor. Romboutius apud Leydenses Pastor disertissimus, aliique multi. Tandem Testimonium luculentum hujus rei mihi erunt literæ summi Viri Groenovii, τȣ͂ μακαρίτȣ, quas fere moribunda manu exaravit, & quas huic libro præfixi. Ejusdem plane materiæ & formæ qualem prima figura exhibet, possidet *Holsteinius*, Mercator integerrimus apud Rotterodamenses, & quam vidi Delphis Batav. apud egregium Virum *vander Lely*, Societatis Indiæ in eadem Civitate Graphiarium.

Secunda figura ἄῤῥαφον quidem tunicam exhibet. Sed operis rudioris, ex filo crassiori, & non magni artificii, si eam cum priori conferas. Circa manicas & in infimis oris fimbrias videbis, quæ nihil aliud sunt quam staminis præsegmina, quæ manum indicant non periti Textoris.

At prima hæc figura, major ſcil. illa ex India allata, obſervatu eſt quam digniſſima & incredibilis fere artificii. Ulnam Hollandicam addidi, ut conſtaret de ejus magnitudine, ſcilicet Viro mediocris ſtaturæ veſtiendo aptam eſſe, & fere ejuſdem formæ, cujus ſunt hodie interiores tunicæ noſtræ lineæ, quas *Camiſias* ab Arabico vocamus. Circa collum limbum habet aſſutum, plane ut noſtræ Camiſiæ ſolent. Apertura ad immittendum caput deſcendit ad literam H, forcipe eo uſque deſciſſa videtur, & utrinque oram habet aſſutam. A litera D. uſque ad extremitatem quoque χιστὸς, in utraque parte oram aſſutam habet, ut & in ipſis extremitatibus, cum manicarum tum plagularum ſciſſarum. Præter hæc in tota tunica nullum veſtigium ſuturæ ſeſe prodit. Ut artificium clarius conſtaret literis A. B. C. exprimere volui axillis intexta eſſe mirabili arte fruſta illa quadrata, quæ Sarcinatrices noſtræ Gallice *Gouſſons* vocant, Belgæ **Oxel-ſchʒopen.** Eadem arte intextæ ſunt triangulares partes in humeris E. F. G. Quamvis totum opus ſit incredibilis artificii, tamen omnem artem ſuperare videntur partes iſtæ circa manicas ſupra humeros & ſub axillis. Et ſane niſi ipſe vidiſſem, dubitarem, an ἡ ὑφαντικὴ καὶ τὸ ὑφαίνειν καὶ τὰ δῶρα Ἐργάνης δαίμονος ad tantum miraculum ſufficerent, ut ſummi Literatoris Groenhovii verbis utar. Ceſſent tandem viri docti diſputare de textura tunicæ Chriſti. Ceſſent negare, id ulla ratione fieri poſſe ſola arte Textoris. Cum ejuſmodi non tantum plurimæ, quotidie apud Indos texantur, ut ex viris fide dignis audivimus, ſed duas (*hodie ſex*) ejuſdem artificii viderimus, totique Orbi litterato ob oculos jam poſuerimus. Si ejuſmodi Tunica facta eſt, utique fieri poteſt; cum *ab eſſe ad poſſe valeat conſequentia*, ut cum Philoſophorum turba balbutiamus. Atque ſic terriculamentum illud, quod tot viros doctos in errorem pepulit, a nobis fugatum & diſſipatum eſt, nec unquam, ut ſpero, inpoſterum eorum animis apparebit, ut a veritate diſcedant.

CCXXXVIII. Hiſce ita demonſtratis, operæ pretium judico ulterius progredi, ut tandem veterem texendi rationem; quo modo ſcilicet veſtimenta illa rotunda, manicata, & undique clauſa, quales ſunt Tunicæ, feminalia, immo tibialia & ipſæ chyrothecæ detexi ſolita fuerint, doceremus, quod hactenus neminem tentaſse ſcio, ut ut multa & præclara quidem hac de re tradiderint viri eruditi, inter quos quidam veritatem etiam quaſi per nebulas conſpexiſse

ſpexiſse videntur, imprimis magnus Salmaſius *ad Vopiſcum de Divo Aureliano*, & alibi, eruditus Caſaubonus, Rubenius, alii. Sciendum itaque eſt, duplicem modum texendi in uſu fuiſse apud Antiquos: quidam enim texebant ſedendo & deorſum, id eſt tramam ad inferiorem partem trudendo, unamque ſimplicem telam tantum abſolvebant. Ita texiſse puto eos qui pannos laneos, ſericos aut etiam lineos longiores detexebant, ex quibus plures veſtes tandem confici poſsent, quales ſunt panni & telæ quæ hodie apud nos detexi ſolent, eodem plane modo. Hoc modo fortaſſis etiam texebantur veſtes apertæ & quadratæ.

CCXXXIX. Sed alia fuit texendi ratio, quæ in deſuetudinem abiit apud nos, ſed veteribus ſatis uſitata, quamvis rarior, & majori ſumptu fieret. Hoc fiebat, quum texebant ſtando & telam percurrendo, ab uno latere ad aliud, tramam ſpatha ſurſum verſus, id eſt, ab inferioribus ad ſuperiora, detrudendo. De utroque texendi modo Herodotus *lib.* II. ὑφαίνουσιν οἱ μὲν ἄλλοι, ἄνω τὴν κρόκην ὠθέοντες. Αἰγύπτιοι δὲ κάτω. *Texunt autem alii, ſubtemen ſurſum pellentes; At Ægyptii deorſum.* Idem docet Theophylactus egregio loco, quem allegat Caſaubonus *ad Baronium, Exercit.* XVI. *cap.* LXXXIV, Ἄλλοι δὲ φασὶν ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ὑφαίνουσι τοὺς ἱστοὺς οὐχ ὡς παρ᾽ ἡμῖν, ὄντων ἄνω μὲν τῶν μίτων καὶ τοῦ στήμονος, κάτω δὲ ὑφαινομένου τοῦ πανίου. καὶ οὕτως ἀναβαίνοντες. ἀλλὰ τοὐναντίον κάτω μὲν εἰσὶν οἱ μίτοι, ἄνω δὲ ὑφαίνεται τὸ ὕφασμα. *Alii quidem dicunt quod in Palæſtina telas non texant, quemadmodum apud nos. Quando licià ſuperne ſunt, deorſum texunt telam, atque ſic aſcendunt. At vero ſi licia ſint infra, ſurſum texunt telam.* Surſum verſus texebatur tunica *Regilla* teſte Feſto: *Regillis tunicis albis, & reticulis, utriuſque rectis, textis ſurſum verſum a ſtantibus.* Et *Recta*, de qua Iſidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. *Recta dicitur veſtis, quam ſurſum verſum ſtantes texunt.* Ad hunc texendi modum reſpexiſſe puto Euangeliſtam per ſuum ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντόν. Nihil enim aliud videtur intelligere per hanc phraſin, quam quod tunica illa texta fuerit *ſurſum verſus*, ut idem eſſet ἄνωθεν ὑφαίνειν ac ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν. Cum enim trama ſurſum pellitur, tunc tela initium ſumit a partibus ſuperioribus, & inde paulatim ad inferiores deſcendit. Scio quidem τὸ ἄνωθεν a multis interpretibus referri ad τὸ ἄρραφον, non vero ad τὸ ὑφαντόν; quaſi Euangeliſtæ mens fuiſſet: in ſuperioribus partibus, ſcilicet in humeris nullam ſuturam fuiſse. Sic

videtur intellexisse Arabs: القميص غير مخيط من فوق *Camisia erat sine acu* (sine sutura) *a summo*: nam illud من فوق *a summo* non potest referri ad τὸ منسوجا quod ὑφαντὸν denotat, eo quod præcedat particula disjungens بل. Ad hunc igitur modum verba Euangelistæ interpunctanda & interpretanda sunt: ἄῤῥαφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου. *Erat tunica inconsutilis, sursum contexta tota.* Nec abludit ab hac interpretatione Syrus. Sic ille: ܡܢ ܠܥܠ ܐܨܝܢܐ ad verbum: *a sursum versus texta.* לעל enim motum ad superiora plurimum denotat, id est, sursum versus trudebatur trama, & a superiori ad inferiora descendebat tela. Quod autem in Viennensi editione punctum reperiatur post ܠܥܠ quasi referendum esset ad ܡܚܝܛܐ *suturam*, nihili est. Potest enim tolli punctum. Audiatur etiam Chrysostomus in Johannem Homil. LXXXV. τίνες αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χιτωνίσκου φασὶ τὸν Ἐυαγγελιστὴν ἱστορεῖν. ἐπειδὴ γὰρ ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, οὕτως ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια, δηλῶν ὁ Ιωάννης, ὅτι τοιοῦτος ἦν ὁ χιτωνίσκος, φησὶν, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντός. *Quidam putant ipsam Tunicæ formam a Iohanne narrari. Nam quia solent in Palæstina duos pannos committentes vestimenta texere; Iohannes ut significaret talem fuisse hanc tunicam, ait fuisse desuper contextam.* Hæc textura dicebatur a Græcis ἀνακρούειν, & ἀνακρουστὸν ὑφαίνειν. Et vestimenta quæ ita texta erant ἀνακρουστά. Isidorus Pelusiota *Epistola* LXXIV. *lib.* I. καθ᾽ οὓς καὶ μάλιστα, τὰ τοιοῦτον φιλεῖ γίνεσθαι ἱμάτιον, τέχνῃ τινὶ, ὡς αἱ στηθοδεσμίδες, ἀνακρουστὸν ὑφαινόμενον. *Apud quos vel maxime indumentum ejusmodi solet fieri, & arte quadam, ut fit in fasciis pectoralibus, sursum texendo.*

In hujusmodi textura stamina non eodem modo extendebantur ad jugum textoris, ut quasi jacerent, quemadmodum hodie fieri solet; sed in altum extendebantur, ut fere instar staminum corbium & nassarum, quas artifices nostros hodie detexere videmus, rectum starent. Hinc fortassis ab antiquissima texendi ratione *stamen* a *stando* dicitur. Ideo textores ejusmodi telas non possunt sedendo texere, sed stando. Hinc *Festus* & *Isidorus* locis modo allegatis: *Regilla & vestis recta a stantibus texuntur.* Servius ad hunc versum *Æn. lib.* VII.

Arguto tenues percurrens pectine telas.

Aut

Aut manu, ait, *percurrens tactu pectinis, ut videmus: aut quia apud majores stantes texebant, ut hodie linteones videmus. Est autem Homeri qui ait*: ἱϛὸν ἐποιχομένην. Et ſane ad hunc locum Homeri, qui reperitur *Odyſſ. lib.* v. ἱϛὸν ἐποιχομένην notant Grammatici ὀρθαὶ γὰρ ὕφαινον *Recta enim texunt.* Ab hoc genere texturæ tota tela ἱϛὸς dicta eſt, quia ſtabat. Heſiodus Ergων. Πολυδαίδαλον ἱϛὸν ὑφαίνειν. Et paulo poſt: τῇ δ' ἱϛὸν ϛήσατο γυνή. Hinc apud Heſychium ὀρθὸν ὕφος. & apud Artemidorum: ἱϛὸν ὄρθιον leges. *lib.* III. *cap.* XXXVI. Hæc veſtimenta Latinis *Recta* dicebantur: Græcis ὀρθοϛάδια. Heſychius: ὀρθοϛάδιοι χιτῶνες, οἱ ϛατοὶ, ὑπόκομμα οὐκ ἔχοντες. *Tunicæ rectæ, quæ ſtant nec inciſuram*, aut ſuturam *habent.* Scilicet quia rectum ſtant in tela quum texuntur.

CCXL. Hæc ſtamina quæ rectum ſtabant, & ſurſum verſus texebantur, non jungebantur jugo textoris ab utraque parte, ſed plurimum ponderibus ſuſpendebantur. Seneca *Epiſtola* xc. *Ecce Poſidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum Philoſophiæ contulerunt, dum vult deſcribere primum, quemadmodum alia torquentur fila, alia ex molli ſolutoque ducantur: deinde quemadmodum tela ſuſpenſis ponderibus rectum ſtamen extendant.* Pollux *lib.* VII. *cap.* X. Ἀγνύθες γὰρ καὶ λεῖαι, οἱ λίθοι ἐξηρτημένοι τῶν ϛημόνων κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὑφαντικήν. *Agnythes & Laæ, lapides ſunt, qui ſecundum veterem texendi rationem a ſtamine dependebant.* Hæc pondera Græcis ἴτλαι dicebantur. Heſychius: ἴτλαι οἷς τείνουσι τὰς ὤας τοῦ ὑφαινομένου. *Itlæ ſunt pondera quibus tendunt ora*, ſive quæ pendent ab extremitatibus *telæ.* Inſerebatur ſcilicet ſtaminibus lignum teres & oblongum medium, Græcis non raro ἱϛὸς, ab extremitate ſtaminum, ut ea in ordine teneret, cui ligno appendebantur pondera ad extendendum ſtamen. Ideoque quamvis alias ſtare dicerentur ejuſmodi telæ, quia revera rectum ſtare videbantur, pendebant tamen magis quam ſtarent, idcirco *pendula tela* dici videtur ab Ovidio *Heroïc.* I.

Laſſaret viduas pendula tela manus.

In ejuſmodi autem telis quæ rectum ſtabant & ſurſum verſus texebantur, non quidem pectine, ſed *ſpatha* feriebantur tramæ, ut in altum truderentur. *Spatha* erat inſtrumentum inſtar gladii, quoad formam, unde etiam Hiſpanis gladius *ſpada* dicitur. Cum enim ſtamen rectum ſtaret, facile fieri non poterat ut trama pectine ſurſum pelleretur; aliud igitur inſtrumentum adhibendum erat, ex-

cogitarunt itaque huic usui *spatham*, sive gladium quendam (ligneum proculdubio) qui una manu, dextra scilicet, facile immitti poterat medius intra stamina, ut eo feriretur subtemen. Seneca eodem loco, modo a nobis laudato, ubi mox addit: *quemadmodum subtemen insertum quod duritiam utrinque comprimentis tramæ remolliat, spatha coire cogantur & jungi.* Pollux *lib.* VII. *cap.* X. σπάθη, ὅθεν καὶ τὸ σπαθᾶν, καὶ τὸ σπαθητὸς χλαῖνα παρὰ Σοφοκλεῖ. καὶ σπαθητοῖς ὑφάσμασι, καὶ σπαθίδα ἐκάλουν τὸ σπάθητον ἱμάτιον. Quæ non male a Rodolpho Gualthero in hunc modum vertuntur Latine: *Spatha instrumentum, cujus ictibus subtemen condensatur, unde* Σπαθᾶν *(pro texere) & Tunica* (potius chlæna) *texta apud Sophoclem, & textis spatha telis; tum & spathida, vocarunt spatha contextam vestem.* Hesychius σπαθητὸν τὸ ὀρθὸν ὕφος σπάθῃ κεκρουσμένον οὐ κτενί *Spathidum est textura recta, spatha condensata non pectine.*

CCXLI. Hac ratione, stando scilicet sursum versus, stamine extenso suspensis ponderibus, & tramam spatha percutiendo texebantur tunicæ ἄῤῥαφοι, vestimenta rotunda clausa undique & manicata. Sed tum non unica tela tantum, aut unicum stamen detexebatur, sed plurimum duo stamina jungebantur, ut uno eodemque radio, aut si mavis, uno eodemque tramæ filo simul duæ telæ, quasi duæ plagulæ, contexerentur; unde necessario exsurgeret vestimentum aliquod rotundum, quales sunt tunicæ clausæ, feminalia, tibialia & id genus alia. Nec alia excogitari potest ratio, qua ejusmodi vestimenta inconsutilia detexi possent. Hoc veteres dixerunt: *duos pannos in texendo jungi.* Chrysostomus *in Iohannem Homil.* LXXXV. ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, οὕτως ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια. *In Palæstina solent duos pannos committere, sic enim texunt vestimenta.* Theophylactus *in Iohannem* XVIII. ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, ἤτοι δύο πανία ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια ἀντὶ ῥαφῆς χρώμενοι τῷ συνυφασμῷ. *In Palæstina duos pannos jungunt, aut duas telas, quum vestimenta texunt, utentes pro sutura contextu.* Ita hunc locum reddendum puto. Silentio tamen præteriri non debet, quod dicat egregius hic auctor: hæc vestimenta fieri συνυφασμῷ *contextu*, non autem simplici ὑφασμῷ *textu.* Nam etsi συνυφαίνειν sæpissime idem significet ac ὑφαίνειν, nihilominus ejusmodi texturæ συνυφασμὸς magis convenit quam simplex ὑφασμός: cum non solam *texerentur* talia vestimenta, sed *contexerentur*, jungendo scil. per texturam duas telas, instar duarum plagularum, eodem

eodem radio aut ſubtemine. Eruditiſſimus Caſaubonus ingenue fatetur ad hæc loca: ſe capere non poſſe, *qui poſſit illa duorum pannorum commiſſura per texturam fieri*, ideoque dubitat utrum *alii id intelligant*. At ſi cogitaſſet: non duos quidem pannos jam detextos, alia textura jungi: ſed duo tantum ſtamina ita in una tela, aut jugo textoris inter texendum jungi, unoque radio & ſubtemine contexi, ita ut ex duobus ſtaminibus una tantum tela, aut potius unum veſtimentum fieret, clauſum & rotundum, (quemadmodum id poſtea a nobis clarius ad oculum demonſtrabitur) rem impoſſibilem non judicaſſet, ceſſaſſetque mirari ejuſmodi plagulas contextas. Theophanes Cerameus *Homil. in Paſſionem Domini* XXVII. Ἄῤῥαφος δὲ ἦν ἐκ τοῦ ἄνωθεν ἐπειδὴ τοῖς Γαλιλαίοις σύνηθες ἦν τοὺς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν ὦμον συνεζευγμένας ῥαφῇ, τὸν δὲ χιτῶνα τοῦτον ἓν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄῤῥαφον. *Inconſutilis autem ſuperne erat, quoniam mos Galilæis erat tunicas ex laciniis duabus conficere in humeris ſutura commiſſis. Hanc vero tunicam oportet intelligere unam texturam fuiſſe inconſutilem.* Idem fortaſſis intellexit Joſephus *Antiquit. lib.* III. *cap.* VIII. ubi de tunica Sacerdotum, quam vocat ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης: quod Interpres vertit per *duplicatam telam*, & mea quidem ſententia non male; nihil enim intellexiſſe videtur per διπλῆν σινδόνα aliud quam *duos pannos*, aut δύο ῥάκη *duas telas commiſſas*, ut loquuntur Chryſoſtomus & Theophylactus. Et paulo poſt ubi de Pallio Pont. Max. ἔστι δ᾽ ὁ χιτὼν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων ὥς τε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν παρὰ πλευράν. φάρσος δ᾽ ἓν ἐπιμήκες ὑφασμένον. *Hæc tunica non conſtat ex duobus ſegmentis, ut ſuturas habeat in humeris ac lateribus: ſed unicum veſtimentum in longum contextum*, aut, ut non male habet Gelenius, *unica tela in longum contexta*; totum enim veſtimentum quaſi unica tela inter texendum abſolvitur.

CCXLII. Quum autem δύο ῥάκη ſive duæ telæ contexebantur ſimul eodem tempore, atque eodem radio, ut fieret veſtimentum rotundum, clauſum & ἄῤῥαφον, textores non ſolum ſtare debebant, ſed etiam ambulare, & quaſi continuo in gyrum percurrere ab una tela ad aliam. Radio enim, ſive trama per anteriorem telam tranſmiſſa, tramaque ſurſum verſus ſpatha detruſa & condenſata, textor ſtatim ad poſteriorem telam decurrere debebat. Quod Homerus *Odyſſ.* Ε. ἱστὸν ἐποίχεσθαι dicit.

Ἱστὸν

Ἱςὸν ἐποιχομένη, χρυσείῃ κερκίδ᾽ ὕφαινεν.

Telam percurrens aureo radio texebat.

Huc respexit Virgilius *Æn. lib.* VII.

Arguto conjunx percurrens pectine telas.

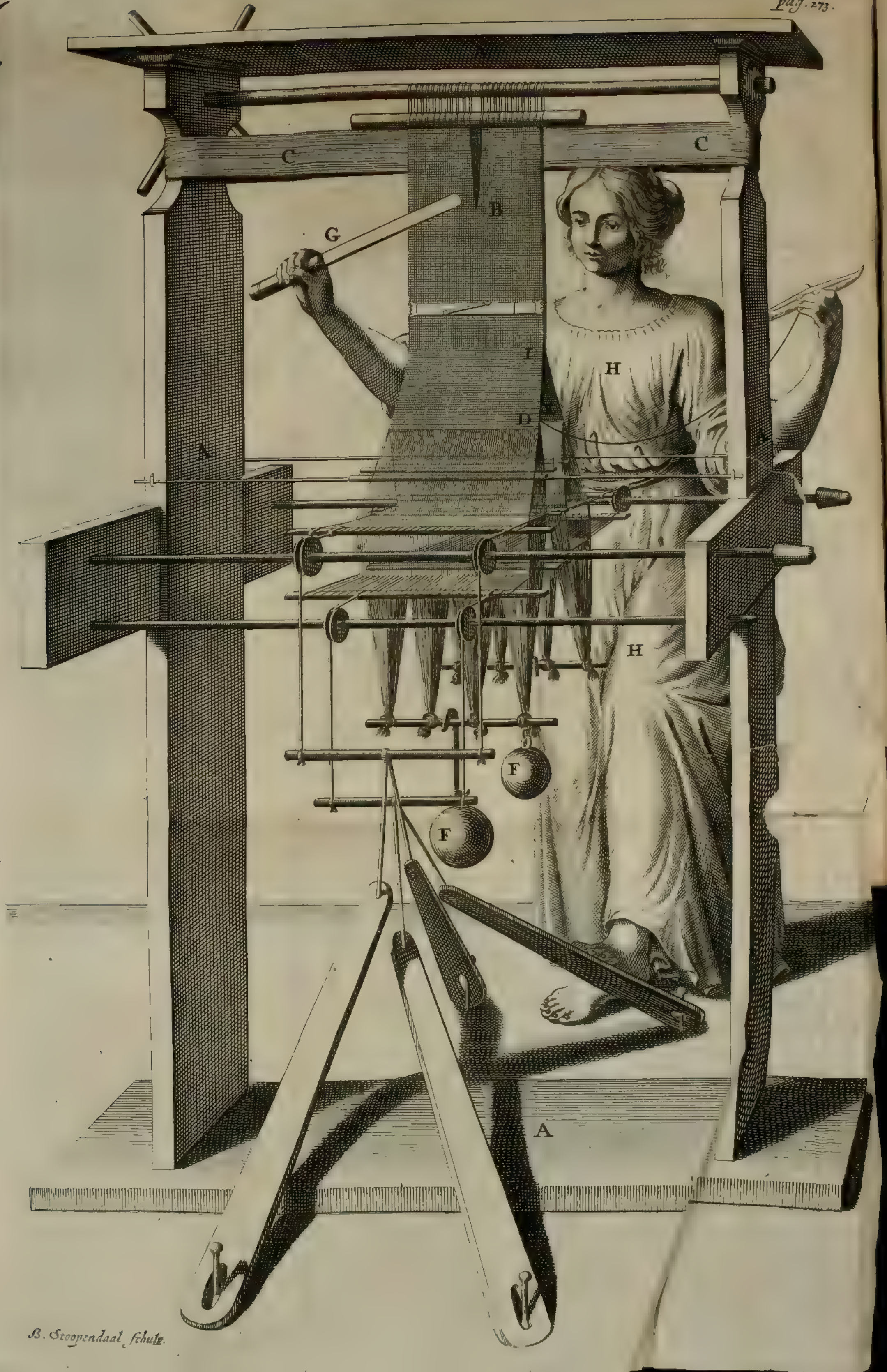
Hæc a Virgilio ex priori isto loco Homeri desumpta esse optime annotavit Servius. Idem videtur esse *circumtextum, quod Græce* κύκλας *dicitur. de quo Virgilius.*

Et circumtextum croceo velamen acantho.

Circumtextum autem dictum, quia est rotundum pallium. Ita sane explicatur ab Isidoro, *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXIV. Sed an recte, docti viderint. Insignis sane locus huic rei probandæ reperitur apud Artemidorum *lib.* III. *c.* XXXVI. ἱςὸς ὄρθιος κίνησιν καὶ ἀποδημίαν σημαίνει. χρὴ γὰρ περιπατεῖν τὴν ὑφαίνουσαν ὁ δὲ ἕτερος ἱςὸς κατοχῆς ἐςὶ σημαντικὸς, ἐπειδὴ καθεζόμεναι ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες τὸν τοιοῦτον ἱςόν. *Recta tela, motum & peregrinationem significat: Oportet enim textricem ambulando texere: Altera autem tela retentionem significat, cum ejusmodi telam mulieres sedendo texant.*

CCXLIII. Hactenus satis clare me explicasse puto quid veteres intellexerint per *sursum versus texere*, ἄνω ὑφαίνειν, ἀνακρούειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν, ἄνωθεν ὑφαίνειν; quit sit *stando texere*, ὀρθὸν ὑφαίνειν, ὀρθὸν ὕφος, ἱςὸς ὄρθιος, ὀρθοςάδιον, *tunica recta*; quomodo *stamen ponderibus suspendi* soleret, quid fuerint ἀγνύθες, λεῖαι, & ἴτλαι; Quid σπάθη *spatha*, quid σπαθᾶν, σπαθητὸς, σπαθίδα, σπαθητὸν ἱμάτιον, σπάθῃ ὑφαίνειν, & σπάθῃ κρούειν; Quomodo *duo stamina, duæ telæ*, aut δύο ῥάκη *jungantur*, quid δύο ῥάκη συμβάλλειν *duos pannos committere*, quid χρῆσθαι τῷ συνυφασμῷ ἀντὶ ῥαφῆς? Tandem quid sit ἱςὸν ἐποίχεσθαι, *telam percurrere*, & inter texendum *obambulare?* Atque sic satis manifesto patere puto, quomodo tunnicæ ἄῤῥαφοι inconsutiles, rotundæ, & undique clausæ detexi potuerint absque miraculo. Sed ut hæc cuivis meridiana luce clarius constarent, construi curavi in hac civitate telam veterem, sive jugum textoris, quo veteres usos fuisse puto in hujusmodi textura. Sane non parum negotii mihi fecit hæc structura, cum non quilibet textorum in hac urbe mentem meam assequi potuerit, qui instrumenta construeret, talemque tunicam ἄῤῥαφον detexeret. Nihilominus multum quærendo, & fabrum, & textorem reperi, qui & instrumenta textoris, ad veterem raram & jam deperditam artem istam, mihi construerent, tunicamque ejusmodi texerent.

Telam

C
C
B
G
I
H
D
A
A
H
F
F
A
B. Stoopendaal sculp.

Telam itaque, ſive jugum textoris, cum omnibus ejus inſtrumentis, de quibus jam modo mentionem fecimus, & ipſam rationem texendi hæc tabula exhibebit.

Explicatio hujus Tabulæ, & quidem primæ Figuræ.

A A A A *Tela* ſive *jugum textoris* veterum. ἱςὸς ὄρθιος. *Tela recta.* Artemidorus *lib.* III. *cap.* XXXVI. Fortaſſis *Iugum* dictum ab Ovidio (*Tela jugo juncta eſt*) ob figuram, quæ non male jugum repræſentat. Quomodo autem jugum conſtrui ſoleret apud veteres, & quid fuerit *ſub jugum mittere*, ſatis clare docent Cicero *offic.* *l.* III. & Livius *lib.* III. ut & Auctores Rei Ruſticæ.

B. Tunica rotunda & clauſa, abſque ſutura, ideoque vere ἄῤῥαφος *inconſutilis.* qualis erat tunica Chriſti. Joh, cap. XIX.

Alias *Tunica recta.* Iſidorus *Orig.* *lib.* XIX. *cap.* XXII. ὀρθοςάδιος; & ςατὸς, & ὀρθὸν ὕφος. *Heſychius.*

Hæc tunica ſurſum verſus eſt texta: incipit enim textura a ſupremo filo C. C. atque ſic paulatim deſcendit ad D. Græcis ἄνω ὑφαίνειν, ἀνακρέειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν. *Herod*, *lib.* II. Theophylactus *in Iohannem.* *Feſtus Chryſoſtomus in Iohann. Homil.* LXXXV. Iſidorus Peluſiota *Epiſt.* LXXIV. *lib.* I. Rotunda & clauſa eſt hæc tunica a B. uſque ad I. Inde autem χιςὸς uſque ad D. & E. quales eſſe ſolent hodie tunicæ interiores virorum.

C. C. filamenta quæ tramæ quidem partes, ſed ita protracta extra tunicæ corpus, ut deinde fieri poſſint ſtamen manicarum. Tunica enim ita detexta, a jugo textoris diſſecatur, & fila C. C. quoque diſſecta in extremitatibus C. C. poſtea invertuntur & eodem modo ad jugum extenduntur & detexuntur, quemadmodum B. D. atque ita fit tunica manicata.

D. E. Duo ſtamina, duæ telæ, Græce δύο ῥάκη. D. eſt tela ſive ſtamen anterius, E. poſterius, quæ uno eodemque filo tramæ junguntur, & ſimul detexuntur. Græcis δύο ῥάκη συμβάλλειν *duos pannos committere.* Chryſoſtomus *in Iohannem*, *Homil.* LXXXV. Theophanes Cerameus *Homil. in Paſſ. Domin.* XXVII. Joſephus *lib.* III. *c.* VIII. Sunt etiam *telæ pendulæ* Ovid. *Heroic. Ep.* I.

F. F. Ἀγνύθες, λεῖα & ἴτλαι, ſive *pondera* quibus ſtamina in hoc genere texturæ ſuſpendi ſolebant. Seneca *Epiſt.* xc. Pollux *lib.* VII. x. Heſychius.

G. *Spatha*, σπάθη inſtrumentum cujus ictibus ſubtemen condenſari ſolebat. Seneca *Epiſt.* xc. Pollux *lib.* VII. cap. x. & Heſychius.

H. H. Mulier ἱςὸν ἐποιχομένη & περιπαλῦσα tunicam rotundam & clauſam detexens, dextra tenens ſpatham ad condenſandum ſubtemen, ſurſum verſus trudendo; ſiniſtra autem radium textoris. Porro *ſtando* texit non ſedendo. Iſidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. Servius *Æn. lib.* VII. Euſtathius *ad Homer. Odyſſ. lib.* V. Heſiod. *Ergon.* Heſychius. Artemidorus *lib.* III. *cap.* XXXVI.

Et *ambulando*, in orbem ſcilicet texit: radio enim ſive ſubtemine tranſmiſſo prius per telam aut ſtamina D. totum jugum circumire debet, ut eodem modo eundem radium atque ſubtemen tranſmittat per ſtamina E. quo fit ut telæ D. & E. jungantur *contextu* συνυφασμῷ, & hoc quidem eſt συνυφασμῷ χρῆσθαι ἀντὶ ῥαφῆς. Theophylactus *in Iohan.* Homerus *Odyſſ.* E. Virgil. *Æn. lib.* VII. Iſidor. *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXIV. Artemidorus *lib.* III. *cap.* XXXVI.

Cætera quæ in hoc jugo conſpiciuntur eruditus lector ultro capiet, cum in hodiernis fere eadem reperiantur ad ſtructuram telæ.

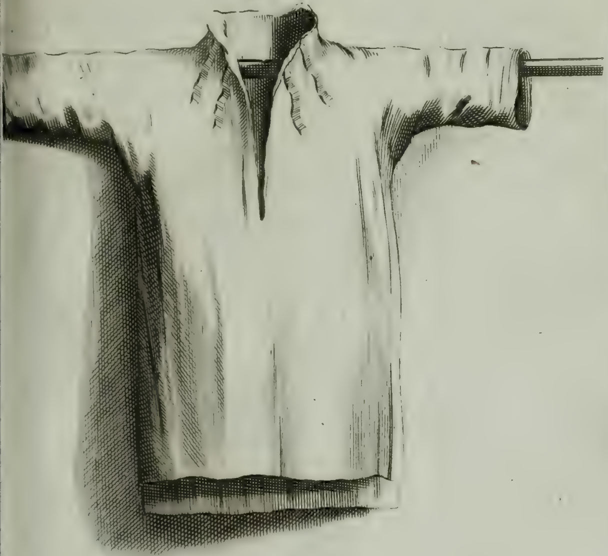
Atque ſic veterem hanc texturam, ingenioſiſſimam ſane & rariſſimam artem, tot retro ſeculis deperditam, ex veterum tenebris in apricum protraximus, & bono publico, præſertim in literariæ Reipublicæ emolumentum, divulgavimus, minime inhiantes lucro, quod forſan inde corradi potuiſſet, ſi quorundam conſilium ſequi voluiſſemus, nec invidentes Artificibus, quibus hoc inventum fortaſſis aliquando erit fundus non inutilis. Hoc unicum a viris doctis pro hujus præclari inventi εὑρέτρῳ peto; ut in poſterum deſinant digladiari de tunica Chriſti ἀῤῥάφῳ: Deſinant ſuis diſputatiunculis, criticiſque conjecturis dillacerare egregium illud veſtimentum, quod ne milites quidem Romani dillacerare auſi fuerunt. Deſinant nugas pro veritate divendere: Deſinant tandem imperite negare: *ulla arte fieri poſſe, ut tunica rotunda, manicata, & undique clauſa ſola textura, abſque ſutura, abſque acus opera & abſque fibulis, abſolveretur in tela*: ne nimis temere negando, optima ingenia

'4.

Tunica ἄῤῥαφος

Detexta Novomagi. CIↃ.IↃCLXXVI.

K.

F. F. 'Αγνύς
hoc genere tex
VII. x. Hesycl

G. *Spatha* ,
densari solebat.
Hesychius.

H. H. Mul
& clausam det
temen , sursur
Porro *stando* te
Servius *Æn. l.*
Ergon. Hesych

Et *ambulan*
mine transmiss
cumire debet ;
transmittat per
textu συνυφασμ
Theophylactus
Isidor. *Orig.*
XXXVI.

Cætera quæ
piet , cum ir
telæ.

Atque sic ve
simam artem ,
in apricum pro
Reipublicæ en
quod forsan in
luissemus,nec i
quando erit fr
hujus præclari
diari de tunica
ticisque conjec
ne milites qui
gas pro verita
la arte fieri po
sola textura ,
absolveretur in

nia a veritate indaganda, & ab eximiis artibus excolendis absterreant.

Secunda figura K. est ipsa tunica B. quam hoc jugo detexi curavimus rotundam, clausam & manicatam.

CCXLIV. Hæc texendi ratio quanto rarior & subtilior, eo difficilior est; Ideo proculdubio in desuetudinem abiit apud plerasque nationes. Vix hodie ars ista nota est per totum terrarum orbem, atque hanc ob causam a Viris doctis ignorata, unde etiam illis animus audax eo usque, ut ausi fuerint pronuntiare, ejusmodi vestimenta rotunda, undique clausa & manicata, absque acus opera nulla ratione fieri posse. At ego non ausim adfirmare, artem istam plane deperditam fuisse: videtur siquidem ad hunc usque diem in usu esse, in Indiis Orientalibus, ut vel ex duabus istis tunicis ἀῤῥάφοις, quas ego vidi, & de quibus satis fuse supra egimus, (qualem & ego possideo, quam ante paucos dies Amstelodami nactus sum, subtilissimi operis) patet. Sunt etiam qui adfirmant, se Indos Textores, qui ejusmodi vestimentis texendis & divendendis (non quidem magno pretio) vitam sustentant, novisse, quamvis simul faterentur, se nec ipsa juga textorum nec textores unquam vidisse texentes. Difficiliorem autem hanc texendi artem esse, vel inde patet, quod multum temporis in vestimentis texendis insumpserint Veteres. Cicero *in Verrem Actione* VI. meminit vestis muliebris, in qua conficienda triennium consumptum fuerit. *Insula est Melita, satis lato ab Sicilia mari, periculosoque disjuncta: in qua est eodem nomine oppidum, quo iste nunquam accessit, quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit.* Sed hoc de unica veste tantum intelligi vix ausim adfirmare, aut oportet valde fuisse pretiosam. Fuit enim Verres, ut in aliis rebus, sic & in vestibus, luxui nimium deditus. Idem Cicero eadem Actione: *Nulla domus in Sicilia locuples fuit: ubi iste* (Verres) *non textrinam instituerit. Mulier est Segestana perdives, & nobilis, Lamia nomine, per triennium isti plena domo telarum, stragulam vestem confecit, nihil nisi conchylio tinctam.* Sic apud *Titinnium*, citante Nonnio: *Qua inter decem annos nequisti togam unam detexere.* In simplicissima, & minimi sumptus veste texenda, una mulier mense videtur fuisse occupata. Quod ex Platone & Cicerone concludi posse videtur. Cum enim agant de rebus sacris, & omnia quæ luxum referunt e fanis amovere conentur, inter cæ-

tera ſtatuunt, veſtimentum ſacrum ſumptuoſius eſſe non debere, quam quod ab una muliere uno menſe detexi poſſit. Plato Νόμων ιϐ. ὑφὴν ἢ μὴ πλέον ἔργυ γυναικὸς μιᾶς ἔμμηνον. Quod Cicero ita reddidit *de Legib. lib.* II. *Textile nec operoſius, quam mulieris opus menſtruum.* Utrum autem de veſtimentis hoc intellexerint, an de alia ſuppellectile ſacra, non auſim affirmare. Saltem ſi de veſte, apparet etiam ſimpliciſſimum veſtimentum operoſius ſuiſſe quam ex noſtris pretioſiſſima: oportet enim magni pretii eſſe veſtimentum, in quo hodie mulier integrum menſem texendo inſumere cogatur: quot enim quæſo ulnas etiam ex ſubtiliſſimo lino non texeret una mulier ſpatio integri menſis. Deinde valde veriſimile eſt, id de veſtibus intelligi apud Platonem, cum plurimum textili veſtiti ſuerint Sacerdotes quod mox clarius patebit.

Pretioſa itaque & valde ingenioſa apud Veteres fuit hæc Ars texendi. Ideo πολυδαίδαλον ἱςὸν reperies apud Heſiodum *Ergων*, ubi ejuſmodi telam intelligi puto. Sane hæc noſtra texendi ars a Seneca Epiſt. xc. *Subtile genus* dicitur: *Textricum quoque artem a ſapientibus dixit inventam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus in quo,*

Tela jugo juncto eſt, &c.

Hæc autem eum intelligere de texendi arte, de qua nobis jam ſermo eſt, ſatis conſtat ex precedentibus. Hinc eſt quod Nonnius veſtem Chriſti ἄῤῥαφον vocet χιτῶνα θέσκελον ἀμφιέποντα τύπον ξένον. *Tunicam Divinam formam habentem.* Texendi artem Chryſoſtomus *in* I. *Ep. ad Cor. Homil.* XXXIV. vocat ὑφάσματος σοφίαν. Et a Judæis dicitur מעשה אומן *opus artificioſum.*

CCXLV. Hac itaque arte veſtimenta Hebræor. ſacra texta fuiſſe minime dubito, cum fuerint מעש אורג *opus textoris.* Fateor equidem noſtra veſtimenta quæ ordinaria texendi arte detexuntur, etiam dici poſſe מעשה אורג *opus textoris*; nam quicquid texitur textoris opus eſt. Sed Moſen hoc de textura intellexiſſe, hoc modo: ut veſtes integræ Sacerdotales in tela abſolverentur, minime dubito; cum, poſtquam ſatis clare præcepiſset de lana & lino ſive byſſo ad conficiendas veſtes ſacras, addat eas oportere eſse מעשה אורג *opus textoris.* Satis fuiſset dixiſse, eas fieri debere ex *lana* & *byſſo*: cum ex byſſo & lana, *purpura* ſcilicet, *coccino* & *conchylio* fieri non poſſint abſque textura. Sed manifeſtius infra patebit hæc noſtra ſententia, ubi de ſingulis veſtimentis, præſertim de מעיל ſermonem

monem habebimus. Cæterum in hanc noſtram ſententiam adducemus teſtem, omni exceptione majorem, Joſephum *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. (quem locum ſupra jam adduximus) ubi de Pallio Pontificis Maximi: ἐςὶ δ' ὁ χιτὼν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν περιλημμάτων, ὥς τε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι καὶ τῶν παρὰ πλευρὰν φάρσος δ' ἐν ἐπιμήκη ὑφασμένον. *Hæc tunica non conſtat duabus plagulis, ut ſuturas habeat in humeris ac lateribus, eſt vero tela in longitudinem texta:* quæ omnino intelligi debent de veſte inconſutili. Eodem ſenſu illud מעשה אורג exponunt Hebræorum Magiſtri. Jarchius enim ad locum Exodi XXXVIII. verſu XXXII. habet מעשה אורג ולא במחט *Opus Textoris, non autem acu factum.* Sed imprimis audiendi ſunt Gemarici, Codice *Ioma cap.* VIII. בגדים שגורדין אותן כברייתן מכליהן ומשרדין מהן כלום מאי היא ריש לקיש אמ׳ אלו מעשה מחט מטיבי בגדי כהונה אין עושין מעשה מחט אלא מעשה אורג שנא׳ מעשה אורג אמר אביי לא נצרכה אלא לבית יד שלהם כדתניא בית יד של׳ בגדי כהונה נארגת בפני טצמה ונדבקת טם הבגד ומגעת ער פיסת היד׃ *Veſtimenta quæ integra in tela texuntur, ita ut ſi tantillum ſit reſidui, quid eſt illud?* (reſiduum) *Reſch Lakiſch dicit eſſe opus acus. Sed objicitur: veſtes Sacerdotum non fiunt opere acus, ſed opere textoris: uti dicitur,* opus textoris. *Dixit Abai eo non opus eſſe, niſi de manica intelligatur, quemadmodum traditur: Manica veſtium Sacerdotum ſeorſum texitur, & veſti annectitur; pertingitque uſque ad volam manus* Ecce veſtimentum integrum texitur, aut in tela abſolvitur, exceptis tantum manicis, quæ ſeparatim texuntur, & aſſuuntur. Eadem fere de manicis repetit Maimonides *Hilch. Kele Hammikd. cap.* VIII. ubi de tunica lacuata. ובית יד שלה נארג בפני טצמו ומחברין אותו עם גוף הכתנות בתפירה *Et manica ejus* (tunicæ) *texitur ſeorſum, & corpori tunicæ adnectitur per acum.* Sed de manicis, utrum adſuantur, an ſimul cum tunica texantur, plura, libro ſecundo, ubi eo deventum fuerit.

CCXLVI. Ejuſmodi autem veſtimenta ἄῤῥαφα inconſutilia, ſola textura ſubtiliori iſta arte perfecta Ethnicorum Sacerdotes quoque geſtaſſe, non difficulter, mea quidem ſententia, probari poteſt. Textilia enim Diis grata & decora fuiſſe tradidit Plato *de Legibus lib.* XII. χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοθι καὶ ἐν ὑφῇ. Quæ Cicero ita interpretatur *lib.* II. *de Legibus. Colores albi Diis decori ſunt, tum in cæteris tum in textili.* Et eodem loco: ὑφὴν δὲ

 μὴ πλέον

μὴ πλέον ἔργυ γυναικὸς μιᾶς ἔμμlωον, id eſt, reddente iterum Cicerone, *Textile nec operoſius, quam mulieris opus menſtruum.* Pauſanias *Eliacor. poſteriori*, etiam tradit Sacerdotem Soſipolis habuiſſe: ὅπὶ τlὼ κεφαλlὼ ἢ τὸ πρόσωπον ἐφέλκυσμένη ὕφος λευκόν. *In capite & facie velum textile album.* Ipſum Junonis peplum textile opus fuiſſe, idem docet Pauſanias eodem libro: Πεποίηται ἢ ταῖς γυναιξὶν ἐν τῇ ἀγορᾷ οἴκημα ταῖς ἑκκαίδεκα καλυμένας, ἔνθα τὸν πέπλον ὑφαίνυσι τῇ Ἥρᾳ. *In ipſo enim foro, fœminis, quæ ſedecim vocantur, domus eſt, in qua Iunoni peplum texunt.* Itaque ſi non ſemper, ſaltem plurimum, textilia veſtimenta veterum habuere Sacerdotes. Sed an omnia ἄρραφα perinde ac noſtrorum Sacerdotum, diſquiſitioni doctiſſimorum relinquo, nos ſaltem aliquid lucis atuliſſe veſtimentis ſacris, non timemus adfirmare.

CCXLVII. Non poſſum quin pauca quædam de ingenioſiſſima texendi arte addam. Eodem anno quo hoc opus lucem viderat, Amſtelodami apud Mercatorem, qui lina Indica divendebat, duas vidi tunicas manicatas ſubtiliſſimi Xylini, egregia arte contextas ἀῤῥάφυς, illi, quam ſuperius ad paragraphum ccxlvi. exhibuimus, prima tabula, ſimillimas. Alteram a mercatore emi, eamque hactenus poſſideo, ac mille ſpectatoribus curioſis videre conceſſi. Anno præterito, nonageſimo ſcilicet quarto hujus ſeculi, aliam ex Indiis Orientalibus ejuſdem prorſus formæ atque materiæ, cum aliis Indorum rebus curioſis, dono ad me miſit Reverendus doctiſſimuſque Erneſtus De Witte, ante ſeptennium, meus, in hac Academia, diſcipulus diligentiſſimus, digniſſimus atque dilectiſſimus, jam Eccleſiæ Chriſti quæ inter Maccaſſerenſes colligitur paſtor diſſertiſſimus, ut nunc duas poſſideam indicas ſubtilis Xylini, ingenioſi ſane operis. Præter duas, quas hactenus poſſideo, & quatuor alias ἀῤῥάφυς vidi ejuſdem artis ex Indis allatas, illis quas poſſideo ſimillimas; Apud *Lambertum Gromæum*, pannorum apud Leydenſes infectorem primam: alteram Rotterodami apud Holſteinium Mercatorem: tertiam Delphis apud Vander Lely Societatis Indiæ in eadem civitate Graphiarium; quartam Amſtelodami, in poteſtate Mercatoris a quo unam emi. Sex itaque, ſi omnes enumerem, vidi manibusque contrectavi. Hiſce ſimilem habere ſe, & ab eodem Reverendo De Witte dono accepiſſe, aſſeruit Rever. Terwoldt ante paucos annos etiam apud Indos paſtor. Ante annum, cum eſſem Amſtelodami, ejuſdem artis egregie textam in pago Slooterdijck

dijck dicto præſentibus reverendis viris Johanne Schmit, & We=ſtereen Amſterdamenſis Eccleſiæ paſtoribus aliiſque, mihi viſendam aliam exhibuit Henricus van Vollenhoven, qui eam ex lino, magna arte detexerat, eodem, uti dicebat jugo, quo & quaſlibet telas texere ſolebat, puero ætatis ſeptem annorum veſtiendo aptam. Reliquæ autem quinque fere pedum fuerunt longitudine, adulto viro aptiſſimæ.

CCXLVIII. Præter haſce omnes, ante quindecim annos, hoc opere in lucem jam edito, aliam vidi Cliviæ; ante paucos annos detextam in Juliacenſi Ducatu. Hæc, quamvis ſubtilitate lini reliquis omnibus cedat, tamen arte omnes longe ſuperat. Non ſolum tota erat texta, abſque ulla ſutura: ſed & limbos in collo & ad carpum manus habuit, duplici lino, cum ſuis plicis attextos, ut etiam ſarcinatrix aut ſutrix, ſua acu, quanta valeat arte atque ingenio, elegantius nihil præſtare aut elegantiores limbos aſſuere potuiſſet. Sed & inferius ad pedes, ubi reliquæ, habent fimbrias ex ſtamine, aut ne fimbriæ conſpicerentur, & ne trama ſenſim excideret, habere ſolent aliquam ſuturam, quam mulierculæ Belgæ dicunt **gepꝛofijlet** / Gallæ *des Orlets*, hic nihil quod non textum ſit conſpicitur. Ut non adeo mirum ſit textores Juliacenſes arti magicæ omnia adſcripſiſſe, textoremque inſimulaſſe cum Diabolo habuiſſe commercium, ac ipſius arte, non opera hominis, tunicam contextam fuiſſe: ut tandem textor imperitorum hominum odio invida, & ſtulta accuſatione perteſus, patriam totamque texendi artem deſeruerit, & jam ab aliquot annis tabaci aliarumque rerum mercimonio ſeſe tradiderit, ut uxor ejus mihi narravit Nomen ingenioſiſſimi, immo & incomparabilis Textoris eſt *Gerhard Olffers.*

CCXLIX. Circa hanc materiam de textura veterum erudite obſervavit doctiſſimus *Iohannes Ciampinus Romanus*, in ſuo opere, *de Muſivis Sacrarum Profanarumque ædium Structuris*, *Parte* I. *cap.* XIII. *fol.* 103. 104. & 105. hujus texendi forma pulcherrimum exemplum eſſe in venerando antiquitatis Codice Virgiliano, mille & quadringentorum circiter annorum, qui in vaticana Bibliotheca aſſervatur, ubi viſitur fœmina ſtans in perpendiculari jugo textoris telam conficiens. Hoc jugum, ob rei antiquitatem, & ut curioſi lectoris deſiderio ſatis fiat, hac Tabula, prout & in ejus Opere juxta jugum quod ego in hoc meo opere propoſui, quod & ſuo operi addere dignatus eſt, conſpicitur, exhibere volui.

lui. Addit vir doctus, & Romæ hodie morari duos textores, quos & ſuo nomine notat, qui non ſolum tunicas, ſine ſutura, ſola textura abſolverint, ſed & ſoccos, ſive calceos lineos immo mappam cum ſuis floccis ad nares detergendas: ac parvulam caſulam, vulgo planetam abſque ulla ucus ope, detexiſse. Gratum forte erit benevolo & curioſo lectori, ut quæ vir doctus de hiſce habet, ipſe legat, quare non piguit ea hic verbotenus apponere. Ita habet.

Johannes Ciampini Romani

Muſiva opera Sacrarum profanarumque ædium Structura.

Pars Prima. cap. XIII. fol. 103. 104. 105.

,, Hanc autem quæſtionem quod Antiqui Romani habuerint tex-,, tas Veſtes non acu conſutas, jam movit Caſaubonus ad Ælium ,, Spart. in Caracalla, ubi ait: *Pleraſque omnes Veterum Veſtes tex-,, tura ſolum confici ſolitas, ſine opere textoris ulla, &, ut loquuntur ,, Evangeliſtæ*: ὑφαντὸς δἰ ὅλȣ. Idem confirmat in exercitat. ad Ba-,, ron. 16. n. 117. *Hodie* (inquiens) *rariſſime Veſtis aliqua confi-,, citur ſine Sarcinatoris opere, olim Vero parandarum Veſtium alia ,, fuit ratio ... quam nova confectorem.* Fuſe ſuper hoc dubio diſ-,, ſeruit Braunius *De.Veſtitu Sacerdot. Heb. lib.* 1. *cap.* 16. *num.* 10. ,, *& ſeqq.* quem adeundum curioſo Lectori relinquam.

,, Hic idem auctor, occaſione motæ quæſtionis, luculentiſſime ,, diſſeruit de modo texendi Veſtes in dicto cap. 16. Num. 19. ex ,, quo nonnulla delibavimus. Duo igitur apud Veteres texendi ,, genera fuere, unum ſedendo, ac deorſum, id eſt tramam ad in-,, feriorem partem ſpata (a ſimilitudine gladii ſic dicta) loco pecti-,, nis nunc uſitati, trudendo, unamque ſimplicem telam tantum-,, modo abſolvebant, ut Videre eſt in Lib. XXXV. Fig. 2. Alterum ,, vero, quod apud nos in deſuetudinem abiit, antiquis tamen ,, uſitatiſſimum, erat hoc: illi qui texebant, ſtabant, telam per-,, ducebant ab uno latere ad aliud, tramam ſurſum, ab inferiori-,, bus ad ſuperiora ducendo. Hujus texendi forma pulcerrimum ex-,, emplum eſt in Venerando antiquitatis Codice Virgiliano, mil-

,, le,

,, le, & quadringentorum circiter annorum, qui in Vaticana Bi-
,, bliotheca asservatur, ubi Visitur femina stans in perpendiculari
,, jugo textorio telam conficiens. Figuram ex eodem Codice de-
,, promptam gratum lectori facturus, & confirmaturus ea, quæ
,, Braunius in dicto capite affert, exhibeo in eadem Tabl. xxxv.
,, Fig. I.

,, Nititur idem erudite demonstrare antiquam Vetustamque ar-
,, tem texendi Vestes præfatas in India coli adhuc; ac tunicam ex
,, bysso, sive Xylino subtilissimo ex Indiis ad Hollandos egregie
,, manicatam, ac undique clausam sine sutura, sine ulla acus vestigio
,, delatam fuisse, quo exemplo motus Veterem hanc texturam
,, ingeniosissimam sane, ac rarissimam, tot jam retro seculis
,, deperditam, ex Veterum tenebris in appricum protraxisse, &
,, bono publico, præsertim in literariæ Reipublicæ monimentum
,, Vulgasse; Prout in sequenti jugi textoris emblemate in eadem
,, tabula Fig. 2. apparet, cujus declarationem apud ipsum Brau-
,, nium Videre poteris.

,, Dum hæc scriberem ad aures meas pervenit, hac in Urbe ar-
,, tificem degere, qui similia texeret. Diu ergo quæsitum inve-
,, ni, quem non solum mihi indicavit, Verum etiam domum
,, meam duxit eruditissimus Joannes Pastricius Collegii Urbani *de*
,, *Proparaganda Fide* Contraversiarum Lector, Græcæ Orienta-
,, liumque Linguarum supra fidem peritus, ac dignissimus a secretis,
,, sive Director, Collationis Ecclesiasticæ historiæ a me institutæ,
,, quæ in eodem Collegio quindeno quoque die fer. 2. habetur:
,, dixi, a me institutæ, quoniam aliqui palmam mihi arripere ten-
,, tarunt, aliis tribuendo. Textorem igitur interrogavi, an tuni-
,, cam, Vulgo indusium ulla sine sutura sciret intexere? Respondit
,, protinus; se talia elaborandi modum jam a triginta quatuor an-
,, nis excogitasse, suadente, ac premente nobili quodam Viro
,, Principis Thomasii Contubernali, Addiditque: *Quatuor jam ab*
,, *illo scuta acceperam, ut opificio manus imponerem; sedulamque*
,, *navabam operam, quum in manicis hæsi, veluti in sicco, & inchoata*
,, *perficere plane jam desperabam, Hinc maxime cogitabundus, ac*
,, *de pecunia restituenda solicitus, quam in familiæ sustentationem*
,, *impenderam, quadam nocte texere, somniavi, obicemque difficulta-*
,, *tis evincere. Prosilivi statim, & quod in somniis conceperam,*
,, *Vigil attentans, Voti compos effectus fui. Quatuor inde indusia*

,, *feci, quorum alterum in Hispaniam, duo in Sardiniam delata fue-*
,, *re. Quartum sanc. mem. Clementi Papæ X. dono dedi, & in-*
,, *stante postmodum Eminentiss. Purpurato, soccos, seu calceolos li-*
,, *neos etiam texendi modum inveni.* Hæc ille. Quibus in fidem as-
,, strueret, nondum absolutum indusium ostendit: Utque novum hoc
,, Artis inventum, seu Veteris restitutio magis, magisque patesce-
,, ret, publicæ illud Academiæ Physico-Mathematicæ, quæ do-
,, mi meæ pluribus ab hinc annis habetur, fideliter spectandum
,, proposui, totque sui testes, ac præcones habuit, quot ea die A-
,, cademiæ intervenerant.

,, Artificis nomen enim Franciscus Maria Granchi, Natione Flo-
,, rentinus, novem jam supra quinquaginta annis in Urbe mo-
,, ratus, quo vix exacto novennio puer accessit: & quam ab eo
,, curiosus adhuc exquirens, qualis textoris jugi ad hæc opera for-
,, ma esset? ipsammet esse accepi, quæ ad pannum cujusque gene-
,, ris adhibetur.

,, Post aliquot menses fama per Urbem vulgaverat, inconsutile
,, indusium in præfata Academia ostensum fuisse. Unde quidam alius
,, ingeniosus artifex Franciscus Guinot nomine, Natione vero
,, Burgundus, recurrit ad Dominum Abbatem Josephum Pon-
,, thiam ejusdem Academiæ a secretis, ut proprii ingenii in eadem
,, Academia pompam faceret in texendi non solum indusium,
,, verum & mattam cum suis floccis ad nares detergendas: Ac par-
,, vulam casulam, vulgo Planetam absque ulla ope, sed sola, &
,, simplici textura in solito jugo textorio propria scitaque Minerva
,, elaboratam protulit. Quare ex iterato molimine horum artificum;
,, quod bene, immo ultra spem cecidit, patet, quam sit facile hu-
,, jusmodi tunicas inconsutiles texere. Si ergo apud antiquos mos
,, iste vigeat in tunicis, quanto magis viguisse existimandum est
,, in Palliis conficiendis, quæ non rotunda ut hodie, sed quadrata
,, oblonga fuisse judico, & ab ea forma, nomen Palliorum qua-
,, dratorum sumpsisse.

,, Singula tamen per se distincte texta fuisse arbitror, ut nunc
,, videmus Lectorum culcitas, quarum singulæ divisione aliis te-
,, xuntur, habentque in altero ex angulis unam, vel duas literas
,, aut alium characterem, quo nomen artificis indicent, vel offi-
,, cinæ insigne est. His ergo rationibus vel conjecturis allatis ab-
,, unde ostensum credo, literas, & alia signa laciniis Vestium A-
,, po-

Pag. 283.

„ postorum, aliorumque Sanctorum, apposita nil aliud omnino; nisi
„ nomen Artificum indicare, seu notum insigne esse, in eorundem
„ officinis publico aspectui apponi solitum.

En ipsum Jugum, de quo apud Doctissimum Ciampinum ex Codice Virgiliano, litera α. β. γ. δ.

Atque hæc de ipsa *Textura* sufficient, nunc ad ornamenta.

CAPUT XVII.

DE שש משזר SCHESCH MOSCHZAR VARIIS LICIIS IN SACRO VESTITU. תשבץ TASCHBETZ, FUNDIS ET TESSELLIS. מעשה חשב OPERE ARTIFICIOSISSIMO. ET מעשה רקם OPERE PHRYGIONICO.

Quæ faciunt ad ornatum vestium sacrarum sunt תשבץ׳ חשב׳ רקם ושש משזר *Variæ interpretationes* ℥ תשבץ *Quid Græcorum* κοσυμβωτὸν *&* κόσυμβοι. *Epistola* I *Petri cap.* V. *allegata.* Tunica stricta. κροσσωτόν. *Error Diodati, qui habet* contrepointé. *fons erroris. Iosephus male intellectus. Explicatus.* Vetement broché *Pseaume* XLV. XIV. *Vulgatus, Galli & Lutherus a Græcis decepti.* תשבץ *non esse fimbrias. Est genus ornamenti. Certæ scil. figuræ. Belg.* **een Rock met oogkens**. Oculi *in vestibus quid? Orbiculi* ὀπωπαὶ, **Popjes / Gansen oogen**. תשבץ *non fit arte plumaria. Error Salmasii. Tessellatum.* τεσσάρα, *tessellæ*, κύβ☉. *pavimenta tessellata.* **Italiaensche-vloer**. *Vestes Constantinopolitanorum Imperatorum tessellatæ. Tabula Iudæ Leonis & Leusdenii de vestitu. Scutulata vestis. scutula.* pomelé, ὀπωρινόν. *Turnebus de Scutula.* rhombi, *Emplastrum oblongum scutula. virga. phalanga.* σκυτάλη. *Retis maculæ.* ῥαβδοειδὲς σχῆμα. *Gallorum* sagi. *Gallia inventrix scutulatæ vestis.* πλινθί☉ *Sententia Rabinorum de* תשבץ. Laculata *vestis.* Lacunar, πλινθί☉. *Differentia inter Tessellatam & laculatam vestem. Tessellata vestis unita, & æqualis, absque profunditate.* Lacuata *profundas habet fossas, instar fundi annulli.* שבץ *quid? Versio Gallica Psalmo* XLV.

XLV. XIV. *laudata.* σφαγῖδες. *Iarchii* קשטינש. *An* כשורש chassures? Cista. ein kiste. חשבץ *Iudæis* getastelt. חשבץ *simile stomacho animalium ruminantium, Medicis* reticulum. *Tabula exhibens figuras* חשבץ. *Locus* II. *Sam.* I. IX. *explicatus. Tunica Schaulis* שבץ. רחיתא tremor. σκότ@, vertigo. *Vestes* חשבץ *duræ. Belgarum interpretatio laudata.* **Een maille kolder.** *Diodati* une cotte de maille. *Lorica linea apud Veteres.* חשב *variæ interpretationes. Opus artificiosissimum.* Ingenieur, *quo sensu?* ποικιλτὸν, ποικίλον, ποικιλτοὺς *&c.* Variatum, variare, variator. *vestes* coloreæ, pictæ. polymitum. πολύμιτον. Babylonicum. Plumarium, φιλοβάφ@. πλυμία. πλυμισὰ, *&* ἐξεμπλωτά. Plumarium *a plumis avium. Ex freto Davis Flessingam advecta ejusmodi plumata ex plumis.* רקם *variæ interpretationes.* ποικίλον *iterum & vestis* picta. חשב *sola textura pingitur.* רקם acu pictum. *Babylonica pictura. Polymita Alexandria.* De variantibus liciis *texere.* Ouvrage de tapisserie. **Tapijt-werck.** *Opera* Phrygionica. βελονοποικιλία, βελονοποικιλτής. Ouvrage de broderie, **geborduyrt.** חשב *majori fit artificio quam* רקם. *Figuram ab uno latere tantum representat* רקם *Iarchii* פייטשא *tentatum. An* פייטשא ein peütsche. *Iudæis* cingulum. *Figuræ cherubinorum.* חשב *ab utraque latere pictum. Quo sensu* רקם *ab uno latere tantum. Quales figuræ in vestimentis veterum.* Litteræ *in vestibus.* Sigilla, Nomina, flores. *floridæ vestes Palma vestibus intexta. toga triumphalis* palmata. *In vestibus* stellæ, *animalia. Belluata,* ζωγραφετόν. Alexander Magnus *vestibus intextus, &* D. Constantinus. *De picturis elegantissimis in vestibus Ovid. Metamorphos. l.* VI. *Picturæ quales in vestitu sacro? In velo tabernaculi Cherubini. Sententia Iosephi. In Balteo flores. Iosephus & Isidorus allegati.* כתונת פסים *Iosephi & Thamaris. Græcis* ποικίλον. *Variæ interpretationes. Arabs* قو ذي من. ديباج *Ionathanis, Bereschit Rabbæ & Targum Ierusalemitano* פרנודא paragauda. *Baal Turim & Bereschit Rabbæ nugæ.* פסים *Aquilæ* καρπωτός. *Aquila contra Procopium defenditur* Talaris, manicata. פס planta *pedis, &* carpus, *aut* vola manus. *Rabinorum mens.* פס *&* פִּסָּה frustum, *Gallice* une piece. Paragauda. πεζοφόρ@. πέζαι, παραπέζια. Limbi. Institæ. πέζα **Passements** / *ab Hebræo* פס. *Inde* **Passementen kanten** / dentel-

dentelles, **Lijsten**. Broder *a* Borduren, *a* bord, *&* boort, *ora*, פסים *in numero plurali*, *a multis loris*. Monolores. dilores. trilores, pentelores. une robe a une dentelle, ou passement, *a deux a trois* passemens. *&c. Sacerdotum vestimenta apud Ethnicos colorea, polymita &* ποικίλα. שש משזר *&* משזר· *variæ interpretationes*. משזר *absque* שש *semel tantum Exodi* XXXXI. XXIV. *Observatio Masoræ*. שזר torquere. משזר retortum. πολύμιτα *ob varia licia*. ἑξάμιτον, dimitum, trimitum, bilices, trilices. *Germ.* zwillich / trillich. *Belg.* **gekeepert. pellen**. *Gall.* servietes. πολύμιτον de variantibus liciis textum, *& ex pluribus filis in unum tortis. Hippii tunica Neoptolemi lorica. Xylina* IV. *filorum &c. ex India*. Ferandin, bout-de soye. Camelot de Hollande. de six fils. **Ses draet**. *&c.* שש ἕξ sex, **ses**. שש βύσσος. שש משזר Byssus retorta, κεκλωσμένη. fin lin retors. gezwirnt: שש משזר ἑξάμιτον. *Sententia Rabinorum & aliorum. Sola byssus* שש *retorta. An etiam lana? Fimbriæ in pallio P. M. an habuerint byssum, cum lana & auro?* Stamina *linea apud veteres*. Trama *ex lana, serico, auro &c.* Subserica. Aurum *in stamine nullum. Virgilius. Conjectura de vestibus sacerd. utrum stamina linea, an ex lana?* Baltei *stamen ex sola bysso. Sententia Iosephi Quid de cæteris vestibus? Sententia Talmudis & aliorum Rabinorum, de* numero filorum *in qualibet veste*. Plagæ *quarum stamina* CL. *filorum*. Amasis *thorax* CCCXXV. *filorum. Locus Exodi* XXXIX. III. *explicatus. Hac vestimenta dura sunt,* קשים. Textores *& artifices in re vestiaria*. Sapientes corde. רוח חכם. Repleti spiritu sapientiæ. *Mulieres nentes*. Bezelel *&* Oboliabus. *Præfecti vestium.* פנחס המלבוש *in Talmude*. conclave vestiarii *in templo. Apud Antiquos fœminæ texebant. Etiam viri. Lex de Gynæciariis.*

CCL. CUm vestimenta sacra pretiosissima esse debuerint & rari operis, nullum in iis negligi debuit ornamentum. Multa itaque memorantur, quæ faciunt ad eorum ornatum & firmitatem: qualia sunt שש׳ משזר׳ חשב, חשבץ & רקם, de quibus etiam aliquid dicere operæ pretium erit. Et primum quidem ocurrit τὸ חשבץ. Imprimis de *tunica* dicitur, jubet enim Deus fieri כתונת חשבץ versu IV. cap. XXVIII. Exodi. Et versu XXXIX. ושבצת הכתונת שש. Hanc vocem varie exponunt Seniores. Versu IV. כתנת חשבץ red-

 dunt

dunt χιτῶνα κοσυμβωτὸν, & versu xxxix. pro שבצת כתנת שש habent ἢ οἱ κόσυμβοι τῶν χιτώνων ἐκ βύσσου. Lutherus: Ein enger rock. Vulgatus: *Tunicam strictam*, Galli: *La chemise qui tienne serree*; & versu xxxix. *La chemise ioignante au corps*. Diodati *La Tunique contrepointee*. Junius & Tremellius *Tessalatam* habent. Chaldæus מרמצא.

CCLI. Ex his interpretationibus vix ullus verum & genuinum sensum eliciet. Quid enim Græcorum κοσυμβωτὸν & κόσυμβοι? An *tunica nodosa*, aut *nodis stricta?* Sane eo sensu à quibusdam exponi videtur: est enim κόσυμβος sive κόσσυμβος Hesychio ἐγκόμβωμα, ἢ πέλζωμα Αἰγύπτιον. Suidæ est ἀνάδεσμος. Apud Apostolum Petrum Epistola I. cap. v. significat *ornare*, aut etiam *cingere*, veluti quum dicit τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. *Humilitate ornati* aut *cincti estote*. Fortassis Græci existimarunt tunicam istam κοσυμβωτὸν *strictam* fuisse, quia balteo stringebatur. Et hæc interpretatio vulgatum, Lutherum & Gallos in errorem duxisse videtur. Sed ne ipsi quidem Græci sibi constant: non enim semper חשבץ illis est κοσομβωτὸν, sed & κροσσωτὸν *fimbriatum*, Psalmo xxv. xiv. Ideo & Suidas κόσυμβον exponit χιτῶνα κροσσωτὸν, *Tunicam fimbriatam*. Diodatum de hujus vocis significatione non satis fuisse edoctum, manifesto constat. Quid enim sibi vult per suum *contrepointee*, & per *ouvrage contrepointé*? Mirabilem sane dat explicationem hujus vocis in suis notis; esse scilicet vestimentum interius corpori adhærens: *composé de deux pieces de fin lin contrepointés*. id est, *factum ex duabus telis lineis acu ornatis*. Sed vehementer errat, cum in ejusmodi tunicis acu picti nihil conspiceretur. Sed non mirum est, optimum virum male exposuisse τὸ חשבץ, cum ad opinionem suam probandam adducat Josephum, qui ne γρῦ quidem habet de ejusmodi opere *contrepointé*. Subolfacio tamen quid illi ansam erroris dederit. *Antiquitatum lib.* III. *cap.* VIII. Josephus dicit: tunicam Sacerdotum fuisse ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης. Hinc Diodatus expiscatus est proculdubio suum *deux pieces de fin lin*, & quidem non male: Sed suum *contrepointé* pessime addidit. Respexisse enim videtur Josephus ad genus texturæ, ut scil. *duæ telæ* δύο ῥάκη contextæ fuerint, de quibus nos satis fuse capite præcedenti, paragrapho CCXLI. Quam dubio animo hanc vocem verterit Doctissimus Diodati, vel inde patet, quod eam non ubique eodem modo intellexerit: nam cum hic habeat *contrepointé*, Psalmo XLV. XIV. vertit *vestement broché*. Quid sibi velit per illud

lud *brocher*, fateor me ignorare. Scio equidem Gallis *brocher* idem eſſe ac *lacer*, id eſt binis prælongis acubus reticulatim unico & continuo filo integrum aliquod veſtimentum conficere, quemadmodum fieri ſolent hodie noſtra tibialia, & veſtimenta alia nocturna. Sed ſi hæc fuit mens doctiſſimi viri, turpiter ſibi imponi paſſus eſt, cum ars iſta, ut ut hodie vulgatiſſima, plane ignoraretur apud veteres, quemadmodum id clarius demonſtravimus capite præcedenti.

CCLII. Nec felicius Vulgatus, Galli & Lutherus *tunicam ſtrictam* reddunt, fortaſſis decepti à Græcorum κονσυμβωτῷ quod ἀνάδεσμον aut etiam περίζωμα Αἰγύπτιον exponunt alii. At male, cum hic quæſtio non ſit de cingulis, nec de nodis, nec de ulla ſtrictura, ſed de certo genere ornamenti in veſtibus, quod vel ex ſolo Pſalmo XXV. verſ. XIV. patet, ubi veſtimentum Sponſæ Chriſti dicitur משבצות זהב. Quod non poteſt reddi: *auro ſtrictum*, ſed *auro ornatum*, certis quibuſdam figuris ex auro intextis. Sane ipſi Seniores in Pſalmo id de nodis aut ſtrictura minime intelligunt, ſed de certo aliquo genere ornamenti, ideo vocem κοσυμβωτὸν ibi non uſurparunt, ſed τὸ κροσσωτὸν, aureis *fimbriis ornata*. Nequaquam tamen intelligendæ ſunt fimbriæ, ſaltem ubi de veſtibus Sacerdotum quæſtio eſt: Nullum enim ornamentum habuere in fimbriis, præter P. M. pallium. Deinde Hebræis fimbriæ ſunt ציצית non autem תשבץ & משבצות. Vix aliam vocem apud Hebræos reperies ad ſignificandas fimbrias, niſi forte idem intelligant Rabini per Græcorum כרוספדין & Chaldæi אמריא.

CCLIII. Eſt itaque תשבץ *Taſchbetz* genus aliquod ornamenti: certæ ſcilicet, ſunt quædam figuræ, quæ veſti intexuntur, ſive id fiat auro, ſive alia materia. Sed quales figuræ fuerint quæritur? *Oculos* fuiſſe Belgæ crediderunt. Hinc כתנת תשבץ illis eſt **een Rock met ooghskens** / ſive *ocellata*. Magnus Salmaſius *ad Vopiſcum in vita Carini*, eodem ſenſu exponit hanc vocem תשבץ *Hebræi*, inquit, *quoque maculas in veſtibus rotundas acu plumarii intextas, ocellos vocitare conſueverunt. hinc verbum שבץ, veſtem oculare, & opere plumario oculos veſtibus intexere, & תשבץ quod oculatum eſt, & oculis intextum.* Ejuſmodi veſtes ocellatas in uſu fuiſſe apud Veteres facile demonſtrari poteſt. Tertullianus *libr. de Pudicitia*, (quem locum etiam allegat Salmaſius) *Sed enim pleroſque interpretes parabolarum etiam exitus decipit, quem in veſtibus*

bus purpura oculandis sæpissime evenire est. *Per oculos* in vestibus veteres intellexisse certos aliquos orbiculos, aut figuras rotundas instar oculi, aut instar clavi capitis, plurimis ibidem probat Salmasius, ut *ocellata vestes* nihil aliud fuerint quam vestes rotundis quibusdam maculis aut figuris distinctæ. Hinc & Pantherarum maculæ *oculi*, *orbiculi & oculati circuli* dicuntur Plinio & Solino. Græcis ὀπωπαὶ, uti videre est apud Opianum, *lib.* III. *Cyneg.* Est hodie certum aliquod genus lini notum apud Belgas, ex quo fiunt mappæ, mantilia & vestimenta quædam interiora & nocturna, quod Belgice vocamus **noppies** aut etiam **gansen oogen** / *oculos anserinos.* Sed tale fuisse תשבץ non ausim adfirmare, immo nego. Deinde figuras istas in Sacerdotum tunicis fuisse rotundas instar oculi, tam facile demonstrari non potest. Sed crassum admodum errorem erravit Salmasius, cum dixerit שבץ *Hebræis esse maculas rotundas acu plumarii intextas*, si id intelligat de tunicis Sacerdotum, quæ textæ fuerunt ex lino tantum, nulla adhibita acu, nulla purpura aut arte plumaria. Id fortasse dici possit de ornatu sponsæ Christi Psalmo XLV. cujus vestimenta erant משבצות זהב *auro ornata* aut *ocellata.*

CCIV. *C*æterum Hebræorum תשבץ figuras habuisse plane rotundas instar oculorum, nulla auctoritate probari puto. Angulos autem varios habuisse nullus dubito. Propius itaque accedunt Junius & Tremellius qui habent *Tunicam Tessellatam.* Voces istas *Tessellam* & *tesseram* Græcas esse & quamlibet figuram quadratam significare, vel ex τεσσάρα sive τετάρα satis constat. Tessellæ itaque in vestibus significant figuras quadratas intextas. Has Salaminii κύβυς dixerunt. Hesychius οἱ Σαλαμίνιοι λέγυσι κύβον, τὸ ἐν ἱματίῳ σημεῖον. Cubum quadratum esse sciunt illi qui sciunt quid sit cubus. Isidorus *Orig. lib.* XIX. *Tessela sunt e quibus domicilia sternuntur, a tesseris nominata, id est quadratis lapillis per diminutionem.* De ejusmodi *teßeris* sive *tessellis* in pavimentis multa & doctissima reperies apud Casaubonum *ad Suetonium in vita Iulii Cæsaris cap.* XLVI. Quid pavimentum tessellatum sit, neminem puto in Belgio ignorare, cum vix ulla domus reperiatur, aut rusticorum casa, quæ ejusmodi pavimenta non habeat ex terra figulina aut latere. Marmorea, multiplici figura & colore ornata non sunt rara Amstelodami; Belgis **Italiaensche vloeren** / (a marmore scilicet ex Italia advecto) *pavimenta Italica.* Ejusmodi autem figuras quadratas

non

non raro fuiſse in veſtimentis veterum, præter auctores, manifeſto probari poteſt ex nummis Imperatorum, præſertim ex Conſtantinopolitanorum, *Juſtiniani*, *Fil. Germani*, *Theodoſii*, *Leonis*, *Theophobi*, *Manuelis*. *Commeni*, *Manuelis Junioris*, *Othonis W.* & aliorum. Tales quoque fuiſſe figuras in tunicis Sacerdotum multi tradiderunt, & inter Judæos Juda Leo, qui tabulas edidit *de veſtitu Sacerdotum*, & quem ſecutus eſt Leuſdenus, ſed male.

CCLV. Ejuſmodi veſtes a veteribus *ſcutulatas* vocatas fuiſſe nonnulli crediderunt. De *Scutulatis* veſtibus vide Plinium *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Iſtriæ, ac Liburnicæ lanam pilo propiorem, quam lanæ, & ideo pexis veſtibus alienam, & quam ſola ars ſcutulata textu commendat in Luſatia.* Et paulo poſt: *Scutulis dividere Gallia inſtituit.* Et *libro* XI. *cap.* XXIV. *Scutulatum rete* habet. Juvenalis *Sat.* II.

——— *Scutulata & galbina raſa.*

Prudentius

——— *Scutulis perfundere corpus.*

De iiſdem vide *Cod. Theod. leg.* XI. de ſcenicis, *uti ſane hiſdem ſcutulatis, & variis coloris ſericis auroque ſine gemmis, collo brachiis, cingulo non vetamus.* Quales autem fuerint illæ figuræ ſcutulæ in veſtibus, inter Doctos diſcepatur. Sunt qui notas aut figuras rotundas eſse contendant. Inter hos agmen ducit Iſidorus *Orig. lib.* XII. *cap.* I. *Scutulatus vocatus propter orbes quos habet*, quod intelligit de equis, quos Galli *pomelés* pomelatos dicunt, a pomorum rotunda figura. Oppiano ὀπωρινὸν quaſi fructus autumnalis, qualia ſunt *poma* & ejuſmodi alia. Sic nulla eſset differentia inter ſcutulatam veſtem & ocellatam, de qua nos ſupra. Scutulas tamen in veſtibus non fuiſse figuras rotundas, ſed potius quadratas, optime docuit Turnebus *Adverſ. lib.* XXVII. *cap.* XXIV. Et revera *ſcutula eſt rhombus, quod latera paria habet, nec angulos rectos ſimiles ſcutulæ*, ut videre eſt ex *fragmentis Cenſorini.* Tales fuerunt veſtes Epheſiorum, quæ rhombos intextos habuere apud Athenæum *lib.* XII. παρὰ δ' ἦν τῶν ἰώνων ἰοβαφῆ καὶ πορφυρᾶ, καὶ κρόκινα ῥόμβοις ὑφαντά. Eandem figuram ſcutulæ videtur adſcribere Vitruvius *lib.* VII. *cap.* I. *Nulli gradus in ſcutulis aut trigonis aut quadratis.* Et Palladius *lib.* I. *tit.* IX. *Vel teſtaceum accipiant pavimentum, vel marmora, vel teſſeras aut ſcutulas.* Ex hoc loco etiam videtur concludi poſſe,

ſe, *ſcutulas* fuiſse *teſſellas*, & *ſcutulatas* veſtes, *Teſſellatas*. Saltem verum eſt, ſcutulas figuras eſse quadratas, ſive angulis rectis & lateribus paribus, ſive non rectis angulis, & lateribus paribus, ut rhombi, ſive etiam rectis angulis, ſed lateribus non paribus, ut paralellogramma. Ejuſmodi enim paralellogramma Plin. etiam ſcutulam appellat *lib.* XVII. *cap.* XVI. Vocat enim emplaſtrum quod eſt longum IV. & latum III. digitos, *ſcutulam*. Nec mirum, ſi *ſcutula* a ſcuto diceretur, cum ſcuta oblonga eſſe ſolerent. Salmaſius *ad Vopiſcum in vita Aureliani & Carini* contendit *ſcutulas* proprie eſſe *virgas*: ut *ſcutulatæ* veſtes eædem ſint, quæ *virgatæ*. σκυτάλη, inquit, *idem eſt quod* ῥαβδὸς; putat enim ſcutulatas veſtes dici, non a *ſcuto*, ſed a Græco σκυτάλη, quod *phalangas* & *virgas* ſignificat, quæ ſubjiciuntur navibus ad eas in mare deducendas & impellendas, de quibus Cæſar *de bello Civili lib.* III. Itaque ſecundum Salmaſium ſcutulata veſtis eſt, *quæ pluribus virgis hoc eſt viis tranſverſim decuſſatimque ductis erat diſtincta, unde multæ in medio quadratæ notæ relinquebantur, quales in retibus, aut reticulatis operibus apparent.* Doctiſſimo tamen Rubenio *lib.* I. *de Re veſt. cap.* XXV. Salmaſii opinio non placet, eo quod non omnis veſtis virgata ſcutulata fuerit. Sed licet omnem veſtem virgatam non fuiſſe ſcutulatam, certum tamen eſt, ſcutulatam etiam virgatam dici, ob virgas quæ tranſverſim & decuſsatim veſtem percurrunt; ideoque retis maculas aut ſcutulas revera repræſentant: habent enim maculæ retium ῥαβδοειδὲς σχῆμα ſi extendatur, teſte Polluce, quo reſpexiſse mihi videtur Plinius *lib.* XI. *cap.* XXIV. ubi rete *ſcutulatum* dicit. Et Gallorum ſagos ῥαβδωτὲς vocat Diodorus Siculus, quod proculdubio intelligit de Gallorum veſte ſcutulata, *Gallia enim ſcutulis dividere inſtituit.* Teſte Plinio *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. ſed addit Diodorus eos eſse πλινθίοις πολυανθέσι κὴ πυκνοῖς διειλημμένες, *crebribus laterculis variis floribus depictis diſtinctos*, quod non aliter eſt intelligendum, quam quod plura ſpatia fuerint inter ſingulas virgulas; quæ ſpatia πλινθία *laterculos* vocat, ob quadratam figuram inſtar teſſellæ. Utut ſit, in hoc conveniunt viri docti, ſcutulatam veſtem quadratas habuiſſe figuras, inſtar retis macularum, aut inſtar lancis & ſcutulæ, in qua ſententia eſt & ipſe Salmaſius; ut ab opinione Turnebi non recedat, niſi quoad Etymon vocis tantum: utrum ſcil. a Græcorum σκυτάλη, an vero a *Scuto*, an a *ſcutula*, aut a *lance* dicatur. Quicquid autem alii ſentiant de Ety-

Etymologia vocis *ſcutulæ*, ego valde ſuſpicor, eam deduci a *ſcuto* potius quam ab ulla alia. Saltem in illa opinione videtur fuiſſe Chaldæus, qui maculas pardi (qui *ſcutulati* dici poſſunt non minus quam Equi illi pomelati, ſcutulati dicti ab Iſidoro, uti ſupra monuimus) שלטי *ſcuta* vocat. Ezech. XXVII. XVI. שלט enim Hebræis & Chaldæis eſt ſcutum, unde proculdubio Germanis & Belgis ein ſchildt.

CCLVI. Tales fuiſſe figuras תשבץ in veſtibus Sacerdotum, ſcilicet inſtar plagæ retis, videntur crediſſe ii qui eas *teſſellatas* aut *ſcutulatas* dixerunt. Nec ab hac opinione plane alieni ſunt Hebræorum ſapientes. *Kimchius* ad verſum XVIII. capitis III. Eſaiæ, ad hæc verba: ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים vocem שביסים eandem judicat cum voce תשבץ, putat enim ſcribendum eſſe ץ pro ס quaſi שביצים pro שביסים a radice שבץ. Nam ad vocem והשביסים hæc obſervat: כמו בצ׳די מן ושבצת את הכתנת שש׳ : זהוא כלי עשוי כמלאכת השבץ *Quaſi cum* צ *ſcriptum eſſet, quemadmodum & tunicam teſſellatam facies ex byſſo. Et hoc quidem eſt veſtimentum inſtar operis Taſchbetz.* Igitur שביסים & תשבץ idem eſt At vero Jarchius eodem loco illud שביסים putat eſſe ſpeciem retis ad ornandum caput מיני שבכה ait, לתבשיטי הראש והרבה יש בלשון משנ׳ : שבים של שבכה *Species retis, ad ornandum caput, reperitur ſæpe in Miſna Schebis Schibcha ad indicandum fila retis.* Ideo fortaſſis שביסים & שביצים reticulatum opus cenſetur a Jarchio, quia תשבץ multos habet πλινθίυς & plagas inſtar retis.

CCLVII. Iſidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. mentionem facit veſtis *laculatæ*. *Laculata*, inquit, *eſt quæ lacus quadratos quoſdam cum pictura habet intextos aut additos acu.* Salmaſius *ad Vopiſcum in vita Carini*, *ſcutulatum* & laculatum unum idemque putat. Sed ſcribendum exiſtimat *lacuata* pro *laculata*; ut *lacuata tecta*. At ſive ſcribamus *laculata* ſive *lacuata*, utrumque a lacu derivatum videtur, & utrumque habet figuram *quadratam*, aut *lacus quadratos*, ut habet Iſidorus. Et *Lacunar* a lacu dici credibile eſt, ſed lacunar etiam πλινθίον dicitur a Vitruvio, ut obſervat Salmaſius loco modo laudato. πλινθίον autem eſt *ſcutula* ut ſupra oſtendimus. Non mirum igitur ſi veſtes teſſellatæ, ſcutulatæ, & lacuatæ confundantur, quaſi una eademque eſſet.

CCLVIII. Suſpicor tamen fuiſſe aliquam differentiam inter *teſſellatam* & *lacuatam* veſtem. Per *Teſſellatam* enim veteres nihil

 aliud

aliud videntur intellexiſſe auctores, quam veſtes illas quæ intextas habuerunt figuras quadratas inſtar teſſellarum pavimentorum: ſed ita ut figuræ illæ planæ & æquales fuerint, nulla apparente profunditate aut eminentia filamentorum in textura, prout & pavimenta teſſellata plana & æqualia eſſe ſolent. Sed *laculata*, ſive *lacuata*, ut exiſtimo, non ſolum figuras quadratas habuit, ſed tales quæ ſimul depreſsæ fuerunt & profundæ, ita ut maxima inæqualitas eſſet filorum in textura, quædam enim aliis eminebant, alia infra alia deprimebantur: ita quidem ut quodlibet quadratum ſive πλινθίον profundius fuerit virgis & viis illis ſive ῥάβδοις quæ texturam decuſsatim tranſcurrebant. Et hoc quidem optime convenit cum lacubus aut lacunari a quo *lacuata* ſive *laculata* dicitur, ſolent enim *lacus* & *lacuaria* profunda & depreſſiora eſse. Idem ſane de ſcutulata veſte intelligi poteſt, ſive ita dicatur a ſcuto, ſive a ſcutula, ſive a lance, ſive etiam a Græcorum σκυτάλη. Quis enim neſcit ſcutulas & lances eſse cavas & profundas, inſtar lacunaris. Martialis *lib.* 11.

Et leves ſcutulas cavaſque lances.

Si ſcutulata veſtis a σκυτάλη derivetur, idem plane dicendum erit. Cum enim σκυτάλη ſit ῥάβδος, phalangæ ſive virgæ quæ ſubjiciuntur navibus ad eas in mare deducendas, & cum ejuſmodi phalangæ neceſsario emineant ſupra terram, ita ut ſub ſe habeant aliquam profunditatem, inſtar lacunaris aut cavæ lancis, in ſcutulata veſte etiam concipi poſſunt virgæ iſtæ atque viæ ut eminentes ſupra reliquum texturæ, quæ virgæ & σκυτάλαι ſi transverſim currant neceſſario πλινθία & lacunaria profunda intra ſe relinquunt, inſtar tot fundarum & annulorum palarum. Et ſane quando propius examino veſtimenta Imperatorum de quibus ſupra mentionem feci, mihi videntur omnino ejuſmodi texturam repreſentare: Præſertim *Fl. Iuſtiniani*, *Fl. Germani*, *Flavii Theophobi*. *Michaelis* IX. *Manuelis Iunioris*, &c. In pretioſioribus veſtimentis lacus iſti & πλινθία videntur fuiſſe ex lino, lana aut ſerico, ſed non nunquam figuris & floribus ornata, quales fuiſſe Gallorum ſagos ex Diodoro Siculo jam modo audivimus, erant enim πλινθίοις πολυάνθεσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένοι, Virgæ autem iſtæ, ſive phalangæ ex alia erant materia. Aliquando forſan πλινθία ex auro, & phalangæ ex lana, aut ſerico, aut etiam phalangæ & virgæ ex auro, & πλινθία ſive lacunaria ex lana aut ſerico. Et hoc ſortaſſis intelligit

Pſal.

Pſalmiſtes Pſalmo XLV. verſ. XIV. per משבצות זהב, quaſi diceres *lacuata* aut *ſcutulata auro.* Quod tamen non eſt intelligendum de omnibus veſtibus *laculatis* aut *ſcutulatis.* Fuerunt enim quæ nullum aurum, nullamque purpuram intextam habuerunt, ſed ex lino tantum, ita ut & profunditates & virgæ eminentes ſimul fuerint ex lino.

CCLIX. Quicquid alii cenſeant de veterum veſtibus ſcutulatis & laculatís, Sacerdotum tunicas tales fuiſſe quales eas jam jam deſcripſimus mihi eſt perſuaſiſſimum: Habuiſſe nempe vias & virgas eminentes quæ totam tunicam transverſim & decuſſatim decurrebant, ita ut depreſſas & cavas aliquas figuras, ſive quadratas ſive πολύγωνας, intra ſe relinquerent, inſtar lacunaris aut fundæ annuli, quibus includuntur gemmæ & lapides pretioſi. Et ſane verbum שבץ ſignificare *fundis includere*, & משבצות *fundas*, & משבצות זהב *fundas aureas* quibus gemmæ includuntur in Pectorali, & alibi in veſtibus Pontificis Maximi, nemo, qui Hebraica legit, eſt qui dubitet. Id clariſſime patet Exodi XXVIII. verſ. XI. XIII. XIV XX. XXV. & cap. XXXIX. verſ. VI. XIII. XVI. Optime itaque verſio Gallica Pſalmo XLV. verſ. XIV. ubi ſponſæ Chriſti veſtimentum dicitur; משבצות זהב *ſon vetement eſt ſemé d'enchaſſures d'or*, id eſt, *veſtimentum ejus conſitum eſt fundis aureis.* Ita omnino vertendus eſt locus iſte. Nec inſolens fuit apud Græcos ejuſmodi fundas annulorum attribui veſtibus: idem enim intellexiſſe mihi videntur per σημεῖα ſigna illa, quæ alias σφραγῖδες dicebantur. Hesychius σφραγῖδες αἱ ἐπὶ τῶν δακτυλίων καὶ τὰ τῶν ἱματίων σημεῖα. Hæc ſane de ejuſmodi fundis in veſtibus intelligit Salmaſius ad *Vopiſcum in vita Carini*; quod tamen doctiſſimus Rubenius *lib.* I. *de Re Veſt. cap.* X. intelligit de certis quibuſdam ſignis atque notis veſtibus intextis tamquam gentis inſignibus, veluti in ſigillis. Verum quidem eſt σφραγῖδες intelligi poſſe de ſigillis & alicujus gentis inſignibus, nec ſemper de annulorum fundis capi debere; nam & pardalis σφραγῖδας attribuit Opianus *Cyneg. lib.* II. quibus ſcilicet intelligit eorum maculas. Inde tamen concludi non poteſt, lacunaria & profundas figuras illas inſtar fundarum non dictas fuiſſe σφραγῖδας. Nec aliter explicant Judæi ſuum תשבץ in ſuis commentariis. Sic enim Jarchius ad verſum IV. capitis XXVIII. Exodi תשבץ עשוי משבצות לנוי inquit, והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנא׳ באבני האפוד מוסבות משבצות זהב.

זהב ובלע״ז קורין אותו קשטו״נש : *Taschbetz est opus Mischbezoth ad pulchritudinem. Et* משבצות *illæ sunt quasi fossæ quæ factæ sunt in annulis aureis quibus infiguntur lapides pretiosi & margaritæ, ut dictum est de lapidibus Ephodi* (Exodi XXVIII. XI.) *inclusi fundis aureis, quas barbare vocant* kastens. Sic vocem istam קשט״ונש lego & interpretor: nempe kastens Germanice est enim ein kasten cista, (forte kasten Germnorum a Latinorum *Cista*, aut hoc ab illo) ita scilicet dicta funda cui inseruntur lapides pretiosi, quia est instar cistæ, tum quia in ea gemmæ servatur tanquam in cista, tum quia est cava & profunda instar cistæ. Hinc & ad hunc usque diem Judæi כתנת תשבץ vocant ein getästelter Rock. Forte etiam scripsit Jarchius Gallice כשו״רש *chassures* & non קשט״ונש, Est enim Gallis *chassure* funda aut pala annuli.

CCLX. Hæc postquam ita examinassem, statim mihi venit in mentem certus quidam stomachus, qui reperitur in animalibus ruminantibus, quem, ni fallor, *reticulum* vocant Medicorum filii, ob figuras quæ retis maculis sunt valde similes, & ita quidem ut diceres totum stomachum annulorum fundis esse consitum. Hæc jam ante aliquot annos ita menti meæ sese obtulerunt, quod quemlibet facile ita concipere posse puto, modo sciat quid sit משבצות & quænam sit structura hujus stomachi. Sed hisce ita a me conceptis & chartis jam mandatis, expertus sum revera nihil dici, nihilque scribi, quod non sit dictum, & scriptum prius, etiamsi nobis videatur res inaudita, & novissime a nobis excogitata. Nam ecce eadem reperies apud Maimonida *Kele Hammikdasch cap.* VIII. *Sect.* XVI. ubi משבצות in tunicis sacris omnino comparat cum tali stomacho. הכותנות בין של כג׳ בין של כהן הדיוט משבצת היתה שהיא בתים בתים באריגתה כמו בית הכוסות כדרך שעושין האורגין בגדים הקשים. *Tunicæ cum Sacerdotis Magni, tum cæterorum Sacerdotum, fundis consita erat, habuit enim multas domos in sua textura, quemadmodum stomachus quem reticulum dicunt, prout textores facere solent vestes duras*, Quum enim dicit Maimonides שהיא בתים בתים באריגתה perinde est ac si dixisset: *multos habet locos* (quales sunt annulorum fundæ) *intextos*. Et בית הכוסות ejusmodi stomachum significare, patet ex Codice *cholin. cap.* III. ubi ista vox occurrit, & quam Glossa ait esse סוף הכרס שקורין פנ״צא עשוי בית ככובע וקרוי הכוסות ו״ג *Est inferior pars stomachi, quem vocant pence, & factus est instar Galeæ, vocant autem beth haccossoth, &c.* hunc stomachum Judæi Ger-

Germani vocant ein kalle haub / id est *operimentum sponsæ*. De his plura reperies *Codice Sucab. cap.* III. Ex his patet quam male hæ figuræ, quæ תשבץ dicuntur, exprimi soleant à pictoribus, & iis qui hæc minus accurate examinarunt, qnam misere sibi imponi siverint; Præsertim doctissimus *Samuel Lee* Anglus, in suo Opere quod edidit Anglice, *de Templo Salomonis*, in quod nuper incidi, cum depingi curaverit Sacerdotem summum, vestitum tunica oculis humanis undique consita. Ut autem lector facilius hujusmodi Texturam in sacris tunicis capere possit, ejusmodi בית־הכוסות sive *stomachum*, quem *Reticulum* vocant, depictum ob oculos hic ponere operæ pretium credidi.

CCLXI. Ex iis quæ jam dicta sunt manifesto constat, quid sit תשבץ & משבצות. Unicus adhuc restat locus II. Samuelis cap. I. vers. IX. qvem silentio præterire non possum. Legimus ibi Schaulem, populo Israelitico jam in fugam acto, sibi manus inferentem, quod solus præstare non poterat, ad se vocasse puerum Amalekitam, quem forte ibi vagantem vidit, eumque rogasse ut se morte afficeret, additis his verbis: כי אחזני השבץ. vocem השבץ derivari a verbo שבץ, quemadmodum, תשבץ & משבצות nemo est qui dubitet. Sed varie accipitur ab interpretibus. Judæi habent רתת & Chaldæus רתיתא quod *tremorem* significat, quasi Schaul dixisset: *quia me prehendit tremor.* Hanc interpretationem secutus videtur Lutherus, ich bin bedrengt Umbher. & Galli: *Angoisse m'a saisy.* Rabini plerumque exponunt der Krampf / id est, *Spasmus.* Septuaginta σκότος tenebras habent. Ab hac interpretatione non recedit doctissimus Coccejus in suo Lexico, ubi שבץ *vertiginem* reddit. Kimchius etiam morbum significare docet. שבץ, inquit שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב. *Schabatz est nomen morbi, quo forte aliquis corripitur, si gladio percutiatur*, quod putat idem esse cum Chaldæi רתיתא. Sed quicquid dicant interpretes, cum voces שבץ, תשבץ & משבצות nusquam in S. Scriptura significent *morbum*, *tenebras*, *tremorem*, aut *vertiginem*, sed constanter *ornatum* in vestibus, quales sunt palæ & fundæ annulorum, nullam video rationem ob quam a nativa significatione hic recedam, cum eodem sensu plane, quo alibi exponitur, hic etiam intelligi possit. Erat itaque tunica illa Schaulis השבץ *scutulata* sive *lacuata*, ut vestimentum elegantissimum, quale decebat Regem Judæorum.

Atque

CCLXII. Atque ſic non mirum ſi dicat אחזני השבץ *tunica illa ſcutulata me retinuit*, vel *impedivit*, quo minus me potuerim transfigere gladio. Erant enim ejuſmodi veſtimenta משבצות dura; ideo בגדים קשים *veſtes duræ* vocantur a Maimonide, *Kele Hammikd. cap.* VIII. *ſect.* XVI. Tales & ipſæ lineæ tunicæ fuere multo magis duræ erant Regum, quæ auro ſcutulatæ erant, prout & Virgilius *Æneid. lib.* I. *Pallam auro rigentem* dicit, quod ſcilicet *dura fuerit propter aurum, ſicut & novas veſtes videmus*, explicante *Servio*. Talis igitur tunica auro rigens & propter aurum dura, gladio reſtitit. Hoc ſenſu expoſuit *Ralbag*, ſive *Rabi Levi Ben Gerſon* לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה משובץ, inquit, הרצון בזה להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור: *Senſus, ut mihi videtur, horum verborum hic eſt: veſtimentum, quo veſtitus fuit, fuiſſe ſcutulis conſitum, ad dandum ipſi robur, ne gladius tam facile penetraret, ut eum confoderet. Ideo dixit Saul, quod ſcutulata veſtis impediverit, quo minus haſta in quam ſe conjecit, penetraret. Atque hanc ob cauſam non potuit ſeipſum confodere.* Belgæ hoc non ignorarunt, ideo **een maelſe kolder** verterunt, & Diodatus *la cotte de maille.* Junius & Tremellius, *chlamys ocellata.* Quod videntur intellexiſſe de certis quibuſdam annulis ferreis, inſtar ocellorum, quibus veſtimenta militum ſolent conſui, & quibus ſeſe induere ſolent milites inſtante pugna, ne tam facile ab hoſtibus confoderentur. Si tale fuit veſtimentum Saulis, ejuſmodi ſcil. annulis conſitum, quod *Maille* vocamus, tunc videtur dictum fuiſſe שבץ ob aliquam ſimilitudinem: annulli enim iſti fuerunt inſtar πλινθίων & retis macularum. qualis fortaſſis fuit lorica Neoptolomei apud Virg. *Æneid. lib.* III. quam dicit.

Loricam conſertam hamis, auroque trilicem.

CCLXIII. Utut ſit, tunicam Schaulis ibi intelligi per שבץ, non autem morbum, multos, & inter Hebræorum Magiſtros celeberrimos, credidiſſe, vel inde patet; quod putent id illi obveniſſe ob peccatum quod commiſit in Nobo, cum occidi juſſerit per Doeg octoginta quinque illos Sacerdotes, qui tunicis *ſcutulatis* ſive משבצות veſtiti erant. I. *Sam.* cap. XXII. XXVIII. Quid ſi diceremus totam lineam fuiſſe veſtem illam *Schabatz* Schaulis, ſed ad uſum belli factam: fieri enim ſolebant tunicæ & loricæ lineæ quæ in aceto decoctæ, duritie ferrum & leonum pantherarumque dentes

dentes repellerent. Talis creditur lorica Imp. Galbæ, de qua vide Casaubonum. Et Ajacis apud Homerum *Iliad. B.* & illa quam Iphicrates instituit apud Nepotem. Eandem forsan intelligit Sil. Ital. *lib.* IV. *per multiplex linum.* quomodo autem multiplex dici possit docet Casaubonus ad Suet. in vita Galbæ. vide etiam Ferrarium *de Re vest. part.* II. *lib.* II. *cap.* XI. Ejusmodi etiam ex lana fiebant, teste Plinio *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. Nec silentio prætereundum quod Plin. *lib.* XIX. *capite* I. refert de thorace Amasis Ægypti Regis; de quibus infra plura. Igitur כתנת תשבץ ego verterem, *Tunicam scutulatam*, aut *tunicam lacuatam*, aut etiam *tunicam fundis consitam.*

CCLXIV. Secunda vox qua exprimitur ornamentum in sacro vestitu, præcipue Pontificis Maximi est חשב: dicitur enim: מעשה חשב. De *Ephodo* vide Exodi XXVIII. verf. VI. & cap. XXXIX. II. III. ועשית את האפוד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב: *Et facies Ephod ex auro hyacinthino, purpura, cocco, & bysso, opere choscheb.* De *cingulo* Ephodi Exodi XXVIII. VIII. וחשב האפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב וגו׳ De *Pectorali* eodem cap. versu XV. ועשית חשן המשפט מעשה חשב כמעשה אפוד De utroque cum de Ephodo tum de Pectorali Exodi XXXIX. VIII. ויעש את החשן מעשה חשב כמעשה אפד זהב תכלת וגו׳ Sic & פרכת dicuntur חשב Exodi XXVI. I. XXXVI. & XXXVI. XXXV. Tandem & cherubimi Exodi XXXVI. VIII. Græci aliquando habent ἔργον ὑφαντὸν ποικιλτοῦ ut Exodi XXVIII. VI. Et versu XV. ἔργον ποικιλτοῦ nulla facta mentione τοῦ ὑφάσματος. Capite XXXIX. VIII. ἔργον ὑφαντὸν ποικιλίας. Et verf. III. ejusdem capitis ἔργον ὑφαντόν. Et capite XXVIII. versu VIII. חשב אפדתו illis est ὕφασμα τῆς ἐπωμίδων nulla facta in illis locis mentione τοῦ ποικιλτοῦ. Sic Exodi cap. XXVI. I. ubi de velis Tabernaculi: ἐργασίᾳ ὑφάντου, & versu XXXI. ἔργον ὑφαντόν. Eadem reperies cap. XXXVI. verf. XXXV. Vulgatus: *variatum opere plumario*, *& opus polymitum*, & *opere polymitario.* Belgæ: **het alder kostelijckste werck** Lutherus: künstlich, Galli: *Ouvrage exquis.* Diodati *ouvrage de dessein.* Junius: *Opus artificiosissimum.* Chaldeus, עובד אומן Arabs صناعة حاذق *Opus acuti viri*: est enim حذق *intuitus est acute vidit.*

CCLXV. Ergo מעשה חשב esse *opus artificiosissimum*, vel ex sola Etymologia probari potest; siquidem חשב est *meditari*, *Excogitare*, *Etwas auß fünden*/ *Inventer quelque chose*. Hinc & Machinæ illæ quas invenit *Uzzia* Rex II. Chron. XXVI. XV. dicuntur חשבנות מחשבת חושב quasi diceres: *Excogitata cogitatione cogitantis*, quia erat opus ingeniosissime excogitatum. Hinc non male interpretes; *machina ingeniosissime excogitata*, aut *machina ingeniosissima ab artifice ingeniosissimo excogitata*; Galli dicerent *Des inventions tres-Ingenieuses*, *inventées par les plus exellens Ingenieurs* Est itaque חושב fere idem quod Gallis *un Ingenieur*, ita scilicet dictus ab *ingenio*, rebus novis excogitandis apto, nisi quod hodie *ingenieur* fere semper intelligatur; ubi de rebus bellicis quæstio est.

CCLXVI. At quæritur in quonam artificium illud consistat, & qua arte factum sit? Consistere autem in certis quibusdam figuris & varietate colorum, nemo est, quod sciam, qui dubitet. Hoc imprimis significant Græci per τὸ ποικιλτόν. Est enim ποικίλλειν *variare*, & ποικίλον *varium*, & ποικιλία *variatio*, & ποικιλτὴς *variator*. Igitur quidquid aliquam patitur varietatem, Græcis ποικίλον dicitur. Sic τῶν ὀνομάτων ποικιλία apud Hermogenem. Et ποικίλος λόγιος apud Appianum. Hinc Ælianus ποικιλίας ἱστορίας. Quin & Cantus ποικίλος, Et ποικιλωδὸς dicitur is qui cantum variare peritus est. Hinc & composita ποικιλόβουλος, ποικιλόδορος & ποικιλομήχανος. Uno verbo. ποικίλον apud Græcos tam lato sensu sumitur, quam apud Latinos *varium*. Sed de vestimentis maxime intelligitur, ideo toties reperies ποικίλην ἐσθῆτα, ποικίλον περιβόλαιον & ποικίλοι χιτῶνες. Aliquando op varios colores tantum. Sic Pavones ob varios colores in plumis ποικίλοι ὄρνες dicuntur. Est & avis quædam quæ ποικιλὶς dicitur ab Aristotele *Hist. Animal. lib.* IX. *cap.* I. propter varios plumarum colores; & alia animalia quæ aliqua varietate notantur, ζῶα ποικίλα. Sic & vestimenta ob varios colores tantum ποικίλα sæpissime dicuntur, ut ποικίλα ἱμάτια idem sit quod Latinis *vestes colorea*. aut *varia vestis*. & ποικιλόχρωμα *varii coloris vestes*. Vide Terentium in Eunucho, Vopiscum *in vita Aureliani*, & alibi plurimis in locis. Sed vestes non tantum variis coloribus, etiam certis quibusdam figuris distinctæ, ποικίλοι dicuntur. Et quod Latinis est *vestis picta*, aut *toga picta* illis est ποικίλη ἐσθὴς, & ποικίλον περιβόλαιον. Maxime autem ποι-

κίλα

κίλα vestimenta, quæ non tantum colore variata, sed & pulchris quibusdam figuris, floribus, aut animalibus & varia materia picta & ornata sunt. *Sic* apud Herodianum *lib.* v. reperies: ἐσθῆτα χρυσῷ καὶ πορφύρᾳ πεποικιλμένην. *vestem auro & purpura pictam* aut *variatam*. In sacro Hebræorum vestitu, varias fuisse materias & colores, supra fuse demonstravimus: factæ enim erant sacerdotum vestes ex *bysso*, *lana* & *auro*, coloribus *albo hyacinthino*, *purpureo*, *coccino* & *aureo* variatæ & ornatæ; non mirum igitur si ποικίλοι dicuntur.

CCLXVII Sed a vulgato Hebræorum מעשה חשב aut Græcorum ποικιλτὸν *Opus polymitum* dicitur. Quid sit πολύμιτον Capite præcedenti Paragrapho CCXXVII. docuimus, nempe id quod plura habet licia, qualia sunt hodie varia genera pannorum ex serico & pilis caprarum, Gallis *Camelot de Hollande*, & id genus alia. Hoc sensu sumitur apud Plinium *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Plurimis vero liciis texere, quæ* πολύμιτα *appellant, Alexandria instituit.* Si vocis Etymologiam spectemus, *polymitum* nihil aliud significat, quam id quod multa fila tramæ habet, est enim μίτος *trama*, *licium filum*. Sed usus voluit ut & multa alia significaret; non tantum quod ex pluribus liciis constat, sed & id quod pluribus coloribus, & grata aliqua varietate colorum atque figurarum distinctum & ornatum est Isidorus *Origin. lib.* XIX. *cap.* XXII. *Polymita multicoloris. Polymitus enim textus multorum colorum est.* Sic veteres Glossæ *Babylonicum* ψιλὴν πολύμιτον reddunt. Et Hesychius ποικιλτὴν τέχνην ait πολυμιταρικὴν esse. Atque sic ποικιλτὸν est *polymitum* & ποικιλτὴς *polymitarius*. Hoc sensu sane vestimentum Pontificis Maximi *polymitum* dici potest.

CCLXVIII. Deinde & *plurimum* dicitur ab eodem vulgato, quod iterum significat ποικίλον: est enim *plumare* ποικίλλειν. In veteri Glossario *plumarius* πλοβάφος, aut potius ψιλοβάφος. Et secundum Glossas βασιλικῶν: πλουμία sunt ποικιλτὰ ὑφάσματα. *Sic* & opera Babylonica, quæ proprie ποικιλτὰ sive *picta* sunt, de quibus Martialis *lib.* I.

--- Babylonica picta superbe
Texta Semiramia quæ variantur acu,

a Publico Syro *plumata* vocantur.

Plumata amictus auro Babylonico.

De eodem opere Lucanus

.... *Aut auro plumata nitet.*

Hieronymus *Epist*. cxxx. *choscheb* etiam plumatum vocat. *In Exodo*, inquit, *caterisque locis, ubi describuntur vestes plumaria arte contexta, opus cherubim, id est varium atque depictum esse describitur.*

De Plumatis vide etiam vopiscum *in vita Carini*: *Quid Tyrio & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpura, plumandi difficultate pernobiles.* Plumaria jam inde a vetustissimis temporibus nota fuerunt Romanis. Nonnius; *Plumarium (a plumando) Varro Cato de liberis educandis*: *Etenim nulla quæ non didicit pingere, potest bene judicare, quid sit bene pictum a plumario, aut textore in pulvinaribus plagis.* Ecce *plumarium* pingitur a plumario aut a textore, est itaque *vestis picta* sive ποικίλος. Recentiores Græci Latina voce eadem vocant πλουμία & πλουμιστὰ, ut & ἐξομπλωτὰ quasi *exemplata* quia variis exemplis atque figuris ornata erant, de quibus vide Eustathium. Et clavum Græcis vocari πλουμίον, docet Salmasius, atque probari putat ex Procopio περὶ κτισμάτων ἰουστιν. χιτὼν ἐκ μετάξης ἐγκαλλωπίσμασι χρυσοῖς πανταχόθεν ὡραϊσμένος, ἃ δὴ νενομίκασι πλουμία καλεῖν. Et illud χρυσᾶ πλουμία βασιλικὰ ex Fastis Græcis, scilicet ex *Chronico Alexandrino* vertit. Clavos aureos Regios intextos. Sic & Tunica Thamaris II. Reg. XII. a Procopio Gazæo opus πλουμαρικὸν dicitur, χιτὼν ἀστραγαλωτὸς, inquit, Σύμμαχος χειριδωτός. Ακυλας καρπωτὸς ἀντὶ τοῦ καρποὺς ἐνυφασμένους ἔχων οἱ νῦν δὴ αὐτὸν καλοῦσι πλουμαρικόν. *Tunica talaris*; *Symmacho manicata.* *Aquila* καρπωτὸς, *quia fructus habet intextos, hodie dicitur plumata.* Hoc autem genus ornamenti qualia sunt τὰ ποικίλα & πολύμιτα, *Plumaria* & *plumatum* dicuntur proculdubio a plumis avium variis coloribus, quasi eleganti arte distinctis. Hinc columbæ *argento & flavo auro tecta* dicuntur, Psalmo LXVIII. XIV. Et *Aquila* (majori scilicet illi, quam χρυσάετον vocat Ælianus *Hist. Animal. lib.* II. *cap.* XXXIX.) adscribitur הרקמה (nota רקמה etiam dici ποικιλτὸν *& plumarium*) *opus Phrygionicum.* Idem docet Prudentius.

—— *Hunc videas lascivas præpete cursu.*
Venantem tunicas, avium quoque versicolorum.
Indumenta novis texentem plumea pennis.

Cum itaque ποικιλτοῦς colores & totum ornatum in plumis avium imitetur, mirum non est, eum *Plumarium* & ejus opus *plumatum* dici,

dici. Conſtat etiam ex ipſis avium plumis, varia & elegantiſſima opera fieri, cum ad tegumenta hominum, tum ad eorum veſtimenta. Qualia multa vidimus advecta ex Freto Davis Fleſſingam in Zelandia, anno CIↃ IↃCLVI. quorum quædam, ni fallor, adhunc uſque diem poſſidentur a Nobiliſſimis Viris Lampſenio, La Portio & aliis. Et licet a gente Barbara facta & concinata, & pro ſpolio ſatis vili inde advecta habita fuerint, tanta nihilominus arte & pulcherrimorum colorum varietate, ſuavique ordine ac diſpoſitione luſerunt, ut etiam ſolertiſſimi Phrygionis manum ſuperare viderentur. De ejuſmodi operibus ex plumis, ideoque vere *plumatis*, plura obſervavit Fullerus in *Miſcel. lib. I. cap.* XX. ex Corteſio, qui de Plumatis operibus Mexicanorum imperatoris hæc tradidit: *Ea vero ex plumis talia erant, quod nec in cera, nec in rebus ſericis, acupictis, mirabiliora fieri poſſent.* Ac rurſus alibi: *Ex plumis fabrefacta tam mirabilia habuimus, ut ſcriptis demonſtrari non poſſent; nec eorum exellentia comprehendi videatur.*

CCLXIX. Tertia vox qua utitur Moſes ad exprimendum ornatum in veſtibus ſacris, eſt רקם, Exodi cap. XXVIII. commate XXIIX. ואבנט תעשה מעשה רקם *Et balteum facies opere Rokem.* vide quoque capite XXXIX. XXIX. In ſacro veſtitu de ſolo *balteo* dicitur quod fuerit *Rokem.* Hinc Judæi והאבנט לבדו רקם *Et balteus ſolus eſt Rokem*; Ejuſdem tamen operis fuerunt etiam *tegumenta portæ tentorii.* Exodi XXVI. XXXVI. & XXVII. XVI. & XXXVIII. XVIII. Sed & alia præter ſacra dicuntur רקם. Judic. V. XXX. inter optima ſpolia etiam numerantur רקמה & רקמתים. Et Ezechielis XVI. X. ואלבישך רקמה Et *veſtivi te Rikema.* videatur & verſu XIII. & verſu XVIII. ubi veſtimenta & operimenta Idolorum dicuntur רקמה. Et ſponſam Chriſti legimus veſtitam לרקמות Pſal. XLV. XV. Græci τὸ רקם iterum reddunt ἔργον ποικιλτόν. Vide Exodi XXVIII. XXXIX. & XXXIX. XXIX. Sic & XXVI. XXXVI. & alibi. Nulla igitur differentia inter חשב & רקם. vulgatus rurſum quoque *opere plumarii*, & *arte plumaria*, Exodi XXVIII. XXXIX. ubi de balteo, & alibi. Sed Judic. cap. V. XXX. veſtes diverſorum colorum. Et Ezech. XVI. X. *diſcoloria.* Et verſ. XVIII. *multicoloria.* Et verſ. XIII. ejuſdem capitis XXVII. XXIV. *polymitum* habet. & cap. XXVI. XVI. *Varia.* Galli *Ouvrage de broderie.* Diodati, *ouvrage de brodeur.* Belgæ *geborduurt.* Judic. V. XXX. **van verſcheide verwen geſtikt.** & illud רקמתים reddunt **van verſcheide verwen**

wen an beide syden gestikt. Ezech. XVI. X. XIII. XVIII. & XXVI. XVI. & XXVII. XXIV. Et Psalmo XLV. XV. & Exodi XXXVIII. XVIII. gestikt werck. Eodem plane modo quo Lutherus, qui fere semper habet gestickt. Ideo *balteus* illi dicitur ein gestickter gurtel. Exodi vero cap. XXVI. XXXVI. & XXVII. XVI. habet gewircket / & sic alibi Chaldæus עבד צייר quod nihil aliud significat quam τὸ ποικιλτὸν; est enim Chaldæis צייר *Pictor*, *formator*, ideoque idem ac *Acupictor*, & ציור *pictura* a צייר formare. Arabs صناعة راقم *Opus Rokem*. Itali τὸ *Rokem* retinent dicunt enim *recamata* pro *acupicto*, & *recamare* pro *acupingere*. Et Hispanis *Recamodura* est opus Phrygionicum. Ex his omnibus apparet חשב & רקם in eo convenisse, quod utrumque *vestem pictam* significaret, Græcis ποικίλον. Nam quemadmodum τὸ ποικιλτὸν significat quicquid variatum est, ita & רקם apud Hebræorum sapientes, eadem fere semper significat. Sic maculæ pardi Jeremiæ XIII. XXIII. dicuntur שלטי רקמתיה pro quo in Hebræo habetur חברברותיו. Et ovum *figuratum* illis est ריקמה vel המרוקמת *Cholin cap.* VII. in Misna ביצה השרץ המרוקמת טהור ניקבה כל שהו טמא: *Ovum animalis reptilis figuratum mundum est, si vero perforatum tantillum, immundum est.*

CCLXX. Differunt tamen חשב & רקם in eo quod חשב *textum* credatur, nulla adhibita acu, רקם autem *acupictum* sit. Sic in Codice *Ioma cap.* IX. חשב מעשה אורג *Choscheb est opus textoris*. Et *Iarchius* ad versum I. capitis XXVI. Exodi, ubi de cherubimis qui dicuntur מעשה חשב hæc ad τὸ *choscheb* adnotavit היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט *Pingunt eos* (cherubimos) *textu, non autem rekama quia hoc fit acu*. Huc, mea quidem opinione, respexerunt Græci, qui aliquoties habent ἔργον ὑφαντὸν, & ἔργον ὑφαντὸν ποικιλτοῦ, & ἔργον ὑφαντὸν ποικιλίᾳ, ἐργασίᾳ ὑφάντου, quemadmodum id supra, paragrapho CCLXIV. ostendimus. Aben Ezra tamen auctoritati suorum doctorum, & ipsi Talmudi (grande peccatum in Judæo!) sese opponere audet. Exodi XXXVI. v. I. מעשה חשב אינו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבה ויציירנה בלוח: *Opus choscheb non est opus Rokem, nec Textoris, sed tantum factum est eodem modo, quo fieri solent vestes sericeæ, ubi quis talem figuram efficit in aliqua tabula, prout ipsi cogitatio venit in mentem.* Textu tamen fieri, opinio est

est doctissimorum, & quidem ipsorum Gemaricorum. Sed opus *Rokem* acu pictum creditur, non autem textum, quod iterum docet *Codex Ioma dicto capite* IX. רוקם מעשה מחט *Rokum est opus acus.* Jarchius iterum quoque Exodi XXVI. quem locum jam modo allegavimus, ait רקמה esse מעשה מחט *Opus acus*, scilicet *acu pictum*. Et ad versum XXXVI. רוקם הצורות עשויות בו מעשה מחט *Rokem est illud cujus figuræ fiunt opere acus*. Hinc Chaldæis מחט עבד ציור *opus acu pictum* Nec omnia vestimenta, de quibus mentio fit apud veteres, eodem pingebantur. Quædam sola textura variis figuris ornabantur, quædam autem acu. Hæ figuræ intextæ Aristeneto *Epist.* XXVII. *lib.* I. αἱ ἀπὸ καρκίδος γραφαὶ, *picturæ per textorem* appellantur. De iisdem Vitruvius *lib.* X. *cap.* I. ubi dicit; *connexum staminis corpora subtemen, non modo a tegendo tueri, sed etiam ornatus adjicere honestatem.*

CCLXXI. De figuris & imaginibus quæ sola textura fiebant, dulcissime canentem audi Ovidium. *Metamorph. lib.* VI. *fabula* I. & II. ubi de certamine Palladis & Arachnes. Talis est fortassis vestis κατάστικτος de qua Pollux *lib.* VII. *cap.* XIII. siquidem χιτὼν ἐστὶν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἄνθη ἐνυφασμένα *Est tunica habens animalia & flores intextos.* Tales sunt *tunicæ* illæ & *limbi & penulæ matronales quæ Alexandri effigiem monstrent*, non quidem acupictam aut acu adsutam, sed *de liciis variantibus*, id est quæ texta erant. Vide Trebellium Pollionem *in vita Macrini.* De ejusmodi opere solo textu *de variantibus liciis* picto, egregium locum ad hanc rem allegat Salmasius, ex *Homilia de Lazaro Asterii Amaseæ Episcopi*: ἀλλά τινα καινὴν ὑφαντικὴν ἐξευρόντες περίεργον, ἥτις τῇ πλοκῇ τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην τῆς γραφικῆς μιμεῖται τὴν δύναμιν καὶ πάντων ζώων τοῖς πέπλοις τὰς μορφὰς ἐνσημαίνεται τὴν ἀνθινὴν καὶ μυρίοις εἰδώλοις πεποικιλμένην φιλοτεχνοῦσιν ἐσθῆτα ἑαυτοῖς τε καὶ γυναιξὶ καὶ πᾶσιν. *Aliquam autem novam texturam curiosam invenientes, quæ connexu staminis & subteminis pingendi artem imitatur, quæ omnium animalium formas pingebant floribus mille figuris arte variabant vestes, sibi, uxoribus & aliis omnibus.* Ecce illa solo connexu staminis & subteminis, ideoque sola textura fiebant. Talia fuerunt opera Babylonica texta, etsi nonnunquam acupicta etiam Babylonica dicerentur. Ita quidem dicta quia Babylonia eorum inventrix erat, teste Plino *lib.* VIII. C. XLVIII. *Diversos colores picturæ intexere Babylon maxime celebravit, & nomen imposuit.* Martialis,

Ba-

—— *Babylonica superbe*
Texta Semiramia quæ variantur acu.

Idem intelligit Plautus per *Babylonica peristromata.* Illa quæ textura sola picta erant, vera sunt πολύμιτα: *Polymita enim pluribus liciis texta sunt, quæ Alexandria instituit*, ut ex Plinio supra audivimus. Nam in texendis ejusmodi operibus necessario utendum erat plurimis liciis. Hæc sunt illa quæ Belgice diceremus **tapijtwerck**/ *Gallice ouvrage de tapisserie*; solent enim hodie tapetes, plurimam saltem partem, texi & pectine variari, non acu. Et hoc quidem est מעשה חשב. *Acupicta autem* id est illa quæ acu, non textu, fiebant *opera Phrygionica* & Phrygionia dici solent, quia Phryges eorum inventores creduntur, ut Plinius iterum docet: *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Pictas vestes jam apud Homerum fuisse, unde triumphales natæ. Acu facere id Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellatæ sunt.* Varro apud Nonium: *Phrygio qui pulvinare poterat pingere Solios defigebat.* Plautus in *Menechmis*:

Pallam illam quam dederat dudum ad Phrygionem.
ut deferas,
Ut reconcinnetur, atque ut opera addantur quæ volo.

Hæc Græcis βελονοποικίλα dici possent. Est enim βελονοποικιλτὴς *accupictor.* ὁ τῇ ῥαφίδι ὕφη ποιῶν ϰ ζωγραφῶν *qui acu texturas facit & pingit*, ut habet Hesychius. Eadem & ῥαφιδωτὰ dicuntur, ab *acu*; est enim ῥαφὶς acus. Hæc Gallis *ouvrage de broderie*, Belg. **geborduyrt.** De utroque genere variationis & ποικιλίας, cum de *Babylonico* quod fit radio & pectine in tela, tum de *Phrigionico* quod post texturam acu ornatur, Tertullianus *de habitu Mulierbi. Age nunc si ab initio rerum & Milesii oves tonderent, & Seres arbores nerent, & Tyrii tingerent, & Phryges insuerent, & Babylonii intexerent.*

CCLXXII. Differunt etiam חשב & רקם eo quod חשב majori artificio fieret quam רקם, quod vel ex solo verbo חשב videtur colligi posse: significat enim *excogitare*, & solertiam hominum. Hinc opus *artificiosissimum* a Tremellio dicitur, & a Belgis **het alder kostelijckste werck**/ a Chaldæo עבד אומן *opus artificis*, quasi excellentiori sensu, quia omne aliud artificium superare videtur, cum רקם tantum dicatur עבד ציר *opus pictoris.* Capite præcedenti jam demonstravimus texturam omnem dici מעשה אומן, ob artifi-

cium

cium & induſtriam, ſed quia חשב rariori fit induſtria & arte, ideo חשב quaſi *excogitatum* dicitur. Certe Babylonis *acum* pectine id eſt textura vinci, ſubtiliora ſcilicet & majori artificio facta eſſe, ea quæ ſolo textu pinguntur, quam quæ acu ornantur, diſcimus ex Martiali *in Epigrammate*, cui lemma *Cubicularia Polymita.*

Hæc tibi Memphitis tellus dat munera: victa eſt
Pectine Niliaco jam Babylonis acus.

Et ſane multo elegantiori artificio factum fuiſſe τὸ חשב quam רקם clamant omnes Hebræorum Doctores: Hoc enim figuram ab unico latere tantum repræſentabat, illud autem ab utroque, ideoque διπρόσωπον aut ἀμφιπρόσωπον dici poteſt. *Ioma cap.* IX. רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד חושב מעשה אורג לפיכך שני פרציפות: *Rokem eſt opus quod fit acu, ideoque figuram unam* (id eſt ab uno latere) *tantum habet; Choſcheb autem eſt opus Textoris, ideoque duas habet figuras:* id eſt ab utroque latere depictum eſt. Jarchius ad Exodi cap. XXVI. verſ. I. ad hæc verba מעשה חשב תעשה אתם ſic commentatur. כרובים (quæſtio enim eſt de *Cherubimis*) היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בל"עז פיישיש״א: *Cherubimi figuras habent per texturam, non arte Phrygionum; quia hoc eſt opus acus, ſed per texturam, & quidem ab utraque parte, figuram ſcilicet ab hoc latere & figuram ab illo latere: veluti Leonem ab hac parte & Aquilam ab illa parte, ut texi ſolent cingula ſerica, quæ vocant barbare* ein peütſche. Sic expono vocem ein peütſche; puto enim Germanicam eſſe vocem, ideoque ſcribendum eſſe פייטשא pro פיישישא alias fateor me iſtam vocem non intelligere: At vero פייטשא, quod fit levi mutatione, Judæis ſignificat *cingulum*, ideo & cingulo pro loro uti ſolent in ſuis ſynagogis, quando penitentes cædere ſimulant. Niſi mavelis בורשא *bourſe, crumena*, ut corrupte ſcriberetur פיישישא. Aben Ezra eodem loco: מעשה חשב׳ אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים ורוקם פרצוף אחד ונכון הוא על דרך הפשט: *Opus Choſcheb, tradunt ſapientes noſtri ab utraque parte habere figuram; ſed Rokem ab una tantum, quod quidem ex ſenſu literali elicitur.* Sic & Maimonides Hilch. *Kele Hammikdaſch*, *cap.* VIII. *Sectione* XV. כל מקום שנא׳ בתורה מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות

מצד אחד פני הארינה ומעשה חושב הוא שתהיה הצורה נראית משני צדדין פנים ואחור: *Ubicumque in lege dicitur Opus Rokem, id intelligendum est, quod picturæ, quæ fiunt in tela, ab unico latere telæ tantum conspiciantur. At opus Choscheb, quod figuræ conspiciantur ab utroque latere, ante & pone.* Rationes autem cur tradant Judæi opus *Choscheb* ab utroque latere telæ pone & ante habuisse figuras, videntur sumi a velo Tabernaculi, quod dividit Sanctum Sanctorum a Sancto. Exodi XXVI. XXXI. dicitur enim fuisse חשב. Et revera, quia conspici debuit, & tam in adyto quam extra adytum gloriam & Majestatem Dei repræsentare oportebat, indecorum enim fuisset habitaculo Dei si aliqua parte rude & sordidum opus apparuisset, qualia esse solent nostra peristromata & tapetia, quæ ab una parte tantum picta sunt dum in altera nihil conspicitur, præter ingrata quædam filamentorum segmenta. Jarchius ad istum locum videtur statuere, non tantum חשב sed & רקם habere picturas ab utraque parte texturæ, sed ita tamen ut hoc in utroque latere eandem repræsentet figuram: scil. si in Rokem conspicias florem ab uno latere, aut bovem, eundem florem aut bovem, etiam conspicies ab altero latere: at, si conspicias in חשב ab hoc latere, puta leonem, ab altero conspicies aquilam. Ita sane se explicat ad versum XXXI. כבר פירשתי שזה היא ארינה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אין דומין זה לזה *Antea jam exposuimus esse telam duorum parietum. Sed illius figuræ quæ a duobus lateribus apparent, sibi non sunt similes.* Sic ad versum I. cap. XXVI. ubi de Cherubimis, quem locum modo allegavimus, statuit fuisse ארי מצד זה ונשר מצד זה *leonem ab hoc latere & aquilam ab altero latere.* Rokem autem easdem figuras habuisse ab utroque latere, docet ad versum XXXVI. ejusdem capitis. רוקם inquit, הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: *Rokem est cujus figuræ acu adpictæ sunt, & qualem figuram habet ab uno latere, talem etiam habet ab altero.* Ut ut sit, magna fuit differentia inter חשב & רקם.

CCLXXIII. In hoc autem conveniebant quod utrumque ποικίλον variis coloribus & figuris depictum & ornatum fuerit. Et sane ejusmodi ποικίλα, *varia*, *Polymita*, & *Plumata* variorum generum figuras habuisse, omnes auctores docent. Et aliquando quidem literas quasdam tantum intextas habebant. Suidas de τελωνοφόρῳ. ὁ φορῶν σολὴν ἔχουσαν σημεῖα ὡς γραμμάτια, *Gerens stolam habentem signa ut literas*, ubi pro γραμμάτια quidam legunt

gunt *γάμματα* habentem signa gammæ Γ. Sed & plures aliæ litteræ intexebantur, ut observari potest in picturis veterum cœmiteriorum, quas exhibet Bosius *in Roma subterranea*, ubi sæpe I litteram, aliquando τὸ H; sæpe Υ, aut X, aut alias literas laciniis palliorum intextas videmus, ut Musivo Triclinii Leoniani, in pallio D. Petri τὸ L, in aliorum paliis aliæ literæ rubro colore scriptæ sunt. Ita Boëtius *lib.* I. *de Consolatione de vestibus Philosophiæ*: *Harum in extremo margine* Π, *in supremo vero* Θ *legebatur intextum atque inter utrasque litteras in scalarum modum gradus quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiore elemento ad superius esset ascensus.* Hæc ex Doctissimo Rubenio *De Re Vest. lib.* I. c. X. exscribi operæ pretium fore puto. Hinc etiam doctissimus vir suspicatur Græcis in usu fuisse, sigilla aut monogrammatia patriæ aut gentis suæ tamquam insigne palliis intexere, ut in bello & clypeis suis primariam patriæ suæ literam præferebant, quod ex Xenophonte constare putat *lib.* IV. *Hist. Græc.* Huc etiam referri putat Hesychii σφραγῖδες, de quibus & nos superius. Sed & integra nomina aliquando intexebantur. Apocal. cap. XIX. com. XVI. occurrit Tunica Christi, in qua scriptum erat: REX REGUM, & DOMINUS DOMINORUM. Plinius XXXV. *cap.* IX. de Zeuxi. *Opes quoque tantas acquisivit, ut in ostentatione earum olympiæ aureis litteris in palliorum tesseris intextum nomen suum ostentaret.* Et vopiscus in vita Carini: *Inscriptum est adhuc in choraulæ pallio Tyrianthino, quo ille velut spolio nobilitatis exultat, Messallæ nomen & uxoris.* Plura vide apud eundem Rubeniũ, & *jam apud Ciampinum, in Musivis sacris.*

CCLXXIV. Aliquando floribus pictæ erant vestes. Ejusmodi picturas Græci ἀνθινὰ vocabant, ut ut & purpuram aliquando ἄνθος dixerint, prout fuse satis demonstratur a consultissimo & literatissimo viro Cupero in doctis suis Observat. lib. III. cap. VIII. Hinc fortassis *Aquila* τὸ משי Ezech. XVI. X. ἀνθινὸν reddidit, de quo plura vide supra cap. VIII. Sic Sacerdos Herculis apud Plutarchum in *Problematicis Græcis* dicitur induisse στολὴν ἀνθινὴν, *stolam floridam.* Sic & Caligula triumphavit in ἐσθῆσιν ἀνθηραῖς *vestibus floridis.* Dio *lib.* LIX. Illæ autem vestes floridæ mulieribus erant propriæ. Artemidorus *lib.* II. *cap.* III. Γυναικὶ δὲ ποικίλη, καὶ ἀνθηρὰ ἐσθὴς συμφέρει. *Mulieri autem floridæ & variatæ vestes conveniunt.* Et Meretrici attribuit floridas vestes Suidas in voce ἑταῖρος. Ἑταιρῶν ἀνθινῶν. νόμος Ἀθήνησι, τὰς ἑταίρας ἄνθινα φορεῖν.

φορεῖν. *Meretrices ut haberent vestes floridas.* Hæc causa fuit proculdubio, quod rideretur ille qui in Theatro, vestibus coloriis & floridis conspiciebatur, apud Lucianum *in Nigrino*, cum dicerent spectatores: ἔαρ ἤδη, καὶ πόθεν ὁ ταὼς οὗτος, καὶ τάχω τῆς μητρός ἐστιν αὐτοῦ. *Ver est, & unde nobis pavo hic, & fortassis matris ipsius hæc est.* Illi autem flores crocei aliquando erant. Sic Euripides *Hecub.*

> Ἐν δαιδαλέαισιν ποικιλ',
> Λουσ' ἀνθοκρόκοισι πήναις.
> *In artificiosis variegans,*
> *Croceo flore decoris tapetibus.*

Sed & nonnunquam *palmæ* intexebatur. Unde togæ palmatæ, tam celebris vestis, nomen. Isidorus *lib.* XIX. *cap.* XXIV. *Toga palmata dicebatur quam merebantur ii qui reportabant de hostibus palmis intextas haberet.* Et Festus: *Tunica palmata a latitudine clavorum dicebatur, quæ nunc a genere picturæ* (scilicet palmæ) *appellatur.* Hæc erat toga triumphalis & consularis, quæ in nummis Augusti conspicitur satis clare: qualem etiam expressam reperies apud Rykium, *de Capitolio, cap.* XIX. Hæc antiquissimis temporibus erat tunica Jovis Capitolini, quam triumphantes inducebant, cum triumpharent. Sed & stellæ aliquando depictæ erant, de quibus Appianus *lib.* I. *Punicorum*; dicit enim illam fuisse πορφυρᾶν, ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων. *purpuream habentem aureas stellas intextas.* De ejusmodi fortassis Euripides *Phœniss.*

> Ἒ ἒ ὡς γαυρὸς, ὡς φοβερὸς
> Εἰσιδεῖν, γίγαντι
> Γεγενέτᾳ προσόμοιος
> Ἀστερωπὸς ἐν γραφαῖσι.
> *Heu quam superbus, quam terribilis,*
> *Aspectu, Giganti*
> *Terrigenæ similis,*
> *Syderis instar vultu splendens in picta veste.*

CCLXXV. Et Animalia, ut bellua, intexebant. Græcis ζῶα & Plauto *Belluata*; talia fuerunt præcipue opera illa Polymita Alexandrina texta, non acu picta, de quibus Plautus in *Pseudolo*: *Neque Alexandrina belluata conchyliata tapetia.* Hinc Hesychius ποικιλτὸν ἱμάτιον, reddidit ζωγραφητόν. De iisdem Pollux *lib.* VII. *cap.* XIII. ὁ δὲ κατάστικτος χιτὼν ἐστὶν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἄνθη ἐνυφασμένα.

quem

quem locum modo laudavimus, Vide etiam quod allegavimus ſupra, paragrapho CCLXX. ex Aſterio Amaſeæ Epiſcopo, ubi memorantur, pepli & veſtes quibus intextæ erant, *variorum animalium formæ, flores & infinitæ aliæ imagines.* Ammianus *lib.* XIV. *ut longiores ſimbriæ quæ perſpicue luceant, varietate liciorum effigiatæ in ſpecies animalium multiformes.* Perſarum Rex, teſte Curtio *lib.* III. *pallam habuit auro diſtinctam aurei accipitres, velut roſtro inter ſe corruentes.* Tandem & viros illuſtres depictos habebant in veſtibus, quemadmodum *illæ tunicæ & limbi & penulæ matronales, quæ Alexandri Magni effigiem de liciis variantibus monſtrabant*, ut teſtatur Trebellius Pollio *de Triginta Tyrannis.* De ejuſmodi Auſonius *ad Gratianum: Palmatam, inquis, tibi miſi in qua D. Conſtantinus parens noſter intextus eſt.*

CCLXXVI Sed lubet Poetam dulciſſime canentem adducere. Ovidium, *Metamorphoſ. lib.* VI. *Fab.* I. & II. ubi ut elegantiſſimam texturam, ita & in veſtibus picturas, quæ omnem hominum captum longe ſuperant deſcribit, cum celebri iſta pugna Palladis & Arachnes, cujus jam aliquoties mentionem fecimus:

Tela jugo juncta eſt: ſtamen ſecernit arundo:
Inſeritur medium radiis ſubtemen acutis.
Quod digiti expediunt, atque inter ſtamina ductum
Percuſſo feriunt inſecti pectine dentes.
Utraque feſtinant &c.

Jam de tela Minervæ ſic canit:

Cecropia Pallas ſcopulum Mavortis in arce
Pingit, & antiquam de terræ nomine litem.
Bis ſex cœleſtes medio Iove ſedibus altis
Auguſta gravitate ſedent ſua quemque Deorum
Inſcribit facies: Iovis eſt regalis imago.
Stare Deum pelagi, longoque ferire tridente
Aſpera ſaxa facit, medioque e vulnere ſaxi
Exiluiſſe fretum, quo pignore vindicet urbem.
At ſibi dat clypeum, dat acutæ cuſpidis haſtam,
Dat galeam capiti, defenditur ægide pectus,
Percuſſamque ſua ſimulat de cuſpide terram
Edere cum baccis fœtum canentis olivæ,
Mirarique Deos: operis victoria finis.
Ut tamen exemplis intelligat æmula laudis

Quod pretium ſperet pro tam furialibus auſis,
Quattuor in partes certamina quattuor addit,
Clara colore ſuo, brevibus diſtincta ſigillis.
Threiciam Rhodopem habet angulus unus, & Æmum,
Nunc gelidos montes, mortalia corpora quondam,
Nomina ſummorum ſibi qui tribuere Deorum.
Altera Pigmæa fatum miſerabile matris
Pars habet. hanc Iuno juſſit certamine victam
Eſſe gruem, populiſque ſuis indicere bellum.
Pinxit & Antigonem auſam contendere quondam
Cum magni conſorte Iovis, quam regia Iuno
In volucrem vertit: nec profuit Ilion illo,
Laomedonve pater, ſumptis quid candida pennis
Ipſa ſibi plaudat crepitante ciconia roſtro.
Qui ſupereſt ſolus Cynaram habet angulus orbum:
Iſque gradus templi natarum membra ſuarum
Amplectens, ſaxaque jacens lachrymare videtur.
Circuit extremas aleis pacalibus oras.
Is modus eſt, operiſque ſua facit arbore finem.
Mæonis eluſam deſignat imagine tauri
Europen: verum taurum, freta vera putares.
Ipſa videbatur terras ſpectare relictas,
Et comites clamare ſuas tactumque vereri
Aſſilientis aquæ, timidaſque recondere plantas,
Fecit & Aſterien aquila luctante teneri.
Fecit olorinis Ledam recubare ſub alis
Addidit ut Satyri celatus imagine pulchram
Iupiter implerit gemino Nycteida fœtu.
Amphitryon fuerit, cum te Tirynthia cepit.
Aureus ut Danaen, Aſopida luſerit ignis.
Mnemoſynen paſtor, variuſque Deoida ſerpens.
Te quoque mutatum torvo Neptune juvenco.
Virgine in Aeolia poſuit. tu viſus Enipeus.
Gignis & Aloidas: aries Biſalpida fallis.
Et te flava comas frugum mitiſſima mater
Senſit equum: te ſenſit equum crinita colubris
Mater equi volucris: ſenſit delphina Melantho.
Omnibus his faciemque ſuam, faciemque locorum

Red-

Reddidit. est illic agrestis imagine Phœbus:
Utque modo accipitris pennas, modo terga leonis
Gesserit: ut pastor Macareida luserit Issen.
Liber ut Erigonem falsa deceperit uva.
Ut Saturnus equo geminum Chirona crearit.
Ultima pars telæ tenui circumdata limbo,
Nexilibus flores hederis habet intertextos.
Non illud Pallas, non illud carpere Livor
Possit opus. doluit successu flava virago. &c.

CCLXXVII. Ex his satis manifestum est, qualesnam fuerint picturæ istæ in veterum texturis atque vestibus. Sed quale genus picturarum vestimenta sacra habuerint, altum est in sacra Scriptura silentium. Quantum ad velum Tabernaculi כרובים *Cherubimos* intextos habuisse, docemur a Mose, Exodi XXVI. vers. XXXVI. quos Jarchius (ut jam supra ostendimus) tradidit habuisse formas ab altera parte *Leonis*, ab altera autem *Aquilæ*. Si Josepho fides adhibenda est, aliquid de picturis in velis Tabernaculi nos quoque docet *lib.* III, *Antiq. cap.* V. ὕφος ἦν πορφύρας φοινίκας σὺν ὑακίνθῳ καὶ βύσσῳ πεποιημένον πολλῶν αὐτῷ συνανθέντων καὶ ποικίλων ὁπόσα μὴ ζώων ἐξετυποῦντο μορφάς. *Contextum erat ex purpura, cocco hyacinthino & bysso, variis floribus pictum, aliisque ornamentis decoratum, præter animantum formas.* Hæc de velo extrinseco. Et paulo post: Ὡραῖον δὲ τὸ φάρσος ἄνθεσι παντοίοις ὅσα γῆθεν ἀνέρχεται διαπεποικιλμένον, τοῖς δὲ ἄλλοις ἅπασι ἐνυφασμένον, ἃ κόσμος εἶναι ἔμελλον, πλὴν ζώων μορφῆς. *Fuit autem hæc tela omnis generis floribus, quæ terra fert, variata, omnibusque aliis ornamentis contexta, præter animantium formas.* De eodem velo inter Sanctum & Sancta Sanctorum loqui videtur; atque sic Cherubimi in hoc velo videntur stetisse inter mille flores aliasque picturas. Sed de hisce fusius alibi, ubi de Tabernaculo disputabimus. Cum hæc dicantur מעשה חשב & רקם a Mose, nisi nos fallat Josephus, concludi licet, vestimenta sacra ejusmodi picturas, flores scilicet aliaque ornamenta præter animalia, habuisse intextos, & acu adsutos. De *balteo* sive אבנט qui etiam מעשה רקם *opus Phrygionicum* est, idem Josephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. hæc tradit: Ἄνθη δ' εἰς αὐτῶν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ μετὰ ὑακίνθου καὶ βύσσου πεποικιλμένα. *Flores illi intexti erant, ex cocco, scilicet purpura, hyacinthino & bysso variatus erat.* Isidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXI. *Abanem* (lege *abnet*) *cingulum*

sacer-

sacerdotale rotundum polymita arte ex cocco, purpura, hyacinthinoque contextum, ita ut flores & gemmæ in eo videantur esse distincta.

CCLXXVIII. Hæc quæ jam dicta sunt de חשב & רקם opere *plumario*, *polymito*, *vario*, & ποικίλῳ sufficerent. Quia tamen in S. Scriptura mentio fit aliarum vestium, quam earum, quæ sunt חשב & רקם, quæ a Græcis etiam ποικίλοι dicuntur, quales sunt vestes Josephi & Thamaris Genes. XXXVII. & III. & II. Samuelis XIII. XVIII. lectori non ingratum fore puto, si & illas sub incudum revocemus; ut, quales proprie fuerint, examinaremus. Quantum igitur ad tunicas illas, utraque dicitur כתנת פסים Sed non eodem modo exponuntur a Græcis. Tunicam Josephi Gen. XXXVII. III. exponunt χιτῶνα ποικίλον. Vulgatus quoque *polymitum*. Lutherus ein bunten rock. Belgæ **een veel-verwigen rock/** q. d. *coloream*, quod varios habuerit colores. Galli *Hoqueton* (quæ vox a כתונת originem sumpsit) *bigaré*, & *cotte bigarée*. Junius, *versicolorem*. Diodati *juppe Rayée*, & *robe rayée*. Arabs تونية من ديباج *Tunicam ex serico*, aut potius *tunicam pictam*, sive ex picturis constans. Et sane ديباج *pictum* videtur significare potius quam *sericum*; cum verbum ديج significet *figuris ornare* aut *pingere*. Non igitur videtur sericum significare, saltem in hoc loco, (quemadmodum a quibusdam exponitur) nisi ob figuras, & picturas, quod serici panni plerumque picti sint. Ideo illud تونية من ديباج Belgice diceres **een rock van gebloemde stoffe/** Græce χιτῶνα ποικίλον, sive ἐκ τοῦ ποικίλου Jonathan & Bereschit Rabba פרגודא *paragaudam*. Clarius adhuc Targum Hierus. פרגוד מצייר *Paragaudam coloratam*, aut *pictam*. Nihil jam dicam de variis interpretationibus Bereschit Rabba & Baal Turim, quam misere hæc verba torqueant per Gematriam & Notariacon, ut more solito, populo nugas obtruderent. Nam quæcunque de tunica Josephi dicuntur, dici etiam possent de Thamaris. Ex omnibus istis interpretationibus colligi deberet, tunicam istam coloream & pictam fuisse, non minus quam חשב & רקם. Aben Esra כתונת מרוקמות *tunicam phrygionicam*. Non mirum igitur si a Græcis ποικίλος & a vulgato *polymitum* dicitur.

CCLXXIX. Cæterum כתונת פסים *chetunet passim* non semper ποικίλος a Græcis redditur, sed & καρπωτὸς, ut Thamaris tunica, II. Sam.

II, Sam. cap. XIII. XVIII. Eodem modo & Aquilas. Sed Aquilas nihil aliud intellexit per suum *καρπωτὸν* quam septuaginta per τὸ ποικίλον, putat enim ita dictam fuisse ἀπὸ τοῦ καρποῦ a *fructu*, quod scilicet fructus intextos habuerit. Ita sane explicatur a Procopio Gazæo. Χιτὼν, inquit, ἀσραγαλωτὸς. Σύμμαχος χειριδωτὸς. Ἀκύλας καρπωτὸς ἀντὶ τοῦς καρποὺς ἐνυφασμένους, ἔχων οἱ νῦν ἢ καλοῦσιν πλουμάριον. *Tunica astragalotos, Symmachus Cheiridotos, Aquilas καρπωτὸς propter fructus, quos habet intextos, quod nunc plumarium dicitur.* Sane si hanc ob causam καρπωτὸς diceretur, optimo jure etiam ποικίλος, & *plumata* & *polymitum* vocari deberet. Sed fallitur Aquilas, si hæc fuit illius mens. Suspicor tamen Procopium hæc de suo addidisse. Doctior fuit Aquilas in Hebraicis, quam ut tam crassum errorem erraret. Καρπωτὸς igitur dicitur a Septuaginta & Aquila, non propter intextos fructus, non, inquam, ut significaretur fuisse polymitum, plumatum & ποικιλτὸν, sed quod talaris fuerit, & manicata usque ad carpum, seu volam manus. Sane ita describitur à Posidonio Stoico apud Athenæum *lib.* XII. ἐφ' ἧς χιτωνίσκον ἐνδεδυκὼς ποδήρη μέχρι καρπῶν χειρίδας ἔχοντα Nota hanc tunicam, quam dicit habuisse *manicas usque ad carpum* vocari *talarem*. Scilicet quia καρπωτὸς & ποδήρης est eadem, cum talaris semper manicas habere soleret, & manicatæ plurimum talares fuerint. Hinc effeminati isti Juvenes, qui in partibus Catilinæ erant, a Cicerone II. *Catil.* dicuntur vestiti *manicatis & talaribus tunicis.* Hæc etiam ratio est, quod eadem tunica פסים *passim* Thamaris, ut a Septuag. dicitur καρπωτὸς, a vulgato *talaris* vertatur. Nemini, qui vel mediocriter versatus est in Judæorum commentariis, mirum videbitur, tunicam פסים a Græcis, præsertim ab *Aquila*, qui inter Hebræos doctissimus fuit, verti καρπωτὸν, quasi diceres *talarem & ad carpum manicatam.* Sic enim hanc tunicam explicare solent. *Bereschit Rabba, Parasch.* LXXXIV. שהיתה מגעת על פס היד: *quia pertingebat* (scilicet manicæ pertingebant) *ad carpum manus.* Et sane non mirum, cum Hebræis פס *pas* significet & volam, sive carpum manus, & plantam pedis, ut optime & *talaris* ob plantam pedis, & *manicata* ob volam manus dici potuerit. Idem intellexisse videtur Baal Hatturim, cum dicat פסים per Gematriam esse פס יד לו, id est utriusque literas facere cxc. Quod addit Bereschit Rabba פסים dici שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנה בפס יד: *quia erat valde tenuis & levis, ut*

in vola manus abſcondi potuerit, inter Judæorum ſuavia deliria numerandum eſt.

CCLXXX. Sed ne diutius inhæreamus aliorum interpretamentis, multo minus Rabbinorum nugis, dicam quid & ego ſententiam de *tunica paſſim*. Manicatam & talarem, ideoque vere καρπωτὸν fuiſſe, vix dubito; tunicam etiam pictam fuiſſe, opus polymitum, & ποικίλον, non auſim negare; immo talem fuiſſe eo facilius inducerer ut credam, quia tunica Thamaris regium veſtimentum dicitur, aut ſaltem tale quod Regum proſapiam decebat. Sed totam conſtitiſſe ex ejuſmodi polymito, etiam non habeo quod me plane perſuaderem. Nullus igitur dubito פסים *paſſim* dictam fuiſſe ob præcipua ornamenta, quibus decorabatur, & quæ ſunt ipſiſſima Passim. Hæc autem fuiſſe puto, non integram texturam, ſed certas quaſdam inſtitas, ſive limbos quos habuit aſſutos, quos etiam lora & paragaudas vocare ſolent veteres. Notum eſt פס & פִּסָּה Hebræis *fruſtum* eſſe, partem, ut Pſalmo LXXII. XXVII. פסת בר *Particula frumenti*. Et hinc puto derivari Gallorum *piece*, *fruſtum*, aut *pars*. Hebræorum itaque כתנת פסים, ad verbum eſt, *Tunica fruſtorum*, Gallice *une robe de pieces*. Ita ſane habet Chaldæus כתונא דפסי, quod aliter non poteſt verti, quam *tunica particularum*. Sed quando Latini ita non amant loqui, vertere mallem: *Paragaudam* cum Targum Hieroſolymitano & Jonathane. Græci dicerent χιτῶνα πεζοφόρον, quod idem eſt ac ſi diceres *paragaudam*. Eſt enim *paragauda* veſtis, pannis & inſtitis variorum colorum & picturarum, prætexta, uti docet Salmaſius *ad Vopiſcum in vita Divi Aureliani*. Sic πέζαι & περιπέζια ſunt *limbi* & *inſtitæ*; & πεζοφόρον quod ejuſmodi limbos prætextos habet Pollux *lib.* VII. cap. XIII. τὸ δὲ ζῶμα, ἔστι μὲν ἐπιτήδειον ἐνδῦναι. πέζας δὲ ἔχει ὡς Αἴσχυλος δηλοῖ πεζόφορα ζώματα ἀποκαλῶν. *Zoma eſt veſtimentum commodum. Habet autem limbos, teſte Æſchylo, qui id vocat Zoma habens limbos.* Et *capite* XIV. ubi de paribus veſtimentorum αἱ δὲ περὶ τὰς ὤας παρυφαὶ, καλοῦντες πέζαι καὶ πεζίδες, καὶ περίπεζα, τὰ οὕτω παρυφασμένα· οἱ δὲ πεζοφόροι χιτῶνες ἢ οἱ ποδήρεις, ἢ οἱ πέζας ἔχοντες, Ξενοφῶν ἔφη κάνδυν ὁλοπόρφυρον. *Quæ autem circa oras ſunt prætexta, pezæ* (limbi) *vocantur, & limbi, & limbis ornata, qui ita prætexta ſunt. At vero tunicæ limbiferæ ſunt aut talares tunicæ, aut illæ quæ limbos habent. Xenophon Candyn totam purpuream vocat.* eodem ſenſu accipitur Heſychio, quem vide ſi placet.

Pas-

CCLXXXI. PASSIM itaque in tunicis Josephi & Thamaris, fuerunt πέζαι sive limbi & fimbriæ circa oras tunicis adsutæ. Ideo πέζαι a Polluce dicto loco inter μέρη τῶν ἐσθητῶν numerantur. Audacter etiam ausim adfirmare vocem illam πέζαν Hebræam esse, eandem scilicet, cum פס פסה & Gallorum *piece*. Nota quæso semper idem significare quod Hebræorum פס *pas*, & פסה *pissa*. Non tantum ejusmodi institas, limbos & fimbrias in vestimentis, sed & *carpum* manus & *plantam* pedis. Ergo כתנת פסים est χιτὼν πεζοφόρος, quæ habet institas & limbos adsutos: de qua *Horatius*:

Quorum subsuta talos tegit instita veste.

Et cum πεζαι & פסים quoque significent talos pedum & carpum manus, non mirum si ejusmodi tunicæ dicantur, modo *talares*, modo *manicatæ*, eo magis ita dici possunt, cum ejusmodi tunicæ talares etiam manicatæ esse solerent, & institas, limbosque habere solitæ fuerint adsutos ad talos, ut ait Horatius, & ad carpum manus. Optime igitur Salmasius *ad Flavium Vopiscum, in vita D. Aureliani. Quemadmodum talares tunicæ circa extremitatem institis erant prætextæ, & fasciis versicoloribus, sic etiam circa manum, ubi manicæ variis & picturatis limbis variegatas & fimbriatas fuisse minime dubium est. Cæsar Iulius, referente Suetonio, utebatur laticlavia tunica ad manus fimbriata. Vestis igitur illius Hebraicæ notio ex diversis pannis consutæ in Iosepho & Thamare, tam talari tunicæ quam manicatæ convenire potest.*

CCLXXXII. Ex his quæ jam dicta sunt facile colligi potest, unde originem sumpserint, nostra passementen/ ut Germanice & Belgice dicuntur, Gallice *passements*. Ego minime dubito eadem esse ac Hebræorum PASSIM. Nam etsi hodie per *passements* certum aliquod genus tantum fasciarum & fimbriarum ex argento, ex auro & serico, quibus vestes ornare solemus, intelligamus, commode tamen omnes *limbi*, *institæ*, *fimbriæ*, *fasciæ*, *lora*, *paragaudæ* & id genus alia, quibus vestes prætexi solent hodie, & quæ a nobis vocantur *Kanten*, Gallice *dentelles*, cum apud nos plerumque dentata esse soleant, & Germanorum Leiste/ *Passements* dici possunt, si respicias originem vocis, nempe פסים PASSIM. Silentio non est prætereundum, veteres tunicas, talares & manicatas præcipue, pinxisse & arte plumaria ornasse, circa oras ad talos & ad manus. Hinc Belgarum borduren plumare, a boort quod Belgis oram vestis significat, & ab hoc Galli suum sumpserunt,

runt, *brodé*, quasi *bordé*, a *bord* aut potius Belgarum **boozt**. Nota etiam vocem hanc in numero plurali sumi פסים non autem פס, quia plura habuit ejusmodi lora & limbos. Tales enim plerumque esse solent vestes ornatiores, cum apud veteres tum apud nos, ad hunc usque diem. Hinc *monolores* tunicæ, quæ unico loro aut limbo tantum ornatæ erant, aliæ *dilores*, *trilores* & *pentelores*, quasi diceres: *une robe a une dentelle ou passement, à deux passements, à trois passements, & à cinq passements.* **Met een kante / of passemente / met twee / met drie / of met vijf passementen of kanten**; de quibus vide Vopiscum *in vita D. Aureliani.* כתנת פסים igitur Josephi & Thamaris nihil aliud fuit quam χιτὼν ποζοφόρος limbis & loris prætexta, quam Germanice & Belgice diceres, **Ein rock mit passementen.** Gallice, *Une robe aux passements.*

CCLXXXIII. *Tunicam* Josepi Patriarchæ, *tamquam κειμήλιον pretiosissimum, reservari in Bibliotheca Bodleiana, mihi narravit Nobilissimus Ienkinsius, Magnæ Britaniæ Regis in Comitiis Neomagensibus legatus,* anno CIƆIƆCLXXVIII. *Ejusdem descriptionem a me desiderari, cum audivisset, vir Excellentissimus, ut ex Anglia sibi mitteretur, curavit, eamque, hisce typis jam exaratis, mihi tradidit. Qualiscumque illa tunica & in cujus usum olim fuerit confecta, docto atque curioso Lectori non fore ingratum confido, si & ejus Descriptionem, qualis mihi est exhibita, hic nunc addam. Patebit eam non male convenire, cum iis quæ de* TUNICA PASSIM *diximus, præsertim quæ observavimus de* frustis, institis & paragaudis. *En tibi ipsam Descriptionem.*

Inter Bibliothecæ Bodleianæ κειμήλια servatur variegata quædam Tunica, quæ vulgo Josephi esse dicitur, longitudine quatuor pedes cum dimidio æquat, quasi paulo infra genua vel ad medias suras promissa fuerit. Manicas habet laxiores sed breves. Vix ultra brachii cubitum pertingentes. Nullas umquam habuit fibulas, nec quidvis aliud quo anteriora clauderentur: sed aperta semper manebat ad modum vestis quam Angli nuperis annis gerentes vocabant Tunicam, cujus etiam formam apprime æmulatur non enim corpori stricte adhæret, sed paulo laxior dependet. Unde venerit, vel quis fuerit primus

pos-

possessor hodie ignotum. Constat ex pellibus agninis breviori lana aut villa tectis: quæ quidem pelles sunt partim candidæ, partim vero ceruleæ & subfuscæ, ea arte & curiositate consutæ, ut nihil eo in genere pulchrius fingi possit Universa enim Tunica consarcinata est ex parvis frustulis, egregia arte & summo labore compositis secundum varias figuras (non autem florum nec animalium) quæ alternatim eo ordine collocata sunt, ut intuentibus haud parum delectationis afferat. Jam vero lacera est, aliquid a vetustate & contrectantium injuria passa. Ex libris rationum Academiæ constat, eam olim publicis impensis refectam, sub nomine Tunicæ Iosephi.

CCLXXXIV. Quarta & ultima vox, quæ circa texturam & ornatum vestimentorum sacrorum explicanda nobis restat, est משזר *moschzar* aut שש משזר *schesch moschzar* Primum de Ephod dicitur quod fuerit שש משזר Exodi xxviii. vi. & cap. xxxix. ii. Deinde de חשב אפדה cap. xxviii. viii. & xxxix. v. Tandem de חשן sive pectorali. cap. xxviii. xv. & cap. xxxix. viii. *Sed* & de multis partibus Tabernaculi quoque legitur, ut de יריעת Exodi xxvi. i. & פרכת eodem cap. vers. xxxi. & cap. xxxvi. xxxvii. Et : מסך לפתח האהל Exodi xxvi. xxxvi. Et xxxviii. xvi. Et קלעים. Exodi xxvii. ix. Et xxx. viii. ix. xvi. Et החצר Exodi cap. xxvii. xviii. Semel reperitur משזר absque שש ut Exodi xxxix. xxiv. ubi de רמונים על שולי המעיל: *sacris fimbriis in pallio* P. M. Observandum tamen est ibi Masoram annotare חסר שש *Deficit* שש. Censet itaque ibi quoque legendum esse שש משזר ut ubique alibi. Et sane fuisse Codices quosdam in quibus vox שש juncta erat in isto loco, cum משזר, concludere quis posset ex septuag. qui habent βύσσον κεκλωσμένω, quemadmodum τὸ שש משזר semper exponunt. Habent tamen & βύσσον νενεσμένω ut Exodi xxxvi. xxvi. xxxi. & cap. xxvii. xviii. Sed & hoc factum fuisse videtur incuria librariorum, nam in utroque loco coccinum dicitur κόκκινον κεκλωσμένον, cum alias νενησμένον diceretur. Videtur itaque bysso adscribi, quod coccino attribuere solent Græci. Vulgatus habet *byssum retortam*. Lutherus, gezwirnt. Galli, *fin lin retors*, Belgæ fijn getwernt linden. Chaldæus בוץ שזיר Arabs. كتانا مفتولا Omnes istæ inter-

ter-

terpretationes eo redeunt; שש משזר *Schesch Moschzar* fuisse *byssum retortam*. Et optimo quidem jure: שזר enim significat *torquere*.

CCLXXXV. Supra jam ostendimus *polymita* dici, non tantum propter varietatem ornamentorum & colorum, sed & propter plurima licia, quæ genuina est significatio τοῦ πολυμίτου: est enim μίτος filamentum. Ideo Plinius: *plurimis liciis texere quæ polymita appellant*. Hinc ἑξάμιτον, *sex liciorum*, & *dimita*, & *trimita*. *bilices* & *trilices*, ut & Germanis vox corrupta Zwilch & Trilch: quamvis ejusmodi telæ Germanis sic videantur dici, non quidem ob fila & licia retorta, sed propter licia variantia in jugo inter texendum, quo tela ornatior & densior firmiorque fieret, quod Belgæ **gekepert** vocare solent, quales sunt telæ lineæ illæ quas Belgæ **pellen**/ Galli *serviettes* appellant, & panni serici Gallis & Belgis *du satin*. Sic *variantibus liciis* varias picturas intexi solere, audivimus jam supra ex *Trebellio Pollione*, & ex *Ammiano*. Quamvis autem verisimile sit elegantissima illa polymita in vestitu sacro, ita texta fuisse de variantibus liciis, tamen non ausim adfirmare, hanc ob causam tantum dicta fuisse משזר aut שש משזר. Sed ideo quia fila ipsa duplicata & contorta fuerunt. Et sane licia ita sæpissime fuisse contorta, patet ex iis quæ jam jam attigimus, nempe ex ἑξαμίτοις *dimitis*, *trimitis*, *bilicibus*, & *trilicibus*. Tunicam ex triplici licio habuisse Hippium, legimus apud Apulejum *lib.* II. *florid. Habebat tunicam interulam tenuissimo textu, triplici licio*. Sed & Neoptolemum habuisse, *Loricam consertam hamis, auroque TRILICEM*, supra ex Virgilio audivimus. Ex Indiis Orientalibus nobis quotannis advehuntur telæ ex Xylino subtilissimo, ex filis retortis, quorum singulum tribus aut quatuor filis constat. Tales sunt etiam plures panni serici quos *ferandin*, *bout de soye* vocamus, & nostrorum Hollandorum ex pilis caprarum panni, quos *Camelot de Hollande* dicunt Galli, quorum stamina esse solent ex filis binis aut tribus, subtemina ex tribus, IV. V. etiam VI. filis in unum retortis, adeo ut, si stamen sit duorum, subtemen autem quatuor filorum, id Gallis dicatur: *Camelot de six fils*, Belgis, **ses draet.** Si subtemen VI. filorum, id est sex duplum intexitur stamini duorum filorum, vocatur *huit fils*, **acht draet**/ i. e. octo filorum, & sic de reliquis. משזר idem omnino significat, id est texturam non tantum de variantibus liciis, sed & quorum stamina & subtemina ex pluribus filis retorta erant.

Sed

CCLXXXVI. Sed quot fuerint filorum singula licia, tam facile definiri non potest. Ex voce שש quæ semper cum τῷ משור juncta reperitur, videtur posse colligi sextuplicia fuisse singula lina, שש enim *sex* significat, unde & Græcorum ἕξ & fere omnium populorum *sex*. Sed quoniam eadem vox materiam quoque significat, puta linum aut byssum, ut supra ostendimus capite sexto, videtur, magis debere intelligi de materia quam de certo aliquo numero. Ideo שש משור significare videtur, non *sexduplo retortum*, sed *byssum retortam*. Hoc sensu sane sumitur a vulgato, Luthero, Gallis, Chaldæo, & a Græcis, ideo semper duas has voces copulant: βύσσος κεκλωσμένη בוצא שזיר *byssus retorta*, *du fin lin retors*, & Lutherus gezwirnte seyde / ubi Lutherus tamen errat, cum habeat *sericum* pro *bysso*, quemadmodum id supra ostendimus. Quotuplicia autem fuerint fila illa inde non constat. Dicitur tantum שש משור *byssus retorta*, sed quot fila in unum torta fuerint non exprimitur. Quoties illud משור de bysso dicitur, verpuli volunt id sexduplum fuisse, id est sex fila in unum fuisse contorta; ut illis idem sit ac Græcorum ἑξάμιτον Gemarici *Ioma c.* VII. ת״ר דברים שנ׳ בהם שש חוטין כפול ששה. *Docent doctores nostri, res de quibus dicitur*, שש, *de illis intelligendum est, fila sexdupla esse.* Et in *Codice Sevachim cap.* II. בגדים שנ׳ בה בר צריכין שיהו של בוץ חרשים שזורין שיהא חוטן כפול ששה *Omnes vestes de quibus dicitur BAD, necesse est ut sint ex bysso nova, retortæ ut sint ex sextuplici filo.* Hinc Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. כל מקום שנאמר בתורה שש או שש משור צריך שיהי החוט כפול ששה ומקום שנא׳ בד אם היה חוט אחד לבדו כשר ומצוה מן המובחר שיהיה כפול ששה: *Ubicunque in lege reperitur* שש *aut* שש משור *necesse est ut fila sint sexdupla. Et ubi dicitur bad, si sit unicum filum simplex, legitimum est. Sed præceptum de optimo requirit ut sit sexduplum.*

CCLXXXVII In tota sacra scriptura τὸ משור nunquam dicitur, nisi de שש sive *bysso*, saltem quantum ego observavi. ideoque videtur solam *byssum* in S. Vestitu fuisse retortam, non autem lanam, quæ dicitur, תכלת ארגמן תולעת שני *hyacinthinum*, *purpura & coccinum*. Unicus tamen locus exstat ubi משור reperitur absque שש, ideoque videtur hyacinthino, purpuræ & cocco quoque convenire: nempe Exodi XXXIX. XXIV. ubi de sacris fimbriis, in pallio P. M. quæ jubentur fieri ex תכלת ארגמן תולעת שני משור *hyacinthino*, *pur-*

pura

& cocco retorto. Sed, quemadmodum jam modo observavimus, Masora ad locum istum adnotavit, ibi deficere שש, ita ut secundum Masoram, & ipsæ fimbriæ factæ fuerint, non tantum ex hyacinthino, purpura & cocco, sed & bysso, de qua proculdubio illud משזר *retortum* intelligi debet: de quibus fusius, ubi ad מעיל deventum fuerit. Et sane si de vestibus sacris & earum textura judicamus ex veterum arte, qua polymita & ποικίλα texi solebant, ego facile inducerer ut crederem, nulla fila sexdupla fuisse præter byssina; lanea non ita, nisi quod aurum fortassis filis laneis immixtum fuerit. Et cum hæc vestimenta fuerint שעטנז *duplicis materiæ*, ex lana & lino, videntur stamina eorum ex bysso sexduplum contorta subtemen autem ex lana & auro, constitisse, quamvis Judæorum Magistri nullam agnoscant differentiam inter stamen & subtemen, ratione contorsionis filorum, omnia enim eodem modo retorta fuisse, & stamina & subtemina docent, ut mox ostendemus. Sane stamina linea fuisse, quando linum miscebatur cum lana, serico, aut gossypio, varii auctores monent. *Pollux lib.* VII. *cap.* XVII. ubi de gossypio, docet ex eo subtemem fieri solere, sed stamen esse lineum, ἀφ᾽ οὗ, inquit, κρόκη γίγνεται, τὸ δὲ σήμονα, ὑφὶ σᾶσιν αὐτῶ λινοῦν. Talia fuisse subserica, tempore primorum Imperatorum, quorum stamina fuerint linea, subtemen autem sericum, supra observavimus. In vestibus quibus aurum intextum fuit, aurum in subtemine tantum reperiebatur, non in stamine, siquidem aurum est durum & rigidum, quod cum stamine, quod tenax & molle esse debet, quo facilius moveretur inter texendum, convenire non potest. Ideo Virgilius *Æn. lib.* III. subtemini aurum adscribit.

Fert picturatas auri subtemine vestis.

Ad quem locum Servius optime annotavit *aurum in trama reperiri, in stamine non posse.* Suspicor itaque vestes Sacerdotum quoque habuisse stamina ex bysso senis filis retorta, subtemen autem ex lana & auro, ex quibus variantibus liciis inter texendum, ut & acu, variæ figuræ adpingebantur. Balteum stamen habuisse lineum, tramam autem laneam docet Josephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. ἄνθη δ᾽ εἰς αὐτὴν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ καὶ ὑακίνθου, καὶ βύσσου πεποικιλμένα σήμων δ᾽ ἐστὶ μόνη βύσσος. Igitur variatus fuit quidem balteus laneis filis, coccineis scil. purpureis, & hyacinthinis, ex quibus per acum elegantissimi flores adpingebantur, sed stamini byssino

byſſino ſenis filis duplicato. Utrum idem non intelligat de omnibus veſtibus, quæ ex lana & lino conſtabant, quales erant Ephod & pectorale, valde dubito, eo magis cum id tam expreſſis verbis addat, tunc cum primum veſtimentum ex lana & byſſo deſcribit, *ſtamen autem byſſus tantum eſt*.

CCLXXXVIII. Nihilominus ſi Hebræorum Magiſtris fides adhibenda eſt, non tantum byſſus retorta fuit, ſed & cætera filamenta omnia lanea, *hyacinthina*, *purpurea & coccinea*. Tradunt enim שש ſignificare *ſexduplum*, משזר *octo*, in pallio fuiſſe duodecim fila duplicata, in pectorali & Ephodo viginti octo. Sed ut eorum mentem clarius intelligamus, illos ipſos audiamus. *Ioma cap.* VII.

ת״ר דברים שנ בהם שש חוטן כפול ששה משזר שמנה מעיל שנים עשר פרכת עשרים ארבעה חשן ואפוד עשרים ושמנה כפול ששה מנא לן דאמר קרא ויעשו את הכתונת שש ואת מצנפת שש ואת פארי המגבעות שש ואת מכנסי הבד שש משזר המשה קראי כתיבי הד לגופיה דכיתנא ניהוו וחד שיתא חוטן כפול ששה וחד שיהיו שזורין וחד לשאר בגדים שלא נאמר בהן משזר שמנה מנא לן דכתיב שש וחד לעכב וגו ועשו על שולי המעיל רימוני תכלת וארגמן Et paulo poſt ותולעת שני משזר ויליף משזר מפרוכת מה להלן כ״ד אף כאן כ״ד דהוה כל הר וחד תמני ונילף מחושן ואפור מה להלן כ״ח אף כאן כ״ח דוין דבר שלא נאמר בו זהב מדבר שלא נאמר בו זהב לאפוקי חושן ואפור שנא׳ בהן זהב אדרבה דנין בגד מבגד לאפיקי פרוכ׳ דאוהל הוא אלא דנין מאבנט ודנין בגד ודבר שלא נאמר בו זהב מבגד ודבר שלא נא בו זהב ואין דנין דבר שאין בו זהב מדבר שיש בו זהב רב מרי אמר העשנו כתיב תעשנו לזה ולא לאחר רב אשי אמר ועשית כתיב שיהו כל עשיות שוות והיכי נעביד תלתא דעשרה הוו להו תלתין נעביד הרי דתשעה השעה וחד דעשרה אמר קרא ועשית שיהיו כל עשיות שוות מעיל שנים עשר מנא לן דכתיב ויעשית את מעיל האפוד כליל תכלת ויליף תכלת תכלת מפרוכת מה להלן ששה אף כאן שש׳ ונילף משוליו ורימוניו מה להלן שמונה אף כאן שמונה דנין כלי מכלי ואין דנין כלי מהכשיט כלי אדרבה דנין גופו ואין דנין גופו מעלמא היינו דאמרינן לשאר בגדים שלא נא בהן שש פרכת עשרין וארבעה דשיתא שיתא לא זינא ולא דיינא חושן ואפוד עשרין ושמונה מנא לן דכתיב ועשית חושן משפט מעשה חושב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר ארבעה דשיתא שיתא עשרין וארבעה זהב ארבעה הא עשרין ותמניא ואימא זהב נמי ששה אמר רב אחא בר יעקב אמר קרא וקצץ פתילין פתיל פתילים הרי כאן ד׳ רב אסי אמר אמר קרא לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן היכי נעביד נעביד ארבעה דתרי תרי הוו להו תמניא נעביד תרי דתרי תרי ותרי וחד וחד ועשית שיהיו כל עשיות שוות׃

Docent Doctores noſtri: in rebus de quibus dicitur שש *oportet ut fila ſena retorta reperiantur*: משזר *octona: Pallium filo duodeno conſtat:*

 velum

velum viginti quatuor: Pectorale & Ephod viginti octo. Unde autem discimus sena fila fuisse retorta? Quia Scriptura dicit: (Genes. XXVIII) & facient tunicam שש, & tiaram שש, & ornamenta pileorum שש, feminalia linea משזר שש. *Quinque loca in Scriptura reperiuntur. unus propter vestimentum ipsum, quod deberet esse ex lino: unus ut essent fila sena; unus ut essent retorta. Unus propter cætera vestimenta, de quibus* שש *non exprimitur; & unus ad impediendum* (scilicet ad indicandum, aliter fieri non posse sine piaculo.) *Unde discimus octona retorta? Ex eo quod scriptum est,* Genes. XXXIX. & facient fimbrias pallii malogranata ex hyacinthino, purpura, & coccino retorto. *Quomodo fuerit retortum, docemur ex velo. Sed quid ibi observamus? viginti quatuor scil. constitisse filis, igitur & hic viginti quatuor reperiri debent, quia quodlibet filum* (quælibet species filorum, hyacinthinum, purpureum, & coccinum) *octo filis constabat. Sed discamus ex pectorali & Ephod. Quid? si ibi reperiuntur viginti octo fila, totidem itaque & hic reperiri deberent. Oportet judicari de re in qua non est aurum ex alia re quæ non continet aurum, ut exciperentur Pectorale & Ephod quæ constant ex auro. Multo magis judicandum est de vestimento ex alio vestimento, ad excipiendum velum Tentorii. Sed judicandum est ex balteo, ex veste & ex re de qua non dicitur aurum, secundum aliam vestem & rem de qua etiam non dicitur aurum. Non autem judicamus de re in qua non est aurum, secundum rem in qua non est aurum. Doctor Mare dicit legimus:* facies illud; *At* facies illud, *de hoc quidem scriptum est, non de alio. Doctor Asche dicit scriptum est:* Et facies, *ut omnia opera similia essent sibi. Sed quomodo faciemus? Sumamus ter decem, habebis triginta. Sumamus bis novem & semel decem. Scriptura dicit:* & facies, *ut omnia opera essent similia. Pallium duodeno filo constitisse, unde probatur? Quia scriptum est:* & facies Pallium Ephodi totum hyacinthinum. *Discimus hyacinthinum ex hyacinthino veli. Sed quid ibi reperies? Dicam ibi sex fuisse, ideo & hic sex fuisse. Igitur id discemus ex fimbriis & malogranatis. Quid ibi erat? Octo,* (scil. fila) *etiam hic sunt octo. Iudicamus vestes ex veste, non autem vestes ex ornamentis vestium. Multo magis judicamus rem ipsam,* (i. e. in qua est ornamentum) *non autem rem aliquam in genere. Et hoc est quod diximus de reliquis rebus, in quibus nulla reperitur byssus. Quantum ad vela, quod constiterint viginti quatuor filis, quater scilicet senis, nemo est qui dubitet.*

bitet. Sed unde probabimus Pectorale & Ephodum viginti octo constitisse? Quia scriptum est: & facies pectorale judicii, opus pectoralis facies ut opus Ephodi, ex auro, hyacinthino, & purpura, & coccino, & bysso retorta. *Quater sena facient viginti quatuor, & quatuor fila aurea, facient viginti octo. Sed dicam ego: sunt etiam sex fila aurea. Ad hæc respondet Doctor Acha, filius Iacobi: Scriptura dicit*: (Exodi XXXIX.) Et scindes filamenta, *filum ex filis binis; ecce erunt quatuor fila aurea. Doctor Asse dicit: Scriptura dicit*: erunt inter hyacinthinum, & inter purpuram. *Quomodo hoc fiet? Sumamus quatuor fila quæ ex binis constant, habebimus octo fila. Sumamus duo, quæ binis constant, & duo quæ unico tantum constant. Sed legimus*, facies, *ut omnia opera sibi essent similia*. Codice *Sevachim capite* II. בגדים שנא׳ בהם בד צריכין שיהו של בוץ חדשים שזורין שיהא חוטן ששה: *Vestimenta quæ dicuntur BAD, debent esse byssina, & nova, retorta senis filis.*

CCLXXXIX. Ex his cæteri Hebræorum Magistri desumpserunt ea quæ tradiderunt de sacro vestitu, imprimis Maimonides *Hilch. kele Hammikd. cap.* VIII. כל מקום שנא בתורה שש או שש משזר צריך שיהיה החוט כפול ששה ומקום שנא׳ בד אם היה חוט אחד לבדו כשר׳ ומצוה מן המובחר שיהיה כפול ששה׳ ומקום שנא׳ בו משזר בלבד צריך שיהיה חוטן שמונה׃ *Ubicunque dicitur in lege* שש *aut* שש משזר *necesse est ut fila sint retorta sexdupla. Ubi autem dicitur BAD, legitimum est si unico filo tantum constet. Sed præceptum de Optimo requirit ut sit ex filo sexduplo; Et ubi dicitur* משזר *tantum, necesse est ut sit ex octo filis retortis*. Et *capite* IX. מעיל *pallium* docet factum ex filis duodecim duplicatis. המעיל כולו תכלת וחוטיו כפולין שנים עשר׳ *Pallium totum est hyacinthinum, & fila ejus retorta sunt ex duodecim filis.* Et paulo post ubi de fimbriis in pallio: מביא תכלת וארגמן ותולעת שני כל מין משלשתן שזור שמונה לפי שנא׳ בשוליו משזר נמצאו חוטי השולים כ״ח׳ *sumit hyacinthinum, purpuram & coccinum, omnes tres illas species retortas octonis filis, quia dicitur de fimbriis* משזר, *sic reperiuntur in fimbriis viginti octo fila.* Et mox *Halac.* V. clarius docet qua ratione jungantur fila aurea, hyacinthina, purpurea & coccinea, ut fierent viginti octo fila. לוקח חוט אחד זהב טהור ונותנו עם ששה חוטין של תכלת וכופל השבעה חוטין כאחת׳ וכן הוא עושה חוט זהב עם ששה של ארגמן׳ וחוט אחד עם ששה של תולעת שני וחוט עם ששה של פשתים׳ נמצאו ארבע חוטי זהב׳ ונמצאו כל החוטים שמונה ועשרים שנא׳ וירקעו את פחי הזהב וגומר לעשות בתוך

 תכלת

תכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת שני ובתוך השש מלמד שחוט זהב כפול בתוכן׃ *Sumunt filum aureum unum ex auro puro, & jungunt illud cum ſex filis hyacinthinis, & torquent ſeptem in unum. Sic etiam miſcent filum aureum cum ſex purpureis, & unum cum ſex coccineis, & unum cum ſex filis lineis: ita reperiuntur quatuor fila aurea; atque ſic reperiuntur in totum viginti octo; prout dicitur* (Exod. XXXIX. verſ. III.) Et extenderunt bracteas auri, & inſerebant inter hyacinthinum & inter purpuram, inter coccinum & inter byſſinum. Unde docemur filum auri fuiſſe inter ea. Sed nemo clarius quam Jarchius ad cap. XXVIII. verſ. VIII. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטין של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול עשרים ושמנה׃ *Quinque iſtæ ſpecies,* (hyacinthinum, purpura, coccinum, byſſinum & aurum) *ſingulæ torquentur ſeorſum in filum unum. Extendunt enim bracteas aureas, inſtar laminæ tenuis, & ſcindunt ex iis fila quædam, nentque filum auri cum ſex filis hyacinthini, & filum auri cum ſex filis purpuræ. & ſic agunt cum coccino, cum byſſo, ut ſingula ſpecies conſtaret ex ſex filis, filumque auri miſcent cum ſingula ſpecie, deinde torquent omnia iſta fila in unum, atque ſic reperiuntur viginti octo fila in unum torta.* Hæc autem omnia probat ex Talmude & S. Scriptura. Sic enim mox addit: ובן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתולו הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו׳׃ *Atque ſic exponitur in Codice Ioma, doceturque ex hoc loco Scripturæ:* Et extendent laminas auri, & ſcindent fila ut miſcerent illa cum filis hyacinthinis, & cum filis purpuræ, &c.

CCXC. Ex his itaque docemur, fila in veſtibus ſacris non tantum retorta fuiſſe, ſed etiam ex multis filis fuiſſe retorta: & ſimul diſcimus quot fila adhibita fuerint in quolibet genere veſtimentorum. Sed utrum Magiſtrorum Judæorum argumenta procedant, docti viderint. Nobis ſufficiat illa indicaſſe. Hoc ſaltem dicere auſim, illud argumentum quo probare conantur τὸ משזר octono filo retortum ſignificare in מעיל *pallio*, Exodi XXXIX. verſ. XXIV. eſſe plane ſtramineum, cum fortaſſis ibi plures ſpecies fuerint quam illi putant, ſcilicet non tantum purpura, coccinum & hyacinthinum, ſed & byſſus: ſiquidem Maſora ad locum iſtum animadvertit

tit (uti supra docuimus) שש הסר id est, *Schesch deficit*, quod eo magis verisimile est, cum Septuaginta vocem βύσσον non omiserint. Sane si vestimentorum illorum quædam constabant ex viginti quatuor, aut viginti octo filis in unum tortis, cum in stamine tum in subtemine, non possum comprehendere quomodo חשב & רקם id est polymitum, plumarium & variis floribus variatum opus, fieri potuerit: cum in ποικίλοις operibus eadem fila, & iidem colores, non ubique adhiberi possint, id enim nec per texturam nec per acum fieri potest, alias per totam telam ubique eosdem colores figurasque conspiceres. De variantibus itaque liciis id fieri potest, ut colores varient, & diversas figuras componant, cum scilicet nunc albus color adhibetur, nunc hyacinthinus, nunc purpureus, mox coccineus, tandem aureus. Quicquid igitur tradiderint Hæbræorum sapientes de XXIV. aut XXVIII. filis, id omne inter Rabbinorum suavia deliramenta numerandum videtur. Nec est quod id probent ex c. XXXIX. Exodi v. III. ubi aurum jubetur inseri inter hyacinthinum, inter purpuram, inter coccinum & inter byssum; hoc enim non significat, ut illi tradunt, omnes istas species ita debere jungi & in unum torqueri; sed tantum quod aurum adhibitum fuerit non minus quam ceteræ species, unumquodque suo loco & tempore, justa quadam concinnitate & ordine, prout ars plumaria id requirebat, in texendis aut suendis figuris ad vestium ornatum, alias nescio an ullas figuras habere potuerint absque miraculo. Deinde si filamenta ita erant duplicata & retorta, ut singula stamina & subtemina viginti octo filis constiterint, oportet sane ut vestimenta illa admodum dura & crassa fuerint, & forsan crassitiei palmæ, instar veli Tabernaculi, ut magistri docent, quam traditionem suo loco, ubi de Templo agemus, examinabimus: aut dicendum erit, fila ista subtilissima fuisse, & mira tenuitate neta. Fateor tamen illud tam mirandum non esse, si respiciamus ad subtilissima opera ista, de quibus Plinius *lib.* XIX. *cap.* I. ubi plagas memorat, quarum singula stamina centeno quinquageno filo constabant; & quod magis mireris, thoracem Amasis, cujus singula fila tot constabant filis, quot numerantur in anno dies. Ipsum Plinium audiamus: *Sed Cumanæ plagæ concidunt apros, & hæ cassesve ferri aciem vincunt. Vidimusque jam tantæ tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis transirent, uno portante multitudinem qua saltus cingerentur. Nec id maxime mirum, sed singula earum sta-*

ſtamina centeno quinquageno filo conſtare, ſicut paulo ante Iulio Lupo, qui in præfectura Ægypti obiit. Mirentur hoc, ignorantes in Ægyptii quondam Regis quem Amaſin vocant, thorace in Rhodiorum Inſula oſtendi in Templo Minervæ CCCLXV. *filis ſingula fila conſtare.*

CCXCI. Utrum autem hanc ob cauſam, an ob aliam rationem, veſtimenta ſacra *dura* dicta fuerint a Talmudicis neſcio. Hoc ſaltem ſcio, illorum eſſe traditionem veſtes ſacras eſſe קשים id eſt *duras.* Cum enim vetitum fuerit omnibus Judæis, non tantum Iſraelitis, id eſt Laicis, & Levitis, ſed & ipſis Sacerdotibus, ne veſtes שעטנז duplicis materiæ gererent, permiſſum tamen erat Sacerdotibus iis uti in Templo, etiam tunc cum Miniſterio non vacabant, eo uſque etiam ut iis noctu incubarent, uti traditur Codice *Tamid. cap.* III. & alibi. Quærunt itaque, cauſa quæ fuerit quod Sacerdotes veſtibus mixtæ materiæ uterentur in templo, (etiam extra miniſterium) cum tam ſevere prohibitum fuerit lege Dei, illud fieri extra Templum, etiam ipſis Sacerdotibus? Reſpondent ſapientes, ut hanc difficultatem auferrent, id Sacerdotibus permiſſum eſſe, quoad veſtes ſacras, quia בגדי כהונה קשין הן *veſtes Sacerdotum duræ ſunt.* ideoque illa non reputari inter כלאים veſtes *duplicis materiæ.* Vide Cod. *Ioma cap.* VII. Gloſsa autem addit, veſtes iſtas duras non debere pro veſtibus mixtæ materiæ haberi, quia iis Sacerdotes non calefiunt. קשין הם ואינן מחממין לפיכך אין בהן משום כלאים: *Sunt duræ, nec in iis calefiunt, ideo non peccant in illis, ob duplicem materiam:* Eadem fere repetuntur in Tosephoth ad Codicem *Schab. cap.* VI. Hoc autem de Pontificis Maximi veſtibus dici mirum non eſt, ſi cogitemus eas non tantum contextas fuiſſe ex tot filis in unum retortis, uti tradunt Hebræorum doctores, & de qua re ſatis fuſe diſputavimus, ſed etiam quod auro & gemmis rigerent. Talem credo fuiſſe pallam illam, quam Virgilius I. Æneidos *gemmis auroque rigentem* dicit. Hanc enim Servius ad locum iſtum *duram* vocat, quaſi dixiſſet קשה *Duram*, inquit, *propter aurum ſicut & novas veſtes videmus.* Idem fortaſſis fuit *Patagium.* Sic enim vocabatur, ſecundum quoſdam, a πατάσσω *cum ſtrepitu palpito*, aut potius a παταγέω *ſtrepo, fragorem edo*, quod ejuſmodi veſtimenta auro dura fuerint, ut ſtrepitum ederent inter ambulandum. Ejuſmodi veſtes Belgice diceremus: **Stijf van gout.** Valde etiam dubito an non tales fuerint tunicæ

illæ

illæ quas Græci vocabant *σαδὶες* & *σατὲς* *ſtantes*, ideo ſcilicet quod rigore & duritie ultro ſtarent, (niſi aliter exponas cum Salmaſio in notis Ad Pallium Tertulliani) unde fortaſſis Germanorum Stadtlich: eſt enim illis veſtis pretioſa ein ſtadtlich Kleyt / ſtatlich proculdubio a *σατῷ* aut a *ſtando*. Memini etiam me alicubi legiſſe veſtes Sacerdotum eſſe עומדים *ſtantes*. Hoc tamen de veſtibus Pontificis Maximi tantum, non debet dici: Sed & de veſtitu cæterorum Sacerdotum. Omnes enim veſtes, præſertim lacuatæ קשים. dicuntur a Maimonide *Hilch. Kele Hammikd. cap.* VIII. *ſectione* XVI. הכותנות בין של כהן ג׳ בין של כהן הדיוט משבצת היתה שהיא בתים בתים באריגתה כמו בית הכוסות בדרך שעושין האורגין בבגדים הקשים : *Tunicæ, ſive ſummi Pont. ſive minorum Sacerdotum, lacuatæ erant, id eſt multas habuerunt cavitates intextas, inſtar certi cujuſdam ſtomachi, quemadmodum textores facere ſolent in veſtibus duris.*

CAP. XVIII.

DE VESTIUM SACRARUM TEXTORIBUS, DEQVE IIS QVI IN CONFICIENDIS VESTIBUS OPERABANTVR.

Summa Capitis.

Lana & linum neri debebant. Id fiebat a Mulieribus. Qui in veſtitu operabantur erant חכמת לב *ſapientes corde, Exod.* 35: 25. *Opus mulierum.* Sardanapalus *muliere corruptior. Operabantur in S. Veſtitu & viri* חכמי לב *ſapientes corde, c.* 28: 3. Baal Hatturim *vana expoſitio. Artifex* חכם *ſapiens dicitur.* Ἀρχιτέκτων 1. Cor. 3: 10. אריגה *ὑφάντεια* מעשׂ אומן, opus *πολυδαίδαλον. Inter Iudæos periti fuerunt artifices, in Ægypto. Præcipui* Bezelel *&* Oholiabus. *Auctores rei veſtiariæ ſacræ. Magnus numerus Sacerdotum. An omnes veſtes ſacras geſſerint in Templo. Quot veſtes fuerint? Singulis annis novæ veſtes fiebant.* Pinchas *Rei veſtiariæ præfectus. Fœminæ nebant. Viri texebant veſtes ſacras.*

sacras. Fœminæ etiam texebant apud Græcos, & Romanos. Venus *filio* Priapo *vestem texuit. Textura* Penelopes. Minerva & Arachna *texebant.* Alexandri M. *soror.* Augusti *Imp. uxor, soror & neptes. Apud Ægyptios viri texebant. Apud Hebræos fœminæ.* 2. Reg. 23. 7. Prov. 31. Anna *filio* Samueli. 1. Sam. 2: 18. *Virgo* Maria *Tunicam Christo texuit. Sacerdotib. Hebræor. matres vestes conficiebant. Omni tempore fœminæ texebant, & hodie. Maxime in claustris Monachalium.* Hippias *vir texuit.* Gynæciarii *viri textores.* Cod. l. 11. tit. 8. Gynæciarii *tamen a mulierculis dicti Textores,* Limbolarii & Arcularii *apud Plautum. In vestitu sacro primi textrinorum Procuratores* Bezelel & Oholiabus. *Sub Templo secundo in ipso Templo erat Gynæcium. Ejus præfectus* Pinchasus. *Poterant tamen a mulieribus texi Vestes sacræ. Vestimentum a muliere detextum tradi debuit tali cœtui, & a Patribus sacerdoti. Idem intelligendum de omni supellectile sacra.*

CCXCII. HÆc de textura veterum, & de ornamentis per texturam in sacro vestitu dixisse sufficiat. Antequam ad alia procedamus, non puto fore inutile, si & de ipsis vestium sacrarum Textoribus, aliisque auctoribus, aliquid dicamus. In vestibus conficiendis itaque duo præcipue requiruntur. Primum ut materia præparetur, cum lanæ & lina nentur. Deinde ut fila connexione staminum & subteminum, arte Textoris telam conficiant in jugo. His addi possent ea quæ ornatum spectant, ut lanarum infectura, ars aurum ducendi, pretiosos lapides ordinandi & inserendi, ut & tota ποικιλτική. De lanis tingendis in sacra scriptura altum est silentium: ut minime dubitem, quin infectæ fuerint ab iisdem a quibus texta sunt vestimenta ipsa. Ante omnia oportuit lanam & linum neri. Hoc præstitum fuisse a mulieribus, traditur a Mose Exodi XXXV. v. XXV. וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש *Omnis fœmina sapiens corde manibus suis nevit, & attulit quod neverat, scilicet hyacinthinum, & purpuram, coccinum & byssum.* Illæ ipsæ etiam neverunt lanam ad constructionem tabernaculi, versu XXVI. Optime quidem hic verti solet τὸ חכמת לב *mulieres industriæ*: illud enim חכמת לב *sapientia cordis* nihil aliud significat, quam industriam in rebus raris artificiosis conficiendis necessariam. Est autem hic receptus

ceptus modus loquendi apud Hebræos, qui viros peritos, ſapientes & induſtrios חכמי לב *ſapientes corde* vocare ſolent. Et hoc quidem ſecundum vulgi opinionem apud veteres, qui לב *cor* ſedem mentis & animæ, in qua omnis ſapientia & induſtria ſita eſt, crediderunt. Nec mirum artem iſtam lanam & linum nendi attribui mulieribus, cum revera opus mulierum, potius quam virorum, fuerit: quod vel ex ſolo Juſtino ſatis conſtat *lib.* I. ubi Sardanapalum, *virum muliere corruptiorem*, docet fuiſſe inter ſcortorum greges purpuram colo nentem, penſaque inter virgines partientem.

CCXCIII. Textura autem, cum toto opere Tabernaculi, ejuſque vaſis, iterum attribuitur viris induſtriis, quos Deus O. M. ſuis donis, quæ hiſce rebus neceſſaria erant, donavit. De his Moſes Exodi XXVIII. verſ. III. ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי׃ *Et tu dices omnibus viris ſapientibus corde, quos replevi ſpiritu ſapientiæ ut faciant veſtes Aharonis* (id eſt Aharoni) *quibus conſecraretur & Sacerdotio mihi fungeretur.* De חכמי לב nihil dicam, cum ea jam modo explicaverimus. Notandum ſolummodo eſt, hic addi: אשר מלאתי רוח חכמה *quos replevi ſpiritu ſapientiæ*: quod perinde eſt ac ſi dixiſſet: *quos ſingulari induſtria atque arte donavi.* Significat enim ſæpiſſime רוח *Spiritus*, in ſacra Scriptura donum Dei, artem & induſtriam in rebus arduis & ingenioſis. Putida eſt interpretatio *Bahalis Hatturim* ad hunc locum, qui contendit: verba חכמי לב אשר ſignificare בגימטריא idem quod יראת *timor*, cum utrumque faciat DCXI. ideoque חכמי לב אשר ſignificare: quos מלאתי יראת יהוה *replevi timore Dei*, prout dicitur ראשית חכמה יראת יהוה *Initium ſapientiæ eſt timor Domini.* רוח חכמה *Spiritus ſapientiæ* ſæpius quidem ſignificat ſapientiam illam, quæ in negotio Religionis requiritur, aut etiam in rebus politicis, quo ſenſu Chriſtus dicitur habere רוח חכמה Eſ. XI. II. Nec non ſcientiam ſublimiorem in rebus Philoſophicis, eorum qui naturam rerum perſcrutantur. Sed & artes Mechanicæ חכמה appellantur, ut ars lignaria & cæteræ: ut חכם *ſapiens* ſit *peritus in ſua arte, peritus artifex.* Ideo Ἀρχιτέκτων a Paulo I Cor. III. X. dicitur σοφὸς, id eſt חכם. Idem de ארינה ſive ὑφαντικὴ aut arte Texendi dici debet. Ideo Judæis eſt מעשה אומן, & Græcis opus πολυδαίδαλον. Sed quouſque artes mechanicæ a multis dictæ fuerint *Sapientia*, videre eſt apud Senecam *Epiſtola* XCI. Quando itaque dicit artifices

tifices veſtimentorum ſacrorum fuiſſe חכמי לב, intelligit eos fuiſſe viros iudultrios, in hac arte peritos. Sed quum addit: אשר מלאתי רוח חכמה: quos replevi ſpiritu ſapientiæ, hoc indicat, ut mihi videtur, homines iſtos, quamvis alias hac arte edocti atque celebres fuerint, tamen hæc eorum dona Deum auxiſſe, eoſque repleviſſe induſtria quadam extraordinaria, & miraculoſa, ad præſentem uſum, in rebus ſacris præcipue, neceſſaria. Igitur quamvis induſtrii & periti fuerint in ſua arte, videntur tamen majori induſtria atque ſapientia opus habuiſſe, ut opera tam inſignia, in veſtitu ſacro, ut & in tota ſtructura Tabernaculi, efficerent, quam peritiam ſapientiamque Deus ipſis benigniſſime largitus eſt. Homo itaque non habet quod glorietur coram Deo, cum Deus eo non indigeat, imo cum homo omnia accepta habeat a Deo, *Patre luminum, & auctore omnis doni perfecti.* Jacob. cap. I. verſ. XVII. Cum itaque Hebræorum Magiſtri quærant, unde tanta ars tam elegantia opera conficiendi, artificibus iſtis Judæis, qui dura ſervitute in Ægypto ad lutum & latera coacti fuerunt, magis quam ad opera rerum pretioſarum, in purpura, hyacinthino, coccino, byſſo, auro & gemmis? facile reſponderi poteſt, Deum aliquos ex Hebræis in medio flagrantiſſimarum perſecutionum, duriſſimæque ſervitutis conſervaſſe, qui in ſubtilioribus artibus inſtruerentur; fieri namque potuit, ut, Deo moderatore, quidam inter Hebræos latuerint, qui in artibus liberalibus, uti vocari ſolent, cum in Philoſophicis tum in Mechanicis, inſtructi eſſent (quemadmodum & ipſe Moſes in omni arte Ægyptiorum edoctus fuit, teſte Stephano Act. VII.) quibus poſtea, ubi opus erat, artem & induſtriam per miraculum auxit.

CCXCIV. Quinam autem fuerint *Sapientes* illi *corde & repleti Spiritu Dei*, cap. XXVIII. Exodi, ubi de ſacro veſtitu tam luculenter agitur, non quidem expreſſis verbis dicitur: colligi tamen poteſt ex capite XXXI. ab initio uſque ad verſum XII. fuiſſe *Bezelelem*, filium Achiſamachi ex tribu Danis. Sic enim Deus ibi loquitur: ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה: לחשב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה: ואני הנה נתתי אתו: את אהליאב בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך: את אהל מועד וגו׳ *Ecce vocavi nomine Bezelelem filium Uri, filii Churi, ex tribu Iehudæ, & implevi*

plevi eum Spiritu Dei, ſapientia & intelligentia, & induſtria in omni opere, ut excogitaret res ingenioſas, ad operandum in auro, in argento, & in ære, & in opere gemmario, in ſculpendo & inſerendo, & in artificio lignario, ad operandum in omni opere. Et ecce dedi ei Oholiabum filium Achiſamachi, ex tribu Danis, dedique omni animo ſapienti corde, ſapientiam, ut facerent quæcunque tibi præcepi. Tentorium conventus, &c. Sed iiſdem opus in re veſtiaria ſacra quoque demandatum fuit; ideo verſu x. addit: ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: *Et veſtes miniſterii, & veſtes ſacras Aharonis Sacerdotis, & veſtes filiorum ejus ad fungendum Sacerdotio.* Quod attinet opus Tentorii, de eo alibi, ubi de Tabernaculo & de Templo agemus. Sufficit ex hoc loco demonſtraſſe Bezelelem cum Oholiabo fuiſſe auctores veſtitus ſacri. Non quod propria manu ipſi omnia confecerint, (id enim fieri non potuiſſet) ſed quod fuerint præfecti operis; alias ex hoc ipſo loco, non minus quam ex aliis ſatis clare conſtat, eos ſub ſe habuiſſe multos artifices, qui ejuſmodi opera conficerent: ideo poſtquam de Bezelele & Oholiabo verba feciſſet, ſtatim addidit ובלב כל חכם לב נתתי חכמה *Et omni animo ſapienti corde, dedi* (id eſt auxi) *ſapientiam* ſive *induſtriam.* Fuerunt igitur duo illi viri *Bezelel* & *Oholiabus* hujus operis præfecti ac moderatores. Atque hi fuerunt primi auctores tempore Moſis rei veſtiariæ ſacræ.

„ *CCXCV.* Cum Sacerdotium Aharonis primum inſtitueretur, „ pauci fuerunt Pontifices, ut non multæ faciendæ fuerint veſtes. „ At circa tempora Davidis proles Aaronis valde fuit aucta: ut „ pius Rex, ne multitudo pareret confuſionem, eos in viginti quatuor „ diſtinxerit ἐφημερίας, quarum ſingulis hebdomadibus una mini- „ ſterium perageret. I. *Chron.* cap. XXIV. Multo fuit auctior „ circa tempora Chriſti, Rep. Judaica vergente ad interitum. In- „ gens fuit Sacerdotum numerus jam tempore Regis Joaſi, circa „ captivitatem Babylonicam; nam ſi Talmudicis credimus, ob Za- „ chariam filium Summi Sacerdotis Jehojadæ trucidatum, de quo „ legimus II. *Chron.* cap. XXIV. (jam non examinabo an fuerit „ *Zacharias filius Barachiæ*, de quo Servator Math. XXIII. com. „ XXXV. an idem de quo Joſephus, *de bello Jud. lib.* V. *cap.* XV.) „ Nebuzaradan ſupremus militum Nebucadnezaris præfectus, cru- „ deliſſimam in Sacerdotes fratricidas exercuit vindictam: octo- „ ginta enim millia juvenum Sacerdotum, ob cruentum ſcelus in

 „ virum

,,virum innocentem, interfecit. Gemara Hieruſ. cod. *Taanith*
,,*cap.* IV. אמר רבי יוחנן שמונים אלף פירחי כהנים נהרגו על דמו של זכריה וג׳
,,*Dixit Rabbi Iohannes, Octoginta millia juvenes Sacerdotum truci-*
,,*darunt propter ſanguinem Zachariæ* &c. Animadverti debet maxi-
,,me, quod dicantur פירחי כהנים *flores Sacerdotum*, quos Hebræo-
,,rum ſapientes, in ſuis (uti dici ſolent) Gloſſis, exponunt כהנים
,,בחורים שמתחילין זקנם לפריח *Sacerdotes juvenes, quibus incipit barba*
,,*creſcere.* Si tot millia, iſtis temporibus, fuerunt ſacerdotum
,,juvenum, quantus fuit numerus, ſi addantur profectioris ætatis
,,viri atque ſenes? Fortaſſis hic, uti ſolent Hebræorum ſapientes,
,,de magnis majora loquuntur. Ingentem tamen jam iſtis tem-
,,poribus Sacerdotum fuiſſe numerum, inde colligendum eſſe
,,puto.

,, CCXCVI. Admodum accrevit Aharonis progenies circa tem-
,,pora Fl. Joſephi. Si enim vera docet, *Contra Apionem libro*
,,*ſecundo*, pauciores iſtis temporibus non fuerunt, quam tempore
,,Joaſi. Tradit ſcilicet ibi, quatuor fuiſſe tribus Sacerdotum, qua-
,,rum quælibet conſtat ex quinque millibus: Hac computatione
,,ultra viginti millia Sacerdotum non fuerunt. At multo fuiſſe
,,plures nullatenus dubito. Verba Joſephi ita ſeſe habent Latine:
,,*Licet enim ſint tribus quatuor Sacerdotum, & harum tribuum ſin-*
,,*gulæ habeant hominum pluſquam quinque millia.* At quid intelli-
,,gat per *Sacerdotum tribus*, neſcio. Multo minus capio, quæ ſint
,,*quatuor* Sacerdotum *tribus*. *Duodecim* totius populi Iſraelitici,
,,ex duodecim Jacobi filiis, fuiſſe *tribus*, cuilibet notum eſt. Ne-
,,mo etiam neſcit, præterea fuiſſe *tribum Levi*, ex qua oriundi
,,ſunt Sacerdotes. De *tribu* vero *Sacerdotum*, aut de eorum tri-
,,buum numero, non memini alibi quidquam legi. Dolendum
,,eſt, in Joſephi opere Græco tantum exſtare hiatum. Vix dubi-
,,to quin aliter ſcripſerit Joſephus, ſi Græca integre ad nos per-
,,veniſſent. Viginti quatuor Sacerdotum fuiſſe ἐφημερίας jam in-
,,de a temporibus Davidis, ex cap. XXIV. prioris libri Chronico-
,,rum antea monuimus. Verum eſt memorari quatuor Sacerdotum
,,Claſſes aut Familias, quæ ex Captivitate redierunt, nempe *Ie-*
,,*dajæ*, *Harim*, *Paſchur*, & *Immeri*. At nemo, qui Hebræo-
,,rum Antiquitates prioribus attigit digitulis, ignorat quamlibet
,,diviſam fuiſſe in ſex ἐφημερίας, ſive Claſſes, eodem numero ex-
,,ſtitiſſe notaſque fuiſſe a reditu ex captivitate uſque ad Reip. Ju-
,,daicæ

,, daicæ everſionem; ut non perſuadere mihi poſſim Joſephum ad
,, quatuor iſtas reſpexiſſe familias. Ipſe ſane Joſephus, quoties
,, agit de Sacerdotum ordinibus, viginti quatuor enumerat, eas-
,, que vocat εἴκοσι τέσσαρας πατρίας, *viginti quatuor cognationes.*
,, *Antiquit libro* VII. *cap.* XI. Et *in vita ſua*, ab initio, ἐφημερίδες εἰκοσιτέσσαρες. De *quatuor* autem *Tribubus*, quantum ſcio,
,, nihil habet. *Viginti quatuor* Joſephum ſcripſiſſe *cognationes*, vel
,, *claſſes*, certum eſt, ſi recte legit Sigonius. Ita enim ille, *De Rep.*
,, *Hebr. lib.* V. *cap.* III. *Licet ſint viginti quatuor Claſſes Sacerdo-*
,, *tum, quarum ſingulæ plus quam* V. *millia hominum habeant.* Qua-
,, lem Sigonius habuerit Codicem, in quo talia legantur, ſcire ve-
,, hementer deſidero. Genevenſis, quo utor, aliter habet. Doctiſſimus
,, Seldenus, *De Succeſſione in Pontif. Hebræor. lib.* I. *cap.* I. locum
,, qui apud Joſephum contra *Apionem lib.* II. corrigendum putat
,, ex loco, a nobis jam modo allegato, *De vita ejus*, ac pro
,, *quatuor Sacerdotum Tribus*, legendum eſſe: *Tribus viginti qua-*
,, *tuor.* Non renuo; lubentius tamen legerem *cognationes*, vel
,, *ordines*, quam *tribus.*

,, CCXCVII. Si autem viginti quatuor intelligat ordines, qua-
,, rum quælibet habeat hominum ultra quinque millia, ingens ſane
,, iſtis temporibus Sacerdotum fuit numerus, centum ſcilicet &
,, viginti millia minimum. Id tamen incredibile nemini videri de-
,, bet, ſi verum eſt, quod docet Codex *Thaanith*, tempore
,, Joaſi fuiſſe octoginta millia פרחי כהנים *Sacerdotum juvenum.*
,, Cum igitur quælibet Claſſis conſtiterit ex quinque minimum mil-
,, libus hominum, colligi inde debet, in Templo (ſi omnes totius
,, Claſſis fuerunt præſentes) ſemper tot fuiſſe Sacerdotes, præter
,, Levitas & Iſraelitas. At vero omnes adfuiſſe, dici non poteſt:
,, cum multi non ſolum per totam Terram Canaan, ſed & per
,, Aſiam, Africam & Europam diſperſi, ſua hebdomada raro ſe
,, præſentes ſtiterint Hieroſolymis.

,, CCXCVIII. Legimus in Codice *Thaanith cap.* IV. *ſect.* II.
,, Sacerdotes, Levitas & Iſraelitas, qui ſuis vicibus ſacris vaca-
,, rent, ex ipſa civitate Hieruſolymitana atque Jerichunte lociſque
,, vicinis acceſſiſſe, reliquos per totam Terram Iſraelis, & in aliis
,, Regionibus, domi remanſiſſe Deumque in ſuarum urbium Sy-
,, nagogis, non ſolum precibus & lectione alicujus ſectionis ex le-
,, ge, ſed & die Lunæ, Martis, Mercurii & Jovis jejuniis Deo

,, ſupplicaſſe, ut fratrum ſuorum, qui in Templo ſacra faciebant,
,, ſacrificia atque oblationes gratas haberet. Ita enim habet Miſna:

התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים של לוים ושל ישראלים הגיע זמן המשמר לעלות כהנים ולוים עולים לירושלם וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהם וקורין במעשה בראשית:

,, *Ordinarunt priores prophetæ viginti quatuor vigilias*, (claſſes, ἐφη-
,, μερίας) *Qualibet vigilia habebat ſtationarios Hieruſolymis ex Sa-*
,, *cerdotibus, ex Levitis & ex Iſraelitis. Appropinquante tempore*
,, *vigiliæ alicujus, ut Sacerdotes & Levitæ aſcenderent Hieruſolymas,*
,, *Iſraelitæ iſtius Claſſis* (ſcilicet qui procul habitabant) *conveniebant*
,, *in Synagogis ſuarum civitatum & legebant in opere creationis.* Ad
,, hunc locum utraque Gemara, cum Hieruſolymitana, tum Baby-
,, lonica, docet eos qui in templo ſacra curabant plurimam partem
,, domicilia ſua habuiſſe in ipſa civitate Hieruſolymitana, Jerichunti,
,, ac in locis vicinis; ex iis autem qui in locis remotioribus, per
,, Terram Canaan & extra Terram habitabant, paucos acceſſiſſe.
,, Ex quibus manifeſto patet, integram cohortem (non ſolum Le-
,, vitarum & Iſraelitarum, ſed ne ipſorum quidem Sacerdotum)
,, in Templo non fuiſſe. Non ſingulis hebdomadibus ibi fuiſſe
,, quinque millia Sacerdotum, ſed multo pauciores.

,, CCXCIX. Sed quotquot fuerint, etiamſi tot millia adfuiſſent in
,, Templo, tamen non multis opus habuiſſent veſtimentis ſacris.
,, Nemo enim iis induendus fuit, niſi cui ſorte Templi miniſterium
,, demandatum fuit circa altare. Abſque altaris miniſterio, in ip-
,, ſo etiam Templo, habebantur זרים *peregrini*, id eſt homines
,, ordinarii, ut & reliqui omnes Levitæ & Iſraelitæ, veſtibuſque
,, incedebant ſuis ordinariis, quibus & extra Templum induti fue-
,, runt. Hinc axioma in Talmude notiſſimum: בזמן שבגדיהם עליהם כהונתן עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם: *Quo tempore veſtiti ſunt*
,, *veſtibus ſuis, Sacerdotes reputantur, veſtibus autem ſuis non induti,*
,, *Sacerdotes non reputantur.* Gemara Babyl. *Sevachim cap.* II.
,, vide & *Thoſephot ad cap.* VII. *Ioma*, & Maimon. *Hilch. kele Ham-*
,, *mikdaſch. cap.* X. quæ loca inferius allegamus libro II. cap. XXV.
,, Sed & illi ipſi qui ſorte ad miniſteria altaris fuerunt deſtinati,
,, veſtimenta ſacra deponebant, reſumptis veſtibus ordinariis, quam-
,, primum miniſterio ſuo fuerunt functi. Verum quidem eſt, con-
,, ceſſum fuiſſe aliquem ſacrarum veſtium uſum, etiam peracto mi-
niſte-

,, nisterio, poterant enim iis in Templo vestiti incedere tota eadem
,, die; tamen deponendus erat balteus, propter שעטנז *materiam*
,, *mixtam*. At vero hoc nomine dicebatur מחוסר בגדים *deficiens ve-*
,, *stibus*, ut Sacerdos non existimaretur, sed ut זר homo gregarius
,, haberetur. Si quis vestes sacras toto die retinuisset, tamen no-
,, ctu deponendæ fuerunt, ac capiti eas supponere poterat.
,, CCC. Quot vestiti fuerint vestibus sacris, colligi potest ex
,, numero eorum, qui sortibus ad ministeria altaris fuerunt destina-
,, ti, de quibus Misna Codice *Tamid. cap.* III. *Sect.* I. Fusius & cla-
,, rius *Codice Ioma cap.* II. Sacrificium juge mane offerri solebat
,, per novem Sacerdotes: Vespertinum per undecim. In Sabba-
,, tho & die festo per duodecim. Narratur Codice *Tamid. cap.*
,, IV. quo ordine steterint, qui partes animalis ad altare asporta-
,, runt, & quo ritu attulerint membra agni, cum simila, frixis
,, & vino. Horum enumerantur novem, quibus addendi sunt,
,, qui mactaret victimam, qui sanguinem spargeret, qui altare exte-
,, rius purgaret, qui ab altari interiori cineres auferret, qui lu-
,, cernas curaret, & tandem qui suffitum adoleret in loco sancto
,, ad altare aureum, erunt quindecim. *Codice Ioma. Capite*
,, II. quatuor numerantur sortes. *Prima* erat, quis altare exte-
,, rius purgaret. *Secunda*, tredecim eligebantur; quis mactaret;
,, quis spargeret sanguinem, quis cineres ab altari interiori aufer-
,, ret; quis lucernas purgaret; præterea novem, qui membra ani-
,, malis, similam, frixa & vinum ad altare portarent. *Tertia* sors
,, erat, quis suffitum faceret; & *quarta*, quis portaret membra a gra-
,, dibus ad altare. Hi omnes si jungantur, erunt numero sedecim.
,, Eodem die Aries offerendus fuit, ubi XI. operabantur Sacerdo-
,, tes. Vide ibidem *Ioma cap.* II. *sect.* VI. Et Juvencus eodem
,, die oblatus fuit a XXIV. viris. ibidem *sect.* VII. Omnibus his jun-
,, ctis, sedecim, undecim & viginti quatuor, exsurget numerus
,, quinquaginta Sacerdotum præter unum. Sedecim enim opera-
,, bantur circa sacrificium juge, undecim circa arietem, & viginti qua-
,, tuor circa juvencum; eosdem enim sedecim & undecim fuisse in-
,, ter viginti quatuor, (quamvis alias מוספים *sacrificiorum addita-*
,, *menta* quæ aliquando offerebantur ultra תמידים *jugia*, fierent ab
,, iisdem qui jugia ipsa offerrebant) non existimo, cum illo die om-
,, nia fuerint magnifica magnoque apparatu fieri solerent. Quam-
,, vis festa semel in anno celebrarentur, ut singulis annis unica

Classis

„Classis tantum tot haberet opus, tamen cum sequentibus annis „& in alias Classes incidere potuerit, dubitari non potest, quin „omnes Classes eundem habuerint numerum vestimentorum.

„ CCCI. Præter hos magno numero alios fuisse vestibus sacris „indutos, non est credibile. Reliqui qui Templum custodiebant, „illud verrebant, purgabant, cibos coquebant, Musici qui vel „ore, vel instrumentis cantabant cantica, omnia illa vestibus præ- „stare poterant ordinariis: cum a quolibet Israelita fieri potue- „rint, & nonnulla ab iis facta fuerint, adeoque sine vestibus sa- „cris.

„ *CCCII.* Nihil jam dicam de Templi Principibus, quales fue- „runt סגן S. Pontificis *Vicarius*; duobus קתוליקין *Katholikin, præ- „fectis thesauri*; septem אמרכלים *Amarcalim, Principibus custo- „dum Templi*; tribus גזברים *Gisbarim, vicariis Amarcalim*; De „ראש המשמר *Principe Classis* & ראש בית אב *principe familiarum*; qui „omnes fuerunt numero quindecim. Nihil addam de xv. aliis „ממונים *Templi præfectis*, qui curam habebant sigillorum, libami- „num, sortium, turturum, ægrotorum, fontium & canalium, „de Præcone, qui curabant portas, flagellationes, cymbalos, „cantores, pisturas, suffitus, vela, & tandem ipsa vestimenta. „Non examinabo utrum omnes fuerint Sacerdotes, utrum omnes „habuerint vestes sacras, an non ordinariis in Templo semper om- „nia præstiterint? Utrum non aliquando Sacerdotio, sive mini- „sterio altaris functi sint, & utrum tunc peculiares sibi habuerint „vestes, an non eisdem vestiti fuerint, quibus & alii ad ministe- „rium sorte electi? Silentio etiam prætereo, utrum non aliquot ex „illis singulis hebdomadibus, ex nova ἐφημερίᾳ, prioribus remo- „tis, accesserint, an vero iidem semper eadem dignitate gavisi „sint? quemadmodum vix dubito, quin ממונים *præfecti* isti quin- „decim, quos statim recensuimus, in officio suo ad vitam reman- „serint, cum quilibet proprio suo indicatus fuerit nomine. Om- „nia hæc, inquam, cum hujus loci non sint, jam fuse non exa- „minabo. Sufficit ostendisse, in qualibet Classe LI. minimum „fuisse vestes.

„ *CCCIII.* Quamlibet tamen ἐφημερίαν plures habuisse, quam „quinquaginta unam vestes, existimo. Lacerari aliquando poterant, „vel sorditie inquinari, paratas itaque alias habere debebant ad „manus, quibus, si ejusmodi quid accidisset, uterentur. Quod

de

„ de reliquis in templo ſacris dicitur inſtrumentis, id proculdubio
„ etiam eſt intelligendum de ſacro veſtitu, cum & veſtes Pontifi-
„ cum dicantur כלים *Kelim*, *inſtrumenta*, non minus quam reli-
„ qua. At omnia כלים *inſtrumenta* ſive *vaſa ſacra* bina in tem-
„ plo, vel trina habebant, ne in neceſſitate deeſſent. Codice *Cha-
„ gigah. cap.* III. *Miſna* VIII. כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים
„ ושלישים שאם נטמאו הראשונים יביאו שניים תחתיהם *Omnia vaſa quæ
„ ſunt in Templo; ſunt bina, vel trina, ut ſi ſordida facta fuerint,
„ adferant alia pro iis.* Excipiuntur tamen altaria. vide ibidem.
„ Nihilominus etiamſi quælibet Claſſes LI. tantum habuiſſet, non
„ exiguus earum fuiſſet numerus, tot enim fuiſſent vigeſies quater,
„ quot fuerunt Claſſes. Fuerunt itaque mille ducentæ viginti qua-
„ tuor. ſi bis vel ter numeres, habebis minimum duo millia qua-
„ dringentas quinquaginta. Tot feminalia, tot tunicæ, tot baltei tot-
„ que pilei: Poterat itaque (ut & hoc notem) Pontifex Max. ſe-
„ cum ad Alexandrum Magnum ducere, mille ducentos viginti qua-
„ tuor ſacerdotes. Si non plures, fere uſque ad tria millia.

„ CCCIV. Auctor *Schilte Haggiborim*, *capite* LXVII. enumerat
„ viginti quatuor Sacerdotes, ad ſacrificium juge matutinum, ſed,
„ iis de quibus diximus, additis duobus qui cornu canebant, ad
„ menſam adipis, qui panes coquebant aliaque præſtabant. Immo
„ enumerat quadraginta ſex; præſertim die Sabbatho, niſi tamen
„ eſſent qui duo peragunt miniſteria. Maximum numerum Sacer-
„ dotum, putat poſtulaſſe מוספים ſacrificia jugibus addita, feſti
„ Novilunii, ubi multa offerenda fuerunt ſacrificia, juvenci duo,
„ aries unus, & agni ſeptem, omnia holocauſta, & hircus pro pec-
„ cato. Numeror. XXVIII. Quot autem Sacerdotes adhibiti fuerint,
„ fatetur ſe ignorare. Putat itaque tunc in ſortitione matutina plu-
„ res fuiſſe electos, quot nempe ſufficiebant. Fatetur tamen Mai-
„ monidem exiſtimaſſe, eos qui mane deſtinati fuerunt ſorte, ad
„ offerendum ſacrificium juge, etiam offerre potuiſſe מוספים *addi-
„ tamenta*; cui ſe nolle contradicere addit. Sane ſi multi requi-
„ rebantur ad ſacrificia addita in feſto Novilunii, non puto pau-
„ ciores operatos fuiſſe diebus reliquis feſtis, præſertim tribus fe-
„ ſtis רגלים *Regalim*, Paſchatis, Pentecoſtes & Feſto Tabernaculo-
„ rum. Die *Paſchatis* eadem ſacrificia jugibus addebantur, quæ
„ & in Noviluniis, duo juvenci, aries unus, agni ſeptem & hæc
„ quoque omnia holocauſta. Ut totidem requiſiti fuerint ſacerdo-

„tes, minimum, quot ad ſacrificia Novilunii. De quo vide Mai-
„mon. *Tmidim Umuſaphim. cap.* VII. *Par.* III. Die Pentecoſtes plura oblata fuerunt. Nam præter ea quæ Noviluniis immolabantur, ſeptem agni immaculati, vitulus unus, arietes duo, hircus pro peccato, & duo agni anniculi. Levit. XXIII. & Numer. XVIII. Deut. XVI. Maimon. Codice jam modo allegato, *cap.* VIII. *Par.* I. præter duo jugis ſacrificia immolatos fuiſſe docet juvencos tres, tres arietes, quatuordecim agnos, hoſtias quadrupedes numero viginti, omnes in holocauſta, tum hircos duos in hoſtias pro peccato comedendas, & agnos duos in victimas pacificas, quæ comedebantur. Primo die Tiſri, ſi forte incidiſſet in Sabbatum, non pauciora immolanda fuiſſent. Præter jugia, ea quæ requirebat feſtum, Sabbathum & Calendæ. Decimo die Tiſri, die ſcilicet ſolennis Expiationis iterum multa offerrebantur. Sed omnium feſtorum plurima offerenda fuerunt feſto Tabernaculorum, ſpacio octo dierum: uno ſcilicet die, præter jugia, triginta, viginti octo, viginti ſeptem, quotidie unum diminuendo, uſque ad diem octavum. Levit. XIII. Numer. XXIX. *Maimonid. Tmidim Umuſſaphim, cap.* X. Hæc paucis Sacerdotibus viginti ſcilicet, vel viginti quatuor potuiſſe præſtari, non facile credo, cum non totus dies fuerit impendendus, ſed certæ tantum horæ. Nunquam tamen, uti puto, plures addeſſe debebant Sacerdotes, quam die Paſcatis. Nam ut non repetam ſacrificia addita jugibus ſacrificiis iſtius diei, de quibus modo diximus, incredibilis multitudo agnorum circa veſperam immolanda fuit. Tradit Joſephus *De bello Jud. lib.* VII. *cap.* XVII. ultimis fatis Reip. Judaicæ, tempore Ceſti, feſto Paſchatis, immolatos fuiſſe *agnorum ducenta quinquaginta ſex millia, & quingentos.* Hæc autem paucis horis fieri debebant. Fateor quemlibet Iſraelitarum, ſi fuiſſet mactandi peritus, ſuum potuiſse mactare agnum in Atrio Templi. Levitas idem quoque præſtare potuiſse. Non etiam ignoro, mactationem non fuiſse עבודה *Avodah*, miniſterium a ſolo ſacerdote peragendum. Tamen ſanguis cujuſlibet agni erat excipiendus, & ad altare ſpargendus: quod non niſi a Sacerdotibus fieri poterat. Ideo ordo multorum Sacerdotum a loco mactationis, uſque ad altare ſtabat, alter alteri vas ſanguine repletum porrigebat uſque ad altari proxime adſtantem, qui ad altare ſpargebat. Deinde adeps & inteſtina in altari combu-

renda

,, renda fuerunt; eo autem deferenda fuerunt per ſacerdotes veſti-
,, bus ſacris ornatos. Et cum hæc omnia fieri debuerint בין הערבים
,, *inter duas veſperas*, id eſt ab hora, uti hodie inter nos numera-
,, mus, ſecunda pomeridiana, uſque ad ſextam, ſpatio, præter
,, propter, quatuor horarum, ſane magnum ſacerdotum numerum
,, adfuiſse, neceſsario colligendum eſse puto.

,, CCCV. Si Maimonidi credimus, tota Familia Sacerdotum qui in
,, Templum aſcenderant, ſingulis diebus veſtita fuit veſtibus ſacris,
,, eodem momento. *Hilchoth Tmidim Umuſaphim cap.* IV. *ab initio*,
,, docet, omnes ſacerdotes familiæ iſtius diei intrarunt in conclave la-
,, pidibus ſtratum, dictum הגזית *Haggaſſith*, ibique veſtiebantur veſti-
,, bus Sacerdotii. Accedit הממונה *Hammemonah* præfectus, ſortitur qui-
,, nam iſto die operaturi ſint, & quale miniſterium cuilibet ſit obeun-
,, dum. Hoc peracto, illi quibus ſorte miniſterium deſtinatum fuit, ad
,, ſua opera progrediebantur; quibus ſors minus favebat, veſtibus ſa-
,, cris illico exuebantur, veſteſque ſuis locis reponebantur. Ex
,, hiſce patet manifeſtiſſime, plures fuiſse veſtes ſacras, quam ſa-
,, cerdotes, qui ſingulis diebus operabantur. Immo tot paratas
,, fuiſse, quot fuerunt ſacerdotes in qualibet familia. Et ut hæc
,, clariora fiant, notandum eſt, quamlibet Claſsem, ſive ἐφημερίαν
,, in plures fuiſse diſtinctam familias; non enim in qualibet Claſ-
,, ſe idem fuit numerus Familiarum. Fuerunt claſses quæ quinque,
,, aliæ ſex, aliæ ſeptem, aliæ octo, aliæ novem habebant familias.
,, De hiſce legat, cui datum eſt; Gemara *Thaanith. Ieruſale-*
,, *mit. cap.* IV. Enimvero, ſi quævis claſſis minimum habebat
,, quinque millia ſacerdotes viros, uti ſupra ex Joſepho notavimus,
,, facile colligetur plures fuiſse familias. Ex quot autem viris, ſub
,, Templo ſecundo, quælibet familia conſtiterit, ignoratur. Si ta-
,, men claſſis quinque, ſex, ſeptem, octo, vel novem habuit fa-
,, milias, & ſi quælibet Claſſis quinque millibus conſtabat viro-
,, rum; ſequitur familias plures fuiſse quingentorum, ſexcentorum,
,, fere uſque ad mille virorum. Sed & hoc notum eſt, ex iis quæ
,, diximus, non omnes ſacerdotes quotidie fuiſse præſentes, ſed
,, quoſdam ſolummodo, eorum qui Hieruſolymis, Jerichunti &
,, in locis vicinis habitabant. Quotquot fuerint, cum ſacerdotes
,, plurimam partem ſatis fuerint diligentes in peragendis rebus ſa-
,, cris, ut eorum ſapientes gloriantur, vix credibile eſt, infra
,, millenos adfuiſse, præſertim diebus feſtis ſolennioribus, qualia

„, erant tria רגלים *Regalim* festa Paschatis, Pentecostes & Taber-
„, naculorum, quibus omnis masculus, decimum quartum agens
„, annum, ex omnibus Israelitis, multo magis ex Sacerdotibus,
„, addesse debebat. Istis diebus, si integra Classis adfuit in Tem-
„, plo, quælibet familia proculdubio constabat ex pluribus quam ex
„, quingentis viris. Credibile est fuisse minimum mille virorum. Utrum
„, autem quilibet suam habuerit vestem sacram, non ausim adfirmare.
„, Si id adfirmetur, quælibet classis habuisset, quingentas mini-
„, mum, usque ad mille vestes. Cum autem XXIV. fuerint classes,
„, sequeretur inde viginti quatuor, aut duodecim millia minimum
„, fuisse vestimentorum sacrorum. Ex hisce quæ dicta sunt, certis-
„, sime constat, vestimentorum sacrorum magnum fuisse numerum:
„, ut si aliquot millia dicam, me errare non putem.

CCCVI. Cum tantus fuerit numerus Sacerdotum, qui in sacris operabantur, & sacris vestibus indigebant, proculdubio quotidie aliquot conterebantur, quæ postea lacerabantur & lucernis in Sanctuario destinabantur, quemadmodum id infra demonstrabitur. Opus itaque erat post tempora Mosis ejusmodi artificibus, qui novas conficerent. Hoc autem ita factum fuisse exsertis verbis nos docent Talmudici *Cod. Schekalim cap.* V. ubi inter quindecim Præfectos Templi numeratur etiam פינחס של המלביש *Pinchas super vestitum.* Quod Glossa sic exponit: פינחס המלביש היה מלביש הכהנים בגדיהם הוה מתעסק בהצנעתן ובעשייתן: *Pinchas vestiarius, erat is qui Sacerdotes vestiebat vestimentis suis, & qui curam habuit ut deponerentur, & conficerentur,* (scil. novæ, in locum tritarum) *vestes.* Eo respexit, mea opinione, *Codex Middoth cap.* I. ubi Doctores mentionem faciunt cellæ cujusdam in porta Nicanoris, quæ dicitur: לשכת פנחס המלביש *Conclave Pinchasii vestiarii.* Bartenora quidem locum istum exponit de eo tantum, qui Sacerdotes tempore ministerii vestiebat, deinde eos exuebat, qui vestes reponebat & custodiebat. Sed Maimonides id omnino intelligit de eo qui conficiendis vestibus præfectus erat. *Hilchot Kele Hammikd. cap.* VII. sectione ultima זה הממונה על מעשה בגדי כהנים שוסק בהבנת בגדי כהנים הדיוטים ובגדי כהן גדול ובאריגתן ומתחת ידו נעשה הכל ולשכה היה לו במקדש: *Hic est Præfectus super opus vestium Sacerdotum, qui occupatus est in conficiendis vestibus Sacerdotum, cum Minorum, cum Sacerdotis Magni, & in earum textura: illius autem cura omnia fiunt, habet etiam suum conclave in Templo,*

CCCVII. Fœ-

CCCVII. Fœminæ itaque neverunt byssum & lanam, hyacinthinum scilicet, coccinum & purpuram: sed vestes ipsæ textæ & variegatæ fuerunt a viris sapientibus atque industriis, quorum solertiam atque industriam D. O. M. donis suis auxit. Omnia autem facta fuerunt curantibus Belzele & Oholiabo. Fœminas lina & lanas nevisse apud veteres, ut fieri solet apud nos ad hunc usque diem, supra jam attigimus. Sed easdem quoque texuisse, etiam moris erat, ut totam vestem perficerent nendo & texendo. Capite præcedenti ex Homero *Odyss. E.* jam ostendimus Nympham ἱϛὸν ἐποιχομένην *telam percurrentem*, quod Virgilius *Æn. lib.* VII. conjugi etiam attribuit.

Arguto conjunx percurrens pectine telam.

Artemidorus *lib.* III. *cap.* XXXVI. de textura verba faciens, eam mulieribus proprie attribuit, nulla facta mentione de viris. Καθεζόμεναι ὑφαίνουσιν αἱ γυναίκες τὸν τοιοῦτον ἱϛόν. *Ejusmodi telam mulieres sedendo texunt.* Hesiodus *Ascræi dies. Vers.* 779.

Τῇ δ' ἱϛὸν ϛήσαιτο γυνή.

Hac telam ordiatur mulier.

Platonem & Ciceronem de mulieribus texentibus sæpissime loqui, patet ex iis quæ capite præcedenti ex eorum *libris de legibus* allegavimus. Venus filio suo Priapo dicitur texuisse vestem; teste Cassiodoro *lib.* VI. *cap.* XXI. Textura Penelopes imprimis celebris est apud Homerum. Capite præcedenti fuse disputavimus ex Ovidio, de certamine, ob texturam inter Minervam & Arachnen. Alexander Magnus veste indutus fuit, quæ erat, *sororum non tantum donum sed & opus*, ut habet Curtius *libro* V. Suetonius *in vita Augusti cap.* LXXIII. testatur: Augustum *veste domestica non alia usum fuisse, quam ab uxore & sorore & filia neptibusque confecta*, quod a Carolo Magno etiam observatum est, si *Eginhardo* fides adhibenda est. Principes itaque fœminæ Deæque texuerunt. Non omittendus est locus Tibullli, qui de fœmina Coa texente mentionem facit:

Illa gerat vestes tenues quas fœmina Coa
Texuit.

CCCVIII. Adeo verum est mulieres texuisse apud veteres: ut Herodotus *lib.* II. *cap.* XXXV. doceat, apud Ægyptios, quorum pleraque instituta plane erant contraria & toto cœlo a cæteris nationibus diversa, morem fuisse fæminis negotiari & cauponari, ἀγο-

ράζειν

ἐρᾶζιν ἢ καπηλεύειν, *Viros* autem κατ' οἴκους ὑφαίνειν, *intra domos texere.* Quasi dixiſſet: *alibi fœminæ texunt, apud Ægyptios viri.* Apud Hebræos texuiſſe, Sacra Scriptura manifeſto docet. Nihil jam dicam de fœminis ædicula texentibus, quæ memorantur II. Reg. XXIII. VII. Prov. XXXI. ſummopere laudatur uxor diligens, quæ veſtimentorum mariti totiuſque familiæ curam habet, & quæ ipſa סדין עשתה· *veſtimenta pretioſa facit.* Celebris eſt locus I Samuelis cap. II. XVIII. ubi legimus Annam filio ſuo Samueli feciſſe מעיל קטן *palliolum.* quod non aliter intelligo, quam eam ipſam palliolum iſtud filio ſuo texuiſſe propria manu. Antiqua traditio eſt, tunicam Chriſti inconſutilem textam fuiſſe ab ejus matre Beata Virgine Maria. Idem docetur *Codice Ioma cap.* III. ubi tradunt Gemarici, licitum eſſe Sacerdoti veſtem induere & unius diei miniſterium in ea obire, ſi mater ei veſtem fecerit. Simul exempla allegantur, de *Sacerdotibus, Iſmaele, & Eliezere,* quibus matres veſtes fecerunt. Sed de his plura ſuo loco. Morem iſtum, quod fœminæ texerent, viguiſſe ad tempora Chryſoſtomi uſque, patet ex ejus *Homilia* XXXIV. *prioris ad Corinthios,* ubi ſæculo ſuo convitium dicit, quod propter mulierum mollitiem, hoc inſtitutum a fœminis tranſiret ad mares. Quis neſcit ad hunc uſque diem ubique locorum reperiri mulieres quæ texunt lineas telas, maxime autem in Cœnobiis? Non tamen ſolæ fœminæ texebant apud veteres, ſed & ipſi viri. Audivimus jam modo ex Herodoto, apud *Ægyptios viros texere.* Hippias, ut erat homo *multiſcius,* uti loquitur Apulejus *Florid lib.* II. *tunicam interulam, tenuiſſimo textu, triplici licio, purpura duplici, ipſe ſolus domi texuit.* Temporibus B. Chryſoſtomi artem texendi a mulierculis ad viros jam fuiſſe derivatam, ex ipſo Chryſoſtomo jam modo audivimus. Id ipſum in uſu fuiſſe tempore Conſtantini, patet ex *Codice lib.* XI. *tit.* VIII. *De Murilegulis & Gynæciariis. Gynæciarii* ſunt viri textores, & non fœminæ. Non poſſum quin hic obſervem, textores *Gynæciarios,* & textrinum, ſive officinam textorum, *Gynæcium* dici, ἀπὸ τῆς γυναικὸς *a muliere:* ideo ſcilicet quod apud antiquos, ejuſmodi munera mulieribus magis quam viris demandata fuerint. Sed dubitare neutiquam poſſum, viros texuiſſe jam ante tempora Julii Cæſaris; cum ipſe Plautus mentionem faciat de *Textoribus, limbolariis & arculariis.* Vide *Aul. Sc.* V. *act.* III. Et Cicero *pro Plancio: Si* (mancipium) *pro fabro*

aut

aut textore emimus. Vide etiam Juvenalem, *Satyra* IX. & alios Apud Hebræos.

CCCIX. Sacerdotales veſtes non a fœminis, ſed a viris contextas fuiſſe, colligi poteſt, ex iis quæ jam diximus. Fuerunt itaque primi textrinorum Procuratores (liceat ita loqui cum Theodoſio & Valentiniano Imperatoribus, *Cod. l.* XI. *tit.* XI.) *Belzelel* & *Oholiabus.* Deinde ſub Templo ſecundo, in ipſo Templo, ſcilicet ad dextrum portæ Nicanoris, ſuum habuerunt Gynæcium ſive Textrinum, ubi veſtes ſacræ, cum velis aliiſque texturis ad Sacerdotium neceſſariis, detexebantur: cujus Textrinæ Præfectus, aut Procurator celeberrimus fuit quidam *Pinchaſus.* Hoc tamen non eſt ita intelligendum, quaſi Sacerdoti non fuerit integrum ſuum obire miniſterium in alia veſte, quam quæ in Templi Textrina detexta fuit. Nihil refert in quo loco, & a quibus hominibus confecta fuerit, modo materia formaque, & figuris ad legem Dei fuerit. Ita legimus Maſſechet *Ioma cap.* III. (quem locum modo allegavimus) matres filiis ſuis Sacerdotibus Iſmaeli & Eliezeri tunicas pretioſiſſimas feciſse, quibus miniſterio functi erant magno die piaculari decimo Tiſri. Hæc tamen conditio requirebatur, ut ejuſmodi veſtimenta prius traderentur toti cœtui, atque ut ſic a cœtu Sacerdotibus darentur. Veſtes enim ſacræ, ut omnia vaſa & ſacra ſupellex, publicis ſumptibus fieri debebant, non autem privatis. Sed ſi quis privatus aliquid dare volebat in uſum publicum ſacrum, permiſsum erat ut reciperetur & ut eo in ſacris uterentur, hac tamen lege, ut toti cœtui primum fuerit traditum, a quo ad Sacerdotes deferretur, & miniſterio conſecraretur. Sed de hiſce poſtea, ubi de pretio & ſumptibus veſtium ſacrarum: quod fiet libro ſecundo, Cap. XXIV. poſtquam de ſingulis veſtibus ſeorſum egerimus.

FINIS LIBRI PRIMI.

בגדי כהנים

ID EST

VESTITUS

SACERDOTUM HEBRÆORUM.

SIVE

COMMENTARIUS AMPLISSIMUS

IN

EXODI CAP. XXVIII. ac XXXIX. & LEVIT. CAP. XVI.
Aliaque loca S. Scripturæ quam plurima.

LIBER SECUNDUS

AUCTORE

JOHANNE BRAUNIO, Palatino.

Cum INDICIBUS locupletiſſimis & TABULIS
æneis elegantiſſimis,

Editio altera, auctior & emendatior.

AMSTELODAMI,
Apud ABRAHAMUM a SOMEREN.

Anno cIↃ IↃc XCVII.

INDEX CAPITUM
LIBRI SECUNDI.

JOHAN-

JOHANNIS BRAUNII

PALATINI

DE

VESTITU

SACERDOTUM HEBRÆORUM

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

DE מכנסים BRACHIS SACERDOTUM.

Brevis repetitio distinctionis vestimentorum sacrorum. Quo ordine vestes sacræ tractandæ. Primum examinantur מכנסים. *Præceptum de feminalibus ubi exstet? Variæ versiones*, Græcorum, Vulgati, Lutheri, Junii, Philonis, Josephi, Arabis, targum Jerusalem:

lem: Ambrosii, Belgarum, & Gallorum. *Materia hujus vestimenti.* שש / בר בשחים. Byssus retorta. ἑξάμιτα. Ses draet, & six fils. *Color feminalium* albus. *Antiquorum brachæ,* coccineæ, ποικίλοι, albæ. Textæ *sunt non sutæ.* Hieronymus *notatus. Quo sensu* ῥαπτὸν *dicatur a Iosepho? Bracharum figura.* Campestria. Succinctoria *quid Isidoro. Belgis* een schort. *Gallorum* devanteau. *Iosephi & reliquorum Græcorum*, συναχλὲς, διάζωμα, & περίζωμα *Romanorum* ventrale. *Athletarum, Balneatorum, Coquorum, & reliquorum operariorum velamenta circa verenda.* Cyclades, Roccæ. περισκελὶς *mulierum ornamentum. Horatio quid? Latinorum* subligacula *quid? Quid feminalia? In Talmude* פמלגיא *pro* פמנליא *quid?* פרוצי"ט furtzot / & furschutz / & שורצין. *Iarchii* פורצינט *an legendum* שורצינס schurtzens. חגור & סינר· ἀναξυρίδες cruralia, & brachæ. *Gallorum* Calçons. *Iudæorum* קלצי *ab Italorum* Calzi Onderbroeck. Calçons *a calceis.* Caligæ *calceus,* ὑπόδημα. *Caligula Imperator. Tacitus laudatus.* Calçons *hodie brachæ interiores.* Brachæ *non raro* tibialia *apud Veteres,* & crurales fasciæ. *Ephiphanii locus de* Catarrhis. Tubruci *quid Hesychio & Suidæ* Φεμινάλια, περισκελῆ, ἀναξυρίδες & βράκια *idem. Germanorum* Bruxen *Belg.* Boxen, & Baxea *apud* Plautum *quid? Quas partes corporis tegant brachæ?* stringuntur *circa cor. Ezechielis locus cap.* XLIV. XVIII. *explicatus. Rabbinorum explicationes. Aquila* Buza. *Hieronymus. Græcorum* βία. *Chaldæi paraphrasis. Utrum de solo balteo, an etiam de Brachis intelligendum? Brachæ Sacerd. ad genua demissæ. Rabbinorum & Hieronymi sententia. Leonis Iudæ error. Antiquorum brachæ aliquando totum corpus tegebant.* Calzemarinaresche. *Schytarum brachæ. Suevorum sive Suaborum. Pomponius Mela & Ovidius citati. Brachæ ex pellibus ex freto Davis. Brachæ in* statua *Regis Parthorum. Brachæ* bruch / Broeck, braxes, brage, & βράκια *a* ברך *Syris* ܒܘܪܟܐ borcho, genu. *Scribendum* brachæ. *non* bracæ, braccæ, Isidor. Casauboni, Salmasii, & *aliorum error. Brachæ a* genu *ut* καρπωτὸς *a* κάρπῳ פסים *a* פס *vola manus. Sic &* ποδήρης. *Ierusalemitanorum* אברסקין *pro* אברקסין. *Vox* bracha *usitatior hodie apud Europæos, quam apud ipsos Syros vel Hebræos. Hujus vocis vestigia apud Hebræos.* ברכייר. Bernhardi Angli ineptiæ. *Brachæ corpori astringebantur, vittis & ligamentis, instar crumenæ. Hinc* כיס marsupium *dictæ.*

dicta. Euripidi Sacci, *Bissacium.* שנצים *quomodo brachis aptati. Judæ Leonis Tabula. Brachæ quædam apertæ ad anteriora & posteriora* בית הערוה & בית הנקב. Codex Niddah & Jarchius *laudati. Josephus examinatur. Male vertitur a* Gelenio & Arnoldo Andillensi. *Feminalia nostrarum mulierum. Brachæ quibus hodie viri utuntur ad anteriora aperturam habent. Sacerdotum Hebræorum undique clausæ. Feminalia Pharisæorum in Talmude.* פרשים / צנועים. *Cur feminalia* מכנסים *dicta.* Ἐμβαίνειν *apud Josephum. Tabula quæ exhibet* מכנסים. *Explicatio Tabulæ. Cur brachæ a Deo Sacerdotibus mandatæ? Martialis jocus in Aruspicem Tuscum sacrificantem. Fœdus cultus Peboris. Sacerdotes Hebræorum an primi feminalia habuerint? An Noah? Raræ videntur fuisse in deserto. Lex de muliere virum pudendis apprehendente. Deutr.* XXV. *Feminalia tempore Nebucadnozoris nota. Locus Danielis cap.* III. XXI. *explicatus.* סרבלין. سراوِلات & سراولات. ῥάβαρα *Hesychii.* פמשין *Hispanis* Mantillo. Pharisæorum & Castorum *brachæ.* Galli brachati. *Utrum* Cæsar *brachas habuerit?*

CAP. I.

CCCX HUc usque egimus de vestium Sacerdotum origine, genere, specie, numero, materia, colore, textura & ornamentis. Ratio nostri instituti postulat, ut tandem ulterius progrediamur, & singulum vestimentum seorsum examinemus. Supra jam animadvertimus vestes sacras distingui secundum Sacerdotum ordides, ut scilicet vestes aliæ sint totius Sacerdotum turbæ, aliæ Summi Pontificis: & hujus quidem alias dici vestes *albas*, alias *aureas*; hisque eum uti omnibus diebus totius anni, illis autem magno die expiationum, decimo scilicet die Mensis Tisri. Nos primo quidem Sacerdotes minores vestiemus, deinde Pontificem Maximum quoque suo ornatu in medium producemus. Vestes totius Sacerdotum turbæ pertractabimus eodem ordine, quo a Sacerdotibus indui solebant, prout hoc docet Maimonides *Hilch. Kele Hammikd. cap.* X. Quatuor autem vestimenta habuisse omnes Sacerdotes supra jam docuimus: מכנסים / כתנת / אבנט / ומגבעות *feminalia, Tunicam, Balteum* & *pileum.*

CCCXI. Primum genus veſtimenti ſunt מכנסים *feminalia.* De his exſtat præceptum Exod. XXVIII. verſ. XLII. ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכים יהיו : *Et facies illis feminalia linea ad tegendam carnem nuditatis ; a lumbis uſque ad genua pertingent.* Quamvis de hoc veſtimenti genere ultimum mentio facta fuerit a Moſe, tamen a nobis, ob rationes jam memoratas, primum examinabitur. Septuaginta habent περισκελῆ. vulgatus *feminalia.* Lutherus Nieder Kleyder. Junius *femoralia.* Philo Judæus *de Monarchia* περίζωμα, & in *vita Moſis lib.* III. περισκελῆ. Joſephus μαχανασὴ, ſed corrupte, uti ſolet, pro μιχνεσὴ, quod eſſet ipſiſſimum Hebræorum מכנסי. Sed & eandem vocem mox exponit per συναχτῆρα & διάζωμα *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. Arabs سراولاق quod indumentum ſignificat, ſed indumentum circa pedes & femina, hinc مسرول *plumipes, pedes plumis veſtitos habens, inſtar columbæ.* Chaldæus מכנסי retinet. *Targum Hieruſol.* אברסקין habet: at corrupte, ut ſolet, pro אברקסין *Abracſin*, id eſt *braccæ.* Ambroſius *lib.* I. *de Offic. cap.* XVIII. brachas quoque habet: Belgæ **onderbroecken** / & Galli *des Brayes.*

CCCXII. Materia hujus veſtimenti erat linum: dicuntur enim Exodi XXVIII. verſ. XLII. מכנסי בד Libro I. c. VII. oſtendimus בד nihil aliud eſſe quam *linum*, quod clarius probatur ex Ezech. cap. XLIV. XVIII. ubi dicuntur מכנסי פשתים. At פשתים *linum* ſignificare, nemo eſt qui dubitet. Ideo optime Septuaginta περισκελῆ λινᾶ. Sed quando de veſtitu ſacro quæſtio eſt, tunc linum ſignificare, non vulgare, ut quidam docuerunt, ſed ſubtiliſſimum & pretioſiſſimum, qualis eſt byſſus, jam animadvertimus: cum ſacra omnia fieri debeant ſecundum præceptum, מן המובחר *Ex præſtantiſſimo.* Optime igitur Chaldæus מכנסי בד vertit מכנסין דבוץ *bracha byſſina.* Et Joſephus, loco ſupra laudato, ἐκ βύσσου κλωστῆς. Deinde & שש dicitur materia feminalium Exodi XXXIX. XXVIII. Sed שש etiam ſignificare *byſſum*, ſive linum ſubtiliſſimum, alibi fuſe demonſtravimus. Joſephus igitur non fuit primus nec ſolus, qui obſervaverit feminalia ex byſſo retorta eſſe, ut ſentire videtur Hieronymus ad Fabiolam.

Nec tantum ex byſſo erant Sacerdotum feminalia, ſed & ex byſſo retorta. Dicuntur enim Exodi c. XXXIX. XXXVIII. שש משזר *Schesch Moſchzar.* Jam docuimus משזר *Moſchzar retortum* ſignificare. Sed & numerus filorum exprimitur, quot ſcilicet fila in unum re-

torta

torta fuerint, nempe שש *Schesch*, *sex*; atque sic feminalia sacra ἑξάμιτα Belgice **ses draet**/ Gallis *six fils* erant.

CCCXIII. De colore hujus vestimenti non est quod multum disputemus, cum fuerit *color albus*. Nam byssum albam fuisse, & album significare colorem, libro I. cap. XI. ostendimus. Apud veteres brachas *coccineas* in usu fuisse, testatur Lampridius in vita Alexandri Severi. Et ποικίλους sive plumatas habuerunt, ut jam audivimus ex Eurupide. Sed honestiores plerumque, & ipsi Imperatores, albas gestabant, testante eodem Lampridio dicto loco.

CCCXIV. Eadem etiam arte factas fuisse brachas Sacerdotum, qua reliqua vestimenta omnia, nullus dubito, quod etiam satis fusse ostendimus lib. I. cap. XVI. Hieronymus in *Epistola ad Fabiolam* nobis quidem persuadere conatur, eas fuisse consutas, nec ulla arte fieri potuisse per texturam, quod ex Josepho probari putat. Sed non video quibus rationibus id probet, nisi quod Josephus dicat: περὶ τὰ αἰδοῖα ῥαπτὸν *circa verenda consutum.* Sed per τὸ ῥαπτὸν fortassis nihil aliud intelligit, quam *clausum*, aut *commissam* & *junctum*, sive id acu, sive arte textoris factum fuerit. Errat sane Hieronymus quando dicit: feminalia non posse fieri in tela: cum hoc nec Josephus docuerit, nec contrarium sit arti textoris, uti a nobis jam demonstratum est. Nam cum omnes vestes, esse debuerint מעשה ארג *opus textoris*, non autem מעשה מחט *opus acus*, ego plane persuasus sum ipsa etiam feminalia in solo jugo, arte textoris perfecta fuisse. In eadem fuisse sententia Maimonida patet *Kele Hammicd. cap.* VIII. ubi, postquam de *tunica*, *brachis*, & *Pileo* locutus fuerat, tandem sic concludit: ובגדי כהונה כולן אין עושין אותן מעשה מחט אלא מעשה אורג שנ׳ מעשה אורג; *Et vestes illæ Sacerdotii omnes non fiunt opere acus, sed opere textoris ut dicitur*: OPUS TEXTORIS.

CCCXV. Major difficultas est, circa hujus vestimenti formam. & figuram. Augustinus & post eum Cerda *in Adversariis*, cum multis aliis hoc vestimentum *Succinctoria* & *Campestria* vocant. Sed an recte merito dubitatur, cum succinctoria & Campestria a Sacerdotum feminalibus aut brachis non parum videantur differre; nam etsi succinctoria & Campestria alias verenda & femina etiam velaverint, videtur tamen quod non quodlibet crus separatim velaverint, sed utrumque uno ambitu. De succinctorio Isidorus *lib.* XIX. *cap.* XXII. *Succinctorium vocatum, quod, ut dictum est, sub*

brachiis habet, ductum alarum sinu ambit atque hinc inde succingit. Videntur itaque ejusdem fuisse formæ, cujus sunt velamenta illa, quibus aliquando pistores incedere videmus in depsendis panibus siligneis; aut etiam balneatores, qui lintea quædam infra axillas constricta habent, quæ totum corpus, inde fere ad genua operiunt. Tales Belgæ vocant **een schort** / non autem **een broeck** / Galli *un devanteau.*

Id ipsum fortassis intellexit Josephus per suum συνακλῆρα, & Græci per τὸ διάζωμα & περίζωμα. est enim συνακλὴρ nihil aliud quam *constrictorium.* Notum etiam est διάζωμα & περίζωμα esse operimenta quædam veterum Atheletarum, Balneatorum & Coquorum circa lumbos constricta & cincta, sic dicta a ζώννυμι *stringo.* Idem videntur intellexisse Romani, ut Plinius & alii per suum *ventrale.* Nec multum ab his differunt nostrarum mulierum tunicæ aut potius Cyclades, quas *roccas* vocare vulgo solemus, nisi quod forsan roccis fuerint breviores.

CCCXVI. Fortassis ab his non differunt Seniorum περισκελῆ, videntur enim idem significare ac περίζωμα & διάζωμα *succinctorium* mulierum, coquorum aliorumque operariorum. Est sane περισκελὶς mulierum ornamentum, testante Polluce *lib.* v. *cap.* xvi. ubi inter alia in γυναικείῳ κόσμῳ etiam ponuntur περισφύρια, περιπεζίδες, περιπέζια, & tandem περισκελίδες. Hinc Horat. *lib.* i. *Epist.* xvii. artis meretriculæ esse ait, sæpe *periscelidem* sibi raptam flere (modo tamen περισκελὶς illi non sit vinculum aureum quod mulieres ad ornatum gestant, prout ibi a quibusdam exponitur.)

Nota refert meretricis acumina sæpe catellam
Sæpe periscelidem raptam sibi flentis.

Latini idem vestimenti genus exprimunt per vocem *subligacula*, quæ Scenicorum operimenta erant. Cicero i. *Offic. Scenicorum mos*, inquit, *tantam habuit a vetere disciplina verecundiam, ut in scena sine subligaculo prodeat nemo.* Si quis tamen contendat περίζωμα & περισκελῆ subligacula aliquando etiam significasse ejusmodi feminalia, qualia sunt nostræ bracchæ, quas hodie gerimus, nollem ei mordicus contradicere: cum revera tempore hyberno maxime a Romanis cultioribus induerentur, teste *Suetonio in Augusto*, nam non nisi hyeme *feminalibus & tibialibus muniebatur*, quod de nostris *brachis* explicarem potius quam de veterum *succinctoriis* & *subligaculis* scenicorum balneatorum, aut mulierum, si quidem hyemis

hyemis inclementiæ non multum potuissent mederi: nostræ autem brachæ id facile præstarent.

Eodem sensu & ipsa *feminalia* sæpe sumuntur cum ab auctoribus Græcis, tum ab Hebræis. Videantur Hesychius & Suidas Græcorum Grammatici doctissimi. Nec aliter Hebræi. Jarchius *in suis Glossis ad cap.* II. *Codicis Niddah*, ubi vocem פמלניא (ut corrupte a Talmudicis scribi solet, pro פמנליא *feminalia*) explicat סינר פרו״צייט *succinctorium*, vulgo furtzot. Iterum puto legendum esse פורצות furtzot/ aut potius fürschutz/ aut etiam שו״רצין schürtzen/ quod Germanis succinctorium significat. Eadem voce etiam utitur Jarchius Exodi XXVIII. ubi Ephodum quoque exponit סינר שקורין פורצינט ubi iterum puto scribendum esse שקורין שור״צינס *quæ vocantur* schurtzens. Levi sane mutatione. Ita quoque legendum puto *cap.* II. *Codicis Niddah.* Sed hæc omnia proprie non sunt מכנסים Hebræorum. Id Hebræi potius dicerent חגור a חגר *cingere*, & *stringere*, aut etiam סינר *sinar.*

CCCXVII. Non raro hoc genus vestimenti a græcis vocatur ἀναξυρίδες. Sed & hoc improprie: cum ἀναξυρίδες proprie significent *cruralia* & tibialia; est enim ξύρον *crus.* Eodem sensu sumuntur Gallorum *Calçones*, qua voce מכנסים apud eos exprimuntur. Non tantum Galli hoc genus vestimenti *des calçons* vocant, sed & ipsi Judæi. Videatur Jachias in Danielem cap. III. XXI. ubi vox פטשין quam vocem volunt proprie nostras brachas significare, exponit per קלצי id est *calçon.* Optime quidem si formam & usum hodiernum spectemus, nihil enim aliud significat Italorum *Calzi* & Gallorum *Calçones* quam feminum velamenta, ea quidem quæ infra alia gstantur, ideo Belgis **onderbroeck.** Si tamen ad vocis Etymologiam attendamus, proculdubio male dicuntur *Calçones*, cum illa vox a calceis aut caligis deducta sit, quæ nihil aliud significat quam pedum tegumenta, ut vel ex veste illa Imperatoris constat, unde & *Caligula* dictus, quæ pedem vestiebat, non autem femina, quemadmodum id ex Tacito *Annal. lib.* I. aliisque facile probari potest. Eadem etiam voce *caliga* usus est vulgatus, Interpres sane doctissimus, in exponenda voce ὑπόδημα, quod calceum significat. Sed quoniam hodie Gallorum *Calçones* etiam significant feminalia, sive hrachas, & quidem illas quas carni proximas & infra cætera vestimenta gerimus Sacerdotum מכנסים optime *Calçones* dicuntur ab interpretibus Gallicis:

cum

cum non tantum femina velaverint; sed & interiores fuerint vestes, infra scilicet tunicam absconditæ.

CCCXVIII. Et ipsæ *bracha* idem sæpe significant. Nam apud veteres aliquando nihil aliud sunt quam tibialia, crurum & pedum tegumenta, pedules, & crurales fasciæ. Epiphanius *de Catarrhis*: τὰ δὲ ἄλλα, ποδεῖα ὡς εἰπεῖν, τὰ ἐξ ἱματίων γεγενημένα, ἃ παρά τισιν ὀδώνια κέκληται, ἢ βράκαι, χερσὶ περιτιθέασιν, δακτύλους δὲ τοῖς ποσίν. *Quantum ad reliqua, pedules, uti dicitur, ex vestimentis facta, quæ a quibusdam Odonia vocantur, aut brachæ, manibus induunt, annulos autem pedibus.* Ubi per *brachas* Epiphanius proculdubio intelligit fascias illas, quibus crura & pedes velare solebant veteres. Idem per brachas intelligit interpres Juvenalis, cum dicat: *tubruci*, quod tibias bracasque tegunt. Est enim posteriorum ævorum Latinis *tubrucus* quasi *tibiarum roccus*. Ex his omnibus patet, cuncta ista vestimenta, quæ aliquo modo crura. & femina tegebant, veteribus dicta fuisse, *feminalia*, *succinctoria*, *ventralia*, *caligas*, περισκελῆ, ἀναξυρίδας, διάζωμα & περίζωμα. Hinc apud Hesychium & Suidam eadem significatio omnibus attribuitur. φιμινάλια, περισκελῆ & βράκια. Usus tamen voluit, ut fere omnes istæ voces adhibitæ fuerint, ad significandum certum aliquod vestimentum, quod hodie *feminalia*, Gallice *Calçons* & *hautdechausses*, Germanice Bruch/ Italice *bragas* & *brayes* vocamus. Quæ primo pedem tantum aut crura velabant, sed tractu temporis adhibitæ sunt ad significanda vestimenta quæ fere totum corpus inferius vestiunt. Sic a ξύρῳ *crure* brachæ dictæ sunt ἀναξυρίδες. Ita & hodie Germanis & Belgis eædem brachæ vocantur buxen & boxen/ a *baxea* certo aliquo genere calceamenti, de quo vide apud Plautum. *Menechm. Act.* II. *Sc.* III.

CCCXIX. Ut autem formam מכנסים Hebræorum Sacerdotum melius caperemus, primum observabimus quas partes corporis debuerint tegere, deinde cætera, quæ ad eorum structuram pertinent, examinabimus. Inferius igitur corpus tegebant, aut si mavis medium eorpus paulo infra mammillas ad genua usque. Moses quidem Exodi XXVIII. versu XLII. dicit brachas initium sumpsisse ממתנים *a lumbis*; sed illud a multis doctoribus ita explicatum fuit, quasi circa cor constrictæ fuissent. Ezechiel Propheta cap. XLIV. XVIII. de feminalibus Sacerdotum sic loquitur: ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע *Et feminalia linea erunt super lumbos*

lumbos eorum ; *Non cingentur in ſudore.* Jarchius ad hæc verba quidem animadvertit : Deum Sacerdotibus veſtitu laneo interdixiſſe , ideoque juſſiſſe ut eſſent פשתים *linea* ; quia lana facile ſudorem excitat in corpore. אסרה inquit, התורה לכהנים מלבושי צמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר : *Lex vetuit ne Sacerdotes veſtes laneas geſtarent, quia lana ſudorem excitat in corpore , unde caro ſudore inquinatur.* Eodem ſenſu hunc locum intellexit Junius & alii bene multi. Aquilæ ſecunda editio *Buza* habet, ut obſervat Hieronymus : putatque hoc ſignificare , Sacerdotes non eſſe cingendos violenter , arcte atque conſtricte inſtar vinctorum : ne in miniſteriis ſacerdotalibus inhabiles fierent , & quæ ſequuntur ; in qua ſententia videntur etiam fuiſſe Septuaginta , habent enim *βίαν. Non accingentur violenter.* Nihilominus aliam etiam habet explicationem : ſcilicet intelligendum eſſe , ne cingerentur in loco ubi ſudant: ut locus cincturæ per Prophetam iudicaretur , non ſupra axillas , nec infra lumbos. שנינו בבריתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למעלה מאצילים ולא למטה ממתניהם שהוא מקום זיעה אנ לא שו״ירא בלע״ז *Diſcimus ex traditione exotica: Non cingentur in loco ubi ſudant. Non ſupra axillas , nec infra lumbos , quia ibi eſt locus ſudoris , barbare , EN LA SUEUR.* Kimchius Prophetam eodem modo explicat : פי׳ ר״ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתנים ולא למעלה לאציליהם אלא כנגד אצלי ידים : *Doctores noſtri beatæ memoriæ hoc exponunt* , non cingentur in loco ubi ſudant, *ſecundum traditionem* : *quando cingunt , non cingunt ſe infra lumbos , nec ſupra axillas , ſed circa axillas.* Hæc traditio totidem verbis reperitur in *Maſſechet Sevachim, cap.* II. Ad iſtum locum in Gemara Jarchius animadvertit, *locum ſudoris* eſſe in lumbis , & in axillis : שהבשר נכפל על הבשר ומהחמם ומזיע *quia caro duplicatur , ut incaleſcat , & facile ſudet.* Pergit Jarchius & explicat quid ſit כנגד אצלי ידיהם *circa axillas* nempe : על צלעותיהן כנגד המרפק *Ad coſtas circa humeros.* Optime igitur Chaldæus hæc verba לא יחגרו ביזע ſic παρέφρασε. לא יזרזון על חרציהון אלהין על לבבהון ייסרון *Non cingent ad lumbos , ſed ad cor ſuum cingent.* Hæc quæ ita diſputantur de loco cincturæ, quidam intelligunt de balteo tantum , ut ex gloſſis Jarchii Codice *Sevachim* cap. II. conſtat : nihilominus idem etiam intelligi putant de loco ubi ſtringuntur feminalia ; non ſolum ea de cauſa, quod quidam cre-

crediderint hoc debere intelligi de vestibus lineis, non autem de laneis, qui laneæ sudorem facile excitant: sed etiam quia Maimonides expertis verbis dicit, loco modo laudato, *feminalia* liganda, aut stringenda esse *circa cor.* Igitur, secundum has traditiones מכנסים sive *feminalia* sacerdotum constringi debebant supra umbilicum, non multum infra axillas, circa cor.

CCCXX. Inde a pectore dependebant sacerdotum brachæ, testante Mose, loco toties citato, עד ירכים *ad genua* usque: ad finem scilicet feminum, ubi genua incipiunt. Hoc sensu explicatur a Maimonide, loco supra laudato. עד סוף הירך שהוא הארכובא *Ad finem feminum ubi genua.* Rabbi Levi Barselonius Præcepto XCIX. sic commentatur: המכנסים צורתן ידוע בכל מקום והיו גדולים ממתנים עד ירכים כלומר עד הירכים שהוא הנק׳ גנוי *Feminalium figura ubique nota est, quorum quadam magna sunt a lumbis ad femina, ut dicitur*: ad femina, *quæ dicuntur GENOV.* En per ירכים intelligit genua, id est τὸ סוף הירך *finem feminum.* Hieronymus *in Epistola ad Fabiolam: a nostris dicuntur feminalia, vel brachæ usque ad genua pertingentes.* Non erant dimissæ infra genua ut genua includerent, sed finiebantur supra genua, ubi femina finiebantur. Quod monitos velim veritatis studiosos, ne sibi imponi sinant ab iis qui nobis persuadere conantur, genua feminalibus Sacerdotum inclusa fuisse: quales brachas exhibent tabulæ *Leonis Iudæ*, & post eum *Leusdenii* Ultrajectini Professoris, qui etiam expressis verbis dicit, *Dissert.* XXVII. *Inferne ipsa genua attingebant, imo includebant*, quod tamen nec *S.* Scriptura, nec Hebræorum antiquitas docet. Cur longiora esse non potuerint hæc feminalia docet *Aben Ezra:* יהיו קצרים שלא יכשל בהם *erunt brevia ne impedimento sint.*

CCCXXI. Ex his facile detegi poterit hujus vocis *Brachæ*, Bruch/ **Broeck**/ *brage*, *brayes*, βράκια, & אברקסין scaturigo: ita scilicet dici a *Genu.* Notum est *genu* Hebræis esse ברך *berech*, & Syris ܒܘܪܟܐ *borcho.* Hinc *brachæ* fere apud omnes Europæ populos. Nam quemadmodum Græcis certum vestimenti genus dicitur καρπωτὸν a καρπῷ & Hebræis פסים a פס (de quo nos fuse lib. I. cap. XVI.) *vola manus*, quia manicæ istarum tunicarum ad volam manus usque protractæ erant; ποδήρης *talaris*, quia ad pedes & talos demissa erat, & ἀναξυρίδες *cruralia* a ξύρῳ, sic & feminalia dicta sunt *brachæ* a ברך *berech*, aut Syrorum בורכא *borcho genu*, quia ad *genua* demissa erant. Nec a sententia mea dimovebor,

bor, si quis mihi opponat, brachas ita non dici ab ipsis Hebræis, sed potius סרבלא *sarbala*, & כמש aut מכנסים cum tamen eadem voce ברכא videantur debere uti, si esset vox Hebræa: & Syris, nti constat ex *Targum Ierusalemitano*, corrupte dici אברקין pro אברקסין, aut potius pro ברקסין a latino aut Græco *bracca*, *βϱάκια*, ut & Latine פמלניא corrupte *feminalia*; nam hoc non obstat quo minus illius origo sit Hebræa. Quis nescit quam misere voces soleant mutari & corrumpi successu temporis? Infinita exempla adferre possem ad demonstrandum, origines & scaturigines vocum linguarum, & artium, in natali suo solo sæpe exaruisse, cum tamen alibi ex iis quasi rivuli aut potius stagna quædam supersint: ut non mirum esset, si diceremus feminalia aliquando ab Hebræis etiam *brachas* dictas fuisse, eandemque vocem postea a multis populis receptam & conservatam fuisse, apud Hebræos autem interiisse tractu temporis, succedentibus apud eos aliis vocibus. Sed non plane interiit vox *bracha* apud Hebræos: est enim Talmudicis, ut videre est, *Massechet Kelim cap.* XXVI. *Misna* III. ברכייר corium sive *ventrale* opificum (Belgice **een Schoots vel**) quod ad genua demittitur, aut *quod genua tegit*, ut habet glossa.

Hinc patet male vulgo scribi *braca* & pejus *bracca*; potius scribendum esse *bracha*, quemadmodum etiam iu optimis Codicibus Ciceronis *brachati* & *bracha* legitur. Manifestum etiam est non minus errasse. Isidorum *Orig. lib.* XIX. *c.* XXII. cum crediderit: *bracas* dici *quod sint breves*, quasi esset vox Latina. Optimo tandem jure *Salmasius* ad *Tertull. de Pallio*, cap. I. carpit eos, qui hanc vocem Gallicam putarunt, ut Diodorus Siculus & alii. Sed pessime magnus vir ipse deceptus est, eodem loco, ubi contendit vocem istam esse Græcam. Fefellit eum proculdubio doctissimus Casaubonus in *vita Augusti*, ubi eandem sententiam docuerat.

CCCXXII. *Bernhardus Anglus*, vir cui propria saliva vehe-
„menter placet, eamque ab omnibus lambi desiderat, in me plus
„semel sine causa acriter & ineptissime debachatus, ferre non po-
„test meam, de *feminalibus* Sacerdotum Hebræorum sententiam;
„minime quod vocem *bracha* Hebræam vel Syram crediderim,
„illudque genus vestimenti cum cæteris sola fieri textura, absque
„acus opera docuerim. *Ad Iosephum Lib.* III. *cap.* VII. *pag.*
„171. conatur probare auctoritate Hieronymi, in *Epistola ad Fa-*
„*biolam*, dicentis *non posse in tela brachas fieri*, quæ sint verba

,, Josephi, ut putat Hieronymus. At nos *verba Josephi* περὶ τὰ
,, αἰδοῖα ῥαπλὸν exposuimus & simul ostendimus nusquam dixisse Jo-
,, sephum, *brachas in tela fieri non posse.* vide supra paragr. CCCXII.
,, ut nullam animadvertam rationem quæ *Bernhardum* moverit tot
,, verba Hieronymi chartis illinire? At non ego solus, sed reliquo-
,, rum hac ætate sugillanda fuit Theologorum credulitas. *Cæterum*,
,, inquit, *ni videretur hæc ætas Theologorum fabulis Rabbinicis pro-*
,, *pior magisque credula quam historiæ veteri, haud sustinuissem sta-*
,, *tim omnia, ex Hieronymo adjungi, viro licet Iudaicarum* παραδόσεων
,, *satis avido.* Miseros Theologos critico Bernardo, Ju-
,, daicarum παραδόσεων parum avido, credulos atque ineptos! Huic
,, critico nihil placet, præter Græculos mendaces eorumque fabu-
,, las. Displicent vehementer Pharizæi omnesque Rabbini. Pu-
,, deat itaque omnes, quotquot fuerunt alicujus famæ, *Iudaicarum*
,, παραδόσεων *avidos*, ipsos *Hieronymos*, *Augustinos*, *Origines*,
,, *Epiphanios*, *Munsteros*, *Reuchlinos*, *Buxtorfios*, *Capellos*, *Bo-*
,, *chartos*, *Seldenos*, *Lichtfootios*, tot alios, inter ipsos Anglos
,, magni nominis viros, quotquot hactenus Ecclesiæ utiles labo-
,, res impendisse creduntur, studio arduo, non cuilibet, nec ipsi *Ber-*
,, *nhardo* pervio.

,, CCCXXIII. Sed heu misero mihi! meum enim latus, (quam-
,, vis hominem nunquam viderim, de eo nunquam cogitaverim, mul-
,, to minus eum læserim) petit. Ego ipse sum qui tam grandia pec-
,, cata commisi, quia sum *hujus ætatis Theologus*: quia amo Anti-
,, quitatem quamlibet, sacram & profanam, non solum Græcorum,
,, Romanorum, aliorumque populorum, sed & Hebræorum sa-
,, pientiam, quod eodem loco mihi sint cunctæ fabulæ Græcæ &
,, Hebrææ, quod ex qualibet abysso, immo ex cujuslibet fimeto
,, margaritam eruere tentem. Ego itaque solus inter *hujus ætatis*
,, *Theologos*, in eadem pagina (ut & alibi variis locis, ubi ad quas-
,, libet cavillationes, atque inhumanos contemptus responsurus ero,
,, ut discat cavillatoribus ineptisque detrectatoribus nos esse *& can-*
,, *tare pares, & respondere paratos.*) ter fui nominandus & in cœ-
,, num dejiciendus. Primum quod non satis fuerim credulus, ut
,, brachas a Græculorum ῥάκω ῥάκος, & βράκος fuisse dictas cre-
,, diderim: sed ab Hebræorum, aut Syrorum lingua (quæ Græco-
,, rum aliorumque populorum linguarum, scientiarum & Religio-
,, num scaturigo.) ברך *berech*, vel ברכא *borcho*, *genu*, quia eo usque
per-

,, pertingebat, quemadmodum Græcorum καρπωτὸν fit a κάρπῳ,
,, ποδήρης a ποδὸς, & ἀναξυρίδες a ξύρῳ, ut & Hebræorum פסים a פס
,, uti paragrapho CCLXXIX. & CCCXVII. demonstro. Sed extorqueat
,, Bernhardus credulis, etiam quibuscunque potest fidiculis, *brachas*
,, ex aoristo verbi Getici *brican*; ex ῥήγνυμι fiat ῥάκω, ῥάκος & βράκος.
,, & id credat qui cum eo satis est credulus, ego non invideo, sed
,, miror magis ejus audaciam & φιλαυτίαν, immo & inscitiam in
,, linguis orientalibus eorumque antiquitate.
,, CCCXXIV. Sed & acri aceto perfundendus fui, quod do-
,, cuerim *brachas* fuisse integras contextas, absque opere acus. Præ-
,, sertim quod tanto labore ex imis fundamentis, & antiquitatis
,, spississimis tenebris in lucem protraxerim veterem ὑφάντειαν, tot-
,, que auctores exposuerim hactenus a nemine intellectos. *Quid*
,, *enim*, inquit, *illa* (scilicet ὑφάντεια) *ad Pontificem Iudaicum*
,, *sacrive scrinii arma? Phineasus sane protovestiarius nihil unquam*
,, *simile somniavit, aut sinciput aliquod Talmudicum.* Si ad Pontificem
,, Judaicum sacrive scrinii arma nihil facit ὑφάντεια, misere erra-
,, vit, ad mentem Bernhardi, Moses, aut potius ipse Deus, quod
,, tam expressis verbis jusserit, ut essent מעשה ארג *opus textoris. Sed*
,, בתפירה *acu committi poterant feminalia & manicatæ vestes, idque*
,, *non esset contra* מעשה ארג. Ita sane fieri poterat, atque ita fit
,, hodie. Sed & aliter fieri poterat, sola nempe textura, absque
,, acu, qualis erat tunica ἄρραφος Christi, si Evangelistæ credas.
,, Ita facta esse omnia Sacerdotum vestimenta, probavi, capite XVI.
,, paragr. XX. hujus editionis CCXLV. & alibi, quibus refutandis ni-
,, hil adduxit Bernhardus, nihil adducere potest. Si *acu* fieri po-
,, terant, cur expresse jubetur, ut fierent מעשה ארג *opere textoris*:
,, cum vestimenta omnia ex neta lana & lino variis coloribus auro-
,, que fieri non potuerint, nisi opere textoris, tela scilicet texenda
,, est, ut deinde ex ea partes variæ acu consuerentur, uti hodie fieri
,, solet a nostris sarcinatoribus. In Templo cuncta fuerunt מן המובחר
,, *ex optimo*; vestes itaque esse debebant preciosissimæ. Textæ au-
,, tem cariori emuntur pretio, ut patet vel ex Tunica Christi, quæ
,, ideo dicta est ἄρραφος & ὑφαντὸς ἐκ τῶ ἄνωθεν δι' ὅλȢ: ut etiam tota
,, ars ita texendi, ob carum pretium, tandem in oblivionem abie-
,, rit. At *nihil simile Phineasus protovestiarius unquam somniavit.*
,, Non credo, Bernharde, te præditum esse revelatione propheti-
,, ca Danielis, ut aliorum somnia possis divinare. Phineasus sane

,, non fuit somniator. (tu somnies quamdiu placet; cum somnia
,, tua adeo tibi sint grata.) Expressam Phineasus habuit legem Dei.
,, Tandem nec *sinciput Talmudicum ista somniavit.* Maimonides
,, non est *sinciput Talmudicum*, nec Gemarici, quidquid tu eos ri-
,, deas & contemnes. Hi claris verbis docent *Massechet Ioma*
,, *cap.* VII. vestes sacras fuisse textas, non acu consutas, uti hoc
,, & sequenti capite demonstro. Fateor Maimonidem credidisse
,, *manicas* fuisse assutas tunicis, quod ex Talmude probare tenta-
,, vit. Sed & nos ipsius errorem palam facimus, capite sequen-
,, te. Ultro tamen ipse fatetur *brachas* textas, non *sutas* fuisse.
,, Ipsam etiam tunicam, immo & manicas textas fuisse asserit, nisi
,, ut manicæ detextæ tunicæ corpori acu commissæ fuerint. Ad
,, quæ & nos respondimus.

,, Sed veterem hanc ὑφάντειαν *Braunio Theologo non invidet Ber-*
,, *nhardus.* Nec ego invideo Bernhardo invidiam, contemtum &
,, contradicendi libidinem. Nec ipsam criticam ipsi invideo. Amo
,, criticam quamlibet magnopere, eamque commendo. Amo &
,, inquiro, quantum possum, & quantum licet per otium, ipsas Fa-
,, bulas, non solum Orientalium, sed & Romanorum, & ipsius
,, Græciæ mendacis. Quousque cujuslibet nationis fabulæ, ritus, Re-
,, ligiones, veram historiam veterem solidamque Antiquitatem at-
,, que eruditionem amantibus sint legendæ, indagandæ, immo &
,, credendæ, quantus sit usus studii Talmudici, quantum omnibus
,, scientiis promovendis sit necessarius, hic non datur dicendi lo-
,, cus. Id alibi a me factum est. Hoc unicum hic addo: (& for-
,, te majori audacia quam multi exspectassent) absque orientalium
,, Linguarum, immo & Talmudicæ sapientiæ cognitione, ad ima
,, veræ Antiquitatis perveniri posse, a me negari, ringatur quan-
,, tum velit Bernhardus. Invideat itaque, vel non invideat; invi-
,, diam tamen viro honesto atque literato Bernhardi indignas ob-
,, trectationes redolere, modestiores atque sapientiores cuncti me-
,, cum judicabunt. Rideas ὑφάντειαν ex spissis Antiquitatis tene-
,, bris retractam si ita es γελαστὴς & γελαστὸς summopere tamen ab
,, eruditioribus laudatur, quod forte mordet te, cui honestissi-
,, morum virtutes displicent. De suis superbe, de aliorum labo-
,, ribus indigne judicat Bernhardus. Sane aliorum vigilias, labo-
,, res atque inventa ridere & superbe contemnere, in qua arte ex-
,, cellit Bernhardus, est viros doctos diligentioresque absterrere,

ne

„ne unquam ex remotiori Antiquitate quidquam eruere tentent,
„qua via ignorantia immo & barbaries serio commendatur. Sed
„tantus mihi non est Bernhardus ut propter ipsius sive contemptum
„sive ignorantiam quidquam negligam.

CCCXXV. Tandem eadem pagina acerbioribus sannis proscin-
„dendus fui. Crisim suam excercet in eundem Josephi locum,
„quem & ego allegavi, ad hæc verba: τέμνεται ἢ ὑπὲρ ἥμισυ &
„quæ sequuntur. *Divisum (subligar) usque ad medietatem, sed cir-*
„*ca ilia constrictum.* Ad hæc verba, inquam, absque ulla causa,
„sola libidine contradicendi, contemnendi, ne dicam calumnian-
„di, hæc habet: *aut Braunii* (interpretatio) *loco ultimo, qui ne-*
„*scit quid in humanis sit* τὸ ἥμισυ. Furit iterum Bernhardus in Brau-
„nium. Quid tibi peccavit Braunius, Bernharde?

Dic qua Tisiphone quibus exagitare colubris?

„Ut eo usque ipsi sis inhumanus. *Braunius nescit quid in humanis sit*
„τὸ ἥμισυ. Bernhardus id novit, insignis scilicet est Anatomicus viven-
„tium fortassis magis quam mortuorum. Sed quicunque viri docti
„atque honesti tuas ineptias, superbos tuos contemptus, legent cer-
„tissime mecum fatebuntur *inhumanum Bernhardum furore abreptum*
„*nescire quid sit humanitas, ne* τὸ ἥμισυ *quidem humanitatis intelli-*
„*gere, heleboro opus habere, ut cerebrum insania purget, ne aliorum*
„*laboribus in posterum plus æquo invideat.* Hæc Bernhardum in
„Braunium dixisse sufficit. His dictis, nihilo probato, vicit. Do-
„ctus vult haberi obtrectator, & sapientiæ, si diis placet, dictator.
„Audeo tamen ipsi commendare prudentiam & humanitatem.

CCCXXVI. Utut sit, mihi persuasissimum est, vocem *bracha*
esse Hebræam, a ברך *berech* genu, scilicet ad genua demittebantur.
Fateor tamen apud Antiquos etiam in usu fuisse brachas, quæ
ad talos usque dependebant, immo quæ totum pedem & crus si-
mul & femina velabant, quales hodie habent Nautæ & alii, præ-
sertim in frigidioribus Regionibus, Italis *Calze marinaresche.* E-
jusmodi brachas forte intellixit Hieronymus ad cap. III. Danie-
lis versu XXI. ubi כרבלין *bracha* dicuntur, Symmacho ἀναξυρίδες,
quibus crura tegebantur, & tibiæ, quasi crurales & tibiales appella-
ta sunt, forte quia femina & crura simul tegebant. Scythas ali-
osque populos Septentrionales brachas gestasse, quæ totum fere
corpus tegebant, docet Pomponius Mela *de Situ Orbis lib.* II.
cap. I. *Totum brachatum corpus, & nisi qua vident, etiam ora ve-*
stiti.

ſtiti. De iiſdem *Ovidius lib.* III. *Triſt. Ecl.* x.

Pellibus & ſutis arcent mala frigora brachis,
Oraque de toto corpore ſola patent.

Tales brachas ex pellibus animalium vidimus magna copia Fliſſingam advectas ex freto Davis, anno CIƆ IƆC LVII. toti corpori, a calce ad caput uſque muniendo aptas. Nec multum ab his differunt *Suevorum*, ſive *Suaborum* brachæ in Germania, apud alios populos plane ridiculæ. Eodem prorſus modo brachata conſpicitur ſtatua illa gauſapata, Regis Parthorum, ubi brachæ apparent ad talos uſque demiſſæ. Vide Ferrarium de *Re veſt. parte* II. *lib.* I. *cap.* VIII. Hæc fortaſſis cauſa fuit, quod apud veteres brachæ & feminalia aliquando cruralia & pedules ſignificaverint, ἀναξυρίδες autem & caligæ, & cruralia brachas; cum non raro idem veſtimentum & femina, & crura, & pedes ſimul veſtiverit. Ne autem his multum inhæreamus, certum eſt Sacerdotum *brachas* ita dictas fuiſſe a *genu*, quod ſcilicet ad genua pertingerent.

CCCXXVII. Apertæ eſſe ſolent brachæ ad infimum ventrem ad emittendam urinam, &, (honos ſit auribus) ad anum, ad exonerandam alvum; cujus formæ ſunt hodie feminalia noſtrarum mulierum, & quorundam virorum. Talia in uſu fuiſſe apud Orientales populos ante multa ſæcula, colligi poteſt ex Codice *Niddah cap.* II. ubi aperturam anteriorem circa verenda vocant בית הערוה *locum verendorum*, poſteriorem autem בית הנקב *locum foraminis*. Audiamus Jarchium ad locum iſtum בית הנקב ובית הערוה דרכן היה לעשות הנקבים במכנסים כנגד בית הערוה להשתין מים מחוץ דרך שם וכן כנגד בית הערוה וכשגומר לקשור הנקב ברצועה וסותמו Locus ani, & locus verendorum. *Mos erat ut foramina* (ſive aperturas) *facerent in feminalibus, e regione verendorum, ad emittendam urinam foras, eodem modo fieri ſolebat e regione ani; qua re facta, foramen ligabant & claudebant ligulis.* Poſſet aliquis dubitare an Sacerdotum brachæ etiam non habuerint ejuſmodi aperturas, cum dicat Joſephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. διάζωμα περὶ τὰ αἰδοῖα ῥαπτὸν ἐκ βύσσου κλωστῆς εἰργνύμενον ἐμβαινόντων εἰς αὐτὸ τῶν ποδῶν ὥσπερ ἀναξυρίδας. ἀποτέμνεται δὲ ὑπὲρ ἥμισυ, καὶ τελευτῆσαν ἄχρι τοῦ λαγόνος περὶ αὐτὴν ἀποσφίγγεται. *Subligar circa verenda commiſſum. Factum ex byſſo retorta, cui inſerunt pedes (quod pedibus inſcendunt) tanquam cruralibus. Diviſum uſque ad medietatem, ſed circa ilia conſtrictum.* Ita hunc locum verto: cum Gelenii verſio mihi minime placeat:

non

non enim exprimit mentem Josephi. Quid quæso, intelligit per suas *dimidiatas bracas*? Nec magis arridet versio Gallica doctissimi *Arnoldi Andillensis*: cum locum istum admodum parce verterit; quod factum puto, non tantum quod in Hebraicis peregrinus fuerit (cum tamen non nisi in Hebæorum scriptis versatissimum admittam, qui nobis Josephum accurate interpretaretur) sed etiam quod non satis attenderit ad verba Græca. Sic ille, *Celui qui doit officier est obligé suivant la loy, d'etre pur & chaste, & vetu* (ubi ad verba, quæ allegavimus pervenit) *d'un habit nommé Manachaz, c'est a dire qui serre fort. C'est une espece de calçons de lin retros, & qui s'attache sur les reins.* His verbis quidem docet Sacerdotum vestitum fuisse feminalia, sed nec formam, (quod tamen observari debuit, cum in rebus sacris minima etiam sint notanda) expressit, nec Josephi mentem intellexit. Nihil jam dicam, quam male cum cæteris interpretibus retineat vocem *Manachaz* Græce μαναχασὴ, cum vocem istam corruptam ex Hebræo debuerit emendare, & scribere μιχνεσὴ, aut minimum μάχναση a מכנסי. Quorsum quæso illud addit? *C'est a dire qui serre fort.* An Josephus id voluit his verbis? βούλεται γὰρ συνακτῆρα δηλοῦν. Male vertuntur: *C'est a dire qui serre fort:* est enim συνακτὴρ nihil aliud quam *subligaculum*, *constrictorium*: aut tale quid. Cætera multa, quæ maxime erant notanda in descriptione feminalium, quam nobis dat Josephus, alto silentio præteriit, quod cuilibet patebit, si ad Græca attendat. Quid quid est, si Josephus non erravit, quemadmodum hac in re errare non debuit, cum ipse fuerit Sacerdos, & ejusmodi vestibus in ministerio sæpe vestitus, manifestum erit, cujus formæ fuerint feminalia Hebræorum Sacerdotum: ejusdem scilicet fere, cujus sunt hodie nostræ brachæ. Pedes enim iis inserere, aut potius pedibus eas *inscendere*, (utitur Josephus verbo ἐμβαίνειν) quemadmodum & tibialia, aut cruralia inscendere solemus. Dicuntur etiam a Josepho περὶ τὰ αἰδοῖα ῥαπτὰ *circa verenda consuta*, non quod revera consuta fuerint: erant enim *opus textoris*, sed quod circa verenda fuerint commissa, uti solent: sed a verendis ad ilia divisa, ad comprehendendum ventrem & clunes.

CCCXXVIII. Superne ad lumbos constringebantur, & corpori alligabantur certis quibusdam vittis, aut ligamentis, quæ feminalibus ita erant inserta, ut potuerint arctari & laxari pro libitu,

tu, & pro craſſitie corporis, iuſtar crumenæ, quæ aperiri & claudi ſolet: ideo כים marſupio ſimilia eſſe dicuntur feminalia, ut videre eſt apud Maimonida *Kele Hammikd. cap.* VIII. המכנסים בין של כנ׳ בין של כה׳ הם ממתנים עד ירכים שהוא למעלה מן הטיבור קרוב מן הלב עד סוף הירכים שהוא הארכובה׃ ושנצים יש להם ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה אלא מוקבין כמין כים *Feminalia, ſive ſummi Pontificis, ſive cæterorum Sacerdotum, a lumbis demittuntur uſque ad finem feminum, quæ ſunt genua. Et habent ligamenta quædam. Sed nulla eſt illis apertura, nec ad anum, nec ad verenda, ſed conſtringuntur inſtar crumenæ.* Hinc fortaſſis ab Euripide *ſacci* vocantur:

---- ἡ τῆς θυλάκους τοὺς ποικίλους

Περὶ τοῖν σκελοῖν ἰδοῦσα.

Quæ videbat ſaccos variegatos circa femina. ubi per *ſaccos variegatos* proculdubio feminalia intelligit, quia revera formam habent duorum ſaccorum, alias *biſſaciorum*, ſic dictorum a duobus ſaccis. Hæc autem ligamenta, quibus feminalia ſolebant corpori aſtringi, ab Hebræis שנצים vocabantur, ut patet ex capite ſecundo *Codicis Nidda:* ubi ad vocem שנצים Jarchius habet: אשר לטש כעין שלנו *quibus ligantur* (feminalia) *ut apud nos.* Et ſane notum eſt, apud nos feminalia ſolere ſtringi, certis quibuſdam ligamentis, aut nodulis, quibus pro ligamentis utimur, inſtar fibularum. Hæc autem ligamenta putamus fuiſſe inſerta ſuperiori parti feminalium, non quidem ut quaſi limbo alicui inſerta, aut adſuta fuerint, ut hodie ſæpe fieri ſolet, ſed ita ut alternis foraminibus inſerta fuerint. Cum enim feminalia fuerint *opus textoris*, non autem *opus acus*, ita debent concipi, ut omnia facta fuerint abſque opera acus, quod priori modo tam facile non potuiſſet fieri. Hæc eſt ratio quod a figura Judæ Leonis receſſerim, & שנצים ſive ligamenta hoc modo exhibuerim, ut infra in tabula patebit.

CCCXXIX. Feminalia, quibus hodie viri utuntur, fere ejuſdem formæ eſſe ſolent, cujus ſupra docuimus ex Talmude, fuiſſe brachas quaſdam apertas utrinque, niſi quod hodie Virorum feminalia unicam tantum habeant aperturam, ſcilicet ad verenda, non autem ad poſteriora. Sunt ex Hebræorum doctoribus, qui Sacerdotum feminalia ſimila eſſe dicunt noſtris, id eſt illis, quibus tempore ſuo utebantur. A noſtris autem brachis, quales hodie geſtamus, Sacerdotum brachæ plane diſſimiles erant; cum nullam omnino aperturam habuerint, nec ad anum, nec ad verenda; ita

ita quidem ut nec urinam emittere, nec alvum exonerare potuerint, nisi feminalibus prius exutis, ne inquinarentur. Imprimis notandus est locus, quem modo allegavimus ex *Massechet Niddah cap.* II. ubi de mulierculis & sacerdotibus mente læsis, (unde occasionem arripiunt formam feminalium sacerdotum describendi) disputant. מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פמלניא של פרשים למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להם שנצים ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה: *Cui rei similes sunt brachæ sacerdotum; Erant instar feminalium Pharisæorum, usque ad ilia, inferne usque ad femina. Habebant autem ligamenta. Sed non habebant nec locum ani*, (id est, aperturam ad anum) *nec locum pudendorum.* (i. e. aperturam ad pudenda.) Nota quæso Pharisæos ejusmodi brachas gestasse, ob pudorem atque modestiam: cum enim ita fuerint clausæ undique, obscœna non poterant detegi nec conspici, quod forte aliquo casu fieri potuisset, si ab anterioribus & posterioribus apertæ fuissent. Pharisæi modesti & verecundi videri volebant, cum in aliis rebus, tum maxime in vestibus. Sed per פרשים Gemarici forte non intelligunt Pharisæos, ita proprie dictos, sed omnes homines pios & pudicos. Glossa ad locum istum פרשים, habet צנועים *modestos* sive *pudicos.* P*osset aliquis conjicere, per vocem* פרשים *intelligendos esse* Persas. *Eo magis, cum* Persæ *habuerint brachas, uti constat ex Suida, & ex eorum* Sarbalin, *quibus Persico more vestitus videtur Sadrac cum sociis suis. Dan.* III. *& de quibus nos inferius paragr.* CCCXXXIII. *Eo magis cum* Persæ צנועים modesti *dicantur triplici modo.* Cod. Berachoth. fol. 18. 2. בשלושה דברים אוהב אני את הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדרך אחר: Propter tres res amo Persas: sunt verecundi in cibo, sunt verecundi in loco secreto, verecundi in re alia (*nempe in lecto*) *videntur itaque tales brachæ dici ob verecundiam. Tamen* Persas *hic intelligi non puto, cum eorum* brachas *tales fuisse hactenus non constet. Præterquam quod* Persæ dicantur פרסיים magis quam פרשים.

CCCXXX. Ex his facile colligi potest, qua de causa brachæ Hebræis מכנסים dictæ fuerint: nempe a verbo כנס *inscendere*, sive *ingredi*, quia vestiri nequeunt, nisi eas quasi inscendamus, ut Josephus optime utatur verbo ἐμβαίνειν, quando de brachis vestiendis loquitur. Nec omittendum est מכנסים formæ *dualis* esse, non singularis, nec pluralis numeri, ob numerum feminum, quorum sunt duo. Sic & Euripides θυλάκους *saccos* habet pro feminalibus in duali, περὶ τοῖν σκελοῖν.

 Ut

CCCXXXI. Ut autem forma מכנסים *bracharum* Hebræorum Sacerdotum, prout eas ex Hebræorum traditione descripsimus, facilius intelligi possit, hac tabula eas lectori ob oculos ponere libuit.

EXPLICATIO TABULÆ.

A. A. מכנסים sive *brachæ* aut feminalia Sacerdotum.

B. B. Ligamenta, quibus feminalia laxari & constringi debent. Talmudicis שנצים.

C. C. Species *limbi*, cum multis foraminibus, quibus ligamenta inserta sunt, uti fieri solet in crumena.

D. Anterior pars brachæ, absque בית הערוה *apertura ad pudenda*.

E. Posterior pars etiam clausa, sine בית הנקב *apertura ad anum*.

Secunda figura exhibet Sacerdotem brachis vestitum.

CCCXXXII. Moses etiam rationem exprimit, ob quam Deus Sacerdotes voluerit vestiri brachis, scilicet לכסות בשר ערוה ממתנים עד הירכים: *Ad tegendam carnem nuditatis, ab ilibus ad femina.* Sane usus feminalium est inferiora tegere, quod experientia docet. Cum autem sacra pie & caste fieri debuerint, Deus imperavit, ut Sacerdotes contegerentur, non tantum tunica, sed & feminalibus, ne forte ea, quæ occultari debent, aliquo casu detegerentur coram populo: nam quum Sacerdotibus sæpissime incurvandum fuisset in mactandis & immolandis victimis, ejusmodi quid facile evenire potuiset, nisi verenda velata fuisent. Tale quid accidit Aruspici Tusco sacrificanti, de quo Martialis pro sua licentia, ita jocatur: *Lib.* III. *Epigr.* XXIV.

> *Ipse super virides aras luctantia pronus*
> *Dum resecat cultro colla, premitque manu,*
> *Ingens iratis apparuit hernia sacris.*

Ne autem idem accideret Sacerdotibus Dei Optimi Maximi, lex data est, ut inferiora tali vestimento operirentur. Notandum etiam est, apud populos quosdam idololatras, morem fuisse ut Diis sacra fierent nudo corpore, & quidem cum nefanda aliqua turpitudine: qualis præsertim fuit cultus Pehoris, de quo nos libro I. cap. I. aliquid diximus. Ne igitur veri Dei sacra similia viderentur Pehoris sacris, aliorumque Deorum stercoreorum, sunt qui credant, Deum

II.
I.
A
A
C
C
E
C
C
D
B
B

Deum juſſiſſe, ut Sacerdotes feminalibus tegerentur. Hujus autem rei rationem dat Maimonides, *More Novochim libro* III. *cap.* XLX. *Iam pridem noſti manifeſto cultum Pehoris illis temporibus poſtulaſſe, ut verenda detegerent; ideo juſſit Deus Sacerdotibus, ut facerent ſibi brachas, ad tegendam nuditatem tempore miniſterii, eadem etiam de cauſa prohibitum fuit ad altare ne aſcenderent per gradus, ne eorum nuditas detegeretur.* Textum Hebræum ſupra jam allegavimus. Conſtat itaque factas eſſe brachas ſacerdotales, ſecundum legem Dei. לכסות בשר ערוה *ad tegendam nuditatem*; quæ Philo Iudæus *de Monarchia* ſic vertit: Περίζωμα μὲν εἰς αἰδοίων σκέπην, *bracha ad tegenda verenda.*

CCCXXXIII. Utrum autem Sacerdotes Judæi primi fuerint mortalium, aut apud Hebræos ſoli, qui brachas geſtabant, non auſim adfirmare. Hoc ſaltem conſtat, in tota ſacra Scriptura nullam mentionem fieri bracharum, ante tempora Moſis, immo valde veriſimile eſſe, apud Hebræos nullas fuiſſe in uſu, aut raras admodum. Tempore Noachi non fuiſse notas, vel inde videtur poſse colligi, quod Noachus vino ſepultus verenda detexerit, ut ſeſe ludibrio expoſuerit coram liberis ſuis, Exod. IX. Idem videtur colligi poſse ex capite XXV. Deuteron. ubi ſub pœna diminutionis manus prohibetur; ne fœmina virum pudendis apprehenderet. Quid opus fuiſset iſta lege, ſi caſus ille non facile potuiſset evenire? Id autem facillime fieri potuit apud Hebræos, cum nullas brachas geſtaverint, ſed tunicas & pallia tantum, quæ non ſufficiebant ad tuendas partes iſtas. Videtur etiam crura ſponſi tam facile conſpici potuiſse Cantic. capite quinto, quia temporibus illis non fuit moris ea brachis & cruralibus velari. Negari tamen non poteſt, hoc veſtimenti genus etiam receptum fuiſs a vulgo apud Hebræos. Tempore Nebucadnozoris Judæos, dum captivi erant Babyloniis, uſos fuiſse brachis, colligitur quidem ex capite III. Danielis verſu XXI. באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון ולבושיהון: Ubi סרבלין quibuſdam ſignificant מנעלים *calceos*, aut בתי שוקים *cruralia*, ut obſervat Saadias. Aliis ſunt מכנסים *brachæ*, idemque eſſe volunt, quod Arabis سراويلات, quæ vox fere nihil differt a voce سراولات, qua uſus eſt Arabs, pro Hebræorum מכנסים *brachis*. Et ſane quam facile permutentur B. & V. judicium eſto penes doctos. Sed סרבלא proculdubio idem eſt, quod Græcorum σαράβαρα, quam facile enim literæ R. & L. etiam per-

mutentur, non est quod multis verbis probem. Hesychio σαράβαρα est ἔνδυμα περὶ τὰς κνημίδας; ubi mallem legere cum Stephano, περὶ τὰς κνήμας, *vestimentum circa femina.* Suidas Σαράβαρα ἐσθὴν Περσικὴν ἔνιοι ἢ λέγουσι βράκια. *Sarabara est vestis Persica, quam nonnulli brachas vocant.* Jachias tamen aliique Hebræorum Magistri פטשין reddunt מכנסים *feminalia*, & סרבלא vestem superiorem, quale est pallium. Hispanis *Mantillo.* At sive פטשין sive סרבלין significent *brachas*, saltem ex hoc loco colligi potest, brachas illis temporibus notas fuisse, & earum usum apud Hebræos & Chaldæos obtinuisse. Sed supra jam docuimus ex *Codice Niddah cap.* II. Pharisæos, cæterosque, qui casti & pudici videri volebant, gestasse brachas, & quidem in usu fuisse certum aliquod genus bracharum, quæ ad verenda, & ad posteriora apertæ erant.

Doctissimus Bynæus, de Calceis Hebræorum Libro II. cap. ultimo, *refutandum me suscepit, quod aliarum sententiam de* סרבלא *allegaverim. Doctus lector facile animadvertet, me de re nihil certi statuisse. Dico tantum, sive* סרבלין*, ut nonnulli volunt, sive* פטשין *ut docent alii, fuerint* brachæ, *inde necessario colligendum esse,* Brachas *tunc temporis fuisse notas. Non adeo soleo esse audax ut in re tam incerta & abstrusa, quidquam magna confidentia adfirmem, contra viros undique doctos. Forte displicuit, quod addiderim rationes, cur a viris doctis* brachæ *credantur. Sed etiamsi apperte dixissem, significare* brachas, *sententiam tamen non mutarem, ob ea quæ ipsi afferre placuit: cum nihil habeat præter meras conjecturas, quæ & aliter exponentibus concedendæ sunt. Sed & hoc mihi denuo solatio est, quod non me, sed viros inter doctos primos, quorum sententiam recito, refutaverit*, Arabem, Saadiam, Aquilam, Theodotion, Symachum, Hieronymum, Hesychium, Suidam, Drusium, Bochartum, Salmasium, *tot alios. Tot tantosque viros malorum habere socios, magnum est solamen. At* סרבלא *dicit integrum exiit ex igne; ergo fuit* Chlamys, toga, vel pallium. *Ego vero, quia integrum exiit, conjicio fuisse* brachas, *cum sit vestimentum inferius & igni proximum. Addit* סרבל *significare* tegere, *ergo* Sarbala *est* Pallium. *Lubentius ideo* brachas *dicerem, quia nudam tegunt carnem. Tandem & hoc animadvertit, reliqua vestimenta dici* לבושין*, ita autem dici a* לבש *induere; ergo* לבוש *est vestis interna. Ego vero dicerem* לבש *dicitur de* Tunica *Sacerdotis. Levit.* VI. III. *Ergo tunica est vestis* interna לבש *dicitur de omnibus vestibus Aaronis & reliquo-*

liquorum Sacerdotum , ergo omnes vestes Sacerdotales sunt internæ. *Exodi* XXVIII. XLI. *vide & apud Danielem cap.* V. *com.* XXIX. *Tandem* לבוש *significat* vestimentum Regis, *Esteræ* VI. *com.* IX. *Ergo omnia Regis Assueri vestimenta fuerunt* interna. *Vide Ezech. cap.* XXIII. *com.* VI. *& alibi. De hisce docti judicent. Quid quid est, puto me temeritatis accusari non posse, quod in re abstrusa , ut solent magistelli, nihil magna auctoritate determinaverim, præsertim contra tot tantosque viros , & antiquis temporibus & nostro seculo venerandos.*

CCCXXXIV. Brachas autem in usu fuisse apud reliquos populos cultiores , & in Regionibus quidem calidoribus, tam facile probari non poterit. Galli, ut ob saga, ita propter brachas celebres fuerunt, ideo *brachati* dicti. Sed apud Romanos rarissimum fuit id genus vestimenti, ante tempora Imperatorum: ideo vestimentum, barbarum sæpissime dicitur, quasi ignotum cultioribus populis. Sane Julium Cæsarem brachis non fuisse vestitum, apparet ex Suetonio. Narrat enim Imperatorem , *ubi animadvertit, undique se strictis pugionibus peti , toga caput obvolvisse, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxisse, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata.* Nisi brachis caruisset Cæsar, non opus fuisset corporis partem inferiorem tam solicite tegere, ut a Torrentio optime observatum est. Augustum, quidem usum fuisse tibialibus & feminalibus, testatur idem Suetonius, sed non nisi tempore hiberno. Tempore Saturnini milites nullas habuisse brachas, colligi etiam potest ex eo, quod jusserit *cum sagis convivio discumbere milites, ne inferiora nudarentur.* Vide Trebellium.

CCCXXXV. Sed & Sacerdotes apud Ethnicos brachis caruisse quum sacra faciebant, satis manifesto patet ex aruspice illo, de quo Martialis *lib.* III. *Epigram.* XXIV. cujus *hernia* (id est pudenda, ut a nonnullis explicatur) *apparuit, dum pronus cultro colla resecat.* Sunt quidem aliqui, qui nobis marmora exhibent, quibus popæ & sacrificuli conspiciuntur, qui inferiora succinctoriis sive feminalibus velata habent ; sed non ejusdem formæ, cujus sunt Hebræorum Sacerdotum brachæ, aut quales erant Hebræorum feminalia. Sed de brachis veterum, qui plura videre cupit, adeat Commentaria doctissimi *Casauboni* ad Suetonium, *Nigroni-*

um de caligis & alios, Noſtrum inſtitutum erat non niſi Sacerdotales brachas deſcribere.

CAPUT II.

DE כתונה TUNICA.

כתנת *ſecundum veſtimenti genus. Ejus præceptum exſtat Exodi* XXVIII: IV. *Varii interpretes. Ioſepho* כתנה *a* כתנא lino. *a* כתנה *fit* χιτὼν *&* tunica. *Gallorum* hoquoton. *Error Iſidori.* Cotte *utrum a* χιτὼν, *an a* κροκωτῷ? כתנה *quibuſdam dicitur* Camiſia, *quod ab Arabum* القميص *&* قميص *non a* Camis, *nec a* χαμαὶ, *ut male Iſidorus & alii. Germanorum & Belgarum* Hemed *&* Hemd / *ab Arabum* ومقص, *mutato* S *in* D, *quod frequens. S & D apud Arabas unico puncto tantum differunt.* כמז *rei collectio.* כומז *faſcia pectoralis.* כמס recondere, latere, Camaſena *latium a* latendo. *Et* חלוק *dicitur tunica. Hinc* ein Klocke / cloche *Campana. Anglis pallium* cloake. Cloaca *a rotunda cavitate. Materia tunicæ* שש *&* בד *linum ſive byſſus. Tunicæ forma. Ad talos demiſſa. An corpori arcte linum adhæſerit. Ioſephus allegatus.* מדו בד *Levit.* VI. IV. משולשים, מרושלים, *Tunica longior retrahi & balteo ſtringi poteſt. Tunica manicata. Manicæ ad volam manus pertingebant.* καταςφιγμένος. *Locus difficillimus & corruptiſſimus Ioſephi tentatur. Male vertitur Gallice ab Andillenſi. Tunicæ non habent ſinum, ſed amplam aperturam circa collum. Ioſephi locus examinatur cum verſione Gallica Andillenſis.* ἀρπεδόνες *quid?* ἀναδεῖν. *Tunica Sacerdotum, utrum habuerint fibulas. Gelenii & Andillenſis error. Tunicam funiculis ligari circa collum. Figura Tunicæ in Bibliis Gallicis. Iobi* XXX. XVIII. *brevis explicatio. Tunicæ Sacerdotum textæ. Manicæ ſeorſum attexuntur. quo ſenſu? Non aſſuuntur acu. Error Maimonidæ. Licia tunicæ ſenis filis conſtabant. Figura in tunica* חשבץ. πλινθίοι, ocellatum. Samuel Lee *doctus Anglus quales figuras* τὸ חשבץ *crediderit. Eædem figuræ quæ in tunica Summi Pontificis, etiam in cæterorum Sacerdotum tunicis reperiuntur.*

riuntur. Locus Exodi XXVIII. *verſ.* IV. *explicatur. Tabula tunicæ. Explicatio figurarum. Tunica in uſu apud plures populos. Eſt antiquiſſimum veſtimentum. Varii loci allegati & explicati. Plura genera tunicarum in uſu apud veteres. Breves tunicæ.* Camiſole, Chemiſette. **Hemd-rock.** *Tunica* χειρειδωτὸς, καρπωτὸς manicata. *Colobia*, Κολοβὸς *&* Κολόβιον. *Tunica altera exterior, interior altera. Tunicæ interiores ut plurimum lineæ. Tunica talaris & manicata fœminarum habitus. Varii auctores allegati. Tunicas etiam virorum eſſe veſtimenta. Sacerdotum Gentilium quoque habitus.* Καλάσιρις *apud Euſtathium quid?* Linigeri & grex liniger.

CCCXXXVI. SEcundum veſtimenti genus, quo veſtiebantur Hebræorum Sacerdotes eſt כתנת *tunica.* Præceptum ejus extat Exodi cap. XXVIII. commate IV. Græci habent χιτῶνα κοσυμβωτόν. Vulgatus *tunicam ſtrictam.* Lutherus Ein engen Rock. Galli, *la chemiſe qui tienne ſerrée.* Diodati, *la tunique contrepointée.* Junius & Tremellius, *tunicam teſſellatam.* Chaldæus כתונא מרמצא Belgæ **een Rock met oogskens**. Joſephus *Antiquit. lib.* III. *cap.* VIII. χεθομένη: ſed corrupte, ut ſolet, pro χεθόνε.

CCCXXXVII. Si Joſepho credimus, tunica ab Hebræis dicetur כתנת propter materiam, nempe a lino, כתנא enim Hebræis *linum* ſignificat; unde fortaſſis Arabum aliorumque populorum קוטון *coton*, ſive Xylinum, Hebræis צמר גפן *lana vitis* & Germanis Baumwol/ de quo nos plura lib. I. cap. VI. Cum itaque Hebræis aut potius Chaldæis כתנא linum ſignificet, Joſephus credidit tunicam dici כתנה quaſi diceres *lineam. Antiq. lib.* III. cap. VIII. χεθομένη (lege χεθόνη) καλεῖται λίνεον τοῦτο σημαίνει. χεθὸν γὰρ τὸ λινὸν ἡμεῖς καλοῦμεν. *Chethomene*(potius *Chethone*) *dicitur. Hoc linum ſignificat. Nos enim linum Cheton vocare ſolemus*; Sed valde dubito, utrum illa revera ſint verba Joſephi, an potius prolata fuerint ab aliquo Græculo ſciolo, qui valde amant in vocibus hoc modo ludere. Si hoc verum eſſet, omnes Hebræorum כתנות *tunicæ* deberent eſſe lineæ: quod tamen falſum eſſe conſtat, ex tunicis Joſephi & Thamaris, quæ erant כתנת פסים tunicæ paragaudæ, pretioſis inſtitis ornatæ, quod magis de tunica lanea intelligi puto, quam de linea. Sed ſi in ipſa voce כתנת ipſa materia etiam conti-

 netur,

netur, ut omne quod כתנת dicitur necessario ex lino factum oporteret, quorsum adderentur שש / בד ופשתן & Chald. רבוץ *linum* & *byssus?* Fateor quidem, linum antiquissimis vestimentis præbuisse materiam, & fortassis ante lanam, ut non mirum, si quis diceret, prima vestimenta apud antiquos כתנות *linea* dicta fuisse a materia, & postea omnes tunicas cujuscunque fuerint materiæ: cum antiquitus multa vestimenta nomina sumpserint aut a materia, aut a colore, aut etiam a forma: inde tamen non sequitur omnes tunicas fuisse lineas.

CCCXXXVIII. Cæterum vox כתונת a multis aliis populis adoptata est. Hinc Græcorum χιτὼν, & Latinorum *tunica*. Male autem *Varro tunicam* sic dictam vult a *tuendo corpore*. Male etiam *Isidorus tunicam* derivavit a *tono*: *quia*, ut ait, *in motu incedentis sonum facit, tonus enim sonus est*. Hinc & ipsum Gallorum *tunique* & *Hoqueton*. Nam quis non videt *Hoqueton* esse ipsissimum Hebræorum כתנה cum ה emphatico, quasi הכתנה *Haketona*, aut Græcorum χιτὼν cum articulo, ὁ ἡ, quasi ὁ aut ἡ χιτὼν. Sed de Germanorum & Gallorum *hoqueton*, quædam etiam observata vide apud Stukium, *de Sacrificiis Gentilium*. Ausim fere dicere, ipsum Gallorum *cotte* etiam derivari a χιτὼν & כתנה, quicquid viri docti dixerint de κροκωτῷ.

CCCXXXIX. Sacerdotum Hebæorum tunica, etiam *Camisia* dicitur ab Hieronymo *ad Fabiolam*, ab Isidoro *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXI. a Gallis *chemise*, *Camisole*, & ab aliis non paucis. Isidorus *Camisias* sic dici ait, quia in iis dormimus in *camis*, id est in stratis nostris. *Orig. lib.* XIX, *cap.* XXII. *Cama*, ut habet alibi, *est brevis lectus, circa terram: Græci enim Cami breve dicunt.* Hinc Hesychius: χαμεύνη σιβὰς, καὶ ἡ ταπεινὴ κλινίς. καὶ χαμεύνης ὁ χαμαὶ κοιμώμενος. A *Cama* proculdubio Gallorum *Camus*, homo naso brevissimo, *simus*; nisi quis dictum velit a *Camuro*, ut observat doctissimus Menagius. Sed & ipsum *Camurum* forte nihil aliud est quam Græcorum χαμαὶ, ex quo etiam Galli suum *Camurum* & *Camus* fecisse videntur. Quicquid alii dixerint, mihi persuasissimum est, *Camisiam* dici ab Arabico القميص quod tunicam significat. Est etiam Arabibus قمص *vestiri tunica indui.* Ex eodem fonte, mea quidem sententia, fluxit Germanorum & Belgarum Hemed quasi Hemes / mutato S. in D. quod est frequentissimum

tissimum apud Orientales, eo facilius cum apud Arabas ص S. & ض D. unico tantum puncto differant. Igitur قميص Hemed / *Camisia*, *Chemise*, *Camisole*, Belgis **een Hemdt-rock** / unum idemque est, quicquid dixerint Isidorus, Scaliger, Vossius, Ferrarius aliique Viri magni. Hæc multis conjecturis confirmare possem, si liberet. Addam tamen כמז Arabis esse *rei laxioris collectionem & compressionem*, ut rotunda fieret. Hinc כימז *Cumaz*, fascia pectoralis, qua mulieres mammas compriment. Licet igitur conjecturari, Arabis tunicam dici *Camisiam*, quia corpus occultat & recondit, unde & *Camasena Latium* a *latendo*, est enim כמס *recondere*. Deut. XXXII. XXXIV. Hebræorum Magistri tunicam non raro חלוק *chaluk* vocant. Ita sane vocatur a Barselonio. At חלוק eisdem est indusium, interula sive *Camisia*. *Massechet Schab. cap.* XVI. חלוק dicitur, קמי״שא על בשרו *Camisia super carnem suam*. Constat præterea שמלה quæ vox non raro interulam sive Camisiam denotat, etiam dici חלוק: nam pro eo quod Exodi XXII. XXVI. legimus שמלתו לעורו היא Targum Jonathanis habet היא חלוק הותביה דנפלא למושכיה *Est indusium tegumenti ejus, quod cadit in cutem ejus* Non possum quin obiter notem, tintinnabula majora, quibus hodie in templis utimur, vulgo *campanas* aut *nolas*, nomen suum sortita esse a voce חלוק: dicuntur enim Germanice & Belgice Ein Klocke / Gallice *une cloche*. Sed propius accedit vox Anglica *Cloake*, qua certum genus vestimenti veluti *pallium* intelligunt. Et cum חלוק significet omne id, quod est cavum, ego facillime inducerer, ut crederem ab eadem voce etiam derivari Latinorum *cloacam*. Itaque חלוק Klocke / *cloche*, *cloake* & *cloaca* unum idemque est.

§ CCXL. Materia tunicæ dicitur שש. Exodi XXVIII. XXXIX. & cap XXXIX. XXVII. Levit. autem cap. XVI. IV. vocatur בד. Sed utrumqe *linum* significare, supra pluribus in locis ostendimus. Hac de causa Josephus, ut jam modo diximus, eam χεθὸν ex Hebræo כתונה vocari putat, quia facta erat ex כתנא *lino*. Iterum intelligendum est linum pretiosissimum, secundum præceptum מן המובחר *ex optimo*. Hinc a nonnullis tunica *byssina* dicitur, & a Josepho, loco toties a nobis laudato: ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης. quæ fere verbotenus repetuntur, ut fieri solet, ab Hieronymo in *Epistola ad Fabiolam*. Chald. & Græci Exodi XXVIII. XXXIX. & Lev. XVI. IV. ubi de tunica Summi Pontificis, habent: כתונא דבוצא

χιτὼν ἐκ βύσσου, *tunicam byssinam.* Sed ne putes cæterorum Sacerdotum tunicas ex alia factas fuisse materia, Exodi xxxix. xxvii. legimus, non tantum Aharonem, sive Pont. Max, sed & filios Aharonis, id est, totam sacerdotum turbam habuisse כתנת שש, quod iterum Græcis & Chaldæis est: χιτὼν βύσσινος & כתנא דבוצא *tunica byssina.* Sacerdotes omnium fere populorum solitos fuisse ministerium obire in vestimentis lineis, ideoque tunicis lineis usos fuisse, multi docent, & nos illius rei varia exempla attulimus cap. vi. lib. i. paragpho xciv.

De colore tunicarum nihil dicturus sum, cum vel cœcis constet, linum sive byssum fuisse albam.

CCCXLI. Nec magna erit difficultas circa hujus vestimenti Formam. Fuit enim vestis rotunda, undique clausa, a collo ad talos demissa, & utrinque manicata. Uno verbo, tunicis nostris interioribus, quas *Camisias*, Gallice *Chemises* vocare solemus, non multum absimilis. *Iosephus*: ἐστὶ δὲ τοῦτο ἔνδυμα ποδήρης χιτὼν περιγεγραμμένος τῷ σώματι, καὶ τὰς χειρίδας περὶ τοῖς βραχίοσιν κατεσφιγμένος. *Est vero indumentum illud, talaris tunica, corpus ambiens, & manicas circa brachia adstrictas habens.* Rabbi Levi Barselonius, *lege* xcix. הכתנת הוא כעין חלוק רב של ישמעלים *Tunica est instar Camisiæ magnæ Ismaelitarum.* Dicitur autem *Camisia magna*, cum fuerit longa & ad talos demissa, unde Josepho ποδήρης. Maimonid. *Kele Hammikd. cap.* viii.: אורך הכתנות עד למעלי מן העקב *Longitudo tunicarum erat usque ad talos.* Eadem docent Hieronymus *ad Fabiolam* & Isidorus *Orig. lib.* xix. xxi. Nec admodum laxa fuit, sed τῷ σώματι περιγεγραμμένος, ut ait Josephus, qua voce videtur innuere, tunicam corpori satis arcte adhæsisse. Est enim ailquando περιγράφειν *claudere, finire,* & *coercere.* Hinc Hieronymus: *Hæc adhæret corpori, & tam arcta est & strictis manicis, ut nulla omnino in veste sit ruga. Iarchius* ad Exod. c. xxviii. v. iv. in eadem sententia fuisse videtur: nam etsi expressis verbis non dixerit utrum arcta an laxa fuerit, carni tamen adhæsisse docet, quod quis intelligere posset, eam corpori arcte adhæsisse, cum τὸ סמוך illum sensum ferat. מעיל, inquit, הוא כמין חלוק הכתונות אלא שהכתנות סמוך לבשרו: *Pallium est instar Camisiæ, ut & ipsa tunica, nisi quod tunica carni adhæreat*, quod quidam interpretantur quasi arcte adhæsisset. Hinc vulgatus *tunicam strictam* habet, Lutherus ein engen Rock / & Galli *la chemise qui tienne serrée.* Hæc autem

hausta

hausta fuisse ex verbis Josephi τῷ σώματι περιγεγραμμένος, vix dubito.

CCCXLII. Animadvertendum est, tunicam sacerdotalem Levit. cap. VI. versu IV. dici מדו בד quasi diceres *mensuram lineam*: quia scilicet facta erat ad mensuram corporis. Inde colligi posset, eam nec nimis amplam sive laxam fuisse, nec nimis arctam sive strictam: eo magis cum utrumque sacerdoti inter ministrandum impedimento fuisset. Tradunt etiam Gemarici, si tunica forte justam longitudinem excesserit, ut etiam in terram traheretur, licitum fuisse Sacerdoti ut ea uteretur, modo ad justam mensuram retracta, & balteo constricta fuisset. Massechet *Sevachim cap.* II. תנו רבנן היו מרושלים מסולקין משוחקים ועבד עבודתו כשרים: *Docent doctores nostri, si fuerint trahentes*, (id est, ut præ longitudine in terram traherentur) *breues aut veteres, & si quis in iis ministerio fungeretur, ministerium legitimum fuisse.* Alias præceptum de vestitu sacro requirebat vestes novas, pulchras & rugosas instar vestium magnatum. Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. בגדי כהונה מצותן שיהיו חדשים נאים ומשולשים כדרך בגדי הגדולים שנא׳ לכבוד ולתפארת: *Pracepto de vestibus sacerdotalibus cautum est, ut vestimenta essent nova, pulchra & plicata instar vestium Magnatum, ut dicitur*: (Exodi XXVIII.) *ad gloriam & ad ornatum.* Jarchius codice *Sevachim cap.* II. docet, legem quidem postulare, ut vestes essent ad mensuram corporis; nihilominus istud non obstare, quo minus possint etiam longiores esse, modo retrahantur: & cum τὸ מדו possit opponi, nodum sic solvit, ואעג׳ דכתב מדו בד שתהא כמדתו מצוה היא בעלמה ולא לעכב: *Et quamvis scriptum sit,* מדו בד *ad indicandum vestem debere esse secundum mensuram ejus* (scil. corporis) *præceptum tamen illud datum est absolute, sed non ad impediendum.* (scil. *ne aliter fieret*) Quamvis autem longiores vestes licitæ fuerint, modo retraherentur sursum & balteo constringerentur: tamen non erat permissum ut uterentur tunica nimis brevi, quæ scilicet ad talos non esset demissa: debuit enim esse ποδήρης *talaris.* Sed nec hoc necessarium fuit, ut semper ad talos dependerent, nam potuit sursum trahi supra talos, & balteo stringi inter ministrandum: si autem per se fuerint מסולקין retractæ, i. e. tales quæ ad talos non dependebant, illegitimæ erant. Vide Codice *Sevachim Copite* II.

CCCXLIII. Tunica, ut erat rotunda & clausa undique, sic & manicata. Josephus: καὶ τὰς χειρῖδας περὶ τοῖς βραχίοσιν κατεσφιγμένος

μϑύ. *Et manicas circa brachia adstrictas habet.* Manicas habuisse docet etiam Maimonides *Kele Hammikd. Cap.* VIII. quod didicit a Gemaricis *Massechet Ioma. Cap.* VII. Has manicas tradit Maimonides longas fuisse ad carpum, sive ad volam manus : ואורך בית של יד עד כפ ידן : *Et longa est manica usque ad carpum, sive volam manus.*

Sic & Gemara, loco modo citato: ומניות עד פכת היד *Pertingit ad volam manus.* Latæ sive amplæ erant palmum: ורוחבו כרוחב היד *Et latitudo ejus, instar latitudinis manus*: hæc enim latitudo sufficiebat ad brachium commode immittendum. Non sequitur manicas fuisse valde angustas, ut brachia quasi arctissime stringerent; quo sensu Andillensis Josephum vertit: *elle avoit les manches fort etroites pour couvrir les bras.* Nam illud κατεσφιγμένον, quo respexisse videtur, non significat *fort etroites, valde angustas*, sed tantum *strictas*. Josephus fortassis hoc voluit: manicas brachiis adstrictas fuisse & alligatas, certis quibusdam ligamentis, ut hodie nonnunquam fieri solet; nam σφίγγειν non significat *angustum esse*, sed potius *stringere*, ut si quis manipulos, & alia quæ in fasciculum colligit, ligamentis stringeret. Eadem voce Josephus etiam usus est, ubi de feminalibus disserit, quæ *circa ilia stringi* docet: stringebantur autem certis quibusdam ligulis, Gemaricis שנצים dictis, ut cap. præcedenti docuimus. Utrum autem ejusmodi liguli manicæ tunicarum quoque strictæ & ligatæ fuerint, ex hoc loco Josephi conjecturari posse videtur.

CCCXLIV. Tunicæ nostræ interiores quibus hodie utimur, sinum habere solent satis amplum, a collo ad cor usque, per quod caput transmittitur in vestiendo. De hac apertura, S. Scriptura tacet in descriptione tunicæ. Nihilominus statuendum est, eam ejusmodi quid habuisse ad immitendum caput. De *ore capitis* in pallio Exodi XXVIII. XXXIII. plura dicentur infra, quum ad istud vestimenti genus deventum fuerit. Josephus *Antiq. lib.* III. *cap.*VIII. docet, Sacerdotum tunicas nullum habuisse sinum, sed amplam aperturam circa collum, quæ certis quibusdam funiculis circumquaque ex oris dependentibus ligabatur & constringebatur. οὗτος, inquit, ὁ χιτὼν κολποῦται μὲν οὐδαμόθεν. λαγαρὸν δὲ παρέχων τὸ βρογχωτῆρος τοῦ αὐχένος, ἀρτεδόσιν ἐκ τοῦ ὤας, καὶ τοῦ κατὰ στέρνων καὶ μετάφρενον. ἠρτεμέναις ἀναδεῖται, ὑπὲρ ἑκατέραν κατακλεῖδα. μασσαβαζανὴς καλεῖται. Hæc verba non

uno

uno mendo laborant: male enim Genevensis editio habet punctum post μετάφρενον, quasi periodus ibi finiretur, cum tamen jungi debeat cum sequentibus: ut sensus inde elici possit: Deinde vocabulum μαασαβαζανὴς est corruptissimum, & nihil significare videtur. Circa hanc vocem fateor me aliquamdiu hæsisse, ut fere credidissem pro μαασαβαζανὴς καλεῖται legendum esse ἐν μέσῳ τῇ ζώνῃ ἀναδεῖται, *in medio balteo ligatur*, quasi paucis voluisset repetere quod jam dictum erat, nempe tunicam balteo cingi. Sed Doctissimus *Le Moine* apud Leydenses S. S. Theologiæ Professor, verum sensum hujus vocis mihi aperuit. Legendum enim putat ex Chaldæo משבצאנא quasi μεσαβαζανὰ pro μαασαβαζανὴς. Sed pro משבצאנא legi etiam posset משובצא μεσύβαζα, quod cum analogia Hebrææ linguæ optime conveniret. Utut sit, certissimum est, vocem istam μαασαβαζανὴς apud Josephum nihil aliud significare quam *tunicam lacuatam*, Hebræis כתנת תשבץ. Unde etiam liquet Josephum cum cæteris Rabinis credidisse, non tantum S. Pontificis, sed & cæterorum Sacerdotum tunicam lacuatam fuisse, quod alibi contra Doctissimum Anglum *Samuelem Lee* probamus. Miserrime vertitur ille locus Josephi ab interpretibus. Gelenius sic habet: *Uncinis ejus ora a pectore & a tergo committuntur*, pro ἀρτεδόσιν ἐκ τῆς ὤας καὶ τῶν κατὰ στέρνων καὶ μετάφρενον ἠρτημέναις ἀναδεῖται, quasi ἀρπεδόνες essent *uncini*, cum potius funiculos & filamenta significent, quibus res ligatur, quod ex sola voce ἀναδεῖν (quod *ligare* funiculo aut ligamento, non fibulis aut *uncinis committere* significat) colligi potest. Pejus Andillensis in sua versione Gallica. *Cette tunique etoit sans ply, & avoit une grande ouverture a l'entour du col, laquelle s'attachoit devant & derriere avec des agraffes, & on la nommoit Massabazan.* Nusquam dixit Iosephus fuisse *sine plicis*. κολποῦται οὐδαμόθεν significat *non habere sinum*: est enim κόλπος *sinus* non autem *plica*. Hinc Gallis & Italis *Golphe* & *Golpho* sinus maris, Belgis **een inham**. Suas *agraffes* proculdubio hausit ex Gelenii *uncinis*. Ridiculum sane esset tunicis interioribus, quæ cuti adhærent, *uncinos & agraffes* adscribi. Mens igitur Josephi fuit tunicam pro sinu, circa collum magnam aperturam habuisse, quæ tamen funiculis constringeretur & utramque scapulam tegeret. Ex hoc loco colligi potest, tunicam circa collum habuisse ligamenta & funiculos, quibus constringebatur, ut collum & scapulæ tegerentur, quales funiculos fuisse in brachis jam supra docuimus,

quos

quos Hebræi שנצים vocant. Biblia Gallica Genevæ impressa anno CIↃ IↃ LXXXVIII. hujus tunicæ exhibent figuram, in qua quidem ejusmodi ἀρπεδόνες sive funiculi conspiciuntur, quibus apertura collum clauditur aut potius consuitur, sed in scapulis tantum, cum funiculi totum collum ambire debeant, secundum Iosephum. Igitur tunica Sacerdotum collum laxari & stringi potuit, ad lubitum vestientis. Ejusmodi etiam tunicas viris in usu fuisse, videtur colligi posse ex Cap. XXX. Iobi. vers. XVIII. ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני Ad quæ verba sic commentatur Rabbi Levi Ben Gamliel. כמו שיסוב פי הכתנות את הצואר כן יסיבבני חליי *Quemadmodum apertura tunicæ collum cingit, sic & morbi mei cingunt.* Forte hæc voluit Jobus; quemadmodum tunica arcte nimis stricta collum premit & angit, sic & a morbis & miseriis nimis stringor undique.

CCCXLV. Cum omnia vestimenta sacra fuerint מעשה אורג *opus textoris*, tum etiam tunica vera fuit ἄῤῥαφος *inconsutilis*, ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου *tota textilis*. Exsertis verbis hoc docet Moses Exodi XXXIX. XXVII. *Et fecerunt tunicam byssinam opus textoris.* Ideo Maimonides & alii textam non acu sutam dixerunt, ut supra ostendimus. Vide Maimonidem *Kele Hammikd Cap.* VIII. Josephum *Ant. lib.* III. *c.* VIII. ubi tunicam διπλῆν σινδόνα βυσσίνην vocat. De quibus nos plura lib. I. Cap. XVI. ubi docuimus non tantum ejusmodi tunicas detexi posse, sed etiam modum texendi ostendimus. Gemarici quidem fatentur ipsum corpus hujus tunicæ textum fuisse, sed negant manicas ei fuisse adtextas. In eo itaque sunt ut probent, manicas seorsum textas, deinde corpori tunicæ fuisse junctas. *Massechet Ioma c.* VII. בית יד של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונדבקת עם הבגד ומגעד עד פיסת היד: *Manicæ vestium Sacerdotum texuntur seorsum, vestibusque junguntur, pertingunt autem ad volam manus.* Quæ ita explicat Maimonides *Hil Kele Hammikd. Cap.* VIII. בית יד שלה נארג בפני עצמו ומחברין אותו עם גוף הכתנות בתפירה *Manicam ejus texunt seorsum, & corpori tunicæ assuunt acu.* Sed fallitur Maimonides, ut qui male intellexit Gemaram. Non dicunt Gemarici, quod sciam, manicas corpori tunicæ *acu adsui*: sed tantum quod *seorsum texantur*. Et hoc quidem verissimum est. Corpus enim tunicæ, secundum veterem texturam, prius detexitur, sed ita ut stamen pro manicis adhæreat, ideo manicæ postea corpori tunicæ quidem attexuntur, sed quasi seorsum: quod satis mani-

manifesto ostendimus lib. I. cap. XVI. Erravit forsan Maimonides, quod suo tempore modus texendi veterum jam in desuetudinem abierit: ut crediderit non minus quam Hieronymus aliique multi, nulla arte fieri posse, ut tunica undique clausa & manicata, quemadmodum nec feminalia, sola textura absolverentur, absque acus opera. Textas itaque puto Hebræorum Sacerdotum tunicas rotundas, undique clausas, & manicas habentes, eadem arte, qua id fieri posse pluribus demonstravimus, ut non opus fuerit manicas assui; quales tunicas & vidimus & jam nunc possidemus, ex subtilissimo xylino in india mirifica arte textas, qualemque detexi curavimus in hac ipsa urbe, cum manicis absque acus opera.

CCCXLVI. Seno autem filo singula licia, id est sex filis in unum retortis constabant, ut tradunt Hebræi: cum dicatur כתנת שש Exodi XXVIII. XXXIX. & Cap. XXXIX. XXVII. Jam ostendimus τὸ שש significare filum sexduplo retortum, non minus quam subtilissimam byssum. Deinde מצוה מן המובחר *præceptum de optimo*, quod in omnibus sacris vestimentis observari debet, postulat, secundum Talmudicos, ut fierent non tantum ex bysso, sed & ex liciis sex filis retortis.

CCCXLVII. Tunica hæc dicitur etiam תשבץ Exodi XXVIII. IV. & שבצת הכתנת versu XXXIX. Verum quidem est quod in his locis videatur dici tantum de tunica Summi Pontificis. Ideo nonnulli solam tunicam illius תשבץ esse volunt, non autem reliquorum Sacerdotum. In hac sententia etiam est Doctissimus Anglus *Samuel Lee*, in suo opere Anglico *de Templo Salomonis Cap.* IX. Et revera nusquam expressis verbis Moses dixit tunicam omnium Pontificum esse תשבץ; nihilominus videtur ita dici priori loco, nempe versu IV. capitis XXVIII. cum ibi sermo fiat, non tantum de Vestibus *Aharonis*, sed & *filiorum ejus*, id est omnium reliquorum Sacerdotum. Ut igitur אבנט & מצנפת sunt vestimenta omnium Sacerdotum, non minus quam Summi Pontificis, ut infra patebit, sic & כתנת תשבץ toti Sacerdotum turbæ attribui posset. Hæc sane fuit opinio Judæorum. Maimonides *Kele Hammikd. Cap.* VIII.: הכותנות בין של כ"ג בין של כהן הד' משבצת היתה: *Tunicæ, sive summi Sacerdotis, sive cæterorum Pontificum, erant* משבצות id est, *fundis consitæ*. Et Josephi, qui eam μασσαβαζανὴν id est μεσύβαζαν sive משובצא vocat, uti supra ostendimus.

Quales autem figuræ fuerint תשבץ, & quam male hanc vocem

verterint libro primo cap. XVII. oſtendimus: nempe nihil aliud fuiſſe quam lacus, aut foſſulas angulares, quales reperiuntur in certo quodam ſtomacho animalium ruminantium, reticulo a medicorum filiis dicto. Errarunt itaque illi qui תשבץ *ocellatum* verterunt, illaſque figuras *oculos* repræſentaſſe, in quem errorem incidiſſe animadverto Doctiſſimum *Samuelem Lee de Templo Salomonis cap.* IV. Sed hæc levia ſunt præ illis quæ mox addit Doctiſſimus Anglus, תשבץ, ſive figuras illas quæ ita dicuntur, *auro intextas* eſſe in Summi Pontificis tunica. Nullum ſane *aurum* reperitur in veſtibus lineis, ſed in laneis tantum. Ita revera tunica ſponſæ Chriſti erat משבצות זהב *lacuata auro*, Pſalmo XLV. De Sacerdotum tunicis hoc nuſquam legitur.

CCCXLVIII. Tunica igitur Sacerdotum erat veſtimentum rotundum undique clauſum & manicatum, totum corpus a collo ad talos uſque tegens; factum ex pretioſa byſſo, ſeno filo retorta atque texta, & habens fundas intextas ad majorem ornatum. Ut autem hoc lectori clarius fieret, totam tunicam, & Sacerdotem tunicatum hac tabula exponere volui.

EXPLICATIO HUJUS TABULÆ.

Figura prima tunicam oſtendit.

A. Ipſa tunica, ſive כתנת

B. B. Duæ manicæ.

C. Apertura circa collum, per quam caput immititur.

D. Ligamenta ſive vittæ, Joſepho ἀρπεδόνες, quibus collo adſtringitur.

Figuræ polygonæ ſunt fundulæ ſive lacus, aut πλινθίοι tunicæ intextæ. Hebræis תשבץ.

Secunda figura ob oculos ponit Sacerdotem ejuſmodi tunica veſtitum.

CCCXLIX. Ejuſmodi tunicas receptiſſimas fuiſſe apud plures populos dubitari non poteſt. Hebræi jam inde a temporibus Jacobi Patriarchæ tales geſtaverunt; quod patet ex tunica Joſephi, כתנת פסים quam pater illi fecerat. Idem etiam manifeſtum eſt ex tunica Jobi cap. XXX. XVIII. de qua nos ſupra. Tempore Davidis Regios liberos tales habuiſſe, nos docet tunica Thamaris: tales enim geſtare ſolebant *filii Regum*, quod intelligo non tantum de

Regi-

A
B
C
C
D
D

Regibus Judæorum, ſed & aliorum vicinorum populorum, ut Ægyptiorum, Tyriorum, Aſſyriorum. Sed alii præter Reges tunc temporis tales habuere: nam *Chuſcaum* tunica veſtitum fuiſſe nemo dubitabit, qui legerit cap. xv. xxxii. lib. ii. Samuelis. Sed & ſponſa Chriſti Cant. cap. v. ii. dicit ſe jam exuiſſe כתנתי *tunicam.* Deinde morem iſtum tunicas geſtandi, duraſſe apud Hebræos ad tempora uſque Auguſti & Tiberii, colligi poteſt, vel ex ſola tunica Chriſti ἀῤῥάφῳ *inconſutili.* Nam Chriſti tunicam talem fuiſſe, quales erant tunicæ Hebræorum Pontificum, ego non dubito: niſi materia alia fuerit: magis enim credibile eſt laneam fuiſſe, cum Sacerdotum lineæ tantum fuerint.

CCCL. Apud veteres duo genera tunicarum in uſu fuerunt: habebant enim tunicas breves, circa humerum deſinentes, & quæ ultra cubitum non fuerunt demiſſæ, quales Græci ἐξωμίδας vocabant, inſtar noſtrarum Camiſiarum, Gallis *une Camiſole* & *Chemiſette*, Belgis **een Hemdtrock.** Habebant etiam alias, quæ erant longæ & ad talos demiſſæ, quas *talares* & ποδήρεις vocabant. Quædam manicas habebant, quas χειριδωτὰς *Chiridotas, manicatas*, & καρπωτὰς nominarunt. Quædam manicis carebant; quales vocabant colobia, κολοβὸς & κολοβίον, quaſi truncatas, eſt enim κολοβὸς ὁ κονδὸς, *curtus*, ut habet Gloſſa *mutilus*, *truncus*. Colobia ab Iſidoro quidem longa veſtimenta, at a Caſſiano *lib.* i. *cap.* v. brevia dicuntur, *quæ vix cubitum ima pertingit.* Sed de his plura vide apud Salmaſium, Ferrarium aliosque, qui rem veſtiariam tractarunt. Alia erat etiam tunica *exterior*, alia *interior. Exterior* interiorem tegebat; ornatior & cultior ex lana, ſerico, aliquando etiam linea fuit, ſæpe varia arte texta & ornata, opere Phrygionico arte Polymitaria, auro nonnunquam gemmis variiſque figuris diſtincta. De hac plura infra dicemus, ubi de מעיל *pallio. Interior* linea fuit ut plurimum, & carni proxima, ideo *induſium*, *intuſium* & *interula* dicta. Nonnius: *Induſium eſt veſtimentum, quod corpori intra plurimas veſtes adhæret, quaſi intuſium.* Ad hanc reſpicit Plautus in Trinummo: quando ait: *Tunica eſt propior pallio.* Hæc, ut dixi, ut plurimum fuit linea, & quidem ex lino puro, abſque purpura & auro. Nam cum debeant eſſe molles, ne carnem læderent, Alexander Severus, teſte Lampridio, judicavit: *in linea aurum aut purpuram mitti dementiam eſſe, quum aſperitati adderetur rigor.* Ideo puræ dicebantur, quales erant illæ *tunicæ manicatæ li-*

nea Afra & Ægyptia pura, quas D. Aurelianus populo dedit, referente Vopiſco. Ejuſmodi fuiſſe videntur *tunica linea Ægyptia viginti*, quas Valerianus dari juſſit Aureliano, ut habet idem Vopiſcus. Tales fuerunt & Sacerdotales, ex lino, ſive byſſo ſubtiliſſima, talares & manicatæ.

CCCLI. Tunicæ autem illæ talares & manicatæ, ut plurimum erant veſtimenta muliebria, tunica *Thamaris* filiæ Davidis, & *Sponſa* Chriſti Cantic. v. IV. Tales fuerunt veſtes *Corinna*, & *Semiramidis*, de quibus Ovid. *Amor. lib.* I. *Ecl.* v.

Ecce Corinna venit tunica velata recincta.
Qualiter in thalamum formoſa Semiramis iſſe
Dicitur.

Gellius ſane *lib.* VI. *cap.* X. & *lib.* VII. *cap.* XII. tunicas docet non tantum fuiſſe veſtes muliebres, ſed & viris dedecori. Operæ pretium cenſeo, caput illud hic integrum inſeri: eo magis cum multum luminis mihi videatur affundere rei veſtiariæ antiquæ. *Tunicis*, inquit, *uti virum prolixis ultra brachia & uſque in primores manus ac prope in digitos, Roma atque omni Latio indecorum fuit, eas tunicas Græco vocabulo noſtri Chiridotas apellaverunt: fœminiſque ſolis veſtem longe lateque diffuſam decoram exiſtimaverunt, ad ulnas cruraque adverſus oculos protegenda. Viri autem Romani primo quidem ſine tunicis toga ſola amicti fuerunt: poſtea ſubſtrictas & breves tunicas circa humerum deſinentes habebant, quod genus Græci dicunt ἐξωμίδας. Hac antiquitate inductus P. Africanus F. vir omnibus bonis artibus atque omni virtute præditus, P. Sulpitio Gallo, homini delicato, inter pleraque alia quæ objectabat, id quoque probro dedit, quod tunicis uteretur manus totas operientibus. Verba ſunt hæc Scipionis.* Nam qui cottidie unguentatus adverſum ſpeculum ornetur, cujus ſupercilia radantur, qui barba volſa feminibuſque ſubvolſis ambulet, qui in conviviis adoleſcentulus cum amatore, cum chiridota tunica interior accubuerit, qui non modo vinoſus ſed viroſus quoque ſit: eumne quiſquam dubitet quin idem fecerit quod cinædi facere ſolent? *Virgilius quoque tunicas hujuſmodi, quaſi fœmineas ac probroſas criminatur.*

Et tunicæ, *inquit*, manicas, & habent redimicula mitræ. *Quintus quoque Ennius Karthaginienſium tunicatum juventutem, non videtur ſine probro dixiſſe.* De manicatis & talaribus tunicis tanquam muliebri veſtitu, Ciceronem audivimus ſupra, ubi de *tunica paſſim.*

Sed

Sed quamvis tunica fuerit vestis muliebris, nihilominus viris etiam usitata fuit, cum apud Hebræos, tum apud alios populos; quod constat ex eadem *tunica passim* Josephi, ex tunica qua constringebatur, ex tunica Christi ἀῤῥάφῳ, & ex tunicis Christi discipulorum: interdixit enim illis vestitu duarum tunicarum; taceo quod in Novo Testamento toties fiat mentio τῶν χιτώνων virorum. Saltem Sacerdotes Hebræorum eis utebantur in sacris.

CCCLII. Sed & alii sacrificuli & sacrificantes multarum gentium, in ejusmodi tunicis talaribus & manicatis sacra faciebant: quemadmodum sacerdotes Phœnicum, referente Herodiano *libro quinto*, ubi de sacrificiis Elagabali, *tunicas enim lineas clavatas, talares & manicatas* habebant. De iisdum forte Silius Italicus, quando loquitur de Sacerdotibus Herculis Gaditani.

Ante aras cultus, velantur corpora lino.
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.

Tales fortassis etiam erant *Calasires*: erat enim καλάσιρις λινᾶς χιτὼν ἱερατικὸς, *Calasiris linea tunica sacerdotalis*, ut habet Eustathius *in III. Iliad.* Hinc veterum Sacerdotes *linigeri* & *grex liniger*. Sed de vestibus lineis & albis plura vide supra lib. I. cap. VI: & cap. XI.

CAPUT III.

DE אבנט BALTEO

אבנט balteus *ubi extet. Variæ versiones.* Balteus *vox Hebræa.* Abanet. *Mutatis literis* L. *in* N. *Error Varronis. Charisii sententia.* Baltei *pellicei, argentei, aurei, æneí, & linei.* τελαμὼν, fascia. Balteus *militaris. Sacerdotum baltei* שעטנז *mixtæ materiæ. Summi Pont. balteus die Expiationum ex lino.* λῶρος φάσκια. *Vossii error.* Baltei *corpus semel tantum cingentes.* Bertrami *error in Bibliis Genevensibus.* Longi baltei. μίτρα, μιτροχίτωνες. Zonam solvere. Balteus *Sacerdot. corpus multoties cinxit. Gemara Hierosolymitana & varii auctores. Balteus* XXXII. *ulnarum. Latus* IV. *digitos.* Baltei *intus cavi. Crumena.* κοιλιόδεσμος. Sector Zonarius. *Matth.* X. IX. *allegatur.* Balteus *instar serpentis exuviarum. Mens Josephi.* Baltei *ornatus. Baltei*, stel-

lati,

lati, pustulati, aurati, gemmati, *Hippiæ balteus, Batavorum. Baltei opus Phrygionicum. Flores in balteo, Varii auctores. Squamæ in balteo. squamosæ vestes. Iosephi mens: in balteo fi*bulæ. ὀχεὺς *Homero quid? Balteus* Eumenii *Rhetoris Cliviæ. Falso a* Pigio, Tessemakero *dici statuam, & picturam, quæ in oppido Cliviorum conspicitur Eumenii Rhetoris. Ipsa statua male depicta. Falsa ejus tabula. Vera & ingenua. Non repræsentare Rhetorem, sed* militem. *Quis* miles *ille sit? Credibile esse principem qui Relegionem Christianam defendit. Pisciculi quinam? Tertullianus & Augustinus allegati. Quorundam error de fibulis balteorum Sacerdotum.* Balteus *in usum militum.* ζώννυσθαι, *pro* ὁπλίζεσθαι. ἀμιτροχίτωνες *Homero quid? discincti* ἄζωνος. חגר cingere *pro* armare. *Varii loca Scripturæ.* baudrier, port-d'epée, zangle, **draegbant,** baltei *ad discernendos milites.* feltzeichen. Escharpe. *Baltei civium, fœminarum. Reginarum* zonæ *apud Persas. Provincia* zona *dicta. Vectigal vini* Ceinture de la Reine. *Cingula fœminarum hodie in usu.* zonæ *virorum* Eliæ, *Ioh. Baptistæ. Varia loca Scripturæ. Baltei necessitas apud veteres. Iudæorum superstitio. Balteus signum roboris & sobrietatis.* I. *Ep. Petri cap.* I. XII. *allegata.* Sacrificantes, Sacerdotes, *&* Popæ *cincti.* Cinctuli, Cethegi. Salii *æreis balteis cincti. Candidum linteamen Apulei.* Cinctus Gabinus. *Varii auctores & nummi. Sola* tunica *cingitur & quidem* interior. *balteo tunica revocatur ad medios poplites. Locus Codicis* Sevachim *explicatur.* Modus cingendi. *balteus humero dextro impositus, & sinistro. Militum cinctura, & civium.* **Een gesontheyt.** Locus *cincturæ ad pectus, circa mammas. Locus Apoc. cap.* I. XIII. *explicatus. Iosephi sententia. Angeli cincti secundum Talmudicos. Peculiaris cingendi modus Sacerdot. Hebr. Iosephi mens. Brevis descriptio baltei. Tabula balteum & Sacerdotum cinctum exhibens. Explicatio tabulæ.*

CCCLIII. TErtium genus vestimenti est אבנט *Balteus.* De hoc vide Exodi XXVIII. IV. XXXIX. XL. & cap. XXIX. IX. & XXXIX. XXVIII. Septuaginta habent ζώνην Vulgatus & Junius *balteum & cingulum.* Chaldæus המין quod etiam observavit Josephus de Babyloniis: ἡμεῖς ἣ παρὰ Βαβυλωνίων μεματηκότες, ἐμιάν αὐτὴν καλοῦμεν. Arabs حزام Lutherus ein gürtel. Belgæ **een gor-**

gordel. Galli *le baudrier*. Josephus ἀβανὴθ, & Hieronymus *Abanet*.

CCCLIV. Balteum vestimenti, aut potius ornamenti, genus vetustissimum fuisse, & ab Hebræis ad Romanos pervenisse, videtur posse colligi ex vocis etymo: *balteus* enim est ipsissima vox אבנט diciturque *balteus* pro *abanet*, aut *abnet*, mutata tantum litera N. in L. quod valde usitatum est, ut docet magnus Scaliger in suis notis ad vetera fragmenta de Emendatione Temp. *Labonidus* & *Nabonidus*, *Naboanasser*, *Labolasser*, *Perna*, *Perla*; sic πλεύμων pro πνεύμων, unde & *pulmo*, πνέω *flo*, *lympha* pro νύμφα. Chaldæis פסנטרין pro ψαλτήριον; Latinis *ullus* Pro *unus*, *catella* pro *catena*. Et in compositis *collega* pro *conlega*, ut observat Priscianus lib. I. Germanis & Belgis **Son** pro *Sol*: ut & **klicker** pro **knicker/ klappen/** pro **knappen**; Gallis *aller* pro *aner* ab *anare*, & id genus sexcenta alia. Non mirum igitur si dicamus *abalet* pro *abanet*, unde, addita Latina terminatioue, facillime fieri poterat *balteus*. Male igitur Varro *de ling Lat. lib.* IV. *balteum* dici putat quasi *bulatum*, scilicet *quod cingulum fuerit ex corio bullatum*. Verius dixit hanc vocem *Tuscam* esse, ut docet *Charisius*. Sane Græcam esse vocem, quales sunt pleræque cæteræ voces Latinæ, probabile non est: multo verisimilius est, Romanos istud vocabulum hausisse ab Antiquis *Tuscis*, qui forte veri Germani sunt, *Tuisci* aut Teutschen, (quidquid Grammatici etiam dicant de thure aut Græcorum θυσίων) qui illud didicerunt a posteris Noachi, unde ortum habent. Sed quis negare poterit, vocabulum *Abanet* ad hunc usque diem esse vulgatissimum apud Germanos; nam quid est aliud Germanorum **bant** ligamentum, quam Hebræorum *Abanet*? Et quis ignorat *balteum* sive *abanet* nihil aliud esse quam certum aliquod *ligamentum*, quo vestis ligatur & stringitur? unde & certum aliquod genus baltei Belgis hodie **een draegbant** dicitur. Puto itaque אבנט deduci a verbo aliquo S. Scripturæ inusitato בנט BANAT, quod proculdubio ligare significavit, ut & hodie apud Arabas بنت *ligare* **binden**.

CCCLV. Veterum *baltei* non omnes ex eadem materia constabant. Quidam enim *pellicei* erant, sive ex corio facti, quale fuit cingulum Johannis Baptistæ; erat enim ζώνη δερματίνη Matth. III. X. & Eliæ אזור עור II. Reg. I. VIII. Ejusmodi balteos & alios populos habuisse, patet ex Varrone de ling. Lat. lib. IV. ubi docet

cet *balteum fuisse cingulum e corio.* Tales sunt hodie baltei nostrorum militium, quos Belgæ **een draeghant /** Galli *un port d'epée*. aut etiam *une zangle*, quasi *cingulum*, dicunt; sunt enim ex corio ut plurimum. Sed & *argenteos* Balteos habebant veteres, & *auratos* quidem. Trebellius in D. Claudio: *Balteum argenteum inauratum unum.* Et *aureos*, Teste Athenæo *lib.* v. Eo enim videtur respexisse, quando dicit: ἠκολούθουν δὲ τούτῳ παιδίσκαι πεντακόσιαι κεκοσμημέναι χιτῶσι πορφυροῖς χρυσῷ διεζωσμέναι. *Sequebantur autem quingentæ virgines purpureis tunicis ornatæ, & auro cinctæ.* vide Homerum. *Il.* δ. *& Od.* κ. Ælianum, Plutarchum & alios, imprimis Apocal. I. XIII. & cap. XVI. Etiam *æneos* habebant, quales erant Saliorum, ut infra patebit. Tandem & *lineos*. Hanc videdur intelligere Pollux *lib.* VII. *cap.* XVI. per τελαμῶνα σινδονίτην: est enim τελαμὼν *fascia*, aut *balteus.* Hesychius. τελαμὼν, λῶρος καὶ ὁ ἀναφορεὺς τοῦ ξίφους, καὶ τῆς ἀσπίδος, ἡ δεσμὸς, ἡ φάσκια. Eodem sensu exponitur a Suida. Est igitur τελαμὼν *balteus militaris.*

CCCLVI. Sacerdotum Hebræorum *baltei* ex varia materia contexti erant, constabant enim ex lino, & lana, & quidem ex lana diversorum colorum; ex *hyacintho*, ex *purpura*, & *coccino*. Exodi cap. XXXIX. XXIX. ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם *Et* (fecerunt) *balteum ex bysso retorta, ex hyacinthino, ex purpura & coccino, opere plumario.* Jam plus satis ostendimus quid sit שש & quidem שש משזר, nempe *byssum sextuplo retortam*; quid תכלת וארגמן ותולעת שני scilicet *hyacinthinam*, *purpureum & coccineam lanam.* Quomodo autem Judæi τὸ משזר *moschzar* exponant, & quæ sit nostra mens, pluribus ostendimus lib. I. capite ultimo. Docuimus enim illud שש משזר *Schesch moschzar*, non esse intelligendum nisi de bysso sola, quam solam ex sex filis retortam putamus, ut vestium sacrarum stamen esset. In hac sententia quoque fuisse Josephum manifesto constat, *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. ubi de balteo: στήμων, ait, ὁ ἐστὶ μόνη βύσσος *stamen ex sola bysso est.* Ejusdem igitur materiæ fuit balteus Sacerdotum ac Ephod & Pectorale Summi Pontificis, præterquam quod his etiam aurum intextum fuerit, cum balteus non nisi ex lino & lana constiterit. Certum est, balteum ex duplici materia constitisse, unde & שעטנז id est *mixta materia* dicitur. Ideo vel ob hanc solam causam Josephus dixit, Sacerdotes solos mixtæ materiæ vestes gestasse, de quo vide plura, supra lib. I. cap. VI, Ob eandem rationem balteus Sacerdotibus etiam

etiam in Templo, extra ministerium, deponendus fuit, dum tamen liberum fuit ut reliquas vestes retinerent quod fusius docebimus infra, ubi de usu vestium sacrarum aliquid dicemus. tales quidem erant *baltei* omnium pontificum cum summi, tum cæterorum, per totum annum, excepto unico die tantum, scilicet decimo Mensis Tisri, quo die Pontifex Max. omnes vestes aureas, id est laneas & coloratas deponere debebat simul cum balteo mixtæ materiæ; in cujus locum sumebat balteum lineum, ex subtilissima & albissima bysso; de quo nos plura suo loco. Et sane balteus ille lineus S. Pontif. decimo Tisri valde similis erat illi, de quo audivimus Pollucem, quem vocat τελαμῶνα σινδονίτην *balteum byssinum*; erat enim, ut habet Hesychius λῶρος ἢ φάσκια, *lorus*, *aut fascia*. Miror tam crassum errorem circa hæc errasse, toto orbe celeberrimum Vossium, *De vitiis Sermonis cap.* VI. ubi docet: *balteum Sacerdotum vulgo lineum fuisse, byssinum vero summo* Sacerdoti. Nunquam alium balteum habebat tota turba Sacerdotum quam mixtæ materiæ, ex lana & lino; nunquam alium habebat summus Pont. præter solum diem x. Tisri.

CCCLVII. Baltei sæpissime non longiores erant quam ut corpus semel tantum ambirent, ita ut eorum longitudo ad crassitiem corporis accommodata fuerit; Talem fuisse Hebræorum Sacerdotum balteum, finxit auctor ille (quem doctissimum Bertramum fuisse, nonnuli credunt) qui Sacrum Vestitum depingi curavit, in Bibliis Gallicis Genevensibus. Sed longiores etiam baltei reperibantur. Talis erat forsan ζώνη apud Poll. *lib.* II. περὶ θώρακος &c, ἣν ῥωμαῖοι φασκίαν καλοῦσι, *quam Romani fasciam vocant* Eundem forsan intelligit Hesychius per λῶρον & φασκίαν, quem locum modo allegavimus. Ejusmodi balteos videntur veteres intellexisse per suam μίτραν. Nam *mitra* non tantum est tegumentum capitis, sed & *cingulum* corporis, sive *fascia*. Athenæus *lib.* XII. de iis qui Sirin incoluerunt. ἰδίως παρ' αὐτοῖς ἐπεχωρίασε φορεῖν ἀνθινοὺς χιτῶνας, οὓς ἐζώννυντο μίτραις πολυτελέσι, καὶ ἐκαλοῦντο διὰ τοῦτων ὑπὸ τῶν περιοίκων μιτροχίτωνες, ἐπεὶ Ὅμηρος τοὺς ἀζώστους ἀμιτροχίτωνας καλεῖ. *Apud eos patrius mos est, floridas tunicas gerere, quas mitris pretiosissimis cingunt, ideoque a vicinis vocantur* μιτροχίτωνες, *i. e. mitrotunicati, ideo Homerus discinctos appellat* ἀμιτροχίτωνας. Hinc apud Apollonium *Argon. lib.* I. dicitur μίτρην λύειν pro ζώνην λύειν. *Zonam solvere.* Et apud Homerum *Il.* Π. ἀμιτροχίτωνες sunt *inermes & discincti*,

cincti, milites qui tunicas balteo aut Zona non habent cinctas, quibus arma appensa fuerint. Ejusmodi igitur baltei longæ erant fasciæ & lora, instar certi alicujus capitis tegumenti, quod *mitram* veteres vocabant, hodie **Tulbant** apud Turcas usitatissimum; Tales sane erant baltei Hebræorum Sacerdotum, longi scilicet, ut corpus aliquoties ambirent. Josephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. Καὶ λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν τῆς ἑλίξεως κατὰ στέρνων, καὶ περιελθοῦσα πάλιν δεῖται καὶ κέχυται μὲν πολλὴ μέχρι καὶ τῶν σφυρῶν, ἕως οὗ μηδὲν ὁ ἱερεὺς ἐνεργεῖ. πρὸς γὰρ εὐπρέπειαν οὕτως ἔχει τοῖς ὁρῶσι καλῶς. *Quæ (Zona) semel, atque iterum, circa pectus revoluta ligatur, & ad talos usque defluit, quamdiu non operatur Sacerdos; quod fit propter decorem, cum spectantibus pulchrum videatur.* Barselonius *præcepto* XCIX. eadem plane docet cum cæteris Judæis. האבנט הוא כמין אזור שחוגרין בו אלא שהם היו מקיפין בו הרבה הקיפין מה שאין אנו עושין כן באזור : *Balteus erat instar cinguli quo homines se solent cingere, sed multoties corpus ambit, quo modo non solemus agere cum nostris cingulis.* Gemara Jerusalemitana *Massechet Ioma cap.* VII. non solum longum fuisse balteum, sed etiam longitudinem ejus docet: dicit enim longum fuisse triginta duas ulnas. אמר רבי לוי שלשים ושתים אמה היו בו והיה מקמו לכאן ולכאן : *Dixit doctor Levi* (balteus) *erat* XXXII. *ulnarum, & utrimque oblique dependebat.* Eadem plane docet Maimonides *Hil. Kele Hammikdâ. cap.* VIII. Longus igitur erat אבנט, sive *balteus* triginta duarum ulnarum.

CCCLVIII. Latitudo baltei Sacerdotum quatuor digitorum erat, secundum Josephum, loco modo a nobis laudato. ζώνην περιάγοντες πλατεῖαν ὡς εἰς τεσσάρας δακτύλους, *Zona cinguntur lata quatuor digitos.* Sed Maimonides, eodem loco quem modo allegavimus, tres digitos tantum latum voluit. האבנט רוחבו כמו שלש אצבעות ואורכו שנים שלשים אמה : *Balteus latus erat tres digitos, & longus triginta duas ulnas.* Sed non multum differunt Josephus & Maimonides: nam uterque videtur dubie loqui de hac latitudine. Josephus habet ὡς τεσσάρας, & Maimonides כמו שלש quasi dicere voluissent quatuor aut tres digitos. De ζώναις πλατείαις, vide etiam Athen. *lib.* X.

CCCLIX. Non raro baltei sive Zonæ intus cavæ erant. Athenæus lib. X. ζώννυνται ταῖς κοιλίαις ζώναις πλατείαις, *Cinguntur Zonis cavis & latis.* Tale videtur fuisse *ventrale* quod vetus Glossa vertit, κοιλιόδεσμος quasi diceres *cavum ligamentum.* Tales fuerunt procul-

culdubio omnes baltei aut Zonæ, quibus veteres pro crumenis uti ſolebant, & quibus pecuniam ſervabant. Vopiſcus *in vita Aureliani: Stipendium in balteo, non in popina habeat.* AElianus *de Peſcennio Nigro: Idem juſſit ne in Zonis milites ad bellum aureos vel argenteos nummos portarent.* Gellius *lib.* XV. XII. *Zonas quas plenas argenti extuli, eas ex Provincia inanes retuli.* Horat. II. *Ep. lib.* II: *Ibit eo quo vis qui Zonam perdidit.* Et Plautus in Pœnulo: *Tu qui Zonam non habes* (id eſt qui pecuniam non habes) *quid in hanc veniſti urbem*, ubi magni ſumptus faciendi ſunt. Hinc *Zonam perdere*, pro *pecuniam amittere*; & *Sector Zonarius* apud Plautum in Trinummo, pro *fure*, Belgis **een Beurſe-ſnyder** / Gallis *un Coupeur de Bource.* Ejuſmodi Zonæ in quibus pecunia recondebatur, uſitatiſſimæ fuerunt apud Hebræos, quod patet ex codice *Berachòth cap.* IX. לא יכנס להר הבית לא במקלו ולא במנעלו ולא בפונדתו *Ne ingrediatur montem Templi cum baculo ſuo, nec cum calceis ſuis, nec cum crumena ſua.* Sane ita Gloſſa vocem פונדתו exponit. בפונדתו אזור חלול שנותנין בו מעות : Pondato *eſt cingulum cavum cui imponunt pecuniam.* Eo proculdubio reſpexit Chriſtus Matth. cap. X. IX. μὴ κτήσεσθε χρυσὸν, μηδὲ ἄργυρον μηδὲ χαλκὸν ἐις τὰς ζώνας ὑμῶν. vide etiam Marci caput ſextum. Talem fuiſſe balteum Sacerdotum, docet Joſephus loco toties a nobis laudato. Non ſolum longum & quatuor digitos latum, ſed & intus cavum inſtar ſerpentis exuviarum Διακένως δὲ, inquit, ὑφασμένην ὥστε λεβηρίδα δοκεῖν ὄφεως. *Intus inanem textum, ut & ſerpentis exuviæ videretur.*

CCCLX. Veterum balteos pretioſiſſimos ſæpiſſime fuiſſe, ex iis quæ dicta ſunt ſatis patet. Erant enim argentei, aurei & byſſini. Sed & varie ornati. Aliquando aureis bullis conſiti. Virgilius *Æn. lib.* IX.

——— ———*aurea bullis*

Cingula, id eſt *aureis clavis inſignita* uti exponit Servius. Plinius *lib.* XXXIII. *cap.* XII. *Quid hæc attinet colligere, cum capuli militum ebore etiam faſtidio, cælentur argento, vaginæ batillis, baltei laminis crepitent?* Tales fortaſſis erant baltei, quos *Trebellius* de Galieno *auratos conſtellatoſque* vocat, quia ſcilicet aureis bullis, quaſi ſtellis ornati erant. Sic & *Spartianus* in vita Adriani, mentionem facit *baltei ſine auro*, id eſt ſine aureis *bullis*, *ſtellis* aut *puſtulis.* Sed & gemmati erant baltei. Herodianus *lib.* v. de Macrino: περόνῃ τε πορπαῖς καὶ ζωστῆρει χρυσῷ πολλῷ καὶ λίθοις τιμίοις πεποικιλμένοις

κεκοσκημένος. *Processit fibulis & balteo multo auro & pretiosis lapidibus ornato atque picto.* Sic & *Carinus*, teste Vopisco, *habuit balteum etiam sæpe gemmatum.* Hinc *baltea gemmata* vetantur in corpore Juris. Talem forsan balteum sibi confecit Hippias, de quo Plato *lib.* XIX. ἐπειδὴ τὴν ζώνην ἔφησθα τοῦ χιτωνίσκου, ἣν εἶχες, εἶναι μὲν οἷαι αἱ περσικαὶ τῶν πολυτελῶν, ταύτην δὲ αὐτὸς πλέξαι. *Sic & tunicæ cingulum, quod habes, dixisti confecisse, pretiosum & Persicis simile.* Sane apud Batavos, præsertim apud Hollandorum rusticos & artifices, non est insolens ejusmodi bullatos balteos, sive cingula, gestare, argenteis scilicet canibus, leporibus, cervis; aut (si sint artifices) serris, securibus, malleolis & id genus alia instar bullarum ornata.

CCCLXI. Sed & Hebræorum Sacerdotum baltei suo ornatu conspicui erant. Sane dicuntur מעשה רקם opus *Phrygionicum*, *plumarium* aut *polymitum*, Gallis *brodé*, Belgis **geborduert**/ & Germunis gestickt/ quemadmodum vocem רקם èxposuimus suo loco. Ostendimus etiam רקם sive *Phrygionicum* varias habuisse figuras acu adsutas, illasque figuras *flores* fuisse. De balteo hoc expresse docet Josephus, loco citato. Ἄνθη δ' εἰς αὐτὸν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ μετὰ ὑακίνθου καὶ βύσσου πεποικιλμένα. *Flores autem intextos habet, cocco, purpura, hyacinthino & bysso variegatos.* Hieronymus *ad Fabiolam*, etiam *gemmas* habuisse cum floribus, docet; *Ita polymita arte, inquit, distinctum ut diversos flores ac gemmas artificis manu non textas sed additas arbitreris.* Sed errat doctissimus vir, nisi per *gemmas* intelligat *flores*, qui quodammodo *gemmas* repræsentabant, quæ ejus mens videtur fuisse. Fortassis ejusmodi balteos floribus aut aliis figuris ornatos intelligit Homerus *Iliad.* K. per ζωστῆρα παναίολον, qualis fuit *balteus* Nestoris, est enim Hesychio παναίολος, μαμποίκιλος *varie pictus*: Sunt qui Sacerdotum *baltei* alia ornamenta affinxerunt, ut auctor figurarum in Bibliis genevensibus, qui totum balteum serpentum squamis, instar *serpentis exuviarum* consevit. Optimus vir proculdubio illa hausit ex Josephi verbis, ubi dicit Zonam διακένως ὑφασμένην ὥστε λεβηρίδα δοκεῖν ὄφεως. Sed hisce verbis Josephus non vult dicere quales fuerint figuræ baltei, sed tantum qualis fuerit ipsius forma; scilicet longum fuisse & intus cavum, instar longi alicujus intestini, aut serpentis exuviarum. Quia διακένως ὑφασμένη *cava contexta* fuit Zona, ideo serpentis exuviarum similis erat; non autem quod ejusmodi habuerit.

rit ſquamulas, quales reperiuntur in Serpentibus. Fateor quidem veteres non raro habuiſſe veſtes, ejuſmodi ſquamis piſcium aut ſerpentum ornatas: quales erant *tunicæ* & *thoraces* Perſarum, apud Herodotum *lib.* VII. *cap.* LXI. & Strabonem *lib.* XV. Et Turni, & arma Palladis apud Virgilium *Æneid. lib.* XI. & XII. Vide etiam Rubenium *de Gemma Tiberiana*, & variorum Imperatorum Nummos. Sed utrum balteus Sacerdotum tales ſquamas babuerit, nuſquam reperio, nec puto id ex Joſepho colligi poſſe.

CCCLXII. Ad Ornamenta non minus quam ad uſum baltei, pertinent etiam fibulæ. Sæpiſſime enim veterum baltei fibulas habebant, quibus extremæ partes circa corpus connectebantur, ad ſtringendam & cohibendam tunicam. Iſidorus: *Fibulæ ſunt quibus pectus fœminarum ornatur, vel pallium tenetur viris in humeris, ceu cingulum in lumbis.* Et ut baltei ornatiores eſſent, fibulæ aliquando aureæ & gemmatæ erant. Sic Adrianus Cæſar, teſte Spartiano, *ſine auro balteum ſumebat, & ſine gemmis fibula ſtringebatur.* Virgilius *Æn. lib.* V.

—— lato quam circumplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemma.

Statius *Theb.* XII.

---- ignea gemmis Cingula. *Et Theb.* VII.

—— —— fibula raſilis auro
Tænariam fullva mordebat Iaſpide veſtem.

Claudianus *de Raptu Proſerp. lib.* II.

Collectæ tereti nodantur Iaſpide veſtes.

quæ non male a nonnullis intelliguntur de cingulis quibus veſtes ſtringi ſolent. Nec aliud quid iutellexiſſe puto Nemeſianum *in Cyneg.*

Sit Chlamys aurato multum ſubtegmine luſa,
Corrugeſque ſinus, gemmatus balteus arctet
Nexibus

Nec aliter intelligo Homerum *Iliad.* Δ.

Ἀυτὴ δ' αὖθ' ἴθυνεν ὅθε ζωςῆρος ὀχῆες
Χρύσειοι σύνεχον.

Per ζωςῆρος ὀχῆες Homerum intelligere fibulas aureas baltei vix dubito: eſt enim ὀχεὺς *retinaculum.* Euſtathius κρίκυς exponit. κρίκοι οἷς δὴ ὅλυ συνείχετο ὁ ςρατιωτικὸς ζωςὴρ πρὸς τὸν θώρακα. Sed perinde eſt ſive *anulum* ſive *fibulam* expoſueris; nam ὀχῆες erant quibus nectebantur extremitates baltei, ut ſtringeretur tunica. Sed & ſuas figuras illæ ipſæ fibulæ habebant, in balteis, prout omnium generum figuræ

in fibulis conſpici ſolent. ſic Hercules, ut tradit Herodotus *lib.* IV. cap. X. mulieri dedit ζωςῆρα ἔχοντα ἐπ' ἄκρης τῆς συμβολῆς φιάλην χρυσέην. *Balteum habentem in extrema commiſſura auream phialam.* Forte erat fibula phialam aliquomodo repræſentans. Ejuſmmodi cingulum fibulatum & aureis bullis ornatum habet *Eumenius Rhetor*, in Cliviorum opido (modo ille verus ſit Eumenius) & in extremitate quidem aureis imagunculis ornatum, quod non vidit Friſius in ſuo opuſculo *de Calceo.* Hodie ſane nulli ſunt baltei ſine fibulis aureis quidem, argenteis, aut ſaltem æneis, aut ferreis; præter balteos illos longos, qui magis *mitra* & *faſcia* dicuntur. Ejuſmodi fibulas habuiſſe balteos Hebræorum Sacerdotum, iterum credidit ille, qui figuras veſtium ſacrarum depingi & excudi curavit in Bibliis Genevenſibus. Sed cum illud nullo auctore probetur, eadem facilitate qua ponitur, etiam rejicitur. Et ſane cum Sacerdotum balteus longiſſimus eſſet, ut multoties corpus ambiret, fibulis non potuit ſtringi, ſed modo, ut in faſciis fieri ſolet, & ita quidem ut utrinque pars quædam dependeret, ut docent Joſephus & Gemara Jeruſalemitana, quod jam ſupra notavimus.

„ CCCLXIII, Cum hic mentio facta ſit de Eumenio Rhetore, „ non poſſum quin de eo quædam addam, quamvis ad inſtitutum „ noſtrum nihil facere videantur, ſiquidem Romanam Hiſtoriam „ magis, quam Hebræorum Sacerdotum veſtitum tangunt. Eu- „ menium Rhetorem, virum fuiſſe apud Romanos celeberrimum, „ atque inſignem inter Gallos juventutis doctorem, notius eſt, „ quam ut a me multis probetur. Acriter diſputatur inter erudi- „ tos, ubi locorum artem exercuerit, juventutem docuerit? Pi- „ gius vir doctiſſimus, in *Hercule prodicio*, pluribus conatur ad- „ ſtruere argumentis, eum Cliviis, quam ingentem atque augu- „ ſtam olim civitatem, & ad inferiorem Rhenum Metropo- „ lim, ideo Auguſto Clivienſium nuncupatam, ſplendido ſane ſti- „ pendio, tanto Rhetore tantaque civitate digno, ſexcent. Seſt. an- „ nuo, docuiſſe. Inter argumenta, quibus ſententiam ſuam aſtruere „ conatur, allegat & ſtatuam, quæ in iſta civitate conſpicitur. „ *Igitur Reſpublica Clivienſium*, inquit, *videtur gratitudinis ergo* „ *poſuiſſe Eumenio ſtatuam iconicam in ipſis Manianis, eamque tri-* „ *pedaneam. Qua quidem menſura, teſte Plinio, temporibus etiam* „ *antiquiſſimis Romæ honorata fuit. Exſtat adhuc Cliviæ in palatio* „ *Principum. Stat in veſtitu ſui temporis; & ut apparet, uſitato*

Galliæ

I
A
A

,, *Galliæ comatæ : tunica videlicet talari tectus, & calcei ex aluta*
,, *pedem ad talos cingunt, & supra pedem execti & fenestrati sunt.*
,, *Comam in fronte & cervice decurtatam æqualiter constringit vitta;*
,, *sicut ventrem latus balteus atque bullatus. Quæ quidem apud vete-*
,, *res vincula quondam honoris ac dignitatis erant insignia. Et nunc*
,, *temporis etiam similes balteo aureo vel argenteo operose bullati Gal-*
,, *licorum matronarum sunt ornamenta, præsertim apud Batavos &*
,, *Rheni accolas. Ipse dextra massam vel auri vel argenti in patera*
,, *positam præsentare videtur, atque eodem symbolo notatur ejus li-*
,, *beralitas & munificentia, qua patriam est prosecutus. Sinistra te-*
,, *nuit ferulam demissam magistri insigne, ac veluti gubernaculum*
,, *adolescentiæ. Quæ nunc quidem injuria temporum confracta periit;*
,, *quo usque manui ac tunicæ contigua est. Sed hæc de statua vel imagine*
,, *satis.* Rem ita sese habere a multis auctoritate Pigii: deceptis, inter
,, quos est Tessemakerus, in *Analibus Cliviæ*, creditum est. Statua, ut
,, a Pigio descriptam audivimus, cura Civitatis Magistratuum, ad urbis
,, civiumque suorum decus, uti credebant, in medio civitatis,
,, ad portam in hunc usque diem depicta conspicitur, eamque
,, Tessemakerus in suis Analibus delineatam hac tabula exhibet.
,, Num. 1. Eodem plane modo eam proposuit Friesius, in Opus-
,, culo Balduini *de Calceo capite* XII. *pagina* 117. nisi quod Cal-
,, ceis aliam dederit formam, ut hic eos apponi curavimus sub
,, literis A. A.
,, Sed & inscriptio alia apud Tessemakerum; alia apud Friesium.
,, *Sic* legitur apud Tessemakerum.

EUMENIUS RHETOR.

Qui ad præsidem Galliarum oratione panegyrica habita, a Romanis Gallicæ juventuti in augusto clivorum oppido annuo sexc. sest. salario præfectus fuit.

Hic istiusmodi habitu, TUNICÆ TALARIS, BALTEI BULLATI, CALCEORUM FENESTRATORUM, COMÆ VITTA CONSTRICTÆ, FERULÆ MAGISTERII. MASSÆ AUREÆ, ERGA DISCIPULOS LIBERALITATIS INDICIBUS,

in arcis aulæi magni, ubi extat, urbisque Cliviensis, inque hac portæ mediastinæ renovatæ monumentum exhibetur. Sub

Sub consulatu I. a Ringelbergh conss. 4. procruante G. Rhatio successore.

„ Frisii Inscriptio, ut legitur ad portam mediastinam, ita se
„ habet.

EUMENIUS RHETOR.
TEMPORIB.

C. JUL, CÆS. DICT. ARCIS CLIVIENSIS FUNDATORIS
OCTAV. AUGUST. SUCCES. QUI PRÆSIDIO MUNIVIT.
ULP. TRAIANI QUI IN COLON. REDEGIT.
ÆL. HADRIANI QUI IN FORMAM URBIS AMPLIAVIT.

HIC EUMENIUS RHETOR.

QUI IN HOC AUGUST. CLIVIEMSIUM OPPIDO
AD PRÆSIDEM GALLIARUM
POST EORUM IN BATAVIAM INGRESSUM
ORATIONE PANEGYRICA HABITA
SCHOLIS PRÆFECIT. ANNUO SEXCENT. SEST.
STIPENDIO GALLICAM JUVENT. INSTITUIT
HAC STATVA ICONICA TRIPEDANEA,

ID EST

VESTITU SUI TEMPORIS TUNICA TALARI
COMA DECURT. VITTA CONSTRICT. BALTHEO
BULLATO CALCEIS FENESTRAT. MASSA AUREA AD
LIBERALIT. PRÆSENTAT. ET FERULA MAGISTERII.
INSIGNI AD ANTIQUIT. MONUMENT.
URBIS ET HUJUS PORTÆ RENOVATIO.
POSTERITAT. POS.

„ Tessemakerus itaque primam ad portam Inscriptionem notat.
„ Frisius alteram Renovatam.

CCCLXIV. Pigio sese nervose opposuit Justus Lipsius, in suis „ *ad Corn. Taciti Annalium libro tertio notis.* Rationes Pigii sub incudem revocat, & erudite refutat. Eumenium Rhetorem Augustoduni in Gallia, non vero ad Rhenum Cliviopoli docuisse; cum hanc civitatem istis temporibus, eo nomine nondum notam fuisse,

E. R.

„ fuisse, certissime credat. Fateor rationibus a Pigio allatis, me
„ hactenus moveri non potuisse, ut Eumenium Rhetorem ibi do-
„ cuisse crederem. Persuasissimum mihi est, statuam, quæ Cliviis in aula
„ conspicitur, non magis Eumenium Rhetorem quam Nebucadne-
„ zarem, Alexandrum Magnum, Julium Cæsarem, aut ipsum Her-
„ culem representare. Non enim Rhetorem, sed Militem certissi-
„ me exhibet. Quis sane mentis credit Rhetorem gladio cinctum
„ incessisse; Quis credet tantum virum, annuo sexcent. sest. stipen-
„ dio (duodecim millib. ducatonum, si legimus ut habetur in Eu-
„ menii Panegyrico *sexcentis millibus minimum*, aut si cum Casau-
„ bono ad Sueton. in vita Othonis, *sexagies millibus nummum*, ha-
„ buit minimum mille ducentos ducatones.) ditatum, puerulos do-
„ cuisse Magistellorum ferula? *Non facile est tot puerorum, observare*
„ *manus, oculosque* &c. Indigna sane tanto viro. Professorem potius
„ eum crederem excellentissimum qui Rhetoricam, politicam & juris-
„ prudentiam docuit, eamque doceri curavit. In hac autem dignitate
„ constitutum virum, magis Minervæ sceptrum decuit, quam ferula.
„ CCCLXV. Sed pessime ad portam, & imago depicta, &
„ inscriptio addita est: In aula principis in altiori, quo ascendi-
„ tur ex majori conclavi ad superiora, gradu, ascendentibus ad dex-
„ tram, ante sedecim annos, vidi statuam lapideam, tunica talari pi-
„ ctam calceis non multum fenestratis, pileo capite tecto, balteo bulla-
„ to, in cujus ima parte imaguncula instar Angeli cincta patera pi-
„ sciculis, (non nummis) repleta, in manu dextra, vagina gladioli, fra-
„ cto capulo, appensa balteo sinistra tenentem. Ipse eam tunc temporis,
„ in calendarii tabulam, quam habebam ad manus illico delineavi; sed
„ tractu temporis, migratione Neomago Groningam, inter alia,
„ non magni momenti reculas, eam perdidi. Nobilissimus, ele-
„ gantioribusque scientiis politissimus Menso Isinck, Amplissimi viri
„ Isinck, iu Curia Cliviensi Judicis gravissimi filius, curavit ut
„ mihi, id ab eo submisse petenti, statua ipsa ad vivum depinge-
„ retur, qualis hac tabula sub literis E. R. conspicitur.
„ CCCLXVI. Manifestum itaque est, vehementer errasse Pigi-
„ um, Tessemakerum, & ab iis deceptos, ad hunc usque diem, Cli-
„ vienses. Jam ante sedecim annos quosdam civitatis magistratus monui
„ istius erroris; nihil minus scilicet representare statuam in aula,
„ quam Rhetorem; male ad portam esse depictam; Statuam non
„ habere nummos aureos, nec ferulam, sed pisciculos & gladium,

,, adeoque militis esse imaginem, non Rhetoris; aut prorsus esse
,, delendam ad portam, aut mutandam, veramque inscriptionem,
,, si Heros innotescat, addendam esse. Sed gratissimus Cliviensibus
,, est Eumenius Rhetor, error tam altos in eorum mente egit ra-
,, dices, ut hactenus tolli non potuerit.
,, Quid alii censeant, apud me certissimum est, statuam esse
,, alicujus viri Principis, strenui militis, quod manifestum est ex
,, balteo gladioque inde pendente.
,, CCCLXVII. At dices, quid *patera repleta piscibus?* Fateor
,, certi quid nihil a me adferri posse. Si tamen conjecturis datur
,, locus, qui eruendæ antiquitati denegari juste non potest; suspi-
,, cor esse Principem aliquem Cliviensem, aut ex vicinis locis.
,, Forte is qui Religionem Christianam gladio armisque primum
,, in istis oris tueri ausus est. Uno verbo, principem esse virum
,, eorum qui *pisciculi* a veteribus nominabantur. Notum est ex Ter-
,, tulliano, *De Baptismate*, ab initio, Christianos suo tempore,
,, & ante eum, *pisciculos*, Gentiles autem Christianorum hostes *vi-*
,, *peras*, *aspides*, & *serpentes* dictos fuisse. *Pisciculi*, nuncupa-
,, bantur Christiani Græce, quasi *ἰχθὺς piscis* cum ibi reperiantur
,, literæ primæ, quibus sancti Christum Servatorem nominarunt.
,, Ἰησȣ̃ς Χϱιστὸς Θεȣ̃ Υἱὸς Σωτὴϱ *Iesus*, *Christus*, *Dei filius*, *Servator*:
,, ut etiam habet Sybillarum Acrostichis. Deinde quod Apostoli,
,, qui Christum omnium primi prædicarunt, fuerint *piscatores*, qui
,, homines, prædicatione Evangelii tanquam, firmissimo rete ad
,, Christum instar tot *pisciculorum* adducebant. Petrus & Andreas ex
,, Apostolis non minimi, a Christo, ut *piscaremur homines*, missi
,, sunt. Matth. IV. com. XIX. & cap. XIII. com. XLV. & seqq.
,, Sed & ipsi Christianorum veteres, se *pisciculos* nominarunt ob
,, *baptissimum*, quod aqua baptismatis renati sint. Legatur Tertul-
,, lianus loco modo citato. *Atque adeo nuper conversata istic qua-*
,, *dam Cajana hæresi vipera venenatissima doctrina sua plerosque rapuit,*
,, *in primis baptismum destruens. Plane secundum naturam. Nam fe-*
,, *re viperæ & aspides ipsique reguli serpentes arida & inaquosa se-*
,, *ctantur. Sed nos pisciculi secundum ἰχθῦν nostrum Iesum Christum*
,, *in aqua nascimur: nec aliter quam magna permanendo salvi*
,, *sumus. Ita Quintilla monstrosissima, cui nec integre quidem docen-*
,, *di jus erat, optime norat pisciculos necare, de aqua auferens.*
,, Hactenus Tertullianus. Augustinus *Quæstion. Evang. lib.* II. *Piscis*
intel-

,, *intelligitur fides invisibilium vel propter aquam baptissimi, vel quia*
,, *de invisibilibus locis capitur. vide in Euangel. Math. Serm.* XXIX.
,, CCCLXVIII. Verum est veteres Christianos a Gentilibus
,, dictos fuisse *pisciculos*, per contemptum. Illi autem hoc sibi
,, gloriæ reputabant, adeoque honoris causa idem nomen sibi de-
,, derunt. Eodem sane prorsus modo, ut, seculo præterito,
,, Nobiles foederati in Belgio, ab Hispanis ad opprobrium dicti
,, fuerunt GHEUSII, ac si diceres *Mendici*; at iidem Nobiles
,, nomen istud affectarunt; quare & mendicorum insignia, saccum
,, ad colligenda frusta panis, cum patera ad hauriendam aquam
,, lateri appensa vestibus assui curabant, pileis quoque affixos ha-
,, bebant nummos, vel laminas argenteas, cum hac inscriptione
,, VIVE LES GUEUX. *Vivant mendici.* Ita & antiqui Christiani,
,, non solum *pisciculos*, in honorem Christi, Apostolorum, suique
,, Baptismatis, sed & insignia quæ nomen exprimerent sume-
,, bant *Crucem* (Judæis quidem σκάνδαλον, Græcis *stultitiam*) *cum*
,, *piscibus*, ut videre est in *Gemma Smithiana* apud Licetum *De*
,, *Gemmis annularibus. Cap.* LXII. ubi in corneola conspicitur *Crux*
,, *cum duobus piscibus*. Ejusmodi crux, cui appendent duo pisces
,, cum hac Smithiana, conspicitur apud Gorlæum, a Gronovio
,, editum anno CIↃIↃCXCV. Com. II. Num. 535. & 564. Sigillum
,, istud proculdubio aliquis veterum Christianorum sumpsit, ut
,, Christi pro se mortem, nomenque sanctorum *pisciculorum* sibi
,, ob oculos poneret. Ejusmodi pisciculi & alii occurrunt in num-
,, mis Byzantinis, apud Patinum, in *Imperatorum Romanorum*
,, *Nummismatis*, in nummo *Plotinæ*. pag. 188. & in nummo alio
,, pag. 398. Apud Du Fresne *in Historia Byzantina* plures exhi-
,, bentur nummi cum duobus vel tribus piscibus, & aliquoties
,, duobus piscibus, qui in medio habent Delphinum. Tab. I. Sa-
,, binæ, Plotinæ, & Crispinæ. Et Tab. II. quater in nummis vi-
,, suntur. Cum autem hi nummi nullam cum piscibus habeant cru-
,, cem, eos de pisciculis explicare non ausim.
,, CCCLXIX. Fictum hunc Eumenium fuisse aliquem virum
,, principem, qui nomen *pisciculi* non respuebat, illud potius pie,
,, cum reliquius Christi confessoribus, adfectabat, Religions
,, Christianæ in hisce oris strenuum, & forte primum defensorem,
,, mihi est admodum verisimile. In dextra scilicet fert *pateram*
,, *pisciculis plenam*, tanquam Christi Ecclesiam, sinistra vero *gladi-*

,, um tenet ad ejus defenſionem. Hæc acuratius fuſiuſque indagent
,, ſi lubet Clivienſium docti, quibus per otium licet. Sufficiat hæc
,, me indicaſſe, & forte viam monſtraſſe qua ad veritatem tuto
,, eatur. Sufficiat Clivienſes jam diu fuiſſe monitos, ſe a Pigio
,, eſſe deceptos; ut tandem, quæ conſpicitur in aula, ſtatuam ac-
,, curate depingi curent, veram atque ingenuam Inſcriptionem
,, addant, quæ civitatis, uti puto, gloriam non minuent. Cedat
,, ſane *Rhetor ſua ferula*, potenti principi *Eccleſiæ* ſtrenuo *defenſori*
,, gladio armato.

,, *Si fortuna volet, fiet de Conſule Rhetor,*
,, *Si volet hæc eadem, fiet de Rhetore Conſul.*

CCCLXX. Jam ſatis diximus de balteo ipſo, de ejus materia, forma & ornamentis, reſtat ut aliquid addamus de ejus uſu, & cingendi modo. Apud veteres baltea facta erant, præſertim in uſum militum, non tantum ut tunicam cohiberent, ſed ut arma ex iis dependerent. Iſidorus: *Balteus dicitur non tantum quo cingitur, ſed etiam a quo arma dependebant.* Gladius enim imprimis a balteo dependebat, ut videre eſt in nummis & marmoribus antiquis, & in auctoribus qui veterem militiam deſcripſerunt. Hinc apud Virgilium *Æn. lib.* x. gladius vocatur

immania pondera baltei.

Eadem de cauſa apud Græcos ζώννυσθαι ſumitur pro ὁπλίζεσθαι notante Euſtatio. Pauſanias *in Bœoticis* τὸ γὰρ ἐνδύναι τὰ ὅπλα, ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ ζώσασθαι, *armis indui* (accingi) *veteres vocarunt cingi.* Apud Poetas Græcos ſæpius *cingi* pro *armari* reperies. Homero inermes ἀμιτροχίτωνες, qui *tunicas habent non cinctas*, ideo *inermes* ſunt: quemadmodum apud Latinos *cincti* & *præcincti* ſunt milites *armati* & *ſtrenui*, ut & *diſcincti* imbelles. Virgilius *Æn. lib.* IX.

——— ——— *& diſcinctos Mulciber Aphros.*

ad quæ Verba Servius: *Diſcinctos dicit inhabiles militiæ: Omnes enim qui militant, cincti ſunt, aut certe inefficaces: ut contra præcinctos ſtrenuos dicimus. Horat. Altius ac nos præcinctis unum. Unde & Græce εὔζωνος appellatur, non qui bonam zonam habet, ſed qui eſt ſtrenuus.* Vulcatius *in vita Avidii Caſſii: quum tales inter præcinctos habeas*, id eſt inter *milites.* Eundem uſum habuiſſe balteum apud Hebræos, certiſſimum eſt. Vide Eſ. cap. XXII. XXI. *Et induam eum* (Eliakimum) *tunica tua, & balteo tuo, & dominationem tradam in manum ejus*: quod omnino de cinctura mili-

tum

tum intelligendum eſt. Vide etiam II Reg. III. XXI. & Ezechielem XXIII. XV. Hinc חגר כלי מלחמה *cingere inſtrumentis bellicis*, eſt *armare*. I Sam. II. IV. Sic & אזר & חגר *cingere* ſæpiſſime ſumuntur pro *armare*. II. Sam. XXII. XL. & alibi. Eodem plane modo, ut apud auctores Græcos & Latinos, *cingere* & *armare*, *cinctus* & *armatus* idem eſt. Eodem ſenſu Apoſtolus ad Epheſios cap. VI. vult ut credentes ad ſpiritualem militiam eſſent περιζωσάμενοι τὴν ὀσφῦν ἐν ἀληθείᾳ. Hodie nemo pro milite habetur qui non eſt cinctus. Hinc noſtrorum militum *baudrier*, *port d'epée*, & Belgarum **draegbant**. Non tantum balteos habebant milites, ut arma ab iis dependerent, ſed etiam ut dignoſcerentur ſub qua legione militarent, & ut numerus legionis hac via cerneretur. Iſidorus: *Balteus cingulum militare eſt dictus, propter quod ex eo ſigna dependent, ad demonſtrandum legionis militaris ſummam, id eſt, ſex millium, ſexentorum, ex quo numero & ipſi conſiſtunt. Unde balteus dicitur, non tantum quo cingitur, ſed etiam a quo arma dependent.* An non eundem uſum & hodie habent baltea noſtrorum militum? Nam forma & colore balteorum milites ſimul & eorum legiones dignoſci ſolent. Tales ſunt omnino baltei noſtri, præcipue equitum, unde & Germanis ein Feltzeichen / quaſi diceres ſignum *exercitus*, aut *legionis*. Gallis *une Echarpe*.

CCCLXXI. Tamen non ſolum milites baltea gerebant, ſed & reliqui cives cujuscunque ordinis. Imprimis autem apud antiquos ornatus erat mulierum, cum mulieres ſolæ tunicas gerere ſolerent. Sane fœminas apud Hebræos habuiſſe balteos & cingula, patet Proverb. XXXI. XVII. Et Eſ. XXII. XXI. ubi Urbs Jeruſalem introducitur ſub perſona fœminæ, & *cincta* dicitur. De fœminis & Virginibus ſæpiſſime dicitur quod cinctæ fuerint ſacco. Vide Joel. I. VIII. & alibi. Apud Græcos & Romanos adeo vulgare erat, ut fœminæ balteo zonaque cingerentur, ut ζωςῆρα λύειν & ζώνην λύειν, *zonam ſolvere* diceretur pro pudicitiam deponere. Homer. *Od.* Λ. λῦσε παρθενίην ζώνην. In Epigram. veteri de *Diana* λευγνωτὸν ἀναζωσθεῖσα χιτῶνα. Ideo *muliebriter cincti* dicuntur *imbelles*. Curtius *lib.* III. *Et zona aurea muliebriter cinctus acinacem ſuſpenderat, cui ex gemma erat vagina.* Veneri balteum etiam attribuit Apulejus *lib.* II. *Metamorph.* Ovidius Corinnam cinctam fuiſſe quoque canit:

Ecce Corinna venit tunica velata recincta.

Adeo verum eſt mulieres zonas geſtaſſe, præſertim Reginas & Principum uxores, ut etiam pulcherrimarum urbium atque Provinciarum integri reditus in ornamentum zonæ deſtinarentur. Plato *in Alcibiade* I. ἐπεὶ ποτ᾽ ἤκουσα ἐγὼ ἀνδρὸς ἀξιοπίστου ἀναβεβηκότων παρὰ βασιλέα, ὡς ἔφη, παρελθεῖν χώραν πάνυ πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἐγγὺς ἡμερησίαν ὁδὸν, ἣν καλεῖν τοὺς ἐπιχωρίους ζώνην τῆς βασιλέως γυναικός. εἶναι δὲ καὶ ἄλλην ἣν καλεῖσθαι καλύπτραν. καὶ ἄλλους πολλοὺς τόπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἰς τὸν κόσμον ἐξῃρημένους τὸν τῆς γυναικὸς, καὶ ὀνόματα ἔχειν ἑκάστους τῶν τόπων ἀπὸ ἑκάστου τῶν κόσμων. *Retulit nobis vir quidam fide dignus, unus eorum, qui ad Regem* (Perſarum) *profecti erant, ſe integrum fere diem peragraſſe magnam & fertilem Provinciam, quam incola vocabant* ZONAM *Reginæ: eſſe etiam aliam nomine Calyptram, atque ita multas alias regiones pulchras & optimas ad Reginæ ornatum deſtinatas: nomina etiam habere ſingula loca, a ſingulis ornamentis.* Athenæus *lib.* I. de *Antylla* urbe, dicit Reges Ægyptiorum & Perſarum eam dediſſe τῶν γαμεταῖς εἰς ζῶνας, *uxoribus ad cincturam.* Quæ etiam animadvertuntur a Cicerone *in Verrem lib.* V. *Solere ajunt barbaros Reges Perſarum ac Syrorum plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuere hoc modo: Hæc civitas mulieri Redimiculum præbeat: hæc in collum, hæc in crines.* Sic & Muretus tradit Lutetiis Pariſiorum vectigal quoddam vino impoſitum eſſe, quod vulgo CINGULUM REGINÆ vocatur, Gallice CEINTURE DE LA REINE. Plura, ſi placet, vide apud Muretum *Var. Lect. lib.* XV. *cap.* X. Briſſonium *de Regno Perſarum*, & Menagium in voce *Ceinture de la Reine.* Nihil dicam de cingulis, aureis, argenteis inſtar catenarum, purpureis acu pictis, & gemmatis, quæ & hodie noſtris uxoribus & virginibus ornatui ſunt, per Germaniam, Belgium aliiſque in locis per Europam.

CCCLXXII. Quemadmodum autem tunica a fœminis ad viros pervenit, ita & *balteus* ſive *zona*. Hunc morem vulgatiſſimum fuiſſe apud veteres Hebræos, ſatis manifeſto patet ex cingulo *Eliæ*, & tot aliis, de quibus mentio fit in veteri Taſtamento. Ut & ex cingulo *Johannis Baptiſtæ*, & illorum Angelorum de quibus Johannes in ſua Apocal. cap. I. XIII. & cap. XV. VI. Sed nihil familiarius apud Judæos, tempore Chriſti, quam cingulum geſtare: præſertim ſi quis iter eſſet facturus; quod vel inde patet

tet quod Christus Johan. XXI. XVIII. Petro dixerit: ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες Hinc inter alia præcepta quæ Judæis data erant, de comedendo agno Paschali, jussi erant, ut *lumbos cinctos haberent.* Exodi XII. cum enim veteres tunicas gestarent longas & talares, balteo opus habebant ad continendam & stringendam tunicam, & simul ut eam sursum retraherent ne ad pedes deflueret, & incessum inhiberet. Deinde si cogitemus veteres non habuisse brachas, sed plerumque unica tantum tunica incedere solitos fuisse, aut plurimum pallio aut satis laxa toga supra tunicam indutos, quo fieri poterat, ut ea, quæ non est honestum nominare, facile detegerentur & conspicerenter, contra bonos mores, non erat de nihilo tunicam zona comprimi atque stringi ne occulta detegerentur. Interim Judæi, ut sunt superstitiosi, & ut solent omnes patrios mores in religionem convertere, quo sanctius observarentur, ad hunc usque diem balteis corpus cingere solent, etsi iisdem vestibus ac nos utantur, ad tegendum omnes partes corporis: eo usque superstitioni indulgent, ut etiam puerorum togulis a tergo zonulas adsuere assueverint matres. Oportere enim ajunt ut coram Deo discrimen fieret inter cor & pudenda, cavendum præterea esse ne cor inter orandum pudenda intueatur, ac in malas cogitationes incidat. Tandem etiam credunt hac ratione se moneri, quod robore Dei accingantur, contra quoscunque inimicos mentis & corporis: ideo mane, dum sese balteo cingunt, hanc precatiunculam deblaterare solent: ברוך אתה יי אלהינו מלך העלם אשר חגר ישראל בגבורה: *Laudatus sis tu Domine Deus noster, Rex mundi, qui Israelem robore cingis.* A sanioribus tamen cingulum adhibetur tanquam gulæ frenum, ut inde admonerentur a mundanis voluptatibus abstinendum, & sobrietate utendum esse. quo respexisse videtur Petrus I Ep. I. XIII. ubi credentes monet ut essent ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας, νήφοντες. vide etiam Ephes. cap. VI.

CCCLXXIII. Cum autem homines omnium ordinum & sexus balteis cingerentur, tum & maxime *Sacrificantes*, *Sacerdotes*, & *Popæ*. Suetonius *Caligulam* tradit *succinctum fuisse poparum habitu:* modo tamen per illum Poparum habitum non intelligat, certum aliquod genus tunicarum, quæ ad pectus stringi solebant, superiori parte corporis manente nuda; qualem habitum

repræ-

ræpræſentant marmora antiqua, imprimis Choulius de Religione Romanorum, non uno in loco. Docet etiam Porphyrius, *cinctum* genus tunicæ eſſe, infra pectus aptatæ, a quo *cinctutos Cethegos* Horatius vocaverit:

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget.

Vide ad locum iſtum Caſaubonum. Plutarchus *in Æmilio* deſcribens apparatum ſacrificii: οἱ δ᾽ ἄγοντες αὐτοὺς νεανίσκοι, περιζώμασιν εὐπαρύφοις ἐσταλμένοι, πρὸς ἱερουργίαν ἐχώρουν, *Ducebant autem eos* (boves) *adoleſcentes prætextis cingulis ornati ad ſacrificium.* Dionyſius Halicarnaſſæus *Antiq. Rom. lib.* II. Salios, neſcio quibus æreis balteis cinctos docet. Χιτῶνας, inquit, ποικίλους χαλκείαις μίτραις κατεζωσμένοι. *Tunicas variegatas æneis balteis ſtrictas habebant.* Apuleius *de Aſino aureo lib.* XI. ubi de Sacris Iſidis: Sacerdotes, quos antiſtes ſacrorum proceres vocat, docet habuiſſe; *candido linteamine cinctum pectorale:* quod quidam intelligunt de tunicis iſtis, de quibus jam modo mentionem fecimus, quibus inferior pars corporis tantum velatur. Non eſt etiam ſilentio prætereundus peculiaris ille ritus cingendi, qui in uſu erat apud Romanos, & quem *Cinctum Gabinum* vocabant: quo ſcilicet cingi ſolebant Conſules in reſerandis Jani portis, in indicendo bello, in condenda aliqua urbe, & faciendis ſacris. Virgilius *Æn. lib.* VIII.

Ipſe Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis reſerat ſtridentia limina Conſul.

Qualis autem fuerit ille *Cinctus Gabinus*, quænam illius origo, ad hunc locum clariſſime docet Servius; *Gabinus Cinctus*, inquit, *eſt toga ſic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia a tergo revocata hominem cingat. Hoc autem veſtimenti genere utebatur Conſul bellum indicturus: ideo quia cum Gabii Campaniæ civitas ſacris operaretur bellum ſubito venit: tunc cives accincti togis ſuis, ab agris* (lege *ab aris*) *ad bella profecti ſunt, & adeptis victoriam; unde hic ortus eſt mos.* Eodem fere modo *Cinctus Gabinus* deſcribitur ab Iſidoro: additis his verbis: *ut Sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur prætores.* Igitur non minus *Sacerdotes* quam Conſules atque Prætores hoc ritu cingi ſolebant. Hic autem Cinctus nullo cingulo, nullo balteo fiebat: ſed ipſa veſte, non qualibet veſte, ſed toga tantum, cujus lacinia una a tergo revocata cingebat medium homi-

hominem, inſtar zonæ. Ejuſmodi cinctos Pontifices & Sacrificantes ad aram ſtantes, multos reperies in antiquis nummis & marmoribus. Videantur nummi *Ant. Getæ*, *Ant. Pii*, *Domitiani*, *A. Aurelii*, imprimis autem *Lepidi*, quem elegantiſſime exprimi curavit doctiſſimus Ferrarius, in ſuo opere de *Re Veſtiaria*. Videatur etiam Columna Trajani & alia multa apud Choulium, ut & Inſcriptiones Gruteri pag. CIↃVII.

Maxime autem Sacerdotes Hebræorum balteis utebantur, cum id fieret ex mandato Dei. Hieronymus ſane Pontifices illos militibus comparat, & ob eandem cauſam eos balteo cinctos dicit, ob quam & milites cincti erant: ſcilicet ut expeditiores eſſent in ſuo opere: quod etiam locum habuiſſe potuit in Sacerdotibus Gentilium. Tam neceſſarius quidem erat balteus Hebræorum Sacerd. ut ſummum piaculum eſſet ſi quis, eo depoſito, fungi voluiſſet miniſterio. Ideo & balteum deponere debebat quam primum ab opere ceſſabat, ut reliquas veſtes retineret, & ſimul ac miniſterio fungi volebat, ſtatim etiam balteo ſeſe cingere opportebat, de quo plura ſuo loco dicemus.

CCCLXXIV. Veſtis autem quæ cingi ſolebat, extra *Cinctum Gabinum*, *tunica* erat, non autem omnium generum veſtimenta; ideo *tunica* & *balteus* fere ubique junguntur. Hinc χιτὼν ζωςὸς & ζωςῆρα συνεέργω χιτῶνα apud Homerum *Odyſſ.* ξ. & apud Platonem *in Hippia* ζώνlω χιτωνίσκε *zonam tunicæ* reperies. Tertullianus *de Pallio*: *Tunica prius cingulo correpta.* Martialis:

Det tunicam dives ego te cingere poſſum.

Apocal. I. XIII. Angelus non tantum dicitur veſtitus ποδήρη *tunica* ſed & περιεζωσμένος *cinctus*. Ideo apud Plautum Pœnulus ridetur, quod *tunicatus* incederet & tamen *diſcinctus*. Eodem plane modo Eſaiæ cap. XXII. XXI. Deus promittit Eliakimo non tantum tunicam ſed & balteum: והלבשיו כתנתך ואבנטך *Et induam eum tunica tua & balteo tuo* Et cum veteres non raro habuerint duas tunicas, interiorem, quam & *interulam* atque *induſium*, alteram exteriorem ac clavatam vocabant, interiorem ut plurimum cingebant. Imo ſæpe etiam tunicæ togam ſuperinduebant, at non toga. ſed tunica tantum cingebatur. Leg. I. Cod. Theodoſiani, *De habitu quo oportet uti in urbe*, *verum interiorem veſtem admodum cingulis obſervare.* huc quidem referunt dictum illud Sullæ de Julio Cæſare: *Cavete vobis a male præcincto puero.* Dio

 lib.

lib. XLIII. & Suetonius *in Iulio.* Si forte unicam tantum habuerint tunicam, eam cingebant. Eodem plane modo fieri solebat apud Pontifices Hebræorum. Summus enim Sacerdos, qui supra tunicam habebat *Pallium, Ephod* & *pectorale*, interiorem tunicam tantum balteo cingebat. Cæteri Pontifices quibus non nisi unica tunica tantum erat supra brachas, eandem quoque cingere solebant. Inter cingendum itaque tunicas revocare a talis, & ad medios poplites trahebant. Quintilianus *lib.* XI. *Cui lati clavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant.* Tunicæ hoc modo retractæ ubique conspiciuntur in nummis & marmoribus. Eodem modo Hebræorum Sacerdotes cinctos fuisse, id est tunica ad poplites retracta, præcipue si longior fuerit tunica, colligi potest ex Codice *Sevachim cap.* II. והתניא מסולקין כשרים א״רמי בר חמא לא קשיא כאן שסילקו על ידי אבנט כאן דליתנהו מעיקרא כלל: *Tradunt breviores tunicas legitimas esse. Dixit Rame filius Chama, nulla est quæstio si modo brevior sit ob balteum, modo per se non sit nimis brevis*, nempe si per balteum a talis versus poplites retracta fuerit.

CCCLXXV. Modus autem cingendi varius fuit apud Veteres. Aliquando balteus humero dextro imponebatur, nonnunquam sinistro, & sub lævo aut dextro brachio oblique recurrebat. Zodiacus, quia quasi obliquus meridianum secat, balteus dicitur ab Astrologis. Manilius *lib.* I.

Ingenti stellatus balteus orbe.

Quod optime observatum a doctissimo Vlietio ad *Nemesiani Cyneg.* Sed hæc cinctura magis est militum, quando gladios accingebant, quod ex marmoribus constat: Cingebantur enim eodem plane modo, quo & milites nostri hodie cingi solent. Cæteri autem cives, & inter eos præcipue mulieres & Sacerdotes, ad retrahendam tunicam medium corpus cingere solebant; prout hodie tunicati nobiles & milites, & inter eos equites suis zonis, quas *Echarpes* Galli, & Belgarum Nautæ **een gesontheyt**/ Germani vero ein Feltzeichen/ vocant. Stringebatur etiam balteus, non in quovis loco corporis, sed ut plurimum circa mammas aut ad pectus, non multo infra axillas. Quod docet Ovidius in *Metam.*

Cintaque ad pectora vestes.

Sed hoc manifestissimum erit cuicunque, modo vel semel inspexerit nummos & marmora, præsertim imagines victoriæ. Posside-

ſidemus æneam quandam imagunculam victoriæ, egregie infra axillas ad mammas cinctam, ſive *Strophio revinctam*, *ut Prudentii* verbis utar. Nec prætereundus eſt Hercules ille tragicus, quem ex Caſſalio exhibet Friſius in *Calceo Antiquo* Balduini *cap.* XV. ubi videbis latum balteum minimum quatuor digitos, & ad mammas cinctum, ut Hebræorum Sacerdotum balteis non multum abſimilis fuerit Ejuſmodi cincturam videbis Pataviæ in fronte domus Baſſianorum, quæ vulgo T. Livii eſſe creditur, & quam eleganter exhibuit Ferrarius *de Re veſt. lib.* I. *cap.* VIII. Vide nummos *Auguſti*, *T. Veſpaſiani*, *Maxentii*, *Decentii*, *Conſtantini* & aliorum. Ad hunc modum omnino cinctus erat vir ille, ſive Angelus, de quo Theologus Apocal. *cap.* I. XIII. ἐνδεδυμένος ποδήρη, καὶ περιεζωσμένος πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσῆν. & cap. XV. VI. περιεζωσμένοι περὶ τὰ στήθη. En circa *mammas*, & ad *pectus* (ut habet Ovidius) cincti erant. Eodem plane modo cingebantur Hebræorum Sacerdotes. Joſephus, loco toties a nobis laudato, expreſſis verbis dicit κατὰ στέρνων δεῖται *circa pectus ligatur* Sane ſatis operoſe diſputatur inter Talmudicos, de loco cincturæ, quemadmodum id oſtendimus ſupra, ubi de brachis egimus. Dicunt enim eos cinctos fuiſſe במקום שלא מזיעין *in loco in quo non ſudant*, id eſt ſupra umbilicum, paulo infra axillas: quod non tantum de brachis, ſed etiam de balteo intelligendum eſt. Videtur etiam Johannes, in iſtis locis Apocalypſeos cap. I. XIII. & XV. VI. modo a nobis allegatis, reſpexiſſe ad traditionem Judæorum: cum crediderint Sacerdotes cinctos fuiſſe ut Angelos. Maſſechet *Ioma cap.* VII. לא נתנה תורה למלאכי השרת שהיו הכהנים זריזים כמלאכים להפשיטן בגמר עבודה ולא ישהום עליהם אחרי עבודה כהרף עין : *Lex non eſt data angelis miniſterii quoniam Sacerdotes cincti erant ut angeli; ita ut exuere debuerint Veſtes ſacras ſimulac perfeciſſent miniſterium; nec eas ſuper ſe retinere audebant, ne tempore quidem ictus oculi.*

CCCLXXVI. Omnino peculiarem aliquem cingendi modum Sacerdotes Hebræorum habuiſſe, docet Joſephus, loco citato. Eos enim dicit non tantum cinctos fuiſſe, quemadmodum reliqui homines cingi ſolebant, nec tantum corpus aliquoties ambiviſſe balteum inſtar faſciarum; ſed præterea cum valde longus fuerit balteus, poſt ſtricturam ſuperfuiſſe duas partes profuſas, & ad pedes dependentes; quas ita pendere ſineret Sacerdos, quam diu non operabatur, ſed quam primum opus aliquod ſanctum aggre-

diebatur, eum partes eas retraxisse, & in sinistrum humerum rejecisse. Καὶ λαβοῦσα, inquit, τὴν ἀρχὴν ἑλίξεως κατὰ στέρνων, καὶ περιελθοῦσα πάλιν δεῖται. καὶ κέχυται μὲν πολλὴ μέχρι καὶ τῶν σφυρῶν, ἕως οὖν μηδὲν ὁ ἱερεὺς ἐνεργεῖ. ὅταν δὲ σπουδάζῃ περὶ τὰς θυσίας δέῃ καὶ διακονεῖν, ὅπως μὴ κινούμενος ἐμποδίζηται πρὸς τὸ ἔργον, ἀναβαλλόμενος ἐπὶ τὸ λαιὸν ὠμοφορεῖ. *Sumens extremitatem* (baltei) *circa pectus revolvit semel atque iterum; tum ligatur, Ad talos autem usque defluit, quam diu non operatur Sacerdos, Quando autem ad ministerium properant, ut sacrificia offerrent, ne impedirentur in opere, super humerum lævum rejicitur.*

CCCLXXVII. Ex his omnibus satis manifesto constare puto, balteum sive אבנט nihil aliud fuisse quam longam fasciam ex lana & lino contextam, & opere Phrygionico acu pictam variisque floribus ornatam, longam XXXII. ulnas, latamque IV. digitos, ad stringendam & cohibendam tunicam circa mammas paulo infra axillas, & ad eam retrahendam sursum ad medios poplites, ne Sacerdoti impedimento esset in opere: circa corpus aliquoties revolutam, duabus extremitatibus ad pedes dependentibus, quam diu Sacerdos ab opere cessabat, sed in sinistrum humerum rejectis inter operandum.

Ut hæc clarius intelligantur, hac tabula omnia exprimi curavi.

EXPLICATIO HUJUS TABULÆ.

I. Prima figura exhibet ipsum אבנט *balteum* Sacerdotum, longum XXXII. cubitos, & latum IV. digitos.

II. Secunda figura ostendit Sacerdotem tunicatum & balteo cinctum.

A. *Balteus ipse.*
B. *Locus cincturæ.*
C. Nodus ad pectus quo stringitur.
D. D. Duæ partes post nodum relictæ, & ad pedes diffusæ.

CAP.

pag. 404

CAP. IV.

DE מגבעות PILEO TOTIUS SACERDOTUM TURBÆ.

מגבעות *ubi extet. Variæ versiones.* Pileus, πῖλος, πιλίον, a πιλόω cogo. *Glossa vetus* Filtz vilt, feutre. *Pedum* pilei *Polluci quid?* Tapetes πῖλος. *Pannus ex lana coactili in Hollandia.* πίλησιν. Walcken/ Vollen, fouler, fullo. Pilei *ex lana agnina. Pilei cum* margine. *Cardinalium pilei Pileati genus* funginum. Καυσία, καμελαύκια *unde. Varii Grammatici. Helvetiorum pilei.* Schlaffhaube. Tiara. Kyrbasia, Cidaris. Centones *pilei. Herodoti locus examinatur. Pilei militum.* κεντέκλα. Tiaræ *ex lana. Ex ovium pellibus.* beltzc haube. *Pilei ex corio. Ex lino & bysso.* ῥάκος tela. מגבעות שש Pilei byssini. *Pileorum color.* Purpurei *pilei*, picti. Clavati. αἰολομίτης. Pictæ mitræ *muliebres.* χρυσόπαστος *pileus.* Ferugineæ Causiæ. *tiara* alba, *Diadema*, Candida fascia *Cæsaris, Pompeji &c.* Macula *alba in fronte Apis.* Albentes spumæ. Forma *pileorum.* Galea Galericulus. Acuminati *pilei.* **Zupker-broot**/ Cuculli. *Gemma Tiberiana. Pilei variorum animantium capita exprimentes. Sacerdotum pilei. Integra tela.* Fascia, φάσκια, ταίνια *instar baltei.* Diadema, Lorum, pannus. *Sacerdotum pilei longi* XVI. *ulnas.* מצנפת a צנף volvere. Forma *tiaræ Turcarum.* **Tulbant.** نوارند *ex* تلة *&* بند *ligaculum* بند Vexillum, banderolle. *hinc &* אבנט balteus, **binden.** *Tiaræ altæ.* πῖλος ὀξὺς, ὀρθὴ τιάρα. Recta tiara. *Soli Reges rectam habent.* πίλημα πυργωτόν. κυρβασία. κορυφὴ, crista galli. *Persarum Reges rectas habent tiaras.* κύρβις *quid?* מצנפת *&* מגבעות *sæpe idem. differentia inter* Mitznephet *&* Migbaoth. קובע *Galea. &* כובע כיפה *quid?* Cippus, כפף curvare כיפה. fornix Chef, κεφαλὴ caput, kopff/ cufa, cucufa. Coeffe. kappe. כ/ ק/ *&* ה *permutantur.* haube. **hupf/ kupf/** houpe, hupe, κύπελλον, κυφὸν, gibbum. **kuppe/** cuve, Scyphus גבע גבעים collis. ἄκωνον. *Iosephus & Hieronymus citati. pileus* Ulyssis. *Ejus Historia in marmore, in Nummis familiæ* Mamiliæ. *Choulii, Ursini & nostri Smetii nummi.*

Pierii error. Aleandri error. decempeda, baculus. *Incuria Pictoris in nummis* Patini. *Nummus verus* Mamilii Limet. *Doctissimi Smetii expressus. Hujus nummi explicatio. Varii Mamilii. Ulysses in hoc nummo. Idem auctor familiæ Mamiliorum, Baculus viatoris. Loca quædam S. Scripturæ & Talmudis.* ῥαβδοῦχος viator, Nuncius publicus, **Roep dzaeger.** *Baculus Ulyssis apud Homerum.* Canis *in hoc nummo Ulyssen reducem agnovit. Pileus peregrinantis est. Notat Ulyssem.* ἄκωνον ᾠοειδής Ovalis. Fratres pileati. *Hieronymi* sphæra divisa. *Pileus libertatis* Eid. Mart. Calottes *quasi* galottes, a galea. *Pileus non umbellatus.* Redimicula mitræ. *utrum Sacerdotum pilei habuerint redimicula Exod.* XXIX. IX. & *Levit.* VIII. XIII. Vitta *Hieronymi. Iosephus explicatur.* Suturæ, ῥαφὴ & ῥάπτεσθαι *apud Iosephum quid? Gelenii error de* alia tela. *Iosephi locus tentatus de structura tiaræ Sacerdotum.* Tabula *tiaram & Sacerdotem pileatum exhibens.* Tabulæ *explicatio:* Bajazetis *tiara.* Bacchi *Sacra nudo capite. Saturni &* Honoris. *In* Italia *antiquissimus mos nudo capite sacrificari.* Babyloniorum *mos Caput velare in sacris.* Herculis *sacra.* Dacorum *Sacerdotes. varia Sacerdotum velamenta.* Phrygia tiara. Vittata Sacerdos. Infula. *Flaminis* albus Galerus. Pileum *a* pelle. *Isidori error.* Apex, *ab* Apiendo. *Apex Episcopalis dignitas.* Eminentiæ *Cardinales. Apex* virga. *Brevior in urbe. Servii egregius locus.* Flamines *quasi* Pilamines. *Vestibus capita tegunt Sacerdotes.* Tutulum. *Germanis* ein hut ab hüten *tutando.* Cinctus Gabinus. *Auctor* Æneas. Omnia turbat. Omina. Intentio Sacerdotum *inter sacrificandum.* Dictio Talmudica. *Pontificiorum opinionis,* de intentione *in administratione Sacramentorum, origo. Fœminæ Sacerdotis caput velant.* Vitta. Rica. *Flaminica.* Suffibulum, tutulum, Capital.

CCCLXXVIII. QUartum vestimentum est מגבעות Exodi XXVIII. XL. & XXIX. IX. & XXXIX. XXVIII. & Levit. VIII. XIII. Septuaginta habent κίδαριν. Vulgatus *Tiaram*, Exodi XXVIII. Sed alibi semper *Mitram.* Josephus πῖλον ἄκωνον. Chaldæus כובעין. at Exodi XXXIX. קובעיא. Arabs برارت Sed Levit. VIII. برارط Lutherus hauben. Belgæ **Mutsen.** Galli *Calottes.* Junius & Tremellius

Tia

Tiaras. Igitur varia nomina uſurparunt interpretes in vertenda voce מגבעת. Sed res ſemper eodem redit: Sive enim dicamus *pileum*, ſive *cidarim*, ſive *tiaram*, ſive *mitram*, nihil refert, cum iſta omnia fuerint tegumenta capitis, ut & apud nos Germanice ein hut / haube / Mütze / kappe & kalotte eadem ſunt, niſi quod aliquando forma, & materia aliquomodo diſtincta ſint.

CCCLXXIX. Apud veteres capitis tegumenta valde diverſa erant, cum materia tum forma. Communiſſima fuiſſe videntur facta ex *lana*, & *coacta* quidem, qualia ſunt & noſtra pilea, ad hunc uſque diem. Cum enim caput tanquam corporis pars ſuperior, pluviæ maxime expoſitum ſit, ne aqua eo facile penetraret, & caput humidum redderet, quod ſanitati non parum noceret, talia tegumenta in illius tutelam excogitata ſunt, quæ arcendæ aquæ eſſent apta. Sed nullum aptius excogitari potuit, quam id quod fieri ſolet ex lana *coactili*, unde etiam *pileus* dictus eſt. Nihil aliud eſt *pileus* quam Græcorum πῖλος ſive πιλίον. πῖλος autem proprie dictus, fit ex lana coacta: eſt enim πιλόω & πιλέω *cogo* & *conſtippo*, quod ex Theophraſto aliisque Medicis conſtat. Gloſſa πίλησις, ἡ σφίξις, *preſſio*, πῖλος *pilleum*, πιλωτὸν *coactile*, πιλωτοποιὸς *coactilarius*; & apud Pollucem *lib.* VII. πιλοποιὸς eſt qui *pileos* ex coacta lana conficit. Quicquid ex lana coactum eſt πιλωτὸν, πίλημα & ἐμπίλιον dicitur. Ex eodem fonte etiam fluunt Germanica noſtra ein Filtz / & Belgarum Vilt / & Gallorum *Feutre;* quis enim non videt illa omnia derivari ἀπὸ τοῦ πίλου, mutato tantum π in φ, quod non rarum eſt. Sed & panni coactiles, & tibialia, & id genus alia, uno verbo, omne id quod ex lana coactum eſt, πῖλος & πιλωτὸν & πίλημα Græcis dicitur. Pollux loco modo laudato. οὐ μόνον δὲ ὁ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἐπιτιθέμενος πῖλος οὕτως ἐκαλεῖτο, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῖς ποσὶν, ὡς δηλοῖ Κρατῖνος ἐν μαλακοῖς, λέγων, λευκοὺς ὑπὸ ποσὶν ἔχων πίλους. *Nec tantum illa quæ capiti imponuntur pilei vocantur, ſed & illa quæ circa pedes ſunt, ut docet Cratinus in molliculis, dicens, albos habet in pedibus pileos,* Fortaſſis intelligit tibialia, aut aliud aliquod genus calceamenti ex lana coactili: niſi etiam intelligat faſcias crurales, quibus & pedes & caput involvere ſolebant veteres. Et *lib.* II. ὁ δὲ κωμικὸς Πλάτων καὶ ποδεῖα εἴρηκε τοὺς περὶ τοῖς ποσὶ πίλους. & *lib.* VII. ἃ δὲ ποδεῖα Καλλίας καλεῖ, εἴτε πίλους αὐτὰ οἰητέον. Sed & Tapetes πῖλοι vocantur apud Xenophontem *Pæd. lib.* V. Μηδικοὶ πῖλοι, ubi loquitur

quitur de *Medorum tapetibus.* Et Herodot. *lib.* v. πίλους εἰρινέους περιτείνουσι. *Tapetes ex lana coactos circum tendebant.* Vidimus ante non multos annos in Hollandia certum aliquod genus panni ex mollissima lana Hispanica, absque filamentis, sed ex sola lana coacta instar nostrorum pileorum. Utrum vero ejusmodi coactilia fuerint illi tapetes Medorum, an vero panni ex filis laneis contexti, & coacti, quales plurima pars nostrorum pannorum esse solent, non inquiro. Quid quid alii censeant, omnia coactilia, etiam panni coacti pilei dicti sunt antiquitus. Ista autem *pilea*, ἐμπίλια, & ἐμπιλήματα Germanice vocare solemus **gewalckt**/ Belgice **gevolt**/ ut & Galli *foulé*, a vocabulo Latino *fullo*: quamvis *fullo* non fuerit *coactilarius* apud veteres, sed is qui vestimenta a sordibus purgare solebat. Videtur quod & Latinorum *fullo*, & Belgarum & Gallorum **vollen** & *fouler* a πιλεῖν, πίλῳ & πιλωτῷ deducta sint, non minus quam *pileus*; eo magis cum coactilarii eodem fere modo operentur in lana cogenda, quo operari solent fullones: nam pedibus multum calcando uterque opus suum conficit, nisi quod in cogendo plus laboris requiratur quam in purgando, & forsan aliis etiam medicaminibus adhibitis.

CCCLXXX. Veteres pileos habuisse ejusmodi ex lana coactos certissimum est. Talem proculdubio intellexit Hesiodus I. Ἐργ.

—— —— κεφαλῆφι δ' ὕπερθεν
Πίλον ἔχειν ἀσκητόν, ἵν' οὔατα μὴ καταδεύῃ.

Supra caput autem pileum habeas elaboratum, ne aures humefiant. Lucianus *de Saltatione:* διεῖλε τὴν κεφαλὴν κατενεγκών. ἢ εἴγε μὴ πῖλος ἀντέσχε, ἢ τὸ πολὺ τῆς πληγῆς ἀπεδέξατο, ἀπολώλει ἂν ὁ κακοδαίμων Ὀδυσσεύς. *Capiti* (Ulyssi) *illidit, & nisi pileus obstitisset, & violentiam plagæ excepisset, infelix Ulysses periisset.* Sane pileos fuisse ex lana coacta, credibile est, cum nihil aptius sit, præter ferrum, ad pluviæ resistendum, & plagarum vim eludendum. De eodem vide apud Scholiastem Aristophanis *in Arachn.* πίλος τὸ ἐξ ἐρίων εἰργασμένον. *Pileus ex lana factus.* Et Suidas quidem in specie notat ejusmodi pileos ex lana agnina nonnunquam fieri: cum revera lana agnina huic rei sit aptissima, ut noverunt nostri πιλοποιοὶ hodierni. Σοὶ τὰ πιληθέντα δὶ δεξάντου τρίχοις ἀμνοῦ. Cum autem thoraces quoque fieri solerent ex lana, ideo hos pileos Suidas vocat θώρακας πιλητοὺς, *thoraces coactos.*

CCCLXXXI. Illi autem qui ita facti erant, ex lana coactili, ali-

aliquando marginem, ſive umbellam habere ſolebant ſatis amplam, inſtar pileorum Romanorum purpuratorum, ſive Cardinalium, & quales jam per ſex aut ſeptem annos mos voluit ut apud nos gererentur. Hinc eſt quod Plautus pileatos *genus funginum* vocet. *Trinummo Act.* IV. *Scena* II.

Pol hic quidem fungino genere eſt, capite ſe totum tegit.

Ejuſmodi pileum videtur intellexiſſe Ælianus *lib.* XV. *cap.* II. qualem docet habuiſſe Reges Macedoniæ. Talem quoque ex Pauſania deſcribit Euſtathius *Odyſſ.* I. καυσία πῖλος ἦν πλατὺς ὃν οἱ Μακεδονικοὶ βασιλεῖς ἐφόρουν λευκὸν αὐτῷ διάδημα περιειλοῦντες. Budæo *Cauſia* etiam eſt pileus quo æſtum ſolis arcere ſolemus, ut mulieres umbella. Et in *Epiſt.* dicit eſſe pileum habentem expaſſos margines ad arcendum æſtum, quali meſſores utuntur. Eundem proculdubio etiam intelligit Suidas. Καυσία, inquit, εἶδος πίλου βαρβαρικοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἣ τὸ πάροιθε μακεδόσιν εὔκολον ὅπλον καὶ σκέπας ἐν νιφετῷ, καὶ κόρυς ἐν πολέμῳ. *Kauſia eſt genus barbarici pilei, quod in capite geſtatur, & quod olim Macedonibus fuit expeditum inſtrumentum, & tegumentum in nive & galea in bello.* Idem etiam Grammatici & recentiores Græci intelligunt per ſua καμελαύκια, &, ut habet Suidas, καμηλαύκια, ita dicta, ut notant Grammatici, παρὰ τὸ καῦμα ἐλαύνειν, *ab arcendo æſtu.* Vide etiam obſervationes Portæ ad Suidam. Non omnes tamen pilei umbellati, ſed multi abſque umbellis reperti fuerunt. Fortaſſis inſtar pileorum iſtorum qui & hodie ſunt in uſu apud Helvetios, præſertim in Tigurina ditione, quibus etiam dormientes uti ſolebant. Sic Ariſtophanis Scholiaſtes *in Arach.* poſtquam dixiſſet pileum ex lana factum eſſe, ſtatim addidit; πρὸς τὸ κοιμᾶσθαι ἐπιτήδειον, *ad dormiendum aptum.* Erant igitur inſtar noſtrorum pileorum nocturnorum, Germanis ein Schlaffhaube / & Gallis *un bonet de nuict:* ſi enim latam habuiſſent umbellam, ad dormiendum non valde apti fuiſſent.

CCCLXXXII. Sed quamvis *pileus* proprie ſignificet capitis tegumentum, quod ex lana coactili factum erat; nihilominus non omnes pilei compacti: nec omnes ex lana facti erant: cum omne tegumenti genus πῖλον vocaverint Græci. Heſychius: Περσῶν μὲν ἴδια, κανδὺς καὶ ἀνάξυρις καὶ τιάρα, κυρβασία, κίδαρις, καὶ πῖλον καλοῦσι. *Perſarum propria ſunt, Candys, & Anaxyris, & Tiara, Kyrbaſia, Cidaris & pileum vocant.* Sic aqud Pollucem *lib.*

VII. *cap.* XIII. *Kyrbasiam* dicit vocari & *Cidaris & pileus.* ἢ κυρβασία, ἣν κίδαριν ἢ πῖλον καλοῦσι. Ex varia igitur materia pilei reperiebantur. Ex panno & ex centonibus. Hinc Poeta,

Tritis pilea suta de lacernis.

De hisce Herodotus *lib.* VII. *cap.* LXI. περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι εἶχον τιάρας, καλεομένους πίλους, ἀπαγέας. *Circa capita gestabant tiaras (quas vocabant pileos, non compactos.* Male interpres vocem ἀπαγέας vertit *impenetrabilia*, cum significet *non compactum*, aut non *concretum.* Nisi forte legendum sit εὐπαγέας: est enim εὐπαγὲς *bene compactum*, *solidum.* Eo magis sic videtur intelligendum esse, quod Herodotus loquatur de pileis militum, qui ex lana coacti esse solebant, ut supra jam audivimus. Sed quocumque modo hic locus legatur, certissimum est, veterum pileos non semper coactiles fuisse, sed sæpe ex pannis & centonibus, præsertim pileos militum. Cæsar *lib.* III. *de Bello Civili: Atque omnes fere milites aut ex subcoactis aut ex centonibus, aut ex coriis tunica aut tegumenta* (fortassis legendum capitis tegumenta) *fecerant quibus tela vitarent.* Eosdem Suidas, ut puto κεντοῦκλα, quasi *centones* aut *centucula*, vocat. Tiaras non raro ex lana fuisse, satis manifesto constat, vel inde quod colore aliquo sæpissime tinctæ fuerint quod testatur Ovidius *Metam. lib.* XI.

Tempora purpureis tentant velare tiaris.

Nisi quis dicat ex serico fuisse: Nam sericum & lana ejusmodi coloribus infici solebant. Tale etiam fuisse videtur Diadema Darii, quod *purpureum* dicitur a Curtio *lib.* III. & VI. Habuit enim *Diadema purpureum albo distinctum.* Et ex *ovium pellibus* capitis tegumenta habere solebant. Athenæus *lib.* VII. πίλους δὲ τῆς κεφαλαῖς περικείμεθα προβατείων δερμάτων δασεῖς. *Pileis capita operta ex ovium pelle villosa.* Ejusmodi pileos hodie habent, ut videtur, Moscovitæ, Poloni & alii, quos Germani vocant ein Beltze-Haube. Sed & ex *Corio* nonnunquam fieri solebant. Xenoph. Ἀναβασ. *lib.* V. ἐπὶ δὲ τῇ κεφαλῇ κράνη, σκύτινα, οἷα περὶ τὰ Παφλαγονικὰ κρώβυλον ἔχοντα κατὰ μέσον ἐγγυτάτω τιαροειδῆ. *In capite habebant galeas ex corio, Paphlagonicis similes, quæ cincinnum habebant in medio, in modum tiaræ.* Sed hæc ad galeas militum sunt referenda.

CCCLXXXIII. Nulla autem materia communior apud veteres in capitis tegumentis, quam *linum* & *byssus.* Silius Italicus *lib.* III.

Tem-

Tempora multiplici mos est defendere lino,
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.

Josephus *Antiq. lib.* XI. *cap.* IV. de pretio proposito ei qui aptius responderet, κίδαριν βυσσίνην *cidarim byssinam* etiam nominat: quod iisdem verbis traditur Ezræ *lib.* III. *cap.* III. *vers.* VI. Narrat præterea Justinus *lib.* XV. Alex. Magnum diadema de capite detraxisse, ad religandum vulnus Lysimachi, unde videtur colligi posse, illud diadema byssinum fuisse, cum linum ad istum usum aptissimum sit. Tales fortassis fuerunt tiaræ illæ Persarum, de quibus Strabo *lib.* XV. ῥάκος δὲ σινδόνιον τι περὶ τῇ κεφαλῇ. *Plagulam, aut centonem ex sindone habent circa caput.* Sane hunc centonem, aut hanc plagulam ex lana fuisse, non videtur verisimile, sed linea esse poterat: cum non rarum fuerit apud veteres fere integra aliquando tela uti, ad conficiendam tiaram, quod infra clarius patebit. Deinde ῥάκος magis *telam* quam *centonem* significat Græcis, quod lib. I. cap. XVI. demonstravimus. Ex eadem materia fuit & pileus Hebræorum Sacerdotum, ideo dicitur מגבעות שש *pileus byssinus.* Exodi XXXIX. XXVIII.

CCCLXXXIV. Pileorum & Mitrarum color varius fuit apud veteres. Purpurea fuisse quædam patet, ex Ovidii loco, modo a nobis laudato:

Tempora purpureis tentant velare tiaris.

Pictas quoque & clavatas; qualis videtur fuisse illa cidaris & capitis insigne Darii, *cærulea fascia albo distincta.* Curtius *lib.* III. Alexander quoque habuit *purpureum diadema, distinctum albo, quale Darius habuit lib.* VI. Nonnunquam pictæ erant. Juvenalis,

——— *picta lupa barbara mitra.*

Theocritus *Idil.* XVIII. αἰολομίτρην etiam habet, id est *variegatam mitram.*

Ἐδέλαζ Περσαῖσι βαρὺς θεὸς αἰολομίτρης

Scio quidem quosdam legisse αἰολομίτης *sapientissimus*, sed mallem legere cum Doctissimo Stephano & Casaubono αἰολομίτρης. Illæ mulieribus maxime conveniebant, ut animadvertit Plinius *lib.* XXXV. *cap.* IX. *Capita mulierum mitris versicoloribus operuit.* Et *auro ornatas mitras & conchyliatas causias* memorat Athen. *lib.* XII. ubi de Rege Demetrio: μίτρα δὲ χρυσόπαστος, ἣ καυσίαν ἁλουργῆ οὖσαν ἔσφιγγεν. Et flavos galeros habebant. Juvenalis:

Nigrum flavo caput abscondente galero.

Nisi per Galerum intelligat, id quod Galli vocant *Peruque*. Tandem & ferrugineas causias habebant. Sed illæ magis nauticæ erant. Plautus *Mil. Glor. Act.* IV. *Sc.* IV.

Facito ut venias huc ornatus ornatu nauclerico.
Causiam habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneam,
Palliolum habeas ferrugineum: nam is colos thalassicu'st.

CCCLXXXV. Albus tamen color cum in cæteris vestibus, tum imprimis in tiara, notissimus erat. Regum diademata alba fuisse constat ex Suetonio, in *vita Julii Cæsaris cap.* LXXIX. ubi legimus, mancipia Julii statuæ ejus coronam lauream, candida fascia præligatam, imposuisse, tanquam insigne Regis. Ideo ejusmodi fasciæ albæ & cretatæ, quas Pompejus habuit, etsi crurales, Ciceroni non placebant; quemadmodum ipse testatur *ad Atticum lib.* III. Hinc Valerius Maximus *lib.* VI. *Pompeio*, inquit, *candida fascia crus alligatum habenti, Favorinus, non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema.* Lucianus *in Navigio*, & *in Dialogo Diogenis & Alexandri* Regium diadema ταινίαν λευκὴν *fasciam albam*, vocat. Silius Italicus *lib.* XVI. de Juba Rege:

---- ---- *Cinguntur tempora vitta*
Albenti.

Ammianus Marcellinus *lib.* XII. Diadema appellabat, *Fasciolam candidam Regiæ majestatis insigne.* Hanc ob causam Plinius *lib.* VI. certam aliquam maculam in fronte apis, *diadema candicans*, vocat. Festus de *basilisco. Basiliscus*, inquit, *appellatur genus serpentis, vel quod in capite habeat album instar diadematis; vel quod reliqua serpentum genera vim ejus fugiant.* Tandem & Tacitus *Annal. lib.* VI. mare *albentibus spumis elatum* comparat cum *diademata.* Diademata, igitur, tiaræ, mitræ, causiæ & pilei ut plurimum erant alba. Ejusdem omnino coloris erant pilei Sacerdotum; fuerunt enim ex bysso candidissima non minus quam brachæ & tunicæ.

CCCLXXXVI. Forma autem pileorum veterum varia erat. Pilei isti ex lana coacta, qui proprie pilei dici debent, ut plurimum rotundi erant instar galeæ militum, unde, & *galerus*, & *galericulus*, quasi dicers, minuta galea. Quidam altiores & acuminati erant, quales in Europa habuimus ante XV. annos, instar massæ Zachari, vulgo panis Zachari, **Een Zuyker-Brood**; sive

five instar pyramidis, cujusmodi videmus in nummis & marmoribus, de quibus plura mox dicemus. Ejusdem sane formæ erant veterum *cuculli*, nisi quod cuculli magis fuerint acuminati, ut ex Martial. *lib.* III. *Ep.* II. constat:

Cordyllas madido tegas Papyro;
Vel thuris piperisve, sis cucullus.

Cuculli vestibus plurimum adnexi erant. Hinc *vestiri bardocullæ* apud eundem Mart. *lib.* XIV. *ep.* CXVII. & alibi. Hinc & *Caracalla*. Nonnunquam marginem habebant, ad arcendam pluviam, & æstum solis; quales fuerunt *causiæ*, Regum Macedonum pilei, & καμελαύκια, de quibus supra. Quidam similes erant nostris pileis nocturnis, quibus hodie uti solemus, quos Germani ein Schlaffhaube / Galli *un bonet de nuict* vocant. Tales conspiciuntur in nummis qui Armeniam captam exhibent, instar profundioris galeæ sinus, aut instar lebetis veterum. Vide apud Ursinum nummos familiæ Aquiliæ, & Petroniæ, & *Dac. Capt.* in nummis Trajani in Gevartii tabulis, *Tab.* XXXIV. & *Tab.* XLVI. in nummis *Antonini*. Videatur etiam nummus *Commodi tabula* LI. Nec multum dissimiles erant Tiaræ Germanarum mulierum, in gemma Tiberiana, quam doctissime explicat Rubenius. Ejusmodi formam habuisse videntur pilei, qui facti erant ex *centonibus* & pellibus ovium. Sæpissime etiam variorum animalium capita exprimebant, ut heroas repræsentarent, puta capita *Leonum*, ut in nummo *Alexandri M.* apud Choulium, & in familia *Aburia*, *Cornelia*, *Curtatia*, *Curtia*, *Domitia*, *Fabricia*, *Marcia*, *Numitoria*, *Opiena* &c. apud Ursinum; & *Elephantorum capita*, ut in nummo *Cestii*, & in familia *Eppia & Narbona*; Et *Hircorum*, ut in familia *Papia*, *Procilia*, & *Thoria*; & *Arietum*, ut in familia *Pinaria*. Ejusmodi formam habuisse puto Diadema Saporis Persarum Regis, de quo Marcellinus *lib.* XIX. habuit enim aureum capitis arietini figmentum, interstinctum lapillis, quod pro diademate gestavit.

CCCLXXXVII. Hebræorum Sacerdotum pilei, cum facti fuerint ex bysso, quamlibet formam recipere poterant. Habemus quidem & hodie pileos nocturnos, ex lino factos, sed ad certam aliquam formam consutos; veterum autem tiaræ byssinæ, præsertim Hebræorum Pontificum, tales non fuerunt. Erant enim nihil aliud, quam integra quædam fascia, aut tela aliquot ulnarum, ad

involvendum caput, ad talem formam, qualem quilibet desiderabat, & pro modulo capitis ut capiti detracta iterum expandi potuerit, instar cujusvis telæ. Atque sic quælibet tela, modo justam babuerit longitudinem & latitudinem, conficiendæ tiaræ apta fuit. Hoc liquido constat ex fasciis cruralibus cretatis Pompeji, de quibus jam mentionem fecimus. Ideo Diadema, & tiaræ *fascia* sæpissime dicuntur. Ammianus Marcellinus *lib.* XII. Diadema vocat *fasciolam candidam Regis Majestatis insigne.* Hinc & Græcis & φάσκια & ταίνια vocatur, ut patet ex Eustathio *Iliad.* π. Lucianus *in Navigio*, seu *Vot.* Regium luxum describens καὶ, inquit: πορφυρὶς χρυσῷ ποικίλη, καὶ ταινία λευκὴ περὶ τῷ μετώπῳ. *Et purpura auro variegata & fascia candida circa frontem.* Eadem fere occurunt in *Dial. Alex. & Diog.* ubi de ornatu Alexandri Magni: διαδεδεμένον ταινίᾳ λευκῇ τὴν κεφαλήν, *caput revinctum alba fascia.* Est autem, ταινία *facia*: hinc *fascia pectoralis* mulierum ταινία vocatur a Pulluce *lib.* VII. *cap.* XIV. Capite præcedenti jam ostendimus *balteum* etiam mitram vocari, cum utrumque fuerit longa quædam fascia: ut ἀμιτροχίτωνες dicti fuerint apud Homerum *Illiad.* π. ii qui balteo non erant cincti. Hanc ob causam diadema etiam *lorum* vocatur a Balsamone, qualis erat Phrygia mitra Imperatoris. Vide Salmasium *ad Vopiscum de Aureliano.* Ob eandem rationem diadema Regium *pannus* dicitur apud Val. Max. *lib.* VII. *cap.* II.

Talis Igitur omnino *fascia*, sive ταινία, aut *lorum*, aut etiam *pannus* fuit mitra Hebræorum Sacerdotum; ideo & ταινία vocatur a Josepho.

CCCLXXXVIII. De longitudine quidem ejusmodi fasciarum, aut mitrarum nihil ex auctoribus asseri potest. At Hebræorum Sacerdotum mitras longas fuisse XVI. ulnas, docent Hebræorum Sapientes. Maimonides *Hil. Kele Hammikd.* cap. VIII. המצנפת של כג"או הדיוט ארכו ששה עשר אמות: *Tiara, sive summi Pontificis, sive cæterorum Sacerdotum, longa erat sedecim ulnas.* De latitudine tacent.

CCCLXXXIX. Fit autem tiara ex ejusmodi fasciis, quando sæpius circa caput in orbem replicantur, ad involvendum caput. Maimonides loco modo allegato: מקיפו ומחזירו כרך על גבי כרך *Circumvolvunt* (caput) *aliquoties, ligantque involucrum supra involucrum*; quod non tantum de *balteo*, sed & de *tiara* intelligendum est:

est: uti se clarius explicat eodem capite, quando dicit מצנפת צונף בה כמו שלופף על השבר *Mitra est qua involvitur caput, instar membri fracti.* Sed ipsa vox Hebræa מצנפת (*Mitznephet* etiam significare *Migbaoth* sive pileum omnium Sacerdotum, postea patebit) satis manifesto indicat modum, quo caput tegitur, scil. involvendo: fluit enim a צנף; at צנף est *obvolvere.* Videantur *Rabbi Abraham ben David*, ad Maimonidæ locum modo citatum, Rabbi Joseph in כסף משנה, Aben Ezra cap. XXVIII. Exodi. Abarbanel, *Parascha Thezave*, R. Levi, Barzelonius & alii. Imprimis videatur Josephus, loco toties a nobis laudato: τῇ δὲ κατασκευῇ τοιοῦτός ἐστιν ὡς στεφάνη δοκεῖν, ἐξ ὑφάσματος λιναίου ταινία πεποιημένη παχεῖα. καὶ γὰρ ἐπιπτυσσόμενον ῥάπτεται πολλάκις *Tali quidem modo fit, ut diceres crassam esse coronam. ex tela linea instar fasciæ factam & in orbem sæpius replicatam atque consutam.* Fasciam sic *in orbem replicare* Tacito est *sinuare orbes. Annal.* VI. ubi Parthorum diadema describit per nescio quas inalbentes spumas. *Nunciavere*, inquit, *accolæ Euphratem nulla imbrium vi, sponte in immensum attolli: simul in albentibus spumis in modum Diadematis, sinuare orbes.* Hujusmodi tiaris ornata videmus capita Imperatorum Turcarum, *Mahomedis Othomanni*, *Bajazeti*, *Selimi* & *Solimani* ut in eorum nummmis videre est apud Stradam. Immo ad hunc usque diem ejusmodi pilei & tiaræ satis sunt in usu per totum fere Orientem, quod Amstelodamensibus satis notum est; cum quotidie per plateas videant incedentes Mercatores Græcos Armenos, Persas, Turcas & cæteros suo vestitu, præsertim ejusmodi tiaris decoratos. Has tiaras Belgæ quidem vocant Tulbant/ Galli *Turban*, Persica voce (nugas enim quorundam qui sic dictas volunt a Germano quasi Türckischbant/ aut *tulipant* a *tulipa*, aut *turbant* a *Corybantio*, non curo) دولبند *Dulbant*, composita, ut mihi videtur, ex دولة & بند quorum utrumque significat *ligaculum*, aut *fasciam*: est enim Arabibus دولة *ligaculum femoralium*, ut docet Gigæus, & بند non tantum *vexillum*, quasi *bandum*, unde Germanorum & Gallorum *banderolle*, sed & vinculum, quasi dictum esset ab absoleto Hebræorum vocabulo בנט *banat*, unde proculdubio אבנט *abnet, balteus*, & Germanorum binden & bandt: quod probabilius est, cum *mitra*, sive ejusmodi fascia & *balteum* & *pileum* significet, uti supra docuimus.

Cum

CCCXC. Cum autem fasciæ mitræ longe fuerint XVI. ulnas, quales fuerunt Hebræorum Sacerdotum pilei, instar panni, sive alicujus telæ, & cum quamlibet formam accipere potuerit ejusmodi tela, nondum constat quænam vera pileorum Sacerdotum fuerit forma. Tiararum genera duo memorantur apud veteres. Quædam enim altæ, & in modum pyramydis acuminatæ erant. Talis fuit πῖλος ὀξὺς *pileus acuminatus*; & ὀρθὴ τιάρα, *Recta tiara*. Xenophon rectam tiaram Regibus adscribit. Ἀναβασ. Κυρ. *lib.* II. τὴν μὲν γὰρ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τιάραν βασιλεῖ μόνῳ ἔξεστιν ὀρθὴν ἔχειν. *Soli Regi permissum est rectam tiaram habere in capite.* Et *lib.* VIII. παιδ. Κυρ. Cyrum dicit curru eminentem processisse ὀρθὴν ἔχοντα τὴν τιάραν, *rectam habentem tiaram.* Scholiastes Aristophanis in *Avibus.* πᾶσι γὰρ Πέρσαις ἐξῆν τὴν τιάραν φορεῖν, ἀλλ' οὐκ ὀρθὴν, ὡς Κλείταρχος ἐν τῇ δεκάτῃ. μόνοι δὲ οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς ὀρθαῖς ἐχρῶντο. *Omnibus quidem Persis licet tiaram gestare, sed non rectam ut docet Clitarchus in decade. Soli enim Persarum Reges utuntur rectis.* Hinc apud Lucianum in *Dialogo inter Philippum & Alex. Magnum*, jubetur Alexander ut sibi imponeret ὀρθὴν τιάραν, *rectam tiaram.* Et in *Piscatore:* εἴ τις ἐν βασιλικῷ σχήματι ὀρθὴν τιάραν ἔχων, καὶ διάδημα, καὶ τἄλλα ὅσα βασιλείας γνωρίσματα. *Si quis in Regis habitu, rectam tiaram habeat, & diadema, & alia imperii insignia.* De eadem loquitur Seneca *de Beneficiis lib.* VI. *cap.* XXXI. *Petit ille* (Demaratus) *ut Sardis maximam Asiæ civitatem, curru vectus intraret, rectam capite Tiaram gestans, id solis datum Regibus.* Suidas: τιάρα κόσμος ἐπικεφάλαιος, ἣν οἱ βασιλεῖς μόνοι ὀρθὴν ἐφόρουν περὶ Πέρσαις, οἱ δὲ στρατηγοὶ κεκλιμένην. *Tiara est ornatus capitis, quam soli Reges apud Persas rectam gestant, milites autem inclinatam habent.* Talem pileum quidam credunt fuisse illud πίλημα πυργωτὸν *pileum turritum:* de quo Strabo *lib.* XV. ubi narrat honoratiores apud Persas habuisse πίλημα περὶ τῇ κεφαλῇ πυργωτόν. *circa caput pileum turritum.* Sed illud πίλημα videtur fuisse genus aliquod galeæ, cum de armis ibi loquatur Strabo; ut non male illustris vir Ezechiel Spanheimius crediderit, illud genus pileorum expressum fuisse in nummis Augusti, ubi sane pileus instar alicujus turris exhibetur, sed ita ut non sit ὀξὺς sive acuminatus. Vide *Dissertat. V. de Usu Nummorum.* Sed ad acuminatum pileum magis accedit illa tiara, quam habet Armenius in nummo Cæsaris, qui exhibet *Armeniam captam.* Hæc autem *recta tiara* peculiari nomine

κυρβα-

κυρβαζία & κύρβαζις videtur vocari. Galenus in Lexico Hyppocratis: κυρβασία πῖλον ὀξύν. Hefychius κυρβασίαν κορυφὴν ἀλέκτορος *cristam galli*: quia fcilicet recta erat inftar criftæ. Hinc Ariftophanes *in Avibus* Regem Perfarum facit gallum, cujus fignum jocatur effe illius criftam, tanquam κυρβασίαν ὀρθὴν, *curbasiam rectam.*

Ὡς δὲ καλεῖται Περζικὸς ὄρνις, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἔτ' ἐκείνης.
Διὰ ταῦτ' ἄρ' ἔχων καὶ νῦν, ὥσπερ βαζιλεὺς ὁ μέγας διαβάσκει,
Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν κυρβασίαν, τῶν ὀρνίθων μόνος, ὀρθήν.
Quare vocatur Perficus avis a dominatione adhuc illa,
Propter hæc habens, & nunc tanquam Rex magnus difcurrit,
In capite Kurbafiam, avium folus rectam.

Suidas de *Curbafia*, quam & *Curbafin* vocat: Κύρβασις, ἔνιοι μὲν τιάραν, ἣ οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν ὀρθῇ ἐχρῶντο, οἱ δὲ στρατηγοὶ ἐπικεκλιμένῃ. *Curbafia, quam quidam tiaram vocant, Reges Perfarum utuntur recta, milites autem inclinata.* Ex hoc loco Suidæ colligi quidem poteft, Curbafiam etiam inclinatam & curvam fuiffe aliquando; nihilominus κύρβαζις præcipue videtur fignificare *tiaram rectam*, fit enim κυρβαζια a voce κύρβεις, qua nihil aliud fignificatur quam tabula triangularis in modum pyramidis. Suidas: κύρβεις τρίγωνον πίνακες, ἐν οἷς οἱ περὶ τῶν ἱερῶν νόμοι ἐγγεγραμμένοι ἦσαν πολιτικοί. *Tabulæ triangulares, quibus leges politicæ de Sacris infcriptæ erant.* Hefychius στήλην τρίγωνον vocat, ἢ ξύλινον ἄξονα ἐν ᾧ τὸ παλαιὸν οἱ νόμοι ἐγράφοντο. Ex his igitur colligi poteft formam *tiararum* & *Curbafiarum* fuiffe *pyramidalem*, & erectam inftar alicujus ftili, ideoque erraffe illos qui putabant *Kurbafiam* effe galeam militarem, quæ habeat criftam inftar galli.

Ejufmodi autem *tiaræ*, five *Kurbafiæ* rectæ, geftamen erant Regum, ut ex fuperioribus liquido conftat, ut fi aliquis privatorum hominum eam gerere voluiffet, pœnam mortis incurriffet, teftante *Chryfoftomo* I. *Orat. de Servit.* τοιγαροῦν ὁ Περσῶν βαζιλεὺς, ὅπως μὲν ἐξῆ μόνος ὀρθὴν τὴν τιάραν ἐφρόντιζεν, καὶ εἴ τις ἄλλος τοῦτο ἐποίησεν, εὐθὺς ἐκέλευσεν ἀποθνήσκειν αὐτόν. *Solus itaque Perfarum Rex tiaram rectam gerebat, & fi quis alius hoc feciffet, ftatim eum perimi juffiffent.* Vulgus igitur & milites habebant depreffiores & inclinatas, quod etiam ex fuperioribus conftat. Et hæ quidem fæpiffime inftar depreffioris alicujus galeæ erant, unde & pileorum *galeri & galericuli* nomen.

CCCXCI. Quali autem forma fuerint Hebræorum Sacerdotum pilei, inquirendum eſt. Notandum hic eſt iterum, duo dari genera tiararum Sacerdotum: aliam enim ſummus habet Pontifex, aliam cæteri Sacerdotes. Summi Ponticis tiara ſemper vocatur מצנפת; *Mitnephet*, cæterorum vero מגבעות, & aliquando etiam מצנפת *migbaoth*: ut hoc vocabulo exprimatur omnis tiara cum Summi, tum cæterorum Pontificum. Expreſſis verbis hoc docet הרמבן uti vocari ſolet, *Rabbi Moſes Ben Nachman*, in Legem *Paraſcha Tezave.* בכהן הדיוט אמר הכתוב מגבעות ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומזלה הכפלים עליו בעין מגבעת שהוא כובע כדברי אנקלוס כי מגבעת כמו מקבעת כאשר אמרתי בחילופי חגי״מל והקוף אלה שהמגבעת כמו המצנפת ולכן יזכירו חכמים תדיר בכהן גדול והדיוט מצנפת בתורת כהנים ובמס׳ יומא שנינו כהן גדול משמש בח׳ בגדים והדיוט בארבע בכתנת ומכנסים מצנפת ואבנט וכו׳ : *Quando de tota Sacerdotum turba quæſtio eſt, tunc dicit Scriptura* מגבעות Migbaoth, *ſed & id ipſum eſt* מצנפת Mitznephet, *niſi quod eo totum caput obnubant, atque ita ſpiras & volucra induant, ut referat ſpeciem* מגבעת *id eſt* galeæ, *ſecundum paraphraſin Onkeloſii. Ita* מגבעת *diceretur quaſi* מקבעת *uti diximus de tranſmutatione literarum* ג & ק *Sed quoniam* מגבעת *eſt inſtar* מצנפת, *ideo Sapientes indifferenter ponunt* מצנפת, *tam de toto Sacerdotum ordine, quam de Summo Pontifice. In libro Sacerdotum & in Codice Ioma legimus*: *Summus Sacerdos ſacra facit in octo veſtibus, & cæteri Sacerdotes in quatuor, in Tunica, brachis, Mitznephet & balteo.* In eadem plane ſententia eſt Maimonides *Hilch. Kele Hammikd. cap.* VIII. מצנפת האמורה באהרון היא המגבעת האמורה בבניו : Mitznephet *Summi Pontificis idem eſt ac* Migbaoth *filiorum ejus*: id eſt utrumque dicitur *Mitznephet.* Vide ad locum iſtum *Rabbi Ioſeph* in כסף משנה, *Abarbanelem Paraſcha Thezave*; *Maſſechet Ioma cap.* VII. & ad iſtum locum notas *Iom Tob. Iarchium* Exodi XXVIII. IV. & alios. Sed & ipſe Joſeph. *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. ſine diſcrimine omne tegumentum capitis Sacerdotum, tum ſummi, tum cæterorum, dicit vocari *Mitznephet*; quem ſecutus eſt, uti ſolet, Hieronymus in Epiſtola ad Fabiolam. Quod autem omnis tiara tam ſummi quam cæterorum Sacerdotum *Mitznephet* dicta fuerit, id inde factum eſt, quod utraque conſtiterit ex longa faſcia XVI. ulnarum, qua caput variis ſpiris & involucris involvi ſolebat, eſt enim צנף *obvolvere.*

Hinc

CCCXCII. Hinc colligi debet, exilem fuiſſe differentiam inter *Mitznephet* S. Pontificis, & *Migbaoth* totius Sacerdotum gregis. Et fortaſſis eadem quæ fuit inter κυρβασίαν Regum Perſarum, & inter tiaram cæterorum hominum. Sed ita ut totius Sacerdotum turbæ pilei fuerint altiores, inſtar galeæ. Summi autem Pontificis depreſſior, ſed circa caput majori mole & frequentioribus involucris diffuſus. Hoc ſane colligi videtur ex loco iſto *Rabbi Moſis Ben Nachman*, quem mox allegavimus. Dicitur enim tiara totius Sacerdotum turbæ מגבעות *Migbaoth*, quaſi מקבעות a קובע *Galea*: hæc enim ſignificatur per כובע uti videre eſt I. Sam. XVII. V. וכובע נחשת של ראשו *Et galeam æneam habuit ſuper caput ſuum.* Quidam hic legunt קובע pro כובע ut Ezechiel. XXIII. XXIV. וקובע ישימו עליך סביב *Et ponent adverſus te galeas.* Iterum Jerem. XLVI. IV. יעלו הפרשים והתיצבו בכובעין *Aſcendite equites & conſiſtite in galeis.* Dicitur igitur קובע מגבעות a *galea*, quia talis pileus revera non multum a galea differt. Idem ſane docet Maimonides loco toties a nobis allegato, ubi expreſſe dicit *Migbaoth* Minorum Sacerdotum fuiſſe ככובע *inſtar galeæ.* Jarchius ad Exodi cap. XXVIII. IV. מצנפת, inquit, כמין כיפת כובע שקורין קופ״יא שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין׃ Mitznephet *eſt inſtar fornicis* ſive *cuculli galeæ quem vocant* **kappe** / *ſiquidem in alio loco vocatur* Migbaoth, *& vertitur* (a Chaldæo) *galeæ.* Manifeſtum etiam eſt, apud veteres fuiſſe certas quaſdam galeas altiores, & quaſdam leviter etiam acuminatas, inſtar longiorum & altiorum illorum cucullorum, quaſdam etiam habuiſſe certa quædam ferramenta & apices, inſtar mucronum ad nocendum hoſtibus, & illas כיפה vocari poſſe: eſt enim כיפה Eſaiæ IX. XIV. & Jobi XV. XXXII. *ſummus ramus*, aut alicujus rei vertex. Unde etiam derivatur *Cippus*, idem quod κύρβις, quælibet ſcilicet res quæ formam pyramidalem habet, præſertim autem ſepulchrorum pyramides, quæ mortuorum inſcriptiones continebant, de quo vide apud Horatium *Serm. lib.* I. *Sat.* VIII. Sic poſſit per כיפה etiam cucullus ſignificari, fortaſſis altior ille & acuminatus, quem quidam Monachorum in Eccleſ. Romana depreſſiori præferunt, ſuper qua re ſatis arduas inter ſeſe habent controverſias. Si hoc ſenſu ſumatur, ſane כיפה idem eſſet quod κυρβασία & τιάρα ὀρθὴ, de quibus ſupra. Sed Jarchius, mea quidem ſententia, per τὸ כיפה intelligit rem aliquam parum curvatam & arcua-

 tam

tam instar fornicis: est enim כפף *curvare*, & כפיף *humilis & depressus est*, veluti in Chaldæo psalm. CXLVI. com. VIII. יהוה זקף כפיפין *Dominus erigit humiles.* Quidquid igitur curvatum & arcuatum est כיפה dicitur. Hinc tot illius signficationes. Hinc *fornix* כיפה vocatur. Hinc Gallorum *Chef*, Latinorum *Caput*, & Græcorum, quasi per diminutionem, κεφάλαιον & κεφαλή, Germanorum Kopf/ & Belgarum **Kop**/ & Kappe/ & *Coeffe*, capitis tegumentum; & (mutatis כ & ק in ה vel H quod frequens, ut supra ostendimus) haube/ & *huif*, **Kupf**/ & Gallorum *houppe*, & Latinorum *Cufa* & *Cucufa*. Sed quidquid curvatum & gibbosum est instar capitis, כיפה dici videtur. Ideo & *Rupem* & *fornicem*, כיפה significat. Inde Græcorum κύπτω *pronus sum*, & κυφὸν *incurvum*, *gibbosum*, & ipsum Latinorum GIBBUM. Sic Belgarum **Kuype** ac Gallorum *Cuve*, a forma curvata a כיפה derivatur, ut & *Scyphus*. Sed fortassis etiam ipsum גבעה & כובע & קובע a כיפה derivantur: facillime enim literæ ק & ג & כ & פ & ב permutantur. Ideo Hebræis גבעים sunt *Scyphi* in lucerna Sacra Exodi XXV. XXXIII. quia non alti, sed leviter curvati instar amygdalæ. Quid quid dicatur, manifestum est, minorum Pontificum tiaras fuisse altiores instar sinus galeæ. Josephus in eadem omnino sententia fuit, *Ant. lib.* III. *capite* VIII. ubi docet Sacerdotum pileum fuisse ἄκωνον *non fastigiatum*; quasi voluisset indicare, altior quidem, sed absque fastigio; ut non fuerit plane instar tiaræ rectæ Persarum Regum. Huc etiam facit quod גבעה vel גבע *collem* significet, Josuæ V. III. I. Sam. X. V. & II. Sam. XXV. I. Reg. XIV. XXIII. & Esaiæ XXX. XXV. & alibi, ita ut pileus dictus fuerit מגבעות *migbaoth* a forma sua, quæ collem depressiorem non male repræsentat, quæ est etiam forma capitis & galeæ.

CCCXCIII. Minime autem silentio prætereunda est descriptio *Migbaoth*, quam nobis dedit Magnus & doctissimus Hieronymus in *Epistola ad Fabiolam*, cum satis sit ampla, plurimam partem ex Josepho hausta, nobisque ob oculos ponat figuram aliquam, quæ omnem dubitationem tollere videtur. *Quartum genus vestimenti*, inquit, *rotundum pileolum, quale pictum in Vlysse conspicimus, quasi sphæra media sit divisa, & pars una ponatur in capite: Hoc Græci & nostri τιάραν, nonnulli galerum vocant, Hebræi* Mitznephet. *Non habet acumen in summo, nec totum usque ad*

ad comam caput tegit: sed tertiam partem a fronte inopertam relinquit: atque ita in occipitio vitta constrictum est, ut non facile labatur ex capite. Est autem byssinum, & sic fabre opertum linteolo, ut nulla acus vestigia extrinsecus appareant. Ante omnia hic observandum est, Hieronymum hic agere de pileo omnium Sacerdotum, qui proprie *Migbaoth* vocatur; Nam etsi dicat Hebræos eum vocare *Mitznephet*, nihilominus id de pileo totius Sacerdotum turbæ potius intelligit, quam de Summi Pontificis tantum; cum exsertis verbis eodem loco dicat, has quatuor vestes communes esse omnibus Sacerdotibus. Sed jam satis clare ostendimus, etiam *Migbaoth* minorum Sacerdotum sæpissime *Mitznephet* vocari, non minus quam *tiaram* summi Pontificis. Primo igitur dicit Hieronymus, hunc pileum esse *rotundum, quasi sphæra media sit divisa*; Ergo non est *recta tiara*. Et ut clarius constaret addit: *non habet acumen in summo*, id est ἄκωνον *non fastigiatum* erat, ut habet Josephus. *Nec totum usque ad comam caput tegit*. Id est, non erat tam profundus ejus sinus, ut totam frontem tegeret, ut nulla coma conspici possit. Optime igitur addit: *Sed tertiam partem a fronte inopertam relinquit.* Sane cum caput sit oblongum, pileus autem hic instar sphæræ medium divisæ, non poterat totum caput, omnem comam, totamque frontem tegere. Hoc optime convenit cum Hebræorum traditionibus, ubi de Pontif. Maximo: exsertis enim verbis dicunt, spatium aliquod fuisse inter oculos & comam quæ extra pileum propendebat, in quo spatio adnectebant phylacteria frontis inter sacrificandum; de quibus jam aliquid diximus & postea plura dicturi sumus. Quæ porro Hieronymus addit de *Vitta* qua pileus *in occipitio stringeretur*, & de *linteolo* quo *operitur ut nulla acus vestigia aparcant*, illa postea examinabimus, cum quibusdam locis Josephi eo quoque spectantibus.

CCCXCIV. Quod maxime hic animadverti debet, illud est, quod addat hanc tiaram similem fuisse *pileo Ulyssis* prout depingi solet: ut, si quid certi dici posset de isto pileo, etiam de forma pileorum Sacrorum, de quibus agimus, qualis fuerit, non amplius inquirendum esset. Doctissimus Rubenius *de Re Vest. lib.* II *cap.* XV, mentionem facit pilæ antiquæ ex marmore in foro Cathanensi, in qua Ulyssis historia sculpta est, & Ulysses ipse cum pileo ræpræsentatus. Sed quoniam nobis non contigit pilam istam vi-

dere; de forma pilei illius, qualis ſcilicet in iſto marmore fuerit, nihil certi adfirmare poſſumus. Docet tamen doctiſſimus Rubenius eum fuiſſe *rotundum*, *quaſi ſphæra media ſit diviſa*, quæ ſunt ipſiſſima verba Hieronymi, ut modo audivimus. Addit etiam Rubenius eum non fuiſſe umbellatum, quales galericuli hodie eſſe ſolent. Quales etiam picturas viderit Hieronymus, quæ pileum Ulyſſis repræſentabant, ipſe Hieronymus non dicit, ideo & illud a nobis ignoratur. Extat hodie egregius nummus argenteus, in Numiſmatibus familiæ *Mammiliæ*, apud *Urſinum* & *Choulium*, ubi conſpicitur Mercurii caput pileatum, & in adverſo latere vir aliquis pileatus cum baculo & cane, cum hac inſcriptione: C. MAMIL. LIMEAN. Ita quidem habet *Choulius*. Sed male; cum non legendum ſit LIMEAN. ſed LIMETAN. Cauſa illius erroris videtur fuiſſe, quod non attenderit literam T. ſcriptam fuiſſe ſupra literam A. aut potius huic literæ incubuiſſe more Veterum, hoc modo A̅. Ita ſane habet *Urſinus*. Plane eadem ſcriptio reperitur in duobus nummis argenteis, quos poſſidet Doctiſſimus & Amiciſſimus noſter Smetius, inter κειμήλια, per totum terrarum orbem celeberrima. Uterque habet LIMEA̅N. id eſt LIMETANUS. Legendum igitur eſt: CAJUS. MAMILIUS. LIMETANUS. Pierius quidem in ſuis Hieroglyphicis, ſtatuit non eſſe legendum LIMETANUS, ſed per diſtinctionem, quaſi duæ eſſent voces: LI. METAN. id eſt LIMITIBUS METANDIS; quaſi *Cajus Mamilius* limitibus metandis præpoſitus fuiſſet. Vult itaque virum illum in hoc nummo habere baculum in manu, quaſi perticam aut arundinem, quæ adhiberi ſolet in agris limitibuſque metandis: adeo quidem ut ipſe quoque *Hieronymus Aleander, in explicatione Tabulæ Heliacæ* (quamvis errorem Pierii optime animadverterit, in eo quod putet legendum eſſe *Limitibus metandis*, pro *Limetanus*.) crediderit non eſſe abſurdum, ſiquis exiſtimet, Mercurium, Terminalem Deum, latifundiis metandis præpoſitum fuiſſe, cum menſuras & pondera invenerit, teſte Diodoro Siculo, *lib.* V. ut illi datus fuerit baculus inſtar arundinis, aut calami menſuræ, quibus veteres uti conſuevere in metiendis agris limitibuſque, de quibus etiam mentionem fieri putat Apocal. cap. XXI. & apud Ezechielem cap. XL. quare & hodie inſtrumentum, quo aliquid metiri ſolemus, nomen *Cannæ* vulgo retinere ſoleat. Sed errant doctiſſimi viri. Peſſime legiſſe Pierium *limitibus metandis*, jam

jam ſatis conſtat, & mox clarius patebit. Male etiam hic nummus de *limitibus metandis*, & baculus de pertica Mercurii terminalis explicatur. Eſto ſane Mercurium fuiſſe Terminalem Deum; ex hoc tamen nummo id minime probari poteſt. Saltem nulla ratione baculus ille ad arundinem aut calamum menſuræ (Gallis *une canne*) revocari poteſt: cum pertica ſive calamus menſuræ, uti loquitur doctiſſimus Aleander, decem fuerit pedum *decempeda*, ut habent Auctores rei Agrariæ: at baculus ille, quem exhibet nummus *Mamilii Limetani*, vix quinque pedum eſt, niſi dicamus Ulyſſem ingentem fuiſſe gigantem, duodecim minimum, aut tredecim pedum, quod cuilibet nummum inſpicienti manifeſtum erit, modo attendat ad proportionem inter virum & baculum quem in manu tenet. Deinde nemo negabit, arundines ſive calamos menſuræ debere eſſe, ut pedes & pollices manifeſtius dignoſcerentur. At baculus in hoc nummo curvus eſt. Fateor quidem Celeberrimum Patinum in ſua editione Urſini de Familiis Romanis, in familia Mamilia in duobus nummis, viro baculum rectum dediſſe. Sed non vereor adfirmare, id factum eſſe incuria pictoris, qui aut minutias iſtas (uti putavit) non curavit, aut non ſatis attentus fuit in ſculpendo. Sane apud Urſinum in antiquo exemplari Romæ edito, baculus curvus eſt in utroque nummo. Eodem modo extat apud *Choulium*. Quod autem Urſinus & Choulius non erraverint, clamant duo nummi argentei, quos poſſidet Rever. Smetius noſter, & quos vidimus. Igitur baculus ille non eſt calamus menſuræ Mercurii, ſed notat quemlibet baculum peregrinantium: ſolent enim peregrinantes habere pileos & baculos, apud veteres. Eſt itaque vir ille pileatus, qui baculum tenet, quidam qui peregrinatur, & ut uno verbo dicam, eſt Ulyſſes domum redux, poſt vigennalem peregrinationem. Ut autem hæc clarius conſtarent, alterum ex doctiſſimi & amiciſſimi Smetii noſtri nummis, de quibus jam mentionem feci, lectori hic conſpiciendum exhibebo, & paucis explicabo.

Num-

CCCXCV. Nummus hic ab una parte repræsentat Mercurium, quod ex ejus pileo & caduceo constat. In aversa parte indicat gentem *Mamiliam*, Hanc gentem plebejam fuisse, ex Livio *lib.* XXVII. *cap.* VIII. constat; legimus enim *C. Mamilium Vitulum* ex plebe primum creatum fuisse Maximum Curionem, invitis Patribus, contendentibus id Sacerdotium ex plebe neminem ante eum habuisse, hocque factum esse *Q. Fabio Maximo*, & *Q. Fulvio Flacco* COSS. Eodem libro quoque narrat *Mamilium Thurinum* Ædilem plebis fuisse. Etsi non fuerit gens Patricia, nihilominus erat nobilissima & antiquissima, cum *Octavio Mamilio Tusculano*, viro inter Latinos facile Principi, Tarquinius Rex Romanorum filiam nuptum dederit, teste eodem Livio *lib.* I. *cap.* XLIX. Sed & *L. Mamilius Tusculi* Dictator erat, qui Romanis opportune suppetias tulit, & a Quinctio Cincinnato civitate donatus est. Liv. *lib.* III. *cap.* XVIII. & XX. *C. Mamilius*, C. Claudio Nerone & M. Livio COSS. Siciliæ Prætor factus est. Tandem *C. Mamilius Limetanus* Tribunus Plebis creatus est, teste Salustio in *Bello Iugurthino*. *Interea*, inquit, *Romæ Cajus Mamilius Limetanus Tr. plebis rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos quorum consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset.* Atque hic est ille C. Mamilius qui in ista familia cognomen LIMETANUS assumpsit. Hunc etiam *Mamilium* in hoc nummo designari nemo sanus dubitabit. Ut autem constaret virum istum in hoc nummo pileatum & baculum tenentem esse *Ulyssem*; notandum est gentem Mamiliam fuisse oriundam Tusculo, quod satis constat ex iis quæ jam diximus, & originem quidem traxisse ab *Ulysse* & *Circe* Solis filia. Festus Pompejus *Mamiliorum familia*, inquit, *progenita fuit a Telegoni filia, quam Tusculi procreave.*

creaverat, quando id oppidum ipſe condidiſſet. Erat autem Telegonus filius Ulyſſis, ex Circe Solis filia. Livius *lib.* I. ubi de *Octavio Mamilio Tuſculano. Is* inquit, *longe Princeps Latini nominis erat, ſi fama credimus ab Ulyſſe Deaque circe oriundus.*

CCCXCVI. His omnibus ita præmiſſis, deinceps non erit difficile demonſtratu, virum in iſto nummo eſſe Ulyſſem, quod clarius etiam fiet ſi attendimus ad ſingula iſta quæ ſimul ibi conſpiciuntur, qualia ſunt *baculus, canis*, & tandem *pileus*, quo tectum eſt ejus caput. Jam ſupra ſatis oſtendimus contra Pierium, baculum iſtum non eſſe *cannam* ſive perticam aut calamum, quibus veteres uti ſolebant in agris limitibuſque metiendis, cum non poſſit eſſe decem pedum, niſi dicamus per virum ibi ingentem aliquem Gigantem deſignari, & cum ſit baculus curvus, qui rei iſti minime inſervire potuiſſet. Eſt itaque baculus peregrinantis alicujus, peregrinantes enim baculis uti ſolebant in itineribus, ut vel ex cap. x. Matthæi conſtat. Et ad Hebræos cap. XI. ubi legimus Jacobum inter peregrinandum baculum habuiſſe. Ideo toties Judæi in Talmude prohibent, ne quis Templum intraret habitu peregrinantis, & præcipue ne ingrediatur במקלו *cum baculo* Marc. cap. IX. III. Hinc Viatores Græci vocant ῥαβδοῦχους a ῥάβδῳ *baculo.* Vide Act. XVI. XXXV. & XXXVIII. niſi in locis iſtis ῥαβδοῦχος ſit *lictor*, aut nuncius publicus, qui a Magiſtratibus aliquo mittitur, quales in noſtro Oppido Batavorum vocamus **knoep dragers**. At vero baculus hujus viri eſt baculus Ulyſſis: conſtat enim Ulyſſem baculo inter peregrinandum uſum fuiſſe, præſertim eo momento quo domum ſuam intrare volebat. Homerus *Odyſſ.* P. docet Ulyſſem petiiſſe baculum ab Eumæo filii ſui Telemachi bubulco, qui eum domum deducebat, cui initi poſſet, quoniam viam lubricam eſſe audiviſſet:

> Δὸς δέ μοι εἴ ποθί τοι ῥόπαλον τετμημένον ἐστὶν,
> Σκηρίπτεσθ', ἐπειὴ φάτ' ἀρισφαλέ', ἔμμεναι οὐδόν.
> *Da autem mihi ſicubi baculum inciſum eſt,*
> *Ut innitar, quia dicitis valde lubricam eſſe viam.*

Et mox:

> ——— ——— ὁ δ' ἐς πόλιν ἦγεν ἄνακτα
> Πτωχῷ λευγαλέῳ ἐναλίγκιον ἠδὲ γέροντι,
> Σκηπτόμενον. τὰ ἢ λυγρὰ περὶ χροῒ εἵματα ἕσο.
> ——— ——— *Hic autem in civitatem duxit Regem*

Pauperi tristi similem & seni,
Baculo innitentem: mala autem circum corpus vestimenta indutus erat.

Ecce omnia ista ad amussim conveniunt huic viro in hoc nummo, habet enim baculum ποθὶ τέτμημένον forte fortuna *abscissum* absque delectu, ideo curvus est, ut scilicet obvius erat. Et baculo innititur quare ambabus manibus eum tenet. Si præterea bene consideremus vestimenta hujus viri patebit, illa satis vilia fuisse & λυγρὰ ut ait Homerus: immo hominem illum plane fuisse *tristi seni similem*, ita enim instar miseri senis & mendici baculo innititur.

Quod attinet *canem* qui huic viro in hoc nummo adstat, manifestissime docet, eum designasse Ulyssem, & quidem domum pæne intrantem. Sic enim de ista cane loquitur Homerus:

Ἔνθα κύων κεῖτ' Ἄργος ἐνίπλειος κυνοραϊστέων,
Δὴ τότε γ' ὡς ἐνόησεν Ὀδυσσέα ἐγγὺς ἐόντα,
Οὐρῇ μέν ῥ' ὅγ' ἔσηνε, καὶ οὔατα κάββαλεν ἄμφω.

Illic canis jacebat Argus plenus ricinorum,
Iam tunc statim ut agnovit Ulyssem prope euntem
Cauda quidem hic adulatus est, & aures dejecit ambas.

Idem judicium tandem fieri debet de *pileo*; is etiam peregrinantis est, ut supra ostendimus: Sed Ulyssem quoque indicat; cum optimi auctores Ulyssi pileum attribuant, ut Lucianus, Plutarchus, Plinius & tot alii. Et Nicomachus quidem primus Ulyssis simulachris *pileum* dedisse testatur Plinius *lib.* XXXV. *cap.* X. Dubitandum itaque non est, *C. Mamilium Limetanum* per hunc nummum designare voluisse *Ulyssem*, quia originem scilicet dedit suæ genti. Sed de hoc nummo nos plura habemus in observationibus nostris ad auctores rei nummariæ.

CCCXCVII. Cum igitur in hoc nummo habeamus Vlyssem pileatum, cuilibet satis manifesto constat cujus formæ pileus ille Vlyssis & Hebræorum Sacerdotum fuerit? Non multum dissimilem pileo S. Pontificis apud Romanos, ut videre est in nummis Augusti, Antonii, Lepidi aliorumque Pontificum Max. nisi quod is de quo agimus, talem mucronem non habuerit, ideoque ἄκωνος fuerit. Sive Hieronymus ad hunc nummum respexerit, sive non, constat talem fuisse, qualem descripsit Hieromymus & Josephus: ἄκωνον, *non habentem acumen in summo, quasi sphæra media sit divisa, & pars ponatur in capite.* Non quod sit media sphæra perfecte rotunda

rotunda, eſt enim inſtar dimidiati ovi, quaſi fuiſſet ὠοειδὴς, *ovalis*, inſtar *ovatæ caſſidis*, ut Apuleii verbis utar. Ejuſdem plane formæ quales ſunt pilei Caſtorum, *fratrum pileatorum*, prout a pileis ſic vocari ſolent, in nummis *Familiæ Æliæ*, *Anteſtiæ*, *Atiliæ*, *Calpurniæ*, *Cæliæ*, *Cupienniæ*, *Horatiæ*, *Iuliæ*, *Marciæ*, *Minuciæ*, *Scriboniæ*, *Semproniæ*, *Terentiæ*, & alibi: maxime autem in familia *Sulpitia*. Hi ſane pilei a noſtris nocturnis, qui hodie ex lana coactili fieri ſolent, non multum differunt. Oportet igitur Hieronymum alium pileum Ulyſſis vidiſſe, aut eum per *ſphæram diviſam* non intellexiſſe ſphæram perfecte rotundam, ſed ovalem. Cum his aliquomodo etiam convenit pileus Romanorum, per quem libertatem exprimunt in nummis familiæ *Iuniæ*, & *Pletoriæ*, poſt cædem Iulii Cæſaris per Caſſium & Brutum, cum duobis pugionibus, & hac inſcriptione EID. MART. ad notandum diem facinoris. Hæc figura cum ſit magis incurvata optime convenit cum figura galeæ, & cum pileolis illis, quos *Calottes*, quaſi *galottes* a *galea* vocare ſolemus. Conſtat præterea ex nummo, pileum Ulyſſis non fuiſſe umbellatum, ut habet Aleander in explicatione tabulæ Heliacæ, ut optimo jure a Rubenio refutatus ſit.

CCCXCVIII. Habebant etiam veterum pilei & mitræ redimicula quædam, quibus capiti firmius alligabantur, ne facile inde deciderent. Virgilius.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Sic & Phrygia Tiara mento ſubligari ſolebat. Juvenalis:

—— *& Phrygia veſtitur bucca tiara.*

Sacerdotis habitu, ut ait Juvenalis vetus interpres, *tiara enim galea Sacerdotis eſt, quæ per malas veniens, mento ſubligatur.* Ejuſmodi redimicula & ligamenta habet flaminis Dialis, in nummis *familiæ Domitiæ*, *Iuliæ*, *Liciniæ*, *Valeriæ* &c. Ejuſmodi redimicula Sacerdotum Hebræorum pileos habuiſſe S. Scriptura non docet. Verum quidem eſt Moſen dixiſſe tiaras Sacerdotibus fuiſſe alligatas: veluti Exodi XXIX. IX. וחבשת להם מגבעות *& alligabis ipſis tiaras*. Et Lev. cap. VIII. XIII. ויחבש להם מגבעות *Et alligavit ipſis tiaras*. Sed cum tiara fuerit faſcia longa XVI. ulnarum, per ipſam faſciam alligari poterat, ſine ullo alio ligamento. Atque ſic forſan loca illa intelligenda ſunt. Nihilominus vittas iis attribuit Hieronymus, quibus in occipitio ſtringerentur. *In occipitio*,

inquit, *vitta constrictum est, ut non facile labatur ex capite.* Sic pileus Hebr. Sacerdotis stringitur in occipitio, cum Phrygia tiara, immo & pileus Romanus Libertatis, sub mento ligari soleret. Sed unde Hieronymus illa hausit? Proculdubio deceptus est a Josepho, in cujus verba hac in materia jurasse videtur: Sic enim Josephus: ἥρμοσται δὲ ἀκριβῶς ὡς ἂν μὴ περιρρυῇ πονουμένου περὶ τὴν ἱερουργίαν. *Adaptatur accurate ne inter sacrificandum delabatur.* Sed Josephus non dicit id factum fuisse *vitta* sive redimiculo aliquo, fortasse factum est per fasciam ipsam: ita enim circa caput volvi poterat fascia, ut ex capite non potuisset delabi. Nollem tamen jurare nulla omnino redimicula Hebræorum Sacerdotum pileos habuisse.

CCCXCIX. Nondum tota structura pileorum Sacerdotum absoluta est, sola illa fascia capiti obvoluta, sed alio aliquo linteolo opus est, ad tegendas tiaræ suturas & deformitates, si Josepho & Hieronymo credimus, præsertim Josephi Interpreti *Gelenio.* Sic enim Josephus sermocinatur: ἔπεστα σινδὼν ἄνωθεν ἐκπε-ελέρχεται διήκουσα μέχρι μετώπου, τὴν δὲ ῥαφὴν τῆς ταινίας καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς ἀπρεπὲς καλύπτουσι. Quæ sic reduntur a Gelenio: *quam* (tiaram) *superne alia tela tegit, usque ad frontem descendens, & per superficiem verticis suturarum deformitatem occultans.* Hieronymus: *Est autem byssinum, & sic fabre opertum linteolo, ut nulla acus vestigia extrinsecus appareant.* In his verbis cum Josephi, tum & Hieronymi multa sane reperiuntur, quæ non ab omnibus intelliguntur. Primum mentionem faciunt, nescio quarum *suturarum.* Sed quid per suam ῥαφὴν *suturam* & ῥάπτεσθαι intelligant, nemo facile divinabit; cum omnia vestimenta sacra מעשה ארג *opus texoris* fuerint, quod supra pluribus probavimus. Credo itaque Josephum per suam ῥαφὴν non intelligere suturam acu factam, sed commissuram spirarum & orbium quæ in ejusmodi tiaris fieri solent, prout & in capite, commissuræ scilicet cranii ῥαφαὶ dicuntur a Medicis Græcis. Hoc sensu puto accipienda esse verba Josephi. Si aliter intellexit deceptus est, aut a Josepho illa non fuerunt scripta. Saltem Hieronymus falsus est, cum istas ῥαφὰς intellexerit de suturis per acum factis. Sic Josephus posset verti: *Tela ista superne tegit tiaræ structuram ad frontem usque, ut fasciæ commissuras & quicquid deforme apparet, occultaret.* Aliam præterea difficultatem hæc verba creant, præsertim versio Gelenii, cum

II.
I.
A
A
A
B
C
C
C
C

cum verterit *alia tela tegit.* Hinc posset aliquis colligere Josephum credidisse, tiaram Sacerdotum alia aliqua tela tectam fuisse: atque sic eos habuisse duo tegumenta capitis, qua ratione quinque, non tantum quatuor, habuissent vestes Sacerdotes minores, summus autem Pontifex novem, cum tantum octo habere debuerit. Sane Sacra Scriptura ne γρῦ quidem de ejusmodi tela quæ tiararum commissuras & suturas tegat, nec ipsi etiam Hebræorum doctores. Sed fortassis errat Gelenius, cum addiderit illud vocabulum *alia* de suo: nam Josephus, nec ipse etiam Hieronymus habent vocem *alia*, sed tantum σινδὼν & *linteolum*; sed per illam σινδῶνα Josephi, & per linteolum Hieronymi possumus intelligere ipsissimam tiaram, sive fasciam aut telam per cujus involucra & commissuras fit tiara. Si itaque & mihi conjecturare liceat, ego dicerem extremam, sive ultimam partem fasciæ, ex qua tiara componebatur, expandi solere, ut instar galeæ omne plicaturas, spiras, & commissuras involucrorum simul tegeret atque operiret. Tandem cum dicat Hieronymus tiaram *in occipitio* strictam fuisse, quod quidam intelligunt de vittis & redimiculis, si verum sit tiaram talia redimicula habuisse, credibile est ea fuisse in extrema ista parte, quæ caput, aut potius tiaram sic ultimo tegebat. Et fortassis eodem modo facta erant redimicula, ut in brachis, quæ extremam partem toti compagi spirarum & orbium impositam contraherent & stringerent. Quod ut clarius fieret hac tabula tiaram exprimi volui.

EXPLICATIO HUJUS TABULÆ.

Figura Prima.

A. Fascia sive tela XVI. ulnarum ex qua fit tiara.

B. Σινδὼν sive ultima pars fasciæ, quæ orbium & spirarum commissuris involucrorum inducitur.

C. Vittæ sive redimicula quibus σινδὼν, sive ultima pars fasciæ in occipitio stringitur.

Figura Secunda.

Tiara, sive fascia jam in formam tiaræ complicata.

Figura Tertia

Sacerdos minor tiara & reliquis omnibus vestimentis indutus.

Ex his constat Sacerdotum Hebræorum pileos fuisse instar Tiaræ Turcicæ; & Tiaram Pont. Max. non male repræsentari per Tiaram Turcarum Imperatoris Bajetis, apud Stradam: cæterorum autem Sacerdotum altiorem fuisse, Ideo Judæis Germanis non male dici ein hogen Hut.

CCCC. Hactenus nos satis dixisse de pileo totius Sacerdotum turbæ credo, tempus jam esset etiam aliquid de tiara S. Pontificis dicendi, ut manifestum fieret quæ vera ipsius forma fuerit, quousque cum reliquorum Pontificum pileis conveniat, & quænam sit inter eos differentia; Sed malumus de his agere postea, ubi ad vestimenta Summi Pontificis deventum fuerit. Sed antequam hoc caput finiamus, coronidis loco quædam addi operæ pretium censuimus, de usu pileorum in Sacris apud cæteras nationes.

CCCCI. Apud veteres multos fuisse solitos sacra facere nudo capite discimus. Talia erant sacra Bacchi, quæ fiebant solutis crinibus. Porphyrio ad *lib.* II. *Odarum. Bistonides Thraces sunt quæ cum in sacris Liberi patris crinibus solutis versantur, angues & in capite & in manibus gestant.* Saturni sane & Honoris sacrificia nudo capite fiebant. Plutarchus *Quæst. Rom.* Διὰ τί τῷ Κρόνῳ θύουσι ἀπαρακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ; &c. *Cur Saturno sacrificant nudo capite?* Et Paulo post. Διὰ τί ἢ τῷ λεγομένῳ Ὁνώρῳ θύουσι ἀκαλύπτῳ τῇ κεφλῇ; *Cur Honori, uti vocatur, sacrificant nudo capite?* De Saturni Sacris hæc proferuntur a Festo: *Saturnii quoque dicebantur, qui castrum in divo Capitolino incolebant, ubi ara dicata ei Deo ante bellum Trojanum videtur, quia apud eum supplicant apertis capitibus: nam Italici, auctore Ænea, velant capita quod is, qui rem divinam faceret in litore Laurentis agri Veneri matri ne ab Ulysse cognitus interrumperet sacrificium, caput adoperuit, atque ita conspectum hostis evitavit.* Macrobius *Saturnal. lib.* III. *cap.* VI. *Custoditur in eodem loco* (apud aram maximam) *ut omnes aperto capite sacra faciant; hoc fit ne quis in æde Dei habitum imitetur, nam ipse ibi est operto capite. Varro ait Græcum hunc esse morem: quia sive ipse, sive qui ab eo relicti aram maximam statuerunt, Græco ritu sacrificaverunt. Hoc amplius addit Gavius Bassus: idcirco enim fieri dicit; quia ara maxima ante adventum Æneæ in Italia constituta est, quo hunc ritum velandi capitis invenit.* Plutarchus loco modo citato tradit, etiam antiquissimum morem fuisse in Italia, ante adventum Æneæ, ut sacris

III.

ſacra fierent nudo capite; Æneam etiam primum fuiſſe, qui tecto capite ſacrificaverit, & hoc quidem ab eo factum, quod Diomedem hoſtem prætereuntem viderit: tunc enim Æneam caput velaſſe, atque ita ſacrificium abſolviſſe. Babylonios nudo capite quoque ſacrificaſſe colligi poteſt ex capite VI. verſ. XXX. libri *Baruchi*, niſi quis dicat id factum fuiſſe in caſu extraordinario.

CCCCII. In aliis ſacris caput ſumma cura velare ſolebant veteres. Herculis ſacra velato capite fiebant. Silius Italicus:

——— velantur corpora lino,
Ex Peluſiaco præfulget ſtamine vertex.

En plane eandem tiaram ex lino Peluſiaco, qualem & Hebræorum Sacerdotes habere ſolebant. Idem confirmat Plutarchus *Quæſt. Græc.* ubi de Herculis Sacerdote. Διὰ τί παρὰ Κώοις ὁ τοῦ Ἡρακλέους ἱερεὺς ἐν Ἀντιμαχίᾳ γυναικείαν ἐνδεδυμένος ἐσθῆτα καὶ τὴν κεφαλὴν ἀναδέμενον μίτρᾳ, κατάρχεται τῆς θυσίας; *Cur apud Coos Herculis Sacerdos in Antimachia muliebri indutus veſte, capite mitra tecto ſacrificium auſpicatur?* Quæ autem hujus ritus ratio fuerit, vide ibidem apud eundem Plutarchum. Et Dacorum Sacerdotes tiaras geſtaſſe docet Jornandes *de Rebus Geticis cap.* XI. *Fecitque Sacerdotes, nomen illis Pileatorum contradens, ut reor, quia opertis capitibus tiaris, quos pileos alio nomine nuncupamus, litabant.* Et tiaras Sacerdotum tegumentum fuiſſe, jam ex veteri Scholiaſte Juvenalis audivimus ad hunc verſum:

——— Phrygia veſtitur bucca tiara.

De iiſdem proculdubio Virgilius *Æn. lib.* III.

Et capita ante aras Phrygio velamus amictu.

De ejuſmodi tegumento videtur loquutus Ovid. *Triſt. lib.* VI. VI.

Et jam conſtiterat ſtricto mucrone Sacerdos,
Cinxerat & Grajas barbara vitta comas.

Hinc *vittata Sacerdos*, qualis erat Veſtalis, de qua Lucanus *Pharſ. lib.* I.

Veſtalemque chorum ducit vittata Sacerdos,

Quod intelligi poteſt de talibus tiaris, quales Hebręorum Sacerdotes habent. Non prætereundus eſt Iſidorus *Orig. lib,* XIX. *cap.* XXX. ubi de *infula* & de *vitta* Sacerdotum. *Gentilium vates*, ait, infula, apice, pileo *ſive* galerio *utebantur.* Infula *eſt faſciola Sacerdotalis*

alba in modum diadematis, a qua vittæ ab utraque parte dependent, quæ infulam vinciunt. Unde & vittæ dictæ sunt, quod vinciant. Infula autem plerumque lata erat, plerumque tortilis, de albo & cocco. Hinc & ſacratæ infulæ dicuntur a Seneca in *Agam. Act.* III.

Sed cur ſacratas diripis capiti infulas?

Feſtus. *Infulæ ſunt filamenta lanea, quibus Sacerdotes & hoſtiæ templaque velabantur.* Flamen Dialem album galerum habuiſſe docet A. Gellius *lib.* X. *cap.* XIV. *Is ſolus album habet galerum; vel quod Iovi immolata hoſtia albo fieri oporteat.* Nihil autem magis notum eſt quam Flaminum *Apex*, pileus ſcilicet formæ acuminatæ, cum apice in ſummo. De Saliorum Apicibus videatur Dionyſius Halicarnaſſæus, quales & κυρβασίας appellat *lib.* II. Καὶ τοὺς καλουμένους ἄπικας ἐπικείμενοι ταῖς κεφαλαῖς πίλους, ὑψηλοὺς εἰς σχῆμα συναγομένους κωνοειδὲς, οὓς ἕλληνες προσαγορεύουσι Κυρβασίας. Et Apices, *uti vocantur, capitibus imponebant, pileos ſcilicet altos in modum coni, quos Græci Curbaſias vocant.* Hunc pileum Iſidorus, libro modo laudato, ſic deſcribit: *Apex eſt pileum ſutile, quo Sacerdotes gentiles utebantur: appellatum ab apiendo, id eſt a ligando, virgula quæ in pileo erat, contexebatur filo, quod fiebat ex lana hoſtiæ. Galerium pileum ex pelle cæſæ hoſtiæ factum.* Pilleum *autem dictum a pelle hoſtiæ unde fiebat.* Cidaris *& ipſum Sacerdotum erat, quod a pleriſque mitra vocatur.* Quod *pilleum* a *pelle* deducant, in eo errat proculdubio, cum potius fiat ἀπὸ τοῦ πίλου Græcorum. Nec facile crediderо *Apicem* dici ab *apiendo* ſive *ligando*, cum ſic dictus videatur ab ipſo apice quem affixum habebat. Feſtus, *Pileo Flaminum affigebatur apex ex virgula oleagina.* Affigebatur autem apex, ſecundum quoſdam, ad demonſtrandam muneris eminentiam & dignitatem; ideo & apud Chriſtianos Epiſcopalis dignitas olim *Apex* dicebatur, ut optime obſervavit Salmaſius de Coma. Inde fortaſſis titulus Cardinalium Eccleſiæ Romanæ, qui *eminentiæ*, quaſi *Apices*, ad hunc uſque diem vocantur. Alii tamen exiſtimant *apices* affigi ſolere antiquo more, quod apud Laurolavinium aves venerint ut exta victimarum abriperent: ut opus habuerint ejuſmodi apicibus in pileo ad abigendas aves, ideo in urbe eos breviores virgas habuiſſe, quia ibi ejusmodi aves non erant timendæ. Servius ad *Æn. lib.* VIII. ad hos verſus:

Hinc exultantes Salios, nudosque Lupercos,

Lani-

Lanigerosque apices, & lapsa ancylia cœlo
Extulerat.

Flamines, inquit, *habebant in capite pileum, in quo erat brevis virga desuper habens lanæ aliquid: quod quum per æstus ferre non possent, filo tantum capita religare cœperunt: nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat, unde a filo quo utebantur Flamines dicti sunt quasi Filamines. Verum festis diebus filo deposito, pilea necesse erat accipere, quæ secundum alios ad ostendendam Sacerdotii eminentiam sunt reperta: sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur, ad ostendendum eorum culmen. Alii dicunt, non propter eminentiam dignitatis hoc factum, sed quia quum sacrificarent apud Laurolavinium & eis exta frequenter aves de vicinis venientes lucis arriperent, eminentia virgarum eas terrere volebant. Exinde etiam consuetudo permansit, ut apud Laurolavinium ingentes haberentur virgæ, non breves ut in urbe. Sunt etiam qui Flamines a gestamine pilei dictos ajunt, quasi pilamines.* Ejusmodi pileum, cum virga longiori vide apud Choulium in nummo Augusti & alibi. Cum breviori virga pileos quoque videbis apud eundem, quales depingi curavit ex Marmoribus quæ Romæ visuntur. Ab ejusmodi apicibus igitur pileus *Apex* dictus est, nisi cum Salmasio dicere velimus, eos non a virga oleagina, sed quod fuerint alti & acuminati ad formam coni, *apices* dictos esse. Quod autem Servius *Flamines* dictos velit, quasi *pilamines*, in hoc non discrepat a Plutarcho, qui eadem animadvertit *in Numa.* Ἐκάλουν δὲ καὶ τοὺς προγενεστέρους φλάμινας, ἀπὸ τῶν περικογνίων πίλων, οὓς ταῖς κεφαλαῖς φορέουσι, Πιλαμένας τινὰς ὄντας, ὡς ἱστοροῦσι. *Vocabant autem veteres Flamines a pileis, quibus capita tegebant quasi pilamines, ut memorant historici.* Ægyptiorum Sacerdotes & pallio vestiri, & mitra caput tegere, & oculos velare, docet Herod. *lib.* II. CXXII. Φάρος δὲ αὐτημερὸν ἐξυφήναντες οἱ ἱερέες, κατ' ὧν ἔδησαν ἑνὸς αὐτῶν μίτρῃ τοὺς ὀφθαλμούς. *Velum autem quod uno die detexitur, Sacerdotes uni illorum imponunt, & mitra oculos tegunt.*

CCCCIII. Sed non tantum *pileis*, *mitra*, *Kurbasia* &c. veteres Sacerdotes capita tegebant, sed & ipsis nonnunquam vestibus, quibus amicti erant, puta pallio, toga aut aliis ejusmodi tegumentis. Tale fuisse videtur *tutulum*, pallium scilicet, quo Sacerdotes caput tutabant. Fulgentius. *Numa vero*, ait, *Pompilius & ipse de Pontificalibus scribens, tutulum dici ait pallium, quo Sacer-*

dotes caput tutabant. Tutulum igitur pallium capitis tegumentum Sacerdotum, & ſic dictum a *tutando*, quemadmodum Germanis noſtris *pileus* dicitur ein hut / a verbo hüten *tutare,* Sed & toga caput tegere ſolebant in *cinctu Gabino*, de quo nos capite pręcedente. Videantur nummi quos ibi alligavimus. Sacrificaturi & vota ſuſcepturi pretextam capiti injiciebant, quod feciſſe Veſpaſianum teſtatur Joſephus de *bello Jud. lib.* VII. Et hunc quidem morem, auctorem habuiſſe Æneam multi teſtantur. Plutarchum, qui idem teſtatur in *Quæſtionibus Romanis*, ſupra jam allegavimus. Audiamus etiam Virgilium *Æn. lib.* III.

Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter ſanctos ignes in honore deorum,
Hoſtiles facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc ſocii morem Sacrorum, hunc ipſe teneto,
Hac caſti maneant in Religione Nepotes.

Ad hunc locum Servius eadem obſervat, quæ a Plutarcho jam obſervata fuiſſe ſupra monuimus. Docet enim Virgilium per *hoſtilem faciem* intelligere Diomedum, qui Æneam ſacrificantem invenit: ne autem Æneas ab ipſo agnoſceretur, neque ſacrificii ordinem rumperet, quod piaculum fuiſſet, amictu ſuo caput texiſſe. Addit Servius & hæc verba: *Sciendum eſt, ſacrificantes diis omnibus caput velare conſuetos ob hoc, ne ſcilicet inter Religionem vagis aliquid oberret obtutibus.* Plutarchus, loco allegato, inter multas alias rationes, cur ſacrificantes caput velarint, & hęc annotavit: τοὺς δὲ θεοὺς οὕτω προσηκύνουν, ἢ ταπεινοῦντης ἑαυτοὺς τῇ ἐπικρύψει τῆς κεφαλῆς, ἢ μᾶλλον εὐλαβούμενοι τινα φωνὴν προσπεσεῖν αὐτοῖς ἔξωθεν εὐχομένοις ἀπαίσιον καὶ δύσφημον, ἄχρι τῶν ὤτων ἀνελάβομεν τὸ ἱμάτιον &c. *Deos autem operto copite adorant, vel quod hoc tegumento capitis ſe humiles oſtenderent, aut potius ne qua vox mali ominis audiatur, ideo uſque ad aures veſtem ſurſum trahunt.* Manifeſtum igitur eſt Sacerdotes & ſacrificantes ideo capita velaviſſe, ne inter ſacrificandum turbarentur mala aliqua cogitatione, quo facto piaculum comiſiſſent. Ideo exſertis verbis hęc addidit Virgilius: *& omnia turbet*, aut, ui alii legunt, *&* OMINA *turbet:* Hanc ob cauſam ne in ſacris vagis & vanis cogitationibus diſtracti aliud agerent, monebantur ſacrificantes, ut animum ſacris unice applicarent, ſolenni hac formula HOC AGE. Videatur pręſertin Plutarchus in *Numa* & *Coriolano.* Sane eadem cura & Hebręorum Sacerdotes

cerdotes non parum ſolicitavit: animo enim liberrimo ſacrificari opportebat, nullis cogitationibus implicito; adeo quidem ut vel minima cogitatio ſacrificium polluere, & irritum reddere crederetur. Hinc toties apud eos occurrunt hęc verba: המחשבה פסלת *Cogitatio polluit.* Hinc proculdubio originem habet opinio in Eccleſia Romana: ſcilicet intentionem Sacerdotis adeo eſſe neceſſariam in conſecranda hoſtia, & in cęteris ſacramentis adminiſtrandis, ut, ſi forte eo momento mens aliqua cogitatione diſtracta ſit, conſecratio, aut Sacramentum irritum cenſeatur, & nullum haberet effectum. Sed de his fuſius egimus in noſtris obſervationibus ad *Maſſechet Sevachim* & *Menachoth.*

CCCCIV. Sed & ipſę fœminę Sacerdotes caput quoque tegebant quando ſacra faciebant. Hoc jam ſatis conſtat ex pręcedentibus, tales enim erant *Cybeles* mulieres Sacerdotes Deæ Phrygiæ, apud Athenæum *lib.* XIV. Et *vittata Sacerdos* apud Lucanum *Pharſ. lib.* I. Sed clarius fit ex *rica*, qua veteres Sacerdotes fœminæ uti ſolebant. Varro: *Rica a ritu: quod Romano ritu ſacrificium fœminæ cum faciunt, capita velant.* Feſtus: *Rica eſt veſtimentum quadratum fimbriatum, purpureum, quo Flaminicæ pro pallio mitrave utebantur, ut Verrius exiſtimat. Titinnius. Rica ex lana ſuccida alba veſtitus. Alii dicunt pallium eſſe duplex quod conficiant Virgines ingenuæ, patrimæ, matrimæ, quod cæruleo colore infectum lavatur aqua pura. Alii quod Flaminica cingit pileum.* Idem de Ricula. *Riculæ vocantur parva ricinia, ut palliola, ad uſum capitis facta.* Sed ſecundum *Granium* erat *muliebre cingulum capitis, quo pro vitta Flaminica redimiatur.* Ex his videtur poſſe colligi non magnam fuiſſe differentiam inter ricam & mitras Hebræorum Sacerdotum, ſecundum Granium, eſt enim Sacerdotum *mitra* nihil aliud quam balteus aut *cingulum capitis. Virgines Veſtales*, teſte Feſto, *cum ſacrificant ſemper habere ſolebant in capite veſtimentum album, quadrangulum, oblongum, quod fibula comprehenditur*, unde *ſuffibulum* dictum. Et *tutulum* fœminarum ſacrificantium tegumentum erat. Feſtus: *Tutulum vocari ajunt Flaminicarum capitis ornamentum, quod fiat vitta purpurea innexa crinibus, & extructum in altitudinem; quidam pileum lanatum forma metalli figuratum, quo Flamines, ac Pontifices utuntur, eodum nomine vocari. Hinc tutulatos apud Ennium.* Non debet etiam ſilentio præteriri *Capital* earum. Varro *Capital dictum quod ſacerdotulæ in capite etiam*

nunc solent habere. Plura si quis de Pileo videre cupiat, adeat Paschalium *de Coronis*, Solerium *de Pileo*, & alios; hæc ad nostrum scopum sufficient.

CAP. V.

DE מעיל PALLIO PONTIFICIS MAXIMI.

מעיל *Præceptum ejus ubi exstet. Variæ Versiones.* מעיל *fere semper vocatur* pallium. *Materia pallii*, lana, pelles. *Pallium non a pelle, sed a* palla. Palla *mulieribus id quod* Pallium *viris.* Byssinum *Pallium. Chron.* XV. XXVII. Ephod bad. *Pallia an ex* lino *apud Iudæos? Ex* serico *apud Romanos.* מעיל *non ex* serico. *Error Lutheri. Ex* lana. Color *Palliorum. Monachorum olim* nigra. *Rhetorum* rubra. *Philosophorum* fusca. *Quædam* coccinea. Auro *ornata. Varii auctores allegantur.* מעיל *S. Pontificis* כליל תכלת totum hyacinthinum. *Error Vilalpandi & pictorum pallio S. Pont. vulgo* prætextam *assuentium. Pallii* forma *varia olim. Quid Tertulliano? Pallia* quadrata. *Instar* Stragulæ. *Un Voile*; **Een falie** *a Græcorum* φάλα. *varii auctores allegari.* Cingari, Ægyptii *&* Bohemi *palliati. Pallia* Philosophorum *& aliorum honestiorum quomodo gestarentur olim? Pallium cervicibus circumstrictum. Quatuor habent* πτέρυγας *alas.* γωνία angulus *pallii.* τετράγωνον quadrangulum. *Hesychius & Pollux allegantur. Iudæorum pallia quadrangula. Deuteron.* XXII. XI. *& Numer.* XV. XXXVIII. כנפות πτέρυξ, γωνία. Ala, Angulus. *Quatuor plagæ terræ. Varia loca Scripturæ.* In *quatuor angulis appensa* peniculamenta. *Iudæorum hodiernorum pallia.* מעיל *&* טלית *distinguuntur. Pallium ex duabus plagulis.* Diaconorum *pallia.* ἀμάχαλος, χιτὸς. Forma *palliorum apud Iudæos olim.* Samuelis *&* Sauli. *Varia loca S. Scripturæ. Pallia apud Iudæos hodie.* Hille mantel *Scabas* mantel. *Opinio doctissimi* Jacobi Altingi *de pallio S. Pontificis.* Maimonides *allegatur. A. R.* Abraham *refutatur. Pallium S. Pontif. non* quadratum, *nec* apertum *in lateribus, sed Rotundum & undique clausum. Varii Rabini allegantur.* מעיל χιτὼν πο-

ποδήρης כתונת *&* Tunica *vocatur.* Tunica *Thamaris.* מעיל *magis* tunica *quam* pallium *vestis exterior, Tunica magis interior. P. M.* מעיל *proprie non est vestis exterior. Cingitur cingulo Ephodi:* Cingulum *magis tunicæ quam pallii, Pallium dicitur* חלוק. *Honoratiores duas habent tunicas.* Interior *sine auro & ornamento.* Exterior *ornatior. Tunicæ* pictæ, plumatæ, auratæ, palmatæ, triumphales, gemmatæ, Persicæ de gemmis, purpureæ, paragaudiæ, *ποικίλοι*, *ἐπίσημοι*. Indusium *&* Intusium. *Varii auctores allegantur. Iudæi octodecim vestes. Pont. Maximus Hebr. duas habuit tunicas. Interior erat* כתנת, *Exterior* מעיל *ἐπιδύτη, ἐπενδύτη, ἐπενδύϛν* pallium *apud Iosephum.* Pallium teres *apud Tertull.* *ἱμάτια.* *Olim tunicæ* pallium *vocabantur. Pallium Anglis* cloake a חלוק *chaluk* nola. *Differentia inter* tunicam *& pallium S. Pont. & Rom.* Togam. מעיל *vestimentum rotundum & clausum. Ezech.* XXVII. XXIV. גלם גלימה glomerare, *gloma a* גלם golem. I. *Sam.* XV, XXVII. *Varii Rabini allegati.* מעיל *tunica ἄῤῥαφος. Non habuit* כנפות *alas.* שולי Oræ *pallii.* סביב tout au tour. *κύκλῳ* מעיל talaris *vestis*, *ποδήρης.* שטה *quid? Es.* XLIX. XVII. & LXII. I. I. *Sam.* XXVIII. XIV. *quo sensu Talaris?* מעיל *nullas habet manicas. varii Rabini allegantur.* פי הראש *&* פי המעיל Os capitis, *&* os Pallii. capitium. *περιστόμιον.* *Varii auctores.* capitium *non transversum, sed longum, ad medium pectus.* שפה limbus *in capitio.* כפי תחרה limbus loricæ. *Attextus non assutus. Varii auctores allegantur.* *περιθέπλεως* *Iosepho quid?* *συνάρθωσις*, *Ornamenta in infimis oris* מעיל *θυσανοὶ, κροσσοὶ, κόρυμβοι. Fimbriæ ex malogranatis & tintinnabulis aureis.* רמונים. Rimon, Limon. *R. & L. permutantur.* Malogranatum. *Iudæis* een milgrom. רמון *non* mespilum *significat. Malogranata corticem rumpunt. Cantic.* IV. III. *Lutheri versio laudatur.* קליפי רמונים *an* cortices citreorum; *Error* Buxtorfii *&* Sebastiani Smidii. Cortices Malogranatorum, *non* citreorum *adhibentur ad infecturam*, *Paraphrastæ Cant.* IV. III. *descriptio* ꝰ רמון *granata a* granis, *sive* acinis. *ῥοαὶ, ῥοΐσκοι.* *Granata magna instar ovi gallinæ. Materia granatorum.* משור *Nota* Masoræ. Septuaginta *emendantur* פעמון Tintinnabulum. *κώδωνες*, Schellen / Schellekens / Clochetes. Plutarchus *de tintinnabulis in veste S. Pontif. Hebr. Tintinnabulorum apud veteres varius usus. Varii auctores*

res allegati. Materia tintinnabulorum aurum. *Forma eorum Varia genera.* Rotunda *quædam instar globulorum, intus cavorum.* Bellen / *Belgis a* bulla. *An talia nota veteribus?* Crepundia. *in usu fuerunt apud Iudæos. Comparantur cum* uvis, *Numer.* VI. V. זג *varii auctores.* Acinus *in uva instar mallei in tintinnabulo.* Tintinnabula *instar* Scyphorum, *aut* Campanæ. Elephas *cum tintinnabulo in marmore. Ejusmodi tintinnabula magna copia reperta circa* Novomagum. *Talia apud Hebræos in usu* ענבול malleolus, plectrum, lingua. זג & ענבול *totum componunt* tintinnabulum. *Codices* Sevachim *&* Parah *allegantur.* Malleolus *tintinnabuli* aqua lustrali *aspersus. In* מעיל *cujus* formæ *fuerint tintinnabula.* Numerus *tintinnabulorum. Utrum* XII. *an* L. *an* LXX. *an* CCCLXVI. *varii auctores.* Janii Cornarii *lapsus. Multum spatii occupare debent* LXXII. *tintinnabula & totidem mala punica. Tintinnabula quomodo pallio appensa? An mala punica cava fuerint? an inclusa habuerint tintinnabula?* Abarbanelis *commentum. Singulum tintinnabulum inter duo malogranata. An præter malogranata* flores *appensi fuerint?* Philo *&* Josephus *examinantur. Eorum* ἄνθινα *quid* Malogranata *florentia.* Pallia fimbriata *apud veteres. Pallium Regum Persarum eadem ornamenta habuit ac Pontificis Max.* Targum Scheni *Esteræ* VI. *Brevis descriptio* ה׳ מעיל *Tabula quæ repræsentat hoc vestimentum. Explicatio tabulæ.*

CCCCV. HUc usque occupati fuimus in vestienda tota Sacerdotum turba; Instituti nostri ratio postulat, ut nunc de Pontificis Maximi vestitu agamus. Libro primo jam docuimus vestes S. Pontificis alias esse aureas, alias albas. De aureis itaque primum, deinde de albis etiam aliquid dicemus. Aureæ quidem vestes sunt octo, מכנסים / כתנה / אבנט / מעיל / אפד / חשן / מצנפת / וציץ *Feminalia, tunica, balteus, pallium, Ephod, Pectorale, Cidaris & Corona.* Primo quod attinet ad *feminalia, tunicam & balteum*, non opus est ut de iis plura dicamus, cum nulla sit differentia inter *feminalia, tunicam & balteum* Summi Pontificis & cæterorum Sacerdotum; ejusdem siquidem erant & materiæ & formæ: nisi quod fortassis pretiosior byssus adhibita fuerit in vestitu S. Pontificis, quam in vestitu reliquorum Sacerdotum. De vestibus aureis itaque acturis nobis occurrunt præter ea quæ

ea quæ jam tractavimus. *Pallium, Ephod, Pectorale, Cidaris & Corona.* Hisce pertractatis integrum Sacerdotum ornatum detextum habebimus. Et primo quidem de מעיל *pallio*, deinde de reliquis dicendum erit.

CCCCVI. Præceptum de מעיל sive *pallio* exstat Exodi cap. XXVIII. versu IV. & versu XXXI. ועשית את המעיל *Et facies pallium.* Septuaginta habent ποδήρη *talarem*, & ὑποδύτην ποδήρη, & ὑποδύτην tantum, ut Levit. VIII. VI. & Exodi XXVIII. versu XXXIV. & cap. XXXIX. XXIV. Et Esaiæ LXI. X. χιτῶνα. Vulgatus *tunicam*, & *tunicam superhumeralem.* Chaldæus מעילא retinet, Hieronymus habet *tunicam talarem*, sequutus, uti solet Josephum, qui habet χιτῶνα ποδήρη. Eodem plane modo vertit Philo Judæus *lib.* III. *de vita Mosis.* Arabs ممطر *lacernam* dicit; sive penulam quæ induitur contra pluviam, a verbo مطر *pluit.* Lutherus Seiden rock / Belgæ **een Mantel** / Galli *un Roquet*; Diodati *La robe*, Junius & Tremellius *pallium.*

CCCCVII. Sed quotquot habuerit nomina hoc vestimentum, nullum familiarius nec magis notum fuit, quam nomen *pallium*, saltem apud auctores Latinos. Quale autem vestimenti genus fuerit pallium apud veteres, inter auctores non plane convenit. Ejus quidem formam, figuram, materiam & modum gestandi, satis fuse tractarunt Salmasius in eruditissimo Commentario *ad Tertullianum de Pallio*, Ferrarius *de Re vestiaria*, & alii non pauci.

CCCCVIII. Materiam pallii, ut plurimum lanam fuisse, testantur auctores. Pallia etiam *pellicea* habuisse veteres, colligi potest ex Aristophane in Nubibus: *Ubi grandior eris, capellas agito e Phelleo, ut & pater tuus* διφθέραν ἐνημμένος *scorteam vestem indutus:* quam vestem Scholiastes περιβόλαιον ποιμενικὸν ἐκ δέρματος interpretatur. *Pallium* (περιβόλαιον *pallium* est) *pastorale ex pelle.* Huc fortassis respexit Isidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXIV. *Dictum*, inquit, *pallium a pellibus, quia prius super indumenta pellicea veteres induebantur, quasi pellea.* Sed inepte, ut optime observat Clarissimus Ferrarius. *Pallium* itaque rectius dicitur a *palla*, *quod palam & foris esset*, teste Varrone; aut etiam ab *irrugatione, & mobilitate, quæ circa finem hujusmodi indumenti*, ἀπὸ τοῦ πάλλειν, ut Isidorus alibi. Et sane quod *palla* mulieribus fuit, id ipsum *pallium* fuisse videtur viris: est enim *palla*, ut habet Isidorus, *quadrum pallium muliebris vestis deductum usque ad vestigia, affixis in ordinem*

gemmis.

gemmis. De Pallio *byssino* legimus I Chronic. XV. XXVII. ודויד מכרבל במעיל בוץ : *Et David amictus erat pallio byssino.* Igitur & byssus antiquorum palliis materiam præbuit. Sed מעיל ibi a Jarchio & Kimchio exponitur *Ephod bad*, *Ephod lineum:* ut magis fuerit *Ephod* quam *pallium.* Nullam tamem rationem video, cur exponamus *Ephod* potius quam *pallium.* Nam ut Ephod aliquando fuit ex lana, aliquando ex lino, sic & pallium fortassis iidem Judæi habebant nonnunquam ex lana & aliquando ex lino. Sane pallia ex serico in usu fuisse apud Romanos constat ex Vopisco in *vita Aureliani*, ubi docet aureliani uxorem pallium petiisse *blatteosericum.* Ut ut sit, constat pallia ut plurimum lanea fuisse. Plautus *Mil. Glor. Act.* III. *Scen.* I.

Eme mi vir lanam unde tibi pallium
Malacum, & calidum conficiatur &c.

De materia pallii summi Pontificis S. Scriptura exsertis verbis quidem nihil habet. Dicitur tantum quod fuerit כליל תכלת *totum hyacinthinum.* Lutherus quidem *sericum* fuisse credidit, ideo seyden rock / *tunicam sericam* habet. Sed male: Certissimum enim est, pallium fuisse ex *lana;* תכלת siquidem nihil aliud quam lanam tinctam significat: quemadmodum ארגמן & תולעת שני *purpuram* & *coccinum*, ita & תכלת lanam *hyacinthino* colore significat; sed lanam ejusmodi coloribus tinctam fuisse satis fuse probavimus *libro* I. *cap.* VIII. & alibi.

CCCCIX. Color *pallii* apud veteres varius fuit. Olim Monachorum & Ascetarum pallia *nigra* fuisse ey Synesii *Epist.* CXLVI. *ad Johannem* probat Magnus Salmasius *ad Tertullianum de Pallio.* Rhetorum pallia rubra & Phœnicei coloris erant. Philosophorum autem *fusca.* Basilius Presbyter in Nazianzenum: τρίβωνες, περιβλήματα τινὰ, τῶν μὲν ῥητόρων ἐρυθροί τε καὶ φοινικοὶ, φαιοὶ δὲ τῶν φιλοσόφων. *Tribones sunt pallia quædam; Rhetorum quidem rubra sunt, & Phœnicei coloris; Sed Philosophorum fusca.* Apollonius, teste Philostrato, *lib.* II. *cap.* IX. φαιὸν *tribonium*, id est *fuscum pallium* habuit. Et *Coccinea* habebant, ut videre est in *Epist. Commodi ad Albinum.* Vopiscus in *vita Valeriani: Ut tibi insigne aliquod imperialis Majestatis accedat, habebis utendi coccinei pallii facultatem me præsente.* Sed & variis figuris & auro ornari solebant pallia. Phidias palliis uti solebat, quæ aureas tesseras intextas habebant, teste Plinio. Vide Salmasium *ad Ælium Lampridium, in vita Alexan-*

lexandri Severi. De *pallio auro sparso* leges apud eundem Lampridium, in eadem vita. Hebræorum Sacerdotis pallium nullum habuit ornamentum, nullum aurum intextum, nulloque colore variatum, sed כליל תכלת *totum hyacinthinum* fuit, id est ex lana hyacinthino colore tincta, Exodi cap. XXVIII. XXXI. ut capere non possim quam ob rem viri docti docuerint hoc pallium ex tela fuisse, *opere reticulato*, cum τὸ *reticulatum* dici non possit nisi de tunica interiori tantum. Pessime etiam Villalpandus multique pictores huic vestimento prætextam, variis floribus aliisque figuris ornatum, assuunt.

CCCCX. Forma palliorum varia fuit apud veteres. Quadratum fuisse vestimentum, vulgatior sententia est. Tertullianus de Pallio: *Pallium extrinsecus habitus, ipse quadrangulus, ab utroque laterum regestus, & cervicibus circumstrictus, in fibulæ morsu humeris acquiescebat.* Sed & illa ipsa pallia, quæ quadrata dicuntur, non omnia ejusdem formæ fuerunt. Sunt enim vestimenta quædam quadrata, quæ ex unica tantum plagula constabant, quale vestimentum ego *quadratum simplex* vocarem, quia in eo nulla est commissura pannorum aut plagularum. Illa non multum discrepant a velamentis illis, quibus hodie nostræ utuntur mulieres tempore pluviæ, quæque capiti imponunt ad obtegendas reliquas vestes ut a sordibus præservarentur, Gallis *un voile*, Belgis **een falie**/ forte a Græcorum φάλα. Sed veterum pallia nostrarum mulierum velamentis majora fuisse videntur. Forte erant instar stragularum, quibus uti solemus in lectis, Gallis *une couverte.* Sane & ejusmodi stragula *pallium* dicitur, quia scilicet usum stragulæ & pallii præbebat. Ovidius *Amor.* I. *El.* II.

> *Hæc tamen aspiciam, sed quæ bene pallia celant:*
> *Illa mihi cæci causa timoris erunt.*

Propertius *lib.* IV. *Eleg.* III.

> *At mihi cum noctes induxit vesper amaras,*
> *Si qua relicta jacent, osculor arma tua.*
> *Tum queror in toto non sidere pallia lecto.*

Et Juvenalis *Sat.* VI.

> ——— ——— *Tunc corpore sano*
> *Advocat Archigenem, onerosaque pallia jactat.*

Itaque illi qui ejusmodi pallio vestiti erant, non differebant ab illis

quos vulgo *Cingaros*, *Ægyptios* aut etiam *Bohemos* vocant, quos ſtragulis velatos percurrere vicos & campos videmus. Hæc *Græcanica* pallia fuiſſe, vix dubito. Sed alio modo gerebantur a Philoſophis; alio ab honeſtioribus viris, & a reliqua plebe. Philoſophi enim totum corpus pallio involvebant, & pallio quidem a dextro ad ſiniſtrum humerum rejecto, ut nihil niſi manus, aut plurimum dextrum brachium nudaretur. Honeſtiores autem ab utroque *laterum regeſtum* pallium habebant, ut docet Tertulianus *de Pallio cap.* I. id eſt partem utramque pallii retrorſum jaciebant, ita ut tota quæ ſuberat tunica pateret. Pallium ipſum cervicibus circumſtrictum moroſiuſque in rugas plicatum, & ordinatum, fibulæ morſu in humeris tenebatur. De quo vide Tertullianum, Salmaſium, Ferrarium & alios. Ejuſmodi pallia quatuor ſolebant habere angulos, quos Græci πλέρυγας vocabant: eſt enim Græcis πλέρυξ *ala* & γωνία *angulus*, & cujuscunque rei ſummitas & acumen præſertim in veſtibus. Heſychius: πλέρυγες ἢ καλοῦνται αἱ ἑκατέρωθεν γωνίαι διὰ τὸ ἐοικέναι πλέρυξι. Ejuſmodi πλέρυγας Pollux *lib.* VII. *cap.* XIV. ponit inter partes veſtium. μέρη ἢ ἐσθήτων πλέρυγες μὲν καὶ πλερύγιον τὸ ἥμισυ τοῦ χιτωνίσκου. Pallium quatuor habebat ejuſmodi πλέρυγας ſive *angulos*; duos in ſuperiori parte & duos in inferiori Hinc τετράγωνον *quadrangulum* dictum.

CCCCXI. Ejuſmodi pallia Judæos quoque geſtaſſe, minime dubito, cum Deus expreſſis verbis juſſerit ut ſibi facerent: גדילים בארבע כנפות כסות *peniculamenta in quatuor angulis tegumentorum ſuorum.* Deuteron. cap. XXII. XII. Hoc de palliis quadrangulis proculdubio intelligendum eſt. Vide etiam Numer. XV. XXXVIII. Notandum eſt, כנפות plane eandem habere ſignificationem, qualem Græcorum πλέρυξ & γωνία; ſignificat enim *angulum* & *alam*, & rei ſummitatem. Vide præter loca jam a nobis allegata, Deut. XXIII. I. Sam. XXIV. IV. & cap. XV. XXVII. Quod avium *alas* ſignificent, conſtat Exodi XIX. IV. Pſ. LXVIII. XIV. Geneſ. I. XXI. & alibi ex infinitis locis. Sic quatuor plagæ terræ dicuntur ארבע כנפות הארץ *quatuor anguli terræ.* Eſ. XI. XII. Ezech. VII. II. & alibi. Talia itaque veſtimenta ſive pallia fuiſſe videntur, quæ appenſa habebant peniculamenta in quatuor angulis, ſecundum expreſſum mandatum Dei. Sane ad hunc uſque diem in Synagogis ad preces convolant ejuſmodi palliis quadrangulis, ex quibus angulis fimbriæ dependent, velati, præſertim hora matutina: quamvis

vis hodie ea raro humeris, ſed plurimum capiti imponant. Deinde breviora ſunt hæc pallia hodie quam olim; vix enim ad lumbos dependent, cum olim fere ad talos demitti ſolerent, aut ſaltem ad genua, ut ex nummis & marmoribus colligi poteſt. Sed & ipſi Judæi diſtinguunt hodie inter מעיל *meil*, & טלית *tallit*: prius enim ipſis eſt pallium longius, quo olim, poſterius brevius, quo hodie utuntur. Judæos autem olim ejuſmodi palliis quadratis longioribus uſos fuiſſe, non minus quam veteres Græcos, colligi poſſe videtur, vel ex ſolo illo divite Jeruſalemitano בן ציצית הכסת: ſic dicto, quia longum habuit pallium, ut a quibuſdam exponitur, ita ut fimbriæ ejus traherentur ſuper pulvinaribus, aut tapetibus ſtratis, quibus inambulabat. De quo nos plura lib. I. cap. III. paragr. LIV.

CCCCXII. Sed & aliud genus palliorum quadratorum memoratur ab auctoribus: illud ſcilicet quod ex duabus plagis fiebat, ita ut altera tergum tegeret, in humeris quidem commiſſis, ſed lateribus apertis, quales eſſe ſolent Diaconorum veſtes in Eccleſia Romana. In hiſce palliis πτέρυγες ſive anguli omnes erant in inferiori parte, nulli in ſuperiori, duo in plaga anteriori & duo in poſteriori. Hæc proxime accedunt ad formam tunicarum, niſi quod in lateribus aperta ſint, & manicis careant; ideo tunica ἀμάσχαλος χιτὼς vocari poſſet. Ejuſdem formæ pallia Judæorum veterum fuiſſe, de quibus Num. XV. ſunt qui doceant. Tale etiam pallium habuiſſe Samuelem I. Sam. XV. XXVII. cujus alam prehendebat Saulus, ut abiturientem retineret; ut & pallium Sauli I. Sam. XXIV. V. cujus alam David clam abſcidit, doctiſſimus Jacobus Altingius, in ſua oratione de ſtola Sacerdotis Summi, docet. Et revera ad hunc uſque diem ejuſmodi palliorum veſtigia apud Judæos, præcipue Germanos & Polonos, reſtant. Hoc maxime apud pauperiores obtinere animadverti. Habent enim non raro parvula quædam amicula inſtar noſtrorum thoracum, abſque manicis, ut colobia, quæ vix pectus & tergum tegunt, non multum infra mamillas demiſſa, quibus etiam fimbriæ appendent in quatuor angulis. Habent tamen etiam ditiores longiora pallia ad eandem formam, fere inſtar Diaconorum palliorum qualia Judæi Poloni vocant ein hille Mantel/ quaſi dicere vellent מעיל *Meil*: ſive pallium inſtar *Mehil*, ein *Schabas* mantel; quia iis utuntur tantum diebus feſtis & in Sabbato. Ejuſdem ſane formæ fuiſſe palli-

 um

um Summi Pontificis eximius Altingius eodem loco docet, motus auctoritate Maimonidæ, cui contradicere fere religio est apud Judæos. Sic enim sermocinatur Maimonides, *Hilch. Kele Hammikd. cap.* IX. *Sect.* III. המעיל כולו הכלת וחוטיו כפולין שני עשר ופיו ארוג בתחילת אריגתו ואין לו בית יד אלא נחלק לשתי כנפים בסוף הגרון עד למטה כדין כל המעילים ואינו מחובר אלא כנגד כל הגרון בלבד: *Pallium totum hyacinthinum est, filamenta ejus sunt duodecim* (in unum torta) *&* *os ejus* (cui caput immittitur) *ab initio textum est. Nullas habet manicas, sed divisum est in duas plagas ab initio colli deorsum pendentes, qualia esse solent omnia pallia, ideoque non cohærent* (plagæ) *nisi circa collum tantum.* En tibi totam descriptionem pallii Summi Pontificis. Sed optimo jure הר׳ אבד. *Rabbi Abraham filius Davidis* ad verba illa: *Et non habet manicas, divisumque est in duas plagas* &c. rogat: זו מנין לו *Unde hoc habet?* Id est quis illi hoc dixit, cum hoc nulla auctoritate probari possit, nec ex S. Scriptura nec ex traditione Talmudicorum.

CCCCXIII. Pallium itaque omnino alterius formæ esse dicitur; non quadratum ad latera, sed rotundum; non σχιςὸν & apertum ad latera, sed clausum & quidem manicatum: ut magis fuerit tunica quam pallium, instar camisiæ aut indusii. In hac sententia fuit Jarchius, quod etiam animadvertit Abarbanel ad Legem Sect. *Tezave*, quamvis ei non adstipuletur. וכתב inquit, רש׳ שהיה מעיל כגון חלוק כמו הכתונת ואינו כן: *Scribit Iarchius pallium est instar camisiæ, quemadmodum & ipsa tunica: sed res sic sese non habet.* In eadem sententia fuit Hieronymus in Epistola toties a nobis laudata. מעיל *id est tunica talaris, tota hyacinthina, ex lateribus ejusdem coloris assutas habens manicas &c.* Ipse Iosephus in eadem sententia fuisse videtur: cum מעיל expresse vocet χιτῶνα *tunicam.* Græci etiam Septuaginta cum Philone & Josepho ποδήρην vocant. At ποδήρης sive talaris tunica manicas habere solet, ut a nobis probatum est, supra ubi de כתנת *tunica* egimus. Nec silentio prætereundem est, *tunicam* Thamaris II. Sam. XIII. XVIII. quæ primum כתנת פסים dicta est, mox vocari מעיל *pallium.* Hinc conjici possit formam *Meil* non esse aliam quam formam *Chetunet*: quamvis Kimchius ad istum locum existimet, tunicam, sive *pallium* Thamaris omnino diversum fuisse a *Meil* sive *pallio*, de quo fit mentio in lege. Videtur etiam inde colligi posse, מעיל proprie loquendo non fuisse *pallium*, sed potius *tunicam*, cum pallium vestimentum exterius

fuerit.

fuerit, quod cæteras vestes omnes tegeret; at *Meil* Summi Pontificis non bene potest dici vestis exterior, quandoquidem tectum fuit Ephodo & pectorali. Nec ullo cingulo cingi solebant pallia; cum cingulum tunicæ fuerit, at מעיל cingebatur cingulo Ephodi, ut postea patebit. Non mirum igitur, si מעיל a multis exponatur χιτὼν *tunica* ποδήρης, כתונת & חלק, quasi fuisset tantum tunica exterior.

CCCCXIV. Imprimis hic notandum est, honoratiores apud veteres duas habuisse tunicas, aliam interiorem, exteriorem aliam. Interior corpori proxima erat, ex lino sive gossypio facta, aliaque materia molli, quæ corpus nulla asperitate offenderet, nullo auro ornata, nullaque purpura clavata aut prætexta, ut optime Alexander Severus dementes judicaverit eos qui illud fecerint. Exterior autem, ut plurimum auro, purpura, prætextis & gemmis ornata erat. Tales erant tunicæ *pictæ*, *plumatæ*, *auratæ*, *palmatæ*, *triumphales*, *gemmatæ*, *Persicæ de gemmis*, *pupureæ*, *paragaudiæ*, ποικίλοι, ἐπίσημοι & id genus alia. De duabus hisce tunicis Plautus *in Aulularia*: *Ne inter tunicas habebas.* Varro apud Nonnium: *Postquam duas tunicas habere cœperunt, instituerunt vocare subuculum, & intusium.* Iuterior *indusium* vocabatur, quasi *intusium*, ut habet ipse Nonnius, quia intus gerebatur. De interiori Valerius Maximus *lib.* VII. *cap.* IV. *Si hujus consilii mei interiorem tunicam consciam esse sensero, continuo eam cremari jubebo.* Et Terentius; *tunica pallio propior.* Judæos duas quoque tunicas habuisse, patet vel ex solo isto loco Math. cap. x. ubi Christus discipulis suis dicit, *ne habeatis duas tunicas.* Sed quicunque legerit *Massechet Schabbath cap.* XVI. cum Jerusalemitanum, tum Babylonium, non dubitabit Judæos duas tunicas gestasse, aut *tunicam* cum *pallio*. Duo de viginti enim vestes eos habuisse ibi traditur, si numeremus chirothecas duas, duo tibilia & calceos, prout & hodie in frigidioribus, tempore hyberno, non pauciora gestamus. Dicendum itaque est Sum. Pont. duas etiam tunicas habuisse, interiorem quæ *Chetunah* vocabatur, qualem & cæteri Sacerdotes habuerunt, & unam exteriorem, scilicet *Meil*, qualis reliquis non erat concessa. Verum quidem est, מעיל Græcis aliquando dici ὑποδύτην, qua voce interior vestis significatur, ut patet ex Hesychio & Suida, exterior ἐπενδύτης vocatur, ut iidem Grammatici docent. At videtur *Meil* ὑποδύτην

 dici

dici respectu Ephodi & pectoralis, quæ revera vestes erant magis exteriores: cum *Meil* pallio superindui soleret. Sed respectu *Chetuneth Taschbetz*, sane *Meil*, cum illi superindui soleret, magis exterior tunica quam interior, ἐπενδύτης quam ὑποδύτης dici debet; ideo etiam Josephus, quando loquitur de induendo *Meil*, utitur verbo ἐπενδύζν, quod superiorem vestem indui significat. Exterior tunica itaque *pallium* dici videtur, prout toga etiam *pallium teres* dicitur Tertulliano: quemadmodum tam pallia Græcorum, quam togæ Romanorum ἱμάτια dicebantur a Græcis. Non mirum igitur, tunicam exteriorem Pont. Max. aliquando pallium vocari. Et sane quod pallia nonnulla antiquorum in Europa, præsertim in Anglia, rotunda fuerint instar tunicæ, aut quod ejusmodi tunicæ exteriores etiam sæpe pallia vocata fuerint, colligi potest inde, quod Angli *pallium* soleant dicere *a Cloake*, ab Hebræo חלוק *Chaluke*, quod Hebræis *tunicam* aut *camisiam* significat, ut & aliis populis *nolam*, id est *tintinnabulum majus*, a rotunditate, quemadmodum jam supra docuimus.

CCCCXV. Etsi autem pallium etiam fuerit vestimentum rotundum & undique clausum, non minus quam tunica, magna tamen fuit inter utrumque differentia. Sane omnia vestimenta rotunda non fuerunt plane ejusdem formæ, nec eundem usum habebant, quemadmodum & ipsæ vestes quadratæ. Toga etiam fuit vestis rotunda & undique clausa, sed multum differebat a tunica, imo & ab ipso pallio, etsi pallio propius accedat, ideoque a Tertulliano *pallium teres* dicatur. Tunica strictior fuit & manicata, pallium autem laxius & ἀμάσχαλον sine manicis. Toga etiam manicis carebat & laxior tunica fuit, nihilominus multum a pallio discrepavit, erat enim pallio multo laxior & demissior ad pedes, præterquam quod nec sinu, nec tabulis, nec gestandi modo convenerint.

CCCCXVI. Ut ut sit, מעיל vestimentum rotundum & clausum fuisse, quemadmodum erat & ipsa tunica, & toga Romana, mihi persuasissimum est. Optimo jure itaque ab Abarbanele, loco jam a nobis laudato, vocatur, גלימה סגורה *pallium clausum*. Sed audiamus quid dicat. והיה אם כן מעיל כמו גלימה סגורה מכל צד ואולי היו בו שנים נקבים מן הצדדים ומשם היה מוציא הכהן זרועותיו: *Si res ita se habet* Meil *erit instar pallii clausi in utroque latere; fortassis habebat duo foramina in lateribus, per quæ Sacerdos brachia exerebat.* Verum quidem est, Abarbanelem hanc sententiam improbare, & addere

ex ſententia הרימבן *pallium* בנד ישעטף בו *veſtem qua quis ſeſe involvit & obtegit*; ſed hoc non impedit, quo minus dicamus, fuiſſe veſtimentum clauſum & rotundum, cum eundem uſum præſtare potuerit omnis rotunda & clauſa veſtis. Sane Ezech. XXVII. XXIV. גלימה etiam eſt veſtis qua quis obtegitur & involvitur, a גלם *involvit, convolvit*, unde Latinorum *glomerare*, & *gloma* a גלם *golem*, inde tamen non ſequitur non fuiſſe veſtem rotundam & clauſam. Quod deinde etiam dicat Abarbanel hoc veſtimenti genus habuiſſe כנפים כנף מלפניו וכנף מלאחריו: *duas alas, alam in anteriori, & alam in poſteriori parte*, hoc nihil obſtat rotunditati pallii Summi Sacerdotis. Samuelis veſtis, cujus *alam Saulus apprehendebat* I Sam. XV. XXVII. forte fuit inſtar veſtium Diaconorum aut aliorum quadratorum Græcanicorum, quæ ſtragulis non ſunt abſimiles, de quibus modo locuti ſumus; ſed non ſequitur ejuſdem figuræ fuiſſe pallium Summi Pontificis. Et ſane Sacerdotis S. pallium rotundum & clauſum fuiſſe, non ſolum docent vocabula quibus toties occurrit, qualia ſunt חלוק *camiſia, tunica*, χιτών. כתונה ποδήρης *talaris* & id genus alia, ſed expreſſis verbis id teſtatur Jarchius, cui non minus credendum eſt quam הרמבן *Rabbi Moſi filio Nachmani*. Sed audiamus Joſephum *Ant. lib.* III. *cap.* VIII. quem locum non tædet repetere, quia totam ſtructuram pallii egregie depingit. ἐςι δ᾽ ὁ χιτὼν ἔτος, ἐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων ὥς τε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι καὶ τῶν παρὰ πλευράν. Φάρσος δ᾽ ἓν ἐπιμήκες ὑφασμένον. σχιςὸν ἔχει βρογχωτῆρα πλάγιον ἀλλὰ κατὰ μῆκος ἐῤῥωγότα πρός τε τὸ σέρνον καὶ μέσον τὸ μετάφρενον. πέζα δ᾽ αὐτῷ προσερέραπται, ὑπὲρ τοῦ μὴ διελέγχεσθαι τῆς τομῆς τὴν δυσπρέπειαν. ὁμοίως δὲ καὶ ὅθεν αἱ χεῖρες διείργονται σχιςόν ἐςίν. *Hæc tunica non fit ex duobus ſegmentis, ut ſuturas habeat in humeris ac lateribus: ſed unicum eſt veſtimentum* (velum aut tegumentum) *in longum contextum. Capitium habet apertum non transverſum, ſed in longum, deſcendens a tergo, & ante uſque ad medium pectus: cui annexus eſt limbus, ne appareret deformitas ſciſſuræ. Sic etiam apertum eſt qua manus exeruntur.* Manifeſto ex hoc patet pallium clauſum & commiſſum fuiſſe, non tantum in humeris, ſed & παρὰ πλευρὰν *circa latera*. Cum autem pleraque pallia & tunicæ conſtiterint ex duabus plagulis in humeris & lateribus conſutis, hoc pallium ſive hæc tunica nullas habuit ſuturas, ſed per ipſam texturam omnia juncta & clauſa erant, ut vera fuerit tunica ἄῤῥαφος, de qua textura vide

de cap. XVI. libri primi. Et ſane ita Sacra Scriptura ſolet loqui de S. Pont. pallio, ut neceſſario concludendum ſit, illud clauſum & rotundum fuiſſe. De כנפות ſive *alis* ejus nulla fit mentio, quemadmodum de palliis *σχιστοῖς arpertis*. Deinde שולי *oræ* ei attribuuntur in infima parte, & quidem סביב id eſt *circumquaque*, *tout au rond*, aut *tout a l'entour*, & ut habent Germani **runt umb**/ & ſignificantius ſeptuaginta *κύκλῳ*, quod nullam ſeparationem, nullumque diſcrimen patitur, quæ genuina eſt ſignificatio vocis סביב. Unde iterum colligo hoc veſtimentum in una parte ab oris clauſum fuiſſe ad humeros uſque, niſi quod duo foramina habuerit in lateribus ad emitenda brachia & manus.

CCCCXVII. Quemadmodum pallium Pontif. Max. fuit veſtimentum rotundum & clauſum, ita & *talare*: hinc ποδήρης veſtis dicitur, totumque corpus velavit. Ideo verbum עטה quod *obvelandi* & *obtegendi* vim habet τῷ מעיל attribuitur. Eſaiæ cap. LIX. XVII. ויעט כמעיל קנאה *Et amicivit ſe zelo tanquam pallio*, quaſi diceret vehementi zelo Deus arſit in inimicos: ut eo quaſi pallio undique tectus fuerit. Et cap. LXII. I. מעיל צדקה יעטני *Pallio juſtitiæ texit me*: id eſt ſua juſtitia omnia mea peccata obvelavit, ne in ejus conſpectum venirent. Eodem ſenſu dicitur de Samuele I. Sam. XXVIII. XIV. והוא עטה מעיל *& ille tectus erat pallio*. Cum autem *Meil* ποδήρης *Talaris* veſtis dicatur, oportet etiam fuiſſe veſtem longam & ad pedes fere demiſſam. Ad talos pleræque tunicæ demiſſæ erant; tales etiam erant tunicæ interiores lineæ Sacerdotum, de quibus jam egimus, niſi quod inter operandum ad medios poplites retractæ & balteo conſtrictæ fuerint. Sane ad talos *Meil* Sum. Pont. non debuit pertingere, ut proculdubio brevius fuerit quam ipſius tunica linea. Si enim מעיל ad talos uſque demiſſum fuiſſet, præterquam quod tunica linea non potuiſſet conſpici, malogranata & tintinnabula ad terram dependiſſent, & eorum ſonus impeditus fuiſſet. Hoc ſenſu proculdubio ποδήρης dicitur, quod ſcilicet demiſſum fuerit fere ad pedes; atque eadem ratione dicit Philo Judæus *lib.* III. *de vita Moſis.* ὁ χιτὼν ἀπὸ στέρνων ἄχρι ποδῶν περὶ ὅλον τὸ σῶμα κέχυται. *Tunica a pectore uſque ad pedes per totum corpus diffunditur.*

CCCCXVIII. Sed quamvis *Meil* tunica talaris diceretur, nullas tamen habuit manicas, ut tunicæ talares habere ſolent. Optime igitur Maimonides, loco jam laudato ואין לו בית יד *Et nullas habet manicas*

manicas. Idem docet Josephus: nam etsi exsertis verbis non dicat nullas habere manicas, hoc tamen innuit quando dicit ἢ ὅθεν αἱ χεῖρες διείργονται σχιστὸν ἐστίν. *Et apertum est qua manus exeruntur.* Optime etiam Abarbanel: *forte habuit duo foramina in lateribus, per quæ sacerdos brachia exerebat*, quem locum jam supra allegavimus.

CCCCXIX. Quemadmodum omnia vestimenta clausa & rotunda, nihilominus aperta esse debent, saltem circa humeros, ut caput immitti possit, sic & pallium Summi Pontificis. Hanc aperturam Moses Genes. XXVIII, XXXII. vocat *os* sive *foramen capitis.* והיה פי ראשו בתוכו *Et erit foramen capitis in medio ejus.* Eodem sensu vocatur פי המעיל *os pallii.* Dicitur autem *foramen capitis*, quia per illud caput immittitur. Hinc etiam a quibusdam *capitium* nuncupatur, testibus vulgato & Hieronymo. *In superiore parte*, inquit Hieronymus, *qua collo inducitur aperta est illa tunica, quod vulgo capitium vocant.* Septuaginta habent περιστόμιον ἐξ αὐτοῦ μέσον. Abarbanel existimat hanc aperturam dici פי הראש *foramen capitis*, ad differentiam aperturæ istius quæ est circa pedes, quæ proprie sunt ora quibus appendunt malogranata & tintinnabula. Josephus non tantum pallium habuisse ejusmodi foramen aut *capitium* docet, sed ostendit etiam illius capitii formam: scilicet quod non fuerit transversum in humeris, ut plerumque fieri solebat, sed in longum, descendens a tergo & ante usque ad medium pectus. *Aperturam* inquit, *habet non transversam, sed in longum, descendens a tergo & ante usque ad medium pectus*; adeoque hæc apertura plane alia est, quam illa quæ est in tunica linea interiori, erat enim rotunda, cum hæc fuerit oblonga.

CCCCXX. Hæc apertura munita erat certo aliquo limbo, ob firmitatem attexto, ne rumperetur. Sic legimus versu XXII. שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע : Quæ Josephus sic interpretatur: πέζα δ' αὐτῷ προσέρραπται ὑπὲρ τοῦ μὴ διελέγχεσθαι τὸ τῆς τομῆς τὴν δυσπρέπειαν. *Assutum habuit limbum, ne appareret aperturæ difformitas.* Græci ὤαν ἔχον κύκλῳ τοῦ περιστομίου ἔργον ὑφάντου τὴν συμπλοκὴν συνυφασμένην ἐξ αὐτοῦ ἵνα μὴ ῥαγῇ. Limbus ille introrsus spectabat, ne exterius ulla eminentia appareret, quod difforme fuisset. Abarbanel: והוא שפת היריעה הקיצונה יהיה לתוכו לצד פנים ליופי כדי שלא יראה בולט מחוץ : *Limbus ille medio ejus erat ad interiorem faciem, propter decorem, ne extrinsece emineret.*

 Idem

Idem notat Josephus: *ne appareret*, quod jamjam allegavimus, *apertura difformitas.*

Præterea dicitur כפי תחרה יהיה לו *erit tanquam os loricæ.* Quibus verbis indicat loricas olim in ore habuisse ejusmodi limbos, qui forte ex laneo panno aut alia ejusmodi materia facti erant, quod & hodie fieri solet. Sed quia veterum loricæ non raro ex lino & corio factæ erant, opus habebant circa collum limbo aliquo, ut firmiores essent in istis partibus, in quibus maxime terebantur; quod etiam animadvertit Jarchius ad hæc verba כפי תחרה *ut os loricæ.* למדנו inquit, שהשריונים שלהם פיהם כפול Hinc *discimus loricas duplicatas esse ad ora.* Utrum autem limbus iste fuerit instar loricæ hamis annulisve consertæ, ut viri docti hoc exponunt, sequuti, ut puto, Abarbanelem, non ausim adfirmare: cum id ab antiquissimis auctoribus non dicatur.)

Rationem, cur addendus esset ejusmodi limbus, reddit S. Scriptura: לא יקרע *ne rumperetur.* Hæc ita explicantur ab Abarbanele: ונתן הטעם באומרו לא יקרע רוצה לומר כדי שלא יקרע המעיל להיות חזק כיון שהוא נושא לאפוד ולחשן וכ"ש בשפתו שכל הכובד תלוי בו *Dat rationem, cum dicat:* Ne rumpatur, *vult dicere ne rumpatur pallium, necesse enim est ut pallium sit firmum, quandoquidem gestare debet Ephod & pectorale, multo magis requiritur firmitas in ejus limbo, quia totum pondus ex eo dependet.* Vulgatus cum hæc verteret, hunc limbum comparavit cum loris & institis, quibus veteres extremum manicæ & ora infima circa pedes ornare solebant. *In cujus medio*, inquit, *supra erit capitium, & ora per gyrum ejus textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facile rumpatur.* Sane hoc fieri infimis tunicarum partibus, supra probavimus, ubi de *tunica passim.* Moses tamen ad ejusmodi vestes non respexit, sed ad loricam quæ limbum circa collum habere solebat, non propter ornatum, sed ob firmitatem, quod etiam requirebatur in pallio, ut validior esset ad sustinenda pondera Ephodi & pectoralis.

Tandem animadvertendum est, limbum istum non acu assutum, sed attextum fuisse. Dicitur enim מעשה ארג *opus textoris.* Id est, ingeniose & affabre attextus est, dum ipsum pallium texebatur. Abarbanel: ואמר שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג להגיד שלא יחתכו פי ראשו במספרים ושוב יתפור לו בכחט *Et dictum est:* erit limbus circa aperturam capitis, opus textoris, *ad indicandum, quod apertura illa non debeat scindi forfice, ut deinde acu consueretur.* Maimonides *Kele Hammikd.*

mikd. cap. IX. ופיו ארוג בתחלת אריגתו *Et foramen ejus textum erat initio texturæ.* i. e. simul cum ipsa veste texeretur. Josephus tamen videtur credidisse hunc limbum assutum, non attextum fuisse. πέζα δ' αὐτῷ, inquit, προσέῤῥαπται. Ad verbum: *limbus ei assutus est.* Aut Josephus erravit, aut hoc tunc temporis contra legem factum fuit, aut per τὸ προσεῤῥάπτεσθαι non intelligit *assui*, sed tantum *committi*, quemadmodum monuimus vocabulum ῥαφὸν & ῥάπτειν illi sæpe significare *committere*, & *commissuram* συνάρθρωσιν, ut optime ex Gorræo observat Stephanus in suo Lexico.

CCCCXXI. Etsi pallium *totum hyacinthinum* fuerit, nullum aurum intextum habuerit, nullisque coloribus aut floribus ornatum, nihilominus illius oræ infimæ ornatissimæ fuerunt. Appensa siquidem habebant malogranata & tintinnabula aurea. Versibus XXXIII. & XXXIV. hæc legimus. ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב ׃ פעמן זהב ורמון על שולי המעיל סביב ׃ *Et ad oras ejus malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea, ad oras ejus circumquaque; & tintinnabula aurea inter illa circumquaque. Tintinnabulum aureum, deinde malogranatum, tintinnabulum aureum iterum, deinde malogranatum, ad oras pallii circumquaque.* Hæc ornamenta Josepho dicuntur *fimbriæ*: Κατὰ πέζαν δ' αὐτῷ προσεῤῥαμμένοι θύσανοι ῥοῶν τρόπον ἐκ βαφῆς μεμιμημένοι ἀπήρτηνται, καὶ κώδωνες χρύσεοι κατὰ πολλὴν ἐπιτήδευσιν τῆς εὐπρεπείας, ὥς τε μέσον ἀπολαμβάνεσθαι δυοῖν κωδώνοιν, ῥοΐσκον καὶ ῥοῶν κωδώνιον. *Circa infimam oram ejus dependebant fimbriæ, in modum malorum punicorum diversis coloribus cum aureis tintinnabulis, magno studio & ornatu adaptatæ, ita ut inter duo tintinnabula malum punicum, & inter duo mala punica tintinnabulum medium penderet.* Sunt autem θύσανοι *fimbriæ*, quæ de vestibus dependent. Hesychius: θύσανοι, κροσσοὶ, κόρυμβοι. Constabant autem hæc fimbriæ ex רמונים & פעמנים *malogranatis & tintinnabulis*; quæ, quid fuerint, jam examinabimus.

CCCCXXII. Occurrunt primum רמונים *Rimmonim.* De hisce Scriptura mentionem facit pluribus in locis, ut Num. XIII. XXIII. & cap. XX. v. Deut. VIII. VIII. I Sam. XIV. II. Cant. IV. XIII. Joel. I. XII. & alibi. Sunt qui volunt רמון *Rimmon* malum citreum significare; quod si verum est, non dubito quin inde deductum sit nostrum *limon*, pro *Rimon*, mutato tantum R. in L. quod vulgatissimum. Solent autem in Europa mala citrea vocari *limones.* Nihilominus malogranata significari statuunt Judæi. Ideo Germa-

ni & Poloni Judæi רמון vocant ein Milgrom corrupte, ut patet, more suo, quasi vellent dicere *malogranatum*. Sic describunt hunc fructum Gemarici *Massechet Sevachim cap.* IX. מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שזורים ועושה אותן המין רמונים שלא פתחו פיהן׃ *Sumunt hyacinthinum, purpuram & coccinum retorta, & faciunt speciem malogranatorum, quorum ora nondum sunt aperta.* Maimonides illa eisdem fere verbis repetit *Hilch. Kele Hammikd. cap.* IX. Glossa ad locum istum Gemaræ addit: דרך רמונים ששוהין באילן אחר גמר פירי בישולן מתפתחין מאיליהן כדרך ששין קליפי אגוזים החיצונים׃ *Solent mala punica, si nimis in arbore morentur, post maturitatem disrumpi in arbore, ut fieri solet in nucibus, quarum cortex extrinsecus sese aperit in arbore.* Ex hoc loco satis apparet, per רמון intelligi debere non *citreum*, non *mespilum*, sed *malum punicum*. Non enim solent citrei & mespili ita post maturitatem corticem aperire instar nucum, sed illud accidit malogranatis. Nam eodem sane modo quo nuces patiuntur corticem exteriorem disrumpi, ut tota nux ex arbore decidat, sic etiam malogranatum, si post maturitatem diutius in arbore pendeat, corticem disrumpit & aperit, ut acini & grana ejus facile conspici possint, immo ut inde paulatim omnia decidant. huc videtur respexisse Lutherus Cant. cap. IV. III. ubi פלח הרמון vertit Ritz am Granat-Apfel / i. e. *aperturam malogranati*. Deinde eandem fere habet naturam, & eandem vim cortex malogranati, qualem habet cortex nucis. Uterque enim est austerus, astringens & ad tingendum aptus, ut norunt infectores; hinc inter colores, aut potius inter medicamina colorum ponuntur, & pari passu ambulant, Codice *Schabbath. cap.* IX. *Misna* V. קליפי אגוזים קליפי רמונים אסטים ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן׃ *Cortices nucum, Corticis malogranatorum, crocus & rubia ad tigendum iis vestem parvam.* Verum quidem est Doctissimum Buxtorfium in suo lexico קליפי רמונים exposuisse *cortices citreorum*; quem etiam secutus est *Sebastianus Schmidt*, sed mea opinione falluntur doctissimi viri. Citreorum cortices adhiberi in infectione nunquam audivi, sed de nucum & malogranatorum corticibus constat; ut Talmudicis רמון nihil aliud fuerit quam *malogranatum*. Ita etiam describitur *Rimon* a Paraphraste Chaldaico, ut plane non dubitandum sit, quin per illum fructum intellexerit malogranatum. Sic Cant. cap. IV. III. ubi legimus כפלח הרמון רקתך & versu XIII. שלחיך פרדס רמונים׃ Chaldæus habet מלין פקודיא כרמונים *Repleti*

Re

Repleti sunt preæceptis ut malogranata, viri pii scilicet & justi. Ubi Paraphrastes proculdubio respexit ad acinos & grana, quibus mala punica referta sunt, ut quilibet hæc facile explicare potest. Unde etiam Latinis *granata* & *malogranata*, propter magnum numerum acinorum tanquam tot granorum dicta sunt. Optime igitur Græcis dicuntur *Rimonim* ῥοαὶ & ῥοΐσκοι, *mala punica.*

Jarchius ad Exod. cap. XXVIII. vers. XXXI magnitudinem horum granatorum describit, docet enim habuisse quantitatem ovi gallinæ. רמונים. inquit, עגולים ותלולים היו כמין רמונים העשויות כביצת תרנגול: *Rimonim sunt globi quidam rotundi, instar malorum punicorum, quasi eßent ova gallinarum.*

CCCCXXIII. Materia horum malogranatorum fuit lana *hyacinthina*, *purpurea* & *occinea*. Sed hisce addunt Septuaginta *Byssum*. Atque sic ejusdem plane materiæ & colorum fuerunt ac *balteus*, quod optime observatum est ab Hieronymo. *Mala punica*, inquit, *contexta fuerunt iisdem coloribus* (imo eadem materia) *ut supra cingulum*. Judæi quidem nullam byssum in malis punicis agnoscunt, cum ejus nulla expressa mentio fiat a Mose, nec § משזר Exodi XXVIII. Putant itaque quando τὸ משזר *moschzar* additur tribus istis speciebus, ut Exodi XXXIX. XXIV. illud tantum fieri ad indicandum tres istas species, *hyacinthinum* scilicet *purpuram* & *coccinum* retorta esse, atque ut singula species octonis constaret filis, quæ iterum in unum torta facerent viginti quatuor fila. Vide *Massechet Ioma cap.* VII. Maimonidæ *Kele Hammikd. cap.* IX. de quibus nos plura lib. I. cap. XVII. Sed pedibus eo in sententiam Hieronymi, scilicet *byssum* etiam adhibitam fuisse in malogranatis, non minus quam in balteo. Primo Exodi cap. XXXIX. vers. XXIV. dicitur ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר: *Et fecerunt ad oras pallii mala punica ex hyacinthino, ex purpura & coccino retorto.* Fateor quidem lanea fila etiam posse torqueri: sed observandum est, illud משזר *retortum* in S. Scriptura nunquam dici nisi de שש *bysso*: ut merito quis suspicari posset, an non tacite hoc loco subintelligatur vocabulum שש *byssus*, quasi Moses dixisset שש משזר *byssum retortam.* Ita sane Masora hunc locum explicat: חסר שש *deficit byssus* inquit, Secundum Masoram itaque legendum esset, *& fecerunt*: רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר *mala punica ex hyacinthino, ex purpura, ex coccino & ex bysso retorta.* Ita legisse Septuaginta clarissime patet; cum in utroque

loco, cap. XXVIII. & cap. XXXIX. habeant βύσσον κεκλωσμένην, prout τὸ שש משזר reddere solent. Verum quidem est Septuaginta etiam mentionem facere de auro in malis punicis. Sic enim illi Exodi cap XXVIII. καὶ ποιήσεις ἐπὶ τὸ λῶμα τοῦ ὑποδύτου κάτωθεν ὡσεὶ ἐξανθούσης ῥόας ῥοΐσκους ἐξ ὑακίνθου καὶ πορφύρας καὶ κοκκίνου διανενησμένου, καὶ βύσσου κεκλωσμένης, ἐπὶ τοῦ λώματος τοῦ ὑποδύτου κύκλῳ. *Et facies ad oras tunicæ infra ut florentia malogranata, ex hyacinthino & purpura & coccino neto, & bysso retorta, ad oram tunicæ circumquaque.* Mox additur: τὸ δὲ αὐτὸ εἶδος ῥοΐσκους χρυσοῦς, quod ita solet reddi: *At eadem specie mala punica aurea.* Sed in hac versione Græca mendum esse, mihi persuasissimum est: siquidem textus Hebræus nec ullus auctor probatus inter Judæos, quod sciam, ne γρῦ quidem de malogranatis aureis habet. Ipsi etiam Septuaginta cap. XXXIX. ubi narratur quod omnia jam ad legem facta fuerint vestimenta, plane tacent de *malogranatis aureis*, & cum priori loco nullam faciant mentionem de *aureis tintinnabulis*, cum tamen in posteriori expresse habeant κώδωνας χρυσοῦς *tintinnabula aurea*, & cum Textus Hebræus ubique habeat פעמון זהב *tintinnabulum aureum*, clarum est, mendum esse in versione Græca, cap XXVIII. in his verbis: τὸ δὲ αὐτὸ εἶδος ῥοΐσκους χρυσοῦς καὶ κώδωνας. Credo itaque hunc locum sic emendandum esse: κατὰ δὲ τὸ αὐτὸ εἶδος ῥοΐσκου, καὶ χρυσοῦς κώδωνας scilicet ποιήσεις. *Ad illam autem formam malogranati facies etiam tintinnabula aurea.* Atque sic τὸ χρυσοῦς referendum est ad κώδωνας, non autem ad ῥοΐσκους: hoc modo cum textu Hebræo convenit; ut nullum aurum fuerit in malogranatis, multo minus quod granata aurea fuerint: sed ejusdem materiæ & colorum, ac ipse fuit balteus.

CCCCXXIV. Præter Malogranata appensa quoque erant *tintinnabula aurea.* Moses habet פעמונים vocabulum פעמון *tintinnabulum* significare, nemo est qui dubitet. Josephus, & Philo Judæus habent κώδωνας. Vulgatus *tintinnabula.* Lutherus Schellen. Belgæ **Schelkens.** Galli *Clochettes.* Pontificem Max. in vestibus habuisse tintinnabula, docet etiam Plutarchus *lib.* IV. *Symposiac.* quem locum allegavimus libro I. cap. III. Usus tintinnabulorum apud veteres varius fuit, ut apparet ex docto Opusculo Cl. Magii *de Tintinnabulis*, quibus tantum addam, apud Hebræos morem fuisse, tintinnabula jumentis & aliis animalibus appendi, non minus quam apud cæteras nationes, quod patet Codice *Schabbath*

cap.

cap. v. אין חמור יוצא בזג אע״פ שהוא פקק *Asinus non egreditur cum tintinnabulo etiamsi obturatum sit.* Sed & in ædibus habebant sua tintinnabula ad abigendos domesticos procul a thalamo, si forte vir solus cum uxore rem habere vellet. Vide Codicem *Niddah.* Sed & Persarum Reges ad ornatum vestium iis uti solitos fuisse, docet *Targum Scheni* Esteris cap. VI. x. de quo vide lib. I. cap. VIII. Materia tintinnabulorum erat aurum. Ideo פעמונים זהב *aurea* dicuntur. Non erant fictitia quemadmodum malogranata, quæ contexta erant ex filis byssinis, ut dicerentur *tintinnabula* tantum ob aliquam formam tintinnabulorum quam referrent. Sed ex auro solido facta erant, ad modum omnium tintinnabulorum, ut posent edere sonum. Aurum in Sacro vestitu, quale fuerit, satis ostendimus lib. I. cap. X. ut hic de materia tintinnabulorum nihil addendum censeam.

CCCCXXV. Forma autem tintinnabulorum non æque nota est: cum varia illorum fuerint genera apud veteres, non minus quam & hodie apud nos. Habemus hodie certum genus tintinnabulorum instar globulorum intus cavorum, rotundorum, & undique clausorum, præter exigua quædam foramina, ut tinnitus intesior esset, ex ære, argento, auro, & alio metallo etiam mixto, quibus inclusi sunt globuli ferrei, ut eorum motu tinnitus ederetur. Ejusmodi tintinnabula Antiquos etiam habuisse, eorum supellex non satis manifesto docet. Potest nihilominus dubitari, utrum veteres ejusmodi non habuerint, cum inter crepundia & crepitacula puerorum, sic a crepitu dicta, etiam habuerint bullas, ut ex Plauto constat. Bullæ autem erant rotundæ, ut docet Isidorus aliique. Sed an Belgarum **bellen** non ita dicuntur a *bulla?*

„ Aut, si mavis, an non potius Latinorum *bullæ* dicuntur „ab aliqua voce veterum Germanorum? vetustissimi enim Latini, „non minus quam Hispani, Galli, Cæterique Europæ populi ser„mone Germano usi fuerunt. Germanis *bulten* & *bullen* notat „gibbum, & verbum *bulten* significat extuberare, ab Hebræo „בלט *Balat.* Nomen itaque haberet *bulla* ab extuberante & gibbosa „forma, De verbo בלט & *bulten* superius a nobis quædam dicta „sunt. Non tamen ignoro, esse qui *bullas* derivari credant a βουλή „consilium, quod Magistratus, nobiles, ingenui, & sapientes eos „a collo, quasi in pectore gestaverint. Ideo & Apollinis Bullati sig„num nonnulli existimant; quare & βουληφόρος & βουλαῖος dictus „sit,„

„ ſit, propter oracula. De *Bullis* apud Plutarchum, Macrobium, „ Feſtum, Iſidorum & alios.

De his nos alibi plura, in noſtra Hiſtoria Gelrica, ubi de Cucullo Coſſ. Novomagenſium. At talia in uſu fuiſſe apud Judæos, colligi poſſe videtur ex eo quod comparentur cum uvis, quæ rotundæ ſunt, & quæ intus habent acinos inſtar pilularum iſtarum ferrearum quales rotunda tintinnabula incluſa habere ſolent. Sic Numer cap. VI. v. ubi Nazarenis vino interdicitur; כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל: *Omnibus diebus Nazareatus non comedet de vite vini, a pellicula ad acinos.* Hic Jarchius obſervat זג ſignificare קלפות שבחוץ *pelliculam extrinſecam:* & חרצנים eſſe בתוכן כענבול בזוג *in medio inſtar mallei in tintinnabulo.* Hæc habet ex Miſna *Nazir cap.* VI. *Miſna* I. En tibi tintinnabula rotunda & clauſa inſtar uvarum, intus habentium aliquid rotundi inſtar acini. *Malleus* acinus vocatur, quoniam uſum ejus præſtat pulſando, ad edendum tinnitum. Idem docet Aben Ezra; niſi quod putet זג ſignificare *acinum*, at חרצנים *pelliculam.* Chaldæus eodem modo vertit. מקלופין ועד זגין גואין דענבא *A corticibus uſque ad acinos interiores uvæ.* Ex his manifeſtum puto, veteres apud Judæos ejuſmodi tintinnabula rotunda & clauſa agnoviſſe.

CCCCXXVI. Sed aliud etiam dabatur genus tintinnabulorum apud antiquos. Erant enim quædam inſtar ſchyphorum oblongorum, inferius apertorum, in quorum medio pendebat malleolus, linguæ inſtar, cujus motu, quando tintinnabnlo illiditur, fit tinnitus. Talia ſunt præcipue tintinnabula noſtra majora, quæ *Nolæ & Campanæ* vulgo vocantur, Germanice ein Klotte & Gallice *Cloche.* Apud veteres tintinnabula fuiſſe ejuſdem formæ, marmora & ipſa ſupellex veterum plus ſatis docent. Videatur Magius in ſuo opere *de Tintinnabulis*, præſertim *cap.* VIII. ubi elegantiſſime depictum habet Elephantum, cui ejuſmodi tintinnabulum appenſum eſt. Sed innumera iſtius formæ effoſa ſunt circa noſtrum Novomagum, quorum plurima poſſidet doctiſſimus noſter Smetius, immo & nos iis non plane caremus, quamvis ærugine & vetuſtate exeſa ſint. Hæc pleraque fieri ſolent ex metallo aliquo mixto, ex ære, ſtanno, ferro &c. Sane Hebræos talia quoque habuiſſe, colligi poteſt ex partibus eorum, prout nobis deſcribuntur. Docent enim Hebræorum Magiſtri, tintinnabula habuiſſe linguam aliquam

ad

ad pulsandum, ut tinnitus daretur; quam linguam vocabant ענבול *malleolum*. Vocabatur autem *lingua* quia erat ferrum aliquod oblongum instar linguæ, aut etiam quia instar linguæ quasi ex ore aliquo modo propendebat. Verum quidem est, globulum, qui est in tintinnabulis rotundis instar acini in uva, etiam vocatum esse ענבול, uti supra ostendimus, sed illud factum est ideo, quia talis globulus usum malleoli præstat. Alias certissimum est, ענבול proprie loquendo esse ferrum aliquod oblongum instar alicujus linguæ. Ita explicatur *Massechet Parah cap. ultimo*: ubi ענבול dicitur לשון משמיע קול *Lingua quæ edit sonum.* Alii legunt ברזל משמיע קול *ferrum edens sonum*. Sane talia fuisse videntur plurima tintinnabula Judæorum, præcipue autem Summi Pontificis. Ideoque eis ענבול attribuitur, & זג cum ענבול dicuntur componere totum tintinnabulum, ut videre est *Massechet Sevachim cap.* IX. quem locum mox allegabimus. Sic etiam *Codice Parah cap. ultimo*, tintinnabulum dicitur constare ex זג & ענבול quasi diceres ex ipso corpore & malleolo; ita quidem ut si unica tantum pars, puta ענבול *malleolus*, aqua lustrali aspersa sit, totum tintinnabulum mundum esse dicendum sit. Cum autem Judæi tintinnabulum describant tanquam rem compositam ex duabus partibus, oportet partes eas posse conspici, quod non bene potest dici de rotundis & clausis tintinnabulis, quæ exigua tantum habent foramina, globulus enim interior conspici non potest, sed optime de illis quæ sunt forma pyramidali & infra ad basin aperta. Immo si totum tintinnabulum censebatur mundatum aqua lustrali, quando vel solus *malleolus* ענבול, uti loquuntur, fuit aspersus, oportet illud intelligi debere de hisce tintinnabulis tantum, nam in rotundis interior globulus non potuit facile aspergi, & si aspersus, id est si aqua lustralis eo vel maxime pervenisset, illud non potuisset tam facile observari. At omnia ista facillime fieri poterant in hujusmodi tintinnabulis oblongis, inferius apertis, quæ malleolum aliquomodo propendentem habebant. Et sane tintinnabula in pallio S. Pontificis ita describuntur a Maimonide. *Kele Hammikd. cap.* IX. ut dicendum sit, ea constitisse ex duabus partibus quæ facile separari possent, scilicet ex ipso *corpore* & *malleolo*, quod non potest dici de rotundis & clausis, sed de oblongis & apertis tintinnabulis. ומביא ע״ב זגין שבהן שבעים ושנים *Et adfert septuaginta duo tintinnabula, in quibus sunt Septuaginta duo malleoli.* Ita enim constructa

 sunt

ſunt tintinnabula iſta, ut malleolus facile potuerit iis indi & adimi.

CCCCVII. De numero tintinnabulorum variæ ſunt ſententiæ. Juſtinus Martyr inter Chriſtianos ſcriptor antiquiſſimus, duodecim tintinnabula in Pallio S. Pont. fuiſſe docet, ob numerum Apoſtolorum, quos per hæc tintinnabula ſignificatos voluit ob ſonum prædicationis Euangelii. Vide ejus *Dial. cum Tryphone.* De duodecim tintinnabulis quoque mentio fit apud Epiphanium *Hæreſ. lib.* I. XXXIV. *contra Marcoſios.* ἢ τὸ λόγιον τὸ ποικιλτὸν δώδηκα λίθȣς ἔχον, ἢ τȣ̀ς δώδεκα κώδωνας. quem locum valde ridicule vertit *Ianus Cornarius*, præcipue hæc verba: ἢ τὸ λόγιον τὸ ποικιλτὸν, ſic enim ille: *Et poculum varium*, cum debuiſset dicere & *Rationale varium.* Proſper de *Promiſſionibus Dei part.* II. *cap.* III. quinquaginta fuiſse credit. Alii octoginta, ut Durandus in *Rational. divin. Offic. lib.* III. *cap.* XIX. Clemens Alexandrinus *Stromat. lib.* V. Sed quamvis S. Scriptura nihil dicat de numero tintinnabulorum, & malogranatorum, nihilominus ſeptuaginta duo fuiſse doctiſſimi viri, cum inter Judæos, tum inter Chriſtianos, adfirmarunt. Gemarici ſane Codice *Sevachim cap.* x. tot poſuerunt. מביא עב׳ זגין שבהן שבעים ושנים טינבולים ותולה בהן שלשים וששה מצד זה וששה מצד זה׃ *Adfert ſeptuaginta duo tintinnabula, quibus inſunt ſeptuaginta duo plectra, & appendunt utrique lateri (i. e. plagulæ pallii) triginta ſex.* Eadem, iiſdem fere verbis, repetuntur a Maimonide *Kele Hammikd. cap.* IX. In eadem ſententia eſt Hieronymus in *Epiſtola ad Fabiolam. In extrema*, inquit, *id eſt ad pedes, ſeptuaginta duo tintinnabula fuerunt, & totidem mala punica.* Videatur etiam Iſidorus *Etym. l.* I. *cap.* II. & *lib.* XIX. *cap.* XXI. Sane ſi ratio ulla afferri poteſt numeri tintinnabulorum, multo probabilior eſt ſententia Judæorum, Hieronymi aliorumque, qui LXXII. ponunt, quam cæterorum qui pauciora aut plura ſtatuunt. Sunt qui putant tot fuiſſe, quia traditur per confuſionem Babylonicam tot ortas fuiſſe linguas, ut hac via oſtenderetur ſonus verbi Dei, præcipue autem Euangelii ad omnes nationes & linguas venturus, ut omnes a Deo edocerentur in Myſteriis ſalutis. Alii qui credunt duodecim ſolummodo fuiſſe, id quidem exiſtimant factum fuiſſe propter XII. Apoſtolos; ſed illis poſſumus reſpondere, id potius factum eſſe ob LXXII. diſcipulos Chriſti, qui tan-

tanquam totidem Euangelistæ missi sunt ut eadem munera exercerent, scil. ut Euangelium etiam prædicarent omnibus populis & linguis; Posset etiam conjici LXXII. tintinnabula totidemque malogranata fuisse, eadem de causa propter quam fuerunt LXXII. Seniores magnæ Synagogæ, & LXXII. interpretes Veteris Testamenti, si revera tot fuerunt. Cum enim, quando Seniores eligendi erant, quælibet tribus sex elegerit, quandoquidem numerum illum necessarium putabant, ut res bene curarentur, inde statim numerus LXXII. factus est, quia XII. fuerunt tribus. Non sine ratione itaque affirmaretur, LXXII. tintinnabula facta fuisse ad significandos LXXII. Seniores magni Synedrii, quibus totus populus Israeliticus repræsentabatur, quemadmodum per duodecim lapides in Pectorali repræsentabant duodecim tribus.

CCCCXXVIII. Non possum quin hic observem etiam aliquid de mognitudine tintinnabulorum & malogranatorum. S. Scriptura de hisce quidem tacet. Sed Gemarici malogranata tradunt fuisse instar ovi, ut supra audivimus. De tintinnabulorum magnitudine etiam silent. Probabile est illa non fuisse multo minora, cum alias eorum sonus a malogranatis facile potuisset impediri. Sane sola malogranata, si tantæ fuerint magnitudinis, sex ulnas minimum Hollandicas in ambitu pallii occupabant; Si autem tintinnabula ejusdem fuerunt magnitudinis, oportet ut pallium inferius laxissimum fuerit, & ut ambitu suo ad infimas oras comprehenderet duodecim ulnas Hollandicas; quod an verum sit, viderint illi qui tantæ magnitudinis fuisse docent malogranata, aut qui LXXII. ponunt tintinnabula totidemque mala punica.

CCCCXXIX. Qua ratione autem tintinnabula, cum ex auro solido facta fuerint, oris pallii appensa fuerint, S. Scriptura non docet. Abarbanel ad Legem Parascha Tezave, cum Rabbi Mose filio Nachmani statuere videtur, mala punica intus cava, illisque addita fuisse tintinnabula. Dixit enim hunc doctorem credidisse שהיו הרמונים חלולים והפעמונים בתם ונראים מתוכם *quod mala punica cava fuerint, & quod in illis fuerint tintinnabula, sed ita ut e medio malorum punicorum tintinnabula conspici putuerint.* Sed hæc sunt lepida commenta, cum hoc modo nec satis auxisent ornatum palli, nec tintinnabulorum sonus satis clare audiri potuisset. Satis manifesto docet Moses quodlibet tintinnabulum fuisse inter duo mala punica, & quodlibet malum punicum inter duo tintinnabula. Sic enim versu XXXIV. capitis XXVIII. ועשית על שוליו רמוני וג׳

ופעמוני זהב בתוכם ׃ פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון על שולי המעיל סביב׃ *Et facies ad oras ejus malogranata &c. & tintinnabula aurea inter ea. tintinnabulum aureum, & malogranatum, iterum tintinnabulum aureum & malogranatum ad oras pallii circumquaque.* Ita sane hunc locum explicat Jarchius : ביניהם סביב בין ב׳ רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל *Inter ea circumcirca, inter duo malogranata tintinnabulum unum, appendet oris pallii.*

CCCCXXX. De his duabus speciebus, scilicet de malogranatis & tintinnabulis tantum mentionem facit S. Scriptura, quæ in fimbriis pallii fuerint. Nihilominus Philo Judæus *lib.* III. *de vita Mosis* tres species recenset, ῥοΐσκους, κώδωνας & ἄνθινα. *Malogranata, tintinnabula & flores*: quibus etiam triplicem significationem attribuit. Ἐξ αὐτοῦ δὲ, inquit, κατὰ τὰ σφυρὰ ῥοΐσκοι, καὶ ἄνθινα, καὶ κώδωνές εἰσι. τὰ μὲν ἄνθινα σύμβολον γῆς, ἀνθεῖ γὰρ καὶ βλαστάνει πάντα ἐκ ταύτης, οἱ δὲ ῥοΐσκοι, ὕδατος, παρὰ τὴν ῥύσιν λεχθέντες, εὐθυβόλως. οἱ δὲ κώδωνες τῆς ἁρμονίας καὶ συμφωνίας τούτων &c. *Circa talos habet mala punica, flores & tintinnabula. Flores quidam terram significant, omnia florent & germinant ex terra. Mala punica aquam, sic dicta a flendo : tintinnabula horum harmoniam & concentum.* In eadem sententia fuisse videntur Septuaginta, cum non tantummodo *Malogranata* vocent ἐξανθούσης ῥόας ῥοΐσκους, sed & exsertis verbis dicant appensa fuisse : ῥοΐσκον, χρυσοῦν κώδωνα καὶ ἄνθινον, *malogranata, aureum tintinnabulum & florem.* Sed vix a me obtinere possum ut credam Septuaginta & Philonem credidisse præter malogranata & tintinnabula, aliud quid pallio appensum fuisse. Per ἄνθινα illa, mea opinione, non intelligunt aliquid diversum ab ipsis malogranatis; sed tantum formam malogranatorum exprimunt. Scilicet quod facta fuerint, ita quasi adhuc flores non plane decidissent. Non fuerunt matura, sed adhuc florentia. Ideo Septuaginta dicunt ἐξανθούσης ῥόας ῥοΐσκους,, quod posset reddi: *florentia malogranata.* Id ipsum videntur intellexisse Judæi, quando ea sic describunt, ut sint similia iis quorum *ora nondum sunt aperta*, שלא פיתחו פיהן Et hoc quidem ad majorem ornatum erat. Solent enim malogranata, antequam ad plenam maturitatem perveniunt, habere quasi coronulas, quibus eleganter ornantur in acumine. Ut ut sit, manifesto patet in fimbriis pallii Pontif. Max. nihil fuisse præter malogtanata lanea variorum colorum, & tintinnabula aurea.

Pal-

Pag. 461.
II.
I.
A
B
C
C
B
D
D

עיל סביב:
Et facie
ea. tintin
aureum
hunc lo
חמעיל
tintinnal
CCC
tis & ti
fimbriis
vita M
logranai
tionem
θινα, ἢ
νἰ πάντι
ἀθυβόλ
talos ba
ram sig
nica aq
concenti
non tar
& exſe
ἄνθινον
me obt
præter
iſſe. P
ſum ab
primur
plane
Ideo S
florenti
do ea
aperta
Solent
veniun
cumin
nihil f
nabula

CCCCXXXI. Pallia fimbriata veteres etiam habuisse alios præter Pont. Max. docet Scholiastes Persii ad hunc versum:

Scis comitem horridulum trita donare lacerna.

Scis, inquit, *birrum atritum comiti condonare, lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites velabantur, pœnula pallium cum fimbriis longis.*

Regem Persarum easdem plane habuisse fimbrias ac Pont. Max. Hebræorum, ex malis punicis & tintinnabulis, docet *Targum Scheni*, Esteræ cap. VI. de quo nos plura supra.

CCCCXXXII. Ex his omnibus quæ dicta sunt liquet מעיל Summi Pontificis, fuisse tunicam exteriorem talarem ex lana hyacinthini coloris contextam, undique clausam & rotundam sine manicis, habens capitium tantum oblongum non transversum, sive aperturam per quam caput immitteretur, cui limbus attextus erat ob firmitatem, & in lateribus duo foramina ad exerenda brachia, in infimis oris malogranata ex lana hyacinthina purpurea, coccinea & bysso alba, cum tintinnabulis aureis circumquaque: quod hæc tabula exhibebit.

EXPLICATIO TABULÆ.

Figura Prima.

A. Pallium Summi Pontificis quod dicitur מעיל.

B. Capitium sive פי של ראש apertura capitis, per quam caput transibat.

C. Foramina ad latera exerenda brachia.

D. Fimbriæ ex malis punicis & aureis tintinnabulis.

Secunda figura exhibet Pontificem Summum tali Pallio vestitum.

Cap. VI.

DE אפד EPHODO.

Præceptum de Ephodo ubi extet. Variæ Versiones. Materia Ephodi. *Ejus forma. Etymologia.* ἐπωμὶς, περιβόλαιον stragula, chlamys, Pallium *&c. Hunnorum vestimenta.* λέντιον, περίζωμα ἱερατικόν. Ephod Bad. ἐπωμὶς *vestimentum muliebre. An manicatum? Error Iosephi, Rubenii & aliorum.* Caracallarum *duo genera.* Imperator Caracalla. *Varii auctores allegati. Ephod utrum vestis talaris. Male asseritur a Iudæis.* Gallica palla *apud Martialem.* Palliolum. ἡμιφάριον. Ephod *ad nates dependet. Iosephus tentatus.* Ephodi *tres partes.* אפוד Amiculum. כתפות Humeralia. חשב האפוד Cingulum Ephod *duabus plagulis constat.* Humeralia *quid? Attexuntur, non assuuntur. Iudæorum error.* וחבר *Mosi quid?* חשב האפוד *quid? Error Seniorum & vulgati:* חשב & המין *idem. Varii auctores.* Cingulum Ehodi *cur* חשב *dictum? Ex eadem materia textum.* ממנו *Mosi quid?* Ephod *tunica* χιτὼν & ἀμάχαλος. *Integra descriptio Ephodi ex Iarchio. Varii Auctores.* schürtze. פורצינט *pro* שורצינט. Ephod *omnium vestium sacrarum, præter pectorale, pretiosissima.* משבצות *fibulæ aureæ & gemmatæ:* ἀσπιδίσκαι *apud Iosephum quid?* Aspides, Clypei. *Ruffini versio.* שהם *gemmæ in humeralibus. iis insculpta nomina* XII. *tribuum. Litteræ in gemmis protuberantes. In qualibet gemma sex nomina. Quo ordine? Iosephus & alii Rabini allegati.* אבני זכרון gemmæ memoriæ *quid?* Catenæ aureæ. Annuli *in Ephodo.* Ephod *quid fuerit? Vera ejus descriptio. Tabula* Ephod *Exhibens. Tabulæ explicatio. Samuelis Ephod quale.* ἐφοὺδ βάρ. Ephod *octoginta quinque Sacerdotum* 1. *Sam.* XXII. XVIII. Ephod *Levitæ. Iudic.* XVIII. *Error Hieronymi.* Ephod *vestis etiam vulgaris.* Ephod στολή. *Ionathani* כרדוט רבוץ χειροδωτες. *Varii auctores.* Ephod *Micæ.* Ephod fusilis auri *Es.* XXX. XXXII. *Mirifica descriptio* Ephodi *apud Suidam.*

Pallio

CCCCXXXIII. Pallio superinduebatur אפוד *Ephodum*. De hoc vestimento extat Exodi XXVIII. versu VI. Septuaginta habent ἐπωμίδα, qua voce utuntur Josephus & Philo Judæus. Chaldæus vocem איפודא retinet. Arabs البدنة quod videtur significare *amiculum*; est enim بدن *amicum*. Vulgatus habet *superhumerale*. Junius & Tremellius *Amiculum*. Lutherus ein Leib rock. Galli, Belgæ & Diodati retinent vocem *Ephod*. Josephus nonnunquam etiam ἐφόδην habet. Aquila ἐπίῤῥαμμα & ἐπένδυμα, ut docet Hieronymus *ad Fabiolam*, *& ad cap*. III. *Hoseæ*.

CCCCXXXIV. De materia *Ephodi* non multum habeo quod dicam, cum factum fuerit ex *auro*, *hyacinthino*, *purpura*, *coccino & bysso retorta*, ut patet Exod. cap. XXVIII. vers. VI. Quid autem sit *aurum*, *hyacinthinum*, *purpura*, *coccinum* & *byssus retorta*, suo loco satis fuse docuimus.

Idem censendum est de coloribus, nam quicunque noverit qualis fuerit materia *aurum*, *hyacinthinum purpura*, *coccinum* & *byssus*, etiam noverit quales fuerint colores.

CCCCXXXV. Major versatur difficultas circa formam hujus vestimenti. Si vocis Etymon spectemus, videtur significare aliquid quo homo quocunque modo amicitur & involvitur. Est enim אפד *amicivit*, *accinxit*, hinc אֲפֻדָּה *amictus* Es. XXX. XXII. Hanc forte ob causam generali voce a quibusdam *Ephod*, vocatur *amiculum*. Sed hoc vocabulo ejus forma non exprimitur. Nec vulgati *Superhumerale*, nec Aquilæ Ἐπίῤῥαμμα, nec aliorum ἐπένδυμα id satis manifesto docent; cum *superhumerale* nihil dicat, nisi quod humeris impositum sit; & ἐπίῤῥαμμα tantum significet *assumentum* aliquod; fortassis, quia credebatur a quibusdam ex pluribus partibus consutum, scilicet ex duabus plagulis & humeralibus, de quibus postea plura. Ἐπένδυμα quidem significat vestem quandam quæ aliis imponebatur, quod *Ephodo* etiam convenit, sed id de *tunica* aliisque vestimentis, teste Polluce, dici solebat.

CCCCXXXVI. Hujus vestimenti formam exprimere velle videntur Græci, cum id vocent ἐπωμίδα Josephus *Antiq. cap*. III. non contentus voce ἐπωμίδος addit: ἑλληνικῇ δ' ἐπωμίδι προσεοικότα *Græcanicæ epomidi similem* fuisse. Suidæ ἐπωμὶς est εἶδος περιβολαίου. Sed & hoc valde generale est. Nam quid est περιβόλαιον, nisi quælibet vestis quæ injicitur, *stragula*, *chlamys*, *pallium* & id genus

nus alia. Et de Hunnorum quidem veste Suidas hæc intellexisse videtur. ἐπωμίδες δὲ καὶ ἀναξυρίδες, καὶ τῶν ὑποδημάτων τὰ πλεῖστα ἐς τῶν Οὔννων τό τε ὄνομα, καὶ τὸν τρόπον ἀποκέκριται σφίσι. Προκόπιός φησιν. *Epomides & brachæ & pleraque calceamenta Hunnorum sunt, & nomini & formæ respondent, ait Procopius.* Hesychio ἐπωμὶς est quidem vestimentum Sacerdotale *lineum.* Ἐπωμίδιον, ὡς λέντιον ἱερατικὸν περιβόλαιον. Alibi λέντιον illi est περίζωμα ἱερατικόν. Sane hoc intelligi posset de *Ephod bad* Davidis, quod lineum fuit, sed de Summi Pontificis Ephodo neutiquam. Audiamus ipsum Josephum qui se clarius exprimere conatur. γίνεται γὰρ (scil. ἑλληνικὴ ἐπωμὶς sive Sacerdotale Ephod) τοῦτον τὸν τρόπον. ὑφανθεὶς ἐπὶ βάθος πηχυαῖος ἔκ τε χρωμάτων παντοίων καὶ χρυσοῦ συμπεποικιλμένος, περίπτυκτον, (aut potius, ut optime manuscriptum, ἀπερίπλυκτον) τοῦ στέρνου τὸ μέσον καταλιμπάνει, χειρίσιν τε ἠσκημένος καὶ τῷ παντὶ σχήματι χιτὼν εἶναι πεποιημένος. *Fit autem hoc modo: Textum in profunditatem cubitalem,* (aut potius *natium,* postea enim patebit Ephodum dependisse ad nates usque) *ex variis coloribus & auro variegatum. intectum pectoris medium relinquit, manicis ornatum atque ita factum est, ut omnino ad formam tunicæ fabricatum videretur.* Sed hæc descriptio cum ob varias rationes, tum præcipue, quod dicat manicis ornatum esse Ephod, mihi non placet. Nullas manicas habuisse postea patebit. Pollux, *lib.* VIII. ἐπωμίδα ait esse vestimentum muliebre, sed formam non exprimit. Sane hoc sensu Ephod non potuit esse simile Epomidi, Hieronymus Ephod caracallæ simile voluit sed absque cucullo. *Palliolum,* inquit, *fuit miræ pulchritudinis, præstringens fulgore oculos, in modum caracallarum sed absque cucullis.* Duo genera caracallarum olim fuerunt. Antiquitus breves erant, deinde demissiores & talares habebant Romani, cujus vestimenti inventor fuit Imperator Antoninus, unde & *Caracalla* dictus est. Vide Ælium Spartianum in vita ejus. De breviori & antiqua caracalla id videtur intelligere Hieronymus, quando dicit Ephodum esse simile caracallæ. Sane ita explicavit Rubenius *de Re Vest. lib.* I. *cap.* VI. *Ephod,* inquit, *fuit manicatum & breve vestis genus lateribus scissum, tunicæ illi, quam feciales portant vulgo* Cotte d'armes *dictæ, simile.* Bene quidem quod *breve vestis genus, lateribus scissum* & absque cucullo dicatur Ephod, sed male quod ei manicæ attribuantur: cum manicas nullas habuerit, ut postea patebit ex ejus structura.

Jarchius

CCCCXXXVII. Jarchius Exodi Capite ultimo Ephodum vult veſtem fuiſſe talarem. רחבו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו *Latitudo ejus eſt ut latitudo tergoris viri, & paulo latius, pertingit autem ad talos.* In eadem ſententia eſt Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. האפוד רוחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף ואורכו מכנגד אצלו הידים מאחריו עד הרגלים: *Latitudo Ephodi accommodata eſt latitudini tergoris hominis, ab humero ad humerum, & longitudo ejus eſt ab axillis uſque ad pedes.* Sed Ephod talare fuiſſe veſtimentum, mihi perſuadere non poſſum, ſic enim Pontifici inter operandum impedimento fuiſſet, eximius color Pallii conſpici non potuiſset, & hoc modo tintinnabulorum ſonus audiri minine potuiſset.

„ Si tamen aliquis hiſce, non obſtantibus, cum Bernhardo „Anglo, *ad Joſephum Lib.* III. *pag.* 177. credere velit, Ephod „longam fuiſſe plagulam, ad talos uſque, credat quidquid ab„ſurdi credere poteſt credulus, credet ineptiſſima & manifeſto „falſa: cum nec מעיל *Pallium* conſpici, nec tintinnabula ſonum „edere potuiſſent, uti jam modo dictum eſt.

CCCCXXXVIII. Certius eſt Ephodum fuiſſe genus veſtimenti brevis, & ultra dimidias nates non propendiſſe. Qualis fuit *Gallica palla*, de qua Martialis:

Dimidiaſque nates Gallica palla tegit.

Atque ſic non male dicitur fuiſſe inſtar ſagi militaris, aut antiquarum caracallarum ante tempora Antonini, quæ breves erant, ablatis cucullo & manicis. Hac de cauſa Hieronymo optime dicitur, non quidem *pallium*, ſed *palliolum*, quaſi diceres ἡμιφάρον *dimidiatum pallium*, quemadmodum quidam vocem iſtam interpretantur apud Suidam. Ita ſane Ephod deſcribitur a Kimchio 1 Chron. XV. XXVII. ubi de Ephodo Davidis fit mentio, & quod Kimchius exiſtmat ſimile Ephodo Aharonis: hoc enim ad lumbos tantum demiſſum exiſtimabat. ואותו, inquit, אפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדים אחד לפנים וחד לאחר ומגיע עד מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחגרו בו: *Erat ut Ephodum Aharonis quaſi duo panni; quorum alter anterior, alter poſterior erat, uſque ad lumbos demiſſi, & cingulum quo cingebatur ex ipſo contextum erat.* Abarbanel *Paraſcha Tezave*, ad *anum*, id eſt, ad *dimidas nates*, ut loquitur Martialis, demiſſum vult. Sic enim totam formam Ephodi ibi deſcribit, ואמנם צורתו היתה כמו שאומר האפוד היה תלוי מאחרי הכהן ורחבו

 היה

היה כרחב גב הכהן מכתף לכתף כדי שתהיינה הכתפות מחוברות לו והוא היה תלוי למטה מהכתפים כנגד בית השחי והכתפות מחוברות לוי ונכפלות לפני הכהן מעט וכנגד הלב היה יוצא מהאפוד כמו חגורה משני צדדיו והוא חוגר בה על מעיל האפוד כמו שיתבאר : *Ita ſane forma ejus erat prout jam dictum eſt. Pendebat itaque Ephodum a tergo Sacerdotis. Latitudo ejus erat ut latitudo tergoris Sacerdotis, ab humero ad humerum, & adhærebant ei humeralia. Pendebat autem ab humeris uſque ad anum. Et humeralia ei adhærebant. Sed in anteriori parte parum erat duplicatum, & circa cor egrediebatur utrinque ex lateribus inſtar cinguli, quo cingibatur Ephod ſuper pallium, quemadmodum id explicatum eſt.* Sane in hanc ſententiam ego pedibus eo, quod Ephod breve fuerit veſtimentum, quod infra *dimidias nates*, aut *lumbos* non fuerit demiſſum. Idem credo intellixiſſe Joſephum, loco allegato ubi dicit, Ephod fuiſſe contextum ἐπὶ βάθος πηχύαιον *ad profunditatem cubitalem*: quaſi ab humeris longius non fuerit quam cubitus. Sed quod præter humeralia cubitalis fuerit plagula iſta infra humeralia dependens: iſta ſcilicet pars quam Judæi diſtinguunt ab humeralibus, & quam proprie *Ephodum* vocant. Hoc autem modo revera ad nates dependere debebat. Poſſit etiam legi πυγάιος *nates* pro πηχύαιον *cubitale*, quaſi dixiſſet Joſephus ὑφανθεὶς ἐπὶ βάθος πυγαίου *textum in profunditatem natium*, id eſt uſque ad nates dependens.

Hæc iterum diſplicent Bernardo: *ſcilicet quod ſit contra honeſtatem Ioſephi, quaſi vero vir gravis & honeſtus non poſſet adhibere, ſi neceſſitas id poſtulat, vocem quæ corporis partes notat. Sed nihil adfirmo, eſt conjectura criticis ſatis familiaris, & ſæpe apta. Diſplicet* Bernardo, *quia non prius ab eo fuit animadverſum. Non ſpero, eum eouſque eſſe profanum, ut jure jurando auſit negare, meam conjecturam genuinam eſſe lectionem, quandoquidem convenit cum veritate rei; quamvis & ego jurejurando nihil affirmem.*

CCCCXXXIX. Ut autem melius intelligeretur tota hujus veſtimenti ſtructura, notandum eſt, illud conſtitiſſe tribus præcipue partibus: ipſo ſcilicet *amiculo*, quod pectus & tergus tegebat ab axillis uſque ad dimidias nates, & quod Hebræorum Magiſtri proprie dictum volunt אפור *Ephod.* Deinde *humeralibus*, partibus iſtis ſcilicet quæ humeros tegunt, ad axillas uſque, quas Judæi putant כתפות dictas a Moſe. Tertio ex חשב האפד *cingulo Ephodi.* ipſum autem *amiculum*, quæ prima & præcipua pars hujus veſtimenti

menti erat, & quod proprie *Ephod* dicebatur, nihil aliud erat quam duo panni, inſtar duorum ſuccinctoriorum, uti vulgo vocantur, qualia ſolent habere mulieres, alterum anterius, alterum poſterius, in ipſis humeris, per humeralia egregiis & pretioſis fibulis juncta. Hæc ſuccinctoria a Kimchio, ut modo audivimus, שני לבדים *duo panni*, ſivæ *duæ plagulæ*, vocantur, quales revera erant. De hiſce plagulis, ſive ſuccinctoriis leges etiam apud Jarchium ad verſ. VI. cap. XXVIII. Exodi, ad vocem אפוד quem locum poſtea integrum recitabimus.

CCCCXL. Secunda pars Ephodi erant *humeralia*, ſive ſuperior pars ab axillis ſurſum protracta uſque ad humeros, ideo כתפות i. e. *humeralia* dicta. Erant autem כתפות ſive *humeralia* nihil aliud quam reliquæ partes hujus veſtimenti ab axillis ad humeros: duo ſcilicet fruſta quæ plagulæ adhærebant, & quæ uſque in humeros protrahebantur, ut anteriora cum poſterioribus jungerentur fibulis gemmatis, de quibus ſuo loco. De hiſce humeralibus loquitur Moſes verſu VI. שתי כתפות חברות יהיה לו אל שני קצותיו וחבר: *Duo humeralia juncta erunt illi, in duabus extremitatibus, & jungentur.* Optime vertuntur כתפות *humeralia*; eſt enim כתף *humerus*. Vocantur autem ita quia humeros tegunt, unde & tota veſtis a quibusdam *humeralis* dicitur, & Græce ἐπωμὶς, ἀπὸ τοῦ ὤμου *humero.* Nota etiam inter *humeralia* ſpatium aliquod vacuum relictum fuiſſe quadratum magnitudine fere ſpithamæ, cui adaptabatur חשן *Pectorale*, quod Joſephus vocat ἀπερίπλυκτον τοῦ ςέρνου τὸ μέσον *intectum medium pectus.* Et διάκενον ἐνδύματος *vacuum veſtimenti.* כתפות ſive *humeralia* Judæi credunt ſeorſum texta, & deinde plagulæ acu aſſuta fuiſſe. Maimonides *Hilch. Kele Hammikd. cap.* VIII. ותופר עליו שתי כתיפות כדי שיהיו על כתפות הכהן *Et aſſuuntur illi duo humeralia, ut eſſent ſuper humeros Pontificis.* Et hoc quidem Judæi videntur collegiſſe ex verbis Moſis, cum tam expreſſe dicat; & *juncta erunt* (humeralia) *illi* & *adhærebunt illi* i. e. *Ephodo.* חברות יהיה לו אל שני קצות וחבר *Juncta erunt illi in duabus extremitatibus, & cohærebunt.* quem locum ſic explicat Abarbanel, loco ſupra a nobis laudato. רוצה לומר שיעשה לאפוד שתי כתפות ויעשו אותם בעצמן נפרדות ממנו ואח״כ תופרין אותן בראשי האפוד באופן שיהיו על כתפות הכהן וע״ז אמר שתי כתפות חוברות יהיה לו על שני קצותיו: *Vult dicere quod fecerint Ephodo duo humeralia, & quod ea fecerint ſeorſum, ita ut ab eo ſeparata fuerint, poſtea autem quod ea aſſuerint extremitatibus*

Ephodi, ut essent supra humeros Sacerdotis; ideoque dicitur, duo humeralia juncta erunt illi ad duas extremitates ejus. In eadem plane sententia est etiam Jarchius. Sed, pace Hebræorum magistrorum dictum sit, ego puto eos vehementissime falli: ignorabant scilicet vestes texi posse hoc modo, ideo etiam manicas putant seorsum textas & tunicæ assutas fuisse, quod suo loco ostendimus. Et quamvis Moses de humeralibus Ephodi, quasi de partibus separatim loquatur, tamen certum est, humeralia non fuisse assuta, sed eadem tela texta, sine acus opera. Moses enim expressis verbis dicit vestimenta Sacra fuisse *opus textoris*, quod suo loco probavimus. Quidquid igitur textura absolvi poterat, non opus erat ut acus adhiberetur. Minime sane probatur ex eo, quod Moses dicat: חברות יהיה לו אל שני קצותיו *Et adhærebunt illi ad duas extremitates*: poterant enim adhærere per texturam, non autem per acum. Non enim debebant humeralia esse separata ab amiculo, sive plagula, quod forte in aliis vestimentis fiebat; sed debebant ei adtexi ut ei adhærerent. Quod sub finem iterum repetat vocabulum וחבר *& adhærebit*, potest intelligi de cohærentia duarum plagularum, quæ in humeris per lapides שהם tanquam per fibulas gemmatas cohærebant & nexa erant.

CCCCXLI. Tertia pars Ephodi erat חשב האפודה *Cingulum Ephodi*, quo infra axillas corpori adstringebatur. Vide versu octavo, ubi Moses de eo sic loquitur: וחשב אפודתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר׃ Quorum verborum sensum Septuaginta minime assequuti sunt; sic enim illi: ϰ̀ τὸ ὕφασμα τῶ ἐπωμίδων ὅ ἐςιν ἐπ' αὐτῷ, ϰ̀ τὴ πόιησιν ἐξ αὐτῷ, ἔςαι ἐκ χρυσίȣ &c. *Et textura humeralium quæ sunt super eo, ex ipso fieri debent auro* &c. His deceptus est vulgatus: *Ipsa*, inquit, *quoque textura & cuncta operis varietas erat ex auro*, &c. quasi Moses per חשב אפודתו intellexisset ὕφασμα ἐπωμίδων *texturam humeralium*, aut *texturam & operis varietatem*, ut habet vulgatus, cum certum sit חשב אפודתו nihil aliud significare, quam *cingulum Ephodi.* Ita sane hunc locum intelligit Chaldæus, qui pro חשב habet המין quod proprie *cingulum* significat: hinc optime a Jarchio vocatur חגור *cingulum.* Locus itaque Mosis sic erit vertendus: *Et cingulum amiculi ejusdem operis erit ex ipso amiculo progrediens, ex auro, hyacinthino, purpura, Coccino & bysso retorta.* Ita sane ad hæc verba חשב האפוד sermocinatur Abarbanel: רוצה לומר שיעשה חשב האפוד והוא כדמיון אבנט שהיה יוצא משני צדדי האפד והיה חוגר אותו בנגד לבו

Vult

Vult dicere: factum fuisse cingulum Ephodi; erat autem instar baltei, qui egrediebatur ex eo ab utroque latere, & cinxit se eo ad cor suum. Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. ויש לו כמו שתי ידות יוצאות ממנו בארינ לכאן שחוגרין אותו בהם והם הנקראין חשב האפוד: *Habebat* (Ephod) *quasi duas manicas, quæ egrediebantur ex eo, per texturam ex utroque latere, quibus eum cingebant, & has* (manicas) *vocat cingulum Ephodi.* Ecce hoc cingulum comparatum cum manicis. Abarbanel cingulum hoc etiam vocat duas corrigias. והוא מלאכת האפוד בעצמה מכ״ח חוטין וממנו היה יוצא לכאן ולכאן כמו שתי רצועות: *Et hoc est opus ipsum Ephodi ex viginti octo filis, & ex eo* (Ephodo) *egrediebatur* (cingulum) *ex utroque latere, instar duarum corrigiarum.* Habuit igitur Summus Pontifex quasi duo cingula, primo אבנט *balteum*, quo interior tunica stringeretur, & חשב האפוד *cingulum Ephodi*, quo duæ plagulæ instar duorum succinctoriorum ad pectus & tergus corpori astringerentur.

CCCCXLII. Dicitur autem hoc cingulum a Mose חשב האפוד. Primum vocabulum חשב, indicat proculdubio hoc vestimentum, & ipsum quidem cingulum fuisse מעשה חשב *opus artificiosissimum.* Quale autem illud opus fuerit, libro primo cap. XVII. suo loco satis fuse explicavimus. At dicitur חשב האפוד *Cingulum amiculi*, non autem חשב כתפות *cingulum humeralium*, quia *amiculo* proprie sive *plagulæ* anteriori fuit attextum, non autem frustis istis, quæ כתפות *humeralia* vocantur. Addit etiam Moses כמעשהו *ut opus ejus*, ut intelligeremus cingulum ex eadem materia fieri, eadem textura absolvi, & eodem ornamento decorari, quo & ipsum amiculum sive succinctoria facta & decorata sunt. Maimonides loco modo allegato: והכל ארוג זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש של שמנה ועשרים חוטים כמעשה החשן: *Et omnia texta sunt, ex auro, purpura, hyacinthino, coccino, & bysso ex viginti octo filis, ut opus Pectoralis.* Jarchius hæc verba כמעשהו sic explicat: כארינת הסינר מעשה חשב ומחמשת מינים כך ארינת החשב מעשה חשב ומחמשת מינים: *Qualis est textura succinctorii, scilicet opus artificiosissimum ex quinque speciebus, talis etiam est textura cinguli, opus artificiosissimum & ex quinque speciebus.* Sic etiam explicatur ab Abarbanele. Tandem addit Moses ממנו *Ex ipso*: quibus indicat, cingulum textum fuisse simul, cum ipso amiculo sive plagula, ita ut ex ea egredi videretur. Jarchius hęc verba ממנו יהיה sic explicat: עמו היה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: *Cum ipso* (amiculo sive succinctorio) *textum*

erit, non autem texetur ſeparatim, ut poſtea adnecteretur. Abarbanel ובא הכתוב לומר שלא יעשו החשב בלבד ואח״כ יחברו אותו אל האפוד כמו שהיו הכתפות׃ אבל ממנו יהיה רוצה לומה שיהיה ארוג החשב עם האפוד ואותם הדברים עצמם׃ *Pergit autem S. Scriptura & dicit cingulum non debuiſſe fieri ſeparatim, & poſtea annecti Ephodo, quemadmodum humeralia, ſed ex eo ipſo erunt, id eſt, textus erit cingulus cum ipſo Ephodo. Et hæ ſunt res ipſæ.*

CCCCXLIII Atque hæ ſunt tres illæ partes quibus conſtabat totum Ephod, I. אפוד ſive סינר aut etiam לבדים ipſæ *duæ plagulæ*, ſive duo ſuccinctoria, quorum unum pectus, alterum tergus tegebat; II. כתפות *Humeralia* quæ ab axillis ſurſum trahebantur in humeros; & III. חשב האפוד *cingulum*, per quod circa cor ſtringebantur plagulæ. Erat itaque inſtar tunicæ ſed in lateribus *ᾳςȣ̃ ſciſſa* & *ἀμαχάλȣ ſine manicis.* Non diſplicet integram deſcriptionem huc adferre, quam dedit Jarchius, loco modo laudato, ad vocem Ephod. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב א״ש כמין סינר שקורין פורצ״נט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך משהו מלמטה שנ׳ ודוד חגור אפוד בד למדנו שאפוד חגורה היא ואי אפשר לומר אין בו אלא החגורה לבדה שהרי נאמר ויתן עליו את האפוד ואח״כ יחגור אותו בחשב האפוד ות״א בהמיין אפודה למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכש״ט לבדו ואי אפשר לומר שעל שם שתי כתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר שלמטה קרוי אפוד על שם שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמ׳ ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כדרוט דבוץ ותרגם כמו כן מעילים בדרוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים *Non audivi nec inveni in traditionibus explicationem formæ ejus. Sed animus mihi dicit, quod ipſi* (Sacerdoti) *accinctum fuerit a tergore ad latitudinem tergoris viri, inſtar ſuccinctorii, quod vocatur* Schurtze (pro פורצ״נט lego שורצינס) *prout principes fœminæ cingi ſolent, quando equitant. Talis eſt forma inferioris partis, ut dictum eſt* (II. Sam. VI. XIV.) Et David cinctus erat Ephodo lineo. *Unde docemur Ephodum ſuccinctorium fuiſſe. Non poteſt tamen dici, quod nihil habuerit præter ſuccinctorium tantum, cum dicatur* (Levit. VIII. VII.) & impoſuit ei Ephodum; *& poſtea*, cinxit eum בחשב האפוד *quod interpretatur Onkelos*, cingulo Ephodi. *Unde docemur* חשב *eſſe* cingulum; *Ephodum autem eſſe nomen ornamenti* (ſive veſtis pretioſæ.

tiosæ. *Non autem potest dici, quod propter duo humeralia sua dicatur Ephod, quoniam dicitur* : duo humeralia Ephodi. *Unde discimus* Ephodum *esse nomen speciale*, *&* humeralia *esse nomen speciale*, *&* cingulum *esse nomen speciale. Ideoque dico, quod propter succinctorium, quæ est pars inferior, dicatur* amiculum, *quoniam eo amicitur & ornatur, prout dicitur* (Levit. VIII. VII.) & amiciet se eo. *Sed* חשב *est* cingulum *alias* הימנו (Chaldaice cingulum ejus) *Humeralia autem ei sunt annexa. Iterum mihi dicit animus, quod sit species vestimenti, de quo Ionathan, quando* (hæc verba II. Sam. VI. XIV.) Et David cinctus erat Ephodo lineo, *interpretatur*, Pallio byssino, *& sic interpretatur pallia in historia Thamaris sororis Absalonis* (II. Sam. XIII. XVIII.) quia sic vestiuntur filiæ Regis virgines palliis.

Hoc vestimenti genus reliqua omnia præter pectorale, pretio & ornatu antecellebat, factum enim erat ex hyacinthino, purpura, coccino, auro & bysso retorta. Summo etiam artificio contextum fuit, & insignia ornamenta habebat: erat euim מעשה חשב, quid autem hoc significet, libro primo cap. XVII. satis fuse ostendimus, quo & lectorem remittimus.

CCCCXLIV. Præter aurum & cætera ornamenta, etiam lapidibus pretiosis fulgebat in utroque humero, quibus tanquam fibulis gemmatis, duo succinctoria, sive duæ plagulæ anterior & posterior nectebantur. De his lapidibus hæc habet Moses Ex. XXVIII. vers. IX. ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם׃ מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל מסבת משבצות זהב תעשה אתם׃ ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני יהוה על שתי כתפות לזכרן *Et sumes duos lapides Schoam & insculpes illis nomina filiorum Israelis. Sex nomina supra lapidem unum, & sex nomina reliqua super lapidem alterum, secundum suas ætates. Opus sculptoris lapidum erit, & sculptura sigilli sculpes duos lapides secundum nomina filiorum Israelis, fundis aureis includes eos. Et pones duos lapides super humeralia Ephodi. Lapides memoriales filiis Israelis. Et portabit Aharon nomina eorum coram Deo in duobus humeralibus ad recordationem.* Duæ igitur istæ plagulæ, ex quibus corpus Ephodi constabat, in humeris cohærebant per duas fibulas aureas, egregia

gia gemma משבצות *Miſchbezoth*, quaſi diceres *fundas*, quia revera erant fundæ quibus incluſæ erant Sardonyches. Sed ipſiſſimæ fundæ, ut diximus, & fibulæ erant quibus poſterior plagula, quæ in tergo dependet, anteriori adnectebatur. Joſephus *De Bello Jud. lib.* VI. *cap.* VI. eaſdem fundas ſive fibulas aureas certis quibusdam figuris ornatas docet, nempe figura *aſpidum*, ſi Rufinus bene vertit, quæ plagulas retinerent, ne de humeris deciderent; ideoque eas aſpides aureos vocat. *δύο δὲ αὐτὴν ἐνεπόρπουν ἀσπιδίσκαι χρυσαῖ, κατεκέκλειντο δὲ ἐν ταύταις κάλλιστοί τε καὶ μέγιστοι σαρδόνυχες, τοὺς ἐπωνύμους τῶν τοῦ ἔθνους φυλῶν ἐπιγεγραμμένοι. Duabus autem fibulis aureis aſpidum ſpecie vinciebantur: quibus incluſi erant optimi, maximique Sardonyches, ſcripta tribuum gentis nomina ferentes.* Sed qua ratione ſit inductus Ruffinus ut verteret *aſpides*, non video, cum verti poſſint *clypei parvi. ἀσπιδίσκη clypeum parvum* ſignificat. Et ſane S. Pontificem figuram alicujus animalis geſtaſſe in veſtibus ſacris non puto; cum id anſam dare potuiſſet idololatriæ. Ideo Magiſtri docent: cautum fuiſſe ne Ephodum, Pectorale & balteus ulla figura animalis pingeretur, ſed tantum floribus: quod ad חשב & רקם oſtendimus lib. I. cap. XVII Et ſane fibulas iſtas inſtar parvorum clypeorum ex auro fuiſſe, ego lubenter credo, cum proculdubio per totum humerum extenderentur, ut anterior plagula ornatius poſteriori adhæreret. Alias facile fieri potuiſſet, ut extremæ partes humeralium criſpatæ & deorſum relapſæ eſſent, niſi hoc modo cohibitæ per ejuſmodi clypei ornatum. Veteres in humeris pretioſiſſimas fibulas habuiſſe, & quidem gemmatas, variis etiam figuris ornatas, omnibus, qui vel parum verſati ſunt in optimis auctoribus, notum eſt. Videatur *Rhodius de Acia cap.* V. Ubi etiam exiſtimat has fibulas aureas & gemmatas Summi pontificis Hebræorum originem dediſſe omnibus cæteris ejuſdem generis fibulis.

Fibulæ non tantum habebant figuram aſpidum, aut clypeorum, ſed & lapides incluſos, שהם, quos Græci *σαρδώνυχας*, hinc optimo juræ fibulæ gemmatæ vocari poſſunt. Sed qualis proprie lapis fuerit שהם fuſius explicabitur poſtea, ubi de lapidibus pretioſis agendum erit. Hic alia notanda ſunt.

CCCCXLV. Lapidibus arte ſculptoris literæ quædam, & integra quidem nomina inſculpta erant: *Et inſculpes eis nomina filiorum Iſraelis &c. Opus ſculptoris ſigilli, ſculpes duos lapides ſecundum*

nomina

nomina filiorum Iſraelis. Quia tam expreſſe dicitur מעשה חרש *opus ſculptoris*, Abarbanel obſervat Moſen quidem attuliſſe lapides pretioſos illos quos Principes dederunt; ſed ipſum Moſen eos non ſculpſiſſe, ſed peritiſſimum aliquem ſculptorem. Sed & hæc verba. פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים *Et ſculptura ſigilli ſculpes duos iſtos lapides*, ſic intelligi vult: ut literæ non inciſæ fuerint quemadmodum id fieri ſolet in ſigillis, quare litterę poſtea cerę impreſſę protuberant, ſed ita ut per ipſam ſculpturam in lapidibus protuberantes eſſent, inſtar alicujus imaginis aut litterę in cera jam poſt ſculpturam expreſſę. ויראה, inquit, מזה שהכתבים היתה חרותה להבלטה: *Ex hoc liquet literas ſculptas fuiſſe protuberantes.*

CCCCXLVI. In quolibet autem lapide ſculpta erant ſex nomina. Sex in dextro & totidem in ſiniſtro: ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית: *Sex nomina ſuper lapidem unum, & ſex nomina reliqua ſuper lapidem alterum.* Hęc ſatis ſunt manifeſta. Additur autem כתולדותם *ſecundum generationes ſuas*: quę verba varie exponi ſolent ab Hebręorum Magiſtris. Sunt enim qui putant omnes majores natu inſculptos fuiſſe dextro lapidi, reliquos ſiniſtro, hoc modo:

נד	ראובן
אשר	שמעון
יששכר	לוי
זבולן	יהודה
יוסף	דו
בנימין	נפתלי

Ultimum nomen בנימין ſcribitur cum *jod* in ultima ſyllaba, ut numerus XXV. litterarum in unoquoque lapide reperiretur. Hunc ordinem obſervatum fuiſſe exiſtimat Jarchius ad locum iſtum, & optimo quidem jure: nulla enim ſufficiens datur ratio, ut inde recedamus. Optime ita Ioſephus *Ant. Iud. lib.* III. *cap.* VIII. ἐγγέγραπτο δὲ τούτοις, τῶν Ἰακόβων πάιδων τὰ ὀνόματα γράμμασιν ἐπιχωρίοις γλώσσῃ τῇ ἡμετέρᾳ καὶ ἓξ τῶν λίθων ἑκατέρωθεν. οἱ πρεσβύτεροι δ' εἰσὶ κατὰ ὦμον τὸν δεξιόν. *His inſcripta erant filiorum Iacobi nomina, literis vernaculis noſtræ linguæ, in utroque lapide ſena. Majores natu dextrum humerum obtinebant.*

 Nihilomi-

CCCCXLVII. Nihilominus Gemarici, cum Babylonici tum Hierosolymitani, alium omnino comminiscuntur ordinem. Volunt enim nomina filiorum Leæ primum scripta esse, ut *Ruben*, *Simeon*, *Levi*, *Iehuda*, *Isacar*, & *Zabulon*. postea nomina filiorum ancillarum, & filiorum quidem Bilhæ ut *Dan* & *Nephtali*, ante nomina filiorum Zilpæ *Gad* & *Aser*, postremum nomina filiorum Rachelis, ut *Ioseph* & *Benjamin*. hoc modo:

שמעון	ראובן
יהודה	לוי
זבולן	יששכר
דן	נפתלי
אשר	גד
בנימן	יהוסף

Tali modo lapidibus pretiosis insculpta fuisse nomina tribuum tradidit Maimonides *Hilch. Kele Hammikd. cap.* IX. Et sic quidem ibi depinguntur.

Nota quod *Nephtali* dextro inscribatur ante *Dan*: hanc ob causam ut in unoquoque lapide non tantum sex nomina, sed & viginti quinque litteræ reperirentur. Deinde nomen Josephi scribitur cum litera ה hoc modo יהוסף pro יוסף ob eandem rationem, scilicet ut in isto lapide reperirentur XXV. literæ. Credunt enim Hebræorum magistri in unoquoque lapide debere reperiri XXV. literas, ut omnes tribus constarent quinquaginta literis. Audiamus Maimonidam: ששה על אבן זו וששה על אבן זו כתולדותם וכותבין שם יוסף יהוסף׃ ונמצאו כ״ה אות באבן זו וכ״ה אות באבן זו וכן היו כותבין והאבן שכתוב בה ראובן על כתיפו הימנית והאבן שכתוב בה שמעון על כתיפו השמאלית׃ *Sex* (nomina) *super hunc lapidem & sex super illum, secundum suas generationes. Et scriptum erat nomen Iosephi* יהוסף *ut reperirentur* XXV. *litteræ in unoquoque, lapide. Sic autem scripta erant, ut in dextro humero primum nomen fuerit* Rubenis, *in sinistro autem* Simeonis. Eodem modo explicatur ab Abarbanele *Parascha Tezave*. Hæc autem desumpta sunt a Gemaricis, *Massechet Sotah cap.* VII. Hierosolymitani בני לאה מיכן ובני רחל מיכן חד מיכן וחד מיכן בני שפחות מאמצע׃ *Filii Leæ ab uno latere, & filii Rachelis ab altero, & filii ancillarum in medio.* Et paulo post: כשם שהן חולקין כאן כן חולקין באבני

באבני אפודי במלאותם· כדי שיהו עשרים וח׳ מיכן· והלא אינן אלא ארבעים ותשעה
א״ר יוחנן בנימן דותולדותם מלאי· א״ר יודה בר זבידא יתוסף מלא עדות ביהוסף
שמו· והלא אינן אלא עשרים שלשה מיכן ועשרים ושבעה מיכן אמר רבי יוחנן
בנימן היה חצוו בן מיכן וימין מיכן אמר רבי זבידה ויאות מי כתוב ששה שמותם
לא· אלא משמותם· משמותם ולא כל שמותם· הראשונים נכתבים ממינו של כ״ג
משמאלו של קורא והאחרונים נכתבין משמאלו של כ״ג מימינו של קורא·
הראשונים אינן נכתבין על סדר שיהודה מלך האחרונים נכתבין על סדר׃

Quemadmodum diſponuntur hic, ita etiam diſponuntur in lapidibus Ephodi, ut eſſent viginti quinq; in unoquoque latere. Sed nonne reperiuntur tantum XLIX? *Doctor Iohannis dicit* Benjamin *replebit. Doctor Iehuda filius Zebida dicit* Joſephus *implebit, per nomen* Joſeph. *At non reperiuntur niſi* XXIII. *litere ab hac parte, &* XXVII. *ab illa parte. Dixit Doctor Iohannes,* Benjamin *nomen diviſum erat:* בן *ab una parte &* ימין *ab altera parte. Dixit Doctor Zebida, Sane nonne ſcriptum eſt* ſex nomina eorum? *Non*, ſed e ſex nominibus eorum; *Ex nominibus eorum, non autem integra nomina eorum. Priora ſcripta erant in dextro* (humero) *Summi Pontificis, & in ſiniſtro legentis. Et poſteriora ſcripta erant in ſiniſtro S. Pontificis, & in dextro legentis. Priora non erant ſcripta ordine; quia Iudah Regno potitus erat. Sed poſteriora ordine ſcripta erant.* Babilonici hæc habent. אמר רב כהנא כדרך שחלוקין כאן כן

חלוקין באבני האפוד מיתיבי שתי אבנים טובות היו לו לכהן גדול על כתיפו
אחת מכאן ואחת מכאן ושמות שנים עשר שבטי׳ כתוב עליהם ששה על אבן
זו וששה על אבן זו שנ׳ ששה משמותם על האבן האחת וג׳ שניה כתולדותם
ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם ותמישים אותיות היו עשרים
וחמש על אבן זו ועשרים וחמש על אבן זו חנינא בן גמליאל אומר לא כדרך שחלוקין
בחומש הפקידים חלוקין באבני אפוד אלא כדרך שחלוקין בחומש שני כיצד
בני לאה כסידרן בני רחל אחת מכאן ואחת מכאן ובני שפחות באמצע ואלא מה
אני מקיים בתולדותם כמשמותם שקרא להם אביהן ולא כשמות שקורא להן
משה ראובן לא ראובני שמעון ולא שמעוני דן ולא הדני גד ולא הגדי׃

Dixit doctor Cahana, quemadmodum diſponuntur hic ita diſponuntur in lapidibus Ephodi. Reſpondent, Summus Pontifex habebat duos lapides pretioſos in humeris ſuis, unum in ſingulo latere, & nomina duodecim tribuum iis inſcripta erant, in quolibet lapide ſex nomina, uti dictum eſt (Ex XXVIII. X.) ſex nomina in uno lapide &c. *Poſteriora ſcripta erant ſecundum generationes ſuas, non autem priora, quia Iuda præcedebat. Erant autem quinquaginta lite-*

 ræ,

ræ, ſcilicet viginti quinque in quolibet lapide. Doctor Chanina filius Gamlielis dixit: Non eodem modo diſponuntur in lapidibus Ephodi, quo diſponuntur in libro הפקודים (Numeror. cap. I.) *Sed quemadmodum* δδτερώσς (Exod. cap. I.) *Hoc ſcilicet modo, ut Filii Leæ & Rachelis ſuo ordine poſiti ſint. Quidam ab hac, & quidam ab illa parte. Et filii ancillarum in medio. Sed quid ego inde concluderem?* Secundum ætates ſuas, *id eſt*, ſecundum nomina ſua: *quemadmodum eos vocavit pater eorum: non autem quemadmodum eos vocavit Moſes:* Ruben, *non* Rubeni; Simeon, *non* Simeoni, Dan *& non* Haddani; Gad *& non* Haggadi. Reſpiciunt hic Gemarici ad Deuter. cap XXVII. verſ. XII. XIII. & ad Exodi cap. I. Priori enim loco legimus: *Hi ſtanto ad benedictionem populo in monte Gerizzinorum, quum tranſiveris Iordanem*, Schimeon, & Levi & Iehuda, & Iſſacar, & Joſeph & Binjamin. *Hi vero ſtanto ad maledictionem in monte Hebali*, Ruben, Gad & Aſcher, & Zabulon, Dan & Nephtali. quaſi hoc modo ſtetiſſent.

קללה	ברכה
ראובן	שמעון
גד	לוי
אשר	יהודה
זבולן	יששכר
דן	יוסף
נפתלי	בנימן

Exodi autem Cap. I. hoc modo:

בנימן	ראובן
דן	שמעון
נפתלי	לוי
גד	יהודה
אשר	יששכר
יוסף	זבולן

Sed

Sed de hiſce variis ordinibus & diſpoſitionibus plura habebimus capite ſequenti, ubi de nominibus in Pectorali agendum erit. Ordinem autem illum obſervatum fuiſſe, quemadmodum eum priori loco poſuimus, ut eum ponit etiam Jarchius, ego nullus dubito, cum ſit revera ſecundum generationes filiorum Iſraelis: & eo magis hoc credo cum eodem ordine ſculpta fuerint in pectorali, quod ſuo loco patebit.

CCCCXLVIII. Dicuntur etiam lapides illi אבני זכרון לבני ישראל *Lapides memoriales filiis Iſraelis*: quia ſcilicet *eos tulit in humeris coram Deo ad recordationem*, ut addit Moſes. Hoc eſt duodecim nomina tribuum Iſraelis duobus his lapidibus inſculpta erant, ut per ea Pont. Max. omnes duodecim tribus ſibi in memoriam revocaret cum ſacrificaret, ut pro omnibus tribubus ſacrificaret, omneſque ſecum in templum portaret & pro iis thymiamata & preces faceret. Sed de his plura dicimus ſuo loco.

Hic etiam Moſes mentionem facit duarum catenularum, quibus pectorale adhærebat Ephodo. ושתי שרשרות זהב טהור מגבלות תעשה אתם מעשה עבות ונתתה את שרשרות העבתות על המשבצות: *Et duas catenas auri puri æquabiles facies illis, opere tortili, & aptabis catenas tortiles fundis.* Sed de his catenis, cum pertineant ad *Pectorale* magis quam ad Ephod, hic non multa dicemus. Omnia fuſius tractabimus capite ſequenti.

CCCCXLIX. Præter lapides iſtos pretioſos in humeralibus, duos etiam aureos annulos habebat Ephod, quibus annectebatur *pectorale.* Sic de iis loquitur Moſes verſu XXVII. ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד: *Et facies duos annulos aureos, & pones eos ſupra duo humeralia Ephodi inferne in anteriori parte ejus e regione commiſſuræ ejus, ſupra cingulum Ephodi.* Quamvis hæc dicantur poſtquam Moſes *Pectorale* deſcripſiſſet, nihilominus ad Ephodum magis quam ad pectorale referri debent. Maimonides exiſtimat quatuor annulos aureos Ephodo additos fuiſſe; ſcilicet ſuperne in humerali ad משבצות *gemmatas fibulas*, reliquos duos inferne circa חשב האפוד *cingulum Ephodi.* Vide *Hil. Kele Hammikd.* c. VIII. Ubi ſic ſermocinatur ועושה בכל כתף שתי טבעות אחד מלמעלה בראש הכתף ואחת מלמטה לכתף למעלה מן החשב: *Et fecerunt in quolibet humerali duos annulos, alterum ſuperne initio humeralis, alterum autem inferne ſupra cingulum.* Sed unde hæc expiſcatus ſit vellem ab aliis au-

 dire,

dire, cum ipse id non ostenderit. Nec opus est quatuor annulis in Ephodo, cum id duobus fieri potuerit: quod manifestius erit capite sequenti ubi de Pectorali agendum erit.

CCCCL. Ex omnibus illis quæ jam a nobis dicta sunt, satis constat, quid fuerit Ephod? scilicet vestimentum breve χιτὸν & ἀμάσχαλον, constans duabus plagulis in humeris fibulis aureis gemmatis nexis, & inde ad dimidias nates dependentibus, quarum altera posterior tergum, altera anterior pectus & ventrem tegebat, anteriori plagula habente duo humeralia attexta, & in utroque humero lapidem Sardonychem aureis fundis insitum, quibus insculpta erant XII. nomina tribuum Israelis, quibusque appendebatur Pectorale, & infra axillas attexta duo lora, in utroque latere unum, quibus corpori tanquam cingulo astringerentur plagulæ; cum duobus tandem annulis aureis paululum supra istud cingulum Ephodi, quibus *Pectorale* Ephodo inferius annecteretur. Hæc sequenti tabula clariora erunt.

EXPLICATIO TABULÆ.

A. & B. שתי סינרין duæ plagulæ ex quibus Ephod componitur. A. anterior. B posterior.

α. α. שתי כתפות האפוד *duo humeralia Ephodi.*

β. β. חשב האפוד *cingulum Ephodi*, sive duo lora quibus pro cingulo utitur Sum. Pontifex in stringendo Ephodo, ipsi Ephodo attexta.

γ. γ. שתי טבעות זהב על שתי כתפת האפוד מלמטה ומלמעל לחשב האפוד : *Duo annuli aurei in duobus humeralibus sed inferius versus ipsam plagulam, supra cingulum Ephodi.*

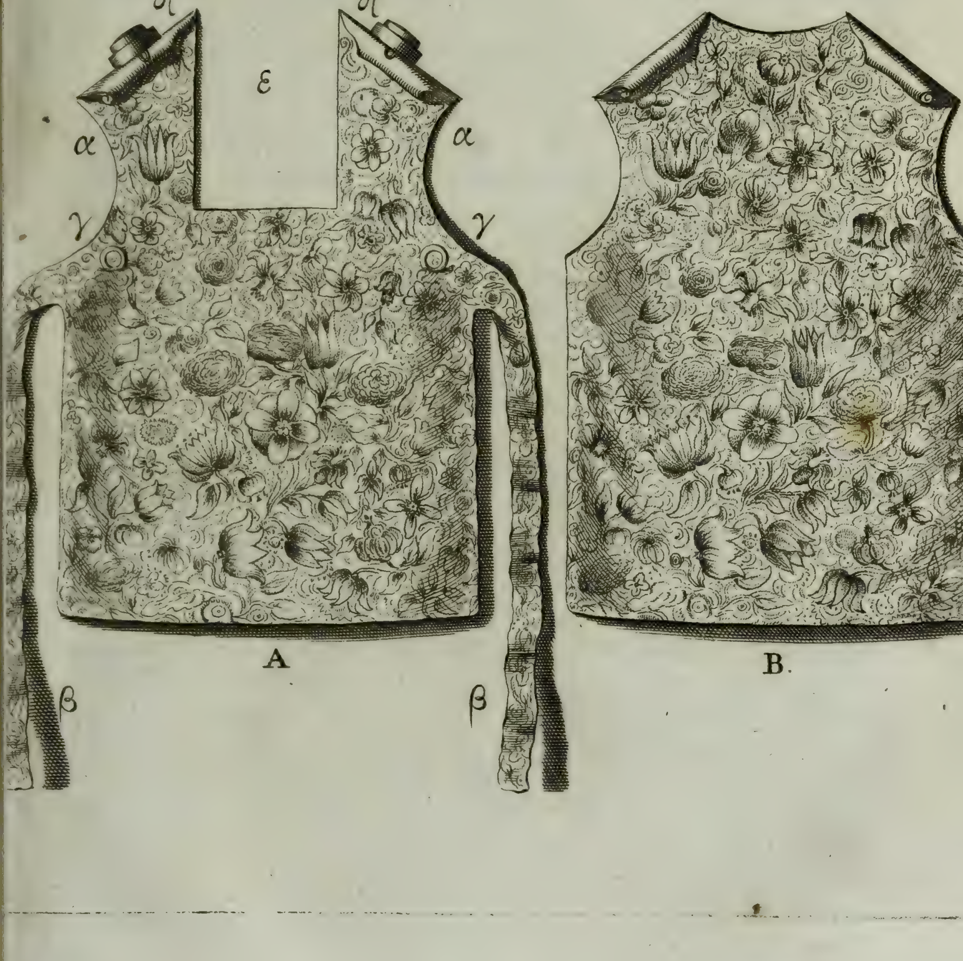
δ. δ. משבצות זהב *fundæ aureæ* cum suis lapidibus שהם, quæ fundæ aureæ etiam tenent locum fibularum, quibus anterior & posterior plagula in humeris cohærebant.

His fundis, sive fibulis etiam appendebatur חשן *Pectorale*, catenulis aureis.

ε. Τ᾽ στέρνȣ τὸ μέσον ἀπερίπτυκτον, sive διάκενον ἐνδύματ@, *Medium pectus intectum*, aut *vacuum vestimenti* inter duo humeralia, cui pectorale adaptatur, ut habet Josephus.

Tale

pag. 478.

CCCCLI. Tale igitur fuit Ephodum Sacerdotale, ut Israelitæ omnia fere vestimenta gestarent, *tunicam*, *pallium*, *pileum*, sic & *Ephodum*, quibus & ipsi Sacerdotes utebantur. Sed quemadmodum fere omnia vestimenta Israelitarum valde differebant a vestibus Sacerdotum, etsi eodem nomine venirent, sic & *Ephodum* Israelitarum omnino aliud fuit quam Ephodum Summi Pontificis. Ita quidem legimus Annam Samueli filio suo etiam fecisse אפוד : sed *lineum* fuisse sacra scriptura simul testatur, dicitur enim אפוד : בד (pessime Septuaginta habent ἐφὼδ βὰρ pro ἐφὼδ βὰδ.) *Ephodum lineum*. 1 Samuel. cap. II. XVIII. Sed & forma proculdubio a S. Pontificis differebat; non enim legimus illud habuisse talia humeralia, & cingulum, & lapides pretiosos & anulos aureos. I. Sam. cap. XXII. XVIII. etiam legimus Dojegum Adomæum irruisse in Sacerdotes, & morte affecisse eodem die octoginta quinque viros gestantes אפוד בד *Ephod lineum*. Ubi iterum Septuaginta corruptissime, non tantum *trecentos quinque* viros, pro LXXXV. ponunt, sed & *Ephod* tantum scribunt omisso τῷ βὰδ; cum non tantum mentio fiat de Ephodo, sed de *Ephodo bad*, scilicet de *lineo*. David dicitur etiam חגור אפוד בד *Cinctus Ephodo lineo*. II. Sam. VI. XV. I. Chron. XV. XXVII. Sed in omnibus istis locis omnino aliud Ephodum intelligendum est, quam illud quod gestabat Summus Pontifex, & de quo nos agimus. Nam alterius erat materiæ, non ex hyacinthino, purpura, coccino, bysso retorta & auro, sed ex puro lino facta erant Ephoda Samuelis, Davidis & aliorum; & formam omnino aliam fuisse mihi persuasissimum est. Sunt itaque qui putant intelligi per אפוד בד, *tunicam lineam* qualem habebant omnes Sacerdotes. Talia puto fuisse Ephoda Samuelis, LXXXV. Sacerdotum quos occidit Doeg, & istius Levitæ, de quibus fit mentio 1 Sam. XXII. Judic. XVIII. Et in hac quidem sententia est Doctissimus Hieronymus, in Hebraicis reliquis Patribus omnibus præferendus, in *Epist. ad Marcellam*; ut etiam crediderit Samuelem ideo Ephod habuisse, quod fuerit Levita: & quotiescunque in S. Scriptura sermo fit de Ephodo, id semper de aliqua veste Sacerdotali intelligi debere. Sed, cum venia doctissimi viri dictum sit, errat Hieronymus. Nam David nec Levita nec Sacerdos fuit, & tamen Ephodo cinctus erat. Levitæ nullam habebant prorsus vestem sacerdotalem. Nec ullus Sacerdos Ephodum sacerdotale gerebat, præter Sum-

mum Pontificem. Uno verbo, nullum Ephod Sacerdotale ex puro lino factum erat. Alii itaque credunt Ephoda illa fuiſſe tantum veſtes aliquas elegantes byſſinas, quales viri honoratiores gerere ſolebant. In hac ſententia ſunt Kimchius, & Rabbi Levi Ben Gerſon ad I. Sam. XXII. XVIII. ut ut non plane recedant a ſententia Hieronymi, quo nomine etiam refutari videntur ab Aben Ezra Exod. XXVIII, VI. Putant enim illi, viros iſtos, quos Doeg occidit, dignos fuiſſe ut portarent Ephodum, quod Aben Ezræ non placet; cum nemo dignus fuerit ut hoc veſtimentum gereret quam ſolus Pont. Maximus. Sed per *Ephod bad* S. Scripturam intelligere, veſtem aliquam virorum honoratiorum, ipſi etiam teſtantur Seniores II. Sam. VI. verſ. XV. Ubi pro *Ephod bad* habent: καὶ ὁ Δαβὶδ ἐνδεδυκὼς στολὴν ἔξαλλον *Et David indutus erat ſtola eximia.* Eſt itaque illis *Ephod* nihil aliud quam *ſtola.* Idem plane videtur intelligere Chaldæus Jonathan, cum habeat כרדוט רבוץ *cheirodotam byſſinam*: כרדוט vocem eſſe Græcam, χειροδωτὸν, ſed verpulorum more corruptam, minime dubito. Ideo & Thamaris veſtem, quam ſuo loco oſtendimus eſſe tunicam manicatam, ſive χειροδωτὸν, eodem vocabulo כרדוט exprimit. Eodem igitur ſenſu, ut omnes Iſraelitæ, ſaltem honoratiores, habebant כתונה/מעיל/אבנט &c. eodem ſenſu etiam habuiſſe videntur אפור, quod ſcilicet & forma & materia a Sacerdotali multum diſcreparet.

CCCCLII. Judicum cap. XVII. & cap. XVIII. etiam fit mentio de quodam Mica, cui erant ædes Deorum & qui Levitam conduxit ut ei eſſet Sacerdos eique fecit אפור תרפים ופסל *Ephodum Teraphim & Idolum.* Cujus autem formæ & materiæ illud Ephod fuerit, non dicitur. Ut ut ſit, tunc temporis nullus fuit Rex in Iſraele & unuſquiſque pro arbitrio ſuo vivebat. Cum itaque ex Levita Sacerdotem fecerint contra legem & *Theraphim ſculptile*, puto & ipſum Ephodum quoque plane aliud genus veſtimenti, quam Ephodum Summi Hebræorum Pontificis fuiſſe. Sed de hoc Ephodo, ut & præcipue de Theraphim, plura dicemus infra, ubi etiam examinabimus *Ephod & Theraphim* Hoſeæ cap. III. IV. Tandem etiam mentio fit de *Ephodo fuſilis auri* Eſaiæ XXX. XXII. Sed per illud Ephod Propheta proculdubio nihil aliud intelligit quam *tunicam*, aut pallium, aut aliud etiam aliquod genus veſtimenti quo Deorum ſtatuas veſtire ſolebant Idololatræ. Quid quid eſt, manifeſtum eſt *Ephodum* nomen fuiſſe alterius veſtimenti, præter illud quod gerebat Summus Pontifex.

Coroni-

CCCCLIII. Coronidis loco hic addam mirificam plane descriptionem Ephodi, quam nobis dedit Suidas in voce *Ephod*. Ἐφούδ. τὸ μὲν ὄνομα ἑβραϊκὸν, ἑρμηνευόμενον δήλωσιν ἢ λύτρωσιν σημαῖνον. τὸ δὲ εἶδος αὐτοῦ σπιθαμαῖον ἦν. ὕφασμα δίκην περιστηθίου ἐκ χρυσονήμου τέχνης ποικίλης πεποιημένον. καὶ ἐν μὲν τῷ μέσῳ εἶχεν ὥσπερ ἀστέρα ὁλόχρυσον. ἑκατέρωθεν δὲ αὐτοῦ, δύο σμαράγδους ἔχοντας ἀνὰ ἓξ τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τῶν σμαράγδων, λίθον ἀδάμαντα. ἡνίκα γοῦν ἔμελλεν ὁ ἱερεὺς ἐρωτᾶν τὸν θεὸν περί τινος κεφαλαίου, ἐδέσμει αὐτὸ ἐν τῇ ἐπωμίδι, κατὰ μέσον τοῦ στέρνου. καὶ ἐπετίθει τὰς χεῖρας αὐτοῦ ὑποκάτωθεν. καὶ εὑρίσκετο ἐν ταῖς παλάμαις αὐτοῦ ἐξηπλωμένον ὥσπερ πυξίον. καὶ ἀποβλέπων εἰς τὸ ἐφοὺδ, ἠρώτα τὸν θεὸν τὸ ἐρώτημα. καὶ εἰ μὲν ἀρεστὸν ἦν τῷ θεῷ τὸ ἐρώτημα, εὐθέως ἔστραπτεν ὁ ἀδάμας λίθος, καὶ ἐφεγγοβόλει ἀκτῖνας ἐκπέμπων. εἰ δὲ οὐκ ἦν ἀρεστὸν, ἔμενεν ἐν τῇ ἰδίᾳ τάξει ὁ λίθος. εἰ δὲ ἔμελεν ὁ θεὸς εἰς μάχαιραν παραδιδόναι τὸν λαὸν, ἐγένετο αἱματώδης. εἰ δὲ θανατικὸν ἔμελεν, ἐγένετο μέλας. Ephud. *Hoc nomen quidem Hebraum est, & significat doctrinam & redemptionem. Forma autem ejus erat instar spithama* (i. e. magnitudine aut longitudine spithamæ) *Tela erat instar pectoralis ex aureis filis arte variegatoris factum. Et in medio habuit quidem veluti stellam totam auream, & utrimque duos Smaragdos, quorum uterque sex de duodecim tribubus Israeliticis insculptas habebat, & inter duos Smaragdos lapidem adamantem. Quum autem Sacerdos Deum de re aliqua interrogaturus esset, illud* (Ephodum, aut potius illum adamantem) *allegavit Epomidi* (humerali) *in medio pectoris. Et manus ei supponebat, ut inveniret in palmis suis explanatum tanquam in buxea tabula. Et inspiciens in Ephodum, rogabat Deum super quæstione* (proposita.) *Si autem res de qua quærebatur Deo grata erat, confestim fulgorem emisit lapis Adamas, & fulgidos radios ejaculabatur. Si autem non grata erat res* (de qua quærebatur) *lapis in suo statu remanebat. Si Deus forte populum gladio tradere voluisset, factus est* (adamas) *sanguineus. Si mortalitatem immissurus esset, niger factus est.* Videtur doctissimus Grammaticus per suum ἐφοὺδ intelligere *Pectorale* potius quam Ephodum. Ephodum autem ipsum vocat ἐπωμίδα, more Græculorum. Sed non minus peccat in descriptione illa, sive *Ephodum* sic proprie dictum, sive *Pectorale* intelligat: quod satis clare ostendimus, & adhuc clarius patebit.

Cap. VII.

DE חשן PECTORALE.

חשן Choschen *sive Pectorale. Ejus praeceptum. Variae versiones. Ejus materia eadem quae Ephodi. Eademque ornamenta. Forma Pectoralis.* זרת Zereth, Spithama. חצי אמה *Locus Ezechielis* XLIII. XIII. XVII. *Kimchius, Septuaginta, Iosephus & Maimonides allegati. In rebus sacris non semper intelligi debere duplum. Pectorale* רבוע quadratum, & כפול duplicatum. *Intus cavum. Duplicatum ob firmitatem. Pectorale pretiosissimum omnium vestimentorum. Hinc* טחשית *dictum. In Pectorali quatuor annuli aurei. Duo inferiores introrsum spectabant. Superioribus annulis catenae aureae affixae. pectorale solum catenas habuit, non Ephodum.* שרשרות מגבלות κροσσωτὰ, fimbriae *male dicuntur. Catenae cur* שרשרות *dictae?* שרש Radix. *Opere plexili factae erant.* ἔργον πλοκῆς מעשה עבות *cur* מגבלות *dictae?* גבל & חבל *Belgis* **een Kabel**. *Catenae annectebantur lapidum fundis aureis in humeralibus. Varii auctores. Pectorale qua ratione Ephodo appensum fuerit? Pectorale ab Ephodo non erat separandum. Tabula repraesentans pectorale. Explicatio Tabulae. Pectorali simile quid habebant Salii apud Romanos.* Ancilia. *Sacerdotes Aegyptiorum. Varii auctores. Pectorale* XII. *gemmis ornatum erat. Fundis aureis gemmae inclusae erant.* משבצות fundae. πλινθίοι. מלא implere lapidibus *quid? Mirifica versio Iosephi de textura secundum lapides. Gemmis insculpta erant nomina* XII. *tribuum.* פתוחי חותם Sculptura sigilli. *Qua arte caelatae sint gemmae? Utrum ordinaria gemmariorum? An extraordinaria?* שמיר Samir. *Vermis adhibitus ad findendos & dolandos lapides ad structuram Templi, & ad caelandos lapides in S. Vestitu.* De Samir *Talmudicorum aliorumque Iudaeorum varia commenta. Varii auctores & loca scripturae allegantur.* שמיר Samir σμίρις & σμιρίτης. Smiridis *pulvere gemmae poliuntur & caelantur. Quo ordine* XII. *nomina gemmis insculpta fuerint?* כתולדותם *quid? Utrum eodem ordine, quo in humeralibus? Sententiae Abarbanelis, Baal Hatturim, Targum Ierusa-*

Ierusalemitanum, Chaldæi, Rabboth & aliorum. Verus sensus verborum כתולדותם secundum generationes eorum. *Verus ordo quo* XII. *nomina sculpta erant. Iosephus, Maimonides & Iarchius allegantur, Omnes literæ Alphabeti in gemmis reperiebantur. Quo modo literæ* חטצק. *Præter duodecim nomina tribuum reperta fuisse etiam, (secundum quosdam) nomina* אברהם׳ יצחק׳ יעקב, *&* שבטי יה, *denique* שבטי ישורין. *Varia utriusque loca Gemaræ, Ialkut, Rabboth & aliorum allegantur. Opinio Rabbi Bechai & Baal Hatturim. In quolibet lapide sex fuisse literas, in toto Pectorali septuaginta duas.*

CCCCLIV. HActenus de *Ephodo*, jam *Pectorale* detexendum erit. Hebræis dicitur חשן *Choschen*, & nonnunquam חשן המשפט. *Choschen Mischpat.* Præceptum ejus exstat Exodi XXVIII. XV. & XXXIX. Chaldæus habet חשן דינא *Choschen dina.* Septuaginta λόγιον τῆς κρίσεων. Josephus λόγιον. Vulgatus *Rationale judicii.* Hieronymus *Rationale.* Lutherus Ampt schiltlein. Belgæ: **een Borst-lap des gerichts.** Galli *Pectoral du jugement.* Arabs جبة الحكومة *Indumentum Iudicii:* est enim جبة *lorica brevis*, ut habet Gigæus.

CCCCLV. Materia Pectoralis eadem est quæ & Ephodi. Factum enim erat: כמעשה אפוד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר *sicut opus Ephodi, ex auro hyacinthino, purpura, coccino, & bysso retorta.* Easdem etiam figuras intextas habuit ad ornatum, quales conspiciebantur in Ephodo: erat enim מעשה חשב *opus artificiosissimum*, ut loquitur Moses. De מעשה חשב nos satis suo loco.

CCCCLVI. Forma erat quadrata, longitudine & latitudine spithamæ. Sic enim Moses versu XVI. רבוע יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו *Quadratum erit duplicatum, longitudine spithamæ & latitudine spithamæ.* זרת *spithamam* significare discimus ex Ezech. XLIII. vers. XIII. collato cum versu XVII. Ubi זרת explicatur per חצי אמה *dimidium cubiti.* Eodem sensu explicatur a Kimchio in libro Radicum: dicit enim זרת significare *tres palmos*, sive *duodecim digitos.* Hinc Septuaginta pro זרת ponunt σπιθαμὴν *palmum.* Germanis ein spanne idem ac Græcum σπιθαμή, aut ab extensione manus & digitorum, quod Germanis est spannen. Optime etiam Josephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. Pectorale vo-

cat περίτμημα σπιθαμῆς τὸ μέγεθος, *frustum magnitudine spithamæ.* Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. formam τοῦ חשן sic describit: ארחו אמה ורחבו זרת וכופלן לשנים נמצא זרת על זרת מרובע *Ejus longitudo est cubitus, & latitudo ejus spithama. duplicatur in duo, & sic reperitur quadratum spithamæ.* Est igitur spithama dimidium cubiti, quod ex Ezechiele jam modo audivimus: quam proportionem etiam natura docet. Et sane spithama justam continet mensuram ad tegendum pectus viri, quod experientia satis notum est. Ubi notandum, in sacris non semper intelligi debere duplum (ut vulgo explicant auctores) alias Pectorale integrum cubitum, sive quatuor palmos debuisset continere; quod esset absurdissimum: cum viri pectoris latitudo hoc non patiatur, nisi dicamus humeralia Ephodi etiam tecta fuisse Pectorali, quod nemo sanæ mentis affirmabit.

CCCCLVII. Non tantum quadratum erat Pectorale, sed & duplicatum. רבוע יהיה כפול *quadratum erit duplicatum* ut ait Moses. Non erat contextum quadratum, sed integrum cubitum, sive duas spithamas longum, & spithamam unam tantum latum, deinde duplicatum, atque sic quadratum erat, ut modo ex Maimonide audivimus. Revera aliter explicari non potest illud רבוע יהיה כפול *quadratum erit duplicatum.* quorsum enim τὸ כפול nisi hoc sensu? Ex his necessario sequitur Pectorale intus fuisse cavum, ut non male comparatum fuerit marsupio, ejusque usum præstare potuerit. Utrum autem ad latera consutum, aut alio modo clausum, an vero apertum fuerit undique, aut in aliquo latere, nemo facile dixerit. Clausum tamen fuisse, excepto unico latere, instar marsupii, per quod ei indi possint nescio quæ imagunculæ, quas *Urim & Thummim* fuisse credunt, nonnulli tradiderunt. Sed de ista opinione nos plura infra. כפול *duplicatum* fuisse multi crediderunt, ob firmitatem, ne facile laceraretur, quod fieri alias potuisset propter onus, cum ei tot lapides pretiosi, & tot fundæ aureæ, tot annuli & catenulæ adhæserint, ut satis habuerit ponderis.

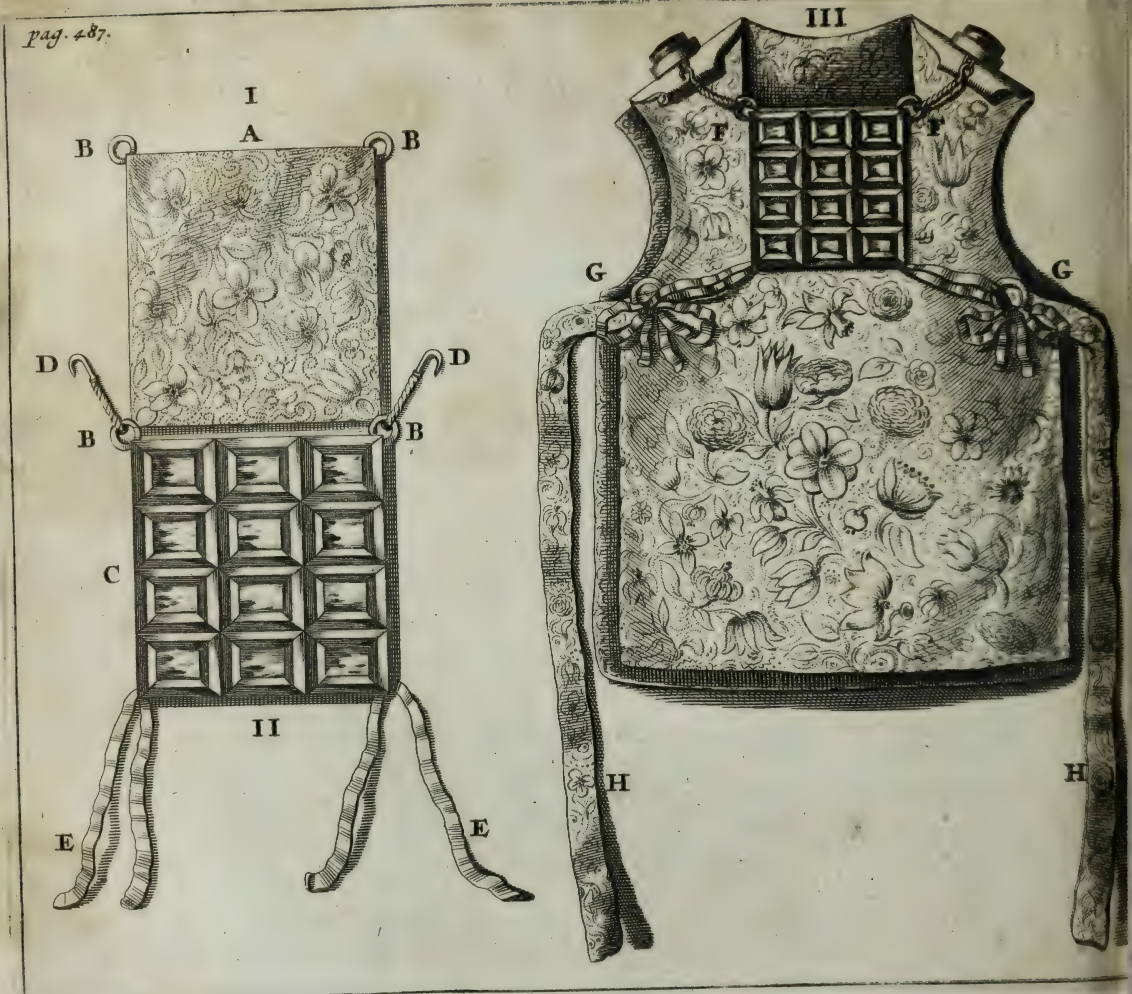
CCCCLVIII. Omnium vestium hoc genus vestimenti fuit ornatissimum & pretiosissimum: eo usque aureis catenulis, annulis & lapidibus pretiosis ornatum, ut magis ornamentum quam vestimentum videretur. Hic non raro a Judæis תכשיט *ornamentum* magis quam בגד *vestis* vocatur: cum revera vix & ne vix quidem usum

uſum veſtis præſtiterit, ſed merum fuerit ornamentum ad gloriam, & decus Summi Pontificis. Sed ornamenta iſta jam ſub incudem revocanda ſunt, & primo aurea deinde gemmea.

CCCCLIX. Primum itaque docet Moſes *Pectorale* habuiſſe quatuor annulos, in quolibet ſcilicet angulo unum. De duobus annulis in ſuperioribus angulis hæc habet Moſes: verſu XXIII. ועשית שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות על שני קצות החשן : *Et facies duos annulos aureos, & adaptabis eos duobus angulis Pectoralis.* Et verſu XXVI. de annulis in inferioribus partibus Pectoralis. ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה : *Et facies duos annulos aureos, & pones eos ad duos angulos Pectoralis ſuper oras ejus, e regione Ephodi introrſus.* Hic per שפתו *oram ejus* intelligit infimas oras Pectoralis, quod eo manifeſtius eſt, quoniam de ſuperioribus jam ſermonem fecerat. Inferiores autem hi annuli non conſpiciebantur integri, introrſus enim erant e regione Ephodi, ut quaſi laterent inter Ephodum & Pectorale.

CCCCLX. Duobus autem ſuperioribus annulis *catenulæ* infixæ erant, quibus adnecterentur fundis aureis. De his catenulis Moſes verſu XXII. ועשית על החשן שרשרת גבלת מעשה עבות זהב טהור *Et facies Pectorali catenas æquabiles opere plexili, ex auro puro.* De his catenis mentionem jam fecerat Moſes verſu XIV. ubi de Ephodo: ושתי שרשרת זהב טהור מגבלות תעשה אותם מעשה עבות ונתת את שרשרות העבתות על המשבצות : *Et duas catenas auri puri æquabiles facies illas, opere tortili* (plexili) *& aptabis catenas tortiles fundis.* Sunt qui crediderunt de aliis catenis agi verſu XIV. quam verſu XXII. Quaſi Moſes priori loco deſcripſiſſet catenas Ephodi; poſteriori autem catenas Pectoralis: atque ſic quatuor fuiſſe catenas. Sed errant, quicunqne hoc crediderunt. Ephodum nullas peculiares habebat; ut in toto ſacro veſtitu præter duas catenas non fuerint, nec pluribus opus erat, ut Pectorale Ephodo adnecteretur. Pectorale ſolum duas habebat de quibus verſu XXII. Optime igitur Jarchius ad hunc verſum monet, hic agi de iiſdem catenis, de quibus mentio fit verſu XIV. priori loco Moſem catenas iſtas leviter tantum attigiſſe, ut conſtaret Ephodi fundis eas aptatas fuiſſe, ad portandum *Pectorale*: Sed hic de iis agi tanquam proprio ſuo loco, cum factæ fuerint propter Pectorale magis quam propter Ephodum.

CCCCLXI. Dicuntur autem primo: שרשרות גבלות Græci pro שרשרות habent κροσωτὰ *fimbrias.* Sed an recte, docti viderint, cum fimbriæ talem usum non soleant præstare, qualem habent catenulæ, & cum magis ad infimas oras adnecti soleant, quam parti superiori. Vocantur שרשרות a voce שרש quæ *radicem* significat; ideo quidem, ut animadvertit *Iarchius*, quia factæ erant instar radicum arborum: ut eodem modo quo arbores in terra suis radicibus retinentur, sic & Pectorale per has catenulas Ephodo adnecteretur: deinde hoc modo indicatur, has catenas non habuisse multos annulos, sed constitisse pluribus filis aureis nexis & plexis instar funium, quales etiam fere erant *radices* arborum. Eadem de causa Moses addidit: מעשה עבות, quod Septuaginta ἔργον πλοκῆς *opus plexile* reddunt. Abarbanel catenas illas factas fuisse docet בארינה *per texturam.* Sed per *texturam* proculdubio intelligit ἔργον πλοκῆς *opus plexile*, nam ea quæ nectuntur & plectuntur, etiam texi dicuntur, uti ostendimus lib. I. cap. XVI. Hoc Germani dicerent flechten a voce Hebræa כפל *caphal* per metathesin literarum, unde & Græcorum πλέκειν. Jarchius habet מעשה קליע *opus implexum.* Bartenora eodem modo explicat; ideo dicit vocari מגבלות a גבל *fune*, quia erant instar funium. ואפשר לפרש מגבלות על מעשה השרשרות שלא תהיינה עשויות חוליות חוליות על צורות השלשאלות של ברזל אשר יאמרו בהם השבוים אך יהיו קלועים בחוטי זהב עד שתהינה עבות כדרך מעשה גבלות: *Potest etiam* מגבלות *explicari de catenis, quod non constiterint ex pluribus articulis, ad formam catenarum ferrearum, quibus vinciuntur captivi, sed plexæ erant ex filis aureis, ut densæ essent instar funium.* Ex his satis manifesto constat quid significet vox מגבלות id est *funes*, prout גבל non minus quam חבל (ג & ח permutantur) funem significat, unde & Belgæ **een Kabel** dicere solent. Sunt tamen qui putant מגבלות significare *æquabiles*; quia catenæ illæ æquales erant magnitudine; aut quia certum aliquem terminum attingebant; dependebant enim ab humero usque ad *Pectorale*: aut etiam denique quia spatium aliquod terminabant inter fundas aureas & annulos Ephodi, quæ est sententia Abarbanelis, ואמר מגבלות תעשה אתם להגיד שיגביל המרחק שיש בין המשבצות ובין טבעות האפוד: *Et dixit* facies eas מגבלות *ad indicandum quod terminent distantiam, quæ est inter annulos Ephodi.* Catenulæ istæ infixæ & adnexæ erant suis extremitatibus annulis superioribus Pectoralis, versu XXIV. ונתתה את שתי עבותות הזהב על שתי הטבעות

ונתתה את שתי עבותות הזהב על ...
הטבעות

: הטבעות אל קצות החשן *Et pones duas catenas tortiles aureas in duos annulos in extremitate Pectoralis.* Sed quemadmodum catenulæ annulis pectoralis adhærebant, ita etiam fundis aureis quibus lapides pretiosi insiti erant, in humeralibus adnectebantur catenulæ suis extremitibus reliquis; ut ita pectorale dependeret a fundis aureis sed per catenulas portaretur. Hoc indicat Moses cum mox addat versu xxv. את שתי קצות שתי העבתת תתן על שתי המשבצות ונתתה על כתפות : האפד אל מול פניו *Et duas extremitates catenarum impones duabus fundis, & adaptabis eas humeralibus Ephodi extrorsus.*

CCCCLXII. Ex his quæ jam dicta sunt facile constabit, qua ratione *Pectorale* Ephodo appensum fuerit: extremitates scilicet superiores catenarum fundis aureis in humeralibus infixæ erant, ut inde totum *Pectorale* dependeret, per superiores suos annulos, quibus adnexæ erant catenarum extremitates inferiores. Pectoralis annuli inferiores annulis humeralium circa Ephodi cingulum hyacinthinis vittis alligabantur & constringebantur: quod patet ex versu xxviii. וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת : להיות על חשב האפוד *Et adducent pectorale per annulos Ephodi vitta hyacinthina, ut sit super cingulum Ephodi.*

Additur tandem eodem versu: ולא יזח החשן מעל האפוד *Et non separabitur pectorale ab Ephodo.* Quod Hebræorum sapientes ita intelligunt, quasi pectorale nunquam debeat separari ab Ephodo etiam extra ministerium; ita quidem ut is qui separasset piaculum commisisset, & quadraginta plagis cædi meruisset. Gemara *Massechet Ioma cap.* vii. וא״ר״א המזיח חשן מעל האפוד המסיר בדי : ארון לוקה *Dixit doctor Acha, si quis removerit Pectorale ab Ephodo, aut vectes ab Arca, plagis* (xl.) *percutietur.* Vide etiam Maimonidem *Hilch. Kele Hammikd. cap.* ix. Nunquam itaque vestiebatur Ephodum, quin & simul vestiretur Pectorale. Sed omnia quæ dicta sunt sequens tabula ob oculos ponet.

EXPLICATIO TABULÆ.

A. Prima figura exhibet ipsum חשן sive *Pectorale* separatim, & interiorem partem versus pectus Sacerdotis, ut omnes quatuor annuli conspici possent.

B. Quatuor annuli pectoralis טבעות החשן

C. Se-

C. Secunda figura exhibet pectorale cum pretiosis suis lapidibus quatuor ordinibus dispositis, ita ut singulus ordo tres lapides contineat.

D. Duæ *Catenulæ aureæ* שרשרות מגבלות.

E. Duæ vittæ hyacinthinæ procedentes ex duobus annulis inferioribus, quibus pectorale Ephodo alligatur.

Tertia figura exhibet Pectorale Ephodo adhærens.

F. Duæ שרשרות מגבלות *catenulæ æquabiles*, superius fundis aureis in humerali affixæ, & inferius annulis superioribus Pectoralis.

G. Duo annuli pectoralis, alligati vitta hyacinthina duobus annulis Ephodi, paululum supra חשב האפד *cingulum Ephodi.*

H. חשב האפד *Cingulum Ephodi.*

CCCCLXIII. Huic Pectorali simile quid habuerunt Salii Sacerdotes apud Romanos: qualia erant eorum *Ancilia*, quæ supra tunicam pictam in Pectore gestabant. Dionysius Halicarnassæus *Antiquit. Rom. lib.* II. χιτῶνας ποικίλους χαλκέαις μίτραις κατεζωσμένοι. *Tunicas variegatas, æreis balteis cingebant.* Per *æreos balteos* intelligit proculdubio *Ancilia*, tanquam Pectorale, non minus quam balteos. Hoc sane docet Livius *lib.* IV. Tunicæ quæ pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum Pectori tegumen. Videntur itaque *Ancilia* habuisse ænea quædam cingula, quibus corpori supra tunicam alligabantur. De iisdem *Ancilibus* & *balteis* latis æneis Saliorum multa habet Plutarchus *in Numa.* τὰς ἱερὰς πέλτας ἀναλάβωσιν ἐν τῷ Μαρτίῳ μηνὶ, φοινικοῦς μὲν ἐνδεδυμένοι χιτωνίσκους, μίτραις δὲ χαλκαῖς ὑπεζωσμένοι πλατείαις, καὶ κράνη χαλκᾶ φοροῦντες, ἐγχειριδίοις δὲ μικροῖς τὰ ὅπλα κρούοντες. (Salii) *mense Martio, Phœniceis tunicis vestiti, & latis balteis æneis cincti, galeasque æneas ferentes, cum parvis pugionibus, quibus percutiebant.* Quomodo e cœlo demissum sit primum *Ancile*, & ob quam causam ita dictum sit, ibidem Plutarchus fuse docet. Veram Ancilium figuram exhibent nummi Augusti, cum hac inscriptione P. STOLO. III. VIR. & ANCILIA. ut & Anton. Pii, ut videre est in Nummis Arschotanis, & apud Choulium. De cæteris ornamentis, quæ in Pectore gestare solebant Ægyptiorum Sacerdotes & alii, infra plura dicemus, ubi de *Vrim* & *Thummim* agendum erit. De Saliorum Ancilibus vide etiam Virgilium *Æn. lib.* VIII.

Hinc exultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extulerat.

Pretio-

CCCCLXIV. Pretiosissimis lapidibus ornatum erat Pectorale, duodecim scilicet, quot erant tribus Israelitarum. Atque ita fuerunt distributæ gemmæ illæ, ut quatuor darentur ordines per totum Pectorale, & in quolibet ordine tres lapides. Sic enim versu XVII. ומלאה בו מלאת אבן ארבעה טורים וגו׳ *Et implebis illud impletione lapidis, quatuor ordinibus, &c.* Postea explicabitur, quinam in quolibet ordine.

CCCCLXV. Inclusi autem erant hi lapides fundis aureis, eodem modo quo gemmæ in annulis contineri, & fundis, sive palis aureis includi solebant: quod intelligit Moses versu XX. משבצות זהב יהיו במלואותם: *fundæ aureæ erunt, quibus continebuntur.* Libro I. cap. XVII. jam docuimus quid significet vocabulum משבצות? *fundas* scilicet, quibus lapides in annulis aureis continentur: atque ideo dictam esse tunicam interiorem כתנת תשבץ quasi diceres *tunicam fundis consitam*, quia ita contexta erat variis πλινθίοις quasi ornata fuisset fundis & palis, quibus gemmæ includuntur verbo מלא *implere.* ומלאת בו מלאת אבן & *implebis illud impletione lapidis*: quia scilicet fundæ illæ lapidibus impletæ erant: quo sensu etiam explicantur verba ista a Jarchio, nam ad hæc verba commentatur: על שם שהאבנים מלאות גומות המשבצות המתיקנות להן קורא אתן בלשון מלואים: *Quia lapides replent profunditates fundarum ipsis adaptarum ideo exprimit eos verbo repletionis.* Abarbanel Parascha תצוה observat, Mosen hic loqui de impletione lapidis in singulari, non autem lapidum in plurali: quod omnes scilicet lapides ita repleverint Pectorale, quasi omnes fuerint unicus tantum lapis. Mirifica plane est versio Septuaginta Interpretum; nam hæc verba: ומלאת בו מלאת אבן sic verterunt: Καὶ καθυφανεῖς ἐν αὐτῷ ὑφάσματα κατὰ λίθον. *Et contexes in eo* (Pectorali) *texturas secundum lapidem.* Sane quomodo hoc intelligant, & quid per ὑφάσματα *texturas* suas velint, fateor me ignorare, nisi forte eorum mens fuerit: in textura ipsa observatos fuisse ordines quosdam, quibus deinde facilius fundæ aureæ cum suis lapidibus adaptarentur. Sed lubentissime accedo sententiæ Abarbanelis; qui putat ita omnes istos lapides insitos fuisse quasi unicus tantum fuisset lapis. Proculdubio omnes istæ fundæ duodecim ex unica massa auri constabant: ita ut unica ista massa auri XII. fundas haberet, quibus singulis gemma indita erat, prout fieri solet ab aurifabris.

CCCCLXVI. Hisce autem gemmis insculpta erant nomina filio-

rum Jacobi: ut ſingulus lapis nomen unum contineret. verſu xxi. והאבנים תהיין על שמות בני ישראל שתים עשרה על שמתם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט׃ *Et lapides erunt ſecundum nomina filiorum Iſraelis duodecim, ſecundum nomina eorum, ſculptura ſigilli, quiſque ſecundum nomen ſuum erit, pro duodecim tribubus.* Hæc verba ſatis ſunt clara: nempe ſingulo lapidi inſculptum fuiſſe nomen alicujus filii Jacobi, capitis ſcilicet alicujus tribus, ita ut quemadmodum xii. tribus, ſive filii Iſraelis fuerunt, ita & duodecim lapidibus totidem nomina tribuum inſculpta fuerint. Sculpta autem erant פתוחי חותם *ſculptura ſigilli*, id eſt eadem arte qua & ſigilla inſculpi ſolebant. Sed de his etiam vide capite præcedenti, ubi de lapidibus in Ephodi humeralibus.

CCCCLXVII. Notandum hic eſt, ex ſententia Judæorum, gemmas haſce cælatas eſſe non vulgari arte, quemadmodum id vulgo fieri ſolet; ſed vermiculo aliquo, quem שמיר *Samir* vocant, cujus virtute etiam lapides cæſi ſint ad ædificationem Templi. Scilicet *Samir* eſt vermis inſtar grani hordei, creatus veſpera Sabbathi, inter decem iſtas res, quæ tunc temporis creabantur, hominibus demum notus factus tempore Salomonis, & per ejus ſapientiam. Animalculum, ut ut molliſſimum inſtar omnium vermium, tanta tamen vi præditum, ut duriſſimas etiam rupes & montes & marmora & adamantes diffindere nullo negotio queat. Cum itaque Rex Salomo templum ædificare decreviſſet, e ſaxis & marmoribus exquiſitiſſimis, nullo adhibito ferro, aquilæ mandat ut hunc vermen ex paradiſo adferret (niſi forte allatus ſit ab Aſmodæo Rege Dæmonum) quo facto, & verme hoc lapidibus & ſaxis adhibito in partes diſſilire ad quæſitam formam omnia coegit, & polivit, unde templum extructum eſt. Sed Deo jam notus erat & Moſi, cum ejus opera etiam tabulæ legis & gemmæ Ephodi expolitæ & cælatæ fuerint. Servatus quoque fuit in arca plumbea furfuris Plena, uſque ad vaſtationem templi primi. Hoc igitur vermiculo (non ordinaria arte gemmariorum) non tantum expolitæ ſunt gemmæ pectoralis, ſed & nomina duodecim tribuum inſculpta. Si quis putet hæc eſſe fabuloſa, ne in errore hoc impio pereat, conſulat, ſi ei datum eſt, magiſtrorum traditiones Codice *Cholin cap.* iii. *Sota cap.* ix *Gittim cap.* vii. *Pirke Avoth cap.* v. & alios. Quamvis Traditiones iſtas legerim & examinaverim, mihi tamen ſunt putidæ fabulæ & nugæ, ſolis Judæis dignæ.

1 Reg.

1 Reg. VI. VII. non legimus lapides politos & dolatos fuiſſe opera ꝫ *Samir*, nec tabulas legis, nec gemmas pectoralis. Mentio quidem fit ꝫ שמיר *Samir* Ezech. III. IX. Eſ. V. VI. & X. XVII. & alibi. Sed aut ſenticetum ſignificat, aut lapidem duriſſimum. Uno verbo שמיר quando ſumitur pro lapide, ſignificat *Smiridem*, Græcis dictus σμίρις & σμιρίτης. Smiridis autem pulverem adhiberi ad poliendas & cælandas gemmas norunt & teſtantur auctores, qui ſcripſerunt de gemmis & lapidibus. Videatur Boetius, De Laetius & alii. Hoc pulvere (niſi quædam & pulvere adamantino) & S. Pontificis gemmæ proculdubio arte gemmariorum, in qua docti erant Belzeleel & Oliahabus, cælatæ ſunt, unde fabula de verme *Samir*. De *Samir* plura ſi quis ſcire deſiderat, adeat Buxtorfii Lexicon, & Bochartum *de Animal. Tom.* II. *lib.* IV. *cap.* XI.

CCCCLXVIII. Quo ordine nomina illa lapidibus inſculpta fuerint, non dicitur expreſſis verbis, ſed tantum: *quiſque ſecundum nomen ſuum.* Capite præcedenti, ubi de iiſdem nominibus in duobus lapidibus Ephodi humeralibus egimus, audivims, omnia iſta nomina ſculpta fuiſſe כתולדותם *ſecundum generationes eorum.* Quomodo autem verba illa varie ab interpretibus intelliguntur ibi oſtendimus. Abarbanel ad legem Paraſcha Thezave, in ea quidem eſt ſententia, nomina in pectorali non eodem modo fuiſſe diſpoſita, quemadmodum in lapidibus humeralis, ſed ſecundum vexilla tribuum Iſraelis Num. cap. II. Sic enim ille:

והנה באפוד צוה שיהיו שמות השבטים בשני אבנים מפני שהיתה הכוונה האלהית שהיו שמות השבטים בשתי כתפות הכהן כדי שבנשיאות כפיו יתפלל עליהם ויברכם ומפני זה היו ששה משמותם בכתף אחד וששה משמותם בכתף האחר ולא היה בעבור בד׳ טורים מסודרים אבל בחשן שהיה מקום לטורים צוה יתברך שישימו אבנים בארבעה טורים כנגד ארבעה דגלים שנחלקו בהם השבטים במדבר כי היו בכל דגל שלשה שבטים כמו שיתבאר בסדר במדבר סיני וכן בחשן היו שלשה אבנים בכל טור כנגד שלשת השבטים ההם ולזה נטו חכמים ז״ל במדרש ולכן אחשוב אני שלא היו מסודרים שמות השבטים בחשן כמו שנולדו אלא כמו שהיו דגלים כי היו בטור האחד יהודה יששכר וזבולן כמו שהיה בדגל מזרח׃ ובטור השני ראובן שמעון וגד כמו שהיה בדגל תימנה׃ ובטור השלשי אפרים ומנשה ובנימין כמו שהיה בדגל ימה ובטור הרביעי דן אשר ונפתלי כמו שהיה בדגל צפונה ומפני שלא נכתבו ולא הונחו בחשן כסדר תולדותם אלא כסדר הדגלים לכן לא נאמר בחשן כתולדותם כמו שנאמר באפוד׃

Ecce in Ephodo erat mandatum, ut nomina duodecim tribuum in duobus lapidibus ſculperentur, quia Deus voluit ut nomina tribuum eſſent

 in

in duobus lapidibus humeralium Sacerdotis, ut in elevatione manuum pro eis oraret, vota conciperet: ideoq; ſex nomina eorum erant in unoquoq; humero, non autem erant quatuor ordinibus diſpoſita. Sed quia in Pectorali locus erat ordinibus, juſſit Deus, ut lapides diſponerentur quatuor ordinibus, ſecundum quatuor vexilla, quibus diſtinguebantur tribus in deſerto; erant enim in unoquoq; vexillo tres tribus, quemadmodum conſtat, ſectione Bemidbar Sinai. *Sic in Pectorali erant tres lapides in ſingulo ordine, pro tribus iſtis tribubus. Eo etiam propendent Sapientes noſtri beatæ memoriæ, in ſuis expoſitionibus. Ideo ego exiſtimo nomina tribuum non fuiſſe diſpoſita in Pectorali quemadmodum nati erant,* (ſecundum ætatem filiorum Jacobi) *ſed quemadmodum vexilla erant diſpoſita. Erant autem in primo ordine* Jehuda, Iſchaſcar, & Zabulon, *prout erant in vexillo Orientali. In ſecundo ordine erant,* Ruben, Schimeon & Gad, *ut erant in vexillo Occidentali. In tertio ordinde erant,* Ephraim, Menaſſeh, & Benjamin, *ut in vexillo Meridionali. Et in quarto ordine erant,* Dan, Aſcher, & Nephtali, *ut in vixillo Septentrionali. Et quia non ſcribuntur nec diſponuntur in Pectorali ſecundum ordinem nativitatis ſed ſecundum ordinem vexillorum, ideo in Pectorali non dicitur:* ſecundum generationes eorum, *quemadmodum dicitur in Ephodo.*

Igitur ſecundum Abarbanelem nomina illa hoc ordine ſcripta erant:

זבולן	יששכר	יהודה
גד	שמעון	ראובן
בנימין	מנשה	אפרים
נפתלי	אשר	דן

Sed

Sed hæc ab Abarbanele gratis dicuntur; nullam enim adfert sufficientem rationem, nec auctoritatem qua sententiam suam probaret: immo contrarium apparet ex optimis auctoribus, ut Baal Hatturim Exodi XXVIII. quem mox citabimus, & Targum Jerusalemitanum parascha *Thezave*, Paraphrastes Chaldæus in Cantic. Cantic. cap. V. vers. XIV. *Schemot Rabboth* in eadem *Parascha*; & *Bemidbar Rabboth. Parascha* II. nisi quod tertius ordo parum invertatur, ponitur enim גר *Gad* ante נפתלי *Nephtali*, putarunt in Pectorali nomina scripta fuisse, non quidem secundum ætates sed secundum Matres: ita quidem ut nomina filiorum Leæ duos priores ordines obtinuerint, *Ruben*, *Simeon*, *Levi*, *Iehuda*, *Issascar*, & *Zabulon*. Secundo nomina filiorum ancillarum: *Dan* & *Nephtali*, *Gad* & *Ascher*. Tandem filiorum Rachelis: *Iosephus* & *Benjamin*, prout eundem ordinem observatum volunt in lapidibus Humeralium, ut capite præcedenti ostendimus, hoc modo:

לוי	שמעון	ראובן
זבולן	יששכר	יהודה
גד	נפתלי	דן
בנימן	יוסף	אשר

At si conjecturandum est (cur & mihi non licebit conjecturare) plane alio modo oportet dispositos fuisse filios Jacobi, ita ut priores fuerint filii ancillarum, deinde filii Rachelis, eodem scilicet ordine quo eos disposuit Jacobus Genes. cap. XXXIII.

CCCCLXIX. Non est igitur dubitandum quin plane eodem ordine scripta fuerint nomina filiorum Jacobi in Pectorali, quo reperiebatur in duobus lapidibus humeralium, scilicet כתולדותם *secundum suas generationes*, ut majores natu semper priorem locum obtinuerint, uti ostendimus capite præcedenti paragrapho CCCCXLVI. hoc modo.

 Sane

לוי	שמעון	ראובן
נפתלי	דן	יהודה
יששכר	אשר	גד
בנימן	יוסף	זבלון

Sane hoc ordine ſculpta fuiſſe nomina Patriarcharum docet Joſephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. γράμματα δ' ἐπιτέτμητο πᾶσι τῶν Ἰακώβου υἱῶν, οὓς καὶ φυλάρχους νομίζομεν, ἑκάστου τῶν λίθων ὀνόματι τετιμημένου κατὰ τάξιν, ἣν ἕκαστον αὐτῶν γενήσεως συμβέβηκεν. *Omnibus autem* (lapidibus) *inſcripta erant nomina Iacobi filiorum, quos Principes tribuum vocamus, ſingulo quidem lapidi nomen ſecundum ordinem, quo ſingulus natus erat.* quaſi dicere vellet cum Moſe כתולדותם *ſecundum generationes ſuas.* In hac etiam ſententia fuiſſe videtur Maimonides *Hilch. Kele Hammikd. cap.* IX. nihil aliud enim dicit niſi nomina ſculpta fuiſſe ſecundum ſuas generationes : ומפתח על האבנים שמות השבטים כתולדותם *& ſculpta ſunt in lapidibus nomina tribuum ſecundum ſuas generationes.* Nec aliter intelligitur a Jarchio, nam ad verba illa איש על שמו *quiſquis ſecundum nomen ſuum*, hæc habet כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן· פטדה לשמעון וכן כלם : *Secundum ordinem generationum eorum, pro ordine lapidum, at* אודם *inſcriptum ſit nomen Rubenis* פטדה *nomen Simeonis, & ſic reliqua omnia.* Quicquid igitur diſtinguat Abarbanel inter כתולדותם & על שמותם *Secundum generationes eorum & ſecundum nomina eorum*; periode enim eſt ſive hoc, ſive illud dicas.

CCCCLXX. Cæterum cum prædictio, quæ fieri ſolebat per *Vrim & Thummim*, conſiſteret in certa quadam lectione literarum his lapidibus inſcriptarum, ut quidam Hebræorum Sapientes contendunt, de quo nos plura infra, omnes literæ totius Alphabethi lapidibus inſculpi debebant: at cum in ſolis duodecim nomini-

minibus non omnes reperirentur, (desunt enim literæ חמצק) alia præter duodecim Patriarcharum nomina iis inscripta fuisse tradunt Talmudici; qualia sunt nomina אברהם׳ יצחק׳ יעקב *Abraam Isaac & Iacob*, quæ sculpta erant superne supra nomen ראובן, & שבטי יה, aut, secundum alios, שבטי ישורון infra nomen בנימין Masſechet *Ioma cap.* VII. in fine Gemaræ: כיצד נעשית ר׳יוחנן אומר בולטות ריש לקיש אומר מצטרפות והא לא כתב בהו צ׳די אמר רב שמואל בר יצחק אברהם יצחק יעקב כתיב שם והא לא כתיב ט׳ת אמר רב אחא בר יעקב: שבטי ישורון כתוב שם *Quomodo fiebat?* (responsum per Urim & Thummim) *Doctor Iohannes dicit, literæ eminebant. Resch Lakisch dicit cohærebant. Sed ibi non erat litera Zade. Respondet Doctor Samuel filius Isaac, Abraham Isac Iacob ibi scriptum erat. Sed non scriptum erat Theth. Respondet Doctor Acha filius Iacobi: adscriptum erat* שבטי ישורון Et in Gemara Jerusalemitana eodem loco. אית תניי תני הכתוב בולט. מַאן דאמר הקול היה שומע ניחא דכתיב וישמע את הקול מאן דאמר הכתב היה בולט והא לית ח׳ירת בשבטים ולא צ״די ולא ק״וף בשבטים אברהם יצחק יעקב כתיב עליהן והא לירת ט״ית בשבטים כל אלא שבטי ישראל היה חקיק עליהן: *Sunt doctores qui tradunt, scripturam protuberasse. Est qui dicit vocem fuisse auditam, ut scriptum est: & audita est vox. Est qui dicit scriptura eminebat. At non erat* Chet *in tribubus, nec* Zade, *nec* Koph: *Sed scriptum erat supra*: Abraham, Isaac, Iacob, *Sed ecce non erat* Teth *in tribubus, sed* שבטי ישראל *super ea erat æxsculptum.* Rabboth Schemot *Parascha Tezave* idem docet, nisi quod pro שבטי ישראל ponat ישורון ut habet Gemara Babylonica. Eadem fere verbotenus repetuntur in *Ialkut* ex libro *Siphre.* Maimonides *Kele Hammikd. cap.* IX. pro שבטי ישורון habet שבטי יה Sic enim ille: וכתוב בתחילה למעלה מראובן אברהם יצחק יעקב וכתוב למטה מראובן שבטי יה כדי שיהיו כל האותיות מצויות שם: *Et scriptum erat supra nomen Rubenis*, Abram, Isaac, Jacob, *& infra nomen Benjamin* שבטי יה *ut omnes literæ ibi reperirentur.* Sic itaque scripta erant nomina & voces illæ, ut *Abraham, Isaac, Iacob*, reperirentur in lapide primo אודם supra nomen Rubenis. שבטי ישורון aut ישבטי ישראל aut etiam שבטי יה in ultimo lapide ישפה infra nomen Benjaminis. Rabboth, loco modo a nobis laudato, dicit tantum, primo lapidi אודם scriptum fuisse *Ruben, Abraham, Isaac, Iacob*, nulla facta mentione utrum eadem linea, an vero duabus lineis scripta fuerint. Quod autem quidam ponant שבטי ישורון pro

שבטי

שבטי יה id putant ideo factum esse. quia utrumque idem significat, scilicet *filios Israelis*. vide *Ceseph Misna* ad Maimonidæ locum modo a nobis allegatum. Rabbi Bechai harum vocum אברהם יצחק יעקב שבטי ישורון literas ita distributas fuisse per omnes lapides, ut in singulo sex litteræ reperirentur, ita ut cuilibet nomini Patriarcharum tot literæ ex hisce additæ fuerint, quot fieri debebat ad numerum senarium componendum. Cum autem בנימין per se faceret sex literas, ex reliquis ei nullam additam fuisse constat. Videatur Baal Hatturim Exodi cap. XXVIII. vers. XVII. &c. בכל אבן היה שש אותיות׃ כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורן מצטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיה ו׳ אותיות כמו ראובן. וא׳ דאברהם׃ שמעון ב׳ לוי רה׳ם. יהודה י׳ דיצחק. יששכר צ׳ זבולן ח׳ דן ק׳ יעק׳ נפתלי ב׳ גד שבטי׳ אשר ישו׳ יוסף רן׳ ובנימין לא היה צריך צירוף. כי היה בו ששה אתיות׃ *In omnibus lapidibus erant sex literæ, quia nomina trium patrum* (Abraham, Isaac & Jacob) *&* tribus Jeschuran *juncta erant in omni* (lapide) *usque dum reperirentur sex literæ*: *ex. gratia* Ruben A. *ex nomine Abrahami*, Simon B. Levi Raham. Jehuda I. *ex nomine Isaac*. Issascar Z. Zabulon Ch. Dan C Jako Nephtali B. Gad Schibte. Aser Jeschur. Joseph Ran *Benjamin non opus habebat additamento, quia sex litteras continet.* hoc modo.

לוי ר׳הם	שמעון ב׳	ראובן א׳
זבולן ח׳	יששכר צ׳	יהודה י׳
נר שבטי	נפחלי ב׳	דן ק׳ יעק
בנימין	יוסף רן	אשר ישו׳

Apparet itaque integram summam literarum fuisse LXXII. qui numerus mysticus videtur, forte ut significarentur Patres Magni Synedrii, aut ut indicarentur mysteria nominis divini, secundum Cabalistas. Sed illa omnia sunt mera figmenta Judæorum, quæ nec sacra scriptura, nec ullo auctore probato nituntur. Si nihilominus

nus verum esset *Responsa* per *Urim* & *Thummim* data fuisse per literas istas in Pectorali, sane colligi posset pluribus opus fuisse, quam iis quæ continebantur in XII. nominibus filiorum Jacobi. Sed cum etiam responsa, mea quidem sententia, aliter facta sint, de quo dicemus infra, ego puto alias litteras non fuisse adscriptas, præter eas, quæ nomina illa XII. exprimerent. Nec Josephus de litteris illis fictis, ne somniasse quidem videtur.

Cap. VIII.

DE LAPIDIBUS PRETIOSIS IN GENERE, ET DE אדם ODEM SARDIO IN SPECIE.

Quatuor ordines gemmarum. Iudicium nostrum de Libello Epiphanii de XII. *gemmis in veste Aharonis. De Hieronymo, Septuaginta interpretibus, Iosepho, & reliquis Iudæis. cap.* XXI. *Apocal. allegatur. An certa expositio lapidum Pectoralis inde hauriri possit? Variæ gemmarum versiones. Hallucinatio Ionathanis, Onkelosii, Targ. Ierus. Rabboth & aliorum. Arabs, Arias Montanus, Munsterus, Lutherus, Iunius, Piscator, Belgæ, Galli, Angli, Diodati &c. An quid certi elici possit ex Ezechiele, Exodo, Apocalypsi, & Esaia, ad explicationem S. Pontif. gemmarum? Aben Ezræ in exponendis gemmis difficultas. Varii auctores qui apud veteres de gemmis scripserunt allegantur. Primus lapis* אדם Odem. *Ubi exstet? Ita dictus a* rubore *&* sanguine. *Utrum* Adamas? *Adamas non recensetur a* Septuaginta *Interpret. Iosepho, Hieronymo, Epiphanio, vulgato & aliis. Parum differunt voces* אדם Odem *&* Adamas. *As terminatio Græca. Græcis* Ἀδαμας *a* δαμάω. *Primum locum videtur debuisse obtinere* Adamas. *Elogium Rubeni Genes.* XLIX. III. אדם *non semper significat* rubere, *sed sæpe* splendorem. *Varii auctores.* זהורי ادم λάμπω. אדם *non esse* Adamantem. *An* granata *ut vult Abarbanel? An* Rubinus? *An* σαρδόνυξ *ut habet Iosephus? Ejus hallucinatio.* שרדנגין Sardangin *male Rabboth* χ. ג, *&* כ *permutantur. An legendum* שרדנין Sardanin, *Sardonius.* אדם *non esse Sardony-*

 chem.

chem. nec granatum , *nec* Rubinum. *Significat* Sardium. *Varii auctores allegantur. Sardius quid Theophrasto, Orpheo, Plinio , Isidoro & aliis?* אדם *Chaldæis* סמקן *Semakan*, סמוקתא Semuktha, *&* סמקתא Semaktha סמק Rubere. *Belgarum* Mee, *unde tinctura rubra. Belgis* Smaft *a Chaldæor.* סמק Semak rubere. *Paraphrastes Cant.* v. xiv. אחמר *&* חמרא Vinum rubrum. אדם *gemma rubra. Vexillum Rubeni rubrum. Rabboth allegatur. Epiphanius de* אדם Sardius *utrum a pisce dicta? Apocal.* iv. iii. *allegatur.* πυρωπὸς *Epiphanio & Iunio. An ab insula Sarda nomen habeat? Varii auctores. Loci natales Sardii. Græcorum & Romanorum falsæ etymologiæ ex ignorantia linguarum Orientalium. Sardius a* שרד Sered. *Locus Es.* xl. xiii *explicatur.* שרד *Kimchio* צבע *color. Luthero* Rötelstein/ *Plinii tria genera Sacerdotum.* אדם Odem, Demium *apud Plinium. Salmasius male correxit* Disenium. Sardonyches, μολοχὰς, Molochites. Corneolus , *quasi* carneolus , *a carne sanguinolenta. Hujus gemmæ variæ virtutes. De gemmarum virtute quid censeamus.*

CCCCLXXI. HActenus de quatuor ordinibus, quibus dispositi erant lapides pretiosi in Pectorali, & de nominibus in iis insculptis : oportet ut lapides ipsos, quales fuerint , propius examinemus. Hoc ordine a Mose memorantur versu xvii. אדם פטדה וברקת הטור האחד *Odem, Pitdah, & Bareket in ordine primo.* הטור השני נפך ספיר ויהלם *Secundus ordo continet, Nophech Sapphir, & Iahalom.* והטור השלישי לשם שבו ואחלמה *Tertius ordo, Leschem, Schebo, & Achlama.* והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה *Et quartus ordo Tarschisch, Scoham & Iaspeh.* Ordines & nomina lapidum Hebraice habemus, quales autem fuerint non æque certum est, cum id hactenus ab ipsis Judæis ignoretur.

CCCCLXXII. Epiphanius quidem hanc materiam satis meditatus & perscrutatus videtur: cum integrum libellum de xii. lapidibus in veste Aharonis conscripserit, quem etiam laudat & commendat Hieronymus, in Epistola ad Fabiolam. Sed a recta via sepe aberrat. Septuaginta quidem & Josephus, ut omnium Judæorum vetustissimi, & tanquam oculati testes præ cæteris omnibus fidem merentur, nihilominus justissimam causam nobis dant eorum commentaria & versiones, quæ hodie ad manus nostras per-

pervenerunt, de iis non minus quam de reliquis omnibus dubitandi, quod in ſequentibus plus ſemel oſtendemus. Non mirum ſi Hieronymus & vulgatus nonnunquam lapſi ſint, cum non niſi ex traditione illorum loqui videantur. Enimvero omnes erant homines, qui falli poterant, ui revera decepti ſint. Johannes Theologus, qui non eſt locutus, niſi ductu Spiritus ſancti, in ſua Apocalypſi capite XXI. mentionem facit duodecim lapidum, ut de ejus expoſitione minime dubitandum eſſet, ſi ad veſtimentum Aharonis reſpexiſſet: at cum incertum ſit utrum hos lapides intellexerit, & cum inverſo ordine omnes recenſuerit, ad explicationem gemmarum Pectoralis nos non multum juvabit. Quotquot de his gemmis ſcripſerunt fere omnes inter ſe diſſentiunt, & diverſo ordine eas recenſent. Septuaginta ſextum lapidem reddunt ἰάσπις, *cum Iaſpis* Moſi ſit ultimus: ut in hoc loco videantur reſpexiſſe ad Ezechielem cap. XXVIII. XIII. ubi *Iaſpis* etiam ſextum locum obtinet. Eundem lapidem ſcilicet שהם quem in humeralibus vertunt σαρδόνυχον, hic vocant βηρύλλιον. Eodem modo recenſentur ab Epiphanio. Vulgatus ſeptuaginta ſecutus eſt, niſi quod *Onychum* ponat ante *Beryllum*. Joſephus primum lapidem hic vocat σαρδόνυχα, cum in Ephodo idem nomen dederit ei, qui hic eſt undecimus. *Iaſpis* ei eſt quintus, cum Moſi ſit ultimus. Ubique fere a Joſepho alio ordine recenſentur, quam a ſeptuaginta interpretibus. Hieronymus, qui fere ubique Joſephum ſequutus eſt, tamen eodem ordine lapides diſponit, quo & ſeptuaginta, niſi quod in quarto ordine cum Joſepho Onychum habeat ante Beryllum.

CCCCLXXIII. Non minus hallucinantur Hebræorum magiſtri antiquiſſimi Jonathan, Onkeloſius, Targum Jeruſalemitanum, Rabboth, alii. Cum enim Chaldæus & Targum Jeruſalemitanum primum lapidem vocent סמקתא *Semaktha*, & סמקן *Semakan*, Rabboth eundem dicit שרדנגין *Sardanegin*. Tertium Chaldæi & Targum Jeruſalemitanum ברקתא *Beraktha*, aut ברקן *Barkan*, cum Rabboth eum vocet דייקינתין *Diakinthin*. Quartum Rabboth vocat ברדינין *Bardigin*, Targum Jeruſal. כדכרנא *Cadcarna*. Ionathanus איזמורד *Iſmurad*. Onkeloſius אזמרגדין *Iſmaragdin*. Quintum Onkeloſius vocat שבזין *Schabzin*, reliqui סנפרינון *Samperinum*. Sextum idem Onkeloſius סבחלום *Sabchalom*. Rabboth אזמרגדין *Iſmaragdin*; Targum Ieruſalemitanum עין עגלא *Een Egla*, *oculus vituli*. Ionathanus

thanus כרדכוכין *Cardechuchin*. Septimum Onkelosius כרום ימא *crum jama*. Ionathanus קנכירינון *Kankirinun*, Targum Ierusalemitanum זוזין. Rabboth בוחלין Octavum Onkelosius קנכירי *Kanbire*. Ionathanus ערקין *Arkin*. Targum Ieursal. ברולין *Berulin*. Rabboth אבאטים. Nonum Onkelosius טרקיא *Tarkia*. Ionathanus עין עגלא *Een Egla* (qui Targum Ierusalemitano sextus est) Rabboth הימיסין *Himisin*. Targum Ierus. זמרגדין *Semaragdin*. Decimum Onkelosius עין עגלא *Een Egla* (qui Targ. Ierusalemitano est sextus, & Ionathano nonus) Ionathanus & Targum Ierusalam. כרום ימא רבא *Krum Iama Rabba*, (qui Onkelosio septimus est) Rabboth קרומטסין *Kerumtassin*. Undecimum Onkelosius בורלא *Burla* vocat. Ionathanus fere eodem modo ברילוות חלא *Berilioth chala*. Targum כדולחא *Bedolcha*. Rabboth פראלוקין *Pralukin*. Ultimum Onkelosius פנטירי *Pantiri*, Ionathanus fere eodem modo אפנטורין *Apanturin*; Targ. Ierus. מרגליתא *Margalita*, eodem fere modo Rabboth מרגליטו *Margalito*. Iterum aliter vocantur a Paraphraste Cantic. cap. v. xiv. veluti אחמר עקיק׳ ברקן ושפרן׳ כחלי׳ אזמורד׳ גיהר׳ בירלא׳ אספור׳ טבאג׳ פרוזג מריבג׳ אפנטור - *Aehmar*, *Akik*, *Barkan Veaphran*, *Cachale Ismorad*, *Gibar*, *Birla*, *Ispor*, *Tabag*, *Perosag*; *Meribag*. *Apantur*. Nec magis inter se conveniunt posteriores interpretes, ut *Arias Montanus*, *Munsterus*, *Lutherus*, *Iunius & Tremellius*, *Piscator*, *Belgæ*, *Galli*, *Angli*, *Diodati*, Alii. His & ipse *Arabs* addendus est.

CCCCLXXIV. Quid in re tam incerta & tam dubia, certi statuendum erit? Quid ex tanta confusione tantisque tenebris ordinis & lucis tandem exspectandum erit? Optime magnus Hieronymus ad Ezechielem cap. xxviii. vers. xiii. *In Ezechiele & in Exodo, & in Apocalypsi, & in Esaia sibi omnes lapides & lapidum ordines comparati, magnam & legenti & differenti faciunt quæstionem*. Optime etiam Aben Ezra ad Exod. cap. xxviii. אין לנו דרך בבירות לרעות אבני חמלאוים כי הגאון תרגם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה: *Nobis nulla est certa ratio interpretandi lapides Pectoralis, quoniam excellentissimus Vir* (Saadias) *eos vertit pro lubitu, ut qui nullam habuerit traditionem cui niteretur*. Igitur non est mirum si inter res S. Scripturæ, quæ explicari nequeunt, lapides pretiosi primo loco ponantur ab auctoribus. Utinam doctissimus Bochartus libellum, quem alicubi dicit de gemmis S. Scripturæ scripsisse, in lucem edidisset! quam clare videremus hodie multa quæ

hacte-

hactenus in occulto latent? Utinam blattæ & tineæ, aliæque temporis injuriæ nobis non invidissent ea, quæ apud veteres commentati sunt de lapidibus & gemmis, viri doctissimi *Archelaus*, *Agatharcides Samius*, *Thrasyllus Mendesius*, *Heraclytus Sicyonius* *Aristobulus*, *Nicias Malloies*, *Dorotheus Chaldæus*, *Theophilus*, *Sudines*, *Zenothemis*, *Sotacus*, *Bocchus*, *Anaxagoras*, *Empedocles*, *Democrites*, *Alexander Aphrodisiensis*, aliique auctores graves; qantum est quod sciremus, quod hodie misere ignoramus! Nihilominus quid & nos censeamus in medium proferre ausi sumus. Et quamvis fortassis veritatem non semper assequuti simus; speramus tamen nos aliis ansam daturos ulterius inquirendi, & tandem aliquando verum sensum assequendi.

CCCCLXXV. Primus igitur lapis est אדם *Odem*. Extat etiam Ezech. XXVIII. XIII. Si ad hujus lapidis etymologiam respiciamus, dicendum erit, eum fuisse rubrum colore: est enim Hebræis אדם *rubrum*: hinc & פרה אדמה *vacca rufa* Num. XIX. II. & Esaiæ cap. I. XVIII. אם יאדימו כתולע *si fuerint rubra* (peccata) *instar coccini*. Unde & דם *sanguis* (ablato א) ob ruborem. Hanc ob causam quidam Rabbinorum hunc lapidem vertunt *Rubinum*, a rubore sic dictum. Nihilominus mihi olim in mentem venit, per hunc lapidem forte intelligendum esse *Adamantem*. Sane cum omnes lapides pretiosissimi in hoc vestimento reperiri debeant, (omnia enim erant מן המובחר *ex optimo*) & cum Adamas nulli cedat pretio, immo reliquos omnes superet, induci non possum, ut credam eum defuisse. Hanc ob causam a multis interpretibus recenseri solet, ut ut ejus non meminerint, nec Seniores nec Iosephus, nec Hieronymus, nec Epiphanius, nec vulgatus, nec Galli, nec ipse Iohannes in sua Apocalypsi. Si vero locum suum quoque habuit Adamas in Pectorali, verisimile credebam eum esse אדם *Odem*. Et hoc quidem ipsius nomen videtur significasse, exigua namque est differentia inter *Odem* & *Adamas*. Hoc ex illo deductum videtur. Quemadmodum *Iaspis* & *Sapphirus*, quibus adnumero *Topazium* & *Smaragdum*, nomina sua retinuerunt: ut *Iaspis* a ישפה *Iaspe*, *Saphyrus* a ספיר *Saphir*, *Topazius* a פטדה *pitdah*, *Smaragdus*, aut potius *Maragdus* a ברקת *Bareket* (de quibus suo loco plura) sic & *Adamas* dici posset ab אדם *Odem*, addito *as*, terminatione Græca. Novi quidem unde *Adamas* derivari soleat a Grammaticis, qui præter

Latina & Græca parum ſciunt, ſcilicet a Græco ἀδαμας, quaſi diceres *indomitus*, quia (ſi diis placet) nulla vi diffringi poteſt, ut etiam ferrum utrinque diſſultet, incudeſque inſuper ipſæ disſiliant, ut ait Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IV. At novi hæc gratis dici, & a lapidariis noſtris hodie rideri. Multo veriſimilius eſt igitur, *Adamantem* dici ab Hebræorum *Odem*, quam a Græcorum δαμάω *domo*. Deinde *Adamus* ut eſt omnium lapidum pretioſiſſimus, ſic & priorem potioremque locum videtur debuiſſe obtinere. Accedit ut omnium lapidum eſt duriſſimus, pretioſisſimus digniſſimuſque, ita eum aptiſſime adhibitum fuiſſe ad indicandum Rubenum filium Jacobi maximum natu, cum fuerit כחו וראשית אונו וג׳ *virtus & initium potentiæ ejus, excellentia dignitatis, & excellentia roboris ejus.* Geneſ. XLIX. III. Nihil obſtat quod אדם rubrum colorem ſignificet, cum Adamas ſit ſplendens, & albus; nam (quod jam ab aliis obſervatum eſt) non ſemper rubrum, ſed ſæpiſſime ſplendorem eximiumque candorem denotat, prout & ipſis Latinis *rutilare* non ſemper ſignificat *rubrum eſſe*, ſed *cum ſplendore fulgere*. Hoc ſenſu arma dicuntur *rutilare* Æn. *lib.* VIII.

Arma inter nubem cœli regione ſerena
E cœlo rutilare vident.

Luna & ſtellæ Poetis *rutilare* dicuntur, pro ſplendere; & Olor ob eximium candorem dicitur *purpureus*. Horat. *lib.* IV. *Od.* I.

Tempeſtivus in domo
Pauli, purpureis ales oloribus
Comeſſabere Maximi.

Eodem modo Chaldæis, זהורי *purpuram*, aut potius *coccinum* ſignificat & lucem, a זהר *lucere*. Arabibus quoque أدم אדם non ſolum *rubrum* ſed *ſumme candidum* ſignificat. Græcorum λάμπω non tantum eſt *rutilare*, ſed & *ſplendere*, ut habet vetus Gloſſarium: ut non adeo abſurdum eſſet, ſi aliquis diceret *adamantem* ab Hebræis dictum eſſe אדם *Odem*, non quidem a *rubore*, ſed a ſummo ſplendore, & lucentiſſimis radiis quos emittit. Nihilominus tamen, quia tot viri docti, quibus non leviter contradicendum eſt, lapidem יהלם *Iahalom*, qui ordine eſt ſextus, *adamantem* verterunt, & quia graviſſimas rationes habeo, quibus inducar ut crederem primum hunc lapidem אדם aliud genus lapidum ſignificare, (quod poſtea patebit) priorem ſententiam luben-

bentiſſime muto, & in caſtra eorum tranſeo, qui eum aliter vertunt; quamvis non omnes interpretes ejuſdem ſint opinionis.

CCCCLXXVI. Primo quidem Abarbanel אדם vocat גראנאטה *granata*, a malorum punicorum *granis* האדם הוא הנקראת גר׳אנאטה בלעז הדומה לרימון שגרגיריו אדומים והיה כנגד ראובן בכור ישראל כי היה כחו וראשית אונו: *Lapis* אדם Odem *is eſt, qui vulgo* granata *dicitur. Similis eſt malogranato, cujus grana ſunt rubra. Erat autem Rubeni deſtinatus, qui erat maximus natu ex filiis Iſraelis, quia erat virtus & initium roboris ejus.* At cum granata non ſit gemma magni pretii, & cum reliqui interpretes ejus nuſquam meminerint, quantum ſcio, niſi forte ſub nomine *carbunculi* vilioris, & cum Abarbanel nullam adferat rationem ut opinionem ſuam firmaret, eadem facilitate, qua proponitur, refelli etiam poteſt. Ex Judæis hodiernis plurimi, & olim alii *rubinum* deducunt a rubore, uti ſupra obſervavimus. Sed id nulla auctoritate nec ratione probant. Et quamvis *Rubinus* & olim & hodie pretioſiſſimus ſit, cum tamem nihil aliud ſignificet quam veterum *carbunculum*, quod infra demonſtrabimus, validiores ſane habemus rationes, ut credamus hunc lapidem *rubinum* non fuiſſe, quod etiam ſuo loco patebit.

CCCCLXXVII. Joſephus σαρδόνυξ habet. Ab hoc auctore recedere religio mihi eſſet, cum fuerit ipſe non tantum Judæus, ſed & Sacerdos, qui hunc lapidem cum toto ſacro veſtitu, centies vidiſſe poterat, cum ſtante adhuc templo vixerit. Sed ipſe ſibi non conſtat, & non niſi hallucinanter de eo & de reliquis loquitur, ut illius opus aut corruptum ſit a librariis, aut ab eo omnino non ſcriptum dicendum putem. Nam cum hic אדם *Odem*, qui eſt primus ordine, *Sardonychem* vocaverit, alibi, ubi de Ephodo agit, idem nomen dedit lapidi שהם *Schoham*, qui hic eſt penultimus, quaſi אדם & שהם unum eundemque lapidem ſignificarent, quod tamen dicendum non eſt. Nihilominus cum Joſepho facere videtur Rabboth Schemoth, *paraſcha* XXXVIII. ubi אדם vocat שרדנגין *Sardanegin:* quod vocabulum, ut cuilibet obvium eſt, nihil aliud notat quam Græcorum σαρδονύχες, mutato tantum χ in ג pro כ, cum terminatione plurali, prout fere ſemper accidere ſolet Rabinis in deſcribendis lapidibus pretioſis. Sed & ipſa Rabboth fortaſſis male. Deinde dici etiam poteſt

legendum

legendum esse שרדנין *Sardanin* omisso נ & tunc nihil aliud esse quam Græcorum σάρδιον *Sardonium*. Enimvero שרדנין legendum esse potius quam שרדננין, eo facilius crederem, cum ob alias caussas, tum etiam quod in editione Amstelodamensi, qua utor, vix discerni possit inter ג & נ, ut non satis certus sim an utraque litera non sit ג *gimel*. Si alia editio mihi esset ad manus, fortassis errorem facilius animadverterem. Quid quid est, אדם *Sardonychem* esse, non puto, non magis quam *granatum* aut *Rubinum*.

CCCCLXXIIX. Pedibus igitur eo in sententiam Septuaginta interpretum, Epiphanii, vulgati, Hieronymi, Belgarum, Gallorum, aliorumque qui hunc lapidem σάρδιον vertunt. Erat autem Sardius lapis ruber, ut omnes fere auctores fatentur, quamvis de genere ipso non conveniant. Isidorus *Orig. lib.* XVI. *cap.* VIII. *Sardius*, inquit, *rubrum habet colorem*. Theophrastus *de lapidibus*. τοῦ γὰρ Σαρδίου, τὸ μὲν διαφανὲς, ἐρυθρότερον δὲ καλεῖται θῆλυ. τὸ δὲ διαφανὲς μὲν, μελάντερον δὲ καὶ ἄρσεν. *Sardius pellucidus est; is qui clarius rubet vocatur fœmina; pellucidior autem & saturatior, mas dicitur*. Hinc Orpheus *in Achate*, & Epiphanius, σάρδια θ' αἱματόεντα *Sardium sanguineum* dicunt. Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* VII. *Sardium rubrum* docet. De hoc loco plura postea. Talis erat & lapis אדם *Odem*. Hinc a quibusdam *Granata* aut *rubinus* a *rubore* dicitur, ut supra ostendimus. Idem plane intelligunt Chaldæi cum pro אדם *Odem* habeant סמקן *Semakan* & סמוקתא *Smuktha*, & Targ. Jerusalemitanum סמקתא *Semaktha*; quæ voces nihil aliud significant quam *rubrum*: est enim סמוק *smuk rubor* Prov. XXIII. XXXI. לא תחמי חמרא די סמוק *ne aspicias vinum cum rubescit*. Et Ionathanus Num. XIX. II. תורתא סמוקתא *Vacca rufa*. Nota est infectoribus quædam herba, cujus radices adhibentur ad infecturam rubri coloris: Belgice **Mee** dicta, cujus magna copia est in Insulis quibusdam Zelandiæ, & circa Ostium Helii, sive Brielam Hollandiæ urbem. Id quod vilissimum est in ista radice, infectores Belgice vocant **Smak**/ quo solent uti, tanquam medicamine in inficiendis pannis laneis, quos nigro colore tingunt, etsi radix ista revera sit rubra. Quis non videt vocem istam **Smak** Belgas desumpsisse a Chaldæis, ut nihil aliud sit, quam id ipsissimum סמק *Semak*, *rubere*. Ad rubrum colorem proculdubio Etiam respexit paraphrastes Cantic. cap. V. XIV. ubi אדם vertit אחמר *Achmar*: ut & Arabs احمر *Achmar*.

Quid

Quid illa vox significet nemo dicet, nisi forte lapidem rubrum instar vini; nam *fermentatio*, a qua dictum vult doctissimus Du Dieu, in Genes. cap. XXVIII. Nihil habet cummune cum Gemma. Notum enim est חמר sive חמרא *chamra*, *vinum* & *rubrum* quidem *vinum* (quale in istis regionibus plerumque esse solet) significare. Hunc lapidem rubrum fuisse docet etiam Rabboth *Bemidbar parascha* II. Ubi omnes lapides pectoralis confert cum vexillis XII. Tribuum docetque lapides ejusdem coloris fuisse, cujus coloris singulum vexillum illius tribus erat. ראובן אבנו אודם ומפה שלו צבוע אדום ומצוייר עליו דודאים : *Ruben insculptus est lapidi Odem, & vexillum ejus rubrum est, & depictos habuit dodaim.* Sane Epiphanius in *libello de duodecim gemmis in veste Aharonis*, hunc lapidem non tantum *Sardium*, sed & *rubrum* docet. πρῶτος λίθος σάρδιος ὁ βαβυλώνιος οὕτω καλούμενος ἐστὶ δὲ πυρωπὸς τῷ εἴδει καὶ αἱματοειδής. σαρδίῳ τῷ ἰχθύϊ τεταριχευμένῳ ἐοικώς. διὸ καὶ σάρδιος λέγεται, ἀπὸ τοῦ εἴδους λαβὼν τὸ ἐπώνυμον. ἐν βαβυλῶνι δὲ τῇ πρὸς Ἀσυρίαν γίνεται ἐστὶ δὲ διαυγὴς ὁ λίθος. *Primus lapis est Sardius Babylonius dictus. Est autem igneus, & speciem sanguinis refert. Sardio pisci sale condito similis* (scilicet sale condito & exsiccato, instar nostrorum halecum & Salmonum, Belgice **geroockte Salm**/ quia intus egregie rubent.) *qua de causa etiam Sardius dicitur, a forma nomen sumens. Nascitur autem in Babylonia prope Assyriam: Est etiam lapis pellucidus. Sardium* esse lapidem rubrum colligitur etiam ex capite IV. III. Apocalypseos; ubi facies Dei dicitur similis lapidi *Sardio;* quod veteres explicant de facie Dei irata, quam dicunt πυροειδὲς ardentem instar ignis: διὰ τὸ φοβερὸν τοῦ Θεοῦ, πυροειδὲς γὰρ τὸ σάρδιον: *propter terrorem Dei: cum Sardius sit igneus.* Hinc & πυρωπὸς vertitur ab Epiphanio, Iunio & aliis: *Ignea* dicuntur *rubra*, quod alibi monuimus.

CCCCLXXIX. אדם lapidem rubrum & *Sardium* fuisse, videtur colligi posse ex ipsa voce *Sardii*. cum nibil aliud quam *rubrum* significet. Novi quidem plurimos auctores, non infimi nominis, voluisse Sardium dici a loco nativitatis: quod scilicet circa Sardiniam repertus sit primus illius generis lapis, ut docet Plinius loco supra laudato. *Ipsa gemma vulgaris, & primum Sardibus reperta.* Hujus vestigiis insistunt Grammatici. Hesychius in voce Νησαίη. λίθος, inquit, ἔνιοι τὴν σάρδιον διὰ τὸ ἐν σαρδόνι γίνεσθαι. *Lapis quem quidam Sardonium vocant, quia in Sardinia nascitur.* Isidorus

rus *lib.* xvi. *Orig. cap.* vii. *Sardius dictus est, quod primus repertus sit a Sardibus.* Sed hæc opinio merito a multis rejicitur, cum reperiatur potius circa Babyloniam, & in India, Arabia, circa Leucada Epiri, & circa Ægyptum, immo & in Europa ad Rhenum, in Bohemia, Silesia aliisque Regionibus, ut a Plinio aliisque observatum est. Scilicet ita solet fieri apud Græcos & Romanos, ut quando ignorant linguas Orientales, illorumque populorum ritus & mores, cum ideo veram significationem rerum & nominum ex ingenio linguarum assequi non possint, ipsi nomina fingant, aut sensum forment e locis, nativitate, & origine rerum, etiam falsissime. Sic Judæi dicti sunt Tacito a monte *Ida*. Αδαμ aliis quia a quatuor partibus terræ creatus est, quæ per quatuor litteras describuntur, *Topazius* ab Insula *Topazion*, ut postea patebit, & *Sardius* a Sardibus.

CCCCLXXX. Mihi itque persuasum est *Sardium* ita dictum esse, non a *pisce Sardio*, nec ab insula, quod a Sardibus primum repertus sit; sed a voce Hebræa שרד *Sered*, quæ rubrum colorem significat, ut docti jam observarunt. Esaiæ xliv. vers. xiii. חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד : Verum quidem est quibusdam interpretibus שרד esse *ruminam*, ut vulgato, aut *Amussim*, ut Junio & aliis; nihilominus tamen verisimilius est vocem istam significare colorem, quam aliquod instrumentum. Hoc sensu sumitur a Kimchio & aliis: *Faber lignarius extendit lineam, delineat Sered.* Nec aliter, mea opinione, sumi debet. Solent enim artifices in fabricandis imaginibus primum creta, minio, aut alio colore omnes partes imaginis quasi delineare, ut postea instrumentis suis omnia accuratius & certius ad formam quæsitam formare queant. Optime ergo a Kimchio שרד *Sered* dicitur צבע *color*, & a Luthero Rötelstein. Atque sic *Sardius* diceretur hic lapis, non a nativitatis loco, sed a nativo suo colore *rubro.* Idem videtur indicasse Rabboth, si legatur סרדנין quasi *Sardii*, aut potius שרד *Sered*, mutato tantum ש in ס quod frequens. A *Sered* igitur dicitur *Sardius* Græcis & Romanis.

CCCCLXXXI. אדם *Odem Sardium* significare videtur posse Probari ex ipso Plinio *lib.* xxxvii. *cap.* vii, ubi inter Sardorum genera recenset etiam *Demium. In India*, inquit, *trium generum* (Sardorum) *rubrum, & quod* DEMIUM *vocant rubore* aut *rubedine*, (si verum est, *rubedinem* dici pro *rubore*, ut quidam

con-

contendunt.) Sane hunc locum ego ſic legendum puto, non quidem *diſenium a magnitudine*, ut correxit Salmaſius; nec *demium a pinguedine*. Nulla enim opus eſt pinguedine. Manifeſtum igitur eſt, *Sardium* dici *demium* voce Hebræa, quaſi אדם *Odem*, propter rubrum colorem. Verum eſt, Plinium ita de tribus iſtis generibus loqui, quaſi *Demium a rubro* vellet diſtinguere. Sed fortaſſis intelligit eos gradu tantum diſtingui, ut tamen ille etiam qui *demium* dicitur, ruber ſit: & ita quidem ut magis ruberet quam reliqui, utque peculiari modo *demium* dicatur a rubore. Fortaſſis etiam expungi debet ex hoc loco Plinii particula copulativa *&*; atque ſic legendum eſſet: *In India trium generum Sardorum, rubrum quod demium vocant a rubore.* En ergo *Demium* ipſiſſimum אדם *Odem*, id eſt *rubrum* Ideoque *Demium* vel *Odem* ſignificat Sardium.

CCCCLXXXII. Cæterum varia ſunt Sardorum genera; non enim omnes ſunt ejuſdem coloris. Et inter genera Sardorum, ponitur etiam *Sardonyches*, qui & μολοχὰς *Molochites* ab Epiphanio vocatur, de quo nos poſtea ſuo loco plura. Verus Sardus rubet quidem, ſed non eſt ſaturatus, palloris aliquid admixtum habet; *corneolus* ideo vulgo dicitur, quaſi *carneolus* a carne humana, vel a carne ſanguinolenta, ut habet Boetius *lib.* II. *de Gemmis*, *cap.* LXXX.

CCCCLXXXIII. Variæ hujus lapidis recenſentur virtutes. Epiphanius de hoc lapide: δυνάμεως δέ ἐστι θεραπευτικῆς, ᾧ κέχρηνται οἱ ἰατροὶ πρὸς οἰδήματα, καὶ ἄλλας πληγὰς ὑπὸ σιδήρου γιγνομένας. *Vim habet medendi tumores & alia vulnera ferro inflicta.* Sed multa majora miracula ei attribuuntur: timorem pellit, audaciam præſtat, a veneficiis maleficiiſque geſtantem adſerit, ſanguinem e naribus fluentem compeſcit, animo lætitiam, ingenio quoque acumen invitat; ſomnia etiam mala prohibet, litigantes victores facit. Vide Franciſcum Ruæum *de Gemmis lib.* II. *cap.* VI. Boetium *lib.* II. *cap.* LXXXII. & Laetium *lib.* I. *cap.* XVI.

CCCCLXXXIV. Lectorem hic monitum volo (idem de omnibus lapidibus judicandum cenſeo) mihi eſſe admodum ſuſpectum, quidquid auctores paſſim de miraculis gemmarum tradunt. Non quod earum omnem vim naturalem in dubium revocari velim, quaſi nullum uſum haberent, ne in medicina quidem; ſed vaniſſima & nugaciſſima figmenta puto, maximam partem, quæ auctores fabulari ſolent, de motibus animi, de cogitationibus, voluntate, aliiſque rebus quæ a libera hominum mente dependent:

 ejuſmodi

ejusmodi sunt & illa quæ de somniis somniare solent: quasi tanta illis inesset vis, ut mentem & cogitationes regerent, somniaque fatidica inducerent. Quando igitur vim & virtutem gemmarum, & nunc, & in reliquis quæ sequuntur, recenseo, id facio non quod credam revera talem iis inesse virtutem, sed ab aliis eam gemmis attribui.

CAP. IX.

DE פטדה TOPAZIO.

Secundus lapis est, פטדה Pitdah. *ubi exstet. Paraphrastes Cantic.* v. XIV. עקיק Akik. *Targ. Ierus.* טרקין Arkin. *An legendum* טרקיא Tarkia, *pro* Turkois. פטדה Topazius. *varii interpretes.* Topazius *an ruber? Error Epiphanii. Veterum* Topazius *hodie* Chrysolithus. Topazius *veterum viridis. Varii auctores.* פטדה Pitdah *quoque viridis. Ideo a Chaldæis & Targ.* ירקן *&* ירקתא Jarkan *&* Jarketha *dicitur a colore viridi.* Bernhardi Angli inepta accusatio. *Topazii locus natalis. An Insula* Topazion? *Error veterum de ista Insula. Fons erroris.* Chitis. a כתם latere. Τοπάζιον *est ipsum vocabulum* פטדה Pitdah. ד *&* ז *permutantur.* פטדה Pitdah *pro* טפדה tophdah, *& inde* טפזה Tophza, Topaza, Topazion. *Syrus Apocal.* XXI. XX. ܛܘܦܕܝܘܢ Topadion. *Rabboth male* שומפוזין Schomphozin, *pro* טומפזין Tompozin. *aut* Topazin, *Patria* Topazii *Arabia. Iob.* XXVIII. XIX. פטדת כוש Pitdath Cusch. כוש Arabia. *Insula Topazion Arabica. Varii auctores. Topazius in magnam molem interdum excrescit. Est tamen lapis pretiosus. Varii Auctores. Tavernerius de Topazio Magni Mogolis. Topazii virtutes.*

CCCCLXXXV. SEcundus lapis est פטדה *Pitdah.* Idem extat Job. cap. XXVIII. XIX. addito epitheto כוש *Cusch*, ut dicatur פטדת כוש *Pitdath Cusch.* Topazius illius mentionem etiam facit Ezech. cap. XXVIII. XIII.

CCCCLXXXVI. Paraphrastrs in Cantic. cap. v. XIV. habet עקיק *Akik.* Sed unde vox ista derivetur & quid significet, fateor me

or me ignorare; nisi forte legendum sit ערקין *Arkin*, ut habet Targum Ierusalemitanum de octavo lapide: aut potius טרקיא *Tarkia* ut Onkelosius vocat nonum lapidem; atque sic esset *Turquois* uti vulgo vocatur. At si hæc illius est mens, proculdubio deceptus est, cum lapis Turquois in pectorali non exstiterit, quod postea clarius patebit.

CCCCLXXXVII. פטדה *Pitdah* igitur *Topasius* vertitur fere ab omnibus interpretibus, Iosepho, Septuaginta, Hieronymo, Vulgato, Germanis, Gallis, Anglis, Belgis, aliis, quibus & ego lubens accedo. Et sane hunc lapidem fuisse *Topazum* aut *Topazium*, patet ex ejus colore. Verum quidem est Epiphanium, in *libello de* XII. *lapidibus*, Topasium rubrum dixisse: λίθ☉ inquit, τοπάζιον, ἐρυθρὸς τῷ εἴδει ὑπὲρ τ̓ ἄνθρακα. *Topazius colore rubet magis quam carbunculus.* Sed toto cœlo aberrat magnus Epiphanius, cum omnes auctores clament eum esse ex genere viridium. Verum etiam est, *Topazii* nomen mutatum esse apud recentiores hodieque a lapidariis nostris vocari *Chrysolithon.* At Chrysolithus veterum flavus est, aureo colore fulgens. Confundunt igitur hodie lapidarii *Topazium* & *Chrysolithum*, ut hunc *Topazium*, istum autem *Chrysolithum* vocent. Non igitur audiendi sunt.

„ Hæc fortassis causa est, quod Danæus (notante Ludovico „ Du Dieu) Topazium *lucentem* quidem & *transparentem* dicat, „ verum non viridis sed crocei coloris. Esse speciem quandam „ Topazii dictam Chrysoprasium, cui croceus color tribui po- „ test, de quo Plinius libro 37. c. 8. eam paululum declinare a „ Topazio in aurum, quamvis ei omnis viror denegari non pos- „ sit, cum Plinius addat, hanc ipsam porri succum referre.

CCCCLXXXVIII. *Topazium* autem veterum viridem fuisse, clamant omnes auctores. Plinius *Libr.* XXXVIII. VIII. *Egregia etiam nunc topazio gloria est, suo virenti genere.* Docet, præterea porri succum non male exhibere colorem topazii; *ut sit e viridi pallens*, ut habet de chrysoprasio, qui est ex genere topaziorum. Hinc & De Laetius *lib.* I. *cap.* IX. *de gemmis*, docet proprium topazii colorem habere *porri similitudinem.* Hinc ab Isidoro Smaragdis adnumeratur, *Orig. lib.* XVI. *cap.* VII. *Topazion ex virenti genere est omnique colore resplendens.*

„ Hinc Rabbi Iona (notante eodem Du Dieu) dicit פטדה Ara- „ bica lingua dici זמירד *Smirad*, id est *Smaragdus:* quare & *Pit-*

„ *dath Cuſch* apud Iobum cap. xxviii. a nonnullis vertitur *Smaragdus.* Credibile eſt ob eandem cauſam ab Arabe verſum eſſe „ اخضر *Achſar*, *viridis.* A Syro ܙܪܓܐ *Zeraga*, *ſubviride* & igneo colore ſplendens. Vide apud eundem Du Dieu.

Ideo & vitri colorem referre dicitur Topazius: unde & a Græcis ὑαλοειδέες, & ὑάλῳ παρεμφερὴς, id eſt *vitrei coloris*, & *vitro ſimilis* dicitur Orpheo, Diodoro Siculo, Agatharchidi, Pſello, & aliis, ut locis, quos poſtea allegabimus, patebit. Orpheus περὶ λίθων. ubi de Topazio.

> Ἐσθλὸν δ᾽ αὖτ᾽ ἐπὶ τοῖσι καὶ ὑαλοειδέες εἶναι
> Κλείονται θνητοῖσι θυηπολιῆσι τοπάζιοι.

En *Topazios* ὑαλοειδέες *vitro ſimiles*. Eſt autem ὕαλον *vitrum* viride. Servius ad Virgilium *Georg. lib.* vi.

> —— —— *Mileſia vellera nymphæ.*
> *Carpebant hyali ſaturo fucata colore.*

Hyali, inquit, *pro hyalino*, *colore vitreo*, *viridi*, *Nymphis apto.* Sed ita videtur Topazius virere, ut aliquid ex auri colore trahat; ideoque olei recentis virorem habere dicatur. Alexander Polyhiſtor apud Stephanum: ὅμοιον τῇ χροιᾷ τῇ τοῦ νέου ἐλαίου. *Similis eſt colore oleo recenti.* Oleum autem flavedinem aliquam auri habet, & virorem vitri. Eo reſpexit proculdubio Strabo *lib.* xvi. ubi *de Topazio*: λίθος δ᾽ ἐστὶ διαφανὴς χρυσοειδὴς ἀπολάμπων φέγγος ὅσον μεθημέραν μὲν οὐ ῥᾴδιον ἰδεῖν ἐστί. *Eſt autem lapis pellucidus auro ſimilis*, *ſplendore tanto refulgens*, *ut interdiu videri non poſſit.* Pſellus περὶ λίθων δυνάμεως. Τοπάζιον λίθος ἐστὶ διαφανὴς, ὑέλῳ παρεμφερής. φύεται δὲ εἰς τὸν Ἀραβικὸν λεγόμενον κόλπον ἔν τινι πελαγίᾳ νήσῳ, καὶ ἡμέρας μὲν οὐχ ὁρᾶται, κρύπτει γὰρ αὐτοῦ τὸ φέγγος ἥλιος. νυκτὸς δὲ διαλάμπει πόῤῥωθεν, καὶ τραχὺς μὲν εὑρίσκεται καὶ ἀνώμαλος, τεχνικοῖς δὲ ὀργάνοις λεαίνεται. οὗτος μαινομένους ἀποκαθίστησι τριβεὶς καὶ ποθείς. δρᾷ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ περίαπτος: *Topazius eſt lapis pellucidus*, *vitro ſimilis. Naſcitur autem in Arabico*, *ut dicunt*, *ſinu*; *in inſula quadam maxima*, *& quamdiu dies eſt videri non poteſt*, *Sol enim ejus ſplendorem occultat*, *at noctu procul relucet*: *& inæqualis*, *ſed inſtrumentis mechanicis lævigatur. Hic furibundos in priſtinum ſtatum reſtituit*, *ſi teratur & potetur*, *quæ omnia etiam exequitur ſi alligetur.* Hæc fortaſſis cauſa fuit, quod lapidarii recentiores eo facilius ad iſtum errorem delapſi fuerint, ut crederent *Topazium* eſſe *Chryſolithum.* Ut

ut

ut ſit, ex his omnibus clarum eſt veterum Topazium fuiſſe colore viridem.

CCCCLXXXIX. Summi autem Pontificis פטרה *Pitdah*, viridem fuiſſe lapidem, Iudæorum magiſtri docent. Hanc ob cauſam a Chaldæis & Targum Ieruſalemitano ירקן *Iarkan*, & ירקטא *Iarketha* dicitur; quaſi *lapis viridis*: eſt enim ירק *viride*. Abarbanel ad *Paraſcham Tezave*: הפטרה כנגד שמעון והיה אבן ירוקה *Pitdah Simeoni dicatus eſt, eratque lapis viridis*. Rabboth *Bemidbar Paraſcha* II. Simeonis vexillum viride docet. Supra jam monuimus eundem habere colorem vexilla, qui & in gemma cujuslibet tribus repertus eſt. שמעון, inquit, פטרה ומפה שלו צבוע ירק ומצוייר עליו שכם *Simeon ſculptus erat in Pitdah, & illius vexillum erat viride, habebatque pro ſigno depictum Sichemum.*

CCCCXC. Sed פטרה *Pitdah* ſignificare *Topazium*, ipſa vox & Etymologia ſatis manifeſto, mea qnidem ſententia, indicat. Non poſſum ignorare Plinium *lib.* XXXVII. *cap.* VIII. docere, *Topazium* nomen ſuum habere ab Inſula *Topazio*, in qua effoderetur; iſtamque inſulam ſic eſſe dictam Trogloditarum lingua, in qua Topazin ſignificationem habet quærendi. *Id accidit*, inquit, *in Arabiæ Inſula, quæ Chitis vocatur, in qua Trogloditarum prædones, cum diutius fame & egeſtate preſſi herbas radiceſque effoderent, eruerunt Topazion. Hæc Archilai ſententia eſt. Iuba Topazion inſulam in rubro mari a continenti ſtadiis* CCC. *abeſſe tradit, nebuloſam & ideo quæſitam ſæpe navigantibus, ex ea cauſa nomen accepiſſe. Topazin enim Trogloditarum lingua ſignificationem habere quærendi.* Eadem repetuntnr ab Iſidoro *lib.* XV. *cap.* VII. At Plinium, aut auctores quos allegat, errare, mihi eſt perſuaſiſſimum. Non enim hic lapis nomen ſuum ab iſta inſula habet, ſed inſula forte ita dicta eſt a lapide; aut ſi lapis ab inſula nomen habet, non ſequitur *Topazium* ita dici a verbo quod *quærendi* ſignificationem habet. Niſi quis dicat, iſtam Inſulam dictam eſſe Topazion a *quærendo*, ab Arabico, ſcilicet ab ipſa voce *Chitis*: hæc enim vox Arabice videtur ſignificare *latere*, *occultare*. Nam כתם Arabibus, imo & ipſis Hebræis, eſt *occultare*. Illa autem quæ occulta ſunt ſolent quæri. Et cum Inſula iſta nebuloſa & navigantibus quaſi occulta ſit, ut habet Plinius, non mirum, ſi *Chitis* & inde *Topazion* dicta eſſet.

CCCCXCI. Ipſa vox τοπάζιον *Topazius*, mea ſententia, nihil aliud

aliud est quam vocabulum Hebræum, & ipsissimum quidem פטדה *Pitdah*, levi mutatione & transpositione litterarum. Nihil familiarius est quam litteras ejusdem organi permutari. Cum itaque ד & ז sint ambæ literæ dentales, ex ד facile fieri poterat ז in voce *Topazius*. Quicunque vel prioribus digitulis attigit linguam Hebræam, Syram, Chaldæam, cæterasque Orientales, noverit τ & σ apud Atticos & reliquos Græcos, Belgas & Germanos non minus permutari, quam ד in ז apud Orientales. Mutato itaque in voce פטדה *pitdah* ד in ז, nihil restat, nisi quod ט poni debeat ante פ, sic habebimus טפדה quod legi potest *Topda* pro פטדה *pitdah*, aut *potdah*, & permutato ד in ז, טפזה *Topza*, aut *Topaza*. Silentio non est prætereundum quod Syrus Apocal. XXI. vers. XX. Græcum τοπάζιον verterit ܛܘܦܕܝܘܢ *Topadion*; ubi omnino eædem literæ reperiuntur quæ in voce פטדה *pitdah*, nisi quod Syrus addiderit terminationem Græcam, quod Orientalibus non est insolens, post Græcorum imperium. Hæc est causa proculdubio, uti jam animadvertimus, quod Rabboth Schemoth habuerit שומפוזין *Somposin*, quod nihil aliud est quam Græcorum τοπάζιον quamvis corruptissimum, prout Rabboth omnibus fere lapidibus pretiosis solet dare nomina Græca, aut ex Græcis corrupta. Quis igitur non videt pro שומפוזין legendum esse טופזין *Topazin*, *Sanperinum*, mutato ש in ט qnod non est insolens, & eliso מ e medio, quod absque necessitate irrepsit, ut נ in voce סנפרינון *Sanperinum*, pro ספיר *Saphir* & id genus alia.

CCCCXCII. Sed & patria hujus gemmæ indicat eam esse *Topazium*. Jobus cap. XXVIII. XIX. eam vocat פטדת כוש *Pitdath Cusch*. At vero כוש *Cusch* nihil aliud est quam Arabia, quod pluribus argumentis probavit doctissimus Bochartus in suo *Phaleg*. Igitur פטדת כוש proprie est *Topazius Arabicus*. Optimos autem topazios reperiri in Insula *Topazion*, & istam Insulam partem esse Arabiæ, certum est. Expressis verbis hoc docet Plinius, & ex eo Isidorus, locis modo laudatis. *Id accidit*, inquit, *in Arabiæ Insula, quæ Chitis vocatur* &c. Psellus. quem supra audivimus, φύεται εἰς τὸν Ἀραβικὸν λεγόμενον κόλπον ἔν τινι πελαγίᾳ νήσῳ. De eadem Insula mentionem etiam facit Diodorus Siculus, quamvis sub alio nomine: docet enim *lib.* III. in sinu Arabico, esse Insulam *Ophiodem*, quasi diceres *Serpentinam*, propter multitudinem

nem ſerpentum dictam, in qua reperitur lapis *Topazius.* παρακομισθέντι δὲ τοὺς τόπους κεῖται νῆσος πελαγία μὲν τῷ διαστήματι, τὸ δὲ μῆκος εἰς ὀγδοήκοντα σταδίους παρεκτείνουσα, καλουμένη δὲ ὀφιώδης ἣ τὸ μὲν παλαιὸν ὑπῆρχε πλήρης παντοδαπῶν καὶ φοβερῶν ἑρπετῶν, ἀφ᾽ ὧν καὶ ταύτης ἔτυχε τῆς προσηγορίας. ἐν δὲ τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν βασιλέων οὕτων ἐξημερώθη φιλοτίμως, ὡς μηδὲ ἔτι καὶ αὐτὴν ὁρᾶσθαι τῶν προϋπαρξάντων ζώνων. οὐ παραλειπτέον δ᾽ ἡμῖν οὐδὲ τὴν αἰτίαν τῆς περὶ ἡμέρων φιλοτιμίας. εὑρίσκεται γὰρ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ τὸ καλούμενον τοπάζιον, ὅπερ ἐστὶ λίθος διαφανόμενος, ἐπιτερπὴς, ὑάλῳ παρεμφερὴς, καὶ θαυμαστὴν ἔγχρυσον πρόσοψιν παρεχόμενος. *Ultra hæc loca inſula eſt, in longitudinem octoginta ſtadiorum extenſa, Ophiodes dicta. Olim plena fuit omnium generum horrendis ſerpentibus, a quibus & nomen ſumpſit. Poſtea autem a Regibus Alexandriæ plane ab ejuſmodi animalibus repurgata eſt, ut nullum amplius in ea conſpiceretur. Non autem prætermittenda cauſa, ob quam ita repurgata eſt: invenitur ſcilicet in iſta Inſula lapis quem vocant Topazium, qui eſt lapis pellucidus, vitro ſimilis, & mirificum auri aſpectum prabens.* Tandem poſtquam multa dixiſſet de cuſtodibus illius inſulæ, ne lapides a quolibet effoderentur; addit hunc lapidem in petra naſci, die, propter calorem & radios ſolis, non apparere, noctu autem in tenebris ſplendere, & procul oſtendi in quo ſit loco. Cuſtodes autem inſulæ, qui ſorte diſponuntur, loca oſtendere, & lapidi, qui ſeſe prodit, ſignum imponere; die autem exſcindere eos juxta locum ſignatum lapidem, tradereque opificibus qui artis ſunt periti, ut inde lapidem errucrent. Eadem plane docet Photius in ſua *Bibliotheca* ex Agatharchide Polyhiſtore. περὶ θερμῶν ὑδάτων αὐτοφυῶν, ubi agit de mari rubro, & Inſulis quæ Arabicæ cenſentur. ὃν παραπλεύσαντι νῆσος ἔκκειται, τῇ μὲν θέσει πελαγία, μῆκος ἔχουσα σταδίων ὡς ὀγδοήκοντα, ἣν καλοῦσιν ὀφιώδη, πρότερον μὲν γέμουσαν παντοίων ἑρπεδῶν, ἐφ᾽ ἡμῶν δὲ ἐλευθέραν τούτων. ἐν δὲ ταύτῃ γίνεται τῇ νήσῳ, φησὶ, καὶ τὸ καλούμενον τοπάζιον. ἐστὶ δὲ τοῦτο, λίθος διαφανόμενος, ὑάλῳ προσεμφερὴς, ἡδεῖαν ἐν χρυσῷ θεωρίαν ἀποδιδούς. *Quem ubi præternavigaris, inſula exporrigitur, in pelago ſita, longitudine ſtadiorum octoginta, Ophiodes* (Serpentina) *dicta. Nam omnis generis ſerpentibus quondam referta erat, ſed ætate noſtra libera eſt. In hac lapillus naſcitur, Topazius dictus. Eſt autem lapis pellucidus, vitro ſimilis, & jucundum auri aſpectum prabet.* Narrat præterea fere omnia illa quæ jam annotavimus ex Diodoro Siculo, de cuſtodibus, &

modo hanc gemmam inveniendi & ex petra exſcindendi. Nec prætereundus eſt Strabo *libro* XVI. ubi eadem fere narrat de Inſula Ophiode & Topazio, qui ibi naſcitur: Μετὰ δὲ τὸν κόλπον, Ὀφιώδης καλουμένη νῆσος ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος ἣν ἠλευθέρωσε τῶν ἑρπετῶν ὁ βασιλεὺς, ἅμα καὶ διὰ τὰς φθορὰς τῶν προσορμιζομένων, ἀνθρώπων ἐκ τῶν θηρίων, καὶ διὰ τὰ τοπάζια. Poſt ſinum (nempe Arabicum) eſt Ophiodes *Inſula ab eventu appellata, quam Rex a ſerpentibus liberavit, cum multi applicantes a ſerpentibus interficerentur propter topazia.* Apparet igitur Inſulam illam, in qua reperiuntur Topazii, in Arabia eſſe, Non mirum igitur ſi a Jobo dicatur פטרת כוש *Topazius Arabicus.* Eſt igitur פטרה *Pitdah* in Pectorali *Topazius.*

„ Veterem Topazium colore fuiſſe viridem, ita tamen ut ali-
„ quid ex aureo habuerit mixtum, inſtar olei recentis, manifeſto
„ conſtat, non ſolum ex verparum ſententia, ſed & ex optinis
„ vetuſtiſſimiſque Græcis & Latinis, auctoribus. Bernhardus
„ tamen Anglus, ad Ioſephum pag. 181. more ſolito, id eſt
„ ineptiendo, Braunium iterum colaphis excipit, de colore Topa-
„ zii. Is ſcilicet *conciliabit Judæos ſcriptores Græcoſque, Braunio aliiſ-*
„ *que invitis.* At cur Braunio invito? *Conſtat enim ex tribus pro-*
„ *batiſſimis ſcriptoribus & pervetuſtis, hanc gemmam tam flavedinem*
„ *auri præ ſe, quam vitri viroremferre,* & quæ ſequuntur. En quan-
„ tus vir eſt Bernhardus? Sed quid hæc tanto molimine contra
„ Braunium? Braunius ſane, invito Bernhardo, auctores optimos
„ vetuſtiſſimoſque Iudæos, Græcos & Latinos concilaverat: cum
„ eadem docuiſſet antequam ſciret Bernardum eſſe in rerum natu-
„ ra, totque nugas in viros honeſtos effutire poſſe. Clariſſima
„ ſunt verba mea, hoc ipſo capite paragr. CCCCLXXXIIX.
„ prioris editionis paragr. IV. *Sed ita videtur Topazius virere,*
„ *ut aliquid ex auri colore trahat, ideoque olei recentis virorem habere*
„ *dicitur.* Quod & probo ex Polyhiſtore, Strabone, Diodoro
„ Siculo, ex Photio & aliis, in eodem paragrapho & ſequentibus.
„ Quantus itaque vir eſt Bernhardus! Exiſtimavit proculdubio,
„ neminem mea verba legiſſe, aut intellexiſſe, præter ſe omniſa-
„ pientem. Forte non ſine cauſa adfirmarem, Bernhardum, quæ
„ de hujus gemmæ novit colore, & quæ tanta ſapientia tantoque
„ apparatu, me, ſi Diis placet, *invito*, in me effutiit, a me didi-
„ ciſſe. Hiſce ineptiis famam ſibi nullam acquiret Bernhardus,
„ & hoc a me diſcat. Sed regnat in eo perpetuus contradicendi
„ ſpiritus & αὐτοφιλία.

Hic

CCCCXCIII. Hic lapis interdum in magnam excrescit molem; adeo ut etiam statuæ ex eo factæ fuerint IV. cubitorum, qualis erat illa statua Arsinoæ Ptolomæi Philadelphi uxoris; de qua vide Plinium, loco supra allegato. Sed valde dubito, utrum vera fuerit gemma illa statua, an non genus aliquod marmoris rari & exquisiti, Topazii colorem referens. Boetius tamen docet, Topazium non magnam habere auctoritatem & cælaturæ non excedere pretium. *lib.* II. *De Gemmis*, *cap.* LXIV. *Causa*, inquit, *est quantitas & magnitudo, quæ illum vilem efficit.* Idem docet Abarbanel: & eam infra Sardium ponit. אינה חשובה כארדם *Non est pretiosa ut Sardius.* Nihilominus Topazios etiam pretiosos fuisse lapides tempore Mosis, manifestum est, cum in toto Pectorali nihil fuerit nisi *ex optimo.* Sed & a Jobo, capite supra laudato, inter pretiosas gemmas ponitur *Topazius Arabicus.* Oportet sane hunc lapidem magni æstimatum fuisse, cum tanta cura insula *Chitis*, sive *Ophiodes* a custodibus custodita fuerit, ne lapides furto auferrentur: adeo etiam ut nulla navis in Insula relinqueretur, & sub pœna mortis prohibitum sit, ne ullus eam intraret, ut docent Diodorus Siculus, Aagatharchides, & Strabo. Regina etiam, cui Thebani Topazium attulerunt, ut ait Epiphanius (modo is verus fuerit Topazius) eum διαδήματι μέσον τοῦ μετώπου περιέθετο, *diademati imposuit in medio frontis.* Nobilissimus Tavernerius Itin. Ind. *lib.* II. *cap.* XX. narrat Magnum Mogolem habere *Topazium* CLVIII. ceratiorum, Goæ emptum ducentis septuaginta & duobus fere millibus flonerorum. Videtur tamen per *Topazium* intelligere gemmam quam veteres *Chrysolithum* vocabant, more recentiorum lapidariorum.

CCCCXCIV. Mirificas etiam virtutes Topazio attribuunt passim naturæ indagatores. Sanguinis, ut ajunt, eruptiones sistit, vulnerique admotus extemplo fluentem sanguinem compescit, bilem iramque & phrenititem mitigat, si pro amuleto gestetur. Nocturnos etiam timores, & puerorum terriculamenta, ac lunaticos, paroxysmos arcere creditur, ut habet Boetius *lib.* II. *cap.* LXIII. Epiphanius tradit eum attrita medica cote reddere succum, non pro suo colore rubrum, (rubrum enim topazium putabat, uti supra annotavimus) sed lacteum. Implet autem succo illius attritæ quot crateres voluerit is qui affricat, idque sine prioris ponderis iminutione. Statim addit: χρησιμεύει δὲ καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ οὗτος χυλὸς

πρὸς πάθος ὀφθαλμῶν καὶ πινόμενος ἀντιπαθεῖ πρὸς ὕδρωπας καὶ τοῖς ἀπὸ σαφυλῆς θαλασσίας μαραινομένοις. *Utilis est succus ejus ad oculorum morbos, & epotus adversatur hydropi, & medetur tabescentibus ab uva marina sumpta.* Sed Epiphanium de vero S. Pontificis פטדה *Pitdah* loqui, vix credibile est, cum ei rubrum colorem attribuat pro viridi. Psellus, quem supra audivimus, *Hic furibundos in pristinum statum restuit, si teratur & potetur, quæ omnia etiam exequitur si alligetur.*

CAP. X.

DE ברקת SMARAGDO.

Tertius lapis est ברקת Bareketh. *Variæ expositiones* Ceraunium, Carbunculus. דייקינתין Diakinthin. *Legendum* הייקינתין Hiakinthin, *hyacinthus.* ברקתא Beraktha, & ברקן Barkan. *Targ. Ierusalemitanum, Ionathanus, Onkelosius. Cantic. cap.* V. XIV. ברקן ושפרן Barkan veaphran. *Per* ברקתא *Chaldæi non videntur intelligere* Smaragdum. *Nihilominus* Smaragdum *significat. Varii auctores. Smaragdus a fulgore. Oculi Leonis ex Smaragdis terribiles thynnis.* ברק splendere. برق σμάραγδος *idem ac* μάραγδος. *Et hoc ex* ברקת Bareketh ב & מ *permutantur.* בתנן & מתנן زبرجد Zabargiad, *pro* Smargiad. *Boetius & De Laetius Arabum Codices male corrigunt. Baculus a* מקל Macal. κάμηλος. חבל, *globus a* גלם golem, præmium *pro* βραβεῖον &c. *Litteræ* ג/ ח/ כ/ ק *K. H. G. permutantur. A* ברקת Bareketh *fit* Bareged, & *hinc cum terminatione Græca* Baragdos, *tandem* μάραγδος & Smaragdos. *Pro* ברק Barak *Persæ dicunt* Bereg; מי ברג Me Bereg. באנג סוסיא Μάραγδος *an* ἀμαρμαίρω? *verbum* μαρμαίρω *a* μαρμαρίζω. *Hinc* μαρμαρυγή. *Forte ab aliquo verbo absoleto* μαρίγω; *quod esse posset a* ברק Barak. *Colores Smaragdorum. Vexilli Levi colores Sententia Rabboth de* Bareketh. *Smaragdi* hyacinthizontes apud Plinium. דייקינתין. *Plinius de variis Smaragdis.* برقا بوقان & برقش Βερχθὰν *ab Arabico* ברקת Borcathon. *Bochartus laudatur.* ברקת *est lapis viridis. Varii auctores. Smaragdi Orientalis*

rientales & Occidentales, Schythica optima Smaragdus. Est pretiosissima gemma. Ejus moles. Ψόδη σμάραγδος. *Varii Smaragdorum virtutes.*

CCCCXCV. Tertius lapis est ברקת *Bareketh.* De hoc etiam fit mentio Ezech. XXVIII. X. Syrus retinet vocem hebræam ܒܘܪܩܐ *Borco* Arabs اصفر ac si diceres *lapidem flavum.* Interpres Latinus vocem Syram vertit *carbunculum.* Arabica autem vertitur *Topazius.* Symmachus *Ceraunium* exponit, ut docet Hieronymus ad Fabiolam. Abarbanel habet קרבונקלו *Carbunculo.* Ab hoc decepti videntur Belgæ qui etiam habent *Carbunculum.* Sed cum hoc nulla anctoritate probetur, non possum iis assentiri. *Clarissimus Lud. Du Dieu Belgas tradit hanc gemmam vertisse* Smaragde. *Quam autem habuerit rationem scire desidero, certum enim est, eos tertium lapidem primi ordinis vertisse* carbonckel, *sed* נפך *primum scil. secundi ordinis* Smaragd.

CCCCXCVI. Rabboth Schemoth habet דייקינתין *Diakinthin.* Hanc vocem Græcam esse nullus dubito. At corrupta est, ut fere omnes reliquæ quibus utitur Rabboth ad exprimendos lapides pretiosos. Scribendum itaque censeo הייקינתין *Hyakinthin,* mutato tantum ד in ה levissima mutatione. Nihil aliud igitur significat, quam *Hyacinthum.* At fallitur Rabboth si per *Bareket* intelligit hyacinthum: nam alium omnino significare, mihi persuasissimum est. Sed & ipsa Rabboth alium lapidem quam hyacinthum intelligere videtur, cum ei plures colores attribuat, album, nigrum & rubrum, qui in hyacintho non reperiuntur. Sed de his mox plura.

CCCCXCVII. Targum Jerusalemitanum & Jonathan eandem vocem retinent, habent enim ברקתא *Beraktha.* Onkelosius ברקן *Barkan,* quod idem significat. Paraphrastes Cantic. cap. V. vers. XIV. quoque ברקן sed addito ופרן hoc modo: ברקן ופרן *Barkan veafran.* Quid autem per ברקתא / ברקן & ברקן ופרן intelligant, æque incertum est. Sunt qui putent Chaldæos per hæc vocabula intellexisse *Smaragdum.* Sed de hoc etiam dubitari potest. Saltem Onkelosium & Jonathanem per suum ברקן non intellexisse *Smaragdum,* certum est; nam quartum lapidem, nempe נפך *Nophech* vocant אזמרגדין *Ismaragdin,* & איזמורד *Ismured,* quorum utrumque significat *Smaragdum,* quod suo loco patebit. Quid

 igitur

igitur Chaldæi per *Bareketh* intellexerint, nemo facile divinabit. Hoc saltem constat eos credidisse: non esse *Smaragdum.*

CCCCXCVIII. Nihilominus tamen maxima pars interpretum ut Septuaginta, Josephus, Hieronymus, vulgatus, Lutherus, Galli & alii *Smaragdum* verterunt. In hanc sententiam pedibus eo. Enimvero ברקת *Bareketh* significare *Smaragdum*, primo patet ex illius proprietate. Nulla nota est gemma cui tantus splendor attribuatur, quam Smaragdo. Secundum Athenæum *Smaragdus* nomen suum habet a *fulgore. lib.* III. Plinio teste *lib.* XXXVII. *cap.* V. Smaragdi splendor non *mutatur sole, non umbra, nod lucernis, sed semper est radians.* Ideo ei *fulgorem* ibidem attribuit. Hinc Orpheus περὶ λίθων in Achate habet αἰγλήεντα μάραγδον *splendentem Maragdum.* Ab Epiphanio vocatur διειδὴς καὶ στίλβων *pellucidus & splendens.* Martialis ut fulgorem Smaragdorum bene exprimeret, eis attribuit ignem,

Gemmatum Scythicis ut lucet in ignibus aurum.

Et Ovid. *Metam.* II.

In solis Phœbus claris lucente Smaragdis.

Sed ad Smaragdorum fulgorem probandum, imprimis notari debet historia quam narrat Plinius loco modo a nobis allegato: nempe in insula Cypri; *tumulo Reguli Hermiæ juxta cetarias, marmoreo leoni inditos fuisse oculos ex Smaragdis, ita radiantibus etiam in gurgitem, ut territi instrumenta refugiebant thynni.* Quis non videt hæc optime convenire τῷ ברקת *Bareketh*: nemo enim, qui in Hebraicis non est plane peregrinus, ignorare potest ברק *Barak* significare *splendere, coruscare,* ut Ezech. cap. XXI. X. Sic & Arabice برق *splenduit, fulgaravit, & fulminavit.* Est igitur ברקת *Bareketh* gemma maxime fulgens. Cum autem nulla magis fulgeat quam *Smaragdus*, optimo jure a plerisque interpretibus *Smaragdus* vertitur *Bareketh.*

CCCCXCIX. Deinde ipsum Græcorum σμάραγδος *Smaragdus* latet in Hebræorum vocabulo ברקת *Bareket*, ut Græcorum σμάραγδος ex Hebræorum *Bareket* factum sit. Ut autem hoc probaremus; notandum est primum, Græcos non raro dicere & scribere μάραγδος absque σ pro σμάραγδος. Et revera σ initio additur absque necessitate, quod etiam fit in aliis vocabulis, more Græcorum, ut σμικρὸς pro μικρὸς, & sexentis aliis, Hinc Athenæus *libro* III. Orpheus *in Achate* & alii habent μάραγδον absque σ. Videndum igitur tantum erit, utrum μάραγδος possit deduci ex *Bareketh.* Hoc facil-

cillime fiet, modo cogitemus apud Hebræos permutari litteras ejusdem organi; cum autem ב & מ sint labiales, sæpissime permutantur, ut בתנן *bathnan* pro מתנן *Mathnan*. Hoc autem maxime locum habet in lingua Arabica. Dicunt enim מגדאד *Magdad* pro בגדאד *Bagdat*. מכה *Macah* pro בכה *Bacah*, & infinitis locis aliis. Sed ipsum *Smaragdum* Arabes scribunt cum ב potius quam cum מ. ut زبرجد *Zebargiad* pro زمرجد *Smargiad*. Sic enim Serapion & Pandectarius *Zabarget*, aut potius *Zabargiat* pro smaragdo: ut male codices eorum carpantur a Boetio & de Laetio, qui legi volunt *Zamarut*. Græcos etiam Hebræorm ב convertere in מ patet vel ex voce חבל *chabal* funis, ubi Græci habent κάμηλος pro κάβηλος, hinc & Belgice **een Kabel**. Sic & Hebræorum מ Latini convertunt in B. ut *Baculus* pro *maculus* a מקל *macal*. גלם *golem*, *gloma*, & inde *globus*. Ex Hebræorum מטה *Mittah*, Germani habent *Beth*, *lectus*. Ejusmodi plura occurrunt. Non dicam idem fieri in linguis Græca & Latina, ut *præmium* pro βραβεῖον, *cicuma* pro κικαβὴ & sexcenta alia. Non mirum igitur si dicamus μάραγδος dici quasi βάραγδος. Quam facile porro fieri possit βάραγδος ex *Bareket*, sciunt omnes, qui non ignorant in omnibus fere linguis permutari literas ג׳ה׳ח׳כ׳ק K. H. G. & id genus alia. Igitur in voce ברקת littera ק mutata est in ג *gimel*, quod non magis de longo petitum est, quam si quis crederet κάμηλον dici Græce pro גמל *Gamel*, & כבול pro גבול *Dogma* a δοκέω, *frigus*, a φρίκη, & alia innumera. Sic a *Bareket*, aut potius a Chaldæo *Berakta* fiet *Bareget*, aut *Beragda*, & inde *Maragdos*. Sed exempla aliunde non sunt petenda, quam ab ipso verbo ברק *Barak*, nam pro eo Persæ dicunt ברג *Bereg*. Hinc in Codice *Avoda Zara cap.* II. מי בארג *Me Bereg*, quasi מי ברק *Me Berek*, *aquæ limpidæ*. Et Sanhedrin *cap.* XI. סוסיא בארג sunt סוסיא ברקא *equi splendidi*. Ergo ex Hebræo, aut potius Chaldæo *Berakia*, factum est *Meragda*, & Græca terminatione *Meragdos*, inde tandem & *Smaragdus*.

D. Novi equidem Græculos velle vocabulum μάραγδον derivari a verbo μαρμαίρω, teste Athenæo *lib.* III. ad hunc versum Menandri:

Μαράγδων εἶναι ταῦτ᾽ ἔδει, ἢ σάρδια.

Παρὰ γὰρ, inquit, τὸ μαρμαίρειν ὠνόμασθαι τῷ διαυγὴς ὑπάρχειν. *Sic vocatur a verbo* μαρμαίρειν *propter fulgorem*. Et revera μαρμαίρω expli-

plicatur *vibrante splendore corusco*: & hoc quidem optime quod a fulgore sic dicatur, cum Hebræo ברק *spenduit* optime convenit. Sed quibus legibus σμάραγδος fiat a μαρμαίρω, non video, nisi dicamus & ipsum μαρμαίρω derivari a radice ברק *Barak*, Sane si Smaragdus deduci debet ab aliquo verbo Græco, id potius fiet a μαρμαρύσσω aut etiam μαρμαρίζω, quam a μαρμαίρω. Hinc μαρμαρυγὴ, & μαρμαρυγώδης apud Homerum *Odyss.* θ *fulgidos radios vibrans*. Sed quis non videt hoc verbum derivari ab aliquo obsoleto, & fortassis a μαρίγω, & per dupplicationem primæ Syllabæ, μαρμαρίγω, *splendeo?* Si autem tale verbum unquam in usu fuit apud vetustiores Græcos, proculdubio factum est ab Hebræo ברק *Barak*, unde *Marac*, *Margo*, *Marigo*, inde μαρμαρίγω, μαρμαρίζω, μαρμαρύσσω, & μαρμαίρω. Hinc & μάρμαρος, *Marmor*, propter splendorem. Quidquid alii dicant, nullus dubito, quin μάραγδος & *Smaragdus* derivatum sit ab Hebræo *Bareket* aut *Berakiha*, atque sic ברקת significare Smaragdum.

DI. Colores Smaragdorum quidem varii sunt, secundum varia genera, ut ostendit Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* V. Omnes tamen virides perhibentur. Rabboth *Bemidbar Parascha* II. huic lapidi tres dat colores, *album nigrum*, & *rubrum*, quales dicit fuisse in vexillo Levi: לוי ברקת ומפה שלו צבוע שלישי לבן ושלישי שחור וג׳ ארום ומצוייר עליו אורים ותומים: *Nomen Levi inscriptum est lapidi Bareketh, & vexillum ejus erat tertia parte album, tertia parte nigrum, & tertia parte rubrum. Et eo depictum erat Urim & Thummim.* Sed Rabboth per hunc lapidem *Smaragdum* intellexisse non puto, cum eum alibi (ut supra audivimus) vocet *Hyacinthum*, & in hoc loco sextum lapidem יהלם, dixerit אזמרגדין *Smaragdum*. Unde patet Raboth hos lapides pessime confudisse, & eorum nec nomen nec naturam, nec colorem novisse. Novi quidem Plinium mentionem facere cujusdam Smaragdi *hyacinthizontis*, ut non adeo absurdum esset, si quis diceret, eum respexisse ad ejusmodi lapidem eumque vocasse דייקינתין aut potius, ut emendavimus, הייקינתין *Hyacinthum*. Utrum autem tres colores, albus, niger & ruber, in eo fuerint, non credo facile posse probari. Deinde Plinius etiam tradit, dari quosdam Smaragdos Medicos, qui sunt *fluctuosi*, *& rerum imagines complexi*, *ut papaverum*. *aut avium pinnarumque vel catulorum* & alios, qui & Carchedonii dicuntur, habere *colores incertos*, & esse *virentium in cauda pavonum*

narum columbarumque collo plumis similes. Non possum etiam silentio præterire, apud Arabas ab eodem verbo برق quod idem est ac Hebræorum ברק, unde *Smaragdus* derivatur, varia vocabula venire, quæ significant colorem varium. Hinc بوقان oculus, propter varios colores *album & nigrum*, ut habet Gigæus; & برقان *locusta versicolor, varia &* برقش *variis coloribus pinxit*, & id genus alia bene multa. Hinc non male doctissimus Bochartus, *Phaleg. lib.* II. *cap.* XIX. lapidem quem Arabes pro Baccho colebant dictum vult Βορχθὰν ab Arabico ברקת *Borcathon*, id est *lapis discolor.* Ejusdem generis lapidem videtur intellexisse Rabboth per hoc *Bareketh*, qui esset *albus, niger & ruber.*

DII. Sed quicquid statuat Rabboth, cum amplius dubitari non possit, quin *Bareketh* significet *Smaragdum*, certissimum est hanc gemmam *Bareketh* fuisse viridem colore: hic enim verus & nativus Smaragdi color est. Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* V. *Tertia auctoritas Smaragdi perhibetur pluribus causis nullius coloris aspectus jucundior est. Nam herbas quoque virentes frondesque avide spectamus. Smaragdos vero tanto libentius quoniam nihil omnino viridius comparatum illis viret; præterea soli gemmarum contuitu oculos implent nec satiant. Quin & ab intentione alia obscurata, aspectu Smaragdi recreatur acies Scalpentibusque gemmas non alia gratior oculorum refectio est: ita viridi lenitate lassitudinem mulcent.* Isidorus *Orig. lib.* XVII. *ca.p* VII. *Omnium gemmarum virentium Smaragdus principatum habet, cui veteres tertium post margaritas & uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus a nimia viriditate dicitur. Omne enim satis viride Smaragdus dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis major hoc austeritas est, nam herbas virentes frondesque exuperat: inficiens circa se viriditate repercussum aerem.* Ergo non mirum si & Martialis aurum *virens* dixit, propter Smaragdos. Psellus περὶ λίθων δυνάμεως prasineum colorem attribuit Smaragdis, accedentem ad auri colorem, ita ut semper aliquid glauci habeat ἡ σμάραγδος πρασοειδής ἐστι καὶ ἠρέμα χρυσίζουσα καί τοι καὶ τοῦ γλαυκοῦ, παρεμφαίνουσα χρώματος. Ad prasinum Smaragdus etiam refertur ab Epiphanio, *libro* XII. *de lapidibus.* de tertio lapide, quem Smaragdum dicit: λίθος σμάραγδος οὗτος καλεῖται καὶ Πράσινος, ἐστι δὲ καὶ χλωρὸς τῷ εἴδει, καὶ διαφορά τις ἐν αὐτοῖς τινὲς μὲν αὐτοὺς Νερωνιανοὺς καλοῦσιν ἄλλοι δὲ Δομετιανούς. καὶ ὁ μὲν Νερωνιανὸς,

πικρός ἐστι τῷ εἴδει, σφόδρα χλωρίζων, διειδὴς καὶ στίλβων. *Lapis Smaragdus vocatur etiam Prasinus; est autem viridi colore, sed inter se aliquo modo differunt. Quidam autem vocant eos Neronianos, alii Domitianos. Et Neronianus quidem parvus est, valde virens, pellucidus & splendens.* Notandum est, Apocal. IV. III. *Iridem* dici *similem Smaragdo*; scilicet quia nullus color in Iride magis est conspicuus quam viridis.

DIII. Varia etiam recensentur genera Smaragdorum: *Ægyptii, Bactriani, Cyprii, Æthiopici, Persici, Medici, Carchedonii.* Psellus: φύεται δὲ, ταύτην καὶ Αἰθιοπία, καὶ Αἴγυπτος καὶ Πέρσις, καὶ τινα ὄρη τῆς Ἀττικῆς. *Progenerat autem eam* (Smaragdum) *Æthiopia, & Ægyptus, & Persia, & quidam Atticæ montes.* Sed omnium optimi sunt *Schytici.* Videatur Plinius loco modo laudato. *Nobilissimi*, ait eodem loci, *Scytici, ab ea gente, in qua reperiuntur appellati. Nullius major austeritas, nec minus vitii. Et quantum Smaragdi gemmis distant, tantum Scythici a ceteris Smaragdis.* De Scythicis Martialem jam sæpius audivimus. Deinde probatissimos ait Plinius esse eos, *qui viriditatem puri maris imitantur.* Proximos, qui vocantur *Chrysoberilli*, & sunt paulo pallidiores. Hodie distinguere solent lapidarii inter Orientales & Occidentales. Orientales sunt optimi. Bonitatem Smaragdorum lapidarii probant, si in ore detentus frigidus appareat, & in sole viriditatem servet.

DIV. Smaragdus pretiosissimus est lapis, ut ei Plinius tertium locum dederit, post Adamantem & margaritam. Refert etiam Delaetius *lib.* I. *cap.* VIII. anno CIↃ IↃ XL. *Smaragdos in summo apud magnates & opulentiores cives pretio fuisse, ita ut cum adamantibus de gloria certarent.* Raro magnitudinem sigilli æquant, teste Theophrasto περὶ λίθων. Ἔστι δὲ, inquit, σπανία, καὶ τὸ μέγεθος οὐ μεγάλη. *Est autem rara & mole haud magna*; quamvis ipse etiam fateatur, & post eum Plinius tradi *in commentariis* de Regibus Ægyptiis, missum aliquando dono a Babyloniorum Rege, longitudine quatuor cubitorum, latitudine trium; positos etiam in Jovis obelisco Smaragdos quatuor, longitudine quadraginta cubitorum, latitudine partim quatuor partim duorum. Sed fortassis erat ψεύδη σμάραγδος, qualis erat illa pila εὐμεγέθης ἐν τῷ Ἡρακλέους ἱερῷ *Satis magna in Herculis Templo*, ut addit ipse Theophrastus. Apud Delaetium fit mentio Smaragdi XXV. ceratiorum

tiorum, anno CIↃ IↃ LXXI. æſtimati XX. Mill. coronatis, cum ante triplo majori pretio venundari potuiſſet. Addit præterea Peruvianos Smaragdos nonnunquam ovum columbinum ſuperare.

DV. Non vulgares vires huic lapidi adſcribuntur. Pſellus: αὕτη καταπλαττομένη μεθ᾽ ὕδατος ἐλεφαντικοῖς, βοηθεῖ. Πινομένη δὲ μεθ᾽ ὕδατος αἵματος ἐπέχει ῥοάς. *Si cum aqua ex eo fiat cataplaſma leproſos juvat; Et ſi cum aqua bibatur, retinet fluxum ſanguinis.* Epiphanius λέγεται δὲ καὶ παρὰ τοῖς μυθοποιοῖς προγνωστικὸς εἶναι. *dicuntur etiam a fabulatoribus vim habere prædicandi res futuras.* Adhibentur etiam ad alvi fluxum, & dyſenterium ſiſtendum; contra venena bibuntur. Inter amuleta præcipue commendantur Smaragdi; nam ſi e puerorum collis pendeant, eos ab epilepticis paroxyſmis tutari creduntur, & comitialem morbum impedire, ita quidem ut ſi morbi violentia a lapide ſuperari nequeat, iis in partes diffringatur; coxæ mulieris alligati dicuntur partum accelerare; e collo pendentes inanes timores ac dæmones arcere; memoriam firmare, viſum reficere, adulterium prodere, futurorum cognitionem dare, eloquentiam efficere & opes augere. Plura vide apud Plinium, Theophraſtum, Pſellum, Epiphanium, Boetium, Delatium & alios.

CAP. XI.

נפך Nóphech *eſt quartus lapis. Ubi exſtet? Male dicitur* אזמרגדין Iſmaragdin. איזמורד Iſmured. כחלי cachale כוחלא Chryſolithus. Ἄνθραξ. Carbunculus *eſt Rubinus.* Targ. Jeruſ. ברכרנא cadacrna *corrupte pro* carchedonio ד & ר *permutari.* כרדכוכין cardecuchin, *&* כרכונין Carcunin. *Legi debere* ברכרונין Carchedonin, carchedonius. ברדינין *corrupte pro* ·כרכדונין χαλκηδὼν *&* καρχηδόνιος. Carchedonium *eſſe* Carbunculum, *dici a* Carthagine. Καρχηδῶνα, Carthago, קרתא חדת Kartha chadah, Carthada, Nova Civitas. Νεάπολις Novomagum, Neüwſtatt/ *unum idemque eſſe.* Carbunculum *non naſci circa Carthaginem. Ab illius mercatoribus coemitur & ad alios populos deportatur. Pernæ Weſt-phalicæ Moguntiacæ dictæ, & Caſtaneæ nuceſque Palatinæ Colonienſes dicuntur. Error Epiphanii. Theopraſtus aliique auctores citantur.* נפך *a* פוך *id eſt* ſtibium.

bium. II. *Reg.* IX. XXX. & *Ieremiæ* IV. XXX. Stibium viride. *Datur etiam rubrum.* צרודא / צרידא & צריזא / צרווא Cerussa. *Cognatio inter* Cerussam & stibium *apud Plinium. Antimonium esse* stibium. נפך *esse lapidem rubrum.* Carbunculi, *albi, Masculi, fœminæ. Varii* carbunculi. *Optimi rubri.* carbunculus *a* carbone *aut similitudine ignis sic dictus. Theophrastus a Delatio explicatur. carbunculus habet colorem cœli sereni. Rabboth allegatur. Cœlum non semper esse cœruleum, sed & igneum. Locus Math.* XVI. II. *allegatur. Syrus habet* ܣܡܘܩܐ *id est* rubet. נפך, ἄνθραξ, Carbunculus, & Rubinus *eadem gemma. Optime dicitur ab Abarbanele & Luthero* Rubinus. *Fabula de carbunculi ignibus. Varii auctores. Gemma a Ciconia demissa in gremium Heracleæ. Moles carbunculi.* Rubinus *Imperatoris Rudolphi* II. *Tavernerius de* Rubino *Magni Mogolis. Virtutes carbunculorum.*

DVI. QUartus lapis est נפך *Nophech.* Hujus lapidis etiam meminit Ezech. cap. XXVI. XVI. & I Chron. XXIX. II. Esaiæ LIV. XI. Onkelosius habet אזמרגדין *Ismaragdin* & Jonathanus איזמורד *Ismured*, quorum utrumque significat *Smaragdum.* Horum auctoritate decepti videntur Belgæ, qui etiam habent *Smaragd.* Arab كحلي *cachle.* Paraphrastes Cant. cap. V. XIV. habet כחלי *cachale.* Sed *cachale* Talmudicis est שיש ומרמרא Vide Massechet *Succah cap.* V. ubi glossa notat שיש significare *marmor album*, & כוחלא *viride* quod *Smaragdum* rerepresentat. At hos interpretes errasse manifesto constat, ex iis quæ diximus ad lapidem *Bareketh.* Junius & Tremellius habent *Chrysolithum*; Sed qua auctoritate, non video. Patebit infra ad תרשיש lapidem נפך non fuisse *Chrysolithum.*

DVII. נפך *Nophech Carbunculum* fuisse, vix dubito. Sane ita vertitur a doctissimis & vetustissimis interpretibus. Galli & Diodati habent *Escarboncle.* Septuaginta, Josephus & Epiphanius ἄνθραξ. Est enim ἄνθραξ *Carbo*, quod sciunt ii qui non plane sunt peregrini in Græcis, sive *Carbunculus* ut etiam posuit vulgatus & Hieronymus. Lutherus *Rubinum* habet, sed *Rubinus* nihil aliud est quam *Carbunculus*, quod postea clarius constabit. Targum Jerusalemitanum quidem habet כדכרנא *Cadcarna*: Sed hanc vocem Græcam esse, & quidem corruptissimam, nullus dubito. Nihil aliud est quam

Car-

Carchedonius; quod levi mutatione fieri poteſt, tranſponendo tantum ד in locum ר, hoc modo כרכדנא *Carchadana*, at quis non videt hoc eſſe *carchedonium*: quam facile enim ד & ר permutari poſſint apud Hebræos, non minus quam apud Syros, cuilibet litteras tantum inſpicienti, facile patebit, etiamſi alias nec arare nec literas noverit. Idem proculdubio intelligit Jonathanus, quum ſextum lapidem verterit כרדכוכין *Cardechuchin*, aut, ut habent alii כרכוכין *Carcuchin*. Quis non videt legendum eſſe כרכדונין *Carchedonin*, id eſt *Carchedonius*. Idem plane intellexiſſe puto Rabboth Schemoth per ſuum ברדיגין *Bardigin*: quemadmodum vertit hunc נפך *Nophech*. Proculdubio vitio librariorum factum eſt, ut ſcriptum ſit corrupte pro כרכדונין *Carchedonin*. Verpuli Græcæ linguæ ignari ejuſmodi vitia facile committere poterunt, præſertim ſi alius ex alio has voces ſibi non intellectas pejus tranſcribat. Igitur ſecundum Targum Jeruſalemitanum & Rabboth Schemoth נפך erit *Carchedonius*. Proculdubio eundem lapidem intellexit Johannes Theologus Apocal. cap. XXI. per χαλκηδῶνα, quod nihil aliud eſt quam Καρχηδόνιος, mutato ר R in ל L, quod non eſt inſolens.

DVIII. Jam vero *Charchedonium* ſignificare carbunculum, dubitari non poteſt. Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* VII. gemmam hanc *Charchedonium* dictam vult ab urbe *Carthagine*. *Principatum*, inquit, *habent Carbunculi a ſimilitudine ignium appellati, cum ipſi non ſentiant ignes, ob id a quibuſdam apyroti vocati. Horum genera Indici & Caramantici, quos & carchedonios vocavere, propter opulentiam carthaginis magnæ.* Carthaginem Καρχηνδῶνα vocatam fuiſſe, ex Appiano, Euſebio, Hieronymo aliiſque conſtat. Non quidem a ſuo Conditore, ut viri docti putant, ſed quod lingua Phœnicia קרתא חדת *Kartha chadath*, aut, ut habet Solinus, *carthada*, id eſt *nova civitatis*, dicta ſit: ut *Carthago* idem ſit ac καινὴ πόλις, aut etiam νεάπολις, immo & noſtrum *Novomagum*. Nam ſive dixeris *Carthada*, *Carthago*, ſive νεάπολις, ſive *Novomagum*, ſive *Nova civitas*, ſive Nieuwſtatt, perinde erit. Ut ut eſt, lapis *charchedonius* ſic dicitur ab urbe Carthagine. Non quidem, ut credidit Epiphanius, quod *carbunculus*, ſive Carchedonius naſcatur circa urbem Carthaginem. γίνεται, inquit, ἐν Καρχηδόνι τῆς Λιβύης, ἥτις Ἀφρική καλεῖται. *Naſcitur in carthagine Libyæ, quæ Africa dicitur.* Et in fine ejuſdem capitis: ἔστι δὲ ὁ χαλκηδόνιος καλούμενος

λίθος παραπλήσιος τούτῳ, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου δὲ εὑρίσκεται) *Est etiam gemma dicta carchedonius* (sic enim scribi deberet, potius quam *calchedonius*) *huic non absimilis, quoniam ibidem loci reperitur.* Duplicem enim hic errorem errat Epiphanius. Primum quod *Anthracem* sive *carbunculum* distinguat a *carchedonio*, cum *carchedonius* sit ipsissimus ἄνθραξ sive *carbunculus*: deinde quod putet *carchedonium* nasci circa *Carthaginem*, ideoque *carchedonium* dici. Nam etsi nomen suum sortita sit ab urbe *carthagine*, id non factum est quod ibi nascatur (nascitur enim Carbunculus in India, ut docet Psellus: ὁ ἄνθραξ ἐν Ινδοῖς μὲν ἔχει τὴν γένεσιν, *carbunculus in India nascitur*) sed ut habet Plinius, propter opulentiam urbis: scilicet quod opulentiores mercatores Carthaginienses ejusmodi lapides coemerint, & cum aliis mercimoniis ex India aliisque locis Carthaginem asportari curaverint, & inde ad alios populos miserint venales. Eodem sane sensu hodie multæ res *Hollandicæ* dicuntur apud plures nationes, quæ in Hollandia non crescunt; sed quia in India aliisque regionibus coemuntur ab Hollandis, & ab iis ad alios populos deportantur. Sic pernæ WestPhaliæ, a Gallis dici solent *Moguntinæ, jambons de Mayence*, quod a mercatoribus Moguntinis in West-Phalia coemerentur, Moguntium deferrentur, & inde in Galliam mitterentur. Et castaneæ & nuces ex Palatinatu apud Hollandos vocari solent *Colonienses*, quia ex Palatinatu prius Coloniam, & inde in Hollandiam mittuntur. In Palatinatu *sal Coloniense*, dicitur sal Gallicum & Lusitanum, quod ab Hollandis suis navibus deferatur *Coloniam*, inde in Palatinatum. Eodem plane sensu *Carbunculus* dicitur ab urbe Carthagine. Hinc Theophrastus Περὶ λίθων. ἄγεται, inquit, δ᾽ οὗτος ἐκ Καρχηδόνος Μασσαλίας. *Fertur huc Carthagine & Massilia.* Hæc vera ratio est, quod ἄνθραξ sive *Carbunculus Carchedonius* a Græcis, & a Judæis כרכדנא *Carchadna*, & כרכדונין *Carchedonin* dictus sit.

DIX. Ut ut sit, patet נפך secundum vetustiores & doctiores interpretes esse *Carchedonium*, sive *Carbunculum*. Et sane hoc ex ipso vocabulo נפך colligi posse videtur. Derivari solet נפך a radice פוך, unde aliquando absque נ scribitur, ut I Chron. XXIX. II. & Esaiæ cap. LIV. XI. ubi פוך a Jarchio exponitur נופך, & a Græcis ἄνθραξ id est *Carbunculus*. Notum est פוך significare *stibium* aut *fucum*, quo inungi solent oculi: ut II Reg. IX. XXX. ותשם בפוך עיניה: *& posuit oculos suos in stibio*, vel in *fuco*, id est

fuco

fuco aut ſtibio inunxit oculos ſuos. Græci ἐςιβίσατο τὰς ὀφθαλμὰς, כי תקרעי בפוך עיניך *quia laceras oculos tuos ſtibio.* Græci iterum ἐὰν ἐγχρίσῃ ςίβῃ τὰς ὀφθαλμὰς σȣ. *Unguis ſtibio oculos tuos.* Verum quidem eſt ſtibium nonnunquam fuiſſe viride. Eo fortaſſis reſpexit Onkeloſius & Jonathanus, qui *Nophech* Smaragdum verterunt. Et Paraphraſtes Cantic. v. xiv, qui habet כחלי *cachale*, quod a quibuſdam *marmor viride* exponitur. Sed alterius etiam coloris, nempe rubri fuit. Chaldæus in hiſce locis utrumque, id eſt lapidem *Nophech* & פוך ſive *ſtibium* vertit צדידא ut habent Biblia Regia, Aruch, Elias & Buxtorfius. Eodem modo Syrus ܙܕܝܕܐ *Zedida*, quod a Latino vertitur *Hyacintus.* Sed in Venetis legitur צרידא *zerida.* Ego legerem צריזא *Zeriza* aut potius צרוזא *Zeruſſa*; atque tunc nihil aliud eſſet quam *ceruſſa*, quæ proculdubio veriſſima lectio eſt. Quanta autem ſit cognatio inter *Stibium* & *ceruſſam* docet Plinius *lib.* xxiii. *cap.* vi. & *lib.* xxxiv. *cap.* xviii. & alibi. At *ceruſſa* ut & *ſtibium*, prout varie præparantur aliquando rubra ſunt, ut Plinius ibidem docet. Et cum ſtibium etiam fiat ex antimonio, immo cum ſit ipſiſſimum *antimonium*, ut hodie vocatur, quod norunt medici, ruber color ei adſcribi poteſt; nam antimonium præparatum, præſertim Chryſtallinum eſt rubrum. Igitur ſecundum has interpretationes נפך erit lapis ruber, qualis revera eſt carchedonius, ut mox patebit.

DX. Albos fuiſſe Carbunculos quoſdam, alios etiam variis maculis diſtinctos, poſt Theophraſtum docet Plinius *lib.* xxxvii. *cap.* vii. Quoſdam dicit eſſe maſculos, alios fœminas. Maſculos acriores, lucidiores & magis in ſole flagrare docet. Quoſdam habere in tranſlucido ſtellas intus & fulgentes aureas guttas in corpore non in cute: immo fere ſtellarum hyadum & numero & diſpoſitione ſtellari, unde acceſſit religio, ut ob id a Chaldæis in cærimoniis habiti ſint; & quantum numero ſtellarum accedit tantum & pretio accedere. Nihilominus pretioſiſſimi carbunculi inſigni rubore lucebant inſtar ignis aut ardentis carbonis, unde & ἄνθρακες ſive *Carbunculi* dicti. Ideo Plinius loco modo laudato, *carbunculos a ſimilitudine ignium appellatos* dicit. Et mox *optimos eſſe amethyſtizontas, hoc eſt quorum extremus igniculus in amethyſti violam exit.* Theophraſtus περὶ λίθων. ἄλλο δέ τι γένος, inquit, ἐςὶ λίθων ὥσπερ ἐναντίων πεφυκὸς, ἄκαυςον ὅλως, ἄνθραξ καλȣ́μενος. ἐξ

ȣ̓ καὶ

οὗ καὶ τὰς σφραγῖδας γλύφουσιν. ἐρυθρὸν μὲν τῷ χρώματι, πρὸς δὲ τὸν ἥλιον τιθέμενον, ἄνθρακος καιομένου ποιεῖ χρόαν τιμιώτατον. δ' ὡς εἰπεῖν, μικρὸν γὰρ σφόδρα τετταράκοντα χρυσῶν. ἄγεται δ' οὗτος ἐκ Καρχηδόνος καὶ Μασσαλίας. οὐ καίεται δὲ ὁ περὶ Μίλητον γωνιοειδὴς ὤν, ἐν ᾧπερ καὶ τὰ ἑξάγωνα καλοῦσι δ' ἄνθρακα καὶ τοῦτον. ὃ καὶ θαυμαστὸν ἐστιν. ὅμοιον γὰρ τρόπον τινὰ καὶ τὸ τοῦ ἀδάμαντος. *Aliud autem quoddam est genus lapidum, quasi e contrariis genitum, incombustibile penitus; carbunculus appellatur; e quo & sigilla sculpunt; Rubens quidem colore, soli autem expositus, ardentis carbonis facit colorem, pretiosissimum, ut ita dicam: Nam valde parvus quadraginta aureis æstimatur, fertur ex Carthagine & Massilia. Non ardet autem qui circa Miletum invenitur, angulosus inter quos sunt & sexanguli. Vocant autem & hunc carbunculum; quod mirum est: similis quodammodo ratio est adamanti.* Scio quidem Delaetium *de lap. lib.* I. *cap.* III. hunc locum de *granato* intelligere. Non possum etiam ignorare granatos adamantinos, hyacinthos rubentes & id genus alia, inter rubinos & carbunculos recenseri; nihilominus hæc descriptio carbunculo multo magis convenit, quam granato. Puniceum colorem carbunculo attribuit Epiphanius. Est autem puniceus color igneus, ut alibi docuimus. λίθος ἄνθραξ, inquit, οὗτος εἶδος ξυφοίνικον (alii legunt φοίνικον, alii ὀξυφοίνικον, quæ lectio fortassis est optima) ἔχει. *Carbunculus lapis colorem habet phœniceum*, aut *acute phœniceum.* Ut autem melius intelligeretur, statim addit: ὀλίγον δὲ ὁ κεραύνιος λίθος αὐτῷ ἔοικε, καλοῦσι δὲ τὸν κεραύνιον, οἰνωπόν. *Carbunculo aliquomodo similis est lapis Ceraunius, quem vocant Oenopum*, (qui vini colorem ostendit.)

DXI. Rabboth Bemidbar τῷ נפך dat colorem cœli, יהודה נפך וצבע מפה שלו דמותו כמין שמים ומצוייר עליו אריה. *Iehuda sculptus est in Nophech; & color vexilli ejus similis est cœlo, depictum habet Leonem.* Sed qualem colorem cœlo hic attribuat Rabboth, non exprimitur. Notum quidem est cœlum vulgo cœruleo colore depingi. Sed talis color in Saphiro tantum reperitur, non in alia gemma. Cum autem *Nophech* non sit Saphirus, suspicor an non alium potius colorem intellexerit: nempe talem qui in cœlo conspicitur; oriente aut etiam occidente sole, rutilantem, & instar carbonis ardentem; talis enim color cœlo etiam attribuitur. De hoc loquitur Christus Matth. cap. XVI. II. ὀψίας γενομένης λέγετε, Εὐδία. πυῤῥάζει γὰρ ὁ οὐρανός. *Vespera jam accedente dicitis: Serenum erit,*

quia

quia cœlum ignescit. Optime verbum πυῤῥάζειν a *Syro* vertitur ܡܣܡܩ ܓܝܪ ܫܡܝܐ *Rubet enim cœlum.* Jam ad lapidem אדם ostendimus apud Chaldæos & *Syros* סמק significare *rubere.* Colligo itaque iterum נפך esse lapidem rubrum & instar ignis ardentis, ideoque esse *carbunculum.*

DXII. Ex his etiam constat ἄνθρακα sive carbunculum veterum, immo Hebræorum נפך nihil aliud fuisse quam lapidem quem hodie vulgo dicimus RUBINUM, quod jam observarunt Boetius *de Lapid. lib.* II. *cap.* IX. & Delatius *lib.* I. *cap.* II. Ideo ab Abarbanele vertitur רובין *Rubinus*, & a Luthero ein Rubin. *Rubinus est gemma*, inquit Boetius *lib.* II. *cap* X *diaphana rutilans, rubensque, exigua portiuncula cærulei coloris, ac limam respuens. Rubedo ipsius non est puri minii, vel cinabaris, sed sanguinis potius, cocci laccæ indicæ, aut Kermesini. quo tamen minus cærulei, modo aliquid in extremo igniculo appareat, eo nobilior est.*

DXIII. Plane miraculosa, aut potius fabulosa de carbunculi ignibus atque fulgore, narrat Epiphanius *lib. de* XII. *Gemmis in veste Aharonis.* ἕτεροι δὲ φασὶ τὸν λίθον τοῦτον οὕτως εὑρίσκεσθαι, οὐκ ἐν ἡμέρᾳ κατοπτευόμενον κατὰ τὴν νύκτα πόῤῥωθεν δίκην λάμπαδος, ἢ ἄνθρακος σπινθηρίζοντος καὶ ὡς μακρόθεν φαίνοντος. καὶ τοῦτο ἐπιγινώσκοντες οἱ αὐτὸν ἀνερευνῶντες, ῥαδίως εὑρίσκουσιν αὐτόν. βασταζόμενον δὲ ἀδύνατον διαλαθεῖν, ὁποίοις γὰρ ἂν ἱματίοις κατακρυβῇ, ἡ αὐταυγία αὐτοῦ ἔξωθεν τῆς περιβολῆς φαίνεται, ὅθεν καὶ ἄνθραξ κέκληται. *Alii dicunt lapidem istum ita reperiri: interdiu non videri, sed noctu cominus instar lampadis & carbonis scintillantis procul apparere. Atque sic eum quærentes agnoscunt, & facile inveniunt. Si gestatur, quibuscunque etiam vestibus occultetur, latere tamen non potest: splendor enim ejus extra vestes apparet, unde & carbunculus appellatur.* Carbunculum splendore suo etiam vestes penetrare posse credat Judæus Apella non ego. De carbunculo etiam intelligunt auctores, quod narrat Ælianus *lib.* VIII. XXI. de quodam lapide, quem ciconia in gremium Heracleæ demisit, qui instar facis totam domum splendore suo replevit. Garcias ab Horto, & Ludovicus Vartomannus ejusmodi quid referunt de hoc genere lapidis; sed ipsi hoc non credunt, nec ipsi viderunt. Vide Boetium *lib.* II. *cap.* VIII.

DXIIII. Hodierni *Rubini*, qui veri & genuini sunt veterum carbunculi, raro excedunt pondus XX. ceratiorum. Nihilominus

nus tradit Boetius *cap.* XIII. *lib.* II. Imperatorem Rudolphum II. Rubinum habuisse, qui magnitudinem parvi ovi gallinæ æquaret, emptum LX. ducatorum millibus: quem tamen Boetius putat majori pretio debuisse æstimari, cum parem nullum habuerit, non minus quam Cleopatræ margarita. Scribit etiam Garcias ab Horto Regulum Decan habere Rubinum XXXIV. ceratiorum, emptum sex auri minis, id est CXCII. libris auri, ut observat Tollius in notis ab Boetium *lib.* II. *cap.* XVI. Tavernerius in suo *Itiner. Ind. lib.* II. *cap.* XXII magnum Mogolem narrat habuisse *rubinum* emptum millione quadringentis viginti quinque millibus florenorum. Sed addit tandem a peritissimo gemmario Indo animadversum fuisse, cum non fuisse verum rubinum. Addit se vidisse in India *rubinos* qui excederent pondus quinquaginta ceratiorum.

DXV. Magnas præterea virtutes attribuerunt veteres Carbunculis. Scilicet: gestatum vel epotum venenis resistere, a peste præservare, tristitiam arcere, libidinem coercere, malas cogitationes & somnia avertere, animum exhilarare, & hominis infortunia prædicere, amittendo nativum splendorem, & id genus alia: Psellus *de virtute lapidum*, κεφαλαλγίας ἰᾶσθαί φασι παρὰ τῷ κάμνοντι θυμιώμενον. *Hunc morbis capitis*, inquit, *mederi referunt. si ægroto offeratur suffitis.*

CAP. XII.

DE ספיר SAPHIRO.

ספיר Saphir *quintus est lapis. Ubi ejus fiat mentio. Variæ interpretationes. Iosephus male ponit ἰάσπιν.* Arabs مها Maha, & بلور Belur, Beryllus. שבזין / שבזיזא / אזמורד *An legendum.* טפזין Topazin. ספירונין Saphirunin, *&* סנפרינון Sanperinun, *& corrupte pro* ספיר *aut* σάπφειρος Saphirus *qualis gemma? Utrum alba? Locus Exodi* XXIV. X. *allegatur,* לבנה *quid?* לבן albescere. Luna. לבנה Libne, populus alba. *Locus Genes.* XXX. XXXVII. *allegatur. albæ Saphiri*, Leucosaphiri. *Cœruleis Saphiris color abstrahi potest. Rabboth Thren.* IV. VII. Saphirum *credidisse* Adamantem. Saphiri *duræ. Utrum sint rubri? Locus Thren.* IV. *explicatur.* פנינים *Utrum* Ebor? *An*

An Carbunculus? *an* Corallia? *Loca Exodi* XXIV. X. *Ezech.* I. XXVI. *& Cantic.* V. *exponuntur. Cocceji sententia expenditur. Saphirum non esse rubram. Sensus literalis & Mysticus* ספיר *esse* Saphirum: *Habere colorem cœli, Loci Exodi* XXIV. X. *& Ezech.* I. XXVI. *iterum allegantur.* Saphirus *comparatur. cum venis sanguine plenis. Locus Lament.* IV. VII. *exponitur.* גזרה *quid Cantic.* V. XIV. Ebur *politum & albissimum.* Eburnea colla. *Varii auctores.* Ebur *humanam naturam Christi,* Saphirus *divinam significat: aut ejus* inocentiam, vibices, verbera *&* sanguinem. *Veterum* Saphirum *cæruleum fuisse. Varii auctores. Dicitur* nigra *&* κύανος. Cyanum *esse cærulenm colorem.* Saphirus *aureo pulvere aspersus. Locus Jobi* XXIV. VI. *allegatur. Varii auctores. Veterum* Saphirus *utrum Lazulus? An* amethystus, *an* hyacinthus. Saphiri *pellucidis Judæis noti fuerunt. Nostram* Saphirum *pretiosissimam & pellucidam esse. Vexillum Iscascaris pictum habuisse solem & lunam. Quare?* שחר *non semper* nigrum *significat: Sed intensissime* cœruleum. **Doncker Blaauw** תכלת *etiam dicitur* שחור· πορφύρη μελάινη. *Loci natales Saphiri. Earum moles. Lex Dei an scripta fuerit in* Saphiro? *Exodi cap.* XXIV. *allegatur. Pretium* Saphirorum. *Eorum virtutes. Imaginem ex Sapbiro gestasse Sacerdotem Ægyptiorum.*

DXVI. QUintus lapis est ספיר *Saphir.* Hujus lapidis etiam fit mentio Exodi XXIV. Cantic. V. XIV. Job. XXVIII. V. XVI. *Esaiæ* LIV. XI. Lament. IV. VII. Ezech. I. XXVI. XI. & XXVIII. XIII. Syrus habet ܣܦܝܠܐ *Saphila*, mutato ר in ל ut & alibi.

DXVII. Josephus habet Ἴασπις. Sed male, cum *Iaspis* sit omnium ultimus, ab ipso Mose ישפה *Iaspe* dictus. Dici posset Josephus jaspidem & saphirum confundere, cum saphirus inter jaspidum genera ponatur. Vide Plinium *lib.* XXXVII. *cap.* IX. Arabs habet مها *Maha*, & Exodi cap. XXIV. IX. بلور *Belœr*, id est *beryllus.* Sed male iterum. Berillus enim plane alius est lapis. Jonathanus Cant. V. XIV. habet אזמרד *Ismorad*, id est *Smaragdus.* Hunc errorem jam impugnavimus supra ad lapidem ברקת. Onkelosius habet שבזין *Schabzin.* Sic & Jonathan Lament. IV. VII. שבזיזא *Schabziza.* Nemo facile dixerit quid sit *Schabzin*, cum

ex fontibus Hebræorum non facile deduci possit. Existimo igitur esse vocem Græcam, sed corruptam, prout Chaldæi fere omnibus gemmis Græca nomina dare solent. Legi debet, mea opinione, טפזין *Topazin*, atque sic erit *Topazius*. Sane eodem jure vocari posset *Topazius*, quo & ab aliis *Iaspis*, *Beryllus*, & *Smaragdus*. Nec silentio præterire possum miserrimam hallucinationem Jonathanis, qui eundem lapidem vertit Smaragdum & Topazium, dictis locis, & Exod. XXVIII. ספירונין *Saphirunin*, id est *Saphirus*.

DXVIII. Non opus est ut huic lapidi aliud nomen detur quam illud ipsum quod ipsi datum est a Mose, nempe ספיר *Saphirus*: cum istud nomen ad hunc usque diem fere apud omnes populos retinuerit. Optime igitur Græci σάπφειρος, vulgatus & Hieronymus, Lutherus, Angli, Galli, Belgæ, & tot alii *Saphirus*. Sic & Judæi. Verum quidem est, Targum Jerusalemitanum, Jonathanum & Rabboth habere ספירונין *Saphirunin*, סמפורינא *Sampurina* & כנפרינון *Sanperinun*. Sed quis non videt voces istas omnes esse corruptas ex Græco σάπφειρος, inserendo מ aut נ pro Græcorum π aut dages forte. Quis non videt ipsissimum vocabulum σάπφειρος factum esse ex Hebræornm ספיר quo usus est Moses? Est igitur *Saphirus* ex istis lapidibus qui nomina sua retinuerunt, ut *Iaspis*, *Demium*, (אדם) *Topazius* (פטדה) & *Maragdus* (ברקת).

DXIX. Quæstio superest qualis lapis fuerit ספיר *Saphirus* Mosis: nam etsi conveniant de nomine, dissentiunt tamen auctores de illius natura & colore. Sunt qni credunt fuisse gemmam albi coloris. In illa sententia fuisse Jonathanem, docet Aben Ezra Exod. cap. XXIV. X. quod ibi dicatur כמעשה לבנת ספיר *operis pavimenti Saphiri.* Nam cum vox לבנה non tantum laterem, aut pavimentum lateribus stratum significet, sed etiam rem albam, (est enim לבן *albescere*, *album*; unde & *luna* ab *albore*. Hinc & Latinis *Luna* ab Hebræorum לבנה *Levana* dicta. לבנה *libne* populus alba Genes. XXX. XXXVII.) credidisse videtur *Saphirum* lapidem *album* significare. Fatendum est sane reperiri etiam saphiros *albos*, saltem adeo dilutos, ut magis albi credendi sint quam alterius coloris. Tales perhibentur præcipue illæ quæ fœminæ censentur. Hinc albæ saphiri *leuco saphiri*. Sed & ipsis saphiris, qui cœrulei sunt, color abstrahi potest, ut fiant albi; ita etiam ut adamantem egregie mentiantur, adeo ut non nisi a perito gem-

mario

mario fraus detegi possit. Hanc artem docet Alexius Pedemontanus *lib.* VI. *de secretis.* Hæc causa est proculdubio quod Rabboth *Thren. cap.* IV. VII. omnia fere adscripserit saphiro, quæ propria sunt adamanti, quasi saphirus ipsi nihil aliud fuisset quam *Adamas.* א״ר פנחס מעשה באד׳ א׳ שהלך למכור ספיר אמר לו הלוקח על מנת לבודקו אקחנו נתנו על גבי הסדין והתחיל מקיש עליו בפטיש נבקע הסדין ונחלק הפטיש והספיר עמד במקומו ס״א ספיר גזרתם א״ר יודן כל גזירה וגנזירה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר. *Dixit doctor Pinchasius, accidit ut vir aliquis Romam proficisceretur ad vendendum saphirum. Dixit ei emptor, emam eum hac conditione, ut eum prius probarem. Posuit eum super linteum; percussit eum malleo, scissum est linteum, & malleus in partes diffractus, sed saphirus integer in suo loco remansit.* Iterum saphirus (Lament. IV. VII.) est eorum sectio. *Dixit doctor Iodan, omnes sectiones quæ sunt Hierosolymis duræ sunt ut saphirus.* Non male igitur conjicit doctissimus C. l'Empereur, vir de me meisque studiis plurimum meritus, ex loco isto fortassis aliquos colligere, ספיר fuisse adamantem, in doctissimis suis notis ad Grammaticam Kimchii, *lib.* I. פ׳, ח. Fatendum sane est saphiros valde esse duras, ut limam respuant, & satis incommode cælari possint; ut docet Boetius *de Lapid. lib.* II. *cap.* XLII. Formatur etiam smiridis pulvere adamantino, teste Delatio, *de Lapid. lib.* I. *cap.* VII.

DXX. Sunt qui rubrum colorem saphiro attribuunt, inter quos agmen ducit Aben Ezra. Opinionem suam conatur probare ex eodem loco, Thren. cap. IV. זכו נזיריה משלג צחו מחלב ארמו עצם מפנינים ספיר גזרתם *Puriores erant Nazaræi illius nive; nitidiores lacte, rubebant corpore magis quam carbunculi, saphirina polities eorum.* Sic habet Junius. At Hieronymus: *Rubicundiores ebore antiquo, saphiro pulchriores.* Græci: Ἐκαθαρώθησαν ναζηραῖοι αὐτῆς, ὑπὲρ χιόνα ἔλαμψαν, ὑπὲρ γάλα ἐτυρώθησαν, ὑπὲρ λίθȣ σαπφείρȣ τὸ ἀπόσπασμα αὐτῶν. *Mundati sunt Nazirai ejus, super nivem fulserunt, supra lac coagulati sunt, supra lapidem saphirum avulsio eorum.* Hic non exprimunt Græci nec colorem nec naturam פנינים & ספיר. Prius Hieronymo est *ebur antiquum,* & quidem *rubrum.* Junio est *carbunculus,* ideoque *rubrum.* Sed de colore saphiri & illius duritie omnino tacet. Aben Ezra utrumque rubrum credidit Exodi cap. XXIV. Addit moris esse Spiritui sancto in S. scriptura, ut eundem sensum pluribus vocabulis, & duplicatis vocibus,

 uti

uti loquitur, exprimat: ideoque quemadmodum albor Naziræorum describitur per *nivem* & lac, sic etiam eorum ruborem describi, non tantum per *Peninim*, sed etiam per *Saphir*. *Peninim* esse gemmas rubras plurimi crediderunt: ideo quibusdam sunt *corallia*, ut Boetius contendit, *Animadvers. Sacr. lib.* IV. *cap.* III. Syrus in Jobo *carchedonium* exponit; Junius *carbunculum*. Utrumque rubrum esse, & *carchedonium* & *corallium*, satis notum est. Igitur *saphirus* secundum Aben Ezra est lapis colore rubro.

DXXI. Doctissimus Coccejus, præceptor meus, de studiis meis meritissimus, & cujus manes veneror, Cant. cap v. XIV. *saphirum* non tantum docet fuisse lapidem rubrum, sed specifice *Rubinum*. Ideo Exod. XXIV. X. & Ezech. I. XXVI. ubi textus Hebræus habebat *sub pedibus ejus est pavimentum Saphirinum*, ille habet: *sub pedibus ejus est laterculus rubini*. Et Cant. v. pro *involuti saphir*, ponit: *involuti pyropis*, aut *coopertum rubinis*. Præcipua autem ratio doctissimi Viri, cur saphirum rubrum putet, illa est: quod hoc colore Christi sanguis & passiones optime repræsententur, prout Johannes I. Epist. cap. V. VI. dicit, Christum venisse *per aquam & sanguinem*. Putat igitur in Cantico per ebur significari alborem aquæ, & per saphirum ruborem sanguinis, qualis est in Rubino. Persuasissimum tamen mihi est, saphirum non esse lapidem rubrum. Ratio quam adfert Aben Ezra nullius est momenti. Nam quod attinet istam duplicationem vocum, quibus exprimeretur color albus & ruber Naziræorum Lament. cap. IV. nondum est in confesso, illam ita sese habere; ut ab eo gratis ita ponatur. Deinde nondum constat פנינים *peninim* significare *corallia* aut *carbunculum*, aut *rubinum*, aut ullam aliam gemmam rubram: cum doctissimus Bochartus *de Animal. part.* II. *lib.* I. *cap.* VI. & VII. pluribus conetur probare, margaritas, ideoque gemmas albas potius quam rubras significari: ut, si ista duplicatio vocabulorum locum haberet in S. scriptura, omnia alba essent, & *nix* & *lac* & *peninim* & *saphirus*, eo magis quod, ut supra ostendimus, reperiantur etiam saphiri albæ.

Idem judicium fieri debet de opinione doctissimi Cocceji. Primum non satis bene constat Cant. cap. v. Spiritum S. respexisse ad innocentiam & passiones Christi. Possunt sane aliæ virtutes & perfectiones Christi intelligi per *ebur* & *saphirum*. Nec, mea opinione, sensus mysticus & typicus ex aliquo loco S. scri-

pturæ

pturæ elici debet, antequam constet de sensu literali. Deus in verbo suo non solet exponere naturas rerum, typorum, & figurarum, per naturam antityporum, & rerum figuratarum. Contrarium omnino observari solet. Posito sensu literali, sequitur sensus typicus & mysticus; non autem, posito sensu mystico, sequitur sensus literalis. Alias ex quolibet quodlibet fieret. Deinde si vel maxime ebur & saphirus innocentiam & passiones Christi significarent, non sequeretur tamen saphirum rubrum esse, quod infra patebit.

DXXII. Philo Judæus *lib.* I. *Legis Allegor*, *Prasinum* dicit. ὁ δὲ σάπφειρος πράσινος λίθος ἐστίν. *Saphirus autem est lapis prasinus.* Est autem color prasinus viridis. Eundem colorem ei dedisse videntur, qui dicebant esse *Jaspidem*, *Beryllum* & *Smaragdum*; gemmæ enim sunt virides, aut subvirides. Sed hi male.

DXXIII. Vocabulum ספיר nihil aliud significare quam nostrum *saphirum*, ut & hodie vocatur, ideoque cæruleam gemmam esse, ipsa S. scriptura & optimi auctores clamant. Et primum quidem saphiro adscribitur color cœli. Exodi cap. XXIV. X. *Aspexerunt Deum Israelis, & sub pedibus ejus velut opus pavimentum saphiro* (כמעשה לבנה ספיר) *& tanquam ipsa substantia cœli sereni.* Sic & apud Ezech. cap. I. XXVI. Expansum cœli, quod solium Dei vocatur, dicitur etiam simile lapidi saphiro. *Superne ad expansum illud quod erat supra caput, illorum quasi species lapidis saphiri similitudo solii erat.* At cœli color cœruleus est, ut libro I. cap. XIII. ubi de תכלת egimus, satis fuse probavimus. Sed hæc lippis nota sunt. Deinde saphirus dicitur similis venis sanguine repletis, in albissimo & nitidissimo corpore. Ita sane intelligo locum Lament. IV. VII. *Puriores erant Naziræi illius nive, nitidiores lacte, rubebant corpore magis quam carbunculi*, (aut secundum alios: *splendent magis quam margaritæ*) *saphirina polities eorum.* Pro *saphirina politie*, textus habet ספיר גזרתם, quod varie exponi potest. Nam aut politiem significat גזרה, quasi diceret: Naziræi erant corpore sano & eleganti, nitentes instar saphiri: aut, quod mihi multo credibilius est, גזרה significat ipsas venas sanguine plenas, quæ carnem varie intersecant, instar rivulorum saphirinorum. Secundum hanc explicationem sensus istius loci erit: corpora eorum erant candida instar nivis & lactis, immo splendentia tanquam margaritæ, (aut rubentia genis, labiis, &c. instar corallii) intercurrentibus

venulis ſanguine plenis ſaphiri inſtar, cœruleo colore gratiſſimo. Hæc vera deſcriptio eſt pulcherrimi & elegantiſſimi corporis.

DXXIV. Imprimis notandus eſt locus Cantic. v. xiv. מעיו עשת שן מעלפת ספירים *viſcera* (id eſt corpus ſive venter) *ejus eſt ebur politum.* Quis non videt hic deſcribi pulcherrimum aliquod corpus? Nihil ad hanc rem aptius adhiberi poteſt quam *ebur* & *ſaphirus.* Nihil quod corporis elegantiam magis augeat. Ebur ſane albiſſimum & nitidiſſimum eſt. Hinc *eburnea colla* apud Ovidium *Metamorph.* iii.

Impubeſque genas, & eburnea colla,

Et Virgil. *Æn, lib.* i. ubi Æneæ pulchritudo deſcribitur:

Quale manus addunt ebori decus.

Et Plautus, *Moſtel. Act.* i. *Scen.* iii. ancilla dominam ſuam etiam ebore candidiorem dicit: & ceruſſam qua meretriculæ faciem oblinire ſolebant, atramentum præ eburneo candore dominæ ſuæ affirmat:

Phi. *Cedo ceruſſam.* Sc. *quid ceruſſa opus nam?*
Phi. *qui malas oblinam.*
Sc. *Una opera ebur atramento candefacere poſtulas.*

DXXV. Quemadmodum per *ebur politum*, candor ac ſummus nitor corporis exprimitur, ita & per ſaphiros nihil aliud intelligitur quam venæ ſanguine plenæ, quæ corpus undique percurrunt. Quis neſcit venas intra cutem & carnem in corpore plane cœruleas, inſtar ſaphirinorum rivulorum apparere, & quo corpus candidius & nitidius eſt, eo venas magis cœruleas ſeſe prodere? unde corporis pulchritudini non exigua gratia accedit. Non obſtat quod dicatur *obtectum ſaphiris*, cum tamen venæ ſint intra corpus: nam eo non minus extuberant venæ ſupra carnem, ut fere corpus videantur obtegere: ſaphirus igitur non eſt colore rubro, ſed cœruleo, prout venæ, quamvis ſanguine rubro repletæ, in albiſſimo corpore, non *rubræ*, ſed *cœruleæ* apparent. Si autem hæc de ſponſo Eccleſiæ, nempe Chriſto, intelligi debeant, hoc modo aptiſſime ſignificantur pulchritudo ejus omneſque virtutes divinæ & humanæ. Humana natura per corpus *eburneum* exprimitur; divina, divinæque perfectiones per *ſaphirum*, qui cœleſti ſuo colore, cœleſtes perfectiones, divinamque naturam

non

non male repræsentat. Potest etiam dici per candorem & nitorem eboris exprimi ejus innocentiam & sanctitatem; & per saphiros, ejus passiones, plagas, vibices & & verbera, quæ non raro cœrulea apparent, unde Belgis: **paers en blaeuw slaen** / id est verberibus aliquem cœruleum reddere. Immo sanguis Christi hac via optime repræsentatur per saphirinas venas, cum ob sanguinem quo venæ sunt repletæ saphiri dicantur, ut non opus sit *saphirum* rubrum fingi, multo minus eum *Rubinum* exponi.

DXXVI. Eundem colorem cœruleum veterum habuisse *saphirum*, tam est clarum, quam quod est clarissimum. Plinius *lib*, XXXVII. *cap*. IX. *Cærulea & saphiri raroque cum purpura.* Ideo Theophrastus *libello de gemmis* dicit *saphirum* πορφυρίζειν *purpurascere.* Et Epiphanius λίθος σάπφειρος πορφυρίζων, ὡς βλάττης πορφύρας τῆς μελαίνης τὸ εἶδος. *Saphirus lapis purpurascit instar blattæ, sive purpuræ nigræ.* Sed & cyano similis dicitur *saphirus.* κυανῷ τῷ ἄρρενι *Cyano masculo*, ut habet Theophrastus; quod Plinius dicto loco, sic vertit: *Quæ sunt ex iis Cyanei coloris mares æstimantur.* Dionysius in Poemate de situ orbis, saphirum κυανέην *Cyaneam* vocat. Est autem κύανος sive *Cyanus* purpureus, id est *cæruleus*, uti notant Eustathius, Hesychius & reliqui Grammatici Græci. Hinc non solum de cœlo & de mari dicitur, sed & de floribus, de nubibus, de serpentibus & draconibus. Hinc κύανεος δράκων apud Homerum *Iliad.* Λ. id est *draco cæruleus*, aut *serpens cæruleus*, ut habent Ovidius, Virgilius & alii.

DXXVII. Non tantum cæruleus color Saphiro attribuitur in S. Scriptura: memoratur præterea Saphirus aspersa pulvere aureo: id est certis quibusdam punctis aureis, instar pulveris notata. De hac mentionem facit Jobus, summus naturæ indagator. cap. XXVIII. commate VI. מקום ספיר אבניה ועפרת זהב לו *Lapides ejus sunt Saphiri, & pulvis ejus est aureus.* Hic proculdubio pulvis aureus referri debet ad Saphirum; quasi diceret in saphiro ejus esse pulverem aureum. Sane reperiri certum genus Saphiri, aureis punctis, tanquam pulvere, consperfi, quotidiana experientia docet, & omnes auctores clamant. Theophrastus ἡ σάπφειρος αὕτη δ' ἐστὶ ὥσπερ χρυσόπαστος *Saphirus est quasi auro compactus.* quod Plinius, loco modo laudato, sic vertit: *Saphirus enim & aureis punctis collucet.* Dionysius, loco jam allegato, Saphirum non tantum *cyaneam* sed & *auream* dicit. Utrumque hoc versu comprehendit:

Χρυσείης κυανῆς τε καλλιώ πλάκα σαπφείροιο.

Solinus *cap.* XX. *Et cyaneus lapis e Schythia eſt optimus, ſi cærulo coruſcabit: cujus gnari in marem & fœminam genus dividunt. fœminis nitor purus eſt. mares punctulis ad gratiam interlucentibus auratilis pulviſculus variat.* Nec Epiphanius hæc ignoravit. πολλὰ δὲ γένη τούτου ὑπάρχουσιν. ἔστι γὰρ ὁ βασιλικὸς χρυσοσύγης. οὐ πάνυ δὲ οὗτος θαυμαζόμενος ὡς ὁ διόλου πορφυρίζων. *Varia*, inquit, *quidem ſunt ejus genera. Regius quidem aureis punctis notatus eſt; ſed is non eſt in tantu admiratione ut ille qui plane purpuraſcit.* Eadem attribuuntur Saphiris ab hodiernis gemmariis. Videantur Boetius *lib.* II. *cap.* XLII. *& ſeqq* Delaetius *lib.* I. *cap.* VII Franciſcus Ruæus *lib.* I. *cap.* II, & alii,

DXXVIII. Notari etiam debet, hodie ſaphiros, quæ maxime in pretio ſunt, multo pulchriores & præſtantiores eſſe illis, de quibus agit Plinius locis ſæpius citatis. Docet enim ſaphiros non tantum aureis punctis collucere, ſed & cryſtallina centra intervenire, præcipue in cyaneis, ſcalpturæ eſſe inutiles & nuſquam pellucidas: cum tamen hodiernæ ſaphiri præſtantiores ſint pellucidæ, non minus quam cæteræ gemmæ pretioſæ, & ſcalpturæ aptiſſimæ, abſque ejuſmodi cryſtallinis punctis, & aureo pulvere. Oportet igitur præſtantiſſimas ſaphiros, quales hodie habemus pellucidas & abſque cryſtallinis aureiſque punctis, ignoraſſe Plinium; ut obſervat Salmaſius, in notis ſuis ad Solinum; aut alium lapidem intellexiſſe per Saphirum. Fortaſſis per ejuſmodi ſaphiros Plinius intellexit illum lapidem quem hodie vocamus *lazulum*; Et ſane cum eundem fere habuerit colorem cæruleum, qualem conſpicimus in vera ſaphiro, non mirum ſi & ipſa ſaphirus a Jobo, Plinio aliiſque auctoribus vocata ſit. Videtur etiam Plinius veram ſaphirum appellaſſe *amethyſtum*, aut *hyacinthum*; cum dicat eas *abſolutum fœlicis purpuræ colorem habere*, & *ad illam tingentium officinas dirigere vota. lib.* XXXVII.. *cap.* IX. quod ſaphiris noſtris non male conveniret. Vide quæ diximus lib. I. cap. XIII. Sane apud Judæos pellucidas notas fuiſſe, maniſeſtiſſimum eſt: adeo etiam ut *pellucidum* illorum philoſophis dicatur ספיר *ſaphir*: Nam ſive dicas *ſaphirinum*, ſive *pellucidum*, perinde erit. Moimonides *More Nevochim part.* II. *cap.* XIX. הגלגל ספיר והכוכבים אינם ספירים: *Orbis eſt pellucidus, ſed ſtellæ non ſunt pellucidæ.*

Ejus-

DXXIX. Ejusmodi Saphirum pretiosissimam & pellucidam intellexisse Mosen, dubitari minime debet, cum fuerit scalpturæ aptissima, ut quæ integrum nomen insculptum habebat. Nulla igitur puncta crystallina, aut aurea habere poterat. Deinde omnia in sacris debebant esse מן המובחר *ex optimo*. Rabboth Bemidbar, loco toties laudato, colorem vexilli Isciscaris, quem dicit insculptum fuisse saphiro, tradit habuisse depictum Solem & Lunam. Quod factum est proculdubio quia saphirus est colore cœlesti, id est cæruleo. Verum quidem est, Rabboth docere colorem hujus vexilli fuisse שחר quod *nigrum* significat. יששכר ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצייור עליו שמש וירח ע״ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים: *Ischaschar saphiro* (insculptus erat) *& color ejus erat schachor instar marmoris, & depictum habebat Solem & Lunam, ut dicitur* (I. Chron. XII. XXII.) *Et filiis Ischascharis noscentes scientiam temporum.* Sunt qui Saphirum attribuunt Dani, sed nullam adferunt rationem. Rabboth *Ischaschar* ponit. Sed affirmare ausim in hoc loco שחור significare colorem *cæruleum*, non autem *nigrum*. Nam cœruleus color intensus & saturatus instar sereni cœli est, & primo aspectu tanquam niger apparet. Belgis diceretur **doncker blauw.** Sed libro I. cap. XIII. paragr. CLXXVIII. ostendimus תכלת id est *cæruleum*, non raro dici שחור *schachor*. Sed & ipsi auctores Græci Saphirum *nigrum* dicunt. Theophrastus περὶ λίθων: ἣν καλοῦσιν, inquit, σάπφειρον. αὕτη γὰρ μέλαινα. οὐκ ἄγαν πόρρω τοῦ κυανοῦ τοῦ ἄρρενος. *quem vocant saphirum; is enim niger est, nec multum distat a Cyano masculo.* Ad hunc locum optime notavit Delaetius: *Saphirum nigram dici ob saturum colorem cæruleum.* Sic & Epiphanius, loco quem supra allegavimus, eodem modo docet: Saphirum purpurascere, instar, πορφύρης μελαίνης *purpuræ nigræ.* Ejusmodi igitur Saphirum cæruleo colore saturatam, pellucidam, scalpturæ aptam & pretiosam intelligit Rabboth. Et talem fuisse ספיר *Saphirum* S. Pontificis, de qua Moses hoc loco, nullus dubito.

DXXX. Nascuntur Saphiri in India, Scythia, & Æthiopia, ut docent Plinius, Solinus, Epiphanius, alii. *Inveniuntur etiam,* inquit Boetius *lib.* II. *cap.* XLII. *in Calecut, Canonor, Regno Bisnagar, Zeylon, & præstantissimæ in Regno Pegu. Confinia Bohemiæ, & Silesiæ satis præstantes ferunt.*

DXXXI. Epiphanius auctor est: famam esse, tam magnas saphiros

ros repertas fuiſſe, ut in templo apud Indos, Baccho extructo gradus ex ſaphiro trecentos ſexaginta quinque reperti fuerint; quamvis, ut ipſe addit, *id multis non credatur.* Sed & legem, quæ Moſi tradita fuit in monte expreſſam fuiſſe docet in lapide Saphiro. γέγραπται δὲ καὶ ἐν τῷ νόμῳ, τὴν τῷ Μωυσεῖ ὀφθεῖσαν ὀπτασίαν ἐν τῷ ὄρει, καὶ δοθεῖσαν νομοθεσίαν, ἐπὶ λίθου σαπφείρου πεφυκέναι λέγεται. *Scriptum autem eſt in lege, viſionem quæ apparuit Moſi in monte & latam legem in lapide Saphiro expreſſam fuiſſe.* Forte reſpexit ad Exod. cap XXIV. Sed ibi nihil aliud dicitur niſi quod ſolium Dei fuerit inſtar Saphiri, non quod tali lapidi lex fuerit inſcripta. Hodie ſane Saphiri non ſunt magnæ molis: ut ſaphirus unius ceratii valeat, ſecundum Boetium *lib.* II. *cap.* XLIV. duos imperiales. Decem ceratiorum, centum imperiales. Centum creatiorum decem millia Imperialium: quamvis Garſias ab Horto exiſtimet: nullius ſaphiri pretium, quantumvis magni & vividi coloris, mille Luſitanicos aureos ſuperare. Huic lapidi poſt Adamantem, Rubinum, ſive carbunculum, & unionem, primus datur locus a gemmariis.

DXXXII. Inſignes virtutes ſaphiro attribuuntur. Epiphanius. Ἀλεξίπονος δέ ἐστι. τριβόμενος γὰρ καὶ ψυδράκων καὶ φυμάτων γινομένας πληγὰς σὺν γάλακτι ἰᾶται, χριόμενος τοῖς ἡλκωμένοις. *Locum etiam habet in medicina. Attrita enim & lacti permiſta plagis quæ fiunt ex puſtulis albis & tuberculis medetur, ſi illis illinatur.* Docet etiam Dioſcorides *lib.* V. *cap.* CLVII. ſaphirum potam prodeſſe illis qui a ſcorpione percuſſi ſunt: contra inteſtinas exulcerationes; excreſcentias in oculis, uvaſque & poſtulas inhibere, & ruptas membranas cogere, Dicitur etiam geſtata ab homine rebus Venereis dedito, ſordeſcere & nitorem amittere, immo & Veneris tentigines prohibere. Ideo Sacerdotibus & Eccleſiaſticis, qui caſtitatem voverunt, utiliſſimam eſſe. Sed & geſtata dicitur gratiam apud homines & Principes conciliare, inimicos placare, incantamenta prohibere, carcere detentos liberare, ac iram Dei mitigare. Sed de hiſce omnibus plura ſcire qui deſiderat, adeat Boetium *lib.* II. *cap.* XLIII.

Sacerdotum etiam apud Ægytios imaginem ex ſaphiro geſtaſſe in collo, quam vocabat veritatem, docet Ælianus *var. Hiſt. lib.* XIV. *cap.* XXXIV.

CAP.

CAP. XIII.

DE יהלם ADAMANTE.

יהלם Jahalom *est sextus lapis. Ubi exstet? Variæ versiones. Non esse* Jaspidem, *nec* Saphirum, *nec* Smaragdum, *nec* Carchedonium, *nec* Carbunculum, *nec* Rubinum, *nec* oculum Vituli. *Error Septag. Hieronymi, vulgati, Epiphanii, Iosephi, Rabboth, Ionathanis, Arabis, Targum, Gallorum. Broughtonii &c.* יהלם *Utrum sit* Adamas. *Apocal.* XXI. *de* Adamante *nulla fit mentio.* Jahalom *esse* Adamantem. אנך Anach *Amosi* VII. VII. *a Septuaginta & Symmacho male exponi* Adamantem. *Orpheus ἀνακλίτην ponit. Reinesii error. Salmasii opinio.* Onyx *an dicatur ab* אנך anach? *Reinesii & Drusii conjecturæ.* אנך *non esse* gemmam, *sed* plumbum, *aut* stannum בדיל أنك Anak. *τηκόμενον ἀλείφωσις apud Theodotionem & Aquilam.* ברתאנך Barath Anach, Britania, *quasi* ager stanni. *Bochartus laudatur.* אנך *apud Amosum utrum* trulla cementarii? *an* libella *aut* perpendiculus? חוט קו *Plumbum filo appensum. Gallis* un Niveau. דין Judicium. ein Bleyschnür / Pas-loot. יהלם *esse* Adamantem. Adamas *non dicitur a δομάω. Sed ab Hebræo* יחלם *In* יהלם jod *redundat. Hinc* חלם Halam, *&* Alam, Alma, Almas, *&* Admas, *aut* Adamas. *Variæ mutationes & transpositiones literarum. Aben Ezra pro* יהלם *habet* אלמס Almas. Λ *facile mutari in* Δ *varia exempla.* Adamas *lapis omnium durissimus. De ejus duritie fabulosa apud Plinium & Hieronymum. Eadem durities a Rabboth Saphiro attribuitur* יהלם *ab* הלם Halam, confringere, contundere. הלמות Halmuth *malleus. Aben Ezra & Abarbanel allegati.* כבהלום *Sabbalom* apud Onkelosium. סבה Siba, causa, הלום conterens. *Ionathan, Cantic.* V. XIV. גיהר gihar *male dicitur* Jaspis: *Exponi debet* Adamas. נהרים *Massechet Oholoth sunt* Petræ duræ *&* acutæ. Adamas *albissimus & splendidissimus. Color vexilli Zabulon albus. Locus natalis* Adamantis. *Quo tempore nascatur? An in alio* Adamante *& in* Auro? Adamas *pretiosissimus. Ejus moles. Tavernerius de ingenti* Adamante *Magni Mogolis. Ejus virtutes.*

DXXXIII. Sextus lapis eſt יהלם *Iahalom* Occurrit etiam Ezechielis cap. xxviii. xiii. Septuaginta, vulgatus, Hieronymus, Epiphanius & Galli habent *Iaſpis*. Sed male, cum *Iaſpis* ſit ultimus lapis. Joſephus *ſaphirus*. Et hoc male, quod ex iis quæ ad lapidem præcedentem diximus conſtat. Rabboth אזמרגדין *Iſmaragdin*, At Smaragdus eſt ברקת quod ſuo loco probavimus. Jonathanus habet כרכוכין corrupte pro כרכדונין *Carchedonin*, id eſt *Carbunculus*, aut optimus *rubinus*. Sic Arabs بهرمان *Bahar man*, *Rubinus*, *verus carbunculus*. Sed oſtendimus נפך *Nopech* eſſe *Carbunculum*. Targum Jeruſalemitanum habet עין עגלא *een Egla*, *oculus Vituli*. Eodem nomine Onkeloſius vocat lapidem תרשיש qui eſt decimus, de quo ſuo loco. Broughtonius Anglus *Sardonychem* vertit, ſed male, cum Sardonyx ſit שהם, ut ſuo loco patebit. Errant itaque iterum Septuaginta, & Hieronymus, & vulgatus, & Epiphanius, & Joſephus, & Rabboth, & Jonathanus, & Arabs, & Targum, & Galli, & Broughtonius & quicunque יהלם expoſuerunt *Iaſpidem*, aut *Smaragdum*, aut *Carchedonium*, aut *Carbunculum*, aut *Rubinum*, aut *oculum vituli*, aut *Sardonychem*.

DXXXIV. Alii יהלם vertunt *Adamantem*, ut Abarbanelius, Aben Ezra, & poſt eos Lutherus, Belgæ, Junius, Angli, Diodati, alii. Verum quidem eſt Johannem in Apocal. cap. xxi *Adamantis* non meminiſſe: ut vel inde colligi poſſit, aut adamantem in pectorali non fuiſſe, aut Johannem non reſpexiſſe ibi loci ad gemmas, quibus pectorale ornatum erat. Nihilominus tamen cum omnium gemmarum pretioſiſſimæ fuerint in pectorali, & cum Adamas reliquos omnes ſplendore & pretio ſuperaverit, a me obtinere non poſſum, ut credam eum in pectorali defuiſſe. Cum autem nullus ex reliquis lapidibus repiriatur cui hoc nomen conveniat, inquirendum eſt, utrum id τῷ יהלם *Iahalom* non poſſit attribui.

DXXXV. Non ignoro quoſdam Adamanti omnino aliud nomen dediſſe Hebraice quam יהלם. Sunt qui docent in S. Scriptura *Adamantem* vocari אנך *Anach*. Hoc probare conantur ex Amoſo cap. vii. vii. על חומת אנך. Quater ibi reperitur אנך & a Septuaginta ſemper exponitur per ἀδάμαντα *adamantem*. Eodem

dem modo Symmachus, teste Hieronymo. Et sane ipse etiam Orpheus περὶ λίθων ubi de Gallactite.

Τόνγε παλαιγενέες μὲν ἀνακλῖτιν ἀδάμαντα

Κλεῖον.

Hunc & anactiten veteres adamanta vocabant.

Igitur *adamas* veteribus est *anactites*. Sed quam bene conveniant *anactites* & אנך *anach*, cuilibet conspicuum est. Hinc est, quod doctissimus Reinesius *Var. Lect. lib.* II. *cap.* VII. putet Adamantem esse *Anach*, ideoque dici *anachiten*, quod *vanos metus pellat ex mente*, ut habet Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IV. quamvis Salmasius putet *anaciten* dici ἀπὸ τῆς ἀνάγκης *a necessitate*, vel coactione. Conjicit etiam Reinesius Onychum dici ab Hebræorum אנך *anach* potius quam a Græcorum ὄνυξ. Vide etiam Drusium ad Amosum, ubi fere eadem reperies, quæ extant apud Reinesium. Sed, pace doctissimorum virorum dictum sit, nulla nos cogit necessitas ut credamus אנך significare aliquam gemmam, multo minus *adamantem*.

DXXXVI. אנך *Anach* Hebræis est *plumbum* aut *stannum* teste Kimchio, qui docet Arabibus אנך idem esse quod Hebræis בדיל id est *plumbum*, *stannum*. ita sane انك *anak plumbum*, *stannum*, ex Ibn Maruph habet Cl. Golius in suo Lexico. Hanc ob caussam Theodotion אנך reddit τηκόμενον *fusum*, quod stannum aut plumbum sit maxime fusile. Et Aquila pro אנך habet ἀλείφωσιν, quod Hieronymi est *stagnatura*. Hinc *Anglia* dicta est *Bretanica* insula, a ברת אנך *Barat anach*, id est *ager stanni*, quod doctissime demonstravit Bochartus, in sua *Phœnicia lib.* I. *cap.* XXXIX. Est igitur apud Amosum אנך non quidem *adamas*, sed *stannum* aut *plumbum*. Sane propheta ibi loquitur de aliquo instrumento, quo utuntur artifices in ædificandis muris, ut ex toto contextu manifesto patet. Hieronymus quidem habet *trullam cementarii*; sed rectius ab aliis exponitur *libella*, aut *perpendiculus*, ad quem murus solet extrui. Est igitur Arabibus, ut Jarchius ad hunc locum notat, אנך *anach* חוט קו *linea* sive *filum*, (puta cui appensum est plumbum) qua uti solent in ædificandis ædibus, Gallis *un niveau*. Idem sane intellexit Chaldæus, אנך habet, ideo pro דין *judicium*, quia architecti secundum ejusmodi instrumenta, id est fila quibus plumbum appendet, opus suum judicant, utrum rectum sit. Optime igitur τὸ אנך Lutherus vertit ein bleyschnür/ & Belgæ **een pas-**

loot; id eſt plumbum filo appenſum, ad conſtruendum murum. Manifeſtum igitur eſt אנך apud Hebræos non ſignificare *Adamantem*, & ſi *Adamas* Græcis dictus eſt ἀνακλίτης, id non eſſe factum ex aliquo vocabulo Hebræo, ſed ex ipſo Græco ἀνάγκης, ut vult Salmaſius.

DXXXVII. יהלם *Iahalom* autem *Adamantem* ſignificare multo probabilius eſt. Et primum quidem Adamas videtur latere in ipſo vocabulo יהלם *Iahalom*. Novi quidem Græculos, qui more ſuo fere omnia vocabula, quæ ab Oriente ad eos tranſierunt, a ſua lingua deduci volunt, docere ἀδάμαντα derivari a δαμάω *domo*, ut ita dictus ſit per a privativum, quia domari non poteſt, cum omnia ſua duritie ſuperet & a nulla re vincatur, quod mox ex Plinio audiemus. Sed cum Hebræorum lingua multo ſit antiquior quam Græca, & cum *Adamas* ex Hebræorum fontibus deduci poſſit, fruſtra illius origo quæritur apud Græcos: eo magis quod ob eaſdem cauſas Hebraice ſic dici poſſit, propter quas creditur ita dici Græce. Pro יהלם *Iahalom* dicendum erit הלם *halam*, abſorpta littera *jod*, quod apud Hebræos non eſt inſolens. Sed in hac voce literam *jod* redundare animadvertit Aben Ezra. Eſt igitur *jod* ſervilis litera tantum, cum radix ſit הלם *halam*. Deinde docti non poſſunt ignorare litteras י, ה & א *jod*, *he* & *aleph* perpetuo mutari, ut ſcriberetur *Alam* pro *Iahalom*, aut etiam *alma* & tandem *Almas*. Quam facile in fine nominum Hebræorum, Græci aſſumant s. vel ex ſolis ſeptuaginta interpretibus clariſſime conſtat: ut non mirum, ſi pro *jahalom* dicatur *Halam*, *Alam*, & tandem *Almas*. Sane יהלם *jahalom* אלמס *Almas* dici, docet Aben Ezra, ad Exodi XXVIII. וחכם גדול ספרדי אמר כי יהלם הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הגדולה *Doctiſſimus Hiſpanus dixit, quod* jahalom *dictus ſit* Almas, *quia confringit omnes lapides & perforat margaritas. Carolus Cluſius Exoticorum libro* VII. *cap.* XLVII ubi de *Adamante*. *Almas*, ait, *dicitur Arabibus*, *quos plerique omnes Mauritani ſecuti ſunt*. Igitur *Iahalom* idem eſt ac *Almas*. At quis non videt quam facile fieri poſſit *Adamas* ex *Almas*? Mutari debet tantum Λ in Δ, qua mutatione nihil familiarius, cum litteræ Λ & Δ ſint ejuſdem organi, ideoque permutari ſoleant. Exempla habemus luculentiſſima in Δαλίδα pro דלילה Δαλίλα, φιδίλα pro φιλίλα, *Madidus* pro μυδάλεος, *Rigidus* pro ῥιγηλὸς, & id genus ſexcenta

centa alia. Non mirum igitur si pro Ἄλμας dicatur ἄδμας & inde ἀδάμας.

DXXXVIII. Deinde *Adamas* omnium lapidum est durissimus, adeo etiam ut omnes lapides illius pulvere poliantur & terantur, ipse autem non nisi suo pulvere, eo usque ut plane fabulosa de *adamantis* duritie nugentur auctores. Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IV. *Incudibus hi deprehenduntur* (adamantes) *ita respuentes ictum, ut ferrum utrinque dissultet incudesque ipsæ dissiliant. Quippe duritia inenarrabilis est, simulque ignium victrix natura, & nunquam incalescens. Unde & nomen indomita vis Græca interpretatione accepit.* Et paulo post: *Siquidem illa invicta vis duarum violentissimæ naturæ rerum ferri ignisque contemptrix, hircino rumpitur sanguine, nec aliter quam recenti calidoque macerata, & sic quoque multis ictibus, tunc etiam, præterquam eximias, incudes malleosque ferreos frangens.* Eadem fere verbotenus repetuntur & traduntur ab Hieronymo, ad cap. VII. Amos. quæ fere omnia de Christo & Apostolis vult intelligi, quæcunque de ejus duritie, de incude, de igne, de sanguine hircino a Plinio narrantur. Eandem duritiem Rabboth Schemot attribuit *Saphiro*, quam quidam adamantem exponunt, ut supra de Saphiro audivimus. Hæc quidem fabulose narrantur: cum experientia quotidie doceat, nihil facilius malleo diffringi quam *adamantem*: ut eos caute admodum tractare cogantur lapidarii, & vix malleo attingere audeant, cum eos aureis fundis inserunt: nihilominus certissimum est, adamantem, non tantum inter gemmas, sed inter omnia corpora durissimum. Psellus: ὁ Ἀδάμας χροιὰν μὲν ὕελον ἔχει ὑελίζουσαν καὶ στιλπνὸν, κραταιὸς ἐστι καὶ δύσθραυστος. *Adamas vitreum & splendidum habet colorem, solidusque & fractu difficilis.*

DXXXIX. Sed hæc, si de ullo lapide, de יהלם *Iahalom* dici debent, dicuntur. יהלם enim dicitur a radice הלם *halam*. Sed הלם significat *confringere*, *contundere*. Hinc הלמות *Halmuth*, *malleus*. Judic. V. XXII. Esaiæ XLI. VII. & Judic. V. XXVI. Dicitur יהלם a verbo הלם confringere, quia scilicet sua duritie *omnes lapides confringit*, *& margaritas perforat*, ut modo ex Aben Ezra audivimus. In eadem sententia est Abarbanel *Parascha Thezave*. Nam postquam dixisset יהלם esse דיאמאנטי *diamanti*, addit יהיה אבן הולמת כל אבנים ומשברתן והיה לא השבר לרוב חוזק וגבורה *Est lapis confringens omnes lapides, sed ipse non confringitur, propter*

nimium calorem & siccitatem. Eodem respexit Onkelosius, qui יהלם exponit סבהלום *Sabbalom.* Est autem vox illa composita ex סבה *Siba, causa,* & הלום *conterens,* quasi diceres: *causa,* sive *instrumentum conterens*: quod omnia conterat.

Non possum etiam silentio præterire, quod Jonathanus, etsi Exodi XXVIII. יהלם *carchedonium* verterit, ut supra ostendimus, nihilominus Cant. cap. V. XIV. eum vocet גיהר *gihar.* Verum quidem est גיהר a quibusdam exponi *Iaspis*: sed male, cum *Iaspis* sit ipsissimum ישפה *jaspeh.* Sed ego *Adamantem* significare multo probabilius existimo. Sane גהרים *geharim* Massechet *Oholoth cap.* VIII. *Misna* II. a glossis exponitur species petrarum durarum & acutarum: ut optime *Adamas* dici possit גיהר quasi *durissima petra,* aut durissimus lapis.

DXL. Accedit tandem & ejus color. Adamas omnium lapidum albissimus est & splendidissimus, aereus, albicans & mirifice scintillans. Videatur Psellus de *Adamante,* loco modo laudato. Hoc lippis & tonsoribus notum est: ut nulla ulteriori probatione opus habeat. Rabboth Bemidbar eundem omnino colorem attribuit τῷ יהלם quamvis eum alibi etiam *Smaragdum* dixerit. זבולן יהלם וצבע מפה שלו לבנה ומצייור עליו ספינה על שם זבולן לחוף ימים ישכן Zabulon (inscriptus erat) *lapidi Iahalom, & color vexilli ejus erat albus, & depictam habebat navem, quia dicitur* (Genes. XLIX. XIII.) *in portu maris habitabit.* Sane color *albus* & splendens non convenit Smaragdo, nec ulli alii lapidum in Pectorali, nisi soli *Adamanti.* Rabboth *Iahalom* attribuit zabuloni. A Doctissimo Lud. De Dieu datur Nephtali.

DXLI. Adamantes in variis regionibus inveniuntur, ut animadvertit Plinius. Sed optimi in India, præsertim in *Bisnagar, Decan* & *Malacca.* Dicuntur adamantes nasci tempore biennii, quidam etiam ex alio adamante, alii in auro. Sed hoc fabulosum creditur. Affirmat tamen Carolus Clusius *Exoticor Libro* VII. XLVII. Vide Boetium, *lib.* II. *cap.* I. II. III. & sequentibus, Delatium, Ruæum & alios.

DXLII. Adamas omnium gemmarum est pretiosissima. Plinius *Maximum in rebus humanis, non solum inter gemmas, pretium habet adamas, diu non nisi Regibus, & iis non nisi paucis cognitus.* Est lapis parvus, etsi etiam nonnulli reperiantur, qui L. LX. LXX. ceratia pendent. Tradunt auctores in *Bisnagar* adamantes reperiri

riri CXL. ceratia pendentes. Immo repertum fuisse unum magnitudine ovi minoris gallinacei, qui pendet CCL ceratia. Nobilissimus Tavernerius, nostri temporis summus gemmarius. *Itiner. Ind. lib.* II. *cap.* XII. mentionem facit de *adamante* Magni Mogolis, pendente CCLXXIX. ceratia: qui secundum ejus supputationem valeret minimum undecim milliones, septingenta viginti tria millia florenorum; id est, ut Latine loquar, CIↃCCL. H. S. sive millies ducenties quinquagies sestertium minimum. Immensum sane pretium unius lapilli! In Belgio, ut observant Gemmarii, major non est visus, illo quem emit Philippus Hispaniarum Rex, ducturus Elisabetham Henrici II. Galliarum Regis filiam, XLVII. ceratiorum octogies millenis coronatis. De hisce vide etiam Carolum Clusium *Exoticor. lib.* VII. *cap.* XLVII.

DXLIII. Virtutes plane mirificæ huic lapidi vulgo attribuuntur. *In medicina efficacissimus est*, præsertim *Cyprius*. *Adamas & venena*, ait Plinius loco modo laudato, *irrita facit*, *& lymphationes abigit*, *metusque vanos expellit ex mente. Dissidet etiam cum magnete, in tantum ut juxta positus ferrum non patiatur abstrahi; aut admotus magnes apprehenderit, rapiat, atque auferat.* Addit Hieronymus & *maleficis artibus eum posse resistere* Psellus: ἡμιτερταίους πυρετοὺς σβέννυσιν ἐξαρτώμενος. *Febres semitertianas suspensus aut alligatus restinguit.* Dicitur præterea adulteria mulierum revelare si clam capitibus supponatur: pestem, fascinationes, incantamenta, insaniam, insomnia, incubos & succubos, dæmonumque nocumenta & præstigia arcere, constantiam, victoriam animique fortitudinem efficere. Quidam tamen adamantem nocentissimum venenum dicunt. Sed omnia vana & ficta esse nullus dubito. vide plura apud Boetium, Carolum Clusium, alios.

Cap. XIV.

DE לשם HYACINTHO.

לשם Leschem *est septimus lapis. Alibi in S. Scriptura non reperitur. variæ versiones.* ברלא זוזין Achates *hominis faciem repræsentans.* לשם *pro* Semel, simulacrum, *hinc simile.* Leschem *urbs Dani cessit. Ibi prima Idolatria committitur* מאטישטא *pro* אמאטישטא Amethysto, *ἀμέθυςος non est* לשם. כוחלין & כוחל. λιγύριον, λίγυρον & λιγκύριον. *Varii auctores.* קנכירינון Kanchirinum, & קנכירי Kanchire *pro* לנכירי Lynchurius. Lyncurius *an* Succinum? לשם *quasi* glessum, *male statuit Gesnerus.* Succinum *veteribus Germanis dictum* glessum *quasi* glaß vitrum glaß *dici a* גליש *gelusch glaber* glat. Succinum *non poni inter gemmas. Pselli de Lingurio judicium.* Lincurium *utrum Panthera. Varii auctores.* אפנטורין & פנטירי *pro Panthera.* Lyncurius *an ex Lyncis urina? Varii auctores. Fabula de* Lyncis urina. Lyncurius *a* Linguria. *Lyncurius sculpturæ aptus.* לשם *esse* Hyacinthum. *Apocal.* XXI. *mentionem facit de Hyacintho. veterum hyacinthus ut plurimum cæruleus. Vexillum Danis. Ejus color instar Saphiri. Varii auctores.* Hyacinthi *flores & gemmæ variorum colorum. Hodiernis Gemmariis* hyacinthi *sunt aurei coloris, ideo magis* chrysolithi. *Ejusmodi* hyacinthos *utrum agnoverit Plinius?* Hyacinthi *descriptio ex Boetio. Epiphanius quinque species* hyacinthorum *ponit. Arabum* Natef Νάτιβος. לשם *optima* hyacinthus. Jacinthe la belle. *Varii auctores* כוחלין Cochalin, כוחל cochal & פוך stibium, carbunculus & hyacinthus *accedens ad carbunculum.* Hyacinthi *locus natalis. Ejus virtutes.*

DXLIV. SEptimus lapis est לשם *Leschem.* In S. Scriptura alibi non reperitur; ideo ex verbo Dei de eo nihil certi tradi potest. Arabs habet جزع *Geza.* Latinus vertit *ligurium.* Syrus ܟܢܟܢܘܢ *Kankanun.* quod latinus vertit *Achaten.* Targum Jerusalemitanum habet זוזין *Zuzin.* At quid hoc significet incertum est. Videtur quidem derivari a זוז *moveri*, ideoque signifi-

ſignificare lapidem cujus ſplendor mobilis eſt, quod attribui poſſet *opalio*, ut mihi videtur. Sed talem fuiſſe lapidem nullis rationibus hactenus probatum eſt. Paraphraſtes Cantic. v. XIV. habet ברלא *Birla*, id eſt *beryllus*. Sed ille ſolus, quantum ſciam, in hac ſententia eſt.

DXLV. Quidam לשם *Achatem* crediderunt, quod animadvertit doctiſſimus Jacobus Altingius, in ſua Oratione de Ephodo & Pectorali. Et talem quidem *Achatem*, quæ variis maculis hominis faciem inverſam repræſentaret. Ideo volunt hunc lapidem dictum eſſe *Leſchem*, per metathesin literarum, ſcilicet לשם *Leſem* pro סמל *Semel*, quod *ſimulacrum* ſignificat, unde & Latine *ſimile*. Volunt igitur huic lapidi inſculptum fuiſſe nomen *Danis*, quod urbs *Leſchem* illi ceſſerit in ditionem, quod is, vitiata Religione, primum ſimulacrum erexerit publice. Sed cum hæc nulla auctoritote probentur, eadem facilitate, qua dicuntur, rejici poſſunt. Abarbanelius habet מאטישטה *Matiſta*, ſed corrupte pro אמטישטה *Ametiſta*, id eſt ἀμέθυσος. Et hunc videtur ſecutus Junius, qui habet *Cyanum*, qui *amethyſto* non eſt valde abſimilis. Sed infra patebit אחלמה eſſe *amethyſtum*. Rabboth Schemoth habet כוחלין *Cochalim*. Eſt autem כוחל *cochal* lapis pretioſus *carbunculus*, ut a quibuſdam dicitur. Sed de hoc plura vide in fine hujus capitis.

DXLVI. Septuaginta, Joſephus, Epiphanius, Hieronymus, vulgatus, Lutherus, Belgæ, Galli, Angli, Diodati & alii habent λιγύριον, λίγυρον, & λιγκύριον, quod ſignificat *Lyncurium*. Jonathanus, etſi in Cantic. cap. v. legatur *Beryllus*, tamen hic habet קנכירינון *Kauchirinun*. Cum hoc videtur convenire Syrus per vocem *Cancanun*. Sed hanc vocem corruptam credo, & legendum eſſe ל pro ק לנכירינון *Lynchirinun*, id eſt *Lyncurium* Onkeloſius habet קנכירי *Kanchire*. Iterum mutari debet ק in ל, ut legatur לנכירי *Linchire*, id eſt *Lynchurius*. Habent igitur optimi & vetuſtiſſimi interpretes *Lyncurium*.

DXLVII. Sed qualis lapis fuerit inquirendum eſt. Quidam *Lyncurium* putarunt nihil aliud eſſe, quam optimum ſuccinum, Ideoque ei attribuunt omnia illa quæ ſuccino proprie conveniunt. Theophraſtus de Lapidibus: ἕλκει γὰρ ὥσπερ καὶ ἤλεκτρον. οἱ δέ φασιν οὐ μόνον κάρφη καὶ ξύλον, ἀλλὰ καὶ χαλκὸν καὶ σίδηρον, ἐὰν ᾖ λεπτός. *Trahit ſicut ſuccinum: quidam ajunt non ſolum feſtucas & lignum, ſed etiam æs & ferrum, ſi tenue ſit.* videantur etiam Plinius, Strabo

 & alii.

& alii. Ideo Gesnerus *de* XII. *gemmis* in veste Aharonis credidit, ipsam etymologiam succini sive electri aliquomodo in voce לשם *Lesem* latere. Putat enim succinum sive Lyncurium dici *Leschem*, & inde deductum esse *glessum*, quod Germanis veteribus succinum significavit, teste Plinio *lib.* XXXVII. *cap.* III. Sed mea opinione fallitur doctissimus Gesnerus. Veteres enim Germani succinum *glessum* vocarunt, non a *Leschem*, sed a similitudine vitri; cum succinum vitro sit simillimum. At Germanis vitrum dicitur glaß. glaß non derivatur a לשם *Leschem*, sed ab alia voce Hebræa, scilicet a גלוש *gelusch*, id est *glaber*. Est enim Hebræis גלש *detondit*, *deglabravit*, unde & Germanorum Belgarumque glat/ *glaber*, mutato tantum S. in T. quod fieri solet. Mihi tamen credibile non est לשם sive *Lyncurium* esse *succinum*; cum Theophrastus & Plinius dicant, eum similem esse electro sive succino, non quod sit ipsum succinum, quod patebit ex locis quæ mox allegabuntur. Et revera quamvis succinum olim valde æstimatum fuerit, quamvis ad hunc usque diem apud Indos appetatur; nihilominus inter gemmas pretiosas non habetur, quemadmodum reliqui lapides in Pectorali, fatentibus Plinio, Epiphanio, Hieronymo, aliis, quod infra ostendimus. Ideo Psellus inter lapides ignotos etiam ponit λιγύελον.

DXLVIII. Subdubitavi aliquamdiu utrum per *Lyncurium* non debeamus intelligere, gemmam aliquam maculis depictam instar *Lyncis* aut *Pantheræ*. Nam & Lynces, quæ huic lapidi nomen dedisse a quibusdam creduntur, maculas habent. Oppianus *Cyneget. lib.* IV.

Μούνη δ' εἰσιδέειν ἀνεμοίϊος ἔπλετο χροιή.

Solus autem aspectu diversus est color.

De Lynce ibi loquitur, & statim addit lynces habere colorem *croci* & *sulphuris*. Virgilius *Georg.* III.

Quid lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum?

Et *Æneid. lib.* I.

——— ——— *Et maculosæ tegmine lyncis.*

Hinc Euripidi in Alcesto dicuntur βαλιαὶ λύγκες *maculosæ lynces*; ideo inter pantheras ea de causa numerantur. Notum est apud veteres etiam gemmam in pretio fuisse, quam *pantheram*, aut etiam *pardalion* vocabant, ob varias maculas. Plinius *lib.* XXXVII *cap.* XI. *Sunt & a leonis pelle & pantheræ nominatæ leontios, pardalios.*

dalios. Boetius *lib.* II. *cap.* CCCIII. *Panthera alias*, inquit, *Evanto habet diversos colores in uno corpore mixtos instar Pantheræ, unde illi nomen est. Habet signa in se nigra, & rubra, pallida, viridia, rosea, & purpurea. Invenitur in Media.* Hic lapis etiam notissimus erat Judæis. Legimus enim apud Jonathanem אפנטורין *Apanturin*, & apud Onkelosium פנטיר' *Pantire*, quorum utrumque lapidem *pardalion*, sive *pantherium* significare, quis non videt? Quemodmodum autem hic lapis *pardalius* & *pantherius*, dici solebat ob maculas, sic & *lynceus* sive *Lyncurius*, ob eandem causam. Obstat tamen quod pantherius inter Jaspidum genera magis ponatur, quam inter alia. Sed & achates variis maculis depicta est, ut & leoninæ pelli similis dicatur a Plinio. Hanc ob causam fortassis לשם *Achates* a quibusdam vocatur.

DXLIX. Deinde lapis *lyncurius* dicitur a lynce, non quod maculis notatus sit, sed quod ex lyncis urina crescere credatur. Dicunt enim lyncem, quando urinavit, urinam tegere arena, instar felis, & ex illa urina arena mixta concrescere lapidem lyncurium. Ælianus *de Animal. lib.* IV. *cap.* XVII. Καὶ ἡ λύγξ δὲ ἀποκρύπτει τὸ οὖρον. ὅταν γὰρ παγῇ λίθος γίνεται, καὶ γλυφαῖς ἐπιτήδειός ἐστι καὶ τοῖς γυναικείοις κόσμοις συμμάχεται φασὶ διὰ τῆς γλυφῆς. *Et lynx suam urinam in terram occultat, quæ ubi concreverit, fit lapis, ad ornatum muliebrem, & ad sculpturam.* Theophrastus περὶ λίθων eadem narrat. ἔτι δὲ διαφανής τε σφόδρα καὶ πυῤῥά. Βελτίω δὲ τὰ τῶν ἀγρίων, ἢ τὰ τῶν ἀῤῥένων, ἢ τὰ τῶν θηλειῶν, ὡς καὶ τῆς τροφῆς διαφερούσης, καὶ τοῦ πονεῖν, ἢ μὴ πονεῖν (καὶ τῆς τοῦ σώματος ὅλως φύσεως, ᾗ τὸ μὲν ξηρότερον) τὸ δὲ ὑγρότερον. εὑρίσκουσι δὲ ἀνορύττοντες οἱ ἔμπειροι. κατακρύπτεται γὰρ καὶ ἐπαμᾶται γῆν ὅταν οὐρήσῃ. *Porro autem pellucida sunt valde & ignea: meliora autem e feris quam ex cicuribus, & e maribus quam e fœmellis: utpote & nutrimenti differentis; & aut laborare aut non laborare, & omnino totius corporis naturæ, quatenus hoc siccius, illud humidius. Inveniunt autem fossores periti. Abscondit enim & aggregat arenam cum minxerit.* Et Plinius *lib.* VIII. *cap.* XXXVIII. *Lyncum humor ita redditus ubi gignuntur, glaciatur, arescit in gemmas carbunculis similes, & igneo colore fulgentes, lyncurium vocatas, atque ob id succino plerisque ita generari prodito.* Et *libro* XXXVII. ubi de succino: *Demostratus lyncurion id vocat, & fieri ex urina lyncum bestiarum, e maribus fulvum & igneum, e fœminis languidius atque candidum. Alii dixerunt Langurium, & esse in Italia*

lia Langurias, Idem de lynce narrat Plutarchus, in *libello*, *utrum animalia utantur ratione*. Aristoteles, Solinus, Ovidius, Epiphanius, alii. Sed si lynx urinam suam ita arena tegit, quis dicet ubi minxerit, & an ibi, & quidem ex ista urina talis lapis concretus sit?

DL. Fabulam esse quidquid dicant de lynce & ejus urina ex ipsis iisdem auctoribus, quos jam allegavimus, manifestum est. Expressis verbis hoc fatetur Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* III, *De Lyncurio proxime dici cogit auctorum pertinacia. Quippe etiamsi non electrum id esset, Lyncurium tamen gemmam esse contendunt. Fieri autem ex urina quidem lyncis, sed egestam terra protinus bestia operiente eam, quoniam invideat hominum usui. Esse autem, qualem in igneis succinis, colorem scalpique. Nec folia tantum aut stramenta ad se rapere, sed æris etiam ac ferri laminas, quod Diocli Theophrastus credidit. Ego falsum id totum arbitror, nec visam in ævo nostro gemmam ullam ea appellatione.* Eodem modo fere Epiphanius λίθος λιγύριον. τούτου δὲ τὴν εὕρεσιν οὐδαμῶς ἔγνωμεν οὔτε παρὰ φυσιολόγοις, οὔτε παρά τισιν ἀρχαίοις τοῖς περὶ τούτων μεμεριμνηκόσιν. *De lapidis ligurii inventione nec apud Physiologos, nec apud veteres, qui harum rerum meminerunt, quicquam reperimus.* Eadem est sententia Hieronymi *in Epistola ad Fabiolam*. Lyncurius lapis igitur sic dici videtur, non quod ex urina lyncis sit natus, sed a patria, quod scil. nascatur in *Liguria*. Theophrastus *in Liguria* (περὶ λιγυστικὴν) *effodi dixit*: & Sudines *arborem esse, quæ lyncurium gignat in Liguria*, in qua sententia etiam erat Metrodorus, ut docet Plinius *lib* XXXVII. *cap.* III. Et Strabo *lib.* II. ubi de *Liguria*. πλεονάζει δὲ καὶ τὸ λιγγύριον (sive λιγκύριον) παρ' αὐτοῖς, ὅ τινες ἤλεκτρον προσαγορεύουσι. *Abundat ibi etiam Lincurius, a quibusdam electrum dictum.* hinc & λιγύριος vocatur non minus quam λιγκύριος. Manifestum igitur est, fabulam de electro, sive lapide lyncurio, qui nasci dicitur ex urina lyncis, inde ortam esse, quod in *Liguria* succinum etiam repertum sit. Cum autem succinum Græcis antiquioribus maxime notum fuerit, quod in *Liguria* nascebatur, *Ligurium* illud vocabant, & ob similitudinem vocum *Liguria* & *Lincuria*, more suo excogitarunt *Lyncem* animal, quod ipsius causa esset.

DLI. Sed quamvis Lyncurius non fuerit *succinum*, & quamvis ex urina lyncis concretus non fuerit, nihilominus tamen fuit

fuit gemma sculpturæ etiam apta. Theophrastus, loco toties laudato; αὕτη τε δὴ περιττὴ τῇ δυνάμει, καὶ τὸ λιγγύριον. καὶ γὰρ ἐκ τούτου γλύφεται, καὶ ἔστι στερεωτάτη καθάπερ λίθος. *Hæc autem præstans viribus, uti & Lyncurium, namque ex ipso sculpuntur sigilla. Estque solidissimum instar lapidis.* Omnia fere verbotenus repetit Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* III. quem locum supra allegavimus.

DLII. Sed cum Lyncurius non sit concretus ex lyncis urina, & cum non sit electrum, sive succinum, quæri adhuc potest: quid per *Lyncurium* intelligi debeat? ideoque qualis lapis fuerit gemma לשם? Puto itaque *Lyncurium* adeoque לשם de quo agimus, nihil aliud esse, quam certam aliquam *hyacinthum*. In hac conjectura hæsit Epiphanius *libello de* XII. *gemmis in veste Aharonis.* Καὶ, inquit, ὅτι πῶς ἐν τῇ τῶν λίθων τούτων ὀνοματίᾳ, οὐκ ἐμνήσθησαν καὶ ὑακίνθου, καί τοι γε προὔπτου καὶ ἐντίμου ὄντος λίθου, ὥστε εἰς νοῦν ἡμᾶς λαβεῖν, μήποτε τὸ λιγύριον τοῦτο καλεῖ ἡ θεία γραφή. *Et quia in recensione lapidum illorum, S. scriptura non meminit etiam hyacinthi, qui tamen est præcipuus & pretiosus lapis, nobis venit in mentem. num forte S. scriptura hunc lapidem* λιγύριον *ita vocaverit.* Et hæc sententia est Hieronymi in *Epistola ad Fabiolam.* Adde quod si Johannes Apocal. XXI. respexit ad lapides pectoralis, *hyacinthus* ibi etiam reperiri debuerit, cum ab eo expresse nominetur. Sed cum hyacinthorum varia sint genera, credibile est, lapidem לשם ex illis fuisse, qui maxime accedunt ad *succinum*, qua de causa *Lyncurium*, *Succinum* & *electrum* ab auctoribus passim vocatur.

DLIII. Verum quidem est, veteres per hyacinthum ut plurimum intellexisse lapidem *Cæruleum.* Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IX. *Ille emicans in amethysto fulgor violaceus, dilutus est in hyacintho.* Est igitur ejus color violaceus, sed dilutior quam in amethysto. Solinus *in Æthiopia: Inter ea quæ diximus nitore cæruleo hyacinthus invenitur, lapis pretiosus, siquidem inculpabilis invenitur.* Isidorus *lib.* XVI. *cap.* IX. *Hyacinthus ex nominis sui flore vocatur. Hic in Æthiopia invenitur. cæruleum colorem habens.* Ideo Epiphanio πορφυρίζειν dicitur, & poetæ Græci κυανέους ὑακίνθους dicunt. Sed supra ad Saphirum ostendimus cyaneum colorem, esse cœruleum. Ob eandem causam Ambrosius ad Apocal. XXI. XX. dicit *hyacinthum cœli sereni colorem habere, qualem & saphirus habet.* Talem omnino colorem lapidi לשם attribuit Rabboth Bemidbar. *Parascha.* II. ubi Danis vexillo, ideoque huic lapidi colorem saphiri attribuit:

buit: דן לשם וצבע מפה שלו דומה לספיר ומצוייר עליו נחש על שם יהי דן נחש: *Dan* (sculptus erat) *in lapide Leschem, & color vexilli ejus erat similis sapphiro, & in eo pictus erat serpens, quia dicitur* (Genes. XLIX. XVII.) *Dan erit sicut serpens.* Eo videtur respexisse Abarbanelius, *parascha Thezave*, cum לשם exposuerit מאטישטה *Matista*, id est *Amethystus*. Sane *Amethystus*, ut norunt Viri docti, hyacintho est admodum similis, ut etiam a quibusdam inter hyacinthos ponatur: emicat enim in amethysto fulgor violaceus, quemadmodum in hyacintho, & quidem saturatior. Fortassis etiam Abarbanelius per Amethystum nihil aliud intelligit quam hyacinthum veterum. Nam amethysti nomine hodie venit ille lapis, quem veteres hyacinthum vocabant: atque sic eundem videtur intelligere lapidem cum Rabboth. Hos videtur secutus Junius, cum לשם vertit *Cyanum*.

DLIV. Sed quamvis *hyacinthus* & *hyacinthinus* color ut plurimum cœruleus tradatur ab auctoribus, & quidem ita, ut, quando de colore solo in abstracto, (ut loquuntur Philosophi, id est nulla habita ratione rei cui inest,) loquuntur, semper intelligant colorem cœruleum, quod suo loco, ubi de תכלת egimus, satis ostendimus: nihilominus tamen diversorum colorum hyacinthos gemmas memorant ipsi auctores. Eosdem fere colores, quos animadvertimus in flore *hyacintho*, attribuunt quoque *hyacintho* gemmæ, *cæruleos*, *rubros*, *flavos*, *aureos*. & id genus alia. Hyacinthi gemmæ hodie nostris gemmariis non sunt *cærulei*, sed aureo colore collucentes, ideoque videntur *Chrysolithi* magis quam *Hyacinthi*. De ejusmodi hyacinthis loqui videtur Plinius *libro* XXXVII *cap.* IX. *Hyacinthos*, inquit, *Æthiopia mittit & chrysolithos, aureo colore collucentes.* Novi quidem emendationem criticorum qui vocem *hyacinthos* nolunt jungi τῷ *chrysolitho*: quasi ad præcedentem vocem pertineret, & nova inciperet periodus a voce *Æthiopia*, hoc modo. *Æthiopia mittit & chrysolithos* &c. Hæc dicuntur quidem, sed non probantur. Non video quæ causa sit, quod veteres non agnoverint *hyacinthos* variorum colorum: cum habuerint *carbunculos*, immo & *saphiros* non ejusdem coloris, uti supra audivimus. Doctissimus Boetius *lib.* II. *cap.* XXX. præter hyacinthos cœruleos, multas alias recenset. *Primo genere,* inquit, *continentur ignis instar rutilant, ac cocci colorem referunt, minii nativi, aut sanguinis biliosi instar,* *Hos Galli* Jacinte la belle,

belle, *vocant, atque proxime Granati Bohemici colorem referunt, ſed dilutiorem, abſque ulla nigredine intermixta. Hi cæteris omnibus præferuntur, ac ad carbunculi genera referri poſſunt: Secundo genere continentur qui rubedine croci flaveſcunt, planeque vitri e ſtibio coccinati, aut plumbi cum lateribus ter in laminam ferri fuſi, & vitrificati colorem repreſentant. Tertio genere continentur, qui ſuccini flavi colorem ita exacte oſtendunt, ut dignoſci a ſuccino niſi duritie aut palea* (quam non attrahunt) *non poſſint.* Epiphanius etiam quinque ſpecies hyacinthorum ponit. ὑάκινθος, inquit, οὐ τὰς μὲν ἰδέας ἔχει διαφόρους· ὅσῳ γὰρ εὑρίσκεται ὁ λίθος βαθὺς τῇ χροιᾷ τοσοῦτον ἀναγκαιοτερός ἐστι τῶν ἄλλων. ἔοικε δὲ ὑάκινθος τῇ ἐρέᾳ ἡ ὑποπορφυρίζων πoσῶς. διὸ καὶ ἡ θεῖα γραφὴ ἐξ ὑακίνθου καὶ πορφύρας τὰ ἱερατικὰ ἐνδυματα κεκοσμῆσθαι φησί. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος λίθος καλεῖται θαλασσίτης. ὁ δὲ δεύτερος ῥοδονός. ὁ τρίτος, νάλιβος. ὁ τέταρτος λέγεται χαννιαῖος. ὁ δὲ πέμπτος περίλευκος. *Hyacinthus diverſas habet formas, quo enim lapis reperitur colore profundior, eo cæteris præſtantior eſt; Similis eſt colori lanæ, quæ purpuraſcit aliquatenus. Quapropter divina ſcriptura tradit veſtes Sacerdotales hyacintho & purpura ornatas fuiſſe. Et primus quidem lapis vocatur marinus. Secundus Roſeus. Tertius Nativus* (id eſt exponente Salmaſio ruber, inſtar *Natef*: eſt enim νάλιβος Arabum *Natef*, inſtar paſtelli rubri) *Quartus channiæus. Quintus perileucus.* Pſellus ὑάκινθον dicit etiam θαλαττίουχρωον *marini coloris.*

DLV. Cum igitur varia ſint genera hyacinthorum, credibile omnino eſt, auctores per lyncurium, ideoque per lapidem לשם intellexiſſe hyacinthum ex optimis illis, qui maxime ad carbunculum accedunt, & qui aliquomodo electrum repræſentant, quales Boetius ponit in primo genere, Gallis *jacinthe la belle*, quod *inſtar ignis rutilat*, ut idem Boetius loquitur. Tales revera *Lyncurios* agnovit Theophraſtus. Sunt enim, ut ait, διαφανή τε σφόδρα καὶ πυῤῥά. Et Plinius: *Lyncum humor areſcit in gemmas carbunculis ſimiles, igneo colore fulgentes.* Videantur loca quæ ſupra allegavimus. Talem gemmam per לשם intellexiſſe Rabboth Schemot, ubi לשם exponit כוחלין *Cochalin.* Eſt autem כוחל *Cochal* lapis pretioſus carbunculo ſimilis, ideo & ipſe carbunculus a Rabinis כוחל dicitur, ut ſupra ad נופך oſtendimus. Dici etiam poteſt, Rabboth intelligere per ſuum כוחל *cochal*, hyacinthum, quem Boetius ponit ſecundo genere, qui *rubedine* (ut ait) *croci* flaveſcit,

planeque vitri e stibio coccinnati colorem erpræsentat : nam כוחל non minus quam פוך *stibium*, & utrumque etiam *carbunculum* significare, ad lapidem נופך ostendimus. Quidquid dicatur, manifestum est, optimos auctores per לשם, in veste S. Pontificis, nihil aliud intellexisse, quam optimam *hyacinthum* igneo colore fulgentem, instar carbunculi, sed ad stibium & succinum aliquomodo vergentem. Nascitur hyacinthus in India; Æthiopia & Scythia. Psellus: ὑάκινθος. τοῦτον τίκτει μὲν Ἰνδία. *Hyacinthum India gignit.*

DLVI. De Hyacinthorum virtutibus quædam memorat Epiphanius: scilicet eas non tantum esse pretiosas, sed & miram habere efficaciam. In ignis carbones conjecta non tantum non absumitur, sed carbones potius extinguit: immo si quis eam panniculo involvat, & in carbones ignitos conjecerit, panniculum etiam illæsum conservari perhibetur. Dicitur præterea conducere mulieribus parituris, ut facilius pariant: tandem & spectra fugare. Psellus περὶ λίθων δυνάμεων. ἰᾶται, inquit, ἢ πνευματώσεις ἢ ῥήγματα, μελαγχολίαν ἢ πάυει σὺν ὄξει ποθείς. *Tusses rupturasque ac Melancholiam cessare facit, si cum aceto bibatur.*

Cap. XV.

DE שבו ACHATE.

שבו Schebo *Octavus lapis. Alibi in S. Scriptura non reperitur. Variæ versiones.* אספור Espor. מגניטא Magneta. טרקיא Tarkeja, Turquois. טרקין *idem ac* טרקין Tarquin *pro* Turquois. ἀμέθυσος. *Topazius.* בורלין Burlin, Beryllus. *Apocal.* XXI. *mentio fit* τοῦ βηρύλλου. *Varii auctores.* Achates *quadam viridis instar berylli. Broughtonius habet* Chrysoprase. שבו *esse* Achatem *Varii auctores* אבאטים Abatim *pro* אכאטים Achatim, *id est*, Achates. *Est gemma notissima. Varias refert imagines.* Achates *Regis Pyrrhi in qua conspiciuntur novem Musæ & Apollo Cytharam tenens. Variæ* Achates. *Plinius & Orpheus de* Achate. Achates *a variis punctis & maculis nomen sortita est.* Achates *ab Hebræo* עקוד Akud, punctis notatum. *Bochartus laudatur.* שבו *Lapis variorum colorum.* Perileucus, Leuchates. *Vexillum* Gadis

ex

ex Rabboth. Epiphanius allegatur. Locus natalis Achatum. *Earum moles. Pretia. Virtutes.*

DLVII. OCtavus lapis eſt שבו *Schebo.* Alibi in S. Scriptura hic lapis non reperitur. Si hujus vocis radicem quæramus, videtur dici שבו a verbo שבה *captivum cepit*, aut abduxit: aut a שבי *captivitas, multitudo captivorum.* Sed hæc nihil faciunt ad detegendam ejus naturam.

DLVIII. Paraphraſtes Cantic. v. xiv. habet אספור *Eſpor*, id eſt *Saphirus.* Sed male, ut conſtat ex iis quæ ad ספיר *Saphirum* diximus. Abarbanelius habet מגניטא *Magneta.* Sed *Magnes* inter gemmas non reputatur; nec illius meminit ullus ex vetuſtioribus interpretibus. Onkeloſius vertit טרקיא *Tarkeja*, id eſt *Turquois.* Jonathan, cum alibi habeat אספור, hic tamen ponit ערקין *Arkin.* Sed hoc corruptum eſt, mea opinione, & legendum eſt ט pro ע hoc modo טרקין *Tarkin:* quod iterum ſignificabit *Turkois.* Sed *Turkois* veteribus notum fuiſſe, & ſub quo nomine, incertum eſt; ideo de hac gemma non multa dicenda habeo. Joſephus habet ἀμέθυϛος. Sed probabilius eſt ſequentem lapidem eſſe *Amethyſtum.* Judæis Germanis hodie dicitur *Topazius.* At Topazius eſt פטרה, ut ſuo loco oſtendimus. Targum Jeruſalemitanum habet ברולין *Berulin*, id eſt *Beryllus.* Sed qua auctoritate non video, niſi forte per Beryllum intellexerit Achatem. Johannes Apocal, xxi. inter lapides pretioſos, quos recenſet, etiam ponit βήρυλλον. Si autem reſpexit ad xii. lapides in Pectorali, neſcio qualem intellexerit per ſuum βήρυλλον niſi noſtrum שְׁבוֹ *Schebo.* Sed & ipſe *Beryllus* qualis ſit *Achates.* Enimvero reperiuntur nonnunquam Achates quæ ſunt ſubvirides inſtar berylli. Broughtonius vertit *Chryſopraſe.* Sed ſolus eſt, quantum ſciam, qui ſic vertit. Forte inde factum eſt, quod viderit, a quibuſdam dici *Beryllum*; nam *Beryllus Chryſopraſo* non eſt adeo diſſimilis.

DLIX. Et ſane maxima pars interpretum, שבו vertunt *Achatem.* Sic habent ſeptuaginta, vulgatus, Hieronymus, Epiphanius, Junius, Lutherus, Belgæ, Galli, Angli & alii. In eadem ſententia fuit *Rabboth Schemoth*, cum pro שבו etiam habeat אבאטים *Abatim.* Sed legendum eſt proculdubio כ pro ב (facile

enim hæc litera pro illa ſcribi poteſt, ab imperitis librariis) hoc modo אכאטים *Achatim*, id eſt *Achates*.

DLX. Hodie fere nulla gemma magis nota eſt quam *Achates*. Eſt enim lapis ille pulcherrimus, variis coloribus, imaginibuſq; decoratus; ut fere nihil exſtet quod natura in hoc lapide non depinxerit; Cœlum, ſtellas, nubes, aves, terram, mare, flumina, fontes, herbas, arbores, ſylvas, flores, ædes, urbes, omnium generum animalia, denique & homines, nudos, veſtitos, & quicquid fere reperitur in hoc orbe condito. Sed omnium celeberrima eſt *Achates* Pyrrhi Regis, in qua ſpectabantur novem Muſæ, & Apollo Cytharam tenens, non arte ſed natura pingente, variis lineis & coloribus ita diſcurrentibus, teſte Plinio, *lib.* XXXVII. *cap.* I. Et pro variis picturis, varia etiam nomina accepit. *Phaſſachates, Anthachates, Hæmachates, Leuchates, Dendrachates, Sardachates, Corallachates, guttis aureis ſaphiri modo dinſtincta, qualis copioſiſſima in Creta, Sacra appellata* &c. Datur etiam Achates leoninæ pelli ſimilis. Vide Plinium eodem libro *cap.* X. ubi multa alia reperies. Nulla ſane eſt gemma de qua plura dixerit Orpheus, in ſuo libello *De Lapidibus*, aut quiſquis iſtius libelli ſit auctor, quam de *Achate*. Paucula tantum hic annotabimus.

Καὶ πολυειδέα πῖνε μετ' ἀκρήτου βρομίοιο,
Μορφὴν παντοίην ἐπιειμένον ἐσθλὸν Ἀχάτην.
Πολλὰ μὲν οὖν ῥέα γ' ἐστὶν Ἀχάτου χρώματ' ἰδέσθαι.
Ἐν γάρ οἱ δήεις ὁρόων ὑάλωπιν ἴασπιν,
Σάρδιά θ' αἱματόεντα, καὶ αἰγλήεντα σμάραγδον.
Ἐν δ', ὅγε μιλτοπάρηος, ἀτὰρ καὶ χαλκὸν ἐν αὐτῷ
Δήεις, καὶ χροιὴν ἐαροτρεφέος μήλοιο.
Ἀλλ' οἷος πάντων προφερέστατος εἴκε μιν εὕροις
Εἶδος ἔχοντα δαφοινὸν ἀμαιμακέτοιο λέοντος.

Et multiformem bibe cum mero vino,
Forma omnis generis indutum bonum Achatem.
Multos quidem facile eſt Achatis colore videre.
In ipſo enim invenis vitreum Iaſpidem,
Sardium ſanguinolentum, & ſplendentem Smaragdum.
Inde ille minio coloratus, poſtea & ferrum in ipſa
Invenis & colorem verni pomi.

Sed

Sed ſolus omnium utiliſſimus, ſi ipſum invenias
Formam habentem fulvi indomiti Leonis &c.

DLXI. Propter varios iſtos colores & puncta nomen ſuum ſortita eſt *Achatet*. Eſt enim hoc vocabulm non Græcum nec Latinum, ſed Hebræum עקוד *Akud*. Hinc *Achud*, *Achad*, & tandem terminatione Græca factum eſt *Achates* Significat autem Hebræis עקוד *Akud*, *punctatum*, aut punctis & maculis notatum, quales fuerunt hirci Jacobi Geneſ. xxv. xxxv. Cum igitur hæc gemma ita ſit punctata, non mirum ſi etiam *Achates*, quaſi diceres *punctata*, dicatur. De his vide plura apud doctiſſimum Bochartum, in ejus *Phœnicia lib.* I. *cap.* XXX.

DLXII. שבו de quo agimus, lapidem fuiſſe variorum colorum, docet *Rabboth Bemidbar*, loco toties laudato. Sed *albi* præſertim & *nigri* coloris eum tradit, ut *Perileucus*, aut *Leuchates* videretur, quales inter præſtantiſſimas *Achates* recenſent noſtri gemmarii, ut videre eſt apud Boetium *lib.* II. *cap*, XCVI. Docet itaque Rabboth *Schebo* inſcriptum habuiſſe nomen Gadis, & vexilium ejus fuiſſe mixtum ex albo & nigro. Supra jam ſæpius monuimus vexilla habuiſſe eoſdem colores, quales tribus habebant in gemmis Pectoralis. גד inquit, שבו וצבע מפה שלו לא לבן ולא שחור אלא מעורב שחור ולבן ומצוייר עליו מחנה על שם גד גדוד יגידנו. *Gadis* (nomen inſcriptum eſt) *lapidi Schebo*, *& color vexilli ejus nec albus nec niger erat, ſed mixtus ex nigro & albo, & depicta habebat caſtra, quia dicitur* (Geneſ. XLIX. XIX.) *Gad, turma turmatim populabitur eum.* Hujuſmodi Achatem videtur intellexiſſe Epiphanius *cap.* VIII. λίθος Ἀχάτης. οὗτος ὑπελήφθη εἶναι περίλευκος καλούμενος ὃς ὑπὸ τὸν ὑάκινθον εὑρίσκεται) *Gemma Achates hanc ſuſpicati ſunt quidam eam eſſe, quæ dicitur perileucos, quæ in hyacinthi mentione dicta eſt.*

DLXIII. Ubique locorum fere hodie reperiuntur *Achates*, in India, præſertim in Germania, ſub ditione Landt-Gravii Lichtenbergenſis, & in Bohemia, & tam elegantes quidem ut cum Indicis certare poſſint. Indicæ tamen cæteris præferuntur. Olim celebriores inveniebantur iu Sicilia juxta flumen ejuſdem nominis, uti conſtat ex Theophraſto, Plinio, Solino, Iſidoro & aliis.

Tanta mole aliquando excreſſit Achates, ut pocula & ſcyphi inde fieri poſſint. Piſis ad monumentum Gregorianun in campo ſancto dicuntur exſtare duæ cruſtæ ovatæ, amplitu-

plitudine ferme cubitali, ut refert Boetius *lib.* II. *cap.* XCVI. Idem Boetius tradit, ſe vidiſſe fruſtum duarum palmarnm latitudine, cui Julii cæſaris imago, & uxoris ejus tam artificioſe olim inſculpta fuerat, ut octo millibus thalerorum (uti loquitur) venditum fuerit. *Sed antiquitas*, addidit, *operis augebat pretium.*

DLXIV. Achates quidem hodie ob molem & magnam copiam, non ſunt in magno pretio: ut alicui mirum videri poſſit, in Pectorali repertam fuiſſe hanc gemmam. Nihilominus optimæ Indicæ, & Bohemicæ non plane reiiciuntur, adeo ut non viliores habeantur *Sardonyche*, ut docet Boetius. Olim eas magno pretio æſtimatas fuiſſe, cenſtat ex Theophraſto, Plinio & aliis. Theophraſtus libello περὶ λίθων. Καλὸς δὲ λίθος καὶ ὁ ἀχάτης, ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀχάτου ποταμοῦ τοῦ ἐν Σικελίᾳ. καὶ πωλεῖται τίμιος. ἐν Λαμψάκῳ δὲ ποτ' ἐν τοῖς χρυσίοις εὑρέθη θαυμαστὴ λίθος, ἐξ ἧς ἀνενεχθείσης πρὸς τίραν, σφραγίδιον γλυφερὸν ἀνεπέμφθη βασιλεῖ διὰ τὸ περιττόν. *Pulcher autem lapis eſt & Achates, ex Achate fluvio Siciliæ, & venditur magno pretio. Ac Lampſaci aliquando in aurifodinis inventa fuit mirabilis gemma, ex qua miſſa Tyram, ſigillum ſculptile miſſum Regi propter excellentiam.* Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* X. *Achates in magna fuit auctoritate: nunc in nulla eſt: reperta primum in Sicilia juxta flumen ejuſdem nominis, poſtea plurimis locis.* Proculdubio tempore Moſis adhuc in magna fuit auctoritate, ut non mirum, ſi adhibita fuerit inter reliquas gemmas ad ornatum Pectoralis.

DLXV. Raras & plane mirificas virtutes huic gemmæ auctores ſolent attribuere, præſertim Orpheus, qui docet: contra ſcorpionum ictus valere, mulieribus virum amantem reddere, homines efficere eloquentes; eam geſtanti omnes conatus feliciter ſuccedere; febrim ſanare, & quartanam, & id genus alia. Plinius loco modo laudato. *Leoninæ pelli ſimiles, potentiam habere contra ſcorpiones dicuntur. In Perſis vero ſuffitu earum tempeſtates averti, & præterea flumina ſiſti.* Ideo Orpheus ait: πάντων προσφερέστατον eſſe εἶδος ἔχοντα δαφοινὸν ἀμαιμακέτοιο λέοντος. *Omnium utiliſſimam, formam habentem fulvi indomiti Leonis.* De remedio adverſus morſus ſcorpionum, viperarum & aliarum beſtiarum vide etiam Epiphanium. Hinc fabula nata eſt, Aquilam nido ſuo imponere *Achatem*, ut pullos ſuos contra venenatarum beſtiarum morſum tutos redderet. Rubrum tandem Achatem tradunt viſum acuere, & ab omni injuria defendere.

CAP. XVI.

DE אחלמה AMETHYSTO

אחלמה Achlama *nonus lapis. Alibi in S. Scriptura non exstat. Dictus a* חלם somniare *quod somnia ciet.* Eumeces *apud Plinium.* זמרגדין Smaragdin. טבאג Tabag *corrupte pro* אכאט Achat, *aut* טפאז Topaz *id est* Topazius עין עגלא Oculus vituli. Oculus Beli *apud Plinium.* Leucophthalmus & Lycophthalmus. Onyx Indica. *Varii auctores. An per* oculum vituli *Achates intelligi debeat? Josephus allegatur.* אחלמה *esse* Amethystum. *Varii auctores.* הימיסין *in Rabboth corrupte pro* המיתיסין Hamithisin *pro* Amethystus. *Ejus fit mentio Apocal.* XXI. Amethystus *qualis gemma. Vinum colore refert, & uvas maturas,* **Blaauwe-druyven.** *Varii auctores. Plura genera Amethystorum. Omnes violacei coloris quid habent. Veterum purpura* amethystina. אחלמה *vini colorem habere docet Rabboth. Color vexilli Nepthali.* οἰνωπός. *Theophrastus, Plinius, Epiphanius, Scaliger citantur. Locus natalis* Amethystorum. *Optimæ Indicæ. Earum pretia, Virtutes.*

DLXVI. Nonus lapis est אחלמה. Et hic lapis alibi in Sacra Scriptura non exstat: ut nec de eo ex verbo Dei aliquid certi dici possit.

DLXVII. Hæc gemma dicta videtur אחלמה *Achlama* a verbo חלם *chalam*, id est *somniare.* Hinc colligunt Judæi, *Aben Ezra, Abarbanelius* & alii hunc lapidem ita dictum esse, quod gestantibus somnia inducat. Cujus autem generis sit non docent. Plinius sane *lib.* XXXVIII. *cap.* VII. mentionem facit alicujus lapidis, qui talem vim habeat. *Eumeces*, inquit, *in Bactris nascitur silici similis, & capiti supposita visa nocturna oraculi modo reddit.* Utrum Judæi eundem intellexerint lapidem incertum est.

DLXVIII. Targum Jerusalemitanum habet זמרגדין *Smaragdin*, id est *Smaragdus*. Sed hic erratum esse patet ex iis quæ ad ברקת diximus. Paraphrastes Cantic. v. XIV. habet טבאג *Tabag*. sed quid hoc significet nemo dicet. Suspicor tamen hoc vocabulum esse

corruptum, & legendum esse אכט *Achates.* aut potius טפאז *Tapaz,* id est *Topazius.* Sed Jonathanus & Onkelosius ipsi, ubi de gemmis in pectorali agitur, pro אחלמה habent עין עגלא *Een Egla.* i. e. *oculus vituli.* Ita & Szrus ܥܝܢ ܥܓܠܐ *Een Egla* Iterum incertum est quid per oculum vituli intellexerint, nisi forte gemmam illam, quam Plinius vocat *oculum Beli*, *lib.* XXXVII. *cap.* X. *Beli oculus albicans pupillam pingit nigram e medio aureo fulgore lucentem: Hæc propter suam speciem sacratissimo Assyriorum Deo dicatur.* Aut fortassis est *Leucophthalmus*, aut, ut legit Boetius *lib.* II. *cap.* XCIX. & Gesnerus *lib.* I. *de figur. lapidum*, *Lycophthalmus*, *oculus lupi rutila alias*, *oculi speciem candidam nigramque continens*, ut docet Plinius eodem loci. Et *cap.* XI. *Lycophthalmus*. inquit, *quatuor est colorum*, *ex rutilo sanguineo: in medio nigrum candido cingitur*, *ut luporum oculi*, *illis per omnia similis.* Sed onychem Indicam aut Arabicam forte intelligunt per suum *oculum vituli.* Nam & hæc oculum non male repræsentat, tradente Plino, eodem libro *cap.* VI. *Zenothemis Indicam Onychem* plures habere varietates, igneam, nigram, corneam. cingentibus candidis venis oculi modo, intervenientibus quarundam oculis obliquis venis. Tandem & *Achatem* intelligi per *oculum vituli*, dici posset: cum reperiantur *Achates*, quæ formam oculi exacte repræsentant. Nihilominus quid Chaldæi proprie intellexerint per עין עגלא *oculum vituli*, mihi adhuc latet. Josephus habet ἀχάτην; sed videtur confudisse ἀχάτην & ἀμέθυσον, quod forte factum est incuria librariorum, qui codices male exararunt. Si hoc factum est, tunc per שבו iutellexit *Achatem*, & per אחלמה *Amethystum*

DLXIX. Septuaginta & Epiphanius vertunt Αμέθυσον. Sic & vulgatus, Hieronymus, Junius, Lutherus, Belgæ, Galli, Angli, Diodati, aliique bene multi. Rabboth Schemoth habet חמיסין. Hæc vox corruptissima est, & legi debet המיתיסין *Hamuthisin* pro ἀμέθυσος. Ita sane ego hoc vocabulum emendo. *Amethysti* etiam meminit Johannes Apocal. cap. XXI. ut si ad gemmas in pectorali respexit, אחלמה eum intellexisse credibile sit. Est igitur *Achlama*, secundum optimos vetustissimosque auctores; *Amethystus.*

DLXX. Naturam Amethysti nunc indagabimus. Est autem lapis violacei coloris & videtur a vini colore nomen habere, quod paucis

paucis docet Theophraſtus in libello de lapidibus: τὸ δ' ἀμέθυστον, inquit, οἰνωπὸν τῇ χρόᾳ, *Amethyſtus vinum colore refert.* Alii volunt Amethyſtum *uvas maturas colore referre*: uvas ſcilicet non albas, ſed violaceas, Belgis **Blaauwe Druyven.** Sed audiamus Plinium, qui non tantum colorem, ſed & virtutes, & præſtantiam, & locum natalem, id eſt quidquid ad explicationem hujus gemmæ requiritur, ſatis fuſe exponit *lib.* XXXVII. *cap.* IX. *Principatum amethyſti Indicæ tenent. Sed in Arabiæ quoque parte, quæ finitima Syriæ Petræa vocatur, & in Armenia minore, & in Ægypto, & in Gallia* (Agricola *lib.* VI. *de foſſil.* legit *Galatia*) *reperiuntur: ſordidiſſimæ autem Viliſſimæque in Thaſo & Cypro. Cauſam nominis afferunt, quod uſque ad vini colorem accedens, prius quam eum deguſtet, in violam deſinat, fulgorque quidem in illa purpura non ex toto igneus, ſed in vini colorem deficiens. Perlucent autem omnes violaceo colore, ſcalpturis faciles. indicæ abſolutam felicis purpuræ colorem habent: ad hancque tingentium officinæ dirigunt vota. Fundit autem eum aſpectum leniter blandum, nec in oculos, ut carbunculi, vibrat. Alterum earum genus deſcendit ad hyacinthos. Hunc colorem Indi Sacon vocant, talem gemmam Sacodion. Dilutior ex eodem ſaphiros vocatur. Eadem paranites in contermino Arabiæ, gentis nomine. Quartum genus colorem vini habet. Quintum ad viciniam Cryſtalli deſcendit, albicante purpura dejectu. Hoc & minime probatur quando præcellens debet eſſe in ſuſpectu, velut ex carbunculo refulgens quidam in purpura leviter roſeus nitor. Tales aliqui malunt pæderotas vocari, alii anterotas, multi Veneris gemmam, quod maxime videtur decere & ſpecie & colore extremo gemmæ.* Et paulo poſt: *Multum ab eo diſtat hyacinthos, tamen è vicino deſcendens. Differentia hæc, quod ille emicans in amethyſto fulgor violaceus, dilutus eſt in hyacintho. Primo quoque aſpectu gratus, evaneſcit antequam ſatiet, adeoque non implet oculos, ut pene non attingat. marceſſens celerius nominis ſui flore.* Addam integram quoque deſcriptionem *Amethyſti*, ex Epiphanio, *de* XII. *lapidibus, cap.* IX. Λίθος Ἀμέθυστος, οὗτος κατὰ τὴν αὐτοῦ περιφέρειαν φλογίζων ἐστὶ βαθέως. ἡ δὲ αὐτὴ ἐστι λευκοτέρα ἐκ τοῦ μέσου, οἰνωπὸν ἀποπέμπουσα εἶδος. ἡ δὲ μορφὴ αὐτοῦ διάφερος. τάχα δὲ καὶ αὐλὸς ἐν τοῖς ὄρεσι γίνεται τῆς Λιβύας. ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐστιν υακίνθῳ καθαρῷ παραπλήσιος. ὁ δὲ ἀμφικόχλῳ. γίνεται ἐν ταῖς ὄχθαις τῆς θαλάσσης τῆς αὐτῆς Λυβίας. *Amethyſtus circumferentiam habet profundo ceu colore flammæ ardentem. ipſa vero circumferentia in medio albior eſt, & vini colorem*

 vibrat.

vibrat, Forma ejus est varia. forte autem & ipsa in montibus Lybiæ nascitur. Quædam ex eis puro hyacintho est similis, altera vero purpuræ, nasciturque in litore & præruptis locis maris ejusdem Lybiæ. Varia igitur genera amethystorum, sed omnia violacei coloris quid habent, præsertim illa gemma quæ *Sacodion* dicitur. Hinc Psellus: Ἀμέθυσος, inquit, ὑακινθώδης μὲν ἐςι τὴν χροιὰν, *Amethystus hyacinthini coloris est.* atque ita quidem, ut, quo propius accedunt ad purpuram, & quo plus habent de carbunculi igne, eo præstantiores sint: ut etiam veterum purpura violacea *amethystina* dicta sit a Plinio, quod alibi probavimus.

DLXXI. Quod autem אחלמה sive *amethystus* vini rubri colorem referat, docet quoque *Rabboth Bemidbar.* Dicit enim אחלמה inscriptum habuisse nomen Nephtali, & colorem vexilli ejus fuisse instar vini clari, cujus rubor non est saturatus. נפתלי אחלמה וצבע מפה שלו דומה ליין צלול שאין אדמתו עזה ומצוייר עליו אילה. על שם נפתלי אילה שלוחה *Achlama* (inscriptum habet nomen) *Nephtali, & color vexilli ejus similis erat vino claro, cujus rubor non est saturatus; & depictam habebat cervam, quia dicitur) Nephtali est cerva emissa.* Ecce quam bene hæc conveniant cum verbis Theophrasti, Plinii, & Epiphanii, qui *amethystum* dicunt οἰνωπὸν, vini nempe colorem referentem. Optime etiam Scaliger in Exercitat. dicit in amethysto esse vinosum colorem, sed parciorem:

DLXXII. Ex Plinio jam satis constat, quinam sint loci natales amethystorum. Sed nascuntur etiam in Germania, ut in Misnia & Bohemia, sed eæ dilutiores & molliores, ideoque viliores quam in India. Optimæ sunt Indicæ quæ sunt satis duræ, absolutumque felicis purpuræ colorem habent: atque hæ, ut sunt raræ, sic & caræ ac pretiosæ. Talis proculdubio fuit אחלמה in Pectorali. De Amethystorum pretio vide Boetium *lib.* II. *cap.* XXXIII.

DLXXIII. Raras eis attribuunt virtutes auctores. Judæi, ut audimus, docent eam gestantibus somnia inducere. Dicuntur præterea ebrietatem inhibere, ideoque Græcis ἀμεθύςȣς vocari; malas cogitationes prohibere, fœlix ingenium, vigilantiam, ac industriam efficere, immo gestantem Principum gratiam sibi facile conciliare. Sed audiamus Plinium, loco modo laudato. *Magorum vanitas*, inquit, *resistere ebrietati eas promittit, & inde appellatas. Præterea si lunæ nomen ac solis scribatur in iis: atque ita suspendantur è collo capillis cynocephali vel plumis hirundinis, resistere veneficiis,*

neficiis. Jam vero quo modo adesse reges adituris. Grandinem quoque avertere, ac similia, & locustas, precatione addita, quam demonstrant. Nam è Smaragdis quoque similia promisere, si aquilæ scalperentur, aut scarabæi: quidem scripsisse eos non sine contemptu & irrisu generis humani arbitror, Psellus: de Ἀμεθύσῳ. ἰᾶται ἢ καὶ κεφαλαλγίας, καὶ τοὺς πίνοντας οἶνον φυλάττει νήφοντας, ὅθεν αὐτῷ καὶ τὸ ὄνομα. *Sedat dolores capitis & vinipotores conservat sobrios, unde & illi nomen.*

CAP. XVII.

DE תרשיש CHRYSOLITHO.

תרשיש Tarschisch *decimus lapis. Ubi exstet? Variæ versiones.* Turquois. *Apud veteres nomen* Turquois *ignotum.* Turquois *an dicatur* Tarschisch *à similitudine soni?* ταρσεῖς Tarsis *multi retinent. Inter quos est Coccejus.* כרום ימא Kerum jama, & כרום ימא רבא Kerum jama Rabba. קרומחסין *an corrupte pro* קרום ימין. *Qualis gemma sit?* Spuma maris. Fuligo maris. *utrum* Turquois? *an* Beryllus? θαλασσοβαφής. Aqua marina. פירלה Pirle *pro* Beryllus Thalassius. פרוזג Perozag *corrupte pro* פרזין Prazus, *id est* Prazus. *Varii auctores.* כרום ימא *utrum* Opalus? versicolores. כרום Kerum *est avis colorem mutans. Et mare colores mutat. Pulcherrima gemma est* Opalus, *sed scalpturæ non est apta.* תרשיש *non esse hyacinthum* cœruleum *ut vult Jachias*: *nec* Cyaneum *secundum Bochartum. Ejus hallucinatio. Coccejus* Sardonychem *docet, sed male. Locus Cantic.* V. XIV. *examinatur. Apocal.* IV. & *Daniel.* X. VI. *allegantur.* תרשיש *esse* Chrysolithum. *Varii auctores. Ejus meminit Johannes Apocal.* XXI. XX. *Quænam gemma sit* Chrysolithus. *Dicitur* ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ *ab* auro. *Hodiernis gemmariis dicitur* Topazius. *Varias gemmas* Chrysolithos *dici. Sed veræ quibus nullum vitium, & quæ aureo colore maxime translucent. Talem fuisse* תרשיש *probatur ex Daniele* X. V. VI. *Hujus loci expositio apud Coccejum Ejus lapsus. Apocal.* IV. III. *allegatur.* וגויתו כתרשיש *quomodo intelligendum? A* cingulo aureo *corpus* aureum *dici* כתם & אופז. *Iterum allegatur Cantic.* V. XIV. *Inde probatur* תרשיש *esse* Chrysolythum. *Idem probatur ex nomine* תרשיש. *Utrum sic dicta* תרשיש *ab urbe* תרשיש

Tarsis *in Hispania? Error Bocharti id statuentis.* Tarsis *Hispanica tempore Mosis nondum exstitit.* Tarsis *tamen sæpissime Provinciam aut civitatem significat. Huic gemmæ unde nomen. Multa loca S. Scripturæ allegantur.* Tarsis *Indica antiquissima? In India nasci optimas* chrysolythos. *Talem fuisse, de qua agimus,* תרשיש *credibile est.* Chrysolithorum *moles. Earum locus natalis. Sunt raræ & pretiosæ. Earum virtutes.*

DLXXIV. Decimus lapis est *Tarschisch.* Illius etiam fit mentio Ezech. I. XVI. & X. IX. & XXVIII. XIII. Cantic. V. XIV. & Dan. X. VI.

DLXXV. Lutherus & Belgæ habent *Turkois.* Sed male: cum hic lapis apud veteres non fuerit notus nomine *Turkois*, immo cum hactenus dubium sit, utrum veteribus ullo modo cognitus fuerit, ut supra ostendimus ad lapidem octavum. Sunt qui existimant, sic dici ob similitudinem soni, ac si diceretur *Turkois*, quasi *Tursis*, aut *Tarsis* a תרשיש *Tarschisch.* Theodotio & Symmachus vocabulum *Tarsis* retinent, teste Hieronymo in Danielem, cap. X. VI. Sic & septuaginta Ezech. I. XVI. & Cantic. V. XIV. & Dan. X. VI. habent ταρσεῖς. Hos sequutus est doctissimus Coccejus: nam ubique fere *Tarsis* retinet. Sic & Hieronymus & alii. Septuaginta bis exponunt ἄνθρακα *carbunculum*, ut Ezech. X. IX. & XXVIII. XIII.

DLXXVI. Onkelosius & Targum Jerus. habent כרום ימא *Kerum jama* (pessime legit Gesnerus *Karus jama*) Jonathanus כרום ימא רבא *Kerum jama Rabba.* Cum his videtur convenire Rabboth Schemoth, quæ habet קרומטסין *Kerumtassin* Sed hæc vox corrupta est, & legi debet, mea opinione, קרום ימין aut כרום ימין *Krum jamin*, quod idem erit ac כרום ימא *Kerum jama.* Sed qualem gemmam significet כרום ימא incertum est. Saadias ad Danielem cap. X. VI. docet Judæos intelligere per *Krum jama* lapidem album, instar spumæ maris. הוא inquit, דמות גלי הים בעת תרוממנה גליו יראה בראש הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה וזה שאנו מתרגמין תרשיש כרום ימא *Hic similis est fluctibus maris, nam quo tempore fluctus ejus valde elati sunt, conspicitur in alteriore parte fluctuum aliquid instar lapidis Tarschisch albi. Et hinc est quod interpretemur Tarschisch Kerum jama.* Secundum hanc interpretationem *Kerum jama* erit *spuma maris*, & *Tarschisch* erit lapis albus. Quibus autem

autem rationibus id probetur, non video. Si ad verbum explicare velimus כרום ימא erit *fuligo maris*. Est enim כרום *Fuligo* aut *livor*. Atque sic *Krum iama* erit lapis, qui colorem maris, id est ejus viriditatem refert, quod de *Turquois* aliquo modo dici potest. Nihilominus hoc Beryllo magis conveniret. Is enim *viriditatem puri maris imitatur*, ut loquitur Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* V. ideo & θαλασσιβαφὴς *colorem maris habens*, dicitur ab Epiphanio; Ab Italis *aqua marina*. Sane Judæos credidisse *Tarschisch* esse *beryllum* ex aliis auctoribus satis constat. Abarbanelius exponit פירלה *Pirle*, sed corrupte, ut solet, pro *beryllus*. Ab his decepti sunt proculdubio Junius, Diodati aliique qui eum *beryllum*, & *beryllum Thalassium* exponunt. Junius videtur hunc lapidem *thalassium* exponere, quia תרשיש ipsum mare nonnunquam significat. Ipse Jonathan cum alibi, ut jam modo annotavimus, habuerit כרום ימא, tamen Cantic. V. XIV. habet פרוזג *Perozag*. Sed hanc vocem ex Græco corruptam esse existimo, & emendo hoc modo פרוזז *Perozas*, aut potius פרזוז *Prazos*, id est *Prasus*, qui *beryllo* non multum est dissimilis. Est enim *Prazius*, sive *Prasus*, ut etiam legitur, lapis viridis, docente Plinio, *lib.* XXXVII. *cap.* VIII.

DLXXVII. Fortassis per כרום ימא Targum, Jonathanus, Onkelosius & Rabboth intelligunt *Opalum*: videtur enim כרום significare, non tantum fuliginem, aut virorem maris, sed quemlibet colorem varium & mutabilem, qualis conspicitur in quibusdam avibus; ut in pavonibus, & in collo columbæ, ac ejusmodi aliis, quæ diverso colore lucent, pro varia radiorum solarium oppositione unde & *versicolores* dicuntur, quod colores quasi singulis momentis vertant. De ejusmodi ave leges Massechet *Berachoth cap.* I. עוף אחד יש בכרכי הים כרום שמו וכיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין *Est quadam avis in civitatibus maritimis, qua vocatur* Kerum, *quod, quando sol lucet, colores sapius mutet.* Hanc autem avem cum nulla gemma melius possum comparare, quam cum *Opalo*, qui omnes fere colores ejus repræsentat, & singulis momentis mutat instar pavonis, aut columbæ colli, pro varia dispositione & radiorum reflectione. Nec adeo mirum esset hanc gemmam dici. *Kerum jama, fuligo maris*, cum & ipsum mare nonnunquam, ubi solis radiis feritur, ejusmodi colores varios & mutabiles repræsentet, quod navigantibus satis notum est. Sane cum Opalus sit

pre-

pretiosissima gemma, ut Smaragdis tantum cedat, cui inest carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens purpura, Smaragdi virens mare, & cuncta pariter incredibili mistura lucentia, ut ait Plinius *lib.* XXXVIII. *cap.* VI. non mirum esset si aliquis crederet opalum etiam inter XII. gemmas pectoralis locum suum obtinuisse, eundemque fuisse כרום ימא *Crum jama*, sive lapidem תרשיש At cum Opalus sit satis mollis, nec scalpturæ aptus, ut qui gratum colorem scalptura amitteret, Tarschisch Opalum fuisse, non existimo.

DLXXVIII. Jachias in Danielem cap. X. VI. hyacinthum coeruleam credidit. Sic enim commentatur. תרשיש היא אבן יקרה כעין תכלת והוא רמז לשמים אשר הם מגשמיות רק ויקר ומראה תכלת: *Tarschisch est lapis pretiosus colore hyacinthino, quo significantur cœli, qui constat corpore tenui & pretioso, colore hyacinthino.* Eadem animadvertit Aben Ezra ad Cantic. V. XIV. ad vocem תרשיש *Sunt, inquit, qui dicant, eum esse* כעין השמים *colore cœli.* In eadem sententia alicubi fuit Bochartus, *Histor. Animal. lib.* VI. *cap.* XVI. ubi *Tarschisch* exponit *Cyaneum.* Sed doctissimus vir illam sententiam ipse alibi impugnat, ut mox patebit. Sane תרשיש *hyacinthum* verti a quibusdam, a nobis jam est annotatum, lib. I. cap. XIII. At quamvis mihi multo probabilius sit, *Tarschisch* significare lapidem cæruleum quam viridem, nulla tamen hactenus auctoritas me movit, ut crederem eum fuisse hyacinthum aut cyanum.

DLXXIX. Doctissimus Coccejus, etsi videatur dubius hærere, qualis lapis fuerit *Tarsis*; cum fere ubique vocabulum *Tarsis* retineat, nihilominus tamen תרשיש exponit *Sardonychem.* Et Ezech. cap. XXVIII. *Sardonychem* a שהם (quem nos verum *Sardonychem* putamus) distinguit. Rationem sententiæ dat ex Cantic. cap. V. XIV. ubi *Tarsis* putat significare *ungues*; & quod Angelus dicatur instar *Tarsis.* Ungues autem dicit similes esse *Sardonycho*, & corpus viri debere carneum colorem habere. Hoc lapide putat etiam pulchre designari naturam humanam Christi. Sed vellem ut alia argumenta attulisset doctissimus vir, quibus opinionem suam probasset. Sed cum hoc non fecerit, ab ejus opinione non veremur recedere. Nam primo non constat Cant. V per *Tarschisch* intelligi *ungues*; siquidem per vocem illam possit intelligi aliquod ornamentum manus aut digitorum: atque sic forte quædam virtutes & perfectiones Christi per ejusmodi ornamentum repræsen-

præsentantur. Deinde non est certum per lapides, præsertim per *Tarschisch*, ibi significari naturam humanam Christi. Nonne posset dici æquo jure, repræsentari iterum ejus virtutes, aut gloriam & majestatem, aut etiam naturam divinam: cum & ipse doctissimus Coccejus fateatur, tres gemmas, de quibus fit mentio Apocal. IV. significare tres personas. Sunt etiam qui Tarschisch שהם exponunt, docente Saadia Dan. X. VI. atque sic *Tarschisch* revera erit *Sardonyches*. Sed & hoc male, cum *Tarschisch* & *Schoham* semper distinguantur in S. Scriptura.

DLXXX. Mea autem opinione, תרשיש significat *Chrisolithum*. Sane χρυσόλιθον habent Septuaginta interpretes, & Josephus, Epiphanius, Hieronymus, vulgatus, Galli, Angli, alii. *Chrysolithum* etiam memorat Johannes Apocal. cap. XXI. XX. Lapidem autem *Tarschisch* eum intellexisse non dubito, si ad XII. gemmas in pectorali respexit.

DLXXXI. Videndum primo qualis gemma fuerit *Chrysolithus* apud veteres, deinde utrum illa quæ de Chrysolitho dicuntur, lapidi *Tarschisch* non conveniant? *Chrysolithus* igitur est *gemma*, ut ait Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IX. *aureo colore translucens*. *Æthiopia*, inquit, *mittit & chrysolithos aureo colore translucentes*. Iterum; *Optima Chrysolithi sunt, quæ in collatione aurum albicare quadam argenti facie cogunt*. Et *cap.* XI. *Colos appellavit Chrysolithum aureus*. Epiphanius libello toties allegato. λίθος χρυσόλιθος τοῦτόν τινες χρυσόφυλλον κεκλήκασι χρυσίζων μὲν ἐστιν. *Chrysolithus. Hinc nonnulli chrysophyllum vocarunt; est enim aureus*. Ita sane chrysolithus dictus est ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ *ab auro*, quasi diceres: *aureus lapis*, propter colorem quem habet aureum. Hanc gemmam hodierni gemmarii quidem non *chrysolithum*, ut veteres, sed *Topazium* vocant. At male, cum veterum *Topazius* non *aureus*, sed *viridis* fuerit, ut ad gemmam פטדה ostendimus.

DLXXXII. Credibile quidem est, nomen illud *chrysolithi* esse generale & pluribus gemmis attribui ab auctoribus: ut omnis lapis, cui aliquis color aureus inest, chrysolitus dictus fuerit. Nam & illæ quæ in *electri* colorem declinant chryselectri dicuntur, & tales sunt fortassis hyacinthi moderni. Si candida vena interveniat *Leucochrysos* vocant. Nihilominus tamen illæ quæ aureo colore maxime translucent, & quibus nullum vitium nec alius color immixtus est, quales sunt Indicæ

& Bactrianæ, veræ sunt chrysolithi, atque sic dictæ quasi κατ' ἐξοχήν.

DLXXXIII. Talem sane fuisse lapidem חרשיש colligi potest ex capite x. Danielis, commate v. & vi. *Et sublatis oculis meis vidi, quod ecce vir unus erat indutus* בדים (vestibus lineis) *& lumbi ejus cincti erant insigni auro Uphaz.* וגויתו כתרשיש *Et corpus ejus erat ut Tarsis. Et vultus ejus similis fulguri, & oculi ejus similes facibus ardentibus, & brachia & pedes ejus similes ære terso.*

DLXXXIV. Verum quidem est, doctissimum Coccejum hoc loco uti tanquam præcipuo argumento, ut probaret *Tarsis* significare *Sardonychem*, Vult enim *Tarsis* habere colorem *carneum*, qualem habere solent corpora humana, eo quod Daniel dicat: *Et corpus ejus est simile Tarsis.* Color autem corporis aut carneus repræsentatur per Sardonychem. Sed hæc expositio minime placet. Non puto hic describi corpus aliquod nudum, cujus color carneus sese oculis exhibeat, sed corpus aliquod vestitum. Exsertis verbis docet Daniel corpus illud, aut virum illum vestitum esse lineis vestibus: ut corpus ejus non potuerit conspici. Igitur de carneo-colore ibi non loquitur Daniel. Sed si vel maxime respexisset ad colorem corporis nudi, non sequitur tamen eum intellexisse colorem carneum, cum & *vultus* ejus, & *brachia* & *pedes*, quæ partes omnia nudæ erant, more veterum, omnino aliter repræsentet, quam carneo colore. *Vultus* enim erat similis *fulguri. Oculi* similes *facibus ardentibus*, *brachia* & *pedes* similes *æri terso.* Sane si vultus per fulgura, oculi per faces ardentes, & brachia pedesque per æs tersum repræsentari possunt; corpus etiam potest eodem modo demonstrari per aurum. Nec silentio prætereundum est, quod Apocal. iv. iii. dicatur in *throno sedisse virum similem jaspidi.* Si jaspis, quæ est gemma viridis, corpus humanum repræsentare potest; quare non etiam chrysolithus, quæ aurea est gemma?

DLXXXV. Quando igitur Daniel dicit וגויהו כתרשיש *& corpus ejus erat ut Tarsis.* Nihil aliud intelligit, quam corpus ejus fuisse instar optimi & fulgidissimi auri: quod eo facilius credo, cum jam dixerit: *& lumbi cincti erant insigni auro uphaz.* Daniel itaque per גויה *corpus* videtur intelligere, non quidem totum corpus (nam corpus vestitum erat vestibus lineis) sed illam partem corporis, quæ cingulo aureo cincta erat, cum reliquis partibus

tibus corporis circa cingulum, quæ propter ſplendorem aurei cinguli totæ aureæ apparent. Solent enim colores ornamentorum valde ſplendentium & radiantium attribui ipſis corporibus, quæ iſtiusmodi ornamentis ſunt decorata, propter reflexionem. Sic Apocal. IV. vir in throno ſedens videtur dici ſimilis jaſpidi & Sardio, ideo quod iris eum undique cingat, & viridem colorem inſtar Smaragdi a ſe diffundat. Sic & aurum viride dicitur a Martiali, propter Smaragdos, quibus ornatum erat, ut ſuo loco docuimus. Non mirum igitur hujus viri corpus ſimile dici *chryſolitho*, ſive *auro*; cum auro cinctum fuerit. Et ſane cingulum illud erat ex כתם & quidem אופז *uphaz*, id eſt ex *optimo auro*, quod maxime rutilat & ſplendet, ut lib. I. cap. X. oſtendimus, optimo jure igitur *chryſolito* ſimile dicitur.

DLXXXVI. Idem manifeſto probatur Cantic. V. XIV. ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש *Manus ejus ſunt globuli aurei, ornati* (ſive repleti) *Tarſchiſch*. Iterum *aurum* & *Tarſis* junguntur. Hic proculdubio per *Tarſchiſch* intelligitur *chryſolithus*, quæ tota eſt aurea, & manum inſtar ſplendidiſſimi auri rutilare facit. Nam hic non tantum dicuntur manus globuli aurei; ſed & ratio ſtatim additur, ob quam ita dicantur. Nempe propter annulos aureos; ſed præcipue propter eximias chryſolithos, quibus & annuli, ideoque manus ornatæ ſunt. Nihil exſtat quod optimum aurum melius repræſentet, quam præſtanriſſima chryſolithus; ut etiam in illius conſpectu aurum albicare, quadam argenti facie, cogatur, quemadmodum ſupra ex Plinio andivimus. Igitur Chriſti virtus & ſplendor in S. Scriptura per optimas chryſolithos, ideoque per aurum ſplendidiſſimum repræſentatur. Et ſane quamvis Chriſtus nulla rerum externarum commendatione opus habeat, nihilominus tamen certiſſimum eſt, & ipſius naturam divinam, & humanam, & illius virtutes, & gloriam, & majeſtatem, & officia, cum Sacerdotalia, tum prophetica & Regia exprimi per rerum colores, ſplendoremque, ſive in veſtimentis, ſive in metallis; ære, auro & gemmis. Quare autem hic color aureus Chriſto attribuatur, & quid ſignificet operoſe ut examinemus, non eſt hujus loci. At quidquid alii cenſeant, certum eſt, quod תרשיש auro ſimilis dicatur, ut neceſſario concludendum ſit, *Tarſchiſch* eſſe *chryſolithum*.

DLXXXVII. Idem aliquo modo probari poteſt ex ipſo no-

mine תרשיש *Tarſchiſch.* Nomen illud ſortita eſt hæc gemma, aut a loco natali, aut ſaltem á loco, unde ad alios populos delata eſt. Doctiſſimus Bochartus in ſuo *Phaleg. lib* III. *cap.* VII. putat lapidem תרשיש ita dictum eſſe ab urbe תרשיש *Tarſis* in Hiſpania, a Phœnicibus, poſt fugam & expulſionem a Joſue paſſam, ædificata. Hoc probare conatur, quod Plinius loco modo a nobis laudato, dicat: *Bocchus auctor eſt. & in Hiſpania repertas* (chryſolithos) *quo in loco chryſtallum dicit ad libramentum aquæ puteis effoſſis inde erutam.* Hinc clariſſimus vir colligi vult, תרשיש multis in locis S. Scripturæ fuiſſe in Hiſpania, ideoque per gemmam *Tarſis*, intelligendam eſſe chryſolithum Hiſpanicam. Sed, pace doctiſſimi viri dictum ſit, vehementiſſime a vero aberrat. *Chryſolithus*, de qua hic agitur, ſive *Tarſis* minime poteſt intelligi de illa Hiſpanica; de qua loquitur Plinius, cum ſtatim poſt exitum ex Ægypto, tempore Moſis, quo tempore, Pectorale factum eſt, *Tarſis* illa Hiſpanica nondum extiterit in rerum natura. Condita enim eſt poſt obitum Joſuæ, & expulſionem Chananæorum ſive Phœnicum, qui, patria relicta, alias ſedes quærebant in Africa, in Hiſpania & alibi, ibidemque *Tarſis* urbem condiderunt, multis annis poſt Pectorale gemmis ſuis decoratum.

DLXXXVIII. Nihilominus *Chryſolithum* a Moſe *Tarſis* vocari, a certo aliquo loco, ſive regio ſit, ſive civitas תרשיש *Tarſis* dicta, minime dubito. Conſtat I Reg. X. X. XXII. & II. Chron. IX. XXI. & I Reg. XXII. XLIX. & II Chron. XX. XXVI. XXXVII. & ex aliis locis, fuiſſe aliam civitatem *Tarſis* in Oceano Indico ad quam tendebant naves profectæ ex Eziongebere, in mari rubro, Ophiræ, id eſt Tabrobanæ, ut videtur, proxima quemadmodum ipſe Bochartus eodem loci doctiſſime obſervavit. Hæc *Tarſis* proculdubio Hiſpanica multo antiquior, & ante Moſen jam nota fuit, nomenque ſuum iſti Hiſpanicæ *Tarſis* dedit, per Phœnicum mercatores qui Indicam jam noverant, & inde inter res pretioſas etiam chryſolithos attulerunt. Nam in India optimas etiam chryſolithos, Hiſpanicis multo pretioſiores naſci, & inde ad alios populos mitti, ex eodem Plinio, eodem loci conſtat. *Æthiopia mittit & chryſolithos, aureo colore tranſlucentes.* Et mox: *Præferuntur iis Indicæ, & ſi variæ non ſint Bactrianæ.* Indicas itaque chryſolithos intellexit Moſes, non Hiſpanicas & a *Tarſchiſch* Indica ſic dictæ erant, non ab Hiſpanica. Deinde cum omnia

nia in ſacris debuerint eſſe מן המובחר *ex optimo*, quis dicet Moſen Hiſpanicam chryſolithum (etiamſi tunc temporis nota fuiſſet, prætuliſſe Indicæ quæ præſtantiſſima fuit.

DLXXXIX. Patet igitur תרשיש non aliam fuiſſe gemmam, quam *chryſolithum*, & quidem Indicam, aut Bactrianam, ita dictam, quod in aliqua Provincia, aut urbe *Tarſis* dicta naſceretur, aut ab alia aliqua regione eo deportaretur, indeque ad alios populos, prout & carbunculus, ut ſupra docuimus *Carchedonius* dicitur, ab urbe *Carthagine*, eo quod a Carthaginis mercatoribus coemeretur, atque inde ad alios populos deportaretur. Sane ex *Tarſchiſch*, non tantum aurum, ſed & multas alias res pretioſas veniſſe, ex S. Scriptura manifeſto conſtat. Videantur loca quæ modo a nobis allegata ſunt.

DXC. Permagnæ chryſolithi repertæ ſunt, etiam quæ XII. pondo penderent, ut ait Boetius *lib.* II. *cap.* LXV. Tradit Doctiſſimus vir, ſe vidiſſe chryſolithum duarum ulnarum longitudine, & fere ſemi ulnæ latitudine, quæ Rudolpho ſecundo Cæſari data fuerit. Reperiuntur quoque non tantum in India, Æthiopia, apud Bactrianos, in Arabia & in Hiſpania, de quibus Plinius, ſed &, ut docet Epiphanius, ἐν τῷ φρέατι διπέτρῳ. παρὰ τὸ Ἀχαιμενίτιδος τεῖχος τῆς Βαβυλῶνος. *in puteo duplicis petræ, ad mœnia Achmænitidos Babyloniæ*, & in Germania, præcipue in Miſnia & Bohemia. Hæ autem ut & Arabicæ, & Hiſpanicæ ſunt viliores mollioreſque, ideo non valde æſtimatæ. Pretioſæ autem ſunt Indicæ & Bactrianæ, quæ ſunt duriſſimæ, abſque vitiis, & aureo colore gratiſſime lucentes. Rariſſimas ſane & pretioſiſſimas reperiri chryſolithos, patet ex eo quod jam obſervavimus ad פטדה, ex Tavernerio, ubi audivimus magnum Mogolem habere Topazium pendentem CLVIII. ceratia, emptum ducentis ſeptuaginta duo fere millibus florenorum. Verum quidem eſt, Tavernerium gemmam iſtam vocare *Topazium*, ſed jam animadvertimus intelligendam eſſe *chryſolithum*, cum auctor iſte, more neotericorum Gemmariorum *Topazium* dicat flavum, id eſt aurei coloris.

DXCI. Raras etiam huic gemmæ virtutes attribuunt auctores. Auri & Solis lapis creditur, propterea que vitalis facultatis fomentum. Timores etiam nocturnos & melancholiam minuere atque depellere, intellectum confortare, moleſtiſque inſomniis dæmones terrere, & fugare; puſillanimitatem & ſtultitiam au-

ferre; ſapientiam animique conſtantiam promovere; ac a faſcinationibus ferentem tueri, brachio ſiniſtro alligatus aut e collo ſuſpenſus, traditur. Sed de his plura vide apud Cardanum, Ruæum, Boetium & alios, qui imperitam plebeculam ejuſmodi næniis paſcere amant. Pſellus περὶ λίθων δυνάμεων. χρυσόλιθος ἀντίθετον σχῆμα ποιεῖ πάθεσιν ὀφθαλμῶν, *Chryſolithus oculorum doloribus adverſatur.*

CAP. XVIII.

DE שהם SARDONICHE.

שהם Schoham *eſt undecimus lapis. Ubi exſtet? Variæ expoſitiones.* קרישטאל Kriſtal. פראלוקין pralukin *&* פארולין Parulin *pro* בארולין Berulin, Beryllus, βήρυλλος. בורלא Burla, *&* ברילות חלא Beriloth chala *&* بلور Belur *iterum* βηρύλλιον *ſignificat.* מריבג Meribag. *corrupte pro* ברילז Berilas, *id eſt* Baryllus. ברולחא *&* ברלה ברולחא Berolcha. *Syrus* ܒܪܘܠܟܐ *an* ברולח Berolach *legendum? Varii auctores.* שהם *non eſſe* Beryllum. *Nec* σμάραγδον *ut bis habet Phylo Judæus. Septuag. habent* βηρύλλιον. *Eorum hallucinatio. Quid cenſendum de interpretibus Ptolomæi qui* σοὰμ *retinent. Nonnunquam ponunt* πράσινος, *&* σμάραγδος, *&* σάπφειρος *&* ὄνυξ *&* σάρδιος. *Varia loca Scripturæ allegantur.* שהם *eſſe* Sardonychem. *Varii auctores. Ordo gemmarum inverſus apud plures auctores per* ὄνυχα Sardonychem *intellexiſſe; immo & per* Sardium. Nicolus Onyctel. ניקלא שהם *eſſe* Sardonychem *probatur Geneſ.* II. XII. Piſchon *brachium* Euphratis. *Euphratem ferre* Sardonyches. *Varii auctores. Probatur quoque ex Paraphraſi Eſteræ* I. V. סנדלכין Sandalechin *quaſi* שרדנגין Sardanegin Sardonyches. *Rabboth allegatur.* סנדלפונין Sandalphunin *corrupte pro* סנדלכין, *aut potius pro* סרדנגין Sardanegin *id eſt* Sardonyches. *Bochartus allegatur. Terra* Chavila. *Eſt altera terra* Chavila *verſus mare rubrum. Ejus Metropolis* די סהים Du Sohaim. *An ita dicta a* שהם Schoham Sardonyche? *Mons Indiæ* Sardonyx *dictus.* שהם *an a* שחום Schachum nigreſcere *Ara-*

Arabice سخمة Sachma, nigror. *Arabicæ* Sardonyches *nigræ.* Sardonyx *vera dicitur a* Sarda *&* Onych. *Variæ* Sardonyches. *Secundum Rabboth lapidem* שהם *esse nigram* Sardardonychem. *Vexillum Iosephi.* ראם Reem *capra*, etu Rehe/ Ram, Lam. *Vera* Sardonyx *Indica.* *Apocal.* xx. *mentio fit* Sardonychis. Sardonyches *olim in magno fuerunt pretio. In diademate Regum. Polycratis incredibilis fortuna. Plinius explicatur. Varii auctores allegantur.* Sardius, Sardonyx, *&* Onyx *sigillis aptissimæ. Earum virtutes. Ab omnibus fere Iudæis superstitiose gestatur.*

DXCII. VNdecimus lapis est שהם *Schoham.* Exstat quoque Genes. II. XII. Exodi XXV. VII. & XXVIII. X. Ubi de humeralibus Ephodi. Et Exodi XXXV. XXVII. & XXXIX. VI. Jobi XXVIII. XVI. I Chron. XXIX. II. & tandem Ezech. XXVIII. XIII.

DXCIII. Fuerunt qui שהם *Chrystallum* exposuerunt, præcipue Judæi qui habent קרישטאל *Crystal*, ut notat Abarbanelius. Rabboth Schemoth habet פראלוקין *Pralukin*; corrupte, ut puto, ex Græco, ut legendum sit, mea opinione, פארולין *Parulin*, aut potius, בארולין *Barulin*, puo βήρυλλος. Onkelosius habet בורלא *burla*, id est *beryllus.* Jonathanus בריליות חלא *Berilioth chala.* Sed per suum Berilioth etiam *Beryllum* intelligit, addito tantum τῷ *chala*, quod Rabinis *arenam*, aut etiam acetum significat. Arabs habet بلور *Belur*, quod etiam credo significare *beryllum.* Sic & Septuaginta βηρύλλιον. Paraphrastes Cantic. V. XIV. מריבג *Meribag.* Sed qualem gemmam vox ista significet, adhuc ignoratur. Fortassis scribendum est ברילג *Berilas*; eo sensu quoque esset *Beryllus.* Nemini enim mirum videri debet, si dicamus imperitum librarium male exscripsisse, & posuisse מריבג pro ברילג, quamvis & hoc corruptum esset ex Græco. Targum Jerusalemitanum habet בדולחא *Bedolcha*, quod Chaldæo idem est ac Hebræum בדלה *Bedolah* Genes. II. vers. XII. At *Schoham* non potest esse *Bedolah*, cum manifestissime distinguantur per Mosen, ibidem loci. ברולחא quibusdam est *Margarita*, aliis *Bdellium*, aliis etiam *Chrystallum.* Fortassis in Targum etiam legi debet ברולחא *Berolcha*, mutato *Res* in *daleth.* Sane pluribus in locis Syrus pro ברולחא habet.

habet ܒܪܘܠܟܐ *Berolcha.* Legi etiam posset ברולח *Berolach.* Si autem legamus *Berolcha* aut *Berolach*, iterum nihil aliud erit quam *Beryllus*, Beryllus autem inter genera chrystallorum ponitur: ut non mirum, si a quibusdam Judæis קרישטאל *Crystal* vocetur. Igitur secundum vetustissimos & plerosque Judæos שהם erit *Beryllus.* Sic & Broughtonius eum vertit *Beryl.*

DXCIV. Non omnes tamen sunt in ista sententia. Philo Judæus lib. III. de vita Mosis bis mentionem facit de lapide *Schoham* in humeralibus, sed in utroque loco habet σμαράγδους. Septuaginta hic quidem habent βηρύλλιον, ut modo monuimus, sed tam dubii hærent vertendo hoc lapide, ut clarissime constet, eos veram illius cognitionem non habuisse. Ideo vel inde liquet, falsissimum esse, quod verpuli de suis interpretibus apud Ptolomæum gloriantur, qui, etsi singuli sua cellula inclusi, & ab omni mutuo consilio remoti fuerint, tamen eo usque conspiraverint, & in suis versionibus consenserint, ut alter ab altero ne in minimo quidem apice dissentiret. Aut si non vana crepant isti auctores, oportet hanc versionem, ut ut vetustissimam & ante tempora Christi receptam, Ptolomaica illa posteriorem esse. Aliquando vocem שהם retinent ut I Chron. XXIX. II. ubi σοάμ. Nonnunquam inter virides gemmas recensent, ut Gen. II. XII. ubi habent πράσινος. Et Exodi XXVIII. X. σμάραγδος Et cap. XXV. textui infarciunt σμάραγδον, per quem videntur intelligere שהם, de quo paulo ante Moses loquutus fuerat. Sic & versu XXVII. ejusdem capitis. Et cap. XXXIX. VI. Semel etiam σάπφειρον exponunt, ut Ezech. XXVIII. XIII. Ponunt etiam ὄνυξ, ut Jobi XXVIII. XVI. Tandem & σάρδιος, ut Exodi XXVII. VII. & XXXV. IX. Quis in tanta caligine non cæcutiet? Mea sane opinione שהם non est *crystallus*, nec *beryllus*, nec *Prasinus*, nec *Smaragdus*, nec *Saphirus*, nec *Onyx*, nec *Sardius*, nisi forte *Onyx* & *Sardius* sumantur pro *Sardonyche*, quod nonnunquam ab anctoribus fieri solet.

DXCV. Pedibus igitur eo in sententiam eorum qui שהם *Sardonychem* vertunt: ut Josephus, Hieronymus, Vulgatus. Nonnunquam ipsi etiam Septuaginta interpretes, ut jam modo audivimus, Sardonychem videntur intelligere. Sic & Aquila, teste Hieronymo ad Fabiolam. *Josephus*, inquit, *Sardonychas vocat*, *cum*

cum Hebræo Aquilaque consentiens. Hos sequuti sunt Lutherus, &, ut puto, Galli, Diodati, Junius. Verum quidem est, Septuaginta interpretes hic habere ὀνύχιον, non σαρδονύχα, & ultimo quidem loco, cum deberet esse penultimus. Sed ordinem suspicor inversum esse, quod etiam factum puto a Josepho, Vulgato & Hieronymo. Forte male ordinem observarunt librarii in exscribendo. Sane credibile non est Septuaginta שהם vocasse βηρύλλιον, & ישפה ὀνύχιον. Multo credibilius est eos ישפה *Iaspidem* vocasse *beryllum*, cum uterque sit ex genere viridium gemmarum, Si autem שהם ὄνυχα vocabant, mea opinione, per ὄνυχα intellexerunt *Sardonychem*. Idem forte crediderunt Galli & Diodati, per suum *Onyx*: alias decepti sunt. Quidam etiam σάρδιον tantum habent, ut Septuaginta Exodi XXVII. & XXXV. IX. Sic & Junius. Vix induci possum, ut credam auctores istos, præsertim Josephum, Septuaginta, Vulgatum & Hieronymum per suum *Onychem* & *Sardium* aliud quid intellexisse, quam *Sardonychem*; cum & ipsimet lapidem illum alibi Sardonychem vocent. De Josepho est manifestissimum: nam cum שהם vertat ὀνύχιον ubi de Pectorali agitur, alibi, ubi de gemmis in humeralibus Ephodi differit, ponit σαρδόνυχες tribus in locis; ut *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. & IX. & *de Bello Iud. lib.* VI. *cap.* VI. Credibile igitur est, Josephum שהם semper exposuisse σαρδονύχες, ut error sit librariorum quotiescunque legimus ὄνυξ aut ὀνύχιον. Eodem modo credo errorem irrepsisse, cum אדם, qui primus lapis est, dicatur a Josepho σαρδόνυξ. Legendum est proculdubio σάρδιος, quemadmodum apud Septuaginta interpretes. Et apud eosdem Exodi XXVII. VII. & XXV. IX. ubi pro שהם legimus σάρδιον, legendum puto σαρδόνυξ. Posset tamen dici, istos auctores, qui ponunt *Onychium* aut *Sardium* pro שהם credidisse *Onychium*, *Sardium* & *Sardonychem* esse unum eundemque lapidem; quod eo facilius fieri potuisset, cum omnes ejusdem generis esse credantur, & cum *Sardonyx* sit mixtus ex *Sardio* & *Onyche*. Hæc causa est quod tam *Onyx* quam *Sardonyx* vulgo *Nicolus* dici soleat, & ab hodiernis Judæis Germanis ein Onyckel. Sane שהם dici *Nicolum*, non minus quam crystallum, docet Abarbanelius: ושהם הוא ניקלא בלעז או קרישטאלי *Schoham est Nikla barbare*, aut *crystallus*.

DXCVI. שהם in Pectorali fuisse *Sardonychem*, probatur ex Genes. cap. II. commate XII. ubi Moses dicit ex terra *Havi-*

 la

la asportari בדולח ושהם *bedolach* & *Schobam.* Ista terra irrigata erat fluvio *Pischon*: At *Pischon* erat brachium, ut ex eodem Mose constat, *Euphratis.* Euphratem, aut saltem loca quædam illi vicina, *Sardonychas* ferre, docet Plutarchus in Libello de fluminibus, & Stobæus Sermone XCVIII. Dicit enim huic fluvio adhærere montem Δρίμυλλον καλέμενον, ἐν ᾧ γεννᾶται λίθος σαρδόνυχι παρόμοιος. *Drimillum dictum, in quo nascitur lapis Sardonychi similis.* Sed & ipsa Sardonyx intelligi videtur, cum statim addat: ᾧ οἱ βασιλεῖς ἐν τοῖς βασιλείοις (sive ut alii volunt ἐν τοῖς βασιλείοις *in diadematibus*) χρῶνται. *quo reges utuntur in suis Regiis*, scilicet ornamentis, & insignibus regiis, *sceptris*, *coronis* &c. Sardonychem ad ornandas coronas Regum adhibitas fuisse, constat ex Josepho *Antiq. lib.* VII. ubi docet coronam Regis Amonitarum, quam abstulit Davidus II. Sam. XII. XXX. habuisse ἐν μέσῳ πολυτελῆ λίθον σαρδόνυχα. *in medio pretiosam Sardonychem.*

DXCVII. Sed circa Euphratem nasci *Sardonychas* optimas, docet etiam paraphrasis Chaldæa Hesteræ cap. I. v. ubi legimus in ripis Euphratis effossas esse, magna copia, *margaritas*, *beryllos*, & *Sardonychas.* חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מליין דהב טב יוהרין וכורלין וסנדלכין *Fodit in Euphratis ripa, & ibi reperit sexcentas & octoginta sex arcas areas, plenas optimi auri, margaritarum, beryllorum & Sardonychum.* Hic per סנדלכין intelligo *Sardonychas.* Est enim *Sandalechin* vox corrupta ex Græco *Sardonyches*, prout Rabboth Schemoth etiam habet שרדנגין *Sardenegin*, quod tamen propius accedit ad *Sardonyches.* vide quæ ad illam vocem diximus in lapide אדם *Odem.* Massechet *Sanhedrin cap.* VII. legimus ואחר משגרו לדרום להביא לו סנדלפונים *Et misit aliquem in Meridiem, ut afferret ei Sandalphunim.* In hoc loco doctissimus Bochartus legit סנדלכין *Sandalchin*, id est *Sardonyches.* In editione Amsteldamensi legitur סנדלפונים. Immo ita legendum esse videtur colligi ex glossa, cum & ipsa habeat *Sandalphunim*, non autem *Sandalechim.* Explicat etiam glossa vocem סנדלפון & dicit significare lapidem pretiosum. סנדלפון שם אבן טב: *Sandalphun*, inqnit, *est nomen lapidis pretiosi.* Nihilominus Judæis alibi etiam significat certum aliquem angelum. Libenter tamen concedo doctimo Bocharto, pro *Sandalphim* legendum esse *Sandalchin*, & hanc vocem significare *Sardonyches.* Sed ex hoc loco non satis clare constat unde afferantur *Sardonyches*,

ches, utrum ex Meridie, an vero ex Septentrione; duo enim missi sunt, ut refert Gemara, alter in Septentrionem, alter in Meridiem, ut omnia genera gemmarum afferrent. אחד משגרו לצפון וא׳ משגרו לדרום להביא לו סנדלפונים טובים ואבנים טובות ומרגליות. *Unum miserunt in Septentrionem, & unum miserunt in Meridiem, ut afferrent bonos Sandalphunim* (aut potius *Sandalchin*, id est *Sardonychas*) *& lapides pretiosos & margaritas.* Credibile tamen est, quemadmodum præstantissimæ Smaragdi afferebantur ex Scythia, ideoque ex *Septentrione*, sic & ex Meridie allatas esse Sardonychas optimas & margaritas, prout revera ex Meridie, id est ex terra Chavila, circa Euphratem, & e sinu Persico Sardonyches & margaritæ ad alios populos asportantur. Et hæc quidem sententia optime convenit cum verbis Mosis Genes. II. XII. quem locum jam modo allegavimus, scilicet in terra Chavila reperiri lapidem שהם ובדולח *Schoham & Bedolah*, id est *Sardonychem & margaritam.* Sed hæ Sardonyches magis Arabicæ erant quam Indicæ.

DXCVIII. Est & alia terra Chavila versus mare rubrum, prope Sabæos, ut docet doctissimus Bochartus, in suo *Phaleg lib.* II. *cap.* XXVIII. In ista terra metropolis est די סהים *Du Sohaim.* Quemadmodum autem posterior hæc Chavila nomen sumpsit a priori & antiquissima ista, de qua loquitur Moses, ita hæc urbs videtur nomen hoc *Du Sohaim* sortita a Sardonyche. Nam די סהים *du Sohaim* sic dicta videtur a שהם *Schoham* vel סהם *Soham*, *Sardonyche*, quæ in terra Chavila reperitur. Ita sane in India est mons quidam, quæ *Sardonyx* vocatur ob gemmam sic dictam, ut legimus apud Ptolomæum *lib.* VII. *cap.* I. Σαδόνυξ ὄρος, ἐν ᾧ ὁμώνυμος λίθος. *Sordonyx mons, in quo est lapis illius nominis.*

DXCIX. Sed & in ipsa voce שהם *Schoham* videtur aliquomodo latere natura Sardonychum. שהם dictus videtur a Chaldæo שחום *Schachum, nigrum*: est enim Chaldæis שחם *Schecham, nigrescere*, ut & apud Arabes سخمة *Sachma* nigrorem significat. Ideo, mutato solum ה in ח quod frequens, שהם videtur significare lapidem nigrum. Tales sane sunt Sardonyches Arabicæ, quæ habent radicem nigram. Verum quidem est, Sardonychem sic dici composita voce, quod revera ex duabus gemmis *Sarda* & *Onyche* composita sit, ut notat Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* VI. *Sardonyches* inquit, *ut ex nomine ipso apparet, intelligeban-*

 tur,

tur, candore in Sarda; hoc eſt veluti carnibus ungue hominis impoſito & utroque tranſlucido. Quicunque ſemel intellexerit colores & naturam *Sardii* & *Onychii*, facile noverit quid ſit *Sardonyx.* Supra, ubi de אדם egimus, ſatis docuimus Sardium eſſe rubrum, ideoque dici *Demium* quaſi *Odem*, a colore rubro: immo & *Sardam* a *Sered*, quod ſignificat rubricam. Nonnunquam ruborem habent ſanguinis bilioſi; ſæpe tamen carnei coloris & exigua portione ſanguinis tinctæ ſunt. Quod attinet *Onychem*, omnibus notum eſt, eam ſic dici ab *ungue*. Ideo Sudines apud Plinium docet: in iſta *gemma eſſe candorem unguis humani ſimilitudine. Lib.* XXXVII. *cap.* VI. Mox addit: *Zenothemis Indicam Onychem plures habere varietates, igneam, nigram, carneam cingentibus candidis venis* (aut, ut legit Salmaſius, *Zonis) oculi modo, intervenientibus quarundam oculis obliquis venis.* Et paulo poſt: *Sotacus Arabicas onychas nigras inveniri candidis zonis. veram autem onychem plurimis variisque cum lacteis zonis habere venas omnium in tranſitu colore inenarrabili, & in unum redeunt concentum ſuavitate grata.* Conſtat igitur quales gemmæ fuerint Sarda & Onyx. Cum autem Sardonyx ex utroque compoſita ſit, debet habere ruborem *Sardæ*, & alborem *unguis*, aut onychis. Delaetius *lib.* I. *cap.* XIX. *Radicem,* inquit, *habent Onychis, ſed ſuperficiem Sardæ.*

DC. At quemadmodum *Sardæ* & *Onyches* non omnes ſunt ejusdem coloris, ita nec ipſæ *Sardonyches.* Quædam *Cæca* appellantur, quæ ſcilicet non tranſlucent. Quædam, quæ Arabicæ dicuntur, radicem habent nigram. Alia cæruleum imitantem, non ſine ſpe purpuræ ob candorem in minium tranſeuntem, ut loquitur ipſe Plinius. Propter ejusmodi radicem nigram, aut nigricantem Sardonyx Arabica (ad quam reſpexiſſe videtur Moſes, cum dicat ex terra Chavilla venire שהם) videtur ab Orientalibus dicta שהם *Schoham*, quaſi diceres gemmam *nigram.* Sane talem gemmam lapidem שהם ſignificare, videtur crediſſe *Rabboth Bemidbar*, ubi docet, vexillum Joſephi, quod ejusdem coloris fuit cum lapide שהם *Schoham*, fuiſſe valde nigrum. יסף שהם וצביו כפה שלו שחר עד מאד ומצוייר לשני נשאים אפרים ומנשה מצרים על שם שהיו תולדותם במצרים ועל מפה של אפרים היה מצוייר שור ע״ש בכור שורו זה יהושוע שהיה משבט אפרים ועל מפה שבט מנשה היה מצוייר ראם על שם וקרני ראם קרניו על שם גדיען בן יואש שהיה משבט מנשה׃ *Joſeph lapidi Schoham* (inſcriptus erat) *& vexillum ejus erat valde nigrum,*

grum, depictosque habuit duos principes, Ephraimum & Menassen Ægyptios, quia in Ægypto nati sunt: Vexillum Ephraimi depictum habebat taurum, quia dicitur (Deuteron. XXXIII. XVII.) primogeniti bovis illius. *Is autem erat Iehosua ex tribu Ephraim; & vexillum tribus Menassæ depictum habebat monocerotem* (potius ראם *Reem* significat capram aut orygem, ut putat doctissimus Bochartus. Unde, ut & hoc in transitu notem, Germanis ein Rehe/ aut potius Belgis een Ram/ id est *Caper* aut *aries*. Inde forte Germanorum & Belgarum Lam/ mutato R. in L. sumptoque genere pro specie) *quia dicitur* (Deuteron. XXXVIII. XVII.) & cornua orygis sunt cornua: *propter Gideonem filium Ioasi, qui erat ex tribu Menassæ.* Videtur igitur Rabboth credidisse שהם esse Sardonychem Arabicam, cujus radix erat nigerrima. Psellus varias etiam recenset *Sardonychas*; Alia dicit μέσην ἔχει γαμμλὼ λευκήν. ἔστι ἣ μονόχροος. *mediam habet lineam albam; & est unius coloris.* Alia διεζωσμένη *zona cincta est.* Et alia ποικίλη *variegata.*

DCI. Verum tamen est, præstantissimas Sardonychas Indicas, radicem habere candicantem instar unguis, & superficiem rubram instar carnis sanguine bene tinctæ, atque utrumque tralucidum. Præterea cum in rebus sacris omnia debuerint esse מן המובחר *ex optimo*, שהם in pectorale, talem fuisse gemmam, Indicam scilicet Sardonychem, magis est verisimile. Nihilominus dici etiam potest, Arabicam Sardonychem tempore Mosis caram & pretiosam fuisse, ideoque adhibitam in pectorali, aut omnes Sardonychas Indicas, quæ candicantem radicem habebant שהם (ut ut nigrum significet) dictas fuisse ab Arabicis, propter aliquam similitudinem. Tandem cum reperiantur tot genera saphirorum, hyacinthorum, aliarumque gemmarum, quamvis colore differant, idem tamen nomen retinentes, non est mirum si & varie reperiantur Sardonyches, nigra radice, aliæ albicante, quæ omnes שהם vocantur. Sed quidquid alii censeant, ex iis quæ diximus satis constare puto שהם esse *Sardonychem.* Johannes Apocal. cap. XXI. inter duodecim lapides etiam numerat τὸ σαρδονύχα *Sardonychem*, qua voce videtur denotare שהם *Schoham*, saltem si respexit ad XII. gemmas Pectoralis.

DCII. Sed nostræ sententiæ aliquis objicere posset, *Sardonychem* non esse lapidem magni pretii, cum tamen in S. Scriptura שהם ponatur inter gemmas pretiosissimas, veluti Jobi cap. XXVIII.

XVI. *Non potest taxari* (sapientia) *insigni auro Ophir*, Schoham *pretioso Saphiro.* Sic & Ezechielis cap. XXVIII. XIII. & Genes. II. XII. *Margaritæ* aliique lapides & *Schoham* junguntur tanquam pretiosissimæ gemmæ. Verum etiam est Plinium docere Sardonychem non fuisse magni pretii, *lib.* XXXVII. *cap.* VI. Sed Plinius ibi videtur id intelligere de Arabicis tantum, in quibus nullum Sardarum vestigium apparet, quæ nonnunquam tantæ sunt magnitudinis, ut inde capulos factitarent. Immo & apud Indos dicit non habitas esse in honore. Ipse tamen Plinius fatetur: Romanos tandem suasisse Indis, ut ipsi quoque iis gauderent. Sardonychem revera in magno etiam fuisse pretio apud veteres, satis manifesto constat ex iis quæ jam a nobis dicta sunt; ponuntur enim סנדלכין *Sandalchin*, id est *Sardonyches* inter res pretiosas, quæ magna cura & labore acquiruntur, ut supra ex paraphrasi Esteræ cap. I. V. & ex Codice *Sanhedrin cap.* VII. audivimus. In corona Regis Amonitarum fuisse Sardonychem magni pretii, tradit Josephus, quamvis alii אבן שואבת *lapidem attrahentem*, id est *magnetem*, dicant. Reges etiam utuntur Sardonyche in diademate quæ effoditur circa montem Drimylum ut ex Plutarcho audivimus. Sed & Polycratem Samium Tyrannum in annulo pretiosissimam Sardonychem gestasse, quam valde æstimabat, docet Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* I. Rara historia & incredibilis fortuna Tyranni a Plinio ibi narratur. Verum quidem est, Herodotum docere illam gemmam fuisse *Smaragdum*, nihilominus Plinius Sardonychem dicit. Quod tantum affirmat Solinus in capite de Arabia, sed insuper dicit etiam Sardonychem fuisse luxuriæ facem apud Romanos. *Claudius Cæsar*, teste Plinio, *Smaragdos induebat & Sardonychas.* Idem Plinius: *Primus Romanorum Sardonyche usus est prior Africanus, ut tradit Demostratus, & inde Romanis hanc gemmam fuisse celeberrimam.* Martialis quoque lib. V. Epigr. XI. Sardonychas jungit *Smaragdis, Adamantibus, & Jaspidi*:

Sardonychas, Smaragdos, Adamantes. Jaspidas uno
Portat in articulo Stella, Severe, meus.

Juvenalis Sardonychem gemmam principem vocat. Satyra XIII.

——— ——— ——— gemmaque Princeps
Sardonyches, loculis custoditur eburnis.

Et

Et Satyra ſeptima:

——— ——— ——— *Conducta Paulus agebat*
Sardonyche, atque ideo pluris quam Gallus agebat.

Videatur etiam ejus Satyra VI. Perſius, Martialis alibi, & alii.

DCIII. Sigillis nulla aptior gemma quam *Sardius*, *Onyx* & *Sardonyx.* Ideo nulla magis apud Antiquos ſigillis eſt adhibita. Unde tot ſigilla vetera adhunc uſque diem reperiuntur in iſtis gemmis. Raræ virtutes Sardonychi adſcribuntur. Pſellus περὶ λίθων δυνάμεων. Σαρδόνυξ ὀφθαλμῶν ἵστησι ῥεύματα, καὶ διεζωσμένη τοὺς τῶν ἐμβρύων ἐπέχει ὀλίσθους, ἡ δὲ ποικίλη ὠφελεῖ μελαγχολικοῖς ἐξαρτωμένη, *Oculorum ſedat fluxiones, & in modum zonæ cincta, embryonum caſus cohibet. Qui variegatus eſt, melancholicis prodeſt: ſi appendatur.* Dicunt eum nocuos affectus, animi faſtum venenaque domare, immo ad omnia valere, ad quæ Sardius ſeu Corneolus. Hinc hodie vix ullus reperitur verpa apud Germanos, qui non *Nicolum*, aut *Onykel*, ut eum vocant, quemque שהם putant, geſtet.

CAP. XIX.

DE ישפה JASPIDE.

ישפה Jaſpeh *eſt duodecimus lapis. Ubi exſtet? Variæ verſiones.* ὀνύχιον, מרגליתא Margalitha, מרגליטות Margalitoth. מרגנייה Marganith. אפנטורים Apanturim & מרגניית אפנחורים Marganith Apanturim. מרגליות *non ſemper* Margaritam, *ſed & quamlibet gemmam ſignificare.* Panthera *gemma cum* Jaſpide *convenit.* Jaſpis *non eſt* Panthera, *nec* unio *ſive* margarita, *Sculpturæ ineptas eſſe* margaritas. ישפה *eſſe* Jaſpidem. *Varii auctores. De Iaſpide mentio fit Apocal,* XXI. XX. גשפי Gaſpi. אפנטור & אפנטורים *eſſe* Jaſpidem. Jaſpis *varias habet maculas inſtar Leonis pellis. Ejus color viridis. Speciem refert Smaragdi,* σμαραγδίζουσα, & σμαραγδίζων *apud Pſellum & Epiphanium. Varii alii auctores.* Onychipuncta; Jaſponyx. Jaſpidum *ſeptem ſpecies. Vexilium Benjaminis omnes habuit colores. Optima* Jaſpis *Indica eſt viridis. Iaſpis* Schythica, Cypria, & Ægyptiaca. *Iaſpidis virtutes.*

DCIV. DUodecimus omniumque ultimus lapis est ישפה *Iaspeh.* Extat etiam Exodi XXXIX, XIII. Ezech. XXVIII. XIII.

DCV. Quamvis hæc gemma sit notissima nomenque suum retinuerit ad hunc usque diem apud omnes populos, nihilominus varie ab interptetibus verti solet. Septuaginta habent ὀνύχιον. Hos sequuti sunt Josephus, Hieronymus, vulgatus, Epiphanius. Galli & alii. Sed male, cum nullam rationem afferant, qua sententiam suam firmarent. Targum Jerusalemitanum habet מרגליתא *Margalita*, id est *margarita.* Rabboth Schemoth fere eodem modo מרגליטות *Margaliteth.* Jonathanus מרגנייה *Marganith* quod idem significare videtur, ac *Margalitha*, mutato ל in נ quod non est insolens, ut alibi docuimus. Jonathanus habet non tantum *Marganith*, sed addit præterea אפנטורים *Apanturim:* sic מרגניית אפנטורים *Marganith Apanturim.* Videtur igitur per vocabulum מרגניית nihil aliud intelligere, quam aliquam gemmam. Nam מרגליות (ideoque & מרגניית) Judæis sæpissime significat quamlibet gemmam aliam, non minus quam margaritam. Suspicor itaque apud Jonathanem מרגניית אפנטורים esse *gemmam Pantheram*, quod non male cum *Iaspide* conveniret. Ideo Cantic v. XIV. habet אפנטור *Apantor* tantum, non addita voce מרגניית *Marganith.* Utrum autem lapidem *Pantheram* etiam intelligant Targum Jerus. & Rabboth, non ausim adfirmare. Verisimilius est eos intelligere *Margaritam*, sive pretiosum *unionem.* Sed toto cœlo aberrant; cum nullam possent afferre auctoritatem, nec ullam rationem, ad probandum *Iaspeh* significare *Unionem*, Deinde *Unio*, sive *Margarita* non poterat adhiberi in Pectorali, cum omnis gemma insculptum habere debuerit aliquod nomen duodecim tribuum. Sed ad scalpturam sigillorum margarita plane inutilis est: præterquam quod omnem gratiam, pretium & ornatum amitteret si scalperetur, aut si vel tantillum raderetur ejus superficies.

DCVI. Calculum igitur appono illis qui hanc gemmam *Iaspidem* vertunt; Sic enim Lutherus, Junius, Belgæ, Diodati & alii. Sane ישפה significare Jaspidem ipsa vox ישפה *Iaspeh* indicat. Quis non videt Hebræorum ישפה *Iaspeh*, esse ipsissimum Græcorum ἴασπις & Latinorum *Iaspis. Iaspis* itaque erit ex lapidibus qui nomen suum retinuerunt, & ad alios populos transtulerunt; quemadmodum

ספיר *Saphirus* aut σάπφειρ☉. Adde, si placet, *Demium*, *Topazium* & *Maragdum*. Nulla sane est causa propter quam nomen *Iaspis* non retineamus, & τὸ ישפה *Iaspeh* aliter vocemus. Ipsi etiam Septuaginta interpretes & Josephus Jaspidem memorant: sed inverso tantum ordine, incuria (ut puto) Librariorum. Tam graves auctores tantæ oscitantiæ accusare non possum, ut dicerem eos credidisse ישפה aliam notare gemmam, & יהלם aut ספיר esse veram *Iaspidem*, prout sic ab iis vertitur, aut potius confunditur in eorum scriptis. Sed & Johannes in sua Apocal. cap. XXI. XX. etiam habet ἰάσπιν *Iaspin*. Si autem ad XII. gemmas in Pectorali respexit, nullam aliam credo eum intellexisse quam S. Pontificis ישפה *Iaspidem*, quamvis eundem ordinem in iis recensendis non abservaverit.

DCVII. In eadem sententia sunt doctissimi Judæorum alii. Abarbanelius ait hunc lapidem vulgo dici גשפי *Gaspi*, nomenque *Benjaminis* ei insculptum fuisse, quod diu duret, ideo quia dictum est de Benjamino, Deuteron. XXXIII. XII. *Dilectus Iehovæ habitet secure cum eo.* Sed Onkelosium & Jonathanum suum אפנטורין *Apanturim* & אפנטור *Apantor*, nihil aliud intelligere puto quam *Iaspidem*. Mihi nemo facile persuaserit, eos intelligere per hanc gemmam, *Pantheram* potius quam Jaspidem. Immo persuasus sum eis *Apanturin* & *Apantor* esse *Iaspidem* proprie sic dictam. Sed ita dictam ob varia signa, puncta & colores. Nam non omnis Jaspis ab omni parte viridis est: sed sepissime reperitur variis coloribus signisque notata instar Pantheræ, aut Leonis pellis; ut non mirum esset, si & ipsa *Iaspis* ab auctoribus diceretur *Panthera*. Optima quidem Jaspis viridis est, & ad Smaragdum accedit, ut docet Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IX. Ideo Orpheus *de lapidibus* eam dicit habere *veris colorem:*

> Καὶ γλαφυρὸν κομίσας, ἐαρόχροον αἴκεν ἴασπιν.
>
> *Et politam portans veris colorem habentem Iaspin.*

Et *Psellus*: ἔστι δέ τις ἴασπις σμαραγδίζουσα *Est quædam Iaspis Smaragdum referens.* Et Epiphanius *de Iaspide*: οὗτος ἐστι τῷ εἴδει σμαραγδίζων. *Speciem refert* Smaragdi. Et statim addit: Κατὰ τὴν σμάραγδόν ἐστι χλωρίζοντα, ἀλλὰ ἀμβλύτερα καὶ ἀμαυροτέρα. Καὶ ἔνδοθεν χλωρὸν ἔχει τὸ σῶμα ἐοικῆα ἰῷ χαλκοῦ, ἔχοντα φλέβας τετραστίχους. *Viret ut* Smaragdus, *sed est obtusior & hebetior, intus habet corpus viride, instar æruginis, habetque venas quatuor ordinum.* Iterum: ἄλλη

δέ ἐστι γλαυκοτέρα θαλάσσης, βαθυτέρα τῷ ἄνθει καὶ τῇ βαφῇ. *Est & alia magis glauca quam mare saturatior flore & tinctura.* Tandem: ἄλλη δὲ ἴασπις, οὐ πάνυ λάμπουσα χλωρά, ἥτις ἔχει γραμμὰς μέσας. *Est & alia jaspis, non valde splendens viridis, quæ lineas habet in medio. Isidorus Orig. lib.* XVI. VII. *Iaspis de Græco* (rectius dixisset *de Hebræo*) *in Latinum viridis gemma interpretatur. Est autem Smaragdo subsimilis & crassi coloris.*

DCVIII. Nihilominus multæ aliæ reperiuntur, quæ ex variis gemmis mixtæ videntur, & pro varia mistura etiam varia nomina sortiuntur. Hinc *Onychipuncta*, & *Iasponyx* vocatur ea, quæ aliquid admixtum habet de *Onyche*, & *quæ nubem complexa, & in nives imitata*, ut ait Plinius eodem loci. Pergit idem Plinius: *Hæc stellata rutilis punctis est, & sale megarici similis: & veluti fumo infecta, quæ capneas vocatur. Inest et aliquando aureus pulvis, non qualis in Saphirinis.* Tandem: *Est etiam quæ transversa linea alba media præcingitur, & grammatias vocatur: quæ pluribus polygrammos.* De ejusmodi Jaspidibus hæc etiam habet Epiphanius: ἄλλη δὲ ἐν τοῖς σπηλαίοις, ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἴδης ἐν τῇ Φρυγίᾳ ὁμοιάζουσα τῇ ἀπὸ τοῦ αἵματος κόχλου, διαυγεστέρα μᾶλλον, ὥσπερ οἴνῳ ὁμοιάζουσα, ἢ ἀμέθυσον ξανθοτέρα. οὐ γάρ ἐστι μιᾶς χροιῆς, οὐδὲ τῆς αὐτῆς δυνάμεως. *Alia reperitur in speluncis montis Idæ in Phrygia, similis est ei, quæ cochleæ sanguine tingitur, sed pellucidior, instar vini, aut amethysti saturatioris; non enim omnes sunt ejusdem coloris ac virium.* Tandem sic concludit: Καὶ ἄλλος ἴασπις ὁ παλαιὸς καλούμενος, ὅμοιος ἢ χιόνι, ἢ ἀφρῷ θαλάσσης. *Est & alius jaspis, antiquus vocatus, similis nivi aut spumæ marinæ.* Hac de causa Isidorus, loco jam modo laudato, ponit *Iaspidum septem species*; quales species omnes recenset Boetius *lib.* II. *cap.* CI. Narrat ibi Boetius: se habere jaspidem, quæ Amethystum, Sardam & Ghalcedonium distinctis locis in se habet. De variis Jaspidibus audiamus etiam Psellum: περὶ λίθων δυνάμεων. Ἡ ἴασπις φύσει κρυσταλλοειδής, ὀλίγον ἐπιτεινομένη τὴν χροιάν, καὶ ἀρίστη μὲν ἡ πορφύρουσα, δευτέρα ἡ φθεγματικωτέρα παράλευκος. ἔστι δέ τις καὶ ἀεροειδὴς ἀναστέλλει. *Iaspis lapis natura crystallum pene refert, paulo vehementius colorem intendens. Optimus purpureus est, melior qui magis est vocalis, parumper albus. Est & aereus quidam.* Et statim: ἔστι δέ τις σμαραγδίζουσα. ἡ δὲ ἐμφερὴς χιόνι, καὶ ἄλλη ἐμφερὴς ἄρνου ἐγκεφάλῳ; *Est & quidam qui Smaragdum refert; alius nivi similis est; alius hirci cerebrum refert.* Non omnis itaque *Iaspis* tota viridis est.

sed

ſed variis punctis, lineis & coloribus ſæpiſſime notata.

DCIX. Talem videntur intellexiſſe Onkeloſius & Jonathanus per ſuum *Pantire*, *Apaniurim* & *Apantor*; multis ſcilicet punctis, lineis & coloribus notatam Jaſpidem inſtar gemmæ Pantheræ, quæ etiam Jaſpidis ſpecies putatur. Rabboth Bemidbar loco jam toties a nobis repetito, huic plane ſimilem intellexiſſe per lapidem ישפה *Iaſpeh*, manifeſto patet. Vult enim ultimum lapidem, i. e. *jaſpidem* omnes colores comprehendiſſe, qui conſpiciuntur in reliquis gemmis omnibus. בנימין ישפה וצבע מפה שלו דומה לכל צבעים ליב׳ הצבעים ומצוייר עליו זאב ע״ש בנימין זאב יטרף : *Benjamin* (inſculptus erat; *jaſpidi*, *& color vexilli ejus erat ſimilis omnibus coloribus in duodecim lapidibus, & depictum habebat lupum, quia dicitur* (Genes. XLIX.) *Benjamin eſt lupus diſcerpens.* Cum tamen laudatiſſima jaſpis quam India mittit, ſit viridis, teſte De Laetio *lib.* I. *cap.* XXII. & cum omnia in Sacris eſſe debuerint ex optimo, magis eſt credibile in veſte Aharonis ישפה *Iaſpe* ſignificare non variis coloribus depictam, ſed viridem Jaſpidem. Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IX. optimam dicit Scythicam eſſe, deinde Cypriam, poſtremo Ægyptiam.

DCX. Si ulli gemmæ vires raræ & mirificæ attribuuntur, & huic adſcribi ſolent. Plinius, loco modo laudato; *Totus Oriens pro amuleto traditur geſtare eam, quæ ex iis Smaragdo ſimilis eſt: & transverſa linea alba media præcingitur & grammatias vocatur: quæ pluribus polygrammos. Libet obiter vanitatem magicam hic quoque coarguere, quoniam hanc concionantibus utilem eſſe prodiderunt.* Sic & *Epiphanius* tradit Jaſpidem *phantaſmata pellere*, ut fabulantur Mythologi. Aliam etiam *venenatas beſtias*, *& ſpectra metuere.* *Pſellus*: ἔστι δέ τις καὶ ἀεροειδὴς ἀναστέλλει τὰ ῥεύματα κεφαλῆς καὶ τοὺς ἐφιάλτας ἀπωθεῖται, καὶ λοιμικοῖς ἀντιτάττεται πάθεσι καὶ ἐπιληπτικοῖς. ἔστι δέ τις ἴασπις σμαραγδίζουσα. ἡ δὲ ἐμφερὴς χιόνι, καὶ ἄλλη ἐμφερὴς ἄρνου ἐγκεφάλῳ, ἧς οὔπω οὐδεὶς ἔγνωκε τὴν δύναμιν. *Eſt & aerea quædam quæ capitis fluxiones tollit, & expellit malum illud, quo cum laborat quis ſe grandi mole opprimi noctu & ab alio invadi putat. & peſtiferis morbis ac epilepticis omnino adverſatur. Eſt & Iaſpis quædam in Smaragdi modum reſplendens, alia vero nivi ſimilis, alia denique hirci cerebrum referens, cujus nemo hactenus vires novit.*

Hæc de lapidibus pretioſis in Pectorali dicta ſunto.

Ex iis quæ diximus de Pectorali, & de gemmis pretioſis, ap-

 paret

paret nomina Patriarcharum lapidibus insculpta fuisse in hunc modum, quidquid etiam Judæorum & Christianorum multi viri docti dicant.

Smaragdus ברקת לוי	Topazius פטרה שמעון	Sardius אדם ראובן
Adamas יהלם זבולן	Saphirus ספיר יששכר	Carbunculus נפך יהודה
Amethystus אחלמה גד	Achates שבו דן	Hyacinthus לשם נפתלי
Jaspis ישפה בנימן	Sardonyx שהם יהוסף	Chrysolithus תרשיש אשר

CAP. XX.

DE חשן משפט & אורים ותמים' PECTORALI JUDICII AC URIM ET THUMMIM,

חשן; *Unde dictum. Arabs* חשה silere. חזה *videre. Prophetæ videntes,* חזה Pectus. Pectorale. *λόγιον, λογεῖον quid?* רישנמנט Raisonement. Lorica brevis. Schiltlein חשן משפט *λόγιον τῆς κρίσεων.* חשן דינא. *Iarchii expositio. Pontifex Max. insignis Iudex & Interpres. Varia loca S. Scripturæ & Codex Sanhedrin allegantur. Ægyptiorum & Romanorum Sacerdotes Iudices, Prophetæ, Augures & Vates. Tales & virgines Vestales lapides pretiosos in pectore quoque gestabant. Varii auctores,* חשן *Pectorali impositum erant* Urim & Thummim. אורים *quid?*

quid? Ab אור Uro *&* Aurora. *Lux, & Lumen. Arabs.* תמים Perfectiones. אורים *utrum a* ירה *docere? δήλωσις apud Sept. An ab* אמן *fidit?* Αλήθεια. *Varii auctores. Imago Saphirina in collo Sacerd. Ægypt.* Αλήθεια *dicta. Lutheri & Aquilæ versiones, probantur. Utrum* Urim *&* Thummim *sint res differentes? Quid Urim? Quid* Thummim*?* Urim *&* Thummim*? quid diversum a Pectorali secundum quosdam. Utrum nomen* יהוה *Virtute hujus nominis Mosen & Christum miracula edidisse. Deliria Iudæorum. An ipsa vocabula* Urim *&* Thummim*? Quid* Urim *præstet? quid* Thummim*?* Urim *&* Thummim *an duæ imagunculæ Pectorali inditæ? Sententia Chrystophori Castri & Spenceri breviter examinatur.* Teraphim *quid? Utrum Iudæi ritus suos receperint ab Ægyptiis? Victores non raro mores & leges recipere a victis. De initio rituum Ægyptiorum nihil certi dici posse.* Teraphim *utrum Angeli? An idem quod* Seraphini? ה *&* ש *permutari. Quo sensu Hoseæ cap.* III. *dicatur filios Israelis sedisse absque* Ephod *&* Teraphim? *Hunc locum non favere Spencero:* Ephod *&* Teraphim *Michæ Iudic.* XVII. *& Ephod Gideonis Iudic.* V. III. *Examinantur. Ut & Testimonia a Spencero allata. Respondetur ad locum* I. *Sam.* XIV. XIX. Urim *&* Thummim *esse lapides pretiosos. Esse* Adamantem *secundum Epiphanium. ejus crassi errores. Dispositio lapidum. Sententia Suidæ. Augustinus allegatur. Iosephi sententia de duabus Sardonychis. Ejus error.* Urim *&* Thummim *significari per* XII. *gemmas ipsas in Pectorali. Iosephus, Gemara Ierusalemitana & Babylonica, aliique auctores multi allegantur. Rivetus laudatur.* Urim *&* Thummim *esse lucidissimos & perfectissimos lapides. An Deus ipse auctor* ꝑ Urim *&* Thummim? *Quo sensu id dici debeat? Codex Samaritanus utrum culpandus. Usus* ꝑ Urim *&* Thummim. *Quo modo Revelatio facta sit per* Urim *&* Thummim? בלט Belat. *Hinc* **een Bult/ Bulten &c.** gibbus. *Litteræ prominentes qua ratione sint componendæ & legendæ. Sententia Maimonidæ. R. Bechai, Ramban. Abarbanelis conjectura. Utrum responsa data sint per vocem? Talmud Ierusalemitanum, & Iosephus allegantur. Spenceri sententia examinatur. Nostra sententia. Responsa per* Urim & Thummim *fuisse Revelationes divinas. Gemmas in Pectorali illa-*

illarum Revelationum Symbola fuisse. Quænam differentia inter Revelationes per Urim & Thummim, *& reliquas Revelationes & prophetas. sententia multorum Iudæorum. Cornelius a Lapide & Rivetus laudantur, In quo loco facta fuerit interrogatio per* Urim & Thummim? *In solo Templo, non ubique. in Sancto tantum, non in Sancto Sanctorum. Coram Arca quo sensu? varii Auctores. Error Epiphanii aliorumque veterum & recentiorum, qui in S. Sanctorum interrogatum dicebant. In eodem errore ipsum Buxtorfium fuisse. Summum Pontificem solum interrogasse. Error illorum qui id Regibus & reliquis Sacerdotibus attribuunt. Spenceri sententia id statuentis examinatur. Ejus argumentis respondetur. Explicantur varia loca S. Scripturæ. Cunæi & Spenceri sententiæ iterum expenduntur. Davidem & Saulem non interrogasse per* Urim & Thummim. *Non pro quolibet interrogatum fuisse. Tantum pro Rege, pro Principe, pro Præside Sinedrii, pro toto populo. Non interrogatum fuisse ob res leves. Non de duabus rebus simul. Si id factum, utrum responsum sit, & quo modo?*

DCXI. HActenus de Pectorali, ejus materia, forma, ornamentis, & lapidibus pretiosis quibus ornatum fuit, satis fuse egimus. Restat ut examinemus primo, cur dictum sit חשן משפט *Choschen Mischpat.* Deinde quo sensu ei inditum fuerit URIM & THUMMIM. de quibus Moses versu xxx. ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני יהוה ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני יהוה תמיד *Et pones in Pectorali judicii Urim & Thummim, & erunt supra cor Aharonis, quum ingredietur coram Iehova, & portabit Aharon judicium filiorum Israelis supra cor suum coram Iehova jugiter.* Primo hic occurrit nomen חשן *Pectorale.* Deinde vocatur חשן משפט *Pectorale judicii.* Et tandem addit Moses ei inditum fuisse האורים ואת התמים URIM & THUMMIM.

DCXII. חשן secundum quosdam dicitur ab Arabico حشن quod plane idem est ac חשן. Sed significat *vestimentum asperum.* Sic vocari posset propter aurum & gemmas, quibus asperum redditur. Aut etiam dici potuisset a حسن *Hasna* id est *pulchrum, elegans*, scilicet ob elegantiam auri, purpuræ, cocci hyacinthi, & byssi, gemmarum, totiusque operis: elegantius enim vestimentum

tum vix excogitari poteſt. Aliis חשן dicitur a verbo חשה *chaſcha*. *ſilere*; quod Deus judicia ſua & reſponſa declaraverit per *Pectorale*, non niſi alto ſilentio. Hoc ſenſu opponeretur vocibus & ſermonibus, quos aliquando Deus audiri fecit e cœlo, aut per Angelos, aut per Moſen & Prophetas. Revera reſponſa per *Vrim* & *Thummim* facta fuiſſe alto ſilentio, poſtea patebit. Dici etiam poſſet חשן vocari a verbo חזה *chaza*, id eſt *videre*, mutato tantum ז in ש quod non eſt inſolens. Ita autem diceretur ob viſionem & revelationem futurorum, quæ S. Pontifici per *Vrim* & *Thummim* a Deo revelantur. Eſt enim S. Pontifex Propheta, ideoque & *videns*, prout prophetæ olim ראים *videntes* dicti ſunt. Tandem חשן dici poteſt a חזה *chazeh* quod *Pectus* ſignificat. Hinc optime a multis vertitur *Pectorale*, quod *pectus* tegat. Septuaginta interpretibus λόγιον, & Siracidi cap. XLV. X. λογεῖον dicitur plane contrario ſenſu, quam ſi a חשה *ſilere* diceretur; nam λόγιον *ſermonem* videtur ſignificare. Si autem ſic dictum eſt a ſermone, id fortaſſis de ſermone interno intelligendum eſt, non externo, qui auribus percipitur. At per λόγιον Græci videntur potius intelligere *Rationem*, ideo & *Rationale Iudicii* vertitur. Eodem ſenſu ac Jarchio dicitur vulgo רישנמנט *Raiſonement*. Ita quidem, aut quod rationem & lumen mentis S. Pontificis, in judiciis excercendis, futuriſque annunciandis ſignificare deberet; aut quod Deus S. Pontificis mentem & rationem ſuis judiciis conſiliiſque perficeret & colluſtraret. Cum autem vera ſignificatio vocis חשן ſatis ſit difficilis, Chaldæus חשן retinuit. Non male Arabs *indumentum*, aut *Loricam brevem* vertit, ut ſupra animadvertimus. Nec rejicienda verſio Lutheri qni habet, Schildlein / id eſt *parvum ſcutum*.

DCXIII. Non tantum חשן *choſchen*, ſed & חשן משפט *choſchen Miſchpat* vocatur. Quod nihil aliud ſignificat, quam *Pectorale judicii*. Hinc λόγιον τῶν κρίσεων, *Rationale judiciorum*, & λόγιον τῆς κρίσεως, *Rationale judicii*. Chaldæus חשן דינא *choſchen judicii*. Jarchius aliique dictum putant, שמכפר על קלקול הדין *quod expiet violationem judicii*. Scilicet ſi Judex perverſe egerit, ſi innocentem damnaverit, aut reum abſolverit, ejus peccatum expiabit Pectorale S. Pontificis, prout fere omnia peccata aliquo veſtimento Sacerdotali expiari ſtulte credunt verpuli, de quibus nos plura ſuo loco. Nihilominus ipſe Jarchius aliam præterea dat rationem

iſtius

istius nominis, Summo Pontifici judicia excercenda esse. Nec male: erat enim, cum tota Pontificum turba, tum præcipue Pontifex Maximus insignis judex, qui in multis rebus, de variis controversiis judicare debebat, quod clarissime constat Levit. x. xi. Deuter. xxxiii. x. & cap. xvii. vii. ix. & cap. xix. xvii. & ii. Chron. xv. iii. Deut. xxxi. ix. ii. Chron. xix. viii. x. & alibi variis locis. Hinc celebris sententia Talmudica Massechet Sanhedrin cap. ii. כהן גדול דן ודנין אותו *Pontifex Maximus judicat & judicatur.* Et capite iv. הכל כשרים לדון דיני ממונות ואין הכל כשרים לדון דיני נפשות אלא הכהנים לויים וישראלים המשיאין לכהונה *Quilibet judicare potest de re pecuniaria, sed de vita nemo judicare potest nisi Sacerdos, Levita, & Israelita, talis cujus filiam Sacerdos ducere potest.* Ideo legimus in Euangelio, ubi de condemnatione Christi agitur, Summum Pontificem ubique tanquam præsidis & primarii judicis personam sustinuisse. Videatur Matthæus cap. xxvi. & alibi. De *consessu* id est de *Iudicio Sacerdotum* Talmudici, præcipue in *codice Sanhedrin*, sæpissime faciunt mentionem. Sed peculiari aliquo modo Judex fuit P. Maximus, ubi vestimentis sacris, præsertim Pectorali indutus erat; tunc enim Dei judicia & responsa in rebus arduis depromere solebat ad interrogata. Huc præsertim respexisse videtur Moses ultimis istis verbis: *Et portabit Aharon judicium filiorum Israelis supra cor suum coram Iehova.* Ubi per *judicia filiorum Israelis* videtur intelligere revelationes & responsa ad interrogata, pro Rege, pro populo, aut pro magno concilio, in rebus dubiis, de bello, de pace & de aliis, quæ legem & Religionem spectabant.

DCXIV. Apud alios populos Sacerdotes etiam fuisse Judices, immo & pretiosos lapides in pectore gestasse, certum est. De Sacerdotibus Judicibus apud Ægyptios videatur *Ælianus Histor. Var. lib.* xiv. *cap.* xxxiv. Δικασταὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν. ἦν δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, καὶ ἐδίκαζεν ἅπαντας. ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων καὶ ἀφειδέστατον. εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο ἄγαλμα ἀλήθεια. *Iudices apud Ægyptios iidem quondam fuerunt, qui & Sacerdotes. In his princeps erat maximus natu, & in omnes statuendi jus habebat. Eum omnium hominum esse justissimum & sincerissimum oportebat, qui circa collum imaginem ex saphiro gemma gestabat: quæ vocabatur veritas.* Idem videtur intellexisse Diodorus Siculus

lib. i.

lib. I. *cap.* III. ubi de judicibus Ægyptiorum disserit. Ἐφόρει. inquit, δ' ἀρχιδικαστὴς περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζώδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν, τῶν δ' ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστὴς προσθεῖτο. *Gestabat judex Summus in collo ex aurea catena pendens e lapillis pretiosis simulachrum, cui veritas nomen. Hoc a judicum principe assumptum disceptandi lites auspcium erat.* Sed apud Romanos olim Pontifices suum habuisse collegium, & judicia ex::rcuisse, non tantum in rebus sacris, sed & civilibus, ::nis est notum quam ut probatione egeat. Videatur doctissimus Gutherius *de Iure Pontificio lib.* I. *cap.* XXIV. *&* XXXIII. *& lib.* II. *cap.* I. II. & seqq. Quid? Pontifices apud eosdem augures, ideoque vates & Prophetas fuisse qui futura prædicerent, & Deorum responsa darent, nemo est qui ignoret. Sed & virgines Vestales judicia exercuisse constat. Videatur idem Gutherius, eodem opere. Sed & Vestam ex insignibus gemmis ornamentum in pectore gestasse, docet Lipsius *de Vesta.* Rationem igitur habemus, cur *Pectorale* dicatur, חשן משפט *Choschen Mischpat*, id est, *Iudicii.*

DCXV. τῷ חשן sive *Pectorali* impositum erat *Urim & Thummim:* ונחת אל חשן משפט את האורים ואת התמים והיה על לב אהרן בבאו לפני יהוה. *Et pones in Pectorali judicii Urim & Thummim. & supra cor Aharonis, quando ingredietur coram Deo.* Celebris hic est quæstio quid per *Urim* & *Thummim* sit intelligendum? & quis illius usus fuerit?

Si nomina spectes, certissimum est, אורים *Urim* significare *ignes*: ut Ezechilis cap. V. II. באור העיר *igne combures.* Unde proculdubio verbum Latinum *uro*, ab ipso verbo Hebræo אור *ur*, quod idem significat. Sed & *Lucem* non raro notat, ut Es. L. X. לכו באור אשכם *ambulate in luce ignis vestri.* Et Genes. I. III. יהי אור ויהי אור *Fiat lux, & facta est lux.* Et Exodi X. XIII. *Et toti Israeli erat* אור *lux.* Et Judic. XVI. II. עד אור הבקר *usque ad lucem matutinam.* Sed & lucem matutinam, aut *auroram* significat. Nehem. VIII. III. מן האור עד מחצית היום *A luce ad meridiem*, id est ab *aurora.* Hinc & ipsa vox *aurora*, quasi per duplicationem אור *Or*, ac si diceres אור אור *Oror.* A Gemaricis אורים *Urim* hic pro *lumine* sumitur magis quam pro igne Ideo Massechet *Ioma cap.* VII. אורים שמאירים *Urim quia illuminant.* Non male itaque exponunt Syrus & Arabs, נהירא & الانوار *Lucem & dilucidationem.*

DCXVI. Quemadmodum אורים *Urim luces*, ſic & תומים *Thummim*, *perfectiones* denotat: ut Geneſ. VI. IX. תמים היה בדרתיו *Perfectus erat in generationibus ſuis*. Exodi XII. V. שה תמים זכר בן שנה *ovis integra maſcula, annicula*. Et Pſalmo LXXXIV. XII. הלכים בתמים *ambulantes in integritatibus*, ſive *perfectionibus*. Eodem ſenſu תמים *Thummim* ſumitur in *Pectorali*. Hinc iidem Cemarici eodem loci תמים שמשלימין *Perfectionis quia perficiunt*. Optime etiam Syrus habet שלמא *perfectum*, pro תמים *Thummim*.

DCXVII. Nihilominus ſunt quidam qui אורים derivatum volunt a ירה *docere*, quia ſcilicet docet reſponſa & voluntatem Dei ad interrogata. Eo videntur reſpexiſſe Seniores, qui δήλωσιν *doctrinam* ponunt pro *Urim*. Sic & תמים *Thummim* ab אמן *Aman fidit, verum eſt*, deducunt: quo iterum reſpexiſſe videntur *Seniores*, cum ἀλήθειαν *veritatem* expoſuerint τὸ תמים *Thummim*. Atque ſic Græcis ſæpiſſime אורים ותמים *Urim & Thummim*, δήλωσις ϗ ἀλήθεια *doctrina & veritas*, quos etiam ſequuti vulgatus & Hieronymus, qui habent *doctrinam & veritatem*. Et Chryſoſtomus *Orat.* IV. *contra Iudæos*, δήλωσιν ϗ ἀλήθειαν. Hoc ſenſu optime cum *Pectorali* Summi Sacerdotis Hebræorum conveniret illa torques, quam habebat circa collum Sacerdos Ægyptiorum, cujus imago aut lapides pretioſi, aut etiam Saphirina imago dicitur Ἀλήθεια *veritas*, ut ſupra notavimus ex Æliano & Diodoro Siculo. Sed אורים ותמים *Urim & Thummim*, derivari a ירה *docere* & אמן *verum eſt*, non credo fidem invenire apud φιλεβραίους, ut dubitandum non ſit, quin deriventur ab אור *luce* & תם *perfecto*. Optime igitur Lutherus: Licht undt Recht / *Lux & perfectum*, ſecutus, uti videtur, Aquilam, qui habet φωτισμοὺς ϗ τελειώσεις.

DCXVIII. Hic ante omnia quæri ſolet, utrum *Urim & Thummim*, ſint res differentes, an vero idem ſignificaverit utrumque? Multi ſane rem plane diverſam crediderunt *Urim* a *Thummim*, quod poſtea clarius patebit. In iſta opinione ſunt illi maxime, qui credunt *Urim & Thummim* fuiſſe aliquid ab ipſo pectorali & XII. lapidibus diverſum; ante omnes ii, qui neſcio quas imagunculas commenti ſunt. Sed & ipſi Judæi nobis perſuadere conantur, magnam fuiſſe differentiam inter utrumque; credunt enim *Urim* ſignificaſſe lucem & revelationem voluntatis Dei, ad quælibet interrogata, *Thummim* autem reſponſum perfectum & ſincerum, conforme voluntati atque revelationi Dei abſque fraude atque

que dolo, prout exponitur ab Abarbanele Parascha *Thezave.* In eadem sententia quoque videtur versari Aben Ezra Exodi. XXVII. Nihilominus tamen multi credunt *urim* & *Thummim* unam eandemque rem fuisse, nec duo ista nomina quidquam aliud significasse quam usus, immo & varias virtutes Pontif. Max. Et hoc probari posse videtur ex S. Scriptura I Samuelis XXVIII. Ubi responsa data legimus per אורים *urim* tantum, nulla facta mentione תמים *Thummim.* Sic & Num. XXVII. XXI. jubetur Josue stare coram Sacerdote, ut eum consulat de judicio *urim*, coram Jehova. De *Thummim* iterum altum silentium: ut perinde plane sit, sive dicas per *urim* & *Thummim*, sive per *urim*, absque *Thummim*, sive etiam per *Thummim* tantum, absque *urim*; quia scilicet una eademque res censetur significari utroque vocabulo, ratione substantiæ atque materiæ.

DCXIX. Tandem etiam quæriter quid sit אורים ותמים *Urim* & *Thummim*, utrum ipsum *Pectorale*? an Lapides pretiosi, de quibus supra sat fuse egimus: an vero aliud aliquid a vestimento & ornamento diversum? Sane quot capita tot sententiæ; ut si nostri instituti ratio id postularet, integrum opus super hac quæstione sola scribere possemus, prout & nuper doctissimus vir Spencerus librum satis amplum de *urim* & *Thummim* edidit. Et quamvis vir doctissimus multa congesserit, quæ non solum magnam eruditionem redolent, sed & totam materiam exhausisse videntur; nihilominus tamen multa adhuc dicenda forent, si doctus aliquis Theologus, præsertim in literatura, cum profana tum sacra, versatus, omnes ingenii & erudionis suæ vires in id intendere vellet. Nos pauca tantum hic annotabimus, & quidem ea, quæ ad veram naturam istius rei declarandam scitu maxime necessaria nobis censentur.

DCXX. Multi itaque *Urim* & *Thummim* rem plane aliam fuisse asserunt, quam ipsum Pectorale aut lapides pretiosos. Inter eos Judæorum Cabalistæ sibi aliisque persuadere conantur, id esse nomen יהוה illud τετραγράμματον. Docent itaque nomen venerandum a Deo ipso scriptum, aut lapidibus insculptum Mosi traditum fuisse, a quo duplicationi *Pectoralis*, tanquam marsupio impositum sit. Atque sic, uti existimant, virtute istius nominis Summum Pontif. res futuras cognovisse & prædixisse, aut Dei voluntatem & judicia exposuisse. In hoc enim nomine magna mysteria repe-

 riunt

riunt, illiusque virtute, ingentia miracula edita fuisse per Mosen & ipsum Christum, nugantur Talmudici. De Mose vide librum *Caphtor*: & *Targum Ionathæ* ad Exod. II. XXI. De Christo examinentur Codices *Sanhedrin cap.* VI. *&* VII. & *Sotah.* Sane *urim* & *Thummim* fuisse nomen יהוה imprimis credidit Jonathan in sua Paraphrasi Exodi cap. XXVIII. XXX. videantur etiam *Iarchius* ad Exod. XXVIII. versu XXX. *Baal Hatturim* eodem loci. Et *Zohar* in Exodum, aliique multi.

DCXXI. Alii putarunt ipsa vocabula *Urim* & *Thummim* scripta, & Pectorali indita fuisse. In ista sententia videtur fuisse R. Asaria in מאור עינים *cap.* XLVI. Dicit enim in Pectorali fuisse duo nomina, alterum *Urim*, alterum vero *Thummim*: ita quidem, ut, ubi primum inspexerat, literæ, e quibus responsum constabat, luxerint. Sed quia conjunctio istarum literarum varie fieri poterat, eum postea inspexisse alterum nomen *Thummim*, hoc vero literas perfecisse, & docuisse veram rationem eas disponendi, ad legendum responsum Dei. Sane hanc sententiam multo probabiliorem crederem priori, de qua jam loquuti sumus cum nomina illa duo אורים *urim* & תמים *Thummim* tam expresse nominata fuerint; & indes *Pectorali Urim & Thummim*, non autem nomen יהוה *Jehova*. Nec major vis fuisset in nomine *Iehova*, (quidquid verpuli nugentur,) quam in vocabulis *Urim* & *Thummim*: neutrum etiam excedere potuisset vim symboli virtutis & præsentiæ Dei: tale autem symbolum poterant esse nomina *Urim* & *Thummim*, non minus quam nomen *Iehova*. Quemodmodum itaque תפלין *Thephillim* erant schedulæ quædam quibus inscriptæ fuerunt certæ quædam S. Scripturæ sententiæ, inclusæ capsulis ex corio, quibus frontem & manum ornabant, ut essent signum & symbolum legis mandatorumque Dei, sic & nomina illa *Urim* & *Thummim* inscribi potuissent, auro, argento, lapidi pretioso, aut alii rei, Pectoralique indi & Pectori Pontif. Max. aligari, tanquam Symbolum præsentiæ Dei, qui ipsi omnia revelaret, ut ad interrogata responderet.

Nicolaus Apati, Ungarus, *in sua tenebricosa Disputatione*, De Urim & Thummim. §. V. *quam sub clariss. witichio habuit, anno* CIↃIↃCLXXXVI. *ut obscure, ita & inepte effutivit, me hanc sententiam meam fecisse meque* ei ablandiri, *saltem* procatarctice *(hanc elegantiam, deglutiat qui potest)* eaque sibi omnia displicere. *At is pro-*

culdu-

culdubio ita nugando displicet omnibus doctis. Expressis verbis hanc sententiam, cum præcedente rejicio: eam probabiliorem tantum dico, si ulla illarum probabilis *esset. Meam sententiam expono paragr.* XXV. *(hujus Editionis* DXL.) *quam ipse postea in sua Disputatione, paragr.* XIII. *&* XIV. *non* procatarctice *tantum, sed magno apparatu ridicule suam facit, ac si ipse ejus fuisset inventor. Ignoscant Eruditi, quod de hujus hominis nugis, quas nemo, nisi, nescio quo infortunio in eos incidat, lecturus erit, mentionem fecerim*

DCXXII. Sunt etiam qui nobis persuadere conantur *Urim* & *Thummim* fuisse duas imagunculas Pectorali inditas, quæ ad quæsita responderent. Hæc est sententia Christophori Castri, *lib.* III. *de vaticinio. cap.* III. Conatur enim probare *Urim* idem esse ac *Theraphim*, certas quasdam imagunculas, sive idola quæ ad interrogata respondebant voce manifesta.

DCXXIII. Eandem sententiam tueri conatur *Johannes Spencerus* Anglus, vir sane doctus, in cujus gratiam integrum volumen conscripsit, & in lucem edidit ante octennium: cujus titulus est: *Dissertatio de Urim & Thummim.* vult itaque *Urim* & *Thummim* fuisse duas imagunculas diversas, ita ut altera diceretur *Urim*, altera autem *Thummim*, ideoque non nisi auctore & fortassis veritate ab Ethnicorum *Theraphim* diversas fuisse.

DCXXIV. Sed ignoscat mihi doctissimus vir, si in ejus castra transire non possim. Mihi non est animus totum illius opus refutare, & ad omnia respondere quæ minus placent; nec nostri instituti ratio id postulat. Nihilominus, salva doctissimi viri eruditione, dico illius sententiam θεολογικώτερον minime nobis videri, nec Scripturæ Sacræ, nec analogiæ fidei Judaïcæ satis convenientem haberi a Theologis. Eadem sane facilitate, qua doctissimus vir, cum Christophoro Castro omnia ista dixit, ab aliis negari possunt. Facile sane dici potest: URIM *fuisse instrumentum concavum, ad humanam similitudinem formatum, antiquitus* Theraphim *vocatum*, & duplicationi Pectoralis inditum, quo Deus aut Angelus responsa daret, uti loquitur *cap.* IV. *Sect.* II. Sed cum non nudis opinionibus, claris vero demonstrationibus, stare solent doctiores; timendum est, non nisi paucissimos, sola viri docti auctoritate moveri, ut sententiam ejus amplecterentur. Quid veterum *Theraphim* apud Gentiles fuerint, adhuc ignoratur, quamvis imagines quasdam humana forma fuisse, admodum sit veri-

risimile; quod vel ex solo illo Theraphim uxoris Davidis constat, quo caput humanum mentiri conata est. Frustra doctissimus vir toties inculcat, Judæos multos ritus, etiam in rebus sacris, hausisse ab Ægyptiis, aliisque populis, inter quos & *Theraphim* poni putat, quæ tandem nomina *Vrim* & *Thummim* assumpserint tempore Mosis. Nam hactenus sub judice lis est, utrum Judæi ritus suos, & sacra hauserint ab Ægyptiis; an vero Ægyptii a Judæis. Enimvero quamvis fortassis Judæi nonnulla mutuati fuerint ab Ægyptiis, nihilominus valde etiam probabile est, Ægyptios multa assumpsisse a Judæis, ut circumcisionem, & alia quædam. Nec est quod quis dicat: Judæos captivos fuisse in Ægypto, ideoque credibile magis esse, Ægyptios sua tradidisse Judæis, ab illis autem nihil accepisse. Nam & victi mores legesque suas non raro transmittunt ad victores, quod constat vel ex sola Historia Alexandri Magni, qui ut Persas devicit, sic & Persarum mores assumpsit. De Romanis nihil dicam, cum constet eos & leges & Religionem a victis accepisse. Sed cum Ægyptii tot nominibus & beneficiis devincti fuerint Josepho, immo cum ipse totum Regnum Ægyptiorum multos annos gubernaverit, an mirum esset, si diceremus eum patrios mores propagasse ad Ægyptios? Quis nobis dicet utrum Ægyptiorum sistra & crepitacula antiquiora sint S. Pontificis Hebræorum tintinnabulis; an vero tintinnabula Hebræorum sistris & crepitaculis Ægyptiorum? Nemo etiam facile dixerit, utrum Ægyptiorum Sacerdos lapides pretiosos, aut saphirum; cum imagine ἀλήθεια dicta gestaverit ante Sacerdotes Hebr. an vero Summus Sacerdos Hebræorum non gestaverit suum pectorale ante Sacerdotem Ægyptiorum. Quid? nonne poterant Ægyptii multa didicisse a Judæis tempore Salomonis, qui Pharaonis filiam duxerat, præsertim post tot fœdera & clades, quæ inter Ægyptios & Judæorum Reges intercesserunt? Sane credibile non est, Herodotum, Plutarchum, aliosque auctores, si qui antiquiores exstiterunt, quicquam certi scivisse ultra tempora Salomonis, de Rebus Ægyptiis, ut ut etiam nonnunquam eorum fere æternitatem crepare videantur.

DCXXV. Gratis tandem dicitur *Teraphim* angelos significasse: immo Deum responsa dedisse ministerio angelorum per *Urim* & *Thummim*. Deum aliquoties ministerio Angelorum usum esse, certissi-

certissimum est, sunt enim πνεύματα λειτουργικά. Hebr. I. XIV. Quoties S. Scriptura hoc affirmat, id a nobis credi debet; sed ubicunque verbum Dei tacet, nobis nihil temere affirmandum est. Cum itaque Deus de angelorum responsis per *Urim* & *Thummim* ne γρῦ quidem habeat, nudis conjecturis nimis esset indulgeri, si quis id dicere auderet. Non sequitur itaque *Urim* significare *Theraphim*, multo minus Angelos. Hactenus probatum non est, *Theraphim* idem esse ac *Seraphim?* nam etsi negari non possit, literas ש & ת sæpissime permutari, ut Syri & Chaldæi ponant ת pro ש nihilominus tamen non constat תרפים *Theraphim* idem esse ac שרפים *Seraphim*, cum Chaldæis non dicatur תרף *Theraph* pro שרף *Seraph*. Sane Chaldæis תרף *Theraph* non est *urere* ut שרף *Seraph*, sed *corrumpi*, *vermibus exedi*, hinc חורף *Thoreph*, & חורפה *Turpha*, *turpitudo*, & *ignominia*, quasi *Teraphim* essent imagines turpes, propter idololatriam cui inserviebant, ut volunt Judæi, aut etiam ob vetustatem vermibus fere *Comesa*. Si Judæis fidem habeamus, *Theraphim* non derivantur a *Seraph*, sed potius a חורף *Thoreph* ignominia, ut habet Zohar in Genesin. Aut etiam a רפה *Rapha*, *laxum*, *remissum*; quia homines ab operibus avocat, aut quia facit prophetam *laxum* id est *inanem*, ut habent *Tanchuma*, Rabbi *Bechai* & alii. At si vel maxime, diceretur *Theraph* pro *Seraph* & *Theraphim* pro *Seraphim*, inde tamen non sequeretur *Theraphim* idem esse quod *Urim* & utrumque significare *Angelos*, multo minus angelos responsa dedisse per *Urim*.

DCXXXVI. Maximi ponderis argumentum doctissimi viri, quod alicui dubium parere possit, desumptum est ex capite tertio Hoseæ, ubi dicitur: *filios Israelis dies multos sedisse absque Rege*, *& absque Principe*, *& absque sacrificio*, *& absque ara*; *& absque* Ephod, *&* תרפים *Theraphim*; ubi per *Theraphim* necessario intelligi vult τὰ *Urim*, eo magis quod τῷ *Ephodo* jungantur. Sane multa huic argumento convellendo afferri possent: sed sufficiat dictum esse, per *Theraphim* intelligi cultum idololatricum, & divinationes falsorum Prophetarum, sub Regibus idololatris, ut isto loco indicaretur miserrimus status populi Israelitici; ut populus non tantum vera religione fuerit privatus, sed & Regibus & Principibus omnibus, ut ne *Theraphim* quidem amplius superfuerint, nec ullus status politicus. Nam eo miseriæ nunquam antea fuit redactus

popu-

populus, ut ne falsus quidem Propheta, nec Sacerdos Idoli remanserit, qui per *Teraphim* non vellet Deos colere & futura prædicere. Videtur itaque Hoseas, ut miserrimum statum Populi Israelitici istius temporis exprimeret, dicere voluisse: non tantum veram Religionem, sacra, sacrificia, altaria & Ephodum veri Sacerdotis defuisse; sed & ipsos Reges Idololatras; & cultum Idolorum, cum falsis Sacerdotibus atque Prophetis defecisse. Atque sic non opus erit, ut ex *Theraphim* faciamus *Urim*. Sed potest per statum illum, de quo loquitur Hoseas, intelligi status populi Judaici post natum Christum, qualis est hodie, ubi revera non habent nec Regem, nec Principem, nec verum cultum Leviticum, nec etiam ad idololatriam delapsi sunt. Ita sane explicatur Hoseas ab *Hieronymo*, a Kimchio, & a multis Theologis magni nominis. Quod attinet ad *Ephod* & *Theraphim* Michæ Judic. XVII. quæ allegantur Sect. V. illa omnia contra legem facta, adeoque idololatrica fuisse, mihi est persuasissimum: quod cuilibet facile constabit, si istud Ephodum, ad legem Dei a Mose Exod. XXVIII. præscriptam examinaverit. Idem plane dicendum est, de Ephodo Gideonis Judic. VIII. Revera Ephod illud idololatricum fuisse, eodem capite clarissime docetur: dedit enim ansam Israelitis turpissimam Idololatriam committendi. Testimonia quæ adferuntur a doctissimo Spencero Sect. VI. plane nihil probant. Verba Philonis sunt dubia, & de symbolis virtutum Sacerdotis, intelligi debent magis, quam de imagunculis. In verba *Aben Esra*, aut *Christophori Castri* jurare quis posset? Nec puto doctissimum *Spencerum* hoc a nobis petere. Verba Schauli I. Samuelis XIV. XIX. אסף ידך *Collige manum tuam*, minime intelligo, quasi Saulus respexisset ad imagunculas *Teraphim*, quas Summus Pontifex habuerit in manu, ut aut extraheret, aut inderet duplicationi Pectoralis: nam omnino verisimile est, Schaulum respexisse ad Arcam quam attingere & admovere volebat Sacerdos ad mandatum Regis. Dicant alii quod volent, doceant *Urim* & *Thummim* imagunculas quasdam fuisse, *Teraphim* dictas, nullis S. Scripturæ locis, aut probatis auctoribus id demonstrari potest: immo S. Scripturæ esse contrarium, & idololatriam pessimam redolere, mihi persuasissimum est, quod evidentissimis rationibus ex S. Scriptura, & Judæorum Theologia desumptis, alibi fuse probamus.

Per

DCXXVII. Per *Urim* & *Thummim* alii intelligunt lapides pretioſos in Pectorali, ubi iterum ſententiæ variant. Epiphanius in opuſculo de duodecim gemmis in veſte Aharonis, non quidem duodecim lapides, de quibus capite præcedenti egimus, intelligi vult per *Urim* & *Thummim*, ſed *Adamantem* in medio iſtarum gemmarum, quaſi *adamas* ille decimus tertius fuiſſet lapis. Audiamus ipſum *Epiphanium*. Ὁ λίθος ὁ ἀδάμας ἐμφορής ἐστι κατὰ τὴν χροιὰν τῷ ἀέρι. τοῦτον δὲ ἐφόρει ὁ ἀρχιερεὺς ὅτε εἰσήρχετο εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. τρὶς δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰσήρχετο. τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα, τῆς πεντηκοστῆς, καὶ τῆς σκηνοπηγίας. ἦν δὲ κείμενος ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἀρχιερέως ὅτε ἐνεδεδύσκετο τὸν ποδήρη, καὶ ἐπάνω τοῦ ποδήρους ἐπενδύετο τὴν ἐπωμίδα. κατέβαινε δὲ ἡ ἐπωμὶς ὀλίγον κατώτερον τοῦ στήθους. ἦν γὰρ σπιθαμῆς καὶ ἡμισείας τὸ μῆκος ἐκ δεξιῶν δὲ καὶ ἐξ εὐωνύμων ἐπάνωθεν τῶν μαζῶν, ἔνθα δύο ἀσπιδίσκοι ἦσαν συνηῤῥαμμένοι, ἀπηώρηντο δύο σμάραγδοι. εἰς μέσον δὲ. τούτων ἦν ἡ δήλωσις, ὃς ἦν ὁ δηλωθεὶς ἀδάμας, τὴν χροιὰν ἀερίζων. ἐπάνω δὲ τῶν ὤμων οἱ δηλωθέντες δώδεκα λίθοι. τρὶς δὲ ὡς εἴρηται τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐδηλοῦτο τῷ λαῷ διὰ τοῦ πετάλου. καὶ εἰ ἐν ἁμαρτίᾳ εὑρέθησαν, καὶ μὴ ἐν ταῖς ἐντολαῖς, ἃς ἐδεδώκει ὁ Θεὸς, ἐτρέπετο φασὶν ἡ χροιὰ τοῦ λίθου, καὶ ἐγένετο μέλας. καὶ ἐκ τούτου ἐγίνωσκεν ὅτι θάνατον ἐξαπέστειλε κύριος. ἡνίκα δὲ μαχαίρας αὐτοὺς ἔπεμπεν, ἐγένετο αἱμάτινος, ὡς ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ φησίν. Ἐξαπέστειλον τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξελθέτωσαν, ὅσοι εἰς θάνατον, εἰς θάνατον: ὅσοι εἰς μάχαιραν, εἰς μάχαιραν: καὶ ὅσοι εἰς λιμὸν, εἰς λιμόν: καὶ ὅσοι εἰς αἰχμαλωσίαν, εἰς αἰχμαλωσίαν. Εἰ δὲ ἐγίνετο ὡσεὶ χιὼν λαμπρὸς, ἐγίνωσκεν ὁ λαὸς ὅτι οὐδαμοῦ ἁμαρτία: καὶ τότε ἑόρταζον: ὡς λέγει ὁ προφήτης: Ἑόρταζε Ἰούδα τὰς ἑορτάς σου, ἀπόδιδος τὰς εὐχάς σου. περιεῖλε κύριος τὰ ἀδικήματά σου. λελύτρωκέ σε ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν σου. βασιλεύσει κύριος ἐν μέσῳ σου. οὐκ ὄψῃ κακὰ οὐκέτι. Διὸ καὶ ἐπὶ Ζαχαρίου τοῦ πατρὸς Ἰωάννου ἐν τῇ ἐφημερίᾳ αὐτοῦ, ἐν τῷ πάσχα, λαμπρὸς ἐγίνετο ὁ λίθος. τότε γὰρ ἀρχιὼ ἔλαβε τοῦ ἱερατεύειν τὸν ἐνιαυτόν. καὶ τῷ ἐπιόντι ἕτερος ἀνελάμβανε τὸν ποδήρη. ὅτε καὶ βραδύνοντος τοῦ Ζαχαρίου εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἐν ἀγωνίᾳ ἦν ὁ λαὸς μήποτε ἐδόθη ὁ λίθος αὐτοῖς ἐλεγμὸς ἁμαρτίας. Καὶ ἐξελθόντος αὐτοῦ, καὶ γνόντες ὅτι μεγάλης δόξης ὀπτασίαν ἑώρακεν, ἐχάρησαν σφόδρα. Ἰωάννης γὰρ ἦν μέλλον γεννᾶσθαι, ὁ ἄγγελος τοῦ Χριστοῦ διὸ καὶ δεδοξασμένον τὸ πέπλον ἐφάνη. *Adamas, colore ſimilis eſt aeri. Hunc geſtabat ſummus Pontifex in ſancta ſanctorum ingrediens. Ter vero in anno ingrediebatur: in Paſchate, Pentecoſte, & Tabernaculorum feſto. Ponebatur autem ſuper pectus ſummi Sacerdotis, ubi is talarem veſtem, & ſupertalarem induiſſet. Deſcendebat autem humerale paulo infra pectus. Erat enim ejus longitudo dodrantis cum dimidio.*

A dextris & a sinistris supra mammillas, ubi duo parva ceu scuta consuta erant, pendebant duo Smaragdi. In medio autem horum erat Declaratio, qui erat jam dictus Adamas, colore aerem referens. Super humeros vero duodecim dicti lapides. Ter autem, ut dictum est, per annum ostendebatur populo cum lamina aurea. Quod si in peccato deprehenderetur, si in præceptis quæ dederat Deus, non ambulassent, mutabatur, ut ferunt, color lapidis, & fiebat niger hinc agnoscebant quod Dominus mortem missurus esset. Cum vero eos gladio perdere vellet, efficiebatur sanguinei coloris, ut per Ieremiam (cap. XV.) *loquitur*: Emitte populum ipsius & egrediantur: quicunque ad mortem, ad mortem: quicunque ad gladium, ad gladium: quicunque ad famem, ad famen: quicunque ad captivitatem, ad captivitatem. *Si vero ut nix splendebat, agnoscebatur se non peccasse, & tunc festum celebrabant. Quemadmodum propheta ait*: (Numer. I.) Celebra festa tua Juda: redde vota tua. Abstulit Dominus tuas iniquitates. Redemit te e manibus hostium tuorum. Regnabit Dominus in medio tui. Non videbis ulterius mala. *Idcirco etiam tempore Zachariæ patris Iohannis, dum ad eum vices spectarent, in Paschate splendidus fuit lapis. Tunc enim cœpit hoc anno fungi sacerdotio. Sequente autem alius tunicam talarem sumpsit: quum etiam tardante Zacharia in Sanctis Sanctorum, anxius erat populus, ne forte gemma eos redargueret. Ipso autem egresso, agnoscebant quod magnæ gloriæ visionem vidisset, & valde exhilarati sunt. Iohannes enim nasciturus erat nuncius Christi. Quapropter etiam lamina aurea gloriosa apparuit.*

DCXXVIII. Integrum hunc locum sic exscribere volui, ut manifestum fieret quam crasse patres sæpissime errare soleant, in rebus Judaicis, & in interpretanda S. Scriptura; ut cuilibet constaret quousque ipsis fides adhibenda sit in Religionis negotio. Errat Magnus Epiphanius, cum dicat, *S. Pontificem ter in anno*, in *Paschate, Pentecoste*, & *Tabernaculorum festo* ingredi Sanctum Sanctorum, cum nunquam illis diebus illud ingressus fuerit, Ingrediebatur enim S. Sanctorum solo die x. Thisri. Crassissimus error est, quod dicat: S. Pontificem *S. Sanctorum ingredi humerali & Pectorali gemmato*, cum illud nunquam ingressus fuerit, nisi indutus vestibus albis & byssinis. Fabulam narrat, quam ne Judæus quidem Apellas unquam credet, quando dicit: S. Sacerdotem *ter per annum populo lamina aurea ostendi*: cum quotidie

quoties

quoties in Templo ministerio functus esset, lamina aurea ornatus fuerit. Nullam veri habet speciem, quicquid addit de *Adamante, de ejus variis coloribus, & de gloriosa apparitione laminæ aureæ.* Hinc tandem patebit, quid statuendum sit de illius descriptione quam addit de dispositione lapidum, secundum ætates tribuum. *Filii Leæ*, inquit, *sunt quatuor. Ruben, Sardius: Simeon, Topazius: Levi, Smaragdus: Iudas, Carbunculus. Filii Bilhæ, duo. Dan, Saphirus: Nephtali, Iaspis. Filii Zilpæ, duo. Gad Ligyrius, Aser, Achates. Filii Leæ, duo: Isaschar Amethystus, Zabulon, Chrysolithus. Filii Rachelis, duo: Ioseph, Beryllus: Benjamin, Onychium.* Quæ ita disponuntur a Gesnero:

Altera in altero	1 Sardius. *Ruben* L.	2 Topazius. *Symeon* L.	3 Smaragdus. *Levi* L.
	4 Carbunculus. *Iudas.* L.	5 Saphirus. *Dan* B.	6 Jaspis *Nephthali* B.
		URIM. THUMMIM.	
Sardonyx in humero.	7 Lyncurius. *Gad* Z.	8 Achates. *Aser.* Z.	9 Amethystus. *Isaschar.* L
	10 Chrysolithus. *Zabulon* L.	11 Beryllus. *Ioseph.* R.	12 Onyx. *Benjamin,* R.

Sed ego sic disponerem ad mentem Epiphanii, ut aliquo saltem modo convenire videatur cum Judæorum sententia & scriptione.

Sardonyx in humero dextro				Sardonyx in humero sinistro.
	Smaragdus *Levi.* 3	Topazius. *Symon.* 2	Sardius. *Ruben.* 1	
	Iaspis. *Nephthali.* 6	Saphirus. *Dan* 5	Carbunculus *Iuda.* 4	
		ADAMAS. URIM & THUMMIM.		
	Amethystus *Isaschar.* 9	Achates, *Aser.* 8	Lyncurius. *Gad.* 7	
	Onyx *Benjamin.* 12	Beryllus *Ioseph.* 11	Chrysolithus *Zabulon.* 10	

DCXXIX. Sententiam *Epiphanii* de *Adamante*, Ejusque variis coloribus, splendore & mutatione, ad prædicenda futura per *Urim* & *Thummim*, sequutus etiam est Suidas, in voce ἐφοὺδ. Docet enim S. Pontificem in medio Pectoralis inter duos Smaragdos gestasse quasi stellam auream lapidem *Adamantem*. Quam lepide autem omnia exponat Suidas, vide sub finem capitis sexti hujus libri, ubi locum istum integrum apposuimus. Fabulas istas non ignorasse *Augustinum*, ipse docet, in Exod. *Quæst.* CXVII. *Fabulantur*, inquit, *quidam lapidem in pectorali fuisse, cujus color, sive ad adversa sive ad prospera, mutaretur, quando Sacerdos intrabat in sancta.*

DCXXX. Josephus idem intelligi velle videtur, non tantum de lapidibus in Pectorali, sed præterea etiam de duobus Sardonychibus in Ephodi humeralibus. *Antiq. Iudaorum lib.* III. *cap.* IX. τῶν γὰρ λίθων οὓς ἐπὶ τῶν ὤμων φέρειν τὸν ἀρχιερέα προεῖπον, (σαρδόνυχες δὲ ἦσαν, καὶ σεμαίνειν αὐτῶν τὴν φύσιν ἡγοῦμαι περισσὸν πᾶσιν εἰς γνῶσιν ἀφιγμένον) συνέβαινε λάμπειν. ὁπότε ταῖς ἱερουργίαις ὁ Θεὸς παρείη τὸν ἕτερον τὸν ἐπὶ τῷ δεξιῷ τῶν ὤμων πεπορπεμένον, αὐγῆς ἀποπηδώσης, καὶ τοῖς πορρωτάτω φαινομένης, οὐ πρότερον ταύτης ὑπαρχούσης τῷ λίθῳ. *Ex gemmis quas Pontif.*

Pontif. Maximus in humeris gestavit (erant autem Sardonyches, quarum natura nimis nota est, quam ut eam explicem) altera quæ in dextro humero erat fulgebat, quoties litatum esset. Tantum fulgorem emittebat, ut procul aspicientibus etiam conspiceretur, qualem antea non emittebat. Et paulo post: Ἐπαύσατο μὲν οὖν, inquit, ὅτε ἐσσὴν καὶ ὁ σαρδόνυξ τοῦ λάμπειν ἔτεσι διακοσίοις πρότερον ἢ ταύτην ἐμὲ συνθεῖναι τὴν γραφὴν, τοῦ Θεοῦ δυσχεράναντος ἐπὶ τῇ παραβάσει τῶν νόμων. *Desiit tam Essen,* (lege Choschen) *quam Sardonyx fulgorem emittere annis ducentis antequam hæc scriberemus, irato Deo propter transgressionem legum.* Ecce non tantum *Essen* id est XII. lapides in *Choschen* sive in *Pectorali* lucem amiserunt; sed & *Sardonyx in humerali Ephodi.* Sed cum S. Scriptura nusquam mentionem faciat oraculorum editorum per Sardonychas, nec ab ullo alio auctore probato apud Judæos illud affirmetur, assensum Josepho, hac in re, præbere non possum: ut eum & hic deceptum putem, aut aliquid ipsi esse infarctum credam.

DCXXXI. Plurima tamen pars interpretum, & inter alios maxime Judæi, per *Urim & Thummim* nihil aliud intelligunt quam ipsos duodecim lapides pretiosos in Pectorali, cum nominibus duodecim tribuum insculptis, prout a nobis supra describuntur. In hac sententia primus est Josephus, loco modo a nobis citato. ὃ δ' ἐστὶ τούτου θαυμασιώτερον ἐρῶ· διὰ γὰρ τῶν δώδεκα λίθων οὓς κατὰ τὸ στέρνον ὁ ἀρχιερεὺς ἐνερραμμένους τῷ ἐσσῆνι φορεῖ, νίκην μέλλουσι πολεμεῖν προεμήνυεν ὁ Θεός. τοσαύτη γὰρ ἀπήστραπτεν ἀπ' αὐτῶν αὐγὴ, μήπω τῆς στρατιᾶς κεκινημένης, ὡς τῷ πλήθει παντὶ γνώριμον εἶναι τὸ παρεῖναι τὸν Θεὸν εἰς τὴν ἐπικουρίαν. ὅθεν Ἕλληνες οἱ τὰ ἡμέτερα τιμῶντες ἔθη, διὰ τὸ μηδὲν ἀντιλέγειν δύνασθαι τούτοις, τὸν ἐσσῆνα λόγιον καλοῦσιν. *Sed magis mirandum est quod dicturus sum. Nam per duodecim lapides quos summus Sacerdos in pectore per Choschen gerebat, iis, qui bellum gesturi essent, victoriam prædicere solebat Deus. Tantus scilicet ex iis effulgebat splendor, antequam exercitus moveretur, ut toti populo manifestum fuerit adesse Deum in auxilium. Ut etiam Græci nostra reverentur, nec quisquam illis contradicere posset; ideoque Choschen* λόγιον *vocant.* In eadem sententia sunt doctores utriusque Gemaræ, cum Jerusalemitanæ, tum Babylonicæ, *Massechet Ioma cap.* VII. Sic enim habent Jerusalemitani. *Sunt doctores qui tradunt, scripturam protuberasse. Est qui dicit vocem fuisse auditam, ut scriptum est: & audita est vox. Est qui dicit scriptura eminebat.* Sic

& Babylonici: *Quomodo fiebat?* (Responsum per Urim & Thummim) *doctor Iohannes dicit, literæ eminebant. Resch Lakisch dicit cohærebant. Sed ibi non erat litera* Zade. *Respondet doctor Samuel filius Isaaci, ibi scriptum erat* Theth, &c. Eadem vide *Capite* VII. hujus libri, ubi totum textum Talmudicum apposuimus. Fere verbotenus repetuntur in Jalkut. Traduntur etiam in Zohar in Exod. Videtur ibi *Zohar* statuere, in Pectorali fuisse literas JEHOVÆ occultatas, earumque virtute literas lapidibus pretiosis insculptas protuberasse & lucem emisisse, aut etiam obscuratas fuisse, prout Deus fausta vel infausta prædicere volebat. In eadem sententia fuerunt *Maimonides*, *Kele Hammikd. cap.* X. Abarbanel ad *cap.* XXVIII. *Exodi.* Rabbi Azarias in *Meor Enaiim cap.* I. R. Abraham Scheba in *Tzeror Hammor.* Illis adnumerandus etiam videtur Philo Judæus *lib.* II. *de Monarchia*, & alii. Sed & Chrysostomus idem credidit, *Orat.* IV. *contra Iudæos*: Πάλιν ἐπὶ τῶν λίθων τῶν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἀρχιερέως, ὅπερ ἐκάλουν Δήλωσιν, ἐγίνετό τις ἔκλαμψις, καὶ τὰ μέλλοντα ἐσήμαινε. *Rursus e lapidibus qui erant in pectore summi Sacerdotis, quod vocabant Declarationem, relucebat fulgor quidam futura significans.* Augustinus *lib.* II. *Quæst. super Exod. cap.* CXVI. fatetur etiam: *intelligi posse Demonstrationem & veritatem literis fuisse impositam super* λόγιον. Ex recentioribus doctoribus non pauci, cum Pontificii, tum Reformati, eadem docuerunt.

DCXXXII. Sane URIM & THUMMIM, ipsas fuisse gemmas in Pectorali facillime & ego crederem, nam de nulla re, in tota descriptione sacri vestitus, fit mentio, quæ *Vrim & Thummim* dici possit, præter XII. lapides pretiosos in Pectorali. Quicquid enim dicatur de nomine *Tetragrammato*, de *Adamante*, & de *Theraphim*, meræ sunt conjecturæ, fundamentum in verbo Dei non habent. Sed duodecim lapides optime dici possunt *Vrim & Thummim.* Notum est ex iis quæ supra diximus, אורים significare *ignes* aut *luces.* תמים autem *Perfectiones.* Sed cui rei melius convenirent *luces & perfectiones* quam XII. Gemmis in pectorali; Sunt enim lapides illi *lucidissimi*, & quasi ardentes *ignes*, ob summum splendorem. Sunt etiam *perfectissimi*, ob nitorem & pretium. Dici itaque potest, Deum, postquam jussisset ut Pectorali inderentur duodecim gemmæ, hæc verba addidisse ונתת אל חשן משפט את האורים ואת התמים *Et pones in Pectorale judicii lucidissimos, & per-*

fe-

festissimos sc. lapides: ut ibi Deus declaraverit, lapides istos, de quibus antea jam mentio fuerat facta, debuisse esse *lucidissimos* & omnium *perfectissimos*, prout in Sacris omnia debebant esse מן המובחר *Ex optimo*. Non enim sufficiebat adhibere *Sardium*, *Topazium*, *Smaragdum*, *Carbunculum*, *Saphirum*, *Adamantem*, *Hyacinthum*, *Achatem*, *Amethystum*, *Chrysolithum*, *Sardonychem* & *Iaspidem*; sed debebant adhiberi optimi, *Perfectissimi*, & instar ignium *lucentes*, quibus nullum esset vitium, propter quod a lapidariis peritis minus exoptarentur. Non male igitur doctissimus RIVETUS Exod. XXVIII. docet, illa verba continere *ἀνακεφαλαίωσιν sive repetitionem ac inculcationem eorum quæ prius mandata fuerant; ut quod minime prætereundum erat, bis aut ter inculcaretur*. In eadem repetitione, gemmarum *usum indicatum*, *& speciale nomen illis datum fuisse*. Sane non tam absurdum esset, si quis diceret repetita esse ista verba quia res minime negligi debebat: Nam eodem modo repetitur præceptum de annulis & vectibus Arcæ. Exodi XXV. versib. XIV. & XV. At præterquam quod ista verba videantur continere prioris mandata *ἀνακεφαλαίωσιν*, credibile est, ut modo monuimus, ea gemmarum *perfectionem* & *lucem* postulare. Nam quod aliquis ex doctis viris dicat: *Lapides titulis tam augusti* האורים ואת התמים *luminibus & perfectionibus longe impares & minores videri: quod eorum plurimi vel nihil omnino, vel non adeo multum lucis & splendoris projicere soleant, nec de eorum tam eximia perfectione naturali vel artificiali quicquam in lege cautum extare*, id gratis dicitur. Nullus enim fuit lapis, qui non insignem aliquam lucem habuerit. Plurimam partem lucidissimi & splendidissimi erant, ut instar ignis arderent. Mirum est doctissimum virum credere, *nulla lege de eorum perfectione quicquam cautum extare*: cum ipsa cælatura non vulgaris fuerit perfectio artificialis; an non etiam summa arte ejusmodi gemmas politas credere debemus? Sed & generale illud præceptum circa res sacras מן המובחר *de optimo*, intelligi quoque debebat, ubi de his gemmis quæstio erat. Itaque credibile est tantas *perfectionis naturales* & *artificiales* habuisse istos lapides, quales ullæ gemmæ isto tempore, in regionibus illis habuerunt: ideoque puto eos optimo jure *Urim* & *Thummim*, *lucentes* & *perfectos* dictos fuisse.

DCXXXIII. Sed adeo sumuntur promiscue URIM & THUMMIM, & *lapides pretiosi*, ut nihil aliud inde colligere possimus;

ſimus, niſi quod *lapides* ſint ipſiſſima *Vrim* & *Thummim*. Sic Exodi cap. XXXIX. ubi totus fere veſtitus Pontificum repetitur, Moſes loquitur de *impletione lapidum* tantummodo, nulla facta mentione τῶ *Vrim* & *Thummim*; & Levit. cap. VIII. loquitur de *Vrim* & *Thummim*, ſed ſilentio præterit *lapides*: quod ideo factum eſt proculdubio, quia *Vrim* & *Thummim* ſunt ipſiſſimi *lapides*, ut perinde ſit Moſi, ſive dicat *Vrim* & *Thummim*, ſive *Lapides pretioſos*. Videtur itaque Moſes Exodi cap. XXVIII. verſibus XV. XVI. XVII. uſque ad XXII. in genere tantum voluiſſe deſcribere longitudinem, latitudinem, & materiam Pectoralis, cum generibus lapidum qui adhiberi deberent, & ordinem indicare, quo debeant poni, cum inſcriptis nominibus tribuum. Sed poſtea ſtatim, ampliorem & accuratiorem deſcriptionem addi de annulis, catenis aureis, & vittis hyacinthinis, quibus Pectorale Ephodo alligari deberet; ideoque iterum inculcare ונתת אל חשן משפט את האורים ואת התמים: *Et indes Pectorali Judicii* τὰ URIM & THUMMIM *illa; lapides* ſcilicet illos de quibus jam antea locutus ſum, eodem ordine, iiſdemque nominibus inſcriptis, prout dictum eſt. Et quamvis lapidum meminerit Moſes ab initio, nihilominus totum *Pectorale* debebat eſſe paratum, & materia debebat detexi, & pannus duplicari catenæ annuliqui adnecti vittæque adaptari antequam lapides fundis indi potuerint; immo prius debebant ipſi lapides expoliri, nomina tribuum eis inſculpi, & tandem Pectorali addi. Non mirum itaque, ultimo fieri mentionem de lapidibus illis, ſub nominibus τῶ *Vrim* & *Thummim*, Exiſtimat præterea doctiſſimus Azarius in *Meor Enaim cap.* L. repetitionem illam: *Et indes Pectorali Vrim* & *Thummim* factam eſſe propter id quod ſequitur: והיו על לב אהרן *Et erunt ſuper cor Aharonis:* quaſi dixiſſet; Lapides illos *lucentes* & *perfectos* pones in Pectorali, ut ſint ſuper cor Aharonis. Revera cum omnia inſtrumenta & vaſa ſacra, quæ in cultu Levitico adhibebantur, ſecundum mandatum Dei, debuerint ſignificare Chriſtum, illiuſque perfectiones & gratias electis ſuis collatas, quis non videt gemmas in Pectorali id præſtitiſſe? picturæ enim erant ſummæ illius, cum doctrinæ, tum perfectionis, verique oraculi Dei mundo exhibiti, immo omnis lucis doctrinæ & perfectionis, quam electis ſuis confert. An *imagunculæ* eadem tam clare ſignificare poterant? ut ut ſit, antiquiſſimos & doctiſſimos Hebræorum

docto-

doctores in illa fuisse, sententia scil. ipsos *lapides* esse *Vrim* & *Thummim*, satis manifesto patet, ex eo quod crediderint, responsa per *Vrim* non aliter data fuisse quam per emissam lucem *lapidum*, ut docent Josephus, & Gemarici utriusque Gemaræ: de quibus jam mentionem fecimus supra, & de quibus adhuc aliquid dicendum erit, ubi de modo respondendi per *Vrim* & *Thummim* acturi erimus, quod mox fiet, postquam responsum erit argumentis, quibus nonnulli probari putant, *Vrim* & *Thummim* plane aliquid a gemmis fuisse diversum.

DCXXXIV. Hoc autem conantur probare eodem argumento, quo nos contrarium adstrui putamus. Nam ex ipsissimis hisce verbis: ונתת אל חשן *Et pones in Pectorale judicii Vrim & Thummim*; illi conantur demonstrare *Vrim* & *Thnmim* plane aliud quid esse, sc. aut nomen *Tetragrammatum*, aut *Theraphim*, id est certas quasdam imagunculas: inutilem enim & vanam repetitionem putant continere verba illa de *Vrim* & *Thummim*, nisi aliquid diversum significent a *lapidibus pretiosis*. Quasi inutilis esset repetitio, quoties rebus nomina imponuntur & quoties earum natura & usus clarius explicatur, tandem ubi earundem usus serio inculcatur, & neglectus prohibetur, quæ omnia verbis istis ultimis contineri, jam docuimus.

DCXXXV. Non est etiam quod viri docti, inter quos & ipsum Hottingerum miror, literato orbi persuadere conentur, *Vrim* & *Thummim* nullum alium auctorem agnovisse, quam ipsum Deum; ita ut nullus artifex inter homines in iis conficiendis adhibitus fuerit: ideo scilicet quod Deus nec Mosi nec ulli alii mortalium mandaverit, ut ea conficeret, quemadmodum id factum est in reliqua suppellectili sacra. At eo ipso quod Deus omnia vasa sacra, & totum vestitum Pontificum fieri voluerit manibus hominum, τὰ URIM & THUMMIM etiam homines parasse & Pectorali indidisse, ego credendum puto, donec contrarium rationibus, quæ nullum dubium post se relinquunt, probatum fuerit. Facta autem esse *Vrim* & *Thummim*, non ab ipso Deo, sed ad artificibus peritis, mecum credent, quicunque credunt ea esse ipsos lapides pretiosos. Si expressis verbis dictum esset, Deum fecisse τὰ *Vrim* & *Thummim*, quemadmodum dictum est Exodi cap. XXXIV. Deum parasse *Tabulas legis*, & sua manu præcepta exarasse, tunc vel minimam dubitationem peccatum di-

xerim, ſed cum hoc de *Vrim* & *Thummim* non ſit dictum, hominum artificio ea facta eſſe facilius crederem, quam ab ipſo Deo parata, & Moſi quaſi e cœlo tradita. Nec opus erat, ut mentio fieret de auctore τ͂ *Vrim* & *Thummim*, cum ſupra jam dictum fuerit, verſu XVII. &c. quomodo *lapides pretioſi* confici & pectorali adaptari debeant; ideoque non graviter peccat, nec adeo culpandus eſt Smaritanus, quod ועשית את האורים ponat *Et facies Vrim* ut a quibuſdam carpitur, pro verbis his quæ reperiuntur, in Textu Hebræo: ונתת אל חשן משפט *Et pones in Pectorali judicii.*

DCXXXVI. Uſus URIM & THUMMIM, quemadmodum jam diximus, erat, voluntatem & judicia Dei per ea manifeſtare in rebus arduis, pro Rege, aut tota Republica. Sed quæritur, quomodo per τὰ *Vrim* & *Thummim* reſponſa data fuerint? circa quam rem auctores iterum non parum diſſentiunt. Antiquiſſimi ex Judæorum doctoribus credebant, Deum ad interrogata reſpondiſſe per aliquem fulgorem, aut lucem, quam emittebant lapides pretioſi: atque ita quidem, ut literæ illæ lucentes eminerent, & ſupra reliquas aſcenderent in altum, cum illæ antea per ſculpturam fuerint profundæ. Hoc enim intelligunt per verbum בלט *Belat*, quod proprie *eminere* ſignificat: ſunt enim בלט *Belat* & שקין *Schekab* oppoſita, quorum prius *eminere*, *in altum extolli*, poſterius autem *deprimi*, & in profundo latere, ſignificat. *Maſſechet Gittim* cap. II. לא היה כתבו שוקע אלא בולט כדינרי זהב *Scriptura ejus non fuit profunda, ſed prominens, ut in denariis aureis.* Sic & mammæ mulieris dicuntur בולטות *Boletoth prominentes.* Codice *Ioma* cap. V. Hinc & apud Belgas dicitur **een bult** *gibbus*, **gebult** *gibboſus*, **bulten** & **uytbulten**/ *protuberare*, *prominere.*

DCXXXVII. Tradunt itaque Doctores Hebræorum, in nominibus XII. tribuum contentas fuiſſe omnes literas totius Alphabeti, præter ח׳ ט׳ צ׳ ק׳ ſed ut hæ etiam adeſſent, atque ſic ut omnia vocabula per iſtas literas in Pectorali exprimi, reſponſaque ad quælibet interrogata, dari poſſint, præter nomina XII. tribuum adſcripta etiam fuiſſe nomina *Abraham*, *Iſaac*, *Iacob* & *Schibte Iiſchrael*, aut ſecundum alios, *Schibte Ieſchurum*, aut etiam *Schibte Iah*, in quibus literæ illæ, deficientes, reperiebantur. Sed videantur illa quæ adnotavimus ſupra, capite VII. ubi de Pectorali egimus. Docent igitur, literas illas, quæ reſponſa componere debebant, ſupra reliquas protuberaſſe & inſignem ſplendorem emiſiſſe,

fiſſe: atque ſic ex iiſdem literis S. Pontificem Reſponſa legiſſe. Hanc fuiſse ſententiam *Gemaræ Babylonicæ*, & *Ieruſalemitanæ*, Jalkut ex libro Siphre, Rabboth, Baal Hatturim, Maimonidæ, aliorumque, jam oſtendimus cap. VII. hujus libri, parag. CCCCLXVI. & ſequentibus, quo etiam Lectorem remitto, ne eadem hic repeterentur. Ut autem hæc exemplo aliquo clariora fierent, notandum eſt: Sacerdotem Summum rogaſse (Judic. cap. II.) מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה לחלחם בו: *Quis aſcendet pro nobis contra Cananæum ad bellum*? Ad hanc interrogationem reſpondet Deus יהודה יעלה *Iehuda aſcendet*. Hæc Reſponſio fit per literas in Pectorali; ita ut primo integrum nomen *Iehuda*, id eſt omnes literæ ſimul quæ hoc nomen componunt, Tandem & quæ primo lapidi ſecundi ordinis, lapidi ſcilicet נפך *Nophech* ſive carbunculo, inſculptæ erant, lucem effunderent & prominerent ſimul ſupra reliquas omnes. Hoc autem intuitus Sacerdos certus erat *Iehudam* debere aſcendere. Deinde prominebat, & effulſit litera י *jod* ex לוי. *Ajin* ע ex שמעון *Simeon*. *Lamed* ל iterum ex לוי *Levi*, *He* ה ex אברהם *Abraham*, vel ex nomine יהודה *Jehuda*. Atque ſic habebat יעלה *aſcendet*. Idem de reliquis vocibus judicandum eſt.

DCXXXVIII. Sed ne quis dicat literas illas varie potuiſſe legi, adeoque varium ſenſum potuiſſe recipere; (nam quis dicet utrum י an ל an ע an non potius ה primum ſit legendum, quæ litera in medio quæ in fine, uno verbo quo ordine diſponendæ? ut aliquod vocabulum ex iis componeretur) reſpondent quidam, ideo iſtos lapides *Thummim perfectos* dictos eſſe, quia ſignum erant Spiritus Sancti, qui Summo Pontifici præſens erat, omnia perficiebat, veramque lectionem docebat. Hunc volunt fuiſſe gradum aliquem Spiritus Sancti, inferiorem prophetia, ſuperiorem autem filia vocis, quæ audiri ſolebat ſub Templo ſecundo, ceſſantibus prophetiis, & *Vrim* & *Thummim*. Hæc omnia ſatis fuſe tractantur apud Maimonidam, Rabbi Bechai, *Rambam*, id eſt Rabbi Moſen, filium Nachmani. Abarbanel iſtam difficultatem alio modo ſolvit, cujus ſententiæ & ego ſubſcriberem libenter, ſi mihi prius ſatis clare demonſtraſſet reſponſa per *Vrim* & *Thummim* fieri ejuſmodi luce & prominentia literarum. Vult igitur literas illas, quæ ex variis nominibus lucebant, ut vocem aliquam componerent, non ſi-

mul & semel protuberasse & lucem effudisse, sed ordine quo debebant componi & legi. Ex. gratia: in voce יעלה *ascendet*, primo effulsit י secundo ע, tertio ל & tandem quarto ה ita ut Sacerdos ex hoc ordine facillime potuerit, immo necessario debuerit legere יעלה *ascendet*, & non aliter. Legit igitur ex literis illis hanc responsionem יהודה יעלה *Jehuda ascendet*. Sed hæc a Judæis dicuntur sola auctoritate quorundam Talmudicorum, absque ullo probato testimonio: ideo apud Christianos, nullam fidem reperiunt; immo ne ipsi quidem Judæi omnes istam sententiam suo calculo approbarunt.

DCXXXIX. Sunt igitur alii, qui docent vocem auditam esse, qua responderetur ad propositam interrogationem. Sic enim habent Gemarici Jerusalemitani *Massechet Joma cap.* VII. אית תניי תני הכתוב בולט מאן דאמר הקול היה שומע ניחא דכתיב וישמע את הקול: *Sunt Doctores qui tradunt, scripturam protuberasse. Est qui dicit vocem esse auditam. ut scriptum est.* (Numer. VII. LXXXIX.) *Et audita est vox*. In eadem sententia est etiam doctissimus *Spencerus* in suo opere de *Vrim & Thummim cap.* IV. Et hanc sententiam conatur probare ex Josepho *Antiquit. lib.* VI. *cap.* VII. ubi dicit πυνθανομένοις ἡμῖν φωνὴν οὐ δίδωσιν ὁ Θεός. *Interrogantibus nobis vocem non edidit Deus*. Deinde addit: *& nihil sciscitantes celare loquens*. Idem quoque probari posse putat ex cap. X. Zachariæ, his verbis: *Theraphim loquuta sunt vanitatem*. Sed tribus verbis Spencero responderi potest: nec Josephum nec Zachariam intelligere per *vocem* & *loquelam* verum sermonem, aut vocem proprie dictam, sed tantum responsa, quocunque modo ea fieri solerent. Et sane supra jam audivimus ex ipso Josepho, eum lucem & splendorem gemmis in Pectorali, & in humeralibus Ephodi attribuisse: per quem Deus futura prædixerit. Quis non videt ex iis quæ jam diximus, Deum etiam respondisse per voces, si modo verum est, eum per literas splendentes & protuberantes respondisse: *Jehuda ascendet* &c. an hæc non sunt voces; Nisi dicas non esse vocem altam, & corpore prolatam. Quantum ad Prophetam Zachariam; cum de idolis loqui certum est, non de *Urim & Thummim*. Sed & hoc notari debet, doctissimum Spencerum a Judæis multum differre: nam cum hi docuerint, Deum ipsum voce loquutum fuisse, ille imagunculas, quas *Teraphim* vocat, voces edidisse, aut Deum aut potius Angelos per

ipsas

ipſas imagunculas, tacita etiam, & ſubmiſſa voce, Deum vel Angelum per imagunculas iſtas loquutum fuiſſe, exiſtimat: prout & Jobus dicitur accepiſſe קול דממה *vocem ſilentii*, cap. IV. XVI. Et Elias qui קול דממה דקה *voce quieta & lena* præſentiam Dei cognovit I Reg. XIX. XII. Unde & *Pectorale* חשן dici putat a חשה *ſilere*. Sed cum hæc omnia abſque ratione dicantur, & nudis conjecturis tantum nitantur, nec Talmudicorum, nec reliquorum ſententiam de ejuſmodi voce, probare poſſum. Sed & pauci reperiuntur qui ſententiam illam amplexuri erunt, cum tam graviter redoleat turpem idololatriam, puriori eccleſiæ Judaicæ deteſtandam.

DCXL. Ut tamen & noſtram ſententiam tandem exponamus; ipſas gemmas putamus in Pectorali dictas eſſe a Moſe *Urim* & *Thummim*, ſed revelationem neutiquam factam eſſe per lucem inſolitam, per atrorem & lapidum tenebras, aut vario colore, nec per fulgorem & protuberationem literarum; ſed lapides illos nihil aliud fuiſſe quam Symbolum præſentiæ Dei, ſignum lucis & perfectionis propheticæ. Ita enim Deo placuerat, Summo Pontifici nullam revelationem largiri, nec ullam reſponſionem ad interrogata dare, niſi Ephodo & Pectorali cum ſuis gemmis rite ornato: quemadmodum omnia Sacrificia & oblationes Deo ingratæ erant, niſi omnibus veſtibus Sacerdotes veſtiti eſſent. Non eſt itaque opus operoſo myſterio nominis Tetragrammati, nec miraculoſa protuberatione & luce lapidum; nec prodigioſa loquela idololatricarum imaguncularum, ſive vocibus ꝧ *Theraphim*, cum interno verbo & revelatione Dei hæc omnia confici potuerint, eodem modo, quo & Patres, & Prophetæ ſuas habebant revelationes & Prophetias. Si autem quæras, quomodo igitur illa revelatio & reſponſum datum ſit Summo Pontifici? Rogabo & ego: quomodo revelatio facta ſit Patribus & Prophetis, cum non ſemper viva voce facta fuerit? Sane quo modo Prophetæ & Patres certi erant ſuarum revelationum, ut eas, pro divinis agnoſcerent, eodem etiam modo certus factus erat Summus Pontifex, Deum ſibi talia revelaſſe. Si vel maxime vox aliqua audita fuiſſet, nihilominus abſque aliqua perſuaſione intrinſeca, ſacerdos non potuiſſet certo ſcire, utrum illa vox edita eſſet artificio aliquo hominum, angelorum bonorum aut malorum, an vero a Deo eſſet prolata: ut quocunque modo ſumatur,

tur,

tur, certo certius sit, semper opus habuisse summum Pontificem quadam revelatione, & intrinseca persuasione a Deo immissa, quam hodie ignoramus, non minus quam revelationem omnem & visionem propheticam, somnia & vivas voces.

Qui hæc leget mirabitur proculdubio, si incidat in Clarissimi Vitringæ Disputationem Tertiam De Cessatione Oraculorum Divinorum. §. X. *Ibi mihi, nescio qua ratione, attribuit sententiam Judæorum, aliorumque Doctorum,* qui docent, responsa a Pontifice percepta esse ex fulgore Gemmarum & combinatione fulgentium, aut protuberantiam literarum Pectoralis, vel ex Inspiratione tacita, vel ex utraque simul. *Ex iis quæ a me dicta sunt, manifesto patet mihi* Gemmarum fulgorem & literarum protuberantiam, *minime placere: doceo enim interno verbo & Revelatione Dei, hæc omnia confici potuisse, nec esse credibile id aliter fuisse factum. Legat modo, qui volet, quæ dixi hoc ipso Capite paragr.* XXVII. *hujus Editionis paragr.* DCXLIII. *At mea sententia viro clarissimo displicet. Tamen non adnumerari debuissem iis, qui* fulgorem Gemmarum ac literarum ponunt protuberantiam, *cum ea rejecerim. Ignoscat si in ejus sententiam descendere hactenus non potui, ut credam* Revelationem factam fuisse alta voce. *Mihi de* alta voce *nihil constat, quidquid Clarissimus Vitringa aliique dicant. De* interno autem verbo & revelatione divina *persuasissimus sum, cum Pontifex Max. etiamsi vocem audivisset, interna tamen Revelatione opus habuisset, ut certus esset, Deum sibi loquutum fuisse, quale verbum internum omnes habuisse Prophetas non dubito, ut persuasi essent, nullam subesse fraudem atque artificium. Sed quilibet suo fruatur ingenio atque conjecturis, modo mihi nihil injuste imputetur.*

DCXLI. Nec tamen inde sequitur, nullam fuisse differentiam inter URIM & THUMMIM, reliquasque prophetias & revelationes: cum sane multum a se differrent. Deus enim Patribus & Prophetis non semper revelationis indulsit, nec ad omnia interrogata respondit: quemadmodum etiam non jusserat, ut se in omnibus difficultatibus consulerent; sed voluntatem suam eis exposuit pro mero suo beneplacito, quoties divinæ suæ sapientiæ ita visum fuit bono Ecclesiæ. Nec ullum illis dederat symbolum & signum visibile suæ præsentiæ, & revelationes. At Summo Pontifici mandavit ut in certis quibusdam casibus, Deum suum de jure & justitia, rebusque arduis, quæ bonum Ecclesiæ & Reipublicæ spectabant,

ſtabant, adiret & conſuleret, cum hac promiſſione: ſe ſemper Spiritu ſuo fore præſentem, & ad interrogata reſponſurum, quod etiam fecit; niſi quod eorum peccata id non nunquam impedierint. Addidit præterea S. Pontifici ſignum iſtud & ſymbolum extrinſecum atque viſibile, quo ornatus eſſe debebat interrogaturus, ſcilicet *Urim* & *Thummim*. Non exilis igitur differentia fuit inter hanc revelationem, & reliquas, quæ Patribus, & Prophetis, cum ordinariis tum extraordinariis factæ ſunt. Multis fortaſſis hæc ſententia non arridebit, quod myſterio careat. Nam adeo homines aſſueti ſunt myſteriis fingendis & credendis; ut quicquid operoſo aliquo myſterio non eſt involutum, proni rejiciant, tanquam a veritate alienum.

DCXLII. Nihilominus Doctiſſimos & Antiquiſſimos Judæos in eadem fuiſſe ſententia nobiſcum, ex eorum ſcriptis ſatis liquido conſtat: cum oracula & ad propoſitas quæſtiones reſponſa *Spiritui Sancto* magis quam Pectorali, vel ipſi etiam Summo Pontifici adſcribere ſoleant. Maſſechet *Ioma cap.* VII. hæc habent Gemarici:
כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו אביתר ולא עלתה לו שנ׳ ויעל אביתר הכהן עד תום כל העם וגו׳ ׃
Omnis Sacerdos, qui non loquitur per Spiritum Sanctum, & ſuper quem Deus non habitat ſua præſentia, cenſetur ineptus ad interrogationes; Nam ecce interrogavit Zadok, *& reſponſum ei eſt: Abjathar etiam interrogavit, ſed ei non eſt reſponſum, prout dicitur;* (II Sam. XV. XXIV.) *Et aſcendit Abjathar, Sacerdos, donec finiret totus populus*, &c. Eadem leges in *Seder Olam*, *cap.* XIV. Codice *Bava Bathra cap.* VIII. idem traditur, ubi deſcribuntur diſtributiones Terræ Sanctæ XII. tribubus per ſortem & *Urim & Thummim*: nunquam enim per *Urim* & *Thummim* Summus Pontifex dicitur interrogaſſe niſi per Spiritum Sanctum, ſive attendendo ad Sp. Sanctum. לא נתחלקה אלא באורים ותומים שנ׳ על פי הגורל׳ כיצד׳ אליעזר מלובש באורים ותמים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי של שבטים וקלפי של תחומים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר זבולון עולה תחום עכו עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון בקלפי של תחומין בידו תחום עכו׳ וחוזר ומכוין ברוח הקדש ואומר נפתלי עולה תחום גינוסר עולה ׃ *Non diviſa fuit terra niſi per* Urim & Thummim, *ut dicitur* (*Numer.* XXVI.) per ſortem, *Quomodo id fiebat? Eleazer induebat Urim &* Thummim, *& Ioſua cum toto Iſraele ſtabat coram eo, cum urna tribuum, & urna limitum. Tunc attendit* (Pon-

(Pontifex Max.) *ad Spiritum Sanctum, & dixit Zabulon ascendet, & terminus Acho ascendet cum eo, conturbata urna tribuum extrahitur manu ejus terminus Acho. Iterum attendit ad* Spiritum Sanctum, *& dicit: Nephtali ascendet, & terminus Ginosar ascendet.* Ex hoc loco manifestissime patet Summum Pontificem responsa magis exspectasse a Spiritus Sancti virtute, & revelatione, quam ab ulla alia causa: Idem docetur in *Tanchuma* & alibi. Ideo & Rabbi Bechai ad Deuter. XXXIII. VIII. dicit; Sacerdotem, qui Vestitus erat *Vrim* & *Thummim*, simul etiam indutum esse Spiritu Sancto. Et Kimchius Judic. XX. היו משיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן ששואלין בו: *Edebant responsum necessarium auxilio Spiritus Sancti, qui fuit in Sacerdote, per quem interrogabant.* Sic & Rabi Levi ben Gerson, Abarbanel, Ramban, id est R. Moses filius Nachmani & alii docent *Vrim* & *Thummim* fuisse gradum Spiritus Sancti, inferiorem prophetia, superiorem filia vocis.

DCXLIII. Tradunt & alii, Spiritum Sanctum loquutum fuisse per *Vrim* & *Thummim* stante Tabernaculo; per *Prophetas* sub Templo primo, & per *filiam vocis*, id est per *vocem* cœlestem (qualis fortassis fuit illa vox quæ de cœlo audita est: *Hic est filius meus dilectus*, Matth. cap. III. vers. XVI.) sub Templo secundo. Maimonides *Kele Hammikd. cap.* X. etiam Summum Pontificem responsa dedisse per Spiritum Sanctum, quamvis credat lapides protuberasse simul & lucem edidisse. כיצר שואלין עומר הכהן ופניו לפני הארון והשואל מאחריו פניו לאחרי הכהן ואומר השואל אעלה ולא אעלה ואינו שואל בקול רם ולא מהרהר בלבו אלא בקול נמוך כמי שמתפלל בינו לבין עצמו ומיד רוח הקדש לובש את הכהן ומביט בחושן ורואה בו במראה הנבואה עלה או לא תעלה באותיות שבולטות מן החשן כנגד פניו:

Quomodo interrogant? Sacerdos stat facie versus Arcam, & interrogans a tergo, facie versus Sacerdotem. Tunc dicit interrogans, Ascendam? *aut* non ascendam? *Non interrogat alta voce, nec per nudam cogitationem in corde suo, sed voce submissa, quasi apud se oraret; atque sic confestim* Spiritu Sancto *induitur Sacerdos, & respicit in Pectorale & videt in eo per visionem propheticam,* ascende *aut* non ascende, *in literis quæ prominent ex Pectorali e regione faciei ejus.* Ecce magis est *visio prophetica*, illa revelatio, quam nuda literarum prominentia & splendor. Ridiculum esset si quis diceret Spiritum S. nihil aliud significare, quam artem literas lucentes componendi & legendi. Hoc suave quorundam Judæo-

Judæorum delirium eſt. Non male igitur Cornelius a Lapide in Exodum cap. XXVIII. *Urim non oraculum, ſed index erat oraculi & cum Scriptura dicit Deum per Vrim conſultum eſſe aut reſpondiſſe, id metonymice explicandum eſt; ut ſignificetur Deum reſpondiſſe per Sacerdotem, Rationali, in quo erat Vrim, indutum.* In eadem ſententia erat Doctiſſimus Rivetus in Exod. XXVIII. & alii, cum inter Reformatos tum inter Pontificios. Sane hanc opinionem nos ut maxime probabilem, Scripturæ Sacræ convenientiſſimam, & Deo digniſſimam, tenebimus, donec alius manifeſtis rationibus nos inde dimoveat.

DCXLIV. Interrogatio per *Vrim* & *Thummim* fiebat non ubique locorum, ſed in ſolo Templo, ubi Sacerdotes veſtimenta Sacra geſtandi jus habebant: de quo nos ſuo loco plura dicemus. Nec in omnibus locis Templi: Non enim interrogabat Summus Pontifex in Atrio coram toto populo, juxta magnum Altare holocauſtorum, nec etiam in Sancto Sanctorum, ſed in loco Sancto tantum: ita tamen ut faciem verteret verſus Arcam quæ erat in S. Sanctorum. Hoc videtur docere Moſes Exodi cap. XXVIII. verſu XXX. ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני יהוה ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני יהוה תמיד : *Et appones Pectorali judicii Vrim & Thummim, & erunt ſuper cor Aharonis, quum ingredietur coram Domino Et portabit Aron judicium filiorum Iſraelis ſuper cor ſuum, coram Domino jugiter.* Verum quidem eſt, hunc locum docere: Sacerdotem Summum geſtaſſe *Vrim* & *Thummim* in ſolo templo, & non alibi; ſed in qua parte templi non ſatis clare exprimitur. Certum etiam eſt, eum Pectorale cum reliquis omnibus veſtibus aureis geſtaſſe, & in Atrio & in loco Sancto, quotidie; non autem in S. Sanctorum, cum locum iſtum non fuerit ingreſſus niſi ſemel in anno, ſcilicet X. menſis Tiſri, magno die expiationis, quo die omnia veſtimenta aurea, ideoque Pectorale deponere debebat, ut ſe albis veſtibus veſtiret, ut docetur Levit. XVI. Deinde Moſes in iſto loco non dicit expreſſis verbis S. Pontificem intrare coram Deo, ut conſuleret Deum per *Vrim* & *Thummim*, ſed de munere Sacerdotali quotidiano verba illa intelligi poſſunt. Nihilominus a quibuſdam de oraculis intelliguntur. Volunt enim Judæi S. Pontificem interrogaſſe coram Arca Dei, id eſt facie verſa verſus Arcam, atque id in loco Sancto. כיצד שואלין השואל פניו כלפי נשאל

והנשאל פניו כלפי שכינה השואל אומר ארדוף אחרי הגדוד הזה והנשאל אומר כה אומר ה׳ עלה ותצליח׃ *Quomodo interrogant? Is qui interrogat* (Rex aut alius quis) *faciem vertit versus eum qui interrogatur.* (Sacerdotem) *Et is qui interrogatur faciem vertit versus præsentiam Dei.* (Arcam) *Interrogans dicit: an persequar has turmas? & is qui interrogatur respondet: Sic dixit Dominus, ascende prosperabis.* Eadem fere iisdem verbis tradit Maimonides *Hil. Kele Hammikd. cap.* x. quem locum modo allegavimus, paragrapho præcedenti. In *Ialkut* eadem quoque leguntur.

DCXLV. Vehementer ergo deceptus est Epiphanius in *libello de duodecim lapidibus*, quem locum supra parahrapho DCXXVIII. allegavimus, ubi expressis verbis docet, Summum Pontificem ingressum fuisse εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων *in S. Sanctorum*, cum *Adamante*, quem putat fuisse *Urim* & *Thummim*; unde patet: eum credidisse interrogationem factam fuisse in ipso adyto, sive Sancto Sanctorum, In eodem errore versantur multi alii viri doctrina graves, & antiquitate venerandi, quemadmodum suo loco docebimus, ubi de vestium Sacrarum usu disserendum erit. Sed hic silentio præterire non possum, doctissimum Buxtorfium ipsum, in Judæorum sapientia versatissimum, eoque nomine de Republica literaria optime meritum, etiam hic dormitasse, cum dixerit, in Sancto Sanctorum Pontificem Summum interrogasse per *Urim* & *Thummim*. Vide ejus Historiam de *Urim* & *Thummim*, *cap.* III *Quod*, inquit, *Sacerdotis Summi tantum hoc munus fuerit, patet ex supra dictis locis Scripturæ, ubi ejus tantum fit mentio, tum etiam ex praxi observata; tum insuper ex hac ratione, quod solus Sacerdos Summus Sanctum Sanctorum ingredi, & coram arca ministrare, & cultum Sacrum peragere potuerit.* Eadem corda aberravit capite I. ubi versum XXX. capitis XXVIII. Exod. allegat, atque locum, in quem ingressus est Summus Pontifex, cum *Urim* & *Thummim* intelligi vult de sancto sanctorum. Fatemur sane solum Sacerdotem Magnum *Sanctum Sanctorum* ingredi potuisse, sed deceptus est doctissimus vir, quod putaverit eum cum *Urim* & *Thummim*, locum istum ingressum esse. Vir eruditus lapsus videtur, eo quod dicatur consuluisse coram Arca, facie eo versa; quasi opus fuisset ut adyta intraret. Hoc enim stando in loco Sancto fieri poterat, facie versa ad Arcam.

DCXLVI. Ex omnibus quæ jam a nobis dicta sunt, satis manife-

nifesto constare puto, solos Pontifices, & quidem Summum, oracula interrogasse per *Urim* & *Thummim*. Nam is solus sacro vestitu ornatus erat & præter eum nullus alius, ut si forte זר id est ex vulgo aliquis eo uti voluisset, magnum piaculum commisisset, ut alibi docuimus. Sane quotquot extant exempla consulti oraculi per *Urim* & *Thummim*, illa omnia nos docent oracula semper consulta fuisse per Summum Pontificem, ut videre est Num. XXVII. XXI. ubi legimus *Iosuam stetisse coram Eleazare Sacerdote*, & I. Sam. XXX. VII. ubi ipse David consuluit per Abjatharem S. Pontif. Sic & alibi. Errant itaque, mea sententia ii, qui contendunt reliquos Sacerdotes, præsertim Reges idem jus habuisse, quod habuit Summus Pontifex.

DCXLVII. Doctissimus quidem Spencerus utrumque probare conatur, in suo opere de *Urim & Thummim cap.* VI. *sect.* II. Apud totam Pontificum turbam jus fuisse oraculum nonnunquam consulendi; quod probari putat Numer, XXXI. VI. ubi legimus Phineazum, patre nondum defuncto, ad bellum contra Midianitas prodiisse in manu gestantem כלו הקדש *vasa sancta*, quod de *Ephodo* & *Pectorali*, adeoque de *Urim* & *Thummim* vult intelligi; eo magis hoc sensu accipi existimat; quod Jonathan id explicet de *Urim & Thummim, ad interrogandum per ea.* Deinde quod & Micha Judic. XVII. V. *Theraphim* habuerit & consuluerit. Tandem quod R. Levi Ben Gerson I. Sam. XXVIII. vers. VI. hanc dederit rationem, cur Deus Saulo per *Urim* non responderit: *quia non fuit ibi Sacerdos aliquis Spiritus* S. *capax, qui interrogaret per Urim: eo quod Saul internecioni dedisset urbem Nobem, in qua fuerunt Sacerdotes præstantissimi; & quicunque erepti fuerunt, essent cum Davide.* Sed hæc argumenta facili negotio refelli possunt. Quantum igitur ad primum. Verum quidem est, Jarchium per כלי הקדש *vasa Sancta*, intelligere *Urim & coronam auream.* Nec etiam negari potest totam sacram supellectilem, immo ipsa etiam Sacra vestimenta, nonnunquam ita vocari; inde tamen non sequitur in hoc loco ita accipiendum esse. Mitto jam fabulas ad quas eodem loci recurrit Jarchius: Bileamum Regesque Madianitarum aufugisse & cecidisse cum Magis, quum coronam auream, cui nomen יהוה inscriptum erat, viderent, quæ ex *Rabboth Bemidbar*, aliisque illius furfuris commentariis hausit. Certum est, istum locum ab omnibus Judæis ita non exponi: cum Aben

Ezra הארון *Arcam* potius intelligi voluerit per *vaſa* iſta *Sacra:* in qua ſententia cum multis Chriſtianis ipſe etiam Calvinus reperitur. Sane non hac ſola vice *Arca* in Bellum deducta eſſet, quod 1. Samuel. cap. IV. & Joſuæ cap. VI. & alibi conſtat. Sed quid opus eſt illud de Arca, aut etiam de *Urim* exponi, cum ipſe textus exprimat qualia vaſa tulerit? talia ſcilicet quæ in manu geſtare ſolebant, nempe τὰ חצצרות *tubas*, quibus maxime in bello uti ſolebant, ſed præſertim in ſacris, & caſu aliquo extraordinario, ut in obſidione urbis Jericho factum eſt. Nollem tamen contradicere iis, qui Arcam quoque intelligi volunt. Tolerabilior eorum ſaltem eſt opinio, qui id ſtatuunt. De *Micha* ſupra verba fecimus, ubi ſatis conſtat, illius exemplum hic plane eſſe ἄτοπον. Sane ſi R. Levi *Ben Gerſon* vel maxime dixiſſet, omnes Sacerdotes habuiſſe jus illud Pectorale induendi & oraculum conſulendi, nulla tamen neceſſitas nos cogeret, ut hoc crederemus. At hoc non dixit. Adfert tantum rationem cur nullus ibi fuerit Sacerdos Spiritus S. capax: ſcilicet propter horrendam lanienam, qua in Sacerdotes graſſatus fuerat Saulus, in urbe Nobienſi. Quis unquam inde exterebraſſet hunc ſenſum: omnes aut ſaltem plurimos Sacerdotes minores, *Urim* veſtitos fuiſſe, & oraculum conſuluiſſe? Proculdubio doctiſſimus Judæus reſpexit ad Summum Sacerdotem; quaſi dixiſſet nullum fuiſſe Summum Pontificem apud Saulem Spiritu Sancto donatum. Sed utrum ipſe Rabbi Gerſonius veram rationem dederit, jam non anquiro. Saltem mihi non videtur. Quid quid alii dicant, Reliquos Sacerdotes, præter Summum Pontificem, unquam oracula rogaſſe per *Urim* & *Thummim*, hiſce rationibus, nec ullis aliis hactenus mihi cognitis, unquam inducar ut credam.

DCXLVIII. Idem plane de Regibus & Iſraelitarum Principibus judico. Reges jus habuiſſe Ephod & *Urim* veſtiendi, & per ea Summum Numen interrogandi, docet doctiſſimus Cunæus *de Repub. Hebr. lib.* I. *cap.* XIV. Et quidem ſuæ opinioni firmandæ adfert verba quæ exſtant 1 Sam. XXX. verſ. VII. ויגש אביתר את האפוד אל דוד׃ quæ vult ita verti; *Et induit Abjathar Ephodo Davidem.* Adeoque Davidem per Urim Deum conſuluiſſe contendit. Huic argumento alia addidit Doctiſſimus Spencerus loco modo a nobis allegato. Primo *Saulem* ſcilicet Dei URIM in perſona propria conſuluiſſe. 1 Sam. XXVIII. VI. Deinde

inde Reges etiam Ethnicorum, etsi alias per Sacerdotes oraculum adirent, nonnunquam tamen Deos consuluisse; quemadmodum Regem Babylonis consilium a *Theraphim* de regni dubiis quæsivisse legimus, Ezech. xxi. xxi. Simili privilegio & Regem Israelis gavisum fuisse, conjicit. Sed fallitur doctissimus Cunæus: Nam si vel maxime verba illa male reddita essent ab interpretibus, verum tamen sensum eos assequutos fuisse dubitandum non est. Sed ab ipso doctissimo viro pejus esse reddita, non vereor dicere. Non enim significant Abjatharem Ephodo induisse Davidem; sed tantum Abjatharem ad Davidem attulisse Ephodum cum *Vrim*, ut numen consuleret. Verba illa Davidis הגישה נא לי האפוד non significant: *applica quæso mihi Ephodum*: Sed *affer mihi Ephodum*; sive adfer *pro me*, *mea causa*. Deinceps quando addit: ויגש אביתר את האפוד אל דוד id a doctissimo viro male vertitur: *& induit Abjathar Davidi Ephodum*: cum verti debeat: *Et attulit Abjathar Davidi* (id est, Davidis causa) *Ephodum*: ut scilicet oraculum ipse pro Davide consuleret. Quid opus itaque ut dicamus, ipsum Davidem amicuisse Ephodum, & oraculum consuluisse? Nunquam legi verbum נגש vel in hiphil הגיש significare *vestire*, quemadmodum significat *accedere*, *afferre*, & *adducere*, quo verbo etiam usus est Saulus 1 Sam. xiv. xviii. ubi Arcam adduci voluit per Achiiam: הגישה ארון *adduc Arcam*.

DCXLIX. Quam autem rationem habuerit doctissimus Spencerus, ut crederet Saulem in propria persona consuluisse URIM, ego plane ignoro. Saltem id ex 1 Sam. cap. xxviii. vers. vi. neutiquam probari potest: cum ibi loci nihil aliud dicatur: nisi quod Deus ad interrogationes Saulis *non responderit*, *nec per somnia*, *nec per Vrim*, *nec per Prophetas*. Saulem interrogasse Deum, ex hoc loco quidem constat: sed quo modo interrogaverit, non dicitur. Sed sumamus eum per Urim interrogasse, proculdubio illud profano ritu fecit; non quidem in propria persona, sed per aliquem Sacerdotem, qui adhuc illius partibus addictus erat (nam credibile non est, omnes omnino Sacerdotes ab eo defecisse) & cui fortassis in præmium impietatis & profanationis Summum Pontificatum promiserat, prout ejusmodi mancipia tyrannis operam suam facile locant, &, ut Principum gratiam captarent, eaque via ad altiora ascenderent, Patriam, Libertatem, Religio-

nem omniaque intrepidi produnt. Tamen credibile non eſt eum conſuluiſſe per verum *Urim*, cum illud fuerit in poteſtate Abjatharis, Veri Pontificis Maximi, qui jam ad Davidem aufugerat. 1 Sam. xxiii. Quod autem hunc nodum ſolvere velit doctiſſimus Spencerus, dicendo: *vel plura fuiſſe inſtrumenta ejuſdem nominis & figuræ, quibus in oraculis eliciendis Sacerdotes uterentur; vel Saulem per* Theraphim *Deum (titulo tamen* Urim) *interrogaſſe*, illud non eſt ſolvere, ſed diſcindere & deſtruere nodum; cum nuſquam legamus plura ejuſmodi inſtrumenta fuiſſe, præter ſolum Pectorale Summi Pontificis; niſi iſtam licentiam uſurpare velimus comminiſcendi, & chartis illiniendi quicquid in buccam venerit. Nec probari poteſt Saulem, (ut contendit vir doctiſſimus) ejuſmodi ſimulachra habuiſſe, *Theraphim* Davidis uxori (quæ ſcil. filia Saulis erat) non defuiſſe 1 Sam. xix. xiii. cum illud ſimulachrum non fuerit parvula aliqua imaguncula, quæ Pectorali tanquam marſupio indi vult doctiſſimus vir; ſed imago quædam magna quæ hominem mentiri poſſet, ideoque lecto facilius quam Pectorali continebatur. At ſi vel maxime ejuſmodi *Theraphim* habuerit, quibus uſus eſt *Micha* & *Danitæ*, ut per ea reſponſa peteret, non tamen per *Urim* a Deo inſtitutum interrogaſſet, & non minus quam ipſe Micha & Danitæ etiam peccaſſet. Reliqua argumenta quæ addit doctiſſimus vir: Ethnicorum Reges etiam a *Theraphim* quæſiviſſe, ut Regem Babyloniæ feciſſe docet Ezech. xxi. xxi. & nullum incommodum inde Religionem paſſam fuiſſe; immo aliquid factum eſſe, modo extraordinario, quemadmodum conſtat Davidem cum ſuis comediſſe *panes propoſitionum*, cum tamen ſoli Sacerdotes eos comedere debuerint; illa plane non perſuadent, ut credamus Regibus conceſſum fuiſſe ut interrogarent per *Urim* & *Thummim:* ideo non minus certum eſt, illud fuiſſe officium ſolius Pontificis Maximi. Sed & ipſe doctiſſimus Spencerus tandem hanc quæſtionem in medio relinquit, nihilque certi audet determinare, ſuis met ipſis argumentis diffidens.

DCL. Non autem pro quolibet oraculum conſuli ſolebat: ſed pro Rege, pro Principe, pro Præſide Synedrii, aut pro alio aliquo dignitate & auctoritate conſpicuo viro inter Iſraelitas, & in rebus quidem arduis, ubi de bello, de pace, de Religione, de Patria, de Rege, & toto populo agitur. Exſertis verbis hoc docent Gemarici *Maſſechet Joma cap.* vii. אין שואלין אלא למלך׃ מנא חני

הני מילי אמר רבי אבהי דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים וגו׳ הוא זה מלך וכל ישראל אתו זה משוח מלחמה וכל העדה זו סנהדרי׃ *Non interrogabant* (per Urim) *nisi pro Rege. Unde hoc habemus? Dixit doctor Abhu, quia Scriptura dicit* (Numer. XXVII. XXI.) Et ille coram Eleazare Sacerdote ſtabit, & interrogabit eum de judicio Urim. Ille, *ſignificat* Regem. Et totus Iſrael cum eo, *ſignificat* unctum ad bellum. Et totus cœtus, *denotat* Synedrium. vide etiam Maimonidam *Hilch Kele Hammickd. cap.* X. ubi eadem fere repetit. Non male etiam a quibuſdam obſervatum eſt, non niſi pro toto populo interrogandum fuiſſe, cum omnes tribus Pectorali inſculptæ fuerint.

DCLI. Quemadmodum non ſolebant interrogare pro aliquo homine privato, ſed pro Rege, pro Principe & pro toto cœtu tantum, ſic etiam non interrogabant oraculum ob res leves & nullius momenti, ſed propter res magni ponderis, quæ Regem, quæ Principem aliquem virum, quæ Religionem, bonumque publicum ſpectarent: quod optime etiam animadvertit Abarbanel Exodi XXVIII, & alibi צריך שתהיה השאלה עצה בדבר כולל לכל העם ולא ישאל על דבר פרטי לאיש מן האנשים׃ *Oportet ut interrogatio ſit conſilium, quod ſpectat negotium publicum totius populi, non de re particulari & alicujus privati.*

DCLII. Tandem non interrogabantur etiam de duabus rebus ſimul, nec inverſo ordine; aut ſi id factum eſſet, reſpondebatur tantum ad unam quæſtionem, & quidem ordine. Gemara Hieroſolymitana. Codice. *Ioma capite* VII. ואין נשאלין שתי שאלות באחת אם נשאלו אית תניי תני משיבו על הראשונה ואית משיבו על השניה ואית תניי תני משיבו על השנייה ואינו משיבו על הראשונה׃ ואית תניי תני אינו משיבו לא על הראשונה ולא על השניה׃ מאן דאמר משיבו על הראשונה ולא משיבו על השנייה מן הדא ויאמר דוד יי׳ אלהי ישראל וגו׳ היסגירוני בעלי קעילה בידו וגו׳ הירד שאול׳ דוד לא שאל כהונן לא צורכא אלא הירד שאול ואם ירד היסגרוני בעלי קעילה בידו׃ מאן דאמר משיבו על השנייה ואינו משיבו על הראשונה מן הדא ויאמר דוד היסגירוני בעלי קעילה אותי וגו׳ מאן דאמר אינו משיבו לא על הראשונה ולא על האחרונה וישאל דוד ביי׳ לאמר ארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו׳ דוד בקש עליה רחמים ה׳ אלהי ישראל הגד נא לעבדך׳ תדע לך שהרי שתים שאל והשיבו שלש ויאמר רדוף כי השג תשיג ונצל תציל׃ *Non interrogabantur duæ quæſtiones ſimul tanquam una: Sunt qui dicant, ſi id factum eſt, reſponſum fuiſſe tantum ad priorem & non ad poſteriorem; Alii dicunt*

cunt, responsum fuisse ad posteriorem, non ad priorem; Alii, nec ad priorem nec ad posteriorem responsum fuisse. Is qui dicit responsum fuisse ad priorem non ad posteriorem, nititur eo quod dicitur de Davide (1 Sam. XXIII. X. XI.) Dixit David, Domine Deus Israel &c. An tradent me viri Kehilæ in manum ejus? An descendet Saul? *David non interrogavit, ut oportebat: Sed (debuisset dicere)* an descendet Saul? & si descendit, an tradent me viri Kehilæ in manum ejus? *Is qui dicit responsum fuisse ad secundam quæstionem non ad primam, illud inde habet;* dixit David, An tradent me viri Kehilæ, & eos qui sunt mecum? &c. *Qui dicit non responsum fuisse nec ad priorem nec ad posteriorem quæstionem, id habet ex eo quod dicitur* (1 Sam. XXX. VIII.) David interrogavit Deum Dominum Israelis; indica quæso servo tuo. *Inde disces quod fuerint duæ quæstiones, sed responsio triplex.* Persequere; Nam omnino attinges, & plane liberabis. Idem docent Gemarici in Talmude Babylonico, eodem loci. *Non interrogant duas res tanquam unam: aut si interrogant non respondetur nisi ad unam, & quidem ad primam: ut dicitur,* An tradent me viri Kehilæ in manus ejus? An descendet Saul &c. Et dixit Deus: Omnino descendet. *Sed ecce dixisti, quod non respondeatur nisi ad primam. (quæstionem) (hæc difficultas solvitur si dicamus) David interrogavit præter ordinem, sed ordine ei responsum esse. Constat itaque, quod si quis interroget non ordine, eum iterum rogare ordine; ut dicitur:* An tradent me viri Kehilæ, me & viros qui sunt mecum in manus Saulis? *Et respondit Deus:* Tradent. *Si tamen necessitas requirat, ut interrogent duas res; respondetur ad duas; ut dicitur:* Et interrogavit David Deum dicens: An persequar istam turmam? An eam attingam? *Et respondit Deus:* Persequere; omnino attinges, & plane liberabis.

Hæc de *Urim & Thummim sufficiant.* Plura si quis scire desideret, adeat auctores, qui materiam istam pertractarunt, quorum plurimam partem & præcipuos allegavimus.

Cap. XXI.

DE מצנפת TIARA

מצנפת S. Pontificis. De hoc multa jam dicta sunt cap. IV. *hujus libri. Forma* ꝫ Mitznephet. *Magna differentia inter Pileum S. Pontif. & reliquorum Sacerdotum pileos, secundum Iosephum Pontifex Max. quo sensu habuerit pileum consutum, & hyacinthino variatum?* מגבעות *altus.* מצנפת *latior & magis diffusus circa tempora. Maimonides allegatur. Et male contradicitur a Rabbi Abraham filio Davidis. Aben Ezræ Expositio. Migbaoth Iudæis Germanis* Ein Hoer hut. *Cunæi error circa mentem Abraham filii Davidis. Tabula Summi Pontificis pileum exhibens.*

DCLIII. HUc usque egimus de Pectorali; sequitur מצנפת *Mitznephet*, sive *Tiara* Summi Pontificis.

De Tiara jam multa diximus Capite quarto hujus libri, ubi de מגבעות id est *Pileo* totius Sacerdotum turbæ. Ostendimus ibi utrumque capitis tegumentum, cum omnium Sacerdotum *Migbaoth*, tum Summi Pontificis *Mitznephet* fuisse fascias XVI. cubitos longas, ex subtilissima & albissima bysso. Ostendimus etiam ideo utrumque dici *Mitznephet*, a verbo צנף *Zanaph*, *obvolvere*, quia utrumque fit per multas plicaturas & involucra in orbem convoluta.

DCLIV. Quæstio unica hic tantum restat, de forma scilicet ꝫ *Mitznephet* summi Pontificis, & quomodo a reliquorum Sacerdotum *Migbaoth* differat.

Si Josepho credimus, magna sane erit differentia inter utrumque. Is enim *lib.* III. *Antiq. cap.* VIII. docet: Summum Pontificem habuisse pileum, qualem & cæteri Sacerdotes, sed super illum extitisse alium pileum consutilem ex hyacintho variatum. πῖλος ἦν μὲν ὁ καὶ πρότερον αὐτῷ παραπλησίως εἰργασμένος τοῖς πᾶσιν ἱερεῦσιν ὑπὲρ αὐτὸν ἦν συνερραμμένος ἕτερος ἐξ ὑακίνθου πεποικιλμένος. *Pileus ei erat admodum similis priori illi, qualem reliqui omnes Sacerdotes habebant. Super quem alius erat consutus, & hyacintho variatus.*

Duo hic ſunt notanda. Primo S. Pontif. habuiſſe pileum qualem reliqui Sacerdotes geſtabant. Deinde huic pileo alium conſutum & hyacintho variatum impoſitum fuiſſe. S. Pontificis pileum fuiſſe ſimilem pileo reliquorum Sacerdotum, jam plus ſatis probavimus. Sed eum alium præterea habuiſſe pileum *conſutilem*, & quidem *hyacintho variatum*, nemo quod ſciam, præter Joſephum unquam dixit. Sane reliqui Judæorum doctores non conſentiunt. Nec ego induci poſſum ut id credam, cum Moſes ne γρῦ quidem de ejuſmodi conſutili & *hyacintho variato* pileo habeat. Deinde hoc modo novem habuiſſet veſtimenta, quod contra legem factum fuiſſet, non minus ac ſi aliqua veſte caruiſſet, quod pluribus probavimus libro I. cap. II. & III. vehementer igitur erravit magnus Joſephus: aut dicendum erit, verba ejus eſſe admodum corrupta, aut non eſſe illius verba, ſed textui ab aliquo ſciolo infarcta. Fortaſſis Joſephus, aut quisquis ille ſit, qui verba illa addidit, mentionem fecit de hyacintho, quia *Lamina aurea* vitta hyacinthina capiti alligata erat, ut docet Moſes Exodi cap. XXVIII. verſu XXXVI. Cum autem *Lamina* iſta triplici vitta alligata fuerit fronti, ita quidem ut totum caput, aut, ſi mavis, totam tiaram, & circa tempora, & in occipite & in vertice cingeret, ut vult Jarchius, non adeo mirum eſſet, ſi aliquis diceret *mitram* hyacintho tectam fuiſſe. Sed de hac vitta hyacinthina nos plura capite ſequenti, ubi de ציץ *Lamina* agendum erit.

DCLV. Maxima pars Hebræorum doctorum diſcrimen inter *Migbaoth* omnium Sacerdotum, & *Mitznephet* Summi Pontificis, in hoc putant conſiſtere; quod, uti docent, *Migbaoth* capiti profundius imponeretur pauloque altior eſſet quam caput, ſuperne mucronem exiens, inſtar galeæ, aut noſtrorum pileorum nocturnorum; ſed *Mitznephet* frontem vix tegeret, inſtar dimidiatæ ſphæræ, magis od formam capitis aptatus, depreſſior & magis humilis quam *Migbaoth*, ſed latior, circa tempora etiam ampliori mole diffuſus fere inſtar alicujus rotæ. Ita ſane mihi occurrit totum iſtud diſcrimen, quoties lego verba Maimonidis *Kele Hammikd. cap.* VIII. מצנפת, inquit, האמורה באהרון היא המגבעת האמורה בבניו. אלא שכהן גדול צונף בה כמי שלופף של השבר׳ ובניו צונפין בה ככובע ולפכך נקראת מגבעות: *Et tiara, de qua mentio fit, ubi de Pontifice Maximo agitur, eadem eſt, quæ reliquorum Sacerdotum: niſi quod*

quod Summus Pontifex ea involvat (caput,) *inſtar alicujus membri fracti: ſed illius filii* (i. e. Sacerdotes minores) *involvunt inſtar galea.* Scilicet *Tiara* S. Pontificis non in altum nec oblonga ſuis involucris formabatur; ſed involucrum involucro imponebatur in orbem circa caput tantum, ut eo non altius ſurgeret, eodem modo quo vulnus aut membrum fractum ligari linteoque obvolvi ſolet in eo loco tantum ubi eſt vulnus, & variis quidem involucris ſibi impoſitis. At *pileus* reliquorum Sacerdotum alia forma ſuis plicaturis & involucris componebatur, ita ſcilicet ut non tantum tempora cingeret, ſed ut paulatim in altum ſurgeret, itaque involucra ſibi eodem modo non incumbebant, ſed parum a ſe diſcedebant. Rabbi Abraham filius Davidis, ibi in ſuis notis, Maimonidæ contradicere videtur: ſed revera, etſi velit, non contradicit אני אומר, inquit, אין מעשהו של זה כמעשהו של זה מצנפת ארוך הרבה וכורך אותו כריכות הרבה בכריכות הישמעלים אבל שעשהו המגבעות כעין הכובעין שלנו הדין מלמעלה והן קצרים: *Ego dico alterum* (pileum) *alteri non eſſe ſimilem. Mitznephet valde longum erat, & convolutum multis involucris, inſtar involucrorum Iſmaelitarum* (id eſt inſtar pileorum Turcarum) *At opus Migbaoth erat inſtar noſtrorum pileorum, ſcilicet acuti ſuperne & breviores erant.* Hæc revera non contradicunt Maimonidæ, niſi voluerit Rabbi Abraham pileos minorum Sacerdotum non fuiſſe compoſitos ex longa aliqua faſcia, ſed inſtar noſtrorum pileorum abſque involucris & plicaturis caput cinxiſſe. Si autem hæc illius mens fuit, deceptus eſt vehementiſſime Rabbi Abraham. Quid quid eſt, quoad formam non differunt Maimonides & Rabbi Abraham.

DCLVI. In eadem ſententia etiam eſt Aben Ezra ad Ex. cap. XXVIII.

אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על ראש שיכסו הראש והם גבוהים׃ והמצנפת היא בגד דק ארוך צנוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שיש בראש הנשים באלה המקומות כי בארץ ישמעל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובנארד המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה׃

Migbaoth *non eſt ſimilis* τῷ Mitznephet; *ſed eſt ſimilis illis* (pileis) *quos viri capiti imponunt in hiſce regionibus, ad tegendum caput, & ſunt quidem alti.* (ſcilicet inſtar noſtrorum pileorum nocturnorum qui ſuperne ſunt leviter acuminati) Sed Mitznephet *eſt veſtis tenuis & longa,* (eſt longa tela aut faſcia) *voluta circa caput tantum, aliquomodo ſimilis iſtiuſmodi* Mitznephet, *quo fœminæ caput ſolent tegere*

gere in his regionibus, ut in Germania & alibi, ubi Judæorum fœminæ multis linteis capita ſolent circumvolvere, ut fere Turcarum pileus videretur) *Nam in terra Iſmaelitarum* (Turcarum aut Arabum) *& in Hiſpania, Aphrica, Ægypto, Babyloniis & Bagdadi* Mitznephet *geſtatur in capite virorum honoratiorum, non autem imponitur capiti mulierum.* Eadem occurrunt apud Rabbi Levi Barſelonitam, præcepto XCIX. Manifeſtum igitur eſt pileum minorum Sacerdotum paulo altiorem fuiſſe; ideo & ad hunc uſque diem Judæi Germani *Migbaoth* ſolent vertere ein hohen Hut/ *pileum altum*: Summi autem Pontificis tiaram fuiſſe depreſſiorem, & majori mole circa tempora multis involucris obvolutam. Non bene igitur intellexit *Abrahamum filium Davidis* ad Maimonidam *Kele Hammikd. cap.* VIII. doctiſſimus Cunæus de *Repub. Hebr. l.* II. *cap.* II. ubi dicit eum docuiſſe Pontificum (vult dicere Summi Pontificis) infulas longe altiores fuiſſe pileis reliquorum Sacerdotum. Hoc ſane non dixit Abrahamus filius Davidis, ſed tantum *Mitznephet* Summi Sacerdotis longiorem fuiſſe telam, qua caput ejus involvebatur: quamvis tamen & ipſe doctiſſimus Abrahamus erret, cum utrumque & Summi Sacerdotis Tiara, & reliquorum pontificum pileus longa & quidem XVI. ulnarum faſcia fuerit: ſed diverſa tantum forma plicata & convoluta.

Ut autem clarius conſtaret cujus nam figuræ fuerit *Mitznephet*, eam hac tabula lectori exhibere operæ pretium exiſtimavi.

EXPLICATIO TABULÆ.

A. Ipſum מצנפת ſive *Tiara* S. Pontificis capiti impoſita.

B. B. B. Vittæ & nodus in occipitio, ubi Tiara aſtringitur.

Faſcia ex qua hæc Tiara compoſita erat, depicta eſt cap. IV.

A
B
B
B

CAP. XXII.

DE ציץ LAMINA, SIVE DE CORONA AUREA,

ציץ *Octavum & ultimum vestimentum. Variæ versiones* πέταλον, ציצא عصابة. נזר & ציץ נזר *varia loca Script.* ἀφόρισμα. ציץ · נזיר *flos. Sic dicta corona Sacra ab ornamento.* varia *loca Scripturæ. Materia coronæ varia.* Aurum *præcipua. Corona S. lamina tenuissima* πέταλον, blatteum. Ein blat, πετάλεα φύλλα. טס bracteola. *Ejusmodi coronæ tenues apud veteres notæ. Varii auctores. S. coronæ longitudo & latitudo.* Baen, Barean. *Vulcanius notatus.* Baen *vox Belgica.* **Band.** *Varii auctores. Figura coronæ secundum Iosephum.* Calyculi hyosciani. *Corona S. instar floris aperti.* τελεσοιχία *Iosephi. Vilalpandus, Frisius & Arnold. Andilliensis notati. Iosephus explicatur. Gelenii versio. S. Corona frontem cingit. occipitio stringitur. Corona triplex Pontificis Romani. Triplex Iudæorum Corona.* Sacerdotii, *Regis, & Legis.* כתר Kether. *Inde Cidaris, Iosephus tentatus. Cum reliquis Iudæis conciliatur. Titulus coronæ.* Sanctitas Jehovæ *Quot lineis scribantur. Superstitiosa veneratio nominis* יהוה. *Litteræ istæ utrum protuberantes?* Cizelé. **Gedzeeben.** *Abarbanel.* פתוחי חתם *Litteræ* קדש ליהוה *an puncta habuerint? Ethnicos in coronis habuisse imagines. Et titulos. Apocal.* XVII. V. *Mulier in fronte gerebat nomen* μυστήριον. *In Corona Pontificis Romani* Mysterium. *Mutatur a Iulio secundo. Scaliger allegatus* ὄνομα, השם יהוה Nomen. *Imagines in annulis, in amuletis, aliaque superstitiosa multa apud Gentilis. Cui loco corona alligetur? Bibliorum picturæ. Philo Iudæus, Iosephus, Talmudici.* Corona super tiaram, *quo sensu dicatur a Mose? Pontif. Max. an gestaverit phylacteria inter coronam & pileos?* מצח *Chald.* בית עינוהי *Apocal.* XVII. V. *Corona* ἐπὶ τὸ μέτωπον. *Syrus* ܘܟܠܝܠܐ ܥܠ [illegible] *Phylacteria utrum supra coronam an infra? Utrum nulla phylacteria?* על super *quid Iarchio? corona alligabatur*

vittis

vittis hyacinthinis. Quot vittæ. Coronæ foramina in quibus fuerunt vittæ. *S. Pontif. tiara hyacinthino πεποικιλμένη. Quo sensu hoc dicatur? Iarchii expositio. Ejus locus emendatus. Tabula coronam repræsentans. Explicatio tabulæ. Cur Pontif. Max. coronatus?* עון הקדשים *quid? Expositio Gemaræ. Corona Symbolum Christi. Formula Talmudica* מרצה הציץ. *Ethnicorum Sacerdotes coronas gestasse. Quare? Varii auctores. Corona antiquitus ornamenta militaria & Sacerdotalia. Alelexander Syriæ Rex Summo Pontifici Ionathani misit coronam auream. Allegatur Reinesius ad inscriptiones.*

DCLVII. OCtavum & ultimum vestimentum est ציץ *Zitz.* Extat Exodi cap. XXVIII. versu XXXVI. & XXXIX. vers XXX. & Levit VIII. IX.

Septuaginta habent πέταλον. Philo Judæus de vita Mosis lib. III. πέταλον χρυσοῦν. vulgatus *Laminam.* Josephus *Antiq. lib.* V. *cap.* XV. χρυσοῦν στέφανον *auream coronam.* Chaldæus ציצא. Arabs عصابة quod significat *vinculum*, fasciam, vittam, aut omne id, quo aliquid ligatur aut cingitur, a verbo عصب *circumdedit*, *cinxit*; unde & *cidarim* sive coronam notat. Belgæ **Een plaette.** Lutherus ein stirn blat: quasi diceret *Laminam frontalem.*

DCLVIII. Nonnunquam etiam נזר *Nezer* vocatur, ut Exodi XXIV. VI. quæ vox significat coronam, uti videre est II. Samuelis I. X. II Reg. XI. XII. & alibi. Ideo & ציץ נזר ut Exodi XXXIX. XXX. & Levit. VIII. IX. quasi diceres *Laminam coronæ*; quamvis Septuag. habeant ἀφόρισμα & καθηγιασμένον, scilicet a radice נזר *seperavit*: unde & נזיר Nazaræus *Deo sacratus*, ὁ καθηγιασμένος. Igitur *Zitz*, ut ut *lamina* tantum fuerit, nihilominus optimo jure *Corona* dicitur; quod frontem cingat, prout apud Græcos & Latinos omne id quod frontem cingit solet dici στέφανος, aut *corona*. Non male Philo *Lib.* III. *de vita Mosis* ὡσανεὶ στέφανος *quasi corona*. Bene etiam a Josepho *Antiq. lib.* V. *cap.* XV. στέφανος *corona* vocatur.

DCLIX. Si originem vocis respiciamus; ציץ videtur significare florem a verbo ציץ *Zitz floruit*, qualem significationem habet Ezech. VII. X. Psalmo CIII. XV. Jobi cap. XIV. II. & alibi sæpius. Atque

que ſic diceretur a forma & ornamento, ideo quod florem repræſentet, ut poſtea clarius patebit. Sed omne id quod alteri eſt ornamento; quod ex alia re dependet, aut quod ſua eminentia conſpicuum eſt, videtur exprimi vocabulo ציץ. Ideo & יציץ *Conſpicuum eſſe* vertitur ab interpretibus, Pſalmo cxxxii. xvi. Et Jeremiæ xlviii. ix. ציץ ſumitur pro *ala* aut *penna*; & ציצית pro *peniculamentis*, ſive fimbriis. Numer. xv. xxxix.

DCLX. Materia hujus coronæ erat aurum. Ideo ציץ זהב *lamina aurea* dicitur. Hæc quidem communiſſima eſt materia coronarum Regum & Principum, immo & Sacerdotum. Ex varia tamen materia coronæ olim fieri ſolebant. Ex gramine, ex lauro, ex floribus. ex foliis, frondibus; Ex ſpicis, hedera, ex quercu, ex olea, & ejuſmodi rebus aliis. De quibus vide *Paſchalium de Coronis lib.* iv. *cap.* xiii. & ſequentibus. De vario genere auri in rebus ſacris, egimus lib. i. cap. x. Hanc S. Pontificis coronam ex optimo pretioſiſſimoque auro fuiſſe, dubitandum non eſt. Hanc ob cauſam vocatur non tantum AURUM, ſed זהב טהור AURUM PURUM, quod etiam obſervatum eſt ab Abarbanelio.

DCLXI. Figura hujus Coronæ non ſatis clare exprimitur in S. Scriptura. Nihil aliud erat quam lamina tenuiſſima, ab una aure uſque ad alteram, quæ vittis hyacinthinis fronti alligabatur, & in occipitio adſtringebatur. Fuiſſe *Laminam* tenuem, omnes fere auctores clamant. Hinc toties *lamina* vertitur. Sane a Septuaginta & Philone πέταλον dicitur. At πέταλον nihil aliud eſt, quam folium aliquod tenue & expanſum. Vetus Gloſſarium πέταλον, *blatteum*, *lamina*. Per *blatteum* intelligit rem tenuem inſtar folii, imo ipſum fortaſſis folium, unde & apud Germanos ein blatt *folium* ſignificat. *Euſtathio* πέταλα ſunt πλατέα φύλλα *lata folia*. *Homer.* Ο Δ. Τ. δενδρέων ἐν πετάλοισι καθεζομένη *Sedens inter folia arborum.* Sed ridiculus eſſem, ſi diutius tempus tererem in probando πέταλον apud optimos auctores ſignificare *folium*. Apud ipſos etiam Judæos *folium* tneue vocatur. *Iarchius* ad Exodi xxxviii xxxvi. ציץ כמין טס של זהב *Zitz eſt inſtar laminæ*, ſive *folii aurei*, Apud Chaldæos טס *Tas* ſignificat *bracteolam* tenuiſſimam, ex auro aut argento, qualia erant filamenta aurea, quæ ſacro veſtitui intexebantur, de quibus Exodi xxxix. ubi etiam a *Chaldæo* טסים *Taſſim* dicuntur. Vide quoque Exodi cap. xvii. iii. Nahum iii. xvii.

XVII. & alibi. Ejuſmodi Coronas tenues veteres etiam habuiſſe, ex optimis auctoribus conſtat. Plinius *lib.* XXI. *cap.* II. tradit coronas datas fuiſſe *e lamina ærea tenui inaurata aut inargentata.* Et *cap.* III. *Craſſus dives primus argento auroque folia imitatus, ludis ſuis coronas dedit.* Et mox: *P. Claudius Pulcher, bracteaſque etiam Philyræ dedit.*

DCLXII. Erat autem ſacra S. Pontificis lamina, ſive Corona lata duos digitos, longa ut ab una aure ad alteram deduceretur. Videatur Jarchius Exodi XXVIII. XXXVI. ציץ *Zitz.* inquit, *eſt inſtar laminæ aureæ* היה ב׳ אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן *duos digitos lata eſt, cingens frontem ab aure ad aurem.* Jonathan habet מן צידעה לצידעה יהמטי *a temporibus ad tempora perveniet.* De ejusmodi lamina mentio etiam fit in Gloſſis Iſidori, in voce *Baen. Baen eſt lamina aurea, ab aure ad aurem, qua familiares Regum utebantur.* Vulcanius legit *Barean*, quam putat eſſe vocem Hiſpanicam. Sed male, mea opinione. Eſt potius vox Germanica aut Belgica, quibus *baen* ſignificat viam tritam. Hinc **den Weg baenen / op de baen brenghen; een Lijn baen.** Immo fere omne id quod in longum porrectum eſt, inſtar viæ longæ **een Baen** dicitur: veluti **een Baen in een Rock** / id eſt plagula ex qua fit tunica. Niſi tamen mavelis cum doctiſſimo Scheffero de Torquibus legere **band**, quod faſciam ſignificat. Cum Gloſſa Iſidori facit Aben Ezra Exod. XXVIII. XXXVI. והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על מצנפת על מקום המצח: *Et magni Principes faciunt laminam auream ſuper tiaram in fronte.*

DCLXIII. Joſephus omnino aliam figuram ſacræ coronæ adſcribere videtur; *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. περιέρχεται δὲ στέφανος χρύσεος, ἐπὶ τρισοιχίαν κεχαλκευμένος. θάλλει δ' ἐπ' αὐτῷ, κάλυξ χρύσεος, τῇ δακχάρῳ βοτάνῃ παρ' ἡμῖν λεγομένῃ ἀπομεμιμημένος. ὑὸς δὲ κύανον ἑλλήνων οἱ περὶ τομὰς ῥιζῶν ἐμπείρως ἔχοντες προσαγορεύουσιν. Quem locum ſic vertit Gelenius: *Hunc* (pileum) *aurea corona triplici ordine circumdabat, in qua ſpectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud nos vocatur daccharus, apud Græcorum herbarios hyoſciamus.* Pergit Joſephus, & fuſius deſcribit herbam hyoſciamum, calyculorumque figuram, quæ hic non ſunt repetenda. Addam tantum ea, quæ ad pleniorem deſcriptionem hujus coronæ faciunt. Ἐκ τούτου μὲν στέφανος ἐκκεχάλκευται ὅσον ἀπὸ τοῦ ἰνίου πρὸς ἑκάτερον τῶν κροτάφων. τὸ δὲ μέτωπον, ἡ μὲν ἐφιελὶς οὐκ ἔπεισι,

λεγέσθω

λεγέσθω γὰρ οὕτως ὁ κάλυξ. τελαμὼν δ' ἐστὶ χρύσεος, ὃς ἱεροῖς γράμμασι τοῦ Θεοῦ τὴν προσηγορίαν ἐπιτετμημένος ἐστί. *Ejusmodi corona ab occipitio circum tempora utraque procedebat: nam frontem isti calyculi non ambiebant: sed ceu lorum quoddam latum aureum, quod sacris Caracteribus Dei nomen incisum habebat.*

DCLXIV. Ejusmodi calyculos hyosciami in sacra lamina sive corona fuisse, facile credam. Referunt enim figuram florum, ornatumque coronarum, quæ ut antiquitus ex floribus & foliis fieri solebant, sic & postea aureas ejusmodi floribus foliis aureis ornatas fuisse, negari non potest. Pontificis Max. coronam certis quibusdam floribus ex eodem auro decoratam fuisse, unde & *Ziz* quasi *flos* a Mose vocatur, mihi facile persuadebo. Immo integra corona concipi potest tanquam flos apertus. Si igitur Josepho credendum est, dicendum erit ornamenta coronæ sacræ, sive flores, quibus ornata erat, habuisse figuram *Calyculorum hyosciami.*

DCLXV. Περιέρχεται δ', inquit Josephus, στέφανος χρύσεος, ἐπὶ τριστιχίαν κεχαλκευμένος. Hic per τριστιχίαν interpretes solent intelligere tres ordines calyculorum, quorum alter altior est, ut caput cingant instar triplicis coronæ, ita ut non tantum caput, sed & ipsam tiaram cingerent instar triplicis coronæ, quemadmodum eam depingere solent Vilalpandus, & ex eo Frisius in opere Solerii *de Pileo*, & Arnoldus Andillensis, in sua versione Gallica Josephi, quam coronam infra exhibebimus figura III. Sed suillam potius commederent Judæi, quam ut hæc crederent. Sane oportet verba illa infarcta esse Josepho, aut alium habere sensum, quam interpretes pictoresque eis hactenus dederunt. Fateor quidem στοιχίαν significare *ordinem*, τριστοιχίαν *triplicem ordinem*: ut sacra corona, secundum Josephum tribus ordinibus calyculorum ornata videatur. Sed eam habuisse figuram quam ei auctores solent attribuere, ut in hac tabula est depicta, nego & pernego: cum nec pileum tangat vera corona Pontificalis, nec in reliquis conveniat cum hac figura. Male Gelenius vertit: *hunc* (id est pileum) *aurea corona circumdabat*, cum frontem tantum cingat non autem pileum; Hoc non dicit *Josephus*; sed tantum περιέρχεται στέφανος, *corona cingit*, scilicet *frontem & tempora*, non autem *pileum*. Delendum itaque censeo ex versione *Gelenii* vocabulum *hunc*.

DCLXVI. Sed & in hoc Josephus videtur dissentire a reliquis Judæorum Magistris, quod dicat: coronam istam procedere ἀπὸ τοῦ ἰνίου πρὸς ἑκάτερον τῶν κροτάφων. *ab occipitio circa tempora utraque*, cum *Jarchius* aliique Judæorum Sapientes dicant, eam procedere tantum מאוזן עד אוזן *ab aure ad aurem*, Enim vero coronam sacram cinxisse tantum frontem, non autem occipitium, colligi posse videtur ex cap. XXVIII. Exodi versu XXXVII. ubi exsertis verbis jubetur ut lamina sit: אל מול פני המצנפת *in anteriori parte tiaræ*, id est circa *frontem*, non autem circa *occipitium*. De calyculis vero aliisque ornamentis tacent Hebræorum Sapientes: Nihil aliud illis est hæc corona, quam lamina ex auro puro.

DCLXVII. Ex ista coronæ τελεστιχία fabricata videtur corona triplex Pontificum Romanorum. Sed & ipsi Judæi loquuntur de tribus coronis, quarum prima est כתר כהונה *Cidaris*, id est *Corona (cidaris* est ipsissimum כתר *Kether*, quod coronam significat*)* *Sacerdotalis*. Secunda כתר מלכות *Corona Regia*. Et tertia כתר תורה *Corona Legis*. videatur Codex *Pirke Avoth* Rab. Nathan. Sed hæc nihil faciunt ad triplicem ordinem, sive τελεστιχίαν Josephi. Nihilominus quamvis sacra scriptura ipsi etiam Hebræorum Magistri taceant de ejusmodi τελεστιχία, sive calyculorum ornamento triplici ordine, nollem tamen negare, eam ejusmodi calyculis fuisse ornatam. Si autem hoc factum fuit, opportet calyculos illos plane alio modo fuisse dispositos, quam quo ab auctoribus solent repræsentari. Possent forte conciliari Judæorum Sapientes reliqui cum Josepho, si diceremus Coronam nihil aliud fuisse, quam laminam duos digitos latam & ab aure ad aurem longam, ita tamen ut circa tempora triplici ordine hyosciami calyculorum ornata fuerit ab utraque parte, eo modo quo a nobis infra exhibebitur.

DCLXVIII. Addit tandem Moses versu XXXVI. ופתחת עליו פתוחי חתם קדש ליהוה *Et insculpes ei, sculpturis sigilli* SANCTITAS JEHOVÆ. Quæritur inter Judæorum Sapientes: quo ordine duæ istæ voces scriptæ fuerint; utrum scilicet una, an vero duabus lineis? Abarbanelius ad legem *Parascha Tezave*. ואם היה בשטה אחת היו כתובות כן קדש ליהוה ואם היו בשני שטין היו קדש למטה וליהוה מלמעלה כי הוא עליון על כל הנמצאים *Si unica linea* (comprehensa) *fuerunt: scripta erant sic:* קדש ליהוה *At si duabus lineis, vox* קדש *infimam lineam faciebat; Et* ליהוה *superiorum, quod nomen illud elatum sit*

ſit ſupra reliquas res omnes. Priori modo ſic ſcriptum fuit:

קדש ליהוה

Alias hoc modo:

ליהוה קדש

Sed quæſtio non eſt magni momenti, ut qua de cauſa eam moverint Judæi non videam; niſi forte ob ſuperſtitioſam venerationem nominis יהוה, ne ſcilicet poſtponeretur voci קדש. Sed cum in S. Scriptura nomen יהוה eodem verſu & ordine alias voces ſequatur, cum deinde Moſes nihil aliud dicat: niſi quod inſculpi debeant hæ voces קדש ליהוה ego uno tractu eademque linea eas ſcriptas fuiſſe exiſtimo. Non poſſum quin in tranſitu notem, Abarbanelium dicere nomen *Jehova* elatum eſſe ſupra reliqua nomina omnia: quaſi dixiſſet cum Apoſtolo Paulo Philip. c. II. verſ. IX. ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα.

DCLXIX. Volunt iidem etiam Sapientes literas iſtas non inciſas fuiſſe, ſed potius protuberantes extitiſſe, quod hodie Galli dicerent *Cizelé*, & Belgæ **gedreeven Werck**. Eodem ſcilicet modo, quo in nummis aut in cera litteræ impreſſæ protuberantes conſpiciuntur. Abarbanelius loco modo laudato. והיה פתוחי חותם כתב מפורש והאותיות היו בולטות לא כמו השמות שבכתפות האפוד ובחשן שהיו שם האותיות שוקעות שנא׳ תפתח את שני האבנים אבל האותיות בציץ היה בולטות : Et erat ſculptum ſculptura ſigilli. *Hoc interpretantur; litteras protuberaſſe, non eodem modo quo nomina erant inſculpta Ephodi humeralibus, & Pectorali: ibi enim litteræ erant profundæ, ut dicitur* (Exod, XXVIII. XI.) Et ſculpes duos lapides. *At in corona litteræ erant protuberantes.* Unde illa hauſerit Abarbanelius iterum ignoro. Cur magis in corona quam in gemmis litteræ eſſent protuberantes? Eadem phraſis utrobique adhibetur פתוחי חתם. Cum igitur hoc de litteris profunde inciſis intelligant verpuli ubi de Gemmis, cur non & hic ubi de corona agitur? Et ſane de litteris inciſis id intellexiſſe videtur Jonathan, ubi utitur verbo גלף ותגלוף inquit, עליו חקיק ומפרש קדש ליהוה *Et inſculpes*

pes ei Sanctitas Iehova. Verbum גלף *galaph*, est ipsissimum γλύφω. At γλύφειν Græcis est *sculpere, incidere.* Nihilominus cum omnia in S. vestitu fuerint Regia & ornatissima, nollem mordicus negare in corona literas fuisse protuberantes, cum lamina hoc modo ornatior videretur.

Absurdum sane pictorum aliorumque auctorum commentum est, quod litteris illis etiam in Bibliis addant puncta vocalia. קֹדֶשׁ לַיְהוָה Docti critici judicent, utrum puncta a Mose scripta sint.

DCLXX. Cæterum coronis etiam titulos, aut literas vocesque integras inscribi, aut imagines appingi, apud veteres usitatum fuisse, satis manifesto constat, De imaginibus in Coronis vide Athenæum *lib.* v. XIII. ubi narrat Diogenem rogasse Alexandrum ut sibi liceret gestare purpuream tuniculam, & coronam auream, in cujus medio imposita esset virtutis imago, cujus erat Sacerdos. Apud Suetonium in *vita Domitiani* quoque legimus: Imperatorem *gestasse coronam auream, cum effigie Iovis, & Iunonis Minervæque*, ut ostenderet se eorum fuisse Sacerdotem. Addit præterea assedisse *Dialem Sacerdotem* atque Collegium Flavialium pari habitu: nisi quod illorum Coronis inerat & ipsius imago, id est ipsius *Domitiani*, quem adulatores etiam, suo more, pro Deo habebant.

DCLXXI. Cum autem Deus Opt. Max. omnes imagines a sacris arceret; ut tamen constaret Aharonem veri Dei Sacerdotem esse, jussit ut coronæ, pro imagine, nomen suum יהוה & quidem integra hæc sententia קדש ליהוה SANCTITAS JEHOVÆ insculperetur. Ejusmodi autem nomina & titulos aliis quoque coronis inscriptos fuisse, colligi potest ex Flavio Vopisco in *vita Aureliani. Præferebantur*, inquit, *Coronæ omnium civitatum aureæ titulis eminentibus proditæ.* Apocalypseos cap. XVII. v. legimus mulierem non tantum purpura & cocco vestitam fuisse, sed & ἐπὶ τὸ μέτωπον ὄνομα γεγραμμένον, Μυστήριον. *in fronte habuisse scriptum nomen, Mysterium.* Respicit Johannes proculdubio ad coronam, quam in fronte gerit mulier illa, de qua loquitur, quæ tanquam magna Regina vestita, etiam coronam videtur gestasse. At in ista corona scriptum erat nomen *Mysterium*, quod omnia, quæ de ea dicebantur, fuerint ænigmatica & mysteriis plena. Narratur quoque de Pontifice Romano, eum in fronte tiaræ, sive coronæ scriptum habuisse nomen MYSTERIUM,

postea

postea autem Julium Pontificem pro *Mysterio* nomen suum, litteris, ex Adamantibus compositis, addi jussisse. Scaliger in notis ad Apocal. XVII. V. Gallice rem sic enarrat. *Feu Monsieur de Montmorency estant a Rome du tems qu'on parloit librement & du St. Pere & du St. Siege, apprit d'homme digne de foy, qu'a la verité le tiare pontifical avoyt ecrit au front en letres d'or,* Mysterium: *Et que depuis le tiare ayant esté refait par Jules, au lieu de* Mysterium *il auroit mis son nom en letres de Diamans,* JULIUS PONTIFEX MAXIMUS &c. Verus autem Deus coronæ Summmi sui Sacerdotis inscribi voluit suum nomen יהוה JEHOVA, scilicet השם ut loquuntur Judæi. Nomen illud κατ' ἐξοχὴν, *nomen* supra omne *nomen*, Philip. cap. II. vers. IX.

DCLXXIII. Multa hic addi possent de Deorum, vel Heroum „imaginibus, deque literis & Inscriptionibus, quas veteres habue„runt in coronis, in annulis, in laminis aliisque amuletis; qua„les fuerunt & imagines sub certa quadam Constellatione fabrica„tæ, Arabibus dictæ Talismani, quibus ingentes adscribi sole„bant virtutes, ad sanandos ægros, pellendos graves morbos, „ad oblinendum, in quavis re difficili, auxilium, artibus magi„cis ac divinitationibus, aut etiam ad prædicenda futura. Tales „fuerunt in annulis imagines Alexandri M. qua signavit Harcia„norum familia; & Cæsar Aug. Talis fuit Achates quam in „digito habuit Pyrrhus, in qua IX. Musæ & Apollo Citharam „tenens, non arte, sed sponte naturæ, ita discurrentibus ma„culis, ut Musis quoque singulis sua redderentur insignia. Ad„de Augusti Capricornum, unde maxima illi fiducia. Et i„mago Herculis supine jacentem Leonem strangulantis, in an„nulo, ad arcendum Colicum. Talis forte annulus quem pos„sidet Rever. Smetius ex ære, cui inscriptum ΚΙΝΩΝ ΚΙΝΩΝ. „Et apud Trallianum *lib.* X. contra Colicam, φεῦγε, φεῦγε, ἰὲ „χολὴ, ἡ κορύδαλος ἐζήτει. Ita & Marcellus ad eundem dolorem „*cap.* XXIX. Θεὸς κελεύει, μὴ λύειν χόλον πόνους. Ita contra do„lorem dentium ter exclamare jubet varro ANESAGA. Et Mar„cellus Empiricus lippientes sanat, lamella aurea collo annexa, „in qua voces ΟΡΥΩ ΟΡΥΩΔΗ. Et annulo partem hæmoragio „affectam tangendo, ac XXVII. pronunciando SOCNON, SOC„NON. De hisce vide apud Trebell. Poll. in *triginta Tyran„nis.* Plinium. *libr.* XXXVII. *cap.* II. & X. Suetonium, *in*

 „*vita*

„ *vita Augusti.* Tralianum, Varronem *De Re Rustica*; Plura ha-
„ bebis apud Scaligerum, Salmasium, Seldenum, alios.

DCLXXIII. Tandem examinandus venit locus capitis, cui S. Corona alliganda erat, & modus quo capiti alligabatur. Sic habet ℣. XXXVII. ושמת אתו על פתיל תכלת והיה על המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה׃ והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לכל מתנות קדשיהם והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני יהוה *Et pones eam* (laminam) *vitta hyacinthina, & erit super tiaram: in anteriori parte cidaris erit. Et erit super frontem Aharonis, Et portabit Aharon iniquitatem rerum sacrarum, quas consecraverint filii Israelis, omnium donorum ab iis consecratorum. Atque sic erit super frontem ejus jugiter, ut Deo pro illis litaretur.* Igitur anteriorem partem capitis tantum cingebat lamina, non occipitium. Magistri dicunt מאוזן עד אוזן ut optime *ab aure ad aurem.* Et hoc velle videntur verba Mosis: אל מול פני המצנפת *in anteriori parte cidaris.* De occipitio silet.

DCLXXIV. Quod maxime exercuit interpretes, sunt hæc verba והיה על המצנפת *Et erit super tiaram*; quæ ita solent exponi, quasi lamina tiaram tetigisset eique incubuisset, quo modo depicta est infra, tertia figura. Videantur etiam Bibliorum picturæ, fere quotquot exstant. In eadem sententia videtur fuisse ipse Philo *lib.* III. *de vita Mosis.* μίτρα δ' ἦν ὑπ' αὐτὸ, ὅπως μὴ ψαύοι κεφαλῆς τὸ πέταλον. *Mitra autem sub lamina fuit, ne capiti inniteretur lamina.* Et Josephus *Antiq. lib.* V. *cap.* XV. τὴν δὲ κεφαλὴν, inquit, βυσσίνῃ μὲν ἔσκεπε τιάρᾳ κατέστεπτο δ' ὑακίνθῳ περὶ ἣν χρυσοῦς ἄλλος ἦν στέφανος ἐκτύπωμα φέρων τὰ ἱερὰ γράμματα. ταῦτα δ' ἐστὶ φωνήεντα τέσσαρα, *Caput tiara byssina tegebat; coronatur autem hyacintho. Et circa eam alia corona erat aurea, ferens sacras litteras; id est nomen tetragrammaton.* Aliter tamen ista verba exponuntur a Talmudicis. Volunt enim solam vittam, quæ laminam medio sustinebat, super tiaram fuisse, atque ob hanc solam caussam dictam fuisse, *super tiaram.* Laminam autem ipsam capitis frontem tetigisse, quod probant ex eo quod Moses dicat והיה על מצח אהרן *& erit super frontem Aharonis.* Verum est, alios hoc intelligere de loco anteriori tiaræ versus frontem: sed Talmudici hoc de ipsa carne dictum volunt, ita ut Corona carni frontis, non autem tiaræ ad frontem adhæreret. *Ionathanus* ויהי אל פרחתא דבית אפוי דאהרן *Et erit super frontem faciei Aharonis.*

Tra-

DCLXXV. Tradunt præterea Hebræorum Sapientes tiaram capiti non profunde fuiſſe impoſitam, ſed texiſſe verticem, ſive ſuperiorem partem capitis tantum, tota fronte manente nuda, ita ut ſpatii ſatis reliquum fuerit phylacteriis & laminæ alligandis. Volunt enim Summum Pontificem in fronte Phylacteria, etiam inter operandum geſtaſſe, inter laminam & pileum. Hoc modo lamina oculis fere incumbebat. Ideo Chaldæus pro מצח *fronte* habet בית עינוהי domus (id eſt locus) *oculorum* ejus. Illa enim pars frontis inferior circa oculos, ita ab Orientalibus ſolet vocari. Hinc Apocal. cap. XVII. v. pro ἐπὶ τὸ μέτωπον. Syrus habet ܘܥܠ ܒܝܬ ܥܝܢܐ *Et ſuper locum oculorum*. Verticem igitur capitis tegebat *mitra*. Superiorem frontem cingebant *phylacteria*. Et inferiorem circa oculos *lamina aurea* tegebat. Hæc Sapientes hauſerunt ex codice *Sevachim cap.* II. quem locum jam allegavimus lib. I. cap. III. Quamvis nonnulli Gemaricis contradicere auſi ſint, ut dixerint phylacteria non fuiſſe inter tiaram & laminam; ſed potius laminam fuiſſe inter pileum & phylacteria, ita ut lamina fuerit ſupra phylacteria: ideo quod nomen יהוה exaltari debuerit ſupra reliquas res omnes, In eadem ſententia fuit Jonathanus: ſic enim ad hunc locum commentatur: ויהי על מצנפתא מעילוי תפילה רישא *Et erit ſupra phylacteria capitis.* Videatur Rabbi Zacharias in notis ad Exodi XXVIII. cum triplici targum. Immo ſunt qui plane negent Pontificem Maximum geſtaſſe phylacteria; cum revera iis non opus habuerit: nam plus ſatis habebat ſignorum in ipſo ſacro veſtitu: prout nec *peniculamentis* indigebat, ob eandem rationem. Sed quocunque modo ſumatur, manifeſtum eſt, laminam Cidari non incubuiſſe, ſed frontis carni, & quidem circa oculos.

Dicet tamen aliquis, Moſem mandaſſe ut corona imponeretur Mitræ, cum exſertis verbis dicat: והיה על המצנפת *Et erit ſuper tiaram*. At quomodo τὸ עַל *ſuper* ſit intelligendum docet Jarchius. Dicitur nempe corona *ſuper tiaram*, quia vittæ hyacinthinæ, quibus alligabatur, a fronte, e medio laminæ, per verticem, ſuper tiaram recurrebant, ad occipitium, ubi ſtringebantur. Hac ratione lamina ſuſtentabatur a tiara, ideoque aliquo modo erat ſuper tiaram. Igitur verba illa: *Et erit ſuper tiaram*, magis deberent intelligi de פתיל *vitta hyacinthina*, quam de ipſa corona.

DCLXXVI. Alligabatur hæc corona capiti vittis hyacinthinis.

Et

ושמת אתו על פתיל תכלת והיה על המצנפת. *Et pones* (alligabis) *eam vittis hyacinthinis*, *&* *erit super tiaram.* Quales illæ vittæ fuerint, non exprimitur, nisi quod fuerint ex *hyacinthino*, id est ex lana hyacinthini coloris. Jonathanus habet שזיר חוטא דתכלתא *retorta filamenta hyacinthina.* Sed vittas illas non tantum fuisse nuda filamenta, sed latiora quædam ligamenta, quales vittæ esse solent, vix dubito, eo minus quod Josephus dicat, Sum. Pont. hyacinthino fuisse coronatum, quod de minutis filamentis intelligi non potest. Quidam volunt unicam tantum fuisse vittam, quæ indi solebat foraminibus laminæ, circa extremitates ejus, versus aures, atque sic vittam ab auribus recurrisse ad occipitium, ubi nodo stringeretur. At non sufficiebat laminam hoc modo alligari capiti: nam medium ejus quoque sustentari debebat, alias in nasum decidisset proculdubio pondere suo pressa. *Iarchius* igitur vult, aliam vittam præterea fuisse in medio laminæ ad marginem, inditam foramini alii, illamque vittam superne tiaram cinxisse, & a fronte per verticem ad occipitium retractam, ibique strictam fuisse. Hac ratione non tantum lamina capiti firmiter & immota adhæsit, sed & ipsa tiara de capite non poterat decidere ut vittæ hyacinthinæ aliquod decus dederint; quasi caput tectum habuisset mitra hyacinthina, aut corona hyacinthina cinctum. Hoc, ut existimo, intellexit Josephus de *Bello Iud. lib.* VI. *cap.* VI. τὴν ἡ κεφαλὴν βυσσίνῃ μὲν ἔσκεπε τιάρᾳ, κατέσεπτο δ' ὑακίνθῳ. *Caput quidem tegebat tiara byssina, hyacintho coronata.* Ob eandem forte causam dicit *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. pileum Summi Pontificis esse similem pileo reliquorum Sacerdotum, nisi quod sit ἐξ ὑακίνθῳ πεποικιλμένος, *hyacintho variatus.* quam formam facile repræsentabat, si fingamus vittas paululum latas, non nuda filamenta retorta. Jarchius in ista opinione videtur fuisse: tria habuisse foramina S. laminam, singulo etiam foramini inditam fuisse vittam hyacinthinam: quamlibet vittam in duas quasi partes fuisse divisam, atque sic quasi sex vittas sese prodidisse. Sane nollem ei mordicus contradicere. Nihilominus unica vitta ista omnia absolvi poterant, ut sequens tabula docebit. Sed non pigebit integrum locum Jarchii adducere: Sic enim ille Exodi XXVIII. ad ista verba על פתיל תכלת *super vittam hyacinthinam.* ובמקום אחר אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם

ששם מנית תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילין היו נקבין (Latet hic mendum, & legendum eſt בנקבים *in foraminibus*, ita ſane legitur in editione Hanovienſi, cum triplici Targum) ותלויין בו בב׳ ראשים ובאמצעו ששה בשלשה מקומות הללו פתיל ומעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצא בין אורך הטס ופתלי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על מצנפה מלמעלה׃

Et in alio loco (Exodi XXXIX. XXXI.) *dicit*: & ponet ſuper eam vittam hyacinthinam. *Iterum ſcriptum eſt hic*; & erit ſuper tiaram. *Et mox:* Et erit ſuper frontem Aharonis. *Et in Mactatione Sanctorum* (Gemara Babyl. *cap.* II. *Codicis Sevachim*, *legimus*: capilli ejus conſpiciebantur inter tiaram & laminam, ubi erant phylacteria. *Diſcimus itaque tiaram fuiſſe ſuperne in vertice capitis, neque profunde depreſſam, ut totum caput tegeret uſque ad frontem. Laminam* autem fuiſſe inferius. *Quantum autem ad vittas, inditæ erant foraminibus, unde dependebant ex duabus extremitatibus* (laminæ) *& e medio ejus ut eſſent ſex in tribus iſtis locis. Vitta erat ſuperne, una exterius,* (propendens) *& altera interius e regione ejus: omnes tres vittæ ſuis extremitatibus ſtringebantur in occipitio. Reperiebatur igitur vitta inter longitudinem* (id eſt in medio) *laminæ, cujus extremitates cingebant totum cerebellum. vitta media, cujus extremitas revincta erat cum extremitatibus duarum reliquarum, recurrebat per latitudinem capitis ſuperne, atque ſic facta erat inſtar caſſidis. Ideoque de media vitta intelligi debet, id quod dicitur*: Et erit ſuper tiaram. *Media vitta eam* (tiaram) *ſuſtinet ne cadat. Et lamina pendet e regione frontis ejus. Atque ſic us xtus in eo conſiſtit; ut doceremur. Vittam eſſe ſupra laminam, & laminam ſupra vittam, & vittam ſupra tiaram ſuperne.*

DCLXXVII. Ut autem omnia facilius caperentur a lectore, hac tabula ſacram laminam, ſive coronam depingi curavimus.

EXPLICATIO HUJUS TABULÆ.

I. Prima figura repræſentat laminam, ſecundum opinionem Jarchii, aliorumque Judæorum, cum calyculis hyoſciami, ſecundum Joſephum.

A. A. Eſt ipſa lamina aurea.

B. B. & C. C. ſunt tres פתילי תכלת *vittæ hyacinthinæ*, e tribus foraminibus dependentes, quarum quælibet in duas partes diviſa eſt, quaſi eſſent ſex vittæ.

B. B. Duæ vittæ תלויים בב׳ ראשים *pendentes in duabus extremitatibus* laminæ, מקיפין את הקדקד *cingentes totum cerebellum*, recurrentes ad occipitium, ubi ſtringuntur.

C. C. פתיל אמצעי *vitta media*, הולך על פני רחב הראש מלמעלה *recurrens per latitudinem capitis ſuperne*, id eſt per *verticem*.

Dicitur quoque פתיל על המצנפת *vitta ſupra tiaram*, qua ſuſtentatur lamina ne caderet.

a. b. c. פתיל על הציץ *vitta ſupra laminam.*

d. e. f. ציץ על הפתיל *Lamina ſupra vittam.*

II. Secunda figura repræſentat laminam cum calyculis hyoſciami, per τελεσοιχίαν, ſecundum Joſephum: tribus quidem foraminibus ſecundum Jarchium, ſed unica tantum vitta, tamen inſtar ſex vittarum apparente.

III. Corona cum τελεσοιχία calyculorum, ſecundum Joſephum, prout repræſentatur a Vilalpando, Friſio, Andillenſi & aliis.

DCLXXVIII. Docet etiam Moſes rationem, propter quam Deus voluerit Sacerdotem ejusmodi coronam geſtare. Non tantum לכבוד ולתפארת *ad honorem & ad gloriam*, ut loquitur Moſes de toto veſtitu. Sed ut ait: ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לכל מתנות קדשיהם והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני יהוה *Ut portet Aharon iniquitatem rerum ſacrarum, quas conſecraverint filii Iſraelis, omnium donorum ab illis conſecratorum. Sic erit ſuper frontem ejus jugiter, ut Deo pro iis litaretur.* Illud עון הקדשים *iniquitatem rerum ſacrarum*, varie exponitur a Judæorum Sapientibus, Jarchio, Abarbanelio & aliis, præſertim autem Gemaricis, *Maſſechet Zevachim cap.* II. *Menachot cap.* III. *Peſachim cap.* I. & alibi; ibi enim intelligunt per *iniquitatem rerum ſacrarum*, Res ſacras,

I
c
b
C
e
A
A
קדש ליהוה
a
c
d
f
II
קדש ליהוה
B
B
B
B
III
הוה

cras, ut *ſanguinem*, *adipem*, & id genus alia, quæ in immunditia offerrebantur; ut quamvis fuerint immunda, tamen per laminam legitima fierent ad oblationem. Jonathanus: ויטול אהרן ית עויית קודשיא דיקודשון בני ישראל לכל מתנת קידשיהון דמשקרין בהון *Et feret Aharon iniquitates rerum ſanctarum, quas conſecraverint filii Iſraelis, omnium donorum ſanctorum eorum, in quibus erraverint.* Docet præterea Jonathanus ibidem loci, Sum. Pontificem debere gerere coronam in fronte, *ut expiaretur pervicacia frontis.* למכפרא על חציפי אפיא: Sed hæc ſunt Rabbinica, eorum fabulis & carnalibus expoſitionibus digna. Sane ut omnes veſtes ſacræ munditiem veri Pontificis Maximi noſtri ſalvatoris J. C. repræſentabant, ita & corona ſacra ſymbolum erat illius munditiei ac ſanctitatis, immo & pretii illius ſacrificii; ut ſignificaretur per meritum Chriſti Summi noſtri Sacerdotis, ejuſque ſanctitate & ſatisfactione, auro multo puriori & pretioſiori, omnia ſacrificia Sacerdotesque Deo eſſe gratos. Sed cum lamina ſymbolum tantum fuerit Sanctitatis & meriti Chriſti, Judæi Sanctitatem nudæ laminæ attribuunt, quaſi per ipſam ſacrificia Deo accepta reddi poſſent. Hinc toties in Codicibus *de Sacrificiis & oblationibus*, aliiſque in locis, hæc verba occurrunt: מרצה הציץ *Lamina expiat*, vel *acceptum reddit.*

DCLXXIX. Ejuſmodi quid Ethnicos etiam attribuiſſe coronis, in rebus ſacris, colligi poteſt ex Athenæo *lib.* XV *cap.* V. Tradit enim preces atque ſacrificia accepta eſſe Deo; ſi coronati ſacrificent, quod probat ex Sappho poetria & Ariſtotele, qui docuit ſacrificium debere eſſe perfectum, ut Deo gratum ſit: Coronam autem eſſe ſignum perfectionis.

DCLXXX. Sane apud reliquas gentes Sacerdotes quoque coronas geſtaſſe inter operandum, omnes auctores clamant. Exempla habemus luculentiſſima apud Athenæum, Suetonium & alios, in Imperatore Domitiano, in Diogene aliiſque. Teſtes ſunt fere omnes nummi veterum, & inſcriptiones & aræ. Videantur Plinius *lib.* XVIII. *cap.* II. Virgilius *Æneid. lib.* III. Ariſtophanes *in Ranis*, Demoſthenes *contra Midam*, alii. Ex quibus conſtat, non tantum Sacerdotes & popas, & ſacrificantes, & tibicines, alioſque Sacrorum Miniſtros, ſed & ipſas victimas & aras, & ſacra utenſilia reliqua coronari, quaſi irritum fuiſſet totum ſacrificium, ſi abſque corona factum fuiſſet. Inſignis ſane

exſtat locus apud Tertullianum *de Coronis cap.* x. *Ipſæ fores, ipſæ hoſtiæ, & aræ, & ipſi miniſtri, & Sacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorum Sacerdotalium coronas apud Claudium.* Quid? Coronas antiquitus fuiſſe ornamenta ſacerdotalia & militaria tantum, alii tradunt. Plinius *lib.* xvi. *cap.* iv. *Antiquitus quidem nulla corona niſi Deo dabatur: ob id Homerus cœlo tantum eas & prælio univerſo tribuit* &c. Et mox: *Poſtea Deorum honori ſacrificantes ſumpſere, victimis ſimul coronatis.* Hanc ob cauſam Alexander Syriæ Rex Jonathani, Summo Pontifici Hebræorum miſit, non tantum ſtolam purpuream, ſed & coronam auream, ut inſigne Sacerdotii. Vide Joſephum *Antiq. lib.* xiii. *cap.* vi. *Macab cap.* x. De *Coronis* Sacerdotum ac Sacrificantium, multa atque erudita leges apud Reineſium ad *Inſcriptionem* xli. *pag.* 83. & ſequentibus, ubi de *Criobolo* & *Taurobolo.*

Cap. XXIII.

DE MODO VESTIENDI SACRA VESTIMENTA.

In rebus ſacris omnia fieri magna Religione. Piaculum in veſtiendo ſacro veſtitu. Pontifex Maximus Semai neſcivit quomodo veſtes induendæ fuerunt. *Proſtituitur a fratre Onia, qui Pontificatum ambiit. Turbæ inde ortæ. Cauſa Templi Oniæ in Ægypto. Bartenora allegatus. Ordo quo veſtes ſacræ indui ſolebant. Maimonides & Ioſephus allegati. Velum byſſinum inter Pontificem Maximum & populum, magno die expiationis.*

DCLXXXI. Cum omnia in rebus ſacris magna religione obſervari ſolita fuerint, tum etiam ritus veſtiendi ſacra veſtimenta. Itaque magnum fuiſſet piaculum, ſi pontifex præpoſtero ritu veſtitus fuiſſet; adeo ut Sapientes tradant, magnas turbas motas fuiſſe ob inſcitiam Pontificis Semai, quod neſciret quo ritu veſtienda eſſent ſacra veſtimenta. Ut iſta inſcitia & in veſtiendo error, originem dederit celeberrimi iſtius Templi Oniæ in Ægypto, peſſimique ſchiſmatis in Eccleſia Judaica,

Judaica, ut quidam Judæorum Hierosolymis, alii in Ægypto sacrificarent. Pontifex Max. Simeon Justus ad plures abiturus, cum animadvertisset stupiditatem filii sui Semai, qui erat major natu, Summum Pontificatum postulavit pro minori natu Onia, quem doctum & sacrorum rituum peritum prædicabat. At renuentibus patribus, quod esset contrarium legi Mosis, qua sancitum est, ut major natu semper Pontificatu Summo fungeretur; Onias tamen, patre Simeone jam fatis defuncto, ut pontificatum obtineret, fratrem Semai, qui revera sanæ mentis vix dici poterat, ludibrio sacerdotibus totique populo exponere ausus est, causaque fuit ut publice piaculum committeret, in vestiendis sacris vestibus. Primum enim eum induit tunica linea viliori, quali carnem suam tegere solent mulieres; postea pro balteo cinxit eum funiculo parvo atque hoc apparatu eum ad altare adduxit tanquam sacris functurum. Cum autem speraret Onias fore, ut hoc modo frater Semai occideretur tanquam profanus, qui patrios mores rideret, novosque ritus instituere vellet, contra legem Mosis; plane contrarium accidit. Judæi enim animadvertentes Semai simplicitatem, malitiamque Oniæ, hunc pro illo justis pœnis afficere quærebant. Quod cum rescivisset Onias aufugit in Ægyptum, ut autem ambitioni aliquo modo satisfieret, Summusque Pontifex crearetur, petiit a rege libertatem ædificandi templum in usum Judæorum, ubi sacrificia fierent, ritu majorum a Mose instituto, quod & obtinuit. Atque sic celeberrimum illud Templum initium sumpsisse videtur ab ignorantia Semai, quod nesciret quo ritu vestienda essent vestimenta sacra. Historiam hanc fusius enarrat Bartenora in commentariis ad Misnam *Menachoth. cap.* XIII. *Hierus. Joma. fol.* 43. *Sepher Juchasin.*

„ Historiam de Templo Oniæ aliter narrat Iosephus *Antiq. li-*
„*bro.* 13. *cap.* 6. ædificatum fuisse sub Antiocho Epiphano. vi-
„detur itaque duo habuisse Iudæos Templa in Ægypto. Alte-
„rum Oniæ filii Simeonis Iusti, in ditione Alexandrina, quare
„& Alexandrinum Templum dictum. Alterum ab Onia filio O-
„niæ sub Antiocho Epiphane, in ditione Leontopolitana, qua-
„re & Leopolitanum Templum nuncupatum. De primo Talmu-
„dici, de altero Iosephus. Nec mirum cum & alia habuerint in aliis
„locis, ut in Cœle syria & alibi. Ioseph. Antiq. l. 13. cap. 6.

Eodem igitur ordine, quo a nobis defcribuntur veftes facræ, etiam veftiri folebant. Primum fcilicet Sacerdos induit *brachas*; fecundo *tunicam*; tertio *balteum*; & tandem quarto *pileum*. Summus autem Pontifex, poft brachas, tunicam & balteum; quarto induebat *Pallium*; quinto & fexto Ephodum & Pectorale; feptimo *Tiaram*; octavo *Coronam auream*. Ephodum & Pectorale nunquam feparabantur (ut jam a nobis annotatum eft) ideo fimul veftiuntur.

DCLXXXII. Hunc ordinem ipfa natura poftulavit. Oportet enim ut interiora prius veftiantur, poftea exteriora. Eundem ordinem docet Maimonides *Kele Hammikd. cap.* x. כיצד סדר לבישת בגדים· לובש המכנסים תחילת וחוגר את המכנסים למעלה לטיבורו מעל מתניו ׳ ואחר כך לובש הכתונה· ואחר כך חוגר את האבנט כנגד אצילי ידיו ומקיפו כרך על כרך עד שגומר וקושר ׳ ואחר כך צונף במצנפת כמין כובע : כהן גדול אחר שחוגר באבנט לובש המעיל· ועל המעיל האפוד והחושן וחוגר בחשב האפוד על המעיל מתחת החשן ולפיכך נקרא מעיל האפוד שחוגרו באפוד ואחר כן צונף במצנפת וקושר הציץ למעלה מן המצנפת ושערו היה נראה בין ציץ למצנפת ושם היה מניח תפילין בין ציץ למצנפת : *Quo ordine veftiuntur veftimenta? Primo induit brachas, quas ftringit fupra umbilicum circa lumbos: & poftea induit tunicam; Poftea ftringit balteum circa axillas, pluribus involucris. Poftea circumvolvit tiaram inftar caffidis. Summus Pontifex, balteo conftricto, induit pallium; Pallio fuperinduit Ephodum & Pectorale, ftringitque Ephodum pretiofi cingulo Ephodi fupra pallium, infra Pectorale. Ideo vocatur pallium Ephodi, quod Ephodo cingatur. Tandem involvit* (caput) tiara, *& ftringit eam, & laminam fupra tiaram; capilli autem ejus apparebant inter laminam & tiaram, in quo loco ponebant phylacteria, fcilicet inter laminam, & tiaram.* Eodem ordine veftes facræ defcribuntur a Jofepho *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. ut non dubitem quin eas recenfuerit, non quidem eodem ordine quo eas defcripfit Mofes, nec pro arbitrio fuo, fed prout a Sacerdote illa indui folebant.

Die expiationis, decimo fcilicet Tifri, inter Summum Pontificem & populum expandebatur velum album byffinum, ut fignificaretur, ifto die omnia (quæ dies ifte poftulabat) fieri veftimentis albis, ut tradit Mifna *Codice Ioma* capite tertio.

Tabula prima. Summus Pontifex cum pileo & lamina, fecundum Iofephum; & fine phylacteriis.

Tab. fecunda. Idem cum toto veftitu facro, præfertim cum

TAB II.

pag. 647.

cum lamina aurea, ſed abſque calyculis hyoſciami. Et cum pileo, ubi plicaturæ conſpiciuntur, ut & cum phylactriis ſecundum Talmudicos.

CAP. XXIV.

DE בגדי לבן VESTIBUS ALBIS.

Pontifex Max. duo habuit genera Veſtium. Aureas *octo*, albas *quatuor. Hiſce uno ſolum die in anno uſus eſt. Togas* albas *pretioſas habuit duas: alteram mane, alteram veſpera.* Albis *veſtibus & vacca Rufa comburenda fuit. Vaccam comburi potuiſſe a Summo Pontif. & a quolibet Sacerdote. Circa vaccam rufam omnia Veſtibus albis fieri debuerunt. Quot* vaccæ *combuſtæ fuerint? A quibus?* Eliezer *filius Aharonis primam combuſſit. Is fuit* סגן vicarius *Summi Pont. Cujus vaccæ cineres, ad aquam luſtralem fuerint adhibiti?* Eliohin *&* Chanemael *qui vaccas combuſſerunt, an Summi fuerint Pontifices? Plures fuiſſe Pontifices Maximos, quam in Catalogis exſtant, eſſe credibile. Quo ſenſu* Moſes & Ezra *dicti ſint vaccam Rufam combuſſiſſe.* כלים Kelim *ſignificare* veſtes, *ut & Græcum* σκεῦος. *Pontificem Max. non induere veſtes ad comburendum vaccam, quibus eſt indutus* x. *die Tiſri. Quo ſenſu id dicatur? Quo argumento Rabbini probent vaccam rufam fuiſſe comburendam veſtibus albis.* גזירה שוה *Argumento* deſumpto a pari, *quia illis utendum erat* x. *die Tiſri. Ipſe Pontif. Max. vaccam comburens indutum fuiſſe quatuor Veſtibus Sacerdotis Minoris.* Balteus *Sacerdotis minoris fuit mixtus ex lino & lana, coloratus, & figuris diſtinctus. Quo ſenſu tamen ejus veſtes* albæ *dicantur? Quædam convenientia inter Sacerdotem Summum* x. *die Tiſri, & inter eum qui vaccam comburebat? Tabula pontificem Max. veſtibus albis veſtium exhibens*

„ DCLXXXIII. DUo habuiſſe genera Veſtimentorum Pontifi-
„ cem Maximum, בגדי זהב *Veſtes aureas*, &
„ בגדי לבן, *veſtes Albas* ex iis, quæ hanctenus dicta ſunt,
„ abunde conſtat. Aureas numero fuiſſe octo, *feminalia*, *Tuni-*

Tuni-

„ *Tunicam*, *Balteum*, *Pallium*, *Ephod*, *Pectorale*, *Pileum* &
„ Zitz, five *Coronam*, deinde qua conftiterit quælibet materia,
„ quibus coloribus, cuilibet clarum eft. *Albas* vero quatuor fuif-
„ fe, quot tota Sacerdotum habebat turba, *Feminalia*, *Tunicam*
„ *Balteum* & *Pileum*, eafque conftitiffe ex lino albiffimo, aliquuo-
„ ties repetiimus: ut *veftes albæ* Pontificis Max. non diftinctæ fue-
„ rint a veftibus totius Sacerdotum ordinis, nifi quod hi balteum
„ habuerint ex lana & lino, variifque coloribus mixtum, ac cer-
„ tis figuris ornatum; illius autem balteus, cum albis indutus fuit
„ veftibus, ex albiffima byffo, non minus quam feminalia tunica
„ & pileus, contextus fuerit. Adde quod & illorum pileus altior,
„ hujus autem circa caput fufior depreffiorque fuerit, inftar illius
„ quo tectus fuit, veftibus aureis indutus.

„ DCLXXXIV. Quatuor hifce veftimentis albis Summum Pont.
„ functum fuiffe minifterio uno tantum die in anno, decimo fci-
„ die Tifri, quando folennis fiebat expiatio etiam demonftravimus,
„ Tandem & duas ifto die eum habuifse togas, alteram pretiofio-
„ rem mane, alteram minus pretiofam, vefpera, non minus pa-
„ tet.

„ DCLXXXV. Albis tamen veftimentis etiam ornatus efse de-
„ buit, cum combureret *vaccam rufam*, ut inde cineres facros
„ ad aquam luftralem, qua a peccatis purificarentur, ex lege Dei
„ haberent paratos, quod & verbo notavi libro primo, cap. XI.
„ *Albis veftibus* id fieri debuifse exfertis verbis docetur Codice
„ *Parah Adumah.* five de *vacca Rufa*, *cap.* IV. *fect.* I. Dis-
„ putatur ibi, numne comburi debuerit fuo nomine, tradunt enim
„ Sacerdotem attenta mente, eam mactare, reliqua omnia præftare de-
„ buiffe, ut nomine vaccæ Rufæ, & in ufum a Lege præfcriptum,
„ non vagis incertifque cogitationibus fierent; immo & Lavan-
„ dum fuiffe Sacerdotem, manibus pedibufque puris cuncta fuiffe
„ præftanda. Difputatur quoque ibidem, utrum a quolibet totius
„ Sacerdotum ordinis, an vero a folo Pontifice Maximo id fieri
„ potuerit, quibufque veftibus fuerit ornandus? Tandem fub fi-
„ nem iftius fectionis, ita colligit Mifna: ושלא בכהן גדול פסולה ר׳ יהודה
מכשיר ובמחוסר בגדים פסולה ובכלי לבן היתה נעשית: *Quæ non comburitur*
„ *per Summum Pontificem, vetita eft. Doctor Iehuda licitam de*
„ *clarat. Si etiam fiat ab eo qui vefte aliqua facra caret, vetita*
„ *quoque eft. Fieri etiam debebat veftibus albis.* Hic duo animad-
vertenda

„ vertenda ſunt. Primum quod vacca rufa comburi poſſit, non
„ ſolum per Pontificem Max. ſed & per quemlibet totius ordinis.
„ Deinde fieri omnia debere *veſtibus albis.*

„ DCLXXXVI. Quamquam hujus non eſt loci ut examinemus,
„ per quem *vacca Rufa* fuerit combuſta, tamem cum inde de-
„ ducamur ad veſtimenta quibus indui debuit Sacerdos, illa ſi-
„ lentio prætereunda non exiſtimo. Diſputant itaque Talmudici
„ utrum fieri poſſit per quemlibet totius ordinis, an per ſolum
„ Summum Pontificem? Satis acriter de hac re inter Hebræorum
„ Sapientes diſceptatur. Primam omnium combuſtam fuiſſe per
„ Eliezerum, nondum Summum Pontificem, conceditur, reliquas
„ autem omnes per ſolum Pontificem Max. Huic autem ſtrenue
„ ſeſe opponunt Rabbi Joſe, Rabbi Jehuda, & Rabbi Simeon
„ aliique. Horum ſententia eſt, primam, quidem combuſtam
„ fuiſſe per Elizerum, reliquas vero vel per Pontificem Max.
„ vel per alium ex tota Sacerdotum turba, abſque diſcrimine fie-
„ ri potuiſſe. In hac ſententia fuiſſe Talmudicos, diſcimus Co-
„ dice *Ioma cap.* IV. in Gemara: cauſam dant, quod prima,
„ non per Aharonem, ſed per ejus filium fuerit combuſta uti
„ patet ex Numer. Cap. XIX. Ita ſcilicet diſputant. ונתתם אותה אל
„ אלעזר הכהן אותה לאלעזר ולא לדורות לאלעזר איכא דאמרי לדורות בכהן גדול
„ איכא דאמרי לדורות בכהן הדיוט בשלמא למאן דאמר לדורות בכהן הדיוט שפיר
„ אלא למ״ד לדורות בכהן גדול מנה ליה: *Et tradetis eam Eliezeri Sa-*
„ *cerdoti* (Numer. cap. XIX.) *Eam Eliezeri,* (ſcilicet loco allegato
„ dictum eſt) *ſed non poſteris Eliezeris. Sunt qui dicunt, familiis*
„ *Summi Pontificis. Sunt qui dicunt, familiis minoris Sacerdotis.*
„ *Conceditur illi qui dicit familiis minoris Sacerdotis, recte, Sed*
„ *is qui dicit familiis Summi Pontificis, unde id habet?*

„ DCLXXXVII. Eadem repetuntur eodem capite. Idem docet
„ Maimonides, & ſimul dat rationem, cur id ſtatuat? *Hilchoth*
„ *Para Aduma,* ſive de *vacca Rufa.* Cap. I. Sect. XI. אף כהן
„ הדיוט כשר לשריפת הפרה שנ׳ ונתתם אותה לאלעזר הכהן ועדיין אהרן היה
„ קיים ומפי השמועה למדו זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכהן גדול בין
„ בכהן הדיוט: *Etiam Sacerdos totius ordinis quilibet vaccam comburere*
„ *poteſt, quia dictum eſt,* (Numer. XIX.) *dabitis eam Eliezeri Sa-*
„ *cerdoti. At Aharon tunc vivebat. Diſcimus itaque ex ipſo textu,*
„ *iſtam factam fuiſſe per Eliezerem, reliquas autem vaccas, ſive per*
„ *Summum Pontificem, ſive per Sacerdotem minorem.* Cum itaque

,, prima vacca combusta fuerit per Eliezerem , vivente Aharone
,, Summo Pontifice, non male indicat Maimonides reliquas omnes
,, etiam comburi potuisse per quemlibet Sacerdotem ordinarium.
,, Ad istum locum Maimonidis Keseph Misna multa adfert ut idem
,, demonstret. Inter alia etiam locum ex *Capite* IV. *Codicis Ioma* in Gemara. Citat quoque *Siphre*, ubi De Sacrificiis præsertim agitur. אותה אל אלעזר זאת נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בכהן גדול
,, דברי ר׳ מאיר רבי ורבי יהודה ורבי שמעון וראבי׳ אומרים זאת נעשית באלעזר ושאר
,, כל הפרות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט : *Illam* (scilicet vaccam primam trades , uti dicitur Numer. XIX.) *Eliezeri*; *Illa itaque*
,, *peracta est per Eliezerem, sed reliquæ omnes vaccæ per Summum*
,, *Pontificem, ut tradit Rabbi Meyer. Sed Ribbi & Rabbi Iehuda,*
,, *& Rabbi Simeon, & Rabbi Eliezer filius Iose dicunt, hæc facta*
,, *fuit per Eliezerem, at reliquæ omnes, sive per Pontificem Max.*
,, *sive per Sacerdotem minorem.* Eadem notat Maimonides in suis
,, ad *Codicem Parah, capite* III. *Sect.* I. Commentariis, ad hæc
,, verba Misnæ. שבעת ימים קודם לשריפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה
,, מביתו ללשכת וגו׳ *Septem diebus, ante combustionem vaccæ, segregarunt Sacerdotem, qui vaccam combusturus erat, a domo sua ad*
,, *conclave.* &c. (nempe in Templo) Ex hisce verbis Misnæ probat
,, Maimonides vaccam rufam, ex mente Misnæ, a quolibet Sacer-
,, dote comburi potuisse; cum dicatur *Separant Sacerdotem, qui*
,, *combusturus est vaccam,* non *Pontificem Maximum.* מאמרין , in-
,, quit; כהן השורף את הפרה תדע שכל כהן כשר לשריפתה אמר ית׳ ונתת׳ אותה
,, אל אלעזר הכהן׃ *Dicunt* (nempe Misnici) *Sacerdos vaccam com-*
,, *busturus. Nota quemlibet Sacerdotem ad eam comburendam aptum*
,, *esse. Dixit laudatus Deus*: (Numer. XIX.) *Tradetis eam Elie-*
,, *zeri Sacerdoti.* Mox addit *Eliezerem fuisse*: סגן הכהנים בעת ההיא
,, *vicarium Sacerdotum isto tempore.* Pergit, *in Siphra dici* (quod
,, jam ostendimus) *Hæc* (nempe prima) *combusta est per Eliezarem, reliquæ omnes*, sine discrimine, *sive per Summum Pontificem, sive per quemlibet Sacerdotum totius ordinis.* Eadem repetuntur Codice *Parah. Cap.* IV. *sect.* I. Dubitari itaque neutiquam potest quin vacca rufa combusta fuerit non per Summum
,, Pontificem solum, sed per quemlibet Sacerdotem, per quem &
,, reliqua sacrificia oblata fuerunt.

,, DCLXXXVIII. Colliget tamen aliquis ex Codice *Parah Aduma, cap.* III. *Sect.* V. omnes vaccas rufas combustas fuisse per
Pon-

,, Pontifices Maximos, non per reliquos totius turbæ ſacerdotes.
,, Poſtquam enim Rabbi Meyer ibi dixiſſet ſi ad conficiendam aquam
,, luſtralem, non reperiebant cineres ſeptimæ vaccæ, deſumptos
,, fuiſſe ſextæ, ſi nulli fuerunt ſextæ, ſumebant quintæ, vel quartæ,
,, vel tertiæ, vel ſecundæ, vel primæ, addit ſtatim quot fuerint
,, combuſtæ poſt tempora Eſdræ, ſtante Templo ſecundo, quinque
,, ſcilicet. Mox addit Miſna ſeptem combuſtas fuiſſe poſt tempo-
,, ra Ezræ, ex ſententia ſapientum; notantur etiam nomina eorum
,, qui eas combuſſerunt, quinque nempe Sacerdotes, qui omnes
,, videntur Sacerdotes Magni: *Simeon Iuſtus*, *Iohannes*, *Eliohi-*
,, *nus*, *Chanamael Ægyptus*, & *Iſmael.* Ita habet Miſna לֹא מצאו
,, משבע עושין מששׁ מחמש מארבע משלש משתים ומאחת ומי עשאם הראשונה
,, עשה משה והשניה עשה עזרא וחמש מעזרא ואילך דברי ר״מ וחכמים א׳ שבע
,, מעזרא ואילך ומי עשאן שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתים שתים
,, אליהו עיני בן הקיף וחנמאל המצרי וישמעאל בן פיאבי עשו אחת אחת:
,, *Si non reperiebant* (cineres) *ſeptimæ* vaccæ *faciebant*, (aquam
,, luſtralem) *de ſextæ*, *de quintæ*, *de quartæ*, *de tertiæ*, *de ſecundæ*,
,, *de primæ* vaccæ cineribus. *Quis autem combuſſit eas? Primam*
,, *paravit Moſes*, *alteram Ezra. Erant autem quinque a tempore E-*
,, *zræ ac poſt eum*, *ex ſententia Rabbi Meyer. At Sapientes tradunt*
,, *ſeptem fuiſſe a temporibus Ezræ. At quinam fuerint qui eas pararunt?*
,, *Simeon Juſtus & Iohannes Pontifex Max. pararunt quilibet duas. E-*
,, *liohin filius Hackiphi*, *Chanamael Ægyptius*, *& Iſmael filius Piavi*,
,, *pararunt quilibet unam.* Summos fuiſſe Pontifices *Simeonem Iu-*
,, *ſtum*, *Iohannem*, & *Iſmaelem filium Piavi*, non dubitatur, cum
,, apud Ioſephum & alibi in eorum Catalogo reperiantur. Du-
,, bitari tamen poſſet de *Eliohino filio Hackiphi*, & de *Chanemaele*
,, *Ægyptio*, cum Ioſephus aliique de eo taceant. Tamen & hos
,, Pontifices Maximos fuiſſe, colligi poteſt ex mente Rabbi Meyer.
,, Eſt enim ejus ſententia, uti demonſtravimus, vaccam rufam
,, parari non potuiſſe, niſi per Summum Pont, dicitque quinque
,, conbuſtas fuiſſe poſt tempora Ezræ: Sapientes ſtatim enume-
,, rant hos quinque, unde quis non male conjiceret hos quin-
,, que intellexiſſe Rabbi Meyer, cumque judicaſſe, eos omnes fuiſ-
,, ſe Pontifices Maximos. Enimvero etſi *Eliohinus* & *chanemael*
,, apud Ioſephum alioſque nonnullos, inter Pontifices Maximos
,, noti non fuerint, poterant tamen fuiſſe Pontifices Max. Mul-
,, to plures proculdubio fuerunt quam a Ioſepho aliiſque notan-

„tur; cum a tempore Maccabæorum tot electi, aut potius ob-
„trusi fuerint, fere singulis annis novus aliquis. Si credamus
„*Sepher Iuchasin fol.* xxv. lat. 1. certum est, *Eliohinum*, & *Cha-*
„*nemaelem* Sacerdotes Summos fuisse, non minus quam reliquos
„tres quibus annumerantur. Sic habet *Sepher Iuchasin*, dicto loco.
„ אליועיני בן הקף וחנמאל המצרי שניהם כהנים גדולים ועשה כל אחד מהם פרה
„ קודם ישמעל בן פאבי כפ׳ ג׳ פרה: *Eliohini filius Kaphi & Chanamael Æ-*
„*gyptius ambo erant Summi Pontifices, & quilibet eorum vaccam com-*
„*bussit, ante Ismaelem filium Paphi. Capite* III. *Codicis vaccæ Ru-*
„*fæ*. Hinc sequeretur, post Ezram omnes vaccas rufas a Sum-
„mis combustas fuisse Pontificibus.

DCLXXXIX. Silentio præterire non possum, quod in ea-
„dem Misna dictum sit, Mosen & Ezram quemlibet etiam vac-
„cam rufam combussisse, qui tamen Pontificibus Maximis annu-
„merari non possunt: etsi enim Moses fuerit Pontifex, non
„minus quam Rex & Prophta, tamen Summorum Pontificum
„ordini non adscribitur; præterquam quod prima vacca combu-
„sta fuerit per Eliezerem, Aharonis Summi Socerdotis filium,
„ejusque vicarium, ut habet Maimonides. Sed & Ezra non fuit
„Pontifex Maximus. Existimo itaque dictum fuisse, vaccas
„fuisse combustas per Mosen & Ezram cum id factum fuerit iis
„viventibus remque procurantibus. Idem judicare quis posset
„de quinque Pontificibus Summis sequentibus, Simeone Justo,
„Johanne, Eliohino, chanemaele & Ismaele: quod nempe sub
„eorem Pontificatu eorumque jussu & cura quinque, sive, ut
„volunt חכמים Sapientes, septem vaccæ reliquæ fuerint com-
„bustæ. At, quidquid alii dixerint, ex iis quæ allata sunt,
„manifestum est, primam paratam fuisse per Eliezerum, ac re-
„liquas omnes per quemlibet Sacerdotem, sive Summum, sive
„ordinarium comburi potuisse.

„ DCXC. Qualiscumque autem is fuerit, sive Summus, sive
„minor Sacerdos, ministerio isto fungi debebat vestimentis *albis*,
„ut habet traditio, codice *Parah cap.* IV. *sect.* I. quem locum ab initio
„hujus capitis allegavimus. ובכלי לבן, inquit, היתה נעשית *Et vesti-*
„*bus albis fiebat*. Maimonides, ad istum locum, per כלי לבן in-
„telligit בגדי לבן *vestibus albis*. Revera *vestimenta* non minus quam
„reliqua suppellex כלים *vasa* nuncupantur, quod & annotavi-
„mus hujus libri capite xx. Ita & Græce σκεῦος. Act. x &

xi.

„ XI Maimonides ſane *Hilch. Kele Hammikdaſch*, Codice. De *vaſis*
„ *Templi*, בגרים *veſtimenta* etiam *vaſis ſacris* annumerat: cum *de*
„ *veſtibus*, non minus quam de reliquis *vaſis* ibi agat. Idem Mai-
„ monides ad Miſnam, *Codice Parah* cap. IV. ad hæc verba, בגדי לבן
„ hæc habet. הם אותן שהיה לובש כהן גדול ביום הכפורים לעבודת
„ היום כמו שהתבאר בפסוק ואמנם הם ארבעה כלים אשר היה לובש כהן הדיוט
„ לעבודה ולשון התוספתא מצותה בד׳ בגדי לבן של כהן הדיוט ואם עשה בבגדי
„ זהב ובבגדי לבן חול פסולה וידענו זה בגזירה שוה אמר האל י״ת ביום
„ הכפורים אשר לשון הפסוק בא באל ד׳ בגדים והיתה זאת לכם לחוקת עולם
„ ואמר בפרה אדומה והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחוקת עלם ואמר מה
„ חוקה האמורה כאן בבגדי לבן אף וכו׳ : *Hæc* (veſtimenta) *ſunt illa quæ*
„ *induit Pontifex Max. die ſolennis expiationis* (x. die Tiſri) *ad mini-*
„ *ſterium iſtius diei, quemadmodum exponitur in Scriptura ſacra. Illa*
„ *autem revera ſunt quatuor veſtimenta, quibus veſtitur Sacerdos minor*
„ *ad miniſterium ſuum. Et mens Thoſiphta eſt, poſcere legem, ut eſſent*
„ *quatuor veſtimenta alba Sacerdotis minoris. Si autem operatus eſſet ve-*
„ *ſtibus aureis aut veſtibus albis profanis* (quibus uti aliquis folet ex-
„ tra miniſterium) *omnia erunt irrita. Et hoc quidem diſcimus ar-*
„ *gumento deſumpto a pari, cum Deus opt. Max. dicat die ſolennis Ex-*
„ *piationis, ut loquitur, Scriptura Sacra, venit in quatuor iſtis veſti-*
„ *mentis, & hæc erit vobis lex perpetua.* (Levit. XVI com. IV. &
„ XXXI. & XXXIV.) *ita dicitur de vacca Rufa.* (Numer. XIX. com.
„ X.) *& erit filius Iſrael, & peregrino, qui peregrinatur inter vos lex*
„ *perpetua. Qualis eſt iſta Lex de qua hic agitur, circa veſtes*
„ *albas etiam* &c: (talis eſt illa quæ lata eſt circa veſtes vaccæ
„ rufæ.)

„ DCXCI. Nulla exſtat uſqum expreſſa Lex de veſtitibus Sacer-
„ dotis vaccam rufam comburentis, quales adhibendæ ſint? Id
„ tamen Hebræorum Sapientes probant argumento deſumpto a
„ pari. Ideo ſcilicet quia in utroque loco, & ubi de Expiatione
„ ſolenni, decimo die Tiſri (Levit XVI.) dicitur: *hæc erit vobis,*
„ *Lex perpetua;* idemque repetitur de vacca Rufa. (Numer.
„ XIX.) Ergo eadem Lex eſt utriuſque. Cum itaque Levit
„ XVI. Deus juſſerit ut Pontifex Max. veſtitus ſit quatuor *ve-*
„ *ſtibus albis*, iiſdem veſtiri debebat is, qui vaccam rufam com-
„ buſturus erat.

„ DCXCII. At dicet aliquis, qua ratione dicitur, quemad-
„ modum jam toties audivimus, Summum Pontificem; ſi vaccam

,, Rufam comburere ipse vellet, vestiendum fuisse *vestibus albis*, ,, quibus usus est decimo die Tisri, quandoquidem, ministerio isti- ,, us diei peracto, vestes *albæ* omnes deponebantur, ut iis in po- ,, sterum nunquam fuerit usus, ut etiam fuerint אסורין בהנאה ad ,, *quemlibet usum prohibitæ*, uti ex Codice *Joma cap*. II. & ex Mai- ,, monide *Hilchoth Kele Hammikd. cap*. VIII. *sect*. VI. inferius osten- ,, demus, Libro II. cap. XXV. hujus Editionis cap. XXVI. Cum ,, itaque Sapientes, præsertim Maimonides ad *Parah cap*. IV. lo- ,, co modo allegato, dicant, eum vestitum fuisse vestibus albis, quas ,, induerat die solennis Expiationis; hoc tantum vult, eum usum ,, fuisse vestimentis *albis*, quemodmodum die Expiationis sole- ,, bat. Et sane vestibus albis eum fuisse vestitum, certum est, ,, cum esset indutus vestibus Sacerdotis minoris, ut docet *Tosiphta*, ,, notante Maimonida eodem loco. Idem Maimonides clarius *Hilchoth* ,, *Parah Adumah*, *cap*. I. *Sect*. XII. ubi exsertis verbis docet, Sa- ,, cerdotem vaccam comburentem, Sive fuerit Summus Ponti- ,, fex, sive alius totius ordinis, vestibus Sacerdotis minoris, ad ,, hoc peragendum ministerium usum fuisse. Ipsum audiamus: ,, והשושה אותה לובש בארבעה כלים של כהן הדיוט בין ששאה כהן הדיוט בין ,, ששעשאה כהן גדול: *Et qui eam faciebat* (combussit) *vestitus erat* ,, *quatuor vestibus Sacerdotis minoris*, *sive eam combusserit Sacerdos mi-* ,, *nor*, *sive id fecerit Pontifex Maximus*. Vestibus albis itaque ad ,, hoc ministerium utendum fuit.

,, DCXCIII. Non exigua tamen hactenus manet difficultas: ,, capi enim non potest quomodo concilianda sint, scilicet *vestibus* ,, *albis*, & tamen vestibus Sacerdotis minoris usum fuisse Sacer- ,, dotem vaccam comburentem; Cum tamen vestes Sacerdotum ,, totius ordinis *albæ* dici nequeant, quandoquidem belteus fuit, ,, non solum ex lino albo, sed & ex lana variis coloribus, hya- ,, cinthino, purpureo & coccineo, certisque figuris distinctus: ,, vestes autem Pontisicis Max. x. die Tisri *albæ* dicebantur, quod ,, omnes, ipse etiam balteus, ex bysso albissima contexta fuerint, ,, nullo intermixto colore. At solvendam hanc difficultatem, ,, non video quid adferri possit, nisi dicamus, ad ministerium circa, ,, vaccam Rufam specialiter fuisse contextas quatuor vestimenta, ,, adeoque ipsum etiam balteum, ex lino albo, vestibus albis, ,, quibus utebatur Pontifex Max. x. die Tisri, similima. Id eo ,, magis est credibile, cum Sacerdos qui vaccam rufam combure-

bat,

„bat, alia quædam habuerit communia cum Pontifice Max. ſo-
„lenni die Expiationis. Uterque adhibebat vaſa alba, uterque
„Sanctus atque mundus eſſe debebat modo ſpeciali; idcirco uter-
„que a familia ſeparabatur, & in certum Templi conclave dedu-
„cebatur, ibique uterque remanſit ſpacio ſeptem dierum ante
„miniſterium; honore tamen, qui quemlibet decebat, cuilibet
„exhibito. Accedebant ſcilicet fratres Sacerdotes ad Pontificem
„Max. ipſique officia varia præſtabant; Sacerdoti vero minori,
„quamvis etiam (ob ſpecialem ſanctitatem) in Templo a tota tur-
„ba ſegregato, idem honor non fiebat: ad hunc enim fratres Sa-
„cerdotes non veniebant, niſi ut eum in ipſo miniſterio juva-
„rent. De quibus vide *Cod. Parah. cap.* III. *ſectione* I. & in *To-*
„*ſephot R. S.* Certum itaque ex dictis eſt, utrumque fuiſſe ve-
„ſtitum *veſtibus albis*, & Pontificem Maximum, in ſolenni Ex-
„piatione x. die Tiſri, & Sacerdotem qui vaccam comburebat.
„ Hæc tabula Pontificem Max. בגדי לבן *veſtbus albis* x. die Ti-
„ſri indutum lectori ob oculos ponit.

Cap. XXV.

DE PRETIO VESTIUM SACRARUM.

Veſtes ſacræ factæ erant לכבוד ולתפרת ad honorem & ad gloriam. *Exod.* XXVIII. *verſ.* II. *&* XL. *Sacerdotum minorum veſtes pretioſæ. Multo pretioſiores veſtes S. Pontificis. Veſtes albæ* XII. *minarum, Centum drachmarum. Octodecim minarum. Tota ſumma* XXX. *minarum, Quot imperialium? Iſmaelis S. P. veſtes albæ centum minarum duarum myriadum. Circa Bengalam pretioſiſſima byſſus. Linum Harlemenſe. Linum auro æquatur. Plinius & Gemarici allegati. Seldenus legit* פאבי *pro* פאפי *&c. Tunica Sacerd. non requirebat longam telam, ut toga Romana.* רבוי Myrias *quid? Lini incredibile pretium. Veſtes albæ pellucidæ. Rejectæ a Pontificibus. Varii auctores. Veſtes corpus magis* oſtentant *quam* veſtiunt. Textilis ventus. nebula linea. *Veſtes* aureæ *pretio ſuperant* albas. *Lana magno pretio*

empta

empta. Vestis talentum absorpsit in lana apud Aristophanem. Vestis ter mille ducatonum comburitur ob duplicem materiam. Aurum vestibus sacris intextum. Colores pretium vestium sacr. augebant. Coccus *regius color. Varii auctores.* Hyacinthinum *pretiosum.* Argaman *sive* purpura. *Ejus pretium. Purpura* Bassi *&* Prætoris. *Purpura pretio vix cedit margaritis. Metelli Scipionis & Capitonis triclinaria* xx. *millibus ducatonum empta. Varii auctores. Purpura* Hermionica. *Trium milionum ducatonum. Textura vestium S S. auget pretium. Et ornamenta.* Taschbetz, Cholcheb, Kokem. *Duodecim gemmæ in Pectorali & duæ Sardonyches in humeralibus; omnia superant pretio. Patrimonia, integros census, saltus & Insulas, in collo in digito, & in aure gerebant veteres. Lolliæ Paulinæ gemmæ sexcenties sestertium emptæ, id est quinque millionibus flor. Hollandicorum. Vestes Pontificis Max. veræ Regiæ. ornatus Honorii apud Claudium confertur cum ornatu S. Pontificis. Sacerdotes* honore *&* gloria *Regibus pares.* Sacerdotium Regium. *Exod.* XIX. VI. Reges, Consules *&* Imperatores *apud antiquos erant* Sacerdotes. *Moses* Rex *&* Sacerdos. *Olim* Principes *dicti* כהנים Sacerdotes. *Varii loca S. Scripturæ. Vestes sacræ in Thesauro reconditæ. Maimondes & Iosephus allegati. Arx* Antonia. *Sacræ Vestes sub sigillo Pontificis Max. olim erant. Deinde ab Herode servatæ. Postea erant aliquando in potestate Romanorum,* nonnunquam *Iudæorum. Contentiones de servandis vestibus. Cur Romani custodiam S. vestium tam anxie ambiverint? Regum Thesauri in vestibus. Locus Matthæi* V. XX. *Thesaurus Regis Ahasueri. Esteræ* VI. X. *& Alexandri Severi.* Toga picta, *&* Tunica palmata *in Capitolia servata. Lampridius &* Cod. leg. XIV. de Murilegiis *allegati Vestes Pontificum minorum quoque in Thesauro servatæ. Loci Esteræ cap.* II. LXIX. *& Nehem.* VII. *Septuag. allegati. Singulum genus vestium suam arcam habuit. Qualibet classis quatuor arcas. Omnes arcæ vestium* XCVI. *Talmud & alii Rabbini allegati. Ubi remanserint vestes albæ magno die expiationis? Vestes sacræ sumptibus publicis fiebant.*

Hacte-

DCXCIV. HActenus de ipſis veſtimentis ſacris, de eorum origine, numero, materia, colore, textura, ornamentis. De qualibet veſte in ſpecie, cum totius turbæ, tum Pontificis Maximi. De veſtibus Albis & Aureis. De *Brachis*, *Tunica*, *Balteo*, *Pileo*, *Pallio*, *Ephodo*, *Pectorali*, *Tiara* & *Corona*. De earum forma & figura. Tandem de modo eas veſtiendi. Reſtat ut aliquid etiam dicamus de earum pretio, uſu & ſignificatione.

DCXCV. Moſes cap. XXVIII. verſibus II. & LX. dicit ſacris veſtibns indui debere Sacerdotes לכבוד ולתפרה *Ad honorem & ad gloriam* Unde primum colligo, veſtes ſacras fuiſſe pretioſiſſimas, prout veſtes pretioſæ hominibus adferre ſolent honorem & gloriam. Et ſane Sacerdotum, cum Summi, tum reliquorum veſtes pretioſæ erant, ſive materiam, ſive colores, ſive artes, eas conficiendi, ſive tandem earum ornatum ſpectes. Erant enim omnes veſtes totius etiam turbæ ex byſſo pretioſa, ſingulari artificio, non conſutæ quidem, ſed contextæ, & pulchris figuris ornatæ, præſertim tunica; balteus autem erat ex byſſo & lana purpurea, coccinea, & hyacinthina, opere Phrigionico acu pictus.

DCXCVI. Sed quantum Regum ſuperbæ veſtes ſuperant centones alicujus pauperis, tantum ſane ſuperant veſtimenta Pontif. Maximi veſtes reliquorum Sacerdotum, Primum veſtes albæ ex byſſo Peluſiaca & Indica, id eſt pretioſiſſima erant, ut ex *Codice Ioma cap.* III. oſtendimus. Ibidem loci docent Sapientes iſto die Sum. Pontificem bis veſtiri veſtibus albis lineis, aliis mane, aliis veſperi. Matutinæ ex lino Peluſiaco emebantur duodecim minis. Veſpertinæ ex lino Indico octingentis drachmis; id eſt octo minis: facit enim mina centum drachmas. Aut etiam ſecundum, alios matutinæ veſtes octodecim minis emebantur, veſpertinæ duodecim. Octodecim autem minæ faciunt noſtræ monetæ quadringentos & quinquaginta ſcutatos, ſive imperiales, & duodecim minæ trecentos imperiales. Sic tota ſumma matutinarum & veſpertinarum erat triginta minarum, id eſt ſeptingentorum & quinquaginta imperalium, facit enim mina centum ſiclos, ſive quinquaginta ſiclos ſacros. Siclus autem ſacer noſtræ monetæ facit imperialem ſemis. Conſulendi ſunt Judæi, Joſephus, Waſerus aliique qui de re Numaria Hebræorum ſcripſerunt. Sane veſtimenta linea ſeptingentorum & quinquaginta imperialium ſunt ve-

ſtimenta non vili pretio empta. Nihilominus ſi Pont. Max. aliquid de ſuo addere volebat, ut pretioſores haberet, id ei licitum fuit, ut eadem Miſna docetur.

DCXCVII. Sed multo pretioſiores habuit, ſi Talmudicis fides. Tradunt Gemarici *Codice Ioma cap.* III. Sacerdotem Iſmaelitem, filium Paphi a matre ſua accepiſſe tunicam centum minarum, id est duorum millium & quingentorum imperialium. Sed vilia ſunt, ſi conferantur cum iis, quæ ibidem loci leguntur. Narratur enim Eliezerem filium *Cherſomi* a matre accepiſſe tunicam duarum myriadum. Si hoc intelligatur de duabus myriadibus minarum, pretium fabuloſum & incredibile videbitur; tot enim myriades facerent quinquaginta millia imperialium. Si vero (quod magis credibile) de זוזים *zuzis* explicetur, tunc intelligendæ erunt ducentæ minæ, id eſt quinquies mille imperiales. Non credo tanti pretii linum hodie reperiri, ut ut mihi narratum ſit; in India circa Bengalam byſſi telam, ſedecim ulnas longam, emptam fuiſſe centum imperialibus. Si ad nos eſſet delata, pretium quater augeri deberet. Nec ad hoc pretium accedit linum Harlemenſe, ut ut etiam ulna octo imperialibus empta ſit, uti animadvertimus Libro I. cap. VII. Auro nonnunquam æquatum fuiſſe linum byſſinum, docet Plinius *lib.* XVIII. *cap.* I. *Quaternis*, inquit, *denariis ſcripula ejus permutata quondam, ut auri reperio.* Non male igitur Talmudici Codice *Bava Metzia cap.* II. & *Cholin cap.* VI. nihil pretioſius exiſtimant, quam linum, ut dixerint: *ſi quis magnas divitias cito diſſipidare vellet, oportere ut ſeſe veſtiat lino byſſino.* Sed de ejuſmodi tunicis pretioſis quales habuiſſe dicuntur Iſmael & Eliezerus, audiamus ipſos Talmudicos. *Codice Ioma cap.* III. אמר עליו על ר׳ ישמעאל בן פאפי שעשתה לו אמו כתונת של מאה מנה ולובשה ועובד בה עבודת יחיד ומסרה לציבור אמרו עליו על רבי אליעזר בן חרסום שעשתה לו אמו כתונת משתי ריבוא ולא הניחוהו אחיו כהנים ללובשה מפני שנראה כערום ומי מתחזי והאמר מר חוטן כפול ששה אמר אביי כחמרא במזגא *Narratur de Doctore Iſmaele, filio Paphi* (Seldenus de *ſucceſſ. in Pont. Hebr. cap.* XI. legi vult פאבי *Phabi*, quamvis nuſquam ita legatur, quod ſciam. Locus *Codicis Parah cap.* III. corruptus mihi videtur, & legi debet ut hic פאפי, non autem באפי, aut פיאבי *Piabi* ut habent quidam libri) *quod mater ipſi fecerit tunicam centum minarum, qua indutus functus eſt miniſterio unius, & tradidit eam toti cœtui.*

Nar-

Narratur etiam de doctore Eliezere filio Chersomi, quod mater ei fecerit tunicam duarum myriadum. At fratres ejus Sacerdotes non permiserunt ut ea vestiretur, quia apparebat nudus, Et quamvis dicatur constabat (tunica) *ex filo sexduplo retorto: respondet Abai; erat instar vini in vitro.* Notari hic debet, mentionem fieri de sola tunica, quæ fuerit centum minarum, aut etiam duarum myriadum. At tunica non erat instar togæ Romanæ, quæ telam satis longam requirebat, sed ad modum corporis erat aptata, ut etiam sex, aut plurimum septem ulnis confici potuerit. Cogita quale debeat esse linum, cujus septem ulnæ emuntur quinquies mille imperialibus. Quid? si de duarum myriadum minis, id est de vigesies mille minis (myrias enim sive רבוי facit decies mille) intelligatur, quo modo a Glossa sumitur, tunc quælibet ulna fere centies mille imperialibus emptam fuisse dicendum erit. Hoc credat Judæus Apellas, non ego. Nota etiam hic, honestissimo consilio factum esse, quod Sacerdotes nollent permittere, ut Eliezerus Summus Pont. vestiretur ejusmodi vestibus, quibus instar nudi pelluxisset, tanquam *vento textili*, aut *linea nebula* circumdatus. De ejusmodi vestibus instar telæ araneæ, & quæ corpus magis detegunt quam operiunt, præsertim ex serico, vide Plinium *lib.* II. *cap.* XXIII. Senecam *de Beneficiis lib.* VII. *cap.* IX. Horatium *lib.* I. *Satyr.* II. Tibullum *Eleg.* VI. *lib.* II. Juvenalem *Satyr.* VI. Hieronymum *adversus Helvidium*, Solinum aliosque bene multos, qui ejusmodi vestes corpora potius *ostentare* quam *vestire* dicunt, easque *tenuem* vestem, *textilem ventum*, & *nebulam lineam* vocant. Petronius elegantissimus Poeta.

Æquum est induere nuptam ventum
textilem.
Palam prostare nebula linea.

DCXCVIII. Sed quamvis *vestes albæ* pretiosissimæ fuerint, *aureæ* tamen illas pretio & ornatu longe superabant; siquidem non solum ex pretiosissima bysso, sed & ex lana, auro, & gemmis constabant. Lanam antiquitus magno pretio emptam fuisse, vel ex solo *Aristophane* colligi potest, in Vespis.

ΒΔ. πόθεν ὦ 'γαθ' ἀλλὰ τ8το τοῖσι Βαρβάροις
Ὑφαίνε) πολλαῖς δαπάναις. αὕτη γέτοι
Ἐρίων τάλαντον καταπέπωκε ῥαδίως.

Bona verba: at ista, ut scias, cum maximo
Sumptu & labore Barbari texunt: & hæc
Vestis talentum absorpsit in lanam facile

Talmud Jerusalemitanum mentionem facit vestis laneæ, duplicis materiæ triginta myriadibus emptæ. *Codice Kilaim cap.* I. בגד בשלשים רוביא דינר ויהבוה לר׳ ומצא בו כלאים ושרפו *Habuit vestem triginta myriadum denariorum, quam tradiderunt Magistro, & reperta erat duplicis materiæ, ideo combusta est.* Tot denarii argentei facient ter mille ducatones. Quod ad lanam, in vestibus Pont. Max. erat Milesia, id est mollissima & pretiosissima. vide lib. I. cap. IX. Sed & aurum intextum habebant Ephod & Pectorale. Immo ex solido auro constabant annuli, catenæ, fibulæ, & gemmarum fundæ; ut & tintinnabula in Pallio. Et optimum etiam auri genus adhibitum fuit, uti demonstravimus libro I. cap. VI.

DCXCIX. Pretium valde augebant colores *hyacinthinus, purpureus, coccinus & aureus*, Regibus maxime noti, ut ostendimus lib. I. cap. XV. *Coccus Imperatoriis paludamentis dicatus* erat, Regum & Augurum vestimentis destinatus; ut etiam Hispani (quamvis Hispanicus postremus & Galaticus optimus sit) ad solvendum tributum, *coccum* dederint, testibus Plinio, Isidoro, Lampridio, Servio, Martiale, Suetonio aliisque. Hyacinthinum colorem (qui & ipse genus purpuræ est, tingitur enim purpura sive conchylio) rarum & pretiosum fuisse nemo ignorat. Ideo Plinius: *Unde conchyliis pretia & libram violaceæ purpuræ denariis centum venisse* ait. Libra scilicet lanæ ista purpura tinctæ centum denariis, id est duodecim imperialibus empta est, ut quidam id explicant. Eodem *libro* IX. *cap.* XL. docet *libram pelagii quinquagenos nummos, & buccini centenos non excedere.* Unde de pretio *Techelet* de quo agimus judicari potest. Nam ista *violacea purpura* valde ad hyacinthinum accedit, & utrumque *conchylio*, sive חלצון *chilzon* tingitur. Sed & יקר *pretiosus* hic color dicitur ab Hebræis, ut libro I. cap. XIV. ex Codice *Menachoth cap.* IV. *Megillath Ester*, Jonathane, *Bereschit Rabba*, aliisque docuimus. Vide quæ annotavimus ex Xenophonte, *lib.* I. Macchab. IV. XXIII. & aliis. Omnium tamen pretiosissimus color est ארגמן *purpura* illa *Tyria dibapha*. Si purpuræ violaceæ libra denariis centum venibat, eodem *Plinio* teste, *dibapha Tyria in libras denariis*

nariis mille non poterat emi, id eſt ducatonibus centum. Hinc lacernas millibus decem emit Baſſus, ut habet Martialis, *lib.* VIII. *Epigr.* X.

Emit lacernas millibus decem Baſſus,
Tyrias coloris optimi.

Proculdubio intelligit nummos ſeſtertios, qui faciunt noſtræ monetæ ducentos & quinquaginta ducatones. Sed hæ lacernæ non magno pretio emptæ erant, ſed vili, ut magnum lucrum fecerit Baſſus, ut ibidem innuit Martialis. Et ſane *libro* X. *Epigr.* XLI. togam Prætoris in ludis Megalenſibus centum millibus emptam dicit.

Conſtatura fuit Megalenſis purpura centum
Millibus.

Id eſt bis mille & quingentis ducatonibus. Ipſis etiam margaritis pretio vix cedebant conchylia & purpuræ. *Conchylia*, inquit Plinius *lib.* IX. *cap.* XXXV. *& purpuras omnis ora atterit, quibus eadem mater luxuria paria pene etiam margaritis fecit.* Non mirum igitur ſi periſtromata & Triclinaria Babylonica, id eſt purpura acu Babylonica picta & ornata, aliquot milionibus, ut hodie loquimur, empta ſint. Plinius *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Metellus Scipio triclinaria Babylonica* (ſic emendat Budæus *de Aſſe lib.* II.) *ſeſtertium octingentis millibus veniſſe jam tunc ponit in Capitonis criminibus, quæ Neroni Principi quadringenties ſeſtertium nuper ſtetere.* Id eſt Capito habebat triclinaria, viginti millibus ducatonum empta. At Neronis empta erant decies centenis millibus, id eſt millione ducatonum. Nota etiam illa fuiſſe lanea, (nam de lana ibi agit Plinius) ſed purpura infecta, & variis coloribus auroque acu Babylonica picta. Non poſſum ſilentio præterire pretioſiſſimam purpuram, quam memorat Plutarchus in Alexandro; quæ Suſis reperta eſt. ὅπȣ, inquit, φησὶν ἢ πορφύρας Ἑρμιονικῆς εὑρεθῆναι τάλαντα πενταχίλια. *Ubi etiam purpuræ Hermionicæ quinque millia talentum narrat inventa.* Ingens ſane pretium, quinque millia talentum! faciunt enim tres milliones, ut cum vulgo loquar, ducatonum. Ergo pretioſſimi colores adhibebantur in veſtitu ſacro, colores plane Regii, qnod non parum faciebat לכבוד ולאפרת ad *honorem & ad gloriam* Pontificis Maximi.

DCC. Ipſa ars pretium valde augebat: cum omnia veſtimenta ſacra fuerint מעשה אורג *opus textoris*, nulla opera acus, ſed arte

ingeniosissima & rarissima. Maximo sumptu texi dicuntur a Barbaris, vel hac sola de causa. Ideo in desuetudinem abiit ars vestes texendi, quod hoc nimio labore & sumptu factum esset, ut suo loco ostendimus. Nec prætereunda sunt ornamenta & figuræ, quæ aut telæ intexebantur, aut acu Babylonica assuebantur, & pingebantur. Non tantum tunica erat תשבץ *lasuata*, sive *tessellata*, sed Pectorale & Ephodum erant חשב i. e. elegantissimas figuras, omnium generum florum intextas habebant, in ipso jugo arte ingeniosissima, unde & חשב *choscheb* dicitur ab ingenio. Et ipse balteus erat רקם *Rokem*, id est acu Babylonica, magno labore & sumptu, elegantissimas figuras depictas habebat. De his bene multa diximus libro I. cap, XVII. De aureis filamentis sacro vestitui intextis, nihil jam dicam præter ea quæ diximus.

DCCI. Tandem nihil pretiosius excogitari potest, quam duodecim gemmæ in Pectorali, & duæ Sardonyches in fibulis humeralium Ephodi. Duæ istæ Sardonyches pretiosæ erant, non tantum sua natura, sed & mole & magnitudine, cum singula sex nomina, sive triginta sex literas habuerit insculptas. Reliquæ in Pectorali omnium generum erant exquisitissimæ & pretiosissimæ; ut *Sardius*, *Topazius*, *Smaragdus*, *Carbunculus*, *Saphirus*, *Adamas*, *Hyacinthus*, *Achates*, *Amethystus*, *Chrysolithus*, *Sardonyx* & *Iaspis*, quarum pretium multum auxit moles, tantæ enim erant molis, ut singulæ integrum nomen sex litteris constans, inscribi potuerit. Ars & materia simul erant in pretio, ut Plinii verbis utar: non enim solum politissimæ & lucidissimæ ac perfectissimæ, sed & cælatura mirabiles erant. Sane si olim veteres patrimonia, & integros census, immo saltus & Insulas, uti loquuntur auctores, in collo, in digito, in aure gerebant, plura patrimonia, & census, plures saltus & Insulas in Pectore gerebat Pontif. Maximus apud Judæos, singula sane gemma census aut patrimonium videtur. Miramur, & merito, Lolliam Paulinam, Caji Principis matronam caput ornasse Smaragdis & margaritis sexcenties sestertium, id est quinque millionibus florenorum Hollandicorum. Vide Plinium *lib.* IX. *cap.* XXXV. Sed quo pretio emtæ sint gemmæ in vestitu Summi Pontificis, quis dicet? Erat igitur vestitus plane Regius, *in honorem & in gloriam* Summi Sacerdotis. Verissime dici potest de Pontifice Maximo Hebræorum, quod de Honorio olim cecinit Claudianus, de Cons. Honorii:

Ornatuque novo gravior Deus asperat Indus
Velamenta lapis, pretiosaque fila Smaragdis
Ducta virent. Amethystus inest, & fulgor Iberus
Temperat arcanis hyacinthi cærula flammis.
Nec rudis in tali suffecit gratia textu:
Auget acus meritum, picturatumque metallis
Vivit opus, multaque ornantur Iaspide cultus,
Et variis spirat Nereia bacca figuris.
Quæ tantum potuit digitis mollire rigorem
Ambitiosa colus? vel cujus pectinis arte
Traxerunt solidæ gemmarum stamina telæ?

Si *Baccam Nereiam*, id est *margaritam* excipias, nonne omnia in Summi Pontificis vestibus reperiuntur? *Indo* sane *lapide* asperantur; *Smaragdis* virent; *Amethystus* inest & *fulgor Iberus*, id est aurum quo *flammæ hyacinthi* & chrysolthi temperatur, Adest *Iaspis*, *Adamas*, *Carbunculus* & tot aliæ gemmæ ad ornatum. Auget etiam *acus Babylonica meritum* & *picturatum* erat *opus*. Quæ igitut erat ista *ambitiosa colus Belzeleelis*, quæ Arachne, quæ auri rigorem mollire, & pectine suo auream & gemmatam telam detexere novit? Pergamus cum eodem Poeta:

quis miscuit ignes?
Sidoni rubrique maris? tribuere colorem
Phœnices.

Iidem sane colores reperiuntur in Hebræorum Sacerdotum vestitu.

DCCII. Non male igitur Philo Judæus libro *De Sacerdotum honoribus*: ἐξ ὧν ἁπάντων ἐςὶ δῆλον ὅτι βασιλέως εἰς σεμνότητα καὶ τιμὴν παραπλήσια τοῖς ἱερεῦσιν ὁ νόμος. *Ex his omnibus manifestum est, legem Sacerdotes honore & gloria pares facere Regibus*: ut etiam optime vel hanc solam ob causam dicatur Sacerdotium Dei & *Sacerdotium Regium*, Exodi XIX. VI. Tanto in honore fuit olim Sacerdotium, ut & ipsi Reges eo fungerentur. Apud Ægyptios Reges simul Sacerdotes esse debebant, ut docet Plato *de Regno*. Sic & ipsi Consules & Imperatores Romani Sacerdotium magna ambitione ambierunt, eoque functi sunt. Hinc factum est proculdubio quod olim ipsi Principes apud plures populos non aliter quam כהנים *Sacerdotes* vocati fuerint. Vide Genes. XLI. L. Exod. II. XVI. Job. XII. XIX. II Sam. VIII. XVIII. I Chron. XVIII. XVII. II Sam. XX. XVI. Nonne Moses ipse, primus Judæorum *Rex* & *Sacerdos* publi-

blicus fuit? Non mirum igitur Sacerdotes, de quibus agimus, regium habuisse vestitum *in honorem & gloriam.*

DCCIII. Ob ingens istud pretium sacra vestimenta in Thesauro recondita erant, tanquam κειμήλιον rarissimum & pretiosissimum. Maimonides *Hilch. Kele Hammik. cap.* VIII. tradit Pontificem Max. habuisse proprium conclave in Templo, in quo tanquam in Thesauro vestes aureas occluderet: כה ג׳ מניח בגדי זהב בלשכה שלו בלילה או בעת שיוצא מן המקדש: *Pontifex Max. reponebat vestes suas aureas in conclavi suo, noctu aut tempore quo exibat e Templo.* Ad istud conclave fortassis respexit Josephus *Antiq. Iud. lib.* XV *cap.* XIV. *lib.* XX. *cap.* I. sed Arcem Antoniam vocat. Narrat ibi Josephus vestimenta sacra Pontificis Max. custodita fuisse in certa quadam turri sive arce Templi, in Septentrionali latere, ab Asmodæis ædificata, & postea ab Herode in gratiam Antonii, *Antonia* vocata. Olim quidem erat sub sigillo ipsius Pontificis Maximi, & gazophylacio præfectorum, qui pridie solennis festi adibant Arcis & Præsidis Romani Præfectum, & recognito prius sigillo, stolam accipiebant; ac mox, peracto festo, eam reportabant in eundem locum, & in conspectu arcis Præfecti obsignatam deponebant. Et magna quidem gloria erat, vestem illam servare, ac in sua habere potestate: ut etiam propter ejus custodiam magnæ subortæ fuerint contentiones inter Judæos & Romanos, ut eodem loco testatur Josephus. Diceres fere, disceptatum fuisse de dignitate NEOCORI. Prius enim Herodes in ista arce vestem servavit; sed post ejus obitum in Romanorum potestate erat, usque ad tempora Tiberii, sub cujus imperio Vitellius Syriæ Præses, ab Hierosolymitanis honorifice receptus, in signum grati animi Judæorum precibus custodiam sacræ stolæ concessit. Agrippa autem Rege fatis jam defuncto, Cassioque Longino Syriæ Præside, & Cuspio Fado Judææ Procuratore, coacti sunt Judæi stolam denuo in Antoniam deponere, ut esset in Romanorum potestate, quemadmodum fuit antea. Tandem Legati missi sunt ad Imperatorem Claudium, qui, intercedente Agrippa Juniore, jus sacras vestes custodiendi iterum obtinuerunt. Credibile est Romanos custodiam harum vestium tam anxie ambiisse non tantum ut hac ratione testarentur, Pontificatum in sua esse potestate, & ut Pontifex Max. sub specie Religionis nihil contra Majestatem Romanam moliretur; sed maxime ut tantus thesaurus suis manibus non eriperetur.

Ex

DCCIV. Ex hisce sane manifesto constat Sacras vestes fuisse pretiosissimas, ideoque in Thesauro servari debuisse. Et hoc iterum Regium est. Solebant scilicet Reges Thesauros suos ponere non tantum in auro, in argento & in gemmis, sed & in pretiosis vestimentis. Ideo Christus Matt. vi. Com. xx. loquitur de *Thesauris ubi tinea nihil corrumpit*, quod intelligendum est, non de auro, gemmis &c. tantum, sed & de *vestibus*, quæ a *tinneis* corrumpi possunt. Non repetam quæ jam annotavimus de purpura Hermionica, Susis in thesauro reperta. Nihil etiam dicam de vestiario mille telentum, quod Alexander dono dedit amico suo. Jam mentionem fecimus libro i. cap. viii. de בית גנזי מלכא *thesauro Regis* Ahasueri, ex Targum Scheni Esteræ cap. vi. x. ubi legimus Regem in Thesauro suo habuisse vestes purpureas & sericas lapidibus pretiosis, margaritis, tintinnabulis aureis & malogranatis ornatas. Sic & Imperator Alexander Severus in thesauro vestes habuit. Lampridius: *In thesauris vestem nunquam nisi annum esse passus est, eamque statim expendi jussit.* De ejusmodi thesauris vestium Imperatorum vide *leg.* xiv. *Cod. de Murilegulis. Privatæ vel lineæ vestis magistri, thesaurorum* præpositi, *vel baphiorum ac textrinorum procuratores, cæterique quibus hujusmodi solicitudo committitur.* Sed & toga picta, & tunica palmata, qua utebantur Consules & Imperatores, custodiri solebant in Capitolio & Templo Jovis. Lampridius de Alexandro: *Prætextam & pictam togam nunquam nisi Consul accepit, & eam quidem quam de Iovis templo sumptam Prætores & Consules accipiebant.* Capitolinus de Gordiano: *Palmatam tunicam & togam pictam primus Romanorum privatus suam propriam habuit, cum antea Imperatores eam de Capitolio acciperent, vel de Palatio.*

DCCV. Non tantum summi Pontificis, sed & cæterorum Sacerdotum vestes in thesauro servatas fuisse, colligi potest ex capite ii. Esdræ versu lxix. *Pro facultate sua dederunt in thesaurum illius operis, auri drachmas semel & sexagesies mille, & argenti pondo quinquies mille, & tunicas Sacerdotum centum.* Et Nehemiæ vii. lxx. ubi iterum legimus, in thesaurum inter alias res pretiosas collatas esse *tunicas Sacerdotum quingenta triginta.* Soli sane Pontifici Maximo tunicis quingentis triginta non opus fuit, nec uspiam legimus eum tot habuisse, ut hæc loca de tunicis totius Sacerdotum turbæ intelligenda sint.

DCCVI. Cæterum veſtes illæ totius ſacerdotum turbæ in templo etiam cuſtodiebatur. Erat enim in Templo conclave aliquod tanquam veſtiarium, ſive theſaurus ſacrarum veſtium. Singulum autum veſtimenti genus ſuam arcam habuit: ita ut omnes *brachæ* in una arca reconditæ fuerint, iſta etiam arca inſcriptum habuerit vocabulum, מכנסים BRACHÆ. Sic & omnes *tunicæ* ſuam peculiarem habebant arcam, cui inſcriptum erat vocabulum כתונות TUNICÆ. *Baltei* in ſua arca erant, cum hoc titulo: אבנט BALTEUS. Et *Pilei* in ſua arca cum hac inſcriptione מגבעות PILEI. Hæc traduntur Miſna *Tamid*, *cap*. V. היו מפשיטים אותם את בגדיהם ולא היו מניחין עליהם אלא מכנסים בלבד והחלונות היו שם וכתוב עליהם חשמיש הכילים *Exuebant eos veſtibus, nec quidquam iis relinquebant præter brachas; Erant ibi arcæ & illis inſcriptus erat uſus vaſorum.* Per *vaſa* intelligit hic veſtes ſacras. Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. docet, non tantum quodlibet genus veſtimenti ſuam ſibi habuiſſe arcam propriam, cum ſuo Titulo; ſed quamlibet cohortem Sacerdotum quatuor arcas habuiſſe. Et cum fuerint viginti quatuor cohortes ſive claſſes Sacerdotum, colligit nonaginta ſex fuiſſe arcas veſtimentorum. *Multas*, inquit, *faciebant Sacerdotibus mutatorias.* (liceat hoc vocabulo uti) *Ideoque nonaginta ſex arcæ erant in Templo, quibus imponebantur veſtes. Quælibet cuſtodia* (claſſis, quarum erant XXIV.) *quatuor habuit arcas, & nomen cujuslibet claſſis inſcriptum erat arcis ejuſdem claſſis. Omnes autem arcæ obſeratæ erant. Quum autem intraret claſſis Sacerdotum ad miniſterium hebdomadæ ſuæ, aperiebant arcas ſuas ſingulis diebus hebdomadæ ſuæ, & auferebant veſtes ſuas. Cum abeundum eſſet* (ſcil. domum) *retulerunt veſtes ad arcas ſuas, quas tunc obſerabant. Si quæras cur factæ fuerint quatuor arcæ cuilibet claſſi? ſcias id factum eſſe, ut veſtimenta non confunderentur. Ideo omnes Brachæ erant in una arca, quæ inſcriptum habebat*, BRACHÆ. *Sic & cingula omnia in una arca, cui inſcriptum erat* CINGULUM. *Sic & Pilei omnes in una erant arca; & omnes tunicæ in una arca. Pontifex Max. reponebat veſtes aureas in ſuo conclavi noctu, aut tempore quo egrediebatur e Templo.* Hujuſmodi *veſtiarium* videtur intelligere Codex *Middoth cap.* I. *ſect.* IV. vbi mentionem facit alicujus conclavis, quod vocatur לשכת פנחס המלבוש *Domus Pinchaſii veſtiarii.* Bartenora hoc intelligit de loco ubi veſtes cuſtodiuntur, non ubi conficiuntur & texuntur. ממונה היה להלביש הכהנים בשעת עבודה

ולהפשיטם אחר עבודה ולשמור בגדי כהנים : *Præfectus erat ut vestiret Sacerdotes, tempore ministerii, & ut eos exueret post ministerium, & ut custodiret vestes Sacerdotum.* Maimonides tamen & Glossæ hoc intelligunt, de eo qui vestes conficit, quam sententiam non possumus rejicere; nihilominus de custodia vestium etiam intelligi potest. Et sane Glossa id de vestiendis Sacerdotibus, de vestium custodia, & de textura simul exponere videtur. *Pinchas*, inquit, *vestiarius, erat is qui Sacerdotes vestiebat vestimentis suis, & qui curam habuit ut ea reponerentur, & conficerentur.*

DCCVII. De vestibus albis Pontificis Maximi, quibus utebatur die Expiationis, nulla hic fit mentio, in quo loco scilicet remanserint, ministerio illius diei peracto. Sed nulla arca, nullo thesauro, in quo servarentur, opus erat, cum illis non amplius uteretur Pontifex Max. post istius diei ministerium. Sed de his plura capite sequenti.

DCCVIII. Notandum etiam est, vestes sacras non nisi sumptibus publicis factas fuisse, quemadmodum & vasa reliqua, & ligna, & sacrificia jugia, uno verbo, omne id quod totum cœtum respexit. Iisdem enim Vestibus, & iisdem vasis sacra fiebant, non tantum pro uno, sed pro toto cœtu, ideo sumptibus totius cœtus fieri debebant. Si tamen aliquis pietate motus, vas aliquod, aut vestem, lignum, suffitum, aut vinum, aut denique sacrificium ipsum volebat dono dare, id prius tradendum fuit toti cœtui, aut Principibus populi, qui populum aliquomodo repræsentabant. Ab his postea Templo inferebatur, & Sacerdotibus tradebatur, tanquam res sacra & donum totius cœtus. Videatur Gemara Jerusal. *Cod. Schekalim. cap.* IV. Gemara Babyl. *Cod. Ioma cap.* III. Priori loco hæc leguntur de Vestibus: האשה שעשתה כתונת לבנה צריכה שתמסר לצבור: *Si quædam fœmina confecerit tunicam filio suo* (sacerdoti) *oportet ut eam tradat toti cœtui.* Eo forte respexit Gemara Babylonica, loco modo laudato, ubi narrat: Matrem quandam filio suo Ismaeli, (Pontifici Moximo,) fecisse tunicam centum minarum, quam tradidit toti cœtui. Misna eodem loco, postquam dixisset, totam summam Vestium albarum, matutinarum & vespertinarum, esse triginta minarum, addit: אלו משל צבור id quidem sumptibus publicis fiebat. Videatur Maimonides *Kele Hammik. cap.* VIII.

CAP. XXVI.

DE USU VESTIUM SACRARUM.

Usus Vestium sacrarum. Exod. XXVIII. III. VI *Sacerdotes extra templum & extra ministerium vulgaribus Vestibus vestiri. Paulus Pontificem Max. ex vestibus non novit Act.* XXIII. *Sacerdotes extra ministerium* כזרים ut laici. *Iosephus allegatus. Pontifex Maximus habuit potestatem quotidie sacras vestes induendi. Non reliqui. Varia loca Talmudica. Sacerdotes aliquem usum habuisse ex vestibus sacris extra ministerium. Pontifex Max. in vestibus sacris legebat in Synagogis. Lectio Legis non erat munus Sacerdotis, nec Administratio sacramentorum; nec prædicatio verbi divini, nec preces. Id omnibus Judæis permissum. Plures Synagogæ Hierosolymis. Synagogæ in circuitu Templi. Hoc Magdeburgenses videntur ignorasse. Christus* in templo sedisse *Luc.* II. *quo sensu? Nemini fas fuisse in Templo sedere, quam Regi ex familia Davidis. Sacerdotes minores usum percepisse ex Vestibus sacris extra ministerium. Deponendus tamen erat balteus, propter materiam mixtam. Iosephus an contrarium sustineat. Varia loca Talmudis & aliorum. Noctu fuerunt vestes deponendæ. Utrum in arcis serventur, an capiti supponantur? Vestes Pont. Max. noctu in vestiario servabantur. Varia loca Talmudica & alia allegata. Vestes sacræ usum habuerunt in solo Templo, non alibi. Locus Ioma cap.* VII. *allegatus.* Scheringham *doctissimum* Seldenum *male perstringit. Quædam loca Talmudica a Scheringhamo male explicata;* מקדש Mikdasch *an comprehendat urbem Ierusalemum.* מדינה Medinah *quid?* σφάλμα *in Lexico Buxtorfii. Seldenus laudatur & defenditur. Varia loca Talmudis Ierusalem in Provincia. Habet aliquem gradum sanctitatis.* Mikdasch *quid Maimonidæ?* הר הבית Mons ædis *quid? A Christo vocatur* ἱερὸν, *Marci* XI. XVI. *Quantum spatium contineat. Codex Middoth & Iosephus allegati. Quidquid extra* עזרה Atrium *vocatur* Provincia. גבולים Gebulim *&* Medinah *Provinciam significant.* Mikdasch *opponi* τοῖς Medinah *&* Gebulim

Gebulim. *Ergo & urbi Hierosolymitanæ. In summa necessitate Sacerdotes gestasse vestes intra templum & urbem Ierus.* Simeon Justus *obviam it Alex. Magno. Iosephus allegatur, & Codex Ioma cap.* VII. *Factum esse monitu Dei. Quoties vices* Sacerdotibus obeundæ fuerunt, *easdem vestes repetebant, donec polluerentur aut vetustate tererentur. Pontifex tamen Max. vestes albas unica die tantum vestivit. Singulis annis novæ adhibendæ erant decimo die Tisri. Utrum Pontifices inferiores iis postea uti potuerint? Locus Levit.* XVI: XXIII. *explicatur a Gemaricis. Varia loca Talmudis & aliorum. In S. sanctorum solæ vestes albæ adhibebantur. Varia loca Talmudica, Iosephi & Philonis. Error* Augustini, Epiphanii, *Hieronymi, Bertrami,* Sigonii, *Buxtorfii, Magii, Daillæi & aliorum, qui docent Pontificem Max. vestibus coloratis* S. S. *intrasse. Vestes sacræ sordibus inquinatæ non lavabantur. Tritæ & laceræ non resarciebantur.* In Templo nulla paupertas. *Omnia fiunt* ex optimo. *Tritæ, laceræ & sordidæ vestes elychniis in festo Tabernaculi & Lucernis adhibebantur. Vestes Pontificis Max. aureæ tritæ obscondebantur. Exod.* XXVIII. *vers. ultimo* חקת עלם *Quomodo intelligendum. Quamdiu debeant durare sacerdotes & vestes sacræ. Non ultra tempora Messiæ. Iudæorum vana solicitudo de conservanda Genealogia Aharonis.* Urim & Thummim *quamdiu duraverint? Sententia Iosephi, & Rabbi Azariæ. Locus Ezræ* II. LXIII. *& Nehem.* VII. LXV *allegantur. Credibile Sacerdotem ibi promissum fuisse Iesum Christum.* Urim & Thummim *non fuisse in Templo secundo. Locus Hag.* I. VIII. *Varia loca Talmudica &* Josephus Ben Gorion *Germanice allegantur. Responsum Pontificis Max. Alexandro Magno datum. Ejusdem Auctoris editio Hebræa. Nostrum manuscriptum nitidissimum Hebraicum. Doctissimi* Buxtorfius & Le Moine *laudantur.* בת קול filia vocis *sub secundo Templo. Loca Talmudica & Matth.* I. VIII. *Ioh.* XII. XXVIII. Urim & Thummim *oracula edidisse tantum usque ad tempora* Salomonis. *Prophetæ priores qui? Loca Talmudica. Cur* Urim *cessaverit sub Regibus? Nomen* יהוה *pronunciatur sub Templo secundo. Usque Iericho auditum. Ante Reges status Iudaicus* θεοκρατεία. Ephodum, Pectorale, Gemmas, *ut &* Urim & Thummim, *quoad formam, in usu fuisse sub Templo*

secundo: Etiam Arcam fœderis, Candelabra *&c.* Thosephoth, Maimonides, *&* Josephus Caro *allegati.* Bernhardi Angli *in suis ad Iosephum Criticis, iniquissimæ stricturæ, magna* crista *atque* fidentia *viros doctos, qui negant Urim & Thummim Templo secundo, sugillantis perstringitur.*

DCCIX. REstat ut tandem etiam aliquid dicamus, de usu Vestimentorum sacrorum. Totum quidem hoc opus docet, eorum usum esse, ut sacra in iis fierent a Sacerdotibus; nihilominus cum Moses expressis verbis de usu sacri vestitus mentionem faciat, istam materiam hoc capite quoque pertractare suscepimus. Exodi XXXVIII. versu III. & XXXV. והיה טל אהרן לשרת *Et erunt super Aharon ad ministrandum.* Ibi quidem mentio fit de Vestibus Summi Pont. sed idem dicitur etiam de Vestibus reliquorum Sacerdotum, versu IV. ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו וכהנו לי׃ *Et facient Vestes sacras Aharoni fratri tuo, & filio ejus, ut sacerdotio mihi fungerentur.* Et versu ultimo: והיו טל אהרן ועל בניו בבאם אל אהל מועד או בנגשתם אל המזבח לשרת בקדש ולא ישאו עון ומתו *Et erunt super Aharonem & super filios ejus quum intrabunt tentorium conventus, aut quum accedent ad altare, ad ministrandum in sancto; Et non ferent iniquitatem ut moriantur.* Igitur ad ministerium tantum in templo, soli sacerdotes vestibus sacris utebantur, non alibi nec alio tempore. Domi forisque, in Synedrio, in consiliis, & ubique locorum extra templum, incedebant vestibus vulgaribus, cum Summus tum reliqui pontifices, unusquisque pro lubitu suo & pro opibus, ut a reliquis hominibus discerni neutiquam potuerint. Inde factum est, ut etiam Paulus Apostolus Pontificem Maximum non noverit Act. cap. XXIII. quod ex vestibus a reliquis iudicibus discerni non potuerit. Idem innuitur Ezech. XLII. XIV. & XLIV. XVII. XVIII. XIX. ubi expresse jubetur, ut Sacerdotes, finito ministerio, cum vellent exire ad populum, vestes ibi relinquerent & vulgaribus vestirentur. Turpiter igitur errant passim viri docti, qui putant Cajapham vestes sacerdotales lacerasse, in signum lacerati & aboliti sacerdotii, Matth. XXVI. LXV. & Marci XIV. LXIII. ut loca ista intelliguntur ab *Origine & Theophylacto.* Audivimus jam cap. præcedente, vestes sacras, cum summi tum reliquorum, in templo fuisse reclusas, ideo non fuisse in potestate sacerdotum quamdiu

quamdiu non operabantur. Optime itaque Maimonides *Kele Hammicd. cap:* x. ait Sacerdotes, extra ministerium, sacris vestibus non vestitos, considerari debere כזרים *instar Laicorum.* Sic & Josephus *de Bello Jud. cap.* xiv. dicit Sacerdotes extra ministerium ἐσθήσεσιν ἰδιωτικαῖς, *Vestibus plebeis* usos fuisse. Verum quidem est eum ibi agere de *cæcis*, quos Judæi vocant בעלי מומים *vitio laborantes*, nihilominus de omnibus sacerdotibus intelligi debet: cum exsertis verbis statim addat: τὴν γὰρ ἱερὰν ὁ λειτουργῶν ἠμφιέννυτο μόνος, *sacram vestem induebat is solus qui ministrabat*; cum autem cæci ministrare non potuerint, sacras vestes induere iis non fuit licitum.

DCCX. Non omnes Sacerdotes, nec ubique, nec semper habebant jus vestes sacras induendi. A sacris vestibus, quemadmodum a toto ministerio arcebantur, *mente capti*, *cæci*, *immundi*, *ægroti*, *lugentes*, & ii qui ad justam ætatem nondum pervenerant. Hi nunquam sacris vestibus induebantur etsi sacerdotes essent. Sed & illi ipsi qui ad ministerium admissi erant, non quotidie iis vestiri poterant. Hoc fiebat illis diebus tantum, quibus cum sua classe ministrare debebant in Templo, quod fiebat duabus tantum hebdomadibus per totum annum. Id est duabus vicibus, & singula vice per integram hebdomadam. Peracta hebdomade, vestes sacræ exuebantur, & arcis suis obserabantur, donec altera hebdomas, semestri post, rediret. Solus Pontifex Max. habuit potestatem vestes sacras induendi quotidie, si forte sacra facere vellet. Alias in thesauro suo, sive vestiario in Templo custodiebantur. Notari etiam debet, si forte aliquid accidisset sacerdoti, qui suas vices in templo jam peragere ex lege debebat, ut si gonorrhœa laborasset, aut alio modo sese poluisset, ministerio eum tunc abstinere, & pro vestibus albis, in signum immunditiei, atris indui debuisse, ut abiret. Mundi autem & legitimi Sacerdotes, istis diebus quibus cum classe sua vices obire debebant, inter ministrandum omnino vestibus sacris induendi fuerunt; ut etiam absque vestibus, non reputarentur socerdotes. Hinc illud toties in Talmude decantatum: בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם *Quo tempore vestititi sunt vestibus suis* (sacris) *sacerdotes reputantur, ubi autem vestibus suis non sunt vestiti, sacerdotes non reputantnr.* Vide *Massechet Zevachim cap.* II. Maimonidem *Kele Hammikd. cap.* x. & Thosephoth ad *cap.* VII. *Joma.* Nihi-

DCCXI. Nihilominus Sacerdotes aliquem uſum habebant Veſtium ſacrarum, etiam extra miniſterium. Primum Pontifex Max. magna die expiationis ſectionem in Synagoga, ſi volebat, Veſtibus ſacris legebat; alias, illis exutis, in propria ſtola, qua uti ſolebat quotidie, illud præſtabat. *Joma cap.* VII. *Miſna* I. בוא לו כהן ג׳ לקרוא אם רצה לקרוא בבגדי בוץ קורא ואם לא קורא באצטלות לבן משלו : *Ibat Pontifex Max. ad legendum, ſi voluit legere in veſtibus byſſinis* (id eſt ſacris) *legebat. Sin minus, legebat in propria ſtola alba.* Et ne quis rerum Hebræarum imperitus putet, lectionem fuiſſe munus ſacerdotale, ſciendum eſt omnes Levitas & Iſraelitas non minus quam Sacerdotes habuiſſe jus legendi ſectiones Sabbathicas. Ideoque optime Talmudici annotant: קריאה לא עבודה היא *Lectio non eſt miniſterium.* (ſacerdotale) Quicquid extra templum fieri poterat, non recenſebatur inter miniſteria Sacerdotum, ſed lectio fieri poterat extra Templum, in omnibus Synagogis, & in urbe, & per totam terram ſanctam, immo & extra terram, ubi decem Viri ætatis quatuordecim annorum reperiebantur. Ideo Levitæ & Iſraelitæ, non minus quam ipſi Sacerdotes infantes circumcidebant, & Paſcha celebrabant, & conciones ad populum habebant, & preces ad Deum, pro ſalute publica fundebant, & lectiones Sabbathicas legebant, quod & ipſi Reges nonnunquam faciebant, ut exemplum habemus in Rege Agrippa. Uno verbo, quicquid hodie in Eccleſia Chriſtiana ſolis paſtoribus relictum eſt; ut verbum prædicare, ſacramenta adminiſtrare, & diſciplinam Eccleſiaſticam excercere, id in Eccleſia Judaica ab omnibus & ſingulis fieri poterat. Cavebant tantum ut eſſet in re iſta בקיא & in lectione רגיל *expertus*, & diſcipulus ſapientum, ex ſecta ſcilicet Pharizæorum, ut eorumque traditiones ſartæ tectæque ſervarentur, & doctorum, ſive σοφιςῶν, ut eos vocat Joſephus, auctoritas apud populum indies augeretur. Sed hæc fuſius explicamus ad Codices *Sotah*, *Taanith*, *Peſachim* & alibi.

DCCXII. Notari etiam debet Synogogam iſtam, in qua legebat Pontifex Max. fuiſſe, non in urbe, ſed in circuitu templi prope atrium, quemadmodum ad iſtum locum *Codicis Jomæ* obſervat *Jarchius.* בית הכנסת היה לעזרה בהר הבית *Synagoga erat prope atrium in monte Templi.* Ideo in ipſa Miſna toties mentio fit τ͂ς בית הכנסת *Synagogæ*, τ͂ חזן הכנסת & ראש הכנסת ἐπισκόπȣ & *Capitis Synago-*

nagogæ. Sane cum plures fuerint *Synagogæ* Hieroſolymis, quadringentæ octoginta, vel quadringintæ ſexaginta, ut tradunt Sapientes Cod. *Megilla* & Cod. *Chetuboth*, hic intelligi debet Synagoga, quæ erat in Templo. Hoc videntur ignoraſſe Magdeburgenſes *Centuriæ* I. *cap.* VI. ubi de Synagogis ſic ſermocinantur: *utrum autem in Templo aut prope locus, ſeu auditorium aut lectorium, ut nunc vocare poſſemus, fuerit, non eſt clare indicatum.* Immo tam prope fuit illud *lectorium*, ut etiam ab iis qui ſummum Pontif. audiebant legentem, hircus & juvencus, dum cremabantur videri potuerint, modo auditores faciem non verterent verſus Sacerdotem magnum, ut traditur eodem capite Jomæ. Cum autem hæc Synagoga tam prope atrium fuerit, in ipſo ſcilicet circuitu Templi, ideo qui in eo legebant, in Templo legiſſe dicebantur. Et hoc ſenſu, mea opinione, legimus apud Lucam capite II. Chriſtum ſediſſe & docuiſſe in Templo, ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων *in medio doctorum*, quod de iſta Synagoga in Templo omnino intelligendum puto; nam in ipſo Templo, proprie ſic dicto, nec erant διδάσκαλοι, aut תלמידים ut Judæi loquuntur, nec Chriſtus ibi ſedebat, niſi eodem momento a Judæis, tanquam prophanus & hæreticus vivus diſcerpi voluiſſet: cum nemini fas fuerit in Templo ſedere, niſi ſoli Regi & ex familia quidem Davidis, ut docent Magiſtri Codice *Sotah cap.* VII. Sed ut e diverticulo in viam redeamus, patet lectionem Legis, non fuiſſe partem miniſterii Sacerdotum, ideoque Pontifici Maximo liberum fuiſſe ut in Templo uteretur veſtibus ſacris, extra miniſterium, cum in illis legeret ſectionem, quam quilibet alibi, & aliis veſtibus legere poterat. Optime ad iſtam Miſnam Jomæ obſervant Gemarici: שמעת מניה בגדי כהונה ניתנו ליהנות בהם *Ex hoc diſcimus, veſtes ſacerdotales datas eſſe, ut ex iis uſum aliquem perciperent.* Idem quoque intelligendum eſt de veſtibus aureis; nam poſtquam eas ſemel induiſſet, poterat eas toto illo die retinere, quamvis toto die, ſingulis horis, ſacra non faceret; modo eas deponeret antequam Templo exiret, aut noctu, ut capite præcedenti, ex *capite* V. *Tamid*, oſtendimus.

DCCXIII. Sed & ipſi Pontifices reliqui uſum aliquem percipere poterant ex veſtibus ſacris extra miniſterium. Quamdiu in Templo erant, eis permittebatur uti veſtibus ſacris, etiam illis horis & momentis, quibus a miniſterio vocabant. Semel ve-

ſtiti veſtibus ſacerdotalibus, & ſacris peractis, non ſtatim deponebant eas, ſed toto die ſi vellent eas retinebant, donec dormitum irent. *Codice Tamid cap.* I. Gemarici hæc tradunt: תא שמע בגדי כהונה היוצא בהן למדינה אסור ובמקדש בין בשעת עבודה ובין שלא בשעת עבודה מותר: *Audi, vetitum eſſe abire in Provinciam veſtibus ſacerdotalibus: ſed in Templo licet* ut iis uterentur, *ſive tempore miniſterii, ſive non tempore miniſterii.* Idem docet Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. Mikotzius *Præcept. Affirmat.* CLXXIII. Hoc tamen intelligi debet de *Brachis*, *Tunica* & *Pileo* tantum, non autem de *Balteo*. Quam primum enim a miniſterio ceſſabant, balteus ſtatim deponendus fuit, adeo ut ſi quis in templo repertus fuiſſet *balteo* cinctus, illis momentis quibus non operabatur, quadraginta plagis verberandus fuiſſet, propter τὸ שעטנז *Schatnetz*, *duplicem materiam.* *Maſſechet Erachim cap.* I. והני כהנים הואיל אשתרי כלאים לגביהו לא ליחייבו קמל׳ נהי האשתרי בעידן עבודה בלא עידן עבודה לא אישתרי: *Ecce ſacerdotibus quidem permiſſum eſt geſtare veſtes duplicis materiæ; non* tamen neceſſario id ipſis faciendum fuit, quemadmodum *audivimus.* *Permiſſum eſt tempore miniſterii, ſed extra miniſterium non eſt permiſſum.* Ideo in veſtibus ſacris non licebat dormire, nec capiti eas ſupponi fas erat, propter *balteum*, quod fuerit ex materia mixta. Sic & Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. poſtquam dixiſſet ſacerdotibus permiſſum eſſe, aliquem uſum percipere ex veſtibus ſacris, & extra horam miniſterii, ſtatim addit: *Excepto balteo, quia illi ineſt ſchaatnez*, id eſt *duplex materia.* Joſephus tamen *Antiquit. lib.* III. *cap,* VIII. aliter ſentire videtur; ſic enim de balteo ſermocinatur. *Ad talos autem defluit, quamdiu ſacerdotes ab opere ceſſant; idque videtur ad ornatum aliquid conferre, quum autem properandum eſſet, ad miniſterium ſacrificiorum, ne ita balteus ventilans pedes, implicaret, & impedimento eſſet in opere, lævo humero eum injecit.* Videtur itaque Joſephus docere, ſacerdotes etiam balteum geſtaſſe extra horam miniſterii ȣ̃ μηδὲν ὁ ἱερεὺς ἐνεργεῖ, *quando nihil operatur ſacerdos.* Nollem litem movere illis, qui credunt Joſephum illis verbis docuiſſe, ſacerdotibus permiſſum fuiſſe, ut balteum geſtarent, etiam iis horis quibus ſacra non faciebant. Nihilominus cum Gemarici, & fere reliqui Hebræorum Sapientes omnes, contrarium doceant, explicandus erit Joſephus. Forte conciliari poterit cum Gemaricis, ſi dicamus, Joſephum per τὸ μηδὲν ἐνεργεῖν intelligere non

quod

quod Sacerdos plane ab opere ceſſet; ſed quod non faciat aliquod opus, in quo balteus poſſet eſſe impedimento Sacerdoti. Si forte mactaverit aut ſanguinem exceperit, aut ſi faciat ejusmodi opera alia, in quibus parum incurvandum fuit. Tunc balteum, ne impedimento eſſet, in lævum humerum rejecit. At in aliis operibus, ubi balteus nihil impediebat, ut ſi ſanguinem ſpargeret, ſi vota conciperet, aut thymiamata faceret, præſertim ſi in loco ſancto operabatur, ſinebat balteum ſluere propter ornatum.

DCCXIV. Hæc autem intelligi debent de die tantum, non autem de nocte. Cum enim dormitum ire vellent, ſacras veſtes fuerunt deponendæ. Quidam magiſtrorum cenſent, Sacerdotes eas complicaſſe, & capiti ſupoſuiſſe, ut iis etiam dormiendo uterentur. Alii docent in arcis recluſas fuiſſe, quoties dormitum irent. Alii juxta caput repoſitas fuiſſe noctu. Sane veſtes Pontificis Maximi noctu in veſtiario ſervatas fuiſſe, capite præcedenti docuimus. De veſtibus reliquorum Sacerdotum hæc habet Miſna, *Codice Tamid cap.* I. לא היו ישנים בבגדי קדש אלא היו פשטים ומניחין אותן תחת ראשיהם ומתכסין בכסות עצמן : *Non dormiebant in ſacris veſtibus, ſed exuebant illas, & capiti ſupponebant, & quilibet proprio ſuo tegumento tegebatur.* Gemara tamen tradit, ne hoc quidem licitum fuiſſe, propter duplicem materiam, quæ erat in Balteo. עשר מצעות inquiunt, זו על גב זו וכלאים תחתיהן אסור לישן עליהן *Si quis decem ſtragula alterum alteri imponat, ſi tamen alicui* (etiam infimo) *ineſſet materia duplex, vetitum eſſet ſuper iis dormire.* Ideo quidam exponunt hæc Miſnæ verba תחת ראשיהן per נגד ראשיהן *juxta capita ſua,* & non *ſub capitibus ſuis.* Eodem ſenſu intelliguntur a Maimonida *Hilch. Beeth Habbechira cap.* VIII. Bartenora & Caph Nachat ad iſtam Miſnam. Et Barſelonius præcepto XCIX. Eadem Miſna *Codice Tamid cap.* I. dat etiam rationem, quare non fuerit permiſſum, ut Sacerdotes dormirent in veſtibus ſacris, aut ut eas capiti ſupponerent. Scilicet משום כלאים *propter duplicem materiam,* in balteo.

DCCXV. Ex his omnibus manifeſtiſſime patet, veſtes ſacras uſum habuiſſe in ſolo Templo, & non alibi. Veſtiarium enim erat in Templo, ubi Sacerdotes veſtiebantur & exuebantur. In eodem loco, finita hebdomada, aut etiam noctu, veſtes cuſtodiebantur. Deinde cum ſacerdotio fungerentur in ſolo templo, non in urbe Hieruſalem, multo minus alibi, in ſolo etiam

Templo vestibus sacris utebantur sacerdotes. Gemara Babylonica *Codice Ioma cap.* VII. & Codice *Tamid cap.* I. *ad Misnam primam*, quem locum supra allegavimus, exsertis verbis docet: *Vetitum esse abire in Provinciam vestibus sacerdotalibus: sed* במקדש *in Templo, sive sit hora ministerii, sive non sit hora ministerii. licet* Doctissimus *Scheringamus*, in suis notis ad *codicem Ioma cap.* VIII. eundem locum adducit, ut plane contrarium probaret: nempe licitum fuisse, ut Sacerdotes vestibus sacris uterentur, etiam extra Templum, in *urbe* Jerusalem; eoque nomine perstringit eruditissimum Seldenum, quod *lib.* II. *cap.* VII. De success. in Pontif. hoc negaverit. Idem probare etiam conatur Scheringhamus ex Josepho *Antiquitat. lib.* III. *cap.* VIII. (quem locum plus semel allegavimus) quod ibi dicat Josephus: *Sacerdotem sinere balteum ad talos defluere propter ornatum, quamdiu ab opere cessat.* Locum Josephi jam modo explicavimus, unde constat Josephum de urbe Hierusalem ne quidem somniasse, cum hæc diceret; Nam de sacerdotibus in templo agit, & non de iis qui sunt extra templum. Quantum ad locum Gemaræ attinet, doctissimus Scheringhamus deceptus est, quod crediderit vocem מקדש *Mikdasch* significare templum cum *tota urbe Hierusalem.* Ideo male vertit verba Gemaræ. *Prohibitum est quemvis vestibus sacris indui cum abeat in Provinciam, sed hoc in Sanctuario, & in urbe Hierusolyma licitum est.* Postrema hæc verba *in urbe Hierusolyma*, non reperiuntur in Gemara, nec in voce מקדש continentur, cum urbs Jerusalemitana nunquam מקדש vocaretur.

DCCXVI. Verum quidem est, doctissimum Scheringhamum, ut sententiam suam tueretur, allegasse *Buxtorfii* Lexicon ad vocem מדינה, ubi allegatur Maimonides, qui per τὸ מקדש intelligit ירושלים כולה *totam urbem Ierusalem*, & per מדינה *Medina*, שאר הערות שבכל ארץ ישראל: *Reliquas urbes quæ sunt in tota terra Israelis.* Hæc quidem est sententia Maimonidæ ad *Cap.* II. Codicis Rosch Hasschanah; (non autem ad Codicem Taanith, ut habetur in Buxtorfio) sed quo argumento hæc probet, plane ignoro: cum glossa utraque, & Bartenora urbem *Hierusalemitanam* distinguant a *Mikdasch*, eamque velint comprehendi sub *Medinah*, id est *Provincia.* Sed eruditissimus Seldenus, non minus docte quam satis fuse doctissimum Scheringhamum refutavit: *de Synedriis lib.* III. *cap.* XI. Unicum tantum addam; quod quamvis Maaser Scheni *cap.* III. *Misna* IV. *Ieruschelaim* & *Medina* opponantur, inde

tamen

tamen non ſequatur, urbem *Ieruſalem* contineri ſub voce *Mikdaſch*, ideoque *Ieruſalem* ſemper opponi *Provinciæ*. Nam in hoc loco *Ieruſalem* opponitur, tanquam *Provincia*, ſed ſanctior, in qua ſcilicet *Maaſer Scheni*, id eſt *Secundæ decimæ*, & *Sancta levia* comedi poterant, cæteris Provinciis & Urbibus in quibus illa non poterant comedi. Sed mihi nondum probatum eſt, ubi *Mikdaſch* & *Medina* opponuntur, ibi urbem Jeruſalemitanam contineri ſub voce *Mikdaſch*, & opponi *Provinciæ*. Et quamvis Jeruſalem ſæpius קרושה *Sancta* dicatur, quia aliquem gradum habet, ex decem gradibus ſanctitatis, qui perhibentur fuiſſe in terra ſancta, ut notat *Cod. Kelim, cap.* I. & Maimonides *Beeth-Habbechira, cap.* VII. inde tamen non ſequitur, eam unquam *Mikdaſch* dici: ut etiam nimium conceſſerit Scheringhamo, doctiſſimus Seldenus, quum conſentiret iis, qui ſtatuunt *Mikdaſch* aliquando ſignificare *urbem totam*. Mirum ſane eſt, Maimonidam dicere urbem Hieruſalemitanam contineri ſub voce מקדש cum ille ipſe *Hilch. Beeth Habbechira cap.* I. IV. doceat, *Mikdaſch* continere *pronaum*, *ſanctum*, *S. ſanctorum*, quod proprie היכל *templum* vocatur, ut & *murum* & *atrium* cum *ædificiis*, quæ in illo circuitu reperiebantur. Ita ſcilicet edoctus erat ex *Codice Middoth cap.* I. IV. & ex aliis locis. Sane totus mons, & quouſque a Talmudicis vocatur הר הבית *mons ædis*, nonnunquam dictus fuit *Mikdaſch*. Ita ſane *Har Habbaith* a Chriſto, Marci cap. XI. XVI. dicitur ἱερὸν, *templum*, aut *Mikdaſch*. Nam cum *Berachoth cap.* IX. *Iebamoth cap.* I. & alibi legamus לא יכנס אדם להר הבית במקלו וגו׳ *Non intrabit quiſquam Har Habbaith* (montem domus) *cum baculo ſuo* &c. Chriſtus habet: οὐκ ἵνα τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ. Habes ergo ἱερὸν pro *Harhabbaith*. Quouſque autem ſeſe extenderit *Harhabbaith* docet *Codex Middoth, cap.* II. הר הבית ה׳ מאות אמה על הק׳ אמה *Har Habbaith* (mons ædis) *quadratus, erant autem ſingula latera quingentorum cubitorum.* Hunc ambitum Joſephus dicit: τεττάρων σαδίων κύκλον *circulum quatuor ſtadiorum.* Idem docetur *Piſke Thoſephoth ad cap.* II. *Middoth.* הר הבית היה לצפון ירושלים וההר היה גדול הרבה מח׳ק על ח׳ק אלא לא היה קרוש אלא ח׳ק על ח׳ק : *Mons ædis erat Hieruſolymis ad ſeptentrionem, erat autem mons valde magnus quingentorum cubitorum, ab omni latere: ſed non cenſebatur ſanctus ultra quingentos cubitos.* Sane ſi *Mikdaſch* ita ſumatur, id latiſſima ſignificatione fiet; nihilomi-

nus urbem Hierusalemum non comprehendit. Sed ne quidem totus *Harhabbaith*, sive *mons ædis*, sub *Mikdasch* comprehenditur, nec secundum Maimonidem, nec secundum *Glossam cap.* VII. *Iomæ*. Quicquid enim est extra עזרה *atrium*, vocabatur גבולים *gebulim Provincia*. At vero *Harhabbaith* erat extra *atrium* ut ex Codice *Middoth*, Kelim, & ex Maimonida constat. Nec silentio præteriri debet: מדינה *Medina* & גבולים *gebulim* sumi pro eodem, nempe pro *Provincia*, ideo *Mikdasch* & *gebulim* opponi, eodem modo quo & *Mikdasch* & *Medina*. Sed *Gebulim* comprehendere ipsam urbem Jerusalemitanam, patet ex glossa ad *cap.* VII. *Iomæ*. כל חוץ לעזרה קרו גבולים *Quidquid est extra atrium vocatur Gebulim*, id est *Provincia*. Ergo & ipsa urbs Hierusalem est in *Provincia*, cum fuerit extra atrium. Ex his omnibus clarissime patet, deceptum fuisse doctissimum Scheringhamum, quod crediderit sub voce *Mikdasch* contineri urbem Hierusalemitanam, eamque Provinciæ opponi, & permissum fuisse ut Sacerdotes vestibus sacris in urbe incederent. Patet etiam vestes sacras nullum omnino usum habuisse extra templum. Sed de hisce plura disputabimus in nostro Opere de Tabernaculo, & Templo Salomonis, si Deus vitam & otium concesserit.

DCCXVII. Nihilominus in summa necessitate illud factum est, ut Sacerdotes vestibus sacris amicti etiam extra urbem abiverint. Legimus enim apud *Iosephum Antiq. lib.* XI. *cap.* VIII. Pontificem Max. Simeonem Justum, aut Jaddum, cum reliquis sacerdotibus, omnibus in sacro vestitu, immo totum populum, albis quoque vestibus indutum, Alexandro Magno, Judæis vehementer irato, & minitanti se urbem militibus prædam daturum, quod sibi auxilium non tulerint contra Tyrum, & quod noluerint, Darii amicitia spreta, novum fœdus secum inire, iisdem legibus, quibus antea pepigerant cum Dario, obviam ivisse extra portam, usque ad locum *Sapha* dictum, ut iram ejus lenirent pacemque deprecarentur. Non allegabo integrum locum Josephi, non dicam quam male locum istum verterit Gelenius præsertim hæc verba: ἐν τῇ ὑακινθίνῃ ἢ διαχρυσῷ ϛολῇ, *in stola hyacinthina auro distincta*, quasi *stola hyacinthina*, id est *Pallium* ipsum auro distinctum fuisset; cum tamen Josephus distinguat inter *hyacinthinam*, & *auro distinctam*, ut per illam intelligat *pallium*, per hanc *Ephodum cum Pectorali*. Ideo dicit non quidem *hyacinthina auro distincta stola*, sed *hyacinthina* & *auro distincta* &c.

Ean-

Eandem Historiam narrant etiam Gemarici *Cod. Ioma*; *cap.* VII. והתניא בטבר וחמשה יום הר גריזים דלא למספד יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מקדון להחריבו ונתנו להם באו והודיעו את שמעון הצדיק מה עשה לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ישראל עמו ואבוקות של אור בידיהם וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר אמר להם מי הללו אמרו לו יהודים שמרדו בך כיון שהגיע לאנטפטרס זרחה חמה ופגעו זה בזה כיון שראה לשמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוי׳ לפניו אמרו לו מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה אמר להם דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי אמר להם למה באתם אמרו איפש׳ בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותיך שלא תחרב יתעון גוים להחריבו אמר להם מי הללו אמרו לו כותיים הללו שעומדים לפניך אמר להם הרי הם מסורים בידיכם מיד נקבום בעקריהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד כשהגיעו להר גריזים חרשוהו וזרעוהו כרשינן כדרך שבקשו לעשות בית אלהינו ואותו היום עשאוהו יום טוב : *Traditur vigesimo quinto die montis Gerizim, qui lætus nobis est dies: quærebant Samaritani ab Alexandro Macedone ut destrueret domum Dei nostri. Tradidit eis illam. Venerunt quidam & indicarunt hoc Simeoni Iusto. Quid fecit? Vestivit se vestibus sacerdotalibus, & ex proceribus Israelis quosdam sibi assumpsit, qui haberent faces ardentes in manibus. Tota nocte progressi sunt, hi a latere hoc, illi a latere isto, donec surgeret aurora. Quum autem orta esset aurora rogavit illos, qualesnam essent? Respondebant sumus Iudæi, qui contra te rebellavimus. Quum pervenissent usque ad Antipatrida, oriebatur sol, & sibi occurrerunt. Quam primum videret Simeonem Iustum, descendit de curru suo, & inclinavit se coram eo. Dicebant ei: An Rex tam potens, qualis tu es, sese inclinat coram hoc Iudæo? Respondit ipsis; facies ejus est, instar illius, per quem victor sum in tota mea expeditione. Tunc rogavit eos, quare venistis? Responderunt illi: Qui fieri poterit ut destruas istam domum, in qua pro te & pro imperio tuo preces fundimus? Fuerunt nationes quæ te incitarunt, ut eam destrueres. His auditis, rogavit qui nam sunt illi? Responderunt sunt Samaritani, qui stant coram te. At ille. Ecce traditi sunt vobis. Hoc audito, confestim calcaneos illis perforarunt, eosque caudis equorum suspenderunt; & sic traxerunt eos per spinas & tribulos, usque ad montem Gerizim, quem ararunt & viciis conseverunt, quemadmodum & illi quæsiverant facere domui Dei nostri. Et ab eo tempore celebrabant diem festum.*

Sed hæc facta sunt לצריך גדול *in summa necessitate*, ut loquitur Mikotzius *precepto affir.* CLXXIII. & non nisi monitu & jussu Dei;

Dei, ſi Joſepho credimus. *Peracto autem*, inquit, loco modo laudato, *ſacrificio, quum dormiret, monuit eum Deus per ſomnium, ut conſideret, & portas quæ urbem cingebant aperiret: utque reliqui albis veſtibus, ipſe autem cum ſacerdotalibus ſtolis obviam iret.* Quid quid eſt, ex hiſce omnibus conſtat, ſecundum legem Dei ſacerdotes veſtibus ſacris uſos fuiſſe, in ſolo Templo, illis diebus, quibus cum ſua claſſe vices peragendæ fuerunt.

DCCXVIII. Ex is quæ dicta ſunt, ſatis etiam patet: Sacerdotes veſtibus ſuis uſos fuiſſe, non unico die, aut una tantum hebdomada, ſed ſæpius, & pluribus hebdomadibus. Finita enim hebdomada, veſtes exuebant, & in arcis ſuis cuſtodiendas relinquebant ad hebdomadam ſequentem, fere ſemeſtri poſt. Quas repetebant toties donec inquinarentur, aut vetuſtate conſumerentur. Pontifex Max. etiam diu uſus eſt proculdubio veſtibus ſuis aureis. Nam noctu & cum abiret domum, veſtiario imponebantur, inde iterum depromebantur: ideoque iiſdem veſtibus aureis ſæpe, & forte aliquot annis uſus eſt. Sed res ita ſeſe non habebat cum veſtibus albis, quibus utebatur magno die expiationis, decimo Tisri: nam eadem veſte non niſi ſemel uſus eſt: id eſt unico die, & unica quidem vice. Supra ex *Cod. Ioma cap.* III. jam audivimus Pontificem Max die expiationis magnæ, duas habuiſſe veſtes albas. Aliis, & quidem pretioſioribus, utebatur mane, aliis minus pretioſis veſperi. Finita autem iſta die, eis nunquam uſus eſt per totam vitam; ſed ſequenti anno aliæ & plane novæ adhibendæ fuerunt. Erant quidem nonnulli, qui crediderint veſtes albas Pontificis Max. finito miniſterio magnæ expiationis, poſtea potuiſſe geri ab aliquo Sacerdote inferiori. In qua ſententia erat doctor Doſe *Cod. Ioma cap.* III. רבי דוסי אמר לרבות בגדי כהן גדול ביום הכפורים שכשירין לכהן הדיוט: *Doctor Doſe dicit ad comprehendendum veſtes Pontificis Max. diei expiationis, quæ eſſent licitæ ſacerdoti minori.* At vero ille mox impugnatur ab aliis, qui ſtatuunt veſtes illas omnino nulli uſui amplius fuiſſe, ſed alicubi in templo abſconditas remanſiſſe: quod probare conantur ex Levit. cap. XVI. XXIII. *Poſtea veniet Aharon in tentorium conventus, & exuet veſtes lineas* (veſtes albas diei magnæ expiationis) *quas induerat quum venturus eſſet in locum ſanctum: & relinquet eas ibi.* Ad poſtrema illa verba: *Et relinquet eas ibi*, ſic commentantur Gemarici dicto loco: והניחם שם מלמד שטעונים גניזה רבי

דוסא

דוסא אמר ראויין הן לכהן הדיוט ומה תלמוד לומר והניחם שם שלא ישתמש בהן יום הכפורים אחר : Et relinquet eas ibi: *Hinc discimus eas debuisse abscondi. Doctor Dose dicit, aptæ sunt ut gestarentur ab aliquo Sacerdote totius ordinis. Sed Scriptura dicit*: Et relinquet eas ibi: *ut in iis non ministraret alio die expiationis.* Eadem reperies *Massechet Kerithoth cap.* I. & apud Maimonidem loco toties a nobis laudato: *Quantum ad vestes albas, in quibus ministerium peragit die jejunii* (expiationis) *non utitur altera vice, sed absconduntur in loco ubi eas exuit, uti dicitur*: Et relinquet eas ibi; *ut earum usus plane fuerit prohibitus.* Videatur etiam Jarchius ad Levit. XVI. XXIII. Barzelonius & alii.

DCCXIX. Vestimentis illis albis nunquam usus est, nisi magno die expiationis, ubi intrare debuit sanctum sanctorum, piaculum enim commisisset si vestibus aureis illud fuisset ingressus: quod probatur ex Levit. XVI. IV. *Tunicam lineam sanctam induet* (Pontifex Max) *brachia lineæ carnem ejus, & balteo lineo cingetur, & tiara linea caput involvetur. Hæ sunt vestes sacræ.* Hoc omnes docent Talmudici, & cum eis vetustissimi Rabbini Græci, ut Josephus *de Bello Iud, lib.* VI. *cap.* XV. & Philo Judæus *De Monarchia lib.* II. Sed de his plus satis dicta sunt a nobis libro primo, cap. II. ubi egimus de vario genere vestium Pontificis Maximi. Vide & hujus libri capite præcedente. Ferendi igitur non sunt illi, qui scriptis suis tradere, aut pro concione effutire audent: Pontificem Max. vestibus aureis adyta intrasse ut Deum per *Urim & Thummim* interrogaret, aut etiam decimo die Thisri, ad solennem istam expiationem cum duodecim gemmis, quibus inscripta fuerunt nomina duodecim tribuum, ut hoc modo duodecim tribus coram Deo starent, utque expiarentur. Plus semel audivi Verbi Dei præcones, præsertim festo ascensionis Christi in cœlum, pro concione edisserentes: Christum illo die in cœlum ascendisse, tanquam in sanctum sanctorum, ut coram Deo pro omnibus suis electis oraret & intercederet, eodem modo quo Pontifex Max. die expiationis intravit in sanctum sanctorum cum pretiosis lapidibus in pectorali & in humeralibus, quibus inscripta erant duodecim nomina tribuum, ut totum populum Deo sisteret, pro eo oraret eumque expiaret. Quamvis verissimum sit, sanctum sanctorum fuisse typum cœli, & ingressum Summi Pontificis Max. in sanctum sanctorum, ascensionis Christi in cœlum; ut & ejus preces

in adyto figuram fuisse precum & intercessionis Christi pro suis electis: falso tamen fundamento omnia ista superstructa sunt, quod scilicet Pontifex Maximus cum duodecim lapidibus pretiosis sanctum sanctorum intraverit, ut duodecim tribus Deo ibi repræsentaret. Sed multo magis miror quod tot viri docti & antiquitate venerandi in eodem luto hæserint, ut crediderint summum Pontif. vestibus aureis ingressum fuisse sanctum sanctorum. Inter quos reperio ipsum Augustinum, Epiphanium, Hieronymum, Bertramum, Sigonium, Buxtorfium, Magium, Dallæum, alios, quos brevitati consulens, refutare jam supersedeo. Auctores istos, Deo volente, accuratius examinabimus & refutabimus in nostro opere de Sacrificiis & oblationibus, Jam sufficiat monuisse lectores, ne a tam magnis viris se decipi sinant.

DCCXX. Ceterum cum vestes sacræ sordibus nonnunquam inquinarentur, ob sudores aliosque casus, & cum omnes illæ, quæ factæ fuerant tempore Mosis, non semper potuerint durare, ad ultima usque fata sacerdotii, sed usu & tempore tererentur, merito quis quærere poterit, quid de ejusmodi vestibus actum, & qualis earum fuerit usus? Quod attinet ad vestes quæ sordibus inquinabantur, non quidem lavabantur, ut postea bene lotæ, & dealbatæ a Sacerdotibus denuo gestarentur, quemadmodum vulgus facere solebat. Illæ etiam quæ tritæ & laceræ erant, non resarciebantur ad diuturniorem usum. Minime gentium. De vestibus quæ sordibus inquinabantur hæc habet Codex *Zevachim* IX. תנו רבנן בגדי כהונה נתנעלו אין מהכבסין לא בנתר ולא באהל הא במים מהכבסין אמר אביי הכי קאמר הוגעו במים מכבסין אותן בנתר ואהל הוגעו לנחר ואהל אף במים אין מכבסין ויש אמרים אין מכבסין אותן כלל עיקר *Docent doctores nostri, si vestes sacræ inquinentur, non lavant eas, nec nitro, nec sapone, sed lavant eas aqua. Dixit Abai; sic est dicendum: si inquinentur ita ut aqua purgari possint, lavant eas nitro & smegmate; sed si ita inquinentur, ut ad purgationem opus habeant nitro & smegmate, tunc ne quidem aqua lavant eas. Sunt etiam qui dicant eas omnino non lavari.* Hanc etiam istius rei ibidem dant rationem: שאין עניות במקום עשירות *quia nulla est paupertas in loco divitiarum.* In templo enim divitiæ abundabant, & omnia ibi fieri debebant מן המובחר *ex optimo.* Scilicet לכבוד ולהפרות *ad honorem & ad gloriam.* Immo regiæ erant omnia, ut supra ostendimus. At non decet Reges gesta-

gestare vestes lotas, laceras aut resarcitas. Alibi etiam probavimus, vestes sacras debere esse nitidas & novas. Alii usui omnino destinabantur; nempe ut inde fierent elychnia lampadum in gaudio isto incomparabili festi tabernaculorum. De vestibus tritis, præsertim brachis & balteis *Cod. Sukoth cap.* V. *Misna* III מכלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין : *Brachas tritas sacerdotum, & eorum balteos disciderunt, illisque accendebant* (lampades.) Eadem leges Codice *Schabbath cap.* II. non tantum de *brachis* & *balteis*, sed de omnibus vestimentis sacerdotalibus. Nam postquam hæc traditio ibi repetita esset, additur ת״ש דתני רבה בר מתנה בגדי כהונה שבלו מפקיעין אותו ומהן היו עושין פתילין למקדש מאי לאו דכלאים לא דבוץ : *Attende quod doceat Raba filius Mathema. vestes sacerdotales, quæ vetustate tritæ sunt, lacerantur & ex eis fiunt elychnia ad sanctuarium. Quid? Nonne ex illis quæ sunt duplicis materiæ? minime: sed ex byssinis tantum.* Vide etiam Gemaram *Joma cap.* II. Eadem observavit *Maimonides Kele Hammikd. cap.* VIII. כל בגדי מבגדי כהונה שנעשו צואין אין מלבנין אותן ואין מכבסין אותן אלא מניחין לפתילות ולובש חדשים : *vestimenta sacerdotum, si sordida facta fuerint, non dealbantur, nec lavantur, sed adhibentur ad elychnia, & nova induuntur.* Mox addit : *Si brachæ Sacerdotum totius ordinis trita fuerint, ut & eorum baltei, utuntur iis, ut inde fierent elychnia, quibus accendunt lampades in sanctuario, in festivitate, quando hauriunt* (scil. aquas in festo Tabernaculorum) *Et ex tunicis tritis Sacerdotum faciunt elychnia pro lucernis æternis.* Ad quæstionem quomodo potuerit adhiberi balteus, cum mixtæ fuerit materiæ, ex lino & lana, & quare nulla mentio facta fuerit de pileo, vide loca Talmudica jam modo allegata, & glossam, & *Cesepb Misna, ad Maimonidam cap.* VIII. *Hilch. Kele Hammikdasch.* Scilicet id quod de uno dictum est, de omnibus vestimentis intelligi debere. Deinde ex balteo trito trahebant tantum filamenta byssina, ut elychnia inde conficerent, relictis filis laneis; aut etiam, quod videntur innuere Gemarici *Cod. Schabbath cap.* II. id de vestibus byssinis tantum est intelligendum; non autem de *balteo*, qui est mixtæ materiæ.

DCCXXI. Ad eundem usum non destinabantur vestes Summi Pontificis, vetustate consumptæ. Nam vestes aureæ, quibus utebatur per totum annum, si laceræ factæ fuerint, ad elychnia & lucernas non destinabantur; sed abscondebantur. Maimo-

monides *Kele Hammikd. cap.* VIII. ובגדי כהן גדול שבלו גונזין אותן *vestes Pontificis Max. si veterascerent, abscondebantur.* Vestes sane albas Pontificis Max. etiam absconditas, & nulli alii usui destinatas fuisse, jam docuimus ex locis supra allegatis, *Codice Joma Hieros. & Babyl. cap.* II.

DCCXXII. Tandem etiam Moses exprimit quamdiu usus sacrarum vestium debuerit durare. Commate ultimo capitis XXVIII. Exodi: חקת עלם לו ולזרעו אחריו *Statutum erit æternum ipsi & semini ejus post eum.*, Hæc verba non sunt ita intelligenda, quasi in æternum futuri sint ejusmodi Sacerdotes, & sacræ vestes. Minime gentium. Nihil jam dicam de significatione vocis עלם eam scilicet sæpissime nihil aliud denotare, quam totum istud tempus œconomiæ sub lege Mosaica. Ergo quamdiu lex Mosaica fuit observanda, usque ad tempora Messiæ, tam diu durare debebant & sacrificia & sacerdotes & vestes sacræ, & tota supellex. Cum itaque vestes sacras habuerint, Sacerdotes ad ultima usque fata legis cærimonialis, lex illa de vestibus sacris לעלם *in æternum* adimpleta est. Ita enim vestiebatur Aharon & filii ejus, & eorum semen, post eos, quamdiu fuerunt sacerdotes. At post adventum Messiæ, Sacerdotio abolito, per Sacerdotium Christi, nullum semen sacerdotale amplius habuerunt Aharon & filii ejus, ergo & nullas vestes Sacerdotales. Male igitur ex hoc loco colligunt Judæi, Sacerdotium stare debere usque ad finem mundi, quare tam soliciti sunt de tribu Levi, & de familia Sacerdotum conservanda. Nihil morantur quod reliquæ tribus interierint, & quod nemo hodie tribum suam probare possit, modo quibusdam ex illis integrum sit, mentiri se esse e Sacerdotum aut Levitarum familia. Ideo tot reperiuntur hodie qui se *Cohanim Sacerdotes*, aut *Leviim Levitas* jactitant; scilicet quia spe vana ista lactantur, fore, ut tandem Sacerdotium postliminio revocetur, de novo stabiliatur; ut illi qui tam felicibus ovis nati sunt, ad Sacerdotium promoveantur.

DCCXXIII, Sed ipsi Judæi hæc verba secundum suam sententiam explicare non possunt, nam revera, quocunque sensu id sumant, vestes sacræ non durarunt in æternum, cum jam nec Sacerdotium, nec Sacerdotes, nec vestes habuerint per sedecim sæcula. Sed ne ad tempora quidem Christi, aut ad Vespasianum, quo duce templum Jerusalemitanum dirutum

est,

eſt, uſus omnium veſtimentorum ſacerdotalium obtinuit. *Pectorale* ſane eundem uſum, quem habuit tempore Moſis, non habuit tempore Chriſti, ceſſavit enim jam aliquot ſæculis ante natum Chriſtum URIM & THUMMIM in pectorali, nullumque uſum habuerunt ſtante templo ſecundo. Nam per ea ſub Templo ſecundo nec interrogabat Pontifex Max. nec reſpondebat Deus. Fateor Joſephum *Antiquit. lib.* III. *cap.* IX. docere, Deum per *Urim* & *Thummim* reſpondiſſe ſub Templo ſecundo & deſiiſſe tantum ducentis annis antequam hiſtoriam ſuam ſcriberet, irato ſcilicet Deo, ob violatas leges. Reperiuntur & alii, ut Rabbi Azarias in *Meor enaim cap.* L. qui adſirmare audent, ſub templo ſecundo *Urim* & *Thummim* exſtitiſſe, eo magis quod tunc temporis vixerint Prophetæ Haggæus, Zacharias, & Malachias Sed cum dona prophetica in Haggæo, Zacharia, Ezra & Malachia quadraginta tantum annis viguerint, ut docet liber *Coſri parte* III. §. LXV, *Urim* & *Thummim* ultra id temporis ſpatium duraſſe non eſt credibile. Sed & hoc dubium eſt. Nec probari poteſt ex Ezra cap. II. LXIII. & Nehem. cap. VII. LXV. *Edixit Regis legatus eis, ut non comederent de re ſancta ſanctorum, donec exiſteret ſacerdos cum Urim & Thummim.* Nam etſi inde quidam colligant, in ſecundo Templo debuiſſe reperiri *Urim* & *Thummim*, ſi non ſemper, ſaltem aliquot annis; nihilominus illi ridentur a doctiſſimis Gemaricis. Hi enim ſtatuunt ea plane non extitiſſe in templo ſecundo. Videatur *Codex Sota cap.* IX. & Jarchius *ad Eſdræ cap,* II *Sane ſi unquam Sacerdos ſub Templo ſecundo exſtare debuit cum* Urim & Thummim, *id fieri debuiſſet temporibus Sancti viri Ezræ. Quid? ſi quis dicat talem fuiſſe Malachiæ vel Zachariæ temporibus? Si res ſe ita habuit, tamen nondum probatum eſt, exſtitiſſe poſt iſta tempora* Urim & Thummim. *Quid? ſi credamus ipſum Servatorem I. Chriſtum* Sacerdotem *hic prædici? Qui alium exiſtimant, doceant nos quis fuerit, & quo tempore, vel ante, vel poſt Chriſtum vixerit. Ante* J. Chriſtum, *poſt Ezram, talis Sacerdos indicari non poteſt, poſt Chriſtum talis nemo expectandus fuit.* Notum eſt Gemaricos, cum Babylonicos, tum Jeruſalemitanos docere quinque res defuiſſe ſub Templo ſecundo; inter quas etiam numerant *Urim* & *Thummim.* Sunt autem quinque iſtæ res I. *Ignis.* II. *Arca fœderis.* III. *Urim & Thummim.* IV. *Oleum*

unctionis. v. & *Spiritus Sanctus*. quod exterebrare noverunt ex Haggæi capite primo commate VIII. præsertim ex voce ואכבד deficiente ה pro ואכבדה *glorificabo eam*, scilicet *domum secundam*. At cum in ista voce *glorificabo eam* ה deficiat, & cum ה significet numerum quinarium, concludunt quinque istas res ibi defuisse. Videatur *Codex Thaanith cap*. II. Gemaræ Jerusalemitanæ. Et *Codex Ioma cap*. II. Gemaræ Babyl. *Cod. Sota cap*. IX, Rabbi Nathan *in Pirke Avoth* etiam vestes Sacerdotum absconditas fuisse docet. Quod accipiendum puto de vestibus summi Pontificis, quæ dignæ erant ut absconderentur, cum propter oracula, tum ob ingens pretium. *Urim* & *Thummim* nullum usum habuisse sub Templo secundo, docet etiam Josephus Ben Gorion. Cum enim Alexander Magnus peteret a Summo Pontifice ut oraculum consuleret utrum pugnaturus esset cum Dario; respondit ei Pont. Max. secundum editionem Germanicam: פון דעם טאג אן דש צו שטוירט איז ווארדן דש הויש דש דאזיגן אין דער גפנקנוס בבל דא זיין זר בורגן ווארדן פון אונש די אורים אונ׳ די טומים: Von dem tag an das zu steuert is worden / das hauß des dossigen (hac elegantia uti solent Judæi, ubi Germanice scribunt) in der gefancknus Babel da sein zerborgen worden von uns die Urim undt die Thummim / *Ab illo die, quo vastata est domus hujus* (Dei) *a captivitate Babylonica, occultata sunt Urim & Thummim*. In editione Hebræa tamen non reperiuntur verba illa. Habeo manuscriptum Hebræum nitidissimum & elegantissimum; sed hæc verba non continet. Doctissimus Buxtorfius in *Historia Urim & Thummim, cap*. V. conqueritur quod illa non reperierit in editione Munsteri, ut dubitet utrum non reperiantur in Veneta. Et sane in Veneta reperiri, nos monuit doctissimus Le Moyne, apud Leydenses S. Theologiæ Professor. *Codicem Venetum, in quo illa leguntur, mihi comparavi, eodem anno quo hoc opus primum fuit editum, ibique eadem legi*. Mea opinione ex *Codice Sota cap*. IX. desumpta sunt. In usu itaque fuisse sub Templo secundo, *Urim & Thummim* nemo mihi facile persuaserit. Hinc est quod Gemarici *Codice Sotah* tradant sub Templo secundo Deum sese revelasse per בת קול *filiam vocis*, id est vocem quandam formatam a voce e cœlo egrediente: משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל ואע״פ כן היו משתמשין כבת קול: *A quo tempore obierunt Haggæus, Zacharias & Malachias cessavit Spiritus Sanctus inter Israelitas. Nihilominus tamen ministrabant per filiam vocis*. Adducuntur ibi exempla

pla quædam illius vocis e cœlo editæ. Ejuſmodi vocem nonnulli putant fuiſſe illam, quæ e cœlo audita eſt, & Chriſto teſtimonium dedit, Matthæi XVII. V. *Hic eſt filius meus dilectus &c.* Johan. XII. XXVIII. Sed hæc non ſunt hujus loci.

DCCXXIV. Quid? Probari non poteſt ſub Templo primo, uſque ad illius ruinam *Urim* & *Thummim* oracula edidiſſe. Hoc factum fuiſſe ante tempora Salomonis conſtat, ſed poſt illius regnum nullum habemus exemplum. Et ſane Miſna (*Cod. Sotah cap.* IX. docet *Urim* & *Thummim* ceſſaſſe cum Prophetis prioribus, Gemara autem ad eandem Miſnam docet Prophetas priores fuiſſe *Davidem*, *Samuelem* & *Salomonem*. Abarbanel ad legem *Paraſcha Thezave* hujus rei hanc putat eſſe rationem: Quod ſub ſecundo Templo non amplius exſtiterint duodecim tribus; ideo non amplius potuiſſe conſuli, cum interrogatio fieri debuerit pro toto populo. Et quamvis hæc ratio non ſit ſatis evidens, cum etiam pro ſolo Rege, pro Principe Synedrii, aut pro aliis viris Principibus conſuli potuerit, tamen non eſt plane contemnenda. Inepta ſunt quæ addit: *non amplius fuiſſe nomen Tetragrammatum penes ſummum Pontificem*; quaſi per nomen iſtud oracula data fuiſſent, quod a nobis ſupra jam exploſum eſt. Sed & Talmudici pluribus in locis docent: illud nomen non tantum notum fuiſſe, ſed & ſciviſſe S. Pontificem modum illud pronunciandi, ut etiam uſque ad urbem Jericho auditum fuerit; *Cod. Tamid, cap.* III. & quoſdam illud uno ductu ſingulari arte ſcripſiſſe. Majoris ponderis eſt ratio quam dat Maimonides *Kele Hammikd. cap.* X. ſcilicet quod nullus fuerit, ſtante Templo ſecundo, Sacerdos Spir. Sancto præditus, & ſuper quem habitaret divina præſentia. Sed evidens eſt ratio quare ſub Regibus nulla edita fuerint oracula. Nam ante Reges Imperium Judæorum mera fuit θεοκρατεία, *Regnum Dei*. Ideo Deus ipſe mandata dedit populo ſuo in rebus graviſſimis, per *Urim* & *Thummim*. Sed Regibus creatis, & forma regiminis mutata ex θεοκρατεία in imperium humanum, ipſi Reges mandata dederunt, Deo ſilente, & ejuſmodi oraculis finem imponente. Ut ut eſt, manifeſto conſtat, *Ephodum* & *Pectorale*, verum ſuum uſum, & præcipuum quidem, non retinuiſſe uſque ad Templum ſecundum, multo minus ad ultima uſque fata ſacerdotii.

DCCXXV. Nihilominus tamen Veſtes ſacræ ipſæ & Ephod & Pectorale & Gemmæ, ideoque & ipſa *Urim* & *Thummim*, quo

ad for-

ad formam & Symbolum in ſecundo Templo, uſque ad tempora Chriſti, immo & Titi Veſpaſiani remanſerunt. Nam quandoquidem Summus Pontifex octo veſtibus amictus eſſe debuit, inter operandum, non poterat carere Ephodo & Pectorali, non magis quam brachis, tunica, balteo, pileo, pallio aut ullo alio veſtimenti genere. Sic enim fuiſſet מחומר בגדים *deficiens veſtibus* contra expreſſum Dei mandatum. Eodem modo, quo in ſecundo Templo habebant Arcam, candelabrum; & id genus alia: non quidem illa quæ a Bezelele, ſed quæ ſtante Templo ſecundo ab aliis artificibus, ad formam priorum, conſtructa fuerant: ſic & eadem veſtimentorum genera habebant. *Toſephoth Ioma cap.* I. אורים ותומים היו שאם לא כן היה כ״ג מחוסר בגדים אלא לא היו משיבין לנשאלין : *Urim & Thummim erant* (in Templo ſecundo) *alias Pontifex Max. veſtibus caruiſſet; ſed per illa non reſpondebatur ad interrogata.* Maimonides [*Kele Hammicdaſch.*] *cap.* X. עשו בבית שני אורים ותומים כדי להשלים שמונה בגדים ואפילו שלא נשאלין בהן ; *Fecerunt Urim & Thummim in Templo ſecundo: ut perficeretur numerus octonarius veſtimentorum, quamvis per ea nulla data fuerit reſponſio.* Sic & Joſephus Karo in *Ceſeph Miſna* ad hunc locum obſervat in *Codice Kidduſchim capite primo* legi: דבימי בית שני בקשו חכמים אבנים לאפוד *In domo ſecunda quæſiverunt ſapientes lapides ad Ephodum.* Manifeſtum igitur eſt omnia remanſiſſe uſque ad extrema fata ſacerdotii iiſque uſos fuiſſe Pontifices inter operandum, quamvis idem uſus in omnibus rebus, præſertim in edendis oraculis non ſemper remanſerit. Quid quid eſt, cum Sacerdotes ſacris veſtibus uſi fuerint, quamdiu duravit ſacerdotium, optimo jure dici poteſt, adimpletum fuiſſe mandatum, quo Deus cavit, ut Aharon & filii ejus veſtibus illis ſacris uterentur, & ut eis eſſet חקת עולם ולזרעו אחריו : *Statutum perpetuum, & eorum poſteris poſt eos.*

„ DCCXXVI. *Habent ſua fata libelli. Laudantur ab his, culpantur ab illis.* Ita ſane & huic meo contigit Operi De Veſtitu Sacerdotum Hebræorum. Nemo, quantum ſcio, ipſum „Opus hactenus vituperare auſus eſt. Eruditiſſimis acceptum „gratumque fuit: quod non ſolum ex doctiſſimorum Virorum „Epiſtolis ad me miſſis, quibus illud ſummopere laudant, mihique gratulantur ac magno applauſu omnia probant, ſed & „ex plurimis, non infimi nominis Virorum Conſcriptionibus, „quæ lucem ab eo tempore vident, in quibus de me honorifice „fit mentio, meumque opus commendatur, manifeſto patet.

At

„At placeat quantum poteſt doctoribus, laudent illud rerum
„æqui æſtimatores, tamen dentes quorundam ſenſit malevolo-
„rum qui de aliorum, quos minus amant, laboribus atque vi-
„giliis, ex invidia, livore, non raro ex ignorantia, magis
„quam ex rei veritate, ſua effutire amant. Criticos habui quos-
„dam. Eos qui humane, modeſte, ut doctos Muſarum alum-
„nos decet, laudo, illiſque gratum teſtabor animum. Qui ſe-
„cus, eruditorum judicio, eorumque juſtæ indignationi qua ſe
„dignos reddiderunt, relinquo. Inhumaniorem iniquioremque
„Bernhardo Anglo, in ſuis ad Joſephum Criticis, Libro tertio,
„nullum expertus ſum. Is, dicto loco, præter alia nonnulla,
„quæ injuſte & invida mente alibi ſugillat, magna criſta atque
„ferocia in me invehitur, maxime quod adfirmare fuerim auſus
„*Oraculum per Urim & Thummim, ſub Templo ſecundo nullum fu-*
„*iſſe; immo jam ceſſaſſe: poſt tempora Salomonis ſub Templo primo.* Gran-
„de ſcilicet peccatum, quod Jepho, vel ejus operis depravatori,
„vel neſcio quibus ſciolis contradicere fuerim auſus. Cum au-
„tem hodie ſudet prælum in eodem meo opere denuo excuden-
„do, ne lector forte Bernhardi, tanti Eruditionis dictatoris
„decipiatur auctoritate, aut deceptus in ſuo errore confirmetur,
„ſed ut cuilibet clarum fiat, quanta a nobis veritate ſit aſſer-
„tum, quod de Ceſſatione Oraculi per Urim & Thummim ha-
„buimus, quanta vero criſta, fidentia & audacia ſugiller, con-
„temnar a Bernhardo, quam injuſte acri me aceto perfundat,
„exiſtimavi non fore ingratum, ſi hac ſecunda editione ejus ca-
„villationes ſugillationeſque retundam.

„ DCCXXVII. Videtur itaque Bernhardus hæc, quæ de *Ceſ-*
„*ſatione Oraculi per Urim & Thummim* habui, legiſſe: ſed magno
„præjudicio atque feſtinatione, animo contradicendi, ut, neſ-
„cio qua *criſta* atque *fidentia*, ſuo more, inſtar pugnaciſſimi
„Galli Gallinacei, criſtam erigat, eaque reprehendat ſugil-
„letque hiſce verbis: *De tempore, quando hoc Oraculum deſeruiſſe*
„*tandem ingratos Judæos planeque evanuiſſe affirmat Ioſephus, multa*
„*eum fidentia atque criſta reprehendunt ſugillantque recentis ævi Theolo-*
„*gi Schotanus Braunius, dictis Pharizæorum freti.* Hæc ille. Si
„ita loqui, non eſt criſtam, fidentiam, immo & impudentiam
„prodere, recentiſque ævi Theologos impudenter ſugillare, ju-
„dicent eruditi, ſimul & cordati, qui veram ſapientiam,

„ modeſtiam humanitatemque amant. Sed *dictis Pharizæorum fretus*
„ hæc tradidi. Scio quanta fides habenda ſit Pharizæorum fa-
„ bulis, & quo uſu ſint legendi. Rideo eorum ineptias omnes-
„ que fabulas, non minus quam Romanorum, Græcorum,
„ Ægyptiorum, Arabum omniumque reliquorum populorum;
„ ſcio tamen non minus quid ſub fabulis, ſive Judæorum,
„ ſive aliorum lateat. Sed miſeri Judæi, miſeri Pharizæi!
„ Si Bernhardo credas, illi ſoli fabulantur, ipſis ſolis fi-
„ des eſt deneganda. Soli blattis atque tineis, immo Vulcano
„ tradendi ſunt, & ad orcum relegandi, ut citius pereant. Bea-
„ ti mendaces Græculi, & qui eorum ſequuntur veſtigia Ro-
„ mani! Beati reliqui fabulatores omnes! modo non ſint He-
„ bræi. Fabulentur, nugentur, mentiantur, quantum velint:
„ quoniam ita Bernhardo placuit, audiendi ſunt, legendi ſunt,
„ immo admiratione ubique ſoli ſunt digniſſimi. Si a Joſe-
„ phi ſententia recedere, eſt eum reprehendere, multaque
„ fidentia atque criſta ſugillare, tunc ſane & ipſe Bernhar-
„ dus eum turpiter ſugillat: cum toties ab eo recedat. Non ſo-
„ lis Pharizæis fretus hæc tradidi, ſed fretus auctoribus dig-
„ niſſimis, ftetus ipſo verbo divino. Ipſe Bernhardus nonne
„ fretus ſolis Judæis, fretus Pharizæis, ipſo ſcilicet Joſepho,
„ vel decepto, vel corrupto, ut in pluribus locis ſolet, fretus
„ ipſis Maccabæorum Hiſtoriæ Scriptoribus, qui omnes Judæi,
„ immo Pharizæorum primi fuerunt, nonne, inquam, hiſce
„ Pharizæis fretus Bernhardus ſua in me effutivit. Si tua ſen-
„ tentia, Bernharde, nunquam erraſſet Joſephus, aut ſi ejus
„ ſcripta nuſquam fuiſſent corrupta, maiori *fidentia* majoreque
„ *criſta recentis ævi Theologos meque ſugillare* potuiſſes. At, cum
„ contrarium fateri cogaris, cur tanta *fidentia* tantaque *criſta*,
„ eum hic, ſine ratione, tanto virorum doctorum contemptu,
„ tanta in me acerbitate defendis? cum, ſi vera prudentis viri
„ uti velis cautela, non facile credendum ſit ei, qui te vel ſe-
„ mel decepit. Nulla eſt ratio ob quam magis credas Pharizæis,
„ qui Græce ſcripſerunr, Jaſoni Cyrenaico, Maccabaicæ Hiſtoriæ
„ Scriptoribus, Philoni Judæo, inſignis Fabulatoribus, ipſi Jo-
„ ſepho, qui non minus quam reliqui toties deceptus eſt, qui
„ omnes Judæorum ritibus rebuſque geſtis multas hiſtorias Ro-
„ manas aliaſque, multos ritus, mores, varia bella atque Phi-
loſo-

„ losophica plurima, immiſcent; Nulla eſt ratio, ob quam illis „ magis credas, quam Pharizæis Talmudicis, Rabbi Akibæ, „ R. Hunæ, R. Meir, R. Schimeon, R. Jehudæ Hakkadoſch, „ Scholæ Hillelis & Schamæi, totque aliis, qui de Legibus Moſaicis, „ atque circa eas ſepimento, adeoque de tota Religione Hebræorum „ eorumque ſacris, data opera atque deliberato conſilio agunt.

„ DCCXXVIII. Defuiſſe Urim & Thummim, non ſolum ſub „ Templo ſecundo, ſed & ſub Primo, poſt tempora Salomonis, con- „ jicere auſus ſum, ob varias rationes quas attuli. Det mihi Bern- „ hardus, aut quicunque contrarium tanta audacia adfirmat, vel „ unicum exemplum ex verbo Dei, vel ex Joſepho, vel ex ullo „ alio probatæ fidei auctore, alicujus Oraculi per Urim & Thum- „ mim, poſt Regem Salomonem. Ipſe etiam Joſephus libro I. „ contra Apionem adfirmat, ſub Artaxerxe Longimano, id eſt ul- „ tra quingentos annos antequam iſta ſcriberet, Spiritum Prophe- „ ticum deſiiſſe. Tempore Judæi Maccabæi nullus fuit Propheta, „ qui ad res dubias reſponderet. Hactenus exſpectabatur. Vide „ *Maccab. lib* I. *cap*, IV. *&* IX. & XIX. Si adfuiſſet Pon- „ tifex Max. cum Urim & Thummim, nonne habuiſſent qui ad res „ dubias reſpondiſſet? Id præcipuum ipſius fuiſſet munus. In hunc „ uſum *Urim & Thummim* ipſi datum fuerat. Ipſe itaque Joſephus „ hoc loco ſibi contradicit, nam ſi quingentis annis antequam hæc ſcri- „ beret, nullus fuit Propheta qui ad Reip. & Eccleſiæ dubia re- „ ſponderet; ſane nullus fuit ducentis annis antequam ſcripſerit.

„ DCCXXIX. Decantatum illud Talmudicorum dictum, quin- „ que res defeciſſe ſub Templo ſecundo, I *Urim & Thummim*. „ II *Ignem Sacrum*. III. *Arcam Fœderis* IV. *Oleum Unctionis*. „ & V. *Spiritum Sanctum*, Bernhardus magno niſu eludere co- „ natur. Immo res iſtas ſacras exſtitiſſe majori *fidentia* & ere- „ ctiori *criſta* probare tentat, quam ab aliis negatur. *Ignem* οὐρανο- „ πετῆ non defuiſſe exiſtimat, quoniam traditur, defoſſum a Je- „ remia, poſtea fuiſſe repertum. At fabulæ iſti de igne in puteo „ abſcondito, in aquam craſſam mutato, & denuo in ignem con- „ verſo, de quo *Maccab, lib.* II. *cap.* I. quis, niſi fabularum „ inſigniter credulus, fidem habebit? Credat etiam eundem ig- „ nem ex lapide percuſſum, eodem *libro cap.* X. tamen non putet „ ſe contraria credere, non magis ac ſi credat Antiochum Epi- „ phanem ter mortuum fuiſſe. Primo Babyloniæ in lecto ſuo.

,, 1, *Maccab.* VI. deinde in Templo Nannææ lapide obrutum,
,, 2 *Maccab. cap.* 1. Ultimo in montibus decidentem de curru.
,, *cap.* IX. ſcilicet: *Treis animas ipſi dederat Feronia Mater, ter*
,, *arma movenda, ter letho ſternendus erat.* Qui hæc concoxerit,
,, facile quoque cum Bernhardo deglutiet eorundem fabulas reli-
,, quas de *Tabernaculo* & *Arca* per Jeremiam abſconditis & re-
,, pertis, cum eodem שכינה præſentiam Summi Numinis & Sp. S.
,, in ſecunda æde fuiſſe adfirmabit. *Oleum* ſacrum ſub Templo
,, ſecundo ſuperfuiſſe, non ſolidioribus probat argumentis. Pauca
,, quædam dicit, ſed gratis, ſine probatione, ſola Magiſtri au-
,, ctoritate. At eadem facilitate, qua ab eo proponuntur, a no-
,, bis rejiciuntur. Habebant *oleum* fateor, ut & *ignem*, & *ar-*
,, *cam*. & reliqua vaſa ſacra tamen nulla iis credebatur ineſſe ſan-
,, ctitas neque vis, qualem habebant ſub Templo Primo. Sacer-
,, dotes, non *oleo*, ut ſub Templo primo, ſed ſolis veſtimentis
,, initiabantur, ſpacio ſeptem dierum, quamdiu durabat præſidi-
,, um in Templo, Ideo מרובה בגדים *multiplicatio veſtium* diceba-
,, tur Sacerdotum *inauguratio*, quod & nos in hoc opere demon-
,, ſtravimus, variiſque aliis locis Talmudicis probari poſſet, ſi
,, miſeri Pharizæi haberent fidem. Sed apud ipſum Joſephum
,, *Antiq. lib.* X. IX. *cap.* VI. ἅπαξ ἐνδῦναι ϛολισμὸν ἱερὸν eſt *creari*
,, *Pontifex Maximus*, ut optime obſervat Seldenus. De *Oleo*
,, *Sacro* apud Joſephum altum eſt ſilentium, & de Jonatha uncto,
,, ut Sacerdotio inaugurararetur, nihil habet. At inſignia, ſi Ber-
,, nhardo credimus, ſub Aſmonæis facta ſunt miracula. De Mi-
,, raculis iſtis temporibus nemo dubitabit, ſi libris Maccabæorum,
,, ſi Joſepho fidem habeat. Sane legat qui volet, & ſine tædio,
,, ſi poteſt, *ſecundum librum Maccab. cap.* III. & X. & XI. &
,, XV. & *libro* III. *cap.* V. ut & Joſephum *Antiq. libro* XIII.
,, *cap.* XX. tot tantaſque reperiet fabulas, tot figmenta putida,
,, ut ne ipſe quidem Iudæus Apellas eas crederet. Sed conceda-
,, mus puerili credulitate omnia iſta vera fuiſſe miracula, ideone &
,, iiſdem temporibus Oraculum viguit per Urim & Thummim?
,, qua tamen figura hoc argumentum procedat non animadverto.
,, DCCXXX. At magnum myſterium nobis aperit Bernhardus.
,, Sartum ſcilicet tectumque remanſiſſe Oraculum per *Urim &*
,, *Thummim*, uſque ad tempora Ariſtobuli Nicanoris. *Nullum*
,, *tempus*, inquit, (& hoc in hac cauſa præcipuum eſſe videt)

ap-

,, *aptius occurrit digniusque, quando fulgoris sui oraculi extingueret*
,, *iratum numen, Pontificique silentium imponeret: quam* κατὰ παράδο-
,, σιν ἱερατικὴν *hoc loco retulit Iosephus.* Pergit, *Ea fuit virtus Io-*
,, *hannis Hyrcani, pietas tanta, prudentia, fortitudo & constantia,*
,, *ut cum meliori anima abscedere haud potuerit divina* ἀλήθεια. *tan-*
,, *ta statim nequities fastusque Aristobuli & succedentium ei Ponti-*
,, *ficum tot flagitia & parricidia, nihil mirum si a tam cruentis &*
,, *polutis pectoribus abhorruerit S. Dei Spiritus. sive hac occasione*
,, *in sedes meliores superasque omnino se receperit.* Multa in glori-
,, am Iohannis Hircani sequuntur. En iterum solidissimum argu-
,, mentum. Iohannes Hyrcanus Vir fuit sanctissimus, omnibus
,, virtutibus ornatus, Pontifex Max. dignissimus; ergo *Oracu-*
,, *lum per Urim & Thummim* ab eo recedere non poterat. At
,, quid si ego dicam & probem (ut mox probabimus) Iohannem
,, Hyrcanum fuisse Summum Pontificem indignum, improbum,
,, contra legem Dei, hæreticum Sadducæum, an tamen eum dicet
,, Bernhardus dignum, ut ab eo non recederet *Oraculum per U-*
,, *rim & Thummim?* Fateor de eo tanta dici a Iosepho *Antiq.*
,, *lib.* XIII. *cap.* XVIII. ut vix majora dici possint de Mose; erat
,, enim ἄρχων, ἀρχιερεὺς, καὶ Προφήτης, *Princeps, Pont. Max.*
,, *& Propheta.* Immo *nactus erat futurorum scientiam.* An ideo
,, θεόπνευστος? An oracula per Urim & Thummim ideo depromp-
,, sit? & usque ad ipsius tempora ab ejus prædecessoribus id fa-
,, ctum est? Neutiquam. Contradicit Bernhardo ipse Iosephus,
,, quo solo Pharizæo fretus, hæc dixit. Cessavit enim Oracu-
,, lum per *Urim & Thummim*, ducentis annis antequam hæc scri-
,, beret, Iosepho monente. Ergo Oraculum ad Iohannem Hyrca-
,, num neutiquam pervenit, sed jam ante eum aliquot forte annis
,, cessavit, multo minus ad tempora impii duravit Aristobuli si
,, ipsi credamus Josepho. Diem enim Ioh. Hyrcanus obierat
,, anno præter propter CLXX. antequam Iosephus sua scripsisset;
,, ergo antequam Ioh. Hyrcanus Pont. Max. creatus esset, aut cir-
,, ca illa tempora, cum XXXI. annis regnaverit. Nihil itaque ipsi
,, fuit commune cum *Urim & Thummim*, etiam si fuisset Vir san-
,, ctissimus, & sine errore. Debuisset sane Urim & Thummim,
,, si usque ad Aristobulum remansit, cessasse non ducentis, sed
,, centum & septuaginta tantum annis, antequam Iosephus sua
,, scripsit. Sed ad hæc non attenderat Bernhardus.

,, DCCXXXI. Sed & aliud myſterium ipſi aperiam: Nempe ,, Iohannem Hyrcanum (qualiſcunque Vir fuerit) non fuiſse Summum Pontificem probum, legitimum & ſecundum legem Dei. ,, Quis igitur credet, concredita ipſi fuiſse Oracula Dei *per Urim & Thummim?* Legitimum & probum Pont. Max. eum non ,, fuiſse concedunt mihi omnes, qui noverunt lege divina cautum ,, fuiſse, ut S. Pontifex ſit natu Maximus, ex majore natu filiorum Aharonis. Uno verbo, debebat eſse ex genere ἀρχιερέων, ,, ut loquitur Joſephus. Non ſine cauſa ex ordine Summorum ,, Pontificum rejicitur Alcimus, cum ob manifeſtam impietatem variaque ſcelera, contra legem Dei, tum præcipue etiam quod non ,, fuerit ex ordine ἀρχιερέων, ut habet idem Ioſephus. Pontifex ,, quidem ex Aarone oriundus, ſed non ex genere Summorum Pontificum. *Antiq. lib.* XII. *cap.* XV. Ob eandem rationem ex ,, ordine Summorum Pontificum rejiciendus eſt Johannes Hyrcanus, cum tota familia Matthiæ, a Juda Maccabæo, uſque ad ,, ultimum Maccabæorum nepotem. Fuerunt enim Maccabæi Sacerdotes ἐξ ἐφημερίας Ἰωάριβ ut idem loquitur Joſephus *Antiq. lib.* XII. *cap.* VIII. Idem docetur I *Maccab. lib.* II. *cap.* ,, I. *Ephemeria* autem *Joaribi* ex Genere ἀρχιερέων non fuit, præterquam quod iſta familia in Captivitate Babylonica extincta fuerit. Quatuor Familiæ tantum, præter Pont. Max. ex captivitate Hieroſolymas redierunt, *Jedaia* nempe, *Harim*, *Paſchur* ,, & *Immeri*. Ex hiſce per ſortem iterum XXIV. Ephemeriæ, ,, ſive cohortes conſtitutæ ſunt, quales fuerunt juſſu Davidis. ,, I Chron. XXIV. *Jedaja* ex urna ſex ſumebat, unam ſibi, & ,, quinque reliquis. Idem factum eſt ab *Harim*, *Paſchur*, & *Immeri*. Obtigerunt autem *Jedajæ*, *Joarib*, *Jedaja*, *Charim*, *Seorim*, ,, *Melechias*, & *Benjamin*. De hiſce videat qui poteſt *Toſaphoth* ,, *Taanith*, *cap.* IV. Inſcribebantur itaque ordinibus capita priſtina, uti fuerunt ante Captivitatem Babylonicam. Ob eandem rationem Zacharias dicitur ex ordine *Abia*. De quo ,, Lucæ cap. I. Com. V. etiamſi familia Abiæ interierit.

,, DCCXXXII. Cum igitur Maccabæi ex genere ἀρχιερέων ,, non fuerint, certum eſt eos omnes functos fuiſſe Summo Sacerdotio non legitime, ſed improbe contra legem Dei: quod ,, de ipſo Johanne Hyrcano adfirmari debet: ut forte non grande ,, commiſerit peccatum Eleazarus (qui & ſuos ipſe habuit nævos) Hyr-

„Hyrcano dicens, *Si vis esse justus abdica te Pontificatu, & contentus esto Principatu populi.* Vide Josephum *Antiq. libr.* XIII. „*cap.* XVIII. Sufficere sane debuisset Viris, qui Dei Legem, „qui Religionem, qui Sacra amant, qui ea caste observare cu„piebant, qui ex Summorum Pontificum ordine non fuerunt, „ut Sacerdotio ordinario fungerentur; aut ut plurimum Princi„pis contenti essent dignitate, ut Remp. sartam tectamque con„servarent, prohibendo ne sanctissimis Dei legibus vis inferre„tur. Ante omnia cavere debebant, ne Summum Sacerdotium „ab ullo administraretur, cui Lege Dei fuit prohibitum. E„tiamsi itaque laude dignissimi fuerint Asmonæi, ob insignia, „ad Reip. & Religionis tutelam, facta; gravissime tamen pec„carunt, quod violaverint Legem Dei, in se suscipiendo Sum„mum Sacerdotium, cum ex genere ἀρχιερέων non fuerint. „Gravissime itaque & ipse Johannes Hyrcanus peccavit.

„ DCCXXXIII. Adde Summum Pontificem tota sua vita, „ministerio isto fungi debuisse, expressa Lege Dei. Num. XXXV „com. XXV. quod & suum habebat mysterium. Asmonæi ve„ro, quod ex genere Summorum Pontificum non fuerint, jure „hæreditario, a Regibus Gentilibus, vel a populo electi fue„runt, atque (saltem multi ex Maccabæis postea, ut & jam „antea in familia Oniæ factum fuerat) Sacerdotio functi sunt, „non per totam vitam, sed certo temporis spatio. Veluti Ju„das Maccabæus, non jure hæreditatis, sed a populo Pont. „Max. electus est. Joseph. *Ant. lib.* XII. *cap.* XVII. Jonathan „ejusque frater Simeon Sacerdotes constituti a Rege Alexandro. „1 *Maccab. cap.* X. *com.* XX. & XXI. a Demetrio & a populo. „*Cap.* XIV. Ejusmodi quid factum fuerat ab aliis, qui adulatio„ne, vel certa summa pecuniæ dignitatem emebant. Jason „frater Oniæ ab Antiocho Epiphane S. Sacerdotium emebat CLX „talentis argenti, præterea LXXX. talenta addidit ex alio reditu. „2 *Maccab.* IV. Frater Simeonis eundem honorem acquisivit, „extruso fratre, dando CCC. talenta argenti plus quam Jason. „*Eodem Cap. com.* XXIV. Istis temporibus, non solum contra „legem improbe Summum obtinebant Pontificatum, Princi„pum arbitrio, favore populi, aut grandi Summa pecuniæ; sed „& viventes, quia Principibus ita placuit, munere, contra le„gem, se exuebant; aut se aliosque eo spoliari permittebant,

cum

„ cum toties Sacerdotium Summum, non digniori, sed ditiori
„ traditum fuerit. Ideo Lysias tandem decreverat. 2 *Maccab.*
„ *cap.* XI. Horum ut & Maccabæorum exemplo (ut & hoc in
„ transitu notem) proculdubio factum est, ut & postea usque
„ ad tempora Christi, immo ad ultima Reip. fata, Summum
„ Sacerdotium singulis annis a Romanis concessum fuerit plus
„ offerenti. Malum sane ex ipsis Judæis, immo quod mireris,
„ ex ipsis Maccabæis, Viris fortibus, sanctis & legis, præter
„ hæc, tenacissimis. Sibi itaque propriæque ambitioni, magis
„ quam Romanorum avaritiæ imputent, Sacerdotium improbum
„ Legi contrarium, deturpatumque Dei cultum: corrupto enim
„ Sacerdotio, eversa fuit vera Judæorum Religio, cum cultus
„ divini externi cardo versaretur in Sacerdotio. Permisit divina
„ Providentia, fateor, tanta mala; nam quemadmodum ex te-
„ nebris Deus deducere solet lucem, ita everso Sacerdotio, solo
„ ejus schemate relicto, populum admonere voluit Legis Mo-
„ saicæ instare ἀφανισμὸν, appropinquante Messia, tot seculis,
„ per Prophetas Patribus promisso, totius Reip. atque Religio-
„ nis ad portas esse interitum: adducta æterna justitia, unoque
„ die peccatis totius populi expiatis, alia Lege Deum esse colen-
„ dum, mutato enim Sacerdotio, mutari etiam debere Legem.
„ De quo Paulus Hebr. VII. com. XII.

„ DCCXXXIV. Vane diceretur placuisse Sacerdotibus & popu-
„ lo, ut Simeon esset Pontif. Maximus *in perpetuum, donec surge-*
„ *ret fidelis Propheta.* 1 *Maccab. cap.* XIV. *com.* XLI. Quis
„ enim Sacerdotibus populoque dedit istam potestatem improbe
„ contra Legem Dei agendi? Deinde cum & alium Prophetam,
„ qui se melius edoceret, expectaverint, fatebantur se errasse, adeo-
„ que legitimum Pontificem Summum non esse Simeonem, nec ejus
„ Successores. Nihil quoque ageret ad delendos Maccabæorum
„ nævos, si quis eorum errores tueri vellet exemplo Salomonis
„ Regis, qui Summo Sacerdotio movit *Abjatharem.* 1 Reg. II.
„ Cum neminem in ejus locum suffecerit, qui non esset ex genere
„ ἀρχιερέων, præterquam quod Abjathar proditione isto honore se
„ indignum reddiderit. Adde Salomonem non solum populi fuisse
„ Regem, sed & Prophetam θεόπνευστον, qui sine interno Dei mo-
„ nitu id fecisse non est credendus. Quidquid est, nemo non fa-
„ tebitur, gravissime in fungendo S. Sacerdotio peccasse Asmo-

„ næos,

,, næos, illud eos deturpaſse, atque improbe contra Legem Dei ,, eo functos fuiſse. Nihil jam dicam de eorum matrimoniis aliiſque ,, erroribus. Ex hiſce natus erat Johannes Hyrcanus, quem Ora- ,, culo digniſſimum deprædicat Bernhardus. Summus ſcilicet Pon- ,, tifex contra Legem Dei, non minus ac ejus Patres atque fra- ,, tres.

,, DCCXXXV. Sed & hoc ſilentio præterire non poſſum, eundem ,, Hyrcanum Virum Sanctum, tantopere laudatum, in partes ab- ,, iiſſe Sadducæorum, teſte ipſo *Ioſepho Antiq. lib.* XIII. *cap.* ,, XVIII. Ut forte non fallar ſi dicam hanc cauſam fuiſſe, ut po- ,, ſtea alii ipſius exemplum ſecuti Sacerdotes Sadducæi facti ſint, ,, quare, ne ſacra a Pont. Max. fierent contra Legem, in adyto, ,, decimo die Tiſri, in ſolenni iſta expiatione, coactum fuiſſe ma- ,, gnum Senatum, ut per Sacerdotum Seniores jurejurando eum ,, adſtringerent, ut omnia rite ex Lege Dei perageret: timebant ,, enim ne Sadducæorum hæreſi polutus ſacra contra legem admi- ,, niſtraret. De hiſce (ſi hæc Phariſæis fretus dicere auſim) vide ,, *Codice Ioma. cap.* I.

,, DCCXXXVI. Patet ex hiſce omnibus maniſeſtiſſime, Johan- ,, nem Hyrcanum, talem non fuiſſe Virum, ut ejus ſanctitate divi- ,, na ἀλήθεια indiſſolubili nexu ei fuerit adſtricta. Patet totam fa- ,, miliam ejus, a primo Ephemerias Ioaribi, ad ultimum Macca- ,, bæorum, Summo Sacerdotio improbe, protrita Lege divina, ,, functam fuiſſe, cum ex genere ἀρχιερέων neutiquam fuerint; ,, nullum itaque per eos editum fuiſſe Oraculum per *Urim & Thum-* ,, *mim.* Quis enim credet, Deum tradere dignatum fuiſſe arca- ,, na, per eum qui ad auguſtum iſtud munus ab eo non eſt admis- ,, ſus, ſed contra expreſſam Legem ſe intruſit? Adde quæ, jam ,, dicta ſunt, iſtis temporibus nullum fuiſſe Prophetam fidelem, ,, ſed hactenus a populo fuiſſe exſpectatum; Spiritum S. atque ,, Propheticum, poſt Malachiam & Zachariam, ſaltem poſt tem- ,, pora Artaxerxis Longimani, quingentis annis, ſi non pluribus, ,, antequam Joſephus ſua ſcripſerit, deſiiſſe. Tandem Johanem ,, Hyrcanum Pontif. Max. creatum fuiſſe CC. annis antequam Jo- ,, ſephus ſua ſcripſit, adeoque Oraculum ceſſaſſe, ſecundum ipſum ,, Joſephum, antequam Pontifex M. creatus eſſet. Eat itaque Bern- ,, hardus, & ſua Sapientiæ dictatoris auctoritate, quam tantopere ,, adfectat, perſuadeat credulis quibus poteſt, *Oraculum per Urim*

„, *& Thummim*, non cessasse ante ejus filium impium Aristobulum,
„ qui Pontificatum S. obtinuit, centum demum & septuaginta annis
„ antequam Josephus sua scripserit; ut triginta minimum annis
„ diutius durasse debuerit, quam ipse tradit Josephus. Eat itaque
„ magna fidentia, magnaque crista ipsum Josephum, omnes recenti
„ ævi Theologos meque reprehendat, sugillet & obtrectet. Sed
„ discat prudentiam & humanitatem.

CAP. XXVII.

DE SIGNIFICATIONE SACRARUM VESTIUM SIVE DE SENSU MYSTICO.

Non sine causa Deus voluit ut Vestes sacræ fierent. Deus expressis verbis non revelasse significationem vestium sacrarum. Plerosque auctores qui hanc materiam tractarunt, de significatione vestium aliquid dixisse. Sed leviter. Castellio carpitur. Sensus mysticus non debet tractari ante literalem. Vestes sacras significasse eadem mysteria quæ & reliqua cærimoniæ significant. Vestes sacras aliquam habuisse significationem crediderunt Judæi, Josephus, Philo, Talmudici, Paraphrastæ, *alii. Quidam putant Deum hac ratione Physicam & Astronomiam docuisse. Quidam ipsis vestibus & sacrificiis attribuunt quod soli Christo attribuendum. Summa sententia* Josephi & Philonis. *A Philosophica significatione non alienos quosdam inter Patres Christianorum,* Hieronymum, Augustinum, Origenem, Clementem Alex. *alios. Talmudicorum sententia varias vestes expiare varia peccata. Deum in verbo suo non egisse Philosophum. Omnes vestes & sacrificia, omnesque cærimonias picturas fuisse Christi ejusque Sacerdotii. Insignis locus Philonis. Sacerdotes vestiri ut discerent se omni justitia vacuos esse, & sola Christi justitia velari posse. Ipsos Sacerdotes fuisse typos Christi. Christum fuisse Sacerdotem. Varia loca Scripturæ. Sic & eorum vestes.* Nuditas *signum peccati, &* Vestes *justitiæ Christi. Ipsa Ecclesia a Christo vestita dicitur. Varia loca Scripturæ. Sacerdotes indigni ut accederent ad altare*

pro-

propria justitia. Vestiuntur salute. Insignia loca Scripturæ. Cur plures vestes mandaverit Deus? Incidimus per peccatum in quatuor extrema mala, fontes nostrarum calamitatum. Quatuor insignia beneficia Christi, quatuor vestibus aliquomodo repræsentari. Varia loca Scripturæ. Pont. Max. cur octo habuerit vestes? Quo sensu Iudæis concedi possit propter circumcisionem? Maxima beneficia a Christo nobis data octo. Varia loca Scripturæ. Totum corpus Sacerdotum vestitum erat. Totus homo corruptus, & totus justitia Christi tegitur. Manus & pedes nudi, tamen alterius sanctitate sancti. Varia materia vestium. Linum & lana *symbolum duarum naturarum in Christo. Quædam loca Scripturæ. Sacerdotes vestitos veste duplicis materiæ non carere mysterio. Duos populos unitos, & inimicitiam ablatam per Christum, Per* lanam *significari peccata nostra, per* linum *innocentiam, sanctitatem & justitiam Christi. Varia loca Script.* Lanam *etiam significare Christum esse nostram victimam. Unde ovis & agnus dicitur. Varia loca Scripturæ.* Aurum *intextum vestibus. Signíficat æternitatem, gloriam & naturam divinam Christi.* Lana, Linum, & Aurum *tria munera, Christi* Sacerdotale, Propheticum & Regium. *Quædam loca Scripturæ. Aurum Sacerdotium æternum, & pretium meriti Christi indicat. Est signum omnium donorum spiritualium. Varia loca Scripturæ. Ecclesia Christi, ejus doctrina & fides aurum. Varia loca Scripturæ. Quod de materia dictum, id de* coloribus *quoque dici debet. Color* Albus, & Aureus, *symbolum naturæ Christi divinæ. Ipse* Christus albus & aureus. *Varia loca Scripturæ. Reliqui colores naturam humanam denotant.* Hyacinthinus *color cœruleus. Christi naturam humanam, tamen cœlestem significat. Christus Saphirus. Varia loca Scripturæ.* Coccinum *signum peccati. Varia loca Scripturæ & quædam Talmudica. Christus cocco vestitus, quia peccatis nostris onustus.* Purpura *symbolum sanguinis Christi. Altare sanguine aspersum. Christi vestes sanguine aspersæ a Prophetis dicuntur. Varia loca Scripturæ.* Albus color *innocentiam & sanctitatem Christi ejusque justitiam.* Sancti *in cœlo albi. Varia loca Scripturæ. Fortassis colores varii etiam Christi dolores, plagas & vibices docent. Vestes sacræ erant* contextæ *non sutæ. Totus Christus credendus. Solus nos justificat absque assumentis meritorum creaturarum. Omnes electi unum*

corpus cum Christo. Christi perfectio, ornatus, pretium sacrificii. Dei sapientia nos salvari. Loca S. Scripturæ. Vestes ex filamentis retortis. Æternitas Christi. Firmitas Ecclesiæ. Ejus cum Christo unio. Tessellæ *sive* fundæ *in vestibus. Varia dona Christi. Electi gemmæ Christi. Unitas Ecclesiæ. Plures mansiones apud patrem Christus parat fidelibus Vet. & Novi Testamenti. Sponsa Christi tunica tessellata vestita. Quædam loca Scripturæ.* Opus Phrygionicum *acu pictum. In negotio salutis & ad ædificationem Ecclesiæ operandum esse fidelibus, quamvis per Christum solum salventur. Quid* Coscheb? ingeniosissimum. *Totam redemptionem nostram sola sapientia Dei fieri.* Rokem & Choscheb *fuisse flores elegantissimos. Flores aperti in templo. Flores symbolum gloriæ. Dignitas Pontif. Max. V. T. Major Christi. Ministerium mortis gloriosum. Gloriosius Christi.* Flores *symbolum spei & rerum futurarum. Fideles sub V. T. habuisse promissiones & spem, non ipsum fructum sacerdotii. Flores symbolum sacerdotii. Virga Aharonis floret. Christus ipse flos, & arbor quæ fert fructum. Varia loca Scripturæ.* Brachæ. *Renes Christi docentur. Caro & cupiditates nostræ coercentur.* Tunica *Talaris. In Christo nulla nuditas. Per ejus justitiam omnes tegimur. Ecclesia Christi. Ejus ornatus.* Balteus. *Ecclesia Christi arcte adhæret. Dignitas Christi. Ejus sanctitas. Et promptitudo in opere patris.* Pileus. *De hoc postea ubi de tiara Pont. Max.* Pallium *Iustitia Christi.* Cœruleus *color. Cœlestis Est laneum. Christi natura humana. Iustitia legalis peritura. Repetenda.* Mala punica. *Ecclesia Præcepta Dei. Unio Ecclesiæ. Acrimonia legis. Dulcedo promissionum. Gratus odor Nutrimentum. Spirituale.* Tintinnabula. *Sonus Euangelii. Verbum Dei. Christus voluntatem patris prædicat. Clamor Christi. Ejus confessio. Apostoli Christi. preces. Ex* auro *erant tintinnabula. Verbum Dei æternum. Omnia bona Ecclesiæ æterna & pretiosa. Varia loca Scripturæ.* Ephodum. *Amor Chrsti.* Lapides recordationis. *Christus novit suos. Pro iis intercedit, orat & se offert. Eos in cœlum fert. Duæ* Sardonyches *duo Testamenta. Duo populi per Christum salvantur.* Pectorale judicii. *Christus verus Iudex. Advocatus noster.* Duodecim gemmæ. *Tota Ecclesia V. & N. T. Omnes fideles Sacerdotes. Sigillum & peculium Dei. Eos in Pectore gestat Chri-*

Christus. Catenis aureis Ephodo adhæret. Fideles nunquam a Christo avelli possunt. Servat eos quos ipsi dedit pater. Perseverantia Sanctorum. Duodecim Apostoli. Fundamenta Ecclesiæ. Urim & Thummim. *Doctrina Christi. Ejus vitæ integritas. Est Propheta sapiens, pius & fidelis. Ecclesiam docet. Futura prædicit. Pro suis orat. Varia loca Scripturæ.* Tiara *Pontif. Tectum caput signum gloriæ. Et servitutis. Christus Dominus gloriæ. Est servus.* Corona aurea. *Signum Regni & Sacerdotii. Christus verus Rex & Sacerdos. Caput Pont. Max. auro & bysso ornatum. Caput Ecclesiæ verus Deus. Corona est aurea. Christi Regnum & Sacerdotium æternum. divinum.* Sanctitas Jehovæ. *Christus ipsa sanctitas. Verus Iehova. Nos sanctificat. Ecclesia Christi sancta. Omnia ejus bona sancta.* Vittis Hyacinthinis *alligatur corona. Sacerdotium Christi cœleste.* Vittæ laneæ. *Sacerdotium V T. periturum.* Decimi diei Tisri Expiatio. *Pontifex Max. totus albus, etiam balteus. Nulla lana, nulla gemma, nullus color. Sub V. T. sacerdotes & populus peccatis polluti. Rebus & elementis mundi impliciti. Sub N. T. Ecclesia sancta & munda. Post ingressum Christi in cœlum omnes res mundanæ, & gloria externa Sacerdotii deponitur. Christus solus peccata nostra expiat. apud patrem intercedit. Omnes fideles in N. T. sunt Sacerdotes. Et Reges. Virtutes Christi a nobis immitandæ. Cum Christo Sanctum Sanctorum ingressuri sumus.*

DCCXXXVII. CUm Vestimenta sacra ab ipso sapientissimo Deo instituta fuerint; necessario credendum erit, eum causas rationesque habuisse sui consilii. Cur enim in vulgaribus vestibus non sivit Sacerdotes ministerium peragere? Cur jussit, ut vestimenta ex tali materia potius quam ex alia, ex hisce coloribus magis quam ex illis, & hac forma potius quam alia, fierent? Fateor quidem, nostrum non esse, omnia occulta Dei consilia rimari, omniumque illius actionum vias atque causas detegere. Credenda sunt tantum ea quæ Deus nobis relavit, & facienda quæ mandavit. Sane quemadmodum Judæi olim supremum Numen in atrio templi adorabant, quamvis in adyta nunquam penetraverint, ut, quæ intus latebant oculis usurparent, ita quo-

quę laudanda & adoranda ſunt nobis Dei conſilia atque actiones, quamvis earum cauſas atque rationem ignoremus.

DCCXXXVIII. Cum autem Deus, ſecundum æternam ſuam ſapientiam, in verbo ſuo multa dederit mandata, quorum cauſas & rationes expreſſis verbis, non manifeſtavit: id ante omnia dicendum eſt, de veſtitu ſacro, cujus uſus, typi, figuræ, & ſignificationes tanta luce ſeſe non produnt, ut ab omnibus primo intuitu conſpici poſſint. Nihilominus quicunque hactenus de ſacris veſtibus mentionem fecerunt, de earum uſu atque ſignificatione aliquid etiam commentati ſunt. Sed unuſquiſque ſuo ingenio uſus eſt. Quidam obiter tantum levique pede omnia percurrerunt, & tanquam ἐν παρόδῳ e longinquo ſalutarunt; ſcilicet ne ea plane ignoraſſe viderentur. Alii maxime operam in hoc collocarunt, ut, nulla habita ratione ſenſus literalis Sacræ Scripturæ, ſtatim uno quaſi ſaltu, ad ſenſum myſticum, allegoricum, & tropologicum tranſilierint, inter quos præſertim numerandus eſt Caſtellio in ſuo opere *de Veſtitu Aharonis*. Sed peſſimo, mea quidem ſententia, inſtituto. Nemo majori cachinno mihi dignus videtur, quam ejusmodi homines, qui ſolent ſic exſpaciari, aut potius vagari in exponendis myſteriis & allegoriis, nondum intellecto & explanato ſenſu literali. Quid aliud agunt hi homines quam quod primum ſibi fingant myſteria & allegorias, quas poſtea pro lubitu, etiam invito Spiritu S. ex verbo Dei magno labore probarent? Quid eſt, ſi hoc non eſt, verbis ſenſum obtrudere? S. Scripturam ἰδίᾳ ἐπιλύσει explicare? & ὑπερφρονεῖν παρ᾽ ὃ δεῖ φρονεῖν; Quid hoc aliud eſt, quam velle myſteria depromere, nondum aperta ciſta? Nonnulli putant in hoc ſolo nobis eſſe operandum, ut ex verbo Dei verus ſenſus literalis eruatur, etiamſi de ſignificatione, de typis, de ſenſu myſtico & allegorico nihil omnino dicatur: cum ſit facile cuilibet adyta intrare, poſtquam aliorum labore oſtia patent, & viæ quæ eo ducunt explanatæ ſunt. Ideo & nos aliquamdiu dubii hæſitavimus, utrumne, finita expoſitione verborum Moſis, expoſitoque ſenſu literali, finis non debeat imponi toti Operi, ſenſu ſcilicet typico, myſtico & allegorico relicto indagini virorum doctorum atque piorum, quorum ingenia ejusmodi diſquiſitionibus magis gaudere ſolent, & quæ ad id genus ſtudiorum nata videntur.

Ni-

DCCXXXIX. Nihilominus ne hæc plane præteriisse diceremur, coronidis loco, quædam de sacrarum vestium, usu, figuris, typis & significationibus, a nobis addi operæ pretium putavimus. Nostrum quidem non est institutum, omnium doctorum virorum scrinia compilare, multo minus nugantium nænias erudito orbi præcinere. Sed ne nostra quidem omnia, quæ more hujus ævi a nobis dici possent, in lucem proferemus; sed quædam tantum, & quidem breviter & summatim, quantum id fieri poterit, adnotabimus, hac spe atque fiducia, fore ut sagax lector & curiosus indagator plura ipse detecturus sit.

DCCXL. Ut igitur initium faciamus; credendum est sacra vestimenta significasse eadem mysteria, quæ sapientissimus Deus significari voluit toto isto cærimoniarum choragio, templo, velis, sacrificiis, & reliqua sacra supellectili. Cum autem omnia eo collineent, ut Christum, qui verus est noster Pontifex Maximus, illius scilicet naturam divinam & humanam, illiusque justitiam, sanctitatem, munditiem, paupertatem, ignominiam, dolores, livores, tumices, vibices, sanguinem atque mortem, divitias, vitam & gloriam, collataque nobis beneficia, quasi in tabella depingerent, populoque προηλπικότι sub V. T. ob oculos ponerent, dubitandum utique non est, vestimenta sacra in eundem finem a Deo instituta fuisse.

DCCXLI. Ab eodem etiam tempore, quo Deus sacras vestes fieri jussit, easdem significationes & usus eas habere voluit. Ut, si Adamus illiusque nepotes iis usi sunt, ante tempora Mosis, ut Hebræorum Sapientes quidam, nullo tamen fundamento, docent, quemadmodum ab initio hujus Operis audivimus, easdem res etiam ab illo tempore significaverint. Sed cum hactenus nondum sit probatum, vestes Sacerdotales fuisse in Ecclesia Patriarcharum ante tempora Mosis, cumque nihil constet de earum numero, materia, colore & forma, silentio illa omnia præteriri tutius erit, quam si multum hariolando de iis quicquam velimus commentari. Igitur de vestibus sacris tantum, prout ex mandato Dei a Bezelele contextæ, & a nobis hactenus explicatæ sunt, aliquid dicendum erit.

DCCXLII. Vestimenta autem sacra magnum habuisse usum, & mirificam significationem, magna nempe mysteria latuisse sub hoc apparatu, unanimi consensu fatentur ipsi Judæorum

dæorum Sapientes Josephus, Philo Judæus, Talmudici utriusque Gemaræ, cum Jerusalemitanæ, tum Babylonicæ, Paraphrastæ, alii. Sed ad nugas, suo more, plerumque delabuntur, ad res naturales scilicet; quasi Deus toto hoc apparatu nihil nisi Physicam aut Astronomiam Judæos docere voluisset. Nonnunquam ipsis vestibus sacris (eo usque eorum mens rebus terrestribus immersa fuit) quemadmodum & sacrificiis adscribunt peccatorum expiationem, quam verus Sacerdos Christus solus præstitit: ut hoc modo nudis figuris & typis attribuant, quod non nisi antitypo attribui debet. Josephus *Ant. lib.* III *cap.* VIII. postquam multum commentatus esset, de vestibus sacris, non nulla de earum significatione, statim addit: Deum scilicet Tabernaculum divisisse in tres partes, duabus partibus Sacerdotibus relictis, sibi tertiam reservasse, ut duabus prioribus partibus terram & mare significaret tanquam profanum locum, qui ab omnibus hominibus promiscue calcatur: tertium autem significare cœlum, quod hominibus sit inaccessum, per duodecim panes in mensa dispositos, significasse annum in XII. menses divisum; candelabrum e septuaginta partibus compositum esse, ut significarentur duodecim signa per quæ planetæ feruntur; septem lucernas septem planetas indicare; vela ex quatuor coloribus fuisse contexta, ut elementorum natura significaretur. *Byssum* terram referre, ex qua hoc genus lini provenit. *Purpuram* mare, eo quod conchylii cruore sit fucata: *Hyacinthum* aera: *Puniceum* colorem ignem. Ipsam *tunicam*, cum sit linea, terram similiter notare. *Hyacinthum*, referre polum, *mala punica* fulgetra; *Tintinnabulorum* strepitum, tonitrua. *Ephodum* e quatuor coloribus contextum, universi hujus naturam, & *aurum*, quod ei contextum est, adjunctam rebus lucem ob oculos ponere. *Pectorale* in medio pectoris hærere, ut terram, quæ medium mundi locum obtinet, indicaret. *Balteum*, quo Pontifex cingitur, signum esse maris quod omnia cingat. *Duas Sardonychas* in humeralibus solem & lunam, *Duodecim gemmas*, duodecim menses anni, aut duodecim signa Zodiaci; *Pileum*, cœlum, cum sit ex hyacinthino confectus (quomodo hoc sit intelligendum, vide hujus libri cap. XXI. ubi de pileo & corona Summi Pontificis egimus.) ideoque sustinere Dei nomen. *Coronam* auream splendere quod Deus splendore maxime delectetur. Hæc Josephus. De *tintinnabulis*, *tonitru*, & de *malogra-*

logranatis fulgura deſignantibus, vide eundem Joſephum, *de Bello Jud. lib.* VI. *cap.* VI.

DCCXLIII. Multo fuſius de hiſce philoſophatur Philo Judæus, *de vita Moſis lib.* III. Totus ornatus Pontificis, uti ait, totius mundi quædam imago fuit, partes vero ſingularium partium, *Tunicam talarem*, (id eſt *Pallium*) totam hyacinthinam, ad exprimendam figuram aeris docet; aera quodammodo talarem eſſe, a lunari orbe protenſum uſque terræ terminos. Circa talos hanc tunicam habere mala punica, flores, & *tintinnabula*; flores terram ſignificare, in qua florent & germinant omnia *Mala punica* aquam repræſentare; dicta enim eſſe (παρὰ τὸ ῥύειν.) (Ita Græculi verbis ſenſum obtrudere ſolent, ex fictis ſuis Etymologiis Græcis, cum plerumqne in Hebraicis cœcutiant. Cujus rei multa habemus exempla in Hiſtoria Suſannæ, apud Originem, Tacitum & alios.) *Tintinnabula*, ait ſimiliter, elementorum concentum & congruentiam indicant: cum nec terra ſine aqua, nec aqua ſine terra generationi ſufficiat, ſed amborum coitus. Quod & ipſo loco putat demonſtrari: Nam ſicut in ima talaris tunicæ reperiuntur fimbriæ, mala punica cum ſuis floribus, & tintinnabula, ſic res ipſas per ea ſignificatas infimam mundi regionem ſortitas eſſe. *Stolam* itaque illam, cum ſuis appendicibus, *malis punicis, floribus & tintinnabulis*, figuram eſſe trium elementorum, aeris, aquæ & terræ. Præterea, quemadmodum a ſtola dependent flores malaque punica, ſic ab aere aliquomodo ſuſpenderi aquam & terram. *Ephodum* cœli eſſe figuram. Lapides in humeralibus, ſecundum quoſdam, eſſe typos ſolis lunæque ſed verius dici, per eos, deſignari duo hæmiſpheria, quod ex ipſo colore ſmaragdorum (quales lapides *Schoham* putat, ut ut falſo.) patere docet: cum Smaragdo aſpectus totius cœli ſit ſimilis (quomodo hæc intelligat fateor me ignorare, cum Smaragdus ſit viridis, & cœlum cœruleum) Ideo quamlibet Gemmam in humeris inſculpta habere ſex nomina, quia utrumque hæmiſpherium ſex ſigna complectitur. Duodecim lapides in *Pectorale*, ternas diſtributas in quatuor ordines, ipſum ſigniferum circulum indicare; cum & hic in quatuor partes e ternis ſignis conſtantes dividatur, & horas anni conficiat, ver, æſtatem, autumnum, hyemem, mutationes quatuor, quarum ſingulam tria ſigna determinant. Tempeſtatum mutationes ſignificari per varietatem colorum, cum nulla gemma alteri colore plane ſit ſimilis. *Rationale (Pectorale)* duplicari, quod duplex ſit ratio, altera in mun-

 do,

do, altera in natura hominis. In mundo incorporearum idearum rationem, & rerum visibilium. In homine rationem esse intrinsecam & prolatam sive orationem. Deum voluisse ut rationale illud esset quadrangulum, indicans rationem, tum naturæ, tum hominis, debere esse inconcussam & firmam; ideo ei attribuisse duas virtutes, revelationem & veritatem (δήλωσιν καὶ ἀλήθειαν) ut significaretur revelationem & orationem debere concordari, ut homo nihil sciat quod non etiam revelet, docendo veritatem quæ ipsi revelata est. Ideo etiam rationale pendere ab Ephodo, quod facta a dictis non sint sejungenda: cum per humerum, significetur operatio. Coronæ aureæ inscriptum esse ineffabile nomen Dei, quod Theologi τετραγράμματον vocant, quod significet primos numeros, unum, duo, tria, quatuor; cum numero quaternario insint omnia, punctum, linea, superficies & soliditas, mensuræ omnium rerum, & musicæ symphoniæ, potissimæ, diatesseron, ratione super tertia, diapente sesquialtera, diapason dupla, disdiapason quadrupla. Ut tandem colligat, Summum Pontificem, quoties intrabat templum, ut vota pro populo conciperet, hostias quæ immolaret, totum mundum introduxisse sub figuris quas gestavit, aerem in stola, aquam in malis punicis, terram in floribus, ignem in cocco, cœlum in Ephodo; duabusque Smaragdis; & rationem in Pectorali.

DCCXLIV. Ab ejusmodi Philosophica significatione, non sunt alieni ipsi Christianorum doctores celeberrimi & antiquissimi. Imprimis Hieronymus, qui quoties de antiquitate Judaica agit, scrinia Josephi & Philonis aliorumque Hebræorum egregie solet compilare. Summatim fere omnia, & quædam verbotenus recitat, quæ jam modo ex Josepho & Philone adduximus, quam vocat expositionem Hebraicam. *Brachas* generationem significare quosdam docuisse dicit. Post brachas & *lineam tunicam*, Sacerdotem *hyacinthina tunica* vestiri, ut disceret a terrenis ad alta conscendendum esse; illamque tunicam significare rationem sublimium non patere omnibus, sed majoribus & perfectis. *Duos lapides in humerali* significare vel Christum & Ecclesiam duodecim Apostolorum; vel literam & Spiritum, in quibus continentur, inquit, legis universa mysteria. In dextra Spiritus, in læva litera. *Quatuor ordine lapidum* quatuor virtutes, Prudentiam, Fortitudinem, Justitiam & Temperantiam; vel quatuor anima-

lia

lia quæ in Apocalypsi describuntur plena oculis, & domini luce radiantia, quæ mundum illuminant. In fronte S. Pontificem gestasse *coronam auream*, quod eruditio nulla nobis prodesse possit, nisi Dei scientia coronemur. Hinc exspaciatur ad signum crucis, quam dicit nunc significare idem, quod olim per laminam auream significatum est. Inde erumpit in laudes virginitatis. Innuit *Tintinnabula* docuisse, tantam debere Pontificem Max. habere scientiam & eruditionem, ut & gressus ejus & motus & universa vocalia sint. Quædam desumpsisse videtur magnus Hieronymus ex Origenis homiliis, præsertim ex homilia sexta in Leviticum. Cum hisce etiam facit Augustinus in Exodum *quæst*. CXVI. & CXVII. Clemens Alexandrinus *Strom. lib*. V. Gregor. Nyssen. *De vita Mosis*, aliique ex patribus viri doctissimi. Sed hæc optimo jure ridentur a Magno Calvino ad Exod. cap. XXVIII.

DCCXLV. Revertamur ad Judæos, præsertim Talmudicos. Gemarici Jerusalemitani Codice *Joma. cap*. VII. vestimenta singula docent destinata fuisse ad expianda certa quædam peccata. *Tunicam* expiasse peccatum quod quis committit, quando gestat vestimenta duplicis materiæ, aut etiam homicidia & effusionem sanguinis. *Brachas* scortationes. *Pileum* superbiam. *Balteum* latrocinia & fraudes. *Pectorale* perversa judicia. *Ephodum* Idololatriam. *Pallium* & ejus *Tintinnabula* peccata linguæ. *Laminam auream* impudentiam. *Octo* prætera dicunt fuisse vestes, propter circumcisionem quæ fiebat octavo die. מפני מה כ״ג משמש בשמונה כלים רבי חנניה חברון דרבנן אמר כנגד המילה שהוא לשמונה ימים על שם בריתי היתה אתו : *Quænam est ratio quod Pontifex Max. sacra fecerit octonis vestibus: Doctor Chanania Collega doctorum nostrorum dicit: propter circumcisionem, quæ fit octavo die, quia scriptum est:* (Genes. XVII.) fœdus meum erit secum. Et paulo post. אמר רבי סימון כשם שהקרבנות מכפרין כך הבגדים מכפרין בכתונה ומכנסים מצנפת ואבנט: כתונת היתה מכפרת ללובשי כלאים אית דבעי מימר על שפכי דמים· כמה דאת אמר ויטבלו את הכתונת בדם· מכנסים היה מכפר על גלוי ערוות כמה דאת אמר ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה· מצנפת היתה מכפרת על גסי הרוח כמה דאת אמר וישם את מצנפת על ראשו אבנט היה מכפר על הגנבים ואית דבעי מימר על העוקמנים· חושן היה מכפר על מטי הדין· כמה דאת אמר ועשה חשן משפט· אפוד היה מכפר על עובדי עבודה זרה כמה דאת אמר אין אפוד ותרפים מעיל רבי סימון בשם רבי יותנן דבית גוברין שני דברים לא היתה בהן כפרה וקבעה להן התורה כפרה· ואלו הן האומר לשון הרע· וההורג נפש בשגגה·

האומר לשון הרע לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה זוגי המעיל והיה על אהרן לשר׳ ונשמע קול ויבא קול ויכפר על קול ההורג נפש לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה מיתת כהן גדול וישב בה עד מות כהן גדול צ״ץ׳ אית דבעי מימר על הגדפנים אית דבעי מימר על עזי פנים׳ מאן דאמר על הגודפנים ניחא דכתיב ותטבע האבן במצחו׳ וכתיב והיה על מצחו תמיד מאן דאמר על עזי פנים ומצח אשה זונה היה לך : *Dixit doctor Simon eodem modo quo ſacrificia expiant, ſic etiam expiant veſtes ſacræ. Tunicæ, brachæ, pileus & balteus. Tunica expiat eos qui duplici materia veſtiti ſunt. Quidam ſuſtinent dicendum eſſe homicidia. quia dicitur*: & miſerunt tunicam in ſanguinem. *Brachæ expiant fornicationem, q. d.* Et facies illis brachas lineas, ad tegendam carnis nuditatem. *Pileus expiat ſuperbiam, q. d.* Et ponent pileum ſuper caput ejus. *Balteus expiat furta. ſunt qui dicant, fraudes & dolos. Pectorale expiat perverſores judicii, q. d.* Et facies Pectorale judicii. *Ephodum expiat Idololatriam, q. d.* Non erat Ephodum nec Teraphim. *Pallium quod attinet: doctor Simon nomine doctoris Iohannis dicit: duo reperiuntur, quorum nulla eſt expiatio, niſi quod lex eis expiationem conſtituerit. Nempe ei qui male dixerit, & ei qui aliquem per errorem occiderit. Ei qui male dixerit nulla data eſt expiatio, niſi quod lex ei expiationem conſtituerit, per tintinnabula pallii (ut dicitur)* & erit ſuper Aharonem ad miniſtrandum, & audietur ſonitus ejus. *(id eſt tintinnabulorum) ſic igitur vox vocem expiat. Is qui aliquem occiderit non habet expiationem, niſi quod lex ei expiationem conſtituerit, per mortem Pontificis Max. (ut dicitur)* Et remanebit ibi uſque ad mortem Summi Pontificis. *Quod attinet ad coronam, ſunt qui putant dicendum eſſe, eam expiare impudentiam, alii dicendum putant per coronam expiari blaſphemias. Is qui dicit expiari blaſphemias; nititur eo quod dicatur* (1 *Sam.* XVII. XLIX) Et infixit lapidem fronti ejus. *Et ſcriptum eſt* (*Exod.* XXVIII. XXXIX.) Et erit perpetuo in fronte ejus. *Is qui dicit impudentiam expiari, nititur eo quod dicitur* (*Ieremia* III. *verſ.* III.) Frons mulieris ſcortantis eſt tibi.

DCCXLVI. Gemara Babylonica, Codice *Sevachim cap.* IX. eadem fere iiſdem verbis repetit. Rationem præterea addit, quare veſtimenta expiare credantur, ideo ſcilicet quod lex de veſtitu ſacro, ſtatim ſubjungatur præceptis de ſacrificiis. ואמר רבי ענייני בר ששון למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשה בגדי כהונה לומר לך מה קרבנות

קרבנות מכפרות אף בגדי כהונה מכפרין כתנת מכפרת על שפיכות דם שנאמר וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונות בדם מכנסים מכפרה טל גלוי ערות שנא׳ ועשה להם מכנסי בד מצנפת מכפרת טל גסי הרוח מניין א״ר חנינא יבא דבר שבגובה ויכפר על גובה אבנט מכפר על הרהור הלב היכא דאיתי׳ חשן מכפר טל הדינין שנ׳ ועשית חושן משפט אפוד. מכפר טל ע״ז שנא׳ אין אפוד ותרפים מעיל מכפר על לשון הרע מניין אמר רבי חנינא יבא דבר שבקול ויכפר טל קול הרע וציץ מכפר על עזות פנים בציץ כתב והיה טל מצח אהרן ובעזות פנים כתב ומצח אשת זונה היה לך : *Dixit doctor Iniani filius Schaschon, quare sequitur sectio oblationum sectionem vestium sacerdotii? Respondetur, quemadmodum oblationes expiant, sic & vestes sacerdotales expiant. Tunica expiat homicidia. q. d.* Et mactarunt capram & immerserunt tunicam in sanguinem. *Bracha expiant detectionem nuditatis, q. d.* Et facies eis brachas lineas. *Pileus expiat superbiam. Unde hoc habemus? dicit doctor Chanina, accedit res quæ in alto & expiat id quod est altum. Balteus expiat Consilia (perversa) cordis, ubi reperitur. (id est circa cor balteus cingit tunicam) Pectorale expiat judicia, q. d.* Et facies Pectorale judicii: *Ephod expiat Idololatriam, ut dicitur:* Nullum est Ephodum nec Teraphim: *Pallium expiat verba mala. unde hoc? Dicit doctor Chanina, accedit res* (tintinnabulum) *cui est vox, & expiat vocem malam. Corona expiat impudentiam, nam de corona scriptum:* Et erit in fronte Aharonis. *Sic de impudentia scriptum est:* Et frons mulieris scortantis est tibi.

DCCXLVII. Hæ sunt præcipuæ rationes, quas commenti sunt optimi & vetustissimi auctores, cum inter Judæos & Talmudicos, tum inter Patres, & primos Christianæ Ecclesiæ doctores, propter quas Deus jusserit fieri vestes sacras. Sed Deum egisse Philosophum, ideoque nobis verbo suo Physicam aut Astronomiam tradere voluisse, ejusmodi ænigmatibus involutam, a me nunquam obtinebo, ut crederem. Multo minus mihi persuadebunt verpuli, peccata hominum expiata fuisse per ipsa sacrificia, aut vestes sacerdotales. Concedo quidem Judæis, vestes sacras expiasse eodem modo, quo & sacrificia: sed cum sacrificia ipsa non expiaverint nisi typice, quatenus scilicet erant picturæ veri sacrificii & expiationis per Christum factæ, ipsa etiam vestimenta sacra erant tantummodo umbræ picturæque illius expiationis. Igitur ad res cœlestes ac spirituales nos ducunt vestes sacerdotales, ad Christum scilicet ejusque merita, non minus quam tota reliqua sacra suppel-

 lex.

lex. Ut quoties ſacerdotes aſpicimus ſacro hoc apparatu, Chriſtum filium Dei ipſum, cum ſuis beneficiis & meritis cernamus mentis oculis. Quod ipſi Judæi, præſertim vetuſtiſſimi, ignorare non potuerunt, immo fateri coacti ſunt. Philo enim Judæus, loco ſupra a nobis laudato, poſtquam multa de uſu & ſignificatione ſacri veſtitus philoſophatus eſſet, tandem omnia ad *filium Dei*, verum Pontificem Maximum, optime refert, atque ſic concludit: ἀναγκαῖον γὰρ ἦν τὸν ἱερωμένον τῷ τοῦ κόσμου πατρὶ, παρακλήτῳ χρῆσθαι τελειωτάτῳ τὴν ἀρετὴν υἱῷ, πρός τε ἀμνηστείαν ἁμαρτημάτων. *Neceſſarium enim erat, eum qui ſacra faciebat patri totius mundi, adhibere filium*, (creatoris illius mundi) *Advocatum omnibus virtutibus abſolutum.* Quis autem eſt ille filius creatoris aut patris mundi, niſi Chriſtus? Pontifices igitur erant illius imagines atque typi. Et eorum veſtes & ſacrificia, ut tota ſacra ſuppellex Chriſtum illiusque virtutes, & expiationem per eum factam, omniaque ejus in nos collata beneficia ſignificabant.

DCCXLVIII. Deus igitur voluit ut ſacerdotes veſtirentur, non propter honeſtatem, & politicum decus tantum; nec ſolum ea de cauſa, ut diſtinguerentur a ſacrificulis & popis Idololatris, qui nudi ſacra faciebant, ut quidam Arabum, Brittannorum, ut Luperci, Cultores Baalis Peoris, Moabitæ aliique qui ad altaria accedebant non aliter quam ad ſcorta ſua; cum & ipſi Dii ſtercorei, Jupiter, Saturnus, Neptunus, Apollo, Mars, Mercurius, Hercules, Priapus, Venus aliique nudi proſtarent; ut diceres, ejuſmodi Sacerdotes cum Deis ſuis in Templis atque fanis, nihil niſi meretricium commercium habuiſſe, tanquam in lupanaribus; Sed ut diſcerent, ſe omni virtute & merito vacuos eſſe, ideoque indignos ut ad Deum accederent, niſi prius alterius meritis & ornatu decorati, pallio ſcilicet juſtitiæ Chriſti, veri Sacerdotis, ſanctitate, juſtitia & merito. Nam ut olim Patriarcha Iſaacus epulas a Jacobo oblatas non habuit acceptas, niſi quod fratris ſui Eſavi veſtibus indutus eſſet, ſic nullum ſacrificium, nulla oblatio Deo grata fuit, nullaque fieri potuit expiatio per Sacerdotes, niſi meritis & juſtitia Chriſti amicti acceſſerint.

DCCXLIX. Enimvero Sacerdotes fuiſſe typos & picturas Chriſti, tam certum eſt, ut de eo dubitari non poſſit. Quemadmodum enim ſoli Pontifices habebant libertatem accedendi ad Deum, uti videre eſt Exodi XIX. XXII. Num. I. LX. Lucæ I. IX. X. ut ſa-

ut ſacrificia offerrent, thymiamata facerent, libamina curarent, preceſque ad Deum funderent, ut peccata expiarent & cum Deo reconciliarent populum, dum reliqui Iſraelitæ, aut domi latitabant, aut plurimum in atrio ſuo ſtabant, non audentes appropinquare ad atrium Sacerdotum, multo minus ad altare holocauſtorum, ad ſancta & ſacro ſancta: ita ſane Chriſtus, verus noſter Pontifex, ſolus habet libertatem ad Deum accedendi, ut ſeipſum, tanquam victimam puriſſimam, pro peccatis noſtris offerendo, & preces ad Deum fundendo, peccata expiaret, noſque cum Patre reconciliaret, Deoque gratos redderet, ut & nos haberemus libertatem accedendi per ſanguinem ejus, clamantes *Abba Pater*. Rom. VIII. XV. Epheſ. II. XIII. Cum autem hoc de omnibus ſacerdotibus, tum præcipue de Pontifice Maximo dici debet, is enim omnibus numeris perfectus erat typus & figura Chriſti. Nam quemadmodum Pontifex Maximus ſolus intrabat Sanctum Sanctorum, ſolenni die expiationis, ut Deo ſanguinem offerret, ſanguineque victimæ & precibus pro peccatis populi intercederet, ita ſane Chriſtus intravit in cœlum cœlorum, verum antitypum ſancti ſanctorum. Hebr. IX. XXIV. ut offerret Deo Patri proprium ſanguinem; clamantem potiora, quam clamavit ſanguis Abelis: Hebr. XII. XXIV. utque pro nobis preces funderet, apud Deum intercederet. Hebr. VII. & XXVII. IX. XII. unde & ipſe Chriſtus dicitur Ἀρχιερεὺς *Summus Pontifex* Hebr. III. I. & VIII. I. VII. XXVI. quare etiam ad Sacerdotium dicitur vocatus non minus ac ipſe Aharonus. Hebr. V. IV. Veſtimentis etiam ſacris indutus, ut ut cingulo aureo cinctus, ob æternum ſacerdotium, quo modo cincti dicuntur hodie ejus miniſtri in cœlo. Apocal. I. XIII. & XV. VI.

DCCL. Quemadmodum autem ipſi Sacerdotes erant picturæ & typi Chriſti, ſic & eorum ornatus & veſtimenta ſacra. Veſtimenta quidem in verbo Dei ſignificare gratiam & juſtitiam Chriſti, patet vel ex veſtibus, quibus amicti erant primi parentes poſt lapſum. A Deo enim veſtiti ſunt pellibus animalium, non tam ut nuditas carnis, quam ut mentis labes, peccatique fœditas tegeretur juſtitia promiſſi ſeminis mulieris, Jeſu Chriſti. Sane veſtes ornatum animi potius quam corporis decus, adeoque juſtitiam Chriſti ſignificare, nemo negabit, qui audivit Apoſtolum Paulum II Cor. V. III. IV. & Johannem

Theolo-

Theologum Apoc. xvi. xv. In illis locis per *nuditatem* Spiritum ſanctum intelligere labem & fœditatem mentis, immo peccatum, nemo ſanæ mentis inficias ibit. At quemadmodum *nuditas* peccatum & injuſtitiam noſtram ſignificat, ſic & veſtes ſunt ſymbola ſanctitatis & juſtitiæ Chriſti. Ideo Chriſtus ipſe monet electos ſuos, ut emant a ſe *veſtimenta alba*, id eſt ut amiciantur innocentia & juſtitia ſua, ne fiat manifeſtum dedecus nuditatis. Apoc. iii. xviii. & apud Prophetam Ezechiel. cap. xvi. x. xiii. Deus dicit: ſe ſponſam ſuam, nempe Eccleſiam, aut electos in Eccleſia, veſtiviſſe opere Phrygionico, byſſo aliiſque ornamentis: quo ornatu proculdubio intelligit gratiam ſuam, & juſtitiam, qua peccata noſtra, tanquam pretioſa aliqua veſte, teguntur, ne unquam in ejus conſpectum veniant. Idem intelligit Pſaltes Pſalmo xlv. xiv. xv. ubi ornatus & gloria filiæ Regis ſive Eccleſiæ laudatur, ideo quod ſit intus ornata, ipſis ſcilicet dotibus mentis, fide & juſtitia Chriſti magis quam aliquo apparatu extrinſeco.

DCCLI. Nec aliud quid intelligit Chriſtus per veſtimenta nuptialia, quibus ſponſo noſtro grati ſumus Matth. xxi. xi. ob eundem finem Deus ſub Veteri Teſtamento juſſit mutationem & lotionem veſtimentorum, antequam ad ſe accederent, quo etiam reſpexit Johannes Apoc. vii. xiv. dicens ſanctos *ſtolas ſuas lavare & dealbare in ſanguine agni*. Unde Patriarcha Jacobus non accedebat ad Deum, nec ad ipſius altare, niſi depoſitis prius veſtimentis, quod etiam fecit tota ejus familia. Gen. xxxv. i. ii. qua de cauſa mulier captiva Iſraelitæ nuptura juſſa fuit veſtes deponere & alias ſumere. Deut. xxi. xiii. Quo facto Deus ſignificare voluit, ſponſam ſuam e ſervitute, & captivitate peccati in libertatem vendicatam, ſi veram communionem ſecum habere ſerio vellet, omnes centones veteres & aſſumenta peccati deponere, juſtitia ſanctitateque Chriſti Redemptoris velari debere. Si Joſephus, ut accederet ad Regem Ægypti, ſi filius prodigus, antequam patrem adiret ut cum eo reconciliaretur, veſtes novas & ſplendidas ſumpſerunt, veteribus depoſitis, Geneſ. xli. xiv, & Lucæ xxv. xxii. quanto magis Electi in Eccleſia debent novis veſtibus Chriſti indui, veteramentis & centonibus peccati exutis? Præſertim autem illi, qui ad Deum accedebant, ut alios Deo reconciliarent, quod requirebat officium Sacerdotum.

DCCLII. Cum igitur veſtimenta in omnibus electis ſint ſymbola ſanctitatis & juſtitiæ Chriſti, tunc maxime in ſacerdotibus, qui tanquam internuncii apud Deum pro populo intercederent. Hoc apparatu enim quo Deus lege ſua eos voluit ornari, ſignificabatur, indignos eos eſſe ut accederent propria juſtitia & meritis; ſed omnino eos alterius & merito & juſtitia velandos fuiſſe, quoties ad altaria ſua appropinquare vellent. Et hoc quidem Deus promiſerat Pſal. CXXXII. XVI. hiſce verbis: *Sacerdotes ejus veſtiam juſtitia & ſalute.* Sed nihil clarius ad hanc veritatem probandam allegari poteſt, quam id quod legitur apud Zachariam cap. III. IV. V. Deus enim poſtquam juſſiſſet, ut Pontifex Max. Jehoſchua, depoſitis veſtimentis ſordidis, nova indueret, ſtatim addit: *Ecce tranſtuli a te iniquitatem tuam ut induam te mutatis veſtibus.* Ut igitur depoſita veſtimenta ſordida erant ſignum, quod tranſlata ab eo eſſet iniquitas, ſic novæ veſtes ſymbolum erant ſanctitatis, & juſtitiæ Chriſti, qua tectus Deo gratus erat, ac libertatem accepit accedendi ad Deum.

DCCLIII. Primum quidem occurrunt plures veſtes. Minores enim Sacerdotes habebant quatuor, Summus Pontifex octo: ut ſic diſceremus pluribus nos ſcatere vitiis, pluribuſque fœdatos eſſe peccatis; peccata noſtra, non una ſed pluribus opus habuiſſe veſtibus ut tegerentur, ne in conſpectum venirent Dei. virtutes etiam & dona Chriſti eſſe multiplicia, multaque & varia eum in nos contuliſſe beneficia ſpiritualia atque cœleſtia, *gratiam & veritatem a Chriſto eſſe, & ex ejus abundantia nos omnes accepiſſe & gratiam pro gratia. Epheſ.* I. *Joh.* I. XVI. Et quamvis Deus in ſacra Scriptura nobis non patefecerit omnes receſſus ſui conſilii, nullamque rationem expoſuerit expreſſis verbis, cur quatuor veſtibus minores, octo autem Pontificem Max. veſtiri voluerit, non pluribus nec paucioribus? nihilominus cum nihil fecerit, niſi ſapientiſſimo conſilio, ipſius rei rationes eum apud ſe habuiſſe, dubitari non poteſt. Sane per peccatum incidimus in quatuor mala extrema, omnium noſtrarum calamitatum fontes. I. in *cæcitatem* & ignorantiam mentis in rebus ſpiritualibus, ut in negotio ſalutis jam ſimus inſtar miſerrimi iſtius hominis, de quo mentio fit in Euangelio, qui a nativitate cœcus erat, Joh. IX. I. II. In *Reatum*, ſive *injuſtitiam*, unde facti ſumus digni, ut in æternum a facie Dei repelleremur. III. In integram cor-

ruptionem totius noſtræ naturæ & malam *cupiditatem*, quare ad omnia bona opera inepti ſumus. Et tandem quarto in *mortem æternam*. Deus autem ſua benignitate omnibus iſtis quatuor malis medetur per Chriſtum, in quo nobis contulit quatuor inſignia beneficia, quæ ſunt tanquam compendium omnium bonorum, quæ ad noſtram ſalutem requiruntur; *Sapientiam*, *Juſtitiam*, *Sanctificationem & Redemptionem*. *Chriſtus enim nobis factus eſt Sapientia, Juſtitia, Sanctificatio & Redemptio*. 1 Corint. I. XXX. *Sapientia* quatenus medetur naturali noſtræ inſcitiæ & mentis *cæcitati*. *Juſtitia*, quod nobis meruerit remiſſionem peccatorum, deinde quod tanquam noſter Advocatus cauſam noſtram apud Patrem ſupremum Judicem, qui ſolus poteſt ſalvare aut deſtruere, Jacobi IV. XII. egerit, & abſolutionem nobis impetraverit. *Sanctificatio*, quod nobis dederit Spiritum Sanctum, qui naturam noſtram corruptam regeneraret, veramque ſanctitatem nobis imprimeret. *Redemptio*, quod tanquam noſter גואל & vindex e manibus hoſtium nos eripuerit, a morte æterna liberaverit, & ad cæleſtia ſit introducturus gaudia. Quid? ſi dicamus quatuor hæc inſignia beneficia fuiſſe depicta per quatuor iſtas veſtes Sacerdotum; *Sapientiam* per *pileum*, qui caput tamquam ſedem mentis & omnis rationis atque ſapientiæ tegit. *Juſtitiam* per *tunicam*, qua tanquam *tunica juſtitiæ* Chriſti totus homo velatur. *Sanctificationem* per *brachas*, quæ carnem peccati, omneſque pravas concupiſcentias cohibet; *Redemptionem* per *cingulum*, quo (ut olim Iſraelitæ fugientes captivitatem & tyrannidem Pharaonis, Exodi XII.) cincti expeditius & alacrius ex ſervitute peccati, atque periculo mortis aufugeremus, & ad Deum, cœleſtemque fœlicitatem properaremus.

DCCLIV. At cum Pontifex Maximus clariorem nobis exhibeat typum Chriſti veri noſtri ἀρχιερέως, pluribus etiam veſtibus indutus erat quam reliqui. Ut oſtenderetur in Chriſto nihil nobis deeſſe, quod peccata tegeret, beneficiaque ſpiritualia atque cœleſtia nobis impetraret. Si verum eſt, quod tradunt Judæi, octo veſtes ſignificare circumſionem, propter octavum diem quo fieri debet: dicendum erit, ideo illud factum fuiſſe, quod iſto die Chriſtus primum effuderit ſanguinem ſuum, ideoque ejus paſſionem & ſacerdotale munus, pro expiatione peccatorum noſtrorum, octavo die quodammodo initium ſumpſiſſe. Quid? ſi dicere-

ceremus octo vestes etiam significasse præcipua beneficia, quæ Deus nobis contulit in Christo sponsore & capite, præter quatuor ista, de quibus jam modo mentionem fecimus, quatuor alia, quæ simul sumpta cum reliquis faciunt octo? *Electionem*, *vocationem*, *adoptionem*, & *fidem*. *Electionem* & *Adoptionem* per *Ephodum* & *Pectorale*, quatenus nomina nostra in libro vitæ scripta erant ab æterno, nosque sibi a Patre datos in humeris, & in pectore suo gestaverit, tanquam tot lapides pretiosos ante jacta mundi fundamenta, *secundum beneplacitum voluntatis suæ* Ephes. I. V. Nostram *Vocationem* per *Pallium*, de quo pendebant mala punica & tintinnabula, vera symbola verbi Dei, quo tanquam intensissimo sono altaque voce ad Christum ejusque Ecclesiam vocamur. *Fidem* autem per *auream coronam*; est enim fides instar auri septies probati; immo est aurum illud, quod a Christo accipimus, ut ditescamus Apoc. III. XVIII. & qua fide, si in ea perseveramus, post decertatum bonum certamen, tandem tanquam corona vitæ & justitiæ coronabimur. Apocal. II. X. II Tim. IV. VIII. & Apocal. IV. IV.

DCCLV. Hinc, ut & clarius ex iis, quæ toto hoc opere demonstravimus, patet, totum corpus Pontificis tectum fuisse vestibus sacris, a capite ad talos usque: Quia totus homo peccato pollutus erat a capite ad calcem; nulla vis animæ, nullum membrum aut pars corporis erat, quæ non corrupta fuerit, adeoque tegumento non opus habuerit Esaiæ cap. I. VI. Manus quidem & pedes nudi erant, at ipsæ manus & pedes res sanctas semper tangere debebant, ut pavimentum sanctuarii, sacrificia & vasa sacra, quibus continuo quasi tecti erant: ideo & ipsæ manus & pedes alterius sanctitate opus habebant.

DCCLVI. Ex varia etiam materia vestes sacræ, ex *lino* scilicet & *lana* omnium totius ordinis vestes constabant. Primo quidem dici potest fuisse imagines duarum in Christo naturarum, divinæ & humanæ. Per lanam quidem Deum voluisse naturam Christi humanam significari. Lana enim de animali terrestri & mortali detondetur. Sed & ipsa lana facile corrumpitur: non male igitur adhibita fuit, ut indicaretur Christi natura humana, mortalitati ob peccata obnoxia. Præterea quemadmodum *linum*, in veste mixtæ materiæ, lana obtegitur, ut vix oculis percipi possit; sic & Christi natura divina, carne natura-

que humana obvoluta & quasi tecta fuit, præsertim in abjecto isto statu, ut qualis esset vix ab hominibus agnosceretur, immo a suis, ad quos venit, non cognosceretur. Joh. I. XI. Non enim erat in eo forma neque decor, nec ulla species quæ faceret ut desideraretur: & quamvis fuerit in forma Dei, nihilominus formam servi accepit; immo venerat ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας. Es. LIII. Phil. II. Rom. VIII. III. Tandem quemadmodum lana, a solis mulieribus erat neta forte etiam texta, (prout mulieres nonnunquam vestes sacerdotales texuerunt, ut suo loco demonstravimus) sic & Christus a sola muliere vi Spiritus Sancti conceptus & natus est, quare modo peculiari *semen mulieris* dicitur. Gen. IV. Luc. I. XXXIII.

Linum autem, sive *byssus*, cum crescat ex planta simplicissima, ita ut ex quolibet grano seminis unicus tantum crescat culmus, ut ipsi Judæi docent, & cum sit purissima, nec corruptioni, facile obnoxia, optime dici potest, eam esse symbolum, naturæ divinæ Christi, quæ est simplicissima, & incorruptibilis, nullum etiam habet socium nec fratrem; est enim filius Dei unigenitus, qui est in sinu patris. Joh. I. XVIII.

DCCLVII. Nec mysterio caret, quod Sacerdotes vestiti fuerint veste שעטנז duplicis materiæ, *lana* & *lino*, cum hoc tam expressa lege vetitum fuerit reliquis Israelitis. Hoc modo Deus proculdubio indicavit, Christum expiare peccata duorum populorum, Judæorum & Gentilium, esse Deum non Judæorum solum, sed & gentilium. Rom. III. XXVIII. expiare Christum peccata totius mundi I Joh. II. Com. II. adeoque in Christo omnes uniri, ut unicus tantum populus factus sit. Sane quemadmodum Deus lege sua vetuit ne Israelitæ gestarent vestes ejusmodi mixtas; ut intelligerent, se nullum habere commercium cum reliquis gentibus, sic optimo jure dici potest, Deum voluisse ut Sacerdotes lanam & linum gererent, sive vestimenta ex iis mixta; ut intelligerent, per verum nostrum Sacerdotem Christum, inimicitiam ablatam esse, duos populos Judæos & gentiles unum factum esse populum, quemadmodum unus tantum est Deus, unus baptismus, una fides, & unus Internuncius inter Deum & homines, Ephes. II. I Tim. II. V.

DCCLVIII. Tandem *lino* & *lana* significabatur Christi munditics, sanctitas & justitia, simul & ejus, aut potius nostra peccata,

cata quibus noſtra cauſa onuſtus erat. Nihil aptius excogitari poteſt, ad ſignificandum peccatum quam lana. Ut enim lana provenit ab animali immunditiei, ſcabiei & ejuſmodi morbis valde obnoxio, quare ipſa lana facile corrumpitur, & a tineis roditur, immo & lepræ eſt capax. Levit. XIII. XLVII. eodem ſane modo peccata perpetrantur ab hominibus corruptis, &, neſcio qua ſcabie, lepraque infectis, unde fit, ut indies magis magiſque corrumpantur. At ſi lana ſignum erat peccati noſtri quo Chriſtus onuſtus eſt: *byſſus*, ſive linum ſignificabat, ejus innocentiam, ſanctitatem & juſtitiam. Eſt enim byſſus puriſſima, ſubtiliſſimaque, quibus tanquam vivis coloribus depingitur Chriſti candor, innocentia & juſtitia. Hinc *byſſina* vocantur *juſtificationes ſanctorum*. Apoc. XV. VIII. Ideo & Chriſtus tanquam juſtus judex, dicitur lino veſtitus. Ezech. IX. II. III. XI. & X. II. VI. VII. & Dan. X. V. & XII. VI. ut & Angeli Deum ad judicium comitantes, tanquam tot miniſtri ſancti & juſti Apoc. XIX. XIV. & XV. VI. VIII. quemadmodum Eccleſia & uxor agni. Ezech. XV. I. XIX. & Apoc. XIX. *byſſo* veſtiti ſunt.

DCCLIX. Fortaſſis lana etiam ſignificabat Chriſtum eſſe veram noſtram victimam, tanquam ovem aut agnum, de quo lana detondetur. Oves enim & agni plurimum offerebantur. Ideo & ipſe Chriſtus dicitur *Agnus inculpatus*, & *Agnus mactatus ante jacta mundi fundamenta. Agnus Dei qui portat peccata mundi*. Apoc. V. & VI. & VII. I Pet. I. XIX. Joh. I. XXIX. Immo exſertis verbis vocatur *agnus ductus ad mactationem*. Eſ. LIII. Jerem. XI. XVIII. ubi Prophetæ reſpiciunt ad ejus ſacrificium pro peccatis noſtris. Huc referri poteſt, quod in ſacrificio vaccæ rufæ & in aſperſione ſacrificiorum, lana etiam adhibita ſit. Num. XIX. VI. Nam quod in quibuſdam locis de purpura dictum eſt, id Paulus de lana explicat Hebr. IX. XIX. Apocal. XIII. VIII.

DCCLX. Præterea *aurum* veſtibus ſacris quoque intextum erat, ut ex *auro* non minus quam ex lana & lino conſtitiſſe videantur. Iterum duas in Chriſto naturas repræſentari, dici poteſt. *Lino* ſcilicet & *lana* tanquam rebus minus pretioſis humana natura (quamvis tamen linum etiam dici poſſit naturam divinam Chriſti repræſentaſſe, uti ſupra oſtendimus) depingitur. Ut enim corpus & anima juncta unum tantum conſtituunt hominem, ſic &

lana tanquam res crassior & corruptibilior, instar corporis, cum lino, tanquam re subtiliori, simpliciori, & minus corruptibili (prout anima exprimi solet per res quæ minime sunt crassæ, maxime autem subtiles & simplices, unde etiam רוח πνεῦμα & *Spiritus* a subtilitate venti, vocatur) quasi cum anima juncta significant corpus & animam Christi, verum hominem. *Aurum* autem ejus naturam divinam. Est enim aurum omnium metallorum pretiosissimum, desideratissimum, splendidissimum & purissimum, immo nulli corruptioni obnoxium, adeoque incorruptibile, ut æternitatem pulchre depingat. Non male igitur diceretur, *aurum* in sacris adhibitum fuisse, ut Christi natura divina, quæ est purissima, gloria & majestate splendidissima, æterna & incorruptibilis, omnibus creaturis quæ Christum cognoscunt desiderata & amata, sensibus nostris exponeretur. Hinc & ipse Christus *aureus* dicitur. Cant. v. XI. XIV.

DCCLXI. Addi præterea potest, *Lanam*, *Linum*, & *Aurum* Symbola quoque fuisse præcipuorum munerum Christi; *Sacerdotalis*, *Prophetici* & *Regii*: Sacerdotale quidem depingi per lanam, ab ovibus, quæ in sacrificiis maxime adhibentur desumptam, unde ipse etiam *agnus mactatus* dicitur, ut jam modo ostendimus. *Propheticum* per linum ob candorem, simplicitatem & subtilitatem. Candor enim & vitæ simplicitas, ut & alta atque subtilis sapientia in rebus divinis Prophetas decet, cum in prædicandis futuris, (omnia enim debent esse candidissima & sincera, quemadmodum a Deo revelata sunt) tum ob integritatem sanctitatemqne vitæ. *Regium* per aurum. Reges namque auro abundare solent, quasi pro eis solis a natura formatum esset. Ideo & veterum nonnulli non male dixerunt Christo a Magis oblatum fuisse, *Aurum* tanquam Regi, quemadmodum *thus* tanquam Deo, & *myrrham* tanquam homini mortali.

DCCLXII. Ceterum cum aurum sit metallum incorruptibile, adhibitum fuisse videtur, ut indicaretur, sacrificium Christi esse æternum. Sacerdotes enim sub V. T. quotquot extiterunt, mortales erant, & certo tantum tempore ministerio functi sunt, Sacerdotium vel morte deserebant, vel ob scelus aut ob vitium corporis eo movebatur, atque alter in locum alterius succedebat; immo totum Sacerdotium *præstituto tempore* Hebr. IX. IX. ἀφανισμὸν finem habere debuit, quod etiam post Christum natum factum est.

Sed

Sed Christi Sacerdotium in æternum durat. Nullum habet finem nec successorem. Est enim Sacerdos *æternus secundum ordinem Melchizedeci* Ps. cx. Hebr. v. vi. & vii. i. ii. xxiii. xxiv. xv. non erat ἀρχιερεὺς κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς *secundum legem mandati carnalis*, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου *sed secundum potentiam vitæ indissolubilis*: qui Sacerdotium in æternum non deserit. Ideo dicitur se obtulisse per *Spiritum æternum*, Hebr. ix. xii. xiv. & omnia beneficia quæ suo Sacerdotio nobis acquisivit æterna dicuntur, ut & *redemptio æterna* Hebr. ix. xii. xv. & x. xii. ii. Pet. i. ii. *Adduxit justitiam æternam*. Dan. ix. com. xxiv quia in æternum sufficit: ut non opus habeamus singulis diebus nova προσφορᾶς περὶ ἁμαρτίας, *oblatione pro peccatis*, ut sub T. V. ubi quotidie novum sacrificium requirebatur. Per Christum enim *peccatum totius terræ deletum est*, Zach. 3: 9. αἰωνίαν ἀπολύτρωσιν. *Hebr*. ix. i. x. ἄφεσιν *in plena emphasi*.

DCCLXIII. Pretium quoque passionis & meriti Christi per aurum, ut & per lapides pretiosos exhibetur. Est enim metallum omnium pretiosissimum; adeo etiam ut omnes fere divitiæ aurum dicantur. Hinc Christus electos suos monet, ut *emant aurum*, ut ditescant. *Eme* inquit, *a me aurum, ut ditescas*. Apoc. iii, xviii. Ejusmodi pretium non habebant sacrificia & oblationes veteris T. Non poterat conscientiam purificare sanguis taurorum, hircorum, nec aspersio cineris juvencæ. Sacrificio nec munere nec holocausto nec oblatione pro peccato Deo litatum est: erant enim ista omnia res debiles & nihili coram Deo; Sed Christus corpus sibi formavit, ut auris sibi perfoderetur, & ut in forma hominis perfectam obedientiam tanquam justus servus patri præstaret, & proprio suo sanguine nobis acquireret veram redemptionem. Ps. xl. vii. Hebr. x. v. Es. liii. Hebr. ix. xiii. xiv, xi, Phil. ii. Enimvero ut ipsa sactificia peccata expiare non poterant, sed imago tantum erant veræ expiationis per Christum præstandæ; ita aurum & gemmæ nos a peccato & a morte non poterant redimere, sed Symbolum nudum erant valoris atque pretii sacrificii & meriti Christi. Eo videtur respexisse Petrus i. Ep. cap. i. xviii. ubi docet nos esse *redemptos, non per aurum & argentum* nec aliis rebus pretiosis, ut ipsis gemmis quales erant in vestitu Aharonis, sed *per pretiosum sanguinem Christi*. Et Paulus i. Cor. vi. xx. *Pretio redempti estis*; ut nostra redemptio

demptio fieri non potuerit nisi λύτρῳ τ̃ ψυχῆς αὐτȣ̃. Matth. xx. xxviii.

DCCLXIV. Tandem, cum aurum omnium metallorum sit pretiosissimum, non male diceretur symbolum fuisse omnium Christi gratiarum & donorum. Et gratias quidem atque dona ejus splendidissima & pretiosissima, omnesque divitias in eo fuisse cumulatissimas. Nam *in Christo reconditi sunt omnes thesauri scientiæ, sapientiæ & intelligentiæ.* Col. iii. iii. *Cum dives esset, pauper factus est nostra causa, ut ipsius paupertate ditesceremus.* ii. Cor. viii. ix. Sane Spiritum Sanctum ejusque gratias significari per aurum, patet Zach. iv. xii. Ideo *divitiæ gloriæ & hæreditatis sanctorum*, vocantur, ejusque gratiæ *excellentissimæ opes & divitiæ.* Eph. i. viii. xviii. & ii. vii. Hinc & Ecclesia Christi auro depingitur, quod donis atque gratia Christi instar auri splendeat, pretiosaque sit in facie Dei. Quamobrem & ipsa sponsa Christi, sive Ecclesia *auro vestita* dicitur Psalm. xlv. & Ezech. xvi. xiii. Immo *aurea* vocatur, quod constet ex *auro puro.* Apoc. xxi. xviii. Et *doctrina* Christi, & *Euangelium*, & *præcepta Dei*, & electorum *fides* cum auro septies probato purissimoque comparantur. i Petr. i. vii. & iv. xii. & Apoc. iii. xviii. Hæc autem intelligi debent non tantum de auro vestibus intexto, sed & de eo quod fuit annexum, ut de aureis fundis in humeralibus Ephodi, & pectorali, de aureis annulis, catenulis, tintinnabulis, in Pallio, & in corona aurea, de quibus infra plura dicentur.

DCCLXV. Quod de materia vestium diximus, illud de earum coloribus etiam intelligi debet. Variis coloribus splendebant, *albo, aureo, hyacinthino, coccineo* & *purpureo.* Primum dici potest, vestes sacras pluribus coloribus fuisse aspersas, eo quod multis nævis & maculis mens nostra fœdata fuerit, deinde quod Christus nos purgaverit multis passionibus, plagis & doloribus, quæ omnia in Christo abundabant, non minus quam in electis ejus, atque sic ut plenissimam haberemus purgationem, & ut consolationibus multis abundaremus. ii Cor. i. v. Tandem Christum nobis acquisivisse multas gratias sua passione.

DCCLXVI. Duo reperiuntur genera colorum, Alii enim nativi sunt, ut *Albus* & *Aureus.* Reliqui hominum arte inducti sunt: ut *hyacinthinus, coccineus* & *purpureus.* Iterum videntur

tur fuiſſe emblemata duarum naturarum Chriſti, ſummi noſtri Pontificis. Divina enim ejus natura latuiſſe videtur ſub colore albo & aureo. Ut enim hi colores ſunt nativi, ſimpliciſſimi, pulcherrimi, gratiſſimi atque ſplendidiſſimi, qui aliunde nihil accipiunt, quo eorum ſplendor & gratia augeretur, nullo etiam fuco aut hominum opera effecti ſunt; ſed ſua natura aliquam majeſtatem præ ſe ferunt: ita divina Chriſti natura ſimpliciſſima & glorioſiſſima eſt: omnem gloriam, majeſtatem ac fœlicitatem in ſe poſſidet. Eſt enim אל שדי *Deus fortis & ſufficiens.* Geneſ. XVII.

Album quidem colorem majeſtatem aliquam repræſentare, inde patet, quod Regum fuerit ornatus. Sane Mardochæus honorandus regio ornatu, albis veſtibus indutus eſt. Eſteræ VIII. XV. Ipſe Deus propter majeſtatis ſuæ ſplendorem & gloriam, dicitur luce veſtitus tanquam veſtimento. Pſalm. CIV. II. Albis veſtibus ſæpiſſime apparuit in nubibus & in ſolio ſuo. Dan. VII. IX. Apoc. III. XVIII. & XIX. XIV. Chriſtus ipſe album ſe exhibuit in celebri iſta transformatione Matth. XVII. II. Luc. IX. XXIX. ut gloriam ſuam atque majeſtatem divinam manifeſtaret.

Hoc autem multo magis dici poteſt de colore aureo. Eſt enim iſte color fulgidiſſimus ac gratiſſimus, ut omnium oculos & corda in ſui deſiderium trahat. Nullo fuco iſte color infici, nullo ærugine corrodi aut turpari poteſt; ſemper ſplendet & rutilat, nec in æternum languet aut deletur. Quid quæſo pulchrius adhiberi poteſt ad depingendam Chriſti æternitatem divinitatemque? Sane Chriſtus tanta gloria & majeſtate fulget, ut ne ſanctiſſimi quidem inter homines, ut Moſes, nec ipſi Angeli ejus ſplendorem & gloriam recte aſpicere queant. Exod. XXXIII. XXIII. Eſa. VI. II. Nulli etiam mutationi obnoxius eſt, ut ejus gloria & majeſtas in æternum ſit XIII. VIII. *Apud eum nulla datur varietas, & ne quidem ſpecies mutationis.* Jacob. I. XVII. Præterea neuter horum colorum alteri ſuam originem debet, ut diceres eos a ſe ipſis eſſe, quemadmodum Chriſtus a nemine eſt productus, nemineque originem debet, ſed a ſeipſo ab æterno fuit, eſt, & futurus eſt. Apoc. I. IV. *Alpha & Omega initium & Finis. com.* VIII.

DCCLXVII. *Hyacinthinum*, *coccineum*, & *purpureum* colores naturam Chriſti humanam ſignificaſſe, optimo jure dici poteſt. Sunt enim colores terreſtres, ut non niſi ex alia aliqua materia

terreſtri, ex arboris fructu & animalium cruore fieri poſſint, arte atque opera infectoris. Sic & natura Chriſti humana non fuit æterna & a ſe ipſa, ſed in plenitudine temporum opere Spiritus Sancti concepta in utero viriginis, ex ſanguine purificato matris nata eſt.

DCCLXVIII. Nihilominus ipſis coloribus terreſtribus aliquid cœleſtis ineſt. Talis eſt color *hyacinthinus.* Is enim cœlum optime refert, cum ſit cœruleus. Eſt etiam color hyacinthinus tenaciſſimus, ſplendens pulchertimo flore quem nunquam amittit. Non male itaque cœli ſymbolum creditur. Ideo Deus dicitur ſedere in ſolio ſaphirino. Exod. XXIX. X. Ezech. I. XXIV. Quemadmodum igitur hyacinthinus color, quamvis ſit ex materia aliqua terreſtri, nihilominus cœlum refert, atque cœleſte quid habet, ut totus cœleſtis videatur; ſic & natura humana Chriſti, ut ex materia, ſanguine ſcilicet virginis, corpus ejus formatum ſit, nihilominus nulla ope viri, ſecundum leges naturæ, conceptus eſt, ſed virtute Spiritus Sancti ex caſtiſſima virgine; ut ejus conceptio & nativitas plane cœleſtis ſit. Unde etiam homo cœleſtis atque de cœlo miſſus dicitur. Joh. III. XIV. & VI. XXIII. I Cor. XV. XLVII. XLVIII. XLIX. Fortaſſis hanc ob cauſam ipſe Chriſtus cum *ſaphiro* comparatur Cant. V. XIV. ut ejus cœleſtis natura indicaretur.

DCCLXIX. Cæterum, colores *coccineum*, & *purpureum* ſignificare naturam humanam Chriſti, illudque quod homini accedit, mihi nullum eſt dubium. Primo quidem color coccineus peccata noſtra, quibus onuſtus erat, demonſtravit. *Coccinum* ſymbolum peccati eſſe, ex verbo Dei conſtat Eſa. I. XVIII. *Si peccata veſtra ſint inſtar coccini, ſi ſint rubra ut vermiculum.* Ideo aſperſiones ſanguinis pro peccato fiebant *lana coccinea*, teſte Apoſtolo ad Hebr. IX. XIX. Ita in rogum vaccæ rufæ, quæ comburebatur, Sacerdos projecit *coccinum.* Num. XIX. VI. ad ſignificandum peccata populi ſimul cum vacca comburi. (forte ob eandem cauſam vacca quæ comburebatur, ut ex ejus cinere fierent luſtrationes, debebat eſſe rufa) In ſanatione lepræ, quæ eſt vera peccati imago, coccino quoque uſus eſt ſacerdos. Lev. XIV. IV. Decimo die Tiſri, in ſolenni expiatione, *lingua coccinea* etiam adhibebatur, ad declaranda peccata populi, ut Hebræorum Sapientes tradunt, Codice *Ioma cap.* VI. Tandem & altare cinctum erat *filo*

coc-

coccineo, ut a quibusdam explicatur חוט של סיקרא ad distinguendos sanguines aspersionum, ut docetur codice *Sevachim*, *Middoth*, & alibi. Nec silentio prætereundum est, quod Rachab extenderit *pannum coccineum*, ad Israelitarum adventum. Scilicet ut hac cærimonia publicam quasi professionem suorum peccatorum redderet, & fidei in Christum. Jos. II. XVIII. XXI. Videatur etiam Origines in istum locum Homil. III. Ex quibus omnibus meridiana luce clarius est, coccinum esse symbolum peccati. Pontificum igitur vestes coccineo colore infectæ erant, ut indicaretur, Christum verum nostrum Summum Pontificem peccatis nostris fuisse onustum. Tulit enim in *corpore suo peccata nostra super lignum*. Et *maledictio factus est pro nobis*. I Petr. II. XXIV. Gal. III. XIII.

DCCLXX. Quemadmodum coccinum imago erat nostrorum peccatorum, quibus Christus, tanquam veste tectus & onustus erat; ita & *purpura* clarissime depinxit ejus sanguinem, quo peccata expiantur. Est enim purpura rubra, non rubore igneo, ut coccinum, sed sanguineo, unde & *sanguis purpureus* dicitur, ut suo loco demonstravimus, & ex cruore animalis tingitur. Si itaque peccata nostra sint rubra ut coccinum, sanguis Christi etiam ruber est instar purpuræ. Nihilominus, O divina sapientia! Deus novit horrendum ruborem peccatorum nostrorum abstergere alio rubore purissimo, scilicet sanguine Filii sui. Quamvis igitur peccata nostra rubra sint ut coccinum, ut nix, tamen dealbantur. Esa. I. XVIII. Sanguis enim Christi nos purificat ab omni peccato; nam in sanguine ejus sancti stolas suas dealbant. I. Joh. I. VII. Apoc. I. VI. & VII. XIV. Idem mysterium Deus indicare voluit per altare sanguine aspersum. Levit. XIV. IV. Sed videatur tota Epistola ad Hebræos, ubi Apostolus fere totus est in eo, ut probaret, peccata nostra expiata esse sanguine Christi, idque significari per sanguinem victimarum. Sed & ipsa sponsa Christi, id est Ecclesia dicitur *purpura ornata*. Cant. VII. V. scilicet quia sanguine Christi electi tincti sunt, & quia vestimenta sua in sanguine Christi lavant. Non male igitur purpura in sacro vestitu creditur significasse sanguinem Christi, quo etiam respexisse videtur Esaias cap. LXIII. II. III. ubi docet Christi vestes sanguine fuisse conspersas.

DCCLXXI. Non tamen quilibet ſanguis aptus erat, ad eluendas maculas noſtras atque peccata. Sed requirebatur ſanguis puriſſimus, ut & hominis juſtiſſimi atque ſanctiſſimi. Talis nemo in terra unquam vixit poſt lapſum Adami, præter Chriſtum. Quemadmodum autem peccata noſtra per coccinum, & ſanguis Chriſti per purpuram, ita & ejus juſtitia atque ſanctitas per colorem album depingebatur. Albus enim color eſt ſincerus, omnium ſimpliciſſimus ac mundiſſimus, nullum fucum agnoſcit, nihilque ſibi habet adjunctum aliunde. Pulcherrime itaque depingit candorem, juſtitiam & ſanctitatem. Ideo Angeli, Martyres, & omnes ſancti in cœlis, ubi nihil reperitur quod ſit pollutum, albis veſtimentis induti dicuntur. Apocal. III. IV. V. & IV. IV. & VI. XI. & VII. IX. XIII. & Matth. XXVIII. III. Marc. XVI. Joh. XX. XII. Act. I. X. Sane colorem album fuiſſe ſignum munditiei, ſanctitatis ideoque juſtitiæ & integritatis, ipſi Judæi faſſi ſunt. Nam is qui ſecundum legem pollutus erat ex ſacerdotibus, debebat e veſtigio deponere veſtes albas, tanquam *indignus*, ut nigris amictus abiret ex templo: quo reſpexiſſe videtur Johannes Apoc. III. IV. V. ubi dicit: *qui non polluunt veſtimenta ſua in albis veſtibus ambulant, quia ſunt digni.* Albus igitur color in veſtibus Pontificum ſignificabat Chriſti innocentiam, juſtitiam & ſanctitatem; hinc & albæ veſtes dicuntur, *juſtificationes ſanctorum.* Quamvis igitur veſtes ſacræ coccino purpureoque colore conſperſæ fuerint, nihilominus eis etiam inerat color albus, immo quædam veſtes totæ albæ erant. Ideo quamvis Chriſtus peccatis noſtris onuſtus fuerit, & ſanguine pro peccatis conſperſus, nihilominus erat ſanctiſſimus ac juſtiſſimus. Ideo Eccleſia gloriatur, ſponſum ſuum non tantum eſſe *rubrum*, ſed & *album.* Cant. V. X.

DCCLXXII. Dici etiam poſſet, per colorem cœruleum & aureum voluiſſe Deum depingere Chriſti dolores, plagas, vibices livoreſque, qui cœrulei & flavi eſſe ſolent. Nam per ipſius plagas & vibices ſanamur. Eſ. LIII. Unde ipſe Chriſtus per ſaphirum repræſentatur. Cant. V. XIV. Vide etiam quæ de ſaphiro gemma diximus cap. XII. hujus libri.

DCCLXXIII. A materia & coloribus veſtium jam pergendum nobis erit ad earum *texturam.* Erant enim contextæ, non acu conſutæ. Quodlibet veſtimentum erat quaſi integra quædam

dam tela, non autem ex pluribus frustis, centonibus, laciniis & assumentis consutum. Hæc non carebant mysterio. Significabatur scilicet I. Christi integritas atque perfectio, immo ejus meriti pretium, & sufficientia (liceat nobis hoc vocabulo uti) ad salutem: ideoque a solo Christo nos perfecte tegi, ejus sola justitia nos justificari, non autem nostros centones, lacinias, & assumenta, id est passiones meritaque creaturarum assuenda esse. Sic enim scissura fieret major. Matth. IX. XVI. id est magis nudaremur, iramque Dei in nos concitaremus, Totum etiam Christum credendum esse datum, ut in eo tanquam Deo & homine, atque in ejus perfecto sacrificio salutem quæreremus. *Non* enim *debet frangi ullum os Jesu Chrtsti.* Joh, XIX. XXXVI. Ita & ejus meritum dividi non debet, ut partem tantum in ipso, partemque aliquam in nobis quæreremus. II. Quemadmodum vestes textæ ex unico quasi filamento constant, sic & Ecclesia, quamvis ex pluribus hominibus componatur, tamen considerari debet, quasi unus tantum esset homo: Christus enim pro omnibus simul & semel satis fecit, uno scilicet die expiavit peccata totius terræ. Zachar. III. IX. Ut enim est unus Deus, unus baptismus, una Ecclesia, sic & unus internuncius inter Deum & homines. I Tim. II. V. III. Ornatus, & perfectio Christi ejusque Ecclesiæ per istam texturam aliquomodo depingebatur. Nam ut vestes textæ multo sunt ornatiores & commodiores quam sutæ, cum nullas habeant rugas & suturarum juncturas atque oras aut fibulas, quæ aliquam deformitatem adferunt carnemque facile lædunt, sed undique sunt molles & unitæ, ut nihil relinquant quod corpori sit molestum: Ita & Christus nihil habet deforme, nihil quod molestiam creet, immo quod non sit pulchrum, quod non summum gaudium & jucunditatem adferat corpori suo mystico, nempe Ecclesiæ. Præterea cum ipsa Ecclesia per vestes Christi etiam repræsentetur, dicendum est, hac ratione depingi Ecclesiæ ornatum & pulchritudinem. Eam esse Ecclesiam sanctam & gloriosam, quæ non habet nec *rugas nec maculas.* Ephes. V. XXXII. Sed IV. pretium nostræ redemptionis indicatur hac ratione; textæ enim vestes multo pretosiores sunt quam sutæ, ut suo loco ostendimus, unde factum est ut ars illa in desuetudinem abierit. V. Ultimo vestes textæ erant opus singularis industriæ, non vulgaris alicujus artis. Ita sane opus redemptionis nostræ,

non erat opus humanum, ſed e conſilio ſapientiſſimi Dei prodiit, captum hominum & Angelorum multum ſuperat, adeo ut etiam hominibus ſtultitia viſa fuerit: nam per ſapientiam ſuam Deus nos ſalvavit, & noſtra redemptio facta eſt conſilio Dei, quod homines non poterant deſtruere. Uno verbo, Redemptio noſtra continet myſteria, quæ oculus non vidit, auris non audivit, & quæ non aſcenderunt in corda hominum. I Cor. I. XXI. XXIV. & II. VII. XIII. XIV. I Petr. I. XII. Act. V. XXXVIII.

DCCLXXIV. Ad texturam etiam referri debent veſtium ſacrarum ornamenta. I. Conſtabant ex filamentis retortis. Dicuntur enim משזר id eſt *retorta*, ſcilicet quodlibet filum conſtabat ex ſex filis in unum retortis; aliquando octo, duodecim, immo nonnunquam viginti, ſi Judæis credimus. Vide quid de his dixerimus lib. I cap. XVII. Significatur autem hoc modo I. Sacerdotium Chriſti æternum firmitaſque Eccleſiæ, quam nemo deſtruere poteſt, ne ipſæ quidem portæ inferni. Matth. XVI. II. unio quoque arctiſſima membrorum Eccleſiæ inter ſe & cum capite ſuo. Nam ut plura filamenta in unum retorta erant, ita multi electi intimis nexibus arctiſſime cohærent, unicam Eccleſiam cum Chriſto quaſi unicam veſtem, aut unicum filamentum conſtituunt.

DCCLXXV. Secundo, conſtabant, præſertim ſacra tunica, innumeris משבצות id eſt *fundis*, aut *teſſellis*, quæ pulcherrimo ordine intextæ fuerunt. Quo ornamento ſignificabatur I. electorum unio cum Chriſto, nam etſi multæ fuerint & innumeræ fundæ, nihilominus tamen unicum tantum conſtituebant veſtimentum. II. Erant figuræ iſtæ inſtar fundarum, quibus gemmæ inſitæ eſſe ſolent; aut inſtar ædicularum apum, aut etiam referebant malorum punicorum varia acinorum receptacula: ſcilicet quia fideles Chriſto inſiti ſunt, inſtar pretioſarum gemmarum quos amat tanquam pretioſum *κειμήλιον* סגולה *peculium* ſuum. Immo omnes credentes in Chriſto & per Chriſtum habere manſiones ſuas, quotquot unquam exſtiterunt aut exſtituri ſunt in Veteri & in Novo Teſtamento. Nam apud Patrem ejus ſunt multæ manſiones. Joh. XIV. II. Et III. ordinem atque decorum omnemque diſciplinam eſſe ſervandam in ſpirituali aliqua Republica. I. Cor. XIV. XL. pulchre etiam *fratres* debere *habitare*

re una. Pſalm. CXXXIII. I. Tandem IV. innumeris iſtis fundis ſive teſſellis depingebatur Eccleſiæ ornatus. Scilicet fideles multis & innumeris gratiis per Chriſtum ornati, ut Deo eſſent grati, ab eoque amarentur tanquam ſponſa a ſponſo ſuo, prout revera Eccleſia introducitur tanquam ſponſa Chriſti, & *tunica teſſellata ornata.* Pſ. XLV. X. XIX.

DCCLXXVI. Tertio, veſtes ſacræ, præſertim autem balteus dicitur רקם, id eſt *opere Phrygionico* acu pictus, & elegantiſſimis figuris ornatus erat. Hoc autem genus ornamenti non erat textum, ſed adſutum opera acus. I. Ut conſtaret, quamvis Chriſtus omnem ornatum a ſemetipſo habeat, quamvis ſolus totum opus noſtræ redemptionis abſolverit, nec opus habeat auxilio atque opera hominum in admirando iſto opere, nihilominus fideles non debere eſſe ſegnes, & otioſos, ſed conferre debere ad ornatum & ædificationem Eccleſiæ, quicquid habent virium & induſtriæ, eoſque debere operari omni pietate & diligentia, ut *ſalutem ſuam conficiant in timore atque tremore.* Phil. II. XII. II. Notari etiam debet non integra aſſumenta veſtibus ſacris fuiſſe aſſuta, cum ex integris telis conſtarent, ut jam plus ſemel diximus. Sed quædam ornamenta tantum, & in ſolo quidem balteo: quo tanquam in tabella depingi voluit ſapientiſſimus Deus, noſtra peccata ſola juſtitia Chriſti quidem tegi, nihilominus Chriſtum etiam uti hominum opera, in iis quæ decus & ornamentum extrinſecum concernunt, prædicationem verbi, adminiſtrationem ſacramentorum, diſciplinam Eccleſiaſticam, ut participes fierent homines redemptionis per ſolum Chriſtum partæ. Deinde ſolus balteus acu pictus erat, non autem reliquæ veſtes. Nam Ephodum & Pectorale erant ornata per texturam. Ut moneremur, quod, ſi Chriſtus hominum opera etiam utatur, in negotio noſtræ ſalutis, illud parum, immo nihil eſſe, ſi conferatur cum iis quæ ipſe Chriſtus pro nobis præſtitit: Chriſtum intra ſe multo excellentiorem poſſidere gloriam, & omnino alia efficere in electorum cordibus, per Spiritum ſuum qui intus agit.

DCCLXXVII. Quarto, opere חשב id eſt *ingenioſiſſimo* opere, quantum ab humana induſtria & ingenio excogitari poteſt, aut potius quantum hominum ingenium ab ipſo Deo edoctum capere potuit. Inde diſcimus Chriſtum poſſidere ſummum ornatum perfectio-

fectionesque plane divinas, quibus nulla humana arte atque industria, quicquam amplius accedere poteſt; Deinde quemadmodum ornatus ille, non tantum exterius aſſutus, ſed textus. ſimulque pars erat ipſius compagis texturæ, ſic & Chriſti ornamenta, & perfectiones non aliunde accepiſſe, ſed in ipſius eſſe natura; cum etiam tota contexta ſint tanta induſtria, diſcimus nos redemptos eſſe ſumma Dei ſapientia. Præterea cum iſtiuſmodi veſtes pretioſiſſimæ fuerint, ſequitur & noſtram redemptionem magno pretio factam, & Deo judici noſtro pretioſam eſſe.

DCCLXXVIII. Ornamenta illa quæ *Rokem* & *Choſcheb* dicuntur, pulcherrimi ac gratiſſimi omnium generum flores erant. Flores etiam habebant mala punica quæ de pallio dependebant; ut corona inſtar floris aperti fuerit, ut ſuo loco oſtendimus. At non tantum in Veſtitu ſacro, ſed & alibi flores adhibebantur, ad depingenda myſteria ſalutis. Nam in ipſo templo tabulæ cedrinæ ornatæ erant floribus apertis, & flores erant aurei. I. Reg. V. XVIII. XXXII. XXXV. & VII. XLIX. Flores erant ſymbolum Sacerdotii. Ideo virga Aharonis ſola floruit ex omnibus virgis duodecim tribuum, in ſignum Sacerdotii, prout Deus promiſerat Sacerdotium iſti familiæ, cujus virga floreret. Numer. XVII. VIII. Hebr. IX. IV. Per iſtos autem flores ſignificabatur verum Sacerdotium Chriſti, Ἀρχιερέως noſtri. Is enim *flos* dicitur, qui floret & creſcit. Zachar. VI. VII. III. VIII. Ibi quidem *germen* vocatur; ſed perinde erit, ſive *germen*, ſive *florem* dicas. Et de Meſſia venturo præſertim intelligitur. Eſ. LVIII, VIII. & XI. I.

DCCLXXIX. Cæterum, flores in ſacra Scriptura ſignificari magnam gloriam atque felicitatem, prout revera flores herbarum arborumque gratiam & aliquam dignitatem adferunt agris. Videatur Jobus cap. VIII. XIX. Pſalm. LXXII. VI. & XCII. VIII. & alibi. Sunt etiam flores ſymbola mortalitatis, mutationis, & gloriæ perituræ. Flos enim agri frigore, ardore ſolis, aut minimo etiam vento facile flacceſcit peritque Pſalm. CIII. XV. XVI. Eſa. XL. VI. VII. I. Petr. I. XXIV. Igitur flores in rebus ſacris adhibebantur ad depingendam veram naturam Sacerdotii Veteris Teſtamenti, illiuſque gloriam. Omnes cærimoniæ Veteris Teſtamenti magnam quidem gloriam præ ſe ferebant. Nam miniſterium mortis erat glorioſum. II. Cor. III. VII. Magna enim erat gloria habere

Tem-

Templum, & Sacerdotes & sacrificia & oracula Dei. Quid? gloria Dei habitabat inter ipsos, inter Cherubinos. Sed illa gloria revera erat peritura, præstitutum suum habebat tempus, quo debebat finiri. Adeoque si flores gloriam aliquam Sacerdotii significabant, illa erat proculdubio gloria Sacerdotii Christi. Nam Christi Sacerdotium & ministerium multo gloriosius est, Sacerdotio atque ministerio Veteris Testamenti. Hoc enim erat *Ministerium mortis* & *condemnationis*, & tanquam *inutile tollendum*. Illud autem est *Ministerium spiritus* & *justitiæ*, quod *manet*. II. Cor. III. VII. VIII. IX. X. XI. Deinde *flores* sunt symbola spei alicujus boni futuri, nondum præsentis. Ubi enim sunt flores, ibi fructus nondum sunt præsentes, sed ex floribus protruduntur & crescunt, donec pervenerint ad maturitatem. Ita sane dicendum est, Judæos sub Vet. T. fuisse adhuc sub spe προηλπικότας, habuisse quidem ἐπαγγελίαν *promissionem* rerum futurarum, sed non ipsa bona, ut intelligerent non nisi in Christo esse veros fructus sacerdotii, qui fidelibus sub Novo Testamento abunde exhibentur. Ephes. I. XII. Gal. III. XVI. XVIII. Ephes. I. III. Ut veteres semper fame atque siti aliqua laboraverint, nullum verum nutrimentum, aut sincerum solamen habentes. Præsertim etiam intelligebant, salutem gentium nondum adesse, sed florere & tandem aliquando ad maturitatem pervenire per Messiam venturum. Quod clarissime prædictum fuit ab ipso Esaia cap. XXVIII. VI. *Efflorescit & germinabit Israel, deinde implebunt superficiem terræ habitabilis proventu.* Hæc pulcherrime dicta sunt de Sacerdotio Veteris Testamenti, ita ut simul respexerit Propheta ad bona Novi Testamenti, per Christum largienda. Tunc enim Sacerdotium, & bona spititualia in terra Israelis, præsertim Hierusolymis in templo, stante Sacerdotio Aharonis, germinabant & florebant, sed nondum pervenerant ad maturitatem suam, cum Christus nondum esset præsens. At, peracto Sacerdotio Christi, cadunt inanes flores, verus fructus adest, & tota superficies terræ, omnes scilicet gentes populique impleti sunt proventu. Unde Christus sub N. Testamento dicitur *arbor vitæ* Civitatis sanctæ, qui fert fructum & folia ad sanationem gentium. Apoc. XXII. II. Ezech. XL. VII. XII. Et quamvis Ezechiel atque Johannes respicere videantur ad fideles N. Testamenti, id tamen de Christo potissimum intelligen-

dum est; cum nullos ferant fructus, nullamque habeant sanationem nisi per Christum, qui est vera arbor vitæ, de qua comedunt electi. Apoc. II. VII. Nam in Christo solo est vita hominis & vita æterna. Joh. I. IV. & XVII. III.

DCCLXXX. Hactenus de numero, materia, coloribus, textura, & ornamentis vestium sacrarum. Jam ad singula vestimentorum genera seorsum, aliquid dicendum erit. Primo quidem occurrunt *Brachæ* sive *feminalia*. I. Brachæ corpori proxime arcteque adhærebant, nam certis quibusdam vittis corpori adstringebantur. Illa etiam tegebant quæ minus censentur honesta. Ita sane *electi decenter & apte domino adhærent absque ulla distractione*. I Cor. VII. XXXV. omniaque membra Ecclesiæ, etiam illa quæ vilissima habentur ab hominibus profanis, id est omnes electi infimæ sortis, non minus quam potentissimi terrarum Principes, Auditores, & Pastores, Doctores, Prophetæ, & Apostoli a Christo curantur, ejusque justitia teguntur, salvantur & honorantur. I Cor. XII. XXII. XIII & seqq. II. Brachæ datæ sunt ut nuditatem carnis tegerent. Sed nuditas carnis nihil aliud significat quam nuditatem & fœditatem mentis, & quicquid obscœni peccatum introduxit, quo minus in conspectum Dei venire nobis liceat. Sacræ igitur brachæ symbolum erant integritatis & sanctitatis Christi, qui noctu etiam a renibus suis edoctus est: unde & *sanctus Dei* vocatur. Psal. XVI. VII. X. Per spiritum Christi caro nostra etiam mortificatur, ut, omnibus cupiditatibus humanis abdicatis, tanquam ejus membra *caste* ambularemus, non in commessationibus, & ebrietatibus, ac lasciviis, non lite & invidia, sed ut indueremur Domino Jesu Christo, & carnis curam non haberemus ad explendas cupiditates. Rom. XIII. XIII. XIV.

DCCLXXXI. Sequitur *Tunica lacuata*, sive *tessellata*. Hæc tunica erat talaris. Vestes longæ & talares, honoratioribus propriæ erant. Ideo Rex Amonitarum cum magna ignominia afficere vellet legatos Davidis, eorum vestes usque ad nates præcidi jussit. II Sam. X. IV. I Chron. XIX. IV. Totum igitur corpus sacerdotis, ab humeris ad talos usque tectum erat, ut significaretur honor & gloria Christi, qui est verus Dominus gloriæ Psal. XXIV. I Cor, II. VIII. in eo nullum peccatum aut fœditatem locum habere; Sacerdotes totamque Ecclesiam justitia Chri-

Christi tectam esse, nostra peccata omnia velari, ne veniant in conspectum Dei; fideles per Christum summo honore gloriaque affici & ex ignominia eripi, quo videtur respexisse Psaltes CXXXII. IX. XVI. ubi *Sacerdotes* dicuntur *vestiri justitia & salute*. Est igitur justitia Christi nobis tanquam velamentum laudis & salutis, ut & nos ejus salutis fieremus participes, nullisque accusationibus obnoxii essemus, ut ne furorem quidem Orci amplius timeremus. Esa. LIV. XVII. Rom. VIII. XXXII. XXXIII. Porro hæc tunica erat tessellata, id est innumeris fundis ornata, quo depingebatur infinitus numerus electorum, & pulcherrimus ordo in Ecclesia. Sed de hisce jam plura diximus paragrapho DCCXXIII. ubi de hoc ornamento fusius egimus.

DCCLXXXII. Tertium vestimentum erat *balteus*. Cingi solebant vestes balteis, *propter sobrietatem*. I Petr. I. XIII. ut scilicet stomachus arctaretur, adeoque ut gula & immoderatus ciborum appetitus cohiberetur. Deinde signum erat dignitatis & justitiæ, veritatis, roboris atque militiæ. Ephes. VI. XIV. Esa. XXII. XXI. Sacerdotes igitur cingebantur, non tantum ut monerentur se debere esse sobrios, veraces, in fide & opere Dei fortes constantes militesque strenuos: sed ut sibi in memoriam revocarent, se facere opus Christi veri sui antitypi, qui est ipsa *sobrietas*, *veritas*, *justitia*, *Dominus excercituum*, strenuus *bellator*, noster *goel* & vindex. Omnes autem istæ virtutes continentur in ipsius justitia. Ideo *justitia* dicitur *cingulum lumborum ejus*. Per cincturam tunica corpori arctius adhærebat. Cum autem tunica tessellata, cum suis tessellis, sive fundis, sit pulcherrima imago Ecclesiæ, ut supra ostendimus, balteus signum erat, Ecclesiam Christo arctissime cohærere, nec ulla vi ab eo posse divelli. Deinde cingi solebant etiam ii, qui in opere aliquo occupati erant, ne vestes laxæ fluerent, & in opere impedimento essent. Hæc erat præcipua causa quam agnovit Josephus, ut suo loco ostendimus, propter quam Sacerdotes cingendi fuerunt. Ita sane Christus in opere nostræ redemptionis a nulla creatura impediri potuit, etsi Herodes, Pontius Pilatus, cum nationibus & populo Israelis, immo ipse Satanas cum satellitibus suis, id impedire omnibus viribus conati fuerint. Psal. II. II. Act. IV. XXVI. Christus igitur cinctus erat, ut esset expeditus & *promptus ad justitiam*. Esa. XVI. V. Tandem inerat bal-

teo lana & colores, quæ symbola erant peccatorum, elementorum mundi rerumque terrenarum. Sane renes nostri cupiunt res terrenas; Sacerdotes omnesque fideles Vet. Testamenti onusti erant peccato, totum eorum sacerdotium erat exercitium corporale, rebusque corporeis & infirmis elementis mundi impliciti fuerunt omnes. I Tim. IV. VIII. Col. II. XX. Per Christum autem renes nostri edocentur, concupiscentiæ cohibentur, peccata expiantur, & omnia elementa mundi tolluntur.

Quartum & ultimum vestimentum Sacerdotum minorum erat *Pileus*. Sed de pileo agemus infra, ubi ad Tiaram Pontificis Max. pervenerimus.

DCCLXXXIII. Præter *brachas*, *tunicam*, & *balteum*, Pontifex Maximus amictus erat *Pallio*, *Ephodo*, *Pectorali*, *Tiara* & *corona* aurea. Plures habebat vestes quam reliqui Pontifices, cum fuerit typus Christi, modo aliquo peculiari. Nam cum reliqui Sacerdotes typi fuerint non tantum Christi, sed & omnium electorum in Ecclesia Dei, præsertim sub N. Testamento, unde *Sacerdotes & Reges*, imo *Sacerdotium Regium* vocantur. Apoc. I. VI. I. Petr. II. IX. quare etiam dicuntur offerre sacrificia spiritualia, & munera pura I. Petr. II. V. Mal. I. XI. Pontifex Max. repræsentabat solum Christum, omnium Sacerdotum caput & principem, unde etiam Christus ἀρχιερεὺς immo ἀρχιερεὺς μέγας. Hebr. IV. XIV. & πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Rom. VIII. XXIX. & alibi, dicitur. At summus Pontifex debebat divitiis superare reliquos Sacerdotes, fratres suos omnes; ita ut, si quis Pontifex Max. tenui fortuna natus esset, a reliquis Sacerdotibus fuerit ditandus, omnes enim debebant, ut docent Hebræorum Sapientes, ei cumulatim adferre dona ut ditesceret, & opibus reliquos omnes superaret. Ita sane Christus *dona accepit in hominibus*; & *oleo lætitiarum unctus est supra consortes suos*. Psalm. LXVIII. & XLV. VIII. Ille sane dives fuit II. Cor. VIII. IX.

DCCLXXXIV. *Pallium* primo dicitur מעיל *Meil a* מעל *occulta prævaricatione*, quod ii qui in alios peccant sub specie amicitiæ lædant, ac nequitias suas soleant velare, ficto quodam amore & amicitia, tanquam pallio. Sane omnes in Deum prævaricati sumus, rei sumus facti pessimæ hypocriseos. Christus autem hypocrisin prævaricationemque nostram tegit sua justitia tanquam pallio, ideo expressis verbis dicimur tegi *pallio justitia ejus*. Esa.

LXI. X. Deinde laneum erat *pallium*, ut Christi humana natura exprimeretur; nam Christus nos non justificasset nisi homo factus esset, homo mori debuit, & semen mulieris caput serpentis contriturum erat, nobisque veram justitiam acquisiturum. Genes. II. *Unus nobis est mediator Iesus Christus homo* I. Tim. II. V. Sed tinctum erat colore cœruleo, qui color cœli symbolum est. *Aurea tintinnabula* præterea habebat appensa. *Aurum* autem ejus naturam divinam, fulgorem cœlestem & æternitatem demonstrabat. Justitia igitur Christi, qua peccata nostra teguntur, est plane cœlestis & divina. Nulla creaturam justitia peccata prævaricationesque nostræ poteranr expiari; opus habemus, ut justitiæ Dei satisfieret, justitiæ plane divina atque cœlesti. Non sufficiebat ut Christus esset *semen mulieris*, sive homo sanctissimus, sed debebat esse homo plane cœlestis, θεάνθρωπος, *Deus & homo simul manifestatus in carne, caro factus* & עמנואל *Immanuel Deus nobiscum.* I Tim. III. XVI. Joh. I. XIV. Esa. VII. XIV. Tertio, pallium erat undique clausum, nullamque habebat aperturam nisi circa collum & circa axillas, ut caput & brachia exsererentur. Nec ad talos usque dependebat, sed inferior pars tunicæ byssinæ conspiciebatur. Quamvis itaque vestes Pontificis Maximi plurimam partem laneæ & coloratæ fuerint, nihilominus, byssus alba & aurum undique splendebant. Ita sane quamvis Sermo caro factus fuerit, & quamvis formam non solum hominis, sed *servi* assumpserit, Phil. II. ut Christus a Judæis pro homine tantum haberetur, tamen illius natura divina origo cœlestis atque æternitas justitia & sanctitas undique satis apparebant veris electis, qui oculos mentis aperire poterant. Totum corpus etiam tectum habebat vestibus albis, nam & tiara, & interiores vestes ex bysso alba erant. Nihil nisi albissima byssus cernebatur in capite, in brachiis & circa pedes, quandoquidem in Christo κατοικεῖ τὸ πλήρωμα τῆς θειότητος σωματικῶς. Col. II. VIII. Nullas habuit manicas, sed brachia solis manicis tunicæ byssinæ vestita erant, ut ejus divinitas eluceret prælertim in opere salutis nostræ. Nihil terreni aderat in isto opere, nulla creatura eum adjuvabat, sed Christus solus torcular calcavit. Esa. LXIII. III. solus brachio suo nos liberavit, tanquam Deus noster fortis Esa. LI. V. & LII. X. Habebat aperturam ad exserendum caput limbo pulcherrimo intus attexto munitam ne laceraretur. Ita sane justitia Christi firmissima est, atque illibata

manet; nec a nobis lacerari debet propriis meritis] & justitia creaturarum.

DCCLXXXV. Pulcherrimis præterea fimbriis ornatum erat. Nam infimis oris habebat appensa ***mala punica*** & ***tintinnabula aurea.*** Mala punica facta erant ex filis laneis hyacinthinis, purpureis, coccineis, & aureis, immo, ut quidam volunt, etiam ex byssinis. ***Malum punicum*** est fructus, qui habet corticem rubicundum, durum, acrem & adstringentem. Intus est plenus acinorum qui valde sunt rubri, quasi in sanguine natarent. Est grati odoris, habetque succum nonnunquam dulcem, aliquando vinosum, ad esum & refrigerium aptum. Ideo valde appetitur in Regionibus calidioribus. Num. XX. V. Deut. VIII. VIII. Cant IV. XIII. Joel. I. XII, Hag. II. XIX. Præbet etiam potum ut patet Cant. VIII. II. Hæc omnia I. pulcherrime Christum depingebant, & illius Ecclesiam. Cortex durus significat Christi constantiam & robur. Acrimonia ejus mortem & passiones, ut & castigationes. Reprehendit enim & castigat omnes quos amat. Apoc. III. XIX. Hebr. XII. X. Succus ruber ejus carnem & sanguinem, verum cibum & potum spiritualem. *Nisi enim quis ejus carnem comederit & ejus sanguinem biberit non habebit vitam æternam* Joh. VI. LIII. Dulcedo, gratias ejus & consolationes, quibus suavissime afficit animam nostram Gratus odor, meritum sacrificii ejus; est enim *sacrificium grati odoris.* Christus igitur est nobis nutrimentum salutare, & odor gratissimus, quo sustentamur in vita spirituali refocillamur in infirmitatibus nostris, ut vires resumeremus, utque in fide & pietate corroboraremur, & quo Deo grati essemus, tanquam sacrificium suavis odoris. II. Erant etiam mala punica symbola sacerdotii Aharonis & legis cærimonialis. Cortex enim sua austeritate & acrimonia significabat cærimonias & jugum legis, quod nullo solamine sincero per illud fideles recrearentur; quod sint *Statuta non bona* Ezech. XX. XXV. XXVI. Immo *infirma & inutilia.* Hebr. VII. XVI. XVIII. *Lex carnalis* & *ministerium mortis.* I. Cor. III. VII. *Umbra futurorum bonorum.* Hebr. X. I. Nihilominus sub isto duro cortice cærimoniarum & legis, intus latebat suavis & saluberrimus succus, id est gratia Christi, ad quam inde deducebantur, tanquam per *pædagogos* etiam rigidos. Gall. III. Nec omittendum, quod alibi observavimus, mala punica non fuisse aperta, sed suos adhuc habuisse flores. Quia sub sacerdotio

cerdotio Aharonis fructus mortis & passionis Christi nondum pervenerat ad maturitatem, sed adhuc florebat, ut fideles essent sub spe exspectantes proventum præstituto tempore. III. Ecclesiam quoque significasse mala punica, patet Cant. IV. XIII. Cortex Ecclesiæ custodiam exhibet, cum Christus eam suo amore atque providentia, tanquam muro altissimo, muniat contra vim hostium, eam tutetur & conservet, ut ne portæ quidem inferni contra eam valeant. Apoc. XXI. XII. XVIII. Matth. XVI. XVIII. Acrimonia indicat Ecclesiæ martyria & persecutiones, ut & reprehensiones & castigationes. Succus dulcis consolationes & promissiones Euangelii. Odor gratus, bona opera, amorem erga Deum & charitatem erga proximos, ut Deo essemus grati. Acini isti innumeri natantes in succo rubro instar sanguinis, sunt omnes electi qui in Christum credunt, & qui stolas suas in sanguine Christi lavarunt. Apoc. VII. XIV. Ut eodem cortice omnes acini continentur, sic & fratres in Ecclesia habitant una. Psalm. CXXXIII. I. Et quemadmodum acini habent varia loculamenta, sic in Ecclesia fidelium variæ sunt stationes & vocationes, omnes tamen in Christo unum componunt corpus, & unum habent spiritum. Ephes. IV. IV. Nec male fortassis Paraphrastæ per acinos malorum punicorum intelligunt præcepta Dei. Ut enim granata sunt plena acinorum, ita & Ecclesia Dei repleta est prophetiarum, promissionum, præceptorumque, ut in iis ambularemus.

CCLXXXVI. Malis punicis juncta erant *Tintinnabula* aurea, Tintinnabula significabant sonum Euangelii. Debebant enim præcepta Dei, & mysteria nostræ Redemptionis prædicari alta voce per totum terrarum orbem. Rom. X. XVIII. Psalm. XIX. Ut si peccatum intravit in mundum per auditum, etiam per auditum verbi Dei peccatum fugaretur. Pontif. Max. voce & sono judicia Dei annunciavit, & futura tanquam Propheta prædixit. Christus etiam voluntatem Patris prædicavit inter fratres, & futura annunciavit, tanquam verus noster Propheta & Sacerdos. Deut. XVIII. XV. XVIII. Psalm. XXII. Joh. XVII. VI. Et quemadmodum Pont. Max. semper vocalis erat, non tantum per tintinnabula, ut, quoties intrabat templum, a reliquis sacerdotibus audiretur, sed etiam, quando ingrediebatur Sancta Sanctorum, die solennis expiationis, decimo Tisri, cum vestibus albis, preces ad Deum fundebat, altissima voce, ut etiam nomen *Iehova*, (quod tunc

tunc aperte in adyto pronunciabatur.) usque ad urbem Jericho, audiebatur, si Talmudicis credendum est. Ita sane Christus sese obtulit μετὰ κραυγῆς καὶ δακρύων *magno clamore & lachrymis*, Hebr. v. vii. Et egregiam edidit istam confessionem in judicio. i. Tim. vi. xiii. Prout promiserat se testimonium daturam præstitutis temporibus de redemptionis pretio. i. Tim. ii. vi. quod revera fecit, & viua voce. Luc. xxiv. xix. Marc. i. xxxviii. xxxix. & per Apostolos suos. Rom. x xviii. Matth. x. & xxviii. x. Preces etiam ejus tanquam pius sonus cœlum penetrant, & jam in sancto sanctorum pro nobis orat i. Joh. ii. i. Rom. viii. xxxiii.

DCCLXXXVII. Ex *auro* facta erant tintinnabula, quia sonus Euangelii debebat esse intensior & altior. Sed per aurum significabatur etiam æternitas verbi Dei; nam verbum Dei manet in æternum. Et omnia quæ annunciantur per Christum & per Apostolos sunt æterna, *Sacerdotium Christi*, *Euangelium*, *Redemptio*, *Hæreditas*, & *Regnum Dei*, omnia illa, inquam, æterna sunt, de quibus plura supra diximus. Sed & ipsa doctrina & fides, quæ prædicatur, est aurea. i. Cor. iii. xii. Psal. xix. xi. Prov. iii. xix. Et præcepta Dei sunt *aurum præstantissimum*. Psalm. cxiv. & xix. xi.

Si fuerunt duodecim tintinnabula, ut quidam tradunt, numerus ille significabat, non tantum duodecim tribus, sed & xii. Apostolos, quibus Christus uti voluit, ut sonus Euangelii audiretur. Si autem septuaginta duo, ut docent alii; tunc notavit lxxii. discipulos, qui etiam missi erant ut sonus Euangelii ad omnes populos perviniret Luc. x. i. xvii. Sed cum de numero nihil certi constet, de ejus significatione malo tacere quam multa conjecturare. Hoc certum est, tot fuisse tintinnabula quot fuerunt mala punica; ut ostenderetur, sonum Euangelii debere pervenire ad omnes populos & Ecclesias; Nullam debere esse Ecclesiam quæ non habeat suos pastores, qui verbum Dei & redemptionem per Christum partam annunciarent. Et quemadmodum multa erant mala punica, multaque tintinnabula; sic & variæ reperiuntur Ecclesiæ, varii Pastores & Doctores qui homines erudiant. Sed ut omnia dependebant de pallio Pontificis Max. ita sane & Ecclesiæ omnes & Apostoli & Pastores unice dependent a Christo illiusque justitia. Omnia enim sustinet verbo suo potenti, Hebr. i. iii.

Tan-

Tandem cum mala punica ſignificent Eccleſiam Chriſti, immo Chriſtum ipſum, Ejus carnem & ſanguinem, quatenus nobis eſt eſus & potus ſpiritualis per veram fidem, tintinnabula malis punicis juncta erant, ut diſceremus, neminem adduci, & fidem in nobis non generari poſſe, niſi per ſonum Euangelii, (*fides enim ex auditu eſt*. Rom. x. xvii.) nullum nutrimentum ſpirituale nos percipere, niſi per eundem ſonum Euangelii. Juncta etiam fuit in ſummo Pontifice doctrina legis cum bonis operibus, & vita ſancta tanquam fructu veræ doctrinæ. Non docuit aliud, & aliud fecit; ſed eadem præcepta quæ expoſuit, etiam obſervavit (ſaltem debuit.) Sic & Chriſtus verus erat Sacerdos & Doctor. Non tantum in divina ſapientia fuit edoctus, non tantum alios præcepta Dei docuit, ſed ipſe omnia fecit. Venit enim ut faceret voluntatem Dei, & ut præcepta legis adimpleret. Pſalm. xl. vii. Math. v. xviii.

DCCLXXXVIII. *Ephodum* & *Pectorale* Pallio ſuperinduebantur. Hæc erant veſtimenta ex lino, lana & auro contexta, variisque coloribus floribuſque ornata. Igitur illa quæ ſupra diximus de materia, colore & ornatu ſacri veſtitus, præcipue intelligi debent de Ephodo & Pectorali. Nihilominus de his duobus veſtimentis quædam in ſpecie dicenda ſunt. Ephodum conſtabat ex duabus plagulis, quarum altera erat anterior, altera poſterior; quæ ſymbola videntur duorum populorum, Judæorum & Ethnicorum, nec non duorum Teſtamentorum Veteris & Novi. Junctæ tamen erant duæ iſtæ plagulæ, ut unicum tantum componerent veſtimentum. Sic & duo iſti populi, illique qui ſub Veteri, & ſub Novo Teſtamento vixerunt, unam tantum Eccleſiam conſtituunt in Chriſto. In humeris duas habebat fibulas aureas, inſtar parvorum ſcutorum, quibus duæ iſtæ plagulæ cohærebant. Ita ſane Eccleſia Chriſti per ipſius verbum & meritum, auro præſtantius, coaleſcit, ut duo fierent unum corpus, una Eccleſia, cujus caput eſt Chriſtus. Ipſe etiam Chriſtus verus eſt clypeus & ſcutum electorum ſuorum, qui Eccleſiam ſuam tutatur contra vim hoſtium. Geneſ. xvii. Pſalm. lxxxiv. xii. Fibulæ aureæ habebant fundas quibus inſiti erant pretioſi duo lapides Sardonyches. Iſtis autem Sardonychis inſculpta erant duodecim nomina tribuum Iſraelis. Hæc iterum ſignificabant Eccleſiam Chriſti. Per duodecim tribus Spiritus Sanctus ſolet intelligere non tantum

Ecclesiam Judaicam, sed & ipsam Christianam; ita ut totam Ecclesiam suam curet, propriisque humeris ferat, & gubernet. Dominium enim humeris ejus impositum est. Esa. IX. V. Præterea nomina sculpta erant, non in uno lapide tantum, sed in duobus, quod Ecclesia Christi conflata sit ex duobus populis, Judæis & Gentilibus, deinde quod Deus Ecclesiæ suæ fecerit duo Testamenta, Vetus & Novum. Sardonyches illæ vocantur *lapides recordationis filiorum Israelis coram Deo.* Scilicet Pontifex Max. meminisse debuit totius Ecclesiæ, quoties sacra faciebat, ut non minorem curam haberet Ecclesiæ quam suimetipsius. Non tantum pro se, sed pro tota Ecclesia debebat sacrificia offerre, thymiamata atque libamina facere, & vota ad Deum concipere. Atque hac ratione iterum clarissimus erat typus Christi veri nostri Pontificis. Christus enim electorum suorum meminit, *novit eos qui sunt sui.* Joh. X. XIV. II. Tim. II. XIX. pro eis sese obtulit, orat & intercedit. Tandem quum in peccatis omnes simus mortui, ut nec vires habeamus, nec digni simus ut ad Deum accederemus, Christus humeris suis non portat in sanctuarium. Humiles etiam nos & prostratos, per sensum peccati, exaltat, & ipsi cœlo infert, facitque ut *sederemus in locis super cœlestibus.* Ephes. II. VI. Uno verbo novit nostram miseriam, & in omnibus infirmitatibus nobis succurrit. Est enim *Sacerdos qui novit succurrere nostris infirmitatibus.* Ecclesiam suam amat & sustentat. Hebr. IV. XV. Ephes. V. XXV. Erant præterea lapides isti *Sardonyches*, qui ex albo & rubro constabant, qui colores, ut jam monuimus, non male Christi naturam divinam & humanam repræsentant; ut constaret Christo ipsi nomina fidelium inscripta esse, eum esse fundamentum Ecclesiæ, eamque sustentari per solum Christum, qui est Deus & homo, verus θεάνθρωπος. Sustinet enim Ecclesiam suam quatenus est noster Sponsor & Internuncius, at est Sponsor & Internuncius noster tanquam Deus & homo.

DCCLXXXIX. Nec silentio prætereundum est, quod eidem lapidi *Schoham*, sive Sardonychi etiam inscriptum fuerit nomen *Josephi* in Pectorali, ut gemma Josephi bis adhibita fuerit. Scilicet quia Josephus obtinuerat jus primogenituræ, & duplam portionem habuit inter filios Jacobi. I Chron. V. I. II. Jos. XIV. IV. XVI. & XVII.. Ezech. XLVII. XIII. Tota igitur Ecclesia gemmæ Josephi insculpta erat, quia Josephus tanquam primo-

mogenitus totam familiam Jacobi, id eſt totam Eccleſiam repræſentat. Ideoque egregius eſt typus Chriſti, qui verus eſt primogenitus multorum fratrum, dux & caput Eccleſiæ. Sane totam Eccleſiam aliquando exprimi per ſolum Joſephum, patet ex Pſalm. LXXX. II. Obad. com. XVIII. & alibi. Ephodum habebat pretioſum ſuum cingulum, quod erat inſtar duorum lororum ab utroque latere anterioris plagulæ exeuntium. Quibus loris duæ plagulæ Ephodi corpori arcte & pulchre alligabantur. Hæc autem amorem Chriſti erga Eccelſiam ſignificabant. Eccleſiam enim ſuam & Veteris & Novi Teſtamenti ſibi arctiſſime jungit, ut unum tantum cum eo conſtituant corpus, Non ultro in Eccleſia fideles Chriſto adhærent; at Chriſtus ipſe eos ſibi jungit. Actor. II. XLVII. Ideo & Eccleſia orat Chriſtum, ut ab eo trahatur. Cant. I. VI. Nemo etiam ad filium accedere poteſt niſi a patre trahatur. Joh. IV. XLIV. Cingulum iſtud non erat aſſutum, nec ex alia materia aliunde deſumptum, ſed ejuſdem materiæ & texturæ erat, procedebat enim ex ipſo Ephodo. Ita Eccleſia Chriſto adhæret, cum eoque unita eſt, non alterius cura ac induſtria, non vi & meritis hominum, ſed Chriſtus ipſe ſolo ſuo amore & quaſi brachiis eam amplectitur, ut cum electis ſuis unum tantum ſit corpus.

DCCXC. Omnium veſtimentorum pretioſiſſimum eſt Pectorale. Non enim tantum ex lino & lana hyacinthina, coccinea & purpurea, atque ex auro factum erat, ſed præterea habebat duodecim gemmas ingentis pretii, immo plus auri habebat quam reliquæ veſtes omnes, ut in toto Pectorali nihil niſi aurum & gemmæ cernerentur. I. Notandum eſt, in Pectorali fuiſſe duodecim lapides pretioſos, cuilibet lapidi inſculptum fuiſſe nomen alicujus tribus, ut nomina XII. tribuum reperirentur in XII. iſtis lapidibus. Per duodecim lapides cum ſuis nominibus proculdubio intelligitur I. ipſe Chriſtus, qui omnium generum virtutibus ſplendet, tanquam Deus & Sponſor noſter. Quid quæſo aptius excogitari poteſt ad depingendam ipſius naturam divinam & humanam, æternitatem, potentiam, ſapientiam, ſanguinem, livores, vibices, plagas, valorem & pretium illius paſſionis atque meriti? Iidem ſane colores, qui in ipſa materia veſtium reperiuntur, in hiſce lapidibus quoque conſpiciuntur, Color *Albus* in *Adamante*, *Hyacinthinus* ſive *cœruleus* in *Saphiro* & *Amethy-*

ſto? Coccinus in *Sardis*, forte etiam in *Hyacintho*; *Purpureus* in *Carbunculo*; *Aureus* in *Chryſolitho*. Sed & eadem ornamenta aliquomodo repræſentant lapides. *Teſſellatum* opus *Achates* infinitis ſignis, punctis & lineolis pulcherrime picta. *Flores* operum *Rokem* & *Choſcheb*, gemmæ virides, *Topazius*, *Smaragdus* & *Iaſpis*, prout flores ex herba viridi protruduntur. Taceo quod & ipſæ gemmæ virides plurimum pulcherrimis figuris a nutura pingi ſoleant. Ut in ſolis gemmis quaſi compendium habeamus omnium iſtarum ſignificationum atque imaginem, de quibus hactenus loquuti ſumus. Natura Chriſti humana & divina exhibentur, non tantum per Sardonychem, ut ſupra oſtendimus, ſed & per reliquas gemmas. Adeſt *Adamas* albiſſimus, inſtar fulgidiſſimi alicujus ſyderis radiantis; & *Chryſolithus* inſtar puriſſimi auri rutilantis. Hi Chriſti naturam divinam quodamodo referunt, non minus quam byſſus alba & aurum, de quibus ſupra diximus. *Saphirus* cœruleus ejus originem cœleſtem indicat. *Sardius* & *Hyacinthus* rubicundæ, peccata, quibus noſtra cauſa onuſtus eſt. *Carbunculus* ruberrimus, ejus ſanguinem, quem pro nobis effudit. Aut etiam color ruber, flavus, viridis, & cœruleus ejus vibices livores plagas. Tandem hæc omnia ſimul ſumpta, cum reperiantur in lapidibus adeo pretioſis, mortis & paſſionis Chriſti pretium valoremque nobis in memoriam revocant in negotio redemptionis. Non enim niſi ingenti pretio redempti ſumus. Hebr. IX. XXIII. Rom. VIII. III. IV. I Joh. II. II. I Petr. I. XVIII. XIX. I Cor. VI. XX. Pſalm. CXVI. XV. Duodecim lapides etiam Eccleſiæ Chriſti fundamenta dicuntur. Apoc. XXI. XIX XX.. At Chriſtus ipſe eſt fundamentum Eccleſiæ, ut docet Apoſtolus I Cor, III. XI. Epheſ. II. XX. *Petra* illa pretioſa & *angularis lapis* quem reprobarunt ædificata eſt. Matth. XVI. Pſalm. CXVIII. XXII. Matth. XXII. XLII. Deinde cum Chriſtus electis ſuis ſit arctiſſime junctus, ut cum iis unum tantum conſtituat corpus; dici poteſt per lapides iſtos non tantum Chriſtum ſolum, ſed ipſos etiam electos ſignificari. Electi enim ſunt *lapides vivi*. I Petr. II. V. Eccleſiam ſignificari per duodecim lapides pretioſos, patet ex Apoc. XXI. XIX. XX. Ubi fundamenta novæ civitatis, id eſt Eccleſiæ dicuntur duodecim lapides, quamvis non eodem ordine recitentur, nec forte omnes iidem ſint lapides. Videatur Eſaias cap. LIV. XI. Et

ſane

ſane lapidibus illis inſculpta fuerunt nomina duodecim tribuum, quemadmodum & Pontifex Max. eos in pectore geſtavit. Eodem plane modo nomina noſtra in cœlo ſcripta ſunt. Hebr. XII. XXIII. Chriſtus etiam nos in pectore ſuo geſtat tanquam κειμήλιον pretioſiſſimum. Deinde cum nomina iſta inſculpta habuerint lapides, ſequitur eos fuiſſe inſtar tot ſigillorum. Electi revera ſunt ſigilla in corde Chriſti. Cant. VIII. VI. Nec ſilentio prætereundum eſt, nomina lapidibus pretioſis inſcripta fuiſſe, ut conſtaret, nos Deo gratos & pretioſos eſſe, non propria dignitate & operibus, ſed dignitate Chriſti pretioque ſanguinis ejus. Cum autem nomina lapidibus inſcripta ſint, non pro lubitu Pontificis Max. ſed ex mandato Dei, indicatur Chriſtum electos ſuos amare, pro eis ſe ſacrificare & intercedere, non ex aliquo amore humano, aut prout nobis placet; ſed prout electi ei a Patre dati ſunt. Joh. XVII. Ultimo & hoc animadvertendum, nomina tribuum multis & variis lapidibus inſculpta fuiſſe; non omnes ejuſdem coloris, virtutis & pretii; ut doceremur, quamvis electi ex variis populis, gentibus ac nationibus ſint collecti, immo quamvis non omnes ſint ejuſdem ætatis, ſexus & conditionis, omnes tamen per Chriſtum unum fieri corpus Deoque gratos eſſe, ne alius præ alio glorietur, & ſupra reliquos fratres ſe extollat. *Nulla enim caro gloriari debet, ſed ſi quis gloriatur, in Chriſto glorietur.* I Cor. I. XXIX. XXX.

DCCXI. Secundo, *Pectorale* dicitur *Pectorale Judicii.* Quia Pontifex Max. judicium exercuit, & judicia Dei expoſuit. Chriſtus, ſummus noſter Pontifex, eſt revera Judex vivorum & mortuorum. Act, XVII. XXXI II Cor. V. X. *Pater dedit filio poteſtatem exercendi judicium quia eſt filius hominis.* Joh. V. XXXII. Ezech. XXI. XVII, Deinde Chriſtus tanquam Sponſor & Advocatus noſter habet poteſtatem atque jus ſibi vendicandi omnes quos ſuo ſanguine redemit, tanquam peculium ſibi proprium, ut ab omni accuſatione legis & conſcientiæ liberarentur, hæreditatemque intrepidi adirent; utque ſua juſtitia nos juſtificaret, ne unquam condemnaremur, Rom. V. I. & VIII. I. XXXIII. &c. Tandem in Pectorali fuerunt *Urim* & *Thummim*, quæ fuerunt iterum Symbola lucis, cognitionis, integritatis & perfectionis. Pontifex Maximus mentem habere debuit illuminatam & lucidiſſimam in rebus maxime abſtruſis & occultis. In illius ore

erat lex, ut labia ejus custodiverint scientiam. Malach. II. VI. VII. Integer etiam debuit esse vita scelerisque purus. Nihil ipsius scientiæ pietatique deesse debuit. Is enim qui internuncius esse vult, ut alios cum Deo reconciliaret, nullam in intellectu debet habere cæcititatem & ignorantiam, nullum in voluntate peccatum, sed perfectam cognitionem, ut renes & corda nostra scrutari possit, ut omnia peccata, etiam ea quæ nobis metipsis sunt occulta (quis enim cognoscet peccata sua? Psalm. XIX. XIII.) cognosceret, atque pro iis intercederet. Vita & sanctitate integer esse debuit, ut ejus sacrificium Deo acceptum esset, utque pro nobis posset mereri. Ejusmodi Pontifex sub Veteri Testamento non reperiebatur. Erant enim homines infirmitatibus multis obnoxii, ut pro propriis peccatis sacrificare cogerentur. Hebr. V. II. & VII. XXVIII. Christus igitur depingebatur per *Urim* & *Thummim*. Is enim verus est noster *Propheta* & *Vates* sapiens, pius atque fidelis. Deut. XVIII. *Consiliarius Dei* qui omnia didicit in sinu patris. Esa. IX. Joh. I. *Lux mundi*, *Lux*, *veritas* & *vita*. Joh. I. IV. V. IX. & VIII. XII. & IX. IV. *Splendor* gloriæ patris. Hebr. I. III. Immo est ipse *Sol justitiæ*. Malach. IV. II. ut *in eo reconditi sint omnes Thesauri scientiæ, sapientiæ & intelligentiæ.* Col. II. III. Optime itaque *Urim* id est *luces* dicitur. Sed non minus ipsi competit nomen *Thummim*, *Perfectiones*. Est enim ipsa sanctitas & perfectio, Hebr. VII. XXVIII. Col. II. IX. X. quidquid etiam electi habent cognitionis & perfectionis, hoc ab eo unice habent. Is enim nobis omnia revelat, factusque nobis est *sapientia*, *justitia & sanctificatio*. Matth. XI. XXVII. I Cor. I. XXX. Non mirum igitur, quod in secundo Templo nulla amplius fuerint *Urim & Thummim*, cum Christus ipse debuerit esse præsens.

Sed & hoc animadverti debet: Pectorale adhæsisse Ephodo superne in humeris, annulis quibusdam & catenis aureis, inferne autem circa cingulum pretiosum Ephodi alligatum fuit vittis laneis hyacinthino colore tinctis. Aureas autem istas catenas naturam Divinam Christi, vittas hyacinthinas ex lana; ejus naturam humanam significasse, supra jam ostendimus. Ecclesia igitur adhæret Christo, tanquam Deo & homini, ab eoque sustentatur. Non propriis viribus, non propriis meritis adhæremus cordi ejus; sed Christus ipse suo amore nos amplectitur, sibique nos arctissime

jungit.

jungit. Nos ad ſe trahit funibus amoris, catenisque aureis nos ſibi alligat. Eſt etiam metallum æternum, quod non facile disrumpitur. Nunquam Pectorale ab Ephodo ſeparandum erat; cum electi Chriſto in æternum adhæreant, nulla vi, nulla arte, nulliſque machinis Satanæ, aut hoſtium Eccleſiæ ab eo poſſumus avelli. Quos diligit eos diligit uſque ad finem. Suos nunquam amittit. Nemo eos eripiet ex ipſius manibus. Ab ejus dilectione & amore ſeparari nequeunt. Sancti in fide & amore Dei in æternum perſeverant. Joh. XVII. Rom. VIII.

DCCXCII. Tandem capiti imponebatur *Tiara*, ſive *Pileus*. *Tiara* erat ſignum gloriæ & honoris, immo gloriæ Regum atque Magnatum. Quamobrem ii qui tiaras gerebant, ſimul etiam ſolebant coronas habere, ut nonnunquam jungantur in verbo Dei. Videantur loca, Job. XXIX. XIV. Eſa. III. XXIII. & LXII. III. Ezech. XXI. XXXI. Pontifex Max. igitur tiara ornatus erat, quia revera honorandus erat, ſummo honore poſt Regem. Immo quia Deus per Snmmum Pontificem imperium in populum ſuum excercuit, certis quibuſdam temporibus, ut ejus *Sacerdotium* etiam *Regium* dicatur. Exod. XIX. VI. Et ſane Pileum ſacerdotibus datum fuiſſe in ſignum honoris, Deus ipſe docet. Exod. XXVIII. XL. *Et facies ipſis pileos in honorem & in gloriam.* Signum itaque erat *Tiara* honoris gloriæque Chriſti, qui verus eſt *Rex* Eccleſiæ, & *Dominus gloriæ* quem omnes honorare debent quemadmodum honorant patrem, ut *ad nomen ejus omne genu ſe flectat, & ut omnis lingua profiteatur Ieſum Chriſtum eſſe dominum, ad gloriam Dei patris.* Pſalm II. VI. Actor. V. XXXVI. Epheſ. I. XX. I. Corint. III. VIII. Joh. V. XXXIII. Phil. II. X. XI. Joh. XVII. III. Nihilominus pileus erat etiam ſignum ſervitutis & ſubmiſſi animi. Moſes quum eſſet coram Deo, ne ejus faciem, quæ ſumma majeſtate & gloria ſplendebat, videret, ipſe caput velavit faciemque texit. Exod. III. VI. Idem quoque legimus de Elia: quum enim animadvertiſſet Deum eſſe præſentem abſcondit faciem obducta veſte. I. Reg. XIX. XII. Seraphim faciem tegebant alis ſuis. Eſa. VI. II. Ideo mulier caput debet habere tectum, cum ſit ſub dominio mariti. I. Cor. XI. X. Sic & Ezech. XVI. legimus ſponſam inter alias veſtes habuiſſe velamentum capitis. Et leproſi caput tegere ex lege debebant. Lev. XIII. XLV. Judæi igitur ſub lege tegendi erant, ut intelligerent ſe eſſe

ſub

ſub ſervitute, & habere ſpiritum ſervitutis. Rom. VIII. Cum ſub Novo Teſtamento nobis liceat Deum adorare detecto capite; quia jam ſumus liberati a ſervitute legis, quia habemus ſpiritum adoptionis & filiationis. Rom. VIII. Gal. IV. IV. Pileus igitur Pontificum ſignificabat, omnes Pontifices Vet. Teſtamenti fuiſſe ſervos legis cærimoniarum, ideo indignos, ut ad Deum accederent detectis capitibus; ipſum etiam Chriſtum, quamvis ſit Deus æternus, tamen ſervum fieri debere, ut nos a ſervitute liberaret. Revera *cum eſſet in forma Dei non reputavit rapinam eſſe æqualem Deo, nihilominus tamen ſemetipſum humiliavit, & aſſumpſit formam ſervi, & obediens erat uſque ad mortem, immo mortem crucis.* Phil. II. VII. Galat. IV. Hinc & *ſervus* dicitur Eſa. XLII. & XLIX. LIII. ut faceret voluntatem patris; corpus ſibi adaptavit, & aurem ſibi perforari ſivit. Pſalm. XL. VII. Hebr. IX. V. ut voluntaria ſua ſervitute nos in libertatem vendicaret. ideo ſub Novo Teſtamento hodie nullo pileo opus habemus. I. Cor. XI. IV. ſed libere ad Deum, tanquam patrem accedere nobis licet, ut retecta facie gloriam ejus aſpiceremus, quaſi in ſpeculo intuentes. II. Cor. III. XVIII. Sed & ideo caput velaſſe videntur Pontifices Vet. Teſtamenti, quod omnia myſteria redemptionis non ſatis clare perviderint, Deus enim in obſcuritate tunc temporis habitabat. I. Reg. VIII. XII. ne & nos ſaperemus ſupra modum, ſed ad ſobrietatem. Rom. XII. III. I. Cor. IV. VI. Sæpius etiam in gyrum ducebatur faſcia, multiſque involucris & plicaturis caput involvit Pontifex, ut ſurdus eſſet in rebus terrenis, ut, divinis unice intentus, omnia rite perageret, nullis cogitationibus de rebus humanis diſtractus. Hoc autem maxime præſtitit Chriſtus, cum in opere patris ſui totus occupatus fuerit, nullis diſtractus rebus humanis, ut etiam zelus pro domo Dei eum conſumpſerit. Joh. II. XVII.

DCCXCIII. Ultimum ornameutum Pontificis Maximi erat *Lamina*, ſive *Corona aurea.* Qemadmodum *Tiara* ſic & ipſa *Corona* ſignum erat honoris atque gloriæ, immo Regni & poteſtatis. Ideo nonnunquam tiara & corona junguntur, ut videre eſt Ezech XXI. XXXI. Coronam igitur habuit Pontifex Max. quod fuerit omnium Sacerdotum Rex atque Princeps, immo quod auctoritate aliqua Regia quandoque polleret. Chriſtus autem verus eſt, non tantum Propheta & Sæcerdos, ſed & Rex atque Princeps, ut

jam

jam modo ostendimus, ideo ejus typus, qualis erat Pontif. Max. coronandus erat. Triplici ordine, sive κὶ τελςοιχίαν, ut loquitur Josephus, calyculis hyosciami ornata erat corona, ut fere dixisses triplicem fuisse coronam. Quod factum est proculdubio, ut exprimerentur tria munera Christi, *Propheticum*, *Sacerdotale*, & *Regium*. Triplicem sane coronam memorant Judæi, *Legis*, *Sacerdotis* & *Regis*. Hisce tribus coronis Christus ornatus erat. *Coronam Legis* gessit tanquam Propheta noster fidelis & sanctissimus: cum legem Dei non tantum explicaverit, sed eam etiam adimpleverit. *Sacerdotis*, quod verum sacrificium Deo obtulerit pro remissione peccatorum nostrorum. Et *Regis*, quod sit noster *Rex* atque Princeps, qui Ecclesiam regit & contra hostes defendit. Quæ omnia satis fuse hactenus demonstrata sunt. Coronæ Pontificis Max, inscripta erant hæc verba: *Sanctitas Iehovæ.* Sane Pontifex Max. Veteris Testamenti *Sanctus* esse debebat, ideoque a Mose unctus Deoque sacratus est. Sacerdotium Dei *Sanctum* erat *Sacerdotium*, ut etiam omnia quæ Sacerdos tangeret sancta essent: ideo *Sacerdotium* dicitur a *sacro*, quemadmodum Græci, ut ipsi sacri auctores in Novo Testamento dicunt ἱεράτευμα a *sancto.* At sanctitas Pontificum Vet. Testamenti nunquam erat perfecta: semper enim polluti erant peccato, ideo toties debebant sese lavare, & sacrificia offerre pro peccatis suis, non minus quam pro peccatis populi. Ne igitur quis crederet ipsum Pontificem M. possidere veram sanctitatem & propter ipsius sanctitatem sacrificia atque oblationes Deo gratas esse, Deus jussit ut adderetur vocabulum *Iehova* scilicet: *Sanctitas Iehovæ.* Christi itaque Sanctitas intelligitur, non alia. Is enim verus est *Jehova* Os. I. VII. & Esa. XL. III. confer cum Marc. I. III. Est etiam *Sanctus*, *Sanctus Domino*, *Sanctus Dei*, immo ipsa *Sanctitas*. Luc. I. XYXV. Act. II. XXVII. Mal. II. VI. Marc. I. XXIV. Hæc autem verba *Sanctitas Jehovæ* coronæ inscripta erant, ut Pontif. Max. *auferret iniquitatem rerum sacrarum, quas consecraverunt filii Israelis, omnium donorum, consecratorum ab illis.* Sane nihil Deo gratum esse potest absque sanctitate Christi. Ille sese pro nobis sanctificavit, & nobis factus est sanctificatio, ut & nos sanctificaret. Joh. XVII. XIV. I Cor. I. XXX. Ideo Ecclesia sancta est, cunctaque ejus bona, quæ a Deo in nos conferuntur, sancta snnt. Omnia nostra opera, & dona & sacrificia spiritualia,

quæ offerimus Deo, ſancta atque grata ſunt, ſi procedant ex vera fide, prout ſacrificium Abelis Deo gratum fuit per fidem. Hebr. XI. IV. VI. Sed nec fides ipſa, nec ulla dona aut opera quæ a fide procedunt Deo grata ſunt abſque ſanctitate & juſtitia Chriſti; cum etiam præſtantiſſima opera noſtra polluta ſint. At vero ſanctitate Chriſti omnia purgantur Deoque accepta ſunt. Hebr. IV. XV. XVI. & XIII. XV. XXI. Per Chriſtum ſumus *ſanctum ſacerdotium, ut offerremus ſacrificia ſpiritualia, quæ Deo ſint grata per Ieſum Chriſtum.* I. Petr. II. V.

DCCXCIV. Vittis etiam corona alligabatur fronti Pontificis Max. Primo non pileum nec ullam aliam partem tetigit lamina, ſed ipſam carnem Pontificis. Ita ſane purgamur non alterius ſanctitate, quam ipſius Chriſti, quæ ipſi naturalis & propria eſt. Totus enim ſanctus eſt. Deinde fronti alligatur, ubi majeſtas, modeſtia, virtuſque ſe maxime prodit, & ubi eſt ſedes ſapientiæ & cognitionis: quia Chriſto data eſt omnis poteſtas in cœlis & in terra, & quia omnibus virtutibus atque pietate conſummatus, & ſuprema ſapientia patris eſt. Ea vittis quidem alligata erat: ut Pontifex intelligeret, ſe Pontificatum omniaque dona non a ſe, ſed a Deo habere, nec poſſe retinere gloriam iſtam niſi a Deo & ejus Spiritu. Cum autem per coronam auream non male fides etiam depingatur, eſt enim fides aurum probatum, ut ſuo loco probavimus, hoc ligamento didicit Pontifex Max. totaque Eccleſia ſimul cum eo, ſe fidem nec habere, nec conſervare niſi per Deum. *Eſt* enim *fides donum Dei* Epheſ. II. VIII. Vittæ illæ quibus alligabatur corona, ex lana erant hyacinthini, ſive cœrulei coloris. Color quidem oſtendit Sacerdotium totamque ejus gloriam cœlitus datam eſſe Pontifici Maximo: omnia præcepta de ſacerdotio & ſacrificiis non ab hominibus fuiſſe excogitata pro lubitu, ſed ipſum Deum habere auctorem, atque cœleſtia latere ſub iſtis rebus terrenis viſibilibuſque ſymbolis. Materia iſtarum vittarum, cum eſſet ex lana, quæ facile corrumpitur, ſimul oſtendit, gloriam ſacerdotii perituram eſſe; ſacrificia & omnes cærimonias Aharonis deſituras præſtituto ſuo tempore, ad Chriſti veri noſtri Ἀρχιερέως adventum. Ipſius enim ſacerdotium ſolum eſt æternum, cum & ipſe in æternum, ſit vivens; in eoque ſolo æternum Sacerdotium quærendum eſſe.

Eſt

Eſt enim *Sacerdos æternus ſecundum ordinem Melchizedeci.* Pſalm, cx. Hebr. vii,

DCCXCV. Hæc ita ſummatim de ſignificatione veſtium ſacrarum, quibus utebantur Pontifices ſingulis diebus totius anni, dicta ſunto. Reſtat ut paucula addamus de veſtibus albis, quibus uſus eſt Pontifex Max. decimo die Tiſri, in ſolenni Expiatione, unde etiam יום הכפורים *dies expiationis* dictus eſt. Illo enim die, ut ſuo loco oſtendimus, nullas habebat veſtes laneas nec coloratas, nullumque illis aurum nec gemmæ inerant. Sed veſtes illius diei omnes, ut ne quidem balteus exciperetur, erant ex byſſo ſubtiliſſima & albiſſima. Sane cum totum Sacerdotium fuerit imago Chriſti illiuſque Sacerdotii, tum maxime miniſterium illius diei. Omnes Sacerdotes miniſtri atque typi fuerunt Chriſti, eorumque ſacrificia cuncta, quæ fiebant reliquis diebus totius anni, omnino erant legalia, ut ſub lege tantum fierent. At Pontifex Max. decimo die Tiſri, illiuſque miniſterium quod iſto die peragebat, tam manifeſto Chriſtum illiuſque Sacerdotium ob oculos ponebat populo, ut diceres omnia iſta non ſub lege, non per Sacerdotem typicum, ſed ſub Novo Teſtamento, & per Chriſtum ipſum facta fuiſſe. Nam quemadmodum expiatio ſolebat fieri finito anno, primo ſcilicet die anni ſequentis: ita per Chriſtum vera expiatio facta eſt finito tempore Veteris Teſtamenti. Poſt Chriſtum enim τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν ἢ γέγενε καινὰ τὰ πάντα. II. Cor. v. xvii. Tunc enim incepit novus annus, *annus acceptus & gratiæ.* Eſa. lxi. ii. Illa die Pontifex Max. ſolus & quidem ſemel cum ſanguine intrabat in ſancta ſanctorum, ſuffitus fecit & preces ad Deum fundebat, ut peccata populi expiarentur. Ita ſane Chriſtus ſolus, & ſemel tantum poſt peractum ſacrificium veræ expiationis, ſanguine ſuo intravit in cœlum, tanquam ſancta ſanctorum, ut pro nobis precibus ſuis tanquam ſuffitu gratiſſimo (Apoc. viii. iii. iv.) intercederet apud patrem. Toto iſto die, quamdiu Pontifex Max. in ſancto ſanctorum miniſtrabat ſanguinem ſpargendo, ſuffitum faciendo & preces fundendo, ſacrificia cuncta toto iſto tempore in atrio ceſſabant, quaſi nullus amplius ſupereſſet Sacerdos aut ſacrificium. Tunc expiatio facta eſt, non pro uno homine, nec pro uno peccato tantum, prout reliquis diebus offerri ſolebat ſæpiſſime pro uno, & pro certo aliquo genere peccati tantum; ſed pro omnibus Iſraelitis

omnibusque peccatis, ut omnes credentes plenam haberent expiationem. Eodem modo, dum Christus jam in cœlo pro nobis orat & intercedit, propriumque suum sanguinem Deo patri offert, peracta expiatione omnium peccatorum nostrorum, cujuscunque generis sint, pro omnibus etiam electis, cujuscunque sint nationis aut populi, quocunque tempore & in quacunque terra vixerint, atque in posterum victuri sint, nullum datur amplius sacrificium, nulla expiatio, ut omnino nullus amplius supersit Sacerdos. Quæ omnia & id genus alia multa notatu dignissima, fusissime tractantur ab Apostolo, cum alibi, tum præcipue in Epistola ad Hebræos cap. VII. VIII. IX. & X. Non mirum igitur, diem istum dictum fuisse *Ioma*, quasi diceres *Diem* κατ' ἐξοχὴν, & *Ioma Rabba, diem magnum*. Est revera dies magnus & admirabilis, dies nativitatis, mortis, resurrectionis, & ascensionis Christi in cœlum. Hic est ille dies quem videre desiderarunt Patres Veteris Testamenti, quem etiam per fidem cum Abrahamo viderunt. Joh. VIII. LVI.

DCCXCVI, Cum igitur Sacerdotes reliquis diebus totius anni sacrificia fecerint, tanquam sub lege cærimoniali, ubi nulla perfecta fiebat expiatio, ita ut populus & ipsi etiam Sacerdotes adhuc essent sub reatu, peccatisque contaminati, (non enim poterant sacrificia & Sacerdotes tunc temporis purificare quoad conscientiam. Hebr. IX. IX.) Deus voluit ut sacerdotes sacra facerent vestibus ex lana & lino mixtis, variisque coloribus infectis, cum vera fuerint symbola elementorum mundi & peccati, uti supra ostendimus. At vero cum decimo die Tisri Pontifex maximus modo aliquo peculiari Christum repræsentaverit, ejusque Sacerdotium, per quod facta est vera & perfecta expiatio, ut nullus amplius reatus in electis Nov. Testamenti remanserit, nullumque supersit peccatum, quod per Christum non sit perfectissime expiatum, adeo ut Deus peccata & debita nostra nunc non tantum connivendo transierit, propter sponsionem Christi: sed etiam, vero λύτρῳ jam facto, ea transtulerit, & e libro debiti eraserit; ut contra nos nulla omnino restaret accusatio legis & conscientiæ, nullusque timor mortis, & iræ Dei ob violatos ritus: ideo, inquam Deus voluit ut Pontifex Maximus illo die sacra faceret vestibus byssinis & albissimis: ut populus per istos ritus intelligeret, præsente Christo, & post illius sacrificium atque expiationem, in Ecclesia Christia-

ſtiana nulla amplius reſtare peccata nec debita; ſed ſolutionem eſſe præſtitam, Eccleſiam Novi Teſtamenti eſſe Eccleſiam ſanctam & perſecte juſtificatam per ſanguinem Chriſti: *Chriſtus* enim *amavit Eccleſiam ſuam & ſemetipſum dedit pro illa, ut eam purgaret, & redderet Eccleſiam Sanctam & inculpatam*, ut loquitur Paulus Apoſtolus Epheſ. v. xxv. xxvi. xxvii. Vide etiam Hebr. ix. xiv. xxvi. Secundo, Albis quoque veſtibus amictus eſſe debuit Pontifex Maximus, propter perfectam juſtitiam & ſanctitatem Chriſti. Ille per quem fieri debet vera expiatio, & qui in cœlum intrare debet, ut pro nobis intercederet, oportet ut ſit juſtiſſimus ac ſanctiſſimus, in quo nulla omnino reperitur macula peccati; nihil enim in cœlum intrare poteſt quod ſit pollutum. Apoc. xxi. xxvii. Talis autem eſt ſummus noſter Pontiſex Jeſus Chriſtus. Ut igitur illius perfecta juſtitia atque ſanctitas vivis ſuis coloribus depingeretur per Pontificem Max. Veteris Teſtamenti, quum ingreſſurus eſſet in ſanctum ſanctorum, veſtiri debuit albis veſtibus & byſſinis, in quibus nulla eſſet lana, nullus fucus colorum, quæ ſunt ſymbola peccati & mentis maculæ. Ideo tam ſolicite cavebant Judæi ſub Veteri Teſtamento, ne Pontifici Max. aliquid eviniret quo ineptus redderetur ad miniſterium illius diei; ut eum etiam ſeptem diebus a conſortio hominum ſepararent occluderentque, ne pollueretur, ut ſanctior ad miniſterium iſtius diei accederet, ut docent Magiſtri, Codice *Ioma cap.* I. Hæc autem pulcherrima imago erat juſtitiæ, innocentiæ & ſanctitatis Chriſti. Is enim perfectiſſime ſanctus & juſtus eſt, abſque maculis & peccatis, a conſortio peccatorum longiſſime remotus. Eo proculdubio reſpexit Apoſtolus ad Hebræos cap. VII. XXVI. ubi dicit; Oportuiſſe ut haberemus ſummum Sacerdatem, ὅσιον, ἄκακον, ἀμίαντον κεχωρισμένον ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ὑψηλότερον τῶν οὐρανῶν, γενόμενον. III. Cum lana, gemmæ, aurum, colores & reliqua ornamenta fuerint ſigna pompæ mundanæ, & gloriæ ſacerdotii, ſequitur Pontificem Maximum ejuſmodi veſtimenta deponere & albas induere debuiſſe, ut populus diſceret, poſt Sacerdotium & expiationem per Chriſtum factam, omnem pompam Sacerdotii Veteris Teſtamenti habere finem, Deumque coli in Spiritu & veritate, abſque apparatu extrinſeco. IV. Depoſuit etiam veſtes laneas

& coloratas, aurum atque gemmas, quando intrabat in ſancta ſanctorum, ne quis crederet expiationem factam eſſe dignitate, merito & valore tanti ornatus, auri aut gemmarum. Non enim redempti ſumus auro, aut argento aliiſque rebus pretioſis, ſed ſola ſanctitate, juſtitia & ſanguine Chriſti. I. Petr. I. XVIII. Sed & gemmis inſcripta erant nomina tribuum, aut duodecim Patriarcharum. Ne igitur in animo ſuo alerent vanam atque profanam opinionem aliquam, Deo ſcilicet litatum, & peccata expiata eſſe ipſa virtute, merito tribuum, juſtitia populi, aut etiam duodecim iſtorum Patriarcharum, quorum nomina XII, gemmis inſculpta etant, Deus voluit ut Pontifex Maximus tunc temporis veſtes illas aureas, gemmatas, laneas & coloratas pictaſque deponeret, albaſque ſumeret: ut ſolus intraret peccataque expiaret nullo Patriarcha, nulla tribu præſente, quia Chriſtus ſolus intravit in cœlum, ſolus pro nobis orat, intercedit & peccata noſtra expiat; ne ulla caro ob juſtitiam propriam glorietur, ſed ſi quis vult gloriari, glorietur in Chriſto. V. Adde diem iſtam fuiſſe diem contritionis atque jejunii extraordinarii. Indignum igitur fuiſſet, ſi Pontifex Max. ad Deum accedere auſus fuiſſet, ut peccata deprecaretur, iram Dei leniret, ut eum ſibi populoque propitium redderet, in ejuſmodi pompa & ornatu mundano. Omnis enim pompa & gloria elatum animum ſuperbiamque notat. Cor autem contriſtatum humiles geſtus & viles habitus decent. Hoc autem in Chriſto maxime adimpletum eſt. Is enim, ut noſtra peccata expiaret vera expiatione, *ſemetipſum exinanivit, forma ſervi accepta, ſimilis hominibus factus eſt, ſeque ſubmiſit, & factus eſt obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis.* Phil. II. VII. VIII. Ita ut humilitas ſummi Pontificis die expiationis, nihil aliud fuerit quam imago humilitatis Jeſu Chriſti. Sed quemadmodum Pontifex Max. dum ita humiliatus erat, nihilominus, peracta expiatione, ipſiſſimis veſtibus albis intravit in Sanctum Sanctorum; ſic & Chriſtus, poſtquam ſacrificium ſe obtulit Deo, in iſto ſtatu humili, tandem aſcendit in cœlum, verum antitypum Sancti Sanctorum, & ſupremam gloriam adeptus eſt. Quod iterum innuit ipſe Apoſtolus eodem loci, verſibus IX. X. XI. ubi ſtatim addit: *Quapropter etiam Deus ipſum in ſummam extulit ſublimitatem, ac donavit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen: Ut ad nomen Ieſu omne genu ſe fle-*

flectat, cœlestium ac terrestrium & subterraneorum, omnisque lingua profiteretur Iesum Christum esse Dominum, ad gloriam Dei patris.

DCCXCVII. Ex his omnibus, quæ hactenus dicta sunt de significatione vestium sacrarum, patet nos esse participes sanctitatis, justitiæ, & perfectionis Christi, illius mortis, sacrificii, & intercessionis, omniumque beneficiorum, quæ suo sanguine apud patrem nobis meruit. At simul etiam colligimus, nos ipsos etiam per Sacerdotium Christi factos esse Sacerdotes, immo Reges & Sacerdotes. Christus enim *primus genitus est inter multos fratres.* Commate XXVIII. & XXIX. prout Pontifex Max. V. Testam. reliquos sacerdotes *fratres suos* nominare solebat. Ideo & nos sub Novo Testamento, abdicatis humanis cupiditatibus, & negotiis atque impedimentis omnibus hujus sæculi sepositis. Deo sumus sancti, ac Sacerdotio sedulo fungi debemus. Cum autem Sacerdotium exerceamus sub Novo Testamento, post peractum sacerdotium Christi, illiusque introitum in Sancta Sanctorum: cessat in hac terra Sacerdotium Christi; cessant omnes oblationes, omnia sacrificia desumpta a rebus corporeis, cum res istæ hodie nullius omnino sint usus; ideo & nullæ vestes sacerdotales in Ecclesia Christiana amplius locum habent, ut non nisi magna superstitione hodie a nonnullis introducantur. Nihil enim prorsus possunt significare, cum nullas umbras patiatur Ecclesia Christiana, postquam Sol justitiæ ortus est. Mal. IV. II. Nullo signo, nullo typo atque imagine opus est præsente antitypo Jesu Christo. Deinde quemadmodum Pontifices extra templum vestibus vulgaribus incedebant, in iis Deum colebant, eodem modo quo & reliqui Israelitæ: ita sane & nos, quamvis simus Sacerdotes spirituales, cum tamen versemur extra templum illud, quod manibus hominum factum est, omnis externa pompa atque habitus nobis deponendus est, ut in omnibus locis, omnibusque vestibus Deum caste adoraremus & coleremus, puris manibus atque pura mente, in Spiritu & veritate. Sacerdotes sumus spirituales, ideo sacrificia quæ Deus a nobis postulat sunt spiritualia. I. Petr. II. V. Sunt preces Sanctorum, quæ tanquam suffitus grati, cum suffitu Christi & per illius manus ad Deum ascendunt. Apoc. VIII. II. III. Sunt laudes: sunt gratiarum actiones; sunt juvenci labiorum nostrorum; sunt opera pietatis erga Deum, & charitatis erga proximum; sunt corda

con-

contrita & animi abjecti atque resipiscentes. Psalm. L. XII. Hebr. XIII. XV. Os. XIV. II. Phil. IV. XVIII. Psalm. LI. XIX. Immo nosmetipsos, corpora & mentes Deo consecrare atque offerre jubemur, tanquam hostias vivas, sanctas, & placentes Deo, qui cultus noster rationalis est. Rom. XII. I. II. Hæc sunt vera sacrificia quæ Deus a nobis postulat, Hoc sensu veri sumus sacerdotes sub Novo Testamento. Tandem cum Christus jam ministret in sancto sanctorum, & cum omnia reliqua sacrificia hodie cessare debeant, sequitur nos etiam cum eo, ut ministerium nostrum perageremus, non nisi albis & puris vestiri debere. Non aureis, non coloratis atque gemmatis. Omnem lanam, omne aurum, omnes gemmas omnemque ornatum, uno verbo omne desiderium divitiarum, gloriæ & pompæ hujus sæculi, omnes cupiditates animi, omnem fastum & superbiam, cum omni colore peccati nequitiarumque exuere debemus ut in omni submissione cordisque contritione, in omni sanctitate & justitia, tanquam vestibus byssinis & albissimis incedamus. Ut *vestibus laudis & justitiæ*, & *tunica justitiæ Christi* vestiamur. Immo ut *Christum ipsum induamus*, Gal. III. XXVII. Ut tandem in hoc apparatu pio atque sancto; Christi pietatem & virtutes imitantes, summaque diligentia Sacerdotio nostro spirituali functi, tandem peracto Sacerdotio in hac terra, tamquam in atrio, cum Christo summo Sacerdote, fratre, capite & ductore nostro, habeamus libertatem ad Deum patrem accedendi, in cœlum, tanquam in sancta sanctorum intrandi, quo nobis per Christum jam patet introitus, Hebr. IX. VIII. Atque sic ut cum Christo Deum perfecta sanctitate in æternum colamus, laudesque ejus tanquam Reges & Sacerdotes in cœlesti Templo æternum canamus.

F I N I S.

INDEX

INDEX RERUM

& Verborum

SECUNDI LIBRI.

Paragraphi notantur.

A.

B.

 Cin-

Coro-

D.

E.

G.

Gla-

dos

K.

M.

N.

O.

U.

Q.

R.

S.

San-

Sa-

T.

V.

X.

Z.

INDEX

Vocum Hebræarum & aliarum linguarum Orientalium,

Quæ occurrunt libro ſecundo

בגד

ט

י

כ

INDEX

INDEX

vocum Græcarum quæ in Libro ſecundo occurrunt.

Ἐξά-

Πλοκὴ

Ὑφάσ-

ERRATA Libri Secundi.

Paragraphi Notantur.

PAg. 354. l. 2. qui l. quia.
P. 360. l. 25. הערות l. הערוה
P. 361. l. 11. lege *lin retors.*
P. 380. l. 36. l. tunicatam.
P. 392. l. 1. l. procurante.
P. 393. l. 27. alia. l. alias
P. 394. l. 6. Quid. l. quidquid
P. 395. l. 21. Com. l. Tom.
P. 405. l. 23. نوارمنك l. توابنك
Ibid. l. 29. l. כיפה
P. 413. l. 7. *bardoculla.* l. *bardocucullla.*
P. 423. l. 14. esse. l. esse rectos.
P. 460. l. 17. quidam. l. quidem.
P. 474. l. 24. אבן l. אבן
P. 478. l. 32. l. ξ σέρνει
P. 493. l. 5. l. Paraphraste Chaldæo.
P. 495. l. 33. ושבטי l. שבטי
P. 500. l. 18. l. *Achmar.*
P. 515. l. 23. jud. l. Ind.
P. 523. l. 21. post. CAP. XI adde

DE נפך CARBUNCULO.

P. 540. l. 26. l. pustulas.
P. 545. l. 30. *dele* dicuntur
P. 597. l. 4. DXL. l. DCXL.
P. 607. l. 33. l. perfectiones
P. 611. l. 33. l. Ramban.
P. 614. l. 31. l. revelationes.
P. ibid. l. 36. l. revelationis.
P. 615. l. 18. בל l. כל
P. 634. l. 9. l. parte tiaræ
P. 652. l. 36. בבדי l. בגדי
P. 654. l. 35. l. contexta.
P. 664. l. 14. l. Asmonæis.
P. 673. l. ult. vocabant. l. vacabant.
P. 680. l. 3. l. ut consideret.
P. 696 l. 2. lege. Ideo Lysias, ut id fieret tandem decreverat.
P. 697. l. 15. 16. l. timebant enim patres
P. 701. l. 33. l. revelavit.
P. 722. l. 14. ut. l. ut ut.

Reliqua Benevolus Lector ipse corriget.

INDEX RERUM
LIBRI PRIMI.

Paragraphi notantur.

A.

Au-

C.

Co-

H.

I.

K.

L.

N.

Num-

Pur-

S.

Stare

T.

V.

INDEX

Vocum Hebræarum & aliarum linguarum Orientalium,

Quæ in primo libro citantur, explicantur, aut illustrantur.

בגדי

INDEX

INDEX

vocum Græcarum.

E R R A T A

Libri Primi.

PAg. 4. linea 2. *Fastuli.* lege *Faustuli.* Ibid. lin, 33. lege ὑπατεύειν.
Ibid. lin. 36. leg. adulatione
Pag. 6. lin. 17. leg. eo magis id credo.
P. 14. l. 8. בהנא l. כהנא
P. 18. l. 12. albæ l, albas.
P. 23. l. 21. leg. sed qüia utrumque capitis tegumentum erat, qnamvis nomine & forma diversum, ut unica &c.
P. 30. l. 31. uti, leg. ea uti.
P. 41. l. 11. cumi, l. cum.
P. 44. l. 31. leg. discalceatum.
P. 55. l. 13. חוצע lege חוצץ
P. 56. l. 7. CCLXV. l. CCCLXV.
P. 66, l. 19. רפ l. פר
P. 79. l. 10. quem. l. quam.
P. 88. l. 6. quem l. quum.
P. 93. l. 22. XCIC. l. XCIX.
P. 102. l. 28. lege ורוצה לאבדן
Ibid. l. 29. dele לאבדן
P. 105. l. 8. l. Etymologi
P. 115. l. 30. l. ipsam, pro ipsa.
P. 121. l. 16. Juno. l. Junio.
P. 133. l. 11. *pectere.* l. cum Buxtorfio, sed potius a סרק *pectere*
Pag. 148. l. 13. l. materia nota fuerit.
P. 159. l. 23. l. exquirentem.
P. 196. l. 28. l. ac purpuram.
P. 224. l. ult. l. dotes.
P. 237. l. 16. faciunt. l. facinus
P. 238. l. penult חשני l. השני
P. 243. l. 18. σγαθᾶν l. σπαθᾶν
P. 253. l. 3. l. paxilli
P. 256. l. 12. l. sartoris
P. 257. l. 9. l. suppellectilia
P. 280. l. 5. ucus. l. acus.
P. 283. l. 1. l, postolorum
P. 293. l. ult. כוסכות l. מוסכות
P. 319. l. 26. טשה l. ששה
P. 321. l. 16. & 17. deletis duobus integris istis lineis, sic lege

וחד שהיו שורין וחד לשאר
בגדים שלא נאמר בהן שש וחד לטכב וגו׳
Et paulo post משזר שמנה מנא לן
דכתיב ועשו על שולי המעיל רימוני
תכלה יארגמ

Ibid. lin. 33. וקצע lege וקצץ.
P. 322. l. 23. dele ultimum *non.*
P. 332. l. 3. *juvenes.* l. *juvenum.*
Ibid. l. 18, constat. l. constabat.

Cætera leviora B. lector ipse corriget.